

PUBLI OVIDI NASÓ

Les metamorfosis

VERSIÓ CATALANA DEL SEGLE XV
DE FRANCESC ALEGRE

INTRODUCCIÓ, EDICIÓ CRÍTICA I NOTES DE
PERE BESCÓS

SANTA BARBARA
Publications of *eHumanista*
Monographs in Humanities, 21
2019

PUBLICATIONS OF

*Les metamorfosis. Versió catalana del segle XV de
Francesc Alegre*

Publications of *eHumanista*

Directors

*Antonio Cortijo Ocaña (University of California)
Ángel Gómez Moreno (Universidad Complutense, Madrid)*

... ὀρνίχων νόμος
παντῶν
ALCMÀ

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ	7
BIBLIOGRAFIA	55
<i>TRANSFORMACIONS DEL POETA OVIDI</i>	
TAULES	61
ENDREÇA	75
PRÒLEG	76
LLIBRE I	79
LLIBRE II	117
LLIBRE III	149
LLIBRE IV	173
LLIBRE V	201
LLIBRE VI	221
LLIBRE VII	243
LLIBRE VIII	267
LLIBRE IX	289
LLIBRE X	309
LLIBRE XI	329
LLIBRE XII	347
LLIBRE XIII	363
LLIBRE XIV	385
LLIBRE XV	405
SÚPLICA A JOANA D'ARAGÓ	423
GLOSSARI	427
ÍNDIX DE NOMS	428

INTRODUCCIÓ

L'any 1494 l'impressor barceloní Pere Miquel va fer un tiratge de mil exemplars de les *Transformacions* de Francesc Alegre (ca.1452–ca.1508), una versió catalana de *Les metamorfosis* del poeta romà Publi Ovidi Nasó.¹ A continuació, en el mateix incunable, Alegre va fer estampar les seves *Allegories*, un comentari mitològic compost a partir de la *Genealogia deorum gentilium* de Giovanni Boccaccio.²

El present volum inclou l'edició crítica i anotada de les *Transformacions*, amb èmfasi especial en l'estudi dels originals usats pel traductor. Per a dur a terme aquest estudi s'ha comparat l'obra amb les traduccions d'Ovidi en vulgar més difoses dels segles XIV i XV, i amb tants còdexs llatins de les *Les metamorfosis* com ha estat possible. Un cop conformada aquesta xarxa, s'ha analitzat el català en relació a tots aquests textos.³ Com es mostrarà, Alegre tradueix, principalment i de manera sostinguda, de dos textos: l'original llatí d'Ovidi i la versió italiana de Giovanni Bonsignori (s. XIV). A més d'aquestes fonts habituals, Alegre inclou a les *Transformacions* passatges concrets que provenen de la *Genealogia* de Boccaccio, font principal de les seves *Allegories*. Un cas a part, que analitzem, són alguns passatges relacionats amb la producció de Joan Roís de Corella, i la relació de Corella i Alegre amb la traducció catalana anterior de *Les metamorfosis* feta per Francesc de Pinós.

Històricament, les *Transformacions* s'inscriuen en la tendència tardomedieval de depuració filològica i textual d'obres antigues, que circulaven comentades, resumides o amplificades. Aquesta tendència també és present en Bonsignori, que, de manera semblant a Alegre, recorre a dos originals: el llatí d'Ovidi i la traducció-resum en prosa llatina simple de Giovanni Del Virgilio (s. XIV). Cal, doncs, contextualitzar la feina d'Alegre en aquest intent d'apropar les versions vulgars als originals, renunciant més o menys a la tradició. Com es veurà, el nostre autor pretén apropar el seu text a l'original, però necessita un text per accedir al contingut de l'obra. El text de Del Virgilio, per la seva naturalesa escolar, gaudí de fama com a *accessus* a Ovidi, i Alegre sap que Bonsignori és una traducció de Del Virgilio. Per tant, l'elecció pel text de Bonsignori és mostra com la tria natural per entendre certs passatges de l'original. Alegre sembla familiaritzat amb tots aquests textos, com es desprèn d'un dels paratextos a les *Transformacions* (TF Súplica), on indica que Bonsignori ha traduït el seu text a partir del resum de Del Virgilio i que ha barrejat la traducció amb el comentari.⁴ També sap que del text de Bonsignori es va dur a terme, amb anterioritat al seu text, la traducció catalana parcial de *Les metamorfosis* de Pinós i una traducció castellana.

A dia d'avui la bibliografia sobre el mètode de traducció emprat per Alegre és escassa. Hi ha els treballs de Riquer (1934), Badia (1986), Guthmüller (1997), Torró (1994), Alcina (1998), Bescós (2007 i 2014), Moncunill (2015), Pellissa (2017) i Reginato (2018). Cap d'aquests estudis ofereix una visió completa del mètode de traducció d'Alegre a les *Transformacions*, ni una comparativa entre els mètodes de les *Transformacions* i els de la *Primera guerra púnica*, l'altra traducció de Francesc Alegre, feta amb anterioritat

¹ Per a la biografia de Francesc Alegre vegeu Torró (1994) i Bescós (2013 i 2019).

² D'aquest incunable se'n conserven uns vint exemplars. Vegeu Torró (1994). Vegeu també Mérida (2012) per a la descripció codicològica de l'exemplar conservat a Puerto Rico.

³ En aquesta introducció, més endavant, hi ha el llistat complet dels textos comparats.

⁴ Tot i que en aquest paratext hi ha el verb 'suplica' i no el substantiu 'súplica', fem servir el substantiu per referir-nos-hi.

(potser simultàniament) a les *Transformacions*.⁵ Les dues traduccions parteixen de supòsits tèorics molt diferents. A la *Primera guerra púnica* Alegre tradueix d'una versió italiana anònima, de la qual conserva el contingut (traducció *ad sensum*), però tot sovint, per la semblança entre la llengua catalana i la italiana, executa una traducció mot a mot (traducció *ad verbum*). Així, doncs, a la *Primera guerra púnica* Alegre no mostra un interès especial per conservar el dictat del text original, que modifica substancialment en el seu text d'arribada (Bescós 2011, 2017 i 2019). En canvi, a les *Transformacions* el text de partida es troba originàriament en vers ('havent trelladat del metre llatí', TF Súplica) i, a més, com el nostre autor sosté, l'obra ha circulat mal traduïda, resumida o barrejada amb passatges que no formen part de l'original. Alegre té, doncs, el repte de depurar la tradició i recuperar les 'odoríferes flors' del text original, i per fer-ho considera que cal traduir-lo seguint-ne les 'sentències', és a dir, segons el caràcter, la forma, l'extensió, el contingut, l'estil, etc. del text de partida. En la traducció de la poesia cal seguir les 'sentències', però no és necessari fer-ho amb la prosa, que pot funcionar traduïda *ad verbum* o *ad sensum*. L'escriptor mateix explica aquesta distinció a la tercera impugnació de la *Súplica* (TF Súplica):

No són molt luny de la condició dels dalt anomenats aquells qui dien {168bisc} que en lo trelladar se devia seguir la letra mot a mot, perquè no sol lo metre llatí és quasi impossible posar en vulgar prosa, seguint-lo com està, mes la prosa imperfecta e fora de compàs se amostra tostemps que és seguida paraula per paraula. E los bons trelladors fins avuy, traent laor del que han trelladat, han sol mirat en seguir les sentències, perquè la lengua latina e les vulgars distinctes, cascuna per si en lo seu ydioma té són propi estil, que passat en altra lengua, acostuma offendre les orelles discretas.

Si bé l'objectiu d'Alegre és eliminar del seu text rastres d'aquesta manera de traduir, i tot i que menysprea la tradició per haver-se preocupat en excés pel contingut ('substància'), paradoxalment necessita recórrer a aquesta tradició per accedir a l'original. Alegre combina, doncs, més d'un original, purgant a dues bandes i adoptant característiques dels dos textos principals que li serveixen de model.

Tot i que Alegre opera a partir d'aquests dos textos, hi ha punts on, per iniciativa pròpia, se n'allunya, però això es dona amb menys freqüència que a la *Primera guerra púnica*, ja que el text d'Ovidi li imposa uns límits que, en línies generals, el nostre traductor respecta. Entre les modificacions més importants hi ha les que responen als interessos personals o d'estil. Alegre, com fan altres escriptors amb qui es relaciona, realitza una lectura amorosa i sentimental d'Ovidi, cosa que el porta a amplificar episodis de l'original de tema explícitament amorós. Naturalment aquestes modificacions es relacionen amb els interessos d'Alegre per la literatura sentimental. En relació a l'estil i la prosa emprada per Alegre en aquesta traducció, aquest és un assumpte en el qual, per la seva complexitat literària i històrica, cal aprofundir en una altra ocasió. La prosa artitzada que Alegre desplega a les *Transformacions*, que es relaciona amb la prosa d'autors del període com Corella, Lull o Torroella, és producte d'un estil de moda a la segona meitat del segle XV, relacionat amb les corts Trastàmara, sobretot la del rei Alfons i la del Príncep de Viana. Més endavant caldrà valorar correctament la influència de l'obra d'Ovidi, especialment a partir de la traducció anterior de Pinós, en la gestació d'aquest estil. Ara, com veurem, només sembla evident que les *Transformacions* no

⁵ Entre les traduccions del nostre autor també s'hi han de comptar les *Allegories*, ja que Alegre hi tradueix passatges extensos de la *Genealogia* de Boccaccio. Per bé que les *Allegories* no són *stricto sensu* una traducció, a efectes de definir Francesc Alegre com a traductor, especialment per mesurar els seus mètodes en la pràctica, és un text indispensable. Caldrà esperar a l'edició i anàlisi de les *Allegories* per tenir una visió completa dels mètodes emprats per Alegre.

van ser un model de prosa, ni tan sols per al propi Alegre en escriure les seves obres sentimentals, sinó que més aviat foren escrites seguint un dictat que les identificava amb uns ambients selectes i concrets, força propers a la cort.

Per últim, els objectius principals del volum són oferir una edició crítica del text i identificar les fonts de cada passatge. Es tracta de la primera traducció catalana que conservem de *Les metamorfosis* d'Ovidi, escrita amb l'estil de la prosa catalana artitzada de la segona meitat del segle XV. Aquest primer treball mira de ser útil com a punt de partida de futurs estudis sobre la importància que l'obra major d'Ovidi té per a la literatura catalana del segle XV.

LA CRÍTICA I ELS ORIGINALS DE LES TRANSFORMACIONS

A la *Súplica* final a Joana d'Aragó Alegre indica les traduccions de *Les metamorfosis* que diu haver 'vistes' (TF *Súplica*):

Bé és ver que en temps passat un Johan de Virgili, natural de Toscana, escriví en pro- {168bisb} sa latina, bé digne de aquell temps, la substància de les *Transformacions del poete Ovidi*. No he volgut dir la flor, perquè, com compendran los discrets legidors, és tal traducció composta de espines, dexant la multitud de odoríferes flors ab què lo nostre poeta ornà lo seu scriure, ajustant lo dit toscà [=Del Virgilio] ab les faules de Ovidi, trocejades, moltes allegories segons sa fantasia. De aquest latí gros fon tret lo que és en toscà, y del toscà no sol lo castellà mes uns quants llibres en català, traduïts del toscà en temps passat per lo noble don Francesch de Pinós. Totes aquestes traduccions no són ignorades del meu traduidor, qui ans que molts dels detractors sabessen confegir ne ajustar dos letres les havia ya vistes.⁶

En primer lloc cita el resum de Giovanni del Virgilio, professor de gramàtica i retòrica a l'*Studio di Bologna*. Del Virgilio realitzà el seu text al voltant de 1322 a partir d'unes lliçons universitàries sobre *Les metamorfosis*. Aquest resum del text ovidià, escrit en 'latí gros' segons Alegre, és conegut amb el nom d'*Expositio*. Després de l'*Expositio*, Del Virgilio afegeix unes *Allegorie* que comenten els mites a partir del 'sensus historicus, naturalis e moralis' (Guthmüller 1997: 93). Per tant, l'obra de Del Virgilio consta de dues parts en prosa: l'*Expositio* o resum de *Les metamorfosis*, i les *Allegorie* o comentari del text. Del Virgilio confecciona per separat traducció i comentari, motiu pel qual les *Allegorie* van circular amb els versos llatins d'Ovidi copiats com a pauta per situar l'explicació (Ghisalberti 1933: 31). Per la seva naturalesa propedèutica, el text de Del Virgilio va gaudir d'una fama important com a *accessus* per entendre el text d'Ovidi.⁷

Mig segle més tard, el 1375-77, Giovanni Bonsignori da Città di Castello tradueix en italià les dues parts del llibre de Del Virgilio. Aquest italià és anomenat per Alegre 'lo que és en toscà'. Bonsignori, però, distribueix el text de manera diferent: la seva traducció de l'*Expositio* passa a ocupar el lloc que ocupaven els versos d'Ovidi a les *Allegorie* (Ardissino 2001). És a dir, elimina els versos originals d'Ovidi que servien com a pauta, i en el seu lloc hi emplaça la traducció de l'*Expositio*, tot barrejant traducció i comentari. Alegre, però, remunta aquesta barreja a Del Virgilio: 'ajustant lo dit toscà

⁶ L'única referència de l'època on es dona el nom de Del Virgilio com a original de la traducció de Bonsignori és aquest text d'Alegre (Guthmüller 1997: 66).

⁷ Les professores Gerlinde Hüber-Rebenich i Beatrice Wyss, de la Universitat de Berna, treballen en l'edició del text de Del Virgilio. La primavera del 2015, per invitació de la professora Hüber-Rebenich, en un seminari a l'*Institut für Klassische Philologie* de la Universitat de Berna, l'autor d'aquest volum va presentar una primera aproximació de les conclusions que s'exposen en aquest treball.

[=Del Virgilio] ab les faules de Ovidi, trocejades, moltes allegories segons sa fantasia'.⁸

En relació a la traducció que efectua Bonsignori, aquest comença traduint el text llatí d'Ovidi, ajudat tímidament pel text de Del Virgilio en tant que *accessus*, però a finals del llibre primer (capítol d'Io) passa a dependre cada vegada més de l'*Expositio*, tot i retornar al llatí d'Ovidi en alguns capítols del llibre segon (Ardissino 2001). Així, la traducció italiana representa, en relació al text del professor bolonyès, un apropament a l'original llatí.

En aquest passatge Alegre també indica que Francesc de Pinós (ca.1417–ca.1475) va traduir uns quants llibres de l'italià al català. A dia d'avui aquesta traducció es troba perduda, cosa que no permet comprovar, per exemple, si hi ha una dependència d'Alegre d'aquesta traducció. Ara bé, tot sembla indicar que Alegre ha llegit el text de Pinós, atès que n'ha tret la conclusió que depèn de Bonsignori, i per tant, podria ser un text a tenir en compte com a original d'Alegre.⁹ A banda de la traducció de Francesc de Pinós, Alegre fa referència a una traducció castellana que també depèn de Bonsignori, que podria ser aquella que va promoure el Marquès de Santillana, avui també perduda, de què parla en una carta al seu fill don Pedro González de Mendoza a mitjan segle XV (Gómez Moreno i Kerkhof 1988: 456-7):

A ruego e instancia mía, primero que de otro alguno, se han vulgarizado en este reyno algunos poetas, assí como la *Eneida* de Virgilio, el *Libro mayor de las transformaciones* de Ovidio, las *Tragedias* de Lucio Anio Séneca e muchas otras cosas en que yo me he deleytado fasta este tiempo e me deleyto.

En la tradició textual que traça no hi ha cap referència a la tradició francesa. No s'esmenta la traducció en vers *Ovide moralisé* d'inicis del segle XIV, tampoc l'*Ovidius moralizatus* (mitjan segle XIV), ni la impressió *La Bible des poètes*, estampada a Bruges el 1484. Aquest bandejament de la tradició francesa pot respondre al contacte d'Alegre amb Itàlia i al fet que la tradició italiana resulta més atractiva, perquè efectua, a més de la interpretació moral i cristiana d'Ovidi, una interpretació dels mites en sentit també històric i natural. En qualsevol cas, la preponderància de la tradició italiana és evident.

La relació amb aquesta branca italiana ha fet que s'associessin les *Transformacions* amb algunes innovacions humanístiques, i que el text d'Alegre quedés situat en l'esfera d'aquestes innovacions. En aquest sentit Guthmüller indicà la particularitat del text d'Alegre en relació a la resta d'edicions incunables de *Les metamorfosis* en llengües romàniques (1997: 85-95):

Tra le più antiche traduzioni delle *Metamorfosi* di Ovidio stampate nell'area delle lingue romanze, quella in catalano di Francesc Alegre (Barcellona 1494) occupa, come ci proponiamo di far vedere, una posizione del tutto particolare. Se la si pone a confronto con la versione francese, apparsa a Bruges nel 1484, e con quella italiana stampata a Venezia nel 1497, entrambe neanche sfiorate dagli ideali umanistici, la traduzione in catalano risulta essere sorprendentemente innovatrice¹⁰.

⁸ Afirmació que no encaixa amb la història textual que la crítica ha traçat per als textos de Del Virgilio i Bonsignori, però potser hi hagué un còdex de Del Virgilio, avui perdut, amb la disposició que indica Alegre, o potser el català es refereix als versos originals d'Ovidi quan diu 'les faules de Ovidi', i no pas a l'*Expositio* de Del Virgilio, cosa que permetria llegir el passatge citat com una referència a la distribució textual de les *Allegorie* de Del Virgilio. Al *Sermó* (SE 9) Alegre usa el nom 'faula' per referir-se als mites o històries d'Ovidi (Bescós 2019).

⁹ Vegeu l'apartat *Francesc de Pinós i Joan Roís de Corella* d'aquesta introducció.

¹⁰ La 'versione francese' és la de Waleys-Mansion, text conegut a partir de l'edició de 1493 com *La Bible des poètes*, versió en prosa de l'*Ovide moralisé*, que també té com a font l'*Ovidius moralizatus*; la versió italiana és la de Bonsignori, impresa a Venècia el 1497. Els comentaris dels mites de la tradició francesa tenen una sòlida base predicant, i molts episodis es comenten des d'un punt de vista cristià.

[...] Francesc Alegre, a diferencia del volgarizzatore italiano e di quello francese, non ricorre a testi mediatori ma traduce direttamente dall'originale. [...] Cerchiamo di riassumere quanto detto: la traduzione direttamente dall'originale, la critica a quelle traduzioni che si rifanno a testi mediatori risalenti al Medioevo, il rimandare a Leonardo Bruni, la spiegazione allegorica di Ovidio secondo il modello dell'opera mitografica classica dell'Umanesimo, sono tutte caratteristiche che ci permettono di riconoscere a questa traduzione in catalano una posizione del tutto particolare nel panorama letterario di lingua romanza della fine del Quattrocento.

Així, la fama de traducció innovadora de què parla Guthmüller va quedar lligada a les *Transformacions*. Aquesta valoració entusiàstica, especialment en el punt de la relació amb l'original llatí, ha estat matisada amb proves que acosten el text d'Alegre al de Bonsignori, un dels textos que Alegre precisament critica. Riquer ja havia apuntat que, per a la seva traducció, Alegre també s'hauria servit d'aquest italià (1934: 86):

Potser Alegre també prengué alguna cosa d'una obra aleshores molt llegida, *Allegorie ed esposizioni delle «Metamorfosi»*, escrita el 1377 per Giovanni de Bonsignori. [...] [El text d'Alegre] és un treball força acurat: segueix el text [=d'Ovidi] fidelment, sense fer-hi grans afegiments ni escurçaments; l'entén i sap reproduir el valor dels termes i de les frases.

El 1998 Alcina (p. 47, n. 11) mostrà dos exemples del llibre primer de les *Transformacions* que permetien observar la dependència d'Alegre del text de Bonsignori.¹¹ En l'article d'Alcina apareix, també, el concepte de 'mejora' que la traducció d'Alegre representa respecte de Bonsignori, concepte important per descriure el treball d'Alegre:

Alegre indudablemente mejora la traducción de Bonsignore pero adopta de tanto en tanto algunas soluciones del italiano que debía de tener delante a la hora de traducir.

El tema dels originals, doncs, s'ha focalitzat ja fa temps en el text llatí i el text de Bonsignori, però mancava determinar en quina quantitat, amb quina preferència i per quins motius Alegre canvia d'un original a l'altre.

Bescós (2007: 28 i ss.), en el context preliminar de l'estudi que presentem en aquest volum, seguint les afirmacions de Guthmüller (1997: 87) i Riquer (1934: 84), que Alegre tradueix en gran part el seu text a partir de l'original, mirà de casar, en una primera aproximació, el text d'Alegre i la tradició textual del text ovidià recollida en les edicions actuals de *Les metamorfosis*. L'anàlisi, d'una gran complexitat per la tradició textual d'una obra com *Les metamorfosis*, no pogué concloure cap relació perquè els aparats crítics de les edicions modernes no acostumen a collacionar sistemàticament variants ortogràfiques ni còdexs *recentiores* més propers al traductor. El treball aporta alguns passatges que mostren la relació de les *Transformacions* amb el text original d'Ovidi, és a dir, passatges que no depenen exclusivament de Bonsignori.

En aquest context preliminar d'estudi de les *Transformacions*, Bescós (2014) també considerarà necessària la comparativa amb el text de Del Virgilio, perquè Bonsignori tradueix literalment la prosa simple del professor de Bolonya i, per tant, calia comprovar el grau de similitud d'aquests dos textos per assegurar que el contacte establert entre Alegre i Bonsignori, a partir d'uns quants exemples, no fos en realitat una connexió entre Alegre i Del Virgilio. Bescós exemplificà aquesta similitud amb la comparació del següent passatge (2014: 48):

¹¹ Els exemples són dos versos del llibre primer de *Les metamorfosis*. El primer (*Met.* I.7) prové completament de Bonsignori; en el segon (*Met.* I.11) Alegre tradueix un 'nova' no present en Bonsignori, que cal remuntar a Ovidi (Bescós 2011: 264).

‘Metamorphoseos’ sia nom grech compost de ‘meta’, qui vol dir ‘post’ e de ‘morphosi’, que vol dir ‘forma’. Quasi que vulla dir: après de haver tractat de l’èsser primer dels cossos, tractar en aquells inductió de nova forma, qui, a propi parlar, és ‘Transfformació’. E per açò, traduït lo títol, del present diu Ovidi ‘De transfformacions’ (TF Pròleg).

Metamorphoseos è nomo greco e dicese da ‘meta’, che ène nome greco e vene a dire in gramatica latina ‘trans’, e ‘morphoseos’ è ancora vocabulo greco e vene a dire in gramatica ‘motato’; e così revelle in tutto ‘Transmutazione’. Ora veniamo a la divisione del libro (Ardissino 2001:16).

‘Metamorphoseos’ est nomen grecum et dicitur a ‘metha’, quod est ‘de’ et ‘morphoseos’ i. ‘transmutationis’. Nam hec morphosis, huius morphosis vel morphoseos genitivus grecus. Inde Methamorphoseos i. Detransmutationis [...] Vel aliter ‘metha’ idem est quod ‘trans’, ‘morphoseos’ i. ‘mutationis’, inde ‘Methamorphoseos’ i. ‘transmutationis’ liber primus incipit. Et sic apparet libri titulus (Ghisalberti 1933: 19).

Calia, doncs, descartar l’opció que la dependència indicada entre Alegre i Bonsignori no fos en realitat entre Alegre i Del Virgilio (Bescós 2014: 47):

El més prudent, en aquest punt de l’estudi de les *Transformacions*, és deixar el tema de l’original obert, a l’espera d’una anàlisi completa, sobretot tenint en compte que *Transformacions* i *Expositio* no han estat contrastades directament (...). Caldria considerar si els exemples de les *Transformacions* que la crítica ha remuntat a Bonsignori, no podrien sinó remuntar-se al text de Del Virgilio.

Si els treballs de Bescós posaren l’accent en la necessitat de comprovació de la tradició italiana (2014) i en la complexitat d’acarar el text d’Alegre amb la tradició textual llatina de *Les metamorfosis* (2007), el treball de Moncunill (2015) va aprofundir en aquesta darrera direcció, mostrant la complexitat de la comparació entre el text d’Alegre i la tradició llatina del text d’Ovidi, especialment quan es troba en contacte i interfereix amb la tradició medieval en vulgar (2015: 147):

Si nos entretenemos, ahora, un momento en la consideración del mito de Eco y Narciso, rápidamente se nos perfila la problemática aludida. En este pasaje, Alegre difiere significativamente en dos puntos del texto de Ovidio tal y como lo fijamos hoy. Para empezar, existe una clara discrepancia en cuanto a la edad de Narciso (*Met.* III, 351): Alegre atribuye al joven 20 años, mientras que Ovidio parece ponerle sólo 16. El hecho sintomático es que también Bonsignore considera que Narciso es mayor, en este caso le supone 21 años, lo que, según la edición crítica del texto de Bonsignore sería indicio de que éste copia de la versión de Giovanni del Virgilio. Si atendemos, con todo, a las traducciones de las *Metamorfosis* de otra tradición totalmente distinta, en este caso la francesa, una tradición que es dependiente del *Ovide moralisé*, sorprendentemente nos encontramos que, también aquí, Narciso ostenta 21 años. ¿Podría pensarse, entonces, que estos textos, incluido el de Alegre, se interfieren entre sí? No sería ciertamente descartable, aunque tampoco la única explicación posible, si tenemos en cuenta que existen al menos 4 *recentiores* con esta alternativa al texto. Así es como suele encontrarse establecido el texto hoy en día: *namque ter ad quinos unum Cephisius | annum addiderat poteratque puer iuvenisque videri*. Esto es: “tres veces cinco más uno” eran los años de Narciso, lo que nos sitúa en la tierna edad de los 16. En algunas ediciones críticas, como puede ser la de Magnus de 1915, en la que son tomadas en consideración muchísimas fuentes distintas, incluidos un buen número de *recentiores*, se consignan ciertas alternativas procedentes de los códices más recientes. La variante conlleva un muy sutil cambio en el texto: *nam quater ad quinos unum Cephisius | annum addiderat poteratque puer iuvenisque videri*. Es decir: “cuatro veces cinco más uno”, lo que entronca plenamente con la tradición recogida por las traducciones del medioevo. La cuestión, además, no acaba aquí: hemos de tener igualmente en cuenta que la primera edición de las *Metamorfosis* data de 1471 (Puteolanus, Bolonia 1471), y que existen, en total, 6 ediciones incunables con las obras de Ovidio, muy parcialmente colacionados: incluso en la edición de Magnus únicamente es tenida en cuenta una muy pequeña porción de

ellos. Por lo demás, en cuanto a la variante que estábamos comentando, los incunables optan todos salvo en una ocasión (Federicus de Comitibus, Venecia 1472) por la segunda alternativa, la que coincide con las versiones medievales. Así las cosas, no deberíamos descartar, al menos de entrada, que Alegre hubiera podido partir también de uno de estos textos impresos.

En resum, en relació als originals els treballs de Guthmüller, Riquer i Alcina delimitaren les fonts utilitzades per Alegre a les *Transformacions*, mentre que els de Bescós i Moncunill incidiren en una complexitat que, en el moment de l'edició del text, calia tenir present.

Recentment, Pellisa (2017) ha aportat alguns exemples de la relació entre Bonsignori i Alegre, incloent el text de Del Virgilio arran de la necessitat apuntada anteriorment per la crítica. L'article ofereix per primer cop una comparació sistemàtica de les *Transformacions* amb els textos de Del Virgilio i Bonsignori. En els punts analitzats es conclou que Alegre depèn de Bonsignori, refutant Del Virgilio en gairebé tots els casos.¹²

Pellisa (2017) compara fonamentalment les *Transformacions* (llibres I-XI) amb l'aparat de l'edició de Tarrant (2004) per intentar casar el text català amb l'*stemma* del text d'Ovidi. Certament, el problema de les edicions actuals llatines de *Les metamorfosis* és que no col·loquen sistemàticament els còdexs sobre els quals cal estar més atents. Per això, en aquest treball també es comparen alguns passatges selectes amb les edicions primerenques del text llatí i amb un manuscrit conservat a Tortosa. Els resultats són, en aquest sentit, els mateixos que ja havia apuntat la crítica anteriorment. Diu Pellisa (2017: 448):

Martí Duran, a collaborator of my edition project, has compared some selected passages from Alegre's translation with the above-mentioned editions, (...) but, to date, there has not been a match. (...) Regarding the manuscripts containing the *Metamorphoses*, Duran has compared the Catalan translation (the entire books I-XI) with the texts collated by Tarrant (2004). (...) Duran also took into account some selected excerpts from the manuscript Dertusensis MS. 134 Arch. Capit., preserved in Tortosa, because of its geographical proximity with Alegre's text, but, likewise, it was not a match.

En resum, d'una banda, la crítica havia posat èmfasi en la complexitat de la tradició llatina i vulgar del text; de l'altra, es reforça la necessitat de comparar

¹² El 2015 l'autor d'aquest volum va presentar a la Universitat de Berna i en el *VI Congreso Internacional de Humanismo y Pervivencia del Mundo Clásico* (Alcañiz), una llista amb els resultats de la comparació sistemàtica dels quinze llibres de les *Transformacions*, amb unes conclusions semblants. Convé esclarir algunes imprecisions de Pellisa (2017). Primer, tot i haver entès, a partir de Bescós (2014), la necessitat d'introduir el text de Del Virgilio en la comparació, no indica que la idea d'aquesta comparació amb Del Virgilio provingui de la lectura de Bescós (2014). Segon, la tesi de Bescós (2014) és la necessitat d'una comparació entre Del Virgilio i Alegre per assegurar, atesa la semblança entre Bonsignori i Del Virgilio, que les semblances detectades entre Bonsignori i Alegre no siguin en realitat semblances entre Del Virgilio i Alegre. Tot i ser aquesta la tesi, i haver estat entesa per l'autora, ja que ha comparat Alegre amb Del Virgilio, a Pellisa (2017) se sosté que la tesi de Bescós (2014) és que en el llibre primer Alegre no té punts de contacte amb Bonsignori (2017: 451): 'He [=Bescós 2014] exemplified his thesis [=segons Pellisa, que el llibre primer de les *Transformacions* no té relació amb Bonsignori] with some passages from this book. Paradoxically, one of them is the same as the second example used by Alsina [sic] to prove the contrary'. En relació a aquest 'second example' del llibre primer, ja Bescós (2011: 264) l'havia catalogat com a provinent alhora de l'italià de Bonsignori i del llatí d'Ovidi, tal com féu Alcina (1998). Tercer, de la mateixa manera com es malentén la tesi s'equivoca la funció de la llista d'exemples del llibre primer que es troba a Bescós (2014: 49-50). Aquesta llista no il·lustra casos en què Bonsignori i Alegre no tenen contacte, com Pellisa sosté, sinó llocs on el català té més d'un original, és a dir, Bonsignori i el llatí. La llista mostra una sèrie de casos on el català no s'explica només per l'italià. Si la llista tingués la funció de mostrar allò que diu Pellisa, la tesi de l'article no tindria cap relació amb aquests exemples. L'oració que introdueix la llista a Bescós (2014) té un *lapsus calami* (on diu 'no hi ha punts de contacte' hauria de dir 'hi ha punts de no contacte'), però hom s'adona amb facilitat que és tracta efectivament d'un *lapsus* en llegir l'article sencer.

el text d'Alegre de manera integrada amb la tradició, en una comparativa vers a vers.¹³ L'objectiu ha d'allunyar-se de l'intent de trobar el còdex més proper a l'original, i centrar-se en la descripció del mètode d'Alegre i la depuració del text català.

Més recentment, Reginato (2018) ha analitzat les fonts de l'episodi de Narcís a les *Transformacions*, proposant alguns passatges que podrien ser comuns entre el text d'Alegre i l'*Ovide moralisé*, però, com la pròpia autora indica (2018: 229), no hi ha casos concloents, ja que es poden explicar a partir de la tradició de l'Ovidi medieval.¹⁴

TEXTOS COMPARATS EN AQUEST VOLUM

En aquest punt, el que calia, tal com s'havia mostrat, era comparar sistemàticament el text d'Alegre amb els originals que a priori hem suposat, llatins, francesos i italians. En aquest treball hem comparat les *Transformacions* amb els textos següents:

- (a) *Metamorphoseon* d'Ovidi (Tarrant 2004).
- (b) Variants de l'edició de Tarrant (2004).
- (c) Variants de l'edició de Jahn (1823).
- (d) Variants de l'edició de Grierig (1804).
- (e) *Expositio* de Del Virgilio (cites dins Ardissino 2001 i còdex 7-7-31 de la Biblioteca Colombina de Sevilla).
- (f) *Ovidio metamorphoseos vulgare* (Ardissino 2001).
- (g) L'*Ovide moralisé* (De Boer 1915).
- (h) *Metamorfosi d'Ovidio* d'Arrigo Simintendi da Prato (1846).
- (i) La *Genealogia* de Boccaccio (Branca 1998).
- (j) *Allegories* d'Alegre (còdex 11-VII-16 de la Biblioteca de Catalunya).
- (k) *Lamentacions* de Joan Roís de Corella (Annicchiarico 2016; Martos 2001a).

Els textos de Del Virgilio, Simintendi i l'*Ovide moralisé* han estat comparats de manera sistemàtica fins que han pogut ser descartats com a originals (llibres I i II). A partir d'aquí han estat consultats en cas de dubte o passatge d'explicació difícil en català. Els originals de Bonsignori i totes les variants del text llatí han estat utilitzats fins al final.¹⁵ En aquest sentit, per al text llatí hem fet servir les edicions de Tarrant (2004), Jahn (1823) i Grierig (1804). Les dues últimes, especialment la de Jahn, inclouen variants ortogràfiques i còdexs no collacionats en la resta d'edicions. En general, per al

¹³ Metodològicament hem preferit analitzar els originals de manera individual. Una tradició textual complexa com les traduccions medievals de *Les metamorfosis* conté llacunes que són inevitables i irrecuperables, i dividir la comparativa d'uns textos íntimament relacionats en la tradició ens ha semblat que podia generar encara més llacunes.

¹⁴ Vegeu, a l'apartat de textos no relacionats amb les *Transformacions*, alguns casos comuns entre Alegre i l'*Ovide moralisé* que s'expliquen a partir de la tradició de l'Ovidi medieval.

¹⁵ El text d'Alegre potser té alguna relació amb les explicacions que trobem al comentari de Raffaello Regio (*R*), com suggerí Badia (1986). Així: (I) *flammasque imitante pyropo* ('el pirop que imita les flames', *Met.* II.2) *O* : *pyropus est lapis preciosus* (Ardissino 2001: 178, n. 2) *GdV* : *piropo*, cioè una preziosa pietra (...) *simele alle fiamme del fuoco* (2001:147) *B* : *Pyropo*: *pyropus videtur is esse lapillus quem nos carbunculum appellamus* (bVIIv, Badia 1986: 61) *R* : *carvoncle*, pedra de reluent claror, semblant flames de foch (per 'carvoncle' enteneu 'pedra preciosa a la qual els antics atribuïen brillantor de nit com una brasa', *DCVB*, s.v. *carboncle*, TF II.1) *A*. (II) *volvitur in praeceps* ('giravoltant cau daltabaix', *Met.* II.320) *O* : *cadde in terra* (2001: 151) *B* : *volvitur in praeceps*: *hoc est, in caput cadit* (cIIIr, Badia 1986: 61) *R* : *Cau* (...) cap primer (enteneu 'cau primer amb el cap', TF II.2) *A*. En els dos casos, el context pot haver conduït Alegre a traduir el català. A més, cal tenir present que les explicacions que es troben en els comentaris sovint apareixen com a glosses de còdexs i és, en definitiva, informació divulgada. Les semblances entre Regio i les *Transformacions* en aquests dos casos ('carbunculum' – 'carvoncle', 'in caput' – 'cap') poden indicar una consulta, potser puntual, a un comentari d'aquest estil (no necessàriament el de Regio) o la presència d'algunes glosses en el manuscrit llatí d'Alegre.

text llatí acceptem les lectures de l'edició de Tarrant. A més, també s'han consultat alguns manuscrits i treballs monogràfics de manera puntual, sobretot en punts textualment problemàtics del text d'Ovidi.

TEXTOS NO RELACIONATS AMB LES *TRANSFORMACIONS*

(a) *El text de Giovanni Del Virgilio*

No s'han trobat punts continuats de contacte entre les *Transformacions* i el text de Giovanni Del Virgilio, i per tant, es pot descartar com a font principal per a les *Transformacions*. Ja hem comentat que la presència provada del text de Bonsignori en el text català és un inconvenient per incloure també Del Virgilio. Si Bonsignori tradueix de prop Del Virgilio, cosa que Alegre sap, quina necessitat té Alegre de consultar Bonsignori i, alhora, Del Virgilio, si tenen textos semblants? Com es mostra en aquest apartat, no hi ha una dependència sistemàtica de Del Virgilio. Ara bé, això no impedeix que Alegre pugui haver consultat de manera puntual aquest text. Al final d'aquest apartat es mostren alguns casos possibles de contacte entre Alegre i Del Virgilio, i s'ofereix l'explicació plausible per a aquestes coincidències.

A la *Súplica* Alegre dóna el nom de Giovanni Del Virgilio com l'autor d'aquell 'latí gros'. Segons el traductor català, la traducció de Bonsignori depèn del text de Del Virgilio, fet que, segons Guthmüller, és 'una consapevolezza questa che in Italia, a quanto pare, già alla fine del Trecento, era andata perduta' (1997: 88), indicant prudentment que això és així segons el que es coneix ('a quanto pare'), perquè aquesta afirmació no es pot assignar a la totalitat de còdexs que circularen, ni podem saber tampoc la data del còdex que tenia Alegre. En aquesta *Súplica* Alegre també sosté que la mescla de traducció i comentari depèn de Del Virgilio, tot i que, pel que sabem, aquesta depèn de Bonsignori. Potser va existir un còdex de Del Virgilio amb aquesta distribució. De fet, aquesta informació de la *Súplica* resulta un bon indicatiu per creure en l'existència d'un còdex d'aquest tipus, ja que aquest paratext ofereix informació força exacta de tots els textos que comenta, com ja indicà Guthmüller (1997: 89): 'varrebbe senz'altro la pena di approfondire questi accenni perché, come abbiamo già visto, le indicazioni che fornisce Alegre sono sostanzialmente esatte'.¹⁶ Entre la informació de la *Súplica* i la que tenim avui podem donar preferència a la de la *Súplica*, excepte, naturalment, si es pot demostrar que és falsa (Badia 1986: 65): 'Segons Alegre, Giovanni va fer un resum en «latí gros» de la «substància» de les *Transformacions* deixant-se totes les «flors» pel camí; després aquesta versió bastarda va passar al toscà i del toscà al castellà i també, en part, al català per obra de Francesc de Pinós. No ens consta que hi hagi cap testimoni d'aquestes afirmacions, la qual cosa no vol dir, naturalment, que les hàgim de posar en dubte'.

En qualsevol cas, més enllà de si Alegre ha vist l'obra de Del Virgilio o si la informació sobre aquesta prové d'un còdex de Bonsignori perdut on s'especificava aquesta informació, els punts de contacte entre Alegre i Del Virgilio són pràcticament inexistents. Les solucions adoptades a les *Transformacions* es poden explicar a partir del llatí d'Ovidi i del text de Bonsignori, sense recórrer a Del Virgilio. Vegem-ne alguns exemples:

1. *om. O : om.* (Ardissino 2001: 143, n. 182) *GdV*: el quale sarai sempre posto per corona quando alcuno per sapienza sarà in poesia conventato e dottorato; sarai ancora posto per corona nelli triunfi a tutti coloro li quali meritaranno onore de

¹⁶ Pellissa (2017: 451), en canvi, conclou que la *Súplica* és inexacte: 'the Catalan translator states that Giovanni del Virgilio –instead of Bonsignori– is responsible for having mixed the *expositio* and the allegories [...], which does not reflect a deep knowledge of his corpus'.

- triumfo (2001: 125) *B* : que sies corona dels laureats poetes e dels qui per algun asenyalat acte merexeran triumpho. Seran ab diversos esturments cantades tes virtuts davant los triumfants (TF I.8).
2. *om. O* : *om.* (Ardissino 2001: 144, n. 207) *GdV* : vedendola tanto umana e tanto domestica e bella (2001: 129) *B* : de tan mansuet animal (per ‘mansuet’ enteneu ‘de condició suau, mancat d’esquerperia’, TF I.9).
 3. ut pastor (‘com a pastor’, *Met.* I.676) *O* : *om.* (2001: 144, n. 205) *GdV* : trasformòse in forma de pastore (2001: 130) *B* : E, mudat en forma de pastor (TF I.9).
 4. Ligurum populos (‘pobles dels lígurs’, *Met.* II.370) *O* : rex ligurum (‘rei dels lígurs’, f. 25d) *GdV* : Lombardie (II.1117) *OM* : re delli lombardi (2001:155) *B*(*Allegorie*) : pobles de Lombardia (TF II.3).
 5. Lycabas (*Met.* III.624-5) *O* : Licabas (Ardissino 2001: 211, n. 68) *GdV* : Liarba (2001: 204) *B* : Líarba (TF III.6).¹⁷
 6. Dian (‘Dia’, sobrenom de Naxos, *Met.* III.690) *O* : Chion (enteneu ‘Quios’, Ardissino 2001: 211, n. 79) *GdV* : Tia (2001: 205) *B* : Naso (TF III.6).
 7. *om. O* : implere unum mastellum aqua (Ardissino 2001: 259, n.118) *GdV* : hanno uno vaso senza fondo e debbiano ogni di empire uno (certo luoco : chanelletto *B* : carelletto *U*) d’acqua (2001: 235) *B* : treballaven en va ab cadufos sens fons d’umplir un safareig (per ‘cadufos’ enteneu ‘recipients de terra’, TF IV.6).¹⁸
 8. *om. O* : *om.* (Ardissino 2001: 261, n. 175) *GdV* : del sangue di quel capo se fecero vermiglie (2001: 248) *B* : prenent color vermella (TF IV.10).
 9. Rhoeti (*Met.* V.38) *O* : Theus (Ardissino 2001: 287, n. 5) *GdV* : Teti (2001: 264) *B* : Teti (TF V.1).
 10. ostro (‘de porpra’, *Met.* VIII.8) *O* : *om.* (2001: 415, n. 6) *GdV* : d’oro (2001: 381) *B* : d’or (TF VIII.1).¹⁹
 11. Oreada (‘una Orèada’, *Met.* VIII.787) *O* : Oreadem (Ardissino 2001: 419, n. 121) *GdV* : chiamata Orcaden (2001: 409) *B* : anomenada Orcada (TF VIII.8).²⁰
 12. magnis vicinum Sardibus amnem (‘el riu veí de la gran Sardes’, XI.137) *O* : (*situa el riu a Sardes*, Ardissino 2001: 536, n. 18) *GdV* : fiume Pattolo, el quale è vicino de qui, cioè infra li sardi e li corsi, e va per la Sardegna (2001: 514) *B* : riu Pactàlon, qu’és vehí de Serdenya (TF XI.2).
 13. Ampyciden Mopsus (‘l’Ampícidides Mopsus’²¹, *Met.* XII.456) *O* : (*mateix text que el llatí*, Ardissino 2001: 564, n. 91) *GdV* : Mosco ed Anfiadesse (2001: 554) *B* : Amphítides y Mopso (TF XII.6).

A mode de mostra, en aquests exemples s’observa una dependència clara del text de Bonsignori. La llista no pot demostrar que Alegre no recorri puntualment a Del Virgilio, però sí que en descarta un seguiment sistemàtic, cosa que permet traçar una línia de treball en relació a l’edició de les *Transformacions*.

¹⁷ Ni Tarrant (2004: 87) ni Jahn (1823: 204) no testimonien cap variant llatina semblant a la de Bonsignori i Alegre

¹⁸ El català depèn de les variants italianes dels còdexs *BU*, no de la variant del còdex que edita Ardissino, que té ‘certo luoco’.

¹⁹ Bonsignori, comparant amb el llatí, introdueix que els cabells de Nisus són de color d’or, potser arran de la lectura d’una variant ‘aureo’ per al mot ‘ostro’, que no es troba en els textos llatins comparats. De fet, els cabells de Nisus ja són d’or en un escoli a Eurípides, on Nisus té ‘χρυσοῦν πλόκαμον’ (Schol. Eurip. ad Hipp. 1200). Alegre, que construeix la seva oració a partir de l’italià, amplificant la segona part del passatge, segueix el criteri de Bonsignori en relació al color dels cabells, fent-los d’or. Vegeu l’anàlisi complet d’aquest passatge a l’apartat sobre l’*auctoritas* de Bonsignori en aquesta introducció.

²⁰ No hi ha cap variant llatina testimoni d’un canvi de la ‘e’ per la ‘c’.

²¹ Àmpic és el pare de Mopsus.

Certament, hi ha algunes solucions, per bé que en nombre molt menor, que acosten el català al text de Del Virgilio, i que exposem a continuació. Com que els dos textos depenen de l'obra d'Ovidi, cal tenir en compte que aquests punts de contacte es poden explicar per separat:

14. nataque ('i la filla', *Met.* XIV.449) *O* : filiam suam nomine Laviniam (Ardissino 2001: 665, n. 91) *GdV* : la figliuola (2001: 638) *B* : y la filla Lavina (TF XIV.7).²²
15. *om.* *O* : Naiades (2001: 378, n. 160) *GdV* : Driades (2001: 368) *B* : naves (TF VII.8).²³
16. artus (...) ossa ('els membres, els ossos', *Met.* II.336) *O* : filium mortuum ('el fill mort', f. 25d) *GdV* : figliuolo (2001: 154) *B* : fill mort (TF II.3).²⁴
17. Sidoniae comites ('companyes sidònies', *Met.* IV.543) *O* : comites et proxime ipsius Inois ('companyes i parents de la pròpia Ino', Ardissino 2001: 260, n. 139) *GdV* : parenti de costoro (2001: 240) *B* : parents y amigues de la trista Yno (TF IV.7).²⁵

Els tres primers exemples són explicables per causes diverses, indicades a nota. El cas quart sembla més difícil d'explicar sense la mediació de Del Virgilio. Potser efectivament Alegre ha consultat Del Virgilio de manera puntual, o tal vegada el seu text italià té algun tipus de glossa dependent de Del Virgilio. Ara bé, si ha consultat Del Virgilio la freqüència amb què ho ha fet és realment baixa. Cal tenir en compte, però, que ni els aparats d'Ardissino, ni els de Jahn o Tarrant, donen testimoni de tots els còdexs en circulació i que, per tant, aquest darrer exemple pot explicar-se per variants no recollides en aquestes edicions. Per exemple, si ens fixem en el cas següent, veurem com, sense tenir en compte les variants de l'edició de Jahn, hom relacionaria directament Alegre i Bonsignori, quan el text català es pot explicar també per una variant llatina:

18. exsiluisse fretum ('en sortís un mar', *Met.* VI.77) *O* : exsiluisse equum (*Dresd.*, *Sen.*2, Jahn 1823: 341) *O* : fecene uscire el cavallo (2001: 295) *B* : d'on exia un cavall (TF VI.1).

I en el cas següent creuríem que hi ha hagut una deformació del nom per part d'Alegre, però la variant del còdex *Zwic.*, testimoniada per Jahn, desmenteix aquesta idea:

19. Tectaphon Oleniden ('Tèctaf, l'Olènides', *Met.* XII.433) *O* : tecta Pholonomidem (*Zwic.*, Jahn 1823: 789) *O* : Pholamidem (Ardissino 2001: 564, n. 82) *GdV* : Filomone (2001: 554) *B* : Fonolònides (TF XII.5).

En conclusió, tot i que hi ha algun punt esporàdic (i dubtós) de contacte amb la versió de Del Virgilio, aquesta pot ser descartada com a font principal per a les *Transformacions*, on les solucions adoptades, com es detalla a les notes de l'edició del text, es poden explicar amb naturalitat a partir d'Ovidi i de Bonsignori.

(b) *La traducció italiana d'Arrigo Simintendi da Prato*

Les *Transformacions* d'Alegre tampoc semblen tenir una relació general amb la versió italiana en prosa d'Arrigo Simintendi da Prato, composta amb

²² La introducció del nom de Lavinia pot haver estat induït pel context.

²³ Alegre només usa el mot 'driades' quatre cops en la seva traducció (TF VIII.8²; TF XI.1 i TF XIV.6); en canvi, el nom 'nàiades' apareix unes quinze vegades, fet que permet explicar aquesta coincidència amb Del Virgilio arran d'una assimilació de les 'driades' amb les 'nàiades', independent d'un contacte entre Del Virgilio i Alegre.

²⁴ Faetont, a qui es refereix el passatge, ha mort; per tant, pot ser una solució presa per separat.

²⁵ Amb una possible confusió en la lectura en el manuscrit: el mot 'ipsius' podria haver estat llegit com a 'tristis'.

anterioritat a 1333.²⁶ De gran difusió manuscrita als segles XIV i XV, aquesta versió segueix fidelment i de manera literal el text d'Ovidi, però Alegre sembla no conèixer-la (TF *Súplica*): 'los versos de Ovidi, los quals fins vuy no són vists trelladats en alguna vulgar lengua', referint-se a una traducció directa, sense comentaris ni resums dels versos d'Ovidi, cosa que certament podria definir el text de Simintendi.

Així, d'una banda, Alegre no cita Simintendi; de l'altra, Bonsignori explica moltes solucions del català. La nostra comparació entre Alegre i Simintendi ha estat exhaustiva al llarg del llibre primer, on no s'han trobat casos relacionats. Per assegurar que no hi ha un canvi en aquesta tendència inicial, s'han comparat també alguns passatges dels llibres setè i dotzè, però tampoc en aquests passatges s'ha trobat cap relació.²⁷ Naturalment, en algun lloc concret no comparat Alegre pot haver seguit aquesta traducció, però podem descartar-la com a font principal de les *Transformacions*, especialment arran de la relació demostrable entre Alegre i Bonsignori (i Ovidi), relació que explica la majoria de solucions adoptades pel català.

La traducció de Simintendi i la d'Alegre sovint tenen solucions similars, que són naturalment explicables a partir del llatí, perquè ambdós traductors segueixen mètodes equiparables. Simintendi, però, és més proper a Ovidi que el català. Els exemples següents mostren aquesta semblança, que no els relaciona necessàriament:

1. levitate locoque ('per lleugeria i per lloc', *Met.* I.28) *O* : per leggierezza e per luogo (1846: 5) *S* : *om.* *B* : per loch e per leugeria (TF I.1).
2. sine pondere ('sense pes', *Met.* I.26) *O* : e sanza peso (1846: 5) *S* : *om.* *B* : qui és sens pes (TF I.1).
3. mixtam pluvialibus undis | (...) moderantum cuncta deorum ('barrejada amb aigües de les plujes' i 'dels déus que tot ho dominen', *Met.* I.82-3) *O* : mescolata nell'onde de'fiumi (...) delli dei che temperano tutte le cose (1846: 7) *S* : con acqua (...) de Dio (2001: 105) *B* : destemprada ab aygua (...) de tots los déus (TF I.2).²⁸
4. insidiae ('complot, emboscada', *Met.* I.131) *O* : agguati (1846: 10) *S* : tradimenti (2001: 107) *B* : aguayts (enteneu 'emboscades', TF I.3).²⁹
5. hoc iterum sermone silentia rupit ('amb aquestes paraules de nou va trencar el silenci', *Met.* I.206) *O* : con queste parole anche ruppe il tacere (1846: 14) *S* : recomenzò in cotal modo parlando (2001: 112) *B* : altra vegada ab composta oració lo callament rompé (TF I.5).
6. supplex (...) vellet | tendere ('en actitud suplicant vol estendre' (Parramon 1996: 34), *Met.* I.635-6) *O* : umile, quando volle distendere (1846: 36) *S* : Volia ab humilitat endressar (TF I.9).³⁰
7. canebat ('blanquejava', *Met.* I.110) *O* : biancicava (1846: 8) *S* : spiche bianche (2001: 106) *B* : blanchajava (TF I.3).

Les semblances entre el text de Simintendi i el d'Alegre són habituals, especialment quan Alegre tradueix del llatí. En tots els casos són possibles per separat. Així, en els casos analitzats no hem trobat cap cas que relacioni de

²⁶ El 1333 s'acaba el *Commento della Divina Commedia*, on apareix citada (Basi - Guasti 1848: iii-ix).

²⁷ Per una qüestió d'extensió, en aquesta introducció remetem als casos del llibre primer; els casos dels llibres setè i dotzè es troben anotats en els llibres corresponents.

²⁸ Simintendi fa servir, en la traducció del vers següent que ara ens ocupa, per a la formació de l'home, el verb 'temperare' ('mescolare in giuste proporzioni', *TRECCANI* s.v.). El català, però, pot naturalment haver traduït el 'mixtam' llatí per 'destemprada'.

²⁹ També en aquest cas el llatí 'insidiae' permet per separat la traducció catalana.

³⁰ Alegre tradueix 'supplex' per 'ab humilitat', com Simintendi. El cas també pot atribuir-se a la casualitat d'una lectura figurada del llatí per part d'ambdós traductors.

manera clara les *Transformacions* amb les *Metamorfosi d'Ovidio* de Simintendi. Sí que hi ha, de nou, dependència clara del text de Bonsignori:

8. *supplex* ('suplicant', *Met.* I.92) *O* : *simplex* (*Bersm., Douz., Myrt. i V Heins., Jahn* 1823: 45) *O* : *om.* *S* : *temea né pregava*³¹ (2001: 106) *B* : *simple* (enteneu 'sense malvolença', *DCVB*, s.v. 5, TF I.3).
9. *praecipites fossae* ('fosses amb precipici', *Met.* I.97) *O* : *grandi fosse* (1846: 8) *S* : *fosso* (2001: 106) *B* : *profunde vall* (per 'vall' enteneu 'fossar, excavació fonda i longitudinal al voltant d'una fortificació', TF I.3).
10. *flava (...)* *mella* ('daurada mel', *Met.* I.112) *O* : *giallo mele* (1846: 9) *S* : *bianco mele* (2001: 107) *B* : *blancha mel* (TF I.3).
11. *viridi ilice* ('alzina verda', *Met.* I.112) *O* : *verde quercia* (1846: 9) *S* : *verde illice* (2001: 107) *B* : *verd romaní* (TF I.3).³²
12. *in tenebrosa Tartara* (*Met.* I.113) *O* : *nel tenebroso inferno* (1846: 9) *S* : *del regno* (2001: 107) *B* : *del regne* (TF I.3).
13. *inequales autumnos* ('tardors variables', *Met.* I.117) *O* : *l'eguale* (*diseguale St. Z*) *autunno* (1846: 9) *S* : *autunno* (2001: 107) *B* : *autumpne* (TF I.3).
14. *Tertia (...)* *aenea* ('La tercera de bronze', *Met.* I.125) *O* : *La terza età del rame* (1846: 9) *S* : *terza età, la quale fo chiamata metallo* (2001: 107) *B* : *la terça, nomenada de coure* (TF I.3).³³
15. *verum* ('veritat', *Met.* I.129) *O* : *rectum* ('dret' *unus leidensis, Jahn* 1832: 47) *O* : *la verità* (1846: 10) *S* : *la castità e la verità* (2001: 107) *B* : *lo dret* (TF I.3).
16. *lurida terribiles miscent aconita novercae* ('les terribles madrastreres mesclen l'acònic groguenc', *Met.* I.147) *O* : *pallidi veleni* (1846: 11) *S* : *le crudeli matregne davano el tosseco alle figliastre* (2001: 108) *B* : *la cruel madrastra ('madastre' ante corr. Inc.) metzina lo fill de son marit* (TF I.3).
17. *nuntia Iunonis (...)* | (...) *Iris* ('Iris, la missatgera de Juno', *Met.* I.270-71) *O* : *Iris messaggera di Iunone* (1846: 18) *S* : *l'arco* (2001: 114) *B* : *Lo Iris, misatger de Juno* (per 'Lo Iris' enteneu 'l'arc iris', TF I.6).³⁴
18. *ulmo* ('om', *Met.* I.296) *O* : *olmo* (1846: 19) *S* : *cime delli arbori* (2001: 115) *B* : *cimes dels arbres* (TF I.6).
19. *Centum luminibus cinctum caput Argus habebat* ('Argus tenia el cap voltat de cent ulls', *Met.* I.625) *O* : *Qui ou chief ot cent oeux ou plus* (1915: I.3536) *OM* : *Argo avea attorneato lo capo di cento occhi* (1846: 36) *S* : *avea cento occhi* (2001: 129) *B* : *qui ab C ulls circuïa la redonesa del seu cap* (TF I.9).³⁵
20. *constiterat quocumque modo, spectabat ad Io; | ante oculos Io, quamvis aversus, habebat* ('de qualsevol manera que estigués col·locat, miraba a Io; tenia davant dels ulls Io encara que estigués d'esquena', *Met.* I.628-9) *O* : *Soit prez, soit loing, soit jour, soit nuit: | Cui qu'il plaise ou cui qu'il anuit, | Puet tous jours la vache esgarder. | Mout s'entremet de lui garder* (1915: I.3539-42) *OM* : *In qualunque luogo era Io, quivi ragguardava; e perch'egli fosse volto in altra parte, sempre avea Io dinanzi agli occhi* (1846: 36) *S* : *de la vista del qual Yo may se partia* (TF I.9).

³¹ Bonsignori converteix el 'supplex' en verb.

³² La traducció catalana es pot explicar perquè el mot llatí 'ilex' també vol dir 'coscolla' o arbust de la família de les quercínies, arbre semblant al romaní, també un arbust.

³³ Bonsignori, com indica Ardisino (2001: 138), tradueix sempre el llatí 'aeneus' ('de bronze') per 'metallo', cosa que Alegre pot corregir a partir d'Ovidi.

³⁴ En català el masculí es pot explicar per la traducció genèrica masculina 'l'arco' en Bonsignori. Alegre no contradiu Bonsignori, i canvia també a masculí el següent 'vestit', tal com fa Bonsignori ('vergato', 2001: 114), encara que es trobi en femení en llatí ('induta', *Met.* I.270).

³⁵ Alegre elimina el llatí 'habebat', que queda 'circuïa' a partir del llatí 'cinctum'; aquest mot també afecta a l'afegit 'la redonesa', no present en l'original.

21. limosaque flumina potat ('i beu aigua fangosa del riu', *Met.* I.634) *O* : L'eaue boëuse boit (1915: I.3551) *OM* : e bee ne'torbidi fiumi (1846: 36) *S* : *om.* (2001: 129) *B* : *om.* (TF I.9).
22. captus custos Iunonis ('captiu el vigilant de Juno', *Met.* I.678) *O* : Argo, guardiano di Iunone, preso (1846: 39) *S* : Iuno avea uno suo pastore (2001: 129) *B* : anamorat lo pastor de Juno (TF I.9).³⁶
23. inter Hamadryadas (...) Nonacrinas | Naias una fuit ('entre les hamadriades nonacrinas hi havia una Nàiaide', *Met.* I.690-1) *O* : ot une pucele (1915: I.3677) *OM* : fanciulla (1846: 40) *S* : una donna fu (2001: 130) *B* : entra las nayas ninfas ne havia una (TF I.9).

Com en el cas de Del Virgilio, la no presència sostinguda d'una relació amb Simintendi permet eliminar-lo com a font principal, si bé no permet descartar algun punt de contacte esporàdic en algun altre lloc dels que hem analitzat.

(c) *El francès Ovide moralisé*

Les *Transformacions* d'Alegre tampoc tenen punts de contacte amb la versió francesa en vers, coneguda com l'*Ovide moralisé*. Cal tenir en compte que a la *Súplica* Alegre no esmenta la tradició francesa medieval de *Les metamorfosis*. A continuació llistem alguns casos divergents entre l'*Ovide moralisé* i les *Transformacions*:

1. cetera servavnt atque in statione manebant ('els altres vigilaven i romanien en guàrdia', *Met.* I.627) *O* : Et tout li autre escergaitoient (1915: I.3538) *OM* : e gli altri guardavano e stavano fermi nel loro officio (1846: 36) *S* : *om.* *B* : tots los altres vetlant e'n bada (per 'bada' enteneu 'vigilància', TF I.9).
2. claudit et indigno circumdat vincula collo ('la tanca i envolta amb cadenes un coll que no ho mereix', *Met.* I.631) *O* : l'empestre et si l'atache | Autresi come una autre vache (1915: I.3545-6) *OM* : la richiude, e attornea lo capresto al non degno collo (1846: 36) *S* : guardasse ben questa (2001: 129) *B* : sots clau e ligada indignament la guardava (TF I.9).³⁷
3. Inachidas ('d'Ínac', *Met.* I.640) *O* : *om.* *OM* : de son pare (TF I.9).
4. saepe ('sovint', *Met.* I.639) *O* : *om.* *OM* : *om.* *S* : *om.* *B* : diversament (enteneu 'd'una altra manera', TF I.9).
5. Namque ter ad quinos unum ('I dones tres vegades cinc més u', *Met.* III.351) *O* : Vint et un ans ot ja passez Narcissus (1915: III.1323) *OM* : viginti unius (Ardissino 2001: 210, n. 40) *GdV* : essendo Narciso de XXI anno (2001: 196) *B* : in formossissimam adolescentiam (1998: VII.59.1) *Gen.* : vint anys (TF III.5).³⁸

Com en la resta de textos refutats, en aquest cas també hi ha algun punt de contacte entre Alegre i l'*Ovide moralisé*, però, com en aquells casos, aquests

³⁶ En llatí hi ha un joc de paraules amb l'antitesi dels mots 'captus' i 'custos', que es refereixen a Argus, guardià de Io. El joc és semblant al que hi ha en el famós vers d'Horaci 'Graecia capta ferum victorem cepit' (*Epist.* II.1.156). Alegre no recull el joc, perquè anomena Argus 'pastor', per primer cop en el capítol. Bonsignori s'hi ha referit com a pastor més d'un cop, com mostra el passatge de Bonsignori, que no és el que es correspon exactament amb el passatge català, sinó un dels casos de l'episodi on l'anomena pastor.

³⁷ El verb 'guardava' en català, i de retruc l'estructura oracional, potser té l'origen en 'guardasse' de Bonsignori, d'on el llatí 'indigno', en absència de la traducció del mot 'collo', ha estat transformat en adverbí.

³⁸ La confusió en l'edat de Narcís, Ovidi n'hi posa setze i la resta de la tradició n'hi atribueix vint-i-u, es deu a la variant 'quater' en comptes de '-que ter', freqüent en la transmissió textual de *Les metamorfosis* (Jahn 1832: 183). La lectura d'Alegre, eliminant un any que apareix de manera clara amb el llatí 'unum', ha de ser explicada per una mala lectura del numeral XXI en Bonsignori, o per un error en el còdex italià amb el text de Bonsignori que té Alegre. Com indica Ardissino (2001: 196), els mss. *BU* de Bonsignori donen el numeral XXV, cosa que pot indicar altres variacions, és a dir, un còdex amb el numeral XX, per exemple. Aquest cas ja es troba en Moncunill (2015: 147).

s'expliquen perquè ambdós textos formen part de la tradició de l'Ovidi medieval, que remunta en última instància al text d'Ovidi.³⁹

6. cum sol tellure sub alta est ('quan el sol està sota la profunda terra', *Met.* I.630) *O* : De nuis (1915: I.3545) *OM* : e quando lo sole ee sotto l'alta terra (1846: 36) *S* : *om.* *B* : en la nit (TF I.9).
7. Phoronidos ('de la Forònida', *Met.* I.668) *O* : *om.* *OM* : Io (1846: 39) *S* : *om.* (TF I.9).
8. gramen ('herba, gespa', *Met.* I.633) *O* : fain ('farratge', 1915: I.3549) *OM* : palla o fe (per 'fe' enteneu 'farratge', TF I.9).
9. Ligurum populos ('pobles dels lígurs', *Met.* II.370) *O* : rex ligurum ('rei dels lígurs', f. 25d) *GdV* : Lombardie (II.1117) *OM* : re delli lombardi (2001:155) *B* (*Allegorie*) : pobles de Lombardia (TF II.3).
10. vana diu visa est vox auguris ('Vana llavors semblà la veu de l'àugur', *Met.* III.349) *O* : gaberent s'ent comunement (1915: III.1319) *OM* : la madre recevette questo responso come per beffe (2001: 196) *B* : vaticinium primum ab audientibus risum est (1998: VII.59.1) *Gen.* : Burlaren-se (TF III.5).⁴⁰
11. *om.* *O* : si com fortune le demaine (1915: III.1568) *OM* : *om.* *B* : la desasatrada sort (per 'desastrada' enteneu 'desafortunada, desgraciada', TF III.5).

LES TRANSFORMACIONS I LA TRADICIÓ ITALIANA

Alegre vol millorar les traduccions anteriors, inclosa la de Bonsignori, i per aquest motiu, a diferència dels que fa a la *Primera guerra púnica* (1472), recorre a l'original llatí. A la *Súplica*, Alegre ha menyspreat les versions medievals anteriors: 'los versos de Ovidi, los quals fins vuy no són vists trelladats en alguna vulgar lengua'. Recordem que aquesta frase fa referència al fet que les traduccions anteriors no són directes del llatí i que sovint barregen traducció amb comentari o amb explicacions interpolades. A tenor d'aquesta afirmació semblaria que el plantejament d'Alegre sigui traduir de l'original, saltant la tradició anterior. Ara bé, la seva pràctica traductora no es correspon amb aquest plantejament, perquè Alegre acaba combinant el text llatí amb l'italià, tot assignant a cada un d'aquests textos una funció concreta: Bonsignori serveix per accedir al contingut d'Ovidi; en canvi, el llatí té una funció de depuració. En certa manera, les *Transformacions* són una esmena del text de Bonsignori.

Tot i la dependència profunda del text de Bonsignori, Alegre no la reconeix explícitament, per pudor o perquè la seva concepció d'original només té en compte el text ovidià. Així, la relació entre les *Transformacions* i el text de Bonsignori és complexa. D'una banda, l'italià funciona com una *auctoritas*, però alhora Alegre depura aquest text amb l'original, i les *Transformacions* esdevenen, en la pràctica, una traducció mixta. Alegre sovint tradueix literalment Bonsignori, fins i tot si aquest no es correspon amb el llatí; altres vegades no el té en compte i recorre al llatí; també fa servir com a base el text italià, que completa o esmena, tot preferint modificar la versió italiana que substituir-la completament per una traducció directa del llatí.

³⁹ Així ho indica també Reginato (2018), que troba una relació de les *Transformacions* 'diretta e sicura' amb Bonsignori i Boccaccio, però 'solo suggerita' amb l'*Ovide moralisé* (2018: 229).

⁴⁰ Com indica Moncunill (2015: 145-51), la variació entre la versió llatina i les posteriors es pot explicar per la variant 'risa' en comptes de 'visa' (Moncunill, *ibid.*). Aquesta variant no apareix en Tarrant ni en Jahn. Aquesta variant 'risa' és comuna a la majoria de textos, cas en el qual Bonsignori és el més adient, cosa que no impedeix que el manuscrit d'Alegre tingui la variant 'risa', que Alegre reafirma en comparar el llatí amb Bonsignori.

(a) *La relació teòrica amb la tradició italiana*

En els seus paratextos a les *Transformacions* el nostre autor defensa la traducció de la globalitat del text original, inclòs el seu estil. En aquest sentit Alegre, com fa Bruni a la seva defensa d'una traducció *ad sententiam*, entén l'original com una unitat textual indissociable, i per tant, supera la dicotomia medieval entre una traducció *ad sensum* (pel sentit de l'original, afegint el que calgui) o *ad verbum* (seguint de manera literal el text a traduir). Naturalment, la posició d'Alegre s'entén com a reacció a les traduccions d'Ovidi fetes *ad sensum* amb comentari inserit entre el text.

Alegre, doncs, pretén conservar les 'sentències' de l'original, ara bé no segueix estrictament la teoria bruniana, tot i la seva admiració per l'Aretí, sinó que creu que la prosa poètica que exercita juntament amb el grup d'escriptors d'obres sentimentals està en sintonia amb l'estil d'Ovidi, i per tant, serveix per reproduir-lo (Bescós 2019). Per això considera que pot millorar les traduccions precedents del text ovidià. Llegim a l'epíleg final de les *Transformacions* (TF Súplica):

E si pensàs no millorar-hi res, no y haguera tocat ni fóra entrat en treball voluntari, però ha seguit lo eximpli del gloriós Jherònim, del gran còmich Tarensi y de aquell digne canceller de Florença Leonart Aretí, gran lum de nostra edat, que tots se són honrats de haver tralladat coses ya trelladades, los quals seguint lo meu traduidor no pense caure en culpa, ni yo, si no'l puch defensar del crim comú a ell y a tals hòmens. Per què estime millor restar enculpat en companyia d'ells que loat per gent qui no se entén.

Alegre sap que hi ha versions anteriors de *Les metamorfosis*, però això no invalida una nova traducció, perquè ell busca 'la seva versió', amb una prosa i confecció concretes, que reflecteixin les idees recurrents i la prosa d'art pròpia de les obres sentimentals de la segona meitat del segle XV. A les *Transformacions* aquesta prosa convergeix, de manera volguda, amb el pedigrí estilístic d'Ovidi, de manera que els receptors de la traducció puguin relacionar la prosa d'Alegre amb l'estil clàssic del poeta de Sulmona. En certa manera, la voluntat de preservació de l'estil ovidià per part del nostre autor pretén legitimar la seva pròpia escriptura i prosa d'art.

Ara bé, en quin altre sentit es pot dir que Alegre millora una versió de la que depèn profundament, com és la de Bonsignori? El criteri principal que el distingeix de l'italià és l'exigència que mostra en relació a l'original llatí, perquè Alegre té molt present dues coses: (a) com dèiem, la prosa del català ha d'emular la d'Ovidi (i amplificar-la, com veurem); (b) el text català ha de ser equivalent al text d'Ovidi, sense afegitons, comentaris, explicacions o glosses.

Bonsignori i Alegre tenen, en el fons, una concepció diferent de l'original: l'italià no té tan definits els límits entre poema i comentari, però Alegre té clar el que li interessa de l'original: (a) només el text d'Ovidi, res de comentaris, glosses o similars (d'aquí la divisió entre *Transformacions* i *Allegories*); (b) la poètica d'Ovidi, per traspasar-la a la seva prosa, i (c) la seva pròpia prosa poètica, que exercita traduint el poeta romà. Per tant, Alegre, a diferència de Bonsignori, té molt clar que el seu original és el text en vers del sulmonès. Per dir-ho d'una altra manera, la seva concepció literària perfila més l'original que no pas la concepció literària de Bonsignori, que entén els versos d'Ovidi com una part més de la tradició. Per Alegre, en canvi, tot el que no sigui el poema original és entès com una contaminació posterior útil per a entendre el text, però que no es pot confondre amb aquest.

(b) *L'auctoritas de Bonsignori*

Més enllà d'aquestes diferències de plantejament, Bonsignori gaudeix, a ulls d'Alegre, d'una *auctoritas* en alguns punts important, cosa que no cal entendre forçosament com una paradoxa. Així, és habitual a les *Transformacions* que la decisió sobre si cal o no traduir un passatge depengui de l'italià. El mateix podem dir del caràcter narratiu del català o de la traducció dels noms propis, per avançar alguns mètodes que detallarem tot seguit. Per exemple, Bonsignori, com ell mateix indica, pot reordenar el text per donar 'più ordine' al seu resultat i explicar cronològicament una història que en llatí té un altre ordenació:

1. Sed postquam Colchis arsit nova nupta venenis | flagrantemque domum regis mare vidit utrumque, | sanguine natorum perfunditur impius ensis | ultaque se male mater Iasonis effugit arma ('Mes, quan els colquis verins la nova esposa abrusaren, i, complaguda, el palau en flames va veure, l'espasa sens pietat amb la sang dels seus dos fills quedà bruta i, cruelment venjada, fugí de les armes de Jàson' (Parramon 1996: 180), *Met.* VII.394-7) *O* : Passate che Medea ave le sopraditte contrade, Ovidio pone nel testo ch'ella arse Creusa con tutta la casa ov'ella abitava, ma per seguire el trattato com più ordine questa parte è posta denanti (2001: 358) *B(Allegorie)* : Giason tolse un'altra moglie e menòlasenne a casa e fu figliuola del re Atremonte, chiamata Creusa. E stato alcuno di, Medea chiamò li figliuoli, li quali ella avea de Giason, e si 'ro diò una camiscia invelenata e molte altre cose acciò che le portassero alla matrigna. E portando queste cose, Creusa se mise la camiscia indosso e subito fu tutta arsa e similmente arse tutta la casa, ma per tutto questo non fu contenta Medea. Fatto questo, Medea prese li figliuoli e l'uno de loro uccise (...), si prese l'altro figliuolo (...) e gittòlo sopra 'l capo del padre (2001: 349) *B* : En lo temps que circuì Medea les dites regions, Gèson se casà ab Creüsa, filla del rey Crehon. Y tornada, sentint en lo seu loch succeir nova esposa, ab un ficte present de camises brodades per part sua tramès a Creüsa. Al desplagar de aquellas se cremà la mesquina ab lo real palau, de què no contenta, ans perquè de Gèson no restassen infants, havent-li mort davant los dos fills que d'ell havia concebut (TF VII.5).

En aquest punt Bonsignori indica que ja ha narrat aquest episodi abans. Alegre retorna el passatge a l'ordre original del llatí, però recorre al passatge italià al qual es refereix Bonsignori, no al llatí, per incorporar-lo en aquest punt. Aquest tipus d'operació amb l'italià permet observar la dependència de Bonsignori, ja que Alegre decideix buscar el passatge italià anterior abans que traduir directament l'original.

Alegre també manté l'oració italiana i les seves variacions, tot i que les completa parcialment a partir del llatí. El resultat final, però, és una oració dependent de l'italià:

2. Minos Lelegia litora vastat | praetemptatque sui vires Mavortis in urbe | Alcathoi ('Minos devasta les costes dels lèlegs i prova les seves forces de Mart a la ciutat d'Alcàtous', *Met.* VIII.6-8) *O* : Venendo lo re Minoi ad Atena, passò allato una città chiamata Alcitoe (2001: 381) *B* : l'exèrcit del rey Minos corria les riberes vehines de Atenes y ab totes ses forces combatia la ciutat de Alcitohe (per 'Alcítóhe' llegiu 'Alcàtous', rei de Mègara, TF VIII.1) *A*.⁴¹

Aquest tipus de traducció, amb dependència i preferència pel text de Bonsignori, és habitual:

3. flava (...) mella ('daurada mel', *Met.* I.112) *O* : bianco mele (2001: 107) *B* : giallo mele (1846: 9) *S* : blanca mel (TF I.3).

⁴¹ Els lèlegs són els habitants de Mègara, a l'Istme, per un dels seus reis, anomenat Lèlex; la ciutat també és anomenada 'd'Alcàtous' a partir del nom d'un altre rei de Mègara. Alegre construeix la seva oració a partir de l'italià, introduint la ciutat d'Atenes, no present en llatí, i eliminant lògicament els lèlegs, que són referència per a Mègara. El resultat, doncs, és un canvi de ciutat en català i italià.

4. in tenebrosa Tartara (*Met.* I.113) *O* : del regno (2001: 107) *B* : del regne (TF I.3).
5. signavit (*Met.* I.136) *O* : partir la terra e terminarla (2001: 107) *B* : partir e ab espayoses fites cascun senyalar sos tèrmens (TF I.3).
6. per se (*Met.* I.102) *O* : fatica umana (2001: 106) *B* : fadiga d'ells (TF I.3).
7. quae subitus celebravit olor ('que va fer-se famós per un cigne sobtat', *Met.* VII.371-2) *O* : luoco molto delettevole abitato dalli cigni (2001: 355) *B* : habitat per molts signes (TF VII.4).

Aquesta *auctoritas* és present en català també quan Alegre no segueix el text de Bonsignori, però sí els seus mètodes:

8. populisque suis indicere bellum ('declarar la guerra al seu poble', *Met.* VI.92) *O* : le grue combattono con li minocoli (2001: 296) *B* : de poca estatura, per recobrar son regne (TF VI.1).⁴²

Per tant, hi ha tendències de Bonsignori que, amb independència de l'italià, acaben integrades en les *Transformacions*. Trobem, doncs, una assimilació pròpia dels mètodes italians, d'altra banda mètodes semblants als emprats per Alegre a la *Primera guerra púnica*.

Un tret que defineix la traducció italiana és l'explicació de conceptes i passatges del llatí. Com s'observa en el cas següent, Alegre, tot i que l'italià no té el passatge, ha assimilat aquest mètode de Bonsignori, incorporant una explicació:

9. agmine ('amb una multitud', *Met.* VII.103) *O* : om. *B* : ab companyia de sos barons y dels cavallers grechs (TF VII.1).

A més, Alegre està ben atent a com es va desenvolupant la traducció italiana:

10. coepit loqui (...) | hospes ('l'estranger comença a parlar-li', *Met.* VII.89-90) *O* : Apressandose Giason (2001: 339) *B* : Acostant-se Gèson a ella (TF VII.1).

En aquest cas s'introdueix l'inici del parlament de Jàson ('hospes') a Medea, i el llatí ho fa amb el 'coepit loqui'. Com s'observa, l'italià i el català formulen el seu text de manera diferent a Ovidi. De fet, el passatge italià té més relació amb la fi del vers anterior 'se declinat ab illo' ('s'acosta a ell', *Met.* VII.88), acció que en llatí fa Medea i no Jàson.

Per tant, el paper de l'italià no es limita a aquells punts concrets en què Alegre tradueix de Bonsignori, sinó que l'italià dóna una pauta de traducció:

11. Tritoniaca (...) harundine ('amb el seu instrument tritoniac', *Met.* VI.384) *O* : cialamella (2001: 316) *B* : en sonar (TF VI.4).

El llatí 'tritoniac' fa referència a l'instrument de vent que va ser rebutjat per la Tritònia Pallas perquè li enlletgia el rostre quan hi bufava, i després va ser recollit per Màrsias, amb el qual va retar Apol·lo. L'italià, en aquest passatge, usa sovint el verb 'sonare', probable origen de la simplificació del català. Per tant, no es recull la traducció corresponent de l'italià però sí un mot que afegeix Bonsignori en un lloc proper del passatge que tradueix.

⁴² El 'de poca estatura' és referit a Pígemea. En italià 'le grue' combaten amb els ciclops, gegants d'un sol ull, en una comparació indirecta entre la seva petitesa i la grandesa dels ciclops. La comparació no és present *stricto modo* en català, però el 'de poca estatura' en català es pot explicar com una resta de la comparació indirecta de Bonsignori. Res d'això es troba en llatí. En efecte, Alegre pot haver definit Pígemea com a 'baixa' per si sol, però el passatge italià i el fet que Alegre segueix habitualment Bonsignori poden explicar aquest cas.

Podem parlar, doncs, d'una *auctoritas* del text de Bonsignori, que es pot relacionar amb la limitació d'Alegre en comprendre la llengua llatina, freqüent al llarg de la traducció:

12. caeleste solum ('la volta del cel', *Met.* I.73) *O* : in cielo (2001: 104) *B* : il cielo (1846: 7) *S* : los cels les steles, lo sol (TF I.1).

Com s'observa, el català fa una traducció errònia del llatí 'solum' ('volta') per l'astre solar, a tenor del context que tradueix, cosa que provoca una *lectio facillior* del mot, perquè, en parlar dels astres, el sol hi queda bé. I també:

13. refert rector populorum talia centum: | 'arma iuves oro pro nato sumpta piaequae | pars sis militiae; tumulo solacia posco' ('diu el governador de cent pobles: 'et demano que donis ajut a les armes preses en defensa d'un fill i que participis en una campanya militar pietosa; reclamo consol per a un mort', *Met.* VII.481-3) *O* : om. *B* : si en solàs de mon anuig manes a cent hòmens dels teus que ab lurs armes venguen en ma ajuda (per 'solàs' enteneu 'consol', *DCVB*, s.v. *solaç*, TF VII.6).

En aquest darrer passatge Alegre tradueix lliurement el text d'Ovidi, de manera aproximativa i cometent errors, com assignar el numeral 'centum', en llatí referit a Creta, coneguda com l'illa de les cent ciutats (cf. *Il.* II.649), al nombre d'efectius que Minos demana a Èac.

Aquesta *auctoritas* és més evident en cas de divergència entre l'italià i el llatí, casos on sovint Alegre no gosa contradir Bonsignori:

14. om. *O* : om. *B* : los daurats (TF VIII.1).

L'afegit del català es refereix als cabells de Nisus. L'italià només esmenta els cabells, sense donar-ne el color, però Alegre afegeix aquí daurats després de llegir erròniament una comparació del passatge, en la qual, en llatí, Ovidi diu que la filla de Minos, Escilla, estima el seu pare com l'or. D'aquí Alegre pren la idea que els cabells són daurats. Abans d'acabar l'anàlisi d'aquest passatge, cal centrar-nos en un altre passatge del mateix capítol referit als cabells de Nisus:

15. ostro ('de porpra', *Met.* VIII.8) *O* : om. (Ardissino 2001: 415, n. 6) *GdV* : d'oro (2001: 381) *B* : d'or (TF VIII.1).

En llatí els cabells de Nisus són de porpra. En aquest cas, no hi ha cap variant llatina per al mot 'ostro' ('de porpra', *Met.* VIII.8), del tipus 'aureo', tot i que aquesta pot ser la lectura errònia que explica el canvi que es produeix en l'italià. Com s'observa, Alegre ha solucionat aquest cas a partir de l'italià, però el problema ve quan, després d'aquest punt, troba en llatí 'illa beatam | purpura me (...) factura' ('aquella porpra em farà afortunada', *Met.* VIII.79-80). Alegre no té més opció que ometre la traducció del llatí 'purpura', i substituir-lo per un anafòric dels cabells ('ells me basten ser benaventurada'). Es veu forçat a fer-ho perquè el color porpra no li encaixa amb el color tal com l'ha trobat a la tradició italiana del text, que prefereix.

(c) *Depuració, esmena i millora de Bonsignori*

Com hem vist, el text de Bonsignori gaudeix d'una *auctoritas* important a ulls d'Alegre, i no cal entendre com una contradicció confiar en Bonsignori i alhora esmenar-lo, perquè Alegre té per objectiu millorar les traduccions que coneix. La pràctica d'Alegre és més natural: prefereix el text de Bonsignori en certs passatges i el rebutja en d'altres en benefici de l'original. És més, la pràctica d'aquesta manera de traduir és tal, que es pot donar fins i tot dins d'un mateix període:

1. ipsa sibi plaudat crepitante ciconia rostro ('ella s'aplaudeix a si mateixa picant amb el bec', *Met.* VI.97) *O* : questa è la cagione perché la cicogna se va

acconciando con lu becco, perciò che se ricorda della sua bellezza (2001: 296) *B* :
ans fon feta segonya, qui ab lo bech se adoba com feya essent dona (TF VI.1).

Com s'observa, el català ha depurat el text italià, eliminant el final 'perciò che se ricorda della sua bellezza', no present en llatí, però conserva el sentit de l'italià: la cigonya no s'aplaudeix sinó que es guarneix.

O el cas següent:

2. Minos, | seu caput abdiderat cristata casside pennis, | in galea formosus erat; seu sumpserat aere | fulgentem clipeum, clipeum sumpsisse decebat' ('si Minos amagava el seu cap amb un casc de crestes amb plomes, era formós amb l'elm; i també, si agafava de bronze rellunt un escut, l'escut que agafava li esqueia', *Met.* VIII.24-7) *O* : intanto che ciò ch'ello facea, o intrava in nave o armavase de scudo o di lancia, lodava e commendava tutte sue opere' (2001: 382) *B* : Minos tostemp era gentil, armat o abillat ab elm y ab escut li paria molt bé (TF VIII.1).

L'estructura de l'oració catalana depèn de l'italià, en relació especialment a les eliminacions del llatí, però Alegre manté les dues armes del llatí ('galea', 'clipeum'), corregint l'italià, que té 'scudo' i 'lancia', i eliminant l'italià 'o di lancia, lodava e commendava tutte sue opere', que en llatí no apareix.

O el cas següent:

3. florentemque thymo Syron planamque Seriphon (*Met.* VII.464) : florentemque Tyron Ciprum planamque Seriphon ('i la pròspera Tir, i Xipre, i la plana Serifos' (Parramon 1996: 182), *Q* Tarrant 2004: 198; *codd. plerique* Jahn 1823: 439) *O* : andò per tutte le cittadi e per tutte l'isule da presso (2001: 360) *B* : congregant las forças de Xipre y d'altras isles vehines (TF VII.6).

En aquest cas, el llatí llista les illes del recorregut de Minos per les Cíclades, que no recullen ni l'italià ni el català. Alegre pren l'estructura i parts de l'italià, però hi afegeix un nom de la llista, 'Xipre', de la variant indicada en les edicions de Tarrant i Jahn. El mètode de traducció és prendre com a referència narrativa el criteri de l'italià i corregir-lo, però no completament.

A vegades Alegre vol esmenar el text de Bonsignori, però sense fortuna:

4. faciem (...) nudaverat (...) | purpureusque albi (...) | (...) equi (...) regebat ('mostrava la cara, i, vestint-se de porpra, guiava el seu cavall blanc', *Met.* VIII.32-4) *O* : se cavava l'arme e vestivase de porpure bianca (2001: 382) *B* : amostrava la blanca cara mesclada ab vermella color (TF VIII.1).

En aquest passatge, que pertany al mite de Minos, l'italià associa el color blanc a la porpra, mentre que en llatí es refereix al color del cavall. El català tampoc associa el color blanc al cavall, sinó a la cara de Minos. El català, com l'italià, refereix els dos colors a un mateix objecte, però en italià els dos colors van referits a les vestidures i en català al rostre. Alegre conserva la configuració de l'italià, però, percebent l'error de Bonsignori, mira d'esmenar-lo, tot i que no ho aconsegueix.

Els casos següents també mostren la voluntat d'esmenar o completar l'italià:

5. mundi fabricator (*Met.* I.57) *O* : Dio (2001: 103) *B* : fabricant del món (TF I.1).
6. Boreas; contraria tellus (*Met.* I.65) *O* : om. *B* : om. *S* : terra a Bòreas contrària (TF I.1).
7. concava vallis erat, quo se demittere rivi | adsuerant pluvialis aquae; tenet ima lacunae ('Hi ha un abrupte barranc on solen les aigües de pluja estimbar-se en torrents; al fons de la seva llacuna' (Parramon 1996: 208), *Met.* VIII.335-6) *O* : In quello luoco era una valle concavata (2001: 396) *B* : entren per una vall, en la qual l'aygua de molts torrents en lo temps de les pluges se escorria; y per açò restava en lo pla de la vall feta una lacuna (TF VIII.4).

En aquest últim exemple, com indica Ardissino (2001: 417, n. 57), el fragment italià és traducció de l'*Expositio* delvirgiliana. Com s'observa, Bonsignori resumeix el llatí i el català el completa.

Alegre, doncs, pretén apropar el seu text a l'original, però a vegades es mostra poc exigent, segurament per la seva dependència de la tradició. Vol apropar el català al llatí, però li basta fer-ho parcialment, satisfet si el seu text s'assembla més al d'Ovidi que al de Bonsignori. És per aquest motiu que considerem la dependència de l'italià com a profunda.

(d) *Una traducció mixta*

Com hem vist, el text català no està traduït directament del llatí. L'original té la funció de contenir formalment la traducció catalana. Tot i que Alegre pren com a referent el text d'Ovidi, implícitament i en la pràctica, també pren el text de Bonsignori. Per tant, ens trobem davant d'una traducció mixta:

1. Titanida Coeo ('la filla del tità Ceu', *Met.* VI.185) *O* : figliuola de Ceo gigante, lo quale fu fulminato e saettato da Giove (2001: 310) *B* : la filla de Ceho, superbiós gegant (TF VI.2).

Com s'observa, Alegre recull el sentit de Bonsignori en el català 'superbiós', que adapta en referir-se a Ceu, fulminat per Júpiter per la seva supèrbia; ara bé, elimina l'explicativa italiana per apropar-se al text llatí.

O el cas següent:

2. tacito (...) murmure ('en callat murmuri', *Met.* VI.203) *O* : in li cuori loro (2001: 311) *B* : en lo secret de lur cor (TF VI.2).

Alegre afegeix el mot 'secret' a partir del llatí 'tacito'. Segueix traduït de l'italià però atent al vers llatí. Al final, aconsegueix una traducció semblant al llatí, però que no remet exactament a aquella idea inicial de la traducció de les 'sentències' que Alegre defensa en els seus paratextos.

La presència d'aquests dos originals, que funcionen de forma complementària, gairebé sempre permeten explicar amb naturalitat la traducció catalana:

3. mentis inops longa que venis confecta senecta ('Véns sense raó i angoixada per una llarga vellesa', *Met.* VI.37) *O* : Vecchia maledetta, io credo che tu sei impazzita; ben è vero quel che vulgarmente se dice, che chi invecchia diventa pazza (2001: 294) *B* : O, vella rocallosa, pobre dels béns de l'ànima, sobrada del pes de pesada vellesa (TF VI.1).

El català pren l'estructura de la frase en italià, inclòs l'insult a la vella, però la corregeix a partir del llatí. Per això hi ha l'insult de l'italià i alhora el 'pesada vellesa' del llatí.

O el cas següent:

4. fatali nata parentem | crine suum spoliat ('la filla deixa el seu pare sense el fatídic cabell', *Met.* VIII.85-6) *O* : si tagliò nel letto el capo a suo padre (2001: 383) *B* : tallà la filla lo cap del pare y los cabells fedats a guarda de sa terra (TF VIII.1).

La idea que Escilla talla el cap del pare depèn de Bonsignori, i ja es troba en Del Virgilio ('abscidit sibi caput', Ardissino 2001: 415, n. 12). Alegre conserva les dues lectures, la de Bonsignori i la d'Ovidi. Tal vegada Alegre tem no haver entès correctament el text llatí i, guiat per Bonsignori però volent incorporar la versió d'Ovidi, deixa les dues solucions.

MÈTODES DE TRADUCCIÓ A LES TRANSFORMACIONS

Hem dividit la presentació dels resultats de la comparació entre el llatí d'Ovidi i el text d'Alegre en tres aparats que recullen les diferències entre els

dos textos: (I) eliminacions, (II) addicions, a partir o no de Bonsignori; i (III) modificacions, també a partir o no de Bonsignori. A més, un apartat (IV) explica alguns errors de traducció, i un cinquè (V) dóna compte d'algunes revisions efectuades en el text. Alegre considera el llatí el seu original, i, a efectes de presentació dels resultats de la comparació, així l'hem considerat, presentant la dependència de Bonsignori com a alteracions a aquest original. Certament, resulta més clar elegir un sol original per presentar els resultats, tot i que, com veurem en cada subapartat, la influència de Bonsignori en el català és sistemàtica i constant, en alguns passatges tant o més que la del llatí.

Cal dir que, tot i les divergències entre Alegre i Ovidi que exposarem a continuació, en general Alegre realitza una traducció fidel. En relació a l'original, allò que més defineix el text d'Alegre és l'amplificació i l'afegit de passatges, que respon a interessos diversos del nostre traductor. Destaquen els de temàtica sentimental, però també n'hi ha d'altres. Alguns d'aquests afegitons ja es troben en el text de Bonsignori, però la majoria són innovació d'Alegre.⁴³ Les eliminacions i les modificacions del text en relació a Ovidi són, per bé que constants, menys nombroses que les addicions, tot i que convé analitzar cada passatge per separat.

Les tipologies que presentem han estat confeccionades a posteriori de l'anàlisi de la traducció, i en aquest sentit, només si hem trobat un mínim de casos, els hem agrupat en un tret descriptiu del mètode d'Alegre. En aquesta introducció, per qüestions d'extensió aportem alguns exemples. Per a la resta remetem a les notes al text.

(I) ELIMINACIONS

En comparació amb la *Primera guerra púnica*, les eliminacions de l'original llatí no són tan habituals, ja que el text llatí funciona com a pauta per al català. Per tant, Alegre elimina menys passatges que a la traducció de Bruni.

(a) *Estil de l'original*. A les *Transformacions* les figures retòriques ovidianes són percebudes, en general, com a tal, però Alegre, sovint per influència del dictat de l'italià, no les conserva totes. Alegre té molt clar que la seva prosa d'arribada ha de ser una prosa poètica llatinitzada, a la qual adapta el pols estilístic d'Ovidi, i a vegades les figures poètiques del sulmonès contradiuen l'estil i el text que pretén. Això succeeix especialment en aquells passatges que, pel canvi del vers a la prosa, han adquirit un matís narratiu que resulta incompatible amb la figura que Alegre troba. En aquests casos opta per preservar el seu estil narratiu i eliminar la figura original:

1. quos ubi viderunt praeacutae cuspidis hastas | in caput Aesonii iuvenis torquere parantes ('quan van veure aquests preparant-se per deixar anar les llances de punta afilada contra el cap del jove hemoni', *Met.* VII.131-2) *O* : om. *B* : girades les puntes de lurs astes totes devés Gèson (TF VII.1).

Com s'observa, la sinèdoque llatina amb el cap de Jàson ha estat simplificada, i directament hi ha 'Gèson'. L'objectiu d'Alegre és fer el seu text més entenedor en el contínuum narratiu on l'inclou. Aquest és també l'objectiu de Bonsignori. Alegre, doncs, que ha de seguir el seu model de prosa, renuncia a expressions de l'original i opta per Bonsignori:

2. sexta resurgebant orientis cornua lunae ('per sisena vegada s'aixecaven els corns de la lluna que sortia', *Met.* VIII.11) *O* : sei mesi (2001: 381) *B* : Sis mesos (TF VIII.1).

Cal dir que no és una qüestió de rebuig a aquesta figura retòrica, perquè en altres punts la tradueix, però aquí 'sis mesos' permet una lectura narrativa

⁴³ En relació als afegitons, vegeu l'apartat *Francesc de Pinós i Joan Roís de Corella* d'aquesta introducció, Pellissa (2019) i Bescós (en premsa b).

fluïda de l'episodi. En determinats punts, doncs, Alegre es veu obligat a seguir el caràcter narratiu de Bonsignori i abandonar l'estil d'Ovidi.

(b) *Comparacions i similis*. En relació amb el punt anterior, Alegre elimina també comparacions i similis de l'original, especialment si l'italià no els té. Es tracta de comparacions tingudes com a secundàries per Bonsignori, atès que no aporten cap sentit que no hagi estat indicat ja pel text comparat. Les comparacions no són el nucli de la narració i són, a més, de traducció sovint difícil. El matís estilístic, poètic i d'evocació de la comparació no és reconegut per l'italià, ni tampoc, en línies generals, per Alegre:

1. non aliter quam cum pedibus praedator obuncis | deposuit nido leporem Iovis ales in alto; | nulla fuga est capto, spectat sua praemia raptor' ('tal com, havent-la agafat tot de sobte amb les urpes agudes, sobre l'alt niu l'ocell de Júpiter deixa una llebre: no pot fugir ja l'ostatge, i es mira el botí la raptora', *Met.* VI.516-8) *O* : *om.* *B* : *om.* (TF VI.5).
2. haud secus ac moles, quam magno murmure fluctus | oppugnant; manet illa suoque est pondere tuta' ('com el roquer, justament, que amb gran estrèpit les ones van assaltant, però aguanta i la seva massa l'aferma', *Met.* IX.40-1) *O* : come se defende una macina ne l'acqua' (2001: 422) *B* : debades treballant-se ell per levar-me de terra (TF IX.1).

Alegre també elimina comparacions amb independència de l'italià. Així hi ha casos on Bonsignori conserva part de la comparació, o la comparació força sencera, però Alegre l'elimina:

3. quales audire solemus | Naidas et Dryadas mediis incedere silvis, | si modo des illis cultus similesque paratus' ('tal com ens diuen que les Nàïades dins el boscatge i les Dríades corren, si ens les imaginem amb un vestit prou solemne', *Met.* VI.452-4) *O* : si che nulla dea li saria apparechiata in belleze (2001: 320) *B* : *om.* (TF VI.5).
4. quam si quis canis ignem supponat aristas | aut frondem positasque cremet faenilibus herbas' ('altrament que, al costat del foc, els rostolls blanquinosos, o que l'herba assecada als graners, o la fullaraca' (Parramon 1996: 157), *Met.* VI.456-7) *O* : come ardo le stipe delle secche legne quando gli è messo el fuoco (2001: 320) *B* : *om.* (TF VI.5).

En altres punts Alegre intenta recuperar de l'original algunes comparacions eliminades per Bonsignori, però no sempre aconsegueix una traducció exacta. A l'episodi de la disputa entre Pallas i Aracne Ovidi compara el treball textil amb la natura, comparació que Bonsignori no conserva i que Alegre recupera del llatí, però simplificant-la:

5. illic et Tyrium quae purpura sensit aenum | textitur et tenues parvi discriminis umbrae, | qualis ab imbre solet percussis solibus arcus | infecere ingenti longum curvamine caelum, | in quo diversi niteant cum mille colores' ('Es teixeixen allà les porpres que varen conèixer les calderes de Tir, i els tons gairebé imperceptibles, tal com es veu en l'arc que surt després que la pluja és traspassada pel sol i es corba al llarg de la volta, en què destaquen mil colors diferents' (Parramon 1996: 145), *Met.* VI.61-5) *O* : *om.* *B* : los rius e las ombas ab la concavitat del cel (TF VI.1).

Com hem vist, Alegre pren un passatge de l'italià i l'esmena a partir de l'original, però oferint-ne una simplificació que ja el satisfà, com també trobem en el passatge 'comencen de ordir, y ab les dents del pinte reblint fèyan més fort la tela que texían' (TF VI.1), que tradueix tres versos del llatí (*Met.* VI.55-8), on Ovidi detalla la tasca de Pallas i d'Aracne amb una precisió lèxica ('tela, pinte, llançadora, ordim, pues, trama') que Bonsignori no conserva, en considerar-la secundària per a la narració, i que Alegre recupera però simplifica.

L'eliminació de comparacions afecta també passatges que estrictament no són comparacions, però que extrapolen fets narrats a elements de la natura. Això succeeix, per exemple, en el cas següent:

6. verba (...) placidos facientia somnos, quae mare turbatum, quae concita flumina sistunt ('paraules que produeixen un son plàcid, les quals aturen el mar embravit i els rius enfurits', *Met.* VII.153-4) *O* : om. *B* : les paraules apreses de Medea (TF VII.1).

(c) Enumeracions. Un altre punt d'eliminació recurrent es troba en les enumeracions de l'original. El traductor català, com en altres aspectes, segueix Bonsignori, que li serveix de pauta:

1. et quas Ossa tulit, quas altum Pelion herbas, | Othrysqe Pindusque et Pindo maior Olympus' ('i les que ha produït l'Ossa, i les herbes de l'alt Pèlion, de l'Otris, del Pindus, i de l'Olimp, més alt que el Pindus', *Met.* VII.224-5) *O* : l'Ossa, de l'Otro e Pindo ed Olimpo (2001: 345) *B* : Ossa, Pèlion, Òtrix, Pindo y Olimpo (TF VII.2).
2. *Nom de tots els participants a la cacera del senglar de Calidó* (*Met.* VIII.304-16) *O* : trentaquattro (2001: 396) *B* : XXXXIII cavallers (TF VIII.4).

Com succeeix amb els símls, aquest tipus d'eliminació respon a la voluntat de fer un text més centrat en l'acció, que elimina elements secundaris i descriptius.

Alegre pot adonar-se que l'italià ha eliminat elements i efectuar una esmena, però sovint aquesta tampoc és completa:

3. Apidani : Eridani (*Q*, Tarrant 2004: 189) (...) Amphrysi (...) Enipeu (...) Peneos (...) Spercheides undae (...) Boebes' ('Eridan, Amfrís, Enipeu, Peneu, les ones de l'Esperqui, Bebe', *Met.* VII.228-30) *O* : Erodano e ad Anfrison ed a Perineo ed Ennifeo (2001: 345) *B* : Heridano, Enfriso, Penneu y altres rius (TF VII.2).
4. *Llista de ciutats que ocupa nou versos* (*Met.* VI.412-20) *O* : om. (Ardissino 2001: 333, n. 116) *GdV* : om. *B* : y vengueren alguns (TF VI.5).

(d) Eliminació de passatges. Per influència de l'italià Alegre elimina passatges de l'original:

1. hospita tu terris erras, ego (...) in undis ('tu vas vagant per les terres i jo per les aigües' (Parramon 1996: 149), *Met.* VI.190) *O* : om. *B* : om. *TF*.
2. nam Delius illi | intima fatifero rupit praecordia ferro. | quod simul eductum est, pars est pulmonis in hamis | eruta cumque anima cruor est effusus in auras ('perquè Deli el traspassa pel cor ben endins amb ferro mortífer; quan se l'arrenca li surt un tros de pulmó amb el seu ganxo i amb l'esperit se li'n va la sang que enlaire li brolla', *Met.* VI.250-3) *O* : om. *B* : om. *TF*.
3. hac ave coniuncti Procne Tereusque, parentes | hac ave sunt facti ('amb aquest auguri s'uniren Procne i Tereu, amb aquest auguri foren pares', *Met.* VI.433-4) *O* : om. *B* : om. *TF*.

Alegre assimila aquest procediment de Bonsignori, i elimina passatges conservats per l'italià:

4. qua quantum distat ab orba? ('com es de diferent d'una que no té fills?', *Met.* VI.200) *O* : la quale è cieca e senza figliuoli rispetto a me (2001: 310) *B* : om. (TF VI.2).

(e) Resum i simplificació de l'original. Com que el criteri narratiu de Bonsignori serveix de pauta del català, per influència de l'italià es resumeix i simplifica el text d'Ovidi:

1. summoque in vertice Cynthi ('des de la part més alta del Cint' [=muntanya de Delos], *Met.* VI.204) *O* : al monte Citereo (2001: 311) *B* : en lo coll (TF VI.2).

2. Te maeste volucres, Orpheu, te turba ferarum, | te rigidi silices, te carmina saepe secutae | fleverunt silvae, positis te frondibus arbor | tonsa comas luxit' ('A tu els tristos ocells, Orfeu, i el tropell de les feres, i els pedrenyals ferrenys van plorar-te, i els boscos, que anaven rera els teus cants ben sovint, i l'arbre, traient-se les fulles, amb el cap nu et guardà dol' (Parramon 1996: 278), *Met.* XI.44-7) *O* : le fiere, li salci e li arbori (...) si piansero (2001: 510) *B* : ploraren tots aquells (TF IX.1).
3. latebris horrenda ferarum | et cum Cyllene gelidi pineta Lycaei (*Met.* I.216-17) *O* : per più lochi (2001: 112) *B* : e molts altres lochs (TF I.5).
4. diemque, | quaque data est claro Pandione nata tyranno | quaque erat ortus Itys, festam iussere vocari; usque adeo latet utilitas' ('fent que el dia en què al gran sobirà fou donada la filla de Pandíon i aquell en què Itis nasqué fossin festes: ves si s'amaga el que fa servei!' (Parramon 1996: 157), *Met.* VI.435-7) *O* : quellò di nel quale se celebrasseno le nozze e quello se chiamasse di de festa (2001: 320) *B* : que aquell jorn tots anys fos celebrat en memòria de lur ajustament (TF VI.5).
5. protinus innumeris effectus laniger annis | attrahitur flexo circum cava tempora cornu. | cuius ut Haemonio marcentia guttura cultro fodit et exiguo maculavit sanguine ferrum' ('Porten de pressa un llanut esgotat pels anys innombrables, amb les banyes retortes entorn dels clots de les temples; pren llavors el coltell hemoni i l'hi clava a la gola tota arrugada, i la sang tan escassa no embruta ni el ferro' (Parramon 1996: 177), *Met.* VII.312-5) *O* : Le donne arrearuno el vecchio montone, allora Medea li tresse el sangue vecchio (2001: 347) *B* : Lo qual pres degollà (TF VII.3).

Fins i tot, sembla resumir i simplificar l'italià:

6. Aquilonem | et quacumque (*Met.* I.262-3) *O* : l'Aquilone ed onne altro vento (2001: 114) *B* : tots los vents (TF I.6).

Alegre esmena simplificacions de l'italià, però generalment de manera parcial:

7. sive rudem primos lanam glomerabat in orbes, | seu digitis subigebat opus repetitaque longo | vellera mollibat nebulas aequantia tractu, | sive levi teretem versabat pollice fusum, | seu pingebat acu' ('tant si amb la llana en brut les primeres troques formava com si, prement-la amb els dits, amollava els flocs, que semblaven una boira suau, amb un llarg vaivé primfilant-los, tant si el fus tornejat àgilment girava amb el polze com si brodava amb l'agulla', *Met.* VI.19-23) *O* : *om.* *B* : los capdells de l'estam o de seda, o com ab los seus gentils dits componia les troques, o com feya cordons, o brodava de agulla (TF VI.1).
8. Lydia tota fremit Phrygiaeque per oppida ('Tota la Lídia murmura i per les ciutat de Frígia', *Met.* VI.146) *O* : *om.* *B* : Escampà's la remor d'aquesta maravella y, per los lochs de Lídia (TF VI.2).
9. Cadmeia (...) arcem | Planus erat lateque patens prope moenia campus, | adsiduis pulsatus equis, ubi turba rotarum | duraque mollierat subiectas ungula glaebas ('l'alcàsser cadmeu. S'obre un camp esplanat i extens a peu de muralla, sempre petjat pels cavalls, on tot de dures peülles i de rodes han amollat els terrossos a sota' (Parramon 1996: 150), *Met.* VI.217-20) *O* : la città de Teba (2001: 311) *B* : lo pla de la ciutat de Tebas (TF VI.2).

(II) ADDICIONS

(a) *Binomis sinonímics*. Al contrari del que fa a la *Primera guerra púnica*, a les *Transformacions* sovint tradueix un sol mot de l'original recurrent al binomi. Aquests binomis tenen una funció explicativa, permetent la duplictat de deixar un mot semblant a l'original i afegir un mot sinonímic que el defineixi, però també tenen una funció estilística d'amplificació dins la prosa d'art d'Alegre, com trobem a la seva obra sentimental.⁴⁴

⁴⁴ Vegeu Bescós (2019).

Per això, els casos més freqüents són aquells en què el binomi només es troba en català, i no en italià:

1. metus ('por', *Met.* I.91) *O* : paure (2001: 106) *B* : resells e menasses (TF I.3).
2. sceptro (*Met.* I.178) *O* : bacchetta (2001: 110) *B* : verga o ceptre (TF I.5).
3. gemitum ('gemecs', *Met.* IX.163) *O* : om. *B* : los crits y jamegosos plants (TF IX.3).
4. sonantia ('ressonants', *Met.* II.121) *O* : om. *B* : resonants e forts (TF II.2).
5. frondes ('fulles', *Met.* II.351) *O* : om. *B* : brots e fulles (TF II.3).
6. publica (*Met.* II.35) *O* : publica (2001: 149) *B* : clara e pública (TF II.1).

En altres casos, tot i que no gaires, el binomi ja és present en Bonsignori:

7. sine lege (*Met.* I.90) *O* : senza alcuno giudice e senza legge (2001: 106) *B* : sens jutge ne ley (TF I.3).

Alegre recorre al binomi no només a nivell de paraules, sinó també a nivell d'aposisió:

8. flammasque imitante pyropo ('el pirop que imita les flames', *Met.* II.2) *O* : piropo, cioè una preziosa pietra (...) simile alle fiamme del fuoco (2001:147) *B* : carvoncle, pedra de reluent claror, semblant flames de foch (per 'carvoncle' enteneu 'pedra preciosa a la qual els antics atribuïen brillantor de nit com una brasa' (*DCVB*, s.v. *carboncle*, TF II.1).⁴⁵

Cal tenir present que alguns casos, per bé que pocs, semblen binomis sinonímics, però no ho són, ja que s'expliquen per variants llatines:

9. faciem cultumque ('la cara i el vestit', *Met.* II.425) *O* : faciem vultumque ('la cara i el rostre', *M^{ac}* i *L*, Tarrant 2004: 47) *O* : gest e cara (TF II.4).

(b) *La Genealogia de Boccaccio*. Alegre introdueix passatges i explicacions de la *Genealogia* de Boccaccio. La freqüència d'aquestes introduccions és molt limitada.⁴⁶

1. om. *O* : Qui cum se mercatorem finisset (XIII.65.1, 1998: 1340) *Gen.* : om. *B* : de un estrany mercader (TF XIII.8) : om. *AL*.
2. Oechalia ('Ecàlia', ciutat d'Eubea, *Met.* IX.136) *O* : Eurlitus rex Etholie (XIII.1.34, 1998: 1276) *Gen.* : una città (2001: 426) *B* : Hoetòlia (enteneu 'Etòlia', regió de Grècia, TF IX.3).⁴⁷
3. om. *O* : om. *B* : [Tereus] veniens sordidatus ad Prognem Phylomenam maris nausea mortuam dixit (IX.8) *Gen.* : a la muller [=a Procne] féu creure [Tereu] la germana Philomena de mal de la spantable mar havia dextat la vida (2001: 276, *Parlament*) *Corella* : diu-li [=Tereu a Procne] com és morta [=Filomela] del treball de la mar (TF VI.5).⁴⁸

El text de Boccaccio ha estat present al llarg de la traducció de les *Transformacions*, cosa que també mostren alguns passatges comuns entre les *Allegories* i les *Transformacions*:

4. om. *O* : om. *B* : donant al pare en càstich de tal crim per pena en infern que a la vora de un riu y sota un pomer és vexat de contínuu per fam y set terribles (TF

⁴⁵ La primera aposició catalana, no present en Ovidi, depèn de Bonsignori, a partir del text de Del Virgilio 'pyropus est lapis preciosus' (Ardissino 2001: 178, n. 2).

⁴⁶ Per a la relació de passatges de la *Genealogia* a l'obra pròpia d'Alegre, es trobin o no a les *Allegories*, remetem a Bescós (2019).

⁴⁷ Les variants llatines, com a mínim les que testimonia Jahn (1823: 569), o les variants de l'edició de Bonsignori (2001: 426) no expliquen aquest canvi.

⁴⁸ Per a la relació entre les *Transformacions* i *Corella*, vegeu l'apartat *Francesc de Pinós i Joan Roís de Corella* d'aquesta introducció; també Martos (2001b: 545), Pellissa (2019: 24) i Bescós (en premsa b).

VI.4) : Tàntalo (...) fon fengit en infern perir de fam y set, a la vora d'un riu e sota un pomer (AL VI.4).

5. Et cum fulminibus facientes fulgora ventos ('i amb els llamps els vents provocadors de llampecs', *Met.* I.56) *O* : li venti che ingenerano li freddi con le saette *B* : Et cum flaminibus facientes frigora ventos (IV.54, 1998: 474) *Gen.* : e los vents, causant los lamps (TF I.1) : E los vents, causant los lamps e frets, etcètera (AL I.1).⁴⁹

(c) *Les Allegorie de Bonsignori*. El text italià de Bonsignori presenta, en solució de continuïtat, traducció i comentari (*Allegorie*). Alegre, mentre tradueix, consulta les *Allegorie* si la traducció italiana o el text d'Ovidi no li resulten clars:

1. fecit et Asterien aquila luctante teneri ('va fer també Astèrie agafada a l'àguila en lluita', *Met.* VI.108) *O* : om. *B* : in forma de aquila rapì Ganimedede (2001: 307) *B(Allegorie)* : convertit en àguila furtà a Ganimesdes (TF VI.1).⁵⁰
2. om. *O* : E temendo che lle genti non sopravenssero (2001: 348) *B* : Medea, uccidendo Pelleo, tornò a casa de Giason, el quale Giason s'arecò questo a grande ingiuria perciò ch'ell'avea morto el suo zio (...), per questo Giason la cacciò via (2001: 348) *B(Allegorie)* : Aprés de tan gran maldat executada, duptant la ira del poble somogut y encara tement Gèson, qui, espantat de tan gran malvestat per amostrar que li despleya la mort del rey, son oncle, la persegua (TF VII.4).⁵¹
3. fulmen ab aure ('el llamp des de l'orella', *Met.* II.311) *O* : saetta fulgorea (2001: 153) *B(Allegorie)* : fulgúrea sageta (TF II.2).⁵²

⁴⁹ Els passatges comuns entre la *Genealogia*, les *Transformacions* i les *Allegories* poden oferir informació sobre el procés de traducció d'Alegre. Per exemple, en aquest cas el text de les *Transformacions* i de les *Allegories* són pràcticament iguals, cosa que ha d'indicar, en principi, que provenen d'una mateixa traducció. Ara bé, a les *Allegories* Alegre hi ha afegit un 'e frets', que prové de 'freddi' (*B*), de 'frigora' (*Gen.*), o de la variant llatina 'frigora' (en lloc de 'fulgora'). Si suposem una sola traducció d'aquest passatge, usat per Alegre en els seus dos textos, o bé a les *Transformacions* ha eliminat el 'e frets' o bé l'ha incorporat a les *Allegories*. En el cas que hagi eliminat el sintagma a les *Transformacions*, però aquest es trobés en la traducció inicial, el llatí d'Alegre té la variant 'frigora': 'Et cum fulminibus facientes frigora ventos', tal com l'edita Jahn (1823). Ara bé, en aquest cas, per què, en incorporar el passatge a les *Transformacions*, elimina 'e frets'? En el segon supòsit, podríem suposar que la primera traducció del passatge no té 'e frets', i que Alegre l'hauria afegit a les *Allegories*. Però, per què amplifica un passatge ja traduït per ell anteriorment? La influència de la *Genealogia* pot explicar aquest afegitó. En aquest cas, en compondre les *Allegories*, Alegre, que ja té el passatge traduït per a les *Transformacions*, en trobar aquesta variant en Boccaccio, pot haver decidit afegir-la en el seu text, com una enumeració.

⁵⁰ El text llatí es refereix als amors d'Astèrie amb Júpiter, transformat en àguila, episodi que no té relació amb l'episodi de Ganimesdes. Bonsignori no té la traducció del passatge d'Astèrie, i tampoc Alegre, que, en dubtar del sentit del llatí, consulta les *Allegorie*, on troba que el noi raptat per Júpiter en forma d'àguila és Ganimesdes. Per això Alegre afegeix la traducció d'aquest passatge aquí. La referència també apareix a la traducció italiana ('come Giove, mutato in aquila, rapìo Ganimedede', 2001: 301), però en un lloc anterior a aquest passatge. Com que Alegre no té clar el text llatí, el més probable és que es dirigeixi directament a les *Allegorie*, que sap que comenten la traducció, i que incorpori el passatge al seu text. Com indica Pellissa (2017: 459) també pot haver pres el passatge quan apareix a la traducció italiana.

⁵¹ En aquest cas una part prové de la traducció italiana ('duptant la ira del poble somogut'), i l'altra d'un passatge que depèn de les *Allegorie* de Bonsignori ('espantat de tan gran malvestat per amostrar que li despleya la mort del rey, son oncle, la persegua'). Alegre troba important afegir en la història la ira de Jàson per l'assassinat del seu oncle, cosa que explica que el text de les *Allegorie* sigui, en català, part integrant de la història de la fugida de Medea, i que també aparegui en el títol del capítol ('Medea, fugint, per la mort del rey Pelleu [=Pèlias], la ira de Gèson', TF VII.4).

⁵² Com s'observa, la traducció catalana s'explica per una dependència de les *Allegorie* de Bonsignori. La traducció italiana té l'origen en una lectura errònia del llatí 'aure' ('orella') en 'aurea' ('àuria'). En els mss. *α* de Bonsignori hi ha la variant 'saetta e folgore' (una possible traducció de 'fulmen et aurea'), però el ms. *B* de l'italià elimina la conjunció, deixant 'saetta folgore', lectura que acaba en el 'saetta fulgorea' que edita Ardissino. En qualsevol cas, el català sembla relacionat amb aquest sintagma de les *Allegorie*.

(d) *L'Essordio primo de Bonsignori*. A més de recórrer a la traducció de Bonsignori i a les seves *Allegorie*, Alegre segueix l'*Essordio primo* de l'italià, especialment al seu Pròleg i a TF I.1:

1. *om. O : om. B* : caldissima è nel mezzo (2001: 19) *B(Essordio primo)* : del mig (TF I.1).
2. *om. O : om. B* : in queste doe che se abitano sonno diverse manere de gente, de le quale alcuni se chiamano antipadi, ed a quisti non se pò andare per l'impacci del mare (2001: 19) *B(Essordio primo)* : no consenten ésser palcigades (TF I.1).
3. *om. O : om. B* : che se abitano (2001: 19) *B(Essordio primo)* : segur estar permeten (TF I.1).

I també a la invocació inicial del poema, on Alegre exposa els objectius de *Les metamorfosis*, explicats, com ja va apuntar Guthmüller (1997: 89), a partir de la teoria de les causes aristotèliques en Del Virgilio i Bonsignori. Com mostren els casos anteriors, en començar la seva traducció Alegre depèn de l'*Essordio primo* de Bonsignori, que llegeix, assimila i introdueix, més o menys conscientment, dins la seva traducció:

4. *om. O : om. OM* : (explicació de les causes aristotèliques) *GdV : om. S : om. B* : le cagione (més explicació de les causes aristotèliques, 2001: 12) *B(Essordio primo)* : Perquè (TF I.1) : Perquè desige lo meu entendre, escrivint, dir la causa (AL I.1).⁵³

Potser el cas següent també respon a un vincle amb aquest *Essordio*. Alegre pot haver inferit 'antichs' pel context, però aquests també es poden relacionar amb els 'filosofi' de l'*Essordio primo*:

5. *om. O* : l'uomini del mondo *B* : il quale gli filosofi apellano caos (2001: 18) *B(Ess. primo)* : los antichs (TF I.1).

(e) *L'estil*. Alegre elimina figures d'estil, però també introdueix, tot i que en menor proporció, recursos retòrics, a vegades donant un caràcter de repetició al text català que no té el llatí. Per exemple, en el cas següent el llatí apareix per triplicat: primer, en un afegit final ('esperant la lum del següent dia per a fer-ne la prova'); segon, en una traducció literal ('Havia la següent

⁵³ Tot i que la traducció catalana es pot explicar per altres motius, hi ha una semblança entre aquests textos, de la qual deixem constància. Potser l'*Essordio primo* podria explicar el 'Perquè' inicial del català, no present en els altres textos, excepte si es considera que aquest mot tradueix el 'nam' del vers 2, conjunció causal del passatge que podria explicar a priori el 'Perquè'. El problema d'acceptar el 'Perquè' com a traducció d'aquest 'nam' és el fet que, en llatí, introdueix una oració diferent de la del català, amb tot, com que Alegre tradueix l'oració del 'nam' per una oració de relatiu, podríem pensar que efectivament ha desplaçat el valor del 'nam' al principi. Ara bé, novament, fent un cop d'ull a l'*Essordio primo*, tot seguint a Del Virgilio, Bonsignori exposa la teoria de les quatre causes aristotèlico-escolàstiques que expliquen el canvi (2001: 12). Els passatges sencers són: 'L'animo mio desidera de dire di forme mutare in nuovi corpi; e perciò, voi dii, date adiutorio alli miei principii, perciò che voi, dii, foste quelli che le mutaste, e guidate el verso mio perpetuale, si ch'io possa dechiarare le cose essute dal principio del mondo fine al presente tempo dove io so' B; 'Perquè desige lo meu entendre, scrivint, dir de les formes mudades en novells cossos, vosaltres, déus (qui les haveu mudades), afavoriu a mos principis, guiant lo meu scriure, que desitge perpetuar, a recitar sens reprehensió lo ver de les coses estades del començ del món fins al present temps' TF; 'Perquè desige lo meu entendre, escrivint, dir la causa per què, tractant en lo començ del libre seu Ovidi la creació del món, posà lo cahos confús, com dèyan los antichs, transformat en espècia dels quatre elements' AL. Afegim també les versions de l'*Ovide moralisé* i Simintendi: 'Mes cuers vyeult dire/ Les formes qui muees furent / En nouveiaux cors. / Les cors qui en formes noveles/ Furent muez. / Aidiez, dieus, a fere cest dit, / que vous et les formes muastes, / quant a nouveiaux cors les donnastes/ si faites des le creëment/ du monde continuelment/ perpetuer jusqu'a mon temps / cest present ditié que j'entens' OM; 'L'animo mio disidera di dire le forme mutare in nuovi corpi. O ide, date favore a'miei cominciamenti, però che voi mutaste voi, e quelle; e fate menare continuo verso dal primo cominciamento del mondo in sino a'miei tempi' S; 'L'animo mio desidera de scrivere' (2001: 16) i 'della quale io intendo comenzare a scrivere' (2001: 17) (*Allegorie*)B.

alba apartades del cel las reluints esteles’); i tercer, en un afegitó (‘y al rompre del dia’):

1. Postera depulerat stellas Aurora micantes (‘L’Aurora del dia següent havia expulsat els estels brillants’, *Met.* VII.100) *O* : *om.* *B* : esperant la lum del següent dia per a fer-ne la prova. Havia la següent alba apartades del cel las reluints esteles y al rompre del dia (TF VII.1).

O Alegre intensifica retòricament el seu text, aconseguint una traducció més poètica, però allunyada de l’original:

2. lacrimis (...) profusis (‘amb moltes llàgrimes’, *Met.* VII.91) *O* : con molte lacrime (2001: 339) *B* : que los ulls no-s sentissen mullats de ros enamorat (per ‘ros’ enteneu ‘rosada’, TF VII.1).

O introdueix una antítesi, pròpia de la seva prosa d’art. En el cas següent, a continuació del passatge citat, el català també té ‘oblidada y absent’, una doble adjectivació referida a Deianira. Així, Alegre crea una antítesi amb la intenció d’amplificar patèticament la postura contraposada de qui enganya en l’amor (Hèrcules = ‘retret y folgant’) i de qui rep l’engany (Deianira = ‘oblidada y absent’):

3. ardore teneri (‘sentia amor per’, *Met.* IX.140) *O* : se ’namorò (2001: 426) *B* : retret y folgant (enteneu ‘apartat i entretenint-se plaentment’, TF IX.3).

(f) *Amplificacions.* Alegre també amplifica l’original a partir de l’italià, acceptant sovint explicacions de Bonsignori:

1. arbuteos (‘d’arboç’, *Met.* I.104) *O* : sterpi salvatichi (2001: 106) *B* : fruyts dels ceps salvatges (TF I.3).
2. concipit interea validos Aetias ignes | et luctata diu, postquam ratione furorem | vincere non poterat (‘la Eetiada s’encén per un amor abrandat i, després de lluitar-hi força temps, no havia pogut vèncer el furor amb la raó’, *Met.* VII.9-11) *O* : Intanto Medea, figliuola del re Oete, venne alla corte e, vedendo Giason, fu de lui subito innamorata, ed essendo così presa, ecco cominciarse in lo suo cuore granne battaglia (2001: 339) *B* : Estava Medea, filla del rey Hoetes, de loc secret mirant Gèson y escoltant raons tan animoses, quant, presa de la gentil presència de aquell, entrà en nova luyta ella ab si, mes pus que no pogué ab rahó vençre la encesa furor (TF VII.1).⁵⁴
3. *om.* *O* : Giove uno di convidò tutti li dii e commandò allo spenditore che comparasse carne in abundanza per magnare. Costui avea nome Tantalo ed era tanto avaro che, non volendo spendere li denari per la carne, andò ed uccise ’l figliuolo e miselo a cuocere. Ed essendo li dii a mensa, se affissero nello mangiare, vedendo cotta la carne umana. Così mangiando li dii, la dea Ceres non se n’era avveduta, perciò che era più giotta e volentorosa a mangiare che lle altre, intanto che mangiò la spalla manca del figliuolo dello spenditore, cioè de Pelopes (2001: 319) *B* : dispenser del gran Júpiter, mogut per avarícia en lo jorn que per a menjar havia covidat tots los déus, fes del propi fill past als covidats, se seguí que empesos d’apetit de menjar, primer no apuntaren en mirar què menjaven que del petit infant haguéran consumat lo muscle y espalle esquerre (TF VI.4).⁵⁵
4. datur Minyis magnorum horrenda laborum (‘dóna als minis una pila de feines enormes’, *Met.* VII.8) *O* : acciò ch’egli si potesse dalli sinistri guardarse; odito

⁵⁴ En aquest cas el català pren de l’italià l’amplificació i l’estructura de la frase, però afegeix en el seu text la segona part del vers *Met.* VII.10 (‘postquam ratione furorem’), no traduït en italià.

⁵⁵ Bonsignori treu l’explicació anterior de Del Virgilio, que al seu torn segurament la pren, com indica Ardissino (2001: 333, n. 112), del comentari de Servi a *Les geòrgiques*. L’objectiu constant de Bonsignori, encara més de Del Virgilio, és contextualitzar episodis que en l’original no estan explicats. En aquest darrer exemple, Alegre considera que cal introduir l’explicació, i tot i que no s’estén tant com l’italià, barreja comentari i traducció, precisament la tècnica que ell mateix critica dels traductors anteriors.

che avevo questo, li forestieri se fuorono tutti contristati (2001: 338-9) *B* : per los quals passant té sol camí ab lo preu de sa vida de assejar cosa tan impossible, mes pus viu en la fi en ell immobile parer de ànimo invincible, dexà de contrastar-li (TF VII.1).

5. ope virginea ('gràcies a una jove', *Met.* VIII.172) *O* : Sì come Adriana vidde Teseo fu subito de lui innamorata, e si chiamò una sua sorella, chiamata Fedra, e si li disse: «Io volentieri operaria che quel giovane campasse, perciò che io ho udito ch'elli ha um bel figliuolo, io li 'nsegnaria modo ch'elli camparia». Disse Fedra: «Questo saria gran bene» (2001: 388) *B* : com de la vista sua fos encesa Ariadna, filla del rey Minos, consertada ab Fedra, sa germana, que, hans assegurades per Teseu de casar ab les dues ell y son fill Ypòlit, atenguessen en restaurar la vida de aquell (TF VIII.2).

A vegades, l'amplificació pot estar relacionada amb una anticipació narrativa, com en el cas següent, on no hi ha una explicació a l'adjectiu 'insertes'. La situació difereix una mica de com la planteja Ovidi, ja que en català la situació de bonança atenesa, que provoca que els temples s'omplin de corones, resulta limitada per aquest adjectiu, un auguri i anticipació narrativa del que s'esdevindrà a continuació:

6. templa coronantur ('s'omplen de corones els temples', *Met.* VIII.264) *O* : *om.* *B* : coronant los altars de insertes garlandes fetes de moltes flors (TF VIII.4).

(g) *Afegitons*. Tal com succeeix amb les amplificacions, Alegre introdueix afegitons més breus, de funció narrativa i explicativa, a partir de Bonsignori:

1. *om.* *O* : questo dragone fu quello el quale diventò sasso, cioè quello che ingiottì el capo de Orfeo, poi ch'ello fu morto dalle donne (2001: 351) *B* : qui, per voler menjar lo cap de Orfeu, fon per Apòllo en ella convertida (TF VII.4).
2. *om.* *O* : la quale è signoriata da Eolu, re de'venti (2001: 351) *B* : senyorejada per lo gran rey Èolo (TF VII.4).
3. *om.* *O* : Da poi che le sopradette cose furono così ordinate (2001: 105) : Creades totes les dites coses (TF I.2).
4. *om.* *O* : nominato perdige (2001: 393) *B* : fon nomenat «perdiu» (TF VIII.3).
5. *om.* *O* : la quale fu moglie de Ercule (2001: 401) *B* : qui fon muller de Hèrcules (TF VIII.5).

També accepta afegitons de caràcter exclamatiu de Bonsignori, que donen força als parlaments:

6. *om.* *O* : O messer (2001: 421) *B* : Ha, Senyor (TF IX.1).
7. *om.* *O* : O signore Oneo (2001: 422) *B* : O, gran rey Oeneho (TF IX.1).

O introdueix afegitons no presents en Bonsignori:

8. *om.* *O* : *om.* *B* : e ab lo plaer que prenia quascuna en mirar la laor de ses obres (TF VI.1).
9. *om.* *O* : *om.* *B* : sens los quals eras sert de nunca poder vençre. Y, perquè cessen tots los duptes de ésser enganat, y si és cert sol mos engans servir contra mon pare (TF VIII.1).

(h) *Afegitons i amplificacions de tema sentimental*. En relació amb l'interès d'Alegre per la narrativa sentimental, el català introdueix addicions pròpies d'aquesta temàtica, sense la mediació de Bonsignori. Per exemple, amplifica un passatge que recrea la nit de l'enamorat imaginant l'estimada a la seva cambra, afegint en aquest passatge el mot 'vista', sentit amb un rol important en el procés d'enamorament a les obres de temàtica sentimental:⁵⁶

⁵⁶ Vegeu Pellissa (2016).

1. *quamvis secessit* ('encara que retirat (a la cambra)', *Met.* VI.490) *O* : *om.* *B* : *encara que absent fos de la vista d'ella* (TF VI.5).

Els afegitons i amplificacions sentimentals són molt freqüents al llarg de la traducció catalana, i és un dels trets que defineix les *Transformacions*. S'han detectat més de trenta casos al llarg de tota la traducció, que van d'unes quantes paraules a parlaments sencers:⁵⁷

2. *om.* *O* : *om.* *B* : *y tots en la gran sala esperaven Filomena, detenint lo temps ab aquelles raons més plasents que podían, quant isqué la senyora en orde per lo viatge que fer desliverave* (TF VI.5).

O, per exemple, a l'episodi de Píram i Tisbe (TF IV.2), per la temàtica amorosa de la història, Alegre es pren la llibertat d'introduir afegitons extensos, com el següent, sense correlació en llatí o italià:

3. *Y replicava ella:*

—Tostemps é hoit dir que dues voluntats a una fi girades les coses molt difícils y quasi impossibles acaben sens treball. No cansem de pensar remeys al present mal.

—Ha, Tisbe! —deya Píramo—. Totes les nits me fugen seguint tal pensament, y remey no sé veure sens perill de la vida y tacha de la honra.

E axí sovint, acostats a la creta, detenían lo dia ab semblants parlaments. Y alenat la un a l'encontre de l'altre ab calor de inflammat alè, descobria quascú ço que'n secret portava; girats a la paret, sovint axí li dèyan.

(i) *Francesc de Pinós i Joan Roís de Corella*. Entre les *Transformacions* d'Alegre i les proses mitològiques de Corella s'han detectat alguns passatges comuns. La crítica (Pellissa 2019) ha catalogat alguns d'aquests elements com una influència del valencià en la producció de Francesc Alegre, cosa que, amb les restes textuais que tenim, per l'admiració que Alegre sent per l'obra de Corella, i perquè Corella és un autor consagrat a la segona meitat del segle XV, resulta l'explicació més satisfactòria. Ara bé, alguns d'aquests casos transmeten el mateix text, i per tant, a més de l'anàlisi històrica i literària, podem comparar-los textualment, i aquí és on alguns passatges s'expliquen millor si en Alegre no els fem dependre de Corella. L'opció que proposem és que aquests passatges comuns provenen d'un tercer text del qual depèn tant la producció d'Alegre com l'adaptació de Corella. Presumiblement es tracta de la versió catalana parcial, avui perduda, de *Les metamorfosis* feta per Francesc de Pinós (Bescós, en premsa b).⁵⁸

Com hem comentat, a les *Transformacions* Alegre segueix fonamentalment dos originals, un text llatí d'Ovidi no identificat i la versió italiana de Giovanni Bonsignori.⁵⁹ El propi Alegre coneix aquesta versió de Francesc de Pinós (més exactament, nosaltres sabem d'aquesta versió pel que ell transmet), a més del lloc que ocupa aquesta traducció en la tradició. A la *Súplica* final a Joana d'Aragó Alegre indica les traduccions de *Les metamorfosis* que diu haver 'vistes' (TF *Súplica*):

Bé és ver que en temps passat un Johan de Virgili, natural de Toscana, escriví en prosa latina bé digne de aquell temps la substància de les *Transformacions del poete Ovidi*. No he volgut dir la flor, perquè, com compendran los discrets legidors, és tal traducció composta de espines, dexant la multitud de odoríferes flors ab què lo nostre poeta ornà lo seu scriure, ajustant lo dit toscà [=Del Virgilio] ab

⁵⁷ Per motius d'extensió remetem a les notes del text editat.

⁵⁸ En tractar el *Raonament* de Corella, Wittlin (1993: 341, n. 41) cregué oportú comparar-lo amb les *Transformacions* d'Alegre i aportà un passatge (el que nosaltres hem numerat com a 3), intuïnt alguna relació entre ambdós textos. També Pellissa (2019: 25, n. 13), en vincular les *Transformacions* a les proses de Corella, apunta la possibilitat que un dels casos que analitza en Alegre pugui no provenir de Corella, sinó de la versió castellana perduda, de Bonsignori o potser de Francesc de Pinós. Aquest apartat (i), amb una formulació pràcticament idèntica, es pot llegir també a Bescós (2019).

⁵⁹ A més dels treballs esmentats anteriorment, vegeu Bescós (en premsa a).

les faules de Ovidi, trocejades, moltes al·legories segons sa fantasia. De aquest latí gros fon tret lo que és en toscà, y del toscà no sol lo castellà mes uns quants llibres en català, traduïts del toscà en temps passat per lo noble don Francesch de Pinós. Totes aquestes traduccions no són ignorades del meu traduidor, qui ans que molts dels detractors sabessen confegir ne ajustar dos letres les havia ya vistes.⁶⁰

Les *Transformacions*, doncs, són la primera traducció catalana de *Les metamorfosis* que conservem, però no la primera de la qual tenim notícia. Francesc de Pinós (1416 – 1475) va ser camarlenc i ambaixador del príncep de Viana, i un membre destacat de la seva cort.⁶¹ La seva versió ('uns quants llibres' sosté Alegre) sembla, doncs, una traducció de factura cortesana i de l'entorn del príncep, amb qui es relaciona Corella, i també la família Alegre (Bescós 2019). Així, proposar històricament una influència de la versió de Francesc de Pinós en aquests dos autors, lluny de resultar estrany, pel seu context, esdevé una relació força natural i plausible. Certament, és una suposició impossible de demostrar sense el text de Pinós, però, atesa l'existència d'una traducció parcial anterior de *Les metamorfosis*, també resulta una especulació fer dependre directament aquests passatges de Corella. A més, ens sembla estrany, fins i tot inversemblant, que tant Corella com Alegre haguessin escrit proses ovidianes i una traducció de *Les metamorfosis* sense recórrer al text de Pinós, un Ovidi que, tot i que parcial, representava una lectura del poeta romà de procedència cortesana i propi del seu ambient. Alegre diu conèixer la traducció de Pinós i sosté que és un text traduït de Bonsignori. Per què Alegre no hauria de seguir la traducció de Pinós, si la té a l'abast, i pren com un dels seus originals el text de Bonsignori? Si Corella, Pinós, Alegre (i Martorell, que comparteix un text comú amb aquests d'autors), són escriptors relacionats amb el príncep de Viana, i Pinós és un membre destacat de la seva cort, potser caldria esperar trobar el mestre Dela Mirambella o potser Pere Torroella darrere la voluntat d'Alegre d'escriure les *Transformacions*, que podrien ben bé ser la continuïtat i compleció de l'obra parcial de Pinós.

No cal, en definitiva, dubtar de la influència de Corella en l'obra sentimental d'Alegre, atesa la consagració de Corella a la segona meitat del segle XV, però una cosa ben diferent és atribuir a aquests passatges comuns, d'entrada, una dependència directa de l'obra del valencià, perquè la relació entre Alegre i Corella és més profunda que això, ja que, a més de l'emulació que el barceloní fa de l'obra del valencià, Alegre pot recorre a textos com el de Pinós, que sap que Corella ha fet servir. Per últim, la nostra proposta de la presència del text de Pinós obre noves perspectives en l'estudi de les dependències textuals que s'han detectat entre Corella i l'obra de Martorell.

Com dèiem, alguns d'aquests casos comuns transmeten el mateix text, cosa que permet analitzar-los a partir dels mètodes de la crítica textual. En un altre lloc (Bescós en premsa b) tractem en detall tots els casos que hem trobat, aquí només n'oferim alguns exemples per mostrar la plausibilitat de la presència del text de Pinós com a ancestre comú de les obres de Corella i Alegre.

En primer lloc, no totes les referències comunes entre Alegre i Corella són de la mateixa naturalesa, sinó que es poden classificar en tres tipologies: (a) referències comunes que també es troben en altres punts de la tradició de l'Ovidi medieval [llicons comunes]; (b) passatges comuns que es troben com a afegitons a les *Transformacions*, sense cap relació amb la tradició textual medieval de *Les metamorfosis* o els textos d'Ovidi i Bonsignori [llicons conjuntives]; (c) passatges comuns que a les *Transformacions* es corresponen

⁶⁰ L'única referència de l'època on es dona el nom de Del Virgilio com a original de la traducció de Bonsignori és aquest text d'Alegre (Guthmüller 1997: 66).

⁶¹ Vegeu la introducció de Rodríguez Risquete a les obres de Torroella (2011: I.63-73).

amb la traducció de Bonsignori, d'Ovidi o són una mescla d'aquestes dues fonts principals d'Alegre [llicions conjuntives i separatives Alegre-Corella].⁶²

Com es pot inferir, els casos (a), curiosament la majoria que ha fet servir la crítica per tractar la influència de Corella en Alegre, no permeten concloure res, perquè es poden explicar a partir d'altres influències. Es tracta de semblances que no necessàriament relacionen els dos textos. Naturalment els casos més interessants són (b) i (c), on trobem el mateix text en Corella i Alegre. Ens resulta fàcil d'imaginar Alegre incorporant, segons el seu gust, passatges de Corella en els casos que són afegitons a les *Transformacions*, però en els passatges de la traducció d'Alegre on es barregen els textos de Bonsignori, Ovidi i Corella, hem d'imaginar Alegre traduïnt del text d'Ovidi, depurant Bonsignori, seguint de prop la *Genealogia*, i barrejant a tot això petits elements provinents de Corella, més el text de Pinós, que diu conèixer. Potser Alegre té el valencià ben fixat a la memòria i es mou amb més naturalitat, però en aquests casos, com veurem, la procedència corellana no es mostra com l'única explicació plausible. Cal també tenir present que Alegre modifica els passatges (c) de la mateixa manera que ho fa amb les seves fonts habituals per a les *Transformacions*. No podem explicar, ni dubtar que decideixi introduir una referència d'un autor admirat i alhora modificar-la, però sembla un exercici estrany, especialment quan aquests casos també poden ser explicats a partir del text de Pinós.

Passem als textos. Comencem per dos exemples de referències comunes entre Alegre i Corella que també són presents en altres punts de la tradició medieval de *Les metamorfosis* (casos a). Com hem indicat, en relació a un text tant divulgat, comentat i glossat com *Les metamorfosis*, aquests casos no permeten concloure ni demostrar res, perquè poden ser referències presents en Alegre i Corella per separat. Això es fa evident si ens fixem amb el cas següent (subratllem les coincidències):⁶³

1. **Ovidi:** [Thereus] dat gemitus fictos (factos *Rhen.* Jahn 1832: 382) commentaque funera narrat (*Met.* VI.565); **Ovide moralisé:** *om.*; **Bonsignori:** 'Filomena, tua sorella, è morta' e cominciò [Tereu] a piangere (2001: 322); **Genealogia:** [Tereus] veniens sordidatus ad Prognem Phylomenam maris nausea mortuam dixit (*Gen.* IX.8); **Commento ai Trionfi:** [Tereu] socto simulate lacrime facto credere a Progne Philomena essere morta (BNF ms. Italien 552, f. 79r); **Comentari als Trionfi (Anònim)**⁶⁴: [Tereu] sots simulades làgremes fet creure a Progne Ffilomena ésser morta (2009: 188); **Comentario a los Trionfi (Obregón)**⁶⁵: [Tereu] con lágrimas fingidas hizo entender a Progne que Philomena era muerta en el camino (2012: 128); **Parlament de Corella:** ab doloroses lagrimans paraules, a la muller [Procne] féu creure [Tereu] la germana Philomena de mal de la spantable mar havia dexat la vida (2001a: 276); **Transformacions:** Plorà lo fecte Tereu, y diu-li [a Procne] com és morta [=Filomela] del treball de la mar (TF VI.5); **Allegories:** *om.*

El passatge pertany a l'episodi de la violació i segrest de Filomela per part del seu cunyat Tereu (*Met.* VI.). No hem trobat d'on sorgeix la variació segons la qual Tereu, en arribar a palau, posa com a excusa a la seva dona Procne que la germana Filomela és morta a causa del mal de la mar ('nausea' en

⁶² No sabem encara si hi ha alguna relació entre aquesta classificació i la ubicació de cada tipologia, però els casos (a) es troben en el *Parlament* i el *Raonament* de Corella, els casos (b) a la *Lamentació de Tisbe* i els casos (c) a la *Lamentació de Tisbe* i la *Lamentació de Mirra*.

⁶³ En relació a aquest cas, vegeu Martos (2001b: 540 i ss.) i Pellissa (2019: 24 i ss.), que analitza la relació diferentment.

⁶⁴ És la versió catalana anònima de finals de segle XV del comentari d'Ilicino als *Trionfi* de Petrarca (ed. Recio).

⁶⁵ És la versió castellana del comentari d'Ilicino als *Trionfi* de Petrarca, traduïda al castellà al segle XVI (ed. Recio).

Boccaccio).⁶⁶ El fet que la *Genealogia* sigui una enciclopèdia no permet establir amb seguretat aquest text com l'origen d'aquesta informació. En Ovidi Tereu narra uns 'funerals imaginaris' ('commenta funera'). Els textos que hem trobat amb aquesta variant són la *Genealogia*, el *Comentario a los Trionfi* (versió castellana d'Obregon, però no la traducció catalana anònima, ni l'original italià de Bernardo Illicino segons el ms. BNF Italien 552), el *Parlament* de Corella i les *Transformacions*. Si ens hi fixem, aquests textos segueixen la mateixa referència, però no contenen la mateixa oració. Per tant, Alegre tant la pot haver pres de la *Genealogia* com de Corella, o potser del manuscrit subjacent o relacionat amb el *Comentario* d'Obregón, on, tot i que hi ha 'muerta en el camino' i no es fa referència al mar, al llarg de tot l'episodi s'ha comentat més d'una vegada que el viatge (el 'camino') és marítim. Curiosament, tot i que la referència es troba en Boccaccio, Alegre no la comenta a les seves *Allegories*, segurament perquè la mentida que Tereu dona a la dona no demana ser comentada.

Com s'aprecia, una coincidència d'aquest tipus és possible a partir de la *Genealogia* de Boccaccio, especialment perquè Alegre refà aquest text a les seves *Allegories*, i la referència també es troba en el *Commento ai Trionfi* de Petrarca de Bernardo Illicino, relacionat amb el gènere sentimental que conreen tant Alegre com Corella. És, doncs, informació divulgada que pot relacionar-se, però que també pot explicar-se per separat, i que, com dèiem, només permet demostrar que aquests textos s'insereixen en la mateixa tradició de *Les metamorfosis*. Fixem-nos que, si bé la referència és comuna, la forma del redactat és sempre divergent. Naturalment que la decisió de si incloure o no la referència pot provenir de la lectura atenta i l'emulació, per part d'Alegre, de Corella, però textualment aquest tipus de referències no permeten demostrar-ho. Només indiquen que tant Corella com Alegre escriuen obres de temàtica ovidiana i mitològica en un mateix moment històric, a partir de manuscrits, comentaris i glosses que s'emparenten i que tenen referències comunes no presents en l'obra original d'Ovidi.

Ara bé, a banda de les referències anteriors, hi ha també passatges comuns entre les *Transformacions* i les *Lamentacions* de Corella que contenen un mateix text, que a les *Transformacions* són un afegitó respecte als originals emprats per Alegre.⁶⁷ Això sí que permet relacionar els textos dels dos autors. Aquests passatges comuns no són tan habituals com les referències anteriors i textualment es poden explicar a partir de tres relacions possibles: (I) el passatge va d'un testimoni a l'altre (de Corella a Alegre), (II) va d'un altre testimoni a aquests dos textos (de Francesc de Pinós a Corella i Alegre); o (III) d'un tercer text passa a un dels dos testimonis, i d'aquí al segon (de Francesc de Pinós passa a Corella, i de Corella a Alegre). A priori, només podem donar més validesa a una o altra possibilitat a partir d'elements contextuais, literaris i històrics, ja que textualment les tres relacions tenen la mateixa possibilitat.

Naturalment aquestes coincidències no permeten mostrar la presència del text de Francesc de Pinós com a text subjacent a Corella i Alegre. Només mostren que hi ha una relació evident entre les obres d'aquests dos autors. Es

⁶⁶ Podria tractar-se d'una deformació del 'gemitus factos' ('uns fets lamentables'), de la variant del còdex *Rhen.* de l'edició de Jahn. Aquesta variant podria haver evolucionat a una versió propera a la del *Comentario* d'Obregón ('muerta en el camino'), i d'aquí s'hauria inferit que mor pel viatge marítim, ja que en l'episodi es comenta més d'una vegada que el viatge és per mar. Una altra explicació possible a aquesta innovació podria respondre a la imaginació d'algun comentarista: atès que Filomela es transforma en oreneta, podria haver confós o interpretat una per l'altra, associant el viatge de la noia al vol migratori d'aquestes aus per damunt les ones, entre Àfrica i Europa. Agraïxo a Jaume Torró les apreciacions en relació a aquestes suposicions.

⁶⁷ Vegeu apartat sobre els afegitons de les *Transformacions* en aquesta introducció.

troben a l'episodi de Píram i Tisbe de les *Transformacions* i a la *Lamentació de Tisbe* de Corella:

2. **Ovidi:** *om.*; **Bonsignori:** *om.*; **Genealogia:** *om.*; **Commento ai Trionfi:** *om.*; **Lamentació de Tisbe de Corella:** sovint alçava (alçant *X*) los ulls a Febo. E paria'm los seus cavalls ésser tant cansats que tenien lo dia en major espay del acostumat (2016: 23); **Transformacions:** inculpant ab murmur los cavalls del gran Febo, perquè ab cansat pas duraven tant lo dia (TF IV.2); **Allegories:** *om.*
3. **Ovidi:** *om.*; **Bonsignori:** *om.*; **Genealogia:** *om.*; **Commento ai Trionfi:** [Semíramis] commisse lo scelerato incesto di Nino suo figliolo (BNF, ms. Italien 552, f. 52r); **Comentari als Trionfi (Anònim)**⁶⁸: [Semíramis] cometé lo celerat incest de Nino, son fill (2009: 134); **Comentario a los Trionfi (Obregón)**⁶⁹: [Semíramis] cometió el nefando pecado de incesto con Nino su hijo (2012: 94); **Lamentació de Tisbe de Corella:** [Semíramis] mare de [...]no (Juno *XU*) (2016: 21); **Transformacions:** [Semíramis] mare del noble Nino (TF IV.2); **Allegories:** *om.*⁷⁰

Cap d'aquests afegitons es troben en Ovidi o Bonsignori, les fonts habituals d'Alegre, ni a la *Genealogia* o les *Allegories*, fonts secundàries usades per Alegre a la seva traducció.

Mentre els casos (*a*) no permeten demostrar una relació directa entre Alegre i Corella, els casos (*b*), tot i demostrar la relació, permeten explicar-la com a una influència de Corella en Alegre. Els casos que veurem a continuació són, en la nostra opinió, els més interessants, i són els que mostren com a plausible la presència de Pinós. Es tracta de passatges on Corella i Alegre tenen el mateix text, però no com a afegitó, sinó que el text s'integra amb les fonts habituals de les *Transformacions*.⁷¹

4. **Ovidi:** o (...) felicem coniuge matrem! ('oh, mare, feliç amb l'espòs!', *Met.* X.422); **Bonsignori:** O beata madre mia, come hai si bel marito (2001: 490); **Genealogia:** *om.*; **Commento ai Trionfi:** *om.*; **Lamentació de Mirra de Corella:** Sies çerta persona al món benaventurada sia no estime (no crech persona al mon beneventurada sia *X*), sinó sola ma mare, que té Síneas per marit. E parlar més avant no-m consentí vergonya. Mas ab dolorosos sospirs manifestava lo cubert seny de mes paraules, tant que entés la sàvia dida lo gran desorde de ma benvolença, e ab sauas paraules assajava si de tant desllimitat desig me poguera retraure (2016: 14-15); **Transformacions:** O, com és benaventurada ma mare, pus és muller de Cíneas —no consentint-li de més dir la vergonya (TF X.6, *Mirra*); **Allegories:** *om.*; **Tirant lo Blanch:** Parlant no em consentí vergonya, la qual sovint d'extrema amor és enemiga, però ab dolorosos sospirs manifestava lo cobert seny de mes paraules. E en lo gran desorde de ma benvolença (capítol 246).

⁶⁸ És la versió catalana anònima de finals de segle XV del comentari d'Ilicino als *Trionfi* de Petrarca (ed. Recio).

⁶⁹ És la versió castellana del comentari d'Ilicino als *Trionfi* de Petrarca (ed. Recio).

⁷⁰ Com s'observa, aquest cas permet traçar un error conjuntiu als dos manuscrits que conserven l'obra de Corella, ja que *XU* tenen 'mare de Juno' (=Rea), que no té cap sentit perquè el passatge es refereix a Semíramis, a qui s'atribueix l'incest amb el seu fill Ninus, que alguns autors antics donen com a marit i amant. La lliçó correcta es troba a les *Transformacions* ('Nino'). No és possible que les *Lamentacions* reportessin Juno en aquest punt, sinó que es tracta d'un error conjuntiu als dos testimonis que transmeten les *Lamentacions*. Així, aquest exemple mostra que el punt de contacte entre la *Lamentació de Tisbe* i les *Transformacions* es dona amb anterioritat a la còpia dels dos còdexs que preserven l'obra del valencià, i que aquest manuscrit corellà ja tenia l'error 'Juno' per confusió de la lectura del grup 'ni' en 'iu', escrit en minúscula, canvi afavorit perquè Juno és un nom més famós i divulgat que Ninus. El copista d'aquest ancestre copià, doncs, 'iuno', cosa que no fa Alegre, sigui a partir d'una còpia anterior de la *Lamentació* de Corella o a partir d'algun altre text. Com s'observa, la informació també es troba en l'original italià del *Commento ai Trionfi*. L'adjectivació 'noble Nino' que trobem a les *Transformacions* respon a un recurs freqüent d'Alegre, marca del seu estil de prosa. Per aquest motiu, tot i que aquest cas sembla més aviat una referència comuna com les que hem catalogat en el tipus (*a*), l'inclouem aquí, com a text comú, perquè es troba com a afegitó a la traducció d'Alegre.

⁷¹ Aquest cas també es troba en Pellissa (2019: 29), però analitzat diferentment.

Com s'observa, el text és comú a Alegre, Corella (i el *Tirant*), per l'afegitó final i pel cos del diàleg. La crítica ha explicat aquest passatge, com d'altres de la novel·la de Martorell, a partir de Corella. Aquí el text comú depèn de l'italià de Bonsignori ('madre mia', que en llatí és només 'matrem', és 'ma mare'). El sintagma corellà 'que té Sínaras per marit' remet directament a l'italià 'come hai sì bel marito', que Alegre ha canviat en 'pus és muller de Cínaras'. Com s'observa, a les *Transformacions* Alegre refà parcialment la seva versió a partir del llatí, com mostra la introducció de la conjunció exclamativa a les *Transformacions*, conjunció no present en Corella.

Com la crítica ha indicat, el passatge en el *Tirant* i en Alegre pot ser explicat a partir de Corella, però com veiem en el cas següent no es pot descartar que aquest tipus de concomitàncies s'expliquin a partir d'un tercer text. Vegem el cas:

5. **Ovidi:** votoque tuo tua forma repugnat ('la teva bellesa impedeix el teu desig', *Met.* I.489, *Dafne*); *om.* *Met.* X. 315-318 (*Mirra*); **Bonsignori:** ma la tua bellezza non concede che tu si' senza marito (2001: 122, *Dafne*); *om.* 2001: 488 (*Mirra*); **Genealogia:** *om.*; **Commento ai Trionfi:** *om.*; **Lamentació de Mirra de Corella:** forma (+e la tua bellesa contrasta als frets vots de diana X) (2016: 25); **Transformacions:** mes la tua excellent bellesa obvia a tant frets vots (TF I.8, *Dafne*); **Transformacions:** *om.* TF X.6 (*Mirra*); **Allegories:** *om.*

Com s'observa, les variacions entre els textos d'Alegre i Corella responen, de nou, a una adjectivació en Alegre ('excellent bellesa'), el canvi llatinitzant del verb 'contrastat' en 'obvia', i l'eliminació del sintagma 'de Diana', present en Corella. Fixem-nos que el català 'vots', que es troba en ambdós autors, depèn del llatí 'voto', però no es troba en Bonsignori (d'on sembla provenir l'estructura d'aquest passatge català), i per tant, ha estat introduït en l'oració a partir del llatí original d'Ovidi. Això indica que la persona que ha escrit aquest afegitó català ha hagut de llegir el llatí original. Resulta, doncs, plausible que aquesta operació remeti a Pinós (que hauria traduït del llatí i de Bonsignori, tal com fa Alegre).⁷²

Ara bé, la diferència més significativa d'aquest passatge és la seva localització, perquè en Corella es troba en boca de Cínaras, pare de Mirra (*Met.* X), mentre que en Alegre, Ovidi i Bonsignori els mots es troben en boca de Peneu, pare de Dafne (*Met.* I). Descartem que la semblança del passatge sigui fruit de la casualitat, perquè, a més, tant Corella com Alegre posen el passatge com a estil directe del diàleg pare-filla, cosa que no fa Ovidi i variació que, pel que es pot llegir, remunta a Bonsignori. Però Corella ha transportat el passatge de l'episodi de Dafne a l'episodi de Mirra. A les *Transformacions* el passatge continua formant part de l'episodi original, però no en Corella, que no tracta el mite de Dafne i Apollo. Per què en Corella el passatge es troba en aquest punt? Quina relació hi ha entre Dafne i Mirra que pugui justificar aquest canvi? Certament l'explicació probable es troba en el tipus de diàleg, una conversa pare-filla (Peneu-Dafne i Cínaras-Mirra, respectivament) on el pare demana a la filla que es casi. Dafne rebutja el matrimoni perquè vol seguir l'exemple de Diana, com s'especifica en Ovidi uns versos abans d'aquest punt, però Mirra no vol casar-se perquè està enamorada del seu pare Cínaras, amb qui precisament manté el diàleg. El motiu, doncs, del rebuig del matrimoni és diferent en els dos casos, però el tema és el mateix. Curiosament és Corella qui, en fer parlar Mirra, cita Diana, cosa que, amb els textos que tenim, relaciona directament el passatge amb el

⁷² En el cas que el passatge fos traducció de Corella, aquest hauria seguit un mètode semblant a Alegre a les seves adaptacions mitològiques en prosa, recorrent a l'italià de Bonsignori i al llatí d'Ovidi. En aquest cas, tant Alegre com Corella seguirien els mateixos originals que Pinós. En aquest cas, en l'elecció dels originals emprats i en el mètode seguit hi hauria també una certa pauta o guia de la manera de fer de Pinós.

diàleg de l'episodi de Dafne, i això sembla reforçar el fet que aquest passatge en origen formés part d'un text ja en català de l'episodi de Dafne.

A causa de la transposició del passatge en Corella, explicar una influència del valencià en Alegre esdevé més complicat. Si considerem que Alegre pren el passatge de Corella ha de recórrer a un episodi que no és el que està traduït i, punt important, mentre tradueix l'episodi de Dafne, on s'especifica la negativa de la noia a casar-se per seguir Diana, eliminar el 'de Diana' del passatge que pren de Corella. Aquesta opció no sembla gaire fàcil d'explicar, potser és el que fa Alegre, però resulta força difícil d'imaginar. Ens sembla més plausible que aquest passatge remeti a l'episodi de Dafne de Francesc de Pinós, que s'hauria ja servit de Bonsignori i també d'Ovidi (cosa que, com hem dit, explicaria el català comú 'vots'). Això explica que ambdós autors, Corella i Alegre, tinguin un passatge influït per Bonsignori, i que Alegre elimini el 'de Diana', perquè acaba de sortir en el text d'Ovidi, tot depurant la seva traducció tal com fa en altres punts.⁷³ Alegre preserva el passatge a l'episodi de Dafne de les *Transformacions*; Corella, en canvi, el transporta a un altre punt, perquè ell no tracta aquest mite, però el tema del diàleg entre Cínaras i Mirra li recorda el diàleg entre Peneu i Dafne. Per tant, el sintagma 'de Diana' de Corella no és un afegitó del valencià, sinó que podria ja ser present en el text subjacent de Pinós, que pot explicar la resta de casos de les tipologies (a) i (b).

(III) MODIFICACIONS

(a) *Els noms propis*. Com ja va notar Riquer, Alegre 'no tradueix els noms mitològics dels elements pels corresponents noms propis catalans, sinó pels noms de l'element que representen; així «Titan» per «sol»' (1934: 84). Alegre decideix modificar sistemàticament el llatí en relació als noms propis per raons diverses. L'operació, com en altres aspectes de la traducció, sovint remunta a Bonsignori. La modificació de noms propis comporta la simplificació de personatges i llocs, ja que Ovidi molts cops s'hi refereix amb una paràfrasi, patronímic o referència coneguda per al lector romà, més difícil de seguir. El català segueix aquesta tendència de l'italià, segurament per considerar-la més narrativa, propera i adient al seu temps:

1. caelestum (...) Astrea (*Met.* I.150) *O* : giustizia celestiale (2001: 108) *B* : Justícia celestial (TF I.3).
2. Phoebe (*Met.* I.11) : la luna (2001: 102) *B* : la luna (TF I.1).⁷⁴

Però la influència de Bonsignori en aquestes modificacions no es dona només a aquest nivell sinó que és més profunda:

3. Aeson ('Èson', *Met.* VII.162) *O* : el padre de Giason (2001: 343) *B* : lo antich pare del vencedor Gèson (TF VII.2).
4. Curetida terram ('la terra curètida', *Met.* VIII.153) *O* : in Creti (2001: 386) *B* : en Cret (TF VIII.2).⁷⁵
5. Lernaee serpens ('la serp de Lerna', *Met.* IX.69) *O* : l'Idria serpente (2001: 423) *B* : la serpent Ydra (TF IX.1).

⁷³ Alegre podria haver pres també el passatge de Corella i haver-lo depurat a partir d'Ovidi, eliminant el 'de Diana', però, com hem indicat, l'hauria d'haver pres d'una història, la de Mirra, que no és la història de Dafne d'Ovidi. Sembla més plausible que sigui Corella qui transporta el passatge a un altre punt, que no que sigui Alegre que el retorna al seu punt original, sense la mediació d'un tercer text.

⁷⁴ Aquest exemple apareix en Alcina (1998: 41) com a mostra de la relació entre els textos d'Alegre i Bonsignori.

⁷⁵ Referència als curets, poble frigi establert a Creta, que va criar Júpiter infant, ocultant el seu plor amb estrèpits i danses sorolloses.

6. infantem ('l'infant', *Met.* II.643) *O* : guardò Esculapio (2001: 166) *B* : a l'infant Esculapi (TF II.6).⁷⁶

L'alta freqüència de casos d'aquest tipus permet extrapolar aquest mateix procediment a altres punts que podrien ser explicats amb independència de Bonsignori, però que segurament són el resultat de la relació del català amb l'italià:

7. Maeonis ('la Meònide', *Met.* VI.103) *O* : Aragnes (2001: 298) *B* : Aragnes (TF VI.1).
8. Aetias ('Eetiada', *Met.* VII.326) *O* : Medea (2001: 347 i 348) *B* : Medea (TF VII.3).⁷⁷
9. Alcides ('l'Alcida', *Met.* IX.51) *O* : Ercole (2001: 422) *B* : Hèrcules (TF IX.1).
10. Cythereia ('Citerea', *Met.* IV.190) *O* : Venere (2001: 221) *B* : Venus (TF IV.3).⁷⁸
11. Neptunius heros ('l'heroi fill de Neptú', *Met.* IX.1) *O* : Teseo (2001: 421) *B* : Teseu (TF IX.1).⁷⁹
12. Atlantide Maia | natus ('el fill de l'Atlàntida Maia', *Met.* II.685-6) *O* : Mercurio (2001: 170) *B* : Mercuri (TF II.7).
13. Delphice ('Dèlfic', *Met.* II.543) *O* : Apollo (2001: 159) *B* : Apol·lo (TF II.5).

A vegades el català mescla la solució de l'italià i la del llatí, com en els casos següents, on l'italià té una funció explicativa i narrativa, i el text d'Ovidi serveix per deixar constància de la lliçó original:

14. Iapeto ('fill de Jàpet', *Met.* I.82) *O* : Promotelo (2001: 105) *B* : Promoteu, fill de Jàpeto (TF I.2).
15. Phaedimus (...) | Tantalus (*Met.* VI.239-40) *O* : Fedino e Tantalò (2001: 311) *B* : Pàdimo y Tàntalo (per 'Pàdimo' enteneu 'Fèdim', TF VI.2).⁸⁰

Alegre fa seu aquest mètode amb independència de Bonsignori:

16. soceri ('del meu sogre', *Met.* VII.176) *O* : tuo padre (2001: 344) *B* : Èson (TF VII.2).⁸¹

Alegre no fa una adaptació a cegues dels antropònims i topònims de l'italià, sinó que, en el seu intent de millorar Bonsignori, contrasta la seva traducció amb el llatí. Si percep un error a l'italià, l'esmena, però no sempre correctament:

17. (a) Aeolia ('Eòlia', *Met.* VI.116) i (b) Aloidas ('els Aloïdes', *Met.* VI.117) *O* : Olida (2001: 300) *B* : Eleÿda ('Eòlida', TF VI.1).⁸²

⁷⁶ L'aparició del nom facilita la comprensió del passatge, enfosquida arran de la confusió de noms precedents.

⁷⁷ Tot i que en aquest lloc concret Bonsignori no dona el nom Medea, en italià aquest és present al llarg de tot el capítol.

⁷⁸ El llatí es refereix al santuari de Venus de l'illa de Citera per referir-se a Venus.

⁷⁹ Hi ha una tradició que fa Teseu fill del mar (Plut. *Thes.* VI.1). Vegeu Álvarez-Iglesias (1995: 509, n. 1025).

⁸⁰ En aquest exemple el llatí té els noms en versos separats, a diferència de l'italià i el català. Ara bé, en català el canvi de la 'e' en 'a' i la 'n' en 'm' es pot explicar per la consulta al llatí 'Phaedimus', creant de nou un híbrid entre l'italià i el llatí.

⁸¹ Tant el llatí com l'italià han donat el nom del pare de Jàson anteriorment, cosa que Alegre no ha fet. Per aquest motiu aquí no pot donar una referència a Èson, sense el nom, com fa el llatí o l'italià, sinó que ha de traduir el nom propi.

⁸² Ovidi narra la història de Cànce, filla d'Èol (en llatí 'Aeolia'), i després la dels Aloïdes Otus i Efiàltes (en llatí 'Aloidas'). Ara bé, Bonsignori només explica la història de Cànce, a qui es refereix amb el mot 'Olida' (traducció del llatí 'Aloidas'), referit erròniament no a Otus i Efiàltes, sinó a Cànce, en singular. El català, que segueix l'italià, també elimina la segona història, en llatí 'tu visus Enipeus | gignis Aloidas' ('tu sota l'aparença d'Enipeu engendres els Aloïdes', *Met.* VI.116-7). Tot i eliminar la història, esmena parcialment el nom italià 'Olida' a

Si Alegre dubta a l'hora de traduir un nom que ha sortit recentment, en comptes de recórrer al seu text, el busca en Bonsignori, fins i tot adoptant una solució que contradiu la que ell mateix ha acceptat anteriorment:

18. (a) *triformis* | (...) *deae* ('la deessa triforme', *Met.* VII.94-5) *O* : Proserpina (2001: 339) *B* : Diana (TF VII.1) *A* || (b) *diva triformis* ('deessa triforme', *Met.* VII.177) *O* : madonna *Eccate* e madonna *Ioventa* (2001: 344) *B* : Prosèrpina (TF VII.2) *A* || (c) *Hecates* ('a Hècate', *Met.* VII.241) *O* : Proserpina (2001: 345) *B* : a la Luna (TF VII.2).⁸³

(b) *El caràcter narratiu, la versemblança i la claredat.* A les *Transformacions* Alegre té la voluntat d'escriure segons el dictat de la seva prosa d'art i l'estil poètic d'Ovidi, però això no impedeix que segueixi el caràcter narratiu de Bonsignori quan li interessa:

1. *haec frustra fugiens conlabitur, illa sorori | immoritur; latet haec, illam trepidare videres* ('una, mentre fuig en va, cau; una altra mor sobre la germana; una altra s'amaga, una altra podries veure com tremola', *Met.* VI.295-6) *O* : *così tutte foro morte salvo che una* (2001: 312) *B* : Finalment, de les set, acabades las sis (TF VI.2).

Una altra tècnica per donar un caràcter més narratiu a la traducció és situar l'acció i els personatges. Ovidi, en un dels trets més característics del seu poema continuu, resol sense transicions el pas d'un mite a un altre, però Alegre troba més adient, per exemple, tancar la història de les filles de Pèlias amb una acció realitzada per aquestes, a mode de conclusió; sovint refusa, doncs, la transició sobtada entre mite i mite d'Ovidi:

2. *om. O : om. B : y dexà-les Medea conexent lo engan, umplint lo cel de dolorosos crits per la mort de aquell* (TF VII.3).

Aquest tipus de modificacions també tenen per objectiu orientar el lector després d'un parlament llarg i retornar l'acció al punt anterior al parlament:

3. *tacito* ('calladament', *Met.* VI.203) *O* : *per paura* (2001: 310) *B* : *Espantadas les dones y espantat lo poble* (TF VI.2).

La solució del català s'explica pel llarg parlament anterior de Niobe, que acaba just abans d'aquest passatge. L'extensió deu haver generat el dubte de a qui es refereix l'adverbi 'tacito', que es relaciona amb les persones que escolten Niobe i que fa estona que no apareixen. Ovidi no considera important

partir del llatí 'Aloidas', canviant la primera 'O' en una 'E', a partir de la 'A' del nom llatí, però sense preocupar-se per si el nom no es refereix a Cànaque.

⁸³ En aquests tres casos (a), (b) i (c), el llatí es refereix a Hècate, representada amb una triple figura a les cruïlles, raó per la qual és anomenada 'Trívia'. Aquest sobrenom també serveix per a Diana, cosa que explica la traducció catalana del cas (a), on Alegre deu considerar que la traducció italiana 'Proserpina' és un error. En el cas (b), Alegre troba en la traducció italiana els noms 'Eccate' i 'Ioventa' (aquest segon nom afegit per Del Virgilio, 'Iuventa', Ardissino 2001: 364, n. 38). Alegre descarta aquesta traducció, però tradueix 'Prosèrpina', tal com té Bonsignori en el cas (a), potser perquè recorda haver traduït recentment l'expressió llatina 'diva triformis' però no li sonen gens ni 'Eccate' ni 'Ioventa'. Així, una explicació plausible al català (b) és que Alegre consulti com ha traduït Bonsignori abans el nom. Alegre pot haver fet aquesta consulta i haver trobat la 'Proserpina' del cas (a) italià. Com que no recorda que en aquell cas ha descartat aquest nom en favor de Diana, en (b) tradueix el llatí per 'Prosèrpina'. Finalment, en el cas (c), on finalment Ovidi anomena la deessa pel seu nom, Alegre tradueix 'la Luna'. Hècate està assimilada a la lluna, com també ho està Diana. Cada vegada el català tradueix el nom de manera diferent, però les traduccions de (a) i (c) tenen relació perquè la lluna està assignada a Diana; el cas estrany és el (b), que es pot explicar, com hem indicat, per la consulta a Bonsignori. Aquest cas també es pot explicar per alguna glossa del text d'Alegre o per la presència de la *Genealogia* de Boccaccio. A la *Genealogia* llegim en relació a la lluna: 'Similiter eam multis vocant nominibus, ut puta: Lunam, Hecatem, Lucinam, Dianam, Proserpinam, Triviam, Argenteam, Phebem, Cererem, Arthemim, Menam et aliis' (IV.16.5, 1998: 406). I en una glossa castellana a les *Heroides* hi ha la mateixa assimilació: '40. Diana es Luna en el çielo, e es diessa en las selvas, e Proserpina en los ynfiernos [...] *triplicis*, quia Luna in celo, Diana in silvis, Proserpina apud inferos' (Pujol 2018: 383-4).

introduir cap explicació, tampoc Bonsignori, però Alegre, en canvi, ho explica, recurrent al ‘per paura’ de l’italià.

A més, si considera poc narrativa una llista extensa de ciutats i pobles de l’original llatí, segueix el criteri de l’italià:

4. *Llista de ciutats i pobles (Met. VI.412-20) O : om. (Ardissino 2001: 333, n. 116) GdV : om. B : y vengueren alguns (TF VI.5).*

Alegre incorpora explicacions que fan la història més versemblant, sovint seguint Bonsignori:

5. *formamque removit anilem | Palladaque exhibit (‘abandonà l’aparença de vella i aparegué com a Pallas’, Met. VI.43) O : Partita che fu, la dea Pallas puse giò la forma della vecchia e, redutta in sua propia forma, venne ad Aragnes’ (2001: 294) B : Y, anant-se’n indignada, posà la semblança de vella e tornà en lo loch on Aragnes (TF VI.1).*

La història de Pallas disfressada de vella, que marxa i retorna com a deessa, és un afegitó de Bonsignori sense correspondència en llatí. Alegre recull la història amb l’objectiu de fer més versemblant i entenedora l’escena.

A vegades, el traductor català no s’atreveix a modificar Bonsignori, tement potser no haver entès correctament el text llatí, i es manté proper al que considera més versemblant segons el context:

6. *fatali nata parentem | crine suum spoliat (‘la filla deixa el seu pare sense el fatídic cabell’, Met. VIII.85-6) O : si tagliò nel letto el capo a suo padre (2001: 383) B : tallà la filla lo cap del pare y los cabells fedats a guarda de sa terra (per ‘fedats’ enteneu ‘encantats’, DCVB, s.v. *fadar* 1, TF VIII.1).⁸⁴*

En resum, Alegre sembla força interessat en la claredat de Bonsignori, motiu pel qual accepta la solució de l’italià si el llatí li sembla complicat:

7. *miserae mihi plura supersunt | quam tibi felici; post tot quoque funera vinco (‘si em queda a mi en l’infortuni més que no a tu en la joia: tants morts, i encara et supero’ (Parramon 1996: 152), Met. VI.284-5) O : tu non hai potuto tanto fare ch’io non sia più felice di te, che anco ho io sette figliole (2001: 312) B : tenint set filles vives! Si yo só vencedora, per què no-m glorieja, per què no só alegra (TF VI.2).*

(d) *Sentit del text.* El català també modifica el sentit del llatí, sovint per influència de Bonsignori:

1. *non metuam certe ne quis tua pectora, Minos, | vulneret imprudens (‘Certament no he de témer que algú sense adonar-se’n fereixi el teu pit’, Met. VIII.64-5) O : io temo che in queste battaglie tu non si’ ferito da persona che forsi non te conosceria (2001: 383) B : Lo que més tem durant açò és que no sia Minos naffrat per algú qui no-l conixerà (TF VIII.1).⁸⁵*
2. *ostro (‘de porpra’, Met. VIII.8) O : om. (Ardissino 2001: 415, n. 6) GdV : d’oro (2001: 381) B : d’or (TF VIII.1).⁸⁶*

⁸⁴ La idea que EsciHa talla el cap del pare depèn de Bonsignori, i ja es troba en Del Virgilio (‘abscidit sibi caput’, Ardissino 2001: 415, n. 12). Alegre barreja les lectures de Bonsignori i la d’Ovidi, d’on pren el llatí ‘fatali’. Segons aquesta modificació, seria el cap de Nisus, i no el cabell, el que tindria el poder de preservar el seu regne.

⁸⁵ El llatí expressa la conseqüència de la hipòtesi de lliurar la ciutat, cosa que impedirà que Minos sigui ferit. L’italià i el català tenen la mateixa idea, però fora de la hipòtesi, és a dir, expressant el temor que Minos sigui ferit en la batalla.

⁸⁶ En el primer cas no hi ha cap variant llatina per al mot ‘ostro’ (‘de porpra’, Met. VIII.8), del tipus ‘aureo’, tot i que aquesta pot ser la lectura errònia que explica el canvi que es produeix en italià. Bonsignori, comparant amb el llatí, introdueix que són d’or, potser arran de la lectura esmentada. Alegre, que construeix la seva oració a partir de l’italià, amplifica la segona part del passatge i segueix el criteri de Bonsignori en relació al color dels cabells, fent-los d’or.

(e) *Estil directe i indirecte*. Alegre canvia l'estil directe i indirecte de l'original, sovint de nou a partir de Bonsignori:

1. *om. O* : conviene che s'aspetti fine che sarà piena, perciò che l'erbe, quando la luna è piena, hanno tutte le loro influenze (2001: 344) *B* : la qual esperaré que hage complits los corns, perquè tenen tal hora les herbes més virtut (TF VII.2).

Com indica Ardissino (2001: 374, n. 38), aquest passatge es troba ja en Del Virgilio, però fora del parlament de Medea, a continuació, a diferència de com es troba en llatí. És, per tant, Bonsignori qui ha posat aquest passatge en boca de Medea, i Alegre s'ha limitat a seguir l'italià.

Però de vegades Alegre conserva l'estil directe del llatí encara que no es trobi en italià:

2. *unam minimamque relinque; | de multis minimam posco (...) et unam* ('Deixa'm la més petita, només una; de tantes només te'n demano una, la més petita', *Met.* VI.299-300) *O* : comenciò a ppregare la dea que le lasasse quella sola (2001: 312) *B* : una sola me'n resta! Aquesta sola·m dexa! Una y la més xica del nombre de tantes meresque vuy la vida devant la tua ira (TF VI.2).

(f) *Els temps verbals*. Ovidi usa habitualment el present històric o narratiu, cosa que no fan ni Bonsignori ni Alegre, on hi ha un predomini del perfet. Això és una constant al llarg de tota la traducció. Posem, per exemple, l'episodi d'Èson, en present en Ovidi i en perfet ja en Bonsignori (2001: 344), i que en Alegre té la forma següent:

1. Restaven sol tres dies per ésser la luna plena, los quals passats, en la primera nit de la plenitut sua, se despullà Medea. Nua y descalça, ab cabells escampats, sola isqué de casa. Era la hora que·l natural repòs solta les cures de tots los animals, y tots callats estaven, sens que les fulles dels arbres no·s movían ni fahia gens de ayre. Luñan les esteles més de l'acustumat, de què no poch alegre Medea endresà les sues mans ves elles y tres vegades las saludà, altres tantes mullant-se los cabells ab la aygua del riu, alenant tres vegades, y ab veu baixa, girada a la terra, axí dir començà (TF VII.2).

Aquest canvi no afecta si el fragment a traduir està en estil directe, casos en els quals Alegre manté el temps que troba en Ovidi.

(IV) ALGUNS ERRORS DE TRADUCCIÓ

En els apartats anteriors hem anat veient alguns errors de traducció d'Alegre. Aquí es mostren alguns casos més en un apartat conjunt per donar una visió més exacta d'aquesta limitació del català:

1. *is modus est* ('aquest és el límit (de la tela)', *Met.* VI.102) *O* : nella stremità della tela (2001: 296) *B* : Tan viva era l'obra (TF VI.1).

Potser Alegre no entén el llatí, i creu que Bonsignori no l'ha traduït, traduint '*is modus est*' de manera errònia per '*tan viva era l'obra*'.

Un error freqüent del català és traduir de manera aproximativa un passatge:

2. *ter quater* ('tres o quatre', *Met.* VI.133) *O* : tre e quattro (2001: 308) *B* : dos o tres colps (TF VI.1).⁸⁷

El numeral '*ter*' també sembla comportar problemes de traducció en un altre lloc, on Alegre l'associa al nombre de cavalls, tot i que es un adverbi de repetició:

3. *Ter iuga Phoebus equis in Hiberno flumine mersis | dempserat* ('Tres vegades havia tret Febus el jou als seus cavalls, submergits en el riu iber', *Met.* VII.324-5) *O* : depo tre di (2001: 347) *B* : era la hora que los tres cavalls de Febo dins lo gran Oceano descansaven (TF VII.3).

⁸⁷ No hi ha testimoniada cap variant en Jahn, però la modificació pot explicar-se per alguna variant de còdex no testimoniada; també per una adaptació conscient d'Alegre.

Potser, com que l'italià no té la traducció del passatge, Alegre no té clar el sentit del llatí o el tradueix sense prestar gaire atenció, de manera aproximada, com en la traducció anterior del 'ter quater'.

I el cas següent mostra un cas semblant:

4. *purpureus sceptroque insignis eburno* ('resplandent pels vestits de porpra el ceptre d'ivori' [referit a Jàson], *Met.* VII.103) : om. *B* : y prop d'ell la gentil Medea dignament acompanyada de gran nombre de dames (TF VII.1).

En alguns passatges Alegre també tradueix lliurement el llatí, com s'observa en el cas següent:

5. *orbes | concubitus vetitos poterant inhibere paterni* ('els girs del teu pare et podrien almenys apartar d'unions prohibides' (Parramon 1996: 231), *Met.* IX.123-4) *O* : om. *B* : que fins assí te ha negat son pare (TF IX.2).

El passatge fa referència a Ixíon, pare de Nessus, que intentà seduir Juno i fou condemnat a restar a l'infern lligat a una roda que gira sense fi. Sense influència de l'italià, el català interpreta el text llatí i el tradueix lliurement, però sense conservar-ne l'estil.

(V) LA REVISIÓ DEL TEXT

Les *Transformacions* i les *Allegories* resulten una obra extensa, i segurament Alegre devia compondre-les al llarg d'uns quants anys. A partir del que l'autor diu en els seus paratextos de l'incunable, sembla que els textos i pròlegs van ser compostos en un primer període i a posteriori, abans de la impressió, revisà el text i afegí l'endreuca i la súplica. No hi ha cap element que contradigui aquesta ordenació explicada pel propi autor. En aquest apartat ens centrarem en descriure alguns punts on es detecta aquesta revisió del text, efectuada abans d'imprimir-lo.

A les *Allegories* Alegre introdueix el comentari sobre un passatge de les *Transformacions* citant el passatge de la traducció, cosa que, contràriament al que pugui semblar, no passa gaire sovint. Quan succeeix ens trobem amb el mateix text, però amb divergències:

1. *Sanctius his animal mentisque capacius altae | deerat adhuc et quod dominari in cetera posset. | natus homo est* ('Però encara hi faltava aquell ésser més noble, de clara intel·ligència i que ha de tenir sobre tots el domini: l'home va néixer' (Parramon 1996: 17), *Met.* I.76-78) *O* : manchava chi le signoregiasse e perciò fu formato l'uomo, el quale signoregiasse tutte le sopradette cose, più santo e più capace nella mente de Dio (2001: 105) *B* : un animal de més perfectió qui compregués ab elevada pensa les coses celestials, e, perquè en tots los altres senyorejar pogués, nesqué l'ome (TF I.2) : e de la formació de l'home, animal de major perfectió, nat per a senyorejar los altres (AL I.3).

Es pot apreciar que el text de les *Transformacions* i el de les *Allegories* és el mateix, tot i que es troba resumit en el comentari. Convé destacar dos punts divergents: (i) 'animal de (més TF : major AL) perfectió' i (ii) 'senyorejar los altres TF : los altres senyorejar AL'. El cas (i) és una traducció per simplificació de *Met.* I.76, atès que Bonsignori té 'più santo e più capace nella mente de Dio'. Alegre, que segueix Bonsignori i el va corregint amb el text d'Ovidi, intueix que la traducció de Bonsignori, introduint el Déu cristià, no pot ser correcte, i per això tira de l'original, que simplifica en un text que va a parar alhora a *Transformacions* i *Allegories*. El cas (ii) és paradigmàtic de la metodologia traductora d'Alegre a les *Transformacions*, ja que mescla les lliçons de Bonsignori amb les d'Ovidi: el 'senyorejar' depèn de l'italià 'signoregiasse' (potser més versemblantment que del llatí 'dominari'), però el català 'los altres' sembla més proper al llatí 'in cetera' que a l'italià 'tutte le sopradette cose'.

En algun punt les diferències d'un mateix passatge tal com es troba a les *Transformacions* en comparació a com es troba a les *Allegories*, permet apropar-nos al procés de composició de la traducció i del comentari:

2. quia corpore in uno | frigida pugnabant calidis, umentia siccis, | mollia cum duris, sine pondere habentia pondus. | Hanc deus et melior litem natura diremit ('enmig d'una massa combatia amb el fred la calor, amb l'humit l'eixutesa, allò tou amb el dur, i allò que pesa amb l'ingràvid. Fins que un déu, la millor natura, acabà aquelles lluites' (Parramon 1996: 15), *Met.* I.18-21) *O* : perciò che le cose fredde repugnavano alle calde, e l'umide alle secche, e le molli alle dure, e le leggieri alle gravi, infin'a tanto che Dio, migliore natura, partì questa questione (2001: 102) *B* : com en un cors contrastassen les coses fredes a les caldes, les humides a les seques, les molles a les dures, les leugeres a les pesades. Fins que aquesta qüestió lo alt déu departí e a la natura donà millor ésser (TF I.1) : repugnar en aquella [=matèria] les coses fredes a les caldes, les molles a les dures, les leugeres a les pesades. Aquesta qüestió lo alt déu departí y a la natura donà millor ésser (AL I.1).

Com s'observa el redactat de les *Transformacions* sembla més proper a Bonsignori ('les humides a les seques' = 'l'umide alle secche'; 'Fins que' = 'infin'a tanto che'), paraules no presents en el passatge tal com el trobem a les *Allegories*. Ara bé, en aquestes hi ha el verb 'repugnaven', en Bonsignori 'repugnavano', que a les *Transformacions* ha estat canviat, a posteriori, per 'contrastassen'. És evident que el text que hi ha a les *Transformacions* i *Allegories* és el mateix text, especialment a partir de l'error de traducció del 'deus et melior natura' ('un déu i natura millor'), en italià 'Dio, migliore natura', però en català 'lo alt déu departí y a la natura donà'. En italià, l'editora del text de Bonsignori, registra la variant 'Dio per migliore natura' en el còdex *U*. L'error del català potser es pot explicar per haver llegit en italià aquesta variant com si fos 'Dio, per migliorà natura'. Segurament, aquest passatge comú als dos textos catalans va ser corregit posteriorment per a les *Transformacions*, correcció que Alegre va dur a terme consultant de nou Bonsignori. Aquesta segona correcció plausiblement pot ser relacionada amb la impressió de l'incunable.

Un altre cas interessant és el següent:

3. Et cum fulminibus facientes fulgora ventos ('i amb els llamps els vents provocadors de llampecs', *Met.* I.56) *O* : li venti che ingenerano li freddi con le saette *B* : Et cum flaminibus facientes frigora ventos (IV.54, 1998: 474) *Gen.* : e los vents, causant los lamps (TF I.1) : E los vents, causant los lamps e frets, etcètera (AL I.1).

Troblem de nou un mateix text comú a les dues obres d'Alegre, però a les *Allegories* hi ha 'e frets', no present a les *Transformacions*, que pot provenir de 'freddi' (*B*), de 'frigora' (*Gen.*), o de la variant llatina 'frigora' (per 'fulgora'). Com que el text és el mateix, o bé a les *Transformacions* ha eliminat el 'e frets' o bé l'ha incorporat a les *Allegories*. En qualsevol cas, aquestes variacions mostren que el mateix passatge va ser revisat a posteriori, ja fos a la traducció o al comentari.

CONCLUSIÓ

La intenció d'Alegre és millorar les versions anteriors i presentar, com sosté, la primera traducció al vulgar de l'original llatí, és a dir, un text que conservi el poema d'Ovidi sense resums, amplificacions o comentaris. Si bé Alegre factura una traducció força fidel a l'original, especialment si la comparem amb les traduccions coetànies o la tradició italiana de la qual

parteix el seu text, com hem vist, sovint recorre a mètodes de traducció que crítica.

Les *Transformacions* depenen de la prosa que mostra el nostre autor a les seves obres pròpies (Bescós 2019). Alegre diu que preservarà l'estil d'Ovidi, però el seu objectiu, en afirmar això, és adaptar l'estil d'Ovidi a la seva prosa d'art. En relació a la fidelitat a l'original Alegre no es mostra tan perfecte com pretén en el seus paratextos, però la voluntat d'adaptació de l'estil d'Ovidi a la seva prosa fa que, en general, la seva traducció preservi més l'estil i la factura del text llatí de partida.

Així, en relació a la crítica que Alegre profereix contra la tradició per haver-se ocupat només de les 'substàncies' del text d'Ovidi, és a dir, haver-ne fet un resum sense prestar atenció al text original, cal concloure que el text d'Alegre representa un salt en relació al text de Bonsignori, però comparteix gran part de la seva metodologia, tot i que Alegre sembla concebre el seu exercici com a diferenciat de la tradició. Allò que defineix el text d'Alegre, en relació a Bonsignori, no és el que Alegre diu o creu del seu text, ni el bandejament de certs mètodes de traducció, sinó un menor ús d'aquests. A les *Transformacions* trobem tècniques que ja apareixen en italià, però Alegre les redueix gràcies al control que realitza amb l'original llatí i, com dèiem, per la seva voluntat de fer convergir la seva prosa amb l'estil d'Ovidi.

En resum, les *Transformacions* resulta una traducció a mig camí entre la tradició i la innovació. Alegre purga a dues bandes els dos originals segons el seu criteri estilístic, però a nivell teòric es pot sostenir que conceptualment només reconeix com a original el text llatí, cosa que el situa a una certa distància de la tradició. Les *Transformacions* són més fidels al llatí del que el text de Bonsignori, però a vegades se separa de la versió d'Ovidi per error, modificació conscient o condicionat per la seva prosa d'art. El nostre traductor, que té aspiracions però també limitacions, té clar el text d'arribada que pretén facturar, cosa que el porta a depurar l'italià i a una major dependència de l'original llatí. La seva metodologia té com a resultat una traducció que bé podem situar a mig camí de la tradició italiana i l'obra original en llatí.

Per tant, ens sembla encertat contextualitzar les *Transformacions* dins el corrent tardo-medieval de depuració textual de *Les metamorfosis*. Certament, el text d'Alegre mostra un mètode més elaborat de traducció i un apropament més fidel a l'original d'Ovidi en comparació amb la majoria de traduccions del període.

CRITERIS D'ESTUDI I EDICIÓ

(a) *El títol*. Els còdexs no vénen intitolats. Hem fet servir la referència *Transformacions del poeta Ovidi*, tot i que, al llarg de l'incunable, Alegre sembla referir-se al text amb denominacions diferents: *Ovidi de transmutacions* (TF Pròl.), *Transmutacions del poeta Ovidi* (TF Taula) i *Transformacions del poeta Ovidi* (TF Súplica; TF Taula). A la primera, pel context, sembla que Alegre estigui explicant l'etimologia del títol. L'última és la més freqüent, apareix a l'*explicit*, sovint a la *Taula* i al final de cada llibre, on alterna amb el nom *transmutacions*, per això ens hem decantat pel títol *Transformacions del poeta Ovidi*.⁸⁸ A l'*explicit* el títol és més llarg: 'los quinze llibres de *Transformacions del poeta Ovidi*', però hem entès que 'los quinze llibres de' és una descripció del llibre i no una part del títol, perquè en

⁸⁸ Atesa aquesta alternança, com a convenció, hem editat els mots 'transformacions/transmutacions' al final de cada llibre com si es referissin al títol, en cursiva.

aquest *explicit* l'expressió és repeteix per a les *Allegories*: 'los quinze llibres de *Allegories e morals exposicions*'.

(b) *La transcripció*. Per a la transcripció s'ha seguit l'exemplar 11-VII-16 de la Biblioteca de Catalunya. El text s'ha puntuat i accentuat segons les normes de l'ortografia actual, en relació a la puntuació posant com a prioritat la perfecta comprensió del text. S'han regularitzat les majúscules i les minúscules, i resolt les abreviatures, si ha estat possible, d'acord amb la forma del mateix mot sense abreujar en altres llocs del còdex. També s'han regularitzat les grafies i/j, u/v i c/ç. El text suplert per conjectura, la reconstrucció del qual no és segura, ha estat editat entre claudàtors ([e]) i amb explicació a l'aparat, però per a aquelles reconstruccions evidents no hem utilitzat cap marca en el text suplert, sinó que hem indicat a l'aparat la lliçó de l'incunable. Així, hem reservat els claudàtors només per a aquells casos restituïts on conservem algun tipus de dubte o reserva. A més, s'ha regularitzat la separació de mots segons l'ús actual, amb l'apòstrof i el guionet en els casos que actualment ho preveuen, i amb un punt volat aquelles elisions i fusions vocàliques no previstes per la normativa actual.

En relació a l'aglutinació dels grups d'un mot àton seguit d'un mot amb essa líquida inicial, hem tingut en compte el mot anterior per separar, apostrofar o aglutinar. Així:

1. No hem apostrofat l'article 'la'. Per exemple, 'la squena'. Hem fet tres excepcions a aquest criteri: 'l'astandart', 'l'astrem' i 'l'asquera', per ser mots masculins.
2. No hem considerat el mot 'le' com l'article, i l'hem apostrofat. Per exemple, 'l'estat'.
3. El mot anterior és 'de', 'que' o un pronom àton acabat en 'e' ('me', 'te', 'se'). En aquests casos hem contrastat la forma amb essa líquida a tot l'incunable i hem apostrofat si apareix amb 'e' en altres contextos ('s'espanta' perquè hi ha 'espantar').

Hi ha altres casos concrets d'aglutinació que mereixen una explicació detallada. En general, hem separat les aglutinacions de l'incunable tenint en compte l'evolució de la llengua i l'ortografia del còdex. Aquestes convencions permeten llegir el text amb una certa uniformitat. Convé, però, explicar aquests casos per fer-se una idea de l'ortografia de l'incunable:⁸⁹

1. **fins a mostrar**. Si bé la variant 'amostrar' és present en el text, Alegre prefereix, més infinitiu, la forma 'fins a' (5 casos) a la forma 'fins' (1 cas), motiu pel qual hem editat 'fins a mostrar'.
2. **per a trobar, per a provar**. Un cas semblant a l'anterior és el del grup 'per atrobar' escrit així dues vegades a l'incunable, però 'trobar' sempre sense 'a', excepte darrere de 'per'. Hem editat sempre la forma 'per a trobar', tot i que 'atrobar' aparegui com a variant de 'trobar' en els repertoris lèxics. El mateix succeeix en els grups 'per a portar' o 'per a provar', aquest últim també grafiat 'per a pprovar'.
3. **a hon, a on, ha on**. S'han separat aquestes formes en els casos en què a l'incunable apareixien juntes, perquè és la forma acceptada actualment i perquè a l'incunable també apareixen les formes separades.
4. **avuy, a vuy**. Un cas semblant presenten les formes 'avuy / a vuy', d'escriptura vacil·lant a l'incunable: hem editat 'fins avuy' i 'per avuy', ja que 'fins a vuy' té una freqüència molt baixa en l'incunable (4 casos) en relació a la forma 'fins avuy' (20 casos); a més, la tendència natural de la llengua porta a escriure-ho així.

⁸⁹ En aquests casos hem tingut també en compte les *Allegories*, ja que es troben en el mateix incunable, tot i que no les incloem en el recompte de casos total. En general, les tendències i percentatges exposats es mantenen també a les *Allegories*.

La forma ‘per avuy’ només apareix una vegada, i escrit junt en l’incunable, escriptura que hem decidit acceptar. Encara hi ha el cas ‘de vuy’, escrit sempre d’aquesta manera a l’incunable; en aquest cas, com que la forma ‘vuy’ apareix sola en l’incunable, i quan apareix ‘avuy’ sempre ho fa amb la ‘a’, hem preservat l’ortografia de l’incunable.

Per últim, en relació a accents, majúscules i minúscules, comentar els casos següents:

1. **Déu i déu.** Hem editat en minúscula el nom de ‘déu’, i els que s’hi refereixen, com ‘pare’, ‘creedor’ i ‘fabricador’, perquè no van referits al Déu cristià i la majoria de vegades tampoc es refereixen a Júpiter. Així: ‘lo alt déu’, ‘qualsevol fos dels déus’, ‘lo omnipotent pare’, ‘fabricador del món’ i ‘universal creador’, totes elles traduccions literals del llatí d’Ovidi, on no hi ha cap referència a la divinitat cristiana. Només hem editat en majúscula les expressions ‘si·m donàs Déu’, ‘si us do Déu’ i ‘Déu me hajut’, on Alegre ha traduït lliurement el llatí, recorrent a frases fetes catalanes que inclouen el Déu cristià.
2. **queien/queïen, feien/feïen, deien/deïen, reien/reïen i jeien/jeïen.** Accentuades sense hiat, perquè el canvi a la seva pronúncia actual es dona cap al segle XIV, exceptuant les formes ‘caïen’ (TF I.6) i ‘jaïan’ (TF VII.7), escrites amb vocal ‘a’ indicant una atona neutra.

(c) *Els noms propis.* En els textos del segle XV els noms propis d’origen clàssic, com els que apareixen en aquesta traducció, presenten un col·lapse general. No hi ha una solució completament satisfactòria per a l’edició de tots els noms, i per això cal procedir cas a cas. Com a norma general s’han conservat les grafies de l’incunable, adaptades amb la mínima intervenció a la normativa actual. Només hem efectuat una esmena del nom si hem considerat l’error com un defecte en el procés d’impressió. Quan un nom ha estat detectat a la tradició, s’ha respectat, perquè s’ha entès que és altament probable que es tracti del nom elegit per Alegre. En aquests casos hem incorporat la lectura i el còdex on apareix a partir dels aparats de les edicions consultades. La corresponent justificació dels casos corregits i no corregits es troba a les notes i a l’índex final de noms.

En relació al punt, certament complex, de l’accentuació dels noms propis, hem adaptat els noms catalans a les normes del català actual a partir de la prosòdia del llatí, tot i intuir que força noms de l’incunable devien tenir, per part d’Alegre, una accentuació diferent de la que hem adoptat. Si hem pogut demostrar l’accentuació en Alegre (per ex. *Agamanon*), aquesta s’ha respectat; si no, atès que la transcripció s’ha fet segons les normes del català actual, hem adaptat el nom a la prosòdia del llatí al català, tenint en compte la variació del nom. Presentem tot seguit els casos en què hem agrupat algunes tipologies de variacions en els noms propis:

1. Formes que en català provenen d’un cas diferent del qual avui es pren la forma regular. Del nominatiu pren: *Asídamas/Alcídamas, Telèboas, Ypòdamas, Àthamas, Polídamas, Cresídamas, Símoyes*. Aquests noms avui es regularitzen a partir de l’acusatiu: *Alcídamant, Teleboant, Hipodamant, Atamant, Polídamant, Quersídamant, Símoyent*. El català pren formes també a partir de l’acusatiu: *Àrcade, Siringa* i *Trosena*, regularitzades avui en *Arcas, Sírix* i *Trezè*, a partir del nominatiu.
2. Formes que en català provenen de l’italià: *Alcítohe* (it. *Alcítioe*), *Drianta* (it. *Driante*), *Àrcade* (it. *Arcade*), *Elítion* (it. *Elítion*), *Alèscoras* (it. *Allascora*), *Chariton* (it. *Charitone*), *Càropen* (it. *Caropen*), *Tênaro* (it. *Tênaro*) i *Cèrbero/Sèrbero* (it. *Cèrbero*). En aquest grup també hi hem inclòs *Horion*, accentuat d’aquesta manera i no *Horion*.
3. Formes en què el traductor o la tradició (difícil de determinar) creen un nom a partir d’un cas que en llatí no existeix. Això succeeix amb dos noms: *Anàxares* i *Ceneha/Ceneya*. En el primer cas el nom llatí és ‘Anaxarete-es’, però en català

trobem un fals nominatiu per analogia amb els temes llatins en oclusiva bilabial. En el segon cas, el català no fa el nom a partir del llatí 'Caenis-idis', sinó a partir de la forma masculina 'Ceneho/Ceneyo/Ceneio' (Ceneu), que deriva al femení (recordem que Ceneu i Cenis són dos noms per referir-se a un/a mateix/a jove que experimentà un canvi de sexe).

4. L'incunable català presenta noms deformats per un error d'impressió. En aquests casos hem esmenat el nom. Així les formes *Tarpea*, *Limuata*, *Anetho*, *Galausis/Galaucis*, *Butin*, *Menalan*, *Alsinohe*, *Hohenon/Oenohe* i *Etruira* han estat corregides en *Narpea*, *Limnata*, *Anteho*, *Galansis/Galancis*, *Burin*, *Menalau*, *Alsinohe*, *Hohènou/Oeneho* i *Etrúria* per motius diversos, atès que s'expliquen per errors comuns del procés d'impressió de l'incunable.
5. Alguna variant llatina trobada en la tradició defensa la conservació del nom. L'edició d'Ovidi de Jahn (1823), que conté un nombre elevat de variants ortogràfiques, ens ha permès conservar formes de l'incunable com *Nàrpalos*, en llatí 'Harpalos', però 'Narpalos' en el còdex *Vrat*. (Jahn 1832: 174). Així les formes de l'incunable *Nàhifire*, *Tèlefo*, *Sàlmace*, *Pleunorios*, *Mènalo* (<Mēnālum), *Pandorco*, *Amaceno*, *Píteo* es corresponen a *Èfira*, *Tèlem*, *Esmilax*, *Peucetios*, *Melaneu*, *Pàntous*, *Tamaseu* i *Pilus*, però estan testimoniades en variants llatines que defensen la seva preservació.
6. Hi ha parelles de noms diferents en l'original (*Arcesi/Acrisi*, *Pèlias/Peleu*, *Bròteas/Pretus/Proteu*, *Psàmate/Sàlmacis*, *Tiberi/Tiberi*, *Bromi/Bromus* i *Perses/Perseu*) que han estat homogeneïtzades en una sola forma (*Acrísio*, *Pelleu*, *Proteu*, *Sàlmacis*, *Tibèrio*, *Brònio* i *Perseu*), cosa que fins i tot succeeix amb un sol nom (*Cilla*) per a múltiples personatges diferenciats de l'original (*Escilla/Cillar/Cilla*). La simplificació respon a la confusió dels noms, per part de la tradició o del traductor. Aquests noms han estat accentuats de la mateixa manera, perquè sembla més probable, per exemple, que s'hagi usat *Pelleu* per *Pèlias*, que no que el nom fos pronunciat *Pèlleu*. En aquests casos hem entès, doncs, que el català assigna un mateix nom a dos personatges diferents. En general aquests casos ens han semblat clars, i només hem dubtat sobre tres parelles de noms, amb les quals hem fet una excepció: *Pilemon/Pilèmon* (per a *Filammó* i *Pilèmon*), *Dèlon-Dólon/Delon-Dolon* (per a *Delos* i *Doló*) i *Gèson/Geson* (per a *Jàson* i *Iasió*).
7. En algun cas s'ha pogut demostrar una pronúncia diferent, que s'ha respectat. Aquest és el cas d'Agamèmnon, *Agamanon* i *Agamenon* a l'incunable. La forma amb una 'a' a l'arrel, que alterna en el manuscrit amb la forma amb 'e', indica una neutralització d'aquest so i, per tant, una vocal no tònica. Hem accentuat, per tant, 'Agamenon' i 'Agamanon'.

(d) *L'índex de noms*. A l'apèndix final hi ha un índex de noms propis de personatges i llocs de l'obra. Les consideracions sobre els criteris d'aquest apèndix es troben en aquell lloc.

(e) *La comparació amb els originals*. Cal fer notar que, en la comparació amb l'original, quan acarem variants llatines amb el text català, estem només associant dues formes semblants, sense pretensió de relacionar cap còdex concret amb el text català. El nostre objectiu no és mirar d'acostar-nos a un còdex o família determinats, ja que el text llatí en mans d'Alegre segurament havia sofert un grau de contaminació important.

(f) *Les notes*. L'objectiu principal de les notes és la delimitació de l'origen de cada passatge, de manera tan completa com ha estat possible. Com hem comentat al principi de la introducció, l'objectiu del volum és delimitar aquestes dependències per poder definir què ha de ser assignat a la tasca realitzada per Alegre i què prové de la tradició. Alguns criteris seguits en la redacció de les notes són: (a) en els textos citats no hem marcat la separació de pàgina de l'edició que fem servir; (b) quan es diu 'el text italià', sense més especificacions, ens referim sempre al text de Bonsignori, mai al de Simintendi o de Del Virgilio, casos en els quals sempre s'especifica el nom

per evitar confusions; (c) sovint el text llatí o italià de la comparació no és citat completament, perquè només interessin uns mots: en aquests casos, el text suplert ha estat substituït per (...); (d) amb l'objectiu de simplificar el format de les notes hem delimitat totes les cites amb cometes altes simples; (e) si hem consultat el text de *Del Virgilio* a partir d'Ardissino s'especifica la pàgina de l'edició i si el consultem a partir del manuscrit de la Colombina de Sevilla indiquem el número de foli.

(g) *L'aparat*. Per tal de simplificar la redacció de l'aparat, no hem inclòs, després de la lliçó de l'incunable, el símbol *Inc.*, atès que és l'únic testimoni amb el qual hem treballat. La lectura de l'incunable es dona immediatament després del claudàtor. Si ha calgut alguna explicació, l'hem redactat en cursiva per diferenciar-la de la lectura de l'incunable.

Abans d'acabar, vull fer palesa la meva gratitud als qui m'han ajudat en aquesta tasca: als professors Pere Casanellas, Xavier Espluga i Daniel Álvarez, que m'han assistit amb els seus valuosos consells, sempre encertats, i als professors Jaume Torró i María Morrás, per les converses oportunes. També mostrar el meu agraïment al professor Antonio Cortijo, que va acollir amb entusiasme la publicació d'aquest volum.

BIBLIOGRAFIA CITADA

ALCINA, Juan Francisco (1998): «El poeta como dios: la poética de Landino en España (de Francesc Alegre a Alfonso de Carvallo)», *Salina*, 12, pp. 40-49.

ALCMÀ (2016): *Cants*, a cura de Pere Bescós, Barcelona, Fundació Bernat Metge.

ALEGRE, Francesc (1494): *Taula dels quinze llibres de Transformacions del poeta Ovidi*, Barcelona, Pere Miquel (Biblioteca de Catalunya: 11-VII-16).

ALEGRE, Francesc (2016): *Obres de ficció sentimental*, edició de Gemma Pellissa, Alessandria, Edizioni dell'Orso.

ALEGRE, Francesc (2019): *Obres menors*, edició de Pere Bescós, Santa Barbara, Publications of eHumanista (en línia: <https://ehumanista.ucsb.edu>).

ANNICCHIARICO, Annamaria (2016): «Joan Roís de Corella, *Lamentació de Mirra, de Narciso, de Píramus i Tisbe*: edizione critica», *Magnificat CLM*, 3, pp. 1-35.

ANÒNIM (1915): *Ovide moralisé. Poème du commencement du quatorzième siècle*, edició de C. De Boer, Amsterdam.

ANÒNIM (2011): *Curial e Güelfa*, edició crítica i comentada de Lola Badia i Jaume Torró, Barcelona, Quaderns Crema.

BADIA, Lola (1986): «Per la presència d'Ovidi a l'Edat Mitjana catalana, amb notes sobre les traduccions de les "Heroides" i de les "Metamorfosis" al vulgar», dins *Tradició i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March*, València – Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 39-71.

BADIA, Lola (1993): *Tradició i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March*, Barcelona-València, Institut Universitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

BESCÓS, Pere (2007): *Humanisme i traducció catalana durant la segona meitat del segle XV: Ferran Valentí, Arnau d'Alfarràs, Francesc Alegre i Aleix de Barcelona*, Barcelona, UPF-Tesina (en línia: <https://repositori.upf.edu>).

BESCÓS, Pere (2011): *Francesc Alegre: La primera guerra púnica, 1472: estudi i edició crítica*, Barcelona, UPF-Tesi doctoral (en línia: <http://www.tdx.cat/handle/10803/31878>).

BESCÓS, Pere (2013): «*Los caballeros a fealtat covida: fortitudo i sapientia cavalleresques al De Bello Punico de Francesc Alegre*», *Els Marges*, 101, pp. 10-30.

BESCÓS, Pere (2014): «Comentari i formació literària en Francesc Alegre: Ovidi i Bernardo Illicino», *Llengua & Literatura*, 24, pp. 33-53.

BESCÓS, Pere (2017): «Tècniques i mètodes de traducció de Francesc Alegre a *La primera guerra púnica (1472)*», *SCRIPTA. Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, 10, pp. 68-86.

BESCÓS, Pere (en premsa a): «De *Las metamorfosis* de Ovidio a las *Transformacions* de Francesc Alegre», dins *Actas del VII Congreso Internacional de La SEMYR 2018*, Salamanca, Universidad de Salamanca.

BESCÓS, Pere (en premsa b): «*Les metamorfosis cortesanes de Francesc de Pinós i les obres de Francesc Alegre i Joan Roís de Corella*» [en avaluació].

BOCCACCIO, Giovanni (1998): *Genealogie deorum gentilium*, edició de Vittorio Zaccaria, dins BOCCACCIO, *Tutte le opere di Giovanni Boccaccio*, volum VII-VIII, Milà, Mondadori.

BONSIGNORI DA CITTÀ DI CASTELLO, Giovanni (2001): *Ovidio Metamorphoseos Vulgare*, edició d'Erminia Ardissino, Bolonya, Commissione per i testi di lingua (Collezione di opere inedite o rare, 157).

CÁTEDRA, Pedro M. (1989): *Amor y pedagogía en la edad media (Estudios de doctrina amorosa y práctica literaria)*, Salamanca, Ediciones Universidad de Salamanca.

CATUL (1999): *Poemes*, a cura d'Antoni Seva, Barcelona, Quaderns Crema.

CBCat = (2004) *Bíblia del segle XIV. Èxode. Levític*, edició a cura de Jaume Riera, Pere Casanellas i Armand Puig, Barcelona, Associació Bíblica de Catalunya – Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

CICA = TORRUELLA, Joan (dir.), junt amb PÉREZ SALDANYA, Manuel i MARTINES (2018): *Corpus Informatitzat del Català Antic*, <http://lexicon.uab.cat/cica>.

CIVAL = *Corpus informatitzat del Valencià*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua.

CORELLA, Joan Roís de (1973): *Obres completes I. Obra profana*, edició de Jordi Carbonell, València, Clàssics Albatros.

DCVB = ALCOVER, Antoni M. – MOLL, Francesc de B. (1964-69): *Diccionari català-valencià-balear*, Mallorca, Editorial Moll, 10 vols.

DECat = COROMINES, Joan (1980-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Editorial Curial, 9 vols.

DTCA = *Diccionari de Textos Catalans Antics*, Barcelona, <http://www.ub.edu/diccionari-dtca/index.php>.

DURAN, Eulàlia – SOLERVICENS, Josep (1996): *Renaixement a la carta*, Barcelona-Vic, Universitat de Barcelona-Eumo.

GUTHMÜLLER, Bodo (1997): «Francesc Alegre e l'Italia: considerazioni su *Los quinze libres de Transformacions del poeta Ovidi*», dins *Mito, Poesia, Arte. Saggi sulla tradizione ovidiana nel Rinascimento*, Roma, Bulzoni, pp. 85-95.

HOMER (1998): *Odissea*, a cura de Joan Alberich i Mariné, Barcelona, La Magrana.

HOMER (2002): *Iliada*, a cura de Joan Alberich i Mariné, Barcelona, La Magrana.

LÓPEZ DE MENDOZA, Íñigo [Marqués de Santillana] (1988): *Obras Completas*, Barcelona, Planeta.

LÓPEZ DE MENDOZA, Íñigo [Marqués de Santillana] (2000): *Antología poética*, edició de Juan Carlos López Nieto, Madrid, Akal.

MARFANY, Marta (2015): «La traducción del *Infierno* de Pedro Fernández de Villegas: la huella de la tradición poética castellana y de los comentarios a la *Commedia* de Dante», *Anuario de estudios medievales*, 45.1, pp. 449–471.

MARTOS, Josep Lluís (2001a): *Les proses mitològiques de Joan Roís de Corella*, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MARTOS, Josep Lluís (2001b): «Boccaccio y Roís de Corella: las *Genealogiae deorum*», *Cuadernos de Filología Italiana*, núm. extraordinari, pp. 535-557.

MÉRIDA, Rafael (2012): «L'exemplar incunable de les *Transformacions* d'Ovidi en versió de Francesc Alegre (Barcelona, Pere Miquel, 1494) a 'La Casa del Libro' de San Juan de Puerto Rico», *Tirant*, 15, pp. 171-74.

MONCUNILL, Noemí (2015): «Las *Metamorfosis* de Ovidio traducidas por Francesc Alegre (1494): algunas observaciones sobre la problemática de las fuentes», dins *Miscellania Latina*, Madrid, Sociedad de Estudios Latinos, Universidad Complutense de Madrid, pp. 145-51.

OBREGÓN, Antonio de (2012): *Francisco Petrarca, con los seys triunfos de toscano sacados en castellano, con el comento que sobrellos se hizo*, edició de Roxana Recio, Santa Barbara, edicions de eHumanista.

OVIDI NASÓ, Publi (1804): *P. Ovidii Nasonis Metamorphoses*, edició de Gottlieb E. Grierig, Leipzig, E. B. Schwickerti.

OVIDI NASÓ, Publi (1823): *P. Ovidii Nasonis Metamorphoseon libri XV*, edició de Joannes C. Jahn, Leipzig, Frid. Christ. Guil. Vogelii.

OVIDI NASÓ, Publi (1929): *Les metamorfosis*, a cura d'Adela M. Trepal i Anna M. De Saavedra, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 3 vols.

OVIDI NASÓ, Publi (1995): *Metamorfosis*, a cura de Consuelo Álvarez i Rosa M. Iglesias, Madrid, Cátedra.

OVIDI NASÓ, Publi (1996): *Les metamorfosis*, a cura de Jordi Parramon, Barcelona, Quaderns Crema.

OVIDI NASÓ, Publi (2004): *P. Ovidii Nasonis Metamorphoses*, edició de R. J. Tarrant, Oxford, Oxford University Press.

OVIDI NASÓ, Publi (2018): *Heroides. Traducció catalana medieval de Guillem Nicolau*, edició crítica de Josep Pujol, Barcelona, Ed. Barcino.

PARRAMON, Jordi (1996): *Diccionari de la mitologia grega i romana*, Barcelona, Edicions 62.

PELLISSA, Gemma (2017): «The Italian sources of the Catalan translation of Ovid's *Metamorphoses* by Francesc Alegre (15th c.)», *Zeitschrift für romanische Philologie*, 133.2, pp. 443-471.

PELLISSA, Gemma (2019): «Algunes dades sobre la influència de les proses mitològiques de Corella a les *Transformacions* de Francesc Alegre», *Caplletra*, 66, pp. 15-32.

RECIO, Roxana (2009): *Los Trionfi de Petrarca comentados en catalán*, UNC Press, Chapel Hill.

REGINATO, Irene (2018): «La *faula* di Narciso nelle *Transformacions* di Francesc Alegre: studio comparatistico ed edizione del testo», *Medioevi*, 4, pp. 209-237.

RIQUER, Martí de (1934): *Humanisme català: 1388-1494*, Barcelona, Barcino.

SIMINTENDI DA PRATO, Arrigo (1846): *I primi V libri delle Metamorfosi d'Ovidio volgarizzate da ser Arrigo Simintendi da Prato*, ed. Casimiro Basi – Cesare Guasti, Prato, Ranieri Guasti.

SIMINTENDI DA PRATO, Arrigo (1848): *Cinque altri libri delle Metamorfosi d'Ovidio volgarizzate da ser Arrigo Simintendi da Prato*, ed. Casimiro Basi – Cesare Guasti, Prato, Ranieri Guasti.

SIMINTENDI DA PRATO, Arrigo (1850): *Gli ultimi cinque libri delle Metamorfosi d'Ovidio volgarizzate da ser Arrigo Simintendi da Prato*, ed. Casimiro Basi – Cesare Guasti, Prato, Ranieri Guasti.

TORROELLA, Pere (2011): *Obra completa*, edició de Francisco Rodríguez Risquete, Barcelona, Ed. Barcino, 2 vols.

TORRÓ, Jaume (1994): «“Officium poetae est fingere”»: Francesc Alegre i la *Faula de Neptuno i Dyana*», dins BADIA i SOLER, *Intellectuals i escriptors a la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona-Montserrat, Curial-PAM, pp. 221-241.

VICENS VIVES, Jaume (1936-37): *Ferran II i la ciutat de Barcelona, 1479-1516*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Catalunya, 3 vols.

VIRGILI MARÓ, Publi (1972): *Eneida*, a cura de Miquel Dolç, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 4 vols.

WITTLIN, Curt (1993): «Joan Roís de Corella. Introducció a una concordança de les seves obres», dins *Actes del Novè Colloqui de l'AILLC*, Barcelona-València, PAM-Universitats d'Alacant, València i Jaume I.

FRANCESC ALEGRE

*TRANSFORMACIONS
DEL POETA OVIDI*

{Ia} TAULA DELS QUINZE LIBRES DE *TRANSFORMACIONS DEL POETA OVIDI*,
PARTIDA PER LIBRES E CAPÍTOLS COM SE SEGUEIX

ENDREÇA de tota la obra a la il·lustríssima senyora dona Johana de Aragó,
en cartes I.

5 PRÒLECH de Francesch Alegre en lo trelladar dels quinze llibres de
Transformacions del poeta Ovidi, en cartes I.

COMENÇA LO PRIMER LIBRE DE *TRANSFORMACIONS DEL POETA OVIDI*,
capítol primer, de cahos en espècies, en cartes III.

Capítol segon e segona transformació, de la terra en home, en cartes III.

10 Capítol terç, en qui se tracten dues transmutacions, ço és, del món en
quatre edats e de l'any en quatre temps, en cartes IIII.

Capítol quart e transmutació quinta, de la sanch dels gegants morts per lo
gran Júpiter, convertida en altres gegants, en cartes IIII.

Capítol quint e transmutació sisena, de Licàhon en lop, en cartes IIII.

15 Capítol sisè e transmutació setena, de les pedres lançades per Deucalion e
Pirra, convertides en hòmens e en dones, en cartes V.

{Ib} Capítol setè e transmutació vuytena, de la terra convertida en diversos
animals, en cartes VI.

20 Capítol vuytè e trasmutació novena, de Dampnes, filla de Penneu riu, en
lorer, en cartes VII.

Capítol novè, en qui se tracten sinch transmutacions, de Yo en vaca, de
Mercuri en pastor, de Siringa en canyar, dels ulls de Argo en coha de pago, e
de Yo tornada en sa pròpia forma, mudant-se lo nom en Ysis, en cartes VIII.

25 Capítol deè, del debat de Èpapho, fill de Júpiter e de Yo, ab Pheton, fill de
Phebo e de Clímena, en cartes XII.

Acabe lo primer llibre de *Transmutacions del poeta Ovidi*

COMENÇA LO SEGON E CAPÍTOL PRIMER, en qui's descriu la casa del Sol e
comença la gran història de Pheton, en cartes XII.

30 Capítol segon, continuant los fets de Pheton fins a la fi, ab la conversió
dels etiòps de blanchs en negres, en cartes XIII.

Capítol terç, tractant dues transmutacions, ço és, de les germanes de Pheton
en arbres, e de Cigno, rey dels lombarts, en aucell de son nom, en cartes XIII.

Capítol quart, en qui se tracten dues transmutacions, ço és, de Calixto e
Arcas en onsos e estelas, en cartes XV.

35 Capítol quint, en qui se tracten tres transmutacions, del corp blanch en
negre, de Coronis en cornella e de Nictímena en òliba, en cartes XVII.

{Ic} Capítol sisè, en qui se tracta la transmutació de Achíroe, filla de
Achiron, en egua, en cartes XVIII.

40 Capítol setè, en qui se tracten tres transformacions, de Phebo en pastor, de
Mercuri en ladre e de Baco en roca, XVIII.

Capítol vuytè, en qui se tracte una transmutació, ço és, de Aglaures en
rocha, e una gentil fictió e narració de la Enveja, en cartes XVIII.

Capítol novè e derrer, en qui se tracta una transmutació de Júpiter en Toro,
en cartes XX.

45 Acaba lo segon llibre de *Transmutacions del poeta Ovidi*

COMENSA LO TERCER LIBRE, capítol primer, tractant una transmutació de
les dents del drach mort per Cadino en hòmens, en cartes XX.

Capítol segon, en qui se tracta la transmutació de Actèon, nét de Cadino, en
cervo e la sua mort, en cartes XXII.

13 convertida] *om. Restituim d'acord al títol tal com apareix més endavant en l'obra* || 27
qui's] *qui. Restituim per coherència amb la resta de títols de la taula* || 36 XVII] *Del Collegio de*
la Comp^a de Hi[esus] de Vique. Amb una títlla damunt la m. Escrit en cursiva (s. XVIII?) a la
part inferior del foli.

Capítol terç, en qui tracta una transmutació, ço és, de Juno en vella, ab la mort de Sèmele e nativitat de Baco, en cartes XXIII.

Capítol quart, en qui se tracta la falla de Tirèsias ab les sues dos transmutacions, en cartes XXIII.

5 Capítol quint, en qui se tracta la nativitat de Narciso ab la conversió de Eco en roca resonant, en cartes XXIII.

{Id} Capítol sisè, en qui se tracten tres transmutacions, ço és, de Baco en infant, dels bandejats de Toscana en dalphins e de Penteu en porch salvatge, en cartes XXV.

10 Acaba lo tercer libre de *Transformacions del poeta Ovidi*

COMENÇA LO QUART, capítol primer, de la festa de Baco, en cartes XXVII.

Capítol segon, en qui se tracte la mort de Píramo y Tisbe, ab la conversió de les môres blanques en vermelles, en cartes XXVIII.

15 Capítol terç, a on se reciten les amors de Venus e de Març, y les de Febo y Leucòtohe, convertida en l'arbre de l'ensens, ab la conversió de Clísia en girasol, en cartes XXVIII.

Capítol quart, en qui de passada són tocades moltes transmutacions y estesament tracte la ocasió de la propietat de la font Sàlmacis, en cartes XXXV.

20 Capítol quint, en qui se tracte la transmutació de las filles de Míneyo en vespertilions o mosquits, en cartes XXXVI.

Capítol sisè, en qui's tracta la conversió de Yno e Melicertes en déus de la mar, en cartes XXXVI.

Capítol setè, en qui se tracte la conversió dels cosins y amigas de Yno en rocas y en aucells, cartes XXXVII.

25 Capítol vuytè, tractant la conversió de Cadino y de sa muller Herimona en serpents, cartes XXXVII.

Capítol novè, en qui's tracten dos transformacions, ço és, de les gotes {IIa} de la sanch de Medusa en serpents e de Atlas en montanya, dant principi als grans fets de Perseu, en cartes XXXVII.

30 Capítol deè, en qui's tracta la desliuració de Andròmada feta per Perseu, ab la conversió de la alga en coral, en cartes XXXVIII.

Capítol onzè, en qui se tracten les nesses de Andròmada y de Perseu, a on recita lo dit Perseu lo procès de sos fets ab la mort de Medusa, en cartes XXXVIII.

35 Acaba lo quart libre de *Transformacions del poeta Ovidi*

COMENÇA LO QUINT, e capítol primer, en qui se tracta la gran batalla de Perseu ab Fineho y ab sos companys, tots a la fi en pedres convertits, en cartes XXXXI.

40 Capítol segon, en qui se tracta lo retornament de Perseu en sa terra, ab la conversió de Proteu y de Polidocto en pedres, en cartes XLIII.

Capítol terç, com anà la deessa Pallas en lo mont de Pernaso y del rahanament hagut ab les nou muses, en qui li recitaren la mort de Pirineu, en cartes XLIII.

45 Capítol quart, en qui és comensada la cançó entre les muses e les filles de Píredo, en qui se tracten set transformacions, ço és, de Júpiter ab altres sis déus convertits en diverses formes de animals, en cartes XLIII.

Capítol cinquè, en qui comença lo cantar de Calíope, explicant les lahors de Ceres y recitant les amors de Plutó, ab lo convertir de Cýana en {IIb} font, en cartes XLIII.

50 Capítol sisè, en qui, continuant lo seu cantar, Calíope recita com la deessa Ceres comença de cercar a sa filla, ab la conversió del fill de una vella en granot, en cartes XLV.

7 tres] dos. Restituim d'acord al títol tal com apareix més endavant en l'obra.

Capítol setè, en qui, continuant lo seu cant, recita Calíope com Ceres sentí nova de sa filla per la font de Aretusa, y de la conversió de Escàlafa en musol y les serenes en aucells, portant en la fi la sentència de Júpter, dada entre Plutó y Seres, en cartes XLV.

5 Capítol vuytè, en qui continuant lo cantar de Calíope, recita les amors de Alfeho y de Aretusa, ab la conversió d'ella en font, en cartes XLVII.

Capítol novè, continuant lo cantar de Calíope y la sentència de las Nimphes, en qui se tracten dos transmutacions, ço és, de Líncheo en lop cerver, y de les filles de Píredo en garces, en cartes XLVII.

10 Acaba lo cinquè libre de *Transmutacions del poeta Ovidi*

COMENÇA LO SISÈ, e capítol primer, recitant lo brodar de Pallas y de Aragnes, ab diverses transmutacions com apar a la letra, dient en la fi la conversió de Aragnes en aranya, en cartas XXXXVIII.

15 Capítol segon, tractant la mort dels set fills y set filles de Níobe y de son marit, ab la conversió d'ella en marbre, en cartes XLVIII.

Capítol terç, tractant la transformació dels vilans en granotes, en cartes XXXXX.

{Iic} Capítol quart, en qui se tracten dos transformacions, ço és, de Màrsia en riu y del muscle de Pèlops en vori, en cartas LI.

20 Capítol cinquè, en qui se tracta largament la història de Tereu ab tres transformacions, ço és, de Philomena en rosinyol, de Prognès en oronella e de Tereu en puput, en cartes LII.

Capítol sisè, en qui se tracta la amor de Bòreas y de Oricia, ab la transformació de Cetus e Càlays en mig aucells, en cartes LIII.

25 Acaba lo sisèn libre de *Transformacions del poeta Ovidi*

COMENÇA LO SETÈ, e capítol primer, en qui se conte lo viatge de Gèson e amor de Medea, ab la transformació de les dents de un drach en cavallers armats, en cartes LV.

30 Capítol segon, continuant los fets de Medea y narrant com féu tornar jove lo pare de Gèson, en cartes LVII.

Capítol terç, continuant los fets de Medea y narrant com rejoyení les nodrises de Baco y ab engan féu morir a Pelleu per mans de ses pròpies filles, en cartes LVIII.

35 Capítol quart, en qui's tractan diverses transformacions, recitant los lochs per on passà Medea, fugint, per la mort del rey Pelleu, la ira de Gèson, en cartas LX.

40 Capítol quint, en qui se acàban los fets de Medea, narrant com cremà la casa de Gèson ab la novella esposa e matà a sos fills, après fugint, casant-se ab Egeo, rey de Atenes; per haver tractat la mort de Teseu, fugí {Iid} ab lo seu carro, en cartes LX.

Capítol sisè, en qui se tracta la festa que feren en Athenes per la vista de Theseu, introduint la guerra del rey Minos, en cartes LX.

45 Capítol setè, tractant la embaxada de Athenes al rey Èacho, e com compte lo rey a Cèfalo la mortaldat passada, ab la transformació de las formigues en hòmens, en cartes LXI.

Capítol vuytè, narrant lo desastre de les amors de Cèfalo e la mort de Pocris sa muller, en cartes LXII.

Acaba lo setèn libre de *Transformacions del poeta Ovidi*

50 COMENÇA LO VUYTÈ, e capítol primer, tractant dos transformacions, ço és, de Niso y Silha en aucells, en cartes LXIII.

1 en qui] om. Restituim d'acord al títol tal com apareix més endavant en l'obra || 5 continuant] contianant || 10 Acaba] Caba || 41 sisè] sisi.

Capítol segon, en qui se tracta com fon fet lo laberinto per Dèdalo y tancat en ell lo Minotauro, tocant sumàriament la victòria y engan de Theseu, ab la conversió de Ariadna en signe celestial, LXV.

5 Capítol terç, tractant la fuyta de Dèdalo e Ýcaro, son fill, ab la conversió de Pèrdix en aucell de son nom, en cartes LXVI.

Capítol quart, en qui's tracta la gran caça del porch de Calidònia que matà Melèagro, en cartes LXVIII.

Capítol quint, en qui's tracta la mort de Melèagro y la conversió de ses germanes en aucells, en cartes LXVIII.

10 Capítol sisè, en qui se tracta lo convit de Achelous que féu a Teseu y a sos companys, ab la transformació de cinch nimfes en ysles, en cartes LX.

{IIIa} Capítol setè, en qui se tracten dos transformacions, ço és, de Pilèmon e Bausis en arbres, e de la casa d'ells en temple, en cartas LXXI.

15 Capítol vuytè, tractant diverses transformacions, de Proteu y de la filla de Eraciton, y de Achelous, ab una gentil descripció de la fam, en cartas LXXII.

Acaba lo vuytèn libre de *Transformacions del poeta Ovidi*

COMENCE LO NOVÈ, e capítol primer, en què se tracta lo combat de Hèrcules ab Achelous, convertit en vàries figures, en cartes LXXV.

20 Capítol segon, continuant los fets de Hèrcules, narrant com donà mort a Neso centauro, en cartas LXXV.

Capítol terç, tractant la mort de Hèrcules e de passada gran part de sos treballs, ab la conversió de Licas en roca, en cartas LXXVI.

Capítol quart, narrant la nativitat de Hèrcules ab la conversió de Galansis en mustela, en cartas LXXVII.

25 Capítol quint, en qui se tracta la conversió de Dríoep en arbre, nomenat lotos, en cartas LXXVIII.

Capítol sisè, en qui se tracta la conversió de Yolao e dels fills de Calliora en jòvens, en cartas LXXVIII.

30 Capítol setè, en qui's tracta la bella història de Cayno y de Biblis, ab la conversió de aquella en font, en cartas LXXVIII.

Capítol vuytè, en qui se tracta la transformació de Yphis de dona en home, en cartas LXXXI.

Acaba lo novèn libre de *Trans- {IIIb} formacions del poeta Ovidi*

35 COMENÇA LO DEÈ e capítol primer, en qui se tracta la mort de la muller de Orfeu ab lo devallament de aquell als inferns, en cartes LXXXIII.

Capítol segon, tractant quatre transformacions, ço és, de un per la vista de Cèrbero en roca, de Hòlemeo e Letea en rocas, de Àtim en pi e de Ypariso en xiprés, en cartes LXXXIII.

40 Capítol terç, en qui comença la gran cansó de Orfeu, tractant dos transformacions, ço és, de Júpiter en àguila per furta Ganimeses, e de Iaccinto en flor, en cartes LXXXIII.

Capítol quart, en qui se tracten, continuant lo cantar de Orpheu, dos transformacions, ço és, dels Cerastes, habitants de Xipre, en bous, e de les filles de Prepeti en rocas, en cartes LXXXV.

45 Capítol quint, continuant lo cantar de Orpheu, recitant la folla amor de Pigmaleon ab la conversió de la sua estàtua de vori en vera dona, en cartes LXXXV.

50 Capítol sisè, en qui se tracta la celerada hystòria de Mirra ab la transformació sua en arbre de son nom, continuant lo cantar d'Orpheu, en cartes LXXXVI.

13 Pilèmon] pelimo. *Amb una titlla damunt la o* || 23 Galansis] ga / lausis || 33 Ovidi] ovid. *Amb una titlla damunt la i.*

Capítol setè, en qui, continuant lo cantar de Orpheu, recita la nativitat de Adon, fill de Mirra, y les amors de Venus ab ell, en cartas LXXXVIII.

Capítol vuytè, continuant lo cantar d'Orpheu, recitant lo leuger córrer de Atalanta y la mort de molts, {IIIc} vençuda en la fi per Ypòmenes, e los dos convertits en leons, en cartas LXXXX.

Capítol novè, acabant lo cantar de Orpheu, recitant la mort de Adon ab la conversió de la sua sanch en flor, en cartas XCI.

Acaba lo libre deè de *Transformacions del poeta Ovidi*

COMENÇA LO ONZÈ, capítol primer, dant fi als fets de Orpheu, recitant la mort sua ab dos transformacions, ço és, de la cerp qui volgué obsorbir lo cap de Orpheu en roca y de las dones qui-l mataren en arbres, en cartes XCII.

Capítol segon, en qui introdueix los fets de Mida, ab la conversió de quant tocave en or, en cartas XCIII.

Capítol terç, en qui continua los fets de Mida ab lo creximent de les sues orelles en forma de orelles de ase, en cartas XCIII.

Capítol quart, tractant lo hedifici e destructió de la primera Troya, ab la nativitat de Achilles, en cartas XCIII.

Capítol quint, tractant la conversió de Dedalion en esperver, en cartas XCV.

Capítol sisè, tractant la conversió del lop devorador dels bous de Pelleu en marbre, e la mort de Pelleu, en cartas XCVI.

Capítol setè, començant la trista història de Ceyo y Alcíone, ab la gran fortuna en qui Ceyo negà, en cartas XCVII.

Capítol vuytè, acabant la història de Alcíone, ab una gentil fictió de la casa del somni e dels actes de aquell, ab la conversió de Ceyo y de sa mul- {III d} ler en aucells nomenats alciones, en cartas XCVIII.

Capítol novè, narrant les amors de Èsacho, fill del rey Príam, y de la nimpha Ephèrien, ab la mort de aquella y conversió d'ell en cabusó, en cartas XCVIII.

Acaba lo onzè libre de *Transformacions del poeta Ovidi*

COMENÇA LO DOTZÈ, e capítol primer, en qui se comença la gran guerra de Troya, tractant dos transformacions, ço és, de la serp en roca e de Ephigenia en sírvia, en cartas C.

Capítol segon, continuant los fets de Troya, dient com per la fama fon avisat lo rey Príam de la venguda dels grechs, ab una gentil descripció de la casa de la Fama, en cartes CI.

Capítol terç, continuant los fets de Troya, recitant una pelea, en qui, sobrat Cigno per Achilles, fon convertit en auell, en cartas CI.

Capítol quart, tractant la conversió de Ceneha en home anomenat Ceneho, qui hagué de Neptuno gràcia de no poder ésser nafrat, en cartas CII.

Capítol quint, tractant les nesses de Períteho y la mort dels centauros, continuant lo parlar de Nèstor, en cartas CIII.

Capítol sisè, continuant lo parlar de Nèstor y la brega dels centauros, recitant la mort de Ceneyo ab la conversió d'ell en Fènix, en cartes CV.

Capítol setè, recitant algunes coses de Hèrcules ab al mort de Periclímenes, qui-s transformave en diverses figures, en cartas CV.

Capítol vuytè, en qui-s tracta com {IVa} Paris, per venjar la mort de Hèctor e dels altres, ajudat per Apòllo, ab una fletxa donà mort a Achilles, en cartas CVI.

Acaba lo dotzèn libre de *Transformacions del poeta Ovidi*

COMENÇA LO TRETZÈ, e capítol primer, recitant la oració de Àiax feta davant los grechs per les armes de Achilles, en cartas CVII.

1 en qui] om. Restituim d'acord al títol tal com apareix més endavant en l'obra || 16 destructió] destructo. Restituim d'acord al títol tal com apareix més endavant en l'obra.

Capítol segon, tractant la oració de Ulises devant los grechs per les armes de Achilles, en cartas CVIII.

Capítol terç, tractant la presa e incendi de Troya ab la mort de Polícena e de Polidoro, fill del rey Priam, en cartas CXI.

5 Capítol quart, tractant la venjança que féu Ècuba de la mort del fill ab la sua conversió en ca, en cartas CXII.

Capítol quint, tractant la conversió de les flames del cors de Mènon, fill de Aurora, en aucells, en cartas CXIII.

10 Capítol sisè, tractant la conversió de les filles de Ànio en colomes, començant a narrar la navegació de Eneas après de l'incendi de Troya, en cartas CXIII.

Capítol setè, continuant lo navegar de Eneas y començant a comptar les amors de Polifemo y de Galatea, en cartas CXV.

15 Capítol vuytè, continuant les amors de Polifemo, ab la conversió de Athis en riu, en cartas CXV.

Capítol novè, tractant la conversió de Glauco en déu de la mar, dant començ als fets de Silla, en cartes CXVI.

{IVb} Acaba lo tretzèn libre de *Transformacions del poeta Ovidi*

20 COMENÇA LO QUATORZÈ, e capítol primer, tractant la transformació de Silla en perill de la mar de Sicília, en cartas CXVII.

Capítol segon, continuant la navegació de Eneas ab la mort de Dido e ab la conversió dels ciclopes en babuïns, en cartas CXVIII.

Capítol terç, continuant lo navegar de Eneas, narrant com, guiant-lo la Sibilla, devallà als inferns per veure son pare, en cartas CXVIII.

25 Capítol quart, introduint Apimènides, companyó de Ulises, qui compte a Macareho, altre de aquella companyia, tot lo que li seguí après que fon restat en lo mont on era Polifemo, en cartas CXVIII.

Capítol cinquè, com Machareo compte a Aclimènides la pèrdua de les naus de Ulises ab lo destent passat en lo palau de Circes, en cartas CXX.

30 Capítol sisè, continuant lo dir de Macareho ab la conversió de Pico en auell e de Canente, sa muller, en lo nom de un camp, ab la sepultura de Gayeta, dida de Eneas, en cartas CXXI.

35 Capítol setè, tornant als fets de Eneas, narrant la guerra de Turno, moguda ab ell per la filla del rey Latí, ab la conversió dels companyons de Diomedes en aucells e del pastor de Pulla en Oleastro, en cartas CXXII.

Capítol vuytè, continuant la guerra e mort de Turno ab la conversió de les naus de Eneas en nimphas de la mar y de Àrdea en auell, en cartas CXXIII.

{IVc} Capítol novè, narrant la deïficació de Eneas e continuant la successió en lo regne dels latins fins al rey Palatino, en cartas CXXIII.

40 Capítol deè, tractant de la conversió de Vertumpno en vella, seguint les amors de Pomona, en cartes CXXIII.

Capítol onzè, tractant la mort de Yphis ab la conversió de Anàxares en pedra, en cartas CXXV.

45 Capítol dotzè, tractant la successió de Amúlio après de Palatino, e de Tàcio en los sabins, ab lo hedifeci de Roma e ab la guerra haguda ab los de Sabina, en cartas CXXV.

Capítol tretzè, tractant la transformació de Ròmulo en Quirino, fet déu, e la de Arcília, sa muller, en la deessa Hora, en cartas CXXVI.

Acaba lo quatorzèn libre de *Transformacions del poeta Ovidi*

50 COMENÇA LO QUINZÈ, e capítol primer, tractant la successió de Numma e la hedificació de la ciutat de Cotró, en cartas CXXVI.

3 tractant] om. Restituim d'acord al títol tal com apareix més endavant en l'obra || 6 CXII] .cii. Amb una marca semblant a una xifra romana, impresa en el mateix espai que el primer punt || 21 la] lo. L'error es dona aquí i en el títol corresponent a l'obra.

Capítol segon, introduint Pictàgoras, persuadint ab una larga oració a no menjar la carn de algun animal, en cartas CXXVII.

Capítol terç, continuant les raons de Pictàgoras ab diverses transformacions naturals, en cartes CXXVIII.

- 5 Capítol quart, acabant lo larch sermó de Pictàgoras, mostrant la destrució e variació dels altres imperis e senyorias e lo prosperar de l'imperi romà, en cartas CXXVIII.

Capítol quint, tractant la mort de Numma e la conversió de Egèria, sa muller, en font, e de Ypòlit en Virbio¹, en cartas CXXX.⁸

- 10 {IVd} Capítol sisè, tractant de la gleba del camp de Etrúria en Tages, e de la lança de Ròmulò en arbre, e del nàxer dels corns en lo front de Cipo, en cartas CXXX.

Capítol setè, tractant com Esculapi, portat de Epidàuria en Roma, levà la pestilència, en cartes CXXXI.

- 15 Capítol vuytè, tractant la mort e deíficació de Júlio Cèsar ab moltes laors de August, son fill, en cartes CXXXII.

CONCLUSIÓ DELS QUINZE LIBRES de *Transformacions del poeta Ovidi*, en cartas CXXXIII.

- 20 PRÒLECH de Francesch Alegre en la *Allegoria e morals exposicions* dels llibres de *Transformacions del poeta Ovidi*, e capítol primer, diffinint poesia, faula e allegoria, en cartas CXXXVI.

Capítol segon del pròlech, tractant ab poètica fictió los contraris qui empatxaven la fi de la present obra, en cartas CXXXVII.

- 25 Capítol terç del pròlech, tractant una oració dreçada a la verge Maria ab la ajuda de vint doctors antichs, tramesos per ella a declarar les faules de Ovidi, guiant aquells micer Joan Bocaci, en cartes CXXXVII.

Acaba lo pròlech en la *Allegoria e morals exposicions* dels llibres de *Transformacions del poeta Ovidi*.

- 30 COMENCE LO PRIMER LIBRE e capítol primer, tractant dos allegories, ço és, de cahos en espècies y dels quatre fills de Àuster en los quatre vents principals, en cartes CXXXVIII.

CONCLUSIÓ dels quinze llibres de *Al- {Va} legories*, tractant lo despediment dels sobredits vint doctors, cartes CCLXVII.

- 35 SUPLICA lo libre a la ilustríssima senyora dona Johana de Aragó, sa senyora, contra los detractors, cartes CCLXVII.

- 40 E no's maravellen los legidors si dels derrers quinze llibres no he feta taula axí com dels primers, perquè, yguals en nombre de llibres e capítols, fàcilment responen lo libre al libre e lo capítol al capítol, serà trobat lo que volran sobre los primers en los derrers quinze llibres. Mes per escusar treball seran en altra taula partides per alfabet les coses tractades en tots los damunt dits trenta llibres, referides sol al nombre de les cartes.

TAULA SEGONA PARTIDA PER LES LETRES DE L'ALFABET

A

- 45 Argo, en cartes VIII.

Arcas, en cartes XV.

Aglaures, en cartes XVIII.

Actèhon, en cartes XXII.

34 Johana] Joha || 41 llibres] libre.

¹ en font, e de Ypòlit en Virbio: redactat diferent al que trobem més endavant en el text, que té 'en font, ab los cassos de Ypòlit, comptats per ell a ella volent-la consolar'; vegeu TF XV.5.

- Atlas, en cartes XXXVII.
 Andròmeda, en cartes XXXVIII.
 Alga en coral, en cartes XXXVIII.
 Alpheo, en cartes XLVII.
 5 Aretusa, en cartes XLVII.
 Aragnes, en cartes XLVII.
 Arpias, en cartes LV.
 Ariadna, en cartes LXVI.
 Achelous, en cartes LXX.
 10 Àtim, en cartes LXXXIII.
 Adon, amat de Venus, cartes LXXXVIII.
 Atalanta, en cartes LXXXVIII.
 Adon mor, en cartes XCI.
 Achilles nax, en cartes XCIII.
 15 Achilles mor, en cartes CVI.
 {vb} Àiax, en cartes CVI.
 Atís, en cartes CXV.
 Achimènides, en cartes CXVIII.
 Àrdea, en cartes CXXIII.
 20 Anàxares, en cartes CXXV.
 Augusto, en cartes CXXXII.
 Athenas, en cartes CXC.
 Antígona, en cartes CXC.
 Ànima immortal, en cartes CCXXXII.
 25 Apollo en vàries formes, cartes CXCI.
- B
- Bacho en roca, en cartes XVI.
 Baco nax de Sèmele, en cartes XXIII.
 Bandejats de Toscana, cartes XXV.
 30 Bòreas, en cartes LIII.
 Bausis, en cartes LXXI.
 Biblis, en cartes LXXVIII.
- C
- Cahos en espècies, en cartes III.
 35 Casa del Sol, en cartes XII.
 Calisto, en cartes XV.
 Corp, en cartes XVI.
 Chiron e Chirohe, en cartes XVI.
 Cadino, en cartes XX.
 40 Clísia en girasol, XXVIII.
 Cadino e sa muller en serpents, XXXVII.
 Cavall Pègaseo, XLIII.
 Cíana, en cartes VXLV.
 Camí de Medea, en cartes LX.
 45 Creüsa esposada de Gèson, LX.
 Cèfalo, en cartes LXII.
 Caça del porch de Calidònia, LXVII.
 Cayno, en cartes LXXVIII.
 Cipariso, en cartes LXXXIII.
 50 Cerastes, en cartes LXXXV.
 Ceyo, en cartes XCVIII.
 Ceneya, en cartes CII.
 Ceneyo, en cartes CV.
 Canente, en cartes CXX.
 55 Cipo, en cartes CXXX.

- Cayo Júlio Cèsar, en cartes CXXXII.
 Conclusió dels quinze llibres pri- {Vc} mers, en cartes CXXXIV.
 Cupido, en cartes CLVII.
 Carimbo, en cartes CLXXXXVI.
 5 Chimera, en cartes CXXII.
 Conclusió dels quinze llibres segons, en cartes CCLXVII.
- D
 Diluvi de Deucalion, en v.
 Damnes en lorer, en VII.
 10 Dèdalo, en LXVI.
 Dríope, en LXXVIII.
 Dedalion, LXXXXV.
 Debat de les armes de Achilles, CVI.
 Dido, en cartes CXVIII.
 15 Diomedes, en cartes CXXII.
 Diana ab les nimfes, CLXVII.
- E
 Edats, en cartes IIII.
 Èpapho, en cartes XI.
 20 Enveja, en cartes XVIII.
 Eco, en cartes XXIII.
 Ermafrodita, LXXXV.
 Escàlapho, en XLVI.
 Èson, en cartes LVII.
 25 Èrcules venç Achelous, en LXXIII.
 Èrcules ab los treballs e mort, LXXV.
 Èrcules naix, LXXVI.
 Eurídice, en cartes LXXXIII.
 Èsaco, en cartes C.
 30 Efigenia, en cartes C.
 Ècuba, en cartes CXII.
 Eneas mor, en cartes CXXIII.
 Egèria, en cartes CXX.
 Esculapi, en cartes CXXX.
 35 Erictònio, en cartes CLXIII.
 Eumèlides, en cartes CXLVII.
 Elements, en CCXLV.
- F
 Faunos, en cartes IIII.
 40 Fiton, en cartes VI.
 Febo, en cartes VII.
 Filles de Mineyo, XXVII.
 {Vd} Fill de una vella en ranoch, XLV.
 Filles de Píredo, en XLVII.
 45 Fills de Latona, LI.
 Formigues en hòmens, LX.
 Filla de Heracítion, LXXII.
 Fam, en cartes LXXII.
 Fills de Calíora, LXXVIII.
 50 Filles de Prepeti, en cartes LXXXV.
 Fama, en cartes CI.
 Filles de Ànio, en cartes CXIII.

2 CXXXIV] *om.* Numeració restituïda a partir del foli de l'incunable corresponent || 36
 Eumèlides] Emuelides.

- Fúries infernals, en cartes CLXXIX.
 Filles de Cíneas, en CXC.
 Filla de Alcídamas, CXCVII.
 Fill de Fílino, en CXCVII.
 5 Fat e Fortuna, CCLXIII.
- G
 Galansis en mustela, en LXXVII.
 Ganimedes, en LXXXIII.
 Galateha, en cartes CXV.
 10 Glaucho, en CXVI.
- I
 Jegants, en cartes IIII.
 Incendi de Fetón, en XII.
 Jermans de Fetón, en XII.
 15 Júpiter furta Europa, XX.
 Juno condempna a Tirèsias, XXIII.
 Yno, en cartes XXXVI.
 Infern, en cartes XXXVI.
 Jèson, en cartes LV.
 20 Iaccinto, en cartes LXXXIII.
 Júpiter primer, en CLV.
 Júpiter de Cret, en CLXVII.
 Júpiter en diverses formes, CXCI.
 Judici de Paris, en CCXXIII.
- 25 L
 Licàhon, en cartes IIII.
 Leucòtohe, en XXVIII.
 Línceo, en cartes XXXVII.
 Lothos, en cartes LXXVIII.
 30 Lança de Ròmulo, en CXXXI.
- M
 Melisertes, en XXXVI.
 {Via} Medusa, en cartes XXXVII.
 Mort de Medusa, XXXVIII.
 35 Muses, en cartes XLIII.
 Màrcia, en cartes LII.
 Medea, en cartes LV et infra.
 Minos, en cartes LX.
 Melèagro, en LXVIII.
 40 Mirra, en cartes LXXXVI.
 Mida fa or al que toca, XCIII.
 Mida té les orelles d'ase, XCIII.
 Mènon, en cartes CXIII.
 Mercuri, en cartes CLXVI.
 45 Mort, en cartes CLXXXIII.
 Minerva, en cartes CLXXXVIII.
 Menèfron, en cartes CXCVII.
 Misílio, en cartes CCXLII.
- N
 50 Nictímena, en cartes XVII.
 Narciso, en cartes XXIII.

7 Galansis] Galausis || 24 Judici] Indici || 27 Leucòtohe] Lencotohe.

- Níobe, en cartes XLVIII.
 Nymphes nodrises de Baco, LVIII.
 Niso, en cartes LXIII.
 Neso centauro, LXXV.
 5 Navigació de Eneas, en cartes CXIII.
 Naus de Eneas, CXXIII.
 Numma elet rey, CXXV.
 Numma deificat, CXXX.
 Noms de Baco, CLXXIII.
 10 Neptuno en vàries formes, CXCI.
 Nèstor, en cartes CCXXIII.
 Nombre de les Sibilles, CCXXXIII.
- O
- Oricia, LIII.
 15 Òleneho y Leteha, en cartes LXXXIII.
 Orpheu mor, XCII.
 Occeano e Tetis, CLXI.
 Ophia, en cartes CXCVII.
- P
- 20 Promoteu, en cartes III.
 Pheton, en cartes XI.
 Penteu en porch, cartes XXV.
 Píramo, en cartes XXVIII.
 {vib} Parents de Yno, XXXVII.
 25 Phineo, en cartes XL.
 Proteu e Polidocto, XLIII.
 Pirineu, en cartes XLIII.
 Plutó, en cartes XLVIII.
 Prosèrpina, en cartes XLVIII.
 30 Pallas, en cartes XLVII.
 Pèlops, en cartes XLI.
 Prognès, en cartes LII.
 Philomena, en cartes LII.
 Pelleu, en cartes LVIII.
 35 Pèrdix, en cartes LXVI.
 Pilèmon, en cartes LXX.
 Proteu, en cartes LXXII.
 Pigmaleon, en cartes LXXXV.
 Pelleu mor, XCVI.
 40 Períteo, en cartes CII.
 Periclímenes, en cartes CV.
 Polícena e Polidoro, CXI.
 Poliphemo, en cartes CXIII.
 Pico, en cartes CXX.
 45 Pastor de Pulla, CXXII.
 Pomona, en cartes CXXIII.
 Pictàgoras, en cartes CXXVI.
 Pigmea, en cartes CXC.
 Phitecusas, en cartes CCXXXIII.
 50 Pictàgoras, en cartes CCXLII.
 Providència divina, en CCLXIII.
- R
- Reys dels latins, en CXXIII.
 Ròdope, CXC.

Ròmulu funda a Roma, CXXV.
Roma prospera, CCXLV.

S

- Siringa, en cartas XI.
5 Signo, parent de Pheton, XIII.
Sèmele, en cartes XXIII.
Sàlmacis, en cartes XXXV.
Seres, en cartes XLIII.
Serenas, XLVI.
10 Sis déus en vàries figures de animals, en cartes XLIII.
{Vic} Sitònia, en cartes LX.
SiHa, filla de Niso, en LXIII.
Sinch nimphes en ysles, en LXX.
Sompni, en cartes XCVII.
15 Signo mort per Achilles, CI.
Sentauros, en cartes CXVII.
SiHa, perill de la mar, en CXVII.
Siclopes, en cartes CXVIII.
Sibilla cumana, CXVIII.
20 Sirces, CXX.
Saturno, CLIII.

T

- Tebas, XX.
Tirèsias, en cartes XXIII.
25 Tisbe, XXVIII.
Tereu, en cartes LII.
Teseu, en cartes LXVI.
Troia primera, en cartes XCIII.
Troia segona, en cartes CXI.
30 Tages, en cartes CXXX.
Tetilinas, en cartes CXCVII.
Tèocles y Polinises, en cartes CCX.

V

- Vents, en cartes III.
35 Venus ama a Marts, XXVIII.
Vilans de Lícia en granotes, I.
Velló d'or, en cartes LV.
Vlixes, en cartes CVIII.
Vlixes pert les naus, en CXX.
40 Vertumno, en cartes CXXIII.
Vulcà, en cartes CLXXIII.
Venus ab tots sos fets, CCXVIII.

Y

- Yo, en cartes VIII.
45 Ýcaro, en cartes LXVI.
Yolau, en cartes LXXVIII.
Yphis e Yanta, en cartes LXXXI.
Ýcaro e Erigona, en cartes LXXXVII.
Yphis y Anàxares, en cartes CXXV.
50 Ypòlit, en cartes CXXX.
Ymeneyo, en cartes CCXIII.
Ysíphile, en cartes CCXXVIII.

41 cartes] carte || 46 cartes] carte.

{vid} SEGUEIX APRÉS UNA ALTRA XICA TAULA PER MOSTRAR ALGUNES MATÈRIES TOCADES EN LOS QUINZE LIBRES DE ALLEGORIAS, PLAENTS E ÚTILS DE ENTENDRE, PER INSIDENT² TRATADES SOBRE LES FAULES O *TRANSFORMACIONS DELS LIBRES DE OVIDI*

- 5 És provat lo món ésser creat e no ésser eternal, en lo primer capítol del primer libre de allegories, en cartes CXXXVIII.
És declarat lo fengit de Cupido en lo capítol vuytè del primer libre de allegories, en cartes CLVII.
És provat lo infern ésser per pena dels mals en lo capítol sisè del quart libre de allegories, en cartes CLXXVII.
- 10 És tractat estesament de les cinch espècies del sompni en lo capítol vuytè del libre onzè de allegories, en cartes CCXXI.
És provada la immortalitat de la ànima en lo capítol segon del quinzèn libre de allegorias, CCXLII.
- 15 És mostrat lo prosperar y durar de la monarchia dels romans sobre totes les altres en lo capítol quart del quinzèn libre, CCXLV.
És tractat, en tres parts del capítol novè del quinzèn libre de allegories, dels fets e laors de Cayo Cèsar en la primera, en cartes CCLXII.
Dels fets y laors de Octovià en la segona, en cartes CCLXIII.
- 20 De Fat e Fortuna e Providència divina en la terça part, CCLXIII.

ACABEN LES TRES TAULES SOBRE LOS QUINZE LIBRES DE *TRANSFORMACIONS DEL POETA OVIDI* E DELS QUINZE LIBRES DE ALLEGORIA SOBRE AQUELLS. {VII}

23 {VII} *Foli en blanc.*

² *PER INSIDENT*: enteneu 'per afegitó, per atzar' (*DCVB*, s.v. *incident*).

{1a} A LA ILLUSTRÍSSIMA SENYORA, LA SENYORA DONA JOANA DE ARAGÓ, FILLA DEL MOLT ALT E POTENTÍSSIM SENYOR DON FERRANDO SEGON, NOSTRE REY E SENYOR, AB HUMIL AFFECCIÓ FRANCESCH ALEGRE BESA LES DIGNES MANS¹

5 Entre la ocupació de molts negocis, ilustríssima senyora, la traducció e allegoria de les faules de Ovidi gran temps me ha tengut. E perquè és loable costum, fins avuy dels antichs observat, endreçar la fatiga de lurs vegílies a algú que, per dignitat de valer e lum de avisat entendre, faça aquelles segures de la malícia qui als desfavorits oprèn y purgades de les ignoràncies que als no
10 corregits offusca, entre los vius, qui, peregrinant sota lo just govern del reyal ceptre e invictíssima corona del rey e senyor nostre, molt digne pare de vostra senyoria, la mortal vida pàssan, algú no he trobat tan satisfaent y al plaer meu en ésser favorit, y a la sperança de ésser corregit, quant la illustre persona de vostra senyoria².

15 ¿Qui millor, per lo que só yo, seu favorit³, té poder de corregir mas erras, ne qui major entendre, exercitat per continuu estudi, no sol de aquelles arts que liberals se dien, com a més pròpies {1b} dels hòmens liberts de totes passions, mes en la poesia, que per les mans tractam en la obra present coses, tant ab més laor dels miradors ateses, quant és fora de l'ús dels mortals la sciència?

20 Loaren los antichs, e com a déu honraren, la agudesa de Ysis per haver en Egipte trobat alguns caractes que satisfieren en loch de letres als de aquells temps grossos⁴, loaren Minerva en Atenes per la invenció del texir e brodar, loaren en Sicília a Ceres per ésser inventora de cultivar la terra, e moltes altres dones loaren los passats per la invenció de vàries sciències. E, perquè acostuma la honor nodrir les arts, e los ànimos encesos, a desig de laor, a ben obrar se esforcen, clarament se amotra per qual camí tantes dones de preu foren tant estimades. Mes vuy, qui honra la virtut ne vostra senyoria⁵? Qui en los nostres dies representa a Ysis, a Minerva y a Ceres, dant favor a les letres, ja del tot olvidades, no sol tirant les altres al digne exercici de la sàvia deessa,
30 mes cultivant los ànimos del comú de les dones, herm de tota virtut? Per exemple de quals, per cert no d'altres que de la reyal sanch, de on trau la natura tals coses, contemplant ab la ampla sperança de moltes, y més grans que espere de veure, me an empès los trenta libres, qui ab ygal nombre les faules y allegories del libre de *Transformacions del poeta Ovidi* ab los dos
35 pròlechs, en passat ordenats⁶, per lo plaer dels vulgars endreçar y, donant, presentar a vostra senyoria scàs donatiu per a tan alta persona, no emperò

8 segures] feures || 15 favorit] fauorit. *Amb una titlla de nasal damunt la i* || 21 aquells] aqll. *Amb una titlla damunt la q.*

¹ A LA ILLUSTRÍSSIMA SENYORA ... BESA LES DIGNES MANS: la destinatària ha estat identificada per la crítica amb la infanta Joana, dita *la boja*, filla de Ferran II i d'Isabel de Castella, però també se l'ha identificada amb Joana d'Aragó, filla il·legítima de Ferran II i de Joana Nicolau. Aquesta, nascuda a finals dels anys seixanta, va ser adoptada i reconeguda en testament per Ferran II. Va ser criada a Barcelona, a càrrec del rei, per Estefania Carrós i de Mur (1455-1511), reconeguda institutriu de la noblesa. Alegre no descriu Joana com a filla d'Isabel. Joana d'Aragó va ser destinatària d'altres traduccions de l'època. La proximitat geogràfica i els contactes de Joana d'Aragó amb els cercles propers a Alegre són altres arguments a favor de la identificació amb la filla de Joana Nicolau (Marfany 2015: 451-2).

² *E perquè és loable ... de vostra senyoria*: la infanta Joana pot defensar la integritat del text, de manera semblant a la dedicatòria al cavaller Antoni de Vilatorra a la *Primera guerra púnica* (Bescós 2011).

³ *favorit*: enteneu 'el qui gaudeix de la predilecció d'algú, especialment d'un príncep o altre personatge' (DCVB, s.v. 2).

⁴ *Loaren los antichs ... de aquells temps grossos*: referit als jeroglífics.

⁵ *la virtut ne vostra senyoria*: enteneu 'la virtut o vostra senyoria' (DCVB, s.v. ni 1.3).

⁶ *ab los dos pròlechs, en passat ordenats*: es pot entendre que els textos i els pròlegs, el que segueix i el de les *Allegories*, han estat escrits al mateix temps que la traducció i, per tant, amb anterioritat a la data d'impressió de l'incunable de 1494; vegeu Torró (1994) i Bescós (2013).

desacompanyat de tanta voluntat quant a lo franch arbitre consent de transferir sota domini d'altre.

{1c} PRÒLECH DE FRANCESCH ALEGRE EN LO TRASLADAR DEL LIBRE DE TRANSFORMACIONS DEL POETA OVIDI

5 Molts antichs hòmens de clar entendre y experimentada virtut, volent pels profundes tresós de sciències, qui ab continuades vigílies de estudi adquisit primer loch entre los vivints los dave, fer part als aguts enteniments desijant saber, han diversament e a moltes fins⁷ tants libres escrits, que plenament satisfan als qui, investigant coses noves, lo útil temps de lur viure en entendre
10 lo per ells dit ocupen.

E com res no's puga dir que ja no sia estat dit, als moderns qui volen de lur estudi, scrivint, mostrar fruyt, cové libres antichs reepilogar e transladar, e les altes torres per los antipassats doctors fundades, enmarletar e pintar, perquè ab diversitat d'escriptures e de estils mudats, sien los que viuen covidats a desig
15 de legir, abraçant la sciència, a qui sola com a mare de virtuts és deguda honor. E per què molts han dignitats e honors obtengudes per medi de libres, composts en laors de virtuosos senyors, la gràcia d'ells recomprant e cobrant los perduts béns: que per scriure Virgili los actes de Eneas, progenitor de Octovià, meresqué cobrar les perdudes possessions de Màntua, e Ovidi, per lo
20 scriure de molts libres, e senyaladament per lo *De Fastis* a Germànicho Cèsar, en lo exili fon reputat y, segons alguns volen, de aquell revo- {1d} cat. Tarenci, catiu, no sol per lo ordenar de les comèdias obtengué libertat, mes entre los còmichs poetes és tengut en estima, e tants altres que recitar-los seria ab largues raons mudar prepòsit e lunyar-me del que entench a dir, com sia ma
25 intenció vulgarment tractar lo orde de les faules del libre *Metamorphoseos*, compost per lo mencionat Ovidi en lengua latina e alt estil de metre, amostrant del començ del món fins a Octovià diverses transformacions. E açò lo títol assenyala, com *metamorphoseos* sia nom grech compost de *meta*, qui vol dir «post», e de *morphosis*, que vol dir «forma», quasi que vulla dir: après de
30 haver tractat de l'èsser primer dels cossos, tractar en aquells inductió de nova forma, qui ha propi parlar és «transformació»⁸. E per ço, traduït lo títol del present diu *Ovidi de transformacions*⁹, en lo qual transladar, per aclarir les penses dels vulgars de moltes errós que porien causar les fictions poètiques contra la cathòlica veritat, en la fi dels quinze libres en què tota la present obra
35 se comparteix, he deslberat, moralitzant, declarar en altres quinze libres lo ver de les coses en aquests contengudes, de on, si no m'engane, tres grans utilitats se seguiran¹⁰.

La primera, declarar lo ver, qui, ab les fictes colors de poesia amagat, és per molts ignorants reprovat e maldit. Que no ignore algú, a qui lum natural ne estudi de antigues històries acompanye, lo començ de les errors e divines
40 supersticions no ésser estats los poetes, ne creu ells haver cregut lo que fi- {2a}

4 Ovidi] onidi || 6 continuades vigílies] continades vigili / lies || 8 que] que || 30 tractar en] tractare / en. *Amb una titlla de nasal damunt la segona r* || 41 supersticions] super / esticions.

⁷ a moltes fins: enteneu 'amb finalitats molt diverses'.

⁸ com *metamorphoseos* sia ... ha propi parlar és «transformació»: explicació etimològica del nom llatí *metamorphoseos* que depèn de Bonsignori (2001:16), que la treu de Del Virgilio; vegeu Ghisalberti (1946: 35) i *Introducció*.

⁹ *Ovidi de transformacions*: en relació al títol que hem assignat a la traducció (*Transformacions del poeta Ovidi*), vegeu *Criteris d'edició*. Ardissino (2001) intitula el llibre de Bonsignori amb el nom *Ovidio metamorphoesos vulgare*. L'argumentació de tot el paràgraf depèn de l'*Essordio primo* de Bonsignori (2001:14-5), amb l'excepció dels casos de Virgili i Terenci, introduïts per Alegre.

¹⁰ tres grans utilitats se seguiran: noteu la relació entre la justificació de les tres utilitats i l'epíleg del còdex (TF Súplica), editat en aquest volum pel seu interès en relació a les *Transformacions*.

ctament han escrit, la qual error havent principi de la vana pompa dels inflats ànimos de Belo e de Saturno, qui volent lurs noms perpetuar, ordenaren estàtues e serimònies divines per ells ésser celebrades, per exemple dels quals, tots aquells qui algun acte asenyalat obraven o éran inventós de alguna nova art, éran per déus honrats¹¹. E per tals motius era colt Júpiter per los reys, Èrcules per los capitans, Mart per los garrés, Apolho dels astròlechs, Mercuri dels oradós, Vulchà dels ferrés, Neptuno dels marinés; e per tal raó era Juno honrada de totes les grans dones e cridada en les necessitats, era Diana seguida de les verges, Minerva de les industrioses e gentils obreres de ses mans, Ceres dels conradós, e Venus de aquells qui, ab enamorats pensaments, sacretes flames nodrexen. E a tant aquesta error se estès, per la flaqueza de nostra natura, que sens constraat admet qualsevol cosa en pròpia laor, on que¹², ab lo dir dels poetes, a qui scriure movia desig de plaure als reys, de qui ésser avensats esperaven, causaren tal error ésser inviolablement observada per ley escrita, fins que, venint lo Lum del món e ver Declarador¹³ de les coses escuras, clarament avem conegut lo que ells ab fecte color havian escrit dels adulteris e leigs vicis de Júpiter, dels furts e homeys de Èrcules, dels engans de Mercuri, de les crueltats de Mart, los quals actes no sol són impartinents e molt lunyats de Déu, mes en los hòmens blasmar-se acostumen. Tot açò declarar serà la primera utilitat que del {2b} transladar e moralitzar del present libre seguirà.

La segona utilitat serà aclarir lo entendre e hedificar la memòria, com un y l'altre perfetament se atén en lo legir de les faules de Ovidi: amostrant del començ del món lo transformar de Chaos en spècias, seguint après per orde fins a mostrar Cèsar deificat, proceeix artificiosament e ab tan ordenada manera que fàcilment se dexa compendre a l'enteniment e conservar a la memòria.

La tercera utilitat serà endresar, per clas eximplis, lo viure nostre, com la fi de l'scriure de Ovidi sia, per diverses transformacions, amostrar lo remunerar dels bons e punir dels mals, dient los bons per ses virtuts convertits en esteles e cossos celestials, e los mals en bèstias e cossos incensibles, com clarament compendrà lo entès legidor. Per on, covidats los bons per amor de la virtut y spantats los mals per terror de la pena, per a tots se'n traurà camí e lum de bé viure.

Mas, perquè de algun creat enteniment no és propi perfetament entendre, sinó en quant per la infalible veritat afavorit, guiat y endressat, invoque la ajuda de aquell subiran e divinal amor, per qui tant Déu nos ha amat que a l'Unigènit¹⁴ no perdonà, qui spira a on vol, e spirit de saviesa y de consell humilment supplicant-lo¹⁵, en mi vulla inspirar de manera que a laor de l'eternal Pare, començ e fi de tota creatura, sia acabat lo que vull començar. E per ell ajudat, qui ab devots prechs de cor humilitat no menysprea, daré començ a la traductió¹⁶.

9 gentils] *Amb la e impresa invertida* || 12 cosa] *co / sa* que || 15 Declarador] *declador*.

¹¹ *éran per déus honrats*: l'argument també remet a Bonsignori (2001:46-8).

¹² *on que*: enteneu 'de manera que'.

¹³ *lo Lum del món e ver Declarador*: en referència a Jesucrist; vegeu la referència a Déu al final de l'oració.

¹⁴ *l'Unigènit*: en referència a Jesucrist.

¹⁵ *e spirit de saviesa y de consell humilment supplicant-lo*: enteneu 'i suplicant-li humilment esperit de saviesa i de consell', amb el verb 'suplicar' usant com a complement directe el mot referit a la persona a qui es dirigeix l'acció (*DCVB*, s.v. *suplicar* b).

¹⁶ *Mas, perquè de algun ... daré començ a la traductió*: Alegre demana ajut a l'amor diví perquè porti l'obra a bon port, a major glòria de Déu.

{1bisa} LIBRE PRIMER DE *TRANSFORMACIONS DEL POETE OVIDI*DE CAHOS EN SPÈCIES, CAPÍTOL I¹

Perquè desige lo meu entendre, scrivint, dir de les formes mudades en novells cossos, vosaltres déus, qui les haveu mudades, afavoriu a mos principis, guiant lo meu scriure, que desitge perpetuar, a recitar sens reprehensió lo ver de les coses estades del començ del món fins al present temps².

Car abans que fos mar, terra, ne lo cel, totes coses hombrant, en tot lo món la natura mostrava una superfície o cara³, a qui los antichs⁴ anomenaren cahos; e era una grossa e no compartida composició⁵, ne alre aitaria sinó un desigual pes e un ajustament de coses no concordades. Negun sol retia lum al món, ne la luna crexent reomplia los novells corns⁶; la terra, igualada ab sos pesos, no penjava en lo ayre, entorn d'ella escampat⁷, ne la mar encara estenia los seus larchs braços⁸ en los marges de la terra. En aquell loch a on era la terra estàvan

1 {1bisa}] *Foli numerat erròniament com a f. 1. Hauria de ser el f. 3, perquè en els ff. 1 i 2 hi ha el pròleg i un foli en blanc, i en el foli següent es reprèn la numeració correcta, sc. 4. A la Taula inicial hi ha la numeració correcta: f. 3 per a l'inici d'aquest llibre I.*

¹ *DE CAHOS EN SPÈCIES, CAPÍTOL I*: fins al capítol d'Io, al final del llibre primer, Bonsignori tradueix directament d'Ovidi, però a partir d'aquell punt, tradueix de l'*Expositio* de Del Virgilio, el resum escolar del text ovidià.

² *Perquè desige ... present temps*: Ovidi demana l'ajut dels déus per cantar els canvis del cosmos fins August. Alegre, a més, també vol, tal com indica en el pròleg, 'declarar lo ver, qui ab les fictes colors de poesia amagat, és per molts ignorants reprovat e maldit' (TF Pròl.), cosa que fa en detall a les *Allegories*, però que també té en ment al llarg de la traducció, com mostra aquí el passatge 'a recitar sens reprehensió lo ver', no present en Ovidi ni en cap dels textos comparats. En el context d'Alegre les ficcions dels poetes expliquen al·legòricament els fenòmens del món sota el vel de la falla i, per això, Bonsignori, a l'*Essordio primo*, seguint Del Virgilio, exposa les quatre causes aristotèliques dels fenòmens en relació a la interpretació dels mites d'Ovidi (2001: 12). Potser aquest *Essordio*, que Alegre usa per al pròleg, té alguna influència en aquest principi, per exemple, en la traducció del llatí 'dicere' (*Met.* I.1) per 'scrivint, dir', cosa que no fa Bonsignori ('dire', 2001: 101) ni Simintendi ('dire', 1846: 3), però que remet a l'*Essordio*, on trobem una traducció semblant dues vegades: 'L'animo mio desiderata de scribere' (2001: 16) i 'intendo comenzare a scribere' (2001: 17). Fa més plausible aquesta dependència el fet que Alegre depengui de Bonsignori al llarg de tota la traducció, com mostra aquí el passatge 'les coses estades', no present en la resta de textos comparats, però que es troba en italià ('le cose essute', 2001: 101). I potser també el català 'a recitar sens reprehensió' pugui remuntar-se al 'possa dechiare' de Bonsignori (2001: 101). Tant la idea de causa com la d'escritura es troben a les *Allegories* ('Perquè desige lo meu entendre, scrivint, dir la causa', AL I.1).

³ *superficia o cara*: binomi sinonímic del llatí 'vultus' (*Met.* I.6) o de l'italià 'volto' (2001: 101), que explica la personificació, com si digué: per cara cal entendre superfície.

⁴ *los antichs*: traducció de l'italià 'uomini del mondo' (2001: 101) o de l'*Essordio primo* ('il quale gli filosofi appellano caos', 2001: 18); en el segon cas, Alegre pot haver interpretat aquests 'filosofi' com a 'antichs'.

⁵ *grossa e no compartida composició*: de l'italià 'grossa e non compartita composizione' (2001: 101), on 'composizione' té el sentit de 'conglomerato caotico primario' (Ardissino 2001: 136, n. 7). Simintendi té 'rozza e non divisa gravazza' (1846: 4). Alcina (1998: 41) demostra textualment els deutes d'Alegre amb Bonsignori amb aquest exemple i l'esmentat a la nota següent *la luna ... novells corns*.

⁶ *ne la luna crexent reomplia los novells corns*: de l'italià 'ne la luna crescendo rempiva le sue corna' (2001: 102). Alegre afegeix 'nova' a partir del llatí 'nec nova crescendo reparabat cornua Phoebe' (*Met.* I.11), on 'reparabat' té el sentit de 'renovava, restablia, tornava a formar', traduït com a 'riparava' per Simintendi (1846: 4). Vegeu nota anterior *grossa e no compartida composició*.

⁷ *en lo ayre, entorn d'ella escampat*: del llatí 'circumfuso pendebat in aere' (*Met.* I.12), que Bonsignori tradueix a l'oració següent 'né'l mare non stendea le braccia sue dintorno' (2001: 102). Simintendi tradueix 'l'aria isparta dintorno' (1846: 4) en el lloc on el té el llatí. A l'*Essordio primo* Bonsignori es refereix a aquest punt amb el text 'l'aere che li sta d'intorno' (2001: 18).

⁸ *larchs braços*: traducció errònia d'Alegre, no present en cap dels textos consultats. En llatí

la mar e l'ayre, e axí la terra no-s podia habitar, ne consentia la mar ésser nadada⁹, afreturava lo ayre de claror: mancant a tots pròpia forma, la un¹⁰ a l'altre dava empaix¹¹, com en un cors contrastassen les coses fredes a les caldes, les hu- {1bisb} mides a les seques, les molles a les dures, les leugeres a les pesades.

5 Fins que aquesta qüestió¹² lo alt déu departí e a la natura donà millor ésser¹³, seperant la terra del cel e l'aygua de la terra, lo líquit e moll de l'espès e dur, e lo cel de l'ayre¹⁴; les quals totes coses, pus hagué relevades¹⁵ de aquella primera confusió¹⁶, ab concordable pau col·locà en lochs separats, assignant a la ígneha virtut, qui és sens pes, lo concavat cel, en la altesa del qual elegí fer son estatge. Vehí del foch és lo ayre, per loch e per leugeria, 10 après la terra, carragada del pes de moltes roques, scampant lo circumfluent humor¹⁷ sobre lo món rodó.¹⁸

E axí, qualsevol fos dels déus aquella descomposta matèria e soberch pes 15 separà, departín en membres. Primer, ajustant la terra li donà forma rodona

15 departín] departí. *La i té algun tipus de titlla, però no és de nasal. També es podria restituir la conjunció copulativa abans i editar el verb com si fos perfet ('separà e departí').*

hi ha 'bracchia longo | margine terrarum' ('[havia estès] els braços en els marges llargs de la terra', *Met.* I.13-4), on l'adjectiu 'longo' va referit a 'margine', no a braços. El còdex d'Alegre podia dur la variant 'longa' concordant amb 'bracchia' (Bescós 2007), o Alegre confondre ambdues lletres per error; Bonsignori no tradueix l'adjectiu ('non stendea le braccia', 2001: 102), perquè hi emplaça el sintagma 'dintorno', comentat a la nota anterior. Simintendi tradueix correctament 'lungo spazio' (1846: 4).

⁹ *la terra no-s podia habitar ne consentia la mar ésser nadada*: de l'italià 'non se poteva abitare e non se poteva notare per l'acqua' (2001: 102), mentre que el llatí té 'erat instabilis tellus, innabilis unda' ('la terra no era fixa, ni les aigües eren navegables', *Met.* I.16).

¹⁰ *la un*: enteneu 'lo un' (*DCVB*, s.v. *la*), forma antiga de l'article masculí 'lo' davant el numeral i l'article indefinit 'un' o 'u'.

¹¹ *dava empaix*: enteneu 'posava obstacles'.

¹² *aquesta qüestió*: de l'italià 'questa questione' (2001: 102), no present en Ovidi.

¹³ *lo alt déu departí e a la natura donà millor ésser*: error d'Alegre per dependència del text italià 'infin'a tanto che Dio, migliore natura, partì questa questione' (2001: 102), mentre que el llatí té 'Hanc deus et melior litem natura diremit' ('Un déu i una natura millor va posar fi al conflicte', *Met.* I.21), traduït per Simintendi 'Idio e migliore natura divise questa briga' (1846: 4). L'editora del text de Bonsignori registra la variant 'Dio per migliore natura' en el còdex *U*, que Alegre pot haver llegit com si fos 'Dio, per migliorà natura, partì questa questione', i haver introduït la coordinació que llegeix en llatí. Sigui com sigui, a tot el passatge Alegre segueix Bonsignori, com mostra el 'fins que' inicial de l'oració, de l'italià 'infin'a tanto' (2001: 102). Ovidi, sense anomenar-lo, es refereix al demiürg de la filosofia platònica i estoica, divinitat primigènia, constructor del món, però Bonsignori remet a Déu, cosa que no fa Alegre perquè a les *Allegories*, on llegim el mateix text ('lo alt déu departí y a la natura donà millor ésser', AL I.1), identifica aquest 'déu' amb la divinitat anomenada Demogòrgon, i a continuació en la traducció s'hi refereix dient 'qualsevol fos dels déus'.

¹⁴ *lo líquit e moll de l'espès e dur, e lo cel de l'ayre*: error conjuntiu amb l'italià 'ed el liquido dallo spesso e duro, el cielo da l'aire' (2001: 102), mentre que el llatí té 'et liquidum spisso secrevit ab aere caelum' ('i va dividir el cel transparent de l'aire espès', *Met.* I.23), traduït correctament per Simintendi ('e'l liquido cielo divise dalla ispessa aria', 1846: 4). L'amplificació de Bonsignori potser s'explica per la dificultat de casar l'adjectiu 'liquidum', al qual no dóna el sentit que té en llatí ('transparent'), amb el mot 'caelum'; sigui com sigui, l'estructura errònia de Bonsignori és imitada per Alegre, cosa que els relaciona forçosament.

¹⁵ *hagué relevades*: enteneu 'hagué extret', del llatí 'evoluit' ('va extreure', *Met.* I.24).

¹⁶ *primera confusió*: del llatí 'caeco (...) acervo' ('la pila fosca', *Met.* I.24), potser prenent de l'italià el mot 'confusione' (2001: 102). Bonsignori no tradueix l'adjectiu.

¹⁷ *humor*: enteneu 'substància líquida'.

¹⁸ *ígneha virtut ... món rodó*: a partir de cinc versos del llatí (*Met.* I.26-31), que l'italià resumeix ('E puse'l fuoco nella parte de sopra e l'aire puse appresso a esso, e la terra puse nella parte de sotto e sparseli l'acqua dintorno', 2001: 102). Si comparem el passatge amb Simintendi: (a) el català 'per loch e per leugeria' és 'per leggierezza e per luogo' (1846: 5), però en llatí 'levitate locoque' (*Met.* I.28), que permet els dos textos per separat; (b) el català 'qui és sens pes' té semblança amb Simintendi ('e senza peso', 1846: 5), però el llatí té 'sine pondere' (*Met.* I.26), que de nou permet ambdues traduccions per separat.

perquè igual a totes parts se mostràs e d'una part no pesàs més que d'altre¹⁹, e escampà la mar sobre ella, a qui manà que per tempestosos vents²⁰ se mogués, ajustant-li que ab ses riberes circuís la gran terra²¹. Més²², crexent fontanes, grans lachs e estanys, senyhi los rius ab ribes tortes, qui en diversos lochs de
 5 lur aygua part rêtan a la mar e part ab si retenen per engrexar los vehins camps²³. Manà als plans que s'estenguessen, a les vals que's mostrassen profundes e cavades²⁴, volgué los boschs de fulles se cobrissen e les muntanyes pedroses en alt se alevassen. E axí com de la part dreta dues zones sinyen lo cel, e altres tantes a la part esquerra, essent la quin- {1bisc} ta del
 10 mig²⁵ més calda de totes, la cura de l'omnipotent déu ab igual nombre compartí les regions de la terra, de les quals la del mig per gran calor resta desabitada, les dues estremes cubertes de alta neu no consenten ésser palcigades²⁶, constituent entre elles e la regió del mig calda dues parts, qui ab temprat ayre segur estar permeten. Sobre la terra axí compartida està lo ayre,
 15 qui, quant és més leuger de la aygua, és més pesat que lo foch. En ell les neus e glassos manà que estiguessen, en ell los nuus, en ell los trons, comovedors de les humanes penses, e los vents, causant los lamps, als quals aquell fabricant del món²⁷ no consent lo ayre passejar a lur plaer²⁸, proveint als mals que a gran dan del món, per la discòrdia dels germans²⁹, se seguirían. Tramès

6 s'estenguessen] *Amb la primera e impresa amb poca tinta.*

¹⁹ *Primer, ajustant la terra li donà forma rodona perquè igual a totes parts se mostràs e d'una part no pesàs més que d'altre:* de l'italià 'im principio adunò la terra in grande rotondità, acciò ch'ella fosse da onne parte eguale, si che non greviasse da una parte piú che dall'altra' (2001: 102), mentre que el llatí té 'principio terram, ne non aequalis ab omni | parte foret, magni speciem glomeravit in orbis' (*Met.* I.34-5), traduït per Simintendi 'divise eguale da ogne parte in maniera di grande cerchio' (1846: 5).

²⁰ *tempestosos vents:* de l'italià 'venti tempestosi' (2001: 102), mentre que el llatí té 'rapidis (...) ventis' ('vents veloços', *Met.* I.36); l'adjectiu no és present en la resta de textos consultats.

²¹ *ab ses riberes circuís la gran terra:* del llatí '[iussit freta] et ambitae circumdare litora terrae' ('[ordena que els mars] envoltin els litorals de la terra encerclada', *Met.* I.36-7). Bonsignori, i Alegre per influència d'aquest, simplifica el joc de paraules llatí: 'circundassero li liti della terra' (2001: 102), i Simintendi tradueix més encertadament ('intorneassoro i liti della intorneata terra', 1846: 5). Tant Simintendi com Bonsignori continuen fent pertànyer el mot 'litora' ('litorals') a la terra, com fa Ovidi, però Alegre els relaciona amb el mar.

²² *Més:* enteneu 'a més a més, encara més'.

²³ *de lur aygua part rêtan a la mar e part ab si retenen per engrexar los vehins camps:* traducció mixta de l'italià 'della loro acqua parte n'è receuta dalla terra, e parte ne va al mare' (2001: 102) i el llatí 'partim sorbentur ab ipsa, | in mare perveniunt partim campoque recepta | liberioris aquae pro ripis litora pulsant' ('en part s'infiltrin [=els rius] dins d'ella [=la terra], en part arriben al mar, i rebuts a una plana d'aigua més lliure, piquen les costes en comptes de les riberes [dels rius]', *Met.* I.40-42). Bonsignori ha simplificat el llatí, i Alegre el segueix però completa el seu text, incorporant 'ab si' ('ab ipsa') i els 'vehins camps', traducció errònia del llatí 'campos', en Ovidi referits a la planura marítima. Simintendi té 'in alcuna parte transgottiti dalla terra capitano al mare, e in alcuna parte riceuti nel campo, di piú libera acqua percuotono i liti in luogo di ripe' (1846: 5).

²⁴ *cavades:* enteneu 'còncaves'.

²⁵ *del mig:* afegitó del català, no present en els textos comparats, que remet de nou a l'*Essordio primo* de Bonsignori ('caldissima è nel mezzo', 2001: 19).

²⁶ *no consenten ésser palcigades:* per 'palcigades' enteneu 'trepitjades'; afegitó del català, no present en cap dels textos consultats. L'*Essordio primo* té 'in queste doe che se abitano sonno diverse manere de gente, de le quale alcuni se chiamano antipadi, ed a quisti non se pò andare per l'impacci del mare' (2001: 19), on Bonsignori es refereix a les zones temperades. Sembla que Alegre pren l'explicació de Bonsignori però l'associa a les zones cobertes de neu, perquè li deu semblar més lògic que aquestes siguin les que no es poden trepitjar.

²⁷ *fabricador del món:* traducció del llatí 'mundi fabricator' (*Met.* I.57), en referència al demiürg; Bonsignori té 'Dio' (2001: 103).

²⁸ *lo ayre passejar a lur plaer:* el verb 'passejar' té antic valor transitiu; de l'italià 'andare onde che a lloro piaceva' (2001: 103), mentre que el llatí té 'his non (...) habendum | aera permisit' ('no va permetre a l'aire tenir aquestes', *Met.* I.57-8).

²⁹ *germans:* els quatre vents són fills de l'Aurora.

Euro³⁰ en los regnes de Pèrcia, senyorejats per Nabateu³¹, en qui lo sol los primers raigs escampa, assignant a Zèfiro aquella part qui poch sent de la calor del sol en les hores estremes; Bòreas cruel invadí la part del Septemtrió e lo Auste³², ab espessos nuus, sovint mulla³³ la terra a Bòreas contrària. E sobre lo ayre, en qui los dits vents estant, poça lo líquit foch³⁴, afreturant del pes de l'ayre e sens negun vestigi de fesa tarrena³⁵.

E ja havia de tal manera compartides ab certs límits totes coses, quant les steles, qui gran temps sots aquella massa se éran amagades, començaren a reluir per tot lo cel. E, perquè a alguna regió no mancassen los seus animals, tenen los cels les steles, lo sol e les {1bisd} formes dels déus³⁶, habiten los pexos les clares ones de la mar, la terra és de feres acompanyada, e lo ayre per molts volants aucells sovint se emballeix.

CAPÍTOL SEGON E SEGONA TRANSMUTACIÓ, DE LA TERRA EN HOME

Creades totes les dites coses³⁷, mancava un animal de més perfectió qui comprengués ab elevada pensa les coses celestials, e, perquè en tots los altres senyorejar pogués, nesqué l'ome, lo qual aquell universal creador per ventura componé de divina sement o vertaderament fon una fresca terra, qui, devallada de l'alt ayre, retenia lo sement del conegut cel, la qual, per mans de Promoteu, fill de Jàpeto³⁸, destemprada ab aygua³⁹, fon formada en figura de home, retenint la semblança de tots los déus. E com tots los animals ab los ulls baxos miren la terra, donà a l'home la cara alta e anar dret⁴⁰, manant-li mirar lo cel e lo moviment de sos ulls endresar a les steles. E axí la terra, que poch abans era grossa e sens alguna figura, convertida se amostrà en diverses cares de hòmens, la una a la altra dessemblant⁴¹.

³⁰ *Euro*: enteneu 'Euros', vent de l'est; de l'italià 'Euro alle parti orientali' (2001: 103) o del llatí 'Eurus ad Auroram' ('Euros a les regions de l'Aurora', *Met.* I.61).

³¹ *Nabateu*: enteneu 'Nebaiot', fill d'Ismael i fundador del poble dels nabateus. La confusió en la traducció dels noms propis, en aquest cas entre antropònim i gentilici ('Nabataea regna', *Met.* I.61), és freqüent en la traducció i sovint té l'origen en la tradició del text.

³² *Auste*: enteneu 'Austre', nom llatí del vent del sud (*DCVB*, s.v. *Auster*).

³³ *mulla*: forma en present que es justifica pel llatí 'madescit' ('mulla', *Met.* I.66) i pel català 'sovint'.

³⁴ *líquit foch*: del llatí 'aethera' ('èter', *Met.* I.68).

³⁵ *de fesa terrena*: enteneu 'd'impuresa terrena', que tradueix el llatí 'terrenae faecis' ('de les impureses de la terra', *Met.* I.68).

³⁶ *tenen los cels les steles, lo sol e les formes dels déus*: per 'les formes dels déus' enteneu 'les constellacions'; el mot 'sol' és traducció errònia del sintagma 'caeleste solum' ('volta del cel', *Met.* I.73), confonent el llatí 'solum' amb l'astre solar. Bonsignori té 'puse le stelle e li dii in cielo' (2001: 104), resumint el llatí. Simintendi simplifica Ovidi ('le stelle, forme de l'idiei, tengono il cielo', 1846: 7).

³⁷ *Creades totes les dites coses*: de l'italià 'Da poi che le sopradette cose furono cosi ordinate' (2001: 105), no present en llatí. Afegitò introduït conscientment, atès que un dels mètodes que Alegre pren de Bonsignori, seguint el caràcter més narratiu de l'italià, és situar l'acció de nou després d'una pausa; en això no imita Ovidi, de transicions sovint brusques. Vegeu *Introducció*.

³⁸ *Promoteu, fill de Jàpeto*: traducció mixta de l'italià 'Promotelo' (2001: 105) i el llatí 'Iapeto' ('fill de Jàpet', *Met.* I.82).

³⁹ *destemprada ab aygua*: traducció del llatí 'mixtam pluvialibus undis' ('barrejada amb aigua de la pluja', *Met.* I.82), mentre que Bonsignori té 'con acqua' (2001: 105). Simintendi té 'mescolata nell'onde de' fiumi' (1846: 7).

⁴⁰ *la cara alta e anar dret*: amplificació sinonímica del llatí 'os (...) sublime' ('una cara alta', *Met.* I.85), binomi no present en cap dels textos consultats.

⁴¹ *convertida se amostrà en diverses cares de hòmens, la una a la altra dessemblant*: del llatí 'ignotas hominum conversa figuras' ('transformada en desconegudes figures d'homes', *Met.* I.88), on Ovidi indica que les figures dels homes fins llavors no es coneixien. Bonsignori resumeix aquí el text i Simintendi té 'convertita, si vestio no conosciute figure d'uomeni' (1846: 7). Alegre, en canvi, entén que 'ignotas' fa referència al fet que els homes són diferents els uns dels altres.

CAPÍTOL TERÇ, EN QUI SE TRACTEN DUES TRANSMUTACIONS, SO ÉS, DEL MÓN EN QUATRE EDATS E DE L'ANY EN QUATRE TEMPS

{4a} Seguí a aquesta creació⁴² la primera edat, àurea nomenada⁴³, qui, de grat, sens jutge ne ley⁴⁴, servava dret y fe⁴⁵. Les penes, ressells e menasses⁴⁶ a negú no offenien, ne la multitud simple⁴⁷ duptava la cara del rigorós jutge per algun crim comès, perquè sens regidor⁴⁸ reposadament vivían. No éran los alts pins tallats de les muntanyes, ne per les líquides ones de la mar⁴⁹ peregrinant cercaven lo món: negú dels mortals conexia sinó los seus ribatges. Entorn de les flaques⁵⁰ forteleses no havia profunde vall⁵¹, vivia la gent ignorant trompeta, corn, elm e espasa, ab segura e reposada vida, sens ús de militar exercici⁵². La terra, per neguns instruments tocada, liberalment⁵³ produhia les coses al viure dels hòmens necessàries sens neguna fadiga d'ells⁵⁴, qui, contents dels menjars naturalment creats, cullían los fruyts dels ceps salvatges⁵⁵ e les herbes dels deserts⁵⁶, les garrofes e móres, e los glans cayent de l'arbre de Júpiter⁵⁷. Durava tostemps primavera, e, regnant, lo vent de ponent ab temprat ayre produhia⁵⁸ flors de diverses natures, nades sens neguna sement⁵⁹. La terra no leurada prometia fèrtils messes e lo camp no renovat

13 dels ceps] del ceps.

⁴² *Seguí a aquesta creació*: afegitó d'Alegre, no present en cap dels textos consultats. Alegre tendeix a donar a la seva traducció un caràcter narratiu que no té el text d'Ovidi, a vegades seguint l'italià i a vegades, com aquí, per iniciativa pròpia.

⁴³ *àurea nomenada*: de l'italià 'chiamata aurea' (2001: 106), mentre que la resta de textos consultats només tradueixen, sense amplificar, el llatí 'Aurea' (*Met.* I.89).

⁴⁴ *sens jutge ne ley*: de l'italià 'senza alcuno giudice e senza legge' (2001: 106), mentre que el llatí només té 'sine lege' ('sense llei', *Met.* I.90).

⁴⁵ *dret y fe*: traducció del llatí 'fidem rectumque' ('la lleialtat i la rectitud', *Met.* I.90), en italià 'deritta fede' (2001: 106) i en Simintendi 'la fede e la dirittura' (1846: 8).

⁴⁶ *ressells e menasses*: enteneu 'recels i amenaces'; binomi sinonímic d'Alegre a partir del llatí 'metus' ('por', *Met.* I.91), en Bonsignori només 'paure' (2001: 106).

⁴⁷ *simple*: enteneu 'sense malvolença' (*DCVB*, s.v. 5); del llatí 'supplex' ('suplicant', *Met.* I.92), a partir de la variant 'simplex', testimoniada en els còdexs *Bersm.*, *Douz.*, *Myrt.* i *V Heins.* de l'edició de Jahn (1823: 45). El mot no és present en Simintendi i Bonsignori el tradueix com a verb ('pregava', 2001: 106).

⁴⁸ *sens regidor*: traducció de l'italià 'senza giudici o rettore' (2001: 106), mentre que el llatí té 'sine vindice' ('sense càstig', *Met.* I.93); Alegre s'ha decantat pel segon element del binomi, perquè acaba d'usar 'jutge' en el seu text.

⁴⁹ *de la mar*: afegitó explicatiu del mot 'ones', no present en la resta dels textos consultats.

⁵⁰ *flaques*: afegitó d'Alegre, no present en cap dels textos consultats.

⁵¹ *profunde vall*: per 'vall' enteneu 'excavació fonda i longitudinal al voltant d'una fortificació' (*DCVB*, s.v.); del llatí 'praecipites fossae' ('fosses profundes', *Met.* I.97), mentre que Bonsignori té només 'fosso' (2001: 106). Simintendi tradueix 'grandi fosse' (1846: 8).

⁵² *sens ús de militar exercici*: del llatí 'sine militis usu' ('sense ús de l'exèrcit', *Met.* I.99); Bonsignori té 'senza alcuno cavaliere' (2001: 106). Contràriament a la metodologia emprada a la *Primera guerra púnica*, Alegre no adapta els termes militars de l'original al món de la cavalleria, perquè la relació d'Alegre amb el text d'Ovidi, com a original, és diferent a la que té amb l'italià anònim que li serveix d'original per a la *Primera guerra púnica*. Vegeu *Introducció*.

⁵³ *liberalment*: enteneu 'generosament'.

⁵⁴ *fadiga d'ells*: traducció mitxa de l'italià 'fatica umana' (2001: 106) i el llatí 'per se' (*Met.* I.102). Alegre canvia 'umana' per 'd'ells' perquè acaba d'usar el nom 'homes' en traduir 'omnia' (*Met.* I.102), en un procediment de cohesió del text que ja trobem a la *Primera guerra púnica* (Bescós 2017).

⁵⁵ *fruyts dels ceps salvatges*: de l'italià 'sterpi salvaticchi' (2001: 106), una planta espinosa (*TRECCANI*, s.v.), mentre que el llatí té 'arbuteos' ('d'arboç', *Met.* I.104).

⁵⁶ *deserts*: amb el sentit de 'llocs inhabitable o inhabitats', del llatí 'montana' ('de la muntanya', *Met.* I.104).

⁵⁷ *l'arbre de Júpiter*: del llatí 'Iovis arbore' ('l'arbre de Júpiter', *Met.* I.106), en referència a l'alzina, mentre que Bonsignori té 'arbore de Giove, cioè della cerqua' (2001, 106); també Simintendi afegeix el nom de l'arbre ('alta quercia di Giove', 2001: 8).

⁵⁸ *produhia*: el subjecte continua essent 'la terra' del principi del període.

blanchajava⁶⁰ per spigues prenyades de molts grans: corrian rius de let e de dolcesa, e la blancha mel⁶¹ estillava del vert romani⁶².

Mas après que, lançat Saturno del regne⁶³, succehí a ell Júpiter⁶⁴, seguí la segona edat, nomenada de argent⁶⁵, pijor que la de l'or e millor que la del {4b} coure⁶⁶. En aquesta edat, de aquella antiga e durant⁶⁷ primavera, se compartí lo
5 any en quatre temps: yvern, stiu, autumpne⁶⁸ e primavera, a qui sola restà lo quart de aquell temps que tot se ocupava⁶⁹. Començà lavors lo ayre, cremat per seques fervors, a blanchajar, e lo glas, estret dels vents⁷⁰, en ells penjava; començaren los hòmens elegir cases per lur habitació⁷¹, e foren coves e
10 espessos arbres ligats ab vergues e escorces⁷²; foren a tal hora primer⁷³ lansats los sements de Ceres e foren trenchats los camps ab larchs solchs⁷⁴, gemegant los cansats bous sota lo pesat jou.

Seguí a aquesta la terça, nomenada de coure⁷⁵, en qui pijoraren los enginys dels vivints, e foren més prompts e inclinats⁷⁶ a les cruels armes⁷⁷ e guerras,

8 ells] ell.

⁵⁹ *flores de diverses natures, nades sens neguna sement*: amplificació del llatí 'sine semine flores' ('flops sense llavor', *Met.* I.108), amplificació no present en la resta de textos italians consultats; l'expressió 'diverses natures' és recurrent en Alegre. Vegeu Bescós (2019).

⁶⁰ *blanchajava*: del llatí 'canebat' ('blanquejava', *Met.* I.110), mentre que Bonsignori tradueix el verb, el subjecte del qual són les espigues de blat, com a adjectiu d'aquestes ('spiche bianche', 2001: 106). Simintendi té una traducció semblant a la d'Alegre ('biancicava', 1846: 8).

⁶¹ *blancha mel*: error conjuntiu amb el text italià 'bianco mele' (2001: 107), mentre que el llatí té 'flava (...) mella' ('daurada mel', *Met.* I.112) i Simintendi 'giallo mele' (1846: 9).

⁶² *verd romani*: Bonsignori té 'verde illice' (2001: 107) i el llatí 'viridi ilice' ('alzina verda', *Met.* I.112); Simintendi té només 'quercia' (1846: 9). El català potser s'explica perquè el llatí 'ilex' també vol dir 'coscolla o arbust de la família de les quercínies' i el romani és un arbust.

⁶³ *del regne*: de l'italià 'del regno' (2001: 107), mentre que el llatí té 'in tenebrosa Tartara' ('en el Tàrtar tenebrós', *Met.* I.113). Simintendi té 'nel tenebroso inferno' (1846: 9).

⁶⁴ *succehí a ell Júpiter*: del llatí 'sub Iove mundus erat' ('el món era sota Júpiter', *Met.* I.114), literalment en Bonsignori ('che'l mondo fu sotto a Giove', 2001: 107) i Simintendi ('e'l mondo era sotto Giove', 1846: 9).

⁶⁵ *la segona edat, nomenada de argent*: amplificació del llatí 'subiit argentea proles' ('seguí la generació de plata', *Met.* I.114), literalment en Bonsignori ('seguitò la età de l'argento', 2001: 107) i Simintendi ('venne l'etade de l'ariento', 1846: 9).

⁶⁶ *coure*: enteneu 'bronze' (*DCVB*, s.v. 1a, que dóna un cas de March (CXIII): 'D'aram y estany veu hom exir lo coure, | que'l fort acer en força no'l pot moure').

⁶⁷ *durant*: enteneu 'que dura, durable' (*DCVB*, s.v. 1).

⁶⁸ *autumpne*: omissió del llatí 'inequales autumnos' ('tardors variables', *Met.* I.117), que Bonsignori no tradueix ('autunno', 2001: 107), però sí Simintendi ('l'eguale (diseguale *St. Z*) autunno', 1846: 9).

⁶⁹ *a qui sola restà lo quart de aquell temps que tot se ocupava*: és a dir, la primavera ara només li correspon un quart del temps que amb anterioritat tenia.

⁷⁰ *estret dels vents*: enteneu 'subjectat pels vents', del llatí 'ventis (...) astricta' (*Met.* I.120).

⁷¹ *per lur habitació*: afegitò del català, no present en la resta de textos comparats.

⁷² *espessos arbres ligats ab vergues e escorces*: de l'italià 'capanne fatte de spine, legate con le torce delli arbori' (2001: 107), mentre que el llatí té 'densi fructices et vinctae cortice virgae' ('arbres espessos i branques unides amb escorces', *Met.* I.122). Alegre adjectiva els arbres amb el que en llatí és la segona part de la coordinació.

⁷³ *primer*: enteneu 'per primer cop'.

⁷⁴ *lansats los sements de Ceres e foren trenchats los camps ab larchs solchs*: amplificació del llatí 'semina longis Cerealia sulcis | obruta sunt' ('les llavors de Ceres van ser colgades en llargs solcs', *Met.* I.123-4), mentre que Bonsignori té 'furono allora seminate le biade' (2001: 107) i Simintendi 'da prima si sotterraro i semi della biada con lunghi solchi' (1846: 9). Alegre separa en dues oracions ('foren lansats' i 'foren trenchats') una sola oració del llatí i afegeix al segon verb el complement 'los camps', no present en el llatí.

⁷⁵ *la terça, nomenada de coure*: traducció a partir de Bonsignori ('terza età, la quale fo chiamata metallo', 2001: 107). Bonsignori, com indica Ardissino (2001: 138), sempre tradueix el llatí 'aeneus' ('de bronze') per 'metallo', però Alegre corregeix l'italià a partir d'Ovidi. Simintendi té 'rame' (1846: 9).

no emperò del tot fon celerada.⁷⁸ Del dur ferro pres nom la darrera, pijor edat de totes, escampant en lo món tant males condicions, que són fugides les leys⁷⁹, és fugida la vergonya, lo dret e la fe⁸⁰, en loch de les⁸¹ quals han succehit fraus, engans, aguayts⁸², forces e una celerada copdícia de haver⁸³.

5 Començaran dar las veles als vents, no coneguts per los mariners, e los arbres, qui gran temps havían acompanyat los boschs, començaren a navegar les ones no conegudes, e la terra, qui primer era als hòmens comuna, com l'ayre e lo lum⁸⁴ del sol⁸⁵, començà lo estució home⁸⁶ partir e ab espayoses fites cascun senyalar sos tèrmens⁸⁷. Ne sol los deguts aliments a la terra demanàvan, mas,

10 aquella cavant, descobrien les riqueses, causa de tants mals, les quals {4c} natura discreta havia amagades en lochs vehints a l'infern⁸⁸; exia ja lo ferro nohible, seguint lo or, més nohible, perquè per causa d'ell se comencen les guerres, a hon ab sangonosa mà són percutides les armes resonants. Viuen les gents de rapina e, per ço, dupte⁸⁹ lo estrange en casa de son hoste, lo sogre del

15 gendre no fia, e molt atart los germans bé se avénan⁹⁰, consent lo marit la mort de la muller, e ella del marit; la cruel madrastra metzina lo fill de son marit⁹¹, ans de complida edat desige lo fill veure la mort del pare. Vensuda jau la pietat, e, a la fi, la Justícia celestial⁹² desempara la terra, sullada per lo escampament de moltes sanchs.

5 mariners] marirnes || 8 estució] estucions || 16 madrastra] madastre.

⁷⁶ *promptes e inclinats*: amplificació del llatí 'promptior' (*Met.* I.126), que Bonsignori tradueix per 'pronta' (2001: 107).

⁷⁷ *cruels armes*: traducció de l'italià 'crudeli arme' (2001: 107), mentre que el llatí té 'horrida arma' ('armes terribles', *Met.* I.126).

⁷⁸ *celerada*: enteneu 'criminal'.

⁷⁹ *són fugides les leys*: afegitó del català, no present en cap dels textos consultats.

⁸⁰ *la vergonya, lo dret e la fe*: traducció del llatí 'pudor verumque fidesque' ('la vergonya, la veritat, i la fe', *Met.* I.129), amb la variant 'rectumque', en comptes de 'verumque', d'un dels *leidenses* collacionats per Jahn (1832: 47). Bonsignori té 'fede, la vergogna, la castità e la verità' (2001: 107) i Simintendi 'vergogna, e la verità, e la fede' (1846: 10).

⁸¹ *en loch de les*: de l'italià 'in loro luoco' (2001: 107), referit a substantius femenins. Alegre segueix Bonsignori en l'enumeració anterior, de la qual depèn aquest pronom, i en italià, a diferència del text català, tots els noms són femenins, cosa que interfereix en el gènere del pronom.

⁸² *aguayts*: enteneu 'emboscades'; del llatí 'insidiae' (*Met.* I.131), que Bonsignori tradueix per 'tradimenti' (2001: 107) i que també Simintendi tradueix per 'agguati' (1846: 10).

⁸³ *escampant en lo món ... copdícia de haver*: 'en lo món' i 'males condicions' són traducció de Bonsignori 'nel mondo' i 'pigiore condizione' (2001: 107); el primer cas no té correlació en llatí i el segon tradueix 'omne nefas' (*Met.* I.129).

⁸⁴ *lo lum*: antic nom masculí (*DCVB*, s.v.).

⁸⁵ *qui primer era als hòmens comuna, com l'ayre e lo lum del sol*: de l'italià 'la quale era prima fra le genti communa, come'l sol e li venti' (2001: 107).

⁸⁶ *estució home*: per 'estució' enteneu 'astut'; de l'italià 'uomini cauti' (2001: 107), mentre que el llatí té 'cautus (...) mensor' ('l'astut mesurador', *Met.* I.136).

⁸⁷ *partir e ab espayoses fites cascun senyalar sos tèrmens*: de l'italià 'partir la terra e terminarla' (2001: 107), mentre que el llatí només té 'signavit' ('va marcar', *Met.* I.136).

⁸⁸ *natura discreta havia amagades en lochs vehints a l'infern*: 'natura discreta' és un afegitó del català, que també apareix a l'inici del *Sermó* d'Alegre (SE 1), com a ordenadora dels instints naturals de l'home. Vegeu Càtedra (1989: 205) i Bescós (2019).

⁸⁹ *dupte*: enteneu 'tem'.

⁹⁰ *e molt atart los germans bé se avénan*: per 'atart' enteneu 'poques vegades'; de l'italià 'e rade volte li fratelli stavano bene insieme' (2001: 108), mentre que el llatí té 'fratrum quoque gratia rara est' (*Met.* I.145).

⁹¹ *la cruel madrastra metzina lo fill de son marit*: adaptació de l'italià 'le crudeli matregne davano el tosseo alle figliastre' (2001: 108), mentre que el llatí té 'lurida terribiles miscent aconita novercae' ('les madrastrs terribles mesclen l'acònit groguenc', *Met.* I.147), on no apareix el fillastre sinó el verí emprat. Simintendi té 'pallidi veleni' (1846: 11).

⁹² *a la fi, la Justícia celestial*: traducció de l'italià 'giustizia celestiale' (2001: 108), mentre que el llatí té 'virgo (...) | ultima (...) Astrea' ('última la verge Astrea', *Met.* I.149-50).

CAPÍTOL QUART E TRANSMUTACIÓ QUINTA, DE LA SANCH DELS GEGANTS MORTS PER LO GRAN JÚPITER, CONVERTIDA EN ALTRES GEGANTS

E perquè no manchàs alguna malvestat no asejada⁹³ ne los déus se gloriassen de reposats estar sobre lo alt ayre⁹⁴, per la enveja crescuda en lo món⁹⁵ se compte que desijaren los gegants ab asalt investir lo celestial regne, e per poder lur desig a fi portar⁹⁶, faent ajust de muntanyes, componguéran hun alt edifici⁹⁷, quasi ab les steles igual. Tal hora lo omnipotent pare, ab ull indignat mirant lur vana e presumptuosa malícia⁹⁸, ab ardent lamp rompé lo gran munt de Olimpo e departí lo munt Pèlion, sobre qui stava lo {4d} munt Ossa⁹⁹. E destruhida la lur mal començada fàbrica¹⁰⁰, restaren los cossos d'ells en la terra morts, sobre la qual lur sanch abundantment escamparen, e, mullada la terra per la sanch de los fills¹⁰¹, se amollí y animà aquella¹⁰², e perquè no restassen sens vers succehidors, mudà aquella en semblança de hòmens e restà lo linatge menyspreador dels déus, furiós e cruel, desijós de matar, per hon clar se mostrava que éran nats de sanch.

CAPÍTOL QUINT E TRANSMUTACIÓ SISENA, DE LICÀHON EN LOP

Havent lo subiran pare¹⁰³ presa complida venjança del fallir dels gegants¹⁰⁴, retret en la sua alta torra començà entre si jamegar, fahent de açò summa ab lo cruel convit e mal aculliment de la casa de Licàhon¹⁰⁵, lo qual encara no havia divulgat, e, no podent pus sostenir la fexuga càrrega de tan desiguels enuigs, desliverà, seguint lo camí de prudència¹⁰⁶, ab provisió de madur consell¹⁰⁷

⁹³ *E perquè no manchàs alguna malvestat no asejada*: afegitò narratiu d'Alegre, no present en cap dels textos consultats i que repona el contingut del capítol anterior amb el d'aquest.

⁹⁴ *ne los déus se gloriassen de reposats estar sobre lo alt ayre*: del llatí 'Neve foret terris securior arduus aether' ('perquè l'alt cel no fos més segur que la terra', *Met.* I.151), mentre que Bonsignori té 'accìo che l'alto cielo non fosse più sicuro che la terra' (2001: 109) i Simintendi 'accìo che l'alto fermamento non fosse più sicuro che la terra' (1846: 11), solucions més semblants a l'original llatí. La comparació eliminada per Alegre serà emplaçada més endavant, al final de l'oració ('quasi ab les esteles igual').

⁹⁵ *per la enveja crescuda en lo món*: de l'italià 'per la invidia cresciuta nel mondo' (2001: 109), no present en Ovidi.

⁹⁶ *e per poder lur desig a fi portar*: afegitò explicatiu d'Alegre, no present en cap dels textos comparats.

⁹⁷ *componguéran hun alt edifici*: afegitò explicatiu d'Alegre, no present en cap dels textos comparats; pretén explicar el llatí 'alta' (*Met.* I.153), en llatí adjectiu dels estels i no de l'edifici.

⁹⁸ *ab ull indignat mirant lur vana e presumptuosa malícia*: afegitò del català, no present en cap dels textos comparats, que explica els sentiments del 'pater omnipotens' (*Met.* I.154).

⁹⁹ *sobre qui stava lo munt Ossa*: traducció de la variant llatina 'subiectum' ('estar a sota', *Met.* I.155), dels textos llatins *M2^c F^{4c} L* (Tarrant 2004: 7), també seguida per Bonsignori ('el monte Pelion, sottoposto al monte Ossa', 2001: 109). Segons aquesta variant el Pèlion aguanta l'Ossa, mentre que, després de la correcció del text llatí en 'subiectae', a les edicions actuals l'Ossa sosté el Pèlion.

¹⁰⁰ *E destruhida la lur mal començada fàbrica*: de l'italià 'e guastò tutta loro composizione' (2001: 109), no present en llatí, i que Alegre amplifica, descrivint la feina dels gegants com a 'mal començada'.

¹⁰¹ *de los fills*: del llatí 'natorum' ('dels fills', *Met.* I.157), mentre que Bonsignori té 'delli Giganti, figliuoli della terra' (2001: 109). Simintendi té 'de' figliuoli' (1846: 11).

¹⁰² *amollí y animà*: del llatí 'immaduisse' i 'animasse' (*Met.* I.158), dels quals Bonsignori no tradueix 'immaduisse' (= 'mullar-se') perquè acaba d'explicar que la terra ha estat 'bagnata del sangue delli Giganti' (2001: 109).

¹⁰³ *lo subiran pare*: el llatí té 'Saturnius' ('el saturni', *Met.* I.163) i l'italià 'Giove' (2001: 109).

¹⁰⁴ *presa complida venjança del fallir dels gegants*: de l'italià 'le sopraditte ingiurie operate per li Gianti' (2001: 109); 'li Gianti' no és present en Ovidi, mentre que el sentiment de la 'venjança' no es troba en llatí ni en italià, probablement a partir de l'italià 'ingiurie'.

¹⁰⁵ *cruel convit e mal aculliment*: traducció sinonímica del llatí 'foeda (...) convivia' ('cruel convit', *Met.* I.165).

¹⁰⁶ *seguint lo camí de prudència*: afegitò del català, no present en els textos comparats.

¹⁰⁷ *Provisió de madur consell*: per 'provisió' enteneu 'manament de l'autoritat reial o judicial' i per 'madur', 'prudent'; afegitò del català, no present en llatí, que només té

obviar a tants mals; al qual cridats tots los déus no tardaren venir. És en lo clar cel una larga e ample¹⁰⁸ via, anomenada «Làctea» per la sua blancor, e per aquesta los déus fan camí a la casa del gran tronador Júpiter¹⁰⁹, la qual reyal casa¹¹⁰ acompanyen a la part dreta e esquerra los palaus dels nobles déus, a on
 5 jamés¹¹¹ les portes són tancades; los déus populars en diversos lochs fan lur habitació¹¹². És tan noble aquest loch, que dignament {5a} en ell del gran cel se celebren les corts¹¹³. A hon, pus tots foren ajustats e asseguts¹¹⁴ en grans estrados de marbre, Júpiter, a tots eminent en dignitat e loch¹¹⁵, ab una verga o ceptre¹¹⁶ de vori que en la mà tenia¹¹⁷, tres vegades¹¹⁸ se baté lo reyal cap¹¹⁹,
 10 comovent les esteles, la terra e la mar, e, començat en tal manera a parlar, aminvà la por que sos moviments en los mirants havían causada¹²⁰:

—Nobles senyors e singulars amichs¹²¹, no restà tan indignada ma ira ne tan comoguda ma voluntat a venjança¹²² contra la furor de aquells¹²³, essent

‘concilium’ (*Met.* I.167). Tot el passatge, referit al consell dels déus, té una connotació legislativa (vegeu el mot ‘corts’ més endavant), potser recorrent a terminologia legislativa pròpia de l’assemblea dels tres braços del Principat amb el rei. Vegeu la mateixa expressió a TF II.2.

¹⁰⁸ *larga e ample*: traducció sinonímica del llatí ‘sublimis’ (‘alta’, *Met.* I.168).

¹⁰⁹ *tronador Júpiter*: amplificació del llatí ‘Tonantis’ (‘el Tronador’, *Met.* I.170), referit a Júpiter.

¹¹⁰ *la qual reyal casa*: de l’italià ‘alla qual casa’ (2001: 110), mentre que el llatí té ‘regalemque domum’ (‘i la mansió reial’, *Met.* I.171).

¹¹¹ *jamés*: de l’italià ‘sempre’ (2001: 110), no present en llatí. Alegre refà l’oració en negatiu, dient que les portes mai no es tanquen, mentre que Ovidi, i també Bonsignori, diuen que les portes sempre estan obertes.

¹¹² *déus populars*: del llatí ‘plebs’ (‘el poble’, *Met.* I.173), mentre que l’italià té ‘l’altra gente’ (2001: 110) i Simintendi té ‘minori ideí’ (1846: 12). Ovidi descriu l’Olimp com si fos la Roma del seu temps, amb déus de la noblesa i dels plebeus. Vegeu Álvarez-Iglesias (1995: 202, n. 39).

¹¹³ *les corts*: traducció de la variant ‘senatus’ del ms. *Leidensis* de l’edició de Jahn (1832: 50), mentre que en les edicions actuals hi ha ‘Penates’ (*Met.* I.174); el català també omet els dos versos següents: ‘hic locus est quem, si verbis audacia detur, | haud timeam magni dixisse Palatia caeli’ (‘aquest lloc és aquell que, si es concedeix que les meves paraules siguin audaces, no dubtaria a anomenar el Palatí del gran cel’, *Met.* I.175-6).

¹¹⁴ *foren ajustats e asseguts*: traducció sinonímica del llatí ‘sedere’ (‘asseure’s’, *Met.* I.177) o de l’italià ‘se pusero a sedere’ (2001: 110).

¹¹⁵ *en dignitat e loch*: traducció sinonímica del llatí ‘loco’ (‘en el lloc’, *Met.* I.178), explicant que la major dignitat es relaciona amb el lloc més elevat.

¹¹⁶ *verga o ceptre*: traducció sinonímica del llatí ‘sceptro’ (*Met.* I.178) o de l’italià ‘bacchetta’ (2001: 110).

¹¹⁷ *que en la mà tenia*: de l’italià ‘teneva (...) in mano’ (2001: 110), mentre que el llatí té ‘innixus’ (‘recolzat en’, *Met.* I.178).

¹¹⁸ *tres vegades*: del llatí ‘terque quaterque’ (‘tres i quatre cops’, *Met.* I.179).

¹¹⁹ *se baté lo reyal cap*: enteneu ‘va golpear-se el cap’. El llatí té ‘concussit | caesariem’ (‘va moure la cabellera’, *Met.* I.179-80), com a signe d’autoritat, com fa Bonsignori (2001: 110); la modificació del català potser s’explica per l’*Allegoria* cristiana de Bonsignori a aquest punt: ‘se percuote tre volte con la bacchetta dell’avorio el capo, cioè a dimostrare che peccando se offende al Padre, al Figliuolo ed al Spirito Santo’ (2001: 111), que explica la traducció anterior del llatí ‘terque quaterque’ en ‘tres’.

¹²⁰ *aminvà la por que sos moviments en los mirants havían causada*: amplificació lliure del llatí ‘ora indignantia’ (‘la boca indignada’, *Met.* I.181), que Bonsignori no tradueix.

¹²¹ *Nobles senyors e singulars amichs*: afegitò del català. Alegre introdueix aquesta apel·lació, de tipus civil, com si fos un discurs, fet que no l’allunya de la intenció d’Ovidi d’estructurar el discurs de Júpiter a partir de la litúrgia pròpia d’un parlament del prínceps al senat romà. Vegeu nota anterior *Provisió de madur consell*.

¹²² *no restà tan indignada ma ira, ne tan comoguda ma voluntat a venjança*: amplificació lliure del llatí ‘non ego (...) anxius | fui’ (‘no vaig estar tan angoixat’, *Met.* I.182-3), que Bonsignori tradueix per ‘io non fui tanto angoscioso’ (2001: 111) i Simintendi per ‘io non fui angoscioso’ (1846: 13).

¹²³ *de aquells*: traducció simplificada del llatí ‘centum (...) | (...) anguipedum (...) brachia’ (‘de peus de serp, [que tenen] cent braços’, *Met.* I.183-4), en referència als gegants, mentre que l’italià té ‘li Giganti’ (2001: 111). Des de l’època alexandrina es testimonia una assimilació dels

cruels enemichs, qui ab vana presumpció¹²⁴ assajaren lo cel cativar e nostres cases córrer¹²⁵, com me comouen les continuades malícies de tot lo món¹²⁶, perquè lavors, encara que cruel enemich tenguésseu e debatésseu de la pròpia libertat¹²⁷, de un sol linatge nos havíam a guardar. E ara, si los començats mals
 5 lexam multiplicar, nos covendrà guardar de tot lo humanal linatge, a qui resistir sia molt difícil¹²⁸. E per ço jure irrevocablment per los infernals rius e paluda Estígia de delir de la terra la generació dels vivents ab molts esperiments e temptar lur malícia coregir¹²⁹; més, la nafre¹³⁰ incurable se deu ab raor¹³¹ tallar, perquè la carn sana¹³² per son acost¹³³ no sia maculada¹³⁴. En
 10 la terra són¹³⁵ molts dignes de ésser déus¹³⁶, són les Ninfes dels boschs, qui tenen part de deïtat, los faunos e los sàtiros¹³⁷, los quals, encara que de present no stimem dignes de celestials honors, volem almenys les terres a ells dedicades sens dupte habitar puguen. {5b} ¿E creheu entre gents tant a mal inclinades¹³⁸ puguen segurament passar lur vida, com la crueltat de Licàhon¹³⁹
 15 hage gosat posar aguayts a mi¹⁴⁰, qui regesch los lamps e sostench lo món e vosaltres¹⁴¹?

3 tenguésseu] tenguessen. *Correcció justificada pel sentit de l'oració i per la confusió entre n i u en l'incunable* || 13 creheu] crehen. *Correcció justificada per la confusió entre n i u en l'incunable, pel sentit de l'oració i pel llatí 'creditis' (Met. I.196), en Bonsignori 'credete' (2001: 111).*

gegants amb els hecatònquirs gegantins de cent braços; per exemple, en els *Fasti* d'Ovidi (V.35-7). Alegre recull el sentit de l'italià, però el modifica amb aquest pronom.

¹²⁴ *ab vana presumpció*: afegitó del català, no present en cap dels textos consultats.

¹²⁵ *nostres cases córrer*: per 'córrer' enteneu 'recórrer un espai per fer-hi mal i destruir-lo' (DCVB, s.v. IV.2); afegitó no present en cap dels textos comparats. Alegre, en relació a Ovidi, dona més raons a Júpiter per al càstig.

¹²⁶ *com me comouen les continuades malícies de tot lo món*: afegitó del català, no present en cap dels textos comparats.

¹²⁷ *tenguésseu e debatésseu de la pròpia libertat*: traducció sinonímica i amplificativa del llatí 'erat' ('era', *Met. I.185*), no present en Bonsignori.

¹²⁸ *E ara, si los començats mals lexam multiplicar, nos covendrà guardar de tot lo humanal linatge, a qui resistir sia molt difícil*: per 'guardar' enteneu 'vigilar'; traducció lliure del sentit del llatí 'nunc mihi, qua totum Nereus circumsonat orbem, | perdendum est mortale genus' (*Met. I.187-88*), en què Júpiter defensa que cal destruir la raça humana.

¹²⁹ *de delir de la terra la generació dels vivents ab molts esperiments e temptar lur malícia coregir*: per 'delir' enteneu 'esborrar, eliminar' (DCVB, s.v.); amplificació del llatí 'cuncta prius temptanda' ('he provat prèviament totes les coses', *Met. I.190*).

¹³⁰ *nafre*: de l'italià 'ferita' (2001: 111), mentre que el llatí té 'corpus' ('cos', *Met. I.190*).

¹³¹ *raor*: enteneu 'ganivet de tall molt fi'.

¹³² *carn sana*: de l'italià 'carne buona' (2001: 111), mentre que el llatí té 'pars sincera' ('la part sana', *Met. I.191*).

¹³³ *per son acost*: afegitó del català, no present en cap dels textos consultats.

¹³⁴ *maculada*: enteneu 'tacada'.

¹³⁵ *són*: traducció del llatí 'sunt mihi' ('tinc', *Met. I.192*).

¹³⁶ *dignes de ésser déus*: del llatí 'semidei' ('semidéus', *Met. I.192*), que Bonsignori tradueix per 'dii, cioè li semidei' (2001: 111).

¹³⁷ *sàtiros*: eliminació del llatí 'Satyrique et monticolae Silvani' ('els sàtirs i els silvans de les muntanyes', *Met. I.193*) o de l'italià 'li satiri, li silvani' (2001: 111). Els 'silvani' no apareixen més en la traducció i potser Alegre entén que el nom és una explicació de 'satiri', que elimina.

¹³⁸ *entre gents tant a mal inclinades*: de l'italià 'essendo le genti tanto mal disposte' (2001: 111).

¹³⁹ *Licàhon*: rei d'Arcàdia que va servir un àpat de carn humana a Júpiter; aquest se n'adonà i el va fulminar.

¹⁴⁰ *hage gosat posar aguayts a mi*: per 'aguayts' enteneu 'emboscades'; de l'italià 'me abbia posti aguati e ha me voluto ingannare' (2001: 111) o del llatí 'instruxerit insidias' ('ha preparat paranys', *Met. I.198*).

¹⁴¹ *qui regesch los lamps e sostench lo món e vosaltres*: de l'italià 'el quale tengo e rego le saette e sostengo voi e tutto'l mondo' (2001: 111), mentre que el llatí té 'qui vos habeoque regoque' ('que us tinc i us governo', *Met. I.197*).

- Oint tals rahons¹⁴², tots los déus, ab lo gest tremolant e callat, dàran senyal quant de tal acte se agreujaven, e après, ab diverç e arremorat¹⁴³ murmur maldien entre ells tan atrevit gosar. E axí com encruelint-se les celerades¹⁴⁴ mans en la sanch de Cèsar apagaren del tot¹⁴⁵ la glòria romana [e] per la terror
- 5 de tanta crueltat tot lo món s'espantà, los déus se espantàran de oir tals raons¹⁴⁶; ne en més pler de tu, Octavià, tornà la pietat dels teus que a Júpiter la dels déus, conexent la amor que li portàvan¹⁴⁷. Qui, pus¹⁴⁸ que ab raons e ab moviments de la mà los hagué assegurats¹⁴⁹, altra vegada ab composta oració lo callament rompé¹⁵⁰:
- 10 —No penseu sens punir hage passat tal offensa, ans, perquè al pler de nosaltres satisfàça, per orde comptaré lo seu foll errar ab la justa punició. Reportat havia la murmurant fama a les nostres orelles infinits mals, los quals, no creent e desijant trobar falsos, pensí, sots figura de home, devallant del cel, acaminar e examinar¹⁵¹ los costums de la terra. Voler stesament comptar
- 15 quants mals trobí pertot seria ab largues raons detenir-vos, que certament tants per experiència ne coneguí que en gran part avançàran la fama. Havent passats los regnes de Mènalán¹⁵² e molts altres lochs¹⁵³, arribí en lo regne de Archàdia¹⁵⁴, començant-se a fer {5c} nit¹⁵⁵, dant manifestes senyals de la deïtat mia, per on lo devot¹⁵⁶ poble començà adorar-me, de qui los piadosos vots
- 20 escarní¹⁵⁷ lo cruel Licàon dient: “Per vertader esperiment vull de la tua deïtat

4 [e]] om.

¹⁴² *Oint tals rahons*: traducció de l'italià 'ciò odendo' (2001: 112), no present en llatí.

¹⁴³ *arremorat*: enteneu 'avalotat'.

¹⁴⁴ *celerades*: enteneu 'criminals'.

¹⁴⁵ *en la sanch de Cèsar apagaren del tot*: traducció del sentit de l'italià 'quando Iulio Cesare fu morto' (2001: 112), mentre que en llatí no s'especifica que l'acció acabi esdevenint-se, sinó que només es prova. Per aquest motiu el 'Caesareo' (*Met.* I.201) fa referència als atemptats patits per August, a continuació en el text, no a Juli Cèsar. Bonsignori, com fa gran part de la tradició, identifica aquest amb Juli Cèsar, donant-lo per mort, i Alegre, seguint aquesta interpretació, indica que la glòria de Roma es va apagar del tot, donant l'acció també per conclosa. Ja Règius establí la major versemblança entre els intents fallits de Licàon i els atemptats sense èxit a August. Vegeu un estat de la qüestió sobre la identificació amb August o Juli Cèsar a Álvarez-Iglesias (1995: 204, n. 48).

¹⁴⁶ *los déus se espantàran de oir tals raons*: afegit d'Alegre, no present en cap dels textos comparats.

¹⁴⁷ *conexent la amor que li portàvan*: afegit d'Alegre, no present en cap dels textos comparats.

¹⁴⁸ *pus*: enteneu 'després que'.

¹⁴⁹ *los hagué assegurats*: traducció lliure del llatí 'murmura compressit' ('va calmar les murmuracions', *Met.* I.206) o de l'italià 's'arabassò el loro mormorio' (2001: 112). Simintendi té 'costrinse i mormorii' (1846: 14).

¹⁵⁰ *altra vegada ab composta oració lo callament rompé*: del llatí 'hoc iterum sermone silentia rupit' ('amb aquest discurs de nou va trencar el silenci', *Met.* I.206), mentre que l'italià té 'recomenzò in cotal modo parlando' (2001: 112). Simintendi té 'con queste parole anche ruppe il tacere' (1846: 14).

¹⁵¹ *acaminar e examinar*: traducció sinonímica del llatí 'lustrò' ('recórrer', *Met.* I.213), no present en cap dels textos consultats.

¹⁵² *Mènalán*: enteneu 'Mènalos', muntanya de l'est d'Arcàdia.

¹⁵³ *e molts altres lochs*: de l'italià 'per più lochi', 2001: 112), mentre que el llatí té 'latebris horrenda ferarum | et cum Cyllene gelidi pineta Lycaei' (*Met.* I.216-17).

¹⁵⁴ *lo regne de Archàdia*: de l'italià 'contrade de Arcadia' (2001: 112), mentre que el llatí té 'Arcadis hinc sedes et inhospita tecta tyranni | ingredior' ('entro al palau i a l'inhòspita casa del tirà arcadi', *Met.* I.218-29).

¹⁵⁵ *començant-se a fer nit*: traducció prosaica del llatí 'traherent cum sera crepuscula noctem' ('amb l'última hora el crepuscle portava la nit', *Met.* I.219), potser a partir de l'italià 'da sera, nella prima parte della notte' (2001: 112).

¹⁵⁶ *devot*: afegit del català, com a antítesi a la descripció de Licàon; no és present en cap dels textos comparats.

¹⁵⁷ *escarní*: enteneu 'féu burla malèvola'.

ésser fet cert¹⁵⁸.” E com en la nit la son ocupàs tots mos senys, assejà levar-me la vida, e no de açò content, en la malícia obstinat, volent-me scarnir, un home de Molòsia¹⁵⁹, que per albergar¹⁶⁰ en sa casa era arribat, degollà en lo lit, e los membres d’ell part en bullent aygua cougué e part al foch torrà, faent de
 5 aquells present a la taula on ab honrada companyia per a menjar me era posat¹⁶¹; la qual cosa ab esvellat ull descobrint, comoguí a ira contra ell los secrets déus de sa casa¹⁶², enderrocant aquella sobre son culpable senyor. Lo que veent ell començà a fugir, en va esforçant-se a parlar¹⁶³, com enpatxada la disposició de sos òrguens de soberga ràbia no li consentissen sinó udolar¹⁶⁴, e,
 10 elegint los deserts¹⁶⁵ per sa habitació, la usada crueltat exercex en les ovelles. Mudaren-se les sues vestidures en dur cuyro pelós¹⁶⁶ e, finalment fet lop, reté senyals del que és stat, apparent en ell la mateixa blancor, aquell espantable mirar, los gests descomposts e apetit de matar. E per ço¹⁶⁷ una casa perí, mes lo punir dels presents mals no a una sola se esguarda¹⁶⁸, com parega, de
 15 concòrdia lo món hage jurat a mal endreçar tots sos actes¹⁶⁹. És de raó tots paguen les penes que merexen, e en aquesta immutable sentència mon voler se reposa¹⁷⁰.

{5d} CAPITOL SISÈ E TRANSMUTACIÓ SETENA, DE LES PEDRES LANSADES PER DEUCALION E PIRRA, CONVERTIDES EN HÒMENS E DONES

¹⁵⁸ *Per vertader esperiment vull de la tua deïtat ésser fet cert*: omissió del llatí que hi ha a continuació ‘nec erit dubitabile verum’ (‘i la veritat no serà posada en dubte’, *Met.* I.223), que també elimina Bonsignori.

¹⁵⁹ *un home de Molòsia*: enteneu ‘un de Molòssia’; de l’italià ‘uno uomo el quale (...) era de Molosia’ (2001: 112), mentre que el llatí té ‘gente Molossa’ (‘un del poble dels molossos’, *Met.* II.226). No hi ha cap variant, ni en Jahn ni en Tarrant, del canvi de gentilici a topònim.

¹⁶⁰ *per albergar*: mala traducció de l’italià ‘staggio [=ostaggio]’ (2001: 112). En italià aquest mot té el sentit d’ostatge o persona donada a l’enemic com a penyora, igual que el llatí ‘obsidio’ (*Met.* I.227). Alegre segurament entén ‘hoste’, cosa que explica que, en català, aquest sigui ‘arribat’ i no ‘missi’ (‘enviat’, *Met.* I.226), com en llatí.

¹⁶¹ *on ab honrada companyia per a menjar me era posat*: afegitó del català, no present en cap dels textos comparats.

¹⁶² *ab esvellat ull descobrint, comoguí a ira contra ell los secrets déus de sa casa*: traducció lliure del llatí ‘ego vindice flamma | in domino dignos everti tecta Penates’ (‘jo, amb la flama venjadora, vaig ensorrar els sostres d’una llar digna del seu amo’, *Met.* I.229-30), mentre que l’italià té només ‘desdegnai’ (2001: 112). El final del passatge és de comprensió difícil, però Alegre tradueix lliurement ja l’inicial ‘vindice flamma’ per ‘esvellat ull’. Pel català Júpiter va fer que els déus penats de la casa de Licàon es moguessin contra aquest; després d’aquesta oració, afegeix la traducció més o menys correcta del llatí (‘enderrocant aquella sobre son culpable senyor’), però ja no és una casa digna de tal senyor, sinó que es tracta d’un senyor culpable.

¹⁶³ *començà a fugir, en va esforçant-se a parlar*: de l’italià ‘comenzò a fugire e sforzandose indarno de favellare’ (2001: 112).

¹⁶⁴ *com enpatxada la disposició de sos òrguens de soberga ràbia no li consentissen sinó udolar*: explicació del llatí ‘exululat (...) ab ipso | colligit os rabiem’ (*Met.* I.233), mentre que l’italià té ‘cogliendo quasi rabia nella bocca’ (2001: 112).

¹⁶⁵ *deserts*: enteneu ‘llocs despoblats’; del llatí ‘silentia ruris’ (‘el silenci del camp’, *Met.* I.232).

¹⁶⁶ *dur cuyro pelós*: per ‘cuyro’ enteneu ‘pell d’animal’; hi manca el llatí ‘in crura lacerti’ (‘els braços, en potes’, *Met.* I.236).

¹⁶⁷ *E per ço*: de l’italià ‘Per questo’ (2001: 112), no present en llatí.

¹⁶⁸ *una sola se esguarda*: enteneu ‘correspon a una sola casa’.

¹⁶⁹ *com parega, de concòrdia, lo món hage jurat a mal endreçar tots sos actes*: de l’italià ‘perciò che tutto ’l mondo pare che abbia giurato de fare male’ (2001: 112), que elimina el llatí ‘qua terra patet, fera regnat Erynis’ (‘allà on hi ha terra regna la cruel Erinia’, *Met.* I.241).

¹⁷⁰ *en aquesta immutable sentència mon voler se reposa*: del llatí ‘sic stat sententia’ (‘així és la meva decisió’, *Met.* I.243). Alegre ha començat el discurs amb un to cívic, com un parlament davant del consell, i el clou amb el mateix estil.

Part del consell loà¹⁷¹ lo dir de Júpiter, ajustant a sa ira falles¹⁷² de major eneniment¹⁷³, e los altres, callant, dissentien aquell, en lur pensa moguts de pietat per lo humanal linatge¹⁷⁴. Per què, ajustats, assejàran ab tals raons lo indignat ànimo mitigar¹⁷⁵:

5 —O, alt pare e governador de l'univerç, no per desig de fer contrari¹⁷⁶ a tes raons, ne per desviar la justa sentència, dreçam a tu nostres prechs, mes moguts de digna pietat te supplicam revoques, si revocar en tu ha loch, la execució de tan espantable mirar¹⁷⁷. Pensa, senyor, quina forma restarà al món despullat dels hòmens, per sa noblesa creats, si dels animals per ventura diràs
10 restarà acompanyada la terra, sol mancant-li los hòmens? Hages compassió dels teus e nostres altàs, qui sens sacrifici ne perfums, de ensens despullats, eternalment restaran¹⁷⁸.

Als quals, combatuts de tal ànsia, axí respòs¹⁷⁹:

—La cura del reparar tota dexau a mes forces¹⁸⁰, qui ya tench pensat per
15 miracle formar una nova generació de hòmens, no semblant a aquests¹⁸¹.

E volia en lo món escampar ab fulgúreas sagetas flamas de foch¹⁸², mes temé lo ayre¹⁸³, enenent-sa, no cremàs lo larch pern¹⁸⁴ ab qui lo cel se sosté, recordant¹⁸⁵ que prometèran los fats¹⁸⁶ un temps en lo qual {6a} cel, mar e

9 hòmens] animals || si dels animals per ventura] dels quals si perventura. *Esmena necessària a partir de la correcció anterior. En aquest punt el llatí confirma ambdues esmenes, ja que en aquest punt té 'feris' ('animals', Met. I.249) || 17 no] uo || 18 prometèran] prometran.*

¹⁷¹ loà: el perfet es troba en Bonsignori ('approvò', 2001: 113), tot i que el present 'loa' seria possible a partir del llatí 'probat' (Met. I.244); el canvi a perfet per influència de la tradició italiana és un dels trets de la traducció d'Alegre. Vegeu *Introducció*.

¹⁷² falles de major eneniment: enteneu 'branques seques que cremen millor', en el sentit figurat de 'van atiar encara més la ira' dels presents.

¹⁷³ eneniment: enteneu 'acte i efecte d'encendre'.

¹⁷⁴ en lur pensa moguts de pietat per lo humanal linatge: en llatí tots els déus senten dolor per la pèrdua del gènere humà ('est tamen humani generis iactura dolori | omnibus', Met. I.246-7), mentre que en català només se'n dol una part.

¹⁷⁵ ab tals raons lo indignat ànimo mitigar: estil directe de l'italià (2001: 113), no present en Ovidi ni en Simintendi (1846: 16s.).

¹⁷⁶ fer contrari: enteneu 'negar' (DCVB, s.v. *contrari*).

¹⁷⁷ O, alt pare ... espantable mirar: afegit del català, no present en llatí, potser amplificant l'italià 'O Giove' (2001: 113); el català reproduceix una fórmula introductòria de parlament en el consell. Alegre va ocupar càrrecs públics al Consell de cent, també com a lletrat defensor de la ciutat de Barcelona contra Ferran II, litigi que Vicens Vives anomenà «cas Alegre» (1936-37: I, 208).

¹⁷⁸ Hages compassió dels teus e nostres altàs, qui sens sacrifici ne perfums, de ensens despullats, eternalment restaran: amplificació del llatí 'quis sit laturus in aras | tura' (Met. I.248-9), no present en Bonsignori ('Chi sarà poi che faccia li sacrificii?', 2001: 113).

¹⁷⁹ Als quals, combatuts de tal ànsia, axí respòs: de l'italià 'Allora Giove respuse e disse' (2001: 113).

¹⁸⁰ La cura del reparar tota dexau a mes forces: de l'italià 'Questo pensieri lassate voi a me' (2001: 113) i del mot llatí 'curae' (Met. I.250).

¹⁸¹ ya tench pensat per miracle formar una nova generació de hòmens, no semblant a aquests: de l'italià 'io crearò una schiatta meravigliosa, la quale non s'aresomigliarà alla prima' (2001: 113). L'italià 'schiatta meravigliosa' tradueix el llatí 'origine mira' ('d'origen meravellós', Met. I.252). El català dissocia 'per miracle' de 'generació'.

¹⁸² ab fulgúreas sagetas flamas de foch: unió del llatí 'fulmina' ('llamps', Met. I.253) i 'flamas' ('flames', Met. I.255), en oracions separades i depenent de verbs diferents en llatí. Bonsignori uneix els dos verbs en una oració composta, però resumeix els versos; Alegre decideix completar l'italià però no trencar l'estructura composta que ha creat Bonsignori. Vegeu nota següent *recordant*.

¹⁸³ lo ayre: de l'italià 'l'aire' (2001: 113), mentre que el llatí té 'sacer aether' (Met. I.255). Simintendi també té 'l'aria' (1846: 17).

¹⁸⁴ lo larch pern: enteneu 'l'alt eix' situat a cada un dels pòls, gràcies als quals, segons els antics, se sostenia la volta celeste; del llatí 'axis' ('eix', Met. I.255).

¹⁸⁵ recordant: de l'italià 'recordandose' (2001: 113), mentre que el llatí té la forma personal 'reminiscitur' (Met. I.256), que pertany a una altra oració. Amb aquest gerundi Bonsignori uneix dues oracions llatines en una, estructura que Alegre segueix.

¹⁸⁶ los fats: del llatí 'fatis' (Met. I.256), no present en Bonsignori.

terra¹⁸⁷ per foch¹⁸⁸ se guastarien¹⁸⁹. E axí, mana reposar la fadiga dels ciclopes qui obraven sagetes¹⁹⁰, deslberant mudar la pena e per aygües destruir los vivints.

E recloent en les coves de Èholo¹⁹¹ tots los vents¹⁹², qui, los nuus¹⁹³ apartant, aclarexen lo ayre, soltà lo vent de levant¹⁹⁴, qui ab les ales mullades començà a volar, la cara cuberta de gran escuredat¹⁹⁵ e la barba de núvols carregada. Stihaven aygües los blanchs cabells, prenían posada los prenyats núvols en lo seu gran front, de ses plomes e pits abundantment les aygües se escampaven. Qui, pus ab los larchs braços hagué estret los núvols, fremí la terra¹⁹⁶ e les branques dels arbres entre si començaren fer brugit, e la aygua acanaladament caygué sobre lo món¹⁹⁷. Lo Iris, misatger de Juno¹⁹⁸ vestit de diverses colors, concebé moltes aygües, ministrant als núvols d'elles liberalment¹⁹⁹ quant los mancaven. Caen per terra les messes²⁰⁰, sovint ab recel de perdre²⁰¹ plorades per lo pobre²⁰² pagès, pòrtan-se'n les aygües lo treball de un any. Qui volentés nuu restara si lo viure li fos consentit²⁰³!

Mes no contenta la ira de Júpiter de les aygües del cel, requirí de ajuda a son germà Neptuno, senyor de les grans mars²⁰⁴, en lo palau del qual ajustats tots los rius de la terra, com a cuytat²⁰⁵ ab breus paraules son voler esplicà:

5 ab] ah.

¹⁸⁷ *cel, mar e terra*: de l'italià 'terra, el mare, el cielo' (2001: 113), mentre que el llatí té 'mare, quo tellus correptaque regia caeli' (*Met.* I.257).

¹⁸⁸ *per foch*: de l'italià 'per fuoco' (2001: 113); s'omet el llatí a continuació 'et mundi moles operosa laboret' (*Met.* I.258).

¹⁸⁹ *se guastarien*: enteneu 'serien devastats'.

¹⁹⁰ *mana reposar la fadiga dels ciclopes qui obraven sagetes*: traducció mixta de l'italià 'repuse le sue sagitte, le quali fuoro fabricate per Vulcano' (2001: 114) i del llatí 'tela reponuntur manibus fabricata Cyclopum' (*Met.* I.259). Bonsignori atribueix la fabricació a Vulcà, Alegre conserva l'explicativa de l'italià, però recupera el llatí 'Cyclopum'. Aquests ciclops, fills del Cel i la Terra, no són els mateixos que els fills de Neptú ni que els famosos constructors de muralles.

¹⁹¹ *Èholo*: enteneu 'Èol', déu dels vents.

¹⁹² *tots los vents*: simplificació del llatí 'Aquilone | et quacunque' (*Met.* I.262-3) o de l'italià 'l'Aquilone ed onne altro vento' (2001: 114).

¹⁹³ *nuus*: enteneu 'núvols'.

¹⁹⁴ *lo vent de levant*: traducció del llatí 'Notum' (*Met.* I.264), vent del sud que porta la pluja, que l'italià tradueix per 'Notu' (2001: 114).

¹⁹⁵ *la cara cuberta de gran escuredat*: de l'italià 'coperto el volto de grande oscurità', 2001: 114), mentre que el llatí té 'terribilem picea tectus caligine vultum' ('el rostre terrible cobert per una boira negra', *Met.* I.265).

¹⁹⁶ *fremí la terra*: del llatí 'fit fragor' (*Met.* I.269), que Bonsignori no tradueix.

¹⁹⁷ *les branques dels arbres entre si començaren fer brugit, e la aygua acanaladament caygué sobre lo món*: de l'italià 'se comenzò fra li arbori grande tempesta ed a farse gran piovia' (2001: 114), mentre que el llatí té 'hinc densi funduntur ab aethere nimbi' ('llavors els núvols densos vessen des de l'èter', *Met.* I.269).

¹⁹⁸ *Lo Iris, misatger de Juno*: es tracta de l'arc iris. En llatí hi ha 'nuntia Iunonis (...) | (...) Iris' ('Iris, missatgera de Juno', *Met.* I.270-1). El masculí català es pot explicar perquè l'italià té 'l'arco' (2001: 114), que comporta també el canvi a masculí del participi següent 'vestit', com fa Bonsignori ('vergato', 2001: 114), en femení en llatí ('induta', *Met.* I.270). Simintendi tradueix correctament 'Iris messagera di Iunone' (1846: 18).

¹⁹⁹ *liberalment*: enteneu 'generosament'.

²⁰⁰ *messes*: enteneu 'sebrats'.

²⁰¹ *sovint ab recel de perdre*: interpretació del llatí 'vota' (*Met.* I.273), potser a partir de la interpretació del verb 'se perdettero' (Bonsignori, 2001: 114), referit a les collites.

²⁰² *pobre*: afegit del català, no present a cap dels textos consultats.

²⁰³ *Qui volentés nuu restara si lo viure li fos consentit*: per 'volentés' enteneu 'de bon grat, gustosament'; i per 'nuu', 'sense protecció ni cobert'; afegit retòric del català, no present en cap dels textos consultats.

²⁰⁴ *germà Neptuno, senyor de les grans mars*: traducció mixta de l'italià 'Nettunno' (2001: 114) i el llatí 'caeruleus frater' ('el germà blavós', *Met.* I.275). Per a la descripció de Neptú en Ovidi, diferent de la descripció de Virgili a l'*Eneida* (I.124-141), vegeu Álvarez-Iglesias (1995: 207, n. 60).

—No és hora ab largues raons tardar la axecució del que instant necessitat²⁰⁶ requer. Per venjar les injúries del gran Júpiter²⁰⁷ és mester useu lo estrem de vostres forces; per {6b} que²⁰⁸ sens tarde obriu les vostres cases e ab desfrenat cors²⁰⁹ aviaiu les aygües sobre la plana terra²¹⁰.

5 No tardaren, a sos manaments obeint esforçadament, sens negun orde córrer²¹¹, e ajudant-los Neptuno²¹² ab la trident verga percutí la terra, en qui per gran terratrèmol restaren en molts lochs amples fraus, per on les aygües sens contrast se estenían²¹³ e, corrent los espaciosos camps, guastaven²¹⁴ arbres, blats, bèstias e alguns hòmens a qui lo soptat e inopinat cas no havia consentit temps de retraure's en casa, a on, si alguns se éran retrets, poch detardant la mort²¹⁵, sota aquelles, caent, ensemps ab les figures dels déus éran fets troços; e si alguna casa pogué resistir a no ésser enderrocada, almenys no mancaren les ones sobrepujar d'ella los pus alts lochs²¹⁶. Opremutos los alts monts, tots sota les aygües se amagaven: entre la mar e lo cel poch spay se mostrave²¹⁷ e, com tota la terra fos cuberta de aygua, no era coneguda la differència de les mars per los ribatges²¹⁸.

Dels hòmens, uns fugien a les montanyes, altres ab les barques movien los remos sobre aquells lochs on poch abans la terra havían cultivada²¹⁹ e a on primer²²⁰ eren habitades les ciutats e les viles. Algú²²¹ per ventura²²² pres

3 perquè] per / qne.

²⁰⁵ *com a cuytat*: enteneu 'de pressa' o 'preocupat'; afegit del català, no present en cap dels textos comparats.

²⁰⁶ *instant necessitat*: enteneu 'necessitat urgent' (DCVB, s.v. *instant* 1).

²⁰⁷ *Per venjar les injúries del gran Júpiter*: amplificació del llatí 'sic opus est' ('ha d'ésser així', *Met.* I.279).

²⁰⁸ *per què*: enteneu 'i per això'.

²⁰⁹ *ab desfrenat cors*: del llatí 'mole remota' ('esbotzats els dics', *Met.* I.279), que Bonsignori no tradueix.

²¹⁰ *sobre la plana terra*: del llatí 'habenas' ('cabdal, quantitat d'aigua', *Met.* I.280); en llatí Neptú ordena als déus fluvials que augmentin el cabdal dels seus rius, no traduït ni per Bonsignori ni per Alegre.

²¹¹ *obeint esforçadament, sens negun orde córrer*: traducció lliure del llatí 'fontibus ora relaxant | et defrenato volvuntur in aequora cursu' ('[els rius] van eixamplar les boques de les seves fonts i s'abocaren al mar en una cursa desenfrenada', *Met.* I.281-2) o de l'italià 'con effrenato corso corsero nel mare' (2001: 114-15).

²¹² *e ajudant-los Neptuno*: de l'italià 'allora Nettunno' (2001: 115), mentre que el llatí té 'ipse' (*Met.* I.283).

²¹³ *per gran terratrèmol restaren en molts lochs amples fraus, per on les aygües sens contrast se estenían*: per 'fraus' enteneu 'fondalades no gaire llargues entre muntanyes'; amplificació del llatí 'motuque vias patefecit aquarum' ('pel moviment es van obrir vies d'aigua', *Met.* I.284) o de l'italià 'per lo qual tremamento fece le vie all'acque ed allargò le vene [=canals d'aigua]' (2001: 115).

²¹⁴ *guastaven*: enteneu 'devastaven'.

²¹⁵ *a qui lo soptat e inopinat cas no havia consentit temps de retraure's en casa, a on, si alguns se éran retrets, poch detardant la mort*: per 'inopinat' enteneu 'inesperat, impensat'; amplificació del llatí 'virosque' (*Met.* I.286), que Bonsignori tradueix literalment. En català hi ha una repetició ('soptat e inopinat'), no present en llatí ni en italià.

²¹⁶ *los pus alts lochs*: traducció simplificada del llatí 'culmen (...) | turres' (*Met.* I.289-90), segurament a partir de l'italià, que només indica que l'aigua va cobrir les cases. De nou Simintendi té un text més proper al d'Ovidi ('tetto (...) torri', 1846: 19).

²¹⁷ *Entre la mar e lo cel poch spay se mostrave*: de l'italià 'e quasi fra'l mare e'l cielo era niente' (2001: 115).

²¹⁸ *no era coneguda la differència de les mars per los ribatges*: no es podia discriminar entre el mar i la terra perquè no hi havia costa; del llatí 'iamque mare et tellus nullum discrimen habebant' ('entre la terra i el mar ja no hi havia cap diferència', *Met.* I.291).

²¹⁹ *uns fugien a les montanyes, altres ab les barques movien los remos sobre aquells lochs on poch abans la terra havían cultivada*: de l'italià 'la gente corse tutta alli monti ed altri correveno alle navi, menando li remi per quelli luochi nelli quali poco innanti avevano lavorata la terra' (2001: 115), mentre que el llatí té 'occupat hic collem, cumba sedet alter adunca | et ducit remos illic ubi nuper ararat' ('un ocupa un turó, l'altre seu en una barqueta corba i porta els remos allà on fins fa poc llaurava', *Met.* I.293-94).

pexos en les cimes dels arbres²²³, e si la sort consentia²²⁴ àncores ésser lançades, d'elles, algunes se detenien entre les espesses vinyes e verdejants ceps²²⁵. Sobre les tendres herbes, que poch abans pasturaven les cabres, repòsan los grans e disformes cor- {6c} sos dels monstruosos animals de la mar²²⁶. Miraven sota les aygües los espessos boschs, les despoblades ciutats e cases derrocades²²⁷ les nereydes nimphes²²⁸, e los grans dalfins habitaven les silves, doblegant ab lur pes dels arbres les altes cimes. Nada lo lop entre les ovelles, quascú sol atenent a reparar son dan²²⁹. Portava la gran ona los cossos morts dels porchs salvatges, dels leons e grans tigres²³⁰. No aprofitava al cervo lo leuger córrer, e los aucells, après de molt haver cercat repòs, cansats del volar, cayen²³¹ en lo gran pèlech²³². Havia ja la potència de la mar²³³ sobrepujades les alteses²³⁴, a on gran part dels qui fugint a tanta fúria havien presa retreta²³⁵ no pogueren campar²³⁶ que de la cruel fam vençuts no fossen²³⁷.

15 És una terra nomenada Eònia, de qui la principal ciutat se anomena Foca²³⁸, separada per aspre desert de la ciutat e terra de Atenes²³⁹. En aquesta

1 en les] eules || 4 disformes] disfomes.

²²⁰ *e a on primer*: de l'italià 'e dove prima' (2001: 115), mentre que Ovidi parla d'un tercer home ('ille', *Met.* I.295), no present ni en Alegre ni en Bonsignori.

²²¹ *Algú*: de l'italià 'Alcuno' (2001: 115). Aquest és el quart exemple en Ovidi i el tercer en Bonsignori i en Alegre, atesa l'eliminació esmentada a la nota anterior *e a on primer*.

²²² *per ventura*: enteneu 'per casualitat, tal vegada'; afegitò del català, no present en cap dels textos consultats.

²²³ *cimes dels arbres*: de l'italià 'cime delli arbori' (2001: 115), mentre que el llatí té 'ulmo' (*Met.* I.296). Simintendi té una lectura propera al llatí ('olmo', 1846: 19).

²²⁴ *si la sort consentia*: del llatí 'si fors tulit' (*Met.* I.297), no present en Bonsignori.

²²⁵ *entre les espesses vinyes e verdejants ceps*: de l'italià 'nelle vigne e per li verdi campi' (2001: 115), mentre que el llatí té 'in viridi (...) prato | aut subiecta vineta' ('en els prats verds o en les vinyes sotmeses', *Met.* I.297-8).

²²⁶ *monstruosos animals de la mar*: del llatí 'phocae' (*Met.* I.300), mentre que Bonsignori té 'pesci' (2001: 115). Simintendi tradueix 'pesci foce' (1846: 19).

²²⁷ *espessos boschs, les despoblades ciutats e cases derrocades*: els tres adjectius ('espessos', 'despoblades' i 'derrocades') són un afegitò del català, no present en cap dels textos consultats.

²²⁸ *nereydes nimphes*: traducció explicativa del llatí 'Nereides' (*Met.* I.302), potser a partir de l'italià 'Le ninfe del mare' (2001: 115).

²²⁹ *quascú sol atenent a reparar son dan*: afegitò del català, no present en cap dels textos comparats.

²³⁰ *Portava la gran ona los cossos morts dels porchs salvatges, dels leons e grans tigres*: de l'italià 'lupi, leoni, tigri, porci selvatichi e cervi notavano per l'acqua' (2001: 115), mentre que el llatí té 'fulvos vehit unda leones, | unda vehit tigres; nec vires fulminis apro' (*Met.* I.304-05). Bonsignori simplifica els dos verbs llatins en una sola oració, cosa que segueix Alegre.

²³¹ *cayen*: enteneu 'queien'; l'accentuació arrizotònica es justifica per la presència de la 'a' davant de la 'y', que força una pronúncia neutra, no tònica, d'aquesta; la forma més habitual a les *Transformacions* és la rizotònica. Vegeu *Criteris d'edició*.

²³² *pèlech*: enteneu 'mar profund, allunyat de la costa'.

²³³ *la potència de la mar*: de l'italià 'la potenza del mare' (2001: 115), mentre que el llatí té 'immensa licentia ponti' ('l'enorme desenfrenament del mar', *Met.* I.309).

²³⁴ *sobrepujades les alteses*: del llatí 'pulsabantque (...) montana cacumina' ('[les aigües] s'estavellen contra els cims montanyosos', *Met.* I.310) o de l'italià 'passava sopra li monti' (2001: 115); ni Alegre ni Bonsignori tradueixen la primera part del vers ('maxima pars unda rapitur', *Met.* I.311).

²³⁵ *retreta*: enteneu 'retirada'.

²³⁶ *campar*: enteneu 'esquivar'.

²³⁷ *a on gran part dels qui fugint a tanta fúria havien presa retreta, no pogueren campar que de la cruel fam vençuts no fossen*: traducció mixta de l'italià 'e grande parte de quelli che fugivano dall'acque moriero de fame, cioè per li monti' (2001: 115), completada amb el llatí 'quibus unda pepercit, | illos longa domant inopi ieiunia victu', (*Met.* I.311-12).

²³⁸ *És una terra nomenada Eònia, de qui la principal ciutat se anomena Foca*: per 'Eònia' llegiu 'Aònia', nom antic de la Beòcia; i per 'Foca', 'Fòcida', regió de la Grècia central, entre la Beòcia i la Tessàlia; de l'italià 'Una terra è (...) la cui contrada è chiamata Eonia e la città se chiama Foca' (2001: 115), mentre que en llatí hi ha 'Separat Aonios Oetaeis (Acteis, Ω Tarrant

terra, com terra podia ésser anomenada e la aygua no ocupava tots sos camps²⁴⁰, se alçava un gran mont, anomenat Pernaso²⁴¹, que en la sua alta sumitat en dos colls se partia, sobrepujant la altesa dels núvols²⁴². Ací, ab una petita barcha, descaminats²⁴³, arribaren Deucalíhon e Pirra²⁴⁴ (perquè de tot lo món sol aquest coll avançava²⁴⁵ les ayguas), e no ingrats de tan singular repòs e estalvi per los déus a ells atorgat²⁴⁶, humilment adoraren les corricides²⁴⁷ nimphes e deïtats de aquell loch, no oblidant-se la deessa Temis, qui en aquell temps ab honrat temple²⁴⁸ era colta²⁴⁹ en lo dit mont, donant als de- {6d} manants fatals respostes²⁵⁰. Éran aquests dos los millors pus justs e qui millor als déus sacrificaven de quants havien viscut²⁵¹.

Per què, dreçant Júpiter los ulls de pietat²⁵² (ab esclarida cara e reposat ànimo) al perdut món per aygua, e veent de tants millés sol restar dos, qui per lur virtut e sanctedat merexien entre tants obtenir vènia²⁵³, ab lo vent de Aquiló²⁵⁴, lançats de la cara del cel los núvols, començà aquell a la terra mostrar e la terra a ell²⁵⁵. Reposà's la mar e cessà lo diluvi²⁵⁶. Neptuno²⁵⁷, posada la trident verga, cridat Triton son trompeta²⁵⁸, al qual, de la aygua exint ab les espatles verdes²⁵⁹, manà que, presa la sua gran trompa, cridant manàs

6 corricides] corritides.

2004: 13) Phocis' ('La Fòcida separa els camps aonis dels acteus', *Met.* I.313). L'assimilació de l'italià de la Fòcida amb una ciutat remunta a Del Virgilio 'quaedam civitas sive Focis' (f. 20v, *ap.* Ardissino 2001: 141, n.122).

²³⁹ *separada per aspre desert de la ciutat e terra de Atenes*: traducció mixta de l'italià 'la qual confina con al città de Atena' (2001: 115) i el llatí 'terra ferax dum terra fuit' (*Met.* I.314).

²⁴⁰ *e la aygua no ocupava tots sos camps*: del llatí 'pars maris et latus subitarum campus aquarum' ('una part del mar i un camp extens d'aigües sobtades', *Met.* I.315), que l'italià no tradueix. Simintendi, més fidel a Ovidi, té 'parte di mare, e ampia pianura delle subite acque' (1846: 20).

²⁴¹ *Pernaso*: enteneu 'Parnàs', muntanya de la Fòcida consagrada a les muses.

²⁴² *que en la sua alta sumitat en dos colls se partia, sobrepujant la altesa dels núvols*: de l'italià 'el quale con la sua summità passa li nuvoli' (2001: 115), mentre que el llatí té 'verticibus petit (...) astra duobus, | (...) superantque cacumina nubes' ('busca els astres amb dos pics, i superen els cims els núvols', *Met.* I.316-7). El llatí 'petit astra', en italià 'pare che tocchino el cielo' (2001: 115), ha estat omès per Alegre.

²⁴³ *descaminats*: enteneu 'perduts del camí'; de l'italià 'errando' (2001: 116), no present en el llatí.

²⁴⁴ *Deucalíhon e Pirra*: omisió del parentesc entre els dos, en llatí 'cum consorte', ('amb la seva esposa', *Met.* I.319) i en Bonsignori 'sue moglie' (2001: 116). Deucalió i Pirra, a més de ser marit i muller, són cosins, fills de Prometeu i d'Epimeteu, respectivament.

²⁴⁵ *avançava*: enteneu 'sobrepujava'.

²⁴⁶ *E no ingrats de tan singular repòs e estalvi per los déus a ells atorgat*: afegit del català, no present en cap dels textos consultats.

²⁴⁷ *corricides*: llegiu 'coricides', nimfes.

²⁴⁸ *ab honrat temple*: afegit del català, no present en cap dels textos consultats.

²⁴⁹ *colta*: enteneu 'venerada, observada amb culte'.

²⁵⁰ *donant als demanants fatals respostes*: referit a les respostes de Temis, filla d'Urà i Gea; amplificació del llatí 'fatidicamque' (*Met.* I.321), no traduït per Bonsignori.

²⁵¹ *Éran aquests dos los millors pus justs e qui millor als déus sacrificaven de quants havien viscut*: Alegre ajunta les qualitats de Deucalió amb les de Pirra, per separat en llatí ('non illo melior quisquam nec amantior aequi | vir fuit aut illa metuentior ulla deorum' (*Met.* I.322-23).

²⁵² *dreçant Júpiter los ulls de pietat*: del llatí 'Iuppiter' (*Met.* I.324), amplificació no present en Bonsignori.

²⁵³ *dos, qui per lur virtut e sanctedat merexien entre tants obtenir vènia*: la traducció torna a ajuntar en una sola oració el vers referit a Deucalió i el referit a Pirra.

²⁵⁴ *Aquiló*: nom llatí del vent Bòreas.

²⁵⁵ *començà aquell a la terra mostrar e la terra a ell*: 'ell' i 'aquell' referits al cel. El 'de la cara' anterior és un afegit, no present en llatí ni en italià; aquesta expressió mira de conservar el sentit de la metàfora de l'original, que 'el cel i la terra es van veure les cares'.

²⁵⁶ *e cessà lo diluvi*: de l'italià 'e fu cessato el diluvio' (2001: 116), no present en Ovidi.

²⁵⁷ *Neptuno*: de l'italià 'Nettunno' (2001: 116), mentre que el llatí té 'rector pelagi' (*Met.* I.331).

²⁵⁸ *son trompeta*: de l'italià 'suo trombettino' (2001: 116), no present en Ovidi.

les ones de la mar e dels rius tornassen a lurs límits, qui, volentés²⁶⁰ tals manaments obeint, ab la alta veu de la sua trompa, hoïda per tot lo món²⁶¹, los manaments de son senyor publicà. Obeïts sens tardar per aquelles ones, a hoïda de les quals arribà, torna la mar a sos ribatges, estrenyen-se los rius
 5 dintre los primers límits, comença a descobrir-se la terra; aminvant les aygües, crexen les grans montanyes²⁶². Aparia del món la primera forma rodona²⁶³, la qual mirant Deucalion, desacompanyat e nuu²⁶⁴, primer esfogada ab abundants làgremes la passió que en son cor tenia, ab veu tremolant e plorosos ulls²⁶⁵ començà a dir a Pirra:

10 —O germana, o muller, o fembra sola restant del nombre de tantes²⁶⁶, qui ab mi una comuna pàtria e linatge²⁶⁷ primer han ajustada, ajustà'ns après ab major grau de amor²⁶⁸ {7a} la ley del matrimoni, e ara inseparablement nos ajústan aquests cruels perills²⁶⁹! De tot lo ample món²⁷⁰ la multitud dels hòmens en nosaltres se asola²⁷¹, e no podem assegurar l'estat de nostra vida
 15 perquè encara los núvols m'espanten²⁷². Quantes ànsies combatrien lo teu

15 combatrien] combateren. *L'esmena es justifica pel llatí 'quis tibi, si sine me fatis erepta fuisses, | nunc animus, miseranda, foret?' ('Quin seria el teu ànim ara, lassa, si t'haguessis salvat pel destí sense mi?', Met. I.358-59), on la condicional depèn del 'foret'; i el mateix passa en italià.*

²⁵⁹ *ab les espatles verdes*: de l'italià 'coperte le spalle de verde lima<cci>a d'acqua' (2001: 116) o del llatí 'umeros innato murice tectum caeruleum Tritona' ('el blavós Tritó cobreix les espatlles amb la innata porpra', Met. I.332-33). Com indica Ardissino (2001: 141, n. 128), Bonsignori tradueix el mot 'murice' (molusc d'on s'extreia la porpra) per 'limaccia' i el 'caeruleum', que tant vol dir 'blavós' com 'verdós', per 'verde'. El català 'verdes' pot remetre a aquesta traducció de Bonsignori (Pellissa 2017), tot i que Alegre entén sovint el 'caeruleum' com el 'color de la mar', entre verd i blau; així ho fa més endavant (vegeu nota de color de la mar a TF XIV.1) i amb anterioritat, en no traduir 'caeruleus', associat a Neptú, potser per considerar reiteratiu traduir 'Neptuno de color de la mar' (vegeu nota anterior *germà Neptuno, senyor de les grans mars* a TF I.6). També tradueix l'adjectiu per blau (vegeu nota *ab blava color* a TF II.1), tot i que no és l'opció preferent del català.

²⁶⁰ *volentés*: enteneu 'de bon grat, gustosament'.

²⁶¹ *per tot lo món*: de l'italià 'per tutto'l mondo' (2001: 116), mentre que en llatí hi ha 'sub utroque (...) Phoebo' ('sota un i altre Febus', Met. I.338), de l'est a l'oest, és a dir, des d'on surt el sol fins on es pon.

²⁶² *torna la mar ... les grans montanyes*: de l'italià 'el mare avea el lito e li fiumi li loro letti, e li colli se comenzaro a vedere ed anche la terra e l'acqua s'abassò e li luochi s'apersero' (2001: 116). Bonsignori ignora pràcticament en la seva totalitat els versos anteriors (Met. I.335-42), cosa que també fa Alegre.

²⁶³ *la primera forma rodona*: del llatí 'Redditus orbis erat' ('El món havia estat restaurat', Met. I.248), no present en italià. El 'rodona' s'ha d'explicar pel llatí 'orbis'.

²⁶⁴ *desacompanyat e nuu*: del llatí 'inanem | et desolatas' (Met. I.349), no referit a Deucalió sinó a la terra.

²⁶⁵ *primer esfogada ab abundants làgremes la passió que en son cor tenia, ab veu tremolant e plorosos ulls*: amplificació de tipus sentimental a partir del llatí 'lacrimis (...) abortis' ('vessant llàgrimes', Met. I.350), amb la variant 'abortis' ('apagada [la veu]'), recollida per Jahn (1832: 64) en la majoria de mss. i editors. Bonsignori té només 'lacrimando' (2001: 116). Per a la introducció d'aquest tipus d'amplificacions en la traducció, vegeu *Introducció*.

²⁶⁶ *restant del nombre de tantes*: amplificació del llatí 'superstes' ('que sobrevius', Met. I.351).

²⁶⁷ *ab mi una comuna pàtria e linatge*: del llatí 'commune mihi genus et patruelis origo' ('amb mi un llinatge comú i un parentesc de cosina', Met. I.352), mentre que l'italià té 'una communna generazione del principio' (2001: 116).

²⁶⁸ *ab major grau de amor*: afegitó del català, no present en cap dels textos comparats.

²⁶⁹ *cruels perills*: del llatí 'pericula' (Met. I.353); l'afegitó no es troba en cap dels textos comparats.

²⁷⁰ *De tot lo ample món*: de l'italià 'in tutto'l mondo' (2001: 116), mentre que el llatí té 'terrarum, quascumque vident occasus et ortus' ('de les terres, siguin les que siguin que contemplin orient i occident', Met. I.354).

²⁷¹ *se asola*: enteneu 'es concentra'.

²⁷² *encara los núvols m'espanten*: del llatí 'terrent etiamnum nubila mentem' ('els núvols encara ara espanten el meu pensament', Met. I.357), mentre que l'italià té 'vedendo li nuvoli, ho paura dell'acqua' (2001: 116).

miserable cor si sens mi fosses restada? Com poguera la tua tendra e juvenil edat²⁷³ sostenir les vàrias pors que de continuo en tanta solitud te asaltarian? Dóna fe a mes paraules, que, si les ones te n'haguessen portada, no't trobaras desacompanyada de mi. E ja plagués als déus²⁷⁴ que ab les arts de món pare
 5 pogués tants dans reparar e en la terra infundir novas ànimas, pus²⁷⁵, axí plaent a ells²⁷⁶, en nosaltres dos resta la forma e exemple²⁷⁷ de tos los passats²⁷⁸ hòmens.

Havia dit, e làgremes no cessaven stillar de lurs plorosos ulls²⁷⁹, parent a ells bo recórrer ab prechs a divinal endreça²⁸⁰. Sens tarda los dos²⁸¹, caminant
 10 la terra no exuta²⁸², arribaren al temple nomenat de la deessa Temis²⁸³, qui de la passada aygua lotós estava²⁸⁴, ab lo altar sens foch ne sacrifici, e, scampats los odorants sacrificis sobre lurs caps e robes, adoraren la porta del temple ab los caps inclinats²⁸⁵, besant de aquell lo lindar²⁸⁶, ab humil²⁸⁷ veu dient:

—O, gran Temis²⁸⁸, si per justes pregàries ne humils oracions la ira dels
 15 déus se amansa, devotament te supplicam vulles, afavorint nostre desig, mostrar-nos com reparar pugam tan gran dan de l'humana linatge e als hòmens negats ajudar²⁸⁹.

Moguda²⁹⁰ la deessa {7b} als instants crits de lur devoció, tal resposta donà:

2 asaltarian] asaltara. *Amb una titlla de nasal damunt la darrera* a. || 4 desacompanyada] deseacompanyada. *Esmena de la probable lectura de l'incunable 'de sé acompanyada', a partir del llatí ('te sequer', Met. I.362) i de Bonsignori ('che io anchora m'anegarei', 2001: 116).*

²⁷³ *la tua tendra e juvenil edat*: afegit del català, no present en cap dels textos comparats.

²⁷⁴ *E ja plagués als déus*: de l'italià 'Ma dio volesse' (2001: 116), mentre que el llatí té 'utinam' ('tant de bo', Met. I.363).

²⁷⁵ *Pus*: enteneu 'puix que, atès que'.

²⁷⁶ *a ells*: referit als déus; en llatí 'superis' ('als superiors', Met. I.366).

²⁷⁷ *forma e exemple*: de l'italià 'esempio e forma' (2001: 117), en llatí 'exempla' (Met. I.366).

²⁷⁸ *tos los passats*: afegit del català, no present en cap dels textos comparats.

²⁷⁹ *làgremes no cessaven stillar de lurs plorosos ulls*: traducció amplificativa del llatí 'flebant' (Met. I.367) o de l'italià 'piangendo' (2001: 117).

²⁸⁰ *ab prechs a divinal endreça*: el català omet el següent 'et auxilium per sacras quaerere sortes' ('demanar ajut a través de l'oracle sagrat', Met. I.368), que Bonsignori resumeix en 'adiuto' (2001: 117).

²⁸¹ *los dos*: de l'italià 'loro due' (2001: 117) o potser del llatí 'pariter' (Met. I.369).

²⁸² *caminant la terra no exuta*: de l'italià 'non essendo ancora sciucca la terra' (2001: 117), mentre que el llatí té 'adeunt (...) Cephisidas undas, | ut nondum liquidas, sic iam vada nota secantes' ('van caminar fins a les aigües del Cefis, que, sense ésser encara transparents, ja recorren les antigues riberes', Met. I.369-70).

²⁸³ *nomenat de la deessa Temis*: del llatí 'sanctae | ad delubra deae' ('al temple de la sagrada deessa', Met. I.373-74); l'afegit del nom en català s'explica pel text posterior, on s'especifica la divinitat del temple. Bonsignori, tal com fa el llatí, no diu a qui pertany el culte d'aquest temple.

²⁸⁴ *lotós estava*: de l'italià 'è lutoso' (2001: 117), mentre que el llatí té 'turpi | musco' ('pel verdet fastigós', Met. I.373-4).

²⁸⁵ *E scampats los odorants sacrificis sobre lurs caps e robes, adoraren la porta del temple ab los caps inclinats*: la traducció catalana ha posposat aquest text, ja que en llatí, i també en Bonsignori, és anterior a l'arribada al temple.

²⁸⁶ *lo lindar*: simplificació del llatí 'gelidoque saxo' ('lloses gelades', Met. I.376), potser a partir de l'italià, que tampoc té l'adjectiu.

²⁸⁷ *humil*: probable error de traducció del llatí 'humi' ('al terra', Met. I.376). Bonsignori no té aquest adjectiu, ni tampoc la traducció correcta del llatí 'humi'. Ovidi diu que s'agenollaren al terra i pregaren, acció que permet la introducció de l'adjectiu en català.

²⁸⁸ *O, gran Temis*: emplaçament de la invocació al principi del parlament, tal com fa Bonsignori ('O dea Temis', 2001: 117), no com es troba en el text d'Ovidi.

²⁸⁹ *e als hòmens negats ajudar*: afegit del català, no present en cap dels textos comparats. Es tracta d'una dittologia de l'oració anterior.

²⁹⁰ *Moguda*: enteneu 'commoguda' (DCVB, s.v. II.2).

—Exiu del temple, cobriu ab vel los vostres caps e cares²⁹¹, sien sens correja soltes les vostres vestidures e lançau detràs les spatles los ossos de vostra gran mare.

Hoÿda tal manera de resposta²⁹², espantats restaren, e, callant, pensaven en
5 les paraules de aquella²⁹³, fins que Pirra²⁹⁴, rompent lo callament, començà a dir:

—Faça'm digna de perdó la alta deessa si, duptant²⁹⁵ offendre los ossos de ma mare, refuse sos manaments²⁹⁶.

E axí, entre ells repetint interpretaven diversament la tal resposta²⁹⁷, quant
10 lo fill de Promoteu començà ab blanes²⁹⁸ paraules amansar sa muller²⁹⁹, comoguda per tals manaments a pietat e ira³⁰⁰, dient:

—Nostres penses del ver lunyades èrran ab diversas opinions, com sia cert los déus no-ns mànan neguna cosa injusta. E per què, si no m'engan, nostra gran mare és la terra, los seus ossos, les pedras, e aquests nos mana la deessa
15 lançar detràs nostres espatles.

Paregué bo a Pirra³⁰¹ lo dir de son marit, mes neguns³⁰², no tenint-lo per cert, s'i afermaven³⁰³. A la fi, pensant que assetjar³⁰⁴ res no podia noure³⁰⁵, se cobriren lo cap e, descenynt-se com los era manat, lançaren detràs si un gran nombre de pedres. Qui creuria, sinó per lo testimoni de antigues scriptures,
20 que les pedres axí lançades, dexada lur duresa, amollides començaren a pendre forma³⁰⁶? A qui³⁰⁷, crexent, natura parcial³⁰⁸ ajudà, component d'elles com en

²⁹¹ *caps e cares*: del llatí 'caput' ('cap', *Met.* I.382); el binomi no és present en italià.

²⁹² *Hoÿda tal manera de resposta*: de l'italià 'Audita costoro la risposta' (2001: 117), no present en llatí.

²⁹³ *e, callant, pensaven en les paraules de aquella*: afegitó del català, no present en cap dels textos comparats.

²⁹⁴ *Pirra*: omissió del llatí 'Pyrrha prior' ('la primera Pirra', *Met.* I.385) o de l'italià 'e prima comenzò Pirra' (2001: 117).

²⁹⁵ *duptant*: enteneu 'tement'.

²⁹⁶ *Faça'm digna de perdó la alta deessa si, duptant offendre los ossos de ma mare, refuse sos manaments*: mentre Ovidi i Bonsignori tenen el passatge en estil indirecte, el català l'ha convertit a estil directe; el català també ha eliminat el llatí 'iactatis (...) ossibus' ('llençant els seus ossos', *Met.* I.387).

²⁹⁷ *entre ells repetint interpretaven diversament la tal resposta*: simplificació del llatí 'interea repetunt caecisque obscura latebris | verba datae sortis secum inter seque volutant' ('mentrestant mediten i entre els dos donen voltes a la resposta de l'oracle, rebuda d'amagatalls obscurs', *Met.* I.388-89).

²⁹⁸ *blanes*: enteneu 'suaus, fluixes'.

²⁹⁹ *sa muller*: del llatí 'Epimethida' ('la filla d'Epimeteu', *Met.* I.390), en referència a Pirra; Alegre ha traduït l'anterior 'Promethides' (*Met.* I.390) per 'lo fill de Promoteu', però no ha fet el mateix amb Pirra, tot i que Ovidi es refereix als dos amb el patronímic. L'italià té només els noms ('Deucalion a Pirra', 2001: 117).

³⁰⁰ *comoguda per tals manaments a pietat e ira*: afegitó del català, no present en cap dels textos comparats.

³⁰¹ *Pirra*: del llatí 'Titania' ('Titània', *Met.* I.395), en referència al seu avi, el tità Jàpet.

³⁰² *neguns*: enteneu 'ells dos', en plural, en referència a Deucalió i Pirra, potser a partir de Bonsignori ('ciascuno de loro due', 2001: 118) o del llatí 'ambo' ('ambdós', *Met.* I.396). Des de 'Paregué bo a Pirra' fins 's'i afermaven' té un sentit poc clar; s'entén que, encara que la interpretació no els convencés, era la millor opció.

³⁰³ *s'i afermaven*: enteneu 's'hi agafaven'.

³⁰⁴ *assetjar*: llegiu 'assajar'.

³⁰⁵ *noure*: enteneu 'fer mal, danyar'.

³⁰⁶ *Qui creuria ... pendre forma*: de l'italià 'chi crederia questo, se non fosse che l'antica scrittura el testimonia? che le pietre subito mancaro della loro durezza e comenzaro a diventare molli ed a pigliare forma' (2001: 118), o del llatí, força semblant (*Met.* I.400-3). El pronom interrogatiu inicial depèn de Bonsignori, ja que en llatí no es troba al principi; el català 'antigues scriptures' també depèn de l'italià 'antica scrittura' (2001: 118), en llatí 'vetustas' ('l'antiguitat', *Met.* I.400).

³⁰⁷ *A qui*: en referència a les pedres llençades; vegeu nota anterior *Qui creuria ... pendre forma*.

un marbre tallat forma de home, en les quals pedres aquelles parts que tenian de {7c} humidat terrena se convertien en sanch e aliment del cors, lo que dur no pogué ésser amollit, restà prenent forma de ossos; retengueren les venes en los cossos lo nom que en las pedres tenien³⁰⁹. E axí, en poch spay se amostrà
 5 lo món ple de hòmens per les pedres lançades, ajustant-hi altre nombre de dones lo treball de Pirra³¹⁰. De tal començ restam nosaltres durs e disposts a sostenir treballs, testificant la matèria de nostre naximent.

CAPITOL SETÈ E TRANSMUTACIÓ VUYTENA, DE LA TERRA CONVERTIDA EN DIVERSOS ANIMALS

10 Reparada per tal manera la pèrdua dels hòmens³¹¹, la terra per si produhí diverses formes de animals, car, pus la antiga humor se escalfà per lo sol, començaren a inflar³¹² los lots, los lachs e los stanys³¹³. E axí, les fecundes sements, nudrits³¹⁴ per la calor del vivificant sol, com en lo ventre de la mare crexen los fills, cresqueren en la terra e ab spay³¹⁵ prengueren forma³¹⁶. E pus
 15 lo gran riu de Nilo³¹⁷, dexant los mullats camps, restrengué ses aygües en los antichs ribatges, la humiditat d'ell, en aquells restant escaldada per lo calt ayre, produhí diversos e monstruosos animals, e aquests foren trobats per los cultivadors, ab longues relles girant la terra³¹⁸, dels quals, aquells a qui lo temps havia fornida la vida, parian nius³¹⁹; altres, no ab {7d} compliment
 20 fornits, de sentiment afreturaven³²⁰, e molt sovint en un cors una part vivia e lo restant encara era terra, qui³²¹, pus ab trempament³²² prenian aquella part que

1 aquelles parts] aquella part || 9 animals] *Amb la l impresa amb poca tinta* || 11 car] cra.

³⁰⁸ *parcial*: error de traducció del llatí 'mitior' ('més suau', *Met.* I.403), no traduït en Bonsignori. L'expressió 'natura parcial' cal entendre-la en el sentit que anaven canviant de naturalesa, passant de pedra a carn a poc a poc, i la seva forma no era definida.

³⁰⁹ *lo nom que en las pedres tenien*: en referència a les venes de les pedres, franges d'un material diferent en roques i minerals, normalment primes i llargues.

³¹⁰ *de Pirra*: de l'italià 'Pirra' (2001: 118), mentre que el llatí té 'femina' ('la dona', *Met.* I.413).

³¹¹ *Reparada per tal manera la pèrdua dels hòmens*: de l'italià 'Poi che fu restorato el mondo delle gente' (2001: 120), no present en llatí.

³¹² *inflar*: enteneu 'augmentar de volum, també a causa de fluids'.

³¹³ *los lots, los lachs e los stanys*: de l'italià 'el loto e l'acqua e le palude' (2001: 120), mentre que el llatí té 'caenumque udaeque paludes' ('el llot i els estanys humits', *Met.* I.418); l'italià 'acqua' (subst.), del llatí 'udae' (adj.), pot explicar el 'lachs' del català.

³¹⁴ *nudrits*: el mot 'sement' fou antigament també masculí.

³¹⁵ *ab spay*: enteneu 'amb el pas del temps'.

³¹⁶ *humor*: enteneu 'líquid'.

³¹⁷ *E pus lo gran riu de Nilo*: de l'italià 'Ma poi che'l fiume del Nilo' (2001: 120), que ignora la referència 'septemfluus' ('de set desembocadures', *Met.* I.422) del llatí, refertit al Nil.

³¹⁸ *produhí diversos e monstruosos animals, e aquests foren trobats per los cultivadors, ab longues relles girant la terra*: traducció mixta de l'italià 'nacquero animali de diversi generazioni, e questi fuoro trovati quando li lavoratori lavoravano' (2001: 120), i del llatí 'plurima cultores versis animalia glaebis | inveniant' ('els cultivadors troben molts animals regirant els terrossos', *Met.* I.425-26). L'estructura oracional del català, amb dues coordinades, depèn de l'italià, però Alegre tradueix 'versis glaebis' ('ab longues relles girant la terra'), no present en Bonsignori.

³¹⁹ *parian nius*: enteneu 'n'apareixien nius' (*DCVB*, s.v. *parer*); del llatí 'in his quaedam modo coepta per ipsum | nascendi spatium' ('eren trobats començant a viure en el moment de néixer', *Met.* I.426-27).

³²⁰ *no ab compliment fornits, de sentiment afreturaven*: amplificació del llatí 'quaedam modo coepta suisque | trunca vident numeris' ('d'altres que semblen mig acabats però els falten els membres', *Met.* I.427-28), no traduït per Bonsignori, que ha resumit tot el passatge. Alegre tradueix el llatí 'numeris' ('part, membre') per 'sentiment'. Pomponi Mela sosté, en relació a aquest episodi, que aquests animals van rebre una ànima ('accipientia spiritum', *Chor.*, I.9.52), potser el 'sentiment' en Alegre. Mela apareix a les *Allegories* i a la *Genealogia* de Boccaccio, i potser Alegre hagi recollit aquesta referència com a glossa d'algun dels textos que fa servir o recordant l'explicació de Mela.

³²¹ *qui*: en referència als animals nascuts.

haviem mester del calt e humit, vivían, perquè en aquestes dues virtuts stà la major actió de engendrar³²³: com sia lo foch a la aygua contrari, la humida vapor qui resta de tal contrast, abta per a crear, dona començ a totes coses. E de ací restà que les terres, mullades per lo gran diluvi, après, ab la soberga calor del sobrevenint sol, procrearen moltes spècies de animals, part ab les antigues figures e part sots nova forma de espantable mirar, les quals volentés volguera no haver produydes, perquè entre ellas nasqué un spantable serpent que anomenaren «Fiton»³²⁴, qui, de les gents no conegut per la granesa sua e molt loch que ocupava de una gran montanya, ab sovinejats dans en tanta terror los vehins poblats aportà que, aquells desabitats, cercaven los hòmens en lunyades parts estar³²⁵. Per on, indignat, lo gran ànimo de Febo³²⁶ volgué, seguint lo camí de virtut, qui ajudar als apressats nos mana, venjar tantes injúries e relevar del món tan eminent dan³²⁷. Per què, pres³²⁸ lo seu fort arch, gran nombre de flexas, fins en aquella hora no usades sinó en mort de cabirols e altres salvatgines, despès³²⁹ en spessament nafrar lo dur cuyro del tan soberch animal. Finalment, ab mil ferides diversament escampada la sua negra e verinosa sanch³³⁰, perdé {7bisa} la vida. E perquè la fama de tal gloriosa victòria la antiquitat del temps no prescrivís, ordenà annual festa ab jochs, anomentats per la morta serpent «fitònichs», ésser celebrada, en los quals éran fets diversos e leugés esperiments de les temprades persones dels hòmens jòvens, e aquells qui, corrent, luytant, saltant e bé guiant les rodes dels carros, antigament per excel·lència usats, havían dels altres la milloria, éran corronats³³¹ de fulles de figuera³³²; perquè encara lo vert lorer no era en lo món, Phebo de tots los arbres usava en coronar los que merexien per alguna virtut la honor del triumpho.

CAPÍTOL VUYTÈ E TRASMUTACIÓ NOVENA, DE DAPNE, FILLA DE PENNEU RIU, EN LORER

22 éran] e eran.

³²² *ab trempament*: enteneu ‘amb moderació’ (*DCVB*, s.v. 1); del llatí ‘temperiem’ (‘equilibri’, *Met.* I.430).

³²³ *perquè en aquestes dues virtuts stà la major actió de engendrar*: amplificació del llatí ‘discors concordia fetibus apta est’ (‘de la concòrdia discordant neixen els éssers’, *Met.* I.433), que Alegre també tradueix a la frase següent.

³²⁴ *que anomenaren «Fiton»*: per ‘Pitó’ enteneu ‘serp monstruosa morta per Apollo a Delfos’; de l’italià ‘chiamato Piton’ (2001: 120), mentre que el llatí recorre a la segona persona per adreçar-se a la serp Pitó: ‘te quoque, maxime Python’ (‘a tu també [et va engendrar], enorme Pitó’, *Met.* I.438).

³²⁵ *ab sovinejats dans en tanta terror los vehins poblats aportà que, aquells desabitats, cercaven los hòmens en lunyades parts estar*: afegitò del català, no present en cap dels textos comparats, que amplifica la idea anterior que la Pitó causava terror als humans.

³²⁶ *indignat, lo gran ànimo de Febo*: de l’italià ‘El quale Febo, cioè el Sole’ (2001: 120), mentre que el llatí té ‘deus arquitegens’ (‘el déu portador de l’arc’, *Met.* I.441). Alegre amplifica l’italià amb ‘indignat, lo gran ànimo’, i alhora n’elimina el ‘cioè el Sole’.

³²⁷ *seguint lo camí de virtut, qui ajudar als apressats nos mana, venjar tantes injúries e relevar del món tan eminent dan*: afegitò d’Alegre de tipus moral, no present en cap dels textos comparats.

³²⁸ *pres*: llegiu la forma de participi, no la de perfet.

³²⁹ *despès*: enteneu ‘va gastar’.

³³⁰ *negra e verinosa sanch*: traducció sinonímica del llatí ‘effuso per vulnera nigra veneno’ (‘escampat per negres ferides el seu verí’, *Met.* I.444). Alegre relaciona el verí de la serp amb la seva sang, negra i verinosa.

³³¹ *corronats*: llegiu ‘coronats’.

³³² *de figuera*: l’italià té ‘schio’ (‘castanyer d’Índia o bord’, 2001: 120), nom que també s’usa per referir-se a algun tipus d’alzina (*TRECCANI*, s.v. *èsculo*); el llatí té ‘aesculeae’ (‘d’alzina’, *Met.* I.449), l’arbre de Júpiter. Potser Alegre ha traduït a partir dels dos textos, entenent que el llatí ‘aesculeus’ feia relació al gènere ‘aesculus’, que comprèn les famílies d’arbres i arbusts caducifolis en les quals es troba el ‘castanyer d’Índia’, que ha resultat en figuera (?). De fet, Febus, com diu Ovidi a continuació, en aquell moment usava de tots els arbres, cosa que podria haver donat llibertat a Alegre en l’elecció de l’arbre.

La primera amor que de Phebo se troba fon quant, no per ignorant sort mes per satisfacer a la indignada ira de Cupido, se anamorà de Dapne³³³, noble e gentill donzella³³⁴, filla del riu Penneu³³⁵. E fon en tal manera³³⁶, que, ensuperbit lo ànimo de Phebo per la mort de la dita serpent, passejant lo
5 spaciós ayre³³⁷, encontrà lo fill de Venus³³⁸ portant³³⁹ {7bisb} arch e sagetes, al qual, menyspreant ab paraules de burla³⁴⁰, dix:

—O, veciat³⁴¹ minyó, criat entre amós e delicats deportes³⁴², quin gosar te acompanya en aportar aquexes tan forts armes, soberga càrrega a tes forces³⁴³? Dexa, dexa presumpció de tan foll cuydar, e lo pes d'elles remet³⁴⁴ a mos forts
10 braços, qui, tirant, són acostumats de fer profundes nafres en los cossos de grans animals, e qui novament ab multitud de sagetes han dada la mort a Fiton, diforme serpent, terror de tot lo món.

De tals raons indignat lo jove Cupido, maliciosament li respòs³⁴⁵:

—O, quant te seria millor, Febo, lo inútil temps de ton viure ocupasses en
15 menyspresar la riquesa dels béns, los quals lo teu ànimo de poch avasat no pot soportar, que, com ab vanitat de folles paraules despens³⁴⁶ aquell en maldir les mies divulgades laors, que certament³⁴⁷, quant los déus als animals avànsan, és menor la tua glòria de la mia. E si de açò per speriència vols fer la prova, ab lo teu tan fort arch fé'm lo pijor que pugues³⁴⁸ e del meu flach te guarda, si pots.

20 E dexant-lo indignat de tan furiosa resposta³⁴⁹, prest, ab la leugeria de ses ales se portà en lo munt de Pernaso e en la ombrosa torra³⁵⁰ on per pròpia habitació aturava³⁵¹. E aquí pres de la gran³⁵² aljava dues sagetes de diverses operacions, la una induint a amar, la altre causant avorriment. Era la primera

15 riquesa] rla / quesà.

³³³ *Dapne*: enteneu 'Dafne'.

³³⁴ *noble e gentill donzella*: afegitò del català, no present en cap dels textos comparats.

³³⁵ *filla del riu Penneu*: segons la versió més estesa, Dafne és filla de la Terra i del riu Ladó de l'Arcadia. Ovidi la fa filla de Peneu, riu de la Tessàlia, per explicar com el llorer, propi de la vall del Tempe a la Tessàlia, per on passa el Peneu, s'erigí en l'atribut d'Apollo. Vegeu Álvarez-Iglesias (1995: 215, n. 84).

³³⁶ *E fon en tal manera*: de l'italià 'la quale fu in questo modo' (2001: 121), no present en llatí.

³³⁷ *passejant lo spaciós ayre*: de l'italià 'andando per l'aire' (2001: 121), no present en llatí.

³³⁸ *lo fill de Venus*: en referència a Cupido; de l'italià 'Cupido, figliuolo della dea Venere' (2001: 121), no present en llatí.

³³⁹ *portant*: del llatí 'flectentem' ('tensant', *Met.* I.455) o de l'italià 'tendeva' ('tensava', 2001: 121), llegit com a 'teneva' ('tenia').

³⁴⁰ *menyspreant ab paraules de burla*: afegitò explicatiu i narratiu del català.

³⁴¹ *veciat*: enteneu 'acostumat a ser afalagat i no contradit' (*DCVB*, s.v. *aveciat*).

³⁴² *criat entre amós e delicats deportes*: per 'deportes' enteneu 'recreacions, esbarjos'; afegitò del català, no present en cap dels textos comparats.

³⁴³ *soberga càrrega a tes forces*: afegitò del català, no present en cap dels textos comparats.

³⁴⁴ *Dexa, dexa presumpció de tan foll cuydar, e lo pes d'elles remet*: afegitò del català, no present en cap dels textos comparats.

³⁴⁵ *De tals raons indignat lo jove Cupido, maliciosament li respòs*: amplificació del llatí 'filius huic Veneris (...) | (...) ait' (*Met.* I.463-64), que Bonsignori tradueix de manera semblant al llatí.

³⁴⁶ *despens*: enteneu 'gastes, consumeixes'.

³⁴⁷ *O, quant te seria millor ... que certament*: amplificació no present en Bonsignori. Alegre mostra interès per aquest diàleg entre Febus i Cupido, que amplifica.

³⁴⁸ *fé'm lo pijor que pugues*: de l'italià 'famme lo peggio che tu poi' (2001: 122), mentre que el llatí té 'te meus arcus' ('el meu arc et ...', *Met.* I.464).

³⁴⁹ *E dexant-lo indignat de tan furiosa resposta*: amplificació del llatí 'dixit' (*Met.* I.466), no present en Bonsignori.

³⁵⁰ *en lo munt de Pernaso, e en la ombrosa torra*: per 'Pernaso' enteneu 'Parnàs', muntanya de la Fòcida consagrada a les muses; del llatí 'umbrosa Parnasi (...) arce' ('a l'ombrosa ciutadella del Parnàs', *Met.* I.467), mentre que Bonsignori resumeix el passatge amb un sol mot ('Parnaso', 2001: 122).

³⁵¹ *on per pròpia habitació aturava*: afegitò del català, no present en cap dels textos comparats.

³⁵² *gran*: en llatí 'sagittifera' ('portadora de fletxes', *Met.* I.468).

de limat or, ab la punta afabrida³⁵³; la segona, de aspre ferro e mal {7bisc} limat, de la qual lo vindicatiu³⁵⁴ Cupido nafrà lo cor de Dampne, filla de Penneu riu, tan indignant-la contra Febo que d'ell fugia com de pestilència e mortal enemich no sol la vista, mes encara lo nom³⁵⁵. Qui, ab la daurada
 5 profundament nafrat, no reposava sinó en la vista de aquella, qui, fugint son acost, elegí, servint Diana³⁵⁶, castament viure per los deserts e silves, a on, desenciada³⁵⁷, passejava vestida de grossos draps, ab los cabells sens negun adob escampats per ses spatles³⁵⁸. Molts en matrimoni la demanaven per la sua gran bellesa³⁵⁹, los quals refusats, sens conexença de home, no sabia los
 10 nupcials aparells de Ymeneo, déu de les noces³⁶⁰, ne curava de les àncies que la vida anemorada causa³⁶¹. Quantes vegades li dix son pare:

—Cara filla, la tua edat me és deutora de néts. E per ço, si a tu plau, de tants nobles desijant ton acost elegeix un ab qui benaventuradament fines ton viure³⁶².

15 E ella, com a un leig crim avorrint lo matrimonial jou, tenyia per vergonya de rossa³⁶³ color lo tendre cuyro de la sua bella cara, e ab los estesos braços afalagant, abraçava son pare, ab tremolosa veu dient-li:

—Si en la reverència vostre, senyor pare, mos prechs troben algun loch³⁶⁴, no-m sia per vós negada la virginitat poder tot lo temps de ma vida honrar,
 20 cosa ja obtenguda per Diana de son pare.

A qui lo antich riu, responent, deya:

—No per {7bisd} desig de desviar ton pler m'estich de consentir al que demanes, mes la tua excellent bellesa obvia a tant frets vots³⁶⁵.

25 No dexà Febo de amar e, vista-la de tan gentil manera, per semblant desige haver-la per muller, esperant tan limitat desig poder portar a fi, mes en açò mancà la sua astrologia e endevinar³⁶⁶. Com les leugeres arèsters del li

3 indignant-la] indignant / lo || 4 vista] vist || 10 àncies] anl / sies.

³⁵³ *afabrida*: enteneu 'brillant a causa de la fricció' (DCVB, s.v. *febrida*).

³⁵⁴ *lo vindicatiu*: afegit del català, no present en cap dels textos comparats.

³⁵⁵ *tan indignant-la contra Febo que d'ell fugia com de pestilència e mortal enemich no sol la vista, mes encara lo nom*: traducció mixta de l'italià 'per modo che soperchiamente spregiava amore e Febo' (2001: 122) i del llatí, que diu només que Dafne fuig el nom d'Apollo.

³⁵⁶ *Diana*: de l'italià 'Diana' (2001: 122), mentre que el llatí té 'Phoebes' ('Febe', *Met.* I.476), en referència a aquesta deessa.

³⁵⁷ *desenciada*: enteneu 'sense ànsia, despreocupada'.

³⁵⁸ *ab los cabells sens negun adob, escampats per ses spatles*: de l'italià 'con li capelli sparti e scapigliati senza alcuna azzudura' (2001: 122), mentre que el llatí té 'vitta coercebat positos sine lege capillos' ('una cinta li lliga els cabells deixats en desordre', *Met.* I.477); 'azzudura' ve del verb italià 'azzimare' ('ornar, adobar'). Segons Tarrant, vers interpolat (2004: 19).

³⁵⁹ *per la sua gran bellesa*: afegit del català, no present en cap dels textos comparats.

³⁶⁰ *Ymeneo, déu de les noces*: per 'Ymeneo' llegiu 'Himeneu', déu de les noces, a les quals assistia ornat amb una corona de flors i agitant una torxa; amplificació del llatí 'Hymen' (*Met.* I.480), que l'italià no tradueix.

³⁶¹ *les àncies que la vida anemorada causa*: amplificació sentimental del llatí 'amor' (*Met.* I.480) o de l'italià 'amore' (2001: 122).

³⁶² *E per ço, si a tu plau, de tants nobles desijant ton acost, elegeix un ab qui benaventuradament fines ton viure*: afegit del narratiu d'Alegre, no present en cap dels textos comparats.

³⁶³ *rossa*: enteneu potser 'vermella'; en italià hi ha 'roscia' (2001: 122) i en Ovidi 'rubore' (*Met.* I.484). En el paràgraf següent també es descriuen els llavis com a 'rossos', cosa que podria indicar aquest significat. Aquest sentit de 'ros' no es troba en el DCVB ni en el DECat; es tractaria d'un italianisme, freqüents en aquesta traducció.

³⁶⁴ *Si en la reverència vostre, senyor pare, mos prechs troben algun loch*: afegit del català, no present en cap dels textos comparats.

³⁶⁵ *No per desig de desviar ton pler m'estich de consentir al que demanes, mes la tua excellent bellesa obvia a tant frets vots*: per 'obvia' enteneu 's'oposa, contradiu'; Alegre, tal com fa Bonsignori (2001: 122), converteix el passatge en estil directe, en Ovidi en estil indirecte; el passatge és comú a un de la *Lamentació de Mirra* de Corella (2016: 25).

³⁶⁶ *mancà la sua astrologia e endevinar*: traducció del llatí 'suaque illum oracula fallunt' ('els seus oracles l'enganyen', *Met.* I.491), no present en Bonsignori (2001: 123).

pentinat³⁶⁷ se ensénan acostades al foch³⁶⁸, axí les anemorades flames ocupaven los membres de Febo³⁶⁹. E axí, ab les mal preses sperances nudria lo estèril amor. Adelitave's en mirar los escampats e descomposts cabells penjant entorn del blanch e delicat³⁷⁰ coll, no se oblidava estimar la bellesa de aquells
 5 si ordonadament fossen posats, mirava los resplandents ulls, semblant dues clares esteles, mirava los rossos labis³⁷¹, dels quals lo mirar li causà novell desig, loava la egual larguesa de sos dits, contemplava la lindesa de les mans, desijava de sos larchs e bé acompassats braços ésser sovint abraçat³⁷². Levava's ab aquestes suma de les amagades belleses³⁷³. No bastaven sos crits
 10 en aturar d'ella, fugint, la leugeria³⁷⁴, a qui ab enamorat gest deya:

—No fuges de mi, graciosa nimfa³⁷⁵, qui no com a enemich te saguesch, mes com un singular e ferm anemorat, sol desijant ton bé³⁷⁶. Dexa tan soptat córrer als servos e anyells encalsats per los leons e lops, e a la coloma fugint lo strèpit de la volant àguila, lurs naturals enemichs. {8a} O, las! Quant tem
 15 axí corrent no caygues, havent-ta'n yo dada ocasió. Guarda la aspresa del camí³⁷⁷, asegura ton córrer, e si temps³⁷⁸ de mi ésser aconseguida, te promet que ab lo pas reposat te seguiré de luny. [Prega saber] a qui tant plaus, e

1 ensénan] enseñam || 4 blanch] banch || 10 qui] q. *Amb una titlla damunt indicant 'que' || 14 enemichs] enmichs || 17 [Prega saber]] pe / sa q so. *Amb una titlla de líquida entre la p i la e, i una titlla horitzontal (=que) damunt la q. Esmena a partir del llatí 'inquire' ('demana', Met. I.512) o de l'italià 'pregote che tu aguardi' (2001: 123). Es podria reconstruir 'pensa qui só', amb un error en la impressió de les dues titlles, però la lectura no encaixa amb la resta de l'oració 'a qui tant plaus, e conèixer', ni permet coordinar els infinitius 'saber' i 'conèixer'.**

³⁶⁷ *li pentinat*: probablement de l'italià 'stoppia' (2001: 123), 'estopa' en català, que tradueix el llatí 'stipulae' ('tijes, palles', Met. I.493); l'assimilació d'Alegre potser s'explica perquè l'estopa és la 'part basta que es separa del lli i del cànem en trencar-los o pentinar-los' (DCVB, s.v. *estopa*), cosa que justifica l'adjectiu 'pentinat' afegit per Alegre.

³⁶⁸ *Com les leugeres arestes del li pentinat se ensénan acostades al foch*: traducció de l'italià 'come arde la stoppia poi che n'è levato el grano' (2001: 123), mentre que el llatí té 'utque leves stipulae demptis adolentur aristis, | ut facibus saepes ardent, quas forte viator | vel nimis admovit vel iam sub luce reliquit' ('com s'incendia la palla lleugera un cop segada l'espiga, com cremen els rostolls per les torxes, que per atzar un caminant ha acostat massa o ha abandonat en fer-se de dia', Met. I.492-94). Alegre i Bonsignori només tradueixen Met. I.492, no els altres dos. El català 'arestes' és traducció literal del llatí 'aristis'. Per a l'eliminació i simplificació de comparacions d'Ovidi, vegeu *Introducció*; vegeu també nota anterior *li pentinat*.

³⁶⁹ *ocupaven*: enteneu 's'apoderaven de'.

³⁷⁰ *blanch e delicat*: afegitó del català, no present en cap dels textos comparats.

³⁷¹ *los rossos labis*: per 'rossos' enteneu potser 'vermells' (o 'roses'); de l'italià 'la sua bella bocca' (2001: 123), mentre que el llatí té 'oscula' ('petons', Met. I.499). Simintendi, en aquest punt, té una traducció semblant a la de Bonsignori ('la piccola bocca', 1846: 29). Ovidi es refereix a la boca amb el mot 'petons', cosa que no fa cap dels traductors comparats.

³⁷² *loava la egual larguesa de sos dits, contemplava la lindesa de les mans, desijava de sos larchs e bé acompassats braços ésser sovint abraçat*: del llatí 'laudat digitosque manusque | brachiaque et nudos media plus parte lacertos' ('lloa els dits i les mans i els braços, i els avantbraços, més de meitat nus', Met. I.500-1). Traducció poc relacionada amb el llatí i no present en Bonsignori, que té 'lodava la braccia, le mano, le deta', (2001: 123), sense traduir la segona part del vers Met. I.501.

³⁷³ *Levava's ab aquestes suma de les amagades belleses*: enteneu 'afegia a aquestes belleses les que duia amagades' (DCVB, s.v. *llevar* 2c); del llatí 'si qua latent, meliora putat' ('el que li amaga, creu millor', Met. I.502) o de l'italià, que tradueix literalment el llatí.

³⁷⁴ *aturar d'ella, fugint, la leugeria*: llegiu 'aturar la lleugeresa d'ella fugint'.

³⁷⁵ *graciosa nimfa*: del llatí 'nympha (...) Penei' (Met. I.504), que Bonsignori no tradueix (2001: 123).

³⁷⁶ *mes com un singular e ferm anemorat, sol desijant ton bé*: afegitó del català, recollit de l'oració posterior de Bonsignori 'e certamente tu non deveresti ciò fare, perciò ch'io non te seguito per amore' (2001: 123).

³⁷⁷ *Guarda la aspresa del camí*: de l'italià 'guarda che alcuna spina non t'entrasse nello pé' (2001: 123), com a mínim en relació a l'estructura oracional, ja que la traducció d'Alegre es refereix a Met. I.510, mentre que la de Bonsignori, que no tradueix Met. I.510, es refereix a Met. I.509.

³⁷⁸ *temps*: llegiu 'tems'.

conèixer, mas no laurador de terras, ne pastor de ovelles, qui ab regirada vista e cabells mal pantinats te degua espantar³⁷⁹. O, dona poch avisada, e no saps da qui fuigs³⁸⁰! La terra mia és Délfon³⁸¹ e la clara illa del Tènedo³⁸², és Júpiter mon pare, per mi se conexen del temps los variats estaments³⁸³: passat, present e esdevenidor. Per mi concorden tots los instruments, mia és la art de tirar ab sagetes (però lo seu colp à insertat Cupido, poch ans per mi menspreat, apuntant ab fonda nafra mon descubert cor), la art de la medicina per mi és estada trobada, inventor de les coses me anomènan la gent del món, la virtut de les herbes és a mi subjugada. O, las, mesquí, que lo apacionat amar no admet medecines ne herbes, e d'elles, ab qui ha molt cansat malalt é retut sanitat³⁸⁴, no puch a mon mal ajudar.

Volia més dir, e ella, refrescant lo córrer, d'ell més se lunyava, dexant son parlar estroncat. E lavors li paragué més bella, perquè lo vent qui al devant li dava, alsant les faldes de sos vestits, descobria la delicadura dels amagats membres³⁸⁵ e lo ayre scampava los seus daurats cabells. Per on, fet impacient, com los que molt àman après de molts {8b} prechs en va despesos acustúman³⁸⁶, deslberà dexar les corteses raons e humils afalachs, e encalsant-la, sperimentar lo estrem de ses forces³⁸⁷. Aparían los dos no de altra manera que se amostra la lebra encalsada per un leuger ca³⁸⁸, qui ab cuytat córrer cerca levar-li la retreta, no ab menys cuyta cercada per ella; renova lo ca ses speranses quant veu que li havansa moltes vegades, en va obrint la boca fuig la lebra ja vensuda, dexant sovint del pèl entre les dents del ca. Axí Febo e Dampne leugerament corrien ajudats la un³⁸⁹ d'esperança, lo altre³⁹⁰ de temor.

6 insertat] ensercat || 10 cansat] causat || 13 estroncat] estroncant. *Esmena a partir del llatí 'verba imperfecta' ('paraules inacabades', Met. I.526) || 19 cuytat] cuytat / ta. Eliminació d'un 'ta', error d'impressió per repetició de lletres del mot 'cuytat'. La reconstrucció del mot 'tan', assignant al sintagma el sentit de 'tan ràpid córrer' implica massa desordre dins d'aquest sintagma.*

³⁷⁹ *qui ab regirada vista e cabells mal pantinats te degua espantar*: amplificació del llatí 'horridus' ('rude, esgarriós', *Met. I.514*) o de l'italià, que tradueix el llatí força literalment. En llatí Febus recorda a la nimfa que ell no vigila els ramats com un 'horridus' pastor, però en la traducció catalana l'adjectiu es refereix a la manera de mirar-la.

³⁸⁰ *da qui fuigs*: de l'italià 'a cui tu fuggi e perché tu fuggi' (2001: 123), mentre que el llatí té només 'ideoque fugis' ('i per això fuges', *Met. I.515*). Bonsignori duplica el llatí i Alegre pren de l'italià la part que no es correspon amb el llatí.

³⁸¹ *Délfon*: enteneu 'Delfos', ciutat de la Fòcida.

³⁸² *la clara illa del Tènedo*: del llatí 'Claros et Tenedos' ('Claros i Tènedos', *Met. I.516*), que es refereix al santuari d'Apolho a Pàtara ('Pataraea', *Met. I.516*), que ni Bonsignori ni Alegre tradueixen. L'error és d'Alegre perquè Bonsignori els tradueix correctament ('Claro, Tenedon', 2001: 123). Alegre ha entès l'italià 'Claro' com a adjectiu de 'Tenedon', sense tenir en compte la conjunció 'et' en llatí entre els dos noms, que impedeix aquesta lectura.

³⁸³ *del temps los variats estaments*: afegitó del català, no present en cap dels textos comparats, referit a passat, present i futur, que vénen a continuació.

³⁸⁴ *ab qui ha molt cansat malalt é retut sanitat*: enteneu 'ab les quals he curat a persones molt malaltes'.

³⁸⁵ *qui al devant li dava, alsant les faldes de sos vestits, descobria la delicadura dels amagats membres*: del llatí 'obviaque adversas vibrabant flamina vestes' ('la seva roba s'agitava en topar amb els vents', *Met. I.528*), o de l'italià, semblant a l'original d'Ovidi.

³⁸⁶ *com los que molt àman après de molts prechs en va despesos acustúman*: amplificació sentimental del llatí 'non sustinet ultra | perdere blanditias' ('no vol perdre més el temps amb gentileuses', *Met. I.530-1*) o de l'italià 'non potendo Febo più sostenere de losengarla' (2001: 124).

³⁸⁷ *deslberà dexar les corteses raons e humils afalachs, e encalsant-la, sperimentar lo estrem de ses forces*: amplificació del llatí 'admisso sequitur vestigia passu' ('segueix amb pas accelerat les seves petjades', *Met. I.532*) o de l'italià 'comenzò a seguir-la più ratto' (2001: 124).

³⁸⁸ *leuger ca*: traducció del llatí 'canis (...) Gallicus' ('gos de la Gàl·lia', *Met. I.533*) o de l'italià 'cane' (2001: 124). O el català adapta 'Gallicus' a 'leuger' o afegeix l'adjectiu pel context.

³⁸⁹ *la un*: enteneu 'lo un' (*DCVB*, s.v. *la*), forma antiga de l'article masculí 'lo' davant el numeral i l'article indefinit 'un' o 'u'.

Lo qui encalsava, ajudat del fervent desig³⁹¹, ab més leugeria corria; ja quasi tocant les spalles d'ella³⁹², fugint, ab lo cansat alè³⁹³ sovint movia los seus prims cabells. Qui, puys se viu axí apreçada e desfiada de campar³⁹⁴, no dexant la primera duresa³⁹⁵, ab breus paraules, com la necessitat requeria, girada a les ones de son pare³⁹⁶ dix:

—Si tenen los rius neguna deïtat, sia yo per ella ajudada e aquesta bellesa, per qui tant a aquest só placent, sia per la terra devorada³⁹⁷, o, mudada en nova forma, tanque camí a sos fervents desigs³⁹⁸.

A penes acabava tals paraules quant un fret adormiment ligà tots los seus membres, cobrint aquells³⁹⁹ de dura escorça. Múdan-sa en fulles sos delicats cabells, créxan los braços en largues branques, e los peus, poch ans leugers en córrer, mudats en immobles rael, fermes estan. Final- {8c} ment fonch convertida en arbre, la sima del qual fon la sua delicada boca⁴⁰⁰. Reté tostemp en les fulles verdor, testificant la passada bellesa⁴⁰¹. Ne per açò cessà la amor de Febo, qui, ab la dreita mà prenent lo peu de l'arbre⁴⁰², lo sentí dejús⁴⁰³ la dura escorça tremolar⁴⁰⁴, e volent-lo besar, encare d'ell se lunyave. A qui dix:

—Pus no pots ésser de mi, com desijava, estimada muller, seràs arbre meu, anomenat lorer. E no per satisfacer a tos cruels desdenys, mes a la gran amor que t'he aportada, te vull fer aquesta gràcia, que sies corona dels laureats poetes e

13 tostemps] tostepms.

³⁹⁰ *lo altre*: referit genèricament a Dafne, sense especificació de gènere femení.

³⁹¹ *ajudat del fervent desig*: del llatí 'pennis adiutus Amoris' ('ajudat per les ales de Cupido', *Met.* I.540) o de l'italià 'da l'amore più aitato' (2001: 124). Alegre canvia l'amor en desig, que li fa més sentit pel context.

³⁹² *d'ella*: omissió del llatí 'expalluit illa' ('ella va empal·lidir', *Met.* I.543), mentre que l'italià té 'deventò scialba' (2001: 124).

³⁹³ *ab lo cansat alè*: amplificació del llatí 'adflat' ('bufa', *Met.* I.544).

³⁹⁴ *desfiada de campar*: enteneu 'desconfiada d'escapar'.

³⁹⁵ *la primera duresa*: en referència a la fugida.

³⁹⁶ *de son pare*: del llatí 'Peneidas' ('de Peneu', *Met.* I.544^a). Hi ha dos versos interpolats (*Met.* I.544-45), no presents en molts mss. (*HMNU BFGLP*), també eliminats per Magnus (Tarrant 2004: 21). Aquests versos, coneguts com la 'versió Terra o Arcàdia', narren com Dafne prega a la Terra ('Tellus', *Met.* I.544). Bonsignori tradueix aquests versos a continuació ('che la terra la devori', 2001: 124), com també fa Alegre, seguint ambdós tant aquesta versió com l'anterior versió de Peneu o versió Tessàlia del mite. Vegeu Álvarez-Iglesias (1995: 219, n. 100).

³⁹⁷ *sia per la terra devorada*: de l'italià (2001: 124); vegeu nota anterior *de son pare*.

³⁹⁸ *tanque camí a sos fervents desigs*: afegitó del català, no present en cap dels textos comparats.

³⁹⁹ *aquells*: traducció del llatí 'praecordia' ('el pit', *Met.* I.549) o de l'italià 'corpo' (2001: 124).

⁴⁰⁰ *Finalment fonch convertida en arbre, la sima del qual fon la sua delicada boca*: de l'italià 'la sua bocca diventò cima d'arbore' (2001: 124), mentre que el llatí té 'ora cacumen habet' ('la copa de l'arbre té la seva boca', *Met.* I.552).

⁴⁰¹ *Reté tostemp en les fulles verdor, testificant la passada bellesa*: de les *Allegorie* de Bonsignori ('el quale sempre è verde', 2001: 126) o de la *Genealogia* de Boccaccio ('viret praeterea arbor hec perpetuo, ut ostendatur per eius viriditatem bene meritorum perpetuo virere famam', VII.29.8); el llatí té 'remanet nitor unus in illa' ('d'ella només en queda la bellesa', *Met.* I.552). El passatge passa de la *Genealogia* a les *Allegories* ('és arbre qui eternalment conserve en les fulles verdor, senyalant que la fama dels bons dura eternalment', AL I.8), que pot explicar aquest passatge.

⁴⁰² *lo peu de l'arbre*: de l'italià 'pedale' (2001: 124), mentre que el llatí té 'stipite' ('tronc', *Met.* I.553). L'italià 'pedale' indica 'la parte basale, di solito più grossa, del tronco di un albero o di un ramo' (*TRECCANI*, s.v.).

⁴⁰³ *dejús*: enteneu 'a l'interior'.

⁴⁰⁴ *tremolar*: de l'italià 'el legno tremava' (2001: 125), mentre que el llatí té 'trepidare (...) pectus' ('tremolar el pit', *Met.* I.554). El llatí fa referència a Dafne, a qui encara li batega el cor, mentre que Bonsignori i Alegre es refereixen ja al tronc convertit, no al pit.

dels qui per algun asenyalat acte merexeran triumpho. Seran ab diversos esturments cantades tes virtuts davant los triumfants⁴⁰⁵.

Acabava tals raons⁴⁰⁶, e lo arbre, baxant les branques, mostrà a elles consentir, de qui Febo, component una verda corona, primer ornà lo seu cap⁴⁰⁷.

CAPÍTOL NOVÈ, EN QUI SE TRACTEN CINCH TRANSMUTACIONS, DE YO EN VACA, DE MERCURI EN PASTOR, DE SIRINGA EN CANYAR, DELS ULLS DE ARCHO EN COHA DE PAGO, E DE YO TORNADA EN SA PRÒPRIA FORMA, MUDANT-SE LO {8d} NOM EN YSIS

10 E a Thesàlia⁴⁰⁸ ha una terra nomenada Emònia⁴⁰⁹, en la qual, de un bosch circuit de tallada roca e espessos arbres⁴¹⁰, lo riu Penneu⁴¹¹ exint arriba fins al peu de Pindo, alta muntanya, aparent tostemp sobre ell⁴¹². Per lo alt salt de son caure e espumós remolí, vapós fumosas tórbant lo circumstant ayre, e transcorrent banya los vehins boscatges, somovent⁴¹³ ab gran ramor les parts
15 molt lunyades d'ell. Assí reposava lo gran riu Penneu, e aquesta era la sua casa e gran palau, a on en una cova, de grans pedres composta, contínuament ací stà, donant dreturés judicis als rius de aquell loch e a les nimphes en ells habitant. En tal loch, per a consolar lo anujat pare del desastre de la filla convertida en lorer⁴¹⁴, arribaren tots los vehins rius populàs, los quals éran
20 Perchio⁴¹⁵, ab les riberes enramades⁴¹⁶ de salses⁴¹⁷, Erifeu⁴¹⁸ poch reposant, lo entich Ròdano⁴¹⁹ e Enfrion⁴²⁰ ab les ones cansades⁴²¹. E de tots los altres de

6-9 Capítol ... Ysis] *Títol imprès en una caixa més estreta* || **17** ací stà] a / cistra || judicis] indicis. En llatí 'iura' (Met. I.576) i en italià 'teneva ragione e dava officii' (2001: 127) || **20** Erifeu] erife. Amb una titlla damunt la segona e || **21** Enfrion] eufrión.

⁴⁰⁵ *que sies corona dels laureats poetes e dels qui per algun asenyalat acte merexeran triumpho; seran ab diversos esturments cantades tes virtuts davant los triumfants:* de l'italià (2001: 125), ja que Ovidi no indica que el llorer sigui per als poetes. L'afegitó de Bonsignori no depèn de Del Virgilio (Ardissino 2001: 143, n. 182). A més, hi ha una omisió dels versos Met. I.561-63, també en Bonsignori (ibíd.), on Ovidi explica la funció del llorer com a protector del casal d'August.

⁴⁰⁶ *Acabava tals raons:* omisió, a partir de Bonsignori, del subjecte 'Paeon' ('Peà', Met. I.565), referit a Apol·lo.

⁴⁰⁷ *component una verda corona, primer ornà lo seu cap:* de l'italià 'compuse una bella corona e pusela in capo' (2001: 125), error de traducció del llatí 'caput visa est agitasse cacumen' ('movent la copa com si fos el cap', Met. I.567). En llatí el 'caput' fa referència a l'arbre, mentre que en italià i català es refereix al cap d'Apol·lo.

⁴⁰⁸ *a Thesàlia:* de l'italià 'In Tesaglia' (2001: 127), no present en Ovidi. Ardissino indica que Bonsignori 'poteva derivarla da Papias (...) s.v. Tempe' (2001: 143, n. 190).

⁴⁰⁹ *Emònia:* llegiu 'Hemònia', nom antic de la Tessàlia.

⁴¹⁰ *e espessos arbres:* omisió del llatí 'vocant Tempe' ('anomenat Tempe', Met. I.569) o de l'italià 'chiamata Tempe' (2001: 127).

⁴¹¹ *Penneu:* llegiu 'Peneu', riu de la Tessàlia, pare de Dafne, que rega la vall de Tempe.

⁴¹² *sobre ell:* és a dir, sobre el 'Pindus', serralada situada entre la Tessàlia i Macedònia.

⁴¹³ *somovent:* enteneu 'traient de l'estat de quietesa'.

⁴¹⁴ *per a consolar lo anujat pare del desastre de la filla convertida en lorer:* de l'italià 'per consolare Peneo per la figliuola ch'era diventata arbore' (2001: 127), mentre que el llatí té 'nescia gratentur consolenturne parentem' ('per consolar aquell pare, o potser aplaudir la seva obra', Met. I.578). L'italià com el català ignoren la disjuntiva d'Ovidi.

⁴¹⁵ *Perchio:* enteneu 'Esperqueu', riu de la Tessàlia.

⁴¹⁶ *enramades:* enteneu 'cobertes'.

⁴¹⁷ *salses:* llegiu 'salzes'.

⁴¹⁸ *Erifeu:* enteneu 'Enipeu', riu de la Tessàlia.

⁴¹⁹ *Ròdano:* enteneu 'Apídan' ('Apídanos', Met. I.580), déu-riu de la Tessàlia; de l'italià 'Rodano' (2001: 127), a partir d'una variant com 'Erodanusque', testimoniada per Jahn en el còdex Sen. 2 (1832: 80). 'Erodanusque' és variant de 'Eridanusque', el riu Po, que molts mss. conserven, fins i tot després de la correcció en 'Apídanusque' per part de Iacobus A. Cruce; vegeu Álvarez-Iglesias (1995: 222).

⁴²⁰ *Enfrion:* enteneu 'Amfrisos', déu-riu de Tessàlia, a les ribes del qual Apol·lo guarda els ramats.

aquella regió, qui ab diverç curs se aporten a la mar, no fon negú qui restat ésser volgués. Sol Ýnacho⁴²², ocupat en plànyer Yo, sa cara filla, ab habundants làgremes crexia les sues aygües. Ignorava si era viva o morta⁴²³, mes, perquè en negú dels vehins lochs no la trobava, de on lunyar-se no acostumava la delicada donzella, esti- {9a} mava d'ella la total pèrdua⁴²⁴.
 5 Combatut de cruel ànsia, ab pijós esperanças renovava la sue dolor e pensa⁴²⁵.

A aquesta nobla puehla Yo, passejant, com sovint se esdevé, algun tant lunyada de Ýnacho⁴²⁶, son pare, lo gran Júpiter, ab despert ull de l'alt cel contemplant les belleses suas⁴²⁷, sens tarda li anà a l'encontre dient:

10 —O, verge de inestimable bellesa⁴²⁸, digna de ésser per Júpiter amada, lo qual més benaventurat de ton acostament estimaria que a tu del seu⁴²⁹. Com del major dels déus⁴³⁰ elegeix aquest o aquell altre bosch —mostrant-los-hi endosos⁴³¹—, a on, mentre que lo sol del migdia desmesuradament scalfa la terra, descansem en la espessa ombra⁴³², dels quals si duptes⁴³³ entrar sola,
 15 asegurete la deïtat mia, no de las menós⁴³⁴, perquè, per major repòs teu, vull sies certa que yo só lo gran Júpiter, qui ab reyal ceptre regesch los regnes celestials e ab fulgúreas sagetes repare mas injúries. No fuges, donchs, de mi!

E açò deya perquè ja fugint havia passat molts camps⁴³⁵, sobre què lo gran déu conduhí una scura nuu, no consentint-li de més passar avant. E axí aturant-la, sens contrast, d'ella furtant la estimada vergonya, anemoradament

2 Ýnacho] yuacho || 6 pensa] sensa || 7 A Aquesta] aquesta || 8 Ýnacho] yuacho.

⁴²¹ *ab les ones cansades*: omissió del llatí següent 'Aeas' ('riu Eant', *Met.* I.580), que Bonsignori tampoc tradueix (2001: 127).

⁴²² *Ýnacho*: enteneu 'Ínac', déu-riu de l'Argòlide, pare d'Ío.

⁴²³ *si era viva o morta*: de l'italià 'se era viva o morta' (2001: 127), mentre que el llatí té 'vitane fruatur | an sit apud Manes' ('si gaudeix de la vida o si es troba entre els manes', *Met.* I.585-6).

⁴²⁴ *perquè en negú dels vehins lochs no la trobava, de on lunyar-se no acostumava la delicada donzella, estimava d'ella la total pèrdua*: amplificació de l'italià 'perché nolla trovava pensava ch'ella fosse morta' (2001: 127), mentre que el llatí té el més poètic 'sed quam non invenit usquam | esse putat nusquam' ('però com que enlloc no la troba, creu que no es troba enlloc' (Parramon 1996: 33), *Met.* I.586-87). El català 'de on lunyar-se no acostumava la delicada donzella' és un afegitó.

⁴²⁵ *Combatut de cruel ànsia, ab pijós esperanças renovava la sue dolor e pensa*: amplificació del llatí 'atque animo peiora veretur' ('i tem dins l'ànim el pitjor', *Met.* I.587), mentre que Bonsignori tradueix d'una altra manera ('che'l male fosse ancora molto e più magiore', 2001: 127).

⁴²⁶ *algun tant lunyada de Ýnacho*: de l'italià 'alquanto era dilongata da Inaco suo padre' (2001: 127), mentre que el llatí té 'a patrio redeuntem (...) illam | flumine' ('tornant ella del riu patern', *Met.* I.588-89).

⁴²⁷ *ab despert ull de l'alt cel contemplant les belleses suas*: afegitó del català, no present en cap dels textos comparats.

⁴²⁸ *verge de inestimable bellesa*: afegitó del català, no present en cap dels textos comparats.

⁴²⁹ *lo qual més benaventurat de ton acostament estimaria que a tu del seu*: del llatí 'tuoque beatum | nescio quem factura toro' ('que faries feliç a no sé qui en el teu llit', *Met.* I.589-90). Alegre introdueix un joc de paraules per traduir aquest passatge, on Júpiter, encara camuflat, parla de Júpiter com si fos un altre.

⁴³⁰ *del major dels déus*: del llatí 'altorum' ('dels profunds [boscos]', *Met.* I.591), traduint 'altorum' per 'de les altures' i relacionant-lo amb els déus.

⁴³¹ *endosos*: enteneu 'ambdosos'; de la variant llatina 'ambas' (*Met.* I.591), testimoniada a l'edició de Jahn (1832: 80).

⁴³² *descansem en la espessa ombra*: de l'italià 'ne possiamo stare insieme' (2001: 127), no present en llatí.

⁴³³ *duptes*: enteneu 'tems'.

⁴³⁴ *de las menós*: del llatí 'de plebe deo' ('no un déu plebeu', *Met.* I.595), que Bonsignori tradueix per 'dio populare' (2001: 128), expressió que Alegre ha fet servir a l'inici del capítol per referir-se als rius que van a casa d'Ínac ('los vehins rius populàs', del llatí 'popularia flumina', *Met.* I.577), i també per referir-se als déus ('déus populars', *TF* I.5).

⁴³⁵ *molts camps*: de l'italià 'molte contrade' (2001: 128), en llatí 'iam pascua Lernaie | consitaque arboribus Lyrcea reliquerat arva' ('ja les pastures de Lerna i els camps de Lirceu, plantats d'arbres', *Met.* I.587-88).

satisféu a son plaer⁴³⁶. Durant aquestes coses, Juno, mirant la ajustada escuretat enmig del món ab lo die tan clar, conaxent que no era fumositat de riu ne boyra de pentà, moguda de sospitosa gelosia, après de molt haver cercat per lo cel lo seu amat marit, no trobant- {9b} lo, dix:

5 —Si mon creure no erra, sots aquest núvol és offesa la mia censera amor⁴³⁷—, havent ja ab moltes esperiències provats los adulteris de son marit⁴³⁸.

Per on, devallant de l'alt ayre, acostada al dit nuvolós ajust, manà que's dissolgués. Havia sentit Júpiter venir la muller ab aspres manaments⁴³⁹, e per ço, desijant cobrir son errar, convertí Yo en huna gentil e bella⁴⁴⁰ vaca, la elegant forma de la qual no pogué Juno, ab tota la enveja que li portava, maldir, ans, aquella loada, —De qui és, de on, ne de qual folcat⁴⁴¹?— demanà com a ignorant la veritat.

A qui Júpiter, per tallar lo camí de més interrogar, responent⁴⁴² dix:

15 —Tan gentil e gran com se amostra és estada novament produïda a la terra⁴⁴³.

No cessà per açò ella⁴⁴⁴, ans graciosament en do le y demanà, de què, anujat, Júpiter no sab en tal cas què li sia més degut. Dupte cruelment offendre ses amors, axí prest abandonant-les. Tem, negant tan patit do, com, per lo que s'amostrava, era degut estimar, no causà⁴⁴⁵ sospita en lo gelós ànimo de la muller. E fôra stat lo temor vensut de l'amor, si no, perquè, negant la vaca, no mostràs, per fer-ne massa estima, no ésser vaca e descobrís lo ver. Per ço, graciosament e ab esclarida cara⁴⁴⁶ la y atorgà. Ne encara cessà la deessa de tembre⁴⁴⁷, duptant los engans de Júpiter, fins que aquella comanà sots fel

⁴³⁶ *anemoradament satisfeu a son plaer*: amplificació de l'italià 'con molto diletto' (2001: 128), no present en llatí.

⁴³⁷ *Si mon creure no erra, sots aquest núvol és offesa la mia censera amor*: amplificació del llatí 'aut ego fallor | aut ego laedor' ('o jo m'erro o estic essent injuriada', *Met.* I.607-08), mentre que l'italià té 'Overo ch'io so'ingannata, o io m'affatico indarno' (2001: 128), en italià probablement de la variant 'aut ego fallor | aut ego fallor', testimoniada per Jahn en el còdex *Dresd.* (1832: 82).

⁴³⁸ *Havent ja ab moltes esperiències provats los adulteris de son marit*: Alegre trasllada la traducció d'aquest passatge aquí, mentre que en l'original d'Ovidi i Bonsignori es troba abans de l'exclamació de Juno.

⁴³⁹ *ab aspres manaments*: de l'italià 'ed anco el commandamento ch'avea fatto alla scuritá' (2001: 128), no present en llatí; Alegre simplifica l'italià, evitant la repetició, però no elimina un passatge que no té el llatí.

⁴⁴⁰ *gentil e bella*: traducció sinonímica del llatí 'nitentem' ('resplendent', *Met.* I.610) o de l'italià 'bella' (2001: 128).

⁴⁴¹ *De qui és, de on, ne de qual folcat*: per 'folcat' enteneu 'folc, ramat'; el parlament permetria ser editat en estil indirecte, però Bonsignori (2001: 128) té el passatge en estil directe, com el té en la resposta següent de Júpiter, cosa que no fa el llatí en cap dels dos casos, i que Alegre sí que fa, seguint, segons considerem, els dos cops l'italià.

⁴⁴² *responent*: de l'italià 'respuse' (2001: 128), mentre que el llatí té 'mentitur' ('menteix', *Met.* I.615).

⁴⁴³ *Tan gentil e gran com se amostra és estada novament produïda a la terra*: de l'italià 'Questa vacca è nata della terra' (2001: 128), convertit en estil directe, mentre que en llatí hi ha estil indirecte: 'Iuppiter e terra genitam mentitur' ('Júpiter menteix dient que a sorgit de la terra', *Met.* I.615).

⁴⁴⁴ *No cessà per açò ella*: afegit del català, no present en cap dels textos comparats.

⁴⁴⁵ *causà*: llegiu 'causar'.

⁴⁴⁶ *graciosament e ab esclarida cara*: afegit del català, no present en cap dels textos comparats.

⁴⁴⁷ *Ne encara cessà la deessa de tembre*: Bonsignori comença a traduir de l'*Expositio* de Del Virgilio i deixa de traduir directament del llatí (Ardissino 2001: 144, n. 204). Com Ardissino exposa no se sap la raó d'aquest canvi sobtat en la font de Bonsignori. Exposa tres hipòtesis: (1) Bonsignori troba l'*Expositio* més propera al seu intent de narrar 'sub brevità' el text d'Ovidi; (2) preferix el llatí medieval de Del Virgilio, més proper al vulgar, perquè li facilita la tasca; (3) li manca l'original llatí (tot i que aquesta hipòtesi dificulta explicar que torni a traduir del llatí els primers tres capítols del llibre segon). A partir d'ara cal veure com actua Alegre en relació a Bonsignori, per això, en aquest punt, hem reprès la comparació exhaustiva

guarda de Argo⁴⁴⁸, qui ab C ulls circuïa la redonesa del seu cap⁴⁴⁹, compartint-se entre ells a tan- {9c} des lo repòs de dos en dos, estant tots los altres vetlant e-n bada⁴⁵⁰, de la vista del qual Yo may se partia⁴⁵¹. Consentia-li durant lo jorn pasturar, mes en la nit⁴⁵² sots clau e ligada indignament la guardava⁴⁵³.

- 5 Paxia's la desaventurada dels tendres brots e amargants herbes, e, perquè tota hora no tenia palla o fe⁴⁵⁴, sobre la dura terra lo cansat cors reposava⁴⁵⁵. Volia ab humilitat endressar⁴⁵⁶ les junctes mans a Argo, no tenia braços ne mans⁴⁵⁷. Volia parlar e començà a mugir, esgleyada de tal so e de la pròpia veu espantada. Caminant arribà a les ribes del riu de son pare⁴⁵⁸, a on era
10 acostumada diversament⁴⁵⁹ solaçar⁴⁶⁰, e com en les ones clares miràs la

8 mugir] *Amb una titlla de nasal damunt la u.*

amb les *Allegorie* de Bonsignori, la *Genealogia* de Boccaccio, l'*Ovide moralisé*, el text de Simintendi, i puntualment el Mitògraf Vaticà 1.

⁴⁴⁸ *Argo*: de l'italià (2001: 129), mentre que el llatí té 'Arestoridae (...) Argo' ('Arestòrides Argus', *Met.* I.624).

⁴⁴⁹ *qui ab C ulls circuïa la redonesa del seu cap*: del llatí 'Centum luminibus cinctum caput Argus habebat' ('Argus tenia el cap voltat de cent ulls', *Met.* I.625). Alegre elimina el llatí 'habebat', que queda 'circuïa' a partir del 'cinctum' llatí; aquest mot també afecta a l'afegit 'la redonesa', no present en l'original. Simintendi té 'Argo avea attorneato lo capo di cento occhi' (1846: 36), més proper a l'original. Bonsignori simplement té 'avea cento occhi' (2001: 129). L'*Ovide moralisé* té 'Qui ou chief ot cent oeux ou plus' (1915: I.3536).

⁴⁵⁰ *tots los altres vetlant e-n bada*: per 'bada' enteneu 'vigilància'; del llatí 'cetera servavant atque in statione manebant' ('els altres vigilaven i romanien en guàrdia', *Met.* I.627). Alegre no elimina la segona part del vers, una duplicació de la primera; i tampoc ho fa Simintendi, que ha conservat la doble explicació ('e gli altri guardavano e stavano fermi nel loro officio', 1846: 36). L'*Ovide moralisé*, en canvi, ha eliminat la duplicació ('Et tout li autre escergaitoient', 1915: I.3538). Bonsignori no té aquesta explicació sobre el funcionament dels ulls d'Argus.

⁴⁵¹ *de la vista del qual Yo may se partia*: simplificació del llatí 'constiterat quocumque modo, spectabat ad Io; | ante oculos Io, quamvis aversus, habebat' ('de qualsevol manera que estigués collocat, miraba a Io; tenia davant dels ulls Io encara que estigués d'esquena', *Met.* I.628-29). Simintendi té tot el passatge ('In qualunque luogo era Io, quivi ragguardava; e perch'egli fosse volto in altra parte, sempre avea Io dinanzi agli occhi', 1846: 36), mentre que l'*Ovide moralisé* té una paràfrasi de l'original ('Soit prez, soit loing, soit jour, soit nuit: | Cui qu'il plaise ou cui qu'il anuit, | Puet tous jours la vache esgarder. | Mout s'entremet de lui garder' (1915: I.3539-42).

⁴⁵² *en la nit*: simplificació del llatí 'cum sol tellure sub alta est' ('quan el sol està sota la profunda terra', *Met.* I.630). Simintendi té una traducció similar al llatí ('e quando lo sole ee sotto l'alta terra', 1846: 36). L'*Ovide moralisé* té 'De nuis' (1915: I.3545), coincident amb el text d'Alegre. Bonsignori no tradueix el passatge.

⁴⁵³ *sots clau e ligada indignament la guardava*: del llatí 'claudit et indigno circumdat vincula collo' ('la tanca i envolta amb cadenes un coll que no ho mereix', *Met.* I.631), mentre que Bonsignori té 'guardasse ben questa' (2001: 129). Simintendi té una traducció més propera al llatí ('la richiude, e attornea lo capresto al non degno collo', 1846: 36). L'*Ovide moralisé* té 'l'empestre et si l'atache | Autresi come una autre vache' (1915: I.3545-46). El verb 'guardava' en català, i de retruc l'estructura oracional, potser té l'origen en el 'guardasse' de Bonsignori, motiu pel qual el llatí 'indigno', en absència de la traducció del mot 'collo', ha estat transformat en l'adverbi 'indignament'.

⁴⁵⁴ *palla o fe*: per 'fe' enteneu 'ferratge'; del llatí 'gramen' ('gespa', *Met.* I.633). L'*Ovide moralisé* té 'fain' ('ferratge', 1915: I.3549), dins l'enumeració 'D'erbes, de fueilles et de fain' (ibíd.), referida a l'aliment d'Io.

⁴⁵⁵ *lo cansat cors reposava*: omissió del llatí següent 'limosaque flumina potat' ('i beu aigua fangosa del riu', *Met.* I.634), traduït per Simintendi ('e bee ne'torbidi fiumi', 1846: 36) i l'*Ovide moralisé* ('L'eaue boëuse boit', 1915: I.3551). Bonsignori (2001: 129), que segueix el resum de Del Virgilio, no té aquest passatge.

⁴⁵⁶ *Volia ab humilitat endressar*: del llatí 'supplex (...) vellet | tendere' ('en actitud suplicant vol estendre' (Parramon 1996: 34), *Met.* I.635-6). Alegre tradueix 'supplex' per 'ab humilitat', cosa que també fa Simintendi ('umile, quando volle distendere', 1846: 36), traducció que ambdós poden haver adoptat per separat.

⁴⁵⁷ *braços ne mans*: traducció sinonímica del llatí 'bracchia' ('braços', *Met.* I.636).

⁴⁵⁸ *de son pare*: del llatí 'Inachidas' ('d'Ínac', *Met.* I.640). Simintendi conserva el llatí i l'*Ovide moralisé* l'elimina sense especificar que les ribes són d'Ínac o del pare.

⁴⁵⁹ *diversament*: enteneu 'd'una altra manera'; del llatí 'saepe' ('sovint', *Met.* I.639). Mentre Ovidi indica que Io solia jugar sovint a les ribes del riu, Alegre diu que ho feia d'una altra

faredat⁴⁶¹ dels novels corns, de si mateixa espantada fugia. No fon coneguda per les nàyades nimfes de aquell loch, ne per lo antich pare⁴⁶², anujat de la pèrdua d'ella⁴⁶³. E ella seguint lo afalagava⁴⁶⁴ e de les germanes no-s lunyava, comportava que la tocassen, e als meravellant-se⁴⁶⁵ de tan mansuet animal⁴⁶⁶ volentés se acostava. Cullia Ínacho⁴⁶⁷ herbes e de aquelles ab ses mans li dave a menjar, les quals ab plaer menjava la bella vaca, e ab humilitat⁴⁶⁸ besava les mans de son pare, no retenint aquelles làgrimes que la natura sua escampar li permetia⁴⁶⁹, a les quals, si paraules pogués ajustar, sens dupte esprimit haguera lo seu nom e desestrats esdeveniments. Mes en loch de paraules suplí, scrivint en la erena⁴⁷⁰, denunciar⁴⁷¹ lo seu nom, per indici del qual compregueren tots, {9d} e lo pare, la sua mudada forma:

—O, las, mesquí!— se anomenà Ýnacho, e ab los braços estrenyent los corns e coll de la desijada filla⁴⁷², —las, desaventurat!—, sovint ab redoblats crits dehia. —No és tu la mia tan estimada Yo, sol bé e repòs de ma cansada vellesa?⁴⁷³ No és tu la mia cara filla, ab tant treball cercada per lo món? E ara, per major anuig atrasar-me, han volgut los fats en nova e spantable forma a mi te sies mostrada⁴⁷⁴.

E ab afadigat plor sperava d'ella resposta, e après deya⁴⁷⁵:

—Ja veig que parlar no pots⁴⁷⁶, e sol lo que la trista natura te consent asenyales mugint e traent romputs jamechs de ton adolorit cor. Yo, ignorant

manera, perquè no estava convertida en vaca. Cap dels textos comparats (Simintendi, *Ovide moralisé*, Bonsignori) tenen el canvi d'Alegre.

⁴⁶⁰ *solaçar*: enteneu 'pendre solaç, esbargir-se'.

⁴⁶¹ *la faredat*: afegitò d'Alegre, no present en els textos comparats (Ovidi, Simintendi, *Ovide moralisé*, Bonsignori).

⁴⁶² *lo antich pare*: del llatí 'Inachus ipse' ('el propi Ínac', *Met.* I.642).

⁴⁶³ *anujat de la pèrdua d'ella*: afegitò del català, no present en cap dels textos comparats (Ovidi, Simintendi, *Ovide moralisé*, Bonsignori).

⁴⁶⁴ *lo afalagava*: afegitò del català, no present en cap dels textos comparats; potser a partir de Bonsignori ('la començaro a llosgare', 2001: 129), tot i que en italià aquesta acció la fan el pare i les germanes d'Ío.

⁴⁶⁵ *als meravellant-se*: traducció del llatí 'admirantibus' ('als que és meravellaven', *Met.* I.646).

⁴⁶⁶ *de tan mansuet animal*: per 'mansuet' enteneu 'de condició suau, mancat d'esquerperia'; afegitò del català no present en cap dels textos comparats, potser a partir del resum de tot el passatge en Bonsignori ('vedendola tanto umana e tanto domestica e bella', 2001: 129), text no present en Del Virgilio (Ardissino 2001: 144, n. 207).

⁴⁶⁷ *Ínacho*: traducció del llatí 'senior (...) Inachus' ('l'ancià Ínac', *Met.* I.645).

⁴⁶⁸ *ab humilitat*: afegitò del català, no present en cap dels textos comparats.

⁴⁶⁹ *que la natura sua escampar li permetia*: afegitò del català, no present en cap dels textos comparats.

⁴⁷⁰ *scrivint en la erena*: del llatí 'quam pes in pulvere duxit' ('que el seu peu va dibuixar a l'arena', *Met.* I.649) o de l'italià 'fermò il pede in terra' (2001: 129). La resta de textos segueixen el llatí.

⁴⁷¹ *denunciar*: enteneu 'anunciar, declarar'.

⁴⁷² *de la desijada filla*: del llatí 'iuvencae' ('de la vedella', *Met.* I.652); aquesta modificació no es troba en cap dels textos comparats.

⁴⁷³ *No és tu la mia tan estimada Yo, sol bé e repòs de ma cansada vellesa*: afegitò del català, no present en cap dels textos comparats. Es tracta d'una reiteració de la pregunta següent, l'única que té Ovidi. Abans d'aquest parlament Alegre ha traduït 'ab redoblats crits dehia' a partir del llatí 'ingeminat' ('repeteix', *Met.* I.653), però el verb llatí es refereix a l'expressió de dolor repetida en llatí 'me miserum'; Alegre, però, fa servir la repetició tant per les expressions de dolor com a dins del parlament.

⁴⁷⁴ *E ara, per major anuig atrasar-me, han volgut los fats en nova e spantable forma a mi te sies mostrada*: per 'atrasar-me' enteneu 'procurar-me, causar-me'; amplificació del llatí 'tu non inventa reperta | luctus eras levior' ('Tu eres sense trobar-te un dolor menor que descoberta', *Met.* I.655-56), amplificació que no es troba en cap dels textos comparats (Ovidi, Simintendi, *Ovide moralisé*, Bonsignori).

⁴⁷⁵ *E ab afadigat plor sperava d'ella resposta, e après deya*: afegitò del català, que divideix el parlament d'Ínac en dues parts, cosa que no fan ni Simintendi (1846: 38) ni l'*Ovide moralisé* (1915: I.3600s.). Bonsignori refereix en estil indirecte tot el parlament (2001: 129).

tan desestrada sort⁴⁷⁷, aparellava per los teus matrimonials tàlents⁴⁷⁸ solenna festa, causant per tu sperança en mi de ésser acompanyat de gendre e de néts. Ara, mesquí⁴⁷⁹, de la congregació dels bous hauràs a ésser maridada, e seran los teus parts tendres vadells⁴⁸⁰. Ara nou a mi ésser déu, perquè no puch ab la
 5 mort dar fi a tan greus mals, ans me serà forçat eternament plorar tant gran desventura.

En tal manera deplorant sos mals, lo oculat Argo, de qui la vaca se era lunyada ultra los límits, sobrevingué⁴⁸¹ e ab força e aremorades paraules⁴⁸² la lunyà de son pare, constranyent-la a pasturar prop de la alta de hun munt,
 10 on, ell posat, de totes parts mirava. E ja lo subiran regidor no podia tants mals sostenir⁴⁸³; per què, cridat son fill Mercuri, nat de Maya, graciosa nimpha⁴⁸⁴, li imposà que ab algu- {11a} na de ses estucioses arts⁴⁸⁵ levàs la vida a Argo e desliuràs la tan guardada e opremida vaca⁴⁸⁶. No tardà, volent-lo obeir, pendre les ales ajudant a sos peus, e lo capell ornant a sos cabells, e la verga potent
 15 causadora del son. E axí, ses coses ordonades, devallà en la terra, e, en loch cert dexant-ho tot, sol retengué la verga. E, mudat en forma de pastor⁴⁸⁷, per los spayosos camps paxia las ovelles, cantant ab dos caynes ajustades⁴⁸⁸ plasents e suaus cansons, de la graciosa veu del qual anamorat lo pastor de Juno⁴⁸⁹ lo començà a cridar, dient:

13 guardada] guarda.

⁴⁷⁶ *parlar no pots*: del llatí ‘mutua nostris | dicta’ (‘[afegeixes] paraules a les nostres’, *Met.* I.655-6).

⁴⁷⁷ *tan desestrada sort*: afegitó del català, no present en cap dels textos comparats (Simintendi, *Ovide moralisé*, Bonsignori).

⁴⁷⁸ *matrimonials tàlents*: per ‘tàlents’ enteneu ‘tàlems’. El mot ‘matrimonial’ és afegitó del català. Simintendi té ‘camera di matrimonio’ (1846: 38). Ni l’*Ovide moralisé* ni Bonsignori tradueixen aquest mot.

⁴⁷⁹ *mesquí*: afegitó del català, no present en cap dels textos comparats (Ovidi, Simintendi, *Ovide moralisé*, Bonsignori).

⁴⁸⁰ *tendres vadells*: del llatí ‘grege’ (‘ramat’, *Met.* I.660); el català elimina la reiteració llatina del mot ‘ramats’ (dues vegades en el vers), traduint un cop ‘bous’ i l’altre ‘tendres vadells’.

⁴⁸¹ *de qui la vaca se era lunyada ultra los límits, sobrevingué*: afegitó del català, potser a partir de l’italià ‘andò’ (2001: 129), que indica que Argus, en veure el dol del pare, s’acosta fins a Io, que s’havia apartat del guardià. Bonsignori, a través de Del Virgilio, resumeix el text ovidià, però el procediment d’Alegre sembla no haver variat: usa Bonsignori per entendre el llatí i després tradueix completant i corregint l’italià. Si aquest és el mètode, ara ha de fer un esforç més gran perquè l’italià resumeix més el text d’Ovidi.

⁴⁸² *ab força e aremorades paraules*: per ‘aremorades’ enteneu ‘fora de tota calma, amb remor’; de l’italià ‘gridò contra de Inaco’ (2001: 129), no present en llatí.

⁴⁸³ *tants mals sostenir*: omisió del llatí ‘Phoronidos’ (‘de la Forònida’, *Met.* I.668), en referència a Io, el germà de la qual era Foroneu. L’*Ovide moralisé* tampoc té aquesta referència, i Simintendi també l’elimina, tot i que manté el nom ‘Io’ (1846: 39).

⁴⁸⁴ *son fill Mercuri, nat de Maya, graciosa nimpha*: de l’italià ‘Mercurio, nato de Maia’ (2001: 130), mentre que el llatí té ‘natum (...) quem lucida partu | Pleias enixa est’ (‘el fill que va engendrar amb la brillant Pleiade’, *Met.* I.669-70).

⁴⁸⁵ *ab alguna de ses estucioses arts*: per ‘estucioses’ enteneu ‘que tenen astúcia, hàbils’; afegitó del català, no present en cap dels textos comparats.

⁴⁸⁶ *desliuràs la tan guardada e opremida vaca*: de l’italià ‘vedi modo che tu li tolli quella bella vacca che guarda’ (2001: 130), no present en llatí.

⁴⁸⁷ *E, mudat en forma de pastor*: de l’italià ‘trasformòse in forma de pastore’ (2001: 130), mentre que el llatí té ‘ut pastor’ (‘com a pastor’, *Met.* I.676); l’italià no prové de Del Virgilio (Ardissino 2001: 144, n. 205).

⁴⁸⁸ *dos caynes ajustades*: del llatí ‘structis (...) avenis’ (‘amb canyes ajustades’, *Met.* I.677). Les canyes són l’instrument que farà servir Mercuri amb Argus, i el català entén que han de ser dues, com en una flauta. Bonsignori té ‘zampogna’ (2001: 130) i Simintendi ‘sompogne’ (1846: 39), l’instrument pastoral.

⁴⁸⁹ *anamorat lo pastor de Juno*: del llatí ‘captus custos Iunonis’ (‘captiu el vigilant de Juno’, *Met.* I.678). En llatí hi ha un joc de paraules amb l’antítesi dels mots ‘captus’ i ‘custos’, semblant al famós horacià ‘Graecia capta ferum victorem cepit’ (*Epist.* II.1.156). Alegre no recull el joc. Simintendi, per exemple, tradueix el joc més encertadament (‘Argo, guardiano di Iunone, preso’, 1846: 39).

—O, graciós jove, quisvulla que tu sies, qui tan dolçament cantes en lo pla de aquest munt⁴⁹⁰, te pots ab mi venir a reposar, que de tots los lochs vehins assí és la més grassa pastura per lo bestiar e ombre, ab temprat ayre per los pastors.

5 Complagué'l Mercuri e, asegut, ab largues raons detengué⁴⁹¹ lo corrent die, e, cantant ab lo dit esturment, tentà si poguera vençre ab adormiment los seus esvellats ulls, dels quals, encare que una part se adormís, tostemp los altres vetlaven. E perquè poch havia que tal instrument era en ús, demanà al qui sonave si sabia d'ell lo començ, ne la manera com era estat trobat, per orde,
10 sens anujar-se, li comptàs, affermant tan dolça armunia no haver oïda des que vivint seguia la vida pastoral⁴⁹².

A qui lo eloqüent déu ab largues raons e artificiosa axí oració respòs⁴⁹³:

—En la famosa província de Arcàdia e en los gelats munts de aquella, entra las nay- {11b} as ninfas⁴⁹⁴ ne havia una anomenada Siringa⁴⁹⁵, la qual moltes
15 vegades havia burlat los sàtiro, qui anamoradament⁴⁹⁶ la seguían, e tots los déus qui aquelles silves e aspres deserts habitaven. E ab estudis de virginitat colia la deessa Ortígia⁴⁹⁷, servant les serimònies de Diana. E sabia tan bé fingir-se la que no era que sovint hagueres cregut que fos Latona⁴⁹⁸, sinó que lo seu arch de banya no semblava al que aquella portava, qui era de limat or. E
20 axí a molts enganava. Tornant un jorn, Pan, principal déu de Archàdia, ab lo cap coronat de un pi de l'alt coll de Liceho⁴⁹⁹, viu aquesta bella e graciosa nimpha, e, pres de la sua singular presència⁵⁰⁰, ab apacionades raons li raonà son voler. A qui no curant respondre, ab cuytats passos caminà fins als arenosos ribatges del riu Ladon⁵⁰¹, a on per les aygües de aquell empatxada,
25 duptant ésser aconseguida, endressà a les líquides germanes sos prechs, que ajudant-li la mudassen en altra forma per qui pogués la sua virginitat salvar⁵⁰².

⁴⁹⁰ qui tan dolçament cantes en lo pla de aquest munt: afegitò del català, no present en cap dels textos comparats (Ovidi, Simintendi, *Ovide moralisé*, Bonsignori).

⁴⁹¹ detengué: 'entretingué, invertí'.

⁴⁹² ne la manera com era estat trobat, per orde, sens anujar-se, li comptàs, affermant tan dolça armunia no haver oïda des que vivint seguia la vida pastoral: de l'italià 'come fu trovata cotesta si bella melodia' (2001: 130), mentre que el llatí té 'qua sit ratione reperta' ('per quin motiu havia estat descoberta', *Met.* I.688). Alegre tradueix l'italià 'bella melodia' en 'dolça armunia', no present en el llatí.

⁴⁹³ A qui lo eloqüent déu ab largues raons e artificiosa axí oració respòs: amplificació del llatí 'Tum deus (...) inquit' ('Llavors el déu digué', *Met.* I.689). El 'respòs' pot dependre de l'italià 'respondendo' (2001: 130). L'italià, tot i resumir el text llatí per influència de Del Virgilio, quan convé també l'amplifica, facturant una traducció que cada cop s'allunya més de l'original. Alegre no arriba a sistematitzar aquesta tendència de Bonsignori perquè el seguiment del text original d'Ovidi li fa de pauta i límit, però algunes tècniques de l'italià apareixen, amb més o menys presència, en el text d'Alegre.

⁴⁹⁴ nayas ninfas: del llatí 'Hamadryadas (...) Nonacrinas' ('hamadriades nonacrinés', *Met.* I.690). Ovidi diu que entre aquestes hi havia una 'Naias' ('Nàide', *Met.* I.691), cosa que explica la traducció d'Alegre, no present en Bonsignori ('una donna', 2001: 130), ni en l'*Ovide moralisé* ('une pucele', I.3677), ni en Simintendi ('fanciulla', 1846: 40).

⁴⁹⁵ Siringa: enteneu 'Sírinx', nimfa transformada en canyar.

⁴⁹⁶ anamoradament: afegitò del català, no present en cap dels textos comparats (Ovidi, Bonsignori, *Ovide moralisé*, Simintendi).

⁴⁹⁷ Ortígia: epítet de Diana, nascuda a Delos, coneguda amb aquest nom.

⁴⁹⁸ Latona: enteneu 'Latònia' ('Làtonia', *Met.* I.696), epítet de Diana com a filla de Latona.

⁴⁹⁹ Liceho: llegiu 'Liceu', muntanya d'Arcàdia, consagrada a Júpiter i a Pan. Com que el nom de la muntanya no apareix en Bonsignori (tampoc en Simintendi, però sí en l'*Ovide moralisé*), cal entendre que Alegre el pren del llatí, potser a partir de la variant ortogràfica 'licheo', testimoniada per Jahn (1832: 88) en el còdex *Sen.2*. Alegre ja ha coincidit amb aquest còdex (vegeu nota anterior *Ròdano* a TF I.9).

⁵⁰⁰ e pres de la sua singular presència: de l'italià 'vedendola cosi bella' (2001: 130).

⁵⁰¹ Ladon: riu d'Arcàdia consagrat a Apollo; segons la versió arcàdia del mite de Dafne, el Ladó es el pare de Sírinx, com ha indicat Bonsignori ('figliuola de Limodoro, lo quale diventò fiume', 2001: 130).

⁵⁰² per qui pogués la sua virginitat salvar: afegitò del català, no present en cap dels textos comparats.

E sobrevenint Pan, com cregués, aconseguint la desijada donzella, satisfer a son desig, la trobà convertida en un canyar, lo qual abraçant resonà; per la dolcesa del qual so lo déu Pan pres de aquelles canyes dues⁵⁰³ e, agermanades ab cera, la una essent pus curta que la altra, en aquestes concordants flautes les componé. E tal natura de esturment per lo nom de la passada nimpha se diu «ciringa⁵⁰⁴».

Volent més avant dir, viu tots los ulls de Argo tancats. Conexent que lo alt son oc- {11c} cupava tots sos sentiments, sens triga, traent la sua spasa feta en figura de falç, tallà aquella part del coll qui ab lo cap se liga. E aquell lançant, de la escampada sanch sullà la roca sobre que poch ans reposave⁵⁰⁵.

Ara jau vensuda la tua supèrbia⁵⁰⁶, Argo, e lo lum, entre tants ulls compartit, una sola e eternal nit ocupa. Indignada de açò la filla de Saturno, perquè contra Mercuri no-s podia enfellonir⁵⁰⁷, pres los C ulls del desanimat cap e d'ells pintà las cohas dels seus aucells; per què en la mort heretàs⁵⁰⁸ de eterna fama aquells qui vivint la havían bé servida. E per ço apar encara vuy tan gran nombre de ulls en les cohes dels pagos, aucells dedicats al servici de Juno⁵⁰⁹. E encara, espletant⁵¹⁰ la encesa ira contra la ignorant e no culpable vacha, comogué⁵¹¹ les infernals fúries, qui en tant spant la aportaren, que no-s gossave en neguna part aturar. E axí, descaminada⁵¹², havent passat moltes regions, arribà en Egipte, e a la riba del gran Nilo prostrada, alsant al cel la cara axí com millor podia, ab làgremes e mugits sprimia la dolor de son cor e l'alt Júpiter pregava posàs fi a tants mals, qui, perquè no podia contra lo plaure de la muller ajudar-li, abraçant e besant-la, axí li començà a parlar⁵¹³:

—O, Juno, cara germana e muller, reyna de l'alt ayre e a qui sola yo desije complaure, forçat és que't confessa ma culpa, no ignorada de tu, per mitigar lo teu indignat ànimo. La vacha que graciosament te doní era Yo, donzella de

⁵⁰³ *pres de aquelles canyes dues*: l'especificació del nombre de canyes no es troba en cap dels textos comparats (Ovidi, Bonsignori, Simintendi, *Ovide moralisé*). Vegeu nota anterior *dos canyes ajustades*.

⁵⁰⁴ *ciringa*: llegiu 'siringa', flabiol de set canons.

⁵⁰⁵ *sobre que poch ans reposave*: del llatí 'praeruptam' ('abrupta', *Met.* I.719), a partir de la lectura 'praecubam' ('on abans seia'), tal vegada plausible a partir de la variant 'praeructam' del còdex *Berol.* de l'edició de Jahn (1832: 90). Gairebé en tots els casos la traducció catalana es pot explicar a partir de Bonsignori o del llatí; per a la vinculació de les *Transformacions* amb la tradició textual del text llatí, així com per a la relació amb la tradició italiana, vegeu *Introducció*.

⁵⁰⁶ *la tua supèrbia*: afegitó del català, no present en cap dels textos comparats (Ovidi, Simintendi, *Ovide moralisé*, Bonsignori).

⁵⁰⁷ *Indignada de açò la filla de Saturno, perquè contra Mercuri no-s podia enfellonir*: a partir de les *Allegorie* de Bonsignori ('si li rincrebbe assai ... perciò che uno dio non pò fare contra l'altro', 2001: 133), mentre que en llatí hi ha 'Saturnia' ('la filla de Saturn', *Met.* I.722).

⁵⁰⁸ *heretàs*: enteneu 'va fer hereu' (*DCVB*, s.v. 3).

⁵⁰⁹ *per què en la mort heretàs de eterna fama aquells qui vivint la havían bé servida. E, per ço, apar encara vuy tan gran nombre de ulls en les cohes dels pagos, aucells dedicats al servici de Juno*: per 'pagos' enteneu 'paons', ocells consagrats a la deessa Juno; afegitó del català, no present en cap dels textos comparats (Ovidi, *Ovide moralisé*, Simintendi, Bonsignori). L'afegitó sembla tenir alguna relació amb l'explicació moral de les *Allegorie* de Bonsignori: 'quando andamo cercando le vanità del mondo, allora ci sono tolti da Iuno li occhi, cioè dallo elemento de l'aire, e perdimo la visione divina e la nostra luce è tramuttata in penne e poste sopra della vacca, perché volamo alle vanità e ponemoce sopra le cose bestiali, perdendo el dritto andamento della via de vita eterna' (2001: 133). A les *Allegories* Alegre posa en boca de Boccaccio les següents paraules sobre els paons: 'aucell en tots sos fets assenyalant noblesa, per on, tengut en preu, és sol vianda familiar a reys y a grans hòmens' (f. 171c, AL III.4).

⁵¹⁰ *espletant*: enteneu 'manifestant de cop els sentiments'.

⁵¹¹ *comogué*: enteneu 'va excitar, va despertar'.

⁵¹² *descaminada*: enteneu 'perduda'.

⁵¹³ *enfellonir*: enteneu 'enfadar, irritar'.

preclara ballesa, filla de Ýnacho riu, la qual {11*d*} yo desordonadament he amada e ab força conduïda a mon voler. Per què, pus lo falliment és meu, de mi pren la venjança, hajes compassió de la miserable peregrinant, qui ab continuus prechs, los que pot, mercè demana. Restitueix-la en la primera forma⁵¹⁴ e no duptes per ocasió d'ella en l'esdevenidor de mi haver enuig, 5 perquè inviolablement per la paluda Estígia de l'infern⁵¹⁵ te jure de may desonestament acostar-me a ella.

Mogueren les blanes paraules de Júpiter a compassió lo ànimo de Juno, e fon contenta⁵¹⁶. Yo tornà's⁵¹⁷ en la primera forma. E axí, en un instant fugen 10 del seu cors los aspres pèls, aminven los corns, són uberts los seus ulls en mirar en més perfectió la claror de l'ayre reluint⁵¹⁸; s'obren los primers musclos, espalles, braços e mans; e les grans uncles en cinch dits en cascuna mà e peu se compartien. E ja res semblant a bou no li restava, quant, ab la primera blancor encara, contenta se alçà, tornant exercir lo passejar ab dos 15 peus. No gosava parlar, duptava com a vaca mugir, entre si escoltant-se començava a formar paraules. E axí, Yo, après tants mals com havem recitats⁵¹⁹, en Egipte cobrà la primera forma e per les gents de aquella terra fon anomenada «Ysis⁵²⁰».

CAPÍTOL X, DEL DEBAT DE ÈPAPHO, FILL DE JÚPITER E DE YO, AB FETON, 20 FILL DE FEBO E DE CLÍMENA

{12*a*} Tornada Yo en Egipte en la primera forma, per les gents qui habiten les riberes de Nilo fon tenguda per deessa, anomenant-la «Ysis», perquè a ells primer mostrà lo ús de les letres⁵²¹. La qual, com de l'acostament de Júpiter fos restada prenyada, perí un gentil infant, anomenant-lo Èpapho⁵²². Aquest, 25 en la edat de adolescència, sovint se trobava ab Fetón⁵²³, fill de Phebo e de Clímena⁵²⁴. Perquè éran tots quasi eguals en dies e grandesa de ànimo, sovint debatien entre ells de més valer, e com un jorn Èpapho⁵²⁵ no pogué sostenir les

1 Ýnacho] yuacho || 11 s'obren] so / bre || 15 mugir] mungir || 18 anomenada] anonenada.

⁵¹⁴ *O, Juno ... primera forma*: amplificació del català, no present en cap dels textos comparats. Es tracta de la primera amplificació extensa d'Alegre, exposant com Júpiter se sincera amb Juno i li explica la història que li ha amagat.

⁵¹⁵ *inviolablement per la paluda Estígia de l'infern*: en llatí en estil indirecte 'et Stygias iubet hoc audire paludes' ('i ordena a les aigües de l'Estix que escoltin aquestes paraules', *Met.* I.737).

⁵¹⁶ *blanes*: enteneu 'suaus'.

⁵¹⁷ *tornà's*: enteneu 'passà de nou a l'estat o situació anterior' (*DCVB*, s.v. *tornar* II.4).

⁵¹⁸ *són uberts los seus ulls en mirar en més perfectió la claror de l'ayre reluint*: del llatí 'fit luminis artior orbis' ('són més estretes les òrbites dels ulls', *Met.* I.740). Alegre no entén el sentit poètic d'ulls donat al mot llum ('luminis') i mira de donar sentit a la seva traducció, però sense recollir el sentit de l'original.

⁵¹⁹ *après tants mals com havem recitats*: afegitó d'Alegre, no present en cap dels textos comparats.

⁵²⁰ *en Egipte cobrà la primera forma e per les gents de aquella terra fon anomenada «Ysis», perquè a ells primer mostrà lo ús de les letres*: Isis és la deessa egípcia identificada amb Io. Per al seu culte, vegeu TF IX.8 (*Met.* IX. 686 i ss.); afegitó del català, no present en cap dels textos comparats, però explicació que es troba a les *Allegories*: 'E, com no li succehissen [=a Io] bé los affers en la pròpia pàtria, deslliberà, pujant en una nau, en qui era una vaca pintada, navegar en Egipte; e ab ella se n'anà lo qui havia mort Argo, lançat de Grècia per lo crim perpretat. Arribats en Egipte casà ab Apis, potent rey, e donant als egipcians los caractes de les letres, mostrant-los de cultivar la terra, ab altres moltes coses útils a la vida humana, en tan gran estima fon per aquells tenguda que no cregueren que fos dona mortal, ans com a deessa vivint tots la honraven' (f. 159a, AL I.9).

⁵²¹ *lo ús de les letres*: afegitó del català a partir del text de les *Allegories* citat a la nota anterior.

⁵²² *Èpapho*: enteneu 'Epafo', fill de Júpiter i Io, nét d'Ínac.

⁵²³ *Feton*: enteneu 'Faetont', fulminat per Júpiter en perdre el control dels cavalls del Sol.

⁵²⁴ *Clímena*: llegiu 'Clímene', filla d'Ocèan i Tetis, casada amb el Sol.

stranyes laors que Feton se donava, volent-lo preferir⁵²⁶, ab cara de indignat ànimo dix:

—De quanta ignorància se acompanye ton presumir⁵²⁷, que creus tot ço que ta mare te diu, e levas-te en supèrbia per Phebo, de tu falsament cregut pare.

5 Envergonyí's Feton de oir tals raons, e, ab la sanch soccorrent als frets membres per ira, tenyí la sua cara de vermella color⁵²⁸. E tals injúries reportant a Clímena, sa mare:

—Perquè major ocasió tengau de dolre-us, senyora mare, dich si vera és la culpa, que, per mi no creguda, vos és stada imposada per Èpapho. Vos
10 notifique, cor no li he pogut respondre, inculpant-vos de falsa, e a mi, negant la paternal deïtat de Phebo, perquè del ver só ignorant. E per ço, si ver és que de celestial natura, com moltes voltes me haveu dit, sia yo procreat, dau-me'n algun cert senyal, perquè de tals injúries me pugue fer desliure⁵²⁹.

E acabant tals raons, ab los {12b} braços lo maternal coll estrenyia,
15 pregant, e ab quantes vies sap⁵³⁰ conjurant-la de tan justa demanda. No li negà verdadera resposta. En dupte és si los humils prechs del fill o la concebuda ira per tal report comogueren a furor lo ànimo de Clímena, qui, estenent al cel los braços ab juntes mans, endreçant lo mirar de sos ulls al luminós sol, axí començà a parlar:

—Car fill, per aquell ull del món, insignit⁵³¹ de resplandents raigs, que a nosaltres ou e veu, te jur que aquest Sol que mires, aquest qui tempre tot lo món, és ton verdader pare, al qual prech que, si coses fictes te dich, no consenta pus de mi ésser mirat, e sia aquesta la derrera vegada que mos ulls en ell prenguen delit. Ne't penses que, si vols, ab molt treball hages a cercar lo
25 palau de ton pare, a on per certa resposta d'ell mateix cessarà ton duptar, perquè no dista per gran spay de aquest nostre loch.

Content Feton se partex de sa mare, e, passats los regnes dels etiòps, après per ell gostats⁵³², e los pobles de les Índies, arriba en aquell loch on lo sol los primers raigs escampa.

30

ACABA LO PRIMER LIBRE DE *TRANSMUTACIONS DEL POETA OVIDI*

31 PRIMER] PIMER.

⁵²⁵ Èpapho: variació del llatí 'Inachides' (*Met.* I.753).

⁵²⁶ preferir: enteneu 'superar, estimar-se més' (del llatí 'praefero'), sentit no documentat ni al *DCVB* ni al *DECat*.

⁵²⁷ De quanta ignorància se acompanye ton presumir: afegitò del català, no present en cap dels textos comparats.

⁵²⁸ tenyí la sua cara de vermella color: afegitò del català, no present en cap dels textos comparats (Ovidi, *Ovide moralisé*, Simintendi, Bonsignori).

⁵²⁹ perquè de tals injúries me pugue fer desliure: del llatí 'meque adsere caelo' ('atribueix-me al cel', *Met.* I.761).

⁵³⁰ ab quantes vies sap: simplificació del llatí 'perque suum Meropisque caput taedasque sororum' ('pel seu cap i pel de Mèrops [=rei d'Etiòpia, espòs de Clímene] i per les torxes de les germanes', *Met.* I.763).

⁵³¹ insignit: enteneu 'fet insigne'.

⁵³² après per ell gostats: per 'gostats' enteneu 'devastats'; del llatí 'positosque sub ignibus' ('collocats sota els focs', *Met.* I.778), referit al clima d'aquestes zones, mentre que Alegre anticipa la història de Faetont al llibre segon.

COMENÇA LO SEGON E CAPÍTOL PRIMER, EN QUI-S DESCRIU LA CASA DEL SOL E COMENSA LA GRAN HISTÒRIA DE FETON

{12c} La reyal casa del Sol alta se amostrava sobre eminentes colones, clara per la resplandor de l'or e del carvoncle, pedra de reluent claror, semblant flames de foch.¹ De blanch vori cuberts los eminentes e pomposos sostres², reluÿen les portes³ guarnides de brunit argent, ab subtil entretall de tan diverses figures⁴, que a la excellent matèria avançavan, perquè Vulcà⁵ havia esculpit en ellas la granesa de las aygües⁶ circuit a les terres, e d'elles la rodonesa del món ab lo sobrestant cel, axí acompanyant aquestes regions que a l'alt creador en res no dessemblava⁷, perquè tenia la mar ab blava color⁸ la multitud⁹ de sos déus, car en ella apparían Triton, lo gran trompeta de Neptuno¹⁰, e Proteu¹¹ e Ageon¹²; e Dòrida¹³, ab sos grans membres¹⁴, part sota

1 qui-s] qui. *Restituim d'acord amb la resta de títols de l'incunable (vegeu TF Taula) || descriu] destrui. Esmenat d'acord amb el títol a la Taula de l'incunable (vegeu TF Taula).*

¹ *carvoncle, pedra de reluent claror, semblant flames de foch*: per 'carvoncle' enteneu 'pedra preciosa a la qual els antics atribuïen brillantor de nit com una brasa' (DCVB, s.v. *carboncle*); de l'italià 'piropo, cioè una preziosa pietra (...) simele alle fiamme del fuoco' (2001:147), mentre que el llatí té 'flammasque imitante pyropo' ('el pirop que imita les flames', *Met.* II.2). L'aposiçió de l'italià, no present en Ovidi, depèn de Del Virgilio ('pyropus est lapis preciosus', f. 16v, *ap.* Ardissino 2001: 178, n. 2). El català modifica la primera aposiçió i li dóna un sentit similar a la segona. En el comentari gramatical d'Ovidi de Raffaello Regio hi ha algunes explicacions comunes amb aquest passatge: '*Pyropo*: pyropus videtur is esse lapillus quem nos carbunculum appellamus' (f. VIIv, *ap.* Badia 1986: 61), però, naturalment, el català 'carvoncle' pot haver estat introduït independentment d'aquest comentari. Una altra coincidència curiosa entre aquest comentari i la traducció d'Alegre es troba a la nota següent *cap primer* a TF II.2.

² *eminentes e pomposos sostres*: traducció sinonímica del llatí 'fastigia summa' ('al capdamunt dels sostres', *Met.* II.3), mentre que Bonsignori té 'li tetti' (2001:147).

³ *les portes*: de l'italià 'le porte' (2001: 147), mentre que el llatí té 'bifores valvae' ('els dos batents del portal', *Met.* II.4).

⁴ *ab subtil entretall de tan diverses figures*: per 'entretall' enteneu 'relleu de figures traçat damunt pedra o fusta' (DCVB, s.v.); de l'italià 'tutta questa casa era intagliata de figure scolpite e releuate' (2001:147), mentre que en llatí hi ha 'opus' ('elaboració, obra', *Met.* II.5).

⁵ *Vulcà*: de l'italià 'Vulcano' (2001: 147), en llatí 'Mulciber' ('Mulciber, el que apaivaga', *Met.* II.5), epítet de Vulcà.

⁶ *granesa de las aygües*: del llatí 'aequora' ('els mars', *Met.* II.6) o de l'italià 'li mari' (2001:147).

⁷ *axí acompanyant aquestes regions que a l'alt creador en res no dessemblava*: afegit del català, no present en Ovidi ni en Bonsignori; el sintagma 'alt creador' fa referència al 'mundi fabricator' del llibre primer, creador del món, a qui compara la feina de Vulcà.

⁸ *ab blava color*: traducció del llatí 'caeruleos' ('blavosos', *Met.* II.8), no present en Bonsignori.

⁹ *multitud*: afegit del català, no present en Ovidi ni en Bonsignori.

¹⁰ *Triton, lo gran trompeta de Neptuno*: Tritó és un semidéu marí, fill de Neptú i Amfitrite; de l'italià 'Tritone, trombetta de Nettunno' (2001:147), mentre que el llatí té 'Tritona canorum' ('Tritó el cantaire', *Met.* II.8).

¹¹ *Proteu*: déu marí, pastor de les foques de Neptú i endeví; ni el català ni Bonsignori (2001: 148) tradueixen el llatí 'ambiguum' ('variable', *Met.* II.9), en referència a l'habilitat d'aquest déu de canviar de forma.

¹² *Ageon*: enteneu 'Egeó', un altre nom de Briareu, un déu marí; ni l'italià ni el català tradueixen 'ballenarumque prementem | (...) suis inmania terga lacertis' ('amb els seus braços oprimint el dors enorme de les balenes', *Met.* II.9-10). Aquesta eliminació s'explica per la repetició, a les *Allegorie* de Bonsignori, d'aquest passatge també per a la descripció de Dòride, on Alegre prefereix traduir-lo. Vegeu nota següent *ab sos grans membres*.

¹³ *Dòrida*: llegiu 'Dòride o Doris', nom d'algunes nimfes marines, especialment la muller de Nereu, mare de les Nereides.

¹⁴ *ab sos grans membres*: de les *Allegorie* de Bonsignori 'Dorida con le grandi braccia' (2001:152), mentre que el llatí té 'et natas' ('amb les filles', *Met.* II.11); a l'*Essordio primo* (2001:18), Bonsignori explica que es diu que el mar té braços perquè encercla la terra (Ardissino, 2001: 180, n. 46). En Ovidi aquesta aposiçió no va referida a Dòride sinó a Egeó (vegeu nota anterior *Ageon*). El desplaçament de l'aposiçió en català, d'Egeó a Dòride, es pot explicar per una mala separació del text que conté una sèrie de coordenades, algunes amb 'et' i

la aygua amagats e part amostrant defora, ab la calor del sol exugava sos verts e humits cabells¹⁵. De pexos hi apparían gran multitud de diverses cares, servant emperò entre ells tal semblança qual a germans s'esguarda¹⁶. Miraven-se en la terra les ciutats ab multitud de hòmens¹⁷, e los boschs acompanyats de
 5 feras, los rius ab lurs nimfes e les deïtats dels camps. Era sobre aquestes coses la reluent ymage del cel esculpida. Aparían en la dreita porta¹⁸ les figures dels sis signes e en la esquerra altres tantes.¹⁹

E puys en aquest loch fon arribat Feton²⁰, fill de Clímena²¹, entrà en la casa del duptat pare²² e devés lo loch²³ a on reposava sa magestat dreçà sos passos, aturant-se {12d} de luny, perquè no sostenían la forsa de sos ulls²⁴ tan
 10 soberga²⁵ claror. Ornat de purpúrea vestidura seya Febo²⁶ en la gran cadira de esmarade, acompanyat a l'entorn dels Dies, Mesos, Anys e Setgles, e les Hores compartides ab equal spay. Stave en tal loch la Primavera²⁷, cenyida de florida corona, e lo Stiu nuu ab garlanda d'espigues, lo Autumpne mostós ab
 15 multitud de rapas, palcigats los rahims²⁸, e lo glassat Yvern ab arisats cabells e blanchs. E del mig de aquests, ab aquells ulls de què mira lo món, mirà lo Sol lo temerós jove, a qui dix:

d'altres amb '-que', però amb variants testimoniades que forcen una separació diferent del text, com, per exemple, la variant 'Aegaeonaque suis', del còdex *Goth.2* de l'edició de Jahn (1832: 95), que actualment editem sense la conjunció ('Aegaeona suis'); aquestes variants deuen haver forçat una separació diferent de les oracions en Alegre, cosa que pot explicar aquest cas i el de la nota anterior *Ageon*.

¹⁵ *part sota la aygua amagats e part amostrant defora, ab la calor del sol exugava sos verts e humits cabells*: de l'italià 'il quale pareo che mezzo stesse in mare e mezzo de fora dell'acque con lu capo al sole e con li verdi capelli' (2001:148), en llatí referit a les filles de Dòride: 'quarum pars nare uidetur, | pars in mole sedens viridis siccare capillos' ('de les quals algunes se les veu nadar, les altres pentinar els seus cabells verds assegudes en una roca', *Met.* II.11-2). La traducció catalana s'explica encara pel mateix motiu indicat a la nota anterior *ab sos grans membres*, més l'eliminació, per part de Bonsignori, de les filles de Dòride del text.

¹⁶ *De pexos hi apparían gran multitud de diverses cares, servant emperò entre ells tal semblança qual a germans s'esguarda*: per 'servant' enteneu 'tenint, conservant'; resum de l'italià 'ed erano li scolpiti diversi pesci, li quali non somigliavano l'uno a l'altro, non perciò che fosser variati l'uno dall'altro, si come le sorelle e li fratelli' (2001:148), traducció errònia del llatí 'pisce vehi quaedam: facies non omnibus una, | non diversa tamen, qualem decet esse sororum' ('altres transportades per un peix; no tenen la mateixa cara, però no són diferents, com correspon que sigui entre germanes', *Met.* II.13-4). Ovidi continua referint-se a les Nereides, filles de Dòride, mentre que Bonsignori es refereix als peixos escolpits en el sostre. Alegre segueix Bonsignori.

¹⁷ *Miraven-se en la terra les ciutats ab multitud de hòmens*: del llatí 'terra viros urbesque gerit' ('la terra té homes i ciutats', *Met.* II.15), mentre que l'italià té 'le cittadi e li castelli' (2001: 148).

¹⁸ *en la dreita porta*: enteneu 'a la porta dreita'.

¹⁹ *sis signes, e en la esquerra altres tantes*: divisió de la volta celeste en dotze parts iguals, sobre les quals tracen les seves trajectòries el sol, la lluna i els planetes. La divisió equival als dotze signes de l'horòscop: d'Àries a Virgo (de 0 a 180 graus de longitud) i de Balança a Peixos (de 180 a 360 graus de longitud).

²⁰ *Feton*: Faetont, fill del Sol i de Clímene, fulminat per Júpiter; de l'italià 'Fetonte' (2001: 148), no present a l'original llatí.

²¹ *Clímena*: heroina, filla d'Ocèan i Tetis.

²² *la casa del duptat pare*: enteneu 'la casa del pare incert'; del llatí 'dubitati tecta parentis' ('la casa del pare posat en dubte', *Met.* II.20).

²³ *lo loch*: del llatí 'vultus' ('el rostre', *Met.* II.21), mentre que l'italià té 'el resplandente viso' (2001: 148).

²⁴ *no sostenían la forsa de sos ulls*: amplificació del llatí 'neque (...) ferebat' ('no podia suportar', *Met.* II.22) o de l'italià 'non poteva sofferire' (2001: 148).

²⁵ *soberga*: enteneu 'excessiva'.

²⁶ *Febo*: enteneu 'Febus', epítet del Sol.

²⁷ *Primavera*: del llatí 'Verque novum' ('la jove Primavera', *Met.* II.27), amb eliminació de l'adjectiu, tampoc present en Bonsignori.

²⁸ *mostós ab multitud de rapas, palcigats los rahims*: per 'mostós' enteneu 'abundant de most'; per 'rapas', 'les parts llenyoses del raïm, el raïm sense els grans', i per 'palcigats', 'trepitjats'. Amplificació del llatí 'calcati sordidus uvis' ('brut pel raïm trepitjat', *Met.* II.29) o de l'italià 'tutto embrattato dalle pistate uve' (2001: 148).

—Qual ocasió, amat fill Fetón²⁹, ha mogut ton camí? Quins negocis te pòrtan en aquesta gran torra³⁰?

Al qual ab deguda humilitat no tardà, responent, dir:

—O, clara e pública³¹ lum del món³², o senyor Febo, pare, si de aquest nom liberament³³ consents a ma lengua usar e Clímena ab falcia sots ymage de ver
5 no sela³⁴ sua culpa, dóna'm certa penyora, per qui sens dupte fill teu sia cregut, e tan gran error, com lo duptar de açò porta, releva de ma pensa.

De tal manera havia dit, quant lo pare, deposada la multitud dels raigs, per totes parts ab gran claror cenyint la rodonesa de son cap, e cridant-lo prop si,
10 abraçant-lo li dix:

—Ne tu, car fill, és digne que yo't negue, ne Clímena, ta mare, te ha dit falcia³⁵. E perquè menys en açò duptes, aquell plasent do qui més te satisfà demana, que per mi sens tarda te serà atorgat, prenent testimoni de tal promesa los infernals rius e paluda Estígia³⁶, no coneguts de nostres {10a} ulls,
15 irrevocable jurament per als déus.

E envides³⁷ lo derrer so de tals paraules acabava Febo, quant Fetón³⁸, en testimoni de tan certa veritat, li demanà lo fes digne de guiar lo camí dels seus carros. Penedí's lo pare de haver jurat, e tres o quatre vegades batent-se lo reyal cap.³⁹

—Folla promesa —dix— és estada la mia⁴⁰, e ja pogués e lícit me fos aquella⁴¹ no atendre. Ara sol me reste persuadir la tua voluntat, qui segura no és seguint a tal desig. Grans coses demanes, Fetón, e tals que a majors forces de les tues avànçan. No convenen a tan tendra edat. No és cosa mortal la que desiges⁴², e més que als immortals déus axí poch se esguarde⁴³, perquè negú

2 en] e.

²⁹ *amat fill Fetón*: de l'italià 'figliuolo Fetonte' (2001: 149), mentre que el llatí té 'Phaethon' (*Met.* II.34).

³⁰ *Quins negocis te pòrtan en aquesta gran torra*: eliminació, en italià i en català, del text llatí que hi ha a continuació: 'progenies, Phaethon, haud infitianda parenti?' ('Faetont, descendència que no ha de ser desmentida per un pare', *Met.* II.34).

³¹ *clara e pública*: traducció sinonímica de l'italià 'publica' (2001: 149) o del llatí 'publica' (*Met.* II.35). Vegeu nota següent *del món*.

³² *del món*: omissió del llatí 'immensi (...) mundi' ('del gran món', *Met.* II.35) o de l'italià 'del grande mondo' (2001: 149). L'omissió d'aquest adjectiu també es pot explicar per un error de lectura del llatí 'immensi' per 'immensa', coordinant-lo així amb el 'publica' anterior, i traduint-lo per 'clara', en el sentit de 'famosa'. Vegeu nota anterior *clara e pública*.

³³ *liberament*: enteneu 'lliurement'; afegitó del català, no present ni en llatí ni en italià.

³⁴ *no sela*: enteneu 'no amaga, no oculta'; del llatí 'nec (...) celat' ('no amaga', *Met.* II.37) o de l'italià 'non me celi' (2001: 149).

³⁵ *te ha dit falcia*: Bonsignori deixa de traduir Ovidi i reprèn la traducció a partir de Del Virgilio. L'italià retornarà al text d'Ovidi en alguns passatges breus dels llibres VII i IX.

³⁶ *los infernals rius e paluda Estígia*: per 'paluda' enteneu 'llacuna'; per 'Estígia' enteneu 'Estix', riu dels inferns pel qual juraven els déus; de l'italià 'per le Stige palude e per li fiumi infernali' (2001: 149), mentre que el llatí té 'palus' ('llacuna', *Met.* II.46).

³⁷ *envides*: enteneu 'a penes, tot just'.

³⁸ *Febo, quant Fetón*: ampliació de l'italià 'Fetonte' (2001: 149), nom que no apareix en aquest punt en Ovidi; l'aparició de noms propis permet donar un matís narratiu a la traducció en relació a l'estil d'Ovidi, tècnica seguida per Bonsignori i Alegre.

³⁹ *batent-se lo reyal cap*: enteneu 'sacsejant el seu cap reial'; del llatí 'concutiens illustre caput' ('movent el seu cap resplendent', *Met.* II.50), que l'italià no tradueix.

⁴⁰ *Folla promesa —dix— és estada la mia*: del llatí 'temeraria (...) | vox mea facta tua est' ('la meva veu s'ha fet temerària a causa de la teva', *Met.* II.51), en referència a la resposta de Faetont.

⁴¹ *aquella*: del llatí 'promissa' ('promesa', *Met.* II.51), traduït en l'oració anterior, aquí referint-s'hi amb aquest pronom.

⁴² *No és cosa mortal la que desiges*: omissió del llatí 'sors tua mortalis; non est mortale quod optas' ('el teu destí és mortal, no és cosa mortal la que desitjes', *Met.* II.56), mentre que en Bonsignori tampoc hi ha l'oració perquè resumeix tot el parlament del Sol (2001: 149).

⁴³ *se esguarde*: enteneu 'pertany, pertoca' (*DCVB*, s.v. *esguardar* 4).

d'ells de tant esforç se acompanye que ferm pugue regir lo cremant pern⁴⁴ de mon carro. No lo gran Júpiter, qui ab fulgúreas sagetas⁴⁵ cremant és fet terror del món. Si, donchs, a ell, qui entre los déus se compta per major, ton voler és impossible, ab esperança perduda tanca lo camí a tan desordenats desigs⁴⁶,
 5 perquè la primera via per on fas mon camí⁴⁷ és de tanta aspresa, que ab treball és palcigada⁴⁸ dels freschs cavalls en la matinada. És la del mig tan alta que a mi, mirant las terras e al mar, sovint causa spant e mos pits, de la por comoguts⁴⁹, ne tremolen. La derrera via és xica⁵⁰ e no ordonada ab algun compàs⁵¹, e quant, acalant, me acoste a les ones, é vist Tetis haver por de mon
 10 caure e voler-me ajudar. Ajusta en açò la flaqueza del teu cap ab la força del soptat moviment, {10b} qui-m porta d'un cap del món a l'altre⁵². Stima que-t sia dat de guiar los meus carros.⁵³ Què poràs⁵⁴? No bastarà lo esforç de tos ulls a mirar sens gran spant les ciutats e boschs dels déus⁵⁵, e les espantables figures dels celestials signes⁵⁶, de les quals, perquè més t'espantes, te vull
 15 preavisar, perquè, seguint la concebuda error, no caygues en pijor dan⁵⁷. Has de passar per mig dels diversos corns de Àries e Taurus⁵⁸, entre los archs de Emònia, qui nom de Sagitari ha lur signe atrassen⁵⁹, per la cruel boca d'un

⁴⁴ *pern*: enteneu 'eix, allò que sosté o de la qual en depèn alguna cosa' (*DCVB*, s.v.); del llatí 'axe' ('eix', *Met.* II.59), no present en italià (2001: 149).

⁴⁵ *fulgúreas sagetas*: del llatí 'fulmina' ('llamps', *Met.* II.61), no present en italià (2001: 149).

⁴⁶ *ton voler és impossible, ab esperança perduda tanca lo camí a tan desordenats desigs*: afegit del català, no present ni en llatí ni en Bonsignori (2001: 149), potser traducció lliure de l'italià 'E simelmente te dico che tu non vogli questo' (2001: 149), afegit de Bonsignori al text llatí.

⁴⁷ *per on fas mon camí*: per 'fas' enteneu 'faig'; afegit del català, no present en llatí, potser a partir de Bonsignori 'per la quale questo carro se conduce' (2001: 149).

⁴⁸ *palcigada*: enteneu 'trepitjada'.

⁴⁹ *comoguts*: enteneu 'excitats, desvellats'.

⁵⁰ *xica*: traducció del llatí 'prona' ('inclinada', *Met.* II.67).

⁵¹ *e no ordonada ab algun compàs*: del llatí 'et eget moderamine certo' ('i requereix d'un guiatge segur', *Met.* II.67). Alegre pot haver fet una lectura *facilior* del passatge llatí, llegint 'mancada de timó fixe', arran del 'moderamine certo', que significa, en sentit literal, 'timó fixe', més 'eget' en el seu sentit de 'mancar'.

⁵² *Ajusta en açò la flaqueza del teu cap ab la força del soptat moviment, qui-m porta d'un cap del món a l'altre*: traducció lliure del llatí 'adde quod adsidua rapitur vertigine caelum | sideraque alta trahit celerique volumine torquet' ('afegeix que el cel és arrossegat per una rotació contínua i porta amb ell les constel·lacions elevades i les retorça en un gir vertiginós', *Met.* II.71).

⁵³ *stima que-t sia dat de guiar los meus carros*: per 'stima' enteneu 'considera, imagina'; del llatí 'finge datos curros' ('imagina que t'he donat el carro', *Met.* II.74), no present en l'italià.

⁵⁴ *Què poràs*: traducció amb omissió del llatí 'quid ages? poterisne rotatis | obvius ire polis, ne te citus auferat axis?' ('què faràs? Podràs, tal vegada, anar contra la rotació dels pols i que no t'arrossegui el seu eix veloç?', *Met.* II.74-5). Com ha succeït en un passatge recent (vegeu nota anterior *Ajusta en açò ... món a l'altre*), Alegre no segueix l'explicació astronòmica de rotació de la terra en relació a la trajectòria del sol; en aquell cas ha decidit traduir per lliure, i aquí eliminar el passatge.

⁵⁵ *No bastarà lo esforç de tos ulls a mirar sens gran spant les ciutats e boschs dels déus*: traducció lliure del llatí 'forsitan et lucos illic urbesque deorum | concipias animo delubraque ditia donis?' ('Potser penses en l'ànim que allà hi ha boscos sagrats i ciutats dels déus, i santuaris plens de regals?', *Met.* II.76-7). En llatí el Sol avisa Faetont que allà dalt no hi ha res de tot això, mentre que el català tradueix indicant que la visió d'aquestes coses provocarà el terror de Faetont. Tant Bonsignori com Del Virgilio han efectuat un resum del parlament del Sol i no tenen el passatge (2001: 150).

⁵⁶ *celestials signes*: enteneu 'constel·lacions, especialment les del Zodíac'.

⁵⁷ *de les quals, perquè més t'espantes, te vull preavisar, perquè, seguint la concebuda error, no caygues en pijor dan*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

⁵⁸ *corns de Àries e Taurus*: amplificació del llatí 'cornua Tauri' ('els corns de Taure', *Met.* II.80); l'afegit d'Àries es relaciona amb Taure perquè ambdós animals, el brau i el moltó, tenen cornamenta.

⁵⁹ *archs de Emònia, qui nom de Sagitari ha lur signe atrassen*: per 'atrassen' enteneu 'causen' (*DCVB*, s.v. *atraçar* 1), en el sentit de 'donen'; per '*archs de Emònia*' enteneu 'Sagitari', que els antics consideraven un centaure llançador de fletxes, originari de la Tessàlia,

afamat Leó, entre los larchs braços de l'Escorpi⁶⁰, del Cranch, voltats en diverses maneres. Ne a tu és leugera cosa regir aquells animosos cavalls, guia del meu camí, lançant espantables focs per la boca e nas, car a mi envides⁶¹ sostenen la hora que són alts⁶², e sovint ab lo moviment de lurs caps me fan duptar⁶³ de perdre la regna. E per ço, car fill, esquivat tal desig, perquè yo no
 5 sia a tu causa de dolorosa fi. E mentre lo temps ho consent, corregeix los teus vots⁶⁴ e sens demanar més certa penyora, creu que sies mon fill, perquè sembla a mi lo més cert senyal de amor ésser la temor que de perdre la cosa amada al que ama no dexa⁶⁵. Que sia ton pare ab paternal temor evidentment
 10 se prova. Alça tos ulls a mirar ma spantada cara, e ja poguessen penetrar e conèixer de quantes ànsies és mon cor combatut! Tria de quant lo rich món posseex alguna cosa, que sens contrast⁶⁶ ne repulsa te serà atorgada. Dexa aquesta sola, qui, ab aparent cara de honor, {10c} engana lo teu juvenil ànimo. Pena és lo que demanes, Fetón! Per a què abraçat tens lo meu coll? No duptes,
 15 que quant desijaràs te serà consentit, perquè en testimoni de nostra promesa havem portat les aygües de Estígia, mes vull pregar-te en millor cosa ton desig prenga terme.

Acabava Febo de tal manera son dir, a qui Fetón ab esforç repugnava, e, doblant la força de sos desigs, no cessava lo carro demanar. Lo que veent ell,
 20 pregat⁶⁷, consentí admetre [el jove] en los alts carros fets per lo soptil Vulcà, digne mestre de tal obra. Era lo pern⁶⁸ de aquest carro d'or e lo timó⁶⁹ qui'l regia de or, folrades éran per semblant les rodes de or, e bollades⁷⁰ de reluints crisòlits e altres precioses pedres, per orde posades equalment, les quals, percurdides per la clara lum del Sol, més belles se mostraven.

25

CAPÍTOL SEGON, CONTINUANT LOS FETS DE FETÓN FINS A LA FI, AB LA CONVERSIÓ DELS ETÍOPS DE BLANCHS EN NEGRES

E mentre tals coses lo magnànim Fetón mirava, no poch meravellat de
 30 tanta excel·lència, la esvallada⁷¹ Aurora, del seu clar niu exint, obrí les purpúreas portas, manifestant les grans e espayoses sales plenas de rosas de diverses colors⁷². Fugien les estellas, encaçades per lo clarejant Lucifer⁷³, e

7 sies] eras. cf. sia a la frase següent || 20 admetre [el jove]] admetre. Restitució probable a partir del llatí 'deducit iuvenem' ('va conduir el jove', Met. II.106) || 30 Aurora] auraro.

dita Hemònia. L'afegitó 'archs de Emònia' no es troba ni a les *Allegories* (AL II.2), ni en Bonsignori (només té 'ed altri segni', 2001: 149), ni a la *Genealogia* quan Boccaccio comenta Faetont.

⁶⁰ entre los larchs braços de l'Escorpi, del Cranch, voltats en diverses maneres: simplificació del llatí 'saevaeque circuitu curvantem brachia longo | Scorpion atque aliter curvantem brachia Cancrum' ('l'Escorpi, corbant els seus braços cruels en un llarg cercle; i el Cranc, corbant els seus braços d'una altra manera', Met. II.82-3).

⁶¹ envides: enteneu 'a penes, tot just'.

⁶² la hora que són alts: en referència a l'hora en què el sol és més vertical.

⁶³ duptar: enteneu 'tèmer'.

⁶⁴ vots: enteneu 'obligacions contretes voluntàriament'.

⁶⁵ perquè sembla a mi lo més cert senyal de amor ésser la temor que de perdre la cosa amada al que ama no dexa: afegitó sentimental del català, no present ni en llatí ni en italià (2001: 149-50); frase recurrent d'Alegre, tòpic de la relació entre amants, que trobem, per exemple, al *Rehonament* ('la voluntat encesa en amar, en la cosa amada més que en si reposa', Pellissa 2016: 48-9).

⁶⁶ contrast: enteneu 'oposició, resistència'.

⁶⁷ ell, pregat: del llatí 'genitor cunctatus' ('el progenitor vacil·lant', Met. II.105).

⁶⁸ pern: enteneu 'eix, allò que sosté o de la qual en depèn alguna cosa'.

⁶⁹ timó: enteneu 'espigó o barra llarga de la part anterior on s'enganxen els animals'.

⁷⁰ bollades: enteneu 'amb bonys'; possible traducció del llatí 'curvatura' (Met. II.108).

⁷¹ esvallada: llegiu 'esvetllada', del llatí 'vigil' ('amatent, vigilant', Met. II.112).

⁷² de diverses colors: afegitó del català, no present ni en llatí ni en italià.

⁷³ Lucifer: en referència al 'portador de la llum', el grec 'Eosphoros'; l'estel del matí, l'últim que desapareix en sortir el sol.

les ombres de la nit en les estremes parts de la terra axí desmi- {10d} nuhían⁷⁴ com la luna dejús los flachs corns. A tal hora⁷⁵ manà lo gran pare⁷⁶ que ab les forts regnes fossen ajunyits los seus laugers⁷⁷ cavalls. Pòrtan a execució les deesses a ço dedicades sos manaments, e ab lo such de la ambrosia amànsan la ferocitat dels cavalls, lançant foch, constrenyent la forsa de lurs dents ab los resonants e forts⁷⁸ frens. Untà Febo la cara de son fill ab sagrada medecina, per on fon fort en sostenir les flames del foch. Posà-li la garlanda dels luminosos raigs, e, tement lo presagi de tant cert mal, repetint en son cor la sollicitud de moltes ànsies, axí amonestant li tornà a parlar:

10 —Si almenys aquests darrés prechs de l'anciat pare⁷⁹ troben en tu algun loch, afectadament te prech tengas la mà de la regna més presta que los esperons, perquè sens molt punyr esforçadament caminen, e a mi és treball de retenir lo lur volant cors. Tindràs lo camí per lo mig, contentant-te d'escalfar solament les tres zones, mirant lo ample loch per on passar acostúman les rodes⁸⁰. E, perquè les sobergues calors sostenir púgan la terra e lo cel, ne baxaràs ne muntaràs, ans per lo mig faràs segur pasatge, perquè elevant-te en alt cremarias los celestials signes, e calant gostaries⁸¹ les terres. No declinant a la dreta ne a la sinestra part⁸², entre les dues segurament té guia⁸³, acomanant les altres coses a la Fortuna, a la qual pregue te sia favorable e millor que tu disponga de tos fets. Perquè, mentre que en tals raons me detench, la humida nit {13a} en les ribes de Espèria ha passats ya sos térmens e la Aurora reluint se amostra, lançades de l'ayre totes les negres ombres, no consentint a mi espay per a mes raons, e per ço, car fill, pren les regnes, o si millor consell vols, mentre los fats t'o consenten, dexa pensament de tan folla empresa⁸⁴.

10 aquests] aquest || 17 gostaries] gostarie. *Amb una línia vertical després de la e.*

⁷⁴ *e les ombres de la nit en les estremes parts de la terra axí desminuhian*: del llatí 'quem petere ut terras mundumque rubescere viderit' ('quan [el Tità] veu que aquest [=Lucifer] es dirigeix a les terres i que el món s'enrogeix', *Met.* II.116), no present en Bonsignori.

⁷⁵ *A tal hora*: del llatí 'Horis' ('les Hores [deesses]', *Met.* II.118).

⁷⁶ *lo gran pare*: del llatí 'Titan' ('el Tità', *Met.* II.118).

⁷⁷ *los seus laugers*: del llatí 'velocibus' ('veloces', *Met.* II.118), en llatí referit, en datiu plural, a 'Horis' ('les Hores', *Met.* II.118), però en català a 'equos' ('cavalls', *Met.* II.118); Alegre sembla traduir conservant el sentit general de l'original, sense prestar atenció als casos.

⁷⁸ *resonants e forts*: traducció sinonímica del llatí 'sonantia' ('ressonants', *Met.* II.121).

⁷⁹ *de l'anciat pare*: per 'anciat' enteneu 'ansios'; amplificació del llatí 'parentis' ('del pare', *Met.* II.126).

⁸⁰ *Tindràs lo camí per lo mig, contentant-te d'escalfar solament les tres zones, mirant lo ample loch per on passar acostúman les rodes*: simplificació del llatí 'nec tibi directos placeat via quinque per arcus. | sectus in obliquum est lato curvamine limes | zonarumque trium contentus fine polumque | effugit australem iunctamque aquilonibus Arcton. | hac sit iter manifesta rotae vestigia cernes' ('I que no t'agradi el camí recte que travessa els cinc arcs. Hi ha un caminet oblic de corba ampla i contingut dins els límits de tres zones. Fuig del pòl austral i de l'Òssa unida als aquilons. Que aquest sigui el teu camí; veuràs clares les marques de les rodes', *Met.* II.129-33). Alegre no tradueix, potser per falta de comprensió, la comparació entre el meridià ('el camí recte'), no recomanat pel Sol, i l'eclíptica ('el caminet oblic'), que no s'acosta als dos pols i passa per les zones temperades, i que el Sol recomana. El català 'Tindràs lo camí per lo mig' és traducció de Bonsignori 'tieni la via de mezzo' (2001: 150). Alegre recorre a Bonsignori, però la influència d'aquest en la traducció és menor que en el llibre primer, perquè l'italià segueix el resum de Del Virgilio.

⁸¹ *calant gostaries*: enteneu 'baixant devastaries'.

⁸² *a la dreta ne a la sinestra part*: simplificació del llatí 'neu te dexterio tortum declinet ad Anquem | neve sinisterior pressam rota ducat ad Aram' ('i que la roda no et dugui a la dreta cap a la Serp cargolada, ni cap a l'esquerra prop de l'Altar', *Met.* II.138-39); Alegre no tradueix un passatge de comprensió difícil relatiu a les constel·lacions.

⁸³ *té guia*: enteneu 'tingues guia'.

⁸⁴ *dexa pensament de tan folla empresa*: simplificació del llatí 'dumque male optatos nondum premis inscius axes, | quae tutus spectes sine me dare lumina terris.' ('mentre no seus al damunt de l'eix que vols per malastre, deixa'm que porti jo al món una llum que, segur, podràs veure!' (Parramon 1996: 45), *Met.* II.148-9). Alegre continua solucionant passatges complicats en llatí traduint-los lliurement.

Qui, poch de tals amonestaments curant⁸⁵, seguint la granesa de sos desigs⁸⁶, muntà en lo excellent carro⁸⁷, alegrant-se de tenir en la juvenil mà les forts regnes dels cavalls de Febo⁸⁸, regraciant al pare tan asenyalat do. Començà aquells a moure, movén-se no ab menys leugeria que de volants aucells⁸⁹ Pírous, Ehous, Eton e Flegon⁹⁰, quatre cavalls dedicats al manar de aquest carro, ajudats per Tetis⁹¹, ignorant los fats del desastrat nebot⁹²: umplen lo cel de luminosa claror⁹³, e havían ja passat los térmens de Heuro⁹⁴ aquests cavalls, quant conegueren la leugeria e poca força de lur governador, de la manera que, saltant a diverses parts, sens govern, se aportà la nau en gran fortuna⁹⁵. Anaven per lo més plagut camí, dexant lo antich passejar⁹⁶.

Espanta's Feton e no sab regir les comanades regnes, ignora lo camí, ne com lo sabés, poguera a ells retraure⁹⁷. A tal hora, per aquest desordenat caminar, los Triones⁹⁸, frets primer, s'escalfaren dels raigs del sol, e la glassada Serpent⁹⁹, dedicada a guàrdia del pol Antàrtich, primer pererosa¹⁰⁰

5 Pírous] piron. *A partir de la lectura 'Pírous' del mateix incunable a les Alegories (cf. AL II.1); la forma llatina acceptada avui és 'Pyrois' ('Piroent', Met. II.153), però el català segueix la variant 'Pírous', testimoniada pels còdexs Dresd., Sen.2 i ed.Ven.2 (Jahn 1832: 104) || Ehous] ehos. Amb una titlla de nasal damunt la o. cf. Eous a AL II.1.*

⁸⁵ *curant*: enteneu 'preocupant-se'.

⁸⁶ *poch de tals amonestaments curant, seguint la granesa de sos desigs*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁸⁷ *en lo excellent carro*: del llatí 'levem currum' ('el carro ingràvid', *Met. II.150*); Bonsignori, que segueix el resum de Del Virgilio, té 'carro del Sole' (2001: 150).

⁸⁸ *les forts regnes dels cavalls de Febo*: del llatí 'datas (...) habenas' ('les regnes donades', *Met. II.151*), mentre que Bonsignori no té el passatge. Jahn (1832: 104) testimonia la variant 'laves' en comptes de 'datas', també en *Par A BFG* de l'edició de Tarrant (2004: 36), potser amb alguna relació amb la solució del català.

⁸⁹ *movén-se no ab menys leugeria que de volants aucells*: amplificació del llatí 'volucres' ('alats', *Met. II.153*), mentre que l'italià té 'cominciaro li cavalli a volare' (2001: 150).

⁹⁰ *Pírous, Ehous, Eton e Flegon*: els cavalls del Sol són Piroent ('el Fogós'), Eous ('l'Auroral'), Etó ('el Resplendent'), i Flegont ('el Flamejant').

⁹¹ *ajudats per Tetis*: resum del llatí 'quae postquam Tethys (...) | reppulit et facta est immensi copia caeli' ('després que Tetis treu [les barreres] i es fa lliure l'accés al cel immens', *Met. II.151-2*); en llatí els cavalls primer escometen les barreres i després Tetis les obre, mentre que en català, com que l'aparició de Tetis es dona abans, l'acció dels cavalls desapareix (vegeu nota següent *umplen lo cel de luminosa claror*). El canvi d'ordre sembla relacionar-se amb la simplificació del llatí, ja que Alegre refà l'oració sense preocupació pel text llatí.

⁹² *desastrat nebot*: per 'desastrat' enteneu 'desgraciat'; del llatí 'nepotis' ('nét', *Met. II.156*); cal entendre 'nebot' en el sentit de 'nét' (*DCVB*, s.v. 2). Tetis és la mare de Clímene, mare de Faetont.

⁹³ *umplen lo cel de luminosa claror*: del llatí 'hinnitibus auras | flammiferis implent pedibusque repagula pulsant' ('omplen els cels amb renills de foc i escometen les barreres amb les potes', *Met. II.154-5*).

⁹⁴ *Heuro*: enteneu 'Euros', nom grec del vent de l'est, que tenia la llar prop del palau del Sol, i que Ovidi cita per referir-se al punt cardinal.

⁹⁵ *se aportà la nau en gran fortuna*: per 'la nau en gran fortuna' enteneu 'el vaixell en una gran tempestat'; simplificació de la comparació llatina 'utque labant corvae iusto sine pondere naves | perque mare instabiles nimia levitate feruntur' ('tal com les corbades naus sense el pes adient trontollen i són arrossegades per la mar, inestables, per la seva excessiva lleugeresa', *Met. II.163-4*), mentre que ni la comparació ni cap referència a la nau apareix en Bonsignori (2001: 150).

⁹⁶ *Anaven per lo més plagut camí, dexant lo antich passejar*: simplificació del llatí 'quod simul ac sensere, ruunt tritumque relinquunt | quadriugi spatium nec quo prius ordine currunt' ('Quan els quatre cavalls se n'adonen salten a fora del camí habitual i la ruta d'abans no mantenen' (Parramon 1996: 46), *Met. II.167-8*).

⁹⁷ *retraure*: enteneu 'tornar una cosa cap a si reduint-la' (*DCVB*, s.v. I.1).

⁹⁸ *Triones*: enteneu 'Trions', els set bous que tiren del Carro o Óssa major, que no poden tocar les les aigües del mar (*Met. II.527-30*), perquè, com que estan al nord, resten immòbils en el cel i mai devallen; eliminació del llatí 'Triones | et vetito frustra temptarunt aequore tingi' ('i intentaren en va ser tocats per l'aigua que tenen prohibida', *Met. II.171-2*); potser Alegre no entén perquè tenen el mar prohibit i elimina el passatge, no present en Bonsignori (2001: 150).

⁹⁹ *Serpent*: constel·lació boreal propera al pol nord.

¹⁰⁰ *pererosa*: enteneu 'pererosa'.

per soberga¹⁰¹ fredor, se escalfà concebent novellas iras¹⁰². Descolorí's lo miserable Feton, mirant sota si per gran spay distar les aygües e la ter- {13b} ra, e penedí's de tan alt ésser muntat. Tremolaven sos genolls e la força de son veure disminuhia per la soberga claror. No volguera may haver conegut los
 5 cavalls de son pare, anuge's de haver ab prechs vençut a tan honests consells¹⁰³. És incert quin camí millor seguir li sia¹⁰⁴. Gran part del cel havia ja passat, major era la que davant tenia. E axí stava en son ànimo medint qual més útil li fóra, passar avant o tornar atràs¹⁰⁵. No dexa las regnas, ne té força per a retenir-las. Ignora los noms dels cavalls. Finalment, li manquen totes
 10 aquelles conexenças e forces per qui poguera ésser ajudat¹⁰⁶. Mira per lo spayós cel la multitud de mirables¹⁰⁷ figures, qui li causen spant, a on, com miràs la figura de Gèminis¹⁰⁸, de Escorpion e la aguda coha del Dragó¹⁰⁹, tota humida per verinosa suor, ab la pensa ja flaca, novament ocupada per gelada por, no pogué més regir-se e abandonà les regnes¹¹⁰, les quals, com sentissen
 15 los esforçats cavalls jaure sobre lurs colls, per aquella part a on lo moviment de lur desfrenat cós los aportava, endreçàvan lurs passos sens seguir negun orde. Ara cercant les altes regions en alt se elevaven, après baixant per vies corves a la terra se acostaven. Maravellà's la Luna de tan leuger córrer dels fraternals carros¹¹¹, e cremats los núvols fumaven, e ja les enceses flames
 20 ocupaven la terra, tota fesa¹¹² per soberga¹¹³ calor, remoguda d'ella tota humiditat. Què dich¹¹⁴! Cremaren-se les grans poblacions, e les pomposes ciutats, {13c} sota los nuus caent, se detenien¹¹⁵. Créman les silves e les altes muntanyes de Athos¹¹⁶, Taurus¹¹⁷ cília, Tinolus¹¹⁸, Ohetes¹¹⁹, e lavors primer

5 prechs] *Amb un pal vertical davant, probable marca del tipus d'impremta* || 20 ocupaven] oc / pauen.

¹⁰¹ *soberga*: enteneu 'excessiva'.

¹⁰² *novellas iras*: eliminació dels versos següents (*Met.* II.176-7), on Ovidi afegeix la constel·lació del Bover, que prova de fugir de Faetont, però que, en ser un bou, no pot fer-ho amb la rapidesa necessària.

¹⁰³ *No volguera may haver conegut los cavalls de son pare, anuge's de haver ab prechs vençut a tan honests consells*: resum dels versos *Met.* II.182-6, on Ovidi explica com Faetont en aquell moment hagués volgut ser anomenat fill de Mèrops, el marit de Clímene, més que fill del Sol, i on també compara el moviment del carro a una barca sense rumb enduta pel Bòreas.

¹⁰⁴ *És incert quin camí millor seguir li sia*: amplificació del llatí 'quid faciat' ('què pot fer?'), *Met.* II.187), amb eliminació de la interrogativa.

¹⁰⁵ *passar avant o tornar atràs*: simplificació del llatí 'et modo quos illi fatum contingere non est | prospicit occasus, interdum respicit ortus' ('ara mira cap a ponent, que el destí no li permetrà d'assolir; adés mira cap a llevant', *Met.* II.189-90).

¹⁰⁶ *Finalment, li manquen totes aquelles conexenças e forces per qui poguera ésser ajudat*: afegitó del català, no present ni en llatí ni en italià.

¹⁰⁷ *mirables*: enteneu 'admirables'.

¹⁰⁸ *figura de Gèminis*: traducció errònia del llatí 'geminus arcus' ('ambdós arcs', *Met.* II.195), referit als braços d'Escorpí, l'única constel·lació anomenada per Ovidi ('Scorpius', *Met.* II.196).

¹⁰⁹ *la aguda coha del Dragó*: traducció lliure del llatí, on aquesta cua pertany a la constel·lació de l'Escorpí; vegeu nota anterior *figura de Gèminis*.

¹¹⁰ *no pogué més regir-se e abandonà les regnes*: traducció sinonímica del llatí 'lora remisit' ('va deixar les regnes', *Met.* II.200).

¹¹¹ *dels fraternals carros*: del llatí 'inferiusque suis fraternos (...) | (...) equos' ('els cavalls del germà per sota dels seus', *Met.* II.208-9), en referència a la lluna, que s'admira que els cavalls del Sol vagin per sota del seu carro.

¹¹² *fesa*: enteneu 'oberta, esquerpada'.

¹¹³ *soberga*: enteneu 'excessiva'.

¹¹⁴ *Què dich*: del llatí 'parva queror' ('em lamento per poca cosa', *Met.* II.214). Anteriorment el català ha omès els versos 'pabula canescunt, cum frondibus uritur arbor, | materiamque suo praebet seges arida damno' ('els prats blanquejen, l'arbre crema amb les seves fulles, i els cereals secs ofereixen matèria per a la seva pròpia desgràcia', *Met.* II.212-3), mentre que Bonsignori ha resumit tot el passatge.

¹¹⁵ *se detenien*: enteneu 'quedaven d'aquesta manera' (*DCVB*, s.v. III.1).

¹¹⁶ *Athos*: llegiu 'Atos', muntanya de la península Calcídica.

- secà la brollant font de Yda¹²⁰ e la virgínea Elichona¹²¹, past dels elevats enteniments¹²². Crema ab doblats fochs la immensa montanya de Hetna¹²³, lo mont de Pernaso¹²⁴, en dues parts partit, Èrix, Cintus, Òtrix¹²⁵ e finalment Ròdope¹²⁶. Minax, Díndima, Mícale¹²⁷ e lo coll Citeron, dedicat als sagrats
- 5 vots de Venus, qui de alta neu cobrir-se acostumaven, réstan de les flames guastats¹²⁸. No aprofiten a la província de Sícia¹²⁹ los seus naturals frets. Crema lo mont de Càucaso¹³⁰, Ossa e Pindo ab Olimpo¹³¹, major que algú d'ells¹³². Cremen les montanyes dels Alpes e Apennino¹³³, que ab les nuus equal torba als mirants lo veure.¹³⁴
- 10 Mira Feton lo món de totes parts ensès, no pot lo tendre cuyro de la sua gentil cara sens lesió sostenir la calor del cremat ayre¹³⁵, sent los carros ja blanquejar¹³⁶, apurats per lo foch. Tapats sos ulls per la escura espessedat del fum, ignora en quin loch sia, e finalment, fora de tot arbitre, segueix lo beniplàcit dels seus volants cavalls. Han cregut los antichs per aquest
- 15 cremament los pobles de Etiòpia ésser restats ab escura color¹³⁷ e que lavors,

¹¹⁷ *Taurus*: enteneu 'Taure', muntanya d'Àsia Menor, anomenat 'cílax' per trobar-se a la Cilícia.

¹¹⁸ *Tinolos*: enteneu 'Tmole', muntanya de la Lídia, a l'Àsia Menor.

¹¹⁹ *Ohetes*: enteneu 'Eta', muntanya de la Tessàlia.

¹²⁰ *Yda*: llegiu 'Ida', muntanya propera a Troia.

¹²¹ *Elichona*: enteneu 'Helicó', muntanya de la Beòcia i Fòcida, denominada 'virgínea' perquè hi habitaven les muses, sempre joves.

¹²² *past dels elevats enteniments*: per 'past' enteneu 'pastura'; afegitó del català, no present ni en llatí ni en Bonsignori; el llatí té 'et nondum Oeagrius Haemus' ('i l'Hemus, encara no d'Eagre', *Met.* II.219), semi-vers que Alegre no tradueix.

¹²³ *Hetna*: llegiu 'Etna', muntanya de Sicília.

¹²⁴ *Pernaso*: enteneu 'Parnàs', muntanya de la Fòcida.

¹²⁵ *Èrix, Cintus, Òtrix*: per 'Òtrix' enteneu 'Otris'; l'Èrix, el Cintus i l'Otris són muntanyes de Sicília, de Delos i del sud de la Tessàlia, respectivament.

¹²⁶ *Ròdope*: omissió del llatí 'et tandem nivibus Rhodope caritura' ('i el Ròdope, per fi lliure de neus', *Met.* II.222), que Alegre mou al final d'aquesta enumeració, després de la muntanya del Citeró.

¹²⁷ *Minax, Díndima, Mícale*: enteneu 'Mimas, Dindimon, Mícale'; el primer nom fa referència a una serralada de Tràcia, el segon i el tercer són muntanyes de l'Àsia Menor.

¹²⁸ *e lo coll Citeron, dedicat als sagrats vots de Venus, qui de alta neu cobrir-se acostumaven, réstan de les flames guastats*: per 'Citeron' llegiu 'Citeró', muntanya entre l'Àtica i la Beòcia, i per 'guastats' enteneu 'devastats'; del llatí 'natusque ad sacra Cithaeron' ('i el Citeró nascut per als santuaris', *Met.* II.223), on el català afegeix la referència a la neu a tots aquests turons, mentre que en llatí apareix només en relació al Ròdope anterior. Els passatges 'dedicat als sagrats vots de Venus' i 'réstan de les flames guastats' són afegitons del català, el primer amplificant el llatí 'ad sacra' ('per a les coses sagrades', *Met.* II.223) a partir de les *Allegories* (AL X.8), on s'assimila el Citeró amb Venus (vegeu nota de *l'alt coll de Ceteron* a TF V.5); el segon respon a la reordenació de la referència al Ròdope nevat, traslladada del seu lloc original a aquest punt.

¹²⁹ *Sícia*: enteneu 'Escítia', regió d'Àsia.

¹³⁰ *Càucaso*: enteneu 'Caucas', serralada d'Àsia.

¹³¹ *Ossa e Pindo ab Olimpo*: enteneu 'l'Ossa i el Pindus amb l'Olimp', muntanyes de la Tessàlia.

¹³² *que algú d'ells*: enteneu 'que aquells'.

¹³³ *Alpes e Apennino*: enteneu 'Alps i Apenins', muntanyes que, respectivament, separen el nord d'Itàlia de França i l'est de l'oest de la península Itàlica. El desordre en l'enumeració geogràfica respon a la voluntat d'Ovidi d'expressar el viatge desastrat de Faetont, sense rumb.

¹³⁴ *que ab les nuus equal torba als mirants lo veure*: per 'equal' enteneu 'de la mateixa manera'; del llatí 'nubifer' ('productor de núvols', *Met.* II.226).

¹³⁵ *no pot lo tendre cuyro de la sua gentil cara sens lesió sostenir la calor del cremat ayre*: per 'cuyro' enteneu 'pell'; del llatí 'nec tantus sustinet aestus | ferventesque auras velut e fornace profunda | ore trahit' ('i no pot sostenir tanta escalfor, i expulsa de la seva boca aires que cremen, com si sortissin de les profunditats d'un forn', *Met.* II.228-30).

¹³⁶ *blanquejar*: enteneu 'cremar'; traducció del llatí 'candescere' ('cremar', *Met.* II.230), entès a partir del llatí 'candidus', el color blanc; en català no hi ha documentat aquest verb amb el sentit de 'cremar', però potser el català ha volgut emfasitzar l'ardent temperatura del foc. Vegeu nota següent *blanquejant*.

secada tota humidesa, restà Líbia seca, e les nimfes a tal hora, ab los cabells escampats, dexaren los rius¹³⁸ e lachs. Sercà Dircen a Boècia; Amimnen, Argos; e Nàhifire, las pirènidas ones¹³⁹. Ne los rius estigueren segurs dintre los propis ribatges a ells per sort atorgats, {13d} car Tànais¹⁴⁰ emmig de ses
 5 aygües fumà, e lo vell Penneu¹⁴¹, de qui parlàvem dalt¹⁴², Teutantreu e Caïco¹⁴³, lo cuytat Ysmèneo¹⁴⁴ ab Erimon, lo que rega la província de Foca.¹⁴⁵ Ensené's lo riu de Xantus¹⁴⁶, presagi de l'esdevenidor cremament del gran Ýlion, per mig de qui passava.¹⁴⁷ Cremà Mehandro¹⁴⁸, qui ab les riberes tortes remulinant discorre, Migdònius, Melas¹⁴⁹, Eurota¹⁵⁰, Eufrates, e Oronta¹⁵¹,
 10 gran riu de Babilònia¹⁵², Termodohon, Cito¹⁵³, Ganges, Phasis¹⁵⁴ e Íster¹⁵⁵. Cremà lo riu Alfeu¹⁵⁶, e les riberes sperchides¹⁵⁷ se enseneren. Tagus¹⁵⁸, ab lo

1 Líbia] libra || 2 Amimnen] aminen. *Amb una titlla feble de nasal damunt la i, entesa com a tal, ja que el nom llatí és 'Amymonem' (Met. II.240) || 11 sperchides] sperehides.*

¹³⁷ *ab escura color*: per 'escura' enteneu 'obscura'; del llatí 'nigrum (...) colorem' ('de color negre', *Met. II.236*); el català omet l'explicació per la qual, segons aquesta història, els etiòps tenen la pell de color fosc: 'sanguine (...) in corpora summa vocato' ('a causa de la sang que va pujar prop la pell', *Met. II.235*).

¹³⁸ *dexaren los rius*: del llatí 'deflevere' ('van plorar', *Met. II.239*).

¹³⁹ *Sercà Dircen a Boècia; Amimnen, Argos; e Nàhifire, las pirènidas ones*: en referència a les fonts de Dirce, Amimone i Pirene, a la Beòcia, Argos i Èfira (=Corint), respectivament. Traducció del llatí 'quaerit Boeotia Dircen, Argos Amymonen, Ephyre Pirenidat undas' ('Busca Beòcia la seva Dirce, Argos el seu Amimone i Èfira les aigües de Pirene', *Met. II.239-40*). La forma 'Nàhifire' és propera a 'Nephyre', testimoniada en els còdexs *Paris.1, Paris.2, Briant. i Salm.* de l'edició de Jahn (1823: 111). La forma catalana pot explicar-se per una variant llatina amb duplicació de la síl·laba 'phy' ('Nephyphyre'*), i posterior eliminació d'aquesta duplicació però conservant el grup 'hi', resultant 'Nehyphyre'*. Sense saber si el procés es donà en llatí, o parcialment en català, respectem la forma que dona Alegre.

¹⁴⁰ *Tànais*: riu escita o sàrmata, l'actual Don.

¹⁴¹ *Penneu*: gran riu de la Tessàlia, pare de Dafne.

¹⁴² *de qui parlàvem dalt*: afegit del català, en referència a l'episodi de Dafne (TF I.8).

¹⁴³ *Teutantreu e Caïco*: traducció del llatí 'Teuthranteusque Caicus' ('i el Caic teutantreu', *Met. II.243*). El Caic és un riu de Mísia, del qual fou rei Teutantreu; el català tradueix erròniament l'adjectiu per nom propi.

¹⁴⁴ *Ysmèneo*: enteneu 'Ismenus', riu de Tebes.

¹⁴⁵ *Erimon, lo que rega la província de Foca*: per 'Erimon' enteneu 'Erimant', afluent de l'Alfeu, a l'Arcàdia; per 'Foca' enteneu 'Focea'; del llatí 'Phocaico Erymantho' ('l'Erimant de Focea', *Met. II.244*), la lectura més habitual dels mss., tot i la conjectura 'Phegiaco' ('fegeu', Baumgarten-Crusius: 1834), ja present en Micyllus (Tarrant 2004: 40). Fegeu fou rei d'Arcàdia, fundador de la ciutat de Psofis, antigament 'Phegeia', nom que relaciona les dues lectures; el còdex d'Alegre té la lectura vulgata 'Phocaico'.

¹⁴⁶ *Xantus*: llegiu 'Xantos', nom diví del riu Escamandre de Troia.

¹⁴⁷ *presagi de l'esdevenidor cremament del gran Ýlion, pel mig de qui passava*: del llatí 'arsurusque iterum' ('que cremarà de nou', *Met. II.245*), en referència a l'incendi de Troia. L'explicació no és present en Bonsignori, que continua resumint l'original llatí a partir del text de Del Virgilio. El català també amplifica el passatge amb 'per mig de qui passava', no present en llatí.

¹⁴⁸ *Mehandro*: enteneu 'Meandre', riu d'Àsia Menor proper a l'antiga Milet, de curs sinuós, avui *Menderez*.

¹⁴⁹ *Migdònius, Melas*: del llatí 'Mygdoniusque Melas' ('el Melas migdoni', *Met. II.247*), traduït de nou l'adjectiu pel nom d'un altre riu. El Melas és un riu de Frígia, denominat així per Migdó, rei epònim de la regió de Migdònia.

¹⁵⁰ *Eurota*: enteneu 'Eurotas', riu de la Lacònia.

¹⁵¹ *Oronta*: enteneu 'Orontes', riu de Síria.

¹⁵² *gran riu de Babilònia*: del llatí 'Babylonius' ('babiloni', *Met. II.248*), en llatí referit a l'Eufrates de Mesopotàmia, i no a l'Orontes, que és un riu de Síria.

¹⁵³ *Termodohon, Cito*: per 'Termodohon' llegiu 'Termodont', riu del Pont Euxí, a la vora del qual habitaven les Amazones; del llatí 'Thermodonque citus' ('el lleuger Termodont', *Met. II.249*), de nou entenenent l'adjectiu com el nom d'un riu.

¹⁵⁴ *Phasis*: llegiu 'Fasis', riu de la Còlquida.

¹⁵⁵ *Íster*: nom del curs baix del Danubi.

¹⁵⁶ *Alfeu*: el riu més famós de l'Arcàdia i l'Èlida, que discorre prop d'Olimpia.

or que sa aygua porta, corré falles de foch, e los aucells, qui ab dolç cant honràvan les riberes¹⁵⁹ de Caïstro¹⁶⁰, caygueren cremats en ell. Lo riu de Nillo espantat fugí en les estremes parts del món, e amagà lo cap de manera que fins vuy no se mostra, restan¹⁶¹ set boques plenas de polç e sens aygua, negant
 5 aquella a set valls que regar acostumava. Cremà aquest mateix foch los rius de Ysmària¹⁶², cremà a Ebro¹⁶³, cremà los rius de Espèria¹⁶⁴, lo Reno, Ròdano, el Pado¹⁶⁵ e lo gran Tíber, a qui los fats permetían¹⁶⁶ del món la senyoria.

Ubrí's la terra en amples cretes¹⁶⁷, per qui penetrà lo lum del sol a l'infern, per on, espantat, lo rey Plutó temé de perdre la amada muller¹⁶⁸. La mar secada
 10 no apparia alre que hun sech camp de arena, e les montanyes de arena, que la mar, en alt elevada, cobria, descubertes se mostraven¹⁶⁹. Cercaven los pexos les pregoneses¹⁷⁰, los dalfins no gosaven elevar-se sobre les ones ne pendre delit en lo avesat ayre, los cossos de {14a} les grans ballenas en lo gran fons desanimats jahien¹⁷¹. E és fama que los déus de la mar Nereho¹⁷² e Dòrida sota
 15 les ones tèbeas¹⁷³ se amagaren. Tres vegades assejà Neptuno ab la cara girada exercitar los braços en defensa de tan gran dan, e altres tantes, escaldat per les seques fervós del cremat ayre, se retragué. De tants dans no poch agravada, la gran Terra¹⁷⁴, privada de les ones de la mar, qui circuir la acostumàvan, excitada per les fonts, qui, de diverses parts fugint, se éran amagades en les
 20 sues secretes entràmenes, alçà la cara fructificant¹⁷⁵ e, posant la mà per defensa de son front e ab gran por totes coses mirant, un poch se aturà¹⁷⁶, e, més entre si que no acostumava, rompé la sagrada veu¹⁷⁷ en tals paraules:

10 hun] him.

¹⁵⁷ *sperchides*: relatives al riu 'Esperqueu', a la Tessàlia; del llatí 'Spercheides' (*Met.* II.250).

¹⁵⁸ *Tagus*: enteneu 'Tajo', riu de la península Ibèrica.

¹⁵⁹ *les riberes*: omissió del llatí 'Maeonias (...) ripas' ('les riberes meònies', *Met.* II.252), en relació a la Lídia, per on flueix el Caïstros.

¹⁶⁰ *Caïstro*: enteneu 'Caïstros', riu de la Lídia, cèlebre pels seus cignes.

¹⁶¹ *restan*: llegiu 'restant'.

¹⁶² *Ysmària*: enteneu 'd'Ísmar', muntanya de Tràcia.

¹⁶³ *Ebro*: enteneu 'Hebrus', riu de Tràcia; amb omissió del llatí 'cum Strymone' ('amb l'Estrímon', *Met.* II.257). L'Hebrus i l'Estrímon són els rius d'Ísmar, per això el plural llatí 'Ismaros' (*Met.* II.257). Alegre, que després llegeix 'Hesperios' ('d'Hespèria', *Met.* II.258), referència a les penínsules Itàlica i Ibèrica, pot inferir que aquest Hebrus sigui el de la península Ibèrica, i per aquest motiu l'Estrímon no encaixa i no el tradueix.

¹⁶⁴ *Espèria*: llegiu 'Hespèria', terra de ponent; generalment, Itàlia per als grecs, Hispània per als romans.

¹⁶⁵ *Reno, Ròdano, el Pado*: enteneu 'Renus, Ròdan, el Padus', respectivament entre la Gàl·lia i la Germània (Rin), a l'actual França (Roine) i al nord d'Itàlia (Po).

¹⁶⁶ *permitían*: del llatí 'promissa' ('promesa', *Met.* II.59).

¹⁶⁷ *cretas*: enteneu 'escletxes'.

¹⁶⁸ *temé de perdre la amada muller*: amplificació del llatí 'cum coniuge' ('amb l'esposa', *Met.* II.261), en referència a Prosèrpina, raptada per Plutó i conduïda per ell als inferns.

¹⁶⁹ *descubertes se mostraven*: omissió del llatí 'sparsas Cycladas augent' ('les Cíclades creixen en nombre', *Met.* II.264).

¹⁷⁰ *pregoneses*: enteneu 'profunditats'.

¹⁷¹ *Los cossos de les grans ballenas en lo gran fons desanimats jahien*: per 'desanimats' enteneu 'sense ànima'; traducció errònia o lliure del llatí 'corpora phocarum summo resupina profundo | exanimata natant' ('els cossos exànimes de les foques suren de cara amunt sobre l'abisme', *Met.* II.267-68). El català 'jahien' s'explica per la variant 'iacent' del còdex P de l'edició de Tarrant (2004: 41).

¹⁷² *Nereho*: llegiu 'Nereu', déu marí, pare de les Nereides.

¹⁷³ *tèbeas*: enteneu 'tèbies'.

¹⁷⁴ *la gran Terra*: del llatí 'Alma (...) Tellus' ('la terra nutricia', *Met.* II.272).

¹⁷⁵ *fructificant*: traducció a partir de la lectura de la vulgata 'omniferos', i no l'acceptada 'opressos' ('oprimida', *Met.* II.275); Bonsignori i Del Virgilio tenen 'dura' ('robusta', Ardissino 2001: 151).

¹⁷⁶ *se aturà*: amb el sentit de 's'assegué' ('subsedit', *Met.* II.277).

¹⁷⁷ *sagrada veu*: del llatí 'sacraque (...) voce' ('amb veu sagrada', *Met.* II.278), lectura de la vulgata (Tarrant 2004: 41), corregida en 'fractaque' ('sonora') pels editors actuals.

—Si placent és a ta magestat, o gran Júpiter¹⁷⁸, per mos demèrits punir-me en tal forma, per què los teus lamps cèssan? Com no'm crema lo teu foch e disminuhirà ma pena, pensada la dignitat del punidor! Envides pot ma lengua formar les presents paraules¹⁷⁹. Mira los meus encesos cabells, mira les flames
 5 del foch per totes parts¹⁸⁰ sobre mi anellant.¹⁸¹ ¿Aquest és lo premi de mos fruyts, aquesta és la honor a ma fertilitat promesa, yo, qui tot l'any só treballada ab agudes relles e càvechs¹⁸², yo, qui do plasents pastures a les ovelles, yo, qui ab deguts aliments sostench la vida dels hòmens e per als déus produesch aromàtics encensos¹⁸³? E pos¹⁸⁴ ma culpa de tanta pena me fes
 10 digna, què demerexen les ones, què culpa ton ger- {14b} mà?¹⁸⁵ Per què les mars, que la sort li ha atorgades, no permets sens empaix posseesca¹⁸⁶? E si los nostres prechs e instant necessitat no bastaran en placar la encesa ira de ta pensa, hages mercè del teu cel¹⁸⁷, que los dos perns¹⁸⁸ qui'l sostenen ja fumen, los quals, si lo foch acabarà de guastar¹⁸⁹, cauran los grans e celestials
 15 palaus.¹⁹⁰ Atlas ab gran treball sosté lo pern¹⁹¹ blanquejant¹⁹² per lo foch. Si la mar, les terras e los cels per ta culpa perexen, tornarem en lo cahos entich confusament estar. Excita, donchs, la potència tua¹⁹³ e remou tan greus flames, reparant ab provisió de madur consell¹⁹⁴ al que no gostat reste.

Acabava la Terra tals raons e ja no podia més sostenir la vapor ne parlar,
 20 quant se amagà en las suas cavernas¹⁹⁵. Mogut a pietat lo ànimo de Júpiter¹⁹⁶, ajustà tots los déus, e entre ells aquell qui lo guiar dels carros havia atorgat a Fetón¹⁹⁷, protestant-se davant ells de la pèrdua del món si no s'i ajudava. Per

3 disminuhirà] *Amb un titlla després de la a* || 17 la] *Amb la a impresa amb poca tinta.*

¹⁷⁸ *o gran Júpiter*: de l'italià 'O piatoso Giove' (2001: 151), mentre que el llatí 'summe deum' ('déu suprem', *Met.* II.280), tot i que, en aquest cas, el nom propi també pot ser una solució del català i l'italià adoptada per separat.

¹⁷⁹ *Envides pot ma lengua formar les presents paraules*: per 'envides' enteneu 'a penes, tot just'; omissió de l'explicativa llatina 'presserat ora vapor' ('el vapor havia ofegat la seva boca', *Met.* II.283), a continuació en l'original, que trenca l'estil directe del llatí, i potser aquest és el motiu de la seva eliminació.

¹⁸⁰ *per totes parts*: simplificació del llatí 'oculis (...) ora' ('els ulls, la boca', *Met.* II.284).

¹⁸¹ *anellant*: enteneu 'formant anells'.

¹⁸² *relles e càvechs*: per 'relles' enteneu 'peces de ferro de les arades que penetren dins la terra i obren els solcs', i per 'càvechs', 'aixades de fulla trapezoidal'.

¹⁸³ *aromàtics encensos*: traducció amb afegitò del llatí 'tura' ('incens', *Met.* II.289).

¹⁸⁴ *pos*: enteneu 'imagina que'; del llatí 'fac' (*Met.* II.290).

¹⁸⁵ *ton germà*: en referència a Neptú, germà de Júpiter.

¹⁸⁶ *no permets sens empaix posseesca*: traducció lliure del llatí 'ab aethere longius absunt' ('se situen [les aigües] molt lluny del cel', *Met.* II.292), mentre que l'italià resumeix el passatge (2001: 151).

¹⁸⁷ *del teu cel*: traducció amb omissió del llatí següent 'circumspice utrumque' ('mira a tots dos costats', *Met.* II.294).

¹⁸⁸ *los dos perns*: per 'perns' enteneu 'bases damunt les quals se sosté quelcom', aquí en referència als 'pols'.

¹⁸⁹ *guastar*: enteneu 'devastar'.

¹⁹⁰ *grans e celestials palaus*: traducció sinonímica del llatí 'atria' ('mansions', *Met.* II.296).

¹⁹¹ *lo pern*: del llatí 'axem' ('l'eix', *Met.* II.297). El català tradueix per pern aquest mot i l'anterior 'polus' ('pol', *Met.* II.295); el llatí distingeix entre l'eix del món i els seus pols, però el català simplifica (*DCVB*, s.v. *pern* 1 i 2).

¹⁹² *blanquejant*: del llatí 'candentem' ('que crema', *Met.* II.297), que el català tradueix de nou per 'blanquejar'. Vegeu nota anterior *blanquejar*.

¹⁹³ *Excita, donchs, la potència tua*: per 'excita' enteneu 'mou, provoca'; afegitò del català, no present en cap dels textos consultats; dóna a entendre que la Terra li demana a Júpiter que actuï.

¹⁹⁴ *reparant ab provisió de madur consell*: en referència al consell dels déus; l'expressió ja ha sortit anteriorment (vegeu nota *Provisió de madur consell* a TF I.6). La terra demana a Júpiter que actuï, però no s'especifica que ho ha de consultar amb els altres déus.

¹⁹⁵ *en las suas cavernas*: del llatí 'manibus antra' ('a les coves dels manes', *Met.* II.303).

¹⁹⁶ *Mogut a pietat lo ànimo de Júpiter*: amplificació del llatí 'pater omnipotens' ('el pare omnipotent', *Met.* II.304).

tots fo remès a provisió de son prudent arbitre¹⁹⁸. Muntà-se'n, volent aquest fet portar a execució, en la gran torra de on acostuma escampar les nuus prenyades de aygua sobre la terra e comoure los trons, mes, perquè per lo foch era l'aygua cremada, no trobà nuus que pogués induir sobre le terra ne aygües
 5 per a ploure. E comovent¹⁹⁹ lo món tot a terror, ab gran tro tramès una fulgúrea sageta²⁰⁰ al carreter de Phebo²⁰¹, ensemps privant a ell de ànima e als carros de regidor. Destruhí ab foch los fochs. Relinxan los cavalls e saltant {14c} al través²⁰², lançaren de lurs colls lo pesat jou, dexant rompudes les regnes. Allí jauen los frens, e de la altra part les rodes e perns²⁰³ del carro,
 10 rompudes, en diversos lochs se escamparen. Cau Fetón²⁰⁴, cap primer²⁰⁵, e ab gran impulsió és aportat per l'ayre, com caure acostuma del clar cel una encesa estela²⁰⁶, e en part²⁰⁷ molt lunny de sa pàtria, en les ribes de Heridano²⁰⁸, pres terme lo seu caure, e ab les aygües de aquell se apagà la sua fumant cara. Les naves nimphes de Espèria²⁰⁹ donaren sepultura al cremat cors, signant ab
 15 quatre versos lo sepulcre de aquell:

ACÍ TANCAT ÉS FETON, FILL DE PHEBO,²¹⁰
 FET GUIADOR DELS CARROS DE SON PARE.
 A QUI, MANCANT PER A REGIR-LOS FORÇA,
 SE AMOSTRÀ GRAN GOSAR EN EMPENDRE.

20 CAPÍTOL TERÇ, TRACTANT DUES TRANSMUTACIONS, SO ÉS, DE LES GERMANES DE FETON EN ARBRES, E DE SIGNO, REY DELS LOMBARTS, EN AUCELL DE SON NOM

Anujat Phebo se retragué²¹¹ e, si ha antichs testimonis donam fe²¹², un jorn sen²¹³ lum dexà lo món²¹⁴. Arribà la nova de tan desastrat cas de l'amat fill a la

23 testimonis] testi / nonis.

¹⁹⁷ e entre ells aquell qui lo guiar dels carros havia atorgat a Fetón: amplificació del llatí 'ipsam qui dederat currus' ('el mateix que ha deixat el carro', *Met.* II.305), en referència al Sol.

¹⁹⁸ Per tots fo remès a provisió de son prudent arbitre: afegit de tipus jurídic o protocolari, no present ni en llatí ni en italià.

¹⁹⁹ comovent: enteneu 'desvetllant'.

²⁰⁰ fulgúrea sageta: de les *Allegorie* de Bonsignori 'saetta fulgorea' (2001:153), mentre que el llatí té 'fulmen ab aure' ('el llamp des de l'orella [o des del lateral]', *Met.* II.311), on no hi ha res que permeti traduir el 'fulgúrea'. L'italià potser s'explica per la traducció del llatí 'fulmen' en el binomi 'saetta e folgore' (*cf.* mss. *α* de Bonsignori), del qual el ms. *B* ha eliminat la conjunció ('saetta folgore'), lectura que, per la correcció d'algun copista de l'italià, acaba en el 'saetta fulgorea' que tradueix Alegre.

²⁰¹ de Phebo: afegit del català.

²⁰² al través: enteneu 'de manera entravessada'.

²⁰³ perns: enteneu 'peces de metall que fan d'eix de moviment'.

²⁰⁴ Cau Fetón: amb omissió del llatí següent 'rutilus flamma populante capillos' ('amb els rossos cabells plens de flames', *Met.* II.319).

²⁰⁵ cap primer: enteneu 'primer amb el cap'; en llatí hi ha 'volvitur in praeceps' ('giravoltant cau daltabaix', *Met.* II.320), i Bonsignori té 'cadde in terra' (2001: 151). Hi ha una certa semblança amb la lectura del comentari de Regio: 'Volvitur in praeceps: hoc est, in caput cadit' (cIIIr, *ap.* Badia 1986: 61). Vegeu *Introducció*.

²⁰⁶ com caure acostuma del clar cel una encesa estela: amb eliminació del llatí 'de caelo stella sereno, | etsi non cecidit, potuit cecidisse videri' ('un estel que, malgrat que no cau, sembla caure del cel serè', *Met.* II.321-2).

²⁰⁷ part: enteneu 'regió'.

²⁰⁸ Heridano: enteneu 'Erídan', nom antic del riu Po.

²⁰⁹ Espèria: llegiu 'Hespèria', nom poètic d'occident, en aquest cas, Itàlia.

²¹⁰ FILL DE PHEBO: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

²¹¹ Anujat Phebo se retragué: simplificació del llatí 'Nam pater obductos luctu miserabilis aegro | condiderat vultus' ('El pare miserable havia amagat el rostre, cobert per un dol desagradable', *Met.* II.329-30).

²¹² e si ha antichs testimonis donam fe: amplificació del llatí 'si modo credimus' ('si ho podem creure', *Met.* II.330).

²¹³ sen: enteneu 'sens' (*DECat*, VII.796b25).

desventurada e afflicte²¹⁵ Clímena, qui ab doblats crits e plant, rompent ses vestidures, anà per lo món errant en cerca del fill mort²¹⁶. E finalment, en la terra stranya²¹⁷ e ribes de Erídano trobà los ossos e polç que d'ell, cremat, restaven {14d} donats a sepultura, de açò avisada per lo nom que legí esculpit
5 en la eminent tomba de marbre. Doblan ací sos gemechs e acumulant dolor a dolors, perrompé en amarch plànyer²¹⁸.

No-s trobà en lo plorar desacompanyada de les filles²¹⁹, qui al perdut germà abundantment ab làgremes ministraven²²⁰ los inútils serveys de la mort, e ab stroncat e aremorat²²¹ plor, batent les palmes, lançaven crits, quals jamés foren
10 oïts.²²² Havia la luna quatre vegades²²³ umplit la stremitat de sos corns, amostrant-se rodona als mirants, e encara aquellas, seguint lo costum per continuat ús causat en ellas, ploràvan, de les quals, com volgués la més gran, nomenada Fetousa²²⁴, ajaure's en la terra, hagué primer treballar en arrencar los peus, qui immobles²²⁵ estàvan, e volent Japècia²²⁶, altra de les germanes, a
15 ella ajudar, sentí los seus convertits en blanques rael²²⁷. E la terça, com volgués, a mescla del plorar²²⁸, arrencar de sos delicats cabells, arrencà brots e fulles²²⁹. Dolén-se la una de l'endurir de ses cames e cuxes, qui en tronchs se convertían; la altra, sentint sos braços convertir en larchs rams, greument se entristex. E mentre entre si de tal devenir se meravéllan, la dura escorça tots
20 lurs membres ocupava, ya cenyint-los lo ventre e yllades²³⁰, los pits, los muscles ab los braços e mans. Restave'ls sol la boca, ab qui no cessaven cridar lo nom de la desaventurada mare²³¹. Què fera la trista en trespàs de tanta congoxa? Sens negun juý de na- {15a} tural arbitre corre a diverses parts, ara la una, adés l'altra besant. No li basta açò, ans ab les mans asage los arbres

10 umplit] umplit. *Amb una titlla de nasal damunt la i* || 13 Fetousa] fetuosa.

²¹⁴ *dexà lo món*: omissió del següent 'incendia lumen | praebebant aliquisque malo fuit usus in illo' ('els incendis oferien la llum, i algun profit va haver-hi en aquella desgràcia', *Met.* II.331-2).

²¹⁵ *Arribà la nova de tan desastrat cas de l'amat fill a la desventurada e afflicte*: afegitó sentimental del català. Per a les amplificacions relatives als sentiments dels personatges, d'especial interès per al traductor, vegeu *Introducció*.

²¹⁶ *fill mort*: probablement de l'italià 'figliuolo' (2001: 154), mentre que el llatí té 'artus (...) ossa' ('els membres, els ossos', *Met.* II.336); Del Virgilio té 'filium mortuum invenire' (f. 25d), solució semblant a Alegre, però que no necessàriament relaciona aquests dos textos.

²¹⁷ *stranya*: enteneu 'estrangera'; del llatí 'peregrina' ('estrangera', *Met.* II.337).

²¹⁸ *Doblan ací sos gemechs e acumulant dolor a dolors, perrompé en amarch plànyer*: per 'Doblan' llegiu 'Doblant'; del llatí 'perfundit lacrimis et aperto pectore fovit' ('va regar amb llàgrimes [la tomba] i va escalfar-la amb el pit despulat', *Met.* II.339). En llatí l'acció remet a l'instint matern de Clímene, mentre que en català s'intensifiquen els seus sentiments.

²¹⁹ *les filles*: del llatí 'Heliades' (*Met.* II.340), les germanes de Faetont.

²²⁰ *ministraven*: enteneu 'servien' (*DCVB*, s.v. 1).

²²¹ *aremorat*: enteneu 'avalotat, amb renou'.

²²² *lançaven crits, quals jamés foren oïts*: del llatí 'non auditurum miseras Phaethonta querelas | nocte dieque vocant' ('de dia i de nit criden Faetont, que no ha de sentir els laments miserables', *Met.* II.342-3). En no traduir 'Phaethonta' i deixar l'oració sense un destinatari per als crits, la segona part de l'oració canvia de sentit.

²²³ *quatre vegades*: enteneu 'quatre mesos sinòdics o lunars, de vint-i-nou dies i mig cadascun'.

²²⁴ *Fetousa*: enteneu 'Fetusa', que significa 'la Brillant', en tant que filla del Sol; també Faetont conté l'arrel grega 'pha-' ('llum').

²²⁵ *immobles*: enteneu 'immòbils'.

²²⁶ *Japècia*: enteneu 'Lampècie', que significa 'la Radiant'; a les *Allegorie* de Bonsignori aquest nom és 'Iapete' (2001: 154) i en Del Virgilio la forma és 'Iampecie' (f. 25d).

²²⁷ *blanques rael*: traducció errònia del llatí 'candida Lampetie (...) radice' ('la càndida Lampètie (...) per arrels', *Met.* II.350). El llatí 'candida', referit a l'etimologia del nom 'Lampetie' (vegeu nota anterior *Japècia*), en nominatiu en llatí, ha estat llegit com a ablatiu i concordat amb 'radice'.

²²⁸ *a mescla del plorar*: enteneu 'barrejat amb el plor' (*DCVB*, s.v. *mescla* 1).

²²⁹ *brots e fulles*: traducció sinonímica del llatí 'frondes' ('fulles', *Met.* II.351).

²³⁰ *yllades*: enteneu 'costats del cos, entre les costelles falses i la pelvis'.

²³¹ *la desaventurada mare*: afegitó al llatí 'matrem' ('mare', *Met.* II.355).

arrençar, trencant alguns dels tendres brots, per on degotaven gotes de viva sanch. E ellas, ab la veu que encare usar los era permesa, no cessàvan plorant dir²³²:

—A, afligida mare, per què turmentes ab sperança de vans remeys los miserables cossos de les perdudes filles? Encare dejús la dura escorça sostenen lesió nostres trists spirits. Resta a la bona hora e entén en reparar²³³.

No·ls consentí més dir la escorça, qui de lur lengua féu com dels altres membres havia fet, de qui començaren estillar làgremes, qui, per lo sol endurides, produïen dels novells rams gomes²³⁴, caent sobre les clares ones de Heridano²³⁵.

Per a fer més gran aquesta maravella, arribà Signo²³⁶, acostat ab Fetont de parentiu e més en les calitats conforme.²³⁷ Havia aquest regit ab soberch imperi los pobles de Lombardia²³⁸, qui, veent lo desastre de l'estimat cosí e la espessa silva de les germanes en arbre convertides, tant, en entendre aquestes coses a ell cares, plorà que ab sos crits resonar feya los circumstants boscatxes, entre los quals li començà la veu a mancar e sos cabells convertir-se en blanques plumes. Lo coll en alt alargant, las juntures de sos dits senyí²³⁹ una rosa²⁴⁰ color, cobriran-se los seus costats de plumes, e finalment, fet aucell, lo propi nom retengué.²⁴¹ E recordant-se de tants dans venguts del celestial foch²⁴², volentés²⁴³ en los stanys repo- {15b} sa. E tement lo perill de l'incendi, elegí per habitació les aygües, qui de cremar l'aseguren²⁴⁴.

6 en] *Amb un pal vertical davant, probable marca d'impremta* || 16 mancar] *Amb la a impresa amb poca tinta.*

²³² E ellas, ab la veu que encare usar los era permesa, no cessàvan plorant dir: afegitò narratiu del català, no present en llatí ni en italià.

²³³ A, afligida mare, per què turmentes ab sperança de vans remeys los miserables cossos de les perdudes filles? Encare dejús la dura escorça sostenen lesió nostres trists spirits. Resta a la bona hora e entén en reparar: per 'resta a la bona hora' enteneu 'estigues bé'; per 'entén en reparar', 'mira de refer-te'. Amplificació del llatí 'parce, precor, mater (...) | parce, precor; nostrum laceratur in arbore corpus. | iamque vale' ('atura't, si et plau, mare; atura't, si et plau; el nostre cos es destrossa amb l'arbre. Adéu', *Met.* II.361-63). El llatí 'vale' és fórmula de comiat habitual en llatí.

²³⁴ gomes: enteneu 'substàncies amorfes que exsuden certes plantes'; les llàgrimes de les germanes de Faetont es van convertir en ambre.

²³⁵ Heridano: enteneu 'Eridan', nom antic del riu Po, a les ribes del qual ha estat sepultat Faetont; omissió de part del vers que clou la història de Faetont: 'et nuribus mittit spectanda Latinis' ('i envia [l'ambre] com a guarniment per a les joves llatines', *Met.* II.366). L'ambre fou molt preuat a l'antiguitat per a la fabricació de joies i penjolls.

²³⁶ Signo: enteneu 'Cicne', rei mític de la Ligúria, transformat en constel·lació; traducció, amb omissió del parentiu, del llatí 'proles Stheneleia Cycnus' ('Cicne, fill d'Estènel', *Met.* II.367).

²³⁷ més en les calitats conforme: traducció del llatí 'mente tamen' ('tanmateix [més unit a Faetont] per les seves idees', *Met.* II.369).

²³⁸ pobles de Lombardia: en referència a la regió del nord d'Itàlia; traducció del llatí 'Ligurum populos' ('pobles dels lígurs', *Met.* II.370), l'*Ovide moralisé* té 'Lombardie' (1915: II.1117), les *Allegorie* de Bonsignori 're delli lombardi' (2001: 155) i Del Virgilio 'rex ligurum' ('rei dels lígurs', f. 25d). Per al coneixement d'Alegre de la geografia italiana, vegeu Bescós (2017 i 2019).

²³⁹ senyí: enteneu 'envoltà'; del llatí 'ligat' ('lliga', *Met.* II.375).

²⁴⁰ rosa: llegiu 'rossa' (amb el sentit de 'vermella') o 'rosa'; del llatí 'rubentes' ('vermelles', *Met.* II.375). Aquest adjectiu amb el sentit de vermell sembla aparèixer en el capítol de Dafne. Vegeu nota anterior *rossa* a TF I.8.

²⁴¹ lo propi nom retengué: afegitò del català, no present en Ovidi; el llatí té 'tenet os sine acumine rostrum' ('un bec sense punxa ocupa la seva boca', *Met.* II.376), que Alegre elimina.

²⁴² celestial foch: omissió del llatí 'Iovique (...) | (...) ab illo' ('a Júpiter, a ell', *Met.* II.377-8), referit a Júpiter, creador d'aquest foc.

²⁴³ volentés: enteneu 'de bon grat'.

²⁴⁴ qui de cremar l'aseguren: enteneu 'que l'aseguren de no ser cremat'; del llatí 'contraria (...) flammis' ('contràries a les flames', *Met.* II.380).

Durant aquestes coses, lo gran pare de Fetón²⁴⁵ repetia en son cor la injúria e gran dan que de Júpter havia rabuda, dant tan vergonyosa mort al seu car e stimat fill. Tot plaer li és odiós, la lum avorreix e al món nega lo ús de aquella, a las làgremes alarga lo fre e ab irades paraules axí diu:

- 5 —Basta la treballada e enquieta vida que per ma sort sostench del començ del món. Ja só cansat de tant treball sens premi ne honor. Prenga quisvol²⁴⁶ lo govern de aquests carros e iillumín lo món²⁴⁷. Si negú se'n troba e tots los déus négan per a tant bastar lurs forces, asaig-s'i ell²⁴⁸, perquè, temptant de regir tant forts regnes, rapòs de ferir ab lamp e de privar de fills als antichs pares²⁴⁹.
10 Car, havent esperiment quant treball és regir tant forts cavalls, escusarà sens reparar lo dan del qui és sens culpa mort e no ha bastat²⁵⁰ en governar aquells.

- Dient Febo tals paraules, totes les deïtats del cel li éran a l'entorn, ab humil veu pregant-lo no volgués en la terra induir escuredat. Júpter ab raons escusava tan crua execució²⁵¹, e ab instants prechs, e com a rey ab aspres
15 manaments, li imposà que, aclarint lo ayre, escampàs los seus raigs sobre la escura terra.²⁵² E per ço, anujat, tornà a junyir los desfrenats e encara espantats cavalls e ab cruels batiments²⁵³ los castigà del dan que a causa d'ells reportava²⁵⁴, iilluminant lo món ab lo acompassat {15c} orde de ores que primer acostumava²⁵⁵.

- 20 CAPÍTOL QUART, EN QUI SE TRACTEN DUES TRANSMUTACIONS, SO ÉS, DE CALISTO E ÀRCADE EN ONSOS, E DELS MATEIXOS EN ESTELES

- Circuí lo omnipotent pare les grans muralles del cel, cercant si per les forces del foch alguna cosa guastada anàs a final ruína, qui, puys²⁵⁶ fermes e en lur ésser e forma les viu, antés²⁵⁷ en reparar les terres e lo treball dels
25 hòmens, entre los quals²⁵⁸ diligent cura tenia en provehir als dans que sostenia la sua Archàdia.²⁵⁹ Restituí les fontanes e los rius, qui encare espantats no gosaven exir, donà los fèrtils saments a la terra, als arbres tornà vestir de les primeres fulles²⁶⁰ e manà les silves cremades tornassen raverdir.

- E, mentre en tals coses entenia, sovint en la verge Calixto²⁶¹, de
30 inestimable gentilesa, andresava²⁶² lo mirar de sos ulls, per on començà

11 e] escusara e || 13 escuredal (cf. escuredat a *TF I.6*).

²⁴⁵ *gran pare de Fetón*: amplificació del llatí 'genitor Phaethontis' ('el pare de Faetont', *Met. II.381*).

²⁴⁶ *quisvol*: enteneu 'qualsevol'; del llatí 'quilibet alter' ('Que qualsevol altre', *Met. II.388*).

²⁴⁷ *e iillumín lo món*: del llatí 'agat portantes lumina' ('agafí [els carros] que porten la llum', *Met. II.388*).

²⁴⁸ *asaig-s'i ell*: enteneu 'que ho provi ell', en referència a Júpter; del llatí 'ipse agat' ('que els condueixi ell mateix', *Met. II.390*).

²⁴⁹ *als antichs pares*: amplificació del llatí 'patres' ('pares', *Met. II.391*). Arran de la mort de Faetont, el Sol ja no pot ser dit pare, matis no present en Ovidi (Tarrant 2004: 45) ni en Bonsignori (2001: 154-5).

²⁵⁰ *no ha bastat*: enteneu 'no ha estat capaç'.

²⁵¹ *crua execució*: en referència a la fulminació de Faetont; potser del llatí 'missos (...) ignes' ('els llampecs enviats', *Met. II.396*).

²⁵² *que, aclarint lo ayre, escampàs los seus raigs sobre la escura terra*: amplificació de l'italià 'illuminasse el mondo' (2001: 155), no present en Ovidi.

²⁵³ *batiments*: enteneu 'cops'.

²⁵⁴ *reportava*: enteneu 'suportava'.

²⁵⁵ *illuminant lo món ab lo acompassat orde de ores que primer acostumava*: amplificació de l'italià 'illuminare el mondo' (2001: 155), no present en Ovidi.

²⁵⁶ *puys*: enteneu 'després que'.

²⁵⁷ *antés*: enteneu 'atengué'.

²⁵⁸ *entre los quals*: en referència a les terres i al treball.

²⁵⁹ *Archàdia*: regió central del Peloponnès.

²⁶⁰ *als arbres tornà vestir de les primeres fulles*: amplificació del llatí 'frondes | arboribus' ('fulles als arbres', *Met. II.407-8*).

ancendre's en ell lo anamorat foch e a nodrir secretes flames entre los ossos sechs.²⁶³ Era aquesta singular entre les nimfes qui servían Diana. No entenen en neguna servil obra²⁶⁴, mes en la cassa²⁶⁵ exercitant l'arch e lo dart a infinits animals dave mort²⁶⁶.

5 E com un jorn lo calt sol ferís lo mig de la terra, entrà en una espessa ombra de un bosch²⁶⁷, en lo qual levà la aljava de les fletxes de son costat e, jaent en {15d} las verdas herbas, sobre ella reposava son cap, penjant l'arch descollat en la branca d'un arbre²⁶⁸. La qual com miràs Júpiter cansada e sens guarda, en son ànimo dix:

10 —Aquest furtat deport²⁶⁹ ma muller no sebrà, e si'l sent, tantes raons li diré que la faré contenta²⁷⁰.

E mudant-se en lo gest e cara²⁷¹ de Diana, a ella féu encontra dient:

—O, verge singular, una entre lo nombre de ma gran companyia, en quins lochs has cassat des que yo no t'he vista^{272?}

15 De improvis²⁷³ se alsà la delicada verge:

—Salve déu a la virgínea deïtat —dient—, major que la de Júpiter, encara que ell me hoja²⁷⁴.

1 anamorat] anomorat || 7 ella] ell. *En referència al mot 'aljava' || 12 ella] elles. Correcció pel sentit del text.*

²⁶¹ *Calixto*: enteneu 'CaHisto', filla de Licàon, transformada en constel·lació; del llatí 'Nonacrina' ('la filla de Nonacris', *Met.* II.409).

²⁶² *andresava*: enteneu 'dirigia'.

²⁶³ *ossos sechs*: amplificació del llatí 'ossibus' ('ossos', *Met.* II.410), no present en italià (2001: 156). El català assimila els ossos a la llenya, més inflamable si està seca (?).

²⁶⁴ *No entenen en neguna servil obra*: resum del llatí 'non erat huius opus lanam mollire trahendo | nec positu variare comas' ('no era feina d'aquesta amollir la llana estirant-la, ni endreçar les cabells amb el pentinat', *Met.* II.411-2), en referència a què no feia cap activitat pròpia, segons Ovidi, del sexe femení. A continuació, el català no tradueix el llatí 'ubi fibula vestem, | vitta coeruerat neglectos alba capillos' ('com fa una fibula amb el vestit, una cinta lliga els cabells en desordre', *Met.* II.412-13).

²⁶⁵ *en la cassa*: llegiu 'en la caça'; simplificació del llatí 'miles erat Phoebes' ('era soldat de Febe [=Diana]', *Met.* II.415).

²⁶⁶ *a infinits animals dave mort*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià. El llatí té un passatge que Alegre no tradueix: 'nec Maenalon attigit ulla | gratior hac Triviae; sed nulla potentia longa est' ('i no va trepitjar el Ménal cap més grata a Trivia [=Diana] que aquesta; però cap favor dura per sempre', *Met.* II.415-16). El passatge llatí és la continuació de l'anterior 'miles erat Phoebes' (vegeu nota anterior *en la cassa*), i potser Alegre tradueix lliurement el 'miles erat Phoebes' anterior per indicar que Diana preferia CaHisto per destacar en la caça.

²⁶⁷ *un bosch*: eliminació de l'explicativa següent del llatí 'quod nulla ceciderat aetas' ('que en cap època no s'havia talat', *Met.* II.418).

²⁶⁸ *penjant l'arch descollat en la branca d'un arbre*: per 'descollat' enteneu 'sense passar el fil de l'arc pel coll, destensat'; de l'italià 'puse l'arco e le saette su in uno bello cespullo d'arbore' (2001: 156), mentre que el llatí té 'arcus (...) texerat' ('va destensar l'arc', *Met.* II.420).

²⁶⁹ *deport*: enteneu 'diversió, recreació'.

²⁷⁰ *tantes raons li diré que la faré contenta*: del llatí 'sunt, o sunt iurgia tanti!' ('són, oh, són tantes les seves queixes!', *Met.* II.424); en llatí Júpiter considera que Juno es queixa en excés per les seves aventures amoroses, i conclou que la dona es queixarà, tant si comet la violació de CaHisto com si no. Alegre modifica el sentit del passatge i Júpiter ha de convèncer a la dona amb paraules. Bonsignori no té el passatge.

²⁷¹ *gest e cara*: del llatí 'faciem cultumque' ('la cara i el vestit', *Met.* II.425), però a partir de la variant llatina 'vultumque' ('i el rostre'), testimoniada per Tarrant (2004: 47) en el còdex *M^{sc}*. La lectura també es troba en *unus ex Leidenensibus* de l'edició de Jahn (1832: 125). Vegeu nota anterior *lo dret* a TF I.3.

²⁷² *des que yo no t'he vista*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

²⁷³ *De improvis*: del llatí 'de caespite' ('de l'herba', *Met.* II.427), potser havent entès 'de sobte' en el llatí.

²⁷⁴ *Salve déu a la virgínea deïtat —dient—, major que la de Júpiter, encara que ell me hoja*: per 'me hoja' enteneu 'em senti'; traducció lliure del llatí 'Salve numen, me iudice, (...) | audiat ipse licet, maius Iove' ('Salut, deessa que em sembles més gran que Júpiter, encara que ell m'escolti', *Met.* II.429-30).

- Ou-ho, riu-se'n e plau-li oir lo que anuig li era, e regraciant la besà, no prou tempradament, ne com a verge se pertanyia. E aparellant-se Calixto a comptar què havia cassat ne en quins lochs, la empatxà Júpiter, del qual primer no-s trobà solta que entre los seus braços perdé la estimada vergonya. E ja amansaria's lo teu ànimo, Juno, mirant lo contrastar quant una fembra podia, mes, què poguera la delicada donzella contra aquell que negun esforçat vençre pot? Lo qual, de la plasent palea vencedor, en lo alt cel tornà. Hagué aquesta gentil puella en tant odi lo dit bosch, que, ab cuyta fugint, en ell se oblidà²⁷⁵ les flexes e lo arch²⁷⁶.
- 10 En aquest temps venia Diana²⁷⁷ ab gran companyia de nimfes, e, entrant per lo bosch de Mènalon²⁷⁸, ple de cruels salvatgines, viu aquesta, a qui cridà. No volia respondre, tement que Júpiter altre vegada sots tal figura fictament no se amagàs. Mes, co- {16a} naxent-la per la companyia de las nimfes, al nombre d'elles se ajustà. O, ab quant treball amagà la cara les secretes culpes!
- 15 Envides²⁷⁹ la envergonyida donzella alsava-ls ulls de la terra, ne, com primer acostumava, se posa al costat de Diana ne primer²⁸⁰ de les altres, mes callant e envermellit lo delicat cuyro de la sua cara, dave palès senyal de la lesiada vergonya. E si no la virginitat, en tals coses ignorant, empatxava la conexença a Diana, per mil senyals haguera conegut la amagada culpa a la novella rodonesa²⁸¹. Crexían los corns de la luna quan la deessa, cansada de la cassa, anujada per la calor de les fraternals²⁸² flames, anava passejant²⁸³ lo gelat bosch, per mig del qual ab diverç mormur de suaus arenes escorria un petit riu. Lo a lo loch, e, mullant-se los peus per semblant²⁸⁴ a les aygües, dient:
- Luny som de tot testimoni e jutge²⁸⁵, despullem-nos e ab la suavitat de
- 25 aquestes aygües refresquem les cansades persones —totes promptament se desnuden.
- Una²⁸⁶ entre les altres se envergonyí, e trigat, cercant si escusar porà, lo despullar-se —entre los quals duptes detenint-se—, les altres, per suspita mogudes²⁸⁷, per força²⁸⁸ la despullen. Qui, puys que²⁸⁹ nuda se mostrà, per la

3 lochs] *Amb la s impresa amb poca tinta* || 5 amansaria's] amansas. *Correcció a partir del llatí 'mitior esses' ('hauries estat més benigna', Met. II.435) || 8 en ell] en enell || 27 cercant] cercnat || 29 nuda] una. Esmena efectuada pel sentit i pel llatí 'nudo' (Met. II.462).*

²⁷⁵ *se oblidà*: potser per influència de l'italià 'lassò stare l'arco ed el tracassio, perciò che per malanconia se'l discordò' (2001: 156) o modificació del llatí 'paene est oblita' ('gairebé s'oblidà', *Met. II.439*).

²⁷⁶ *lo arch*: amb eliminació del llatí 'quem suspenderat arcum' ('l'arc que havia penjat', *Met. II.440*), o a partir de l'italià 'arco' (2001: 156).

²⁷⁷ *Diana*: del llatí 'Dictynna' ('Dictina, deessa de la xarxa', *Met. II.441*), epítet de Diana, en referència a les xarxes de caça que usava.

²⁷⁸ *Mènalon*: enteneu 'Mènalos', muntanya a l'est d'Arcàdia.

²⁷⁹ *Envides*: enteneu 'a penes'.

²⁸⁰ *primer*: enteneu 'abans'.

²⁸¹ *a la novella rodonesa*: referència a la 'nova panxa rodona' de la nimfa, és a dir, l'embaràs. En llatí hi ha 'nono (...) orbe' ('novena rodonesa', *Met. II.453*), referit al novè creixement dels corns rodons de la lluna. En Del Virgilio hi ha 'novem mensium' (f. 26b), i en Bonsingori 'nove mesi' (2001:157). La traducció catalana es pot explicar per la lectura 'novo' en comptes de 'nono'.

²⁸² *fraternals*: en referència a Apol·lo, germà de Diana, identificat amb el sol.

²⁸³ *passejant*: enteneu 'recorrent' amb sentit transitiu (*DCVB*, s.v. 2).

²⁸⁴ *semblant*: del llatí 'summas' ('la superfície', *Met. II.457*), no present en Bonsingori. Alegre pot haver llegir 'simile' en lloc de 'summa', tal vegada per confusió en la lectura del seu còdex.

²⁸⁵ *testimoni e jutge*: traducció sinonímica del llatí 'arbiter' ('testimoni', *Met. II.458*), no present en italià.

²⁸⁶ *Una*: adaptació del llatí 'Parrhasis' ('Parràsida', *Met. II.460*), referit a Parràsia, ciutat de l'Arcàdia anomenada a partir de Parrasi, fill de Licàon, germà de Callisto.

²⁸⁷ *per suspita mogudes*: afegit narratiu del català, que anticipa l'episodi, no present en italià ni en Ovidi.

²⁸⁸ *per força*: traducció de l'italià 'per forza' (2001: 157), no present en llatí.

²⁸⁹ *puys que*: enteneu 'després que'.

gruxa²⁹⁰ del ventre, com de l'acostament de Júpiter fos restada prenyada²⁹¹, conagueren totes lo que, aturant-la, li causava vergonya. Espantada dels aremorats crits de les altres²⁹², volia ab les mans amagar lo palès crim, a qui Diana²⁹³ dix:

- 5 —Fuig, maleyta, de assi²⁹⁴, perquè ab la corrupció {16b} de ton desonest cors²⁹⁵ no contamines estas sagradas fonts! —ab tals e altres irades raons forçant-la partir de la sua companyia.

No ignorà la gran Juno la offença que contra lo seu reyal matrimoni havia de aquesta rebuda, mes alargava lo punir en pus valent²⁹⁶ diposició, perquè
10 afligir a l'afligte és remey per més prest acabar-lo²⁹⁷. E com la sentí desliurada del part, del qual restava Archas²⁹⁸, graciós fill de Júpiter²⁹⁹, no poch la concebuda ira augmentà, e, encesa de cruel furor, en aquestes furioses paraules espletà:

- 15 —Açò mancava de tu, vil dona adúltera, que restasses prenyada e que lo crim del teu part fos testimoni de la culpa de aquell Júpiter, sobre totes coses a mi car e amat. No penses sens punir tal defalliment passe. Yo·t levaré³⁰⁰ la bellesa, per qui tanta tu plaus, importuna garrera³⁰¹ de la lealtat del meu marit.

E prenent-la per los cabells, prostrada per la terra, vergonyosament l'arrossegà. E com, humil mercè clamant³⁰², volgués alsar los seus braços,
20 començaren a cobrir-se de negres pèls, les mans se aronsaren e és enpaxat l'ofici de sos peus. La sua bella cara, antigament per Júpiter loada, se enlegí.³⁰³ E, perquè ab paraules los indignats ànimos no pogués amansar, li va vedar poder parlar. Exia de la seva gola una irada veu e plena de terror³⁰⁴. Restà-li emperò la primera conexença e entendre³⁰⁵, e axí, en onsa convertida,
25 dóna testimoni del que és estada. Ab continuats gemechs e mirar ves lo cel dreça les mans quals les té. Increpa Júpiter de ingrát³⁰⁶. {16c} Quantes vegades la mesquina no gosà aturar a solas en lo bosch! Passejave's per los seus camps e per la casa que solia ésser sua. Quant sovint spantada del ladrar dels cans fugia en les altes roques! E ella, qui cassar era acostumada, dels

²⁹⁰ *gruxa*: enteneu 'gruix'.

²⁹¹ *com de l'acostament de Júpiter fos restada prenyada*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

²⁹² *Espantada dels aremorats crits de les altres*: per 'aremorats' enteneu 'avalotats, fent renou'; amplificació del llatí 'attonitae' ('estupefacta', *Met.* II.463).

²⁹³ *Diana*: del llatí 'Cynthia' ('Cintia', *Met.* II.465), sobrenom de la deessa a partir del Cintus, muntanya de l'illa de Delos on nasqué.

²⁹⁴ *assi*: enteneu 'aquí, en aquest lloc'.

²⁹⁵ *perquè ab la corrupció de ton desonest cors*: afegitó explicatiu del català, no present en llatí ni en italià.

²⁹⁶ *pus valent*: enteneu 'que val més, de més valor'.

²⁹⁷ *perquè afligir a l'afligte és remey per més prest acabar-lo*: afegitó de tipus sentimental del català.

²⁹⁸ *Archas*: fill de Júpiter i Callisto, transformat en la constel·lació del Bover.

²⁹⁹ *graciós fill de Júpiter*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

³⁰⁰ *Yo·t levaré*: enteneu 'jo et suprimiré'.

³⁰¹ *importuna garrera*: enteneu 'molesta festejadora'; amplificació del llatí 'importuna' (*Met.* II.475).

³⁰² *humil mercè clamant*: traducció mixta de l'italià 'umilmente' (2001: 157) i el llatí 'supplex' ('suplicant', *Met.* II.477).

³⁰³ *enpaxat*: enteneu 'impedit'.

³⁰⁴ *irada veu e plena de terror*: traducció, amb eliminació, del llatí 'vox iracundia minaque | plenaque terroris' ('veu irada, amenaçant i plena de terror', *Met.* II.483-4),

³⁰⁵ *Resta-li emperò la primera conexença e entendre*: Callisto, com també succeeix a Actèon i a Io, manté intacta la seves facultats mentals després de la transformació en óssa.

³⁰⁶ *de ingrát*: eliminació del llatí següent 'nequeat cum dicere' ('encara que no pot dir-ho', *Met.* II.488).

cassadós spantada fugia e, essent onsa³⁰⁷, fugia la companyia dels onsos;³⁰⁸ fugia dels lops, encara que Lichàon, son pare, fos en lo nombre d'ells³⁰⁹.

Durant aquestes coses, lo infant Archas³¹⁰, de edat de XV anys, anava per los boschs cassant. E, mentre que per diversos lochs discorria³¹¹, li vench al
5 devant la mare, qui conaxent a son fill, se aturà fixament mirant aquell. Fuig Archas spantat, ignorant la causa del ferm mirar de tan spantable animal, e volia ab lo seu arch tirar-li, quant Júpiter indignat³¹², ensemps a ell e a tan leig crim levà de la terra, aquells posant en lo cel, convertits en esteles³¹³.

Vaent Juno collocats en lo cel aquells que avorria, devallà en les regions
10 del vell Oceano e de la entiga Tetis, la reverència de la antiguitat dels quals sovint ha mogut los déus, e a ells, demanant la causa de son camí, axí respòs:

—Demanau per què yo, dels déus regina de les etèreas e altes regions, assí devalla? Altre³¹⁴ per mi senyoreja lo cel, e per ventura dich falcia³¹⁵ si, com la nit haurà enfosquit lo món, no veeu (en testimoni de món dir) honrades en lo
15 alt cel dues esteles en aquella part a on lo estrem cercle abreuja e abraça ab poch spay lo darrer pern³¹⁶. Aquestes en tal loch anemigament nàfran mon reyal cor³¹⁷. ¿E per què de aquí avant algú dexarà de anujar a {16d} Juno, ne tembrà de offendre a mi, que sola só ocasió de bé als qui culpat me tenen? Ho, e com resta esquernida³¹⁸ la nostra gran potència! Vedat-los-he ésser
20 hòmens, e ells collocats entre los déus! Axí-m venge yo de mes injúries! Axí és gran la mia senyoria! Pus³¹⁹ tant te adelites, o gran Júpiter, en ofendre la lealtat de mon cast matrimoni, leva-li la cara urcina e salvatge³²⁰, restitueix-la en la primera forma. Per què, lançada a mi del reyal lit, no't reposes ab ella? Serà ton sogre Licàhon, qui tostemp te ha honrat! E dexant aquestes irades e
25 poch fructuoses raons³²¹, me gire a vosaltres, Oceano e Tetis, pregant-vos, si de mes offenses alguna part vos toca, bandegeu de vostres regions aquestes celerades esteles³²², ne'ls consentau mullar-se en lo gran pèlech.

6 spantat] spatat. *Amb la titlla nasal estampada amb poquíssima tinta (potser sense titlla) || ignorant] ignorat. Sense titlla de nasal || 14 veeu] veen || 15 e] om. || 18 ocasió] accasio.*

³⁰⁷ onsa: enteneu 'óssa'.

³⁰⁸ onsos: enteneu 'óssos'.

³⁰⁹ Lichàon, son pare, fos en lo nombre d'ells: Licàon, pare de Calisto, fou rei d'Arcàdia; traducció mixta de l'italià 'Licaon, suo padre, fosse lupo' (2001: 157) i del llatí 'quamvis pater esset in illis' ('encara que el seu pare es comptés en el nombre d'aquells [=llops]', *Met.* II.495).

³¹⁰ Archas: fill de Calisto; amb eliminació del llatí 'Lycæoniae proles ignara parentis | Arcas' ('Arcas, el fill de la Licàonia, que desconeix qui és la seva mare', *Met.* II.496-7).

³¹¹ E mentre que per diversos lochs discorria: simplificació del llatí 'dumque feras sequitur, dum saltus eligit aptos | nexilibus plagis silvas Erymanthidas ambit' ('mentre persegueix les feres, mentre elegeix boscos propicis, encercla amb xarxes entrelaçades els boscos de l'Erimant', *Met.* II.498-99), potser de l'italià 'andava cacciando con li cani' (2001: 157-8).

³¹² indignat: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

³¹³ esteles: simplificació del llatí 'vicinaque sidera' ('constel·lacions veïnes', *Met.* II.507), mentre que l'italià té una amplificació explicativa ('in cielo, ondu fu poi nominata la ditte Calisto l'Orsa Magiore ed Arcade è chiamato l'Orsa Minore', 2001: 158). Calisto i Arcas són transformats en les constel·lacions de les dues Ósses.

³¹⁴ Altre: llegiu 'altra' referit a Calisto.

³¹⁵ per ventura dich falcia: enteneu 'potser menteixo'.

³¹⁶ pern: enteneu 'eix, allò que sosté quelcom'.

³¹⁷ Aquestes en tal loch anemigament nàfran mon reyal cor: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

³¹⁸ esquernida: enteneu 'menyspreada, burlada'.

³¹⁹ Pus: enteneu 'ja que'.

³²⁰ urcina e salvatge: traducció sinonímica del llatí 'ferinos' ('ferotge', *Met.* II.523). Hi ha, a més, una omisió del llatí següent 'Argolica quod in ante Phoronide fecit' ('com ja va fer anteriorment amb la Forònida argòlica [=Io, germana de Foroneu]', *Met.* II.524).

³²¹ E dexant aquestes irades e poch fructuoses raons: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

³²² celerades esteles: per 'celerades' enteneu 'criminals'; del llatí 'septem (...) Triones' ('els Set Trions', *Met.* II.528), referit a les estrelles de les dues Ósses.

Atorgàran los déus de la mar complaura-la. Y tornà al cel Juno muntant en lo seu carro, portat per los pagos³²³ aucells a ella conegrats, axí novament pintats dels ulls de Argo³²⁴, com era lo corp³²⁵ de blanch tornat en negra. Perquè antigament fon aquest aucell, qui ab ales de plomes argentades era,
 5 ygal a les pures colomes, tan blanch que no li portàvan avantatge les oques, qui ab veu esvellada en temps passat guardàran lo Capitoli de la furor francesa³²⁶; ni lo signe, qui volantés³²⁷ reposa en los rius, era més blanch que ell. La lengua li fon dan, y, ab ella més del degut parlant, se procurà l'aucell que era blanch tornar de color negra.

10 CAPÍTOL QUINT, EN QUI SE {17a} TRACTEN TRES TRANSMUTACIONS, DEL CORP BLANCH EN NEGRA, DE CORONIS EN CORNELLA E DE NICTÍMENA EN ÒLIBA

Ab gran avantatge passava de bellesa a totes les dones de la província de Emònia³²⁸ la delicada Coronis³²⁹, filla de Lriseu³³⁰. E certament a tu,
 15 Apolho³³¹, plagué tant com se tengué casta o poch guardada estech, mes lo fel e mal remunerat corp, dedicat al servey de ta casa³³², descobrint ab despert ull lo adulterant crim de la per tu amada, deslberà a son senyor la amagada e no creguda culpa³³³ descobrir. A qui, tenint cuytat camí, arribà a l'encontra a la gàrrula cornella³³⁴, demanant e ab tantes raons investigant de son camí la
 20 causa, que no pogué lo corp tenir amagada. La qual com hagués oïda, com amonestant, li parlà dient:

—No és útil camí lo que emprens. Escolta mes raons e comprèn lo que só e què fuy, e, examinant mon mèrit, trobaràs la fe haver a mi nogut³³⁵. Car en temps passat Pallas³³⁶ havia tencat dins una cistella de vímens³³⁷ a
 25 Heritònio³³⁸, sens mare engendrat, comanant aquella sots fel garde³³⁹ de III

10 TRANSMUTACIONS] trausmutacions || 13 Ab] *Amb la capital sense imprimir.*

³²³ *pagos*: enteneu 'paons'.

³²⁴ *Argo*: enteneu 'Argus', gegant amb cent ulls, guardià d'Io (cf. TF I.9).

³²⁵ *corp*: simplificació del llatí 'corve loquax' ('corb xerraire', *Met.* II.535).

³²⁶ *furor francesa*: afegitò del català no present en llatí ni en italià; referit a l'episodi de la presa de Roma per part dels gals el 390 a.C., la presència dels quals va ser advertida pel grall de les oques romanes (cf. Livi V.47.4).

³²⁷ *volantés*: enteneu 'de bon grat'.

³²⁸ *Emònia*: llegiu 'Hemònia', nom antic de la Tessàlia.

³²⁹ *Coronis*: filla de Flègias, mare d'Esculapi.

³³⁰ *Lriseu*: traducció del llatí 'Larisaea' ('Lariseu o de Larisa', *Met.* II.542), gentilici de diverses ciutats gregues de la Tessàlia; el català tradueix el gentilici per antropònim, sense referència en el text d'Ovidi. Bonsignori fa Coronis filla de Coroneu ('fu figliola del re Corneo', 2001: 159), com si fos la Coronis que apareix més endavant en aquest episodi, la que va ser convertida en cornella, però aquella i aquesta, filla de Flègias, són dos personatges diferents. Vegeu *Índex de noms*.

³³¹ *Apolho*: probablement de l'italià 'Apollo' (2001: 159), mentre que el llatí té 'Delphice' ('Dèlfic', *Met.* II.543).

³³² *mes lo fel e mal remunerat corp, dedicat al servey de ta casa*: amplificació del llatí 'Phoebeius' ('de Febus', *Met.* II.545).

³³³ *la amagada e no creguda culpa*: traducció sinonímica del llatí 'latentem' ('oculta', *Met.* II.545).

³³⁴ *gàrrula cornella*: per 'gàrrula' enteneu 'xerraire'; ocell de la família dels còrvids, la *garrula cornix*. Vegeu *Glossari*.

³³⁵ *nogut*: enteneu 'danyat, fet mal'.

³³⁶ *Pallas*: epítet de Minerva.

³³⁷ *cistella de vímens*: per 'vímens' enteneu 'vímet'; del llatí 'Actaeo texta de vimine cista' ('cistell teixit de vímet acteu [=àtic]', *Met.* II.554).

³³⁸ *Heritònio*: enteneu 'Erictoni', fill de Vulcà i rei mític d'Atenes. Segons el mite, engendrat només per Vulcà en intentar aparellar-se per la força però sense èxit amb Minerva; per això, Pallas vol amagar el nen.

³³⁹ *comanant aquella sots fel garde i sens manifestar-los lo que dins se amagava*: traducció del vers llatí interpolat 'servandumque dedit sic inconfessa quid esset' (entre *Met.* II.554 i *Met.* II.555).

vèrgens, Pàndraso, Herse e Aglaures³⁴⁰, sens manifestar-los lo que dins se amagava. Ans ab cruels penes de obrir-la, los imposà [no] poca cura, no volent los secrets seus per altre fossen sentits³⁴¹. E estava yo fora la casa, sota la es-
 {17b} pessa ombra de un olm, mirant com se regiran³⁴². Les dues temoroses³⁴³
 5 bé servàvan los manaments de la deessa, mes Aglaures, cridant-les, descobrí ab ses mans los estrets nuus³⁴⁴, manifestant lo monstruós infant que Pallas havia amagat, mig de forma de drach. Cuytada³⁴⁵, per mon dan³⁴⁶, tot lo seguit referí a ma senyora, de què m'agué tan poch grat que en premi de tanta faeltat me lançà de sa casa, e volgué a ma honor davant posar la desaventurada òliba,
 10 aucell de la nit. O, aucells, aquesta mia pena bast en amonestar-vos que ab vostre parlar no us offeríau als perills voluntaris³⁴⁷! E mès en tant trist exili me anuge recordar-me del meu ésser passat e ab quant plaer Pallas me elegí per son servey, que no volria creguesses tu, corp, que yo l'an pregàs molt, ans vull que sentes que a requesta sua entrí yo en sa casa. Ne crech la ira a tant aja poder que açò negar vulla, si a ella u demanes. Fuy yo en la província de Focha³⁴⁸ filla del noble rey Coroneu³⁴⁹ e de honrats parents acompanyada. No menyspreses mos dits, ne u tengues a burla, que lo que yo't raone cosas tan clares són que amagar no's poden. Era yo tan gentil que la bellesa me tornà en dan, perquè, mentre que un jorn per la riba de la mar ab seus passos
 20 passejava, fuy vista per Neptuno, qui, ensès de ma amor, moltes gentils e ben dites raons en va despès per conduhir-me al plaer seu, les {17c} quals, com vés que poch aprofitaven, assejà, ab força reparant, socórrer a sos desigs.³⁵⁰ Fugia yo e, emprant la leugeria de mes cames, com ja vensuda me trobàs prés de perdre, no dexí, cridant, ajuda demanar a hòmens e a déus, per on moguda
 25 la verge deessa a la necessitat de ma virginitat socorregué. E stenia yo los braços, quant començaren convertir-se en ales e cobrir de negres plomes. Volia lançar la roba de mos musclos e fon ja convertida en plomes. Esforçave'm, ab les mans planyent, batre'm los tendres pits, mes, trista, ja'm mancaven e pits e mans. Assejave de córrer e la arena no tenia los meus peus
 30 com acostumat havia, mes ab la leugeria de mes ales en alt era portada. E fuy per la deessa elegida en sa casa³⁵¹, de la qual ara la mia ignorant fe me ha

1 que] *Amb un pal vertical davant, marca d'impremta || se] Amb un pal vertical al darrere, marca d'impremta || 2 [no]] om. || 19 perquè] perque || 21-22 les quals ... reparant] Dues línies impreses en caixa més estreta.*

³⁴⁰ *Pàndraso, Herse e Aglaures*: enteneu 'Pàndrasos, Herse i Aglauros', filles de Cècrops, rei d'Atenes, mig home mig serp; el català omet el llatí 'gemino de Cecrope natis' ('nascudes de Cècrops de doble cos', *Met.* II.555).

³⁴¹ *Ans ab cruels penes de obrir-la, los imposà no poca cura, no volent los secrets seus per altre fossen sentits*: amplificació del llatí 'et legem dederat, sua ne secreta viderent' ('i els havia posat la condició que no veiessin el seu secret', *Met.* II.556).

³⁴² *se regiran*: enteneu 'com es van comportar'; pel context s'esperaria el verb en imperfet, i potser es podria esmenar a 'regían'.

³⁴³ *temoroses i cridant-les*: del llatí 'timidas vocat' ('les anomena porugues', *Met.* II.559), mentre que l'italià resumeix el passatge.

³⁴⁴ *nuus*: enteneu 'nusos'.

³⁴⁵ *Cuytada*: enteneu 'amb rapidesa'.

³⁴⁶ *per mon dan*: enteneu 'per desgràcia meva'.

³⁴⁷ *voluntaris*: enteneu 'que es pateixen perquè es vol, no per necessitat'; afegitò narratiu del català, no present en llatí ni en italià.

³⁴⁸ *Focha*: enteneu 'Fòcida', regió de la Grècia central.

³⁴⁹ *filla del noble rey Coroneu*: es tracta de Coronis, transformada en cornella; com a filla de Coroneu només apareix en Ovidi, que sembla innovar la història en aquest punt. Vegeu Álvarez-Iglesias (1995: 261, n. 250). El diccionari Grimal recull només el testimoni d'Ovidi per a aquesta variant de la història. Ovidi remunta etimològicament 'cornix', nom llatí de la cornella, a Coroneu-Coronis. Vegeu nota anterior *Leriseu*.

³⁵⁰ *ab força reparant*: enteneu 'reparant la fugida per la força'.

³⁵¹ *E fuy per la deessa elegida en sa casa*: del llatí 'et data sum comes inculpata Minervae' ('vaig ser lliurada a Minerva com a companya sense culpa', *Met.* II.588).

lançada. Mes què aprofita recitar aquestes coses si la òliba parricida³⁵² e sens vergonya succeeix en mon loch?

—De quina manera? —dix lo corp³⁵³.

—O, com me meravell —responent dix la cornella— que la murmurant
5 Fama³⁵⁴ no hage portat a tes orelles lo que a palès se raona³⁵⁵ de la desonestat
de son crim en tota la ylla de Lésbon!³⁵⁶ No has oït com desvergonyidament se
ajustà ab son pare, ignorant-ho aquell³⁵⁷? En punició del qual peccat la han los
déus convertida en aucell tan desayrat³⁵⁸, que encara vuy està tan enpeguida³⁵⁹
que no gosa exir sinó a hora tarda, e per tots los altres aucells és
10 maltractada³⁶⁰. E axí, compendràs la mia desventura a què m'è aportada per
servar faeltat, e per ventura servirà en des- {17d} viar la cuyta de ton camí,
per scusar en tu altre tal dan semblant³⁶¹.

Poch curant lo corp de tan útil consell³⁶², no dexant lo començat preposít, a
Febo denuncià lo crim que de la per ell amada Coronis havia descubert. De
15 què tan anujat restà que la corona del lorer caygué del seu cap per soberga
tristeses³⁶³, e, ancès de cruel ira, a les acostumades armes corrent, lo fort arch
de corn pres³⁶⁴ e collà³⁶⁵, e ab la enerbada sageta³⁶⁶, que d'ell furiosament
tramès, durament apuntà lo tendre pits de aquella, ja tant per ell en altre temps
volguda, la qual greument ferida, lançant un aspre gemech de l'adolorit cor, ab
20 ses mans la trista flexa arrencà, dient ab veu no menys adolorida que
cansada³⁶⁷:

—O, cruel Febo, bastat he yo en fer-te sentir pena³⁶⁸! Haguesses-me
almenys dexat portar a lum lo fill que en mon ventre de tu, malvat³⁶⁹, se cria,
perquè trista fi no tanquàs als dos, tan desaguals en culpa, la miserable vida³⁷⁰.

³⁵² *òliba parricida*: potser de l'italià 'nottula puttana' (2001: 163), mentre que el llatí té 'diro facta volucris | crimine Nyctimene' ('Nictimene [=l'òliba], convertida en ocell per un crim indigne', *Met.* II.591).

³⁵³ *De quina manera? —dix lo corp*: de l'italià 'Disse el corbo: «Come'l sai tu ch'ella fosse puttana?»' (2001: 163), no present en llatí.

³⁵⁴ *O, com me meravell —responent dix la cornella— que la murmurant Fama*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià. Alegre ha adaptat tot el diàleg de Bonsignori, però com a rèplica a la intervenció anterior del corb ha introduït aquest afegitò, que conté una referència a la Fama, introduint una criatura mitològica no present en l'original.

³⁵⁵ *se raona*: enteneu 'es conversa, es diu'.

³⁵⁶ *Lésbon*: enteneu 'Lesbos', l'illa.

³⁵⁷ *ignorant-ho aquell*: de l'italià 'non sapendo el padre' (2001: 164), no present en llatí.

³⁵⁸ *desayrat*: enteneu 'mancat d'elegància'.

³⁵⁹ *enpeguida*: enteneu 'avergonyida'.

³⁶⁰ *és maltractada*: en llatí 'expellitur' ('és rebutjada', *Met.* II.595).

³⁶¹ *E axí, compendràs la mia desventura a què m'è aportada per servar faeltat, e per ventura servirà en desviar la cuyta de ton camí, per scusar en tu altre tal dan semblant*: de l'italià 'io ti consiglio che tu non vadi ad Apollo a dirli niuna cosa, acciò che non scuntri a te si come a me' (2001: 164), no present en llatí.

³⁶² *Poch curant lo corp de tan útil consell*: traducció en estil indirecte del llatí 'Talia dicenti 'tibi' ait 'revocamina' corvus | 'sint precor ista malo; nos vanum spernimus omen'' ('En resposta a aquests mots digué el corb: 'Que et siguin nefastos els vaticinis que em fas! Me'n ric, dels falsos presagis'' (Parramon 1996: 60), *Met.* II.596-7); Bonsignori segueix l'estil directe del llatí.

³⁶³ *per soberga tristesa*: afegitò explicatiu dels sentiments d'Apollo, no present en llatí ni en italià.

³⁶⁴ *de corn pres*: del llatí 'capit (...) a cornibus' ('pren per les puntes', *Met.* II.603).

³⁶⁵ *collà*: enteneu 'tensà'; vegeu 'descollat' amb el sentit de 'destensat' a TF II.4.

³⁶⁶ *enerbada sageta*: del llatí 'indevitato (...) telo' ('amb el dard que no pot ésser evitat', *Met.* II.605).

³⁶⁷ *ab veu no menys adolorida que cansada*: afegitò del català, no present en Ovidi ni en Bonsignori.

³⁶⁸ *bastat he yo en fer-te sentir pena*: enteneu 'tingues-ne prou, Febus, amb el meu càstig'; del llatí 'potui poenas, Phoebe, tibi dedisse' (*Met.* II.608).

³⁶⁹ *malvat*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

³⁷⁰ *perquè trista fi no tanquàs als dos, tan desaguals en culpa, la miserable vida*: amplificació sentimental del llatí 'duo nunc moriemur in una' ('ara morirem dos en una', *Met.* II.609), amb els mots 'trista', 'desaguals en culpa' o 'miserable vida', no presents en llatí.

E tals raons dient, la ànima, seguint al gran escampament de la sua sanch, dexà abandonat en la dura terra lo seu fret cors. Tart penediment acompanya al cruel enamorat, avorreix si mateix e al que havia oït; ab la ira tan prompta avorreix a l'aucell per qui lo crim e causa de tant dolre's saber li era estat
 5 forçat. Avorreix lo arch e la mà ab qui tan foll e desestrat colp havia executat, e ab tarda ajuda vençre los fats s'esforça en lo mort cors, en va esperimentant los remeys de les herbes. Les quals coses puys³⁷¹ conegué sens speranza de arribar a desijada fi e que sols restava al perdut {16bisa} cors ministrar los darrers fochs, perquè no poden les celestials cares de làgrimes tenyir-se, ab
 10 grans e romputs gemechs dava clar senyal de l'enuig que tenia³⁷². E com finalment hagués tantes coses esperimentat³⁷³, no comportà Febo lo seu sement perir en la mateixa cendra, mes aquell, del ventre de la mare morta e de les enceses flames desliurant, acomanà per a nodrir a Achiron³⁷⁴, home en moltes coses espert³⁷⁵. E al corp, qui de tan fel embadaxa esperava digna
 15 satisfacció, manà que més avant, entre los aucells blancs no fes son domicili, mudant la sua blanca color en la fosca que vuy se amostra³⁷⁶.

CAPÍTOL SISÈ, EN QUI SE TRACTE LA TRANSMUTACIÓ DE ACHÍROE, FILLA DE ACHIRON, EN EGUA

Vehent lo gran centauro Achiron³⁷⁷ ésser per Apol·lo tengut en tal racort
 20 que Esculapi, fill seu tan estimat, per criar li donava, no poch alegre del treball, mesclat ab tal honor, quant millor podia s'esforçava en bé adocrinar-lo. Tenia aquest una filla e lo nom d'ella Ochíroe³⁷⁸, la qual en temps passat havia haguda en les corrents ribes de Chariton³⁷⁹ de la gentil e delicada nimfa Chaÿo.³⁸⁰ Aquesta³⁸¹, no contenta de haver pres les arts terrenas e de son pare,

³⁷¹ *puys*: enteneu 'després que'.

³⁷² *clar senyal de l'enuig que tenia*: omissió del llatí 'haud aliter quam cum spectante iuvenca | lactentis vituli dextra libratus ab aure | tempora discussit claro cava malleus ictu' ('no de cap altre manera que el martell que, deixat caure des de l'orella drete, trenca les temples còncaues del vedell tendre, mirant-ho la vaca', *Met.* II.622-3).

³⁷³ *E com finalment hagués tantes coses esperimentat*: resum del llatí 'ut tamen ingratos in pectora fudit odores | et dedit amplexus iniustaque iusta peregit' ('Malgrat tot, quan va ungir el pit d'aromes desagrats, i la va abraçar, i va retre les honres degudes a la que havia mort injustament', *Met.* II.626-7).

³⁷⁴ *Achiron*: enteneu 'Quiró', centaure fill de Saturn i Filira, preceptor d'herois i expert en l'art mèdica.

³⁷⁵ *home en moltes coses espert*: de les *Allegorie* de Bonsignori 'el quale fu uno grande maestro' (2001: 165), mentre que el llatí té 'gemini' ('de doble cos', *Met.* II.630), referit a Quiró, mig home mig cavall. Alegre descriu Quiró com a home i, per tant, elimina el llatí 'gemini'.

³⁷⁶ *mudant la sua blanca color en la fosca que vuy se amostra*: afegitó explicatiu del català, no present en llatí ni en italià.

³⁷⁷ *Achiron*: traducció del llatí 'Semifer' ('ésser mig animal', *Met.* II.633).

³⁷⁸ *Tenia aquest una filla e lo nom d'ella Ochíroe*: per 'Ochíroe' llegiu 'Ocirroe', endevina, filla de Càriclo i Quiró; de l'italià 'Questo Chiron avea una sua figliuola chiamata Chiride' ('Ochiride' en els mss. *BUFL*) (2001: 165).

³⁷⁹ *Chariton*: enteneu 'Caritó', segons Alegre riu on la nimfa Càriclo va infantar Ocíroe, que no dóna Ovidi, i que és correpon amb l'italià 'Cheritone' (mss. *TEd*, 2001: 166), mala traducció del llatí 'Chariclo' (*Met.* II.636), la mare d'Ocirroe, no el riu. Bonsignori assigna el nom de la mare al riu a partir d'una mala lectura de Del Virgilio 'Ex quadam nimpha Caici fluminis nomine Cariton' ('[Ocíroe fou infantada] d'una nimfa del riu Caic, de nom Caritó', f. 27b), llegint erròniament '[Ocíroe fou infantada] de la nimfa Caico, del riu de nom Caritó'. Vegeu Pellissa (2017: 456). Alegre no corregeix aquest error, tot i tenir el text d'Ovidi davant, cosa que mostra la metodologia d'Alegre en certs passatges, on Bonsignori no li serveix només per tenir una pauta general de l'original, sinó que resulta un guia per interpretar Ovidi, encara que sigui erròniament. Vegeu nota següent *Chaÿo*.

³⁸⁰ *Chaÿo*: enteneu 'Càriclo', la mare d'Ocirroe, en llatí 'Chariclo' (*Met.* II.636); en llatí hi ha 'fluminis in rapidi ripis' ('a les riberes d'un riu impetuós', *Met.* II.637), d'on ve etimològicament el nom d'Ocirroe ('la de corrents ràpids'). L'error de 'Chaÿo' referit a Càriclo remet a Bonsignori (2001: 166). Vegeu Pellissa (2017: 456) i nota anterior *Chariton*.

volgué endevinar, e com un jorn, venint de les riberes de sa mare³⁸², ab los cabells sens negun orde escampats sobre sos musclos³⁸³, hagué concebut en la pensa los furiosos mo- {16bisb} viments de profetar³⁸⁴, escalfant-se lo déu que en sos pits tancava, mirant a l'infant Esculapi³⁸⁵, axí dix:

5 —Créscan los déus la tua tendra edat, perquè los mortals cossos, per tu sovint en sanitat tornats, la vida te graèscan.³⁸⁶ E encara bastarà la cura de ton enginy als frets cossos tornar les ànimes perdudes. E açò dues vegades executant³⁸⁷, indignats los déus contra tu, te levaran poder de més avant los morts resuscitar, e ab foch celestial te privaran de vida. E axí, de home
10 semblant a déu seràs un cors sens sentiment ne vida, e de cors mort, moguts a pietat, te convertiran los déus en celestial signe³⁸⁸, renovant per aquesta manera dos vegades tos fats. E tu, car pare³⁸⁹, creat per a durar tots los segles, voluntàriament a la immortalitat renunciant, constrenyent-te sote la ley dels nats, desijeràs poder morir, e açò quant en los teus membres sentiràs
15 incomportable dolor per lo colp rebut de la enerbada sageta, tenyida en la negra sanch de la ydra³⁹⁰, verinosa serpent, e als instants crits de ta dolor, moguts los déus, te faran pacient. E voltant les tres deesses³⁹¹ los fils de la tua vida, pendrà aquella terme.

Encare li restave alguna cosa a dir, quant, lensant un agre suspir del
20 profunde cor, ab abundants làgremes mullà les sues galtes, dient:

—A, trista, axí's torben mos fats! Vedat me és poder parlar! Axí se perverteix l'ús de la mia veu! Ja no fossen mes arts³⁹² stades per a tant, per portar-me a tal ira³⁹³, mes volguera de l'esdevenidor no haver sabut res dir. {16bisc} Ha, lassa³⁹⁴, que ja'm par la mia cara se muda, menjar erbes ja'm
25 plau, ya tench desig de córrer los spayosos camps. Aquest mesquí de cors en egua se converteix tot, e per què com no m'és feta gràcia de semblar a mon pare, mig home e cavall!

Tals coses raonant³⁹⁵, la darrera part de sa clamor no fon per los oints entesa, perquè foren confuses paraules, tantost mudades en estrany so, no clarament de egua mes semblat aquella. E en poch temps una dura unglà senyí tots los seus dits, creix l'espay del seu coll, alargà-li's la coa, tornaren sos delicats cabells grans crins de la novella egua, de qui la veu, la cara e lo nom mudats réstan en testimoni de gran maravella³⁹⁶.

7 enginy] *Amb un pal vertical al mig del mot, probable marca d'impremta || 30 aquella] aqll. Amb una titlla damunt la q.*

³⁸¹ *Aquesta*: en referència a 'Ocirroe'.

³⁸² *venint de les riberes de sa mare*: de l'italià 'venendo costei dall'onde della madre' (2001: 166).

³⁸³ *ab los cabells sens negun orde escampats sobre sos musclos*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

³⁸⁴ *furiosos moviments de profetar*: del llatí 'vaticinos furores' ('deliris profètics', *Met.* II.640).

³⁸⁵ *a l'infant Esculapi*: de l'italià 'guardò Esculapio' (2001: 166) o del llatí 'infantem' ('l'infant', *Met.* II.643). L'aparició del nom facilita la comprensió del passatge, enfosquit arran de la confusió dels noms precedents.

³⁸⁶ *te graèscan*: enteneu 't'agraeixin'.

³⁸⁷ *dues vegades executant*: mala comprensió del llatí 'iterum' ('de nou', *Met.* II.646). Ovidi diu que Júpiter vol evitar que ho faci de nou, és a dir, ho fa una sola vegada; Bonsignori no té la traducció d'aquest passatge i Alegre no entén correctament el llatí.

³⁸⁸ *en celestial signe*: de l'italià 'in segno celeste' (2001: 166), no present en llatí.

³⁸⁹ *car pare*: en referència a Quiró.

³⁹⁰ *ydra*: en referència a l'Hidra de Lerna; del llatí 'serpentinus' ('serp', *Met.* II.651), referit també a aquella.

³⁹¹ *les tres deesses*: en referència a les tres parques.

³⁹² *mes arts*: enteneu 'les arts d'endevinar i profetitzar'.

³⁹³ *a tal ira*: del llatí 'numinis iram' ('ira de la divinitat', *Met.* II.659).

³⁹⁴ *Ha, lassa*: afegitó del català, no present en llatí.

³⁹⁵ *raonant*: enteneu 'dient' (*DCVB.* s.v. 4).

CAPÍTOL SETÈ, EN QUI SE TRACTEN TRES TRANSMUTACIONS, DE FEBO EN PASTOR, DE MERCURI EN LADRE E DE BATHO EN ROCA

Quant restàs anujat lo pare de veure la sua cara filla en egua convertida aquí no s'estima. A plos e plants incomprehensibles donà loch³⁹⁷, en va demanà la ajuda de Febo, perquè aquellas horas, desdenyat per lo gran Júpiter, privat de tota honor e dignitat se trobava. Fon aquest cas quant Febo habitava en los camps de Mesènia³⁹⁸ vestit de pell pastoral e, recoldant-se³⁹⁹ sobre un aspre bastó de olivera borda⁴⁰⁰, guardave les vaques del rey Aneto.⁴⁰¹ No emperò havia de- {16bisd} semparat l'esturment de set cordes⁴⁰², ab lo qual tan dolçament sonave que un jorn, detangu⁴⁰³ per la plasent armonia de aquell, les vaques mal guardades, passejant per los vehins camps⁴⁰⁴, tant se lunyaren d'ell, que, vaent-les Mercuri⁴⁰⁵ sens guarda luny discórrer, celadament les furtà e en la espessa ombra de un bosch les detench. Negú havia sentit aquest furt, sinó un vell poblat⁴⁰⁶ en aquell loch, anomenat per tots los convehins Batho⁴⁰⁷. Aquest guardià de les egües guardava lo bestiar dels nobles en les herbosas e fèrtils pastures del Nilo⁴⁰⁸. Per aquest hagué por Mercuri de ésser descubert e, acostant-se a ell, axí li dix:

—Qui's vol que tu sies, amich, si per ventura algú anant en cerca de tals vaques a tu ne demanave, nega haver-les vistes, e perquè tal gràcia de tu sens premi yo no rebe, en paga pren aquesta bella vaca —dant-li'n una de les més belles.

La qual acceptant Batho, axí respòs:

—Dexa tot dupte⁴⁰⁹ e segur de mi sens ància reposa, que primer aquesta pedra descobrirà tos furts que yo ab ma lengua do d'ells negun senyal⁴¹⁰ —ab lo dit senyalant una roca que devant ell estava.

2 Batho] bacho || 3 Quant] *Amb la capital sense imprimir* || 10 un] vu || 15 Batho] bacho || 22 Batho] bacho.

³⁹⁶ *lo nom mudats réstan en testimoni de gran maravella*: després de la transformació, la nimfa Ocíroo va ser anomenada 'Hypo', en grec cavall; d'aquí que el nom nou que té s'adigui a la nova forma.

³⁹⁷ *Quant restàs anujat lo pare de veure la sua cara filla en egua convertida aquí no s'estima. A plos e plants incomprehensibles donà loch*: per 's'estima' enteneu 'es considera, es tracta'; amplifcació sentimental del llatí 'flebat' ('plorava', *Met.* II.676). El català omet el llatí 'Philyreus heros' ('l'heroi fill de Filira', *Met.* II.676), en referència a Quiró, fill de Filira.

³⁹⁸ *habitava en los camps de Mesènia*: simplificació del llatí 'Elin Messeniaque arva colebas' ('habitaves l'Èlida i els camps de Messènia', *Met.* II.679). Les dues regions es troben molt lluny de la Tessàlia, on ha succeït l'episodi anterior, raó per la qual, juntament amb la impossibilitat de revocar la voluntat de Júpiter, Apollo no ha respost als precs de Quiró.

³⁹⁹ *recoldant-se*: enteneu 'recolzant-se'.

⁴⁰⁰ *de olivera borda*: del llatí 'silvestris olivae' (*Met.* II.680), lectura no acceptada pels editors, però comuna als manuscrits més antics (*Q* en l'edició de Tarrant, 2004: 56).

⁴⁰¹ *guardave les vaques del rey Aneto*: per 'Aneto' enteneu 'Admet', rei de la Tessàlia, de qui Apollo va ser bover; de l'italià 'del re Amento, perché guardava le vacche del detto re' (2001: 170), en referència a l'episodi en el qual Mercuri roba un ramat de vaques d'Apollo i les porta a Pilos, on les amaga en una cova.

⁴⁰² *l'esturment de set cordes*: del llatí 'septenis fistula cannis' ('flauta feta amb set canyes', *Met.* II.682), amb probable mediació de l'italià '[Febo] se delettava più in sonare li stormenti che parare le vacche' (2001: 170). Alegre infereix de l'italià que l'instrument, en tractar-se d'Apollo, ha de ser la lira, que se li associa, tot i que en llatí, com que va vestit de pastor, Apollo toca la flauta. Després de llegir l'italià, el català fa encaixar el llatí amb l'italià.

⁴⁰³ *detangu*: enteneu 'entretingut'.

⁴⁰⁴ *vehins camps*: del llatí 'Pyllos (...) agros' ('els camps de Pilos', *Met.* II.684).

⁴⁰⁵ *Mercuri*: probable traducció de l'italià 'Mercurio' (2001: 170), mentre que el llatí té 'Atlantide Maia | natus' ('el fill de l'Atlàntida Maia', *Met.* II.685-6), en referència a Mercuri.

⁴⁰⁶ *poblat*: enteneu 'habitant'.

⁴⁰⁷ *Batho*: enteneu 'Batus', pastor transformat en roca per Mercuri.

⁴⁰⁸ *Nilo*: enteneu 'Neleu', rei de Pilos; potser a partir de la variant 'Nili' testimoniada per Jahn (1832: 143) en els còdexs *Dresd.*, *Goth.1* i 2, *Paris.1* i 2, *Sen.2* i *Vrat*, avui corregida en 'Nelei' (*Met.* II.689).

Fingí lo fill de Júpiter anar-se'n, e mudant-se ensemps ab la cara la veu, axí tornant, li començà a dir:

—O, compare, si per aquí as vist per ventura passar unes vaques sens garde, no m'o tengas salat⁴¹¹, ans, dant-me certs senyals, remou de mon ànimo lo dupte que de furt de continuu l'asalta⁴¹², en premi de què vull que de mi prengues en do un toro acompanyat de la més gentil⁴¹³ vaca.

Veent lo avariciós vell {19a} doblada la paga, sens tardar dix:

—Sota aquelles montanyes trobaràs lo que cerques —e era veritat que en tal loch staven.

10 Rié lo nét de Atlanta⁴¹⁴, dient:

—A mi, traïdor, a mi, trahies! Ton parlar te condemna⁴¹⁵!

E seguint los pactes empresos, com hagués dit que primer aquella roca descobrira sos furts, en roca-l convertí⁴¹⁶, qui vuy és per tal judici anomenada «Índex»⁴¹⁷, e l'antigua infàmia resta axí en la roca sens culpa.

15 **CAPÍTOL VUYTÈ, EN QUI SE TRACTA UNA TRANSMUTACIÓ, SO ÉS, AGLAURES EN PEDRA, E UNA GENTIL FICTIÓ E NARRACIÓ DE LA ENVEJA**⁴¹⁸

Dat compliment per Mercuri al demunt raonat⁴¹⁹, per lo alt ayre, movent la leugeria de ses ales, se aportà, e, volant los monàchios⁴²⁰ camps, endreçava lo camí en lo pla tant plasant a Minerva, a on se amostraven los pomposos e grans hedificis de la ciutat de Atenas.⁴²¹

20 E portà la sort que era aquell dia que, seguit lo loable costum, les delicades donzelles ab diversos ornaments, coronades de verdes e florides corones, portàvan odorants sacrificis al temple de la deesse Pallas⁴²². Mirà lo eloqüent⁴²³ déu la gran squadra d'elles a casa retornant, e detengut⁴²⁴ per tant plasant vista, no segueix son dret camí, ans circuint la ciutat se deté⁴²⁵. Quant

10 Atlanta] at / lauta.

⁴⁰⁹ *dupte*: enteneu 'temor' (DCVB, s.v 4).

⁴¹⁰ *que yo ab ma lengua do d'ells negun senyal*: de l'italià 'ch'io giamai el dica' (2001: 170), no present en llatí.

⁴¹¹ *no m'o tengas salat*: enteneu 'no m'ho tinguis celat o amagat'.

⁴¹² *ans, dant-me certs senyals, remou de mon ànimo lo dupte que de furt de continuu l'asalta*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

⁴¹³ *gentil*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

⁴¹⁴ *lo nét de Atlanta*: Mercuri era fill d'Atlant, tità condemnat a sostenir la volta del cel; del llatí 'Atlantiades' ('Atlantiades', *Met.* II.704).

⁴¹⁵ *Ton parlar te condemna*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

⁴¹⁶ *en roca-l convertí*: simplificació del llatí 'pectora vertit | in durum silicem' ('converteix el pit en dura pedra', *Met.* II.705-6).

⁴¹⁷ *index*: pedra silícia negra usada com a pedra de toc; serveix per fer assaigs en pedres precioses (DCVB, s.v. 1c).

⁴¹⁸ *CAPÍTOL VUYTÈ ... ENVEJA*: hi ha una relació narrativa entre aquest capítol i la *Faula* d'Alegre; vegeu Torró (1994: 231).

⁴¹⁹ *Dat compliment per Mercuri al demunt raonat*: del llatí 'Hinc se sustulerat (...) Caducifer' ('Des d'allà, el que duu el caduceu va aixecar-se', *Met.* II.708).

⁴²⁰ *monàchios*: enteneu 'de Muniquia', ciutatella del Pireu, a Atenes; en sentit poètic, la ciutat d'Atenes.

⁴²¹ *a on se amostraven los pomposos e grans hedificis de la ciutat de Atenas*: amplificació del llatí 'cultique arbusta Lycei' ('i les arbredes del Liceu ornamentat', *Met.* II.710). El Liceu és un paratge atenès, famós perquè hi passejà Aristòtil amb els seus seguidors.

⁴²² *seguit lo loable costum, les delicades donzelles ab diversos ornaments, coronades de verdes e florides corones, portàvan odorants sacrificis al temple de la deesse Pallas*: en referència a la processó de les Panatenees, en la qual les canèfores portaven ofrenes en cistells damunt del cap.

⁴²³ *eloqüent*: afegitò del català, no present en llatí, que té 'deus' (*Met.* II.714); a les *Allegorie* de Bonsignori al capítol anterior llegim que 'Mercurio è interpretato parola di Dio' (2001: 172).

⁴²⁴ *detengut*: enteneu 'entretingut'.

més de les altres cla- {19b} reja la stela de Lucifer e quan la argentada luna
 més clara d'ell⁴²⁶ se mostra, tant eminent en bellesa a les altres anava la gentil
 Herse, honrant la tan pomposa festa. Maravellà's lo fill de Júpiter de tan
 singular gentilesa e, penjant en lo ayre, no menys de enamorat foch se ensès
 5 que, corrent per aquell⁴²⁷ encesa se mostra la pedra de la furiosa bombardarda
 exint.⁴²⁸ E en les nuus, qui de foch afretúran, lo trobà tan ardent que'l
 constringué mudar camí e, sens mudar de forma, presentar-se a la tant per ell
 estimada, fiant de la gentil disposició de sa persona, la qual encara adobà⁴²⁹,
 concertant sos cabells e adobant la capa, tirant los borseguins⁴³⁰, portant en la
 10 mà dreta la verga, potent causadora del son. Tenia la casa on Mercuri entrà, en
 una gran e pomposa sala obrada ab bigues e capitells de vori, tres cambres ben
 ornades, de les quals tenia Pàndreso⁴³¹ la dreta, Aglaures la esquerra, e la
 gentil Herse tenia lo del mig. Aglaures⁴³² ab despert ull primer descobrí la
 venguda de Mercuri, a qui fent-se encontre, primement investigà lo nom e de
 15 son camí la causa, a la qual axí respòs:

—Demanes-me mon nom⁴³³? Yo só aquell endreçat missatger, fill de
 Júpiter, qui los manaments de mon pare per los ayres reporte. La causa de mon
 camí no la t'amagaré, sia mes ta germana. Ne te alegres de ésser dita tia de
 mos infants? La bellesa de Herse, ta germana, és causa de ma via. Meresca,
 20 donchs, ma censera amor de ésser vuy endreçada per tu.

Girà's Aglaures, mirant a {19c} Mercuri ab aquells ulls verinosos ab qui
 poch ans havia descubert los secrets de Minerva⁴³⁴, e, demanant gran summa
 de diners, a l'enamorat forsa de lur casa partir ab intenció que, satisfent al seu
 avar appetit, tants diners li portàs fins que restàs contenta⁴³⁵. Mirà aquestes
 25 coses la sàvia⁴³⁶ deessa e, recordant-se que, mal servant los pactes imposats,
 com hagués amagat lo fill sens mare engendrat de la luyta de ella ab Vulcà⁴³⁷,
 aquesta descobrí sos amagats secrets, usant tan gran ingratitude a ella, qui poch
 lo y merexia, e ara, per la honor de sa germana, havia demanat paga, ab

21 mirant] miraut.

⁴²⁵ *la ciutat se deté*: omissió dels cinc versos següents, on Ovidi compara el vol de Mercuri amb el vol d'una au ('Com el milà veloç que ha vist d'una víctima morta | les despulles, i de celebrants és ple el santuari, | va girant pel damunt i no s'atreveix a allunyar-se, | i àvid, les ales movent, el seu objectiu sobrevola, | àvid es veia Cilieni damunt les muralles actees | quan, desviat del seu curs, només feia voltes per l'aire' (Parramon 1996: 64), *Met.* II.716-21).

⁴²⁶ *d'ell*: en referència a Lucifer; del llatí 'quam Lucifer' ('que Lucifer', *Met.* II.723), comparat per Ovidi a la lluna, que brilla més que aquell, assimilant aquesta comparació a Herse i a la resta de canèfores. La comparació de les noies en processó amb els astres és freqüent en els partenís d'Alcmà. Vegeu Bescós (2016: 61-66).

⁴²⁷ *aquell*: en referència a 'l'aire'.

⁴²⁸ *pedra de la furiosa bombardarda exint*: adaptació del llatí 'quam cum Balearica plumbum | funda iacit' ('que el plom llençat amb una fona balear', *Met.* I.727-8), que l'italià no tradueix.

⁴²⁹ *adobà*: enteneu 'arreglà'.

⁴³⁰ *borseguins*: enteneu 'sabates altes fins als turmells'; del llatí 'talaris' ('sabates alades', *Met.* II.736).

⁴³¹ *Pàndreso*: enteneu 'Pàndrosos', filla de Cècrops i germana d'Herse i Aglauros.

⁴³² *Aglaures*: enteneu 'Aglauros'; del llatí 'quae tenuit laevum' ('la que [=Aglauros] tenia la [cambra] de l'esquerra', *Met.* II.740).

⁴³³ *Demanes-me mon nom*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

⁴³⁴ *los secrets de Minerva*: en referència a Erictoni, capítol narrat en aquest llibre segon, a TF II.5.

⁴³⁵ *que, satisfent al seu avar appetit, tants diners li portàs fins que restàs contenta*: afegit del català, no present en llatí ni en italià; Bonsignori afegeix un parlament a aquest diàleg, on Mercuri acaba dient a Aglauros 'Io te darrò oro quanto tu vorrai' (2001: 174).

⁴³⁶ *sàvia*: del llatí 'bellica' ('guerrera', *Met.* II.752), amb eliminació dels versos següents 'et tanto penitus traxit suspiria motu | ut pariter pectus positamque in pectore forti | aegida concuteret' ('i exhalà uns sospirs tan intensos | que com el pit, al damunt del pit valorós agafada, | l'ègida li tremolà' (Parramon 1996: 65), *Met.* II. 753-5).

⁴³⁷ *Vulcà*: del llatí 'Lemnicolae' ('de Lemnos', *Met.* II.757), en referència a Vulcà, criat en aquesta illa, on té l'estatge.

furiosa ira encesa contra las pràtiques de tan vil e celerada dona⁴³⁸, a la casa fumada⁴³⁹ de la trista Enveja⁴⁴⁰ dreçà lo camí de sos passos, la qual casa amagada està en un profundo vall⁴⁴¹, a on sol no arribe ne ayre de algun vent. Plena de contínuu de aspre fret, afretura⁴⁴² tostemp de foch e és fosca per negre fum.

5 A on, pus⁴⁴³ fon arribada, sens acostar-s'⁴⁴⁴, de luny ab la punta de la lança tocà les tristes portes, les quals tocases, com se obrissen, viu dins la Enveja menjant carn de verinoses serps, d'on prenen nudriment multitud de tants vicis. Levà's ella de la dura terra, dexant los cossos de les serps mig menjats, e, ab lo pas pererós⁴⁴⁵ caminant, com vés la deessa bella ab lo gest graciós e armes resplandents, gemegà, e tals perfeccions vistes nova dolor li causaren. Tenia aquesta Enveja, ab cara descolorida, gran negror en tot lo cors e nunca l'esguart de sos ulls a negú dret miraven. Les dents e lo {19d} pits⁴⁴⁶, ab la lengua, per mortal verí rovellats⁴⁴⁷ apparían, may acompanyats de rialles, sinó de aquelles que les dolors en altre vistes li aportaven. May dóna loch a repòs ne acull lo passat⁴⁴⁸ son, mes ab despert ull mira los variats succeïments dels hòmens, e axí ensemps és turmentada e turmenta, en açò sol amostrant ésser justa⁴⁴⁹, perquè ab sos actes si matexa ponex. A aquesta tan vil e odiosa, encara que la avorrís Pallas⁴⁵⁰, axí breument e estroncada⁴⁵¹ parlà:

20 —Ensutsa⁴⁵² ab alguna taca de ton maculat⁴⁵³ verí una de les filles de Cícropis⁴⁵⁴, Aglaures nomenada, perquè és mester prest axí-s faça.

E sens més dir d'ella fugint se lunyà⁴⁵⁵. Obeint la Enveja los manaments de la deessa, lo cuytat fugir de la qual greu dolor li causava⁴⁵⁶, començà⁴⁵⁷ caminar cuberta de negres núvols, recoldant-se⁴⁵⁸ sobre un tort e spinós bastó.⁴⁵⁹ E és tan gran la força del seu verí, que tots los verdejants camps per qui passave restaven sechs⁴⁶⁰, ab son alè contaminant regnes, ciutats e pobles.

20 Ensutsa] enfutsa.

⁴³⁸ *Ab furiosa ira encesa contra las pràtiques de tan vil e celerada dona*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

⁴³⁹ *fumada*: del llatí 'nigro (...) tabo' ('amb negra sang', *Met.* II.760).

⁴⁴⁰ *trista Enveja*: amplificació del llatí 'Invidiae' ('Enveja', *Met.* II.760).

⁴⁴¹ *vall*: mot masculí, de sentit proper a 'fossar' (*DCVB*, s.v. 1); del llatí 'in vallibus' ('en un fossar', *Met.* II.761).

⁴⁴² *afretura*: enteneu 'està mancada'.

⁴⁴³ *pus*: enteneu 'després que'.

⁴⁴⁴ *sens acostar-s'i*: omissió del següent 'neque enim succedere tectis | fas habet' ('no té dret a penetrar dins la casa', *Met.* II.766-7).

⁴⁴⁵ *pererós*: enteneu 'peresós'.

⁴⁴⁶ *pits*: enteneu 'pit'.

⁴⁴⁷ *rovellats*: enteneu 'bruts, plens de tosca'.

⁴⁴⁸ *passat*: llegiu 'pesat'.

⁴⁴⁹ *en açò sol amostrant ésser justa*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

⁴⁵⁰ *Pallas*: del llatí 'Tritonia' ('Tritònia', *Met.* II.783).

⁴⁵¹ *breument e estroncada*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

⁴⁵² *ensutsa*: llegiu 'ensutza', enteneu 'embruta'; del llatí 'infice' ('infecta', *Met.* II.784).

⁴⁵³ *maculat*: enteneu 'tacat'.

⁴⁵⁴ *Cícropis*: enteneu 'Cècrops', primer rei de l'Àtica.

⁴⁵⁵ *se lunyà*: del llatí 'impressa tellurem reppulit hasta' ('va moure la terra enfonsant la llança', *Met.* II.786).

⁴⁵⁶ *greu dolor li causava*: simplificació del llatí 'successurumque Minervae | indoluit' ('es lamentà de l'èxit que assolirà Minerva', *Met.* II.788-9), no present en Bonsignori (2001: 174).

⁴⁵⁷ *començà*: amb antic valor intransitiu, sense preposició (*DCVB*, s.v. 2).

⁴⁵⁸ *recoldant-se*: enteneu 'recolzant-se'.

⁴⁵⁹ *un tort e spinós bastó*: simplificació del llatí 'baculumque (...) quod spinea totum | vincula cingebant' ('el bastó, que en la seva totalitat era envoltat d'espines', *Met.* II.789-90). Caldria llegir 'tort' en sentit figurat ('dolent, desviat del sentit recte', *DCVB*, s.v. I.4), atès que l'altre mot del binomi també sembla haver estat pres en sentit figurat.

⁴⁶⁰ *restaven sechs*: simplificació del llatí 'exuritque herbas et summa cacumina carpit' ('s'assecava l'herbei, s'esfullaven les margarides' (Parramon 1996: 66), *Met.* II.792).

Finalment, com arribàs en la gran casa de Herse⁴⁶¹ e miràs pompa en lo
 hedifici, riquesa en l'ornament, e pau entre les germanes⁴⁶², envides⁴⁶³ pogué
 les làgremes tenir, pus a sa vista no-s presentava res digne de ésser plorat. E
 portant son desig a execució, entrà en la cambra a on geya Aglaures⁴⁶⁴, e sobre
 5 ella prostada, ab la mà untada del seu rovell⁴⁶⁵ li tocà los pits e, espirant en
 ella⁴⁶⁶, del seu negre verí li omplí les entràmenes.⁴⁶⁷ E començant aquell
 discórrer per les secretes venes, perquè en altra part la concebuda enveja no-s
 diver- {20a} tis⁴⁶⁸, al davant li portà la bellesa de sa germana Herse⁴⁶⁹, qui tant
 li avansava, e la honor que seguir-li devia de l'acostament de tan noble déu
 10 com Mercuri⁴⁷⁰. Aumentat en son pensament totes aquelles coses qui contra la
 germana comoura la podían, consume's en si mateixa Aglaures per enveja, e
 variades ànsies ab haguts pensaments nit e jorn la acompanyen. Consume's
 com lo glas desota lo calt sol, e los béns de la germana pensats no altrament la
 créman que cremar acostúman secretament ab poch fum e sens flames les
 15 herbes espinoses e verdes, si foch los és posat. Sovint la mort per menor mal
 que la vista de tant bé estimà. Moltes vegades pensà açò descobrir a son pare,
 mes temé que ell, tal honor acceptant e ab Mercuri cassant-la, de més dolra-la
 li das ocasió⁴⁷¹. A la fi se asolà⁴⁷² son pensar que, a la porta de la cambra de
 Herse posada, primer la mort que la entrada de Mercuri suportàs. E venint
 20 Mercuri, com la vés al lindar asseguda, axí li començà a parlar:
 —Leva, Aglaures, e farta lo insaciable apetit de diners ab aquesta gran
 summa. Lexa espedit camí a la fervor de mos enamorats desigs.
 E com per açò no-s mogués, afalagant li deya:
 —Dexa, gentil senyora, entrar a mi e complèscan los déus tos desigs. En
 25 què penses? Dexa'm entrar!⁴⁷³
 —No esperes, Mercuri, —respòs ella— may conduir-me a ton voler.
 Torne-te'n los diners⁴⁷⁴, que primer la mort de ací'm levarà que yo, sens
 veure't fora de nostra casa, me partesc!

19 Mercuri] mecurri.

⁴⁶¹ *la gran casa de Herse*: del llatí 'Tritonida arcem' ('la ciutadella de la Tritònida', *Met.* II.794), en referència a la ciutat d'Atenes.

⁴⁶² *pompa en lo hedifici, riquesa en l'ornament, e pau entre les germanes*: del llatí 'ingeniis opibusque et festa pace virentem' ('florint amb les arts, la riquesa i pau festiva', *Met.* II.795), en referència a la ciutat d'Atenes, no a la casa d'Herse. Ovidi assimila anacrònicament l'època de Cècrops amb l'edat gloriosa de Pèricles. Alegre confon la ciutat d'Atenes amb la casa de les filles de Cècrops, i Bonsignori no tradueix el passatge.

⁴⁶³ *envides*: enteneu 'a penes, tot just'.

⁴⁶⁴ *Aglaures*: del llatí 'Cecrope natae' ('la nascuda de Cècrops', *Met.* II.797). Per a la preferència del nom del personatge en favor del patronímic, mètode recurrent en Alegre, per influència o no de de Bonsignori, vegeu *Introducció*.

⁴⁶⁵ *rovell*: enteneu 'brutícia, corrosió'.

⁴⁶⁶ *espirant en ella*: enteneu 'emetent el seu alè damunt d'ella' (*DCVB*, s.v. *aspirar* I.1); del llatí 'inspirat' ('bufa, insufla', *Met.* II.800).

⁴⁶⁷ *entràmenes*: enteneu 'entranyes' (*DCVB*, s.v.).

⁴⁶⁸ *no-s divertís*: enteneu 'no es dispersés'; del llatí 'per latius errent' ('no anés errant per un espai més ample', *Met.* II.802).

⁴⁶⁹ *sa germana Herse*: el nom propi és afegit del català, no present en llatí ('sororis', *Met.* II.803) ni en Bonsignori ('la sorella', 2001: 174).

⁴⁷⁰ *com Mercuri*: de l'italià 'come era Mercurio' (2001: 174), no present en llatí.

⁴⁷¹ *mes temé que ell tal honor acceptant e ab Mercuri cassant-la, de més dolra-la li das ocasió*: de l'italià 'ma non ardiva de dirli per tema che'l padre non la maritasse prima de lei e che non la desse per moglie a Mercurio' (2001: 174-5), mentre que el llatí té 'velut crimen' ('com un crim', *Met.* II.813).

⁴⁷² *se asolà*: enteneu 's'aturà', significat 'decidí'.

⁴⁷³ *Leva, Aglaures ... Dexa'm entrar*: afegit del català, amplificació de l'italià 'Perché fai questo? Togli oro a quanto a tte piace' (2001: 175). En llatí Aglauros inicia el parlament, mentre que en el català i en l'italià ho fa Mercuri. L'afegit en italià té una funció narrativa, que el català amplifica, amb especial atenció, per part d'Alegre, en els diners rebutjats per Aglauros, que relaciona l'episodi amb l'argument de la *Faula*; vegeu nota següent *Torne-te'n los diners*.

⁴⁷⁴ *Torne-te'n los diners*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

Veent Mercuri la obstinada {20b} malícia de aquesta, encès de ira⁴⁷⁵, dix:
—Pus tu t'és condempnada, may d'aquí't levaràs.

E ab la verga sua tocant les portes de la cambra tancades, ubertes se mostraren; e, volent-se levar Aglaures per tancar-les, no pogué moure's, 5 perquè totes les parts de son cors, que primer asseguda movia, per soberch⁴⁷⁶ pes immobles éran fetes. E treballant en va, ja les juntures de sos genolls se éran endurides e lo fret per les ungles se estenia, descolorides apparien les venes, perduda la lur sanch. E axí com la secreta malaltia tots los membres consuma⁴⁷⁷, la durícia e fredor a poch a poch tota la ocupaven, tancant a sos 10 polsos camí d'espigar. No volgué esforçar-se en res dir, ni, si parlar hagués volgut, tenia camí per a traure la veu. Ja tota era roca, e no blanca, perquè lo verí de sa pensa l'avía feta negra⁴⁷⁸.

Presa Mercuri⁴⁷⁹ tan complida venjança e son desig satisfet, ab la leugeria de ses ales en les celestials regions se portà.

15 CAPÍTOL NOVÈ E DERRER, EN QUI SE TRACTE UNA TRANSMUTACIÓ DE JÚPITER EN TORO

Arribà Mercuri en lo cel en temps que Júpiter ab desig lo esperava. Al qual, sens dexar gens reposat estar, axí dix:

—Amat e car fill, fel ministre de mos justs pensaments, lo cansament de la 20 passada amor no baste en posar triga a mos desigs. {20c} Dexa tota peresa e cuytat vola en la terra de Sidònia⁴⁸⁰, qui és a part squerra d'aquella de ta mare⁴⁸¹, e lo reyal folcat⁴⁸² dels bous que veus a la montanya conduex a marina.

Havia dit, e Mercuri sens triga en aquella part de mar los féu venir, on era 25 un delitós jardí⁴⁸³, en qui sovint ab altres donzelles la filla del rey Egènor⁴⁸⁴ venia pendre pler. O, com mal los enamorats pensaments se posen en la real magestat, dant als reys ocasió de mil desordres fer, per qui perden gran part de lur stima, com clarament amostre lo que ara féu Júpiter⁴⁸⁵! Dexant la dignitat del reyal ceptre, aquell regidor de l'univerç, que ab un sol signar

27 per qui] *Amb un pal vertical al principi del per, probable marca del tipus.*

⁴⁷⁵ *Veent Mercuri la obstinada malícia de aquesta, encès de ira*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià, com a continuació de l'amplificació anterior. Vegeu nota anterior *Leva, Aglaures ... Dexa'm entrar*.

⁴⁷⁶ *soberch*: enteneu 'excessiu'.

⁴⁷⁷ *tots los membres consuma*: simplificació del llatí 'utque malum late solet immedicabile cancer | serpere et inlaesas vitiatis addere partes' ('i com el mal incurable sol arrossegar-se arreu, com un cranc, i afegir les parts sanes a les insanes', *Met.* II.825-6), que l'italià no tradueix.

⁴⁷⁸ *l'avía feta negra*: del llatí 'infecerat illam' ('l'havia tacat', *Met.* II.832).

⁴⁷⁹ *Mercuri*: probable traducció de l'italià 'Mercurio' (2001: 176), mentre que el llatí té 'Atlantiades' ('Atlantiades', *Met.* II.834).

⁴⁸⁰ *Sidònia*: enteneu 'terra de Sidó, Fenícia'.

⁴⁸¹ *qui és a part squerra d'aquella de ta mare*: del llatí 'tuam matrem tellus a parte sinistra | suspicit' ('la terra que contempla a la teva mare per l'esquerra', *Met.* II.839-40), en referència a l'estel Maia, de la constel·lació de les Plèiades, en el signe de Taure. Vistos des de Grècia, aquests estels sempre estan al sud i, per tant, a l'esquerra des del punt de vista dels fenicis, tot i que Alegre elimina que això passa precisament observant-ho des de Fenícia.

⁴⁸² *folcat*: enteneu 'folc, ramat'.

⁴⁸³ *on era un delitós jardí*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁴⁸⁴ *Egènor*: llegiu 'Agènor', rei de Fenícia, pare d'Europa i Cadme.

⁴⁸⁵ *O, com mal los enamorats pensaments se posen en la real magestat dant als reys ocasió de mil desordres fer, per qui perden gran part de lur stima, com clarament amostre lo que ara féu Júpiter*: amplificació sentimental del llatí 'non bene conveniunt nec in una sede morantur | maiestas et amor' ('No s'avenen del tot ni tenen un bon veïnatge | la majestat i l'amor', *Met.* II.846-7), que no té Bonsignori (2001: 177), tampoc a les *Allegorie*. Alegre interpreta moralment i comenta el text d'Ovidi.

governa tot lo món⁴⁸⁶, se transformà en toro e, mesclat entre los reyls toros, començà a mugir, passejant per les herbes tendres e verdejants. Era aquest toro blanch com la gentil neu, sens taca ne senyal⁴⁸⁷, los corns petits, clarejants com esteles. La cara sens ruga ne senyal de terror, pacífica als mirants
 5 amostrava. Maravellà's la filla de Agènor de tanta gentilesa e mansuetut en lo gran animal, e a ell, que primer havia temut, sens por se acostà, dant-li de les tendres herbes ab ses mans a menjar. Alegrà's lo enamorat, e mentre que tardà lo compliment de l'esperat delit, besà ab plaer les delicades mans. O, e ab quant treball dilatà les altres coses, qui content fer-lo podien! Ara jugant en les
 10 verdes herbes se alegra, ara bolcat en la aspra arena sojorna, de manera que perduda tota por la delicada donzella ab les mans los pits {20d} de tan gentil animal tocava, e de les florides herbes component gentils corones ornava los seus corns. E a tant la domestiguessa⁴⁸⁸ entre ells muntà que no duptà⁴⁸⁹ la filla del rey cavalcar en son dós⁴⁹⁰, del lauger pes de la qual no poch alegra Júpiter,
 15 ab pas reposat, la conduhí fins a metre los primers peus en la aygua, a on, puys se fo refermat, cuytadament entrà per lo gran pèlech. Espantà's la donzella e ab plorosos ulls a les fugints arenes gemegant se girava, ab la drete mà tenint-se en los corns, la altra sobre la dura esquena del toro refermava. E essent per lo vent a diverses parts portades ses vestidures, axí plorant ab duptoses
 20 sperances per la mar fon portada fins que finà lur camí en la ylla de Cret⁴⁹¹.

ACABA LO SEGON LIBRE DE *TRANSMUTACIONES DEL POETA OVIDI*

⁴⁸⁶ *ab un sol signar governa tot lo món*: per 'signar' enteneu 'senyal, moviment'; del llatí 'cui dextra trisulcis | ignibus armata est, qui nutu concutit orbem' ('la drete del qual està armada de focs de tres puntes, el qual amb el moviment del cap fa tremolar la terra', *Met.* II.848-9).

⁴⁸⁷ *la gentil neu, sens taca ne senyal*: simplificació del llatí 'color nivis est, quem nec vestigia duri | calcavere pedis nec soluit aquaticus Auster' ('és del color de la neu que no ha sentit les petjades | ni la duresa dels peus, ni l'ha fos de l'Austre la pluja' (Parramon 1996: 68), *Met.* II.852-3).

⁴⁸⁸ *domestiguessa*: enteneu 'domesticitat'.

⁴⁸⁹ *no duptà*: enteneu 'no temé'.

⁴⁹⁰ *dòs*: enteneu 'llom, espatlla'.

⁴⁹¹ *axí plorant ab duptoses sperances per la mar fon portada fins que finà lur camí en la ylla de Cret*: per 'Cret' enteneu 'Creta', illa de la Mediterrània; afegitó del català, no present en llatí, tal vegada a imitació de la indicació donada per Bonsignori del lloc a on Júpiter es dirigeix, però en italià és Delos: 'in questo modo Giove la portò ne l'isola Dalon' (2001: 177).

COMENSA LO TERÇ, CAPÍTOL PRIMER, EN QUI SE TRACTA UNA TRANSMUTACIÓ DE LES DENTS DEL DRACH MORT PER CADINO EN HÒMENS

Ja deposats los engans de la ficta semblança del toro, se era Júpiter¹ en son regne² clarament amostrat a la gentil Europa. E lo rey Agènor, qui de tendra amor la amava, combatut de angoxoses ànsies per aquella de qui creya la total perdició, e {21a} per soberga dolor ensemps fet piadós e cruel³, cridà son fill Cadino⁴, al qual axí dix:

—Pren lo que és a camí necessari e diligentment vés per lo món cercant ta perduda germana, sens nova certa de la qual no seràs may ab plaer mirat de mos ulls. E per ço, ab la vista d'ella alegra ma vellesa, o sens ella no-t veja⁵.

E, com fos impossible trobar los amagats furts de Júpiter, Cadino⁶, après de molt haver en va lo món cercat⁷, al temple de Apol·lo ab humils prechs anant, lo supplicà li digués qual terra habitar li fóra més útil. A la devoció del qual Phebo donà tal resposta:

—Al devant te apparrà⁸ un bou sens senyal de jou, no avesat de laurar. Segueix-lo. En lo pla on primer reposarà, hedifica ciutat, imposant a aquella terra per nom «Boècia⁹».

Poc après de ésser Cadino devallat de la gruta de Castàlio¹⁰, viu sens neguna guarda per un camp passetjar una gentil jumenta folgada¹¹ e sens senyal de may haver servit. Segueix-la, e, fent lo camí que lo rastre dels peus de aquella li amostraven, calladament adorava la deïtat de Febo, guia de son viatge. Havia ja passat los torrents de Sefaso¹² e ls penopeyos¹³ camps, quant se aturà lo bou e, alçant la sua gentil cara, ab los alts corns dreçà¹⁴ lo mirar de sos ulls al clar cel, omplint lo ayre de resonants crits. E axí, mirant a Cadino, qui ab la sua companyia lo seguia, se ajagué descansant sobre les tendres e verdejants herbes.

—Gràcias a tu, graciós animal¹⁵! —dix Cadino veent-lo ajagut.

¹ Júpiter: modificació del llatí 'deus' ('el déu', *Met.* III.1).

² *en son regne*: del llatí 'Dictaeaque rura' ('els camps dicteus', *Met.* III.2), referència metonímica a Creta, com també trobem en Virgili (*Aen.* III.131s. i III.171): 'Voguem cap a Creta, la terra dels nostres avis! Un vent alçat de popa impeheix la nostra carrera i, finalment, atenyem els antics ribatges dels curetes' (els curets són els genis del mon Dicte, a l'est de Creta, que van protegir la infància de Júpiter, dansant armats al voltant del seu bressol, perquè Saturn no sentís el plor del nadó), i 'Júpiter et refusa les planures de Dicta' (Dolç 1972: 209 i 211).

³ *qui de tendra amor la amava, combatut de angoxoses ànsies per aquella de qui creya la total perdició, e per soberga dolor ensemps fet piadós e cruel*: afegitó sentimental del català, a partir de l'italià 'puselose in granne dolore' (2001: 185). El llatí té simplement 'ignarus' ('desconeixedor', *Met.* III.3).

⁴ *Cadino*: enteneu 'Cadme', germà d'Europa i fundador de Tebes.

⁵ *Pren lo que és a camí necessari e diligentment vés per lo món cercant ta perduda germana, sens nova certa de la qual no seràs may ab plaer mirat de mos ulls. E per ço, ab la vista d'ella alegra ma vellesa, o sens ella no-t veja*: traducció de l'estil directe de l'italià 'Andate e retrovate Europa, e fin che non la trovate non tornate qui già mai' (2001: 185), mentre que el llatí té, en estil indirecte, 'perquirere raptam | imperat et poenam, si non invenerit, addit | exilium' ('ordena [a Cadme] que busqui la raptada i afegeix la pena de l'exili, si no la troba', *Met.* III.3-5).

⁶ *Cadino*: traducció del llatí 'Agenorides' ('el fill d'Agènor', *Met.* III.8).

⁷ *cercat*: enteneu 'recorregut'.

⁸ *apparrà*: enteneu 'apareixerà, apparrà' (*DCVB*, s.v. *aparar*).

⁹ *Boècia*: enteneu 'Beòcia'. Alguns autors antics expliquen etimològicament el mot Beòcia a partir del grec 'βοῦς' ('bou, vaca').

¹⁰ *Castàlio*: enteneu 'Castàlia', font de Delfos.

¹¹ *jumenta folgada*: enteneu 'bèstia de càrrega desocupada'.

¹² *Sefaso*: enteneu 'Cefis', riu de la Fòcida i Beòcia; del llatí 'Cephis' (*Met.* III.19).

¹³ *penopeyos*: enteneu 'penopeus, de Pànope', ciutat de la Fòcida.

¹⁴ *dreçà*: enteneu 'adreçà, dirigi'.

¹⁵ *Gràcias a tu, graciós animal*: traducció en estil directe del llatí 'Cadmus agit grates' ('Cadme dóna les gràcies', *Met.* III.24), que Bonsignori no tradueix.

E girant-se a ell, prostat adora- {21b} va aquella regió, saludant les montanyes e plans per ell no coneguts. E no ingrát de tan singular benifici e gràcia com dels déus havia rebuda¹⁶, volia a Júpter, major de tots, fer devot sacrifici. E per dar compliment a les coses en aquell necessàries¹⁷, de sos servidors tramès alguns per a portar de les vehines fonts clara e pura aygua.

Era en aquell loch una espessa silva¹⁸, fins lavors no tocada per alguna destrál, en lo mig de la qual, de una aspra roca exia ab gran remor un roll¹⁹ d'aygua tan gros, que ab la fúria de son caure havia en la roca feta profunda cova. En aquesta reposava un difforme serpent consecrat al déu Març, ple de escamós cuyro²⁰, daurat en la color. Los ulls ab spantable mirar semblaven dues falles de foch, mostrave en tot lo cors infló de cruel verí, en la sua famejant²¹ boca tres lenguas apparían e les dents compostes en tres ordes estaven. En aquest loch, pus²² foren arribats los hòmens de Cadino²³, fent moviment los arbres e començant a voler traure aygua, mogué lo pesat cap la estranya serpent²⁴, lançant cruels e espantables ciscles. Torbats los servidors de Cadino restaren, fugint la sanch de lur cors e ocupats tots lurs membres de soptada temor. Tremolant, déxan caure de lurs mans los vexells²⁵, ab qui pendre aygua havían començat. Va devés ells lo espantable animal, voltant sens negun orde los seus ulls regirats²⁶, e, alçant-se en alt, mostrava la granesa de son difforme cors²⁷. Los hòmens, ocupant-se en en- {21c} dreçar les armes o la fuyta, o per ventura lo un e l'altre empatxant²⁸ la por, foren per la serpent cruelment dats a mort.²⁹ E ja lo sol, disminuint ses forces, havia a les

¹⁶ *E no ingrát de tan singular benifici e gràcia com dels déus havia rebuda*: afegitó del català, no present en llatí, potser una traducció lliure de l'italià 'Ed in quel tempo era costume che quando era alcuno per edificare, prima sacrificava alli dii' (2001: 186).

¹⁷ *E per dar compliment a les coses en aquell necessàries*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁸ *espessa silva*: del llatí 'silva vetus' ('antic bosc', *Met.* III.28).

¹⁹ *roll*: enteneu 'raig de líquid' (*DCVB*, s.v. 2.1).

²⁰ *cuyro*: enteneu 'pell d'animal' (*DCVB*, s.v. *cuiro* I.1).

²¹ *famejant*: enteneu 'famolenca, que fameja'.

²² *pus*: enteneu 'després que'.

²³ *los hòmens de Cadino*: del llatí 'Tyria (...) de gente' ('els de la nació tíria', *Met.* III.35).

²⁴ *la estranya serpent*: del llatí 'caeruleus serpens' ('la serp blavosa', *Met.* III.38), variació que no trobem en Bonsignori. No hem trobat cap variant llatina que expliqui aquest canvi.

²⁵ *vexells*: enteneu 'recipients, vasos de qualsevol mena' (*DCVB*, s.v. *vaixell*); del llatí 'urnae' ('urnes', *Met.* III.39).

²⁶ *voltant sens negun orde los seus ulls regirats*: del llatí 'volubilibus squamosos nexibus orbes | torquet' ('torça els seus anells escamosos en plecs giratoris', *Met.* III.41-2), passatge no present en Bonsignori.

²⁷ *granesa de son difforme cos*: per 'granesa' enteneu 'grandesa'; simplificació del llatí 'et immensos saltu sinuatur in arcus | ac media plus parte leves erectus in auras | despicit omne nemus tantoque est corpore quanto, si totum spectes, geminas qui separat Arctos' ('d'un salt s'encorba en un arc immens i, erguida més de la meitat cap a les lleugeres brises, contempla des de dalt el bosc sencer, i és d'un cos tan gros, si el contemples en tota la seva extensió, com és el cos que les dues Ósses separa', *Met.* III.42-5). Es tracta de la constel·lació de la Serpent. Ovidi compara la grandesa de la serp a magnituds fora de les mides terrestres, mentre que Alegre simplifica la descripció. Es pot comparar la descripció d'aquesta serp amb la que apareix a la *Primera guerra púnica* (PGP I.12): 'los seus cavallers [=de Marc Atili Règul] trobaren una serpent prés del riu d'espantable granesa, e, segons per los pahisans après los fou dit, era tot aquell terreny desert e desabitat per por de la serpent. Lo exèrcit tam prest corregué a veure-la, e vista la granesa sua, no s'i acostaren, sinó de lunny la tricajaren, aprofitant-los poch per la durezza del cuyro, qui a lurs colps ab força resistia. Finalment, ab spingardes e altres instruments de tirar de lunny li daren mort, lo cuyro de la qual, après tramès a Roma, agué de lonch CXX peus, segons de açò molts e certs auctors qui la veren fan indubitat testimoni' (Bescós 2019).

²⁸ *empatxant*: enteneu 'impedint', és a dir, que la por impedia fer aquestes dues coses.

²⁹ *foren per la serpent cruelment dats a mort*: simplificació del llatí 'hos morsu, longis complexibus illos, | hos necat adflatu funesti tabe veneni' ('en mata uns a mossegades; els altres, amb els seus llargs plecs; d'altres, amb el buf tòxic del seu verí funest', *Met.* III.48-9), no present en Bonsignori.

ombres dat loch, senyalant que era la nit vehina³⁰, quant espantat Cadino de la tarda³¹ dels seus, vestint-se de la pell del leó que portar acostumava, pres una esforçada lança ab ferro reluint e un dart aventurós³² en casa³³, e ab esforç d'ànimo invencible anà cercar la pèrdua de sos companyons. No tan prest
5 arribà a la font, quant la vista dels cossos morts sota la gran serpent³⁴ del dan dels que cercave lo avisà, per on, espletant en ira³⁵ lo anuig de sa pensa, hisqué en tals paraules:

—O, desastrada sort, qui a mos ulls veure has consentit la mort de tals amichs! A, cossos a mi fels e promptes en servir mentre vida tenian! Per cert³⁶
10 o venjador de vostra mort o companyó seré!

E ab tals paraules la gran lança³⁷ ab gran esforç³⁸ tirà, e al colp de aquella, per qui les altes torres haguéran tremolat, la serpent no's mogué, perquè la durícia de son escamós cuyro resistia a la força del colp. Mes no defensà³⁹ que lo fort dart entre los nuus de la espina no entràs, fent en ses espatles cruel e
15 dura nafra, de la qual agreujada, girant-s'i ab lo cap, ab força de ses dents la asta arrencà, romanent dins lo ferro. Cresqué per açò la immensa dolor e, augmentant en ira la serpent, elevant-se en alt, ab fúria lançava contra lo fort Cadino de son negre verí grans e espantables golades, de les quals la pell que vestia {21d} del leó lo defensà. E mentre que axí a diverses parts saltant
20 sovint amostrava uberta la gran boca, ab la fort lança Cadino⁴⁰ l'apuntà en la fosca concavitat del coll, seguint-la com fugia, fins que portà la sua desastrada sort que, axí retraent, arrimà les espatles a la soca d'un roure⁴¹, en la qual estrebant l'animós cavaller ensemps ab l'arbre li apuntà lo cap, prenent aquell⁴² balanç⁴³ per lo pes tan soberch⁴⁴ de la serpent morint⁴⁵. E mentre que
25 gloriós de tal victòria lo fill d'Agènor estava passejant, fon una veu oйда (sens saber d'on venia), dient:

—Per què tanta alegria de haver mort un serpent, si tu, qui l'as vençut, t'esperes mudar en natura de serp?⁴⁶

³⁰ *E ja lo sol disminuint ses forces havia a les ombres dat loch, senyalant que era la nit vehina*: traducció errònia del llatí 'fecerat exiguas iam sol altissimus umbras' ('el sol en el punt més alt ja havia fet les ombres petites', *Met.* III.50), mentre que l'italià no tradueix el passatge. Alegre entén l'acció contrària, potser per dificultat de lectura de l'adjectiu 'exiguas' en el còdex que fa servir, atès que el vers és de traducció senzilla. L'afegit posterior, tampoc present en llatí, s'adiu amb la variació d'Alegre. Tot plegat podria remetre a la idea del pas del temps, sí present en l'italià 'Cadmo se maravigliava perché li soi compagni stavano tanto a tornare' (2001: 186), tot i que aquesta idea també es troba en Ovidi a continuació amb el mot 'mora' ('tardança', *Met.* III.51), referències que poden explicar el canvi de la traducció catalana.

³¹ *tarda*: enteneu 'tardança'.

³² *aventurós*: enteneu 'afortunat, venturós'.

³³ *casa*: llegiu 'caça'.

³⁴ *la gran serpent*: simplificació del llatí 'hostem | tristia sanguinea lambentem vulnere lingua' ('l'enemic, que llepa amb la seva llengua ensangonada les ferides sinistres', *Met.* III.57).

³⁵ *espletant en ira*: enteneu 'manifestant sobtadament la seva ira'.

³⁶ *O, desastrada sort, qui a mos ulls veure has consentit la mort de tals amichs! A, cossos a mi fels e promptes en servir mentre vida tenian, per cert*: per 'desastrada' enteneu 'desafortunada'; afegit del català, no present en llatí ni en italià.

³⁷ *la gran lança*: del llatí 'molarem' ('una gran pedra', *Met.* III.59), en italià 'prese una pietra' (2001: 186).

³⁸ *ab gran esforç*: simplificació del llatí 'dextra (...) | (...) magno conamine' ('amb la dreta amb gran esforç', *Met.* III.59-60).

³⁹ *no defensà*: enteneu 'no impedi'.

⁴⁰ *Cadino*: del llatí 'Agenorides' ('el fill d'Agènor', *Met.* III.81).

⁴¹ *roure*: del llatí 'quercus' ('alzina', *Met.* III.91), en italià 'arbore' (2001: 186).

⁴² *aquell*: en referència a l'arbre, que es balanceja pel pes de la serp.

⁴³ *balanç*: enteneu 'oscil·lació'.

⁴⁴ *soberch*: enteneu 'excessiu'.

⁴⁵ *morint*: enteneu 'que moria'.

⁴⁶ *Per què tanta alegria de haver mort un serpent, si tu, qui l'as vençut, t'esperes mudar en natura de serp*: referència a la transformació de Cadme i Harmònia en serps (*Met.* IV.586ss.)

Espantà's Cadino de oyr tals raons, e, mentre que axí era entra infructuosos duptes detengut⁴⁷, vench la deessa Pallas⁴⁸, qui confortant-lo dix:

—Remou la por de ton juvenil ànimo, e, laurada la terra, sembraràs las dents de la serpent que has morta.⁴⁹

5 E obeint lo dir de la deessa⁵⁰, seguí gran maravella⁵¹, que de les dents sembrades tantost sobre la terra aparegué un gran nombre de hòmens guarnits d'armes reluints.⁵² Cregué-l cultivador que per pendre venjança de la pesada⁵³ mort venían ab les armes e volgué contra ells pendre les sues, a qui dix la sàvia deessa⁵⁴:

10 —No toques a algú d'aquests fills de la terra⁵⁵ ne en lurs civils guerres te vulles gens mesclar.

Hi no tardà que un d'ells, cercant ocasió, donà mort ha un altre, al qual no molt espay de temps sobrevisqué. Los altres ab entremesclats colps desanimats⁵⁶ restaren, tenyint de sanch lur verdadera mare. E de {22a} tan aspra pelea, sols vius restaren cinch, dels quals Echíon⁵⁷, axí anomenat, primer lançà les armes per manament de Pallas⁵⁸, requerint e ab fe affermant la pau de sos germans. Ab aquests se ajustà en amiatat Cadino⁵⁹, prenent-los per companyons en lo hedificar de la ciutat, la qual los fats de Febo li havían promesa.

20 CAPÍTOL SEGON, EN QUI SE TRACTA LA TRANSMUTACIÓ DE ACTÈHON, NÉT DE CADINO, EN CERVO E LA SUA MORT

⁴⁷ *axí era entra infructuosos duptes detengut*: per 'duptes' enteneu 'temors'; simplificació del llatí 'pariter cum mente colorem | perdiderat, gelidoque comae terrore rigebant' ('alhora que el seny havia perdut el color, i els seus cabells s'erivaven a causa d'un terror gèlid', *Met.* III.99-100).

⁴⁸ *Pallas*: omissió de la referència següent 'virí faulrix' ('favorable a l'home [=Cadme]?', *Met.* III.101).

⁴⁹ *Remou la por de ton juvenil ànimo e, laurada la terra, sembraràs las dents de la serpent que has morta*: traducció en estil directe de l'estil indirecte llatí 'motaeque iubet supponere terrae | vipereos dentes, populi incrementa futuri' ('li ordena enterrar sota la terra remoguda les dents de la serp, origen d'un poble futur', *Met.* III.102-3), canvi d'estil que ja trobem en italià ('Non temere, va ed ara la terra e toglí li denti del serpente e sominali', 2001: 187). En el còdex llatí que fa servir Alegre, el 'motae' referit a les 'terrae' devia ser un imperatiu 'mota' ('remou'), que no hem trobat testimoniat en cap de les edicions que hem fet servir.

⁵⁰ *E obeint lo dir de la deessa*: resum del llatí 'paret et, ut presso sulcum patefecit aratro, | spargit humi iussos, mortalia semina, dentes' ('Obeeix i, tan bon punt ha obert un solc fent pressió amb l'arada, escampa a la terra, tal com li han manat, les dents, llavors de mortals', *Met.* III.104-5).

⁵¹ *seguí gran maravella*: del llatí 'fide maius' ('més que creïble', *Met.* III.106).

⁵² *guarnits d'armes reluints*: resum del llatí 'primaque (...) hastae, | tegmina mox capitum picto nutantia cono, | mox umeri pectusque onerataque brachia telis | existunt, crescitque seges clipeata virorum' ('i primer la punta de les llances, després els cascs dels caps que es movien amb el plomall de colors, tot seguit s'elevan espatlles i pits, i uns braços carregats d'armes, i creix una collita d'homes proveïts d'escut', *Met.* III.107-10). El català elimina la comparació posterior (*Met.* III.111-4), on Ovidi compara el naixement d'aquests soldats 'spartoi' ('sembrats') a l'elevació del teló teatral, que, en època romana, s'enrotllava a baix i es desplegava cap a dalt.

⁵³ *pesada*: llegiu 'passada'.

⁵⁴ *a qui dix la sàvia deessa*: traducció errònia del llatí 'de populo quem terra creaverat unus | exclamat' ('diu un del poble que havia creat la terra', *Met.* III.116). Alegre tradueix aquest passatge llatí com una part del parlament següent, cosa que l'obliga a afegir el personatge que parla, Atenea.

⁵⁵ *a algú d'aquests fills de la terra*: vegeu nota anterior a *qui dix la sàvia deessa*.

⁵⁶ *desanimats*: enteneu 'morts, sense ànima'.

⁵⁷ *Echíon*: llegiu 'Equion', un dels 'spartoi', espòs d'Àgave, una filla de Cadme, pare i mare de Penteu.

⁵⁸ *de Pallas*: de l'italià 'Pallas' (2001: 187), mentre que el llatí té 'Tritonidis' ('de la Tritònida', *Met.* III.127).

⁵⁹ *Cadino*: del llatí 'Sidonius hospes' ('l'estranger sidoni', *Met.* III.129).

La gran glòria e repòs de la nova ciutat de Thebas éran ocasió de alegrar Cadino, oblidant los anuigs del fadigós exili⁶⁰, tenint tan honrats sogres com són Venus e Març, ajustant a açò los molts fills e néts, qui de tan estimada⁶¹ muller l'acompanyaven. Mas no bastà açò per a complit repòs, ans deu lo derrer dia en tots ésser mirat, perquè lo fum de les dereres cendres sol merex la laor. Car en tanta prosperitat lo major de sos néts gran dolor li portà, quant sots figura de cervo lo viu per sos cans devorat. E si volíeu saber per quina culpa, no'n trobareu alguna, com del mal qui és sens pensar fet no sia degut càstich.

10 Era en aquella terra una alta montanya fornida d'espès bosch, on Actèon, jove de preclara graciositat⁶², sovint caçant dava mort a molta salvatgina. E com un jorn lo sol ab egual compàs⁶³ escalfàs la habitable terra, veent Hiàn-
{22b} sio, altrament nomenat Acthèon⁶⁴, los seus ocupats en la caça, ab tals paraules a reposar los convidà:

15 —Lo plaer de tants animals morts deu bastar per avuy en aleujar lo cansament de la passada caça. Per què, estime yo útil consell a tots, mentre que lo sol ab intollerable calor escalfa lo mig del nostre emisfèri e talle les vapors del caliginós⁶⁵ ayre, prengam plasent repòs, dexan tots lo treball y replegan los cobles⁶⁶, esperant per la caça la lum del següent dia.

20 Havia de tal manera dit a tots. Obeint-lo, cascú ab lo més plasent exercici lo cansament dexava.

En aquest bosch havia una vall plena de espines e d'espessos xiprés, nomenada Gargàfia⁶⁷, conseguida a Diana⁶⁸, en lo estrem de la qual una cova de arbres tan plasent se mostrava que paria obrada per indústria de art, com fos per sa natura de aquella faysó⁶⁹. La entrada de la qual era un arch de entrelisats arbres⁷⁰ naturalment axí posats, e a la dreta part una font d'aygua clara corria ab suaus ones, fent ajust en un bany⁷¹, acompanyat a l'entorn de florida verdor de moltes gentils herbes. Aquest era lo loch on la casta Diana⁷², cansada de la caça, ab suavitat de tal aygua refrescava sos membres⁷³. A on, pus fon aquell jorn arribada, [liurà] a una de les nimfes⁷⁴ lo seu arch e aljava, e a altre acomanà⁷⁵ lo mantell ab que agraciadament se vestia; dues [li] desnuen

8 no-n] nou || 30 [liurà]] liurat. Amb una titlla damunt la a || 31 [li]] la.

⁶⁰ *fadigós exili*: del llatí 'exilio' ('exili', *Met.* III.132).

⁶¹ *estimada*: del llatí 'tanta' ('famosa', *Met.* III.133).

⁶² *fornida de spès bosch on Actèon, jove de preclara graciositat*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁶³ *ab egual compàs*: enteneu 'de igual manera'.

⁶⁴ *Hiànsio, altrament nomenat Acthèon*: del llatí 'Hyantius' ('Hianteu, beoci', *Met.* III.147), referit als hiants, primers pobladors de Beòcia; també podria editar-se 'Hiansi, o altrament'.

⁶⁵ *caliginós*: enteneu 'ple de calitja'.

⁶⁶ *cobles*: enteneu 'petits grups d'animals que treballen junts en la batuda'.

⁶⁷ *Gargàfia*: llegiu 'Gargàfie', font i vall properes a Platea; es relaciona per primer cop amb Actèon a *Les metamorfosis* (vegeu Álvarez-Iglesias 1995: 284).

⁶⁸ *Diana*: traducció, amb eliminació, del llatí 'succinctae (...) Dianae' ('Diana, la del vestit recollit', *Met.* III.156).

⁶⁹ *com fos per sa natura de aquella faysó*: enteneu 'atès que era per la seva naturalesa d'aquella mena'; del llatí 'simulaverat artem | ingenio natura suo' ('la natura amb el seu enginy havia imitat l'art', *Met.* III.158-9).

⁷⁰ *de entrelisats arbres*: per 'entreligats'; modificació del llatí 'pumice vivo | et levibus tofis' ('de pedra tosca viva i de toves lleugeres', *Met.* III.159-60).

⁷¹ *fent ajust en un bany*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià (2001: 189).

⁷² *la casta Diana*: del llatí 'dea silvarum' ('la deessa dels boscos', *Met.* III.163).

⁷³ *membres*: traducció, amb eliminació, del llatí 'virgineos artus' ('els membres virginals', *Met.* III.164).

⁷⁴ *una de les nimfes*: traducció, amb eliminació, del llatí 'nympharum (...) | armigeræ' ('una de les nimfes, l'escudera', *Met.* III.165).

⁷⁵ *acomana*: enteneu 'encarregà'. Aquest verb i l'anterior 'liurà' es troben en perfet en llatí; podrien ser editats en present, perquè el final de l'oració catalana força el canvi a aquest temps.

las tiretes⁷⁶ del que en los peus calçava, e un-altre⁷⁷, més destre, ab un cordó de or liga los prims y delicats cabells, es- {22c} campats sobre ses spatles, ocupades les altres⁷⁸ ab mans e vaxells de argent lansar aygües sobre la sua delicada persona.⁷⁹

5 Durant aquestes coses e entre tals delits detenint-se Diana⁸⁰, lo nèt de Cadino, dant passada als treballs, per lo bosch no conegut, ab passos incerts errant, arribà en la espessa ombra de tan delitós loch⁸¹, guiant son desestrat⁸² camí la sua fatal sort. E no tan prest fon de las nimphas vist quant totes, ajustant-se⁸³, trebalaren en cobrir lo cors nuu de Diana y ab soptats e
10 arremorats crits umpliren de temorós so los vehins boscatges.⁸⁴ Mes, perquè Diana en bellesa e en granesa a les altres tant avansava que, del coll e cap en grandesa passant-les, sobre totes apparia, per bé que treballassen les nimphes amagar-la, no pogueren que lo costat no restàs descubert⁸⁵. Cresqué per açò tan gran ira a la verge deessa⁸⁶ que desijà poder ab les sues sagetes dar mort al
15 desastrat jove, que sens culpa avorria. E per fallir-li⁸⁷ tals com, per a satisfacer a l'insaciable apetit de venjança que en son cor prenia posada, fóran mester, ab la aygua de tan delitós bany socorrent a sa furor, indignament mullant-lo, apartar de tal loch lo foràs ab tals paraules, dant presagi de la esdevenidora venjança qui en punició del crim falsament cregut li esperava⁸⁸:

20 —Compte a quants veuràs d'aquí avant, si pots, que m'as mirada nua.

En la fi de les quals, començaren en lo front de Actèon créxer uns corns d'espantable mirar⁸⁹. Alarga-li's lo coll ensemps ab les orelles, {22d} les mans se tornen peus e dels braços la major part se convertí en cuxes, cobrint de escur cuyro clapat⁹⁰ la superfície de son maleyt cors⁹¹. Espantà's lo dolent⁹² e,
25 meravellat de la leugeria del seu cors en lo córrer, com en la clara aygua hagués vist los seus corns:

—A, las, mesquí! —volgué cridar, mes, mancant-li la veu, començà a gemegar, no podent ab làgremes esfogar la secreta dolor⁹³. Repetia en son

18 lo] la.

⁷⁶ *tiretes*: enteneu 'calçat' ('peça estreta de pell que es posa en sentit vertical a la part posterior d'una sabata i serveix per a reforçar la unió de les dues taloneres', *DCVB*, s.v. *tireta*); del llatí 'vincla' ('lligams, vetes, brides', *Met.* III.168).

⁷⁷ *un-altre*: traducció, amb eliminació, del llatí 'doctior illis | Ismenis Crocale' ('i una altra més hàbil, la Isménida Cròcale', *Met.* III.168-9). L'eliminació de noms de divinitats secundàries és freqüent a la traducció. Vegeu, com a exemple proper, la nota següent *les altres*.

⁷⁸ *les altres*: traducció, amb eliminació, dels noms propis 'Nepheleque Hyaleque Rhanisque | et Psecas et Phiale' ('Nèfele, Híale, Ranis, Psecas i Fiale', *Met.* III.171-2).

⁷⁹ *vaxells*: enteneu 'recipients, vasos de qualsevol mena' (*DCVB*, s.v. *vaixell* 1).

⁸⁰ *Diana*: del llatí 'Titania' ('Titània', *Met.* III.173), en referència a la identificació de Diana amb la lluna, filla del tità Hiperion.

⁸¹ *tan delitós loch*: del llatí 'lucum' ('bosc sagrat', *Met.* III.176).

⁸² *desestrat*: enteneu 'desafortunat, desgraciat'.

⁸³ *ajustant-se*: enteneu 'unint-se'.

⁸⁴ *arremorats*: enteneu 'avalotats'.

⁸⁵ *no pogueren que lo costat no restàs descubert*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià (2001: 190).

⁸⁶ *Cresqué per açò tan gran ira a la verge deessa*: simplificació de dos versos llatins (*Met.* III.183-4), una comparació de la ira de la dea amb el color vermellós de l'aurora.

⁸⁷ *fallir-li*: enteneu 'mancar-li'.

⁸⁸ *qui en punició del crim falsament cregut li esperava*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁸⁹ *d'espantable mirar*: del llatí 'vivacis (...) cervi' ('de cérvol de llarga vida', *Met.* III.194).

⁹⁰ *escur cuyro clapat*: enteneu 'pèl fosc que fa clapes'.

⁹¹ *de son maleyt cors*: amplificació del llatí 'corpus' ('cos', *Met.* III.197), amb ommissió de l'inici del vers següent 'additus et pavor est' ('hi afegeix el temor', *Met.* III.198), potser l'origen del passatge amplificat català.

⁹² *lo dolent*: del llatí 'Autonoeius heros' ('l'heroi fill d'Autònoe', *Met.* III.198).

cor⁹⁴ què fer, si fóra més útil tornar a sa posada o fugir en lo bosch, ampatxant-li⁹⁵ la un la por e l'altre la vergonya⁹⁶. E mentre que en tals duptes se detenia, fon vist per los seus cans, de la vista del qual primer Melampo e Innòbates, ab esforçat ladrar, als altres fèran senyal, la un d'espertana⁹⁷ e l'altre gnosiach⁹⁸. Derròcan-se los altres, més corrent que lo vent, Pànphaco, Dorceo e Orbaso⁹⁹, tots venguts de Arcàdia, e lo valent Ebròffono¹⁰⁰ ab los cruels Lèlapa e Theron¹⁰¹, e ab aquests se ajustà Plèrelas¹⁰², molt lauger en los peus, y Agras molt útil per lo quest¹⁰³, e Nileho molt fer¹⁰⁴, que poch ans era stat ferit per les dents de un porch¹⁰⁵. E ab aquells axí mateix venia Nàpea, concebuda de lop¹⁰⁶, y Harpea, acompanyada de dos fills cadellots. No y mancà Ladon¹⁰⁷ de Sidònia¹⁰⁸, ab illades¹⁰⁹ tostades, Dromas, Cànace, Tíctea, Tigris y Àlcea ensemps ab lo molt blanch Lacon¹¹⁰ y Èsboas ab los pèls negres¹¹¹. Ab ells era Thous¹¹² ab son germà Licisas¹¹³, y Nàrpolos¹¹⁴, qui

4 Innòbates] iunobates || d'espertana] despertaua || 5 gnosiach] guosiach || Pànphaco] pauphaco || 10 Harpea] tarpea. *A partir de la lectura 'Harpea' del ms. Goth. 2 de l'edició de Jahn (1832: 173). La lectura acceptada pels editors és 'Harpyia' (Tarrant 2004: 72) || 12 Àlcea] altea. Esmenat per la confusió freqüent entre les lletres t i c.*

⁹³ no podent ab làgremes esfogar la secreta dolor: per 'esfogar' enteneu 'desfogar'; del llatí 'lacrimaeque per ora | non sua fluxerunt' ('i les làgrimes van regalimar per una cara no pròpia', *Met.* III.202-3).

⁹⁴ *Repetia en son cor*: variació del llatí 'mens tantum pristina mansit' ('tan sols conserva el seu antic pensament', *Met.* III.203).

⁹⁵ *ampatxant-li*: enteneu 'impedint-li'.

⁹⁶ *la un la por e l'altre la vergonya*: la doble condició d'Actèon transformat es transmet amb dos sentiments simultanis i contradictoris, por i vergonya: la primera és pròpia d'un animal, mentre que la segona és exclusivament humana.

⁹⁷ *d'espertana*: Melamp és de raça espartana ('spartana gente Melampus', *Met.* III.208); Bonsignori no dóna els noms dels gossos, sinó que resumeix substancialment tot el passatge (2001: 190).

⁹⁸ *gnosiach*: Icnòbates és de Cnossos, a Creta ('Cnosius Ichnobates', *Met.* III.208), no present en Bonsignori.

⁹⁹ *Orbaso*: en llatí 'Oribasos' (*Met.* III.210); relacionat ortogràficament amb la variant 'Orbasus' del còdex *Vrat.* (Jahn 1832: 172).

¹⁰⁰ *Ebròffono*: en llatí 'Nebrofonos' (*Met.* III.211); Jahn recull, com en el nom anterior, una variant propera a la catalana ('Ebrofanos', Jahn 1832: 172), de nou en el còdex *Vrat.*

¹⁰¹ *Theron*: enteneu 'Teró'.

¹⁰² *Plèrelas*: a partir de la variant llatina 'Plerelas', testimonida en els còdexs *Sen. 1*, *Sen. 2* i en *edd. Venn.* (Jahn 1832: 173); Tarrant també testimonia aquesta variant en *Q.*

¹⁰³ *quest*: enteneu 'rastre'; és a dir, molt útil pel seu olfacte, del llatí 'naribus utilis' (*Met.* III.212).

¹⁰⁴ *fer*: enteneu 'salvatge'.

¹⁰⁵ *de un porch*: del llatí 'ab apro' ('d'un senglar', *Met.* III.213).

¹⁰⁶ *venia Nàpea, concebuda de lop*: per 'Nàpea' enteneu 'Nape'; omissió d'un dels gossos, entre Nape i Harpia: 'pecudesque secuta | Poemenis' ('i Pemènide, que persegueix els ramats', *Met.* III.214-5).

¹⁰⁷ *Ladon*: enteneu 'Ladó'.

¹⁰⁸ *Sidònia*: enteneu 'sidoni, de Sidó', a Fenícia; del llatí 'Sicyonius' ('de Sició', *Met.* III.216), ciutat del nord del Peloponnès. En català l'origen sidoni de Ladó s'explica per la variant 'Sidonius', testimoniada en el còdex *Goth. 2* (Jahn 1832: 173).

¹⁰⁹ *illades*: enteneu 'regió lateral del cos, entre les costelles falses i la pelvis'.

¹¹⁰ *Lacon*: traducció errònia del llatí 'Leucon' ('Leucó', *Met.* III.218), confós amb 'Lacón' ('Lacó', *Met.* III.219), un altre gos del vers següent; l'adjectiu 'niveis' ('com la neu', *Met.* III.218), traduït com 'lo molt blanch' va referit, en llatí, a 'Leucon' (nom etimològicament relacionat amb el color blanc), però Alegre el fa anar amb 'Lacón'. No hem trobat cap variant per a 'Leucon' del tipus 'Lacón', i tal vegada es tracti d'una confusió, potser d'un salt entre dos noms semblants i propers en el text, per tant, un error del traductor. Entenem, doncs, que 'Lacón' es refereix a 'Leucon', atès que, en llatí, l'adjectiu 'niveis' va a aquest gos. Vegeu *Índex de noms* i nota següent *ab los pèls negres*.

¹¹¹ *ab los pèls negres*: omissió de dos gossos més ('Lacón' i 'Aellus', *Met.* III.219), amb omissió de tot aquest vers *Met.* III.219, cosa que reforça la idea de salt en la traducció entre els noms 'Leucon' i 'Lacón' (vegeu nota anterior *Lacon*).

¹¹² *Thous*: llegiu 'Toos'.

aportava lo front negre distinch per color blanch. Corrian ab gran fúria Mayaneho, e Làcnea ab los {23a} pèls arisats, y Labros y Agrados¹¹⁵ ab Yàctor, de la veu molt aguda, e tants que recitar-los seria massa larch. Derroquen-se¹¹⁶ tots prestíssimament y ab desig de pendre li dónan a l'encaç.

5 Fuig lo mesquí per aquell loch a on sovint havia encalsat¹¹⁷, fuig de sos servidors ab desig de cridar:

—Dexau Actèon, no us engan la ymage del servo en qui m'à transformat la desestrada sort¹¹⁸!

Mes màncan-li paraules, les quals, posat que consentit li fos de proferir,
10 sens ésser oïdes en va foren restades per lo ladrar dels cans e crits dels cassadors¹¹⁹. E mentre que axí fugint entenia en reparar lo perill de sa vida, per la sendera de un bosch exint-li al devant dos de sos cans, qui darrés dels altres éran estats soltats¹²⁰, lo detengueren, apuntant ab forts dents lo cuyro¹²¹ del novell servo. Arribà la multitud dels altres, lacerant a moltes parts la sua trista
15 carn, de manera que, ans que no·l dexàran, mancà loch sa per a poder nafrar. Ab aspres gemechs, quals la natura del servo lançar li consentie, dava senyal de la dolor del cor¹²², agenollat, com millor podia, los braços alçant¹²³, mostrava que·ls pregava. Los servidors¹²⁴, ignorant lo desastre de lur senyor, ab espessos crits, a la vista de tan bella cassa sovint lo cridàvan. Girava aquell
20 lo cap en oir lo seu nom. Anugen-se aquells perquè era absent, lo que ell volguera ésser. Hi li plaguera veure, mes no sentir, la fúria dels cans, qui tan

2 Mayaneho] arpalò e mayaneho. *El primer mot, 'arpalo', ja ha estat traduït per 'Narpolos'. Es tracta d'una distracció del traductor, ja que en llatí l'oració 'qui aportava lo front negre distinch per color blanch' apareix abans del nom del gos, cosa que provoca la duplicació d'aquest nom, emplaçat en català davant i darrere, sense adonar-se que ja ha estat traduït || Làcnea] lacuea || 4 dónan] dona || 19 cridàvan] Amb una titlla de nasal damunt de la primera a || 21 Ésser. Hi li] ésser bili.*

¹¹³ *ab son germà Licisas*: traducció amb omissió del llatí 'et Cyprio velox cum fratre Lycisce' ('i la veloç Licisca amb el germà Cipris', *Met.* III.220). L'omissió en català modifica el parentiu, entre Tous i Licisca en català, mentre que en llatí és entre Licisca i Cipris.

¹¹⁴ *Narpolos*: traducció del llatí 'Harpalos' a partir de la variant 'Narpolos', testimonada per Jahn en *Vrat.* (1832: 174).

¹¹⁵ *Labros y Agrados*: omissió del vers anterior referit a aquests dos gossos: 'patre Dictaeo, sed matre Laconide nati' ('de pare dicteu però de mare laconica', *Met.* III.223).

¹¹⁶ *Derroquen-se*: enteneu 'es llencen (per llocs rocallosos)' (*DECat.* VII.362b21); l'elecció del verb català, derivat del mot 'roca', comprèn el llatí 'per rupes scopulosque' ('per rocams i penya-segats', *Met.* III.226).

¹¹⁷ *havia encalsat*: enteneu 'havia perseguit'.

¹¹⁸ *Dexau Actèon, no us engan la ymage del servo en qui m'à transformat la desestrada sort*: per 'desestrada' enteneu 'desafortunada, desgraciada'; amplificació del llatí 'Actaeon ego sum, dominum cognoscite vestrum!' ('Jo sóc Actèon, coneixeu el vostre amo!', *Met.* III.230).

¹¹⁹ *Mes màncan-li paraules, les quals, posat que consentit li fos de proferir, sens ésser oïdes en va foren restades per lo ladrar dels cans e crits dels cassadors*: per 'posat que' enteneu 'encara que'; amplificació de caire explicatiu del llatí 'verba animo desunt; resonat latratibus aether' ('les paraules fallen al seu desig [de parlar], l'aire ressona amb lladrucs', *Met.* III.231).

¹²⁰ *E mentre que axí fugint entenia en reparar lo perill de sa vida, per la sendera de un bosch, exint-li al devant dos de sos cans, qui darrés dels altres éran estats soltats*: resum i variació del llatí 'prima Melanchaetes in tergo vulnera fecit, | proxima Therodamas, Oresitrophos haesit in armo | (tardius exierant, sed per compendia montis | anticipata via est)' ('Melanquetes li féu les primeres ferides al llom, després el ferí Terodamant, Oresítrof li mossegà l'espatlla, (aquests van sortir més tard, però per decreces de muntanya han arribat abans)', *Met.* III.232-5).

¹²¹ *cuyro*: enteneu 'pell d'animal'.

¹²² *senyal de la dolor del cor*: del llatí 'maestis (...) querelis' ('amb queixes de tristor', *Met.* III.239).

¹²³ *los braços alçant*: del llatí 'supplex' ('suplicant', *Met.* III.240). En llatí s'indica que, per moure a compassió els gossos, Actèon mou el cap, mirant d'indicar allò que no pot fer amb els braços. En català els braços són assimilats a l'acte de súplica, eliminant la distinció entre cap i extremitats.

¹²⁴ *Los servidors*: enteneu 'els criats d'Actèon'.

cruelment lo nafràran¹²⁵. Fins que ab la sua mort restà contenta la ira de Diana¹²⁶.

CAPÍTOL TERÇ, EN QUI TRACTA {23b} UNA TRANSMUTACIÓ, SO ÉS, DE JUNO EN VELLA, AB LA MORT DE SÈMELE E NATIVITAT DE BACHO

- 5 Aquesta tan aspre execució estimaren alguns que passava los térmens de justícia, inculpant de cruel a la casta Diana; altres, fent la estima deguda de la virginitat¹²⁷, per bo tenían qualsevol cosa que per irada vergonya hagués executada. Sola Juno¹²⁸ restava sens loar ni blasmar-la. Alegrava's, emperò, pus tornà en dan de la casa de Chadino¹²⁹, tenint en mal grat tota la gent
- 10 tebana¹³⁰ per causa de Europa. E, mentre que en lo secret de sos pensaments se celebrava festa de aquesta alegria, nova tristor li féu mudar la cara, oint que era prenys¹³¹ de Júpiter la filla de Chadino¹³² anomenada Sèmele. E de açò prenia gran augment e renovava lo seu passat anuig, e ab irades paraules començà a raonar dient:¹³³
- 15 —Poch veig que m'aprofita renyir ab mon senyor! D'ella¹³⁴ pendré venjança, si dignament yo só anomenada regina gran del cel¹³⁵, si só muller e germana de Júpiter. Per cert no's pot negar que no sia germana. És veritat que és contenta ella de amagadament satisfer a son pler, ne sol rest yo offesa per admetre en son lit aquell qui en lo meu reposat estaria¹³⁶. La celerada¹³⁷, que
- 20 d'ell s'és feta prenys¹³⁸! Açò li mancava, que ab lo ventre gros donàs senyal de la amagada culpa, cosa que a mi no ha esdevengut, sinó una vegada.¹³⁹ Tan gran presumció té per la gentile- {23c} sa! Restar-n'a¹⁴⁰ enganada: no sia yo

16 gran] grau || 22 la] Podria esmenar-se en sa per l'error habitual de caixista entre l i s.

¹²⁵ *qui tan cruelment lo nafràran*: resum del llatí 'undique circumstant mersisque in corpore rostris | dilacerant falsi dominum sub imagine cervi' ('l'encerclen per totes bandes i, amb els morros enfonsats en el cos, destrossen l'amo sota imatge falsa de cérvol', *Met.* III.249-50).

¹²⁶ *Fins que ab la sua mort restà contenta la ira de Diana*: resum del llatí 'nec nisi finita per plurima vulnera vita | ira pharetratae fertur satiata Dianae' ('i fins que no fou finida la seva vida a causa de tantes ferides, no es va calmar la còlera de Diana, la que porta l'aljava', *Met.* III.251-2).

¹²⁷ *fent la estima deguda de la virginitat*: enteneu 'considerant la virginitat valuosament'.

¹²⁸ *Juno*: del llatí 'Iovis coniunx' ('l'esposa de Júpiter', *Met.* III.256).

¹²⁹ *de Chadino*: del llatí 'ab Agenore' ('descendent d'Agènor', *Met.* III.257); vegeu nota següent *la gent tebana per causa de Europa*.

¹³⁰ *la gent tebana per causa de Europa*: del llatí 'Tyria (...) paelice' ('la rival tíria', *Met.* III.258); el català obvia la referència tíria i es refereix només a Europa, transferint el centre de l'odi a la generació tebana de Cadme, i no a la tíria anterior d'Europa.

¹³¹ *prenys*: enteneu 'prenyada'.

¹³² *la filla de Chadino*: afegitó del català, no present en llatí. En italià hi ha 'la sorella de Autonoe' (2001: 191), sense relació amb aquest afegitó.

¹³³ *raonar*: enteneu 'murmurar'.

¹³⁴ *D'ella*: en referència a Sèmele.

¹³⁵ *regina gran del cel*: del llatí 'maxima Iuno' ('la gran Juno', *Met.* III.263), amb eliminació del llatí següent 'si me gemmantia dextra | scepra tenere decet' ('si sóc digna de prendre amb la destra l'ample ceptre enjoiat' (Parramon 1996: 79), *Met.* III.264-5).

¹³⁶ *ne sol rest yo offesa per admetre en son lit aquell qui en lo meu reposat estaria*: amplificació del llatí 'et thalami brevis est iniuria nostri' ('i és petita la injúria envers el nostre tàlem', *Met.* III.267). El català entén una comparació entre la petitesa de l'acte entre Sèmele i Júpiter, i la freqüència de l'acte entre Juno i Júpiter, motiu pel qual compara el llit de Sèmele i el de Juno, aquest darrer de més protagonisme en la vida de Júpiter. El llatí, però, només indica que la injúria de Sèmele és insignificant per una dea.

¹³⁷ *celerada*: enteneu 'criminal'.

¹³⁸ *s'és feta prenys*: enteneu 'ha quedat prenyada'; Sèmele serà la mare de Bacus.

¹³⁹ *sinó una vegada*: referint-se només a un dels tres únics fills de Juno i Júpiter, és a dir, Mart, Hebe o Ilitia.

¹⁴⁰ *restar-n'à*: enteneu 'en restarà', futur analític del verb 'restar'.

filla del gran Saturno si ab los fochs de Júpiter¹⁴¹ no la fas devallar en les infernals ayguas.

E dit açò, dexant la reyal cadira e los palaus del cel¹⁴², devallà en la terra cuberta de un núvol. E ans que exint de aquell restàs en la casa de Sèmele, se fingí una vella, posant sobre son cap los cabells blanchs, rugant la sua gentil e tendra cara, e tota corva e tremolant se presentà a Sèmele en figura de Bèrohe¹⁴³, qui era sa nodrissa, fingint venir de la vila on tenia posada.¹⁴⁴ E axí venint fon per ella, ignorant, benignament rebuda, passant aquelles raons que dignament pertanyien a descansar la vella de l'afany del camí¹⁴⁵. E, com entre molts altres venguessen a nomenar Júpiter, les amós del qual ja altres vegades havia Sèmele a sa dida comptades¹⁴⁶, sospirà la nodrissa ab tals raons, mostrant-se molt gelosa de la sua honor¹⁴⁷:

—Cara filla, gran són los engans que los fictes hòmens encesos de amor fan a vosaltres, jòvens¹⁴⁸. E no tench prou per cert que lo que ab tu raones, ajustat en una anamorada voluntat, sia lo gran déu Júpiter. E no és cosa nova molts ab noms fictes de déus haver fins vuy a moltes enganat. En temps tan ple de engans no basten les raons¹⁴⁹. Don-te algun cert senyal de la deïtat sua, e si és lo ver Júpiter, vingue en magestat, qual presentar-se sol a la deessa Juno.¹⁵⁰

Plaguéran aquestes raons a la trista senyora¹⁵¹, e ab la dida, ans de partir, se apuntà com ne de qual manera se devia regir per a restar segura¹⁵². D'on se seguí que, venint Jú- {23d} piter, ella graciosament acollint-lo, un do en gràcia, fos qual se volgués, li demanà. A què respòs:

¹⁴¹ *ab los fochs de Júpiter*: amplificació del llatí 'ab Iove' ('per Júpiter', *Met.* III.272). El català anticipa l'episodi de l'encesa de Sèmele, encara no introduït per Ovidi.

¹⁴² *e los palaus del cel*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁴³ *Bèrohe*: dida de Sèmele. Segons Ovidi, aquest fou el nom de la dida; l'episodi és una reconstrucció de *Aen.* VI.620, on apareix una troiana de nom Bèroe; vegeu Álvarez-Iglesias 1996: 290.

¹⁴⁴ *fingint venir de la vila on tenia posada*: per 'posada' enteneu 'estatge'; amplificació del llatí 'Semeles Epidauria nutrix' ('la nodrissa de Sèmeles, d'Epidaure', *Met.* III.278).

¹⁴⁵ *E axí venint, fon per ella, ignorant, benignament rebuda, passant aquelles raons que dignament pertanyien a descansar la vella de l'afany del camí*: amplificació del llatí 'ergo ubi captato sermone diuque loquendo' ('i així, quan, després d'haver iniciat una conversa i parlant una estona', *Met.* III.279).

¹⁴⁶ *les amós del qual ja altres vegades havia Sèmele a sa dida comptades*: afegitó narratiu del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁴⁷ *mostrant-se molt gelosa de la sua honor*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià; al principi del parlament següent de Juno/Bèroe hi ha un altre afegitó, de tipus sentimental. En català hi ha un desenvolupament narratiu de l'escena, que relaciona les obres sentimentals d'Alegre amb les *Transformacions*: vegeu, per exemple, el diàleg entre Dion i Dyana a la *Faula* d'Alegre (Bescós 2019).

¹⁴⁸ *Cara filla, gran són los engans que los fictes hòmens encesos de amor fan a vosaltres jòvens*: per 'fictes' enteneu 'falsos, fingits'; afegitó sentimental del català, semblant a les sentències que trobem en l'obra sentimental d'Alegre en relació a la falsedat de l' enamorament; per exemple, a la *Faula* (FA 9): 'no tals com he hoïdes fictes y colorades de altres parencers' (Bescós 2019); o al *Sermó* d'Alegre: 'aquest appetit [=concupiscible], qui sol al pler atén, molt sovint ab tant fictes e aparents cares de bé affalega e persuadeix la voluntat, que, entrant-li per la mina que en ella ha dexat lo peccat de nostre primer pare, furta e assalta lo loch a la rehó' (Bescós 2019).

¹⁴⁹ *En temps tan ple de engans no basten les raons*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁵⁰ *qual presentar-se sol a la deessa Juno*: simplificació del llatí 'det tibi complexus suaque ante insignia sumat' ('que t'abraci i que abans es vesteixi amb els seus atributs', *Met.* III.286)

¹⁵¹ *la trista senyora*: del llatí 'Cadmeida' ('la filla de Cadme', *Met.* III.287).

¹⁵² *ab la dida, ans de partir, se apuntà com ne de qual manera se devia regir per a restar segura*: modificació del llatí 'talibus ignaram Iuno Cadmeida dictis | formatat' ('amb tals paraules Juno havia preparat la Cadmeida', *Met.* III.287-8).

—E elegeix lo que placent te sia, que per mi't serà dat sens dilació alguna. E, perquè mils¹⁵³ me cregues, aport¹⁵⁴ en testimoni la deïtat d'aquell torrent d'infern qui és spant dels déus.

Alegra de son dan¹⁵⁵, replicant-li, dix ella:

5 —Pus vostra senyoria açò m' à atorgat, faça'm gràcia de venir ab semblant magestat com en los cels regnau e us acostau a Juno.

Volia lo omnipotent pare cloure la boca d'ella parlant, a què féu curt¹⁵⁶, restant la cosa en térmens que no's podia fer qu'ell no u hagués jurat, ne volgué ella revocar son desig.

10 Pujà-sse'n en lo alt ayre, de on altre vegada tornà calar¹⁵⁷ per complir la promesa, encircuït de núvols e acompanyat de trons ab multitud de lamps. Treballant quant pogué en aflaquir la força de aquells, dexà los que portats havia per punir los gegants¹⁵⁸, prenent-ne uns altres de menor crueltat¹⁵⁹, ab los quals entrà en la cambra on primer simplament solia reposar. No pogué
15 soportar la néta de Agènor aquest soberch incendi, ans tant la turmentà que ensemps ab la casa pres fi la sua vida. No tenia l'infant¹⁶⁰ que de Júpiter havia concebut, per mancamet de dies, compliment de sa forma. E tal amagadament traent-lo del ventre de aquella, si lo creure és lícit, en lo seu¹⁶¹ amagà, a on reparà lo nodriment que havia mancat al ventre de la mare. E
20 venint a la forana¹⁶² lum, primer lo nodrí amagadament la sua tia Yno¹⁶³, liurant-lo haprés a les nimfes niseides, qui'l criaren en lo secret de lurs aygües¹⁶⁴.

{24a} CAPÍTOL QUART, EN QUI SE TRACTA LA FAULA DE TIRÈSIAS AB LES SUES DOS TRANSMUTACIONS

25 Disponent los fats tals desastres en los fills de Cadino, Juno alegre e contenta¹⁶⁵ estava en lo cel, ab qui Júpiter, per no mostrar-se anujat del que era pler seu¹⁶⁶, començà a burlar¹⁶⁷. E com entre moltes raons venguéssan a parlar del delit de amor¹⁶⁸, dix Júpiter a ella:

6 regnau] regnan || 16 ensemps] enscmps vid.

¹⁵³ *mils*: enteneu 'millor'.

¹⁵⁴ *aport*: enteneu 'aporto'.

¹⁵⁵ *dan*: enteneu 'dany'; Sèmele s'alegra perquè no sap les conseqüències d'allò que ha demanat.

¹⁵⁶ *fèu curt*: enteneu 'arribà tard'.

¹⁵⁷ *calar*: enteneu 'baixar'.

¹⁵⁸ *gegants*: del llatí 'centimanum (...) Typhoea' ('Tifoeu de cent braços', *Met.* III.303), assimilat a un dels hecatònquirs, tot i que en la tradició mitogràfica Tifoeu té cent caps. Certament, pel seu tamany monstruós és considerat un gegant (Álvarez-Iglesias 1996: 291). Bonsignori no té cap referència a Tifoeu ni als gegants (2001: 193).

¹⁵⁹ *prenent-ne uns altres de menor crueltat*: traducció, amb eliminació, del llatí 'est aliud levius fulmen, cui dextra Cyclopum | saevitiae flammaeque minus, minus addidit irae; | tela secunda vocant superi' ('hi ha un altre llamp més suau, al qual la drete dels ciclops va afegir menys crueltat i flama, i menys ira: els déus els anomenen llamps de segona', *Met.* III.305-7).

¹⁶⁰ *l'infant*: es tracta de Bacus.

¹⁶¹ *en lo seu*: del llatí 'femori' ('al tou o ventre de la cama', *Met.* III.312).

¹⁶² *forana*: enteneu 'exterior'.

¹⁶³ *Yno*: llegiu 'Ino', filla de Cadme, i tieta materna de l'infant.

¹⁶⁴ *lurs aygües*: del llatí 'antris' ('coves', *Met.* III.314), amb eliminació del llatí següent 'suis lactisque alimenta dedere' ('i el van alimentar amb la seva llet', *Met.* III.315).

¹⁶⁵ *Juno alegre e contenta*: de l'italià 'Giuno, sua moglie, la qual andava alegre e godendo' (2001: 194), no present en llatí. L'italià ha deixat de seguir el resum de Del Virgilio, i el català torna a tenir punts de contacte més freqüents amb l'italià.

¹⁶⁶ *per no mostrar-se anujat del que era pler seu*: del llatí 'forte Iovem memorant diffusum nectare curas | seposuisse graves' ('expliquen que per casualitat Júpiter, alleujat pel nèctar, havia deixat de banda les seves preocupacions', *Met.* III.318-9).

¹⁶⁷ *burlar*: enteneu 'riure's d'alguna cosa'.

¹⁶⁸ *E com entre moltes raons venguéssan a parlar del delit de amor*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià. El tema del passatge, la disputa sobre quin sexe té més apetit sexual,

—Gran és per cert lo desorde de amor qui reposa en les dones, com clarament amostra tan gran nombre de mals que per ellas saguèxan¹⁶⁹.

—Axò no us admetria —respòs la bella Juno— ne m'o consent raó. No dien tots que són les dones per sa natura fredas e fallidas de seny, acomanades
5 al govern de vosaltres? Qual culpa mereix, donchs, la mesquina qui, combatuda per aquells qui's nomènan discrets e al consell dels quals se troba subjugada, cau en alguna erra? Si laor o culpa se dóna als comensos, quals restareu vosaltres?

No podia Júpiter tenir-se de rialles mentre qu'ella parlava, e en la fi de ses
10 raons isqué ab tals paraules¹⁷⁰:

—No vull ab vós debatre, que ab raons me venceríeu¹⁷¹, mes anem a Tirèsies, qui per esperiment ne sap la veritat¹⁷².

Plagué a Juno, e de concòrdia remetèran lo determenar de lur debat a ell. Havia aquest Tirèsias agut esperiment de les dues natures, perquè un jorn ab
15 un bastó departint dues serps ajustades, li seguí tal de- {24b} sastre que convertit en dona passà set anys¹⁷³, en la fi dels quals com les tornàs mirar en tal manera ajustades ensemps, venint-li lo passat a recort¹⁷⁴, dix:

—E és tan gran la vostra potestat que per tocar-vos se muda la natura! Yo us tornaré a ferir —, e dant-los ab lo mateix bastó, cobrà la perduda natura¹⁷⁵.

20 Devant aquest, donchs, constituït àrbitre d'aquesta qüestió¹⁷⁶, estigueren Júpiter e Juno, qui sentenciant dix que ab gran avantatge Júpiter mantenia lo que era veritat. Loà ell la sentència, mes Juno, anujada, lo privà de la vista, en premi¹⁷⁷ de la qual, perquè no és permès a l'un déu desfer los fets de l'altre, li donà Júpiter saber endevinar lo que era per venir, disminuint ab aquesta honor
25 lo anuig que tenia de ésser restat sech¹⁷⁸.

CAPÍTOL QUINT, EN QUI SE TRACTA LA NATIVITAT DE NARCISO AB LA CONVERSIÓ DE ECHO EN ROCA RESONANT

Restant Tirèsies vell e sens vista¹⁷⁹ ab lo endivinar reparave sos mals¹⁸⁰, en què guanyà gran fama per tota la província de Emònia.¹⁸¹ E la primera cosa

5 vosaltres] vosalrres || 15 dues] daes || 24 endevinar] endeuiuar || 25 tenia] teuia || 26 nativitat] uatiuitat. *Amb una ratlla a la primera u.*

és d'interès d'Alegre, motiu pel qual l'amplifica, com es veu a continuació, introduint, a més, idees pròpies, que retrobem al *Sermó de amor* del nostre autor.

¹⁶⁹ *com clarament amostra tan gran nombre de mals que per ellas saguèxan*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁷⁰ *No dien tots que són les dones ... ses raons isqué ab tals paraules*: per 'tenir-se de rialles' enteneu 'reprimir-se el riure' (*DCVB*, s.v. *tenir* I.2); afegit sentimental del català amb una idea central que també es troba al *Sermó* d'Alegre: 'Demanarà algun prim investigador dels secrets de amor aquest appetit que's diu comú si té més loch en les dones que en los hòmens' (Bescós 2019).

¹⁷¹ *No vull ab vós debatre, que ab raons me venceríeu*: afegit del català, no present en llatí ni en italià. Juno exposa el seu punt de vista, lloc comú de la defensa de les dones, mentre que Júpiter exposa el punt de vista contrari.

¹⁷² *qui per esperiment ne sap la veritat*: Tirèsias va viure set anys transformat en dona.

¹⁷³ *set anys*: de l'italià 'VII anni' (2001: 195), mentre que el llatí té 'septem | (...) autumnos' ('set tardors', *Met.* III.326-7). Però pot tractar-se d'una solució per separat entre català i italià.

¹⁷⁴ *venint-li lo passat a recort*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁷⁵ *cobrà la perduda natura*: traducció, amb eliminació, del llatí 'forma prior rediit geneticaque venit imago' ('retornà a la forma anterior i va aparèixer la seva forma de neixement', *Met.* III.331).

¹⁷⁶ *qüestió*: traducció, amb eliminació, del llatí 'de lite iocosa' ('de la disputa divertida', *Met.* III.332).

¹⁷⁷ *en premi*: enteneu 'en compensació'.

¹⁷⁸ *ésser restat sech*: amplificació del llatí 'poenam' ('el càstig', *Met.* III.338).

¹⁷⁹ *Restant Tirèsies vell e sens vista*: amplificació del llatí 'Ille' ('Aquell', *Met.* III.339).

¹⁸⁰ *ab lo endivinar reparave sos mals*: del llatí 'inreprehensa dabat populo responsa petenti' ('donava respostes irreprotxables a la gent', *Met.* III.340).

¹⁸¹ *Emònia*: llegiu 'Hemònia', nom antic de Tessàlia; traducció del llatí 'Aonias' ('d'Aònia',

asenyalada per qui guanyà tal fama fon so¹⁸² que profetà de la mort de Narciso, fill de Liriope¹⁸³, lo qual, com vés la mare nat de preclara gentilesa, portat devant Tirèsias, li demanà si la fi de sos dies seria la vellesa, a qui lo prom¹⁸⁴ endevinador dix:

- 5 —A- {24c} quest infant serà de longa vida¹⁸⁵ si no veu si mateix.
 Burlaren-se¹⁸⁶ los oints de aquesta resposta, a la qual la successió del temps féu vertader testimoni. Car essent Narciso¹⁸⁷ de edat de vint anys¹⁸⁸, per la sua gentilesa fon per moltes volgut, mes atant¹⁸⁹ la vana presumpció que de gentil tenia bastà¹⁹⁰ que, neguna estimant digna de son acost¹⁹¹, retret en los
 10 boscatges per fugir a les dones, seguí la vida de Diana¹⁹². E com un jorn posàs sos filats¹⁹³ en parada d'uns servos¹⁹⁴, fon vist per una nimfa anomenada Echo. Aquesta era stada dona molt eloqüent, e, venint Juno per a trobar a Júpiter, secretament prenent deport¹⁹⁵ ab alguna nimfa, ab avisades e gentils raons tant la tenia¹⁹⁶ que ell¹⁹⁷, en lo cel retret, amagava a la muller son crim. De la qual
 15 cosa, com se fon la deessa epersabuda¹⁹⁸, tal càstich li donà que, privada de tot

2 Narciso] nariso || 6 Burlaren-se] *Amb la s impresa amb poca tinta* || 7 Narciso] *Amb la s impresa amb poca tinta*.

Met. III.339). El llatí es refereix als pobles d'Aònia, nom antic de Beòcia, però en català són poblats d'Hemònia, nom antic de la Tessàlia, molt més al nord de la Beòcia. En italià hi ha 'Eonia' (2001: 195), sense cap variant que expliqui el català testimoniada en les edicions de Jahn i Tarrant. Pot tractar-se d'una confusió d'Alegre.

¹⁸² so: enteneu 'açò'.

¹⁸³ *Liriope*: nimfa forçada pel riu Cefis, de qui va infantar Narcís; traducció, amb eliminació, del llatí 'caerula Liriope, quam quondam flumine curvo | implicuit clausaeque suis Cephisos in undis | vim tulit' ('la blava Liriope, aquella que un dia als meandres del Cefis es va perdre, i el riu, agafant-la per la força, va posseir-la' (Parramon 1996: 81), *Met.* III.342-4).

¹⁸⁴ prom: llegiu 'prohom'.

¹⁸⁵ *Aquest infant serà de longa vida*: resum de l'italià 'Ello viverà fine al tempo della sua vecchiezza, salvo se ello non vederà el suo proprio viso, ed allora, quando vederà la sua figura, morrà' (2001: 196), no present en llatí.

¹⁸⁶ *Burlaren-se*: del llatí 'vana diu visa est vox auguris' ('Vana llavors semblà la veu de l'àugur', *Met.* III.349). Com indica Moncunill (2015: 145-51), l'*Ovide moralisé* té 'gaberent s'ent comunement' (1915: III.1319), la *Genealogia* reporta 'vaticinium primum ab audientibus risum est' (1998: VII.59.1) i Bonsignori té 'la madre recevette questo responso come per beffe' (2001: 196). La variació entre la versió llatina i la resta es pot explicar per una variant 'risa' en comptes de 'visa' (Moncunill, *ibíd.*), tot i que aquesta variant no està registrada en les edicions consultades. En aquest cas, la dependència d'Alegre remet directament a Bonsignori, que també segueix la versió a partir de la lectura 'risa'.

¹⁸⁷ *Narciso*: del llatí 'Cephisius' ('el fill de Cefis', *Met.* III.351).

¹⁸⁸ *vint anys*: del llatí 'Namque ter ad quinos unum' ('I doncs tres vegades cinc més u', *Met.* III.351). Com indica Moncunill (2015: 147) en Bonsignori hi ha 'essendo Narciso de XXI anno', mentre que l'*Ovide moralisé* té 'Vint et un ans ot ja passez Narcissus' (1915: III.1323) i a la *Genealogia* es troba 'in formosissimam adolescentiam' (1998: VII.59.1). La confusió en l'edat de Narcís, en Ovidi de setze anys i en la resta de la tradició de vint-i-u, es deu a la variant 'quater' en comptes de '-que ter', variant freqüent en la tradició segons Jahn (1832: 183). La variant de la tradició té aquesta explicació i la variant del català, eliminant un any que apareix de manera clara amb 'unum' en llatí, s'explica per una mala lectura del numeral XXI de Bonsignori, llegit com a XX. Com indica Ardissino (2001: 196), els mss. *BU* del text de Bonsignori porten el numeral XXV, cosa que demostra ja una variació en el numeral en els diferents manuscrits italians.

¹⁸⁹ atant: enteneu 'tant'.

¹⁹⁰ bastà: enteneu 'arribà'.

¹⁹¹ acost: enteneu 'accés conjugal'

¹⁹² *retret en los boscatges per fugir a les dones, seguí la vida de Diana*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁹³ *filats*: enteneu 'conjunts de fils gruixuts entrelaçats i separats per malles, que serveixen per caçar'.

¹⁹⁴ *servos*: enteneu 'cèrvols'.

¹⁹⁵ *deport*: enteneu 'diversió, recreació'.

¹⁹⁶ *tenia*: enteneu 'aturava'.

¹⁹⁷ *ell*: en referència a Júpiter.

¹⁹⁸ *epersabuda*: enteneu 'percebuda, advertida'.

ús de parlar, sol li era permès raferir lo so de les derrerres paraules que a sa oïda arribàvan¹⁹⁹. Veent aquesta a Narsiso, presa de la singular presència de aquell, estava esperant si per referir alguna paraula de les que oiria, li pogués dar senyal de la sua amor. Segueix-li les petjades, e quant més s'i acosta més
 5 de sech foch s'ensén.²⁰⁰ O, quant desijava de poder-li parlar! Mes contrestant la natura al desig, estava esperant lo que aquell diria. E portà la sort que, lunyat Narciso dels seus, trobant-se a soles dix:

—Qui és assí?

E...

10 —És así? —respòs la trista nimfa.

Maravellat del que havia oït, tornà a dir:

—Qui's vol que aquí sies, vine, està ab mi.²⁰¹

E hoí per respòsà:

—Està ab mi.

15 Girà's e, veent {24d} que algú²⁰² no venia, dix ab benigne veu:

—E per què fuigs de mi?

No tardà Echo, ajudada de amor, en tornar-li a dir:

—E per què fuigs de mi?

20 Adressà²⁰³ les orelles lo superbiós jove, e, tan sovint essent-se trobat enganat, dix:

—No puch ne sé comprendre aquesta veu d'on ve. Si vols ma companyia²⁰⁴, acostem-nos.

E ab molt pler— acostem-nos —dix ella, exint, per favorir a ses raons, de la espessa silva. Ab los braços estesos lo volgué abraçar, de què molt agreujat
 25 e ab los seus lançant-la, desdenyosament la avorri dient:

—Ans desliver²⁰⁵ morir que ta acostes a mi!

E aquella, fugint envergonyida, sol li respòs:

—Que t'acostes a mi!

30 Y de aquell dia, retreta en los sols boscatjes, en les secretas coves elegí lo seu viure, mes crexent la amor e tots dies renovant noves causes de dolor en son trist pensament, per continuats dejunis e vigílies amagrint-se son cors, com sol li restàs la pell sobre los ossos, fon convertida en una aspra roca, en la qual a soles viu la veu. E en los boschs amagada per algú no és vista, oint la sua veu responent al so de les derrerres paraules, com vivint acustumava.

35 Poc curant Narciso del dan que per ocasió de son ultrajós desdeny havia rebut Echo, passava burlant a²⁰⁶ hunes e altres, e, doblant tals desdenys, alguna, avorrida, açà les mans al cel supplicant als déus en tal forma:

¹⁹⁹ *tal càstich li donà que, privada de tot ús de parlar, sol li era permès raferir lo so de les derrerres paraules que a sa oïda arribàvan*: traducció en estil indirecte de l'estil directe del llatí *Met.* III.366-7; la modificació del català no prové de Bonsignori, que conserva l'estil directe del llatí ('Per certo io refrènarò questa lingua', 2001: 197).

²⁰⁰ *més de sech foch s'ensén*: per 'sech' llegiu 'cec'; traducció, amb eliminació, del llatí 'flamma propiore calescit, | non aliter quam cum summis circumlita taedis | admotas rapiunt vivacia sulphura flammis' ('amb més força les flames l'encenen, de la mateixa manera que el sofre posat a la punta de les teies s'encén quan és a prop de les flames' (Parramon 1996: 82), *Met.* III.372-4).

²⁰¹ *Quisvol que aquí sies, vine, està ab mi*: per 'està' enteneu la forma de l'imperatiu 'estigues', testimoniada, per exemple, a la traducció catalana bíblica de l'*Èxode* (CBCat vol. 3, 2004: 30 i 30*), on la trobem en els manuscrits Peiresc, Egerton i Colbert; amplificació del llatí 'veni' ('vine', *Met.* III.382).

²⁰² *algú*: enteneu 'ningú, no cap' (DCVB, s.v. *algú* 3).

²⁰³ *Adressà*: enteneu 'posà dretes i atentes'.

²⁰⁴ *No puch ne sé comprendre aquesta veu d'on ve. Si vols ma companyia*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

²⁰⁵ *desliver*: enteneu 'decideixo, vull'.

²⁰⁶ *burlant a*: enteneu 'enrient-se de'.

—Si lo just determenar de vostre majestat no ha perdut les regles²⁰⁷, sia aquest punit ab lo que tals dans causa, e, ensès per amor de la sua bellesa, que tantes an amat, no podent lo desijat atènyer, prenga fi lo seu viure²⁰⁸.

{25a} Als devots prechs de la qual, los déus, prestant les orelles, manaren aquesta execució a les clares ones de la font nomenada Ramnusa.²⁰⁹ Era aquesta una font ab ones reluints, tan lunyada de poblat e de arbres que mà de pastor ne beure de ovella no la havían torbada, ne brot de algun arbre era en ella caygut, essent per gran spay a l'entorn enremada de herbes verdejants. En aquesta font un jorn la desasatrada sort²¹⁰ aportà a Narsiso, de la cassa cansat²¹¹, e en ella calant-se²¹² per a beure e treballant en apagar la set, altre set li cresqué. Car, com bevent, follament fos pres de amor per la sua bellesa, que mirà en la aygua, estimant lo que sota mirava ésser animat cors, e maravellat del ferm mirar de aquell, qui, perquè ell no's movia, ferm estava e sens moure's²¹³, més crexia l'amor. Mirà los ulls d'aquell, semblant dues esteles,²¹⁴ los dits dignes de Bacho, els cabells de Apollo. Mirà les sues compassades²¹⁴ galtes e lo coll tornajat. Maravellà's lo mesquí²¹⁵ de la gentilesa de aquell qui sol representava lo que ell possehia, digna de maravella. A ssi mateix desija, ensén e és ensès, demana so qu'altre no li pot dar. O, quant sovint besa la font creent besar la ombra qui l'enganava, posant los braços dintre per voler-la abraçar! Ignora lo que veu²¹⁶, però per ell se crema. O, foll, maça prompte en creure, per què en va treballes en pendre la figura qui-t fuig? Aquesta que tu mires no és alre que ombra²¹⁷. Lo que demanes enloch no u trobaràs. Guarde bé lo que ames, sinó poràs-ho perdre²¹⁸. Res no té que {25b} seu sia. Ab tu vengué, ab tu està e ab tu se n'irà²¹⁹, si anar-te'n poguesses.

Estava lo va enamorat tan ocupat en mirar si mateix, que, oblidat de la casa²²⁰ e de totes les feynes²²¹, fixament mirant crexia sa dolor. E començà a dir girant-se als boscatges:

—O, espessas silvas²²², on molts secrets d'amor sovint se executen, haveu vist may algú amar la sua mort? Si durable sia la ombra de vostres rams²²³ per

3 viure] vinre || 6 poblat] pohlat || 12 animat] *Amb la i impresa amb poca tinta.*

²⁰⁷ *Si lo just determenar de vostre majestat no ha perdut les regles*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

²⁰⁸ *e, ensès per amor de la sua bellesa, que tantes an amat, no podent lo desijat atènyer, prenga fi lo seu viure*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

²⁰⁹ *Ramnusa*: enteneu 'Ramnúsida', nom de Nèmesis, deessa de la venjança divina.

²¹⁰ *la desasatrada sort*: per 'desastrada' enteneu 'desafortunada, desgraciada'; afegitó del català, no present en llatí ni en italià. L'*Ovide moralisé* té un semblant 'si com fortune le demaine' (1915: III.1568), paral·lisme probable per una solució per separat d'ambdós textos.

²¹¹ *de la cassa cansat*: simplificació del llatí 'et studio venandi lassus et aestu' ('cansat per l'afició a la caça i per la calor', *Met.* III.413).

²¹² *calant-se*: enteneu 'inclinant-se'.

²¹³ *ferm estava e sens moure's*: traducció, amb eliminació, del llatí 'immutus (...) | (...) ut e Pario formatum marmore signum' ('immòbil com una estatua esculpida amb marbre de Paros', *Met.* III.418-9). Ovidi relaciona aquest mite amb la primera part de la història de Pigmalíó, ja que, en comparar el reflex amb una escultura, mostra de quin tipus d'imatge impossible s'enamora Narcís. El català elimina aquest recurs del llatí.

²¹⁴ *compassades*: enteneu 'regulars, uniformes'.

²¹⁵ *mesquí*: enteneu 'miserable, infeliç'.

²¹⁶ *Ignora lo que veu*: enteneu 'no sap qui és aquell que veu'.

²¹⁷ *Aquesta que tu mires no és alre que ombra*: traducció del vers *Met.* III.434, anticipat aquí, després de *Met.* III.432. En les edicions consultades (Jahn 1832: 189; Tarrant 2004: 80) no hi ha testimoniat cap canvi d'ordre. Alegre ha unit aquest passatge amb la pregunta retòrica anterior, amb la qual es relaciona semànticament.

²¹⁸ *Guarde bé lo que ames, sinó poràs-ho perdre*: per 'guarde' enteneu 'mira'; és a dir, que miri bé a aquell que estima, que si ho deixa de fer, perdrà l'estimat.

²¹⁹ *se n'irà*: enteneu 'se n'anirà'.

²²⁰ *de la casa*: llegiu 'de la caça'; del llatí 'Cereris' ('per Ceres', *Met.* III.437), amb el sentit d'aliment.

²²¹ *totes les feynes*: potser de l'italià 'né sentiva né fame, né sete, né sonno' (2001: 199), mentre que el llatí té 'quietis' ('del descans', *Met.* III.437).

tots los segles, vés may un desig de tal mena? Veig lo que·m plau sens tenir poder de trobar lo que desige e serch²²⁴. E, perquè de dolrem tenga major ocasió, és la cosa en térmens que ni alta muntanya, ne muralla, ne porta desvían mos desigs, sol una petita aygua és la que és enmig. Yo conech en son gest que·m desige abraçar, perquè tantes vegades com he los braços estesos, volenterosament ha los seus alargats, e tantes vegades com yo la²²⁵ vull besar, me alarga la boca. Mes no la puch tocar. O, qui·s vol que tu sies, hix²²⁶ de aquexa aygua, e si duptes de multitut de gent, asegurete la soledat de mi, qui són tan jove²²⁷. Per què·t burles de mi? Per cert no u té merescut la disposició de ma juvenil talla, ja só estat amat per nimfas de les aygües. No sé què significa la graciosa acullensa de ton gentil esguart, car si yo riu²²⁸, tu rius, e sovint plorant te he vista plorar, no obmatent²²⁹ de tornar-me resposta, si bé comprench lo moure de tos labis, mes no vol la mia trista sort que venga a oïda de les mies orelles. Què és so que yo veig? Seria yo mateix? Engana'm ma figura! Só ensès de la {25c} amor! Què faré en trespàs de tanta congoxa, pregaré o admetré los meus? Què pregaré, si·l que desig só yo? La soberga bellesa me'n fa passar fretura²³⁰. O, ja pogués dexar aquest trist cors! E só cert que desig so que negun amant nunca ha desijat: de la cosa amada volria'n ésser luny! Ja aquesta dolor ha aflaquit mes forces e acursat lo temps del miserable viure, e·n la edat florida²³¹ finirà lo meu viure, de què no m'anujaria si pensàs que, après de ma mort, restàs aquesta bellesa, qui ab mi finirà. E los dos de concòrdia, espirant una ànima, posarem fi al viura.

Havia axí dit, e làgremes no cessaven de sos ulls d'estillar, per qui, enterbollida l'aygua, mancava lo pler de la primera vista.

—E ha on fuigs —crijà Narsiso—, deseparant a mi, qui sens tu no puch viure? Ja que no·t puch tocar, consent-me lo mirar.

E mentre que entra aquestes dolors se detenia, despullada la roba, començà ab dues pedres²³² a batre²³³ los seus pits, a què seguí una gran maravella²³⁴, que aquells començaren a mudar la color, mesclada de vermell²³⁵. E mentra que en l'aygua miràs lo mudar de sa color, no podent mes sostenir l'anuig que·l turmentava, lensat a l'un costat, a poch a poch cremant²³⁶, perdé del tot

14 mies] *Amb la i impresa amb poca tinta* || 15 ensès] *Amb la s impresa amb poca tinta*.

²²² *silvas*: enteneu 'boscos'.

²²³ *rams*: enteneu 'branques'.

²²⁴ *lo que desige e serch*: omissió del llatí següent 'tantus tenet error amantem!' ('tanta és la confusió de qui estima!', *Met.* III.447). Alegre es mostra atret per la vessant sentimental del text d'Ovidi, però elimina aquesta exclamativa de temàtica clarament sentimental.

²²⁵ *la*: tant aquest pronom com el que hi ha a continuació es refereixen a l'ombra, en femení.

²²⁶ *hix*: enteneu 'surt'.

²²⁷ *e si duptes de multitut de gent, asegurete la soledat de mi, qui són tan jove*: per 'duptes' enteneu 'tems', i per 'són' enteneu 'sóc'; afegitó del català, de sentit confús, que recomana a l'ombra que surti de l'aigua, que no temi a la multitud, perquè es troba sol.

²²⁸ *riu*: enteneu 'ric' (*DCVB*, s.v. *riure*).

²²⁹ *no obmatent*: enteneu 'no ometent', amb el sentit de 'no deixant de' (*DCVB*, s.v. *obmetre*).

²³⁰ *La soberga bellesa me'n fa passar fretura*: per 'soberga' enteneu 'excessiva', i per 'fretura' enteneu 'mancança'; del llatí 'inopem me copia fecit' ('la riquesa em fa pobre', *Met.* III.466).

²³¹ *e·n la edat florida*: del llatí 'primoque (...) aevo' ('i en la primera edat', *Met.* III.470).

²³² *ab dues pedres*: traducció del llatí 'marmoreis (...) palmis' ('amb les mans de marbre', *Met.* III.481).

²³³ *batre*: enteneu 'colpejar'.

²³⁴ *a què seguí una gran maravella*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

²³⁵ *mesclada de vermell*: traducció, amb eliminació, de la comparació del llatí 'roseum (...) ruborem | non aliter quam poma solent, quae candida parte, | parte rubent, aut ut variis solet uva racemis | ducere purpureum nondum matura colorem' ('un rubor morat, ben semblant al que pren la poma que, encara mig blanca, va madurant; o els grans de raïm que, amb tons ben diversos, tenen, no encara madurs, un color que tira a la porpra' (Parramon 1996: 85-6), *Met.* III.482-5).

la color y la força, restant desfet lo gentil cors que'n temps passat havia amat Echo, qui, encara que irada e per ell desdenyada restàs, no s'oblidà de tornar replicar ab dolorosa veu los crits del qui moria²³⁷, del qual la darrera veu que dix, essent prop de morir, fon ab un gran sus- {25d} pir:

- 5 —O, jove graciós²³⁸, per mi amat debades!
 No callà la trista nimfa, ans ab no menys dolor tornà dir:
 —Per mi amat debades²³⁹.

Era restat lo cap de aquell sobre les verdes herbes, els ulls tancats per no poder mirar lur soberga²⁴⁰ ballesa. E, pus que fora d'aquest món fon davallat en los palaus de Plutó²⁴¹, encara vuy està en l'aygua de Estígia²⁴² renovant la antiga dolor²⁴³.

Granment restaren de açò anujades les germanes²⁴⁴, cobrint dells²⁴⁵ cabells arrencats²⁴⁶ de lur cap lo perdut cors d'aquell. Planguéran²⁴⁷ a elles molt les nimfes dels boschs²⁴⁸, responent al derrer so dels dolorosos plants la trista veu de Echo. E com, havent aparellat solennitat de honrades obsèques, volguessen a aquell dar noble sepultura, no trobaren lo cors, restant en loch d'aquell una flor groga, senyida a l'entorn de gentills fulles blanques.

20 CAPÍTOL SISÈ, EN QUI SE TRACTEN TRES TRANSMUTACIONS, SO ÉS, DE BACHO EN INFANT, DELS BANDEJATS DE TOSCANA EN DALFINS, E DE PENTEU EN PORCH SALVATGE

25 Coneguda y per vertaderes experiències haguda certitut de la sciència que tenia Tirèsias en lo endevinar, cresqué la sua fama per les ciutats de Acaya²⁴⁹, entre les quals la gran Tebas era comptada per principal²⁵⁰. En aquesta era Penteu, nét de l'antich Cadino²⁵¹, qui tenint a burla {26a} los fets de aquest vell, un jorn enconçant-lo li dix:

25 enconçant-lo li] encotratlilo. *Amb una titlla damunt la a.*

²³⁶ *a poch a poch cremant*: traducció, amb eliminació, de la comparació del llatí 'ut intabescere flavae | igne levi cerae matutinaeque pruinae | sole tepente solent, sic attenuatus amore | liquitur et tecto paulatim carpitur igni' ('igual que la cera groga amb la flama lleu o el gebre amb l'escalf de l'aurora solen fondre's, així, consumit pels focs amorosos que el devoren per dins, es va desfent sense pressa', *Met.* III.487-10).

²³⁷ *los crits del qui moria*: traducció en estil indirecte del llatí 'eheu!' ('Ai!', *Met.* III.495).

²³⁸ *jove graciós*: del llatí 'dilecte puer' ('noi estimat', *Met.* III.500). El català tradueix el 'dilecte' per un 'per mi estimat' a continuació; cal entendre, doncs, que el 'dilecte', en ment del traductor català, ha funcionat en dues direccions: afegint l'adjectiu 'graciós' i traduït com a 'per mi estimat', en un procediment d'amplificació propi d'Alegre.

²³⁹ *ans ab no menys dolor torna dir*: —*Per mi amat debades*: traducció, amb eliminació, del llatí 'totidemque remisit | verba locus, dictoque 'vale' 'vale' inquit et Echo' ('el lloc va retornar totes les paraules dites, i dient 'adéu', 'adéu' digué també Eco', *Met.* III.500-1).

²⁴⁰ *soberga*: enteneu 'excessiva'.

²⁴¹ *los palaus de Plutó*: del llatí 'inferna sede' ('la seu infernal', *Met.* III.504).

²⁴² *Estígia*: enteneu 'Estix', riu dels inferns.

²⁴³ *renovant la antiga dolor*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

²⁴⁴ *les germanes*: del llatí 'Naidés' ('les nàiades', *Met.* III.506).

²⁴⁵ *dells*: llegiu 'dels'.

²⁴⁶ *cabells arrencats*: del llatí 'sectos (...) capillos' ('cabells tallats', *Met.* III.506). En Ovidi és una ofrena, com la que fa Aquil·les davant la tomba de Pàtrocle (*Il.* XXIII.141), però en català els cabells són arrencats per les germanes arran del seu dolor, variació no present en italià.

²⁴⁷ *Planguéran*: enteneu 'van plànyer'.

²⁴⁸ *nimfes dels boschs*: del llatí 'Dryades' ('driades', *Met.* III.507).

²⁴⁹ *Acaya*: regió del Peloponnès que, en Homer i més tard entre els romans, designa tota Grècia; la primera referència romana de 'Acaia' per referir-se a Grècia és aquest vers d'Ovidi (Álvarez-Iglesias 1995: 300).

²⁵⁰ *entre les quals la gran Tebas era comptada per principal*: del llatí 'spernit Echionides tamen hunc ex omnibus unus' ('no obstant, de tots el desprecia només l'Equiònida', *Met.* III.513), en referència al fill d'Equiòn, Penteu, rei de Tebes; el llatí dona la informació geogràfica a partir de Penteu, mentre que el català dona directament el nom de la ciutat.

²⁵¹ *nét de l'antich Cadino*: afegitó del català, tal vegada a partir de l'italià 'figliuolo de Echione e de Agave' (2001: 202).

—Vell orat, envellit en mals dies. Y ara, que és orb, t'ést mès endevinar!²⁵²

De què molt anujat lo prom²⁵³, movent lo pesat cap ab soberga ira²⁵⁴, dix:

—Entracuydat²⁵⁵ tu! Per tenir lo que manca a mi veuràs molt prest trista fi de tos dies²⁵⁶, e valguera més per la tua salut que fosses cech com yo per no
5 haver ha veure la gran festa de Bacho. Car temps vendrà, e prest si no m'engan, que, venint contre Tebas lo fill de Sèmele²⁵⁷, ab tos menyspreus per no voler a ell sacrificar, te seguirà²⁵⁸ que, ab mil nafres escampada la tua trista sanch, tenyiràs estas silvas, rabent tals dans per ta mare e tias. Y a tal ora, tart penedir-te farà clar conèixer que sota aquest núvol de saguedat²⁵⁹ he mirat yo
10 prou luny lo dan de ta persona.

Anujat y spantat restà de tal oir lo fill de Echíon²⁶⁰. E dins spay de poch temps començà lo dir de Tirèsias exir en veritat, perquè venint Líber²⁶¹, altrament Bacho anomenat²⁶², tot lo poble de Tebas, les dones velles acompanyant les jòvens, li isqueren a rebre'l ab so de tamborets e d'altres
15 esturments²⁶³. La qual cosa com miràs Penteu ab ànimo indignat a tots començà axí parlar²⁶⁴:

—Quina saguedat²⁶⁵ enpaxa axí la lum de vostre entendre, o ciutadans de Tebas²⁶⁶? E serà veritat que restareu vensuts, sens saber per qui, solament ab lo so de tabals e de sembas²⁶⁷? Vosaltres, qui ab esforç haveu ja sostengut
20 aspres treballs de guerra, ara sereu vensuts per fúria de vi e follia de dones? Dels vells me mara- {26b} vell, qui, après de tants treballs sostenguts en la

13 dones] *Amb la o només mig impresa per la part superior.*

²⁵² *Vell orat, envellit en mals dies. Y ara, que és orb, t'ést mès endevinar*: per 'orat' enteneu 'boig, perturbat', i per 'és' enteneu 'ets'; de l'italià 'O vecchio maladetto, tu se' cieco e col male anno te fai indivino' (2001: 202), que tradueix l'estil indirecte del llatí 'tenebrasque et cladem lucis ademptae | obicit' ('li retreu les seves tenebres i la desgràcia de la llum perduda', *Met.* III.515-6).

²⁵³ *prom*: llegiu 'prohom'.

²⁵⁴ *ab soberga ira*: per 'soberga' enteneu 'excessiva'; del llatí 'albertia (...) canis' ('blanquejant per les canes', *Met.* III.516). La variació respecte de l'original pot tenir l'origen en la lectura de Bonsignori 'Tiresia respuse scotendo el capo' (2001: 202), d'on el traductor català pot haver inferit que la ira excessiva és la causa de la sacsejada.

²⁵⁵ *Entracuydat*: enteneu 'confiat en excés' (*DCVB*, s.v. *entrecuidar*).

²⁵⁶ *per tenir lo que manca a mi, veuràs molt prest trista fi de tos dies*: per 'prest' enteneu 'aviat'; afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

²⁵⁷ *lo fill de Sèmele*: traducció, amb eliminació, del llatí 'proles Semeleia, Liber' ('Líber, el fill de Sèmele', *Met.* III.520).

²⁵⁸ *te seguirà*: enteneu 'et succeirà'

²⁵⁹ *núvol de saguedat*: per 'saguedat' enteneu 'ceguesa'; del llatí 'tenebris' ('tenebres', *Met.* III.525).

²⁶⁰ *Anujat y spantat restà de tal oir lo fill de Echíon*: del llatí 'talía dicentem proturbat Echione natus' ('el fill d'Equíon empeny amb menyspreu el que diu coses semblants', *Met.* III.526), mentre que en italià hi ha una variació del llatí. La traducció catalana depèn de la variant 'perturbat', testimoniada en còdexs com *Goth.1* i *2*, *Sen.2*, *edd.Venn.*, *Ald.* o *Bersm.* de l'edició de Jahn (1823: 196).

²⁶¹ *Líber*: antiga divinitat itàlica de la fertilitat, identificada amb Bacus.

²⁶² *altrament Bacho anomenat*: afegitò del català, no present en llatí. Potser aquesta traducció explica que, en parlar del fill de Sèmele, no ha traduït el llatí 'Liber'. Vegeu nota anterior *lo fill de Sèmele*.

²⁶³ *ab so de tamborets e d'altres esturments*: per 'esturments' enteneu 'instruments'; de l'italià 'sonando li stromenti' (2001: 202), mentre que el llatí té 'festis ululatus' ('amb crits festius', *Met.* III.528).

²⁶⁴ *La qual cosa com miràs Penteu, ab ànimo indignat a tots començà axí parlar*: de l'italià 'Penteo, vedendo questo, chiamò li vecchi e li giovani dicendo' (2001: 202), mentre que el llatí salta directament a l'estil directe.

²⁶⁵ *saguedat*: enteneu 'ceguesa'; del llatí 'furor' ('bogeria', *Met.* III.531). Mentre Penteu es refereix al 'furor' dels seguidors de Bacus, Alegre relaciona l'actitud dels tebas amb la ceguesa, el tema de la conversa entre Penteu i Tirèsias.

²⁶⁶ *o ciutadans de Tebas*: del llatí 'anguigenae, proles Mavortia' ('fills de la serp, descendència de Mart', *Met.* III.531), que Bonsignori té semblant al llatí.

²⁶⁷ *sembas*: enteneu 'tambors usats en la guerra i les festes' (*DCVB*, s.v. *cemba*).

mar per arribar assí a viure, reposats axí permeten pendre²⁶⁸ la terra sens batalla! O, jòvens companyons de la mia edat, a vosaltres me gire envergonyit del que us veig en lo cap: la garlanda de pàmpols portau per cabasset!²⁶⁹ En gràcia us deman que us racordeu del vostre antich començ e, vestint-vos del fort ànimo de aquella serpent qui a tants donà mort, treballau en semblar-la.
 5 Ella morí per defensar la aygua on son cors reposava, e vosaltres, creent a mi, posareu en parill la vida per restaurar y defensar la fama, ab la qual perduda no deveu desijar los hòmens més la vida. Si los fats permetessen per longuesa de citi²⁷⁰, per esforç de combatre, per astúcia de discrets²⁷¹ capitans Tebas fos
 10 destroïda, no m'í donara tant, perquè, mesquins, restaríam sens culpa y la nostra dolor, encare que fos planta²⁷², no us daria vergonya. ¿Mes are, on aparem²⁷³, vensuts per un minyó delicat y sens armes, lo qual may cavalca cavall ne ha senyit espasa, ans va ab roba pintada e garlanda al cap? ¿Y no bastarem en²⁷⁴ lançar-lo nosaltres com hi bastà Acrísio²⁷⁵, qui li tancà les
 15 portes? Ell se espantarà si us veu venir contra ell. Anau-hi prestament e portau-lo ligat, que yo vull veura la deïtat sua per a quant bastarà²⁷⁶.

Oint aquestes raons son avi Cadino²⁷⁷, quant podia treballà ab raons amansar la sua fúria, amonestant-lo a no menysprear la deïtat de Bacho. Mes tot açò éran falles ensanent la concebuda ira del {26c} seu indignat ànimo a
 20 major crueltat²⁷⁸. Per on, cuytats²⁷⁹, sos servidós anaren per a pendre a Bacho, e no trobant sinó un vell cansat²⁸⁰, a Panteu l'aportaren²⁸¹, lo qual, mirant ab ulls de rabiós ànimo, volgué ab talls²⁸² raons espantar:

—O, desaventurat, digues-me sens pensar, pus tens la mort veïna, lo nom teu e la terra, ne per quina raó segueys los sacrificis de aquest ficte déu.

25 Aquell, sens por alguna, axí li respòs:

—Lo meu nom és Asestes²⁸³ e só nat en Mehònia,²⁸⁴ mon pare era pobre e ab los filats pescant procurava la vida, dels quals a soles²⁸⁵ me heretà²⁸⁶. E yo,

20 cuytats] cuytas.

²⁶⁸ *permeten pendre*: enteneu 'permeten que la terra sigui presa'.

²⁶⁹ *cabasset*: enteneu 'capell de ferro que cobria el crani' (*DCVB*, s.v. *cabasset*).

²⁷⁰ *citi*: enteneu 'setge militar'.

²⁷¹ *discrets*: enteneu 'prudents'.

²⁷² *planta*: enteneu 'plant, plany'.

²⁷³ *on aparem*: enteneu 'com apareixem, què semblem'.

²⁷⁴ *bastarem en*: enteneu 'aconseguiem'.

²⁷⁵ *Acrísio*: enteneu 'Acrisi', rei mític d'Argos que no acceptà el culte de Bacus, segons Ovidi (*Met.* IV.607-10).

²⁷⁶ *bastarà*: enteneu 'arribarà'.

²⁷⁷ *son avi Cadino*: traducció, amb eliminació, del llatí 'avus, (...) Athamas, (...) cetera turba suorum' ('l'avi, Atamant i la resta de la gentada dels seus', *Met.* III.564).

²⁷⁸ *seu indignat ànimo a major crueltat*: eliminació de la comparació següent 'sic ego torrentem, qua nil obstabat eunti, | lenius et modico strepitu decurrere vidi; at quacumque trabes obstructaque saxa tenebant, spumeus et fervens et ab obice saevior ibat' ('tals els torrents he vist, que allà on no troben obstacles baixen tranquil·lament sense fer soroll per on corren, però si és el seu curs obstruït pels troncs o les pedres salten escumejants la barrera, i amb força bramulen' (Parramon 1996: 88), *Met.* III.568-71).

²⁷⁹ *cuytats*: enteneu 'diligents'.

²⁸⁰ *e no trobant sinó un vell cansat*: traducció en estil indirecte del llatí 'hunc (...) tamen comitem famulumque sacrorum | cepimus' ('però hem trobat aquest, company i servent dels sacrificis', *Met.* III.574). El 'vell cansat' s'explica a partir de l'italià 'uno vecchio' (2001: 203).

²⁸¹ *l'aportaren*: traducció, amb eliminació, del llatí 'tradunt, manibus post terga ligatis' ('el porten amb les mans lligades darrere l'esquena', *Met.* III.575).

²⁸² *talls*: llegiu 'tals'.

²⁸³ *Asestes*: enteneu 'Acetes', un seguidor de Bacus.

²⁸⁴ *Mehònia*: llegiu 'Meònia', contrada de Lídia; també nom poètic d'Etrúria, pel suposat origen lidi dels etruscos.

²⁸⁵ *a soles*: enteneu 'tot sol'.

²⁸⁶ *me heretà*: enteneu 'em va fer hereu'; del llatí 'non mihi quae duri colerent pater arva iuveni | lanigerosve greges, non ulla armenta reliquit' ('el meu pare no em va deixar terres per llaurar, que cultivessin bous esfoçats, tampoc ramats llanuts, ni cap vacada', *Met.* III.584-5).

no content de seguir la sua art²⁸⁷, treballí en haver una barca, ab qui navegant aprenguí²⁸⁸ molts ribatges e comensí a notar les calitats dels vents e força dels planetes²⁸⁹. E seguí's que, navegant ab mi una companyia de lombarts, bandejats de Toscana²⁹⁰, com un matí fossem prop de la tera, anaren tots per
 5 portar aygua fresca de una font que·l·ls mostrí. E estant esperant-los, sentí per lo bosch moure una gran brega²⁹¹, e no tardà que·ls viu venir aportant pres un infant de tan alegant forma, que no·m racort en los jorns de ma vida haver vist res semblant²⁹². Aquell los seguia com un home qui levat de dormir²⁹³ està torbat. Mirant yo en les particulàs gentilesas²⁹⁴ d'aquell, no y comprenia res
 10 que fos d'ome mortal, e als lombarts²⁹⁵ girat diguí: “No sé qual deïtat és ab aquest infant, però qualsevol sia, yo lo prech que·ns fauoresca a nostre navegar e perdó²⁹⁶ a nosaltres.” Anujats de oir-me dir tal, respongueren aquells²⁹⁷: {26d} “Prega per tu, si vols, e no·t curs²⁹⁸ de nosaltres, que ja·ns darem recapte²⁹⁹.” Per on comensí a entendre lur mala intenció, e, no volent
 15 consentir a lur pler³⁰⁰, un d'èls, anomenat Líarba³⁰¹, me donà ab un rem³⁰² tan

²⁸⁷ *no content de seguir la sua art*: traducció en estil indirecte del llatí ‘accipe quas habeo, studii successor et heres | (...) opes’ (‘accepta les riqueses que tinc, successor i hereu de la meua afició’, *Met.* III.589-90). Hi ha, també, eliminació de la resta ‘moriensque mihi nihil ille reliquit | praeter aquas; unum hoc possum appellare paternum’ (‘i morint no em va deixar res, excepte les aigües; només aquestes puc anomenar paternes’, *Met.* III.590-1).

²⁸⁸ *aprenguí*: enteneu ‘vaig aprendre’ o ‘vaig prendre’ amb el sentit de ‘vaig atracar’ (*DCVB*, s.v. *aprendre* 2), tot i que sembla més probable la primera accepció, traducció del verb ‘addidici’ (‘vaig conèixer’).

²⁸⁹ *les calitats dels vents e força dels planetes*: simplificació del llatí ‘Oleniae sidus pluviale Capellae | Taygetenque Hyadasque (...) Arcton’ (‘el plujós astre de la Cabra d’Olen, Taigete, les Híades i l’Óssa’, *Met.* III.594-5).

²⁹⁰ *ab mi una companyia de lombarts, bandejats de Toscana*: del llatí ‘Delon’ (‘a Delos’, *Met.* III.597). En llatí la referència a l’origen dels mariners es troba més endavant (‘Tusca’, *Met.* III.624), Bonsignori es refereix a aquest mariners aquí com a ‘dicennove sbanditi de Toscana’ (2001: 203). El capítol prové de l’*Hymn. hom. VII* a Dionís, on s’especifica que els mariners són tirrens, però no etruscos, sinó d’un poble no hel·lènic de Tràcia.

²⁹¹ *sentí per lo bosch moure una gran brega*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

²⁹² *que no·m racort en los jorns de ma vida haver vist res semblant*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

²⁹³ *levat de dormir*: traducció, amb eliminació, del llatí ‘mero somnoque’ (‘per culpa del vi i de la son’, *Met.* III.608).

²⁹⁴ *particulàs gentilesas*: simplificació del llatí ‘cultum faciemque gradumque’ (‘el seu vestit, la seva cara i el seu pas’, *Met.* III.609).

²⁹⁵ *als lombarts*: traducció del llatí ‘sociis’ (‘als companys’, *Met.* III.611).

²⁹⁶ *perdó*: enteneu ‘perdoni’.

²⁹⁷ *Anujats de oir-me dir tal, respongueren aquells*: afegit del català, no present en llatí, potser a partir de l’italià ‘Dissero quelli sbanditi’ (2001: 204). La solució de Bonsignori, potser també la d’Alegre, sembla explicar-se per la lectura del llatí ‘Dictys’ (*Met.* III.615), nom del mariner que intervindrà en el diàleg, en ‘Dictis’ (‘dites aquestes coses’).

²⁹⁸ *curs*: enteneu ‘tinguis cura, preocupis’.

²⁹⁹ *ja·ns darem recapte*: enteneu ‘ja ens ocuparem de nosaltres’.

³⁰⁰ *Per on comensí a entendre lur mala intenció, e no volent consentir a lur pler*: simplificació dels versos *Met.* III.615-23, on Ovidi detalla els noms d’alguns dels mariners, la seva actitud concreta i la negació, en estil directe, d’Acetes.

³⁰¹ *anomenat Líarba*: traducció, amb eliminació, del llatí ‘Lycabas, qui Tusca pulsus ab urbe | exilium dira poenam pro caede luebat’ (‘Lícabas, expulsat d’una ciutat toscana, que pagava amb l’exili el càstig per un assassinat cruel’, *Met.* III.624-5). Aquesta apreciació ha estat moguda al principi del capítol. Vegeu nota anterior *ab mi una companyia de lombarts, bandejats de Toscana*. Bonsignori té el nom ‘Liarba’ (2001: 204), semblant al català, mentre que Del Virgilio dona ‘Licabas’ (f. 29r, *ap.* Ardissino 2001: 211, n. 68). Jahn (1823: 204) no testimonia cap variant semblant al ‘Liarba’ català, que depèn de Bonsignori.

³⁰² *ab un rem*: del llatí ‘pugno’ (‘amb un cop de puny’, *Met.* III.626), potser a partir d’una mala lectura en ‘ligno’ (‘amb un rem’), variant no testimoniada en Jahn (1823: 204). Bonsignori no especifica amb què efectua el cop Licabas.

gran colp per lo coll, que en mar fôra caygut, sinó que-m tinguí ab l'arbre³⁰³, loant-li tots so que havia fet. Aquest infant era Bacho, lo qual fins aquella ora no havia conagut, quant despertat los començà a dir: “Què enteneu a fer? Qui m'è aportat assí? On me voleu menar³⁰⁴?” Començà-lo afalagar Proteu³⁰⁵ ab benignes paraules, assegurant-lo de tot dupte³⁰⁶ li dix: “No temes res, digues on vols anar, que sens algun dan teu allà te portarem”. “En Naso³⁰⁷” dix l'infant³⁰⁸ “és la mia posada. Si allà me aportau e y voleu aturar, haureu reposat viure.” Juren aquells per la mar e lo cel de portar-lo en Naso, e a mi manen que tenga tal camí, lo qual, com [seguissem] ab pròsper vent, vengué la hu³⁰⁹ prop mi dient: “Y com sou foll! Creeu que-l que diem se haze axí de fer, ne que vullam portar aquest infant a Naso³¹⁰? Girau a mà squerra”. “Prengua algú de vosaltres” los diguí ab fellonia “lo govern de la barca e anem on vullau. Quina gent del diable³¹¹! No haveu dit susara que iríam a Naso³¹²?” Restaren tots torbats, e levat Calion³¹³, me començà a pregar que-ls aportàs a Délon³¹⁴ e que no-ls mancàs en tal necessitat, perquè sens mi no-s teníam per segurs de la vida. Yo, poch curant de lurs raons, los dexava estar. E ell lavors, prenent los remes, dexant Naso a la dreta, prenia altre camí. A tal hora lo déu Bacho, fin- {27a} gint que començava de entendre l'engan³¹⁵, en la proha muntant e descobrint la terra, ab làgremes conformes a la edat que mostrava, senglotejant los dix: “A, mariners, y a on me aportau? Enganat me haveu! No és açò lo que promès me havíeu. Quina honor guanyau de haver enganat a un petit minyó?” Plorave yo ab ell, mogut de pietat, e rient-se los ladres de nostres tristes làgremes, ab soptat moure de remes treballaven de arribar en terra per poder aportar lo lur desig a fi. Guarde què-t dich, Penteu³¹⁶. Una gran maravella nos seguí en tal punt ten vera com tench per cert la deïtat de Baco, qui aquella causà, mirant-ho los meus ulls³¹⁷: la barca restà en sech en lo mig

1 tinguí] tiguí || 8 en Naso] enaso || 9 [seguissem]] sequissem. *La forma amb q no està testimoniada en els repertoris lèxics consultats, però podria tractar-se d'un llatinisme, freqüents en Alegre || 11 Prengua] Pregna. Amb una tilla de nasal damunt de la e || 18 començava] Amb la o només mig impresa per la part dreta.*

³⁰³ *ab l'arbre*: enteneu ‘amb el pal de la nau’; de l’italià ‘all’arbore’ (2001: 204), mentre que el llatí té ‘in fune’ (‘d’una corda’, *Met.* III.628).

³⁰⁴ *menar*: enteneu ‘conduir’; el parlament de Bacus és traducció de l’italià ‘Che fate voi? e che remore è cotesto? chi de voi me ha menato qui? diteme dove voi me volete menare’ (2001: 204).

³⁰⁵ *Proteu*: del llatí ‘Proreus’ (*Met.* III.634), potser a partir de la variant ‘Proteo’ de l’italià (2001: 204), variant també testimoniada en llatí en els còdexs *Dresd.*, *Berol.* i *Goth.1* (Jahn 1823: 205).

³⁰⁶ *dupte*: enteneu ‘temor’.

³⁰⁷ *Naso*: enteneu ‘Naxos’, una de les Cíclades, pàtria de Bacus segons algunes versions.

³⁰⁸ *l'infant*: del llatí ‘Liber’ (*Met.* III.636) o de l’italià ‘Baco’ (2001: 204).

³⁰⁹ *la hu*: enteneu ‘lo un’ (*DCVB*, s.v. *la*); ‘la’ és forma antiga de l’article masculí davant el numeral i l’article indefinit ‘un’ o ‘u’.

³¹⁰ *Creeu que-l que diem se haze axí de fer, ne que vullam portar aquest infant a Naso*: de l’italià ‘credi tu che noi vogliamo ire a Nason, posto che abbiamo ditto così?’ (2001: 204).

³¹¹ *Quina gent del diable*: de l’italià ‘in nome del diavolo’ (2001: 204), no present en llatí.

³¹² *No haveu dit susara que iríam a Naso*: per ‘susara’ enteneu ‘fa un moment’; afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

³¹³ *Calion*: de l’italià ‘Calion’ (2001: 204), mentre que el llatí té ‘Aethalion’ (‘Etalíó’, *Met.* III.647).

³¹⁴ *a Délon*: enteneu ‘a Delos’; de l’italià ‘Delon’ (2001: 204), afegitó no present en llatí. Com indica Ardissino (2001: 211, n. 72), es remunta a Del Virgilio (‘Ponamus quod dixerimus ita, ita possumus enim timere ire Nissam sicut ipse timet ire Delon’, f. 29r, *ap.* Ardissino: *ibid.*).

³¹⁵ *fingint que començava de entendre l'engan*: com si no l’hagués entès fins llavors.

³¹⁶ *Penteu*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

³¹⁷ *una gran maravella nos seguí en tal punt ten vera com tench per cert la deïtat de Baco, qui aquella causà, mirant-ho los meus ulls*: amplificació del llatí ‘per tibi nunc ipsum (nec enim praesentior illo | est deus) tam me tibi vera referre | quam veri maiora fide’ (‘Et juro ara per aquell (car cap déu és més proper que ell) que les coses que t’explico són tan certes com semblen increïbles’, *Met.* III.659-60).

de la mar, com si fos en la terra. Maravellant-se los qui vogaven de l' star de la barca e corrent al remey de las velas, en va les estengueren. Mudaren-se los remes en grans brots de eura, e a tal hora Baco en pròpia figura se amostrà coronat de florits pàmpols. E miraven penjant en les entenes lops servés e panteras³¹⁸, de què tant se espantaren, que, presos d'oradura³¹⁹, començà Medon³²⁰ a mudar la color e a restar tot negre. Era-li prop Líarbas³²¹, e vent tal maravella dix: "Què vol dir açò?" Ab les quals paraules, mudant la forma com l'altre, restà peix. Libis³²², volent moure los remes, féu la mateixa fi. E un altre, volent fer un nuu a la vela, en mar caygué, convertit com los altres. Éran aquests uns peixos negres en la color ab la coha voltada e, saltant a diverses parts, lançaven ab les coes la ay- {27b} gua a l'entorn. E axí jugant anaven enciruint la barca, acabusant³²³ e exint sobre l'aygua, e ballant feyen cercle, enciruint-nos ab una gentil dança, espiran l'aygua que havían presa ab los amples narils.³²⁴ E axí, restant tots convertits en dalfins, yo sol del nombre de vint fuy quiti³²⁵ de tal dan. Espantat stava del que havia vist, quant lo benigne déu se acostà a mi dient: "No hages por, Asestes, té lo camí de Naso³²⁶." On, pus fom³²⁷ arribats, d'aquell die avant li só estat devot he é fets sacrificis, al qual deman en gràcia que·ls me³²⁸ dexe durar.

Ab gran anuig havia Penteu scoltat aquest vell, lo qual manà a sos servidors que liurassen a mort. E, perquè no tenían aparellats los turments necessaris, tancant-lo en un carçre³²⁹, detenint-lo a vida³³⁰, passàran algun poch, e és fama que, sens tocar-lo algú, se viu solts los ligams e ubertes les portes, per on exint anà trobar a Baco, comptant-li lo perill en què era stat per ésser-li devot³³¹.

Cresqué per açò la ira sua contra Penteu, e, anant per lo camí de Tebas³³², no volgué lo nèt de Cadino³³³ trametre-y a algú, mes ell mateix li anà ab les armes en contre. E com miràs de lunny aquell, venint ab multitud de hòmens y de dones, lo so dels esturments³³⁴ lo comogué a ira, com moure acostúman les trompes los cavalls a desig de combatre. Espletant³³⁵ lo ànimo de Baco en venjança contra ell, lo vestí de semblança de un porch molt salvatge, de la vista del qual primer fon la mare avisada e, creent que era porch, cridà a ses germanes Y- {27c} no y Aneònoe:³³⁶

32 germanes] germnees.

³¹⁸ *lops servés e panteras*: del llatí 'tigres (...) lyncum' ('tigres, linxs', *Met.* III.668-9).

³¹⁹ *d'oradura*: enteneu 'de bogeria'.

³²⁰ *Medon*: llegiu 'Medont', un dels mariners tirrens.

³²¹ *Líarbas*: enteneu 'Licabas', el fugitiu toscà que ha sortit anteriorment; del llatí 'Lycabas' ('Licabas', *Met.* III.673). El nom sembla no haver estat traduït de l'italià, que té 'Licabas' sense cap variant a l'aparat (2001: 205), sinó assimilant i corregint el nom segons ha sortit anteriorment. Jahn tampoc testimonia la variant (1823: 208). Vegeu nota anterior *anomenat Liarba*.

³²² *Libis*: un altre dels mariners.

³²³ *acabusant*: enteneu 'enfonsant-se'.

³²⁴ *narils*: enteneu 'narius'.

³²⁵ *quiti*: enteneu 'lliure'.

³²⁶ *Naso*: del llatí 'Dian' ('Dia', *Met.* III.690), sobrenom de Naxos; en italià hi ha 'Tia' (2001: 205) i Del Virgilio té 'Chion' (f. 29v, *ap.* Ardissino 2001: 211, n. 79).

³²⁷ *fom*: enteneu 'fòrem'.

³²⁸ *que·ls me*: llegiu 'que me·ls'.

³²⁹ *carçre*: enteneu 'presó'.

³³⁰ *a vida*: enteneu 'amb vida, vivent'.

³³¹ *per on exint anà ... per ésser-li devot*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

³³² *Tebas*: de l'italià 'Tebe' (2001: 207), mentre que el llatí té 'Cithaeron' ('Citeró', *Met.* III.702).

³³³ *lo nèt de Cadino*: del llatí 'Echionides' ('l'Equiònides', *Met.* III.701).

³³⁴ *esturments*: enteneu 'instruments'.

³³⁵ *Espletant*: enteneu 'esclatant, manifestant-se sobtadament'.

³³⁶ *Yno y Aneònoe*: enteneu 'Ino i Autònoe', germanes d'Àgave, la mare de Penteu; afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

—Què us par d'aquell salvatge qui guaste tot lo camp? Anem-lo a matar.

Corre derrera ellas tota la multitud per a matar lo porch. Fuig aquell tremolant, dexada la crueltat primera. E ja portat en conexença de la sua culpa, aquella confessava sens ésser escoltat:

5 —Ajuda-me, ma tia³³⁷! —deya ab veu plorant—. [Yno], só yo, Penteu³³⁸, lo vostre car nebot! Guarda que no us emprenga³³⁹ com als cans d'Atèon, vostre fill. No us engan per ventura³⁴⁰ alguna falsa semblança.

—No conech Actèhon —responia aquella, e ab gran fúria li arençà un braç; ne tardà l'altra tia de arrencar-li aquell qui li restava. Anave lo desaventurat
10 per trobar pietat ab la sua cruel mare, la qual com encontràs no tenint braços ab què la abraçàs, amostrant-li la sanch qui per les nafres abundantment rajaven, als seus peus se lançà, e aquella, vent-lo caygut en terra, ab fúria prenent-lo per los cabells, lo coll li arrencà e ab los dits sangonosos aquell alçant en alt ab alta veu cridà:

15 —Mia és la victòria, perquè yo tench lo cap!

Hi havent dit açò, corrent tots sobre ell, del tot lo trocejaren, crexent per açò la devoció e por del gran déu Baco. Component-li³⁴¹ altars, acompanyats de plasents sacrificis, celebraren d'aquí avant ab por la sua festa.

ACABA LO TERCER LIBRE DE *TRANSMUTACIONS DEL POETA OVIDI*

6 cans] *Amb la a impresa amb poca tinta.*

³³⁷ *ma tia*: en referència a Autònoe ('Autonoès', *Met.* III.720), mare d'Actèon i tieta de Penteu.

³³⁸ [Yno], *só yo, Penteu*: en comptes d'Ino el llatí té 'Autonoès' (*Met.* III.720), cosa que també fa l'italià 'Autonoe' (2001: 207). En llatí i en italià Penteu s'adreça a Autònoe, i no a Ino, ja que Autònoe és la mare d'Actèon, però el català confon el nom. Per això, tot i que Ino sembla ser el nom present en la traducció, potser el passatge podria ser editat 'Y no só yo Penteu, lo vostre car nebot?', amb Actèon adreçant-se a Autònoe.

³³⁹ *us emprenga*: enteneu 'us passi, us succeeixi'.

³⁴⁰ *per ventura*: enteneu 'per casualitat'.

³⁴¹ *Component-li*: traducció, amb eliminació, del llatí 'colunt Ismenides' ('honoren les Ismènides', *Met.* III.733), referència a les dones de Tebes a partir del riu Ismè.

COMENSA LO QUART LIBRE, EN QUI·S FA MENCIO DE LA FESTA CELEBRADA EN TEBAS PER HONOR {27d} DEL DÉU BACO, E DEL MENYSPREU QUE·N FEREN LES FILLES DE MÍNEYO

Tots del desastre seguit a Penteu restaren més devots¹, mes Alsíthoe², la filla de Míneyo³, maldiu tal sacrifici⁴ y encara és tan folla que nega lo gran Baco ésser fill del déu Júpiter; y són-li companyones en tan celerat crim les sues dos germanes. Ja havia manat lo seu gran sacerdot celebrar-se la festa, [constrenyent]⁵ los poblats⁶ de la ciutat de Tebas reposar del treball⁷, dient⁸ que era mester fer ara major festa de la acostumada per aplacar la ira del déu Baco ofès.

Obeint-lo lo poble, les jòvens y les velles, dexades les filoses y el treball de texir, portàvan sacrificis de odorants ensensos al temple de aquell y ab diversos noms ses laors explicaven, uns nomenant-lo «Baco», els altres «Brònio» e «Lieho»; «Ignígeno⁹» e «Dos vegades nat» molts per loar li deyen, e ensemps «Fill de dos mares»; ajustant-li los altres «Niseho» e «Tioneo intonso¹⁰» e «Leneo, inventor del reym¹¹», «Nictèleo», «Eleho», «Hiaco» e «Èhuan»¹², ensemps ab altres noms de nombre infinit que posseex Líber entre·ls pobles de Grècia; cantant li dèyan:

—Tu tens jovent¹³ no consumat, tu, eternal fadrí, tu, molt gentil, és¹⁴ mirat en l'alt cel, tu tens lo cap de verge com estàs sens corns. Lo Orient és tot per tu vençut fins a l'estrem de Índia, cenyida del riu Gan- {28a} ges. O, tu, molt venerable, a Penteu e Ligurgo, confiant de ses atxes, has dada mort, e a tots los sacrílegos¹⁵. Los mariners toscans¹⁶ tu lensist¹⁷ en la mar, e tu, ab frens

1 qui·s] *Amb la i impresa amb poca tinta* || 8 constrenyent] co estre / yent. *Amb titlles de nasal damunt la o i la segona e; les formes 'costrènyer/constrènyer' provenen d'un mot ja derivat en llatí ('constringere'); potser Alegre ha format el derivat en català a partir del verb 'estrènyer', conservant la e inicial del lexema (conestrenyent?)* || 22 atxes] ales. *Vegeu nota següent a tots los sacrílegos* || e²] om.

¹ *Tots del desastre seguit a Penteu restaren més devots*: afegitó del català, no present en llatí, potser a partir de l'italià 'Facendo la gente cotanta alegrrezza a Baco e seguintodolo tutti per la terra' (2001: 214), o a partir del contingut del principi d'aquest llibre IV, especialment 'rogant Ismenides (...) | iussaque sacra colunt' ('les Ismènides pregunen i duen a terme els sacrificis ordenats', *Met.* IV.31-2).

² *Alsíthoe*: llegiu 'Alcítoe'.

³ *Míneyo*: enteneu 'Mínias', rei d'Orcòmenos de Beòcia.

⁴ *sacrifici*: del llatí 'orgia' ('misteris', *Met.* IV.1).

⁵ *constrenyent*: enteneu 'obligant'.

⁶ *poblats*: enteneu 'habitants'; del llatí 'famulas dominasque' ('serventes i senyores', *Met.* IV.5).

⁷ *reposar del treball*: simplificació del llatí 'immunesque operum famulas dominasque suorum | pectora pelle tegi, crinales solvere vittas, sarta coma, manibus frondentes sumere thyrsos' ('i que les serventes i senyores, lliures de les seves ocupacions, cobrissin els pits amb una pell, que deslliguessin les cintes dels cabells, que guarnissin amb garlandes els seus caps, que portessin a les mans tirsos enramats', *Met.* IV.5-7).

⁸ *dient*: del llatí 'vaticinatus erat' ('havia profetitzat', *Met.* IV.9).

⁹ *Ignígeno*: del llatí 'ignigenam' ('fill del foc', *Met.* IV.12), sobrenom de Bacus.

¹⁰ *intonso*: enteneu 'de cabells llargs, sense tallar'; del llatí 'indetonsus' (*Met.* IV.13).

¹¹ *inventor del reym*: del llatí 'consitor uvae' ('plantador de raïm', *Met.* IV.14).

¹² «Baco», els altres «Brònio» e «Lieho», «Ignígeno» e «Dos vegades nat» molts per loar li deyen, e ensemps «Fill de dos mares»; ajustant-li los altres «Niseho» e «Tioneo intonso», e «Leneo, inventor del reym», «Nictèleo», «Eleho», «Hiaco» e «Èhuan»: traducció dels sobrenoms de l'original llatí, llista pràcticament eliminada en italià, també a les *Allegorie*, motiu pel qual Alegre ha traduït l'original meticulosament i amb encert, potser gràcies a la *Genealogia* boccacciana, que el català adapta a AL IV.1, on comenta aquests noms.

¹³ *jovent*: enteneu 'joventut'.

¹⁴ *és*: enteneu 'ést', és a dir, 'ets' (*DCVB*, s.v. *ésser*).

¹⁵ *a tots los sacrílegos*: del llatí 'sacrilegos' (*Met.* IV.23), referit a Penteu i a Licurg, rei de Tràcia, que també s'oposà al culte de Bacus i que tenia una destal de dues fulles.

¹⁶ *mariners toscans*: en referència al capítol anterior. Vegeu TF III.6.

¹⁷ *lensist*: enteneu 'vas llençar'.

insignes e pintats, constrenys los lops servés¹⁸ a portar lo teu carro. A Bacho los sàtiros¹⁹ seguexen y los vells embriachs²⁰ ab membres tremolants, no podent sostenir-se sobre les canyes ferles²¹. A on se vol que entra²² ensemps ab alegria són sentides clamors de jòvens y de dones, a mescla de²³ grans sons
5 de també, de tabals y de sembas²⁴, ab molts corns y trompetes.

E axí les matrones tebanes²⁵ humilment te supplican que, placat e benigne, los sies favorable. Y entre tants sol les tres filles de Míneyo, tancades en lur casa, maldient a la festa, staven ocupades al servir de Minerva²⁶, una adobant lana e l'altra texint lo die detenien; y la terça, tirant ab lo delicat polze lo li de
10 la filosa, treballave en fer més grossa la fusada, constrenyent ab nou treball a les qui les servien. Y, mentre que axí treballant estiguessen callades, començà la major²⁷ parlar en tal manera:

—Plena va la ciutat de gent arremorada²⁸ y tot lo poble foll se deté en la festa de aquest ficto déu²⁹. Per què só de parer, si us par bo, mas germanes,
15 que, pus som ocupades en lo servir de Pallas, deessa molt millor, aquest útil treball de nostres tendres mans, quant pugam, aleugem ab diverses raons, comptant quascuna de nosaltres una placent història d'aquellas pus antigas, perquè són ab més plaer dels hoynts escolta- {28b} des.³⁰

Lóan totes tal dir, y a ella girades de començar la prégan, qui estech
20 aturada³¹, perquè'n sabia moltes (ya de qual començarà?), y dix:

—¿No sé si us compte de la superba Dircen³², nada en Babilònia y convertida en peix, o diré-us de sa filla, convertida en coloma³³, o voleu que yo us diga de una de las nayas³⁴, qui ab los seus encants convertia los jòvens en cossos de grans pexos, fins que, per un qui sabé més que ella³⁵, fon en pex
25 convertida? ¿O per ventura plaura-us més de saber perquè's mostren vermelles las moras³⁶, que éran blanques, tenyides ab la sanch de dos enamorats³⁷?

1 a portar] aportat || 8 Minerva] *Amb un símbol semblant a un apòstrof al davant.*

¹⁸ *lops servés*: del llatí 'lynxum' ('linxs', *Met.* IV.25); el llop cerver és de 'l'espècie *Felis lynx*' (*DCVB*, s.v. *llop* 2), en castellà 'lince'. Vegeu nota *lop server* a TF V.9.

¹⁹ *A Bacho los sàtiros*: traducció errònia del llatí 'Bacchae Satyrique' ('les bacants i els sàtiros', *Met.* IV.25).

²⁰ *los vells embriachs*: del llatí 'senex (...) ebrius' ('el vell embriac', *Met.* IV.26), en referència a Silè, l'ebrietat del qual apareix a l'*Ars* d'Ovidi (I.542-8). Vegeu Álvarez-Iglésias (1995: 314). Alegre es refereix als vells tebanes, motiu pel qual no tradueix el llatí 'et pando non fortiter haeret asello' ('i mig cau a lloms del seu ase' (Parramon 1996: 96), *Met.* IV.27), en referència a Silè i que, referit als tebanes, no li encaixa en la traducció.

²¹ *canyes ferles*: enteneu 'canyes', potser 'ferles' indica que són gruixudes (?) (*DCVB*, s.v. *ferla* 1).

²² *a on se vol que entra*: enteneu 'a on sigui que vagi'; del llatí 'quacumque ingredieris' (*Met.* IV.28).

²³ *a mescla de*: enteneu 'barrejats amb' (*DCVB*, s.v. *mescla* 1).

²⁴ *semas*: enteneu 'tambor usat en la guerra i les festes' (*DCVB*, s.v. *cemba*).

²⁵ *les matrones tebanes*: del llatí 'Ismenides' ('les Ismènides', *Met.* IV.31), nom de les tebanes a partir del riu Ismè.

²⁶ *al servir de Minerva*: referència a les tasques domèstiques.

²⁷ *la major*: del llatí 'e quibus una' ('una d'aquestes', *Met.* IV.36).

²⁸ *arremorada*: enteneu 'avalotada'.

²⁹ *en la festa de aquest ficto déu*: del llatí 'commentaque sacra' ('i uns sacrificis inventats', *Met.* IV.37).

³⁰ *perquè són ab més plaer dels hoynts escoltades*: modificació del llatí 'vacuas referamus ad aures' ('donem a les orelles ocioses', *Met.* IV.41).

³¹ *aturada*: enteneu 'pensativa'.

³² *Dircen*: enteneu 'Dèrcetis', mare de Semíramis.

³³ *convertida en coloma*: simplificació del llatí 'extremos albis in turribus egerit annos' ('va passar els seus últims anys en torres blanques', *Met.* IV.48).

³⁴ *nayas*: enteneu 'nàiades', nimfes.

³⁵ *que per un qui sabé més que ella*: de l'italià 'e tanto seppe fare' (2001: 215), no present en llatí.

³⁶ *las moras*: de l'italià 'more' (2001: 215), en llatí 'poma' ('fruits', *Met.* IV.51).

³⁷ *de dos enamorats*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

—Aquexa —diuen totes— nos plaurà de hoir, perquè no és molt vulgada³⁸.
Y complaent-les, ella començà en tal forma³⁹.

CAPÍTOL SEGON, EN QUI SE TRACTE LA MORT DE PÍRAMO Y TISBE, AB LA
CONVERSIÓ DE LES MÓRES BLANQUES EN VERMELLES

5 —En la gran Babilònia⁴⁰, la antiga ciutat que cenyí de fort mur la reyna
Semíramis⁴¹, mare del noble Nino⁴², nasqueren dos infants de igual gentilesa,
passant la un, que era nomenat Píramo, los fadrins en bellesa y l'altre, qu'era
Tisbe, les donzelles de aquella edat. Les cases de lurs pares una sola paret
10 tenia departides, y com és de costum que en los xichs demostra la natura ses
forces descubertes e inclinacions, {28c} seguides sens cautela en la lur
infantesa, presos d'aquell grat qui sovint nos governa, donaven molts senyals
de amor verdadera⁴³; y crexent la edat, més tal amor crexia⁴⁴, per on,
apersebils del foch ensès, los pares assajaren vedar lo que fins vuy és a tots
15 impossible.⁴⁵ De grat egual encesos, egualment se amaven y, per ço, quant
podien ab senyals reparaven la falta del parlar, car lo foch més cubert major
flama espira⁴⁶. En la paret comuna qui les cases partia era una fenella, la qual

³⁸ *Aquexa —diuen totes— nos plaurà de hoir, perquè no és molt vulgada*: per 'vulgada' enteneu 'divulgada'; de l'italià 'Noi volemo che tu dichì questa del moro, la quale noi non sapemo e credemo sia molto bella' (2001: 215), mentre que el llatí té el passatge en estil indirecte: 'hoc placet; hanc, quoniam vulgaris fabula non est' ('això agrada; ja que aquest relat no és conegut', *Met.* IV.53).

³⁹ *Y complaent-les, ella començà en tal forma*: traducció, amb eliminació, del llatí 'talibus orsa modis lana sua fila sequente' ('que comença d'aquesta manera mentre la llana segueix els seus fils', *Met.* IV.54), traduïnt per 'complaent-les' l'ablatiu absolut, sí traduït en italià ('così filando', 2001: 215).

⁴⁰ *En la gran Babilònia*: amplificació de l'italià 'Babilonia' (2001: 216), mentre que el llatí té 'Oriens' ('orient', *Met.* IV.56).

⁴¹ *la reyna Semíramis*: traducció probable de les *Allegorie* italianes 'Semiramis, regina di Babilonia' (2001: 218), mentre que el llatí té 'Semiramis' (*Met.* IV.58). L'explicació també es troba a les *Allegories* d'Alegre: 'la gran Babilònia que fundà Semíramis, la reyna desonesta' (f. 174b, AL IV.2); potser és un afegit independent de Bonsignori.

⁴² *mare del noble Nino*: afegit del català, no present en llatí ni en italià. Passatge comú amb la *Lamentació de Píramus y Tisbe* de Corella: 'mare de [...]no (Juno XU)' (Annicchiarico 2016: 21). Si bé els dos testimonis (XU) de l'obra de Corella reporten Juno, el text d'Alegre es relaciona amb un estadi anterior de la transmissió textual de Corella, avui perdut. Segons Diodor Sicul (II.1-22), Semíramis fou fundadora d'Assíria i dona de Ninus, a qui va succeir en el tron. Semíramis com a mare de Ninus es troba al comentari d'Ilicino. Vegeu *Introducció*.

⁴³ *y com és de costum que en los xichs demostra la natura ses forces descubertes e inclinacions, seguides sens cautela en la lur infantesa, presos d'aquell grat qui sovint nos governa, donaven molts senyals de amor verdadera*: afegit sentimental, no present en llatí ni en italià. Variació d'un passatge present a la *Lamentació de Píramus y Tisbe* de Corella: 'D'on se pogué esdevenir que, en aquella pocha edat que ls chichs infants atenyen la primera conexença, coneguí yo a Píramus e fuy per ell coneguda. E no sé qual en nosaltres fon primer (qual primer en nosaltres fon X): amor ho conexença, tostemps seguint aquella extrema benvolença que nostra infançonja comportava (car tots temps segui aquella mes extrema bellesa amistat que nostre infantesa nos conportave X). Axí, augmentant lo ús de rahó en nosaltres, feya's molt gran nostra benvolença; fins tant que atenyguem aquell temps en lo qual poguérem executar (tro atant que attes aquell temps en lo qual poguem exercitar X) lo delitós servir de Venus' (Annicchiarico 2016: 21). Vegeu *Introducció* i nota anterior *mare del noble Nino*.

⁴⁴ *y crexent la edat, més tal amor crexia*: amplificació del llatí 'tempore crevit amor' ('amb el temps va créixer l'amor', *Met.* IV.60).

⁴⁵ *lo que fins vuy és a tots impossible*: traducció, amb eliminació, del llatí 'taedae quoque iure coissent, | sed vetuere patres; quod non potuere vetare' ('també volien unir-se en matrimoni, però ho prohibiren; però el que no van poder impedir', *Met.* IV.60-1). Potser a partir de l'italià, on els pares només prohibeixen el matrimoni, com fa el català, mentre que en llatí s'especifica que els pares van prohibir el pacte conjugal però no van poder evitar l'amor dels fills.

⁴⁶ *car lo foch més cubert major flama espira*: del llatí 'quoque magis tegitur, tectus magis aestuat ignis' (*Met.* IV.64), vers que també trobem al *Sermó* d'Alegre, en parlar de la primera condició de l'amor, que no pot estar amagat: 'perquè així com lo nuu és mirat sens cuberta e la color blanca és mirada de més lluny, així los enamorats de més lluny són descuberts que

en tants cents anys no era stada vista⁴⁷. Mes, què no sent amor? Aquests enamorats primer la descobriren, fent per ella camí al so de lurs paraules.⁴⁸ Deya·l graciós jove⁴⁹:

»—O, crueltat de pares, qui posa tal contrast a tan censera amor!

5 »Y replicava ella:

»—Tostemps é hoït dir que dues voluntats a una fi girades les coses molt difícils y quasi impossibles acaben sens treball. No cansem de pansar remeys al present mal.

10 »—Ha, Tisbe! —deya Píramo—. Totes les nits me fugen seguint tal pensament, y remey no sé veure sens perill de la vida y tacha de la honra.

»E axí, sovint, acostats a la creta, detenían lo dia ab semblants parlaments. Y alenat la un a l'encontre de l'altre, ab calor de inflammat alè descobria quascú ço que'n secret portava; girats a la paret, sovint axí li dèyan⁵⁰:

15 »—O, paret anujosa, per què poses empaix a nostres voluntats⁵¹? ¿Què seria a tu consentir a nosaltres que de prop nos tocassem, o si asò·t par molt, almenys nos consentisses sentir aquell delit que·l be- {28d} sar representa? Però no·t som ingrats d'aquest graciós do que fins avuy rebem, per la tua ubertura reportant les paraules dels dos encarcerats⁵².

20 »Y prenent comiat⁵³, quascú d'aquells besava la part de la paret qui li era més prop. Aquesta fon la vida dels dos enamorats y durà per gran temps, fins que·s seguí un dia⁵⁴, havent la clara alba apartades del cel les reluints esteles e

1 stada] staba.

nenguns altres. E per ço diu Ovidi en lo quart de *Transformacions*: Ubi magis tegitur, [120r] tectus magis extuat ignis' (Bescós 2019).

⁴⁷ *fenella, la qual en tants cents anys no era stada vista*: per 'fenella' enteneu 'escletxa'; el llatí té 'fissus erat tenui rima (...) | (...) | id vitium nulli per saecula longa notatum' ('hi havia una obertura, una petita escletxa; aquest defecte no vist per ningú al llarg dels segles', *Met.* IV.65-7), mentre que Bonsignori té 'era una rottura, la quale non era anco per altro stata veduta che per costoro' (2001: 216). El passatge sembla relacionat amb la *Lamentació de Píramus y Tisbe* de Corella: 'una secreta (streta X) fenella en aquella paret que nostres cases departia; la qual, fins en aquell temps, no era estada vista' (Annicchiarico 2016: 21-22). L'estructura de l'oració del català podria dependre de Corella (potser de Bonsignori?), completat i depurat amb el text d'Ovidi. Vegeu *Introducció*, i també notes anteriors *mare del noble Nino* i *y com és de costum ... senyals de amor verdadera*.

⁴⁸ *lurs paraules*: eliminació del llatí següent 'tutaeque per illud | murmure blanditiae minimo transire solebant' ('i per aquesta solien transitar les paraules dolces com un feble murmur', *Met.* IV.69-70).

⁴⁹ *Deya·l graciós jove*: simplificació del llatí 'saepe, ubi consistenter hinc Thisbe, Pyramus illinc | inque vices fuerat captatus anhelitus oris | (...) dicebant' ('sovint, quan es trobaven en aquesta part Tisbe, en aquella Píram, i alhora havien notat l'alè de la boca, deien', *Met.* IV.71-2).

⁵⁰ *Y replicava ella ... sovint axí li dèyan*: per 'tacha' enteneu 'taca moral' (*DCVB*, s.v. *taxa* 2.2) i per 'creta' enteneu 'escletxa'; llarg afegitó sentimental, no present en llatí ni en italià. En aquest episodi Alegre es pren molta llibertat en la traducció, probablement pel seu interès en l'amor impossible de la història de Píram i Tisbe, cosa que situa la traducció de les *Transformacions* en sintonia amb les proses sentimentals d'Alegre. Vegeu, per exemple, la nota següent *que Tisbe, anujada ... seria de parer* i *Introducció*.

⁵¹ *O, paret anujosa, per què poses empaix a nostres voluntats*: repetició del llatí 'invidie (...) paries, quid amantibus obstas?' (*Met.* IV.73), traduït abans del llarg afegitó anterior per 'O, crueltat de pares, qui posa tal contrast a tan censera amor!'. O bé en acabar l'afegitó sentimental el traductor no recorda que ja ha traduït aquest vers, o bé decideix acabar el lament del joves amb aquesta repetició. Certament, un lament es defineix per la reiteració, que amplifica i aprofundeix en allò expressat.

⁵² *dels dos encarcerats*: del llatí 'ad amicas (...) aures' ('a orelles amigables', *Met.* IV.77), no present en italià.

⁵³ *Y prenent comiat*: traducció, amb eliminació, del llatí 'talía diversa nequiquam sede locuti | sub noctem dixere 'vale'' ('parlant així des de llocs en va separats, en arribar la nit van dir-se 'adéu'', *Met.* IV.78-9).

⁵⁴ *Aquesta fon la vida dels dos enamorats y durà per gran temps, fins que·s seguí un dia*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià. Passatge comú amb la *Lamentació de Píramus y Tisbe* de Corella: 'E ab aquests treballs passàvem nostra vida enamorada, fins que un jorn (tro

lo sol, ab sos raigs començant a secar la humida rosada, que Tisbe, anujada dels pensaments, del lit se levà, y, ab ardent desig al forat acostada, estava esperant si veuria a Píramo, qui, per aquella mateixa ocasió al dit loch arribat, posat en maravella per trobar-hi a ella, li començà a dir:

5 »—Basca⁵⁵ de veure-us, delicada senyora, à cuytat mon levar, dient-me l'esperit, que'l vostre és conforme⁵⁶, que ya érau ací.

»—Si tan gran ànsia com les raons senyalen tinguésseu vós de mi —dix la enamorada—, en alre la mostràreu, trobant algun camí per finir aquest mal. No teniu pietat de mi, desventurada, que per vós só enclosa a no poder exir, si
10 prest⁵⁷ no'm soccorreu. Rosegant-me amor com rosega lo verme al fust qu'és vell, me tornarà tost⁵⁸ cendra, y vós sens mi viureu desançiat⁵⁹.

»Torbà's de hoir tal de la que més amava lo jove turmentat, y no de menós mals que la que l'enculpava, exint ab tals paraules:

»—Amor me fa tant vostre que sent⁶⁰ lo que senti, e ya pensat tenia camí
15 de desviar lo anuig que'ns turmenta, mes no'l gosava dir. Si a vós parrà⁶¹ bé, yo seria de parer⁶² que en la vinent nit vós en- {29a} ganeu qui us garde ab simulat dormir, y quant la vera son detenint los lurs ulls haurà privat los senys de lurs propis officis⁶³, secretament obrint la porta de la casa, d'ella hiscau y de tota ciutat. E per escusar treball en quascú de nosaltres tindria yo per bo
20 que'l qui serà primer a l'altre esperàs al sepulcre de Nino, amagat sots la ombra de l'arbre —y havia-y un alt morer, vehí d'una font gelada, ab branques carregades de móres blanques.

»Plagueren molt a Tisbe las raons esplicades⁶⁴, en la fi de les quals, prenent lo comiat que acostumat havían, restaren esperant la ombra de la nit, inculpan
25 ab murmur los cavalls del gran Febo, perquè ab cansat pas duraven tant lo dia⁶⁵. Ja cuytava lo sol per mullar-se en lo pèlech de l'antich Oceano⁶⁶ y la espessa ombra ocupava la terra, quant Tisbe, esvellada⁶⁷, hisqué fora la casa,

24 la] lo || 26 Oceano] acteano.

atant que hun jorn X)' (Annicchiarico 2016: 22). Vegeu nota anterior *fenella, la qual ... era stada vista*.

⁵⁵ *Basca*: enteneu 'congoixa, ànsia' (DCVB, s.v. 1).

⁵⁶ *que'l vostre és conforme*: enteneu 'que està d'acord amb el vostre esperit'.

⁵⁷ *prest*: enteneu 'sense tardar'.

⁵⁸ *tost*: enteneu 'aviat'.

⁵⁹ *desançiat*: enteneu 'lliure d'ànsies'.

⁶⁰ *sent*: enteneu 'sento'.

⁶¹ *parrà*: enteneu 'semblarà' (DCVB, s.v. *parer* 1.2).

⁶² *que Tisbe, anujada ... seria de parer*: llarg afegitó sentimental del català, no present en llatí ni en italià. Tot el passatge es correspon amb el llatí 'ad solitum coiere locum. tum murmur parvo | multa prius questi statuunt' ('es reuneixen en el lloc acostumat. Llavors, després de lamentar-se amb un murmuri suau de moltes coses', *Met.* IV.83-4). El llatí no té el diàleg en estil directe, ni especifica qui fa l'acció, en plural perquè la fan tant Píram com Tisbe. L'interès per la part sentimental de l'episodi és evident en català; Alegre afegeix dues idees no presents en Ovidi: el retret de Tisbe a l'amant, a qui acusa de no estimar-la prou per deslliurar-la, i la fuga com a idea de Píram, una idea dels dos en Ovidi. Alegre fabula, amplificant la història segons creu. Vegeu, per exemple, la nota anterior *Y replicava ella... sovint axí li dèyan i Introducció*.

⁶³ *y quant la vera son detenint los lurs ulls haurà privat los senys de lurs propis officis*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁶⁴ *Plagueren molt a Tisbe las raons esplicades*: del llatí 'pacta placent' ('els plagueren els acords', *Met.* IV.91); el català continua amb la divisió de les accions entre Píram i Tisbe, mentre que l'original sempre recorre al plural, com ha seguit Bonsignori al llarg de tot l'episodi.

⁶⁵ *inculpant ab murmur los cavalls del gran Febo, perquè ab cansat pas duraven tant lo dia*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià. Passatge comú amb la *Lamentació de Píramus y Tisbe* de Corella: 'sovint alçava (alçant X) los ulls a Febo. E paria'm los seus cavalls ésser tant canssats que tenien lo dia en major espay del acostumat' (Annicchiarico 2016: 23). Per a les relacions amb l'obra de Corella, vegeu nota anterior *Aquesta fon la vida dels dos enamorats y durà per gran temps, fins que's seguí un dia*; també *Introducció*.

⁶⁶ *Oceano*: del llatí 'aquis' ('a les aigües', *Met.* IV.92).

⁶⁷ *esvellada*: enteneu 'desvetllada'.

enganant a sos pares, y ab lo cap cubert, armada del gosar que amor li donava, arribà al sepulcre, y sota aquell arbre on Píramo no era, lo esperà asseguda. De on, mirant sovint a totes parts, com sol fer qui espera cosa molt desijada⁶⁸, per los raigs de la luna descobrí de molt luny una cruel leona, venint ab cuytat pas
 5 devers aquella font per depositar la set. Fugí la temerosa, dexant aquell gosar que poch ans tenia⁶⁹, en una fosca cova, e caygué-li del cap lo vel ab què-s cobria, del qual gens no curant sol atengué en reparar tan eminent perill⁷⁰.
 Aprés que la leona ab aygua abundant hagué la set dexada, tornant-se en lo bosch, trobà lo vel de Tisbe {29b} y ab dents rabiosos tot lo escortera, dexant-
 10 lo ple de sanch⁷¹. Vengué en aquest temps Píramo molt cuytat, tement lo mal vehí⁷², e, mirant en la terra les petjades molt fresques de l'animal salvatge e lo vel esquinçat, ab la color mudada dix les següents paraules:

»—Y, donchs, axí serà que una sola nit perdrà dos qui se amaven! Ja almenys fosses justa, o cruel mort, matant a mi, culpable, y a ella dexant,
 15 qu'era digna de viure. O, mesquina de tu, que yo só lo homeyer⁷³, yo só lo qui t'és morta, qui doní lo consell que venguéssem ací y no y venguí primer! O, afamejats leons, qui sots aquesta roca fon lo vostre estatge, pus que ja us sou pascuts de aquella gentil per qui en algun preu tenia jo la vida⁷⁴, veniu ara per mi! Escorterau mos membres e menjau-me lo cor. Mes de home de poch⁷⁵ és
 20 desijar la mort, pus està en sa mà posar fi a la vida⁷⁶.

»Y ab rabiós ànimo pren lo vel esquinçat, anant ab cuytats passos fins a la font que sots l'arbre estave. Mil vegades⁷⁷ besà aquell dolorós vel mullant-lo ab l'aygua de ses abundants làgremes, y besant y plorant, tenint ab la mà dreta lo manti⁷⁸ de la espasa de qui era cenyit, ab la punta de aquella se ferí per los
 25 pits.⁷⁹ Y aprés, arrencant-la, escampant molta sanch, restà quasi mort, agegut en la terra, umplint lo cel de piadosos crits⁸⁰. La rael de aquell arbre, mullada de la sanch, tenyí les móres blanques de vermella color.

25 quasi] *Amb la q impresa amb poca tinta.*

⁶⁸ *com sol fer qui espera cosa molt desijada*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁶⁹ *dexant aquell gosar que poch ans tenia*: del llatí 'timido pede' ('amb pas temorós', *Met.* IV.100).

⁷⁰ *del qual gens no curant, sol atengué en reparar tan eminent perill*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁷¹ *dexant-lo ple de sanch*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià. Passatge comú amb la *Lamentació de Píramus y Tisbe* de Corella: 'estava lo vel tinct (+ de sanch X)' (Annicchiarico 2016: 24). L'afegitó del català, relacionat amb la variant del *Jardinet d'orats* (X), no restitueix el sentit complet del text d'Ovidi. En llatí s'explica que la lleona duia sang a les dents ('sagnants', diu Ovidi), perquè havia atacat uns bous abans de venir a la font (*Met.* IV.96-8), cosa que el català no especifica, descrivint les dents com a 'rabioses'. En català la traducció resulta deficient, ja que, sense la informació completa, no s'entén prou bé com la lleona pot esquinçar un vel i deixar-lo ple de sang. En qualsevol cas, hi ha una relació evident amb el text de Corella. Vegeu *Introducció* i nota anterior *inculpan ab murmur los cavalls del gran Febo, perquè ab cansat pas duraven tant lo dia*.

⁷² *tement lo mal vehí*: per 'mal vehí' enteneu 'mal proper'; afegitó del català, no present en llatí ni en italià. En català Píram té por abans de veure les petjades de l'animal, potser a partir de la connexió de l'ànima dels amants, motiu freqüent de les seves obres sentimentals.

⁷³ *homeyer*: enteneu 'homicida'.

⁷⁴ *pus que ja us sou pascuts de aquella gentil, per qui en algun preu tenia jo la vida*: amplificació de l'italià 'si come avete fatto de lei' (2001: 218), no present en llatí.

⁷⁵ *home de poch*: enteneu 'home que val poc'; del llatí 'timidi' ('covard', *Met.* IV.115).

⁷⁶ *pus està en sa mà posar fi a la vida*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià; ofereix el suïcidi com una alternativa no covarda a la mort.

⁷⁷ *Mil vegades*: afegitó dramàtic del català; ni Ovidi ni Bonsignori especifiquen el nombre.

⁷⁸ *manti*: enteneu 'mànc' (*DCVB*, s.v. *manti*); de l'italià 'pomo' (2001: 218), no present en llatí.

⁷⁹ *los pits*: enteneu 'el pit'; afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁸⁰ *umplint lo cel de piadosos crits*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià; hi ha l'eliminació dels versos *Met.* IV.122-4, que comparen com brolla la sang a una canal de plom foradada.

»Durant aquestes coses, no encara del tot de por assegurade, vengué la trista Tisbe, tement de enganar a- {29c} quell que més amave, cercant ab ànimo no reposat y ab ulls de gran basca⁸¹ la vista de aquell qui la mort li cuytà. E venint raonava axí ab si mateixa:

5 »—Com me alegraré, arribada a Píramo, podent-li recitar lo perill qu'é fugit! Com me burlaré d'ell de ésser pus diligent! Com faré més amable, per tots aquests treballs, ma ferma voluntat⁸²!

»E axí raonant, regonegué lo loch y, mirant aquelles móres ab la color mudada, fon posada en dupte⁸³, y mentre que duptava, girada al través, viu lo cors sangonós, qui encara polsava. Espantada tornà lo peu arrera, mes pus que conegué ésser lo que amava, baté's los pits y cara, y arrencà's los cabells. Y abraçada ab lo cors qui moria, mesclà les sues làgremes ab la sanch de aquell. Besà la freda boca, cridant ab alta veu:

15 »—Píramo, mesquina, quin cas te n'ha portat?⁸⁴ Píramo, respon! La tua Tisbe crida. Hou-me com acostumes. Alça un poch los ulls al nom de Tisbe.

»Aquells, gravats per mort, alsà encara Píramo y, vista aquella de qui prenía vida, los tornà a tancar ab eternal eclipsi. Mirà ella lo vel y la espasa en la mà de aquell, d'on conegué la causa de mort tan desestrada y dix semblants paraules:

20 »—O, desaventurat, amor y la mà tua t'an portat a morir. Yo, pus que tinch la mà sana par a matar y la amor no menys fort, te seguiré, morint, y seré dita causa y companyona de mort tan miserable. Ay, trista, que no porà la mort apartar-te de mi, qui sol yo esperava tengués poder de lunyar-me de tu! O, mise- {29d} rables pares, siau pregats de açò, que'ls que amor tan certa y la
25 hora derrera han volgut ajustar, vullau posar ensemps en una sepultura. Y tu, arbre malvist, qui ab los teus grans rams ara cobres⁸⁵ un mort y tost⁸⁶ cobriràs dos, té per tostempes senyal ab les móres vermelles de nostra trista mort.

»E havia de tal manera dit, quant prenent la dasijada espasa, qui de la fresca sanch de Píramo suava, los pits se'n travessà. Y estech complaguda sa
30 darrera demanda per los pares y déus, durant en lo morer fer les móres tenyides de tan amable sanch y soterrant lurs cossos tots dintre una tomba.

CAPÍTOL TERÇ, ON SE RECITEN LES AMORS DE VENUS E DE MARÇ, LES DE PHEBO Y DE LEUCÒTOHE, CONVERTIDA EN L'ARBRE DE L'ENSENS, AB LA CONVERSIÓ DE CLÍSIA EN GIRASOL

35 Acabava la major⁸⁷ de les germanes de dir la sua faula, e, un poch temps restades en silenci, axí dir començà l'altra, nomenada Leucònoe⁸⁸:

8 mirant] miraut || 9 en] eu || 11 amava] amana || 14 La] lo || 32 e] om. Restituim d'acord al títol de les rúbriques || 33 LEUCÒTOHE] lencotohe.

⁸¹ *basca*: enteneu 'congoixa' (DCVB, s.v. *basca* 1).

⁸² *Com me alegraré, arribada a Píramo, podent-li recitar lo perill qu'é fugit! Com me burlaré d'ell de ésser pus diligent! Com faré més amable per tots aquests treballs ma ferma voluntat*: traducció en estil directe d'un passatge en estil indirecte en llatí i en Bonsignori.

⁸³ *dupte*: enteneu 'temor'.

⁸⁴ *Píramo, mesquina, quin cas te n'ha portat*: per 'te n'ha portat' enteneu 'se t'ha emportat'; del llatí 'Pyrame, (...) quis te mihi casus ademit?' ('Píram, quina desgràcia t'ha arrencat de mi?'), *Met.* IV.142), amb afegitò del 'mesquina', que Tisbe es diu a si mateixa. A les *Transformacions* aquest adjectiu apareix gairebé sempre referit a un mateix.

⁸⁵ *cobres*: enteneu 'cobreixes', antiga forma no incoativa del verb 'cobrir'.

⁸⁶ *tost*: enteneu 'aviat'.

⁸⁷ *la major*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià; segueix la distribució de les germanes que ha donat al principi del llibre quart, inexistent en l'original. Vegeu nota *la major* a TF IV.1.

⁸⁸ *Leucònoe*: Ovidi és l'únic autor que dóna aquest nom per a la filla de Mínia, potser per prefigurar la història de la donzella Leucòtoe, de nom semblant; vegeu Álvarez-Iglesias 1995: 321.

—Aquest Sol, qui ab la sua lum embellex las estelas, fon ja per amor pres, per què-m plaurà, germanes, comptar-vos de sos fets; e per ço que la causa de tal amor, com recitar entench, fon lo desdeny de Venus, contra ell indignada, començaré d'ací⁸⁹. Primer l'asvellat Febo, qui totes co- {30a} ses veu, descobrí les amors que portaven celades Venus y lo fort Març. Y perquè ab Vulcà, marit d'ella, era ab deute de vera amistat⁹⁰, pesà-li molt sentir-ho y, axí torbat, a l'amich fill de Juno descobrí lo loch y la manera del que havia vist. Lo sentir de tals noves ensemps levà l'entendre per soberga⁹¹ malícia al ferrer del gran Júpiter y li féu caure lo martell de la mà⁹², mes après que un poch se fon assossegat, reparà son anuig ab la següent estúcia⁹³: féu de fulla de aram unes largues cadenes, tan primes que la vista podien enganar, passant en la primesa los fils pus delicats de estam o de li y lo fil de la aranya, fent-les de tal manera que, de l'un cap tirades, leugerament seguían sens neguna remor, estrenyent-se enmig. Y de aquestes abtement cenyí lo lit a on se cometia lo secret adulteri. Y portà la desastrada sort que aquell jorn en lo lit se trobaren los dos enamorats⁹⁴ y per l'art de Vulcà, sens may sentir-ne res, foren strets per mig. Y corregué ab cuyta lo indignat Vulcà⁹⁵, cridant a tots los déus y obrint les finestres, descobrint la vergonya dels dos que éran ligats e fugir no podían. Rieren los déus, desijant los més d'ells ésser envergonyits. De aquella manera durà per los cels un gran temps la burla de tal fet.

»Recordant-se Venus⁹⁶ de tal offensa com havia rebuda, espirà lo seu cor a deguda venjança y aquell qui havia nafrat les secretes amors d'ella y del déu Març ferí de semblant plaga. O, Sol⁹⁷, què te aprofita la tua gran bellesa ornada {30b} de tants raigs, si tu, qui ab tos fochs cremes totes les terres, és cremat de més fort? Si tu, qui deus mirar lo circuit⁹⁸ del món, sol amires⁹⁹ Leucòtohe, y aquells ulls que deus a l'univers sol en ella tens fixos? Mira de quants desordes aquest amor és causa¹⁰⁰, que passes pus matí que no acostumaves los térmens de Euro y molt tart te retraus en les humides ones. Lo vici de ta pensa, passant en la claror, amostran-te escur, espanta los mortals. Tal mudar de color no-l te porta la luna posada entre tu y la habitable terra: aquesta sola amor te fa aparer fosch. Aquesta sola, a més, no-t recorda

4 començaré] comeuçare || 18 éran] *Amb la r impresa amb poca tinta.*

⁸⁹ *per què-m plaurà, germanes, comptar-vos de sos fets; e per ço que la causa de tal amor, com recitar entench, fon lo desdeny de Venus, contra ell indignada, començaré d'ací:* per 'per què-m plaurà' enteneu 'i per això em plaurà'; amplificació del llatí 'Solis referemus amores' ('expliquem els amors del Sol', *Met.* IV.170).

⁹⁰ *era ab deute de vera amistat:* de l'italià 'per amore de Vulcano' (2001: 220), no present en llatí.

⁹¹ *soberga:* enteneu 'excessiva'.

⁹² *li féu caure lo martell de la mà:* de l'italià 'li cadde el martello de mano' (2001: 220), mentre que el llatí té 'quod opus fabrilis dextra tenebat' ('l'obra de ferrer que sostenia amb la seva mà dreta', *Met.* IV.175).

⁹³ *reparà son anuig ab la següent estúcia:* afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁹⁴ *Y portà la desastrada sort que aquell jorn en lo lit se trobaren los dos enamorats:* del llatí 'ut venere torum coniunx et adulter in unum' ('quan l'esposa i l'adúlter arriben al llit per unir-se', *Met.* IV.182).

⁹⁵ *lo indignat Vulcà:* del llatí 'Lemnius' ('Lemni', *Met.* IV.185), en referència a Vulcà, venerat especialment a Lemnos, com trobem en Homer, en el cant de Demòdoc sobre els mateixos amors de Venus i Mart (*Od.* VIII.283ss.): 'Tan bon punt [Hefest] va estendre tota la trampa al voltant del llit, va fer veure que se n'anava cap a Lemnos, ciutat ben construïda, que per a ell és la més estimada de totes les terres' (Alberich 2004: 200).

⁹⁶ *Venus:* de l'italià 'Venere' (2001: 221), mentre que en llatí hi ha 'Cythereia' ('Citera', *Met.* IV.190), en referència a Venus, pel santuari a l'illa de Citera.

⁹⁷ *Sol:* de l'italià 'Sole' (2001: 221), mentre que el llatí té 'Hyperione nate' ('fill d'Hiperion', *Met.* IV.192).

⁹⁸ *circuit:* enteneu 'espai a recórrer per fer el volt d'una cosa' (*DCVB*, s.v. 2).

⁹⁹ *amires:* enteneu 'admires' (*DCVB*, s.v. *amirar* 2).

¹⁰⁰ *Mira de quants desordes aquest amor és causa:* afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

de Clímena, de Ròdon, ni de Oee, mare de la gran Circe¹⁰¹, e encara per ella oblidada l'amor de Clícia, qui desdenyada de continuu te prega, d'on rebs major offensa. Leucòtohe t'ha fet de totes oblidar, qui fon filla de Òrcamo, rey d'Echimènia, setè en orde de generació del primer Belo, y de Erímone, la pus
5 gentil dona de aquella edat.¹⁰² Mes pus cresqué la filla, axí com en bellesa la mare avansava a totes, ella a la mare portà gran avantatge.

»Sota lo pol Entàrtich¹⁰³ és lo prat on pasturen los cavalls del gran Sol y lo gram¹⁰⁴ de què's paxen¹⁰⁵. És la gentil ambrosia per los déus tan estimada y ab ella repàren en la nit los treballs del passat die. De aquest loch, mentre que
10 pasturaven los seus cansats cavalls y passava la nit, partí l'enamorat, mudant-se en la semblança de Erímone¹⁰⁶, qui era mare de la gentil Leucòtohe, y, entrant per la casa on aquella estave, la trobà asseguda enmig de dot- {30c} ze dones, que totes la servían y eren ocupades en les arts de Minerva¹⁰⁷, torcent ab los lurs fusos lo prim fil de estam¹⁰⁸. Y venint com a mare, besà la cara filla
15 y dix a les donzelles:

»—Feynes que molt importen m'an ací aportada¹⁰⁹. Anau un poch defora perquè pugua parlar de secret ab ma filla¹¹⁰.

»Obeïren-la totes, y restant ell¹¹¹ a soles axí dir començà:

»—Yo só aquell qui ab lo meu compàs¹¹² mesure lo gran any y mire totes
20 coses. Per mi la terra a totes coses veu. Yo só lo ull del món, d'one fe a mon dir que ya tes gentilezes me tenen tan empès en dever-te amar que mentir no poria¹¹³.

»Espantà's en oyr tals paraules la delicada donzella y per espant li caygué de la mà lo fus ab què filava¹¹⁴. Tal tembre fon jutjat rahonable per Febo¹¹⁵,
25 qui, sens més detenir-se, tornà en la figura resplendent de la sua acostumada claror. La verge, encara que's torbàs, de semblant novitat vençuda, per grat de tan gran gentileza, sens fer remor comportà ser forçada. Moltes vegades ab art secretament donà orde de acullir Apollo¹¹⁶, no curant de la offensa que feya a

4 d'Echimènia] de clímena. De la variant llatina 'Achimenias' (Vrat., Sen.1, Jahn 1823: 230). La variant 'Clímenia' no està testimoniada a les edicions consultades.

¹⁰¹ Oee, mare de la gran Circe: de l'italià 'Echen, de cui nacque Circe' (2001: 222), mentre que el llatí té 'Aeaeae genetrix pulcherrima Circes' ('la formosíssima mare de Circe d'Eea', Met. IV.205), en referència a l'illa d'Eea on habita Circe, que Bonsignori i Alegre donen com el nom de la mare.

¹⁰² de aquella edat: del llatí 'gentis odoriferae' ('de la terra dels aromes', Met. IV.209).

¹⁰³ Sota lo pol Entàrtich: del llatí 'Axe sub Hesperio' ('sota el cel d'Hespèria', Met. IV.214), és a dir, a l'extrem d'occident; la variació de nord a sud no es troba en Bonsignori ni a la *Genealogia* de Boccaccio.

¹⁰⁴ gram: enteneu 'herbei'.

¹⁰⁵ de què's paxen: enteneu 'de què s'alimenten'.

¹⁰⁶ Erímone: enteneu 'Eurínome'.

¹⁰⁷ totes la servían y eren ocupades en les arts de Minerva: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁰⁸ estam: enteneu 'fil de llana pentinada'.

¹⁰⁹ Feynes que molt importen m'an ací aportada: amplificació del llatí 'res (...) arcana est' ('tinc un secret', Met. IV.223).

¹¹⁰ perquè pugua parlar de secret ab ma filla: del llatí 'neve | eripite arbitrium matri secreta loquendi' ('no em traieu el dret que té una mare a explicar secrets', Met. IV.224).

¹¹¹ ell: en referència al Sol, sota l'aparença de la mare Eurínome.

¹¹² ab lo meu compàs: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

¹¹³ que ya tes gentilezes me tenen tan empès en dever-te amar que mentir no poria: amplificació del llatí 'mihi (crede!) places' ('m'agrada, creu-me', Met. IV.228); en italià hi ha una variació del llatí ('che tu me piaci tanto che tu nol porresti mai credere', 2001: 222), potser l'origen de l'amplificació del català.

¹¹⁴ lo fus ab què filava: variació del llatí 'et colus et fusus' ('el fil i la filosa', Met. IV.229) o de l'italià 'la roca e lu fuso' (2001: 222).

¹¹⁵ Tal tembre fon jutjat rahonable per Febo: traducció lliure del llatí 'ipse timor decuit' ('el propi temor l'embellí', Met. IV.230).

¹¹⁶ Apollo: referència al Sol, a causa de la identificació del déu d'ApoHo amb Hèlios.

Clícia, sa germana¹¹⁷, qui ans d'ella en una enamorada voluntat ab ell se ajustava, la qual ab despert ull, com a interessada descobrint tals amors, encesa de malícia, al pare descobrí lo crim de sa germana, sobre què indignat ab fúria la pres, no escoltant sos prechs¹¹⁸. Y estenent los braços devés la lum del Sol, en una fonda fossa, viva, la acabussà¹¹⁹, cuytant-la a morir ab multitud de arena sobre ella lançada. Tan soberga do- {30d} lor sobreprès al gran Sol del desastre seguit a la que tant amava, que posà¹²⁰ la garlanda dels luminosos raigs y descobrí ab cuyta aquella fresca fossa, dant camí als spirits tapats de tornar espirar¹²¹. Mes ya la trista nimfa no podia alçar lo cap, qu'era cascat per lo pes de la terra, ni moure alguna part del desanimat cors. Y fon aquesta la hora que·s mostraren los raigs del Sol més trists après del cas de Feton. Assatjave encara ab la sua calor de revivar aquella, mes, perquè lo seu fat tal virtut empatxava, perduda la esperança de tornar-la en vida, ab crits y moltes làgremes esfogant la dolor de son cor¹²², hisqué en tals paraules:

15 »—Pus que los fats y la enveja de la malvada Clícia ab la ira de ton pare an tancat lo camí de poder més tocar a tos delicats membres, jo·t faré tocar l'ayre d'una placent olor¹²³.

»Y tantost dit açò, untà aquells frets membres d'ungüent celestial, per la olor del qual se madurà la terra hi·s convertí lo cors en verga de ensens, passant la sua cima l'altesa del sepulcre. Lo auctor de la lum may pus se acostà a l'envejosa Clícia, encara que l'amor y l'indici del crim de la germana la fessen excusada, prenent en tal punir lo motiu que contra ell havia Venus pres¹²⁴. Per on, feta impacient, la trista Clícia per soberga amor era tan turmentada, que tot pler avorria sinó mirar lo sol, hi pensà ab afflictió faent penitència bastar en amansar lo déu tan indignat, y, despullant-se, nua, ab cabells escampats sota·l cel se ajagué, sobre la dura {35a} terra dia y nit mirant lo cós del sol. Y seguí semblant vida per espay de nou dies, fartant los seus dejunis ab la pura rosada y ab les sues làgremes, girant tostemps los ulls devés aquella part on lo sol se girava. Y dien que tal hora fon en flor convertida, qui apar de diverses colors segons lo sol la toca, y encara que ferma està la sua rael, la flor tostemps gira a la cara del sol, seguint lo costum de aquells darrers nou dies, da on li ha restat fins avuy que·s nomena «fulla de girasol»¹²⁵.

35 CAPÍTULO QUART, EN QUI DE PASSADA SÓN TOCADES MOLTES TRANSMUTACIONES Y ESTESAMENT TRACTE LA OCCASIÓN DE LA PROPIEDAD DE LA FONT SÁLMACIS

¹¹⁷ *sa germana*: de l'italià 'sua sorella' (2001: 222), no present en llatí, on no s'especifica la relació de parentiu entre les dues noies. Leucòtoe és filla d'Órcam i Eurínome, i Clítia té una ascendència erràtica en la tradició, propera a una oceànida.

¹¹⁸ *no escoltant sos prechs*: traducció, amb eliminació, de l'estil directe 'ille me | vim tulit invitae' ('aquell em forçà contra el meu desig', *Met.* IV.238-9).

¹¹⁹ *la acabussà*: enteneu 'la va precipitar'.

¹²⁰ *posà*: enteneu 'deixà'; de l'italià 'puse giù' (2001: 223).

¹²¹ *als spirits tapats de tornar espirar*: del llatí 'qua possis defossos promere vultus' ('per on puguis treure el teu rostre enterrat', *Met.* IV.242).

¹²² *ab crits y moltes làgremes, esfogant la dolor de son cor*: del llatí 'nectare odorato sparsit corpusque locumque' ('va perfumar el cos i el lloc de nèctar odorant', *Met.* IV.250).

¹²³ *Pus que los fats y la enveja de la malvada Clícia ab la ira de ton pare an tancat lo camí de poder més tocar a tos delicats membres, jo·t faré tocar l'ayre d'una placent olor*: amplifcació del llatí 'tanges tamen aethera' ('No obstant, tocaràs el cel', *Met.* IV.251), potser a través de l'italià 'Da poi che io non t'ho possuta toccare viva, tu tocarai le stelle' (2001: 223).

¹²⁴ *prenent en tal punir lo motiu que contra ell havia Venus pres*: amplifcació del llatí 'non (...) | (...) Venerisque modum sibi fecit in illa' ('ja no va tenir més amb ella els tractes de Venus', *Met.* IV.258); en llatí només es posa fi a les relacions amoroses, però el català fa referència al càstig de Venus envers el Sol.

¹²⁵ *da on li ha restat fins avuy que·s nomena «fulla de girasol»*: amplifcació de l'italià 'questo se chiama girasole' (2001: 223), no present en llatí.

Havia de tal manera dit, y la maravella de tan gran fet ocupava dels oints las orellas, dels quals los uns no crèyan que pogués ésser ver y los altres affermaven que lo poder dels déus, qui éran vertadés, feya tals maravellas, mes Baco no és d'ells. Hi havent sobre açò debatut una estona, requeriren

5 Alcíthoe de dir la sua faula, qui axí comença¹²⁶:

—Callar-me vull les amors del pastor¹²⁷ Dampnes¹²⁸ tan divulgades, qui, per ira de la nimfa oblidada per ell, fon convertit en roca: tan gran poder té la dolor en los anemorats! Y també callaré de parlar de Siton, qui, sovint transformant-se en ho- {35b} me y en dona, tenia sospès lo juý dels miradors;

10 ni vull comptar d'aquell mesquí qui fon fet diamà¹²⁹ y en temps passat fon criador del celestial Jovis¹³⁰; y deix a part los curetas, nats de calabrujó¹³¹, y Cròcon y Sàlmace¹³², convertits en flors xiques, mes dir-vos-he¹³³ alguna que ab dolça novitat detenga vostres ànimos. Apreneu, mes germanes¹³⁴, d'on és tan difamada la gran font de Sàlmacis, per què aquelles aygües tenen tanta

15 virtut de amollir los forts membres, que ab força amagada en los intrants tal obra. La virtut tan vulgada que té aquesta font pren començ de assí: de Mercuri y Venus nasqué en temps passat un graciós infant, a qui las nimfas naydes de la silva de Yda nodriran en ses coves, en la cara del qual clarament aparían la semblança del pare y de Venus¹³⁵, de on pres nom compost dels

20 noms de aquells dos y fon anomenat «Hermofrodita»¹³⁶. Hi arribat aquest a edat de XV anys, deslberà dexar los boscatges y munts on era estat criat; alegrant-se de veure los lochs no coneguts, ab lo pler de la vista descansava los peus. Y axí passejant, havia ja passat las terras de Lícia y era arribat en los camps de Carras¹³⁷, a on viu un stany ab les ones tan clares, que lo fons se

25 mirave entorn d'aquella aygua. No havia canyar ni algun arbre vil, ni en semblant ribera naxían jonchs aguts, mes l'estrem de l'stany era tot circuit de erbes verdejants. Aquest loch habitava una nimfa gentil, qui sola entre les naves era no coneguda per la ver- {35c} ge Diana y al cassar¹³⁸ avorria. Sovint ses companyones¹³⁹ axí la exortaven:

30 »—O, Sàlmacis gentil, per què no prens lo dart y la aljava pintada? Per què no tempres aquest ossi¹⁴⁰ tan gran ab treball de la cassa?

»Y aquella, poch curant de lurs raons¹⁴¹, vensuda del delit de aquell loch tan plasant, en la suavitat de aquelles clares aygües renta sovint los seus

29 exortaven] exorbauen.

¹²⁶ *qui axí comença*: traducció, amb eliminació, del llatí 'radio stantis percurrens stamina telae | (...) dixit' ('mentre lliga els ordits i la llançadora fa córrer diu', *Met.* IV.275-6).

¹²⁷ *pastor*: traducció, amb eliminació, del llatí 'pastoris (...) | (...) Idaei' ('pastor de l'Ida' *Met.* IV.276-7). Virgili fa aquest pastor sicilià, mentre que Ovidi el situa a l'Ida, a Frígia.

¹²⁸ *Dampnes*: enteneu 'Dafnis', pastor fill de Mercuri, considerat l'inventor de la poesia bucòlica; sicilià, grec o frigi segons l'autor.

¹²⁹ *diamà*: enteneu 'acer'; de l'italià 'diamante' (2001: 225) o del llatí 'adamas' ('acer, diamant', *Met.* IV.281). Més endavant el català tradueix de la mateixa manera aquest mateix mot, però directament del llatí, lloc on no el tradueix Bonsignori. Vegeu nota *diamant* a TF IV.6.

¹³⁰ *criador del celestial Jovis*: en referència a Celmis, un dàctil de l'Ida.

¹³¹ *nats de calabrujó*: per 'calabrujó' enteneu 'calamarsa'; del llatí 'largo (...) ab imbri' ('nats de pluja abundosa', *Met.* IV.282), en referència a la paternitat de Júpiter, en les relacions entre aquest i la pluja celeste.

¹³² *Sàlmace*: enteneu 'Esmílax', nimfa transformada en aritjol; de la variant 'Salmace', testimoniada pel còdex *Dresd.* en l'edició de Jahn (1823: 235).

¹³³ *dir-vos-he*: enteneu 'us diré', futur analític del verb 'dir'.

¹³⁴ *mes germanes*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

¹³⁵ *del pare y de Venus*: del llatí 'materque paterque' ('el pare i la mare', *Met.* IV.290).

¹³⁶ *y fon anomenat «Hermofrodita»*: de l'italià 'fu chiamato per nome Ermafrodita' (2001: 225), no present en llatí.

¹³⁷ *camps de Carras*: del llatí 'Caras' ('de Cària', *Met.* IV.297).

¹³⁸ *cassar*: llegiu 'caçar'.

¹³⁹ *companyones*: del llatí 'sorores' ('germanes', *Met.* IV.305), mentre que l'italià no especifica el parentiu ('ninfe', 2001: 226).

¹⁴⁰ *ossi*: llegiu 'oci'.

delicats membres. Sovint ab una pinta¹⁴² los cabells se adobava, consellave's ab l'aygua del que li està bé. Y havent-se rentat, ab una prima tela enbollicant-se, posava¹⁴³ sobre les tendres herbes. Sovint collia flors, y per ventura aquella hun ram cullia que viu lo gentil jove, al qual tan prest no alsà los ulls per a
 5 mirar quant se sentí vensuda per la bellesa d'ell, mes, desijant a ell per gentil¹⁴⁴, posat¹⁴⁵ que era cuytada de exir-lo a rebre, primer se abillà y reparà la cara fins que li paregué dever parer gentil¹⁴⁶. Y tal hora acostant-s'i, li començà a dir:

»—O, jove, digne de ésser cregut per déu. Si tu ést¹⁴⁷ déu, en cert eres
 10 Cupido. Si ést home mortal, o, com és gloriós aquell qui t'àngendrat, gloriosa la mare que en lo ventre't portà, com deu ésser alegra de ésser ta germana, si alguna ta'n trobes, y com se deu stimar la que t'à alletat; y més de tots és benaventurada la qui és ta muller! De què's segueix que, per conèxer yo tants béns posats en tu, lo grat que vuy he pres a fer tals prechs me força, que, si no
 15 tens muller, sia per tu tots tal nom acullida, y si'n tens per ventura¹⁴⁸, que'm vulles consentir aquest furtat delit.

»Y callava ya el- {35d} la¹⁴⁹, quant per vergonya la cara de fedrí començà esse vermella¹⁵⁰, lo que mirant la nimfa, tement total repulsa¹⁵¹, més tempradament li tornà a parlar, pregant-lo que almenys li consentís lo limitat
 20 besar que entre germans se usa, comensant de lansar-li los braços en lo coll, de què enfellonit¹⁵² ysqué ab tals paraules:

»—Si no'm dexes star, me lunyaré d'así y dexar-t'é¹⁵³ a soles.

»Espantà's la trista nimfa y no tardà en dir-li:

»—Ans hic resta a soles¹⁵⁴, que loch tan delicat més val que sia teu. Yo'l te
 25 dexe en do.

»Y fingí de anar-se'n, y, mirant-ho aquell, en una silva espessa de arbres se amagà, de on sens ésser vista podia clar mirar aquell, com a fadrí no tement-se de res. Creent ésser restat sol, passejà a diverses parts sobre les gentils herbes, començà de jugar ab les ones suaus, primer mullant los peus. No trigà molt,

4 hun ram] honran || 6 posat] posa.

¹⁴¹ *poch curant de lurs raons*: resum del llatí 'nec iaculum sumit nec pictas illa pharetras, | nec sua cum duris venatibus otia miscet' ('ni agafa la javelina ni l'aljava pintada, ni barreja el seu descans amb el dur treball de la caça', *Met.* IV.308-9).

¹⁴² *ab una pinta*: traducció, amb eliminació, del llatí 'Cytoriaco (...) pectine' ('amb una pinta del Citor', *Met.* IV.311), en referència a la muntanya de Capadòcia, rica en fusta de boix, amb la qual es fabricaven algunes pintes.

¹⁴³ *posava*: enteneu 'reposava' (*DCVB*, s.v. *posar* I.3).

¹⁴⁴ *al qual tan prest no alsà los ulls per a mirar quant se sentí vensuda per la bellesa d'ell, mes desijant a ell per gentil*: amplificació sentimental del llatí 'visumque optavit habere' ('i vist, el va voler posseir', *Met.* IV.316), que descriu amb més detall el moment de l'enamorament. L'italià té 'e, così vedendolo, subito fu innamorata de lui' (2001: 226).

¹⁴⁵ *posat que*: enteneu 'encara que', del llatí 'nec tamen' (*Met.* IV.317).

¹⁴⁶ *dever parer gentil*: enteneu 'haver d'estar bella'; del llatí 'meruit formosa videri' ('fer per semblar bonica', *Met.* IV.319).

¹⁴⁷ *ést*: enteneu 'ets', antiga forma de la segona persona del singular del verb 'ser'.

¹⁴⁸ *per ventura*: enteneu 'per casualitat'.

¹⁴⁹ *ella*: modificació del llatí 'Nais' ('la Nàide', *Met.* IV.319).

¹⁵⁰ *la cara de fedrí començà esse vermella*: traducció amb omissió del llatí 'pueri rubor ora notavit | (nescit enim quid amor), sed et erubuisse decebat. | hic color aprica pendentibus arbore pomis | aut ebori tincto est aut sub candore rubenti, | cum frustra resonat aera auxiliaria, lunae' ('el va sentir el rubor a les galtes (no coneixia l'amor) però aquell color l'embellia. És el color de la fruita al sol, quan penja de l'arbre, o de l'ivori tenyit, o el to rogenç de la lluna mentre el bronze que vol ajudar-la ressona debades' (Parramon 1996: 105), *Met.* IV.330-3).

¹⁵¹ *tement total repulsa*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià, on el temor de Sàlmacis sorgeix després que Hermafrodít amenaci amb la seva marxa.

¹⁵² *enfellonit*: enteneu 'irritat'; afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁵³ *dexar-t'é*: enteneu 'et deixaré', futur analític del verb 'deixar'.

¹⁵⁴ *Ans hic resta a soles*: enteneu 'abans aquí queda-t'hi tu sol'; de l'italià 'Prima che io voglia che tu te parti' (2001: 226), no present en llatí.

pus que hagué sentit la dolsor de les aygües, de lavar-se la roba y de muillar-se¹⁵⁵ tot. Per soberch grat restà en maravella la anemorada nimfa quant mirà aquell nuu: lampègan-li los ulls, no en altra manera que reluen los raigs del sol ferint algun mirall. Ab gran treball sosté la triga de pler tan esperat, desije abraçar y ésser abraçada, envides pot tenir la fúria gran qui per exir la cuyta¹⁵⁶. Aquell, ab les mans delicades, fregava-l tendre cors, y, encreuant los braços, reluyia dins l'aygua com luyir acostumen lo vori o los liris posats sots un clar vidre.

»—Mia és la victòria y a tu tench per meu! —començà a cridar la anemorada nimfa, y, lançant luny la roba, dins l'aygua se {36a} lançà, tenint al qui fugia y ab manya de luyta furtant alguns besars. Fa's tocar ab ses mans, y, no volent-ho ell, ab les sues lo toca: ara afalagant l'abracca per lo coll, après més escalfada l'estrey¹⁵⁷ per lo mig del cors. Y defugint aquell tostemp se treballava de poder escapar, lo que vent ella ab ell se entrellissà com la serp acostuma¹⁵⁸. Està en sa porfidia lo verge nèt de Atlanta, tostemp donant repulsa a goig tan esperat, de què envergonyida, carregant-se ab lo pes del seu turmentat cors sobre aquell que abressat tenia, axí dir començà:

»—Debades te treballes, que per molt que tu faces vuy no m'escaparàs. O, déus celestials, ordonau axí que aquest algun dia no sia luny de mi, ni yo d'ell apartada, sinó com ara estam.

»Arribaren los prechs de la trista Sàlmacis en lo conspecte dels déus qu'ella colia, e foren exoïts; per què, en aquell [instant] ensemps se ajustaren los membres dels dos cossos, sol restant una cara, axí com si algú ligàs ab una escorça dues verges¹⁵⁹ molt tendres se farien un arbre. Los membres delicats, entre si molt estrets, en un cors se uniren, y fon en tal manera que no éran dos cossos mes un ab dos semblances. No podia ésser dit jove ni donzella, l'u y l'altre semblant.

»Acabat tot açò y exit de la aygua, on era entrat home, ab semblança de dona sens perdre sa natura, començà a regonèxer sos membres amollits; lo trist Hermofrodita, junyint les mans al cel, ab {36b} la veu femeníl començà a parlar en la forma següent:

»—O, Mercuri y Venus¹⁶⁰, pare y mare meus, atorgau al fill vostre, qui porta lo nom dels dos, ço que us deman en do: que si de vuy avant algun home entrarà per mullar-se en esta aygua, sia fet tal com yo.

»Moguts a pietat los pares de aquest, al fill de dos semblances sens triga atorgaren ço qu'ell los demanà, tenyint aquella font de certa medecina¹⁶¹, ab

22 [instant]] ainstat. *Amb una tilla de nasal damunt la segona a. La forma 'aïnstant' no es troba testimoniada en els repertoris lèxics consultats. El DECat (III.756a26) testimonia la variant 'aïnstar' (per 'instar'), per influència d'altres verbs com 'aïssar' (per 'issar') o 'aïrar' (per 'irar'). 'Instant', amb el sentit de 'moment', deriva d'aquest 'instar': potser 'aïnstant' és una forma derivada d'aquest 'aïnstar' (?)*.

¹⁵⁵ *muillar-se*: enteneu 'mullar-se'.

¹⁵⁶ *envides pot tenir la fúria gran qui per exir la cuyta*: simplificació del llatí 'iam se male continet' ('amb prou feines es reprimeix', *Met.* IV.351).

¹⁵⁷ *l'estrey*: llegiu 'l'estreny'.

¹⁵⁸ *com la serp acostuma*: simplificació del llatí 'ut serpens, quam regia sustinet ales | sublimemque rapit (pendens caput illa pedesque | alligat et cauda spatiantes implicat alas)' ('com la serp per l'ocell reial atrapada, que se l'enduu cap al cel, i s'enrosca pel cap a les potes del seu raptor i les ales batents li lliga amb la cua', *Met.* IV.362-4). A més, hi ha l'omissió de dos versos a continuació (*Met.* IV.365-7), on Ovidi compara Sàlmacis a elements que s'arrapen, com l'heura o el pop.

¹⁵⁹ *verges*: llegiu 'vergues'.

¹⁶⁰ *Mercuri y Venus*: de l'italià 'Mercurio e Venus' (2001: 227), mentre que el llatí té 'pater et genetrix' ('pare i mare', *Met.* IV.384).

¹⁶¹ *de certa medecina*: del llatí 'incerto (...) medicamine' ('incert beuratge', *Met.* IV.388), variant dels mss. *antiquiores*, els fragmentaris *Bern, Lips, Par, Urb* i els còdexs *EHMNUS* i *BFGGLPT* (Tarrant 2004:108). Actualment s'accepta la variant 'incesto (...) medicamine' ('impur beuratge', *Met.* IV.388), pel seu caràcter sexual, d'acord amb el tema de l'episodi.

qui té tal virtut que-*ls* hòmens qui s'*i* mullen aporten en lur cors membres d'*ome* y done¹⁶².

CAPÍTOL QUINT, EN QUI S TRACTA LA TRANSMUTACIÓ DE LAS FILLES DE MÍNEYO EN VESPERTILIONS O MUSQUITS

- 5 Ja havia fi tots los raonaments de aquestes tres germanes. El treball no cessave del filar y texir d'elles y de les mosses, menyspresant lo déu Bacho y profanant la festa, quant d'inprovís sentiren gran remor de campanes, de tambós y de sembas¹⁶³ dintra la casa lur, sens veura als que-n sonaven¹⁶⁴, seguint a tal ramor una gran maravella, digne de major fe: comensà's de fer
- 10 verda la tela que taxían, floriren-los lurs vels e part d'aquells en serments se mudaren, de raïms carrega- {36c} des¹⁶⁵. Ja lo die passava y era en la hora que no régan¹⁶⁶ las tenebres ni la lum té gran força, quant veheren clarejar lo pati de la casa ab multitud de lànties enceses y sentíran grans crits de bèstias salvatges. Fugiren espantades las qui ans poch temían¹⁶⁷ y, corrent sens orde
- 15 algú, cercaven per retraure's lo més fosch de la casa. Y mentre que fugien, volent-se amagar, [apoquían]¹⁶⁸ lurs membres y de plomes molt primes se cobrían lurs braços. Esforçant de parlar, formaren la veu prima segons lo petit cors, continuant las leugeres quereles¹⁶⁹. Y axí, en tal forma mudadas, no cerquen los boscatges, ans volantés atúran en les cases més fosques y vòlan en
- 20 la nit, da on han pres lo nom, y de exir la vesprada són dits «vespertilions». Y segons alguns volen, foren aquestes en mosquits convertides, perquè «vespertilió» és nom comú a tots aquells aucells que volen en la nit¹⁷⁰.

15 fugien] fugein || 16 [apoquían]] apoquirian.

¹⁶² *ab qui té tal virtut que-*ls* hòmens qui s'*i* mullen aporten en lur cors membres d'*ome* y done*: de l'italià 'cioè che qualunche persona, cioè uomo, entra dentro subito diventa femina' (Bonsignori 2001: 227), no present en llatí.

¹⁶³ *de campanes, de tambós y de sembas*: per 'sembas' enteneu 'tambors'; del llatí 'tympana (...) | tibia | (...)'; redolent murraque crocique' ('tambors i trompetes; s'escampa la mirra i el safrà', *Met.* IV.391-3), amb afegitó de les campanes i eliminació de les espècies. El català 'de tambós y de sembas' sembla traducció sinonímica del llatí 'tympana', mentre que 'campanes' sembla pres de l'italià 'campane' (2001: 230), que tradueix el llatí 'tibia'. El passatge íntegre en Bonsignori té 'tutte le campane e tutti li stromenti del mundo' (2001: 230). Les espècies també es troben en italià ('ed incominciò ad odorare la casa de solenne odore', 2001: 230).

¹⁶⁴ *dintra la casa lur, sens veura als que-n sonaven*: amplificació de l'italià 'in quella casa (...), e perché era così de sera non se poteano le cose discernere' (2001: 230), no present en llatí; després de la coma el català sembla traduir el llatí 'non apparentia' ('invisibles', *Met.* IV.391).

¹⁶⁵ *de raïms carregades*: eliminació dels dos versos següents 'de stamine pampinus exit; | purpura fulgorem pictis accommodat uvis' ('dels ordits en surten pàmpols, la porpra adhereix el seu to brillant al raïm pintat', *Met.* IV.397-8).

¹⁶⁶ *régan*: llegiu 'reguen' (millor que 'regen', forma no incoativa de present del verb 'regir', és a dir, 'regeixen'), referit metafòricament a aquell moment del dia en què les tenebres encara no cobreixen el món; potser del llatí 'tempusque (...) | quod tu nec tenebras nec possis dicere lucem' ('el moment que no pots dir ni foscor ni llum', *Met.* IV.399-400).

¹⁶⁷ *Fugiren espantades las qui ans poch temían*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁶⁸ *apoquían*: enteneu 's'empetitiem'.

¹⁶⁹ *quereles*: enteneu 'queixes'.

¹⁷⁰ *són dits «vespertilions». Y segons alguns volen, foren aquestes en mosquits convertides, perquè «vespertilió» és nom comú a tots aquells aucells que volen en la nit*: amplificació de l'italià 'sono nominate vespertilione' (2001: 230), mentre que el llatí té 'tenent a vespere nomen' ('són anomenades a partir del vespre', *Met.* IV.415). El llatí no dóna el nom de l'animal en el qual s'han convertit, Alegre deixa en català el nom de l'italià, però després hi afegeix un comentari per explicar-lo, atès que el nom no era corrent en català. El llatí designa la ratapinyada amb el nom 'vespertilio', i 'vespertilione' i 'vespertello' són corrents en textos literaris antics italians ('Latinismo in uso già nella lingua letter. ant. con il sign. generico di pipistrello', *TRECCANI*, s.v. *vespertilione* 1, que dóna l'exemple 'già ogni ucello si era per le sovravegnenti tenebre raccolto nel suo albergo, fòra che i vespertelli, i quali allora destati uscivano da le usate caverne', Sannazaro, *Arcadia*, IX). El llatínisme de l'italià té l'origen en Del Virgilio ('vespertiliones', f. 35r, *ap.* Ardissino 2001: 258, n. 84), on apareix perquè manté

CAPÍTOL SISÈ, EN QUI S TRACTA LA CONVERSIÓ DE YNO E DE MELICERTES, CONVERTITS EN DÉUS DE LA MAR

Certament, lo càstich de aquestes, ab la novitat del miracle tan gran¹⁷¹, cresqué tant als tebens la devoció de Bacho, que en tota la terra {36d} no s trobava un sol qui l negàs ésser déu, y entre tots los altres ses laors divulgava pertot y ab gran pler la sua tia Yno, germana de sa mara, qui del nombre de totes les filles de Cadino¹⁷² a soles ignorava esperiment de mal, sinó en quant lo de les altres l'havia anujada¹⁷³.

Mirà aquesta la gran regina Juno, natural enemiga dels parents de Europa y de la casa de Cadino, tan prosperada, que s gloriava de no haver sentit mal¹⁷⁴, acompanyada de marit y de fills, en tranquille¹⁷⁵ estat, y anujà's de veura-la en tal ésser, axí ab si mateixa comensant de parlar:

—Donques tant ha pogut lo fill de la vil dona, concubina de Júpiter, que ha destruït en Àsia los pobles de Meònia y en la mar ha negat los mariners tosquants¹⁷⁶, y, comovent les fúries, ha fet que una mare scorteràs son fill, y are novament les filles de Míneyo à en aucells convertidas. ¿Y yo nunca poré sinó plorar mos mals y créxer de dolors? ¿Açò és prou a mi? ¿Tal és lo meu poder? La malícia sua¹⁷⁷ me amostre al que dech fer, y és degut en tal cas de l'enemich apendre. Quant puxa¹⁷⁸ la furor¹⁷⁹ clarament se amostre ab lo cas de Penteu. ¿Per què no prove yo de fer passar a Yno per tal furor, empesa en conegut exemple?

És un camí molt corp,¹⁸⁰ cubert de nuu espessa y tot ple de taxos¹⁸¹ verinosos, qui per spay de moltes nits¹⁸² nos porta a l'infern. Per ell les fresques ombres, pus que an vist tancar los cossos en les tombes, devallen en tal loch¹⁸³. Ignoren les tristes {36bisa} ànimes¹⁸⁴, anant per tal camí, la gran

el 'vesper' de l'original, que permet entendre el text. Bonsignori, però hi afegeix una explicació: 'cioè in nottule' (2001: 230). Alegre, que recorre sovint a Bonsignori, especifica que són mosquits, potser perquè el text ha fet notar la petitesa dels animals en què són convertides les noies (?). L'oració 'Y segons alguns volen ... en la nit', no present en italià, es troba a les *Allegories* (AL IV.5), on Alegre precisament s'excusa per no haver llegit en una autoritat de pes l'explicació d'aquest mite. Amb tot, al comentari Alegre especifica que 'vespertilió' designa qualsevol ocell que voli de nit. En Antoni Liberal 'van ser convertides en ocells: ratapinyada, òliba i mussol' (*Met.* X). Vegeu també Pellissa (2017: 457-8).

¹⁷¹ *Certament lo càstich de aquestes ab la novitat del miracle tan gran*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁷² *de totes les filles de Cadino*: de l'italià 'figliuola de Cadmo' (2001: 231), mentre que el llatí té 'de totque sororibus' ('de tantes germanes', *Met.* IV.418).

¹⁷³ *sinó en quant lo de les altres l'havia anujada*: enteneu 'excepte en allò que patia de les altres germanes', referit a la mort d'Àcteon, la fulminació de Sèmele i la mort de Penteu.

¹⁷⁴ *natural enemiga dels parents de Europa y de la casa de Cadino, tan prosperada que s gloriava de no haver sentit mal*: resum de l'italià 'per tre cascione: la prima perch'ella era della casa del re Agenore, a cui ella avea odio per Europa, con la quale Giove era giaciuto; la secunda perché Giove giacque con Semele, sorella de la ditta Ino; la terza perch'ella predicava del dio Baco, el quale li era nemico e figliastro de Giove' (2001: 231-2), no present en llatí, on només es diu que Juno no va poder suportar veure-la tan feliç.

¹⁷⁵ *tranquille*: enteneu 'tranquil', variant antiga de l'adjectiu masculí singular (*DCVB*, s.v. *tranquil*).

¹⁷⁶ *mariners tosquants*: llegiu 'mariners toscans'.

¹⁷⁷ *sua*: referit a Bacus.

¹⁷⁸ *puxa*: llegiu 'puixa', enteneu 'pugui, pot'.

¹⁷⁹ *furor*: enteneu 'bogeria'.

¹⁸⁰ *molt corp*: enteneu 'molt inclinat', del llatí 'declivis' ('inclinada', *Met.* IV.432).

¹⁸¹ *taxos*: enteneu 'teixos', arbre de la família de les taxàcies, que es fa en indrets ombrívols i boscos de muntanya.

¹⁸² *per spay de moltes nits*: del llatí 'per muta silentia' ('a través de silencis callats', *Met.* IV.433), a partir de la variant 'per multa silentia' dels còdexs *recentiores* *U^{ac}* i ϕ de l'edició de Tarrant (2004: 109).

¹⁸³ *devallen en tal loch*: eliminació del vers següent 'pallor hiemsque tenent late loca senta, novique' ('la pallidesa i el fred ocupen extensament els llocs espinosos i els nous (manes)'),

casa de Ditis, la qual, ab mil portes ubertes, spera lur entrada; y axí com la mar reb los rius de la terra, són assí recullides les ànimes dels morts, qui per moltes que sien no umplen la gran citja¹⁸⁵. Passèjan per allí les ànimes sens cossos, sens ossos y sens sanch, part d'elles en la plassa, altres en lo més dins del palau del tiran, y †tania† algunes que practiquen les arts que en la vida usaven¹⁸⁶.

Tant era indignat lo ànimo de Juno, que no duptà·l treball ni l'espant de les penes. Y per aquest camí, lexant l'alta cadira del celestial regne, en los palaus de Plutó ab cuyta devallà, y tremolà lo lindar de l'infern, tocat per los seus peus. Y alsant-se al gran ca Sèrbero ab los tres caps tres vegades ladrà. Cridà la gran deessa les tres filles del vell Demogòrgon y de la Nit¹⁸⁷, despertant la implacable deïtat de aquelles, qui seyen davant la porta closa ab tanca dura feta de diamant¹⁸⁸, pentinant-se las serps que per cabells tenían, que, pus que conagueren a la deessa Juno, se levaren en peus, consentint-li l'antrada, y ella, ocupada ab novitat de tan terribles penes, sens dir-los res passava¹⁸⁹. Mirà en aquell loch Tísio¹⁹⁰ lo gegant¹⁹¹, qui estès per la terra ocupava de aquella tant espay com un parell de bous en nou jorns laurarian¹⁹², tenint lo cor ubert al rosegar d'un afamat voltor¹⁹³. Mirà allí a Tàntalo, posat sota un arbre a la vora d'un riu, vexat per fam y set, no {36bisb} podent satisfer a la un ni a l'altre. Viu en tal loch a Sísifo, voltant lo pes de una roca gran, y Exíon, fugint y encalsant a ssi mateix, y les nétes de Belo¹⁹⁴, qui en pena d'aver mort a sos cosins germans, treballaven en va ab cadufos sens fons d'umplir un safareig¹⁹⁵. Las quals totes, ab los altres damnats, pus mirant a través hagué

5 tania] *L'esmena més indicada sembla 'tanbé i à', però pot faltar un mot ('Plutó' o 'Ditis') que faci de subjecte de la forma verbal 'tania'; encara podríem llegir-hi 'havia' || 13 pentinant-se] pentintase. Amb una titlla de nasal damunt la a.*

Met. IV.436. Polle (1888: 266-70) elimina aquest vers juntament amb *Met. IV.437-8* (vegeu Tarrant 2004: 109).

¹⁸⁴ ànimes: del llatí 'manes' ('ànimes dels morts', *Met. IV.437*).

¹⁸⁵ citja: llegiu 'sitja'.

¹⁸⁶ les arts que en la vida usaven: eliminació del llatí següent 'aliam partem sua poena coeracet' ('castiga una altra part a la seva pena', *Met. IV.446*), vers amb freqüència copiat al marge en els còdexs (Tarrant 2004: 110).

¹⁸⁷ les tres filles del vell Demogòrgon y de la Nit: en referència a les fúries; del llatí 'sorores | Nocte' ('filles de la Nit', *Met. IV.452*). A les *Allegories*, Alegre posa en boca de Boccaccio: 'Les fúries són los moviments furiosos qui'ns empenyen en acometre los grans desastres, causades per privació de goig en nostra pensa fosca, e per ço foren dites filles de Acharon y de la Nit, perquè com has hoït Acharon és interpretat 'sens goig o alegria'' (f. 179a, AL IV.6). El Demogòrgon és la divinitat primigènia que trobem a TF I.

¹⁸⁸ diamant: del llatí 'adamante' ('acer', *Met. IV.453*), no present en italià. Vegeu nota *diamà* a TF IV.4.

¹⁸⁹ consentint-li l'antrada, y ella, ocupada ab novitat de tan terribles penes, sens dir-los res passava: amplificació de l'italià 'ed allora Giuno entrò in del palagio de l'infero' (2001: 233), no present en llatí.

¹⁹⁰ Tísio: enteneu 'Tici' o 'Ticios', gegant fill de Júpiter, condemnat als inferns, on dos voltors eternament li devoren el fetge, que se li regenera.

¹⁹¹ lo gegant: de l'italià 'uno gigante' (2001: 233), no present en llatí.

¹⁹² tant espay com un parell de bous en nou jorns laurarian: de l'italià 'tanta terra quanta arasserò due bue in uno dì' (2001: 233), mentre que el llatí té 'novemque iugeribus distractus erat' ('i era estès en nou jovades', *Met. IV.457*).

¹⁹³ tenint lo cor ubert al rosegar d'un afamat voltor: traducció, amb eliminació, de l'italià 'e sopra esso sta uno avultore che sempre li pizzica el cuore e mai non manca' (2001: 233), no present en llatí.

¹⁹⁴ nétes de Belo: del llatí 'Belides' (*Met. IV.463*), referit a les Danaïdes, nétes de Belus.

¹⁹⁵ ab cadufos sens fons d'umplir un safareig: per 'cadufos' enteneu 'recipients de terra'; de l'italià 'hanno uno vaso senza fondo e debbiano ogni dì empire uno (certo luoco *Ardissino* : chanelletto B : carelletto U) d'acqua' (2001: 235). Del Virgilio té 'implere unum mastellum aqua' (*Ardissino* 2001: 259, n. 118), mentre que el llatí no té aquest passatge. El català segueix la variant dels còdexs *BU* italians, no la variant que edita *Ardissino*, potser una lectura errònia de les variants 'chanelletto' i 'carelletto', més plausibles a partir del 'mastellum' de Del Virgilio.

vist la deessa, tornant mirar a Sísifo, qui era germà de Àthamas, marit de Yno¹⁹⁶, començà a parlar en la següent manera:

—Per què és turmentat assí aquest mesquí y son germà superbo viu en lo món, tan rich, tostemps ab sa muller treballant d’anujar-me?

5 Y après, girada a les fúrias¹⁹⁷, comensà ab tal orde de recitar la causa de son camí y la necessitat en què era posada de la ajuda lur:

—Des que mon senyor Júpiter ab figura de toro furtà la bella Europa, é yo tengut en odi tots los parents d’aquella, y han tant augmentat per créxer ma dolor, que fora de lurs térmens han poblat la gran Tebas, qui vuy és tan famosa y col, a fàstig meu, lo fill de Sèmele, qui ab favor dels seus fa cruels venjances contra-ls qui no l’adóran y-l négan ésser déu. Y entre tots novament mou lo meu apetit a desig de venjança Yno, filla de Cadino, qui-s gloriege de no haver sentit mal¹⁹⁸. Stimar-vos-he molt, ministres del trist carçre¹⁹⁹, que ab la fúria de vera verí torbeu aquesta dona y porteu son marit a fer algun

10

15 desastre de què senta anuig, si estable y ferm sia lo vostre imperi.

E callà. {36bisc} Tesífone, axí com estave ab la vista torbada dels cabells, se alçà, y, levant de sa boca les serpens qui penjant li tapaven aquella, respòs en tal manera al dir de la deessa:

—Per lo desig que de plaure-us tenim, alta senyora²⁰⁰, restarem escusades de fer largues rahons. Pensau quant manau sens tarda serà axecutat. Partiu de aquesta tan trista foscor y desamable regne, tornant al millor ayre del celestial loch.

20

Alegra per tal resposta se’n tornà la gran Juno²⁰¹, y no tardà Tesífone de ensendre una falla²⁰² salpicada de sanch y vestir-se del mantó, també en sanch tanyit, y senyida ab una serp molt torta, començà de exir. Y a ella, anant, Plor la acompanyava y detràs la seguían Terror y Por; no y mancà l’Oradura ab vista tremolant. E ja posava los peus en lo lindar de la casa d’aquells, quant tremolà aquella y fugí lo sol de aquell loch. E espantà’s la trista Yno y torbà’s son marit ab vista de tals fúrias, disponent-se’n fugir. La cruel Eritna²⁰³, posada al devant, los hi posà empaix, e, stenent los larchs braços y comovent las serps que per cabells portava, jaent part de aquellas sobre-ls difformes muscles y part sobre sos pits, daven terribles siscles, de les quals preses dues ab la mà pestilent devés ells les lançà, corrent les verinoses per los trists pits de Àtamas y de Yno, inspirant a malícia los ànimos inflats, no mostrant-

25

30

35 {36bisd} se en los membres senyal d’alguna nafra, perquè sola la ànima sent l’encontra d’aquelles. Havia aportat la malvada Tesífone²⁰⁴ de la spuma de la boca de Sèrbero y de vanes errós²⁰⁵, ab oblit de sech²⁰⁶ entendre, malvestat, ràbia, làgremes y amor de senyoria²⁰⁷ una bona quantitat. De les quals totes

¹⁹⁶ qui era germà de Àthamas, marit de Yno: per ‘Àthamas’ enteneu ‘Atamant’; de l’italià ‘el quale era fratello de Adamante, marito de Ino’ (2001: 237), no present en llatí, tot i que en el parlament que ve a continuació, el llatí té el nom ‘Athamanta’ (*Met.* IV.467) per referir-se al germà d’Ixíon, amb qui parla Juno.

¹⁹⁷ girada a les fúrias: de l’italià ‘alle dee de l’inferno’ (2001: 237), no present en llatí.

¹⁹⁸ Des que mon senyor Júpiter ... qui-s gloriege de no haver sentit mal: afegitó del català, no present en llatí ni en italià; explica les raons que mouen Juno a demanar el càstig per Ino.

¹⁹⁹ carçre: enteneu ‘presó’.

²⁰⁰ Per lo desig que de plaure-us tenim, alta senyora: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

²⁰¹ Alegra per tal resposta se’n tornà la gran Juno: eliminació del llatí següent ‘quam caelum intrare parantem | roratis lustravit aquis Thaumantias Iris’ (‘a qui, disposada a entrar al cel, la Taumantiada Iris va ruixar amb aigua de rosada’, *Met.* IV.479-80), passatge també present en Bonsignori (2001: 238).

²⁰² falla: enteneu ‘torxa’, del llatí ‘facem’ (‘torxa’, *Met.* IV.482), no present en Bonsignori.

²⁰³ Eritna: enteneu ‘Erinis’, en plural nom de les fúries, aquí, segons sembla, pres en singular com a nom d’una d’elles.

²⁰⁴ Tesífone: enteneu ‘Tisífone’, una de les fúries.

²⁰⁵ de vanes errós: del llatí ‘erroresque vagos’ (‘i deliris vagues’, *Met.* IV.502).

²⁰⁶ sech: llegiu ‘cec’.

coses, moltes ensemps y en casola de aram menades ab un canó de canya, féu verinós unguent, y, mentre que torbats estaven los mesquins de marit e muller per espant tan horrible, lançà d'aquell verí en los pits de ells dos, movent lo secret de les cremades entràmenes²⁰⁸ d'aquells a fúria mortal²⁰⁹. Axí, vencedora se'n tornà la cruel en lo regne de Ditis²¹⁰.

Y no's fon d'ells partida que, fet orat lo mesquí de marit, saltà·nmig de la sala cridant ab alta veu:

—O, companyons, parem prest los filats a l'entrada del bosch y pendrem la leona que he vista passar ab dos leonets xichs.

Y axí lo foll seguia les petjades de la trista muller com si fos una fera, levant-li dels pits per força al xich Learcho; com si tiràs de fona, ne baté les parets²¹¹. Lavors la mare, com a forçada udolant per dolor, desemparà la casa²¹², y cridant:

—Hohé, Bacho, com me desempares²¹³!

Rié la reyna Juno, hoïnt tal exclamar, y no's callà de dir tal:

—Lo ús de tal dolor²¹⁴ te conserva gran temps aqueix qui tu has criat²¹⁵.

Axí fugint, la trista arribà prop de mar sobre una gran roca, de on sens molt {37a} pensar ab lo pes del fill que aportava, per fugir del marit, saltant en lo gran pèlech, posà fi a sos mals. Mirant aquestes coses, la gran deessa Venus, a pietat moguda per la dolor dels néts, ab prechs de cor humil²¹⁶ a son oncle Neptuno²¹⁷, senyor de la gran mar, axí dir començà:

—O, deïtat immensa sobre totes les aygües, a qui per sort caygué tal potestat, o, car oncle²¹⁸ Neptuno, grans coses te deman, mes tu hages mercè dels meus, que veus negats²¹⁹, justant-los ab nombre dels teus déus de la mar, crexent per açò la gràcia a la nostra mar,²²⁰ pus certament en passat só estada

19 coses] cosos.

²⁰⁷ *amor de senyoria*: llegiu 'senyoria de amor' (cf. SE 7, Bescós 2019); del llatí 'caedis amorem' ('desig de mort', *Met.* IV.503), això és, trobar-se dominat per la passió d'amor, tal com indiquen els mals de la resta de l'oració on es troba. En l'ordre que presenta aquí no és una expressió recurrent, en canvi 'senyoria de amor' es troba en altres obres d'Alegre. No sabem si es tracta d'una variant d'aquella forma o d'un error de caixista, per això no hem esmenat l'ordre que presenta l'incunable.

²⁰⁸ *entràmenes*: enteneu 'entranyes' (*DCVB*, s.v.).

²⁰⁹ *a fúria mortal*: simplificació del llatí 'tum face iactata per eundem saepius orbem | consequitur motis velociter ignibus ignes' ('llavors, agitant la seva torxa sense parar en una mateixa òrbita, aconsegueix focs dels focs ràpidament remoguts', *Met.* IV.508-9), no present en italià.

²¹⁰ *regne de Ditis*: en referència a l'infern.

²¹¹ *ne baté les parets*: enteneu 'va colpejar les parets amb el fill'.

²¹² *desemparà la casa*: simplificació del llatí 'exululat passisque fugit male sana capillis | teque ferens parvum nudis, Melicerta, lacertis' ('emet gemecs i fugí fora de si amb els cabells desordenats, i portant-te, petit Melicertes, en els seus braços despullats', *Met.* IV.521-2); la simplificació pot tenir l'origen en l'italià 'cominciò a fugire con l'altro figliuolo e gia urlando' (2001: 238).

²¹³ *com me desempares*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

²¹⁴ *Lo ús de tal dolor*: del llatí 'hos usus' ('aquests auxiliis', *Met.* IV.524), on 'usus' va referit a la recent invocació d'auxili d'Ino, però el traductor català entén que es refereix a un 'costum o ús de dolor'; el passatge no ha estat traduït per Bonsignori.

²¹⁵ *aqueix qui tu has criat*: del llatí 'alumnus' ('deixeble', *Met.* IV.524), referit a Bacus.

²¹⁶ *de cor humil*: del llatí 'blandita' ('afalagadora', *Met.* IV.532).

²¹⁷ *son oncle Neptuno*: Ovidi barreja la versió homèrica, segons la qual Venus és filla de Júpiter i neboda de Neptú, i l'hesiòdica, segons la qual Venus neix de l'escuma del mar, com apareix més endavant. Vegeu Álvarez-Iglesias (1995: 336).

²¹⁸ *car oncle*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

²¹⁹ *negats*: probablement de l'italià 'che sono annegati nel tuo mare' (2001: 239), en llatí 'iactari quos cernis in Ionio immenso' ('que veus com són engolits per l'immens mar Joni', *Met.* IV.535).

²²⁰ *crexent per açò la gràcia a la nostra mar*: del llatí 'aliqua et mihi gratia ponto est' ('també tinc jo alguna influència sobre la mar', *Met.* IV.536) o de l'italià, que tradueix aquest vers més avall, com a conclusió de tot el parlament: 'dunque bene debbia io avere una grazia in

composta enmig d'ella, de la sua spuma, d'on me reste per nom «Frodissa» en llengua grega, derivant de †frides†, que en llatí és «espuma»²²¹.

Admaté lo déu Neptuno los prechs de Venus y, levant de aquells lo que era mortal, en déus los convertí, mudant-los ensemps la cara ab lo nom: al fill fon dit Palèmona²²² y retengué la mare Leucòtoe²²³ per nom²²⁴.

CAPÍTOL SETÈ, EN QUI S TRACTA LA CONVERSIÓ DELS COSINS Y AMIGAS DE YNO EN ROCAS Y EN AUCELLS

Los parents y amigues de la trista Yno²²⁵ seguiren lo camí de sos passos, fins que veren lo senyal de les derrereres petjades en l'astrem de la ro- {37b} ca, d'on conegueren clar que era en la mar negada, y, de dolor sobrades, començaren les dones a plorar agrament, rompent les vestidures y els cabells arrencant, maldient la malícia de la deessa Juno, qui, anujada de sentir tals injúrias, dix ab no poca ira:

—Yo faré que en vosaltres se mostrarà major la malícia mia —y seguia son dir l'afecte de la pena.

Com una de aquelles, pietat moguda, digués que seguiria en la mar sa senyora y s'i volgués lançar, nunca se pogué moure, ans restà feta roca; una altra, com volgués ab lo plor acostumat batre's los tendres pits, sentí que éran ja durs; y a una seguí que, havent los braços per a nadar estesos, restaren dues puntes de roca en la mar; volent la quarta sos cabells arrancar, los dits seus endurits ab aquells se tengueren. Molts dels altres restaren en aucells²²⁶ convertits, qui vuy en aquell golf volen ab gran remor.

5 Palèmona] lencotoe || Leucòtoe] palemona || 18 acostumat] acustamat.

mare' (2001: 239). Les variants de Jahn (1832: 255) o Tarrant (2004: 113) no expliquen la modificació del català.

²²¹ *d'on me reste per nom «Frodissa» en llengua grega, derivant de †frides†, que en llatí és «espuma»*: per 'Frodissa' enteneu 'Afrodita', per 'frides' enteneu 'espuma'(?); amplificació del llatí 'Graiumque manet mihi nomen ab illa' ('i roman en mi el nom grec d'aquella [=espuma]', *Met.* IV.538). Passatge construït igual que el dels noms de la ratapinyada en relació al nom vespre (vegeu nota anterior *són dits «vespertilions» ... en la nit*), però aquí la solució passa per l'explicació etimològica. El nom que dona és d'origen incert (no es troba a les *Allegories*, però sí a la *Genealogia* de Boccaccio: 'a maris spuma denominatam, que grece aphrodos dicitur' (III.23.1, 1998: 352). Al *Curial* hi trobem una explicació semblant: 'És apellada Frondosa, a "frondos", grec, que en llatí vol dir "espuma", perquè nasqué de l'espuma dels genitius de Saturno' (2011: 420). El nom que dona Alegre no es correspon amb el grec 'ἀφρός', i potser s'explica per una glossa, per una variant textual de la *Genealogia*, o per un fals 'Phrodites', a partir de la segona part del mot 'Hermaphroditus'.

²²² *Palèmona*: enteneu 'Palèmon', nom diví de Melicertes.

²²³ *Leucòtoe*: enteneu 'Leucòtea', nom diví d'Ino.

²²⁴ *al fill fon dit Palèmona y retengué la mare Leucòtoe per nom*: confusió en els noms de mare i fill; l'incunable català té 'palemona' per a la mare i 'lencotoe' per al fill, probable lapsus d'edició o còpia; vegeu aparat anterior *Palèmona i Leucòtoe*.

²²⁵ *parents y amigues de la trista Yno*: amplificació de l'italià 'parenti de costoro' (2001: 240), mentre que el llatí té 'Sidoniae comites' ('companyes sidònies', *Met.* IV.543); Del Virgilio té 'comites et proxime ipsius Inois' ('companyes i parents de la pròpia Ino', f. 38r, *ap.* Ardissino 2001: 260, n. 139). El català és semblant a Del Virgilio, amb la diferència del 'trista', que s'explica per l'adjectivació sentimental freqüent del català (per ex., vegeu nota següent *lo mesquí de Cadino*). Tot i que cal entendre la semblança com una coincidència per separat, potser el català té alguna relació, per bé que secundària, amb de Del Virgilio (podria haver llegit 'ipsius' com a 'tristis' per l'abreviatura del ms. de Del Virgilio?).

²²⁶ *en aucells*: traducció, amb eliminació, del llatí 'volucres (...) | (...) Ismenides' ('en ocells, les Ismènides', *Met.* IV.561-2), mentre que l'italià resumeix el llatí i no dona el nom de les Ismènides. En Homer (*Od.* V.353), Leucòtea surt de la mar, comparada a una gavina, per ajudar Odisseu: 'Però el va veure (...) Leucòtea, que abans havia estat mortal i parlava, i ara participava, en el fons de la mar, de l'honor dels déus. Ella es va compadir d'Odisseu mentre anava a la deriva i patia penalitats. Va sortir volant de la mar semblant a una gavina.' (Alberich 2004: 156).

CAPÍTOL VUYTÈ, TRACTANT LA CONVERSIÓ DE CADINO Y DE SA MULLER HERIMONE EN SERPENTS

Ignorave lo mesquí de Cadino²²⁷ que la filla ni el nét fossen deificats, y estava tan trist de haver- {37c} los perduts que tot lo pler avorria²²⁸. Vensut
5 per tants desastres, isqué de la ciutat que havia hedificada, tement que aquella no fos fadada²²⁹ per a tants infortunis com havia sentits, y, anant desviat ab companyia de sa trista muller, passava los térmens de Lirícia²³⁰, quant, repetint en lo seu cansat ànimo l'anuíg dels mals passats y recordant la mort de la serp²³¹, axí dir començà:

10 —Mentre que yo matí la sagrada serpent y sembrí les dents sues, si fon per mi offesa alguna deïtat qui la tengués per cara, y ab tan certa ira per venjança d'aquella me atrassa²³² tants mals, penedit li demane en gràcia que·m torne yo serpent.

Y a penes acabave de formar tals paraules, quant començà d'estendre's
15 com a serp en la terra²³³, sentint lo endurir de sa pell y créxer les escates. Varia's la superfície del seu cors d'una color negra, sembrada de uns pichs fets de color de mar; ajustan-ça, les cuxes y les cames són coha. Restava-li encara la forma dels primers braços y aquells stenia, y corrent vives làgremes per la humana cara:

20 —Acoste't, o muller miserable! —cridà—. E mentre que alguna cosa me reste, toca a mi, dóna'm la mà dementre que és mà y la forma de serp tot mon cors no occupa.

Volia més parlar, mes en aquell instant sentí la sua lengua en dos parts departida, no bastant a fornir las paraules que deya. Y volent-se més plànyer, siulava com a serp, restant-li per natura la veu de semblant so. La mesquina
25 muller, ferint-se ab la mà los {37d} mal envellits²³⁴ pits, cridava ab gran cuyta ha Cadino:

—Aturau-vos, senyor, despullau-vos per mercè de tan vil vestidura. O, déus celestials, per què no convertiu a mi en semblant serp? Esta color y
30 cara²³⁵ per què no us acompanyen, fent-se tal com la vostra?

E acabades tals raons, lo marit, tal com era, li lepava la cara y la afalagava, quant spantats fugíran tots los lurs servidors y ella començà a mudar-se en serp²³⁶. Y tantost foren dos corrent ab cuytats salts, fins que fugint entraren en

6 infortunis] *Amb la n impresa amb poca tinta.*

²²⁷ *lo mesquí de Cadino*: amplificació de l'italià 'Cadmó' (2001: 240), mentre que el llatí 'Agenorides' ('el fill d'Agènor', *Met.* IV.563).

²²⁸ *y estava tan trist de haver-los perduts que tot lo pler avorria*: amplificació del llatí 'luctu' ('dolor', *Met.* IV.564), en l'original part dels desastres que anomena a continuació. El català elimina el detall dels desastres i els trasllada aquí, mentre que en l'original depenen del posterior 'victus' ('vençut', *Met.* IV.565).

²²⁹ *fos fadada*: enteneu 'estigués encantada' (*DCVB*, s.v. *fadar*); de l'italià 'fosse malefatato' (2001: 240), mentre que el llatí ho expressa d'una manera diferent: 'exit | conditor urbe sua, tamquam fortuna locorum, | non sua se premeret' ('surt de la ciutat, encara que fos el seu fundador, com si la fortuna del lloc i no la seva l'oprimís', *Met.* IV.565-7).

²³⁰ *Lirícia*: del llatí 'Illyricos' ('d'Ihíria', *Met.* IV.568).

²³¹ *recordant la mort de la serp*: de l'italià 'del serpente che uccisero' (2001: 241), mentre que l'original té 'prima retractant | fata domus' ('revisen les primeres desgràcies de la família', *Met.* IV.569-70). L'italià i el català avancen el que dirà Cadme a continuació en referència a la serp.

²³² *me atrassa*: enteneu 'em causa' (*DCVB*, s.v. *atraçar*).

²³³ *en la terra*: del llatí 'longam (...) alvum' ('en un ventre allargat', *Met.* IV.576).

²³⁴ *mal envellits*: del llatí 'nuda' ('despullats', *Met.* IV.590), potser a partir d'alguna variant que no recullen les edicions llatines consultades.

²³⁵ *Esta color y cara*: traducció errònia del llatí 'et color et facies' ('el color i la cara', *Met.* IV.593), referit a Cadme, a qui la muller li demana on han anat el seu color i la seva cara. Alegre resumeix el parlament d'Harmònia.

²³⁶ *Y ella començà a mudar-se en serp*: modificació del llatí 'illa | lubrica permulcet cristati colla draconis' ('aquella acaricia el coll llefiscós del drac crestallut', *Met.* IV.598-9); també hi

la spessa hombra d'un bosch qui·ls era prop, on vuy tenen racort de lur ésser passat y no fugen dels hòmens ni ab nafres los danyen.

CAPÍTOL NOVÈ, EN QUI·S TRACTEN DUES TRANSMUTACIONS, SO ÉS, DE LAS GOTAS DE LA SANCH DE MEDUSA EN SERPENTS Y DE ATLAS EN MUNTANYA,
5 DANT PRINCIPI ALS GRANS FETS DE PERSEU

Axí fóran los mesquins convertits en serpents, que lo recort dels béns passats lo lur mal augmentava, y en tanta misèria sentían un sol bé, sabent que lo lur nét, vencedor en la Índia, era tan estimat y que per tota la província de Acaya se colían {38a} sos temples; y muntava a tant la devoció de Baco, que
10 algú no·s trobava qui·l negàs ésser déu, sinó lo rey Acrísio, qui era de son linatge²³⁷. Aquest sol lo menysprea y costreny los poblats en la sua ciutat a no fer de ell festa, negant públicament que no és fill de Júpiter, y negava també que lo noble Perseu, concebut per la pluja de l'or en què·s convertí Júpiter caent sobre lo ventre de la gentil Damnes²³⁸, que ell com a pare cruel havia
15 closa dins una torra gran²³⁹, no era fill d'aquell.

Mes no passà molt temps que, forsat ab presència de certa veritat, se penedí Ocrísio²⁴⁰ tant de haver offès la deïtat de Baco quant de haver negat a tan insigne nét, perquè mirà a Baco col·locat en lo cel. Y tornava Perseu volant per lo alt ayre, aportant la despulla de tan noble victòria, y en recort de la mort de
20 Medusa, portava lo cap d'aquella. Y mentre que volant passava sobre Líbia, les gotes de la sanch caygueren del gran cap de la morta Gòrgona sobre aquella terra, a on se animaren, convertint-se'n serpents, per qui tal regió és sovint infestada per verinoses serps.

Y de aquí passant, portat per vents contraris per l'espai del gran ayre, com
25 una nuu prenyada corre en diverses parts, mirant per lonch spai distar sote si la habitable terra, y axí passejant, arribà tres vegades en lo signe de Cranch²⁴¹; sovint fon en lo loch a on lo sol comensa lo seu cós cada dia y en aquell a on les nits acaba²⁴². E ya mancava el dia quant temé·l qui volava²⁴³ de aturar en l'ayre lo temps {38b} fosch de la nit, y portà la sort sua que de tot lo circuit de
30 l'ample univerç se trobà en lo regne de Atlas²⁴⁴, a on pensà trobar loch de repòs fins al següent mati²⁴⁵. Era aquest Atlas ab gran avantatge major que tots los hòmens de aquella edat, y fon fill de Àpeto²⁴⁶, senyorejant en l'estrem de la terra una gran regió vehina de la mar²⁴⁷, rich per molt bestiar, sens frontera

8 província] prouincia || 29 lo²] la.

ha variació en Bonsignori, però diferent: 'subito mutata fu si come'l marito' (2001: 241).

²³⁷ *era de son linatge*: Acrisi és descendent de Belus, germà d'Agènor, besavi de Bacus.

²³⁸ *Damnes*: enteneu 'Dànae', filla d'Acrisi i mare de Perseu.

²³⁹ *que ell com a pare cruel havia closa dins una torra gran*: de l'italià 'la faceva stare in una torre e faceala solennemente guardare' (2001: 243), no present en llatí, però sí a la *Faula* d'Alegre.

²⁴⁰ *Ocrísio*: enteneu 'Acrisi'.

²⁴¹ *arribà tres vegades en lo signe de Cranch*: traducció, amb eliminació, del llatí 'ter gelidas Arctos, ter Cancri brachia vidit' ('tres vegades va veure les Ósses gelides, tres vegades els braços del Cranc', *Met.* IV.625), no present en italià (2001: 244).

²⁴² *sovint fon en lo loch a on lo sol comensa lo seu cós cada dia y en aquell a on les nits acaba*: per 'cós' enteneu 'curs'; modificació del llatí 'saepe sub occasus, saepe est ablatu in ortus' ('sovint és arrossegat cap a occident, sovint cap a orient', *Met.* IV.626), mentre que l'italià té 'l'Oriente, e verso l'Austro, e verso Occidente, e verso l'Arcadia' (2001: 245).

²⁴³ *temé·l qui volava*: enteneu 'va témer Perseu'.

²⁴⁴ *lo regne de Atlas*: de l'italià 'regno del re Atlante' (2001: 246), mentre que el llatí té 'Hesperio, regnis Atlantis' ('Hespèria, el regne d'Atlant', *Met.* IV.628)

²⁴⁵ *fins al següent mati*: traducció mixta de l'italià 'per una notte' (2001: 246) i el llatí 'dum Lucifer ignes | evocet Aurorae, currus Aurora diurnos' ('fins que Lucífer porti els focs de l'Aurora; i l'Aurora, els carros del dia', *Met.* IV.629-30). El català pot ser un resum del llatí, però l'extensió resultant del text d'Alegre sembla pautada per l'italià.

²⁴⁶ *Àpeto*: enteneu 'Jàpet', tità, també pare de Prometeu.

de vehí que fos més potent d'ell. Tenia un bell ort ab los arbres tots d'or produints semblants fruyts. Devant aquest vengut lo vencedor Perseu, li demanà posada²⁴⁸ ab so de tals paraules:

—O, excellent senyor²⁴⁹, yo só aquell Perseu qui, engendrat per Júpiter, nasquí dins la gran torre de Damnes, filla del rey Acrísio²⁵⁰. Sia, donchs, ta
5 reyal magestat a pietat moguda per la sanch reyal mia, y consent esta nit repòs a mon camí dintre lo teu reyal²⁵¹, o si ést²⁵² desijós de veure maravellas, està attent en contemplar las mias.

Recordant-se lo gran Atlas de la antigua sort rebuda per resposta de la
10 deessa Temis en l'alt mont de Pernaso, contenint en effecte que vendria un temps que los seus arbres richs serían despullats y que lo robador seria fill de Júpiter²⁵³ (y ja tement açò havia aquells tancats dintre grossa muralla²⁵⁴, posant en guarda d'ells un invincible drach), lançava luny d'ací tots los hòmens stranyys, tement qu'entre aquells no arribàs aquell sol que temia; y
15 hoint que Perseu se deya fill del noble rey de Cret²⁵⁵, li respòs en tal forma:

—Vés-te'n luny de ací, perquè la ficte glòria que de tos fets rahones {38c} no ensutze mon regne.

Ajustant ab menasses força a son parlar, treballà una estona lo magnànim Perseu ab les mans de empènyer al superbo gegant, mesclant ab la sua ira
20 moltes raons fahents per mitigar lo ànimo de aquell. Y ab les flaques forces restave sens poder acabar cosa alguna (mes qui poguera may resistir al fort Atlas?) y, desperat, anant-se'n, tragué-l cap de Medusa, parlant al rey superbo en la forma següent²⁵⁶:

—Pus que és tan cruel que acullir no'm vols, pren de mi aquest do.

E girant-se atràs, li presentà davant lo cap sangonós de Medusa. Tan gran
25 com era Atlas se convertí en un mont, qui vuy se mostra gran en aquella província y reté lo seu nom: la barba y los cabells se mudaren en silvas, les mans y muscles se mudaren en colls, restant lo cap en la major altesa; los ossos foren pedres y és-se fet tan gran, que lo sol ab totes les esteles reposa
30 sobre ell, segons han ordenat los celestials déus.

CAPÍTOL DEÈ, EN QUI-S TRACTA LA DESLIURACIÓ DE ENDRÒMATA FETA PER PERSEU, QUI MATÀ LO GRAN DRACH, AB LA CONVERSIÓ DE LA ALGA EN CORAL

7 de] e || 24 vols] om.

²⁴⁷ *la mar*: traducció, amb eliminació, del llatí 'pontus (...) qui Solis anhelis | aequora subdit equis et fessos excipit axes' ('el mar que acull dins les seves aigües els panteixants cavalls del Sol i rep els eixos [del carro] fatigats', *Met.* IV.633-4), no present en italià.

²⁴⁸ *li demanà posada*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

²⁴⁹ *excellent senyor*: modificació del llatí 'hospes' ('hoste, estranger', *Met.* IV.639), no present en italià.

²⁵⁰ *nasquí dins la gran torre de Damnes, filla del rey Acrísio*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

²⁵¹ *reyal*: enteneu 'palau del rei' (*DCVB*, s.v. *real* 2.2a).

²⁵² *ést*: enteneu 'ets', forma antiga de la segona persona del singular del verb 'ser'.

²⁵³ *contenint en effecte que vendria un temps que los seus arbres richs serían despullats y que lo robador seria fill de Júpiter*: conversió en estil indirecte d'un passatge en estil directe en llatí (*Met.* IV.644-5), estil conservat en italià.

²⁵⁴ *dintre grossa muralla*: del llatí 'solidis (...) | moenibus' ('entre muntanyes impenetrables', *Met.* IV.646-7); el llatí fa servir el mot 'moenia' en sentit poètic, com a sinònim d'espai fortificat però natural; Alegre, en canvi, el tradueix en el sentit literal de muralles.

²⁵⁵ *tement qu'entre aquells no arribàs aquell sol que temia; y hoint que Perseu se deya fill del noble rey de Cret*: el rei de Creta és Júpiter; afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

²⁵⁶ *y, desperat, anant-se'n, tragué-l cap de Medusa, parlant al rey superbo en la forma següent*: amplificació de l'italià 'e così andandosenne Perseo se voltò e disse' (2001: 246), no present en llatí, que posa aquest passatge després del parlament de Perseu, també traduït en aquell punt per l'italià i pel català.

Havia tancat Èholo²⁵⁷, lo gran rey, dintre lo [e]ternal carçre los furiosos vents y lo claríssim Lucífer en {38d} lo cel apparia, seguint lo novell dia, quant lo jove Perseu, tornant pendre ses ales, començà de tallar les espesses vapors de l'ayre qui-l portava²⁵⁸. Havent a totes parts dextat diversos pobles, lo
 5 portà la sort sua sobre los estiòps²⁵⁹, en lo regne de Sefeho, y per tal loch passant descobrí de molt luny a la verge Andròmata, qui per culpa comesa per sa mare era en un pal ligada molt cerca de la mar. Y si no que l'ambat movia sos cabells y los ulls li corrien de làgremes humides, haguera estimat, segons que era luny, que fos obra de marbre, mes, après que ab pus certs senyals fon
 10 avisat de la gentil presència de aquella qui plorave, començà en sos pits criar sech foch d'amor²⁶⁰, oblidant lo volar, y a ella acostat parlà en tal manera:

—O, verge, certament de tals ligams no digna²⁶¹, manifesta a mi, desijòs de saber-ho, lo teu nom y la terra, ni qual ocasió te portà en ésser ligada.

Maravellà's aquella y no gosà cridar, ans ab les sues mans, si ligada no fos,
 15 se tapara la cara. Lo senyal que pogué donà de sa vergonya, regant ab vives làgremes la sua tendra cara. D'aquell solicitada, perquè ell no pensàs que la detengués dupte de dir algun leig crim, lo nom seu y la terra, ab la causa del present mal, li descobrí de la forma següent:

—Lo meu nom és Andròmata, filla só de Sefeho. Calsíope²⁶² és ma mare,
 20 per la vana presumpció de la qual só yo ací ligada, perquè acostumava de menyspresar les deesses de la mar, dient qu'era més bella que {39a} alguna d'aquellas, per on se indignaren contra ella, y, acusant-la en juý davant lo déu, Amon ha donat per sentència que, pus ella maldeya las nimphas de la mar, yo, qui só filla sua, fos cruelment liurada en past de alguna fera terrible de la mar.
 25 Y per dar compliment a tan cruel sentència, ací-m trobes ligada²⁶³.

1 [e]ternal] ternal. *Esmena a partir de la variant 'aeterno carcere' (Jahn 1823: 265); la variant acceptada actualment té 'Aetnaeo carcere' (Tarrant 2004: 118) || 5 los] lo || 6 comesa] comesa. Amb una titlla damunt la e || 10 començà] comença || 21 {39a}] xixxx. Numeració estampada a la inversa, probablement a causa de la disposició invertida del foli en el procés de composició.*

²⁵⁷ Èholo: del llatí 'Hippotades' ('l'Hipòtada', *Met.* IV.663), epítet d'Èol.

²⁵⁸ *tornant pendre ses ales, començà de tallar les espesses vapors de l'ayre qui-l portava:* traducció, amb eliminació, del llatí 'pennis ligat ille resumptis | parte ab utraque pedes teloque accingitur unco | et liquidum motis talaribus aera findit' ('ell torna a agafar les ales, les lliga als peus per una banda i per l'altra, se ceneix amb l'arma corba i talla l'aire nítid amb les sandàlies que es mouen', *Met.* IV.665-7).

²⁵⁹ *estiòps:* enteneu 'etiòps'.

²⁶⁰ *en sos pits criar sech foch d'amor:* per 'sech' llegiu 'cec'; amplificació del llatí 'trahit (...) ignes' ('sent els focs', *Met.* IV.675), mentre que Bonsignori té 'fu subito innamorato' (2001: 247).

²⁶¹ *certament de tals ligams no digna:* traducció, amb eliminació, del llatí 'non istis digna catenis, sed quibus inter se cupidi iunguntur amantes' ('no digna d'aquestes cadenes, sinó d'aquelles que entre ells uneixen els amants', *Met.* IV.678-9), mentre que l'italià té 'non degna de catene, ma si degna de legamenti de braccia' (2001: 247).

²⁶² *Calsíope:* enteneu 'Cassíope', de l'italià 'Caliope' (2001: 247).

²⁶³ *Lo meu nom és Andròmata ... ací-m trobes ligada:* de l'italià 'Io so' chiamata Andromada e so' figliuola dello re Cefeo, la madre mia ave nome Caliope; ma perciò che io sono così ligata n'è cagione la madre mia, la quale fu arrogante contra de dio, perciò che dispregiava le dee marine e dicea ch'era più bella de loro, e perciò le ninfe se indignaro contra lei e si andarono a Giove, le quali in quel luogo coltivarano, ed era in forma de castrone, e lamentarse de questa ingiuria. Giove, ciò odendo, dè questa sentenza: che con ciò sia cosa ch'ella dispregiava le dee del mare, così la figliuola dovesse perire ed essere devorata dalla bellua del mare; e questa è la cagione perché io sono così in questo luoco ligata' (2001: 247). Bonsignori amplifica i transforma en estil directe l'indirecte del llatí 'nomen terraeque suumque | quantaque maternae fuerit fiducia formae | indicat; et nondum memoratis omnibus unda | insonuit, veniensque immenso belva ponto | imminet et latum sub pectore possidet aequor' ('li diu el nom i el de la seva terra i com de gran havia estat la confiança de la seva mare en la seva bellesa; i, encara sense haver explicat tots els detalls, el mar va retrunyir i una bèstia provinent del pèlag immens se'ls acosta i cobria amb el seu pit tot l'ample mar', *Met.* IV.686-90). Alegre segueix de prop Bonsignori, però canvia el nom de la divinitat 'Giove' per 'Amon', atès que la

Envides²⁶⁴ acabava la mesquina tal dir quant inflà lo gran pèlech e-s mostrà en aquell la bèlua marina²⁶⁵. Ab alta veu cridà Endròmata, espantada de tan strana vista. Lo pare y la mare, qui de luny la miraven, correueren als crits de la affligida filla, tots congoxats (més ella²⁶⁶, justament), y al pal²⁶⁷ acostats

5 ensemps lur mal ploraven. Als quals, axí plorant, Perseu parlà en tal forma:

—Per a plorar vos restarà prou temps, mes la necessitat de vostra trista filla poch spay la estreny per ésser ajudada. Si vosaltres voleu donar-la'm per muller, yo la desliuraré. Y pens que sens açò a mi atorgaríeu tan lícita demanda si sabíau qui só²⁶⁸: yo só aquell Perseu, nat dintre la gran torre y engendrat per Júpiter, mudat en pluja d'or; vencedor de Medusa, vola per lo

10 alt ayre ab lo cap de aquella. Y encara que pens, moguts per tants motius qui-m procuran gran honra, de açò me complauríau, vull yo are, temptat ab pròpria virtut, guanyar-la per muller, oposant ma persona contra la cruel fera.

Acceptaren los pactes, donant fe a son dir, pregant los déus per ell, prometent-li ab ella lo lur regne en dot si vencedor restave. E axí raonant, com una grossa nau em- {39b} pesa per lo vent va sulcant les grans ones, suant los marinés treballats del lavor, venia la espantable fera, ab forsa de sos pits fent camí per las ayguas. Y era ya tan prop que tirant una fona²⁶⁹ hi bastara la pedra, quant lo jove Perseu, alçant-se de la terra, tornà a volar per l'ayre, y

20 dintre lo gran pèlech apparia la ombra de l'home qui volava, contra la qual s'enfelloni²⁷⁰ la fera. Perseu²⁷¹, ab la leugeria de ses ales prenent aquella part qui li fon més útil, ferí la cruel fera per lo mig de les espatles, del qual colp molt offesa se alçava en l'ayre y calave²⁷² en lo fons après. Com un senglar circuït de molts cans a diverses parts saltant, treballava danyar aquell qui la

25 nafrava, qui ab destre volar los seus mossos fugia, y, axí com saltant li-s descobrián los costats y la coha, durament la feria ab la espasa feta de figura de falç. La bèstia marina, mesclant les ones ab la sanch de tal color tenyidas, ab la gola uberta lançava grans golades de ones y de sanch devés lo qui volava, ab les quals empatxà lo volar de aquell, qui, no fiant més de les ales, sobre un ascull de roca qui avansa les ones se vengué aturar, d'on podia ferir la implacable fera. Y de tal loch, sens triga, per tres o quatre colps doblats la ferí en les yllades²⁷³, de què-s seguí que, morint la gran bèstia, dels seus crits resonaven los ribatges vehins y umplí tal remor les cases dels celestials déus²⁷⁴.

història passa en el poble dels etiòps, i 'Amon' és assimilat a Egipte amb Júpiter; al principi del llibre V la divinitat que castiga Andròmada és anomenada 'Ammon' (*Met.* V.17).

²⁶⁴ *Envides*: enteneu 'tot just'.

²⁶⁵ *la bèlua marina*: enteneu 'la bèstia marina' (*DCVB*, s.v. *bèlua*); del llatí 'belua ponto' ('bèstia de la mar', *Met.* IV.689) o de l'italià 'bellua del mare' (2001: 247).

²⁶⁶ *ella*: en referència a Cassiope, mare d'Andròmada, més culpable que el marit del patiment de la filla.

²⁶⁷ *al pal*: del llatí 'vinctoque in corpore' ('al cos encadenat', *Met.* IV.694).

²⁶⁸ *Y pens que sens açò a mi atorgaríeu tan lícita demanda si sabíau qui só*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

²⁶⁹ *una fona*: traducció, amb eliminació, del llatí 'Balearica (...) | funda' ('una fona balear', *Met.* IV.709-10); tots els còdexs, segons Jahn i Tarrant, porten l'adjectiu, que el català no tradueix, tot i que Alegre sap que els habitants de les illes eren mestres amb la fona, com posa, en boca de Boccaccio, a les *Allegories*: 'nomenades dels antichs 'Baleàs' per ésser destres tiradors de fona los poblats en aquellas' (f. 207b, AL IX.3).

²⁷⁰ *s'enfelloni*: enteneu 's'enfurimà'.

²⁷¹ *Perseu*: eliminació de la comparació posterior del llatí 'utque Iovis praepes, vacuo cum vidit in arvo | praebentem Phoebos liventia terga draconem' ('i com l'au de Júpiter, quan en una terra conredissa ha vist una serp que ofereix a Febus la seva esquena morada', *Met.* IV.714-5), que Bonsingori també elimina (2001: 248).

²⁷² *calave*: enteneu 'baixava' (*DCVB*, s.v. *calar*).

²⁷³ *yllades*: enteneu 'costats del cos'.

²⁷⁴ *les cases dels celestials déus*: modificació del llatí 'superasque deorum | (...) domos' ('les altes cases dels déus', *Met.* IV.735-6).

Alégran-se los pares y alegra's Andròmata de ésser desliurada. Saluden a lur gendre y no-s callen per alegria {39c} dir:

—Aquest és lo repar y lo conservador de nostra reyal casa. A tu, noble Perseu, devem tots nostres vides, pus has mesa en tal perill la tua per desliurar aquelles. Vine a la ciutat per donar compliment al degut matrimoni²⁷⁵.

Y desligant la filla de las cruels cadenes, per anar se movían, quant lo victoriós, volent rentar ses mans que tenia sullades de la sanch de la fera, perquè no l'empatxàs, volgué posar²⁷⁶ lo cap de la Gòrgona²⁷⁷. Y, perquè no fes dan aquell a la arena, pres un braçat de alga, fent-ne lit al mort cap, y per aquell tocada, la algua de la mar se començà endurir, prenent color vermella²⁷⁸. Las nimphas de la mar, veent tal maravella y temptant ab aquestes qui s'éran endurides, se alegràran de fer-ne moltes tals, y lo sement de aquelles escampat per lo golf axí multiplicà²⁷⁹, convertint-se en corals, qui vuy té tal natura que tret sobre la aygua és fort com una roca.

15 CAPÍTOL ONZÈ, EN QUI-S TRACTEN LES NOCES DE ANDRÒMADA Y DE PERSEU, A ON RECITA LO DIT PERSEU LO PROCÉS DE SOS FETS AB LA MORT DE MEDUSA

Entren en la ciutat los sogres ab lo gendre, seguint la bella verge, premi y causa de la noble victòria. Corre lo poble desijós de mirar lo cavaller insigne. No mancà algun temple a on no fos offert condigna sacrifici a tan gran alegria, prenent {39d} eximpli de les reyal's persones qui en memòria del rebut benifici²⁸⁰ tres altars ordenaren, sacrificant als déus, a qui-s tenia Perseu per obligat. Lo del mig al gran Júpiter, l'esquerra al déu Mercuri y lo dret a la deessa Pallas, sacrificant al pare un toro de gran preu, al germà un vadell, degollant una vaca a Pallas, sa germana. Y complit tot açò, ab cuyta s'esposà, no curant gens del dot. Ministraren les noces Cupido ab Ymeneo, fartant los fochs de opulents odors, penjant per los pomposos sostrets²⁸¹ d'aquell palau rama ab moltes flors, oén-se plasents sons de acordant armonia de arpes y de flautes per la spayosa sala, per la qual ab los cants de jòvens y donzelles de fora amostraven lo goig que tots tenían de aquell matrimoni. Obren-se les grans portes y consenten entrada al poble²⁸², desijós de mirar lo palau parat de tan rics draps. Los missatges²⁸³ del rey convidan los antichs de aquella ciutat a les noces reyal's. Y venguda la hora del menjar, allogats en grans taules dintre la major sala, en lo cap de la qual en una més eminent de totes seya lo noble Perseu ab la muller y sogre, perquè volgué Sefeho, per honrar més la festa, servir de majordom en la taula d'ells tres, [y] pres de les viandes e preciosos vins tot lo past necessari²⁸⁴.

32 convidan] convida || 36 [y] pres] y pres || 37 tot] tots.

²⁷⁵ *Aquest és lo repar y lo conservador de nostra reyal casa. A tu, noble Perseu, devem tots nostres vides, pus has mesa en tal perill la tua per desliurar aquelles. Vine a la ciutat per donar compliment al degut matrimoni*: amplificació del llatí 'auxiliumque domus servatoremque fatentur' ('el reconeixen com a auxili i salvador del casal', *Met.* IV.736), no present en italià.

²⁷⁶ *posar*: enteneu 'deixar'.

²⁷⁷ *la Gòrgona*: del llatí 'Phorcynidos (...) Medusae' ('Medusa, filla de Forcis', *Met.* IV.743), en italià 'Medusa' (2001: 248).

²⁷⁸ *prenent color vermella*: de l'italià 'del sangue di quel capo se fecero vermiglie' (2001: 248), no present en llatí ni tampoc en Del Virgilio (Ardissino 2001: 261, n. 175).

²⁷⁹ *multiplicà*: enteneu 'es multiplicà', antic sentit reflexiu (*DCVB*, s.v. *multiplicar* 2).

²⁸⁰ *Entren en la ciutat ... del rebut benifici*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

²⁸¹ *sostrets*: segurament caldria llegir 'sòstrets', i no la forma amb diminutiu; del llatí 'tectis' ('sostres', *Met.* IV.760), no present en italià.

²⁸² *y consenten entrada al poble*: de l'italià 'fuoro aperte l'uscia che ogni persona venisse alle nozze' (2001: 250), no present en llatí.

²⁸³ *missatges*: enteneu 'missatgers' (*DCVB*, s.v. *missatge* 3).

²⁸⁴ *Y, venguda la hora del menjar ... tot lo past necessari*: per 'past' enteneu 'aliment'; afegitò del català, no present en llatí ni en italià, que es relaciona amb el llatí que hi ha a

Ja levades les taules, acostats a Perseu los nobles de la terra, demanava a ells los costums d'aquell poble y de tot safisfet era d'u molt antich²⁸⁵, y movent-se un altre a Perseu comensà parlar en tal {40a} manera:

—O, noble cavaller, si los déus facen lo recort de tos fets durable per molts 5 setgles, no prengas a treball de comptar-nos per orde per qual ocasió te moguist en cercar la casa de Medusa, ni ab quina astúcia has aquella vençuda.

No tardà aquell interrogat respondre en tal forma:

—Nat yo dins la gran torra de Damnes, la gentil filla del rey Acrísio, tanta malinconia pres aquell avi meu de veure a mi nat d'aquella que pensava tenir 10 enclosa verge, que, no curant del divinal linatge de qui fuy engendrat, als dos dins una barcha remès a la fortuna de la mar y dels vents, no volent ensutzar les mans en la sanch sua. E axí, sens govern, la sort nos aportà en poder del rey Polidoto, qui pres de la gentil presència de ma mare, la retench per amiga, a mi per amor d'ella acceptant en fill propi. Mes, pus me viu crescut y 15 per a portar armes, tement de son estat, pensà ab desig de nova glòria lançar la vida mia a cert perill per tant inserta via com era de trobar la casa de Medusa, qui ab la vista sua tots los qui la miraven convertia en pedras. Yo, desijant honor, no refusí endpendre lo treball tan soberch per a edat tant tendra, mes, cridats a consell, a Mercuri y Pallas requerí de ajuda com a leals germans. 20 Dexà'm Mercuri les ales per volar y lo coltell falçat ab què matà a Argo, y donà'm la gran Pallas un escut de cristall ab qui pogués mirar la cara de Medusa sens mirar a ella, perquè en mi no-s seguís lo desastre dels altres qui la veyen. {40b} E axí armat y consellat enprengué lo camí, per qui seré honrat tot lo temps de ma vida²⁸⁶. Sota'l fret mont de Atlas és un loch molt agrest ab 25 estreta entrada, la qual dues germanes de la cruel Medusa²⁸⁷ estan tostamps guardant, y, perquè elles dues tenen un ull a soles, a tandes se parteixen la guarda de la entrada. Arribat en tal loch me amaguí prop d'ellas y estiguí mirant fins que l'ull se partí de la una per passar a la altra, lo qual ab presta mà de les dues furtí, dexant-les axorbades²⁸⁸, y, sens empaix²⁸⁹ entrant, gran espay 30 ocupí en mirar les figures dels hòmens y de les feres qui per haver mirat la malvada Gòrgona éran mudats en pedres. Mes yo, ab lo escut de cristal que portava me escusí²⁹⁰ de veure-la, sinó dintre aquell²⁹¹, on estiguí mirant fins que viu adormida a ella y a les serps que per cabells portava. E tal hora sens 35 triga li vaig tallar lo cap, a què seguí una gran maravella digna de recomptar, que, mullada la terra ab la sanch de aquell, aparech un cavall ab dues ales

continuació: 'Postquam epulis functi generosi munere Bacchi | diffudere animos' ('Després que, un cop gaudit el banquet, van omplir els ànims amb el do del generós Bacus', *Met.* IV.765-6). Cefeu com a majordom de la taula nupcial no es troba ni en llatí ni en italià.

²⁸⁵ *d'u molt antich*: possible traducció errònia de la variant llatina 'quaerenti protinus unus' d'un vers interpolat (*Met.* IV.767a), no acceptat avui pels editors i transmès al marge pels còdexs U^3 , F^{2-3} , L^2 i φ (Tarrant 2004: 122).

²⁸⁶ *Nat yo dins la gran torra de Damnes ... per qui seré honrat tot lo temps de ma vida*: traducció de quatre passatges de l'italià, no presents en llatí: (a) 'Lo re Acrísio avea una sua figliuola chiamata Danne, costui, temendo che non fosse tolta la sua virginità' (2001: 242-3); (b) 'Vedendo Acrísio la figliuola gravida, sì la volse uccidere, ma tanto lo strinse la parentela che deliberò altro modo e si sostenne fin al tempo del parto, poi prese la figliuola e Perseo e miseli in una nave e lassòli andare alla ventura per mare' (2001: 243); (c) 'Andando Danne e Perseo così contra fortuna per mare, errando, capitorono a l'isola de Settifon, dove era uno re chiamato Polidotto, lo quale, vedendo Danne tanto bella, sì la tolse e tennela per sua concobina e Perseo tenne per suo figliuolo' (2001: 244); i (d) 'Perseo, volentoroso de onore, se propose de andare in quel luoco, ma prima domandò l'ajuto a Mercurio, suo fratello, el quale li diede uno falcione e diedeli le ale con le quali egli volasse (...) Anche li diede Pallas uno scudo de cristallo, dentro dal quale se potea vedere la imagine de Medusa, imperciò che se egli l'avesse propriamente veduta saria diventato sasso' (2001: 244).

²⁸⁷ *de la cruel Medusa*: modificació del llatí 'Phorcidas' ('filles de Forcis', *Met.* IV.775).

²⁸⁸ *axorbades*: enteneu 'cegues'.

²⁸⁹ *sens empaix*: enteneu 'sense impediment'.

²⁹⁰ *me escusí*: enteneu 'vaig evitar'.

²⁹¹ *aquell*: en referència a l'escut.

grans, començant de volar. Y diuen que's posà en lo mont de Pernaso²⁹², on cavant ha mostrada una molt gentil font²⁹³; d'aquí beuen les muses.

Ajustant a açò tots los lochs que volant havia descuberts en lo cel y las terras que havia mirades, posà fi a son dir, ab molt plaer scoltat de tots los de
5 la cort. Alçà's en peus un altre del nombre de aquells vells, demanant-li en gràcia no's cansàs de comptar per què sola Medusa de totes les germanes tenia los {40c} cabells de verinoses serps. A qui respòs Perseu:

—Perquè demanes cosa tant digna de ésser comptada, escolta a mon dir. Fon Medusa tan bella que ab vana sperança la demanaren molts, ni en tota la
10 terra se trobava alguna ab los cabells més bells, segons que he hoït de molts qui la han vista. Enamorat d'aquesta lo gran senyor Neptuno dels regnes de la mar, en lo temple de Minerva enamoradament ab ella se ajustà, de què fon indignada, y no sens gran rahó, la sàvia deessa, e perquè crim tan leig com és en lo seu temple no restàs sens punir, li enletgí la cara y mudà sos cabells en
15 difformes serpens. Y axí com ans a tots los hòmens pleÿa, vuy aquells qui la miren són convertits en pedres.

ACABA LO QUART LIBRE DE *TRANSMUTACIONS DEL POETA OVIDI*

²⁹² *mont de Pernaso*: traducció errònia del llatí 'Pegason' ('Pegas', *Met.* IV.786). El traductor català, en tenir la variant 'fontem' (vegeu nota següent *una molt gentil font*), llegeix Parnàs; Bonsignori no tradueix el passatge.

²⁹³ *una molt gentil font*: modificació de la variant 'fontem' (*Met.* IV.786), testimoniada en un dels còdexs *Heinsius* per Jahn (1823: 276); la lliçó acceptada actualment és 'fratrem' ('germà'), en referència als germans veloços del cavall Pegas.

COMENSA LO QUINT, EN QUI-S TRACTA LA GRAN BATALLA DE PERSEU AB FINEO Y AB SOS COMPANYYONS, TOTS A LA FI EN PEDRES CONVERTITS

Era la gentil Andròmata, ans del desastrat cas, promesa en matrimoni a son oncle Fineo, qui, com sentís qu'era ab Perseu casada y que-s feya gran festa en lo palau reyal, guarnint de armes la concebuda ira, {40d} acompanyat de valents companyons¹, anà a torbar la festa ab crits y gran remor de armes resonants, umblint² les reyal sales de espantables veus. Y entrant primer Fineo, cap de aquesta empresa, devés lo loch on Perseu raonava adressà los seus passos³, y manaçant ab l'asta⁴ li dix semblants paraules:

—Yo só ací per a pendre venjança de la muller que-m leves! No-t salvaran les ales, ni lo falç Júpiter, qui-s convertí en or⁵, te porà desliurar.

Y volent-lo ferir del braç⁶, lo tench Sefeho, e, treballant ab raons de mitigar tal fúria⁷, li parlava axí:

—Què voleu fer, germà⁸? Qual fúria us empeny en tan gran benefici com d'ell haveu rebut? No us ha levat Perseu la mia cara filla, ans, si sereu atent al cas qui s'és seguit, conexereu que la gran deitat de las nimphas marinas⁹, lo jutjar de Amon¹⁰, la espantable fera la us havian lavada. En aquell temps que devia perir la desliurà Perseu, levant-la de la mort a qui abandonada stava la mesquina. Prou deuria bastar que-n presència vostra és stada ligada y vós ni com a oncle ni com a esposat curàs de desliurar-la. ¿Ara mostrau que us pesa que sia desliurada y voleu levar lo premi del qui degudament aquella posseix? Si vós sol la volíeu, haguésseu treballat de matar la gran fera, levant-la de la roca on stava ligada. Dexau tals fantasies!¹¹

¹ *Era la gentil Andròmata, ans del desastrat cas, promesa en matrimoni a son oncle Fineo, qui, com sentís qu'era ab Perseu casada y que-s feya gran festa en lo palau reyal, guarnint de armes la concebuda ira, acompanyat de valents companyons*: traducció mixta de l'italià 'prima che Andromeda fosse data a la bellua marina, si era spusata a Fineo, e perciò se voleva vendicare della moglie che gli era stata tolta. Andò adunque in lo palagio e menò seco tutto'l populo armato' (2001: 263), i el llatí 'Dumque ea Cephenum medio Danaeius heros | agmine commemorat, fremida regalia turba | atria complentur, nec coniugialia festa | qui canat est clamor, sed qui fera nuntiet arma; | inque repentinos convivia versa tumultus | adsimilare freto possis, quod saeva quietum | ventorum rabies motis exasperat undis' ('Mentre l'heroi que nasqué de Dànae explica tals coses a l'aplec dels cefens, tot de gent amb crits clamorosos passa els pòrtics reials, mes no són un himne de nocces les seves veus, sinó un clam que anuncia una lluita terrible, i, de sobte, el banquet es transforma en una disputa comparable al mar encalmat quan els vents l'escometen amb violència, i ell s'enfureix i agita les ones' (Parramon 1996: 121), *Met.* V.1-7).

² *umblint*: llegiu 'omplint', amb sonorització de la 'p'.

³ *adressà los seus passos*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià, afegit arran de la modificació del text a l'inici del llibre.

⁴ *manaçant ab l'asta*: de l'italià 'con una lancia' (2001: 263), que simplifica el llatí 'fraxineam quatiens aeratae cuspidis hastam' ('brandant una llança de freixe amb punta de bronze' (Parramon 1996: 121), *Met.* V.9).

⁵ *lo falç Júpiter, qui-s convertí en or*: modificació del llatí 'falsum versus in aurum | Iuppiter' ('Júpiter, convertit en or fals', *Met.* V.11-2), mentre que Bonsignori no tradueix l'adjectiu 'falsum'. En llatí 'falsum' va a 'aurum', el metall en el qual es converteix Júpiter, però en català l'adjectiu 'falç' acompanya directament el nom del déu.

⁶ *Y volent-lo ferir del braç*: modificació del llatí 'conanti mittere' ('quan es disposa a atacar-lo', *Met.* V.12).

⁷ *e, treballant ab raons de mitigar tal fúria*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

⁸ *germà*: del llatí 'germane' ('germà', *Met.* V.13), parentiu entre Cefeú i Fineu.

⁹ *nimphas marinas*: del llatí 'Nereidum' ('Nereides', *Met.* V.17), no present en italià.

¹⁰ *Amon*: traducció, amb eliminació, del llatí 'corniger Ammon' ('el cornut Ammó', *Met.* V.17), no present en italià.

¹¹ *Dexau tals fantasies*: resum del llatí 'nunc sine qui petiit, per quem haec non orba senectus, | ferre quod et meritis et voce est pactus, eumque | non tibi, sed certae praelatum intellege morti' ('Deixa, doncs, ara que aquest, pel qual la meva vellesa no serà orba, s'endugui allò que pels mèrits i els pactes ha aconseguit, no de tu, sinó d'una mort ja segura', *Met.* V.27-9), no traduït per l'italià.

Scoltava Phineo las raons del germà, y, sens dar-li resposta, ab la vista torbada mirà ell y Perseu, y stava en dupte a qual primer ferira¹², y, revenint lo braç, la fort lança tirà devés aquel- {41a} a part on stava Perseu, qui passà sens danyar-lo, ficant-se en lo lit¹³, la qual Perseu ab cuyta li tornà a tirar¹⁴, de
 5 què l'aguera mort, sinó que fon tan prest, que, saltant a través, se cobrí de l'altar, aprofitant lo loch segrat en defensa de l'home celerat¹⁵. Mes, no en va tirada, passant sobre l'altar, ferí ab fort encontre a Teti¹⁶ en lo front, qui mortalment nafrat batia los forts membres sobre la dura terra. Per la mort de aquest se comogué a ira lo poble avolotat y corrent ab remor n'i havia qui
 10 deyen que devia matar a Sefeho ab lo gendre, per qui éran tants mals¹⁷, mes era ya exit¹⁸ del furiós palau, protestant en públich¹⁹ que ell no consentia, ans contra son voler era mogut, tal cars.

La gran deessa Pallas no mancà al germà²⁰, cobrint-lo de la roba feta del seu saber²¹ y doblant-li lo ànimo. Redoblà's la remor²². Era companyó de
 15 Phineo Atis lo indià, lo qual se creu que parí Limnata²³, gentil nimpha, sota les clares ones del noble riu de Ganges; jove de excellent bellesa, lo qual crexia ricament abillant-se, de edat de setze anys era lo jorn de aquesta brega, y venia vestit de una manta tília tota franjada d'or, collars daurats ornaven lo seu coll y una mitja corva²⁴ ornava los cabells plans²⁵ de aquell. Era molt destre de
 20 tirar dart de luny, però més destre de tirar ab l'arch fletges. Y lavors, ab la mà reposada, collant lo arch de corn stava, quant Perseu, pres²⁶ un tió del foch ensès enmig de la gran sala, lo ferí ab aquell, confonent e mesclant los ossos romputs en lo mig de la {41b} sua gentil cara. Aprés que hagué vist Lícabas de Síria aquest axí nafrat, singular amich seu, no oblidant ni simulant la
 25 passada amor, pus que hagué plorat la mort de Atis sota la cruel nafra, prenent lo arch, qui stava collat per mans del qui moria, digué:

—Ab mi tens a combatre y no te alegraràs lonch temps de haver mort un fadrí, de què reportes més blasme que laor.

15 Limnata] limua / ta. *La variant acceptada actualment és 'Limnaee' (Met. V.48), però a la vulgata del text hi ha la variant 'Limnate' (Tarrant 2004: 126), que permet l'esmena efectuada, especialment per la confusió constant a l'incunable entre la u i la n || 16 lo] la.*

¹² *ferira*: enteneu 'feriria'.

¹³ *ficant-se en lo lit*: de l'italià 'se ficò nello letto' (2001: 264), mentre que el llatí té 'stetit (...) toro' ('va clavar-se en el divan', *Met. V.34*).

¹⁴ *la qual Perseu ab cuyta li tornà a tirar*: de l'italià 'Allora Perseo prese quella medesima lancia e gettò a Fineo' (2001: 264), que tradueix, amb eliminació, el llatí 'stratis tum denique Perseus | exsilvit teloque ferox (...) remisso' ('lavors finalment Perseu va saltar del jaç, retornant feroç la llança', *Met. V.34-5*).

¹⁵ *celerar*: enteneu 'criminal'.

¹⁶ *Teti*: enteneu 'Retus', company de Fineu; de l'italià 'Teti' (2001: 264), de Del Virgilio 'Theus' (f. 42r, *ap. Ardisino 2001: 287, n. 5*).

¹⁷ *per qui éran tants mals*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁸ *mes era ya exit*: en referència a Cefeü.

¹⁹ *protestant en públich*: simplificació del llatí 'testatus iusque fidemque | hospitiiue deos' ('posant per testimoni la justícia, la lleialtat i els déus de l'hospitalitat', *Met. V.44-5*).

²⁰ *germà*: Pallas i Perseu són fills de Júpiter i, per tant, germans.

²¹ *la roba feta del seu saber*: de l'italià 'la sua vesta, cioè che lli diede la sapienza' (2001: 264), traducció explicativa del llatí 'aegide' ('l'ègida', *Met. V.46*).

²² *Redoblà's la remor*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

²³ *que parí Limnata*: enteneu 'que va tenir com a mare Limnate'.

²⁴ *mitja corva*: del llatí 'curvum crinale' ('pinta', *Met. V.53*), segurament referint-se a una 'gandalla' ('lligadura de malla de seda o d'altre teixit fi, i a vegades de fil d'or, amb què antigament portaven recollits els cabells les dones, i en certes èpoques els homes', *DCVB, s.v.*); Bonsignori ignora, com també fa Del Virgilio (f. 42v, *ap. Ardisino 2001: 288, n. 7*), part de la batalla de *Met. V.46-162*, inclòs aquest passatge. El català esmena el resum de Bonsignori i narra aquesta baralla.

²⁵ *plans*: del llatí 'madudos murra' ('olorosos de mirra', *Met. V.53*), que ni Bonsignori ni Del Virgilio tradueixen; la traducció del 'curvum crinale' anterior per 'pinta' provoca aquesta adjectivació, atès que l'ús d'aquesta mitja aplanada els cabells. Vegeu nota anterior *mitja corva*.

²⁶ *pres*: no llegiu 'prengué' sinó la forma del participi.

Y a penes tals raons acabava quant desparà lo arch contra Perseu, qui desviant lo cors, en los plechs de la roba restà penjant la fletxa. Girà contra aquest lo gran fill de Acrísio²⁷ la spasa, ya experimentada en la mort de Medusa, ficant-la-y per lo pits y morint lo misquí²⁸; los ulls nadant sots la
 5 scura nit, girà per a mirar a Atis, aconsolat²⁹, devallant als inferns, de morir ab companyia d'ell.

Ab desig de combatre, Anphimedon³⁰ de Líbia e Phorbas suanita³¹ ensemps caygueren en aquell loch on la terra mullada per la sanch tèbea³² mollajava³³. Lo levar los contrastà l'espasa de Perseu, ferint la un³⁴ en les costelles y l'altre
 10 en lo coll. E fet açò, no ab l'espasa, com havia als altres, ferí Perseu a Èrito Actòrida, qui aportava un dart ab dos empenes³⁵, mes del tinell on havia peças de molt gran preu ab dues mans pres una taça gran, tirant-la en aquell, de la qual ferit, vomitant la sanch negra agegut de sobines³⁶, morint batia³⁷ la terra ab los peus. Y après, ferint entre los enemichs, derrocà Pollidèmon, devallant³⁸
 15 de la sanch de Semiramis, y Àberin, habitador del no- {41c} ble mont de Càucaso, Liceto d'Espercheya³⁹, y Comas⁴⁰, Èlicen⁴¹, Clíton e Flègias, palsigant-los morint⁴².

No gosà Phineo, vist tal strall dels seus, acostar-se al valent adversari, mes tirà-li lo dart, lo qual la error guià fins a ferir a Ydas, qui debades era stat
 20 mirador, no seguint la una part ni l'altra. Lo qual, axí nafrat, mirant ab ulls torbats, a Phineo digué:

—Mentre que apartat no-m só volgut mesclar entre les armes vostres, me has volgut ferir, e per açò guarde't d'aquest nou enemich que tu t'as procurat e compensa la mia ab aquesta altre nafra —; aparellant-se de tirar-li lo dart que
 25 se havia arrencat, mancant la forsa y los membres aflaquits per la sanch scampada, no pogué mes tenir-se en peus.

Axí mateix Odites, primer de tots avançant en honor après del rey Cepheo, geya per colp d'espasa, e Ipseo de Lícia ferí a Prothènor, fill de Clímena⁴³.

14 devallant] deullaut.

²⁷ *lo gran fill de Acrísio*: en referència a Perseu, nét d'Acrisi; del llatí 'Acrisioniades' ('Acrisionides', *Met.* V.70), no present en italià.

²⁸ *misquí*: enteneu 'infeliç'.

²⁹ *aconsolat*: enteneu 'amb consol'.

³⁰ *Anphimedon*: enteneu 'Amfimedont'.

³¹ *suanita*: natural de 'Syene', ciutat d'Egipte, actual Assuan (Álvarez-Iglesias 1995: 354); traducció, amb eliminació, del llatí 'Suenites genitus Metione' ('el suanita, nascut de Metion', V.74).

³² *tèbea*: enteneu 'tèbia'.

³³ *mollajava*: enteneu 'estava molla' (*DCVB*, s.v. *mollejar*).

³⁴ *la un*: enteneu 'lo un' (*DCVB*, s.v. *la*), forma antiga de l'article masculí 'lo' davant el numeral i l'article indefinit 'un' o 'u'.

³⁵ *un dart ab dos empenes*: per 'empena' enteneu 'ploma que es posava a cada banda de dalt d'un dard o sageta' (*DCVB*, s.v. *empena* 1); del llatí 'bipennis | telum' ('destral de doble fulla', *Met.* V.79-80), que Bonsignori no tradueix.

³⁶ *de sobines*: enteneu 'd'esquena a terra'.

³⁷ *batia*: enteneu 'colpejava'.

³⁸ *devallant*: enteneu 'descendent' (*DCVB*, s.v. *davallant* I.2).

³⁹ *d'Espercheya*: traducció del llatí 'Sperchioniden' ('de l'Esperqueu', *Met.* V.86).

⁴⁰ *Comas*: traducció errònia del llatí 'comas' ('cabellera', *Met.* V.87).

⁴¹ *Èlicen*: de la variant ortogràfica 'Elicen', testimoniada als còdexs *Ven.1* i *Mic.* (Jahn 1823: 285).

⁴² *palsigant-los morint*: per 'palsigant' enteneu 'trepitjant'; simplificació del llatí 'exstructos morientum calcat acervos' ('trepitja el munt apilat dels que moren', *Met.* V.88).

⁴³ *d'espasa; e Ipseo de Lícia ferí a Prothènor, fill de Clímena*: traducció errònia del llatí 'ense (...) Clymeni; Prothoenora percutit Hypseus, | Hypsea Lyncides' ('per l'espasa de Clímene. Hipseu fereix Protoènor; i el Lincides, Hipseus', *Met.* V.98-9); a banda de la traducció errònia de 'Lyncides' per 'de Lícia', potser a partir de la variant 'Licides' del còdex *Dresd.* (Jahn, 1823: 287), el català entén el llatí 'Hypseus, Hypsea' com una repetició incorrecta, elimina 'Hypsea' i uneix 'Hypseus' amb 'Licides', tot com a subjecte del 'percutit'; a més,

Emathíon, més antich de tots ells, home tement los déus e just, qui, perquè lo pes de molts anys lo batallar li empatxaven, ab sos crits esforçava los altres al combatre. En aquest, axí cridant, Crono⁴⁴, ab un colp d'espasa, tallà lo cap, mentre que ell⁴⁵ ab les mans tremolant tenia lo altar aferrat, lo qual tantost
 5 caygué en la ara, a on, ja mig desanimat, encara ab la lengua formava paraules ensenent a combatre, e axí enmig dels fochs espirà la trista ànima. Así dos germans invictíssims, Proteu⁴⁶ y Amon, caygueren morts per la mà de Phineo, el sacerdot de Ceres, anomenat Ànphico, portant lo cap velat de una serment blanca⁴⁷, {41*d*} y tu, ensemps ab ells, Lapècido, no cridat a tal acte per lo ús
 10 de les armes, mes per cantar en pau ab la tua guitharra las laors del convit y de tan noble festa. Al qual, stant de luny ab lo seu sturment, Pèntalo⁴⁸ scarnint-lo⁴⁹ digué:

—Acaba lo restant de aquexa cansó devant los déus d'infern! —ficant-li l'espasa per lo costat squerra, qui ab los dits, morint, assejà moure les cordes
 15 de la lira, y per cas sonà lo començ d'un dictat de dolor.

No consentí lo feroce⁵⁰ Licerbas sens just punir passar la mort de aquest e pres del postís⁵¹ del dret [respatler] una barra molt grossa, ab aquella ferint per lo batcoll⁵² a Pèntalo, qui caygué mort en terra, com sol caure lo toro offert al sacrifici. Axí assetjava Pilates de levar una barra del [respaller] squerra, quant
 20 fon la sua mà ficada en la post⁵³ ab un dart que li tirà Còrites. Y mentre treballava aquella arrencar, Abas ab una stocada lo ferí per lo costat, y no caygué, ans axí com stave morí penjant. Morí en aquesta brega Mènaló⁵⁴, seguidor del vencedor Perseu, y Dòrilas, rich senyor de gran terra. Aquest posseÿa més camps que quants lavors vivían. En la yllada⁵⁵ squerra de aquest
 25 estech ficat lo ferro, nafrant-lo en loch mortal, y el nafrador cruel⁵⁶, pus viu aquell sanglotant y rodollant los ulls mentre moria, partint-se d'ell y dexant lo cors d'aquell sens ànima prostrat sobre la terra, quasi burlant, digué:

—De tants camps y de tan ampla terra sol posseÿys aquell loch que occupas.

9 Lapècido] iapecido || 17 [respatler]] respatles || 19 [respaller]] respalles.

tradueix 'Clymeni' com a 'fill de Clímene' dependent de 'Prothoenora'. El català no ha entès el text, potser a causa d'alguna corrupció del seu còdex, i ha optat per donar sentit a la traducció, encara que s'allunyi de l'original.

⁴⁴ *Crono*: de la variant 'Cronus', testimoniada en el còdex *Dresd.* (Jahn 1823: 287), mentre que la forma acceptada és 'Chromis' ('Cromis', *Met.* V.103).

⁴⁵ *ell*: referit a Emation.

⁴⁶ *Proteu*: enteneu 'Bròteas'; de la variant 'Protheus', testimoniada en *Ed.princ.* (Jahn 1823: 287), mentre que la lliçó acceptada actualment és 'Broteas' ('Bròteas', *Met.* V.107).

⁴⁷ *serment blanca*: enteneu 'branques de cep blanques'; del llatí 'albenti (...) vitta' ('amb cinta blanca', *Met.* V.110). El traductor català llegeix 'vite' ('cep, vinya') en comptes de 'vitta' ('cinta').

⁴⁸ *Pèntalo*: enteneu 'Pètalus', company de Fineu.

⁴⁹ *scarnint-lo*: enteneu 'burlant-se'n malèvolament'.

⁵⁰ *feroce*: enteneu 'feroç'.

⁵¹ *del postís*: enteneu 'de l'empostissat' (*DCVB*, s.v. *postís*), del llatí 'posti' ('del muntant de la porta', *Met.* V.120); en català hi ha el mot 'postic' amb el sentit de 'portella o porta falsa inserida dins una de més gran' (*DCVB*, s.v. *postic*), però aquí 'postís' és una part del 'respatller'.

⁵² *batcoll*: enteneu 'part posterior del coll'.

⁵³ *en la post*: enteneu 'en una peça de fusta, més llarga que gruixuda'; del llatí 'ligno' ('a la fusta', *Met.* V.125).

⁵⁴ *Mènaló*: enteneu 'Melaneu'; a partir de la variant llatina 'Menalus' (*Sen.1 i Vrat.*, Jahn 1823: 290), deformació del nom 'Menaleus', també testimoniada per Jahn (ibíd.). La forma regularitzada actualment és 'Melaneus' i la variant s'explica per metàtesi. El nom en llatí té breus les dues primeres vocals; així 'Mènaló' en català.

⁵⁵ *yllada*: enteneu 'regió lateral del cos compresa entre les costelles falses i els ossos de la pelvis' (*DCVB*, s.v. *illada*).

⁵⁶ *el nafrador cruel*: traducció, amb eliminació, del llatí 'vulneris auctor | (...) | Bactrius Halcyoneus' ('l'autor de la ferida, el bactrià Halcioneu', *Met.* V.135).

Lo venjador Perseu contra {42a} aquest girà la sua asta, tenyida de sanch calda dels altres morts, e, apuntant per lo mig nas, aquell passà en lo batcoll, la lança a dos parts amostrant-se, e, seguint la victòria, Clísio⁵⁷ y Chono, tots fills de una mare, ab nafres diverses liurà a mort. Matà Celadon mindèsio, Estreo
 5 (fill de pare incert, de mare palestina), y ab aquests matà lo savi Ethion, acostumat en temps passat jutjar lo pervenir y ara dessabut per falç auguri de enganós ocell⁵⁸, e Cohactes, patge de la lança del rey, y Arites, difamat⁵⁹ de haver mort son pare.

Més resta per a dir, perquè lo animo de tots era intent en danyar-hi o
 10 pembre⁶⁰ un sol. E axí batallaven les conjurades hosts, cascuna part lo mèrit y la fe de la altra impugnant, y aquesta querella tenían per pròpia, cascu justificant-la lo millor que podia. Lo miserable sogre, ab la trista muller y ab la nova esposa, favorían Perseu ab plors y ululats omplint les reals sales⁶¹, mes lo so de les armes y los crits dels morints avansaven lur plant. La deessa
 15 Bellona⁶² mostrà tant de ses forces en aquesta jornada, que tots los déus secrets d'aquell real palau foren de sanch sullats⁶³, y encara mesclava ab redoblades forces lo furiós combatre, car lo cruel Fineo, ab mil hòmens de nou presos en sa ajuda, vengué a envestir lo magnànim Perseu, volant pertot com a espessa pluja las flexas que enpanyien los furiosos archs. Vaent-se sobrat
 20 Perseu, posades les espalles {42b} a una gran columna, mirava ab fort cara⁶⁴ contra los enemichs. Tenia a la part dreta Achímon⁶⁵ y Molfeho a la esquerra, treballant ab forts colps de levar-li la vista⁶⁶. E axí com la tigra quant sent en dues valls ensemps mugir dos mandras, vexada⁶⁷ per la fam, torbada per la cuyta, no sap a on primer vage⁶⁸, l'invincible Perseu, de dues parts ferit, era
 25 posat en dupte ab desig de ferir a la un⁶⁹ y a l'altre, quant durament nafrant a Molfeho, levà la cuxa en rodó, da què restà sens força per nafrar ni fugir. Lo furiós Achèmon⁷⁰, per açò indignat, volgué ferir lo coll de Perseu ab fort colp, y rompé's la espasa, ferint en la columna, de la qual hun xich tros lo nafrà en la gola. Mes no bastant tals colps per donar-los la mort, Perseu ab son fort
 30 braç⁷¹ acabà la lur vida, y, com miràs a tan gran multitud contra ell comoguda, dix:

23 mandras] mandas || torbada] torboda.

⁵⁷ *Clísio*: enteneu 'Clitus'.

⁵⁸ *per falç auguri de enganós ocell*: traducció repetitiva del llatí 'ave (...) falsa' ('per una au falsa', *Met.* V.147), amb el sentit 'd'un fals auguri'. El català duplica l'original per explicar el sentit de l'expressió.

⁵⁹ *difamat*: enteneu 'de qui es diu mal' o 'a qui es treu la bona fama'; del llatí 'infamis' ('infame, detestable', *Met.* V.148), per ser l'assassí del seu pare.

⁶⁰ *pembre*: enteneu 'prèmer'.

⁶¹ *Lo miserable sogre, ab la trista muller y ab la nova esposa, favorían Perseu ab plors y ululats omplint les reals sales*: Bonsignori reprèn la traducció d'Ovidi, interrompuda a *Met.* V.46. Vegeu nota anterior *mitja corva*.

⁶² *Bellona*: deessa romana de la guerra, filla de Mart.

⁶³ *sullats*: enteneu 'embrutats'.

⁶⁴ *mirava ab fort cara*: del llatí 'sustinet instantes' ('resisteix els que l'acosen', *Met.* V.162).

⁶⁵ *Achímon*: enteneu 'Equèmmmon'.

⁶⁶ *treballant ab forts colps de levar-li la vista*: per 'levar-li la vista' enteneu 'llevar-li la vida'; del llatí 'instabat' ('acorrallava', *Met.* V.162). Seria possible esmenar 'vista' en 'vida', però també entendre l'expressió en sentit figurat, més tenint en compte que el 'sustinet instantes' anterior ha estat traduït com a 'mirava ab fort cara'.

⁶⁷ *vexada*: enteneu 'greument molesta'.

⁶⁸ *vage*: enteneu 'vagi'.

⁶⁹ *la un*: enteneu 'lo un' (*DCVB*, s.v. *la*), forma antiga de l'article masculí 'lo' davant el numeral i l'article indefinit 'un' o 'u'.

⁷⁰ *Achèmon*: enteneu 'Equèmmmon'.

⁷¹ *ab son fort braç*: del llatí 'Cyllenide (...) harpe' ('amb la falç cilhènida', *Met.* V.176), dita així per ser un regal de Mercuri, el Cilhèni.

—Pus que axí·m soptau a mi, serà forçat ajudar-me de aquella que tench per enemiga. Si à entre vosaltres algun que·m sia amich, gire detràs la cara! — y dites tals paraules tragué lo cap de Medusa.

Vaent un cavaller dels amichs de Phineo, anomenat Tèselo⁷², lo que feya
5 Perseu, li dix semblants paraules:

—Serca altres miracles que aqueixos no·ns espàntan! —y mentre que volia tirar-li lo seu dart, restà ab semblant gest en pedra convertit.

Era prop d'aquest Amfís, un altre cavaller, qui li féu companyia mudat en semblant forma. Vengué {42c} lo gran Nileho, qui ab ficte laor preïcava que
10 era fill del noble riu de Nilo, aportant en l'escut pintades les set fraus⁷³ de aquell antich riu, part d'argent esmaltades y la resta tot d'or, cridant:

—Mira, Perseu, la antiga noblesa del nostra gran linatge! Y serà gran descanç a la mesquina ànima entre les callades ombres recordar que per mà de tan noble com yo hage⁷⁴ lo cors perdut.

15 Tal fon lo darrer so de les sues paraules y ab boca uberta volia més parlar quant, per lo camí dels altres, al parlar y al viure li fon posat empaix⁷⁵. Èrix se enfelloní⁷⁶ inculpan a aquests, dient que tals restaven per falta de poch ànimo y no que tant poder tingués aquell cap mort⁷⁷. Cridà sos companys dient:

—Veniu ab mi y derroquem⁷⁸ per terra aquest jove qui·ns burla ab sos
20 encantaments! —y, comensant a moure's, los peus se aturaren y restà fet immoble estàtua armada.

Tots aquests per sos mèrits foren axí punits, mas Atoncheo, cavaller de Perseu, mentre que ab esforç per ell se combatia, per desastre mirant la cara de Medusa, se convertí en roca, y estimant Estrages, qui ab ell se batia, que fos
25 encara viu, ab la espasa larga lo cuytà de⁷⁹ ferir, fins que sentí resonar a la pedra y los colps de aquella. Y mentre·s detenia en semblant maravella, sentí en sa persona fer tal mutació y restà en lo marbre ab la cara espantada. Longa triga seria haver a recitar tot lo poble qui·s convertí en pe- {42d} dres. Finalment, com restassen CC qui encara combatien, mirada la Gòrgona,
30 restaren tots mudats, com los primers, en pedres.

Penedí's a tal hora Phineo de haver mogut tan injusta batalla, ignora lo que deu fer, conjura los seus, frets y sens moviment, cridà'ls per los noms propis y no li responien. Demanave'ls ajuda y neguns no·s movían, y, no creent encara,
35 ab les mans los tocava, per on, certificat que eren mudats en pedres, girant detràs la cara, ab los braços creuats, junyint les mans ves ell, axí dir començà:

—Vensut has, o Perseu! Aparta aqueix cap de horrible mirar, aparta'l, per mercè! Yo no per odi ni per desig del regne contra tu·m só⁸⁰ mogut, sol lo grat de Andròmada me empès a tal desorde. O, valent cavaller, la sola ànima·m dexta, tot l'alra sia teu.

40 Axí parlava lo mesquí⁸¹ de Fineo y no gosava mirar aquell a qui sos prechs humilment adressava⁸², quant li respòs Perseu:

⁷² *Tèselo*: del llatí 'Thescelus' ('Tèsclus', *Met.* V.182), potser a partir de la variant 'Tesselus' dels còdexs *Goth.2* i *Ed.princ.* (Jahn 1823: 182); l'italià té 'Tesalo' (2001: 265), amb una 'a' a la segona síl·laba, segurament a partir de la variant 'Thesalus' (*Sen.2*, Jahn 1823: 182).

⁷³ *fraus*: enteneu 'boques'.

⁷⁴ *hage*: referit a l'ànima.

⁷⁵ *empaix*: enteneu 'fi'.

⁷⁶ *se enfelloní*: enteneu 's'enfurismà'.

⁷⁷ *dient que tals restaven per falta de poch ànimo, y no que tant poder tingués aquell cap mort*: traducció en estil indirecte del llatí 'vítio (...) animi, non viribus | Gorgoneis torpetis' ('us atureu pel vostre petit coratge, no per la força de la Gorgona', *Met.* V.195-6), en Ovidi en boca d'Èrix.

⁷⁸ *derroquem*: enteneu 'fem caure' (*DECat*, VII.362b21, s.v. *roca*).

⁷⁹ *cuytà de*: enteneu 's'afanyà a'.

⁸⁰ *só*: enteneu 'sóc'.

⁸¹ *mesquí*: enteneu 'infeliç'.

⁸² *adressava*: enteneu 'adreçava'.

—Fineo, lo que demanes ab espantada cara tinch manera de dar-te, y encara molt més que no saps divisar. Dexe a part la por: yo-t faré immortal y ab lo ús tan fort que no tembràs⁸³ lo ferro, y per los vinentes segles dintre aquest palau duraràs sens corrompre, en públich testimoni de tan senyalat do
5 com vuy rebràs de mi, e pendrà pler ma muller de mirar la ymage del primer esposat.

Y dites tals paraules, pres⁸⁴ lo cap de Medusa, anà contra Fineo, que, fugint, ab les mans se tapà {43a} la cara per no veure aquell, y axí treballant no-s pogué escusar de mirar lo mostruós cap y restà en un marbre ab la cara
10 poruga y ab les mans plegades.

CAPÍTOL SEGON, EN QUI-S TRACTA LO RETORNAMENT DE PERSEU EN SA TERRA, AB LA CONVERSIÓ DE PROTHEO Y DE POLIDOCTO EN PEDRES

Dat fi a tot açò, no bastàran los prechs dels antichs sogres en aturar Perseu de son camí⁸⁵, ans ab cuyta partí per tornar en sa terra, portant-se'n la muller.
15 Y passant per lo regne de son avi Acrísio, trobà que era lançat per son germà Proteu⁸⁶ y treballà de tornar aquell en la reyal cadira⁸⁷, y, forsant de mirar al superbo Proteu lo cap mort de Medusa, en pedra-l convertí.

No volent aturar tanpoch en aquest loch, caminà fins que fon a on era sa mare ab lo rey Polidocto. Rebé'l ab pler la mare, alegre de la vista d'aquell qui tant amava⁸⁸. Mes l'inich Polidocto⁸⁹, no oblidant encara de la antiga malícia ni amansat per la virtut del jove, ja experimentada per tan grans maravellas aportades a fi, maldiu los fets d'aquell, dient que no és ver que hage mort a Medusa, lo que ho- {43b} int Perseu, li dix semblants paraules:

—Pus que tu poses dupte a les mies victòries, inich y maleït vell⁹⁰, yo-t daré sert senyal del cap de la Gòrgona! —y ab aquell tocant la sua cara, lo convertí en pedra sensa sanch.
25

CAPÍTOL TERÇ, TRACTANT COM ANÀ LA DEESSA PALLAS EN LO MUNT DE PERNASO Y DEL RAONAMENT HAGUT AB LES NOU MUSES, EN QUI LI RECITÀRAN LA MORT DE PIRINEU⁹¹

Fins a tornar al loch de on era partit⁹² acompanyà la gran deesse Pallas⁹³ al seu germà Perseu⁹⁴, y de aquí partint, dins la concavitat de una nuu espessa

8 tapà] ta || 30 Fins] *Amb la capital sense imprimir.*

⁸³ *tembràs*: enteneu 'temeràs'.

⁸⁴ *pres*: no llegiu 'prengué', sinó la forma de participi singular masculí.

⁸⁵ *Dat fi a tot açò, no bastàran los prechs dels antichs sogres en aturar Perseu de son camí*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià, que té 'Avendo Perseo la vittoria' (2001: 266).

⁸⁶ *Proteu*: de l'italià 'Proteo' (2001: 266) o de les variants 'Protheus' o 'Proteus' dels còdexs *Dresd.*, *Goth.1* i 2, *Sen.1* i 2, *Vrat.*, *Ed.princ.* (Jahn 1823: 299); la lliçó acceptada actualment és 'Proetus' ('Pretus', *Met.* V.239).

⁸⁷ *y treballà de tornar aquell en la reyal cadira*: traducció lliure del llatí 'immeriti vindex ultorque parentis' ('protector i venjador d'un avantpassat que no ho mereixia', *Met.* V.237), referit a l'avi Acrisi, que va tancar Dànae a la torre. Per la poca semblança entre el passatge i la traducció, el català pot haver traduït el vers esmentat o haver afegit la traducció com un afegitò, eliminant el passatge llatí.

⁸⁸ *No volent aturar tanpoch en aquest loch, caminà fins que fon a on era sa mare ab lo rey Polidocto. Rebé'l ab pler la mare, alegre de la vista d'aquell qui tant amava*: amplificació de l'italià 'se parti ed andò a l'isola de Estrifen, dov'era Polidotto con la madre sua' (2001: 266), no present en llatí. El català elimina l'italià 'Estrifen' (2001: 266), del llatí 'Seriphi' ('Serifos', *Met.* V.242), una de les Cíclades.

⁸⁹ *Polidocto*: traducció, amb eliminació, del llatí 'o parvae rector, Polydecta, Seriphi' ('Polidectes, governant de la petita Serifos', *Met.* V.242).

⁹⁰ *inich y maleït vell*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

⁹¹ *PIRINEU*: enteneu 'Pireneeu', rei de Daulis.

⁹² *Fins a tornar al loch de on era partit*: amplificació de l'italià 'Da poi che (...) in luogo seguro' (2001: 267), mentre que el llatí té 'hactenus' ('fins aquí', *Met.* V.250).

per l'ayre se portà. Dexant a la mà dreta Xipra y altres isles⁹⁵, ensemps ab la gran Tebas, guià lo seu camí en lo coll virginal nomenat Elicon, de l'alt munt de Parnaso, en lo qual arribada finà lo camí, parlant a les sàvias germanes⁹⁶ en la següent manera:

5 —A les mies orelles és venguda la fama de una nova font⁹⁷ que en aquesta penya lo cavall Pègaseo⁹⁸ ab força d'ungla dura ha novament uberta. Aquesta és la causa per qui yo vench assí, {43c} desijant, pus he vist lo nàixer del cavall de la sanch de Medusa⁹⁹, veure tan noble fi.

Alsà's en peus Urània, una de les nou muses, responent en tal forma¹⁰⁰:

10 —Per qualsevulla causa que siau arribada, alta senyora, a veure nostres cases, totes ne som alegres, y és vera la fama de la font pegàseha¹⁰¹, la qual poreu mirar si seguíu a mos passos —y metent-se primera aportà la deessa a la sagrada font.

Occupà gran estona en nova maravella la gran Pallas, loant aquells
15 boscatges ab hombra tan plasant, delitant-se en tocar las aygües tan suaus¹⁰², contemplant aquell prat ornat de tantes flors, y no-s callà de dir, girada a les muses, les paraules següents:

—O, benaventurades vosaltres, nou germanes, tant per seguir l'estudi tan loable quant per tenir per habitació aquest loch tan plasant¹⁰³.

20 A qui tantost respòs una d'aquellas:

—Ver dieu, gran Tritònia, que per tal loch som benaventurades, a on¹⁰⁴, si no que la virtut vos té en majors coses, nos fóreu companyona. Lo loch bé és plasant y som totes contentes, si ich estàvem segures, mes als hòmens malvats vuy no-ls és res vedat¹⁰⁵, de què són espantades nostres virginals pensas,
25 majorment com miram lo malvat Piraneu, qui poch ha asejà de tenir-nos catives. A, lassa¹⁰⁶, que encara com lo mire tremole!

15 tocar] torcar.

⁹³ *la gran deesse Pallas*: de l'italià 'madonna Pallas' (2001: 267), mentre que en llatí hi ha 'Tritonia' ('Tritònia', *Met.* V.250). Alegre recorre a l'italià, però canvia el 'madonna' per 'la gran deesse'.

⁹⁴ *Perseu*: de l'italià 'Perseo' (2001: 267), mentre que el llatí té 'aurigenae (...) fratri' ('el germà nascut de l'or', *Met.* V.250).

⁹⁵ *Xipra y altres isles*: de l'italià 'Cipro e per lo Giara' (2001: 267) o del llatí 'Cythno Gyaroque' ('Citmos i Giaros', *Met.* V.252), a partir de la variant 'Cypro Gyaroque', testimoniada en el còdex *Bersm.* (Jahn 1823: 300), d'on prové la versió de l'italià.

⁹⁶ *les sàvias germanes*: en referència a les muses, que tenen el seu estatge a l'Helicó.

⁹⁷ *una nova font*: en referència a la font d'Hipocrene a l'Helicó, literalment 'font del cavall'.

⁹⁸ *Pègaseo*: enteneu 'Pegas'; del llatí 'Medusaei' ('fill de Medusa', *Met.* V.227), no traduït amb cap nom en italià. Pegas va néixer de la sang de la decapitació de la Medusa (*Met.* IV.785-6).

⁹⁹ *de Medusa*: del llatí 'materno' ('de la mare', *Met.* V.259).

¹⁰⁰ *una de les nou muses, responent en tal forma*: de l'italià 'una de quelle Muse disse' (2001: 267), no present en llatí.

¹⁰¹ *pegàseha*: enteneu 'pegàsida', del cavall Pegas, que d'un cop de peülla fèu brollar la font d'Hipocrene.

¹⁰² *delitant-se en tocar las aygües tan suaus*: traducció errònia del llatí 'factas pedis ictibus undas' ('aigües sorgides a cops de peülles', *Met.* V.264), no present en llatí ni en italià.

¹⁰³ *Y no-s callà de dir, girada a les muses, les paraules següents: —O, benaventurades, vosaltres nou germanes, tant per seguir l'estudi tan loable quant per tenir per habitació aquest loch tan plasant*: de l'italià 'e revoltòse alle Muse e disse: «Voi sete bene avventurate per cagione dello studio e dello luoco bello»' (2001: 267), mentre que el llatí té el passatge sense l'estil directe: 'felices vocat pariter studioque locoque | Mnemonidas' ('anomena felices a les Mnemònides tant per les seves ocupacions com pel lloc', *Met.* V.267-8).

¹⁰⁴ *Ver dieu, gran Tritònia, que per tal loch som benaventurades, a on*: amplificació del llatí 'Tritonia' ('Tritònia', *Met.* V.270), amplificació no present en italià.

¹⁰⁵ *mes als hòmens malvats vuy no-ls és res vedat*: de l'italià 'ma tanta licenza è data alli uomini scelerati' (2001: 267), mentre que el llatí té 'vetitum est adeo sceleri nihil' ('fins a tal punt el crim no respecta res', *Met.* V.273).

¹⁰⁶ *lassa*: enteneu 'desgraciada de mi'.

E mostrant a la deessa lo cors de aquell mort al peu de la muntanya, continuant li dix:

—Aquest fon un tiran qui ab les sues forces tengué tots aquests regnes {43d} un gran temps subjugats. Hi seguí's l'altre jorn que tornam assí en
5 aquests nostres temples y queya molt gran pluja. Passant per una casa que té prop de assí, ell, mirant-nos de luny, saludant, nos féu honra dient ab veu de ficte amistat¹⁰⁷: “O, filles de Mehònio¹⁰⁸ —perquè bé'ns conexia—, retreusvos assí fins que pas la gran pluja, no tengau a vergonya de entrar en ma casa, perquè ja molts dels déus celestials han en ella posat¹⁰⁹.” Vensudes per sos
10 prechs y forsades del temps, complaguem a aquell, entrant lo primer pati¹¹⁰ de la malvada casa. Cessaven ja les pluges, y, vensudes les nuus per lo vent de ponent, lo cel desemparaven, quant voliam partir, y esplatant la ira de l'inich Pirineu, tancant les cruels portes, se dispongué ab força de tenir-nos enclosas¹¹¹, de la qual escapam ab les leugeres ales, exint per les finestres, qui
15 estaven ubertes. Lavors lo indignat, pujant en una torra com si volgués volar, mirant d'aquella part on nosaltres anàvem, dix: “Lo camí que fareu faré yo ab vosaltres!”, y va's lançar lo foll, creent poder volar, dels marlets de la torre. Caent donà de cara y rompé's tots los ossos, e scampant, com moria, la celerada sanch tenyí la dura terra.

20 CAPÍTOL QUART, EN QUI ÉS COMENSADA LA TENSÓ¹¹² ENTRE LAS MUSAS E LAS FILLAS DE PÍREDO, {44a} EN QUI SE TRACTEN SET TRANSMUTACIONS, SO ÉS, DE JÚPITER AB ALTRES SIS DÉUS CONVERTITS EN DIVERSES FORMES DE ANIMALS

Axí parlava la musa eloqüent quant sentí la deessa volar per aquell ayre, y
25 hoí de les rames exir veu saludant-la. Suspità's, y tament demanà a las musas lo so d'aquellas veus que parían humanes de quina part venia. Y a ella, duptant, respongué una musa:

—Lo que hoïu, senyora, són donzelles en aucells convertides, vensudes per nosaltres. Phiredo fon lur pare, faent Anipe¹¹³ lur mare, nou vegades prenyada,
30 qui ajudada per Lucina altres tantes parí. Estas nou fillas han tengut tan gran presumpció per ésser ab nosaltres eguals en aquest nombre, que, passant la província de Emònyia y las ciutats de Acaya, arribaren assí, y del primer encontra, bravajant, una d'ellas en persona de totes nos començà a dir: “Dexau de vuy avant ab la ficte dolçor del cant mal acordat enganar al poble ignorant.
35 Si alguna fiança teniu en la vostre art, provau-la ab nosaltres, qui per art ni per veu no serem may vensudes. Tantes som com vosaltres. Si nosaltres vensem,

¹⁰⁷ *ficta amistat*: enteneu ‘amistat falsa’.

¹⁰⁸ *filles de Mehònio*: de la variant llatina ‘Maeonides’ o ‘Meonides’ (Jahn: 1823, *Vulgo*), i no de la lliçó acceptada ‘Mnemonides’ (‘filles de Mnemòsine’, *Met.* V.280); el passatge no és present en italià.

¹⁰⁹ *no tengau a vergonya de entrar en ma casa, perquè ja molts dels déus celestials han en ella posat*: modificació de l'italià ‘e non devete vergognare perché assai volte li dii entrano in minori case che non sono queste’ (2001: 268), mentre que el llatí té ‘nec dubitate, precor, tecto grave sidus et imbrem | (...) vitare meo; subiere minores | saepe casas superi’ (‘no dubteu, us ho demano, a evitar sota la meua teulada el mal temps i la pluja; els déus de dalt han entrat sovint en cabanes més humils’, *Met.* V.281-3). El català confon les cabanes on sovint han entrat els déus amb la casa de Pireneu.

¹¹⁰ *lo primer pati*: enteneu ‘entrada gran d'una casa, en la planta baixa, encara que no estigui descoberta’ (*DCVB*, s.v. *pati* 3b); de l'italià ‘el suo portico’ (2001: 268) o del llatí ‘primas aedes’ (‘la primera habitació de la casa, el llindar’, *Met.* V.284).

¹¹¹ *ab força de tenir-nos enclosas*: del llatí ‘claudit sua tecta (...) | vimque parat’ (‘tanca casa seva i prova de forçar-nos’, *Met.* V.287-8), mentre que l'italià té ‘chiuse le porte (...) e volseci fare vergogna’ (2001: 268). L'italià ha traduït el sentit figurat del llatí ‘parat vim’ (‘prova de forçar-nos’), mentre que el català ho ha simplificat amb un ‘ab força’.

¹¹² *TENSÓ*: enteneu ‘poema que tenia forma de disputa o controvèrsia’ (*DCVB*, s.v. *tençó* 3).

¹¹³ *Anipe*: enteneu ‘Evipe’; de la variant llatina ‘Anipe’ o ‘Aniphe’, testimoniada en els còdexs *Goth.2*, *Heins.*, *Sen.2*, *edd.Venn.*, *Ald.*, *Arg.*, *Vinc.*, (*marg.*) *Bersm.* en l'edició de Jahn (1823: 303).

dexau a aquesta font y lo munt de Pernaso¹¹⁴; y si serem vensudes, dexarem tot {44b} lo món fins a l'estrem dels munts cuberts de neu¹¹⁵. Y volem que lo juy¹¹⁶ de aquest nostre debat donan las nimfas de la font.”

Y prenent-se cascuna loch de seure en la roca, sens esperar la sort a qui
 5 primer tocara la tanda del cantar, començà la primera, cantant, de recitar, en
 meyspreu¹¹⁷ dels sobirans¹¹⁸, les batalles d'aquells, proposant al poder dels
 déus lo dels gegants. Cantava com Tipheo¹¹⁹, lo superbo gegant nat del més
 baix de la terra, havia spantat los celestials déus, posant-los tots en fuyta, fins
 que a la fi, cansats, se retragueren en l'astrem de Egipte¹²⁰. Y cantava après
 10 com, arribat Tipheo en los térmens de Egipte, tots los déus, espantats,
 mudaren las lurs formes per poder-li campar¹²¹. Continuant tal cant, deya com
 lo gran Júpiter se convertí en moltó, per ço encara vuy en aquella encontrada li
 és sots semblant forma fet digna sacrifici. Cantava del déu Febo¹²², qui's
 convertí en corp; y Baco¹²³, en cabró; Diana¹²⁴ se convertí en una gentil
 15 sírvia¹²⁵, Juno en una vaca, Venus se mudà en peix y Mercuri en segonya¹²⁶.

Y acabat açò, cessà de més sonar la malvista guitarra¹²⁷, y atorgaren las
 nimfas tanda al nostre cantar. Mes vós, noble senyora, teniu alre a fer¹²⁸ y no
 us podeu torbar en hoir la resposta nostra, qui és molt larga.

¹¹⁴ a aquesta font y lo munt de Pernaso: simplificació del llatí 'fonte Medusaeo et Hyantea Aganippe' ('de la font de Medusa i de la hiantea Aganipe', *Met.* V.312), en referència a les fonts d'Hipocrene i d'Aganipe; la darrera és anomenada per Ovidi 'hiantea', és a dir, 'de Beòcia'; Bonsignori segueix el resum de Del Virgilio i no té el passatge (Ardissino 2001: 289, n. 38).

¹¹⁵ tot lo món fins a l'estrem dels munts cuberts de neu: traducció mixta de l'italià 'tutto'l mondo fine alla fine della terra' (2001: 269) i del llatí 'Emathiis ad Peonas usque nivosos | (...) campis' ('dels camps d'Emàtia als Pèons plens de neu', *Met.* V.313-4); el català tradueix l'italià 'mondo', no present en Ovidi, però alhora el llatí 'nivosos', no present en italià.

¹¹⁶ juy: enteneu 'judici'.

¹¹⁷ meyspreu: llegiu 'menyspreu'.

¹¹⁸ dels sobirans: del llatí 'magnum (...) deorum' ('dels grans déus', *Met.* V.319).

¹¹⁹ Tipheo: enteneu 'Tifoeu', monstre de cent caps, germà dels gegants.

¹²⁰ Egipte: de l'italià 'Egitto' (2001: 269), que tradueix amb eliminació el llatí 'Aegyptia tellus | (...) et septem discretus in ostia Nilus' ('la terra d'Egipte i el Nil que es divideix en set boques', *Met.* V.323-4).

¹²¹ per poder-li campar: enteneu 'per poder-se'n escapar' (*DCVB*, s.v. *campar* 1b); de l'italià 'non potea scampare' (2001: 269), on 'scampare' té el sentit del 'campar' català, és a dir, 'salvar-se, alliberar-se d'un perill'.

¹²² Febo: del llatí 'Delius' ('el Deli', *Met.* V.329) o de l'italià 'Apollo' (2001: 269).

¹²³ Baco: de l'italià 'Baco' (2001: 269), mentre que el llatí té 'proles Semeleia' ('el fill de Sèmele', *Met.* V.329).

¹²⁴ Diana: de l'italià 'Diana' (2001: 269), mentre que el llatí té 'soror Phoebi' ('la germana de Febus', *Met.* V.330).

¹²⁵ sírvia: enteneu 'cèrvia, femella del cérvol'; de l'italià 'cervia' (2001: 269), mentre que el llatí té 'fele' ('gata salvatge, geneta, fura', *Met.* V.330). La variació de l'italià depèn de Del Virgilio 'Apollo latuit in forma corvi (...) Sed domina Dyana ibi latuit in cerva, et ideo est sibi dedicata ut vos dicitis' (f. 44r, *ap.* Ardissino 2001: 289, n. 42), on la 'cerva' es relaciona amb Diana arran del mite d'Actèon. Res de tot això passa en llatí, on Ovidi, com que l'episodi succeeix a Egipte, assimila les divinitats gregues amb les animalitzacions de les divinitats egípcies, diferents de les animalitzacions romanes. A Diana li correspon la gata, el 'fele' del llatí. Com s'observa, aquest sincretisme escapa als traductors medievals. Pellissa (2017: 459) indica que la 'cerva' de Del Virgilio es pot explicar a partir de la variant llatina anterior 'Delius in cervo' (*E, M^{cc}* de l'edició de Tarrant, 2004: 137), en comptes de l'acceptada 'Delius in corvo', però Del Virgilio ja ha traduït, abans de Diana, 'corvi' com l'animal de Febus, cosa que indica que el seu manuscrit ha de tenir 'corvo' (excepte si considerem un ms. amb les dues variants alhora, 'corvo' i 'cervo'), i el mateix Del Virgilio especifica que es transforma en cèrvia per ser l'animal consagrat a Diana.

¹²⁶ segonya: de l'italià 'cicogna' (2001: 269), mentre que el llatí té 'ibidis alis' ('en les ales d'un ibis', *Met.* V.331); l'ibis és l'ocell sagrat d'Egipte, de bec llarg i encorbat.

¹²⁷ la malvista guitarra: del llatí 'citharam' ('la cítara', *Met.* V.332), no present en italià.

¹²⁸ alre a fer: de l'italià 'altro a fare' (2001: 272); també hi hauria la possibilitat d'editar el passatge 'alre afer', del llatí 'otia non' ('ocupacions', *Met.* V.333).

—No dupteu de anujar-me —dix la deessa Pal·las—, ans vos auré a gràcia que la'm digau per orde, sens lexar-ne hun punt —y asigué's lavors per ésser a l'hoir diposta ab més plaer¹²⁹, tornant {44c} a dir la musa:

—Entre tots nosaltres triam per a respondre la gran reyna Calíope, qui
5 levada en peus, guarnint-se als bells cabells de corona de eura, començà de
temprar ab lo delicat polse las cordes de la arpa, seguint al so d'aquelles la sua
plasent veu ab la següent cansó:

CAPÍTOL SINQUÈ, EN QUI COMENSA LO CANTAR DE CALÍOPE ESPLICANT
LAS LAORS DE SERES Y RESITANT LAS AMORS DE PLUTÓ, AB LO CONVERTIR
10 DE CIANA EN FONT

»—La gran deessa Seres primer trobà la rella¹³⁰ per trencar los larchs
solchs, primer trobà las messes¹³¹, primer imposà leys. Tots los béns són de
Ceres y d'ella vull cantar. Ho, ja tengués tal gràcia que pogués yo cantar les
dignes laors sues, tan dignes de honor!

15 »"Lo superbo gegant da qui haveu cantat, en pena de son atraviment, té
sobre si lo pes de la isla de Sicília¹³², y és vexat sota sobergues roques aquell
qui presumí de subjugar los déus, d'on sovint ab esforç assage de lavar-se,
mes lo munt de Peloro¹³³ prem la sua mà dreta, la esquerra està sote lo cap de
Pechino¹³⁴, y són les suas cames sota'ls munts de Lilibeho¹³⁵. La gran
20 muntanya d'E- {44d} tna li charegua¹³⁶ lo cap, sota lo qual, hagegut de
subines¹³⁷, lança sovint arenas y ab continuu fum falles de foch encès. Sovint
en va treballa de subvertir la terra y, derrocant les viles, metre dajús la mar la
altesa dels munts, d'on tremolla la terra. Y temé lo gran Plutó, senyor dels
25 callats regnes, que no s'obris aquella y per camí ubert no devallàs lo lum per
offendre les tenebres. Y tement tal ruïna, lo superbo tyran isqué de l'escur
regne, e, pujat en lo carro portat dels cruels cavalls, anave ab cautela vogint¹³⁸
los fonaments de la noble Sicília, hon, pus hagué, mirant, conegut sens parill
del mal que ell temia estar tota la terra, deposada la por, un poch se detengué
30 en mirar la gran isla. Estava la deessa Venus mirant los fets d'aquest de l'alt
coll de Ceteron¹³⁹, y, moguda sa pensa de nova fantasia per créixer més lo
regne de Cupido son fill, cridant-lo prop da si, afalagant li dix: 'O, sola
sperança de las mias victòrias, o, sol repòs de la mia potència, o, amat fill
Cupido, preneu aquellas flexas ab qui venseu a tots y feriu-ne lo pits del gran
déu de l'infern, qui ara és exit per a mirar la terra. Vós los celestials venseu y

17 subjugar] subin / gar || 20 d'Etna] de / tua || 27 fonaments] fonameuts.

¹²⁹ *per ésser a l'hoir diposta ab més plaer*: modificació de l'italià 'e voglio sedere acciò ch'io intenda meglio' (2001: 272), mentre que el llatí té 'nemorisque levi consedit in umbra' ('i s'asseu sota la lleugera ombra d'un bosc', *Met.* V.336).

¹³⁰ *rella*: enteneu 'arada', concretament 'peça de ferro tallant per un cap i amb mànec o cua per l'altre, pel qual se subjecta al dental de l'arada, i serveix per a penetrar dins la terra i obrir els solcs' (*DCVB*, s.v. 1).

¹³¹ *messes*: enteneu 'sembrats de plantes segadores' (*DCVB*, s.v. 1).

¹³² *de Sicília*: de l'italià 'in Cicilia', mentre que el llatí té 'Trinacris' ('de Trinàcia', *Met.* V.347), nom de l'illa per la seva forma triangular.

¹³³ *Peloro*: enteneu 'Pelor', cap de l'extrem septentrional de Sicília, a l'estret de Messina, també conegut com a 'punta del Far'.

¹³⁴ *cap de Pechino*: el cap Paquínium, a l'extrem sud-est de l'illa, avui *Capo Passero*.

¹³⁵ *Lilibeho*: cap a l'extrem occidental de Sicília, avui també *Capo Boeo*.

¹³⁶ *charegua*: llegiu 'carregua', enteneu 'carrega'.

¹³⁷ *de subines*: enteneu 'estirat cara amunt'.

¹³⁸ *vogint*: enteneu 'resseguint el perímetre'.

¹³⁹ *de l'alt coll de Ceteron*: del llatí 'monte suo' ('des de la seva muntanya', *Met.* V.364), relacionat amb 'Erycina' ('d'Èrix', *Met.* V.363) i referit al turó al nord-oest de Sicília on Venus tenia un temple. Bonsignori no tradueix el passatge. El Citeró, entre l'Àtica i la Beòcia, no es troba a Sicília ni té relació directa amb Venus, però Alegre l'identifica amb aquesta deessa a les *Allegories*: 'lo segon [nom de Venus] és «Citarea», per lo coll Citereho de l'alt mont de Pernaso, a on era colta ab gran honor' (f. 218c, AL X.8).

lo gran Júpiter, tots los déus de la mar son vuy vostros sotmesos, y encara aquells qui habiten la terra. ¿Per què serà l'infern sens sentir lo poder del vostre potent braç? Excitau vuy la força de l'arch tan adormit, no escape per pererosa negligència Plutó de nostre {45a} cort, com Pallas y Diana, qui són tan refredades ab lo glas de freda virginitat, que'l nostre foch no les pot escalfar. Tal serà de Prosèrpina, qui és filla de Seres, si vós no y provehiu, perquè totes ses obres tiran per a seguir los camins de Diana. Si voleu escoltar açò que yo us diré, fareu que sia ella ab són oncle ajustada en una anamorada voluntat, y cessaran los duptes qui repòs no'm consenten'. Acabava la mare tals raons, quant lo fill, obeint a consell, féu uberta la aljava. Entre nombre de mil trià una sageta, la pus aguda y qui més dret al senyal se guiava¹⁴⁰, y, collant lo fort arch, ab aquella ferí lo negre cor de Plutó¹⁴¹.

»'No molt luny del munt d'Etna, on aquest fon nafrat, és un profunde lach anomenat Pèrgusa¹⁴², on rasonen los cants de molts signes plasents, y un gentil boscatge enciruint corona aquella aygua, cobrint ab amplex fulles com un vel la calor del sol¹⁴³, en lo migdia lançant de si matexas delicada fredor. Y produeix aquella terra humida flors de moltes natures¹⁴⁴, de manera que ab deguda tempransa tostemp en aquell loch regna la primavera. Assí, en aquella hora era la gentil Prosèrpina ab una companyia d'altres nobles donzelles, cullint liris hi flors de diverses colors. Y mentre que cullint treballàs en umplir de tals flors los seus pits y les faldes, y treballàs ab la mà delicada passar en lo cullir a lles sues eguals, fon vista del déu Plutó, y en aquell instant amada y furtada. De a- {45b} tant basta l'amor¹⁴⁵! Espantà's la donzella y ab la cara trista cridà ses companyones y sovint a la mare, y entretant que ab cuyta fon pujada en lo carro del superbo tiran li cayguéran les flors que tenia en la falda, y era tan minyona que entre tan grans mals se dolgué de aquelles. Punyí l'anemorat als seus leugés cavalls, guia del negra carro. Anomenant a cascú d'aquells per son nom propi, de cuytar los pregava y ab les regnes forts¹⁴⁶ los dava per lo coll.

»'Y caminant davés aquella part on los corintians feren lo hedifici dels murs de Çaragoça¹⁴⁷, arribaren al pla on se mostre l'estany de Ciana¹⁴⁸ y la

16 calor] color. *Vegeu nota inferior* la calor del sol.

¹⁴⁰ *la pus aguda y que més dret al senyal se guiava*: per 'més dret' enteneu 'més recta, més infalible'; traducció, amb eliminació, del llatí 'qua nec acutior ulla | nec minus incerta est nec quae magis audiat arcum' ('cap és més aguda que aquella, ni menys infalible, ni obeeix més a l'arc', *Met.* V.381-2).

¹⁴¹ *lo negre cor de Plutó*: amplificació de l'italià 'el core a Pluto' (2001: 274), mentre que el llatí té 'Ditem' ('Dis', *Met.* V.384), referit a Plutó. El català afegeix el color negre, color del verí de l'Enveja a TF II.8 i de la roca en la qual és transformada l'envejosa Aglauros a la *Faula* d'Alegre (FA 16): 'e trasformat ton cors en negra rocha' (Bescós 2019). Mentre que a la *Faula* i a TF II.8 el negre ve determinat per l'enveja, aquí és negre per la foscor del regne infernal.

¹⁴² *Pèrgusa*: de la variant llatina 'Pergusa' dels testimonis *Q*, *N^{2c}*, *G^{2c}* de l'edició de Tarrant (2004: 139), mentre que Bonsignori té 'Progusa' (2001: 274); la lliçó acceptada actualment és 'Pergus' ('Pergus', *Met.* V.386).

¹⁴³ *la calor del sol*: del llatí 'Phoebeos (...) ictus' ('els focs de Febus', *Met.* V.389), mentre que l'italià no té aquest passatge.

¹⁴⁴ *Y produeix aquella terra humida flors de moltes natures*: el 'flors de moltes natures' és traducció del llatí 'varios (...) flores' ('flors de colors diferents', *Met.* V.390), no present en italià. A l'inici de la *Faula*, el paisatge allegòric on se situa la trama amorosa de l'obra té 'flors de tantes natures' (Bescós 2019). L'abundància de flors diverses relacionada amb la primavera i amb l'amor és característica recurrent en la descripció de l'espai amorós de tipus allegòric.

¹⁴⁵ *De atant basta l'amor*: per 'atant' enteneu 'tant' (*DCVB*, s.v. *atant*); del llatí 'usque adeo est properatus amor' ('fins a tal punt l'amor és llençat', *Met.* V.396).

¹⁴⁶ *ab les regnes forts*: enteneu 'amb les regnes fortes', adjectiu antigament d'una terminació.

¹⁴⁷ *Çaragoça*: enteneu 'Siracusa'; del llatí 'Bacchiadae' ('Baquíades', *Met.* V.407), estirp corintia a la qual pertanyia Àrquies, fundador de Siracusa. L'explicació no es troba ni a la traducció italiana, ni a les *Allegorie* de Bonsignori, ni en les *Allegories* d'Alegre; a *La primera*

pisana¹⁴⁹ font de Aretusa. Y en lo dit estany estava una nimfa¹⁵⁰, da qui ell pres lo nom, singular entre totes les sicilianes nimfas, y aquesta, exint enmig de la sua aygua, conagué a Prosèrpina, que Plutó se'n portava, y dix: 'No ireu més avant! O, celerat¹⁵¹ tiran, no podeu ésser gendre de la deessa Seres sens son consentiment: demanar-la devíeu ab prechs y no furtar la filla del gran Júpiter. Y si pogués egualment comparar los meus fets ab los vostres, vos dara clar exemple per lo que en mi passà: Anafis me amà ja en lo temps passat, però ab prechs, y no com vós feu ara, me conduí en casar-me ab ell'. Y dient tals raons, estenia los braços per a posar empaix¹⁵² al passar de aquell. No sostengué més l'ira que d'ohir tals raons havia concebuda lo fill del gran Saturno, y, {45c} dant los esperons, forsant los seus cavalls, en lo més baix de la aygua se van acabussar, y ell, ab lo seu septre ferint la dura terra, féu camí per l'infern.

»'Secà's tot l'estany, restant la gentil nimfa en sech. Planyent lo dan de les perdudes aygües, dolor inconsolable sentia lo seu cor, plorant ab vives làgremes lo mal de tan gran pèrdua. Y axí, recordant los seus mals, se convertí en l'aygua on poch ans era stada senyora¹⁵³. Veren-li amollir tots los membres del cors, los ossos se fanían¹⁵⁴ y les ungles posaven la primera durícia. Primer de tots los altres los cabells, los dits, les cames y los peus en aygües convertien, perquè en los membres prims ab menys empaix la aygua té passament. Aprés d'aquests, los muscles, la squena, los pits ab lo costat, en tal aygua se mudaren. Y finalment, en loch de viva sanch per les venes malaltes se crià aygua clara, no restant del seu cors alguna part per poder ésser astreta¹⁵⁵.

25 CAPÍTOL SISÈ, EN QUI, CONTINUANT LO SEU CANTAR, CALÍOPE RECITA COM LA DEESSA SERES COMENSÀ DE CERCAR A SA FILLA, AB LA CONVERSIÓ DEL FILL DE UNA VELLA EN GRANOT

»'Hi mentre que tals coses feya lo gran rey Plutó¹⁵⁶, la mesquina de mare esperava la filla que {45d} tornàs a la casa¹⁵⁷, y pus que fon passat lo dia ab

28 Hi] *Amb la capital sense imprimir.*

guerra púnica hi ha Àrquies en la descripció de Sicília, de qui només es dóna el nom, sense mencionar el nom de l'estirp (PGP I.7). Vegeu Bescós (2019).

¹⁴⁸ *Ciana*: font de la qual sorgeix un rierol del mateix nom, que desemboca al riu Anapis de Siracusa.

¹⁴⁹ *pisana*: de la ciutat de Pisa, d'on és Aretusa.

¹⁵⁰ *una nimfa*: traducció del llatí 'Cyane' ('Ciane', *Met.* V.412), de qui pren el nom l'estany.

¹⁵¹ *celerat*: enteneu 'malvat'.

¹⁵² *empaix*: enteneu 'impediment'.

¹⁵³ *Secà's tot l'estany, restant la gentil nimfa en sech. Planyent lo dan de les perdudes aygües, dolor inconsolable sentia lo seu cor, plorant ab vives làgremes lo mal de tan gran pèrdua. Y axí, recordant los seus mals, se convertí en l'aygua, on poch ans era stada senyora*: de l'italià 'Allora Ceana, vedendo perduta l'acqua della sua fonte, cominciò a piangere, e tanto pianse che se convertí in acqua e de quella liquefatura remase nella fonte alquanto, ed ella medesima se convertí in quelle acque che ci remase' (2001: 275), que resumeix la detallada i delicada descripció de dotze versos d'Ovidi (*Met.* V.425-37). El català només substitueix amb aquesta oració *Met.* V.425-9, ja que tradueix part de la descripció a continuació.

¹⁵⁴ *se fanían*: enteneu 's'esberlaven'.

¹⁵⁵ *astreta*: enteneu 'presa, agafada'; del llatí 'prendre' ('prendre', *Met.* V.437).

¹⁵⁶ *Hi mentre que tals coses feya lo gran rey Plutó*: amplificació del llatí 'interea' ('mentrestant', *Met.* V. 438), no traduït en italià.

¹⁵⁷ *la mesquina de mare esperava la filla que tornàs a la casa*: afegit del català, ja que el llatí té 'pavidae nequiquam filia matri | omnibus est terris, omni quaesita profundo' ('en va la filla és cercada per l'espantada mare per totes les terres, per totes les mars', *Met.* V.438-9), passatge traduït per Alegre al final de l'oració; Bonsignori tradueix 'vedendo ch'avea perduta la figliuola' (2001: 276). En llatí i en italià la mare fa l'acció de buscar la filla, però en català, abans de coincidir amb aquestes versions, Ceres espera que Prosèrpina torni a casa.

mil àncies, sobrevenint la nit¹⁵⁸, ensès lum ab dos pins, presos del munt de Etna, anant tota la nit circuint a la terra y cercant a la perduda filla, ab crits de mortal basca sovint cridant Prosèrpina, mes no li responia la qui era enclosa en la casa de Ditis¹⁵⁹. E pus que començà la lum del següent dia a descobrir la terra, no cansà la deessa, cercant de caminar del levat al ponent¹⁶⁰. Y per tal treball cansada, sentí una gran set y trobava's en part que, per molt que miràs, no pogué veure aygua de riu ni de fontana, mes, girant al través los seus ulls congoxats, viu una pobra casa no molt luny de aquell loch a on ella stava. Y movent-se, tirà devés aquella casa, tocant las xiques portes. Tragué lo cap una dona de edat avansada, dient ab tremolosa veu: 'Qui toca a la porta?' Y respòs la deessa: 'Si us do Déu longa vida, dau-me un poch de beure¹⁶¹.' Tragué la pobra vella una perolla d'aygua, que havia bullida ab un poch de farina, dient: 'No tench alre que us do, e la aygua és tan luny que portar no-n poria. Perdonau-me, senyora¹⁶².' Da què begué la deessa Seres, tan vexada de set, que, sobrevenint un fill d'aquella vella y mirant a la dona ab continent tan noble beure, censa¹⁶³ temprança li dix semblants paraules: 'Bé podeu ésser noble que ab la glotonia que mostrau en lo veure, vos tench en poca estima. Què farieü de vi que l'aygua estantissa beveu ab tan gran pressa¹⁶⁴?' Continuava aquest tals vilanias quant se alçà la deessa, ya de- {46a} xada la set y sobrada¹⁶⁵ de ira del que aquell li deya. Del que begut havia li tirà per la cara, prenent ab dues mans la perola a on stava, a què seguí una gran maravella, que tantost al mesquí¹⁶⁶ apoquiren¹⁶⁷ los membres y mudà's lo seu cors en granot tot clapat¹⁶⁸. La mesquina de vella plorà per tal desastre seguit en lo seu fill y temé de acostar-s'i. Y fugí aquell, desemparant la casa, entrant en lo boscatge, y també la deessa tornà en lo treball de cercar a Prosèrpina.

¹⁵⁸ *y pus que fon passat lo dia ab mil àncies, sobrevenint la nit*: del llatí 'illam non udis veniens Aurora capillis | cessantem vidit, non Hesperus' ('no la va veure ociosa l'Aurora, que ve amb els seus cabells humits, ni l'Hèspèr', *Met.* V.440-1). Bonsignori tradueix 'se mise a cercare per lu mondo; ed andò dal Levante al Ponente e dal Meridione al Settendrone' (2001: 276), interpretant l'Aurora i l'Hèspèr com a punts cardinals de la búsqueda de Ceres, o tal vegada amplificant el llatí 'omnibus (...) terris' (*Met.* V.439).

¹⁵⁹ *Anant tota la nit circuint a la terra y cercant a la perduda filla, ab crits de mortal basca sovint cridant Prosèrpina; mes no li responia la qui era enclosa en la casa de Ditis*: per 'basca' enteneu 'congoixa', i per 'casa de Ditis' enteneu 'el casal de Plutó'; amplificació del llatí citat a la nota anterior *la mesquina de mare esperava la filla que tornàs a la casa*.

¹⁶⁰ *del levat al ponent*: simplificació de l'italià citat a la nota anterior *y pus que ... sobrevenint la nit*, o del llatí 'solis ab occasu solis (...) ad ortus' ('des de la posta del sol fins a la sortida del sol', *Met.* V.445).

¹⁶¹ *dient ab tremolosa veu: "Qui toca a la porta?" Y respòs la deessa: "Si us do Déu longa vida, dau-me un poch de beure"*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁶² *dient: "No tench alre que us do, e la aygua és tan luny que portar no-n poria. Perdonau-me, senyora"*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁶³ *censa*: llegiu 'sense'.

¹⁶⁴ *semblants paraules: "Bé podeu ésser noble que ab la glotonia que mostrau en lo veure, vos tench en poca estima. Què farieü de vi que l'aygua estantissa beveu ab tan gran pressa?"*: per 'glotonia' enteneu 'golafreteria', i per 'estantissa' enteneu 'que no és fresca'; del llatí 'constitut ante deam risitque avidamque vocavit' ('es va aturar davant la deessa, va burlar-se'n i l'anomenà golafre', *Met.* V.452), o de l'italià 'sí li disse: "Ahi, tu bevi come una lupa!" e facease beffe de lei' (2001: 276). L'estil directe depèn de l'italià, i potser la comparació amb el vi respon a una interpretació de l'italià 'bevi come una lupa' (?).

¹⁶⁵ *sobrada*: enteneu 'sobrepasada'.

¹⁶⁶ *mesquí*: enteneu 'desgraciat'.

¹⁶⁷ *apoquiren*: enteneu 'empetitiren'.

¹⁶⁸ *granot tot clapat*: per 'granot' enteneu 'granota'; del llatí 'lacerta' ('llangardaix', *Met.* V.458), en italià 'in stellione, che è magiore della lucerta, el qual è detto racano' (2001: 276). En italià cap d'aquests animals es correspon amb la granota: són el dragó, el llangardaix i el fardatxo. Segons Antoní Liberal (24), aquesta anciana es diu Misme, mare d'un tal Ascàbal, el personatge transformat. El llatí 'stellatus' (*Met.* V.461), traduït en català per 'tot clapat', es relaciona amb l'animal de la transformació, en llatí 'stellio' ('dragó') i en grec 'ἄσκάλαβος' ('llangardaix'), nom grec que explica etimològicament el nom 'Ascàbal'.

CAPÍTOL SETÈ, EN QUI, CONTINUANT LO SEU CANT, RECITA CALÍOPE COM SERES SENTÍ NOVA DE SA FILLA PER LA FONT DE ARETUSA, Y DE LA CONVERSIÓ DE ESCÀLOFO EN ÒLIBA Y DE LAS CIRENAS EN AUCELLS, PORTANT EN LA FI LA SENTÈNCIA DE JÚPITER, DADA ENTRE PLUTÓ Y SERES

5 »"Voler ara comptar totes les regions y totes les mars que cercà la deessa per a trobar sa filla seria massa larch, perquè en lo cercar tenia tan gran cura, que ans mancà lo loch que lo desig en ella. Tornà altra vegada a cercar en Sicília¹⁶⁹ y mentre que, anant, a totes parts mirava, arribà a l'estany en qui fon convertida Cýana¹⁷⁰, la gentil qui, si fos en son ésser, li haguera comptat tots
10 los fets de sa filla, mes no tench la mesquina boca¹⁷¹ per a parlar; em- {46b} però tench senyal ab qui pogué clarament amostrar¹⁷² a Seres, congoxada, indici vertader del dan qu'ella cercava, mostrant sobre ses ones una gentil correja qui caygué a Prosèrpina com per allí passava. La qual, tant prest no viu la mare tribulada¹⁷³ quant, conexent que era de la filla, a les làgremes
15 abandonà lo fre¹⁷⁴. Arrancà's dels cabells una gran quantitat, baté's los pits y cara, axí com si de nou [la] vés levar devant¹⁷⁵. Mes per açò encara no sabia on era, ni cessava la basca¹⁷⁶ del seu turmentat ànimo. Maleex a les terres, inculpant-las de ingrates, no les estima dignes més de les sues sements, y més que a les altres maleex a Sicília¹⁷⁷, on havia trobat lo rastre del seu furt,
20 trencant ab mà irada las rellas y los jous, y seguint la concebuda ira, matà a tots los bous, de laurar avesats. Y la gran ysla, de qui la fama per lo món escampava grassa fertilitat, romania tan seca que'ls naturals d'aquella per a viure fugían¹⁷⁸, perquè totes les messes en les primeres herbes quasi restaven mortes, y ara per gran sol, ara per massa pluja, restaven los treballs dels
25 mesquins de mossos sens lo plaer de les messes¹⁷⁹: les esteles y els vents tots los éran contraris y als afemats aucells los hi fèyan gran dan.

»"Sentint la font de Aretusa¹⁸⁰ los tants mals de la ysla, tragué lo cap sobre les sues¹⁸¹ aygües. Apartant-se los cabells rosats del front en les orelles, dix a la gran deessa: 'O, reyna de la terra, o, noble inventora de les lavors y fruyts,
30 dexau ya lo treball de més cercar lo {46c} món, cessau de maleir a la terra, sens culpa forsada se obrí, fent camí a vostra filla furtada. Y no cregau, senyora, a tal dir me empenga amor de aquesta ysla¹⁸² d'on no só natural. En

5 Voler] *Amb la capital sense imprimir* || 16 nou [la]] nou las || 23 messes] messes es || 25 mossos] mossas || 26 éran contraris] era cotrari. *Amb una titlla de nasal damunt la o.* || 27 mals] *Amb la a impresa amb poca tinta* || 28 les sues] *Ambdues e impreses amb poca tinta.*

¹⁶⁹ *Sicília*: del llatí 'Sicaniam' ('Sicània', *Met.* V.464), nom antic de Sicília, que l'italià no tradueix (2001: 277).

¹⁷⁰ *a l'estany en qui fon convertida Cýana*: amplificació del llatí 'ad Cyanen' ('a Cíane', *Met.* V.465), no present en italià (2001: 277).

¹⁷¹ *boca*: traducció, amb eliminació, del llatí 'os et lingua' ('boca i llengua', *Met.* V.466).

¹⁷² *amostrar*: enteneu 'mostrar, fer saber'.

¹⁷³ *tribulada*: enteneu 'afligida'.

¹⁷⁴ *a les làgremes abandonà lo fre*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁷⁵ *axí com si de nou la vés levar devant*: per 'vés' enteneu 'veiés'; de l'italià 'come se allora avesse veduta portare la figliuola' (2001: 277), mentre que el llatí té 'tamquam tum denique raptam | scisset' ('com si llavors per fi sabés que ha estat raptada', *Met.* V.471-2).

¹⁷⁶ *basca*: enteneu 'angoixa'.

¹⁷⁷ *Sicília*: de l'italià 'Cicilia' (2001: 277), mentre que el llatí té 'Trinacriam' ('Trinàcia', *Met.* V.476) referit a Sicília.

¹⁷⁸ *que'ls naturals d'aquella per a viure fugían*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁷⁹ *restaven los treballs dels mesquins de mossos sens lo plaer de les messes*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁸⁰ *la font de Aretusa*: de l'italià 'Retusa' (2001: 278), mentre que el llatí té 'Alpheias' ('Alfèiada', *Met.* V.487), en referència al riu Alfeu de l'Èlida, que estimà Aretusa.

¹⁸¹ *les sues*: del llatí 'Eleis' ('elees', *Met.* V.487), en referència a l'Èlida, d'on prové Aretusa.

¹⁸² *aquesta ysla*: del llatí 'Sicaniam' ('Sicània', *Met.* V.495).

- Pisa¹⁸³ és la pàtria en la qual yo só nada¹⁸⁴, mes volguí'm aturar ací perquè-m plau molt l'ayre de aquest loch y ací tench ma casa, per la qual vos suplique que amanseu la concebuda ira. La causa perquè-n só¹⁸⁵ mudada yo de Pisa, y per lo mig del golf me conduech ací, vos comptaré altra hora, com serà
- 5 aleujat l'enuig de vostra pensa. Basta que yo, passant per lo sentre de la terra prop l'aygua de Estígia, viu de aquests meus ulls vostra filla Prosèrpina ab los ulls tots plorosos, ab cara espantada, asseguda però en la reyal cadira, tenint en la mà dreta lo ceptre de aquell regne. Y tots los infernals servidors del déu Plutó li fan obediència.'
- 10 »'Maravellà's la mare de hoir d'improvís tals noves de sa filla, restant esbalaÿda com si fos un fret marbre, y, moguda a ira¹⁸⁶, ab lo carro leuger se portà per lo ayre fins que fon arribada davant lo gran déu Júpiter, dient semblants paraules: 'Invictíssim senyor, la gran necessitat en què vuy és posada vostra sanch y la mia m'à assí aportada. Y si la pietat de mi, mare, no
- 15 us mou, mogue-us que vós sou pare. La vostra cara filla, ab tant treball cercada per lo món, é trobada, senyor, si és trobar ser certa de la pèrdua y si-s pot dir trobar saber lo loch a on fins vuy per forsa és detenguda. Lo vostre germà Plutó la se n'à aportada, y certament {46d} la filla de tal rey no és digna de ésser casada ab lo robador de sa virginitat. Provehiu-hi, senyor,
- 20 que-m sia retornada.' Respòs-li lo gran Júpiter: 'Vostra filla és mia y si vergonya hi à igualment és dels dos, però, si ab dret ull mirarem, en açò no us és feta injúria, perquè sola amor en fer tal l'à empès, qui escusa grans culpes, tostemp qu-ella és causa de nostres moviments¹⁸⁷. Ni de tenir tal gendre hauriem vergonya alguna si hi consentiu, germana. Encara que mancassen tots
- 25 los altres béns en ell, pensau que és món germà, quant més que no li manquen infinits altres béns, perquè és rey com yo. Si yo tench major regne, la sort lo m'ha donat: donchs no és ell menor, sinó per sort. Però si tant desig teniu de recobrar vostra filla Prosèrpina, yo la us faré tornar ab tal condició: que des que és en infern no hage res menjat, perquè eternalment han ordenat los fats
- 30 que los qui y menjaran no púgan d'ell exir ni pus tornar a veure la lum del nostre ayre¹⁸⁸.'
- »'Havia de tal manera respost lo gran rey Júpiter¹⁸⁹, y la deessa Seres alegra¹⁹⁰ se n'anava, creent cobrar la filla. Mes los fats obviaren a tan fervent desig, perquè havia romput lo dejuni la verge, mentre que en los ords del
- 35 superbo tiran de un xich magraner cullí una magrana, menjant set grans d'aquella. Y açò sol havia vist Ascàlofo, fill de Horna¹⁹¹, nimfa no coneguda¹⁹², nat en les negres aygües del riu de Acaron¹⁹³, qui fon pare de aquell. Aquest, ab lo seu dir afermant que havia vist menjar a Pro- {47a} sèrpina los set grans de magrana, desvià¹⁹⁴ que aquella no fon tantost retuda a

¹⁸³ *Pisa*: referit a la ciutat del Peloponnès propera a Olímpia, no a la ciutat itàlica.

¹⁸⁴ *en la qual yo só nada*: modificació del llatí 'ab Elide ducimus ortus' ('el nostre llinatge és de l'Èlida', *Met.* V.494).

¹⁸⁵ *só*: enteneu 'sóc'.

¹⁸⁶ *moguda a ira*: simplificació del llatí 'utque dolore | pulsa gravi gravis est amentia' ('tan bon punt el greu estupor és expulsat per un dolor greu', *Met.* V.510-1).

¹⁸⁷ *qui escusa grans culpes, tostemp qu-ella és causa de nostres moviments*: 'qu-ella' en referència al mot femení 'amor'; afegitó sentimental del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁸⁸ *que los qui y menjaran no púgan d'ell exir ni pus tornar a veure la lum del nostre ayre*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁸⁹ *lo gran rey Júpiter*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁹⁰ *alegra*: de l'italià 'fu contenta' (2001: 279), no present en llatí.

¹⁹¹ *Horna*: enteneu 'Orfne', nimfa de l'Avern; en italià hi ha 'Tarante' (2001: 279), traducció del nom 'Acheronte' ('Aqueront', *Met.* V.541), pare d'Orfne.

¹⁹² *no coneguda*: traducció errònia del llatí 'haud ignotissima' ('no desconeguda', *Met.* V.540), no present en italià.

¹⁹³ *Acaron*: enteneu 'Aqueront', un dels rius infernals.

¹⁹⁴ *desvià*: enteneu 'impedí'.

la cansada mare, de què fon indignada la reyna de l'infern¹⁹⁵, convertint lo inich¹⁹⁶ testimoni en profanat aucell; lançant-li per los ulls l'aygua de Flegeton¹⁹⁷, cresqué-li molt lo cap ab los ulls y fon cubert de plomes, les ungles se corvaren y restaren més largues del que primer tenia. Tantost que
5 començà de moure los seus braços, en ales convertits, y de volar per l'ayre, lo maleyt aucell fon a totom en fàstig y tengut per auguri d'esdevenidor mal. Y tal és la trista òliba avorrida per tots.

»"De la pena d'aquest, per lo seu foll parlar, se amostra l'indici, la qual bé meresqué, mes digau-me, serenas, filles de Acheloro¹⁹⁸, per què teniu vosaltres
10 les plomes y los peus de aucells, com sien vostres cares de delicades verges? És tal esdevengut per ésser companyones de la verge Prosèrpina com cullia les flors? La qual, com fos levada davant los vostres ulls, cercàs¹⁹⁹ per tot lo món y, mancant-vos la terra, desijàs²⁰⁰ que les aygües sentissen vostra basca²⁰¹ y desijàs poder volar sobre aquelles, del qual desig fos²⁰² tantost complagudes,
15 transportant-vos en lo ésser en què vuy vos mostrau, y perquè no-s perdés aquella placent veu, nada per detenir²⁰³ les orelles ab plaer, vos romangué la veu ab la cara humana.

»"No cessava Seres de demanar la filla, y allegava Plutó, pus havia menjat, que no podia exir més del seu escur regne²⁰⁴. Les quals raons detenian a
20 Júpiter, tirat per la amor del {47b} germà y germana, entre los quals havia a declarar, posat en pensament, al qual imposà fi, e al debat d'aquells, sentenciant que estiga la filla sis mesos ab la mare e sis ab lo marit, y axí vuy Prosèrpina igualment comparteix lo estar en los dos regnes. Donada tal sentència, tantost se alegrà la congoxada Seres y aclarí la cara, apartant de
25 aquella las anujosas làgremes, axí com hix lo sol entre les nuus humides après de haver estat amagat sots aquelles.

CAPÍTOL VUYTÈ, EN QUI CONTINUANT LO CANTAR DE CALÍOPE, RECITA LES AMORS DE ALPHEO E DE ARETUSA, AB LA CONVERSIÓ D'ELLA EN FONT

»"Assegurada ya la fructificant Ceres de les passades ànsies, anà devés la
30 font fresca de Aretusa, dient-li tals paraules: 'Ara que só sens basca pendré plaer de hoir per què tu desesperes lo teu loch natural venint a conseqrar ací la tua font²⁰⁵.' Cessà la remor de les ones, en lo mig de les quals tragué lo cap

22 estiga] estgia.

¹⁹⁵ *de l'infern*: del llatí 'Erebi' ('de l'Èreb', *Met.* V.543), no present en italià, que assigna l'acció a Ceres, no a la filla.

¹⁹⁶ *inich*: enteneu 'malvat'.

¹⁹⁷ *Flegeton*: un dels rius infernals.

¹⁹⁸ *filles de Acheloro*: per 'Acheloro' enteneu 'Aquelous', riu de l'oest de Grècia; de l'italià 'figliuole de Acheloro' (2001: 280), mentre que el llatí té 'Acheloïdes' ('Aqueloides', *Met.* V.552).

¹⁹⁹ *cercàs*: enteneu 'cercàreu'.

²⁰⁰ *desijàs*: enteneu 'desitjàreu'.

²⁰¹ *basca*: enteneu 'angoixa'.

²⁰² *fos*: enteneu 'fòreu'.

²⁰³ *detenir*: enteneu 'entretenir'.

²⁰⁴ *No cessava Seres de demanar la filla y allegava Plutó, pus havia menjat, que no podia exir més del seu escur regne*: afegit del català, no present en llatí ni en italià; potser de l'italià '(Vedendo lo dio Giove) questa contenzione e questa questione' (2001: 281), que Alegre hauria amplificat explicant el passatge.

²⁰⁵ *dient-li tals paraules: 'Ara que só sens basca pendré plaer de hoir perquè tu desesperes lo teu loch natural venint a conseqrar ací la tua font*: simplificació de l'italià 'e si li disse: "Vedi, Aretusa, io sono mo chiara della questione della mia figliuola e so' tornata a tte, perché tu me dichi quel che tu me volevi dire, e promettetilomme, ma perché io era molto adirata non era allora disposta ad ascoltare"' (2001: 282); en llatí el passatge és d'estil indirecte i més breu: 'nata secura recepta, | quae tibi causa fugae, cur sis, Arethusia, sacer fons' ('lliure de preocupacions després d'haver recuperat la filla, et pregunta quin va ser el motiu de la teva fugida, per què, Aretusa, ets una font sagrada', *Met.* V.572-3).

Aretusa, e, apartant ab la mà lo empaix dels verts cabells, començà de comptar les antigues amors d'ella y de Alfeho²⁰⁶ en la següent manera:

- » ”—Yo fuy en aquell temps una nimpha del nombre de les gentils de Acaya, ni entre totes elles se'n trobava alguna qui ab major estudi seguís los treballs de la caça per desviar lo oci, y no fuy de les letges: en- {47c} cara que
5 may cercàs laor de bella, may me pogueren moure les laors que hoÿa de tenir gentil cara en mirar-me en ella, ço que altres estíman, imputant a leig crim voler a algú plaure. E un dia, venint de la silva stymphàlida²⁰⁷, perquè era stiu y encara lo treball de la passada cassa quella calor crexia²⁰⁸, cansada en
10 estrem, trobí un suau riu passant sense murmur, ab les aygües tan clares que lo fons se amostrava, però era cubert an tal manera de herbes que gens no apparia, y era tot entorn circuït de bells salzes retent als cansats ombra. Y com fos de tal nombre, desijant reposar²⁰⁹ me acostí sots ells e inpensadament posí los peus en l'aygua, de què no menys me alegrí que da l'ombre dels arbres,
15 sentint-la molt plasant. Despullada de tot, posí la mia roba sobre un sàlzer d'aquells, comensant de nadar en aquella aygua fresca, on mentre nadava sentí al fons del riu no sé quina remor, de què fuy espantada, e, fugint, me posí a la riba d'aquell, mirant baix si poguera veure lo que havia causat semblant remor: 'A on vas, Aretusa? Atura²¹⁰! A on vas?', deya ab regulosa²¹¹ veu
20 Alfeu dins la sua aygua, tenint la mia via. Axí com m'estava, nua, comencí de fugir, perquè en l'altra riba del riu era la roba. Encalçava'm aquell y tant ab més esforç quant lo mirar-me nua li crexia lo grat²¹². Axí corria yo com la simpla coloma e axí m'encalçava com furiosa àguila lo enamorat Alfeho. Per gran tros de camí²¹³ agualí²¹⁴ lo meu córrer ab la fúria sua, mes per a molt
25 durar, la {47d} mia flaca forsa era per ell sobrada. E axí, com corria, tenint lo sol detràs, viu davant los meus peus passar la ombra sua y haguera cregut ser efecte confús d'alterada fantasia²¹⁵, si no que la remor dels peus que sentí prop y lo bufar de sa boca, qui als cabells ma movia²¹⁶, del ver me avisaren, tal hora conexent que campar no podia²¹⁷. Cridí ab alta veu a la verge Diana, dient:
30 'Ajuda-me, senyora, ajuda-me, que só presa, ja cansada de córrer! Ajuda-me a aquella qui us ha sovint servit en portar lo vostre arch y la aljava pintada.' A pietat moguda fon la noble deessa als instants crits de ma necessitat y cobrí'm d'una nuu²¹⁸, a on fuy amagada de la vista de aquell qui ans me encalçava, mes no cessà de circuir lo loch on stava enclosa cridant: 'O, Aretusa, o

4 elles] ells || 18 semblant] semblat.

²⁰⁶ *Alfeho*: llegiu 'Alfeu', riu de l'Èlida; de l'italià 'Alfeo' (2001: 283) o del llatí 'Alpei' (*Met.* V.576), variant dels còdexs *M*, *U*^{2s} i *F*^{2c} en l'edició de Tarrant (2004: 147); la lliçió acceptada és 'Elei' ('Eleu' o 'de l'Èlida', *Met.* V.576).

²⁰⁷ *silva stymphàlida*: del llatí 'Stymphalide silva' ('el bosc de l'Estimfal', *Met.* V.585), no traduït en italià.

²⁰⁸ *y encara lo treball de la passada cassa quella calor crexia*: per 'encara' enteneu 'a més d'això'; del llatí 'magnumque labor geminaverat aestum' ('i la fatiga havia duplicat la molta calor que feia', *Met.* V.586), no present en italià.

²⁰⁹ *y com fos de tal nombre, desijant reposar*: afegitó del català.

²¹⁰ *Atura*: enteneu 'Atura't', verb amb antic valor intransitiu (*DCVB*, s.v. *aturar* III).

²¹¹ *regulosa*: enteneu 'rogallosa'.

²¹² *crexia lo grat*: del llatí 'ardet' ('crema d'amor', *Met.* V.602).

²¹³ *per gran tros de camí*: de l'italià 'per multi luochi' (2001: 283), simplificació del llatí 'usque sub Orchomenon Psophidaque Cyllenenque | Maenaliisque sinus gelidumque Erymanthon et Elin | currere sustinui' ('per Orcomen, Profida, el Cihene, les collades del Ménal, pel fred Erimant i per Elis vaig mantenir la cursa' (Parramon 1996: 140), *Met.* V.607-9).

²¹⁴ *agualí*: enteneu 'vaig igualar' (*DCVB*, s.v. *igualar*).

²¹⁵ *y haguera cregut ser efecte confús d'alterada fantasia*: del llatí 'nisi si timor illa videbat' ('si no fos el temor que veia aquelles coses', *Met.* V.615), no present en italià.

²¹⁶ *als cabells ma movia*: llegiu 'els cabells em movia'.

²¹⁷ *tal hora conexent que campar no podia*: per 'campar' enteneu 'escapar'; afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

²¹⁸ *nuu*: enteneu 'núvol'.

Aretusa, hix²¹⁹!’ Quina fuy yo, mesquina, quant me viu circuïda a no poder fugir! Estava com l’anyell qui entorn del corral sent udullar los lops, e axí com la lebra qui entre les espines d’un barser²²⁰ amagada veu los cans afamats y no’s gosa gens moure, no podia ell veure de mi algun senyal; mirava emperò y lo loch y la nuu on creya que yo era, y en aquell instant una freda suor ocupà
 5 tots mos membres, començant de escórrer del miserable cors gotas de aygua viva, y en moure lo peu, tantost brollà lo lach, e humida rosada egualment decorria dels delicats cabells. Y més prest que no u sé ab raons explicar, fuy mudada en aygua, exint fora la nuu²²¹. Mes conegué Alfeo que la per ell
 10 amada en l’aygua {47bisa} que corria era stada mudada, y deposada la semblança de home que novament per seguir-me se havia vestida, tornà al propi riu y a son natural, per què’s pogués mesclar ab lo riu que era nat novament de mi, trista. Obrí’s la terra²²² dant camí a ma fuyta y cuytí de amagar-me, mes ya no fuy tan presta que ab mi’s fon mesclat y tostemps me
 15 seguí²²³ fins que en la ysla de Ortígia, altrament dita Délon²²⁴, primer torní a mirar lo celestial ayre, exint sobre la terra.

CAPÍTOL NOVÈ, CONTINUANT LO CANTAR DE CALÍOPE E LA SENTÈNCIA DE LAS NIMPHAS, EN QUI’S TRÀCTAN DUES TRANSMUTACIONS, SO ÉS, DE LÍNCEO EN LOP SERVER, E DE LES FILLES DE PÍREDO EN GARSE

20 »’Tals raons acabava la font de Aretusa, y la deessa Seres, junyint les dues serps guia del carro seu, tramès aquell, sots govern de Triptòlomo²²⁵, per las regions de l’ayre, dant-li de les sements per liurar a la terra, reparant la secada que per la ira sua havia encorreguda. Y havia ya passat la més part de Europa lo jove sembrador de las sements de Seres, arribant en los tèrmens del regne
 25 del rey Línceo²²⁶, a qui, primament investigant lo seu nom y la terra, ab la causa de tan larch caminar, respòs en tal manera: ‘Atenes és la terra en la qual yo só nat, lo {47bisb} meu nom és Triptòlomeo, y só vengut ací no ab nau per la mar ni ab cavalls per terra: ab lo carro de Seres he fet camí per l’ayre, ab lo qual port²²⁷ las sements de aquella, perquè reebe²²⁸ la terra los acostumats
 30 fruyts.’ Fon mogut a enveja lo bàrbaro rey, y per desig de poder-lo privar de tan honrat offici, usurpant-lo per si, l’acullí en sa casa, a on la vinent nit, mentre aquell dormia, s’esforsa de matar-lo. Mes no volgué la gran deessa

²¹⁹ hix: enteneu ‘surt’.

²²⁰ barser: enteneu ‘esbarzer’.

²²¹ exint fora la nuu: de l’italià ‘vedendo el rivicello uscire della nuvola’ (2001: 283), no present en llatí.

²²² Obrí’s la terra: traducció, amb eliminació, de l’italià ‘Allora io chiamai Diana e, così stando, se fece subito nella terra una cava’ (2001: 283), mentre que el llatí té ‘Delia rupit humum’ (‘la Dèlia va trencar el terreny’, *Met.* V.639). En llatí i en italià Diana obre la terra, mentre que el català elimina l’agent.

²²³ mes ya no fuy tan presta que ab mi’s fon mesclat y tostemps me seguí: de l’italià ‘io entrai ed anche Alfeo con meco’ (2001: 283), no present en llatí.

²²⁴ ysla de Ortígia, altrament dita Délon: del llatí ‘Ortygiam’ (‘Ortígia’, *Met.* V.640). L’afegitó confón l’illa de Delos, dita Ortígia per Diana, amb l’Ortígia a la qual fa referència l’original llatí, una illa davant de la costa de Siracusa, a Sicília, avui anomenada *Città Vecchia* i unida a la ciutat. El traductor català potser ha considerat que la desembocadura de l’Alfeu al Peloponnès i Sicília es troben massa lluny, i per això ha canviat l’illa, però l’Alfeu desemboca cap a l’oest, al mar Jònic, i l’illa de Delos està cap a l’est, a l’Egeu.

²²⁵ Triptòlomo: enteneu ‘Triptòlem’, rei mític d’Eleusis que, per indicació de Demèter, va instruir els homes en l’art de conrear la terra.

²²⁶ arribant en los tèrmens del regne del rey Línceo: per ‘Línceo’ enteneu ‘Lincus’; traducció, amb eliminació, del llatí ‘et Asida terram | (...); Scythicas advertitur oras. | rex ibi Lyncus erat’ (‘i la terra d’Àsia; es dirigeix a les regions d’Escítia. Allà Lincus era el rei’, *Met.* V.648-50).

²²⁷ port: enteneu ‘porto’.

²²⁸ reebe: enteneu ‘rebi’ (*DCVB*, s.v. *reebre*).

Seres tan mal per lo seu carreter, en paga de tal crim convertint lo rey Linceho en lop server²²⁹, manant al seu Triptòlomo que acabàs lo treball començat.

»Y ací hagué fi lo cantar de Calíope. Las nimphas, qui ab atentes orelles havien scoltat lo cantar de les dues, declararen ab lur justa sentència en favor de nosaltres. Y mentre que les filles de Píredo²³⁰ vençudes bravejassen²³¹ encara, axí-ls dix nostra reyna:

»—Pus que poch estimau ésser estades sobrades per lo nostre cantar, y a tan clara culpa encara ajustau paraules de menyspreu, ab poca paciència cercarem noves penes, y en aquella part a on la ira ns empeny irem sens detenir-nos.

»Rieren-se les folles²³², menyspresant les manaces de la noble Calíope, y esforçant-se en parlar, formaren la veu grossa, no tal com la primera. Miraren-se les mans y veren per les ungles exir novelles plomes, començaren de moure los braços maleyits y foren dues ales cubertes de negres plomes, y la una de l'altre viu mudar-se la cara. Y axí, novament en garces conver- {47bisc} tides, volaren en lo bosch. En tal ésser mudades, encara-ls ha restat la primera fecúndia²³³ y ab veu regulosa²³⁴ lo desig de parlar.

ACABA LO SINQUÈ LIBRE DE *TRANSMUTACIONES DEL POETA OVIDI*

8 paciència] pacieucia.

²²⁹ *lop server*: del llatí 'lynca' ('linx', *Met.* V.660) o de l'italià 'linco' (2001: 284); el llop cerver és un 'de l'espècie *Felis lynx*' (*DCVB*, s.v. *llop* 2), en castellà un 'lince'. Vegeu nota *lops servés* a TF IV.1.

²³⁰ *filles de Píredo*: les nou filles de Píerus que disputen amb les muses sobre qui canta millor.

²³¹ *bravejassen*: enteneu 'es feien les valentes'.

²³² *les folles*: del llatí 'Emathides' ('emàtides' o 'd'Emàtia', *Met.* V.669), en referència a Macedònia; la modificació del català es pot explicar a partir de l'italià 'giovani' (2001: 285) o per una mala lectura d'alguna de les moltes variants que té el llatí en aquest punt (Jahn 1823: 333): 'Paeonides' (*Planud.*, *edd.Bas.*, *Vinc.*, *Col.*, *Mic.*, *Bersm.*), 'Pierides' (*Sulm.1*, *Dresd.*), 'Thespiades' (*Reg.*, *IV Heins.*), etc.

²³³ *primera fecúndia*: del llatí 'facundia prisca' ('antiga eloqüència', *Met.* V.677).

²³⁴ *regulosa*: enteneu 'rogallosa'.

COMENSA LO SISÈ, E CAPÍTOL PRIMER, RECITANT LO BRODAR DE PALLAS E DE ARAGNES, AB DIVERSES TRANSMUTACIONS COM APPAR A LA LETRA, DIENT EN LA FI LA CONVERSIÓ DE ARAGNES EN ARANYA

Havia escoltat ab atentes orelles la gran deessa Pallas¹ las cansons de Caliope², loan la justa ira, y començà a dir axí ab si mateixa:

—Poch me val lo lohar, si no sé procurar per mi semblant lahor³. Desperte't, adormida⁴, y no consentes més que sia menyspresada⁵ la tua deïtat sens pagar justa pena.

Y totes aquestes raons deya⁶ per ira que tenia contra Aragnes, donzella de Mehònia⁷, la qual havia hoÿt que negava en l'art del texir, de qui fon Minerva inventora⁸, haver mayor de si⁹. Era aquesta famosa no per parents ne pàtria, mes per l'art que seguia. Son pare fon de Foca, anomenat Ídmon¹⁰, seguint l'art de la lana¹¹; la mare era morta, la qual axí mateix era dona de poch, egual ab son marit¹². Mes Aragnes, lur filla, encara que fos nada en la casa tan xica¹³, ab esvellat estudi¹⁴ de texir y brodar per les ciutats {47bisd} de Lídia tenia tan gran fama, que per mirar la indústria de tan subtil brodar sovint las nimphas, dexant los propis lochs¹⁵, ab plaer se detenían en mirar a ses obres. Y no sol aquellas fetas era plaer de mirar, mes lo obrar y moure de ses mans, mentre que les obrava. Si mirásseu com feya primer los capdells de l'estam o de seda, o com ab los seus gentils dits componia les troques, o com feya

¹ *la gran deessa Pallas*: de l'italià 'madonna Pallas' (2001: 293) o del llatí 'Tritonia' ('Tritònia', *Met.* VI.1).

² *las cansons de Caliope*: de l'italià 'el canto de Caliope' (2001: 293) o del llatí 'carminaque Aonidum' ('i els cants de les Aònides', *Met.* VI.2), referit a les muses.

³ *lahor*: enteneu 'lloança'.

⁴ *Desperte't, adormida*: afegitó del català, no present en llatí, potser a partir de l'italià 'e tu perché non fai vendetta de' tuoi nemici?' (2001: 293). Bonsignori afegeix el retret que es fa Pallas a si mateixa, que no té el llatí i que pot explicar el català.

⁵ *menyspresada*: enteneu 'menyspreada'.

⁶ *Y totes aquestes raons deya*: de l'italià 'E così pensando' (2001: 293) o del llatí 'animum (...) intendit' ('dirigeix el seu pensament cap a', *Met.* VI.5).

⁷ *Mehònia*: llegiu 'Meònia', contrada de Lídia.

⁸ *de qui fon Minerva inventora*: de l'italià 'la dea Pallas te ha data questa grazia e perciò a llei consacra' (2001: 293), mots en boca de les nimfes del Tmole, que dialoguen amb Aracne, aconsellant-la que accepti que la seva art depèn de Minerva. En llatí les nimfes apareixen més endavant i és el narrador que, en estil indirecte, explica com aconsellen la noia (*Met.* VI.15). El diàleg de l'italià, no present en l'original, ha estat eliminat en català, però ha integrat el sentit de l'oració esmentada en la seva traducció.

⁹ *haver mayor de si*: enteneu 'que hi hagués algú millor que ella'; Aracne nega ser inferior a Pallas en l'art de teixir.

¹⁰ *Son pare fon de Foca, anomenat Ídmon*: traducció, amb eliminació, del llatí 'pater huic Colophonius Idmon | Phocaico (...) murice' ('el seu pare fou Ídmon de Colofò, i amb porpra de Focea', *Met.* VI.8), mentre que l'italià té 'figliuola de Imone de Colonia' (2001: 293); l'error del gentilici en italià, sense cap variant en Jahn que l'expliqui (1823: 335), pot ser la causa de la substitució, en català, del gentilici llatí pel 'Phocaico', en llatí referit a la porpra amb la qual treballa la llana.

¹¹ *seguint l'art de la lana*: traducció, amb eliminació, del llatí 'Phocaico bibulas tingebat murice lanas' ('tenyia la llana xopant-la amb porpra focea', *Met.* VI.9); el català ha canviat el gentilici erroni de l'italià 'Colonia' (vegeu nota anterior *son pare fon de Foca, anomenat Ídmon*) per 'de Foca', i per això no ha traduït aquí el llatí 'focea', eliminant també el mot 'murice'.

¹² *la mare era morta, la qual axí mateix era dona de poch, egual ab son marit*: per 'egual ab son marit' enteneu 'igual que el seu marit'; 'de poch' és traducció del llatí 'de plebe' ('del poble', *Met.* VI.10). L'italià no tradueix cap part d'aquest passatge.

¹³ *en la casa tan xica*: traducció, amb eliminació, del llatí 'domo parva parvis habitabat Hypaeis' ('vivia en una casa humil a l'humil Hipepas', *Met.* VI.13), mentre que l'italià no tradueix el passatge.

¹⁴ *ab esvellat estudi*: del llatí 'studio' ('amb dedicació', *Met.* VI.12), no present en italià.

¹⁵ *los propis lochs*: simplificació del llatí 'dumeta Timoli | (...) Pactolis undas' ('les garriges del Tmole, les aigües del Pactolos', *Met.* VI.15-6), que l'italià no tradueix.

cordons o brodava de agulla¹⁶, coneguereu en tot qu'era adoctrinada de la deessa Pallas, ço que ella negava, offenent-se de hojr nom de tan digna mestra; e sovint en menyspreu seu deya als miradors:

—Venga Pallas si vol debate d'açò ab mi, y ausades¹⁷ veureu que no seré vençuda¹⁸.

Y la ira d'açò mogué la gran Minerva a desig de venjança, la qual portant a execució¹⁹ se vestí de semblança de una dona vella, circuint a ses galtes de fictes cabells blanchs, ab un pesat bastó recolsant los membres tremolosos; e ntrant en lo loch on aquella brodava, li dix semblants paraules²⁰:

—No són de menyspresar totes les coses de la corba vellesa²¹, perquè en los vells la gran experiència dels anys que han passats los dona providència en ben aconsellar. Escolta a mon dir: la fama del texir treballa de augmentar-la per lo ample univerç, mes conex majoria²² a la deessa Pallas, de tal art inventora²³. Referena les paraules de menyspreu que has dites fins ací contra ella, demana-li perdó, y ella és tan benigna que de tot oblidada, perdonant-te, serà a tos fets favorable²⁴.

Mi- {48a} rà aquesta vella la superba Aragnes, e envides²⁵ pogué tenir-se²⁶ de ferir-la ab les irades mans, quant ab cara torbada li començà a dir:

—O, vella roncallosa, pobre dels béns de l'ànima, sobrada del pes de pesada vellesa²⁷, nogut t'à lo massa viure! Vés a dir tals raons a ta filla o nora! No he mester consell, y majorment lo teu. Vés-te'n! Leva'm davant²⁸! Y perquè no cregues que tes raons me hagen gens moguda de mon primer

17 pogué] pogues || 20 t'à] ta. *Amb un pal a la dreta que recorda una l.*

¹⁶ *los capdells de l'estam o de seda, o com ab los seus gentils dits componia les troques, o com feya cordons o brodava de agulla*: per 'estam' enteneu 'fil de llana pentinada'; simplificació del llatí 'sive rudem primos lanam glomerabat in orbes, | seu digitis subigebat opus repetitae longo | vellera mollibat nebulas aequantia tractu, | sive levi teretem versabat pollice fusum, | seu pingebat acu' ('tant si amb la llana en brut les primeres troques formava com si, prement-la amb els dits, amollava els flocs, que semblaven una boira suau, amb un llarg vaivé primfilant-los, tant si el fus tornejat àgilment girava amb el polze com si brodava amb l'agulla', *Met.* VI.19-23). Bonsignori no tradueix el passatge i Alegre, per desídia, dificultat o imitació de l'italià, resumeix el passatge, eliminant la comparació i algunes de les accions d'Aracne.

¹⁷ *ausades*: enteneu 'ben cert' (*DECat.*, IV.583a4).

¹⁸ *veureu que no seré vençuda*: de l'italià 'vederàse quale opera sarà migliore' (2001: 294), mentre que el llatí té 'nihil est quod victa recusem' ('no m'oposo a res un cop vençuda', *Met.* VI.25).

¹⁹ *Y la ira d'açò mogué la gran Minerva a desig de venjança, la qual portant a execució*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

²⁰ *e ntrant en lo loch on aquella brodava, li dix semblants paraules*: amplificació del llatí 'tum sic orsa loqui' ('llavors li va començar a parlar així', *Met.* VI.28).

²¹ *la corba vellesa*: per 'corba' enteneu 'encorbada'; del llatí 'grandior aetas' ('l'edat avançada', *Met.* VI.28), potser traduït a partir de la variant 'debilis aetas' del còdex *Urb.* (Jahn 1823: 337).

²² *majoria*: enteneu 'superioritat'.

²³ *de tal art inventora*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

²⁴ *ella és tan benigna que, de tot oblidada, perdonant-te, serà a tos fets favorable*: de l'italià 'Pallas è dea misericordiosa e graziosamente te perdonarà' (2001: 294), mentre que el llatí té 'veniam dabit illa roganti' ('ella donarà perdó a qui ho demani', *Met.* VI.33). El català pren l'estructura oracional de l'italià, però adapta trets del llatí, com el canvi de 'Pallas' per 'ella', del llatí 'illa'.

²⁵ *envides*: enteneu 'amb prou feines'.

²⁶ *tenir-se*: enteneu 'contenir-se'.

²⁷ *O, vella roncallosa, pobre dels béns de l'ànima, sobrada del pes de pesada vellesa*: per 'roncallosa' enteneu 'rancellosa, que ranqueja'; de l'italià 'Vecchia maledetta, io credo che tu sei impazzita; ben è vero quel che vulgarmente se dice, che chi invecchia diventa pazza' (2001: 294), mentre que el llatí té 'mentis inops longaue venis confecta senecta' ('Véns sense raó i angoixada per una llarga vellesa', *Met.* VI.37). El català pren l'estructura oracional italiana, inclòs l'insult a la vella, i la completa a partir del llatí, d'aquí que en la mateixa frase, hi hagi l'insult de l'italià i el 'pesada vellesa', traduït del llatí.

²⁸ *Leva'm davant*: enteneu 'surt del meu davant, lleva't d'enmig' (?).

prepòsit, vinga ací si vol aquexa tua Pallas, que yo seré contenta de fer la prova del seu brodar al meu²⁹.

Y respòs-li la vella³⁰:

—No duptes que vendrà poder mal a per tu³¹.

5 Y anant-se'n indignada, posà la semblança de vella e tornà en lo loch on Aragnes³² brodava en sa pròpia forma. Conexent-la les nimfes³³ qui's trobaven allí, li feren honor totes, e sola Aragnes envergonyida restà sens moviment³⁴. Està y persevera en la sua follia, y ab vana esperança de victòria acomet la deessa, qui, contenta, sens triga volgué que començassen.

10 Y compongú quascuna son teler per brodar. Comencen de ordir, y ab les dents del pinta³⁵ reblint fèyan més fort la tela que texían.³⁶ Quascuna se cuytava per espatxar més prest, ab les faldes troçades³⁷, e ab lo plaer que prenia quascuna en mirar la laor de ses obres³⁸ feya menor lo treball que sentia. E axí assegudes texien en les teles los rius e las ombras ab la concavitat
15 del cel³⁹, tan suptilment que naturals parían, y el moure de lurs mans enganava

²⁹ *vinga ací si vol aquexa tua Pallas, que yo seré contenta de fer la prova del seu brodar al meu*: de l'italià 'e se la dea Pallas vuole mostrare del suo lavorio, comparisca, ed io mostrerò el mio e vederàse quale opera sarà migliore' (2001: 294), mentre que el llatí té una sèrie d'interrogatives: 'cur non ipsa venit? cur haec certamina vitat?' ('Per què ella no ve? Per què evita aquesta contesa?', *Met.* VI.42). L'italià ha unit, en una sola resposta, les dues rèpliques d'Aracne, a les nimfes i a Pallas disfressada de vella; Alegre refà l'estructura del text original amb les dues rèpliques, però conserva l'estructura oracional de l'italià, canviant l'interrogativa per una enunciativa.

³⁰ *la vella*: de l'italià 'la vecchia' (2001: 294), mentre que el llatí té 'dea' ('la deessa', *Met.* VI.43).

³¹ *No duptes que vendrà poder mal a per tu*: per 'a per tu' enteneu 'contra tu'; de l'italià 'Io te dico ch'ella ci verrà' (2001: 294), mentre que el llatí té 'venit!' ('ja ha vingut!', *Met.* VI.43). L'estructura oracional depèn de l'italià, així com el canvi de temps del verb en futur, ja operat per Del Virgilio (Ardissino 2001: 329, n. 7).

³² *Y anant-se'n indignada, posà la semblança de vella, e tornà en lo loch on Aragnes*: de l'italià 'Partita che fu, la dea Pallas puse giò la forma della vecchia e, ridotta in sua propia forma, venne ad Aragnes' (2001: 294), mentre que el llatí té 'formamque removit anilem | Palladaque exhibuit' ('abandonà l'aparença de vella i aparegué com a Pallas', *Met.* VI.43). La història que Pallas/la vella marxa i retorna com a deessa és un afegit de Bonsignori, que Alegre recull, potser per fer l'escena més versemblant i narrativa.

³³ *les nimfes*: de l'italià 'Le ninfe' (2001: 294), mentre que el llatí té 'nymphae | Mygdonidesque nurus' ('les nimfes i les dones migdonides', *Met.* VI.44-5).

³⁴ *restà sens moviment*: eliminació de la comparació posterior del llatí, en la qual es compara el rubor fugaç de vergonya del rostre d'Aracne amb la fugacitat del color rosat de l'aire a l'Aurora. Bonsignori tampoc tradueix la comparació.

³⁵ *del pinta*: llegiu 'del pinte' ('part del teler de mà, composta d'una sèrie espessa de fils col·locats verticalment entre dos llistons paral·lels', *DCVB*, s.v. *pinte* 4); del llatí 'pectine' ('pinte', *Met.* VI.58), no traduït per Bonsignori.

³⁶ *comencen de ordir, y ab les dents del pinta reblint fèyan més fort la tela que texían*: resum del llatí *Met.* VI.55-8, on es detalla l'operació d'ambdues contendents amb els mots 'tela, pinte, llançadora, ordim, pues, trama'. Bonsignori no tradueix el passatge i el traductor català fa el mateix que ha fet anteriorment: simplifica una escena de teixir, potser secundària, segons el punt de vista del traductor. La mateixa operació es pot veure a la nota anterior *los capdells de l'estam o de seda, o com ab los seus gentils dits componia les troques, o com feya cordons, o brodava de agulla*.

³⁷ *faldes troçades*: per 'troçades' enteneu 'arromangades' (*DCVB*, s.v. *trossar*); del llatí 'cinctaque ad pectora vestes' ('cenyint-se els seus vestits al pit', *Met.* VI.59), que Bonsignori no tradueix.

³⁸ *e ab lo plaer que prenia quascuna en mirar la laor de ses obres*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

³⁹ *los rius e las ombras ab la concavitat del cel*: simplificació del llatí 'illic et Tyrium quae purpura sensit aenum | textur et tenues parvi discriminis umbrae, | qualis ab imbre solet percussis solibus arcus | infecere ingenti longum curvamine caelum, | in quo diversi niteant cum mille colores' ('Es teixeixen allà les porpres que varen conèixer les calderes de Tir, i els tons gairebé imperceptibles, tal com es veu en l'arc que surt després que la pluja és traspasada pel sol i es corba al llarg de la volta, en què destaquen mil colors diferents' (Parramon 1996: 145), *Met.* VI.61-5). Bonsignori no tradueix aquest passatge i el traductor català opta per resumir-lo.

sovint los ulls dels miradors, passant los prims {48b} cabdells d'or y de seda de diverses colors.

E primer Pallas començà de brodar en la sua tela, en una roca, la gran torra de Març⁴⁰ y la qüestió antiga entre ella y Neptuno⁴¹ per imposar lo nom a la ciutat de Atenas, en la qual qüestió foren jutges los celestials signes, presidint
5 enmig d'ells lo gran tronador Júpiter⁴². Y brodà a quascú saent en sa cadira y ab pròpias cares. Mostrave's en la obra lo déu de la mar, ferint ab la trident la terra, d'on exia un cavall⁴³, y féu a si mateixa ab lança y escut, y ab elm en lo cap, ab roba d'armes feta del seu noble saber. Y brodà com, ab la punta de la
10 sua lança ferint la dura terra, hisqué la olivera, mostrant en lo gest dels déus contenta maravella, sentenciant en sa favor e nomenant Atenas a la nova ciutat ja acordadament⁴⁴. Brodà açò en lo començ la sàvia deessa per donar a entendre a la envejosa Aragnes lo que esperar podia de sa presumpció; partint lo restant de la tela en quatre eguals parts, en quascuna brodà una victòria
15 d'algú dels déus celestials contra algun mortal, per mostrar a Aragnes que esperar podia altre tal dan semblant.

En lo quadre primer pintà com Ròdoxe y Hèmon⁴⁵, son marit, com volguessen en Tràsia ésser adorats com éran en lo cel Júpiter y Juno, per aquells, indignats, en dos munts convertits encara vuy se mostren. En lo
20 quadre segon se mostrave lo miserable fat de la indiana⁴⁶ Pigmea, qui per Juno vençuda fon convertida en grua, y combat ab sos pobles de poca e- {48c} statura per recobrar son regne⁴⁷. Pintà en lo terç quadre la gosada Antígona⁴⁸, tenint presumpció em passat de debatre ab la deessa Juno, per qui fon en aucell convertida: no li aprofità lo castell d'Ílion ni Lamuedon, son pare, ans
25 fon feta segonya, qui ab lo bech se adoba com feya essent dona⁴⁹. Restave lo quart quadre, en lo qual va brodar Cínicas⁵⁰, agegut en los graons del temple en qui foren mudades las suas set filles, qui menyspreaven fer als déus

3 en una] *Amb la e gairebé sense imprimir* || 11 a] e.

⁴⁰ *la gran torra de Març*: del llatí 'scopulum Mavortis' ('la penya de Mart', *Met.* VI.70), que l'italià no tradueix; en referència a l'Areòpag, turó de l'Acròpolis on es dirimien els litigis.

⁴¹ *entre ella y Neptuno*: de l'italià 'ella ave da Nettunno' (2001: 295), no present en llatí.

⁴² *en la qual qüestió foren jutges los celestials signes, presidint enmig d'ells lo gran tronador Júpiter*: de l'italià 'li dodici segni del cielo discesero e giudicaro infra Nettunno e Pallas' (2001: 295), mentre que el llatí té 'bis six caelestes medio Iove sedibus altis | augusta gravitate sedent' ('Sis parelles de déus al voltant de Júpiter seuen en magnífics seients ben posats' (Parramon 1996: 145), *Met.* VI.72-3); la interpretació dels 'caelestes' com a signes es deu a Bonsignori, atès que Del Virgilio encara es refereix als déus (Ardissino 2001: 329, n. 13).

⁴³ *d'on exia un cavall*: de l'italià 'fecene uscire el cavallo' (2001: 295), o del llatí 'exsiluisse fretum' ('en sortís un mar', *Met.* VI.77), però a partir de la variant 'equum' en els còdexs *Dresd.* i *Sen.2* (Jahn 1823: 341); la variant explica l'italià 'cavallo' i pot explicar el català amb independència de Bonsignori.

⁴⁴ *acordadament*: enteneu 'per acord de tots'.

⁴⁵ *Ròdoxe y Hèmon*: referit a Ròdope i Hemus, transformats en muntanyes.

⁴⁶ *la indiana*: de l'italià 'abita nelle montagne d'India' (2001: 295), no present en llatí.

⁴⁷ *de poca estatura, per recobrar son regne*: enteneu el 'de poca estatura' referit a Pigmea; de l'italià 'le grue combattono con li minocoli' (2001: 296), és a dir, amb els gegants ciclops d'un sol ull, cosa que pot provocar l'associació, per comparació, del 'de poca estatura' amb Pigmea. El llatí té 'populisque suis indicere bellum' ('declarar la guerra al seu poble', *Met.* VI.92).

⁴⁸ *Antígona*: germana de Príam, rei de Troia, d'extrema bellesa, va pretendre que era més bella que Juno, fet pel qual la deessa va transformar-li els cabells en serps. Després els déus es van compadir d'ella i la van transformar en cigonya, au enemiga de les serps.

⁴⁹ *ans fon feta segonya, qui ab lo bech se adoba com feya essent dona*: de l'italià 'questa è la cagione perché la cigogna se va acconciando con lu becco, perciò che se ricorda della sua bellezza' (2001: 296), mentre que el llatí té 'ipsa sibi plaudat crepitante ciconia rostro' ('ella s'aplaudeix a si mateixa picant amb el bec', *Met.* VI.97). L'estructura oracional italiana ha estat substituïda per una estructura propera al llatí, eliminant el final 'perciò che se ricorda della sua bellezza', però conservant el sentit de l'italià, que la cigonya no s'aplaudeix sinó que s'abilla.

⁵⁰ *Cínicas*: rei d'Assíria, les filles del qual van ser convertides en graons per haver ofès Juno.

sacrifici ni visitar los temples, y paria sobr'ells que estava plorant. Tan viva era l'obra!⁵¹ En la fi, circuhí, seguint lo seu costum, tota aquella tella⁵² de brots de olivera.

Aragnes⁵³, en la sua tella, a l'encontra d'açò que havia brodat Pallas⁵⁴, posà
5 tots los defalliments dels déus, començant a brodar Europa⁵⁵, enganada ab la
falsa semblança de Júpiter en toro. Als miradors paria lo toro vertader y la mar
vertadera, y ella, cavalcant, qui estava girada devers la sua terra, arronsant los
talons en la squena del toro per dupte de mullar-se, y paria que ab boca uberta
cridàs sos companyons, qui plorant la miraven⁵⁶. Brodà a Júpiter com
10 convertit en àguila furtà a Ganimeses⁵⁷, y d'ell mateix com, convertit en signa,
féu a Leda prenyada de Càstor y Pòllux⁵⁸; y convertit en sàtiro, la gentil filla
de Niteho⁵⁹ féu mare de dos fills, ajustant a açò com Júpiter ab forma de un
anomenat Anfritron jagué ab sa muller, nomenada Corintiha⁶⁰; y com mudat
en pluja d'or, féu nàxer a Perseu dins la torra de⁶¹ Dam- {48d} pnes, y
15 convertit en foch, la filla de Esop calfant-se⁶² enganà; y enganà Monòsia⁶³,

⁵¹ *Tan viva era l'obra*: del llatí 'is modus est' ('aquest és el límit', *Met.* VI.102), mentre que Bonsignori té correctament 'nella stremità della tela' (2001: 296). Potser Alegre ha entès que l'italià no ha traduït aquest 'is modus est', que afegeix sense fortuna al seu text.

⁵² *tella*: llegiu 'tela'.

⁵³ *Aragnes*: de l'italià 'Aragnes' (2001: 298), mentre que el llatí té 'Maeonis' ('la Meònida', *Met.* VI.103).

⁵⁴ *a l'encontra d'açò que havia brodat Pallas*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

⁵⁵ *Europa*: filla d'Agènor i germana de Cadme, raptada per Júpiter transformat en brau.

⁵⁶ *cridàs sos companyons, qui plorant la miraven*: del llatí 'comites clamare' ('criar les seves companyes', *Met.* VI.106), no present en italià. El traductor català confon el gènere de les companyes, i afegeix 'qui plorant la miraven', potser per fer més narratiu el text.

⁵⁷ *convertit en àguila furtà a Ganimeses*: de l'italià 'Giove, mutato in aquila, rapio Ganimede' (2001: 301), o de les *Allegorie* de Bonsignori 'Giove in forma de aquila rapì Ganimede' (2001: 307). Cap d'aquests textos italians tenen correspondència en llatí, on trobem 'fecit et Asterien aquila luctante teneri' ('va fer també Astèrie agafada a l'àguila en lluita', *Met.* VI.108), referència als amors d'Astèrie amb Júpiter transformat en àguila, sense cap relació amb l'episodi de Ganimeses, i emplaçats en llatí en un lloc diferent. Alegre desconeix la història del llatí i consulta la traducció italiana o les *Allegorie*, on troba que Júpiter rapta Ganimeses en forma d'àguila, motiu pel qual creu que és el personatge al qual es refereix Ovidi amb 'Asterien'. Com mostra aquest cas, Alegre depèn de l'italià, on remira per trobar allò que no entén del llatí, i d'on sovint pren solucions que són manifestament contradictòries amb l'original. De les dues opcions, sembla que fa més sentit que Alegre es dirigeixi a les *Allegorie*, que consulta en altres llocs en relació a dubtes que li genera el text llatí, però pot haver acceptat la història a partir de la traducció italiana, fins i tot a partir dels dos passatges. Vegeu també Pellissa (2017: 459).

⁵⁸ *féu a Leda prenyada de Càstor y Pòllux*: de l'italià 'delle quali nacque Castore e Polluce' (2001: 299), mentre que el llatí té 'fecit olorinis Ledam recubare sub alis' ('va mostrar com Leda estava sota les ales d'un cigne', *Met.* VI.109). El traductor català intenta mantenir l'estructura del vers llatí, però amb el sentit de l'italià.

⁵⁹ *la gentil filla de Niteho*: Antiope, filla de Nictèu, mare dels dioscurs tebans Zetus i Amfion; del llatí 'pulchram | (...) Nycteida' ('la bella filla de Nictèu', *Met.* VI.110-1), mentre que l'italià té 'Antiope, figliuola de Nite' (2001: 299).

⁶⁰ *nomenada Corintiha*: de l'italià 'la quale è chiamata Chirizia per lo monte Corinto' (2001: 299), mentre que el llatí té 'Tiryntia' ('Tiríntia', *Met.* VI.112), nom que es dona a Alcmena per ser filla del rei de Tirint. El llatí té algunes variants que podrien explicar el català, com 'Chirinthia' del còdex *Sen.1* de l'edició de Jahn (1823: 344), però el més probable sembla l'explicació italiana 'per lo monte Corinto'. Al traductor català no li lliga el nom 'Chirizia' amb la muntanya, i per tant esmena l'explicació etimològica de l'italià, fent el nom d'Alcmena proper al de la muntanya; potser també té la variant llatina esmentada en el seu còdex, que el confirma en la seva elecció.

⁶¹ *féu nàxer a Perseu dins la torra de*: de l'italià 'del quale nacque Perseo' (2001: 299), mentre que el llatí té, en aquest passatge, 'luserit' ('va enganyar', *Met.* VI.113), referit alhora a Dànae i a l'Asòpida ('la filla de Esop').

⁶² *calfant-se*: enteneu 'escalfant-se'; resum de l'italià 'se stava uno di al fuoco con le gambe aperte che se scaldava la natura' (2001: 299), mentre que el llatí no té res d'això. Bonsignori explica què feia la filla d'Asop quan va ser posseïda per Júpiter, cosa que recull Alegre però

convertit en pastor; y a Deòsia⁶⁴, convertit en serpent. Brodà après de Neptuno: convertit en toro furtà la verge Eleÿda⁶⁵, y convertit en castrat⁶⁶ enganà a Bisàlpida⁶⁷. Y brodà com Neptuno, transformat en cavall, conduhí a son plaer a la deessa Seres y après a Medusa⁶⁸, y mudat en dalfí, enganà a Melanca⁶⁹, mostrant en tots aquests las pròpias semblances d'ells y dels lochs on tals coses se feren. Aprés brodà Aragnes com Apollo se mudava sovint com a home robust o pastor, prenent diverses formes d'esperver o de leó per poder satisfer al plaer de ses amors. Véreu allí com Baco, convertit en raÿm, enganà Erígona, y véreu a Saturno, convertit en cavall, engendrant Achiron⁷⁰.
 5 En lo fi féu a l'entorn de la tela una franja brodada tota de fulles d'eure, qui clohían l'obra.

Era tan acabada la obra de aquesta, que no pogué maldir la indignada Pallas ni trobà la Enveja⁷¹ loch per poder-la mordre. Anujada, però, ab irades mans va esquinçar Minerva la tela qui mostrava los crims celestials, e, prenent lo plegador del maleyt teler⁷², en lo front de Aragnes donà dos o tres colps⁷³. La desaventurada no comportà⁷⁴ açò y, per ira empeça, se penjà per lo coll⁷⁵. Moguda a misericòrdia la gran deessa Pallas, la tench⁷⁶ mentre penjava, dient:

resumint en un sol mot l'explicació de l'italià, potser per adaptar l'extensió del seu text a la del text llatí.

⁶³ *Monòsia*: enteneu 'Mnemòsine', mare de les muses; potser traducció mixta de l'italià 'Menosia' (2001: 299) i la variant llatina 'Monosiem', del còdex. *Goth.1* de Jahn (1823: 344); el llatí pot corregir la vocal de la primera síl·laba en una 'o', però la forma sembla remetre al mot en italià. Aquest mètode de correcció sembla present en altres casos d'aquest capítol. Vegeu nota anterior nomenada *Corintiha*.

⁶⁴ *Deòsia*: enteneu 'Deoida', en referència a Prosèrpina, filla de Ceres o Deo; de l'italià 'Deosa' (2001: 299) o del llatí 'Deoida' (*Met.* VI.114), potser a partir de la variant 'Deosida' testimoniada en el còdex *Sen.1* (Jahn 1823: 344).

⁶⁵ *Eleÿda*: enteneu 'Eòlida', en referència a Cànce, filla del Èol; de l'italià 'Olida' (2001: 300), mentre que el llatí té dues referències: (a) 'Aeolia' ('Eòlida'), referit a Cànce, i (b) 'Aloidas' ('els Aloïdes'), referit a Otus i Efiàltes. Ovidi narra la història de Cànce i després la dels Aloïdes, però Bonsignori només explica la de Cànce, potser creient que la segona és una explicativa de la primera, motiu pel qual té 'Olida' (més proper al llatí 'Aloidas' que al llatí 'Aeolia') referit no a Otus i Efiàltes sinó a Cànce. El català segueix l'italià i elimina la segona història dels Aloïdes, en llatí 'tu visus Enipeus | gignis Aloidas' ('tu sota l'aparença d'Enipeu engendres els Aloïdes', *Met.* VI.116-7). Alegre també recorre a l'italià 'Olida' per referir-se a Cànce però sembla esmenar algunes vocals a partir del nom llatí 'Aloidas'.

⁶⁶ *convertit en castrat*: de l'italià 'se converti en castrone' (2001: 300), mentre que el llatí té 'aries' (*Met.* VI.117).

⁶⁷ *Bisàlpida*: enteneu 'Bisàltida', epítet de Teòfane, filla de Bisaltes, amb qui Neptú va engendrar el marrà del velló d'or; de la variant llatina 'Bisalpada' de la majoria de còdexs en l'edició de Jahn (1823: 344).

⁶⁸ *Medusa*: de l'italià 'Medusa' (2001: 300), mentre que el llatí té 'crinita colubris | mater' ('la mare de la cabellera de colores', *Met.* VI.119-20).

⁶⁹ *Melanca*: forma més propera a l'italià 'Melanco' (2001: 300) que al llatí 'Melantho' ('Melanto', *Met.* VI.120); és la filla de Deucalió que, amb Neptú, va engendrar Delfos, heroi epònim de la ciutat de la Fòcida. El llatí no té cap variant testimoniada relacionable amb el nom català, cosa que força a explicar-lo a partir de l'italià, inclòs el canvi de l'última vocal, potser degut a un defecte de lectura del traductor, copista o impressor.

⁷⁰ *Achiron*: enteneu 'Quiró', el centaure (cf. 'Achiron', TF II.6).

⁷¹ *Enveja*: del llatí 'Livor' ('Enveja', *Met.* VI.129), no present en italià. El sentit comú del llatí 'livor' és 'macadura' o 'color morat', color fosc amb el qual es relaciona normalment l'enveja, com fa Alegre a la *Faula*. Vegeu nota *lo negre cor de Plutó* a TF V.5 i Bescós (2019).

⁷² *lo plegador del maleyt teler*: per 'plegador' enteneu 'cilindre del teler en el qual es va plegant la peça de tela que es va teixint' (*DCVB*, s.v. *plegador* 2b); de l'italià 'la drughella' (2001: 308) o del llatí 'Cytoraico radium de monte' ('llançadora del cim del Citorus', *Met.* VI.132). Ni l'italià ni el català tradueixen l'origen de l'instrument, però Alegre hi afegeix aquest 'maleyt teler', no explicable per cap dels textos anteriors ni per cap de les variants llatines de Jahn (1823: 345).

⁷³ *dos o tres colps*: del llatí 'ter quater' ('tres o quatre', *Met.* VI.133) o de l'italià 'tre e quattro' (2001: 308). No hi ha cap variant en Jahn que expliqui la traducció d'Alegre, que sembla haver simplificat lliurement el nombre de cops.

⁷⁴ *no comportà*: enteneu 'no tolerà'.

—Viu, reprovada⁷⁷, y està axí penjant com t'és⁷⁸ ara posada, mostrant eximpli de les mies venjances a tots los descendents de ta trista natura!

Y {49a} prenent del such de les herbes achatoydes⁷⁹, li untà tot lo cors, a què's seguí tantost que començaren a mudar-se sos membres, y, prenent nova
5 forma d'aranya⁸⁰, encara vuy penjada usa de fer les teles com feya essent donzella⁸¹.

CAPÍTOL SEGON, TRACTANT LA MORT DELS SET FILLS Y SET FILLES DE NÍOBE Y DE SON MARIT, AB LA CONVERSIÓ D'ELLA EN MARBRE

Escampà's la remor d'aquesta maravella, y, per los lochs de Lídia⁸²
10 estenent-se lo murmur de semblant novitat, a rotlos los hòmens y les dones ocupaven gran part del jorn en tals rahons⁸³. Níobe, la gran reyna de aquellas ciutats⁸⁴, conexia Aragnes, perquè, essent en Mehònia⁸⁵, posà⁸⁶ davant la casa del pare de aquella⁸⁷. Mes no era espantada ni temia los déus per sentir tals miracles, ans creya que aquells no tenian poder sinó sobre los pobres⁸⁸. Moltes
15 coses causaven tal presomir en ella: la subtil indústria de Anfion son marit⁸⁹, la noblesa del linatge dels dos, lo regne tant potent ab multitud de fills; les quals totes coses que ab tant pler pensava, si no hagués conagudes, hagueren

3 prenent] prente. *Amb una titlla damunt la darrera e || 10 a rotlos los] arotlos.*

⁷⁵ *se penjà per lo coll*: de l'italià 'se 'mpiccò per la gola' (2001: 308), mentre que el llatí té 'laqueoque (...) ligavit | guttura' ('es va lligar un llaç al coll', *Met.* VI.134-5).

⁷⁶ *tench*: enteneu 'va sostenir'.

⁷⁷ *reprovada*: enteneu 'condemnable'; del llatí 'improba' ('miserable', *Met.* VI.136), que Bonsignori no tradueix.

⁷⁸ *t'és*: enteneu 't'ets'.

⁷⁹ *herbes achatoydes*: enteneu 'herbes d'Hècate', en referència a herbes verinoses. El llatí té 'Hecateidos herbae' (*Met.* VI.139), sense cap variant remarcable, i l'italià 'erbe chiamate acataido' (2001: 308).

⁸⁰ *començaren a mudar-se sos membres, y prenent nova forma d'aranya*: de l'italià 'si li onse le nare del naso ed onseli li capielli e tutte le meate con quello inguento e con lo solfano, e subito fu convertita in ragno' (2001: 308), mentre que el llatí té 'defluxere comae, cum quis et naris et aures, | fitque caput minimum, toto quoque corpore parva est; | in latere exiles digiti pro cruribus haerent, cetera venter habet' ('els cabells li van caure, i el nas també, i les orelles, va encongir-se-li el cap i el seu cos es féu petitíssim; a les anques té uns dits esmolats en lloc de les cames; ja sols li queda el ventre' (Parramon 1996: 148), *Met.* VI.141-4). En italià, però, les parts transformades d'Aracne són els llocs del cos untats amb el verí de Pallas, mentre que Alegre no especifica les parts untades per la deessa.

⁸¹ *encara vuy penjada usa de fer les teles com feya essent donzella*: de l'italià 'li ragni fan cosí mirabili tele e pondono ad esse' (2001: 308), mentre que el llatí té 'de quo tamen illa remittit | stamen et antiquas exercet aranea telas' ('del qual [=ventre] ella deixa sortir el fil i com una aranya treballa les teles antigues', *Met.* VI.145). El català elimina l'oració de relatiu, tal com fa l'italià, i sembla entendre el llatí 'antiquas' per 'abans', que queda 'essent donzella'.

⁸² *Escampà's la remor d'aquesta maravella y, per los lochs de Lídia*: simplificació del llatí 'Lydia tota fremit Phrygiaeque per oppida' ('Tota la Lídia murmura i per les ciutat de Frígia', *Met.* VI.146), que Bonsignori no tradueix.

⁸³ *estenenent-se lo murmur de semblant novitat, a rotlos los hòmens y les dones ocupaven gran part del jorn en tals rahons*: per 'a rotlos' enteneu 'fent rotllana' (DCVB, s.v. *rotlle* II.3); del llatí 'rumor it et magnam sermonibus occupat orbem' ('el murmuri avança i ocupa l'ample món amb les converses', *Met.* VI.147), que l'italià no tradueix.

⁸⁴ *la gran reyna de aquellas ciutats*: de l'italià 'era regina de Troia e de l'India' (2001: 309), passatge que no té el llatí. Alegre recull l'explicativa de l'italià, però no l'informació errònia que conté.

⁸⁵ *Mehònia*: llegiu 'Meònia', contrada de Lídia.

⁸⁶ *posà*: enteneu 's'aturà, reposà'.

⁸⁷ *davant la casa del pare de aquella*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁸⁸ *ans creya que aquells no tenian poder sinó sobre los pobres*: de l'italià 'e credeva costei che li dii solo potessero infra li poveri e non infra li ricchi' (2001: 309).

⁸⁹ *de Anfion son marit*: del llatí 'coniugis' ('del marit', *Met.* VI.152), fent ús de l'explicació italiana 'se maritò ad Anfione (...) re de Teba' (2001: 309). Ardissino (2001: 332, n. 75) indica que a l'inici d'aquest capítol Bonsignori segueix Del Virgilio i s'allunya del text d'Ovidi, motiu pel qual Alegre depèn menys de l'italià.

fet sos dies més benaventurats, augmentant la noblesa dels seus passats en ella. Manto, la filla de Tirèsias, lo propheta tebà⁹⁰, per lo mig de las carre-
{49b} ras de aquella ciutat anava nunciant la festa de Lathona, dient ab clara veu:

5 —O, dones y donzelles⁹¹, anau sens tarda, offeriu a Lathona y a sos dos bells fills⁹² odorants sacrificis y piadosos prechs, senyiu lo vostre cap ab corona de lor. Açò mana Lathona ésser-vos dit de ma boca.

Obeïan-la totes⁹³ y, honrant los lurs caps de fulles de lor, offerien ensensos y mesclaven los prechs ab les flames anceses del digne sacrifici. Y
10 mentre celebraven la festa de lur devoció, vengué Níobe, acompanyada com a real persona⁹⁴, vestida de un mantó xapat⁹⁵ y franjat d'or, mostrant-se tan gentil com la ira consentia. Movent ensemps ab lo cap los cabells, penjant sobre los muscles⁹⁶, estigué aturada, y, espletant la concebuda ira, començà de parlar en la següent manera:

15 —Qual furor⁹⁷ és la vostra, que honrau més los déus que oïu nomenar que aquells que veeu? Per què és colta Lathona en aquests regnes meus, no essent colta yo⁹⁸? Valech menys que ella? Mostrar-vos vull que no⁹⁹: Tàntalo és mon pare, qui tot sol meresqué menjar en la taula dels celestials déus, ma mare fon germana de les plèiades nimfas y fon filla de Atlas, qui ab la sua força sosté lo
20 pes del cel. Ab lo subiran Júpiter tench dos deutes¹⁰⁰ molt grans, essent-li néta y nora¹⁰¹. Totes les gents de Phrúgia temen lo meu poder, lo regne de Cadino és a mi subjugat, y tots vosaltres sou sota lo govern meu y de {49c} mon marit. A on se vol que-m gire, mire part de mes riqueses. La mia bella cara ja dignament mereix de ésser deíficada. Ajustau a açò lo nombre de set fills ab
25 altres tantes filles, per qui hauré set nores y set gendres. ¡Mirau si té res que-s pugue ygualar ab les mies nobleses la filla de Ceho, superbiós gegant¹⁰², per

14 següent] *Amb la g gairebé sense imprimir.*

⁹⁰ *lo propheta tebà*: afegit del català, no present en llatí ni en italià. Bonsignori presenta directament Níobe com a reina de Tebes, cosa contrària al que fa el català, que primer la presenta com a reina de Lídia; l'italià, doncs, cita més d'una i de dues vegades la ciutat tebana (2001: 309), cosa que pot haver influït en la incorporació d'aquest afegit. Níobe és reina de Tebes, però a Alegre se li escapa aquesta part de la història, motiu pel qual tampoc tradueix el llatí següent 'Ismenides' (vegeu nota següent *dones y donzelles*). El català elimina tota referència a aquesta ciutat al llarg de tot el capítol, excepte en el moment en què Níobe parla de l'obediència del poble de Cadme.

⁹¹ *dones y donzelles*: de l'italià 'la gente' (2001: 309), o potser del llatí 'Ismenides' ('Ismènides', *Met.* VI.159), referència a l'Ísmè, riu de Tebes.

⁹² *a sos dos bells fills*: traducció mixta de l'italià 'alli suoi figliuoli' (2001: 309) i del llatí 'Latonigenisque duobus' ('i als dos Latonígenes', *Met.* VI.160). Alegre expressa el parentiu com Bonsignori, però l'especifica amb el numeral a partir del llatí.

⁹³ *totes*: del llatí 'omnes | Thebaides' ('totes les tebanes', *Met.* VI.162-3) o de l'italià 'Tutti li tebani' (2001: 309). Vegeu nota anterior *lo propheta tebà*.

⁹⁴ *acompanyada com a real persona*: del llatí 'comitum (...) turba' ('amb un gran seguici', *Met.* VI.165), mentre que l'italià té 'con molta compagnia' (2001: 309).

⁹⁵ *mantó xapat*: per 'mantó' enteneu 'mocador gran d'abric que porten les dones damunt les espatlles i esquena' (*DCVB*, s.v. *mantó* 2), i per 'xapat' enteneu 'guarnit de xapes'; traducció, amb eliminació, del llatí 'vestibus intexto Phrygiis (...) auro' ('amb un vestit frigi brodat d'or', *Met.* VI.166), no present en italià.

⁹⁶ *muscles*: enteneu 'espatlles'.

⁹⁷ *Qual furor*: enteneu 'quina exaltació violenta'.

⁹⁸ *no essent colta yo*: del llatí 'numen adhuc sine ture meum est' ('la meua divinitat encara està sense encens', *Met.* VI.172), no present en italià.

⁹⁹ *Valech menys que ella? Mostrar-vos vull que no*: de l'italià 'non so' io maggiore che lla dea Latona? Io vi provo che si' (2001: 310), no present en llatí.

¹⁰⁰ *deutes*: enteneu 'obligacions entre dues persones per motius de parentesc' (*DCVB*, s.v. *deute* 2).

¹⁰¹ *essent-li néta y nora*: Júpiter és, en efecte, el pare de Tàntal i d'Amfion.

¹⁰² *Ceho, superbiós gegant*: de l'italià 'figliuola de Ceo gigante, lo quale fu fulminato e saettato da Giove' (2001: 310), mentre que el llatí té 'Titanida Coeo' ('la filla del tità Ceu', *Met.* VI.185).

ésser en honor més que yo avansada! Ella, en passat prenyada, no trobà en la terra loch de poder parir! Lo cel, la terra ni les ayguas volguerren acullir a la vostra deessa. Exellada del món, anava desviada¹⁰³, quant la isla de Délon la acullí en si, a on parí dos fills¹⁰⁴, qui són la setena part dels meus tan prosperats. Qui pot negar ma benaventurança, ni qui posarà dupte que no sia durable? La abundància que tench de tants béns me ha feta segura, perquè tench més que no poria levar-me la Fortuna. Per molt que ella'm leve, molt més me restarà. Fingiu¹⁰⁵ que yo perdés alguns d'aquests meus fills, ja no'n perdre may tants que reste sol ab dos, com està vuy Lathona¹⁰⁶. Posau los sacrificis y levau les garlandes del lorer dels caps vostres, no façau més honor de vuy avant a ella.

Espantadas les dones y espantat lo poble¹⁰⁷, pòsan¹⁰⁸ los sacrificis y leven-se¹⁰⁹ del cap les coronas del lor¹¹⁰, però en lo secret de lur cor¹¹¹ protestàvan a Lathona la integritat de la devoció que tots ells li tenían.

15 Indignà's la deessa de veure aquest menyspreu, y, anant en lo coll¹¹² hon {49d} sos dos fills estàvan, los dix semblants paraules:

—No só¹¹³ yo vostra mare y no'm puch gloriar de aver-vos engendrat? No só yo avansada tant entre les deesses, que, sinó la gran Juno, no'm preceeix alguna?¹¹⁴ Tostemps m'o he pensat. Ara n'estich en dupte¹¹⁵, com veig que és

¹⁰³ *exellada del món, anava desviada*: per 'exellada' enteneu 'exiliada' (DCVB, s.v. *exellar*); del llatí 'exsul erat mundi, donec miserata vagantem' ('exiliada del món, fins que va compadir-se'n', *Met.* VI.189), no present en italià.

¹⁰⁴ *la acullí en si, a on parí dos fills*: de l'italià 'li prestò dov'ella parturio doi figliuoli' (2001: 310), mentre que el llatí té 'instabilemque locum Delos dedit. illa duorum | facta parens' ('Delos li donà un lloc inestable, ella va ser mare de bessons', *Met.* VI.191), que inclou també un diàleg entre l'illa de Delos i Latona, on la primera diu 'hospita tu terris erras, ego (...) in undis' ('tu vas vagant per les terres i jo per les aigües' (Parramon 1996: 149), *Met.* VI.190), diàleg no traduït en italià ni en català.

¹⁰⁵ *fingiu*: enteneu 'imagineu'; del llatí 'fingite' ('imagineu', *Met.* VI.197), no present en italià.

¹⁰⁶ *com està vuy Lathona*: eliminació del passatge 'qua quantum distat ab orba?' ('com es de diferent d'una que no té fills?', *Met.* VI.200), present en l'italià 'la quale è cieca e senza figliuoli rispetto a me' (2001: 310). Alegre elimina un vers llatí present en Bonsignori, cosa que no és el seu mètode habitual.

¹⁰⁷ *Espantadas les dones y espantat lo poble*: amplificació de l'italià 'per paura' (2001: 310), no present en llatí, que no obstant té un 'tacito (...) murmure' ('callat murmuri', *Met.* VI.203), probable origen de la interpretació que fan cas a Niobe per por. L'amplificació del català es pot explicar per motius narratius, ja que el llarg parlament de Niobe pot haver fet oblidar que en l'escena hi ha les dones que l'escolten i que són el subjecte del verb següent 'pòsan'.

¹⁰⁸ *pòsan*: enteneu 'cessen'.

¹⁰⁹ *leve'n-se*: enteneu 'es treuen'.

¹¹⁰ *lor*: llegiu 'llor', és a dir 'lloer'.

¹¹¹ *en lo secret de lur cor*: de l'italià 'in li cuori loro' (2001: 311), mentre que el llatí té 'tacito (...) murmure' ('en callat murmuri', *Met.* VI.203). Alegre afegeix, a més, el mot 'secret', no present en italià, potser a partir del llatí 'tacito', que també té aquesta accepció.

¹¹² *en lo coll*: traducció, amb eliminació, del llatí 'summoque in vertice Cynthi' ('des de la part més alta del Cintus', *Met.* VI.204), referit a la muntanya de Delos; o de l'italià 'al monte Citereo' (2001: 311). Potser es pot relacionar més el català amb el llatí, ja que a continuació el català té 'sos dos fills', del llatí següent 'gemina (...) prole' ('els fills bessons', *Met.* VI.205), on l'italià té 'Appollo e Diana' (2001: 311).

¹¹³ *só*: enteneu 'sóc'.

¹¹⁴ *No só yo vostra mare y no'm puch gloriar de aver-vos engendrat? No só yo avansada tant entre les deesses que, sinó la gran Juno, no'm preceeix alguna*: de l'italià 'Non so' io vostra madre, la quale so' tanto per voi onorata con ciò sia cosa che voi sete el lume del mondo, e non debbia cedere a nullo dio se non a Iunone?' (2001: 311), mentre que el llatí té 'en ego vestra parens, vobis animosa creatis, et nisi Iunoni nulla cessura dearum' ('Jo, que sóc vostra mare, d'haver-vos parit orgullosa, i que tret de Junó no sabia cedir a cap deessa' (Parramon 1996: 150), *Met.* VI.206-7).

lançada la mia deïtat dels lochs a on solia ésser tan estimada. Y perdré tot lo món si per vostre poder no só vuy ajudada. Y sol no sent¹¹⁶ dolor de perdre-ls sacrificis, ans la filla de Tàntalo, a gran vergonya vostre, me rebleix¹¹⁷ de injúrias, volent sos fills preposar a vosaltres. Diu-me orba¹¹⁸ de fills, ço que veuré yo d'ella.

Y volia sos prechs ajustar a açò, quant Apol·lo primer li dix:

—Callau, senyora, perquè largas clamors no detarden la pena de sa presumpció —. Y tal li dix Diana.

E endosos¹¹⁹ partint, prengueren los forts archs, guarnint las lurs aljaves de agudes sagetes¹²⁰, y portats per un núvoll foren sobre lo pla de la ciutat de Tebas¹²¹, la hora que los fills de Níobe en un camp vehí dels murs de la ciutat éran tots¹²², part guiant los carros y part corrent cavalls, exercitant lurs persones ab altres hòmens jòvens, dels quals Ismèneo, qui fon lo primer pes del ventre de sa mare, mentre que bornava lo seu leuger cavall¹²³ y ab força de fre constranyia la boca de aquell, esclamant cridà:

—Ay, què serà de mi! —portant lo mig dels pits apuntat d'una fletxa; abandonant las regnas caygué del dret costat so- {50a} bra la terra, mort.

Cífiro¹²⁴, l'altra fill qui era prop d'aquest¹²⁵, sentida la remor de tan furiós colp, fugia de aquell loch com fugir acostuma lo mariner del grop quant veu la nuu prenyada. Y axí com fugia l'aconseguí la fletxa, ferint-lo en lo coll, y caygué mentre corria, mort, escampant per la terra l'antuxagada¹²⁶ sanch.

15 esclamant] escmant.

¹¹⁵ *Tostemps m'o he pensat. Ara n'estich en dupte*: amplificació del llatí 'an dea sim dubitor' ('dubto que sigui una deessa', *Met.* VI.208), no present en italià. El 'tostemps m'o he pensat' també pot tenir l'origen en el llatí 'omnia saecula cultis' ('venerats de tots els segles', *Met.* VI.208).

¹¹⁶ *sent*: enteneu 'sento'.

¹¹⁷ *me rebleix*: enteneu 'm'omple completament'.

¹¹⁸ *orba*: enteneu 'mancada'; del llatí 'orbam' ('mancada', *Met.* VI.212), no present en italià.

¹¹⁹ *endosos*: enteneu 'ambdosos' (*DCVB*, s.v. *endós* 2).

¹²⁰ *prengueren los forts archs, guarnint las lurs aljaves de agudes sagetes*: amplificació de l'italià 'si se censero li archi e li trocassi' (2001: 311), no present en llatí.

¹²¹ *lo pla de la ciutat de Tebas*: de l'italià 'la città de Teba' (2001: 311), mentre que el llatí té 'Cadmeia (...) arcem' ('la fortalesa cadmea', *Met.* VI.217). A més, com fa Bonsignori (2001: 311), el català elimina la descripció de la ciutat de Tebes que hi ha en llatí a continuació d'aquest punt: 'Planus erat lateque patens prope moenia campus, | adsidiuis pulsatus equis, ubi turba rotarum | duraque mollierat subiectas ungula glaebas' ('S'obre un camp esplanat i extens a peu de muralla, sempre petjat pels cavalls, on tot de dures peülles i de rodes han amollat els terrossos a sota' (Parramon 1996: 150), *Met.* VI.218-20). Com s'observa, el català segueix corregint l'italià a partir del llatí, i afegeix 'lo pla', i més endavant, 'en un camp vehí dels murs de la ciutat éran tots', del llatí 'Planus' i de la descripció eliminada en aquest punt; l'italià no té cap d'aquests passatges.

¹²² *en un camp vehí dels murs de la ciutat éran tots*: vegeu nota anterior *lo pla de la ciutat de Tebas*.

¹²³ *bornava lo seu leuger cavall*: enteneu 'lluitava amb el seu cavall'; del llatí 'quadripedis cursus' ('la cursa del seu quadrupede', *Met.* VI.226).

¹²⁴ *Cífiro*: enteneu 'Sípil', fill de Níobe i Amfion.

¹²⁵ *l'altra fill qui era prop d'aquest (...) fugia de aquell loch*: de l'italià 'el secundo figliuolo (...) fugì di quello luoco' (2001: 311), mentre que el llatí només té 'regna dabat' ('abandona els frens', *Met.* VI.231). En el text llatí Sípil fuig del camp d'entrenament, però en italià ho fa del mateix lloc on es troba el germà Ismè. Alegre, llegint Bonsignori, segueix l'ordenació espacial de l'italià.

¹²⁶ *antuxagada*: enteneu 'enverinada' (*DCVB*, s.v. *entuixegar*), no present en llatí ni en italià; Sípil ha estat ferit per les fletxes d'Apol·lo, famoses portadores de pesta, com trobem, per exemple, al primer llibre de la *Íliada*, on les fletxes del déu fereixen de pesta els aqueus. La referència homèrica a la relació entre les fletxes d'Apol·lo i la pesta es troba a les *Allegories*: 'El creure dels vulgars és que los morts de pestilència són ferits de sagetes; lo haver estat aquells nou anys sens sepultura y après ésser soterrats dels pobles, com ha volgut Homero, assenyala que durant la força de la peste foren soterrats' (f. 92bisa, *AL* VI.2).

Pàdimo y Tàntalo¹²⁷, dos altres lurs germans qui estaven a peu luytant, cascú mostrant la força de ses manyas¹²⁸, dementre que estàvan endosos¹²⁹ abraçats, los travessà la flexa de l'arch vindicatiu¹³⁰. Ensempls los dos caygueren y ensempls abraçats, ab les vistes girades la un¹³¹ devés lo altre, espiraren les ànimes. Mirava Alfènor la mort de sos germans y, volent ajudar als dos que éran cayguts, va caure sobre ells, ferit de semblant colp¹³². Demasiton¹³³ sentí lo colp d'un·altre¹³⁴ fletxa, la qual com arrancà's fon d'un·altre ferit, qui li levà la vista. Restava lo darrer, qui era nomenat Ylioneu¹³⁵, y, estenent los braços, pregà a tots los déus per l'alarch de sa vida, ignorant que no devia pregar a tots los déus. Y mentre que parlava hagué desparat l'arch lo gran fill de Lathona, cuytant-lo a morir com los altres¹³⁶.

No fon tam prest axecutada la mort dels demunt dits, quant la fama per boca del poble arremorat¹³⁷ ne féu certa la mare, la qual estech posada en maravella de tant poder dels déus y de tan gran gosar, perquè sentí ensempls ab la dels fills la mort de son marit, qui anujat del desastre {50b} seguit, ab la espasa sua havia dat camí al congocat spirit, donant fi en una hora a l'anuig y al viure. O, quant era diversa·questa Níobe de aquella superba qui poch ans menyspresava Lathona, lançant de sos altars los fochs del sacrifici! Y ara, la mesquina, entre los seus fills morts, està desconsolada, besant après les fredes bocas dels cossos morts de aquells, y sens orde algú planyent-los, discorria alçant les mans al cel, dient contra Lathona¹³⁸:

—Paix-te¹³⁹, cruel Lathona, de la mia dolor, paix-te y farte los teus pits! D'aquestes mies làgremes sadolla ta furor!

Y continuant deya:

—Per la mort d'aquests set encara só exalçada. Alegra't, vencedora, triumpfa vuy, hages mercè de mi! Mes, per què? Si encara ab tants morts reste millor que ella, tenint set filles vives! Si yo só vencedora, per què no·m glorieja, per què no só alegra¹⁴⁰?

¹²⁷ *Pàdimo y Tàntalo*: per 'Pàdimo' enteneu 'Fèdim'; de l'italià 'Fedino e Tantalò' (2001: 311), o del llatí 'Phaedimus' (*Met.* VI.239) i 'Tantalus' (*Met.* VI.240), que es troben en versos diferents.

¹²⁸ *manyas*: enteneu 'destreses'.

¹²⁹ *endosos*: enteneu 'ambdosos' (*DCVB*, s.v. *endós* 2).

¹³⁰ *vindicatiu*: enteneu 'venjatiu'.

¹³¹ *la un*: enteneu 'lo un' (*DCVB*, s.v. *la*), forma antiga de l'article masculí 'lo' davant el numeral i l'article indefinit 'un' o 'u'.

¹³² *ferit de semblant colp*: eliminació dels versos llatins següents 'nam Delius illi | intima fatifero rupit praecordia ferro. | quod simul e ductum est, pars est pulmonis in hamis | eruta cumque anima cruor est effusus in auras' ('perquè Deli el traspassa pel cor ben endins amb un ferro mortífer; quan se l'arrenca li surt un tros de pulmó amb el seu ganxo i amb l'esperit se li'n va la sang que brolla enlaire', *Met.* VI.250-3), tampoc presents en Bonsignori.

¹³³ *Demasiton*: enteneu 'Damasictó'; del llatí 'Damasichthona' (*Met.* VI.254), mentre que l'italià té 'Damasifona' (2001: 311).

¹³⁴ *d'un·altre*: llegiu 'd'una altra'.

¹³⁵ *qui era nomenat Ylioneu*: de l'italià 'el quale avea nome Ilioneo' (2001: 312), mentre que el llatí té només 'Ilioneus' (*Met.* VI.261).

¹³⁶ *hagué desparat l'arch lo gran fill de Lathona, cuytant-lo a morir com los altres*: eliminació del matís del llatí, on ApoHo, arran dels precés d'Ilioneu, es compadeix d'aquest, però massa tard, un cop ja ha disparat la fletxa, matís que conserva l'italià: 'ma Apollo avea già teso l'arco si che non poté retenerè' (2001: 312).

¹³⁷ *arremorat*: enteneu 'avalotat'.

¹³⁸ *contra Lathona*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

¹³⁹ *Paix-te*: enteneu 'alimenta't'; del llatí 'pascere' ('nodreix-te', *Met.* VI.280) o de l'italià 'te sazia' (2001: 312).

¹⁴⁰ *tenint set filles vives! Si yo só vencedora, per què no·m glorieja, per què no só alegra*: per 'per què no·m glorieja' enteneu 'per què no em lloa'; de l'italià 'tu non hai potuto tanto fare ch'io non sia più felice di te, che anco ho io sette figliole' (2001: 312), mentre que el llatí té 'miseræ mihi plura supersunt | quam tibi felici; post tot quoque funera vinco' ('si em queda a mi en l'infortuni més que no a tu en la joia: tants morts, i encara et supero' (Parramon 1996: 152), *Met.* VI.284-5).

Hi havia de tal manera dit, quant, sentint la remor del desperar de l'arch, tots sinó ella restaren espantats, perquè la gran malícia la feya tan gosada.¹⁴¹ Estàvan las germanes ab negres vestidures davant los germans morts, lançant dels lurs cabells sobre les fredes cares, de les quals una, treballant de arrencar

5 les flexes de las nafres, caygué sobre ells morta; una altre, consolant la miserable mare, perdé la veu ab la vida, sens culpa. Finalment, de les set, acabades las sis¹⁴², sol ne restava una, qui, tota amagada sote la roba de la mesquina mare, mogué lo cor de aquella a nova pie- {50c} tat dient:

—O, gran Lathona¹⁴³, una sola me'n resta! Aquesta sola·m dexa! Una y la
10 més xica del nombre de tantes meresque vuy la vida devant la tua ira¹⁴⁴!

Y aquella una, per qui sola pregava, mentre feya talls¹⁴⁵ prechs, li morí en los braços. La vista de tants mals la tragué de son seny, y tota enradrada¹⁴⁶ negun ayre movia sos delicats cabells, la sua gentil cara descolorida de sanch deseparada, restan los ulls sens moure's e les galtes tan tristes. En aquella
15 ymage no havia res viu, perquè axí mateix dins s'era congelada, ligant la prima lengua ab lo seu paladar. No podien les venes fer algun moviment ni los braços algun gest, lo coll no·s doblagava, los seus peus no·s movían, ans tota fins dins en les entràmenes¹⁴⁷ se convertí en marbre, en lo qual fet estàtue, per un fibló de vent fou posada en un munt de aquella encontrada¹⁴⁸ on vuy se
20 amostre, plorant per los ulls de pedre encara vives làgremes.

CAPÍTOL TERÇ, TRACTANT LA TRANSFORMACIÓ DELS VILANS EN GRANOTES

Per tan cruel venjança manifestament conagueren la ira de Lathona y la temeren tots los hò- {50d} mens y les dones, y ab diligent cura a la mare dells
25 fills de tanta excel·lència feren nous sacrificis. Y com se esdevé que per la novitat d'uns fets se'n compten altres, parlant sobre açò dix un vell¹⁴⁹ de aquells:

—Los vilans qui estaven en los grans boschs de Lícia no sens punició ofeneren Lathona. És ver que aquests fets no són de molt gran fama perquè
30 ells no són nobles ni molt estimats, mes són de gran espant. Yo he vist lo estany, el loch on se seguí, qui és molt conegut, perquè essent mon pare de empesa edat¹⁵⁰, no dispost a treball ni per a caminar, tramès a mi en Lícia per aportar uns bous que y havia comprats, donant-me per companyia y guia del

¹⁴¹ *gosada*: enteneu 'agosarada'.

¹⁴² *Finalment, de les set, acabades las sis*: de l'italià 'cossi tutte foro morte salvo che una' (2001: 312), mentre que el llatí té 'haec frustra fugiens conlabitur, illa sorori | immoritur; latet haec, illam trepidare videres' ('una, mentre fuig en va, cau; una altra mor sobre la germana; una altra s'amaga, una altra podries veure com tremola', *Met.* VI.295-6). El llatí esmenta totes les germanes, mentre que Bonsignori resumeix fins que en quedà una, punt on el català reprèn el llatí i explica amb més detall la mort d'aquesta.

¹⁴³ *O, gran Lathona*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁴⁴ *una sola me'n resta! Aquesta sola·m dexa! Una y la més xica del nombre de tantes meresque vuy la vida devant la tua ira*: del llatí 'unam minimamque relinque; | de multis minimam posco (...) et unam' ('Deixa'm la més petita, només una; de tantes només te'n demano una, la més petita', *Met.* VI.299-300), mentre que l'italià no tradueix l'estil directe, sinó que resumeix el llatí: 'comenció a pregar la dea che le lasasse quella sola' (2001: 312).

¹⁴⁵ *talls*: llegiu 'tals'.

¹⁴⁶ *enradrada*: enteneu 'rígida' (*DCVB*, s.v. *enredrar*); del llatí 'deriguit' ('queda rígida', *Met.* VI.303), mentre que l'italià té 'non poteva (...) moverese né favellare' (2001: 312).

¹⁴⁷ *entràmenes*: enteneu 'enranyes' (*DCVB*, s.v.).

¹⁴⁸ *de aquella encontrada*: de l'italià 'nella sua contrada' (2001: 313), mentre que el llatí té 'in patriam' ('a la seva pàtria', *Met.* VI.311). Alegre elimina el possessiu de l'italià, present semànticament en el mot 'patria' llatí. Recordem que probablement Alegre no ha entès correctament la ubicació geogràfica de la història (vegeu nota anterior *lo propheta tebà*), cosa que pot explicar aquesta variació del català. Així, Alegre creu esmenar un error de Bonsignori que, en aquest cas, no és tal.

¹⁴⁹ *un vell*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁵⁰ *empesa edat*: enteneu 'edat avançada'.

camí un home de la terra, ab lo qual, mentre que mirant escorria¹⁵¹ los camps de aquella encontrada, vam veure un estany y prop d'ell un xich temple tot circuit de canyàs. Aturà's, y ab veu baxa "sies-me favorable" digué la mia guia, y ab semblant murmur "sies-me favorable" diguí yo, seguint ell.

5 Ignorant, de qual naya o fauno era lo temple demaní, y responent-me ell dix en semblant manera: "No és aquest altar de alguna silvestra deïtat, ans és de aquella a qui en temps passat la muller del gran Júpiter féu del món bandejada, si bé la isla de Délon¹⁵² la acullí en si, a hon entre hun palmer y una olivera parí aquells dos fills de tan gran nomenada, Diana y Apolho, contra lo voler de

10 Juno, lur {41bisa} madrastra, y de aquí encara per fugir de Juno fonh¹⁵³ forçada de partir la partera ab los dos infants nats, portats en los seus braços. Y perquè lo sol ab soberga calor escalfava la terra, en lo estrem de Lícia, cansada del treball y del pes de sos fills, fon sobrada de set, a la qual ajudava lo mamar dels infants. Y portà la ventura¹⁵⁴ que en aquella hora descobrí no

15 molt luny en lo fons d'una vall l'aygua d'aquest estany, a la qual no tardà de anar la deessa. Aginollà's en terra y calà's¹⁵⁵ en la aygua per apagar la set. Havia en aquest loch una companyia de vilans, qui seguint lur natura posaren empaix al beure de Lathona, als quals ab humilitat, més que no merexien, pregava la deessa en la forma següenta: 'Per què'm vedau les aygües? No són

20 ellas comunes, com l'ayre y lo sol, als públichs y comuns sosteniments de nostres necessitats? Vench yo necessitada y aquells me vedau. En gràcia us deman l'ús de aquestes aygües. No só venguda assí per rentar los meus membres, mes per levar la set mesquina, que la boca tench ja tota axuta y atura's la veu dintra les mies galtes. Si açò'm consentiu, a mi serà un bàsem.

25 Y confés que us faré deutora de la vida. Y si mos mals no us mouen, moguen los vostres ànimos a nova pietat aquests dos xichs infants qui estenen sos braços sobre lo meu trist coll'. Y aportà la sort que en aquella hora los {41bisb} infants estenían los braços en son coll y doblaven lo plor. ¿A quin cruel no haguéran placat los prechs de la deessa? Mes aquells perseveren en

30 lur iniquitat y manassen¹⁵⁶ a ella, si no's lunya de allí, de fer-li grans ultratges. E no bastà açò, ans, entrant dins l'estany, ab los peus bruts sullaren¹⁵⁷ aquelles aygües, y ab malignes salts movent lo lim¹⁵⁸ dels fons. Ab la ira de açò desviaren la set que tenia Lathona¹⁵⁹. No pert més temps la filla de Ceho en pregar los indignes ni pot ja comportar los seus prechs tan humils, mes juny

35 les mans al cel y diu semblants paraules: 'Eternalment pugau viure dins l'aygua!', les quals raons tan prest no acabà quant estech exhoïda¹⁶⁰, vaent lo que desijava, perquè aquells vilans començaren a viure sota aquelles honas. Estan acabusats tots dins aquell estany, y del fons sovint hixen a nadar en lo pèlech. Ab la veu regulosa encara vuy menassen, mes han tanta vergonya que

40 fugen de ésser vists. La squena ab l'espinal lur és restada verda y lo ventre tot blanch, y axí novament convertits en limoses granotes salten per aquell pèlech".

CAPÍTOL QUART, EN QUI SE TRACTEN DUES TRANSFORMACIONS, SO ÉS DE MÀRSIA EN RIU Y DEL MUSCLE DE PÈLOPS EN VORI

¹⁵¹ *escorria*: enteneu 'recorria'.

¹⁵² *Délon*: enteneu 'Delos'.

¹⁵³ *fonh*: enteneu 'fou'.

¹⁵⁴ *ventura*: enteneu 'sort'.

¹⁵⁵ *calà's*: enteneu 's'apropà'.

¹⁵⁶ *manassen*: enteneu 'amenacen'.

¹⁵⁷ *sullaren*: enteneu 'embrutaren'.

¹⁵⁸ *lim*: enteneu 'fang, matèria llefiscosa, verdet'.

¹⁵⁹ *que tenia Lathona*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁶⁰ *estech exhoïda*: enteneu 'li va ser concedit allò que demanava' (*DCVB*, s.v. *exaudir*).

{41bisc} Aprés que axí hagué comptat no sé qual de aquells hòmens lo desastre dels pagesos¹⁶¹ de Lícia, un altre se mogué per a comptar lo càstich de un sàtiro, lo qual vensut en sonar¹⁶² per Apollo, ab qui havia gosat de música contendre, fon punit ab greu pena; y deya lo mesquí¹⁶³:

5 —Per què a mi leves de món propi ésser? Ay, que no só per debatre ab tu, o grandíssim Apollo, ay que la xaramella¹⁶⁴ mia no és per tant!

Y mentre que cridava, la pell li arrencaven, comensant als superiós membres, ne altre sinó nafres se mostraven pertot: la sanch a totes parts brollava fins en terra, los nervis descuberts y les venes sens pell als ulls se amostraven, saltaven les entràmenes¹⁶⁵, les quals comptar pogueres ab les xiques artèries. Ploraren lo seu dan tots los cultivadors de aquella encontrada, los faunos y las nimfas, ensemps ab quants pastors paxen per aquells prats las vacas y ovelles, y sos germans los sàtiros¹⁶⁶. Madurà la fèrtil terra y mullada concebé¹⁶⁷ las làgremes que sobre ella escorrián, bevent aquellas en lo fons de ses venes, las quals lançà fora aprés en les regions buydas¹⁶⁸, y de aquí ab les riberes tortes se amostra un riu y és nomenat Màrsia, liquidíssim e clar en lo regne de Frígia.

Per tals eximplis dits tornà lo poble en contemplar lo gran poder dels déus¹⁶⁹ ab lo inreparable cas de Niobe, lur reyna¹⁷⁰. Planyían sol lo {41bisd} dan de Anfion y dels fills, perquè tots avorrián a Niobe superba, y diu-se que lavors, entre les altres qui ploraven, amostrà molt gran dol un anomenat Pèlops¹⁷¹, que puy axí plorant se hagué esquinsat las robes que'l cobrien, amostrà lo muscle esquerre ab tota la espalla que tenia de vori, y no pas natural, ans com nasqué era semblant a tots los altres membres. Mes, com son

11-12 encontrada los] encontradas : lo || 15 las quals] la qual || 18 lo poble] fo poble.

¹⁶¹ *pagesos*: traducció lliure del català; el llatí té ‘viorum’ (‘homes’), mentre que l’italià no tradueix aquest mot. Alegre infereix arran del capítol anterior que han de ser homes del camp.

¹⁶² *en sonar*: del llatí ‘Tritoniaca (...) harundine’ (‘amb la seu instrument tritoníac’, *Met.* VI.384), on ‘tritoníac’ fa referència al fet que l’instrument va ser rebutjat per la Tritònia Pallas perquè li enlletgia el rostre quan hi bufava, i que després va ser recollit per Màrsias, amb el qual aquest va retar Apollo. L’italià té ‘cialamella’ (2001: 316), tot i que usa sovint, en aquest paràgraf, el verb ‘sonare’, potser origen de la variació del català.

¹⁶³ *y deya lo mesquí*: referit a Màrsias; amplificació del llatí ‘inquit’ (‘diu’, *Met.* VI.385), mentre que l’italià no té aquest verb ni tradueix el diàleg següent (2001: 316-7).

¹⁶⁴ *xaramella*: enteneu ‘caramella’ o ‘flauta o flabiol de pastor’; traducció probable de l’italià ‘cialamella’ (2001: 316), tot i que el llatí té ‘tibia’ (‘flabiol’, *Met.* VI.386), d’on també pot haver traduït el català.

¹⁶⁵ *entràmenes*: enteneu ‘entranyes’ (*DCVB*, s.v.).

¹⁶⁶ *Ploraren lo seu dan tots los cultivadors de aquella encontrada, los faunos y las nimfas, ensemps ab quants pastors paxen per aquells prats las vacas y ovelles, y sos germans los sàtiros*: per ‘paxen’ enteneu ‘duen a pasturar’; del llatí ‘illum ruricolae, silvarum numina, Fauni | et Satyri fratres et tum quoque carus Olympus | et nymphae flerunt et quisquis montibus illis | lanigerosque greges armenta que bucera pavit’ (‘Varen plorar-lo els faunes, els déus dels camps i dels boscos, i els seus germans els sàtiros, i Olimp, que ell encara preuava, i les nimfes, i tots els que duien a aquelles muntanyes tants ramats de llanuts i tropells de vaques a péixer’ (Parramon 1996: 155), *Met.* VI.392-5), no present en italià. Olimp és un flautista deixeble de Màrsias.

¹⁶⁷ *concebé*: enteneu ‘va acceptar, va rebre’.

¹⁶⁸ *en les regions buydas*: del llatí ‘vacuas (...) in auras’ (‘cap als aires buits’, *Met.* VI.398), potser a partir de la variant ‘vacuos (...) in agros’ dels còdexs *Cod.Bas.* i *Cantabr.* de l’edició de Jahn (1823: 367); l’italià no tradueix el passatge.

¹⁶⁹ *tornà lo poble en contemplar lo gran poder dels déus*: del llatí ‘redit ad praesentia (...) | vulgus’ (‘el poble retorna a les coses de sempre’, *Met.* VI.401-2), no present en italià. El mot ‘praesentia’ es pot traduir com a ‘protecció o assistència dels déus’, com fa el català, tot i que el sentit general del llatí és un altre. Alegre, com que el llatí en aquest punt té una nova referència al marit de Niobe, deu considerar que es refereix de nou el poder de la deessa Pallas.

¹⁷⁰ *ab lo inreparable cas de Niobe, lur reyna*: afegit del català, no present en llatí ni en italià, tot i que aquest darrer, quan menciona Anfion afegeix l’explicativa ‘marito de Niobe’ (2001: 318).

¹⁷¹ *Pèlops*: fill de Tàntal i germà de Niobe.

pare Tàntalo, dispenser del gran Júpiter, mogut per avarícia en lo jorn que per a menjar havia covidat tots los déus, fes del propi fill past als covidats, se seguí que, empesos d'apetit de menjar, primer no apuntaren en mirar què menjaven que del petit infant haguéran consumat lo muscle y espalle
 5 esquerre¹⁷², y ajustant los altres membres cuyts, com aquets li mancassen, los hi feren de vori, tornant viu y entregre al petit infant Pèlops, donant al pare, en càstich de tal crim, per pena en infern que a la vora de un riu y sota un pomer és vexat de contínuu per fam y set terribles¹⁷³.

CAPÍTOL SINQUÈ, EN QUI SE TRACTA LARGAMENT LA HYSTÒRIA DE TEREU
 10 AB TRES TRANSFORMACIONS, SO ÈS, DE FILOMENA EN ROCINYOL, DE PROGNE EN ORONELLA, E TEREU EN PUPUT

{52a} Per la novitat de tan gran desastre, ajustats los antichs de tots los lochs veïns, oradors trameteren per honrar les obsèques¹⁷⁴ dels reys qui eren morts de tots los pobles, y vengueren alguns¹⁷⁵. ¿Y qui poria creure sol Atenes
 15 mancar a cosa tan degude? Ella sola mancà, essent-ne ocasió la guerra cruel dels bàrbaros, qui-ls espantava tant que forsats se retreyen dintre los propis murs¹⁷⁶ sens gosar-ne exir.

Vengué Tareu de Tràcia ab nobla companyia en favor del rey Pandión, y, manada a fi aquella cruel guerra, vensuda la feritat dels bàrbaros per obra de
 20 Tereu, mirant Pandión als actes de aquell y contemplant la noblesa de son linatge, en paga de tant benefici rebut, volgué casar ab ell la sua filla Prognés, en lo qual matrimoni no fou present Ymeneo ni la deessa Juno, ans en loch d'ells les eumènides, germanes infernals, li pararen lo lit y tengueren las falles¹⁷⁷. Lo maleyt aucell¹⁷⁸, cap de tot mal auguri, estech sobre lo sostre de la

5 aquets] aquest || 18 Pandion] pandiou.

¹⁷² *dispenser del gran Júpiter, mogut per avarícia en lo jorn que per a menjar havia covidat tots los déus, fes del propi fill past als covidats, se seguí que empesos d'apetit de menjar, primer no apuntaren en mirar què menjaven, que del petit infant haguéran consumat lo muscle y espalle esquerre*: per 'dispenser' enteneu 'dispenser, persona encarregada de la despensa o rebost' (DCVB, s.v.), i per 'past' enteneu 'àpat'; resum de l'italià 'Giove uno dì convitò tutti li dii e commandò allo spenditore che comparasse carne in abundanza per magnare. Costui avea nome Tantalò ed era tanto avaro che, non volendo spendere li denari per la carne, andò ed uccise 'l figliuolo e miselo a cuocere. Ed essendo li dii a mensa, se affissero nello mangiare, vedendo cotta la carne umana. Così mangiando li dii, la dea Ceres non se n'era aveduta, perciò che era più giotta e volenterosa a mangiare che lle altre, intanto che mangiò la spalla manca del figliuolo dello spenditore, cioè de Pelopes' (2001: 319), explicació no present en llatí. Bonsignori treu l'explicació de Del Virgilio, que al seu torn segurament la pren, com indica Ardissino (2001: 333, n. 112), del comentari de Servi a *Les geòrgiques*. A les *Allegories* Alegre explica el paper de Ceres en aquest episodi (AL VI.4). Un objectiu de Bonsignori i Del Virgilio és contextualitzar episodis no narrats en l'original. Bonsignori ho acaba de fer amb la història del flabiol, en aquest mateix capítol, i aquí, en introduir Pèlops, considera, seguint Del Virgilio, que cal contextualitzar-lo. Alegre considera el mateix, però no s'estén tant com l'italià, tot i que introdueix en el seu text un passatge sencer no present en l'original llatí, barrejant comentari i traducció, precisament aquell mètode que critica dels traductors anteriors.

¹⁷³ *donant al pare en càstich de tal crim per pena en infern que a la vora de un riu y sota un pomer és vexat de contínuu per fam y set terribles*: afegit del català, no present en llatí ni en italià; el passatge també es troba a les *Allegories*: 'Tàntalo (...) fon fengit en infern perir de fam y set a la vora d'un riu e sota un pomer' (f. 94bisb, AL VI.4).

¹⁷⁴ *obsèques*: enteneu 'exèques'.

¹⁷⁵ *y vengueren alguns*: resum del llatí *Met.* VI.412-20, nou versos on es llisten totes les ciutats. Del Virgilio (Ardissino 2001: 333, n.116) i Bonsignori tampoc tenen aquests pobles. El català, com fa en altres llistes i enumeracions, segueix el criteri de l'italià.

¹⁷⁶ *los propis murs*: del llatí 'Mopsopios (...) muros' ('les muralles mopsòpies', *Met.* VI.423), on l'adjectiu 'mopsòpia' es refereix a l'antic nom de l'Àtica; Bonsignori no té aquest passatge.

¹⁷⁷ *las falles*: enteneu 'les torxes nupcials'.

¹⁷⁸ *Lo maleyt aucell*: del llatí 'profanus | (...) bubo' ('el mussol sinistre', *Met.* VI.431-2) o de l'italià 'el loco, ucello mal messo' (2001: 320).

cambra real tota aquella nit que les noces se feren entre ells¹⁷⁹. Ordenaren, tornat Tareu en son regne, que aquell jorn tots anys fos celebrat en memòria de lur ajustament¹⁸⁰. Y havia lo sol per sinch autumnes ya presentat lo any, quant vench desig a Prognès de veure sa germana, y dix a son marit, primer afalagant-lo:

—Si tanta gràcia trobe ab vós, senyor, que, per pler meu una de dues coses vullau posar en obra: o que·m porteu a veure ma germana o treballeu en {52b} portar-la assí, promatent a mon pare de tornar-la-y tantost fer-me veure a ella, vos hauré a molt car y pendré en estima de assenyalat do.

E per ço, desijant de complaure Tareu a sa muller, mesos a punt los navilis al navegar disposts, en Atenes passà, y, arribat a la vista del rey Pandión, essent per ell magníficament y com a gendre [e] rey rebut¹⁸¹, passades entre ells aquelles pertinents raons que en tal loch y temps se acostumen, començà Tareu a recitar la causa de sa venguda, ab lo desig de sa filla absent, y tals rahons continuant, com era ja ordenat per lo rey vell per rebre y honrar lo cunyat, acompanyada d'altres nobles donzelles entrà Filomena per la sala real, y encara que rica de pomposos vestits més rica de balesa als mirants se mostrava¹⁸². Y vista per Tereu la sua digna cara de ésser estimada, tan prest¹⁸³ ensès de inhonest desig, a qui la terra el viciós linatge ensemps ab l'àbit de pensa malcriada lo empenyien¹⁸⁴, estava en si pensant lo nou anamorat de poder trobar fi al seu novell desig, corrompent la cura dels qui la acompanyaven y la fe de sa ama, sollicitant aquella ab pes de grans y rics donatius. Hi pensà que furtant-la la defensàs ab guerra: no és cosa tan fort que·l ferm anemorat ab esforç no execute! Y no podia ja la calor de les anemorades flames tancar-se dins sos pits. Tota triga l'anuge, y, ab esguart cobdiciós girat a Filomena, comensà a desplaçar en persona de Prognès, sa {52c} muller, tantes raons com pensà bastarian per moure·l desig d'ella en

10 desijant] desijaut || 12 [e]] om.

¹⁷⁹ *les noces se feren entre ells*: eliminació del llatí següent 'hac ave coniuncti Procne Tereusque, parentes | hac ave sunt facti' ('amb aquest auguri s'uniren Procne i Tereu, amb aquest auguri foren pares', *Met.* VI.433-4), no present en Bonsignori.

¹⁸⁰ *que aquell jorn tots anys fos celebrat en memòria de lur ajustament*: de l'italià 'quello di nel quale se celebrasseno le nozze e quello se chiamasse di de festa' (2001: 320), mentre que el llatí té 'diemque, | quaque data est claro Pandione nata tyranno | quaque erat ortus Itys, festam iussere vocari; usque adeo latet utilitas' ('fent que el dia en què al gran sobirà fou donada la filla de Pandión i aquell en què Itis nasqué fossin festes: ves si s'amaga el que fa servei!' (Parramon 1996: 157), *Met.* VI.435-7).

¹⁸¹ *magníficament y com a gendre rey rebut*: amplificació de l'italià 'fu ricevuto ed onorato da ogni persona' (2001: 320), mentre que el té llatí 'dextera dextrae | iungitur' ('encaixen la dreta amb la dreta', *Met.* VI.447).

¹⁸² *se mostrava*: eliminació de la comparació següent 'quales audire solemus | Naidas et Dryadas mediis incedere silvis, | si modo des illis cultus similesque paratus' ('tal com ens diuen que les nàiades dins el boscatge i les dríades corren, si ens les imaginem amb un vestit prou solemne', *Met.* VI.452-4), mentre que l'italià té 'si che nulla dea li saria apparecchiata in belleze' (2001: 320). Alegre tendeix a eliminar comparacions i deu haver considerat que l'italià tampoc té aquesta, i potser per això no la tradueix, tot i que Bonsignori l'ha simplificat, cosa que podria haver escapat a Alegre (?).

¹⁸³ *tan prest*: eliminació de la comparació següent 'quam si quis canis ignem supponat aristas | aut frondem positasque cremet faenilibus herbas' ('altrament que, al costat del foc, els rostolls blanquinosos, o que l'herba assecada als graners, o la fullaraca' (Parramon 1996: 157), *Met.* VI.456-7), que l'italià sí que tradueix en 'come ardonò le stipe delle secche legne quando gli è messo el fuoco' (2001: 320). Com succeeix a la nota anterior *se mostrava*, el català sembla haver interioritzat la tendència de l'italià a eliminar comparacions, cosa que fa a vegades encara que l'italià la conservi.

¹⁸⁴ *a qui la terra el viciós linatge ensemps ab l'àbit de pensa malcriada lo empenyien*: del llatí 'sed et hunc innata libido | exstimulat, primumque genus regionibus illis | in Venerem est; flagrat vitio gentisque suoque' ('però també l'estimula una libido innata, i són propensos a Venus al seu país: l'han encès els mals de la raça i els propis' (Parramon 1996: 157), *Met.* VI.458-60); l'italià té 'perciò che tutta la generazione dello re Tereo era libidinosa' (2001: 320). El català 'viciós linatge' ve del llatí 'vitio gentis', entès per Alegre com un sol sintagma.

veure sa germane. Y dava nova força la amor a son parlar, complint la gana de son desig ab les raons que esplicava per part de sa muller. Y tant com estenia sos prechs més del degut, se escusava ab la amor de Prognés, dient que axí ho volia, presentant de part sua algunes fictes làgremes. O, déus, y quants engans

5 tenen les mortals penses! Ab lo ficte engan gonyà¹⁸⁵ Tereu nom de molt piadós, traén laor del crim, que¹⁸⁶, més si Filomena creya allò mateix y tant ho desijave que, abraçant lo pare, en do li demanava li consentís anar a veure sa germana, Tereu esperave de optenir sa demanda, creent fos son profit lo que li fon damnós¹⁸⁷. Y lo mirar aquella com besave lo pare, tenint-lo abraçat, li

10 crexia la gana, desijant ésser pare. Ja no podia més mostrar-se Pandíon tan sense pietat quant, mogut per los prechs de la filla y gendre, los atorgà ço que li demanaven. Alegra's la mesquina, fa gràcias al pare, pensant que a les dues era singular gràcia lo que ls aportà dol. E ja a Febo restava poch treball y los seus cavalls passejaven l'espai del declinant Olimpo, quant manà lo vell rey

15 que les taules parades de exquisides y vàries viandes abundantment servissen a Tereu, y après del past¹⁸⁸ prengueren tots lo repòs de la nit. Lo rey Tereu, encara que absent fos de la vista d'ella¹⁸⁹, repetint en son cor la gentil cara, les delicades mans, los moviments composts {52d} de elegant modèstia, del que vist no havia fengia a son pler, y ell mateix crià dins si lo foch ab lo qual se cremave, enterrompent tal basca¹⁹⁰ la gana del dormir. Ja era lo matí y tots en

20 la gran sala esperaven Filomena, detenint lo temps ab aquelles raons més plasents que podían, quant isqué la senyora en orde per lo viatge que fer desliverave¹⁹¹. E ja moguts per anar, Pandíon, constret de paternal amor, prenent en loch secret lo gendre y la filla, féu començ a tals noves:

25 —Seguint lo voler de les dues germanes, he volgut lo mateix, magnànim cavaller, y per açò, Tereu, mogut per justa causa, a tu la dó, a tu sol la coman, per aquell deute¹⁹² que és entre nosaltres y per la fe que dó a tes raons. Per los déus immortals te demane en gran¹⁹³ la guardes com a filla y lo més prest que pugues torna devant mos ulls aquest descans de la mia vellesa, perquè és

30 anujosa tota tarda a mi. Y vós, filla tan cara, si pietat teniu al gran pes de mos dies, no tardeu de venir, prou basta ésser absent y tan lunny de nosaltres vostra germana Prognés.

Basant y mesclant les sues làgremes ab les de Filomena, y presa seguretat de fe del prest retornament, a la filla y nét trameses degudes y acostumades

35 recomencacions, envides, torbat per plors y grans senglots, pogué formar ab la veu tremolant lo darrer comiat, recelant per tals plors senyal de algun mal pervenir.

7 en do li] endoli li || 31 tardeu] tarden.

¹⁸⁵ gonyà: enteneu 'guanyà'.

¹⁸⁶ que: enteneu 'de manera que'.

¹⁸⁷ creent fos son profit lo que li fon damnós: de l'italià 'che avventura li dovesse de ciò avvenire, di che li avvenne el contrario' 2001: 321), referit al pare Pandíon; el llatí té 'perque suam contraque suam petit ipsa salutem' ('i ella mateixa demana per la seva vida i contra la seva vida', *Met.* VI.477), referit a Filomela. En català i italià l'oració fa referència a Tereu, que tindrà també un final tràgic, mentre que en l'original Filomela no sap què demana, perquè no sap les intencions de Tereu.

¹⁸⁸ past: enteneu 'àpat'.

¹⁸⁹ encara que absent fos de la vista d'ella: amplificació del llatí 'quamvis secessit' ('encara que retirat [a la cambra]', *Met.* VI.490), no present en italià. La nit de l'enamorament que imagina l'estimada a la seva cambra interessa a Alegre, que amplifica el passatge i afegeix el sentit de la vista, amb un paper important en el procés d'enamorament en Alegre.

¹⁹⁰ basca: enteneu 'congoixa'; del llatí 'cura' ('preocupació', *Met.* VI.493).

¹⁹¹ y tots en la gran sala esperaven Filomena, detenint lo temps ab aquelles raons més plasents que podían, quant isqué la senyora en orde per lo viatge que fer desliverave: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁹² deute: enteneu 'parentiu'.

¹⁹³ en gran: enteneu 'amb gran intensitat'.

Déxan lo vell plorant y puja Filomena en la popa pintada de la nova galera. Mouen los remes {53a} lo pèlech y, lunyant-se la terra, guiats per pròsper vent¹⁹⁴, lur camí endreçaven, quant l'inhumà Tereu dix entre si mateix:

—Vençut he tots mos duptes¹⁹⁵, pus tench en mon poder tot lo que
5 desijava.

Alegrà's y ab treball dilatà lo plaer tan esperat, no apartà los ulls de mirar Filomena¹⁹⁶. Acabat lo viatge y arribats en los ports de son regne, hisqueren tots en terra e sol Tereu restà ab la simple donzella, portant aquella per boscatges antichs en uns corrals on tenia las mandras¹⁹⁷ del bestiar reyal. En lo
10 qual loch, pus se viu la miserable Filomena conduhida, tota per por descolorida e quasi fora de seny, mentre que ab làgremes demanave noves de sa germana, no responent Tereu a tal demanar, la prengué en sos braços y, dins una casa tancant-se, sens altre circuïció¹⁹⁸ de raons, la sua detestable voluntat declarant-li, a la mesquina y sola verge, seguint la sua abominable
15 desonestat, privà de tan digne nom, en va sovint per ella cridats lo pare y germana, y sobretot invocant molt sovint lo poder dels grans déus. Tremolà la mesquina, no en altra manera que la ovella escapada del lop, del tot no assegurada, o la coloma qui ab plomes sangrents encara tem les ungles que ha fugides¹⁹⁹. Mes tantost que tornà en lo seny, arrencant de sos delicats cabells y
20 batent-se los pits com se usa en les grans sepultures²⁰⁰, ab miserable plant estès les mans al cel, començant semblants crits:

—O, cruel bàrbaro, cometedor de culpa detestable, no t'an {53b} mogut a pietat de mi los prechs del rey mon pare, mesclats ab tantes làgremes, no has haguda cura de la gana de veure'm que ta muller tenia, tant per tu encarida, ni
25 ma virginitat, ni las leys conjugals t'ant retret de tant mal. Tot açò has torbat: jo só feta offensa de ma cara germana, y tu, traïdor, és²⁰¹ marit de les dues! O, cruel enemich, pus que yo meresch pena, per què't retraus de levar-me la vida? Fes-ho, perquè no't reste algun mal no comès. Y ja u haguesses fet ans de haver tacada la tua honra y mia, perquè almenys entre les tristes ombres
30 passejara sens culpa! Si emperò los déus del cel miren açò, si les lurs deïtats son res, si ab mi ensemps no són totes perides, alguna hora me pagaràs la pena. Yo, lançada de mi tota vergonya, publicaré tos fets, si puch, entre los pobles, si emperò seré tancada en les silves, aquellas umpliré de tes enormes erres, prenent en testimoni les roques y les pedres. Hoirà açò l'ayre y algun déu, si n'habitan en ell.
35

Per aquestes paraules mogut de ira lo furiós tiran, y encara tement que tan gran malvestat publicada no fos, prenent a Filomena per los delicats cabells, los braços ligats detràs la sua esquena, arrencà la espasa de que era senyit. Alargava ella lo coll per ésser degollada, havent presa esperança de mort tan
40 desijada, per los moviments d'ell tostemp ab indignació blasfemant a Tereu y cridant en ajuda lo nom del rey son pare. Y ab unes estenalles li va pendre la lengua l'impla- {53c} cable Tereu, tallant ab la espasa fins a la rael aquella, la

37 gran] gra.

¹⁹⁴ *guiats per pròsper vent*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁹⁵ *duptes*: enteneu 'temors'.

¹⁹⁶ *mirar Filomena*: omissió de la comparació llatina següent 'non aliter quam cum pedibus praedator obuncis | deposuit nido leporem Iovis ales in alto; | nulla fuga est capto, spectat sua praemia raptor' ('tal com, havent-la agafat tot de sobte amb les urpes agudes, sobre l'alt niu l'ocell de Júpiter deixa una llebre: no pot fugir ja l'ostatge, i es mira el botí la raptora', *Met.* VI.516-8), tampoc present en italià.

¹⁹⁷ *mandras*: enteneu 'ramats'.

¹⁹⁸ *circuïció*: enteneu 'circumloqui'.

¹⁹⁹ *no en altra manera que la ovella escapada del lop, del tot no assegurada, o la coloma qui ab plomes sangrents encara tem les ungles que ha fugides*: el català decideix traduir la comparació, cosa que també fa Bonsignori (2001: 322).

²⁰⁰ *sepultures*: enteneu 'cerimònies de l'enterrament'.

²⁰¹ *és*: enteneu 'ets'.

qual jaent en terra, tota de sanch mullada, encara murmurave y encara seguia los peus de sa senyora²⁰². Y compte's més avant, que envides²⁰³ ho crech, après de tan leix crim haver continuat los actes desonestes Tereu ab la cunyada. Y a penes de tals fets gosà tornar a Prognès, qui vist a son marit demanà ab instància²⁰⁴ noves de la germana. Plorà lo ficte Tereu, y diu-li com és morta del treball de la mar²⁰⁵, narrant ab cara de tan versemblant y ab ulls tan humits de làgremes fengides aquest cars, que'l cregué Prognès. Umplís lo reyal palau de crits per tan nou e insperat dol de lur senyora, vest-se la reyna de negres vestidures y al matí següent fa digna sepultura²⁰⁶ a la germana morta, y plora per gran temps los fets de aquella, no dignes de ésser plants.

En tal manera havia lo luminós déu, complint l'any²⁰⁷, dotze vegades illuminats los signes, e ja de Filomena se parlava menys que del que estat no era²⁰⁸. Mes, què farà la trista? Lo fugir li vedaven les guardes y les parets molt altes de aquellas estables²⁰⁹, tenint la boca muda no podia res dir per descobrir son mal. Mes en la gran dolor és major lo ingeni y en les greus misèries vénen noves estúcies. Era ella molt destre de brodar y texir, y per ço, demanades les coses necessàries als qui la servien²¹⁰, en una tela blanca ab seda blava²¹¹ brodà tots los seus mals, de manera que ab tal vista descobria la necessitat sua y lo crim de Tereu. La qual {53d} acabada, donà a una, pregant-la ab senyals la aportàs²¹² a Prognès. Admetent a sos prechs²¹³, la obeyí la moça, ignorant què-ra lo que portava. Desplegà la tela la muller del tiran y veu en ella lo miserable cas de la germana muda. Callà, lo que fon maravel·la, que la dolor tancà la sua boca y mancaren paraules de malícia a la indignada lengua, disposta a cometre qualsevol malvestat per punir son marit, a què lo temps li fon molt favorable²¹⁴, essent los dies en qui totes les dones, celebrant-se la festa de Baco, anaven en las nits deportant-se en los més pleguts lochs²¹⁵.

E axí, seguint aquest costum, la vinent nit hisqué de son palau, guarnida de les armes e insígnies de Baco. Portava en lo cap la garlanda de pàmpols y en lo braç esquerre un cuyro de cervo, de què feya escut²¹⁶, y en l'altra la asta. Consitada²¹⁷ de fúria y dol de Filomena, fingint las fúrias de Baco, corria per

7 Prognès] filomena. *Esmena a partir de l'original llatí i per sentit.*

²⁰² *murmurave y encara seguia los peus de sa senyora*: eliminació de la comparació llatina 'utque salire solet mutilatae cauda colubrae' ('com sol saltar la cua tallada d'una serp', *Met.* VI.559), on es compara el moviment de la llengua amb el d'una serp. Aquí l'italià tradueix la comparació: 'come fa la coda del serpente quando è divisa dal busto' (2001: 322). Alegre, com ha fet anteriorment, elimina una comparació present en Bonsignori.

²⁰³ *envides*: enteneu 'a penes' o 'tot just'.

²⁰⁴ *ab instància*: enteneu 'amb insistència'.

²⁰⁵ *del treball de la mar*: la referència es troba a la *Genealogia* ('maris nausea mortuam dixit', *Gen.* IX.8) i Corella ('de mal de la spantable mar', 2001: 276); el llatí té 'commentaque funera' ('i una mort imaginària', *Met.* VI.565), no present en italià. Vegeu *Introducció*.

²⁰⁶ *digna sepultura*: de l'italià 'bello offizio' (2001: 323), mentre que el llatí té 'inane sepulcrum' ('un sepulcre buit', *Met.* VI.568).

²⁰⁷ *complint l'any*: de l'italià 'Fornito l'anno' (2001: 323).

²⁰⁸ *e ja de Filomena se parlava menys que del que estat no era*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

²⁰⁹ *aquellas estables*: 'estable' també té gènere femení.

²¹⁰ *Era ella molt destre de brodar y texir, y per ço, demanades les coses necessàries als qui la servien*: afegit del català, no present en llatí ni en italià, tampoc a partir de les *Allegories*.

²¹¹ *ab seda blava*: traducció lliure del llatí 'purpureas' ('de color de porpra', *Met.* VI.577), mentre que l'italià no especifica el color.

²¹² *aportàs*: enteneu 'anar amb una cosa fins arribar-la a una persona' (*DCVB*, s.v. *aportar* 2.I.3).

²¹³ *Admetent a sos prechs*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

²¹⁴ *a què lo temps li fon molt favorable*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

²¹⁵ *pleguts lochs*: eliminació del llatí següent 'nocte sonat Rhodope tinnitibus aeris acuti' ('de nit ressona el Ròdope amb el dringar de l'agut bronze', *Met.* VI.589), no present en l'italià.

²¹⁶ *de què feya escut*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

²¹⁷ *Consitada*: enteneu 'excitada' (*DCVB*, s.v. *conçitar*).

les silves acompanyada de les sues donzellas, fins que axí corrent arribà en lo loch on era sa germana. Cridà ab alta veu y, trencades les portes, furtà a Filomena de aquellas presons, ornant aquella axí mateix de les sues insígnies, cobrint la cara d'ella tota ab fulles d'eure. Y tota espantada la portà en lo

5 palau.

Com sentí Filomena qu'era dintre la casa del superbo tiran, tota s'espantà, y fugí la calor de les foranes parts²¹⁸. Desgornex-la sa germana y vol-la abraçar, mes no gosà la muda alçar los ulls de terra; parent-li qu'era en culpa volia ab gests escusar sé forsada, mes no po- {54a} gué ja Progne retenir la

10 sua ira e ntraponent lo plor de sa germana dix:²¹⁹

—No és aquest mal de passar-lo ab làgremes, mes de venjar ab armes, o si alre sabeu de major crueltat, a tota malvestat, germana, só disposta. O yo, cremant los sostres d'esta casa, lançaré a Tereu enmig de les grans flames, o la lengua o als ulls o lo celerat membre qui t levà la vergonya li tallaré ab ferro, e

15 per mil nafres daré camí de exir a tan vil ànima. Grans coses tench pensades per a executar, si bé no fins ací ma furor en alguna se asola²²⁰.

Mentre que Progne tals paraules ab ànimo impiadós y prompte a tota cruel venjança escorria²²¹, viu devés si venir al petit infant Itis, la vista del qual li amostrà la major crueltat que executar podia, hi mirant aquell ab ulls indignats

20 dix:

—Ha, y com sembles a ton celerat pare!

Y sens dir més paraules se dispongué en fer lo crim no deydor²²², bullint en lo seu cor la concebuda ira. Mes, pus lo fill fon arribat, saludant a la mare y abraçant aquella, besant en la boca ab mil graciosos afalachs, mogué a pietat

25 lo dur cor de aquella, y sentí en un punt ser rompuda la ira y els ulls forsats plorar, mes, girant aquells a mirar sa germana, hisqué en tals paraules:

—Per què la un²²³ de aquests me diu tantes raons per aplacar ma ira, y stà callant l'altre, com aquest me diu mare? Per què no hoig de vós que m nomeneu germana? Mira ab qui és²²⁴ casada, filla de Pandion! No sembles a

30 ton pare si vuy has pietat, qui del cruel Tareu {54b} és jutjada leig crim.

Y sens triga prengué lo petit Itis, portant-lo ab major fúria que una cruel tigre no aporta sos fills per la silva gangètica²²⁵. Y pus²²⁶ foren pujades en los més alts apartaments de aquell reyal palau y luny de ésser sentides, e stenia ves ellas les mans lo xich infant e, ja vent los seus fats com tots tiraven a camí

35 de la mort, sovint cridava lo nom de la crua²²⁷ mare, qui, sens atendre a res de humanitat²²⁸, d'una espasa ferí lo tendre pits del seu fill innocent, sens torçre los ulls de acte tan cruel, y, no bastant una sola nafra per acabar los fats del miserable infant, prenent l'espasa Filomena, degollant lo matà, y los seus membres vius, encara retenint alguna part de ànima, desbraonaren²²⁹ tots,

40 coent part de aquells rostits y part ab bullint aygua. Y per dar compliment a tan gran malvestat, covidà Progne lo rey Tareu en solenne y sagrat covit, en

18 escorria] *Amb la s gairebé sense imprimir* || **33** luny de ésser sentides] *Amb algunes lletres [-y de ésser se-] impreses a posteriori o bé resseguides manualment.*

²¹⁸ *les foranes parts*: del llatí 'ore' ('la cara', *Met.* VI.602).

²¹⁹ *e ntraponent*: enteneu 'i interposant'.

²²⁰ *en alguna se asola*: enteneu 'en cap no es decideix'.

²²¹ *ab ànimo impiadós y prompte a tota cruel venjança escorria*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

²²² *deydor*: enteneu 'que es pot dir o s'ha de dir'.

²²³ *la un*: enteneu 'lo un' (*DCVB*, s.v. *la*), forma antiga de l'article masculí 'lo' davant el numeral i l'article indefinit 'un' o 'u'.

²²⁴ *és*: enteneu 'ets'.

²²⁵ *gangètica*: enteneu 'del Ganges'; del llatí 'Gangetica' (*Met.* VI.636).

²²⁶ *Y pus*: enteneu 'i després'.

²²⁷ *crua*: enteneu 'cruel'.

²²⁸ *sens atendre a res de humanitat*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

²²⁹ *desbraonaren*: enteneu 'perderen el braó, el vigor'.

- lo qual, segons lo costum de Atenes²³⁰, enganosament per ella fingit, no podia estar sinó lo marit sol, acompanyat de la sola muller. E per què, sens freça²³¹ de més gent, venguda la hora del manjar, assegut Tereu al costat de la furiosa muller, menjà, y perquè és tan gran la ceguedat de nostres ànimos, ignorant
- 5 metia dins son ventre la substància sua, e, desijant lo plaer de aquest reyal covit acompanyar de la vista de Itis, fill seu sobretot estimat, pregà a la muller que-l fes portar allí. No pot dissimular ja Prognès més lo pler de tan cruels goigs, ja desijant de ésser publicadora de {54c} la mort de aquell dix:
- Dintre tens lo que cerques!
- 10 Mira a l'entorn Tereu y demana on és, y mentre demanave y cridava aquell, hisqué Filomena escabellada y plena de la sanch del seu petit nebot, portant en la mà lo cap de aquell, mort, lo qual tirà en la cara del pare, y may desijà en algun temps tant poder parlar perquè pogués publicar per la lengua lo gran plaer que sentia de executar tal acte. Tereu ab gran clamor lançà a baix
- 15 les taules y si pogués lançar de son ventrell²³² la maleyta vianda haguera ubert aquell. Plorà, anomenant-se miserable sepulcre del seu fill tan amat, cridà en sa ajuda las fúrias d'infern, y finalment ab l'espasa nua encalsà les germanes filles de Pandíon. Fugen ellas ab cuyta, y dels déu ajudades, foren les dues en aucells convertides²³³. Y axí, fetes Filomena rosinyol y Prognès orenella²³⁴, la
- 20 una en los boschs endreça son camí y l'altre, retenint senyal en lo seu coll de la sanch del fill mort, retreta en la casa, en lo més alt, ab negra vestidura²³⁵ celebre lo seu dol. Tereu, axí mateix encalçant-las, fon en aucell convertit, portant cresta en lo cap, y ab gran bech és nomenat «puput» y amostre's encara ab la cara armada.
- 25 Aquesta nova sentida per lo rey Pandíon lo cuytà a morir, cloent sos negres dies ab miserable dol de les filles e nèt²³⁶.

CAPÍTOL SISÈ Y DERRER, EN QUI'S TRACTA LA AMOR DE BÒREAS Y {54d}
DE ORICIA, AB LA TRANSFORMACIÓ DE CETUS E CÀLAIS EN MIG AUCELLS

- Mort lo rey Pandíon, succehí en Athenes Heritreho²³⁷, y an duptat alguns si
- 30 per justícia o potència d'armes optengué lo domini. Y governant lo regne ab repòs, li nasqueren quatre fills ab altres tantes filles, de les quals dues, Procris y Oricia nomenades, egualment reluhían per extrema bellesa²³⁸. Y fon casada Procris ab Cèfelo²³⁹, fill del gran rey Èolo. E ensès Bòreas de l'amor de Horicia, gran temps ab prechs sostengué la repulsa de haver-la per muller, a

²³⁰ *segons lo costum de Atenes*: de l'italià 'perciò che così è usanza alcuna volta ad Atena' (2001: 324), mentre que el llatí té 'patrii moris' ('els costums dels avantpassats', *Met.* VI.648).

²³¹ *freça*: llegiu 'fressa'.

²³² *ventrell*: enteneu 'estómac'.

²³³ *foren les dues en aucells convertides*: de l'italià 'se convertieron in ucelli diversi' (2001: 325), mentre que el llatí té 'corpora Cecropidum pennis pendere putares' ('pensaries que els cossos de les Cecròpides s'aguanten gràcies a unes ales', *Met.* VI.667).

²³⁴ *Y axí, fetes Filomena rosinyol y Prognès orenella*: de l'italià 'li dii la convertiro in ucello chiamato rosignolo (...) gli dii, avendo de lei misericordia, la convertirono in rondine' (2001: 325), mentre que el llatí no explica en quins ocells es transformen les germanes, sinó que explica només la transformació final de Tereu en puput.

²³⁵ *ab negra vestidura*: la referència es troba a la *Genealogia* ('[Procne] pullo in habitu', *Gen.* IX.8, 1998: 912), a les *Allegories* ('[Procne] vestida de negre', *AL* VI.5) i a Corella ('[Procne] Cuberta de negre', 2001a: 281-282); el llatí i l'italià no tenen el passatge. Vegeu *Introducció*.

²³⁶ *cloent sos negres ... de les filles e nèt*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

²³⁷ *Heritreho*: de l'italià 'Eriteo' (2001: 327) o de la variant llatina 'Eritheus' dels còdexs *Sen.2* i *Goth.1* (Jahn 1823: 391). La variant acceptada és 'Erectheus' ('Erecteu', *Met.* VI.677).

²³⁸ *de les quals dues, Procris y Oricia nomenades, egualment reluhían per extrema bellesa*: per 'Oricia' enteneu 'Oritia'; de l'italià 'Orizia' (2001: 327), mentre que el llatí té 'Orithyia' (*Met.* VI.683), tot i que el nom també podria explicar-se per una variant com 'Orichia', testimoniada en el còdex *Dresd.* (Jahn 1823: 391). Ara bé, en general, l'oració és traducció de l'italià 'de le quali due fuorono bellissime donne, cioè Procris ed Orizia' (2001: 327).

²³⁹ *Cèfelo*: enteneu 'Cèfal'.

què molt li nohia Tereu y lo regne de Tràcia, perquè essent natural d'aquella regió, estimà Heritreho qu'era semblant de aquell, y tal mal sentí Bòreas mentre que més amà usar prechs que la força, mes, dexant les graciositats, nunca vés res tan brau com la natural ira de aquest cruel vent, fent començ a tals noves:

5 —Per a què he dexat les mies acostumades fletxes, la crueltat y força d'ànimo menaçant? Per a què la he dexada hi-m só girat a prechs que m'aporten vergonya? Yo compellesch los núvols de anar a on vull y somoch²⁴⁰ lo gran pèlech, yo enduresch les neus y ab calabrujó²⁴¹ sovint bat a
10 la terra, yo lance mos germans de l'espaciós cel. Com moch la mia fúria, trach foch de les grans núvols. Yo, com entre en los forats y grutes de la terra, espant e als inferns {55a} y als del món per gran terratrèmol. Ab aquest mijà devia demanar los tàlems de Oricia, y Eritreho no era digna que'l demanàs en sogre, mes ell cuytat de mon acostament se deguera amostrar.

15 Tals raons acabades, movent les sues ales, torbà tota la terra, y, ab gran polsaguera traent del fons l'arena, somogué a la mar. Espantada Oricia de tan gran furor estava retreta dintre la sua cambra, quant Bòreas ab les ales blaves²⁴² abraçant-la se'n portà per força, y mentre que volava ab la estimada presa, més fort se ensenia lo calt desig del ferm enamorat. Y no parà may las
20 regnes de l'ahèreho cós²⁴³ fins que fon arribat en los regnes dels síconos²⁴⁴, y allí la filla de Eritreho fon muller del fret tiran y mare de dos fills nats en un mateix dia. Foren anomenats Cetus y Càlais²⁴⁵, en tot semblant la mare sinó sol en les plomes, que tenían del pare, no que tantost ensemps ab ells nasquessen, ans tot lo temps que segons cós de humana natura estigueren sens
25 barba los mancaren les plomes. Y començant aquella, axí com a aucells cobrint-se lurs costats, ensemps als dos cresqueren a cascu dues ales semblants a les del pare. Entrats aquests germans en la edat primera de joventat²⁴⁶, desijosos de honra, ab la primera nau per mar no coneguda anaren ab Gèson en la yslla de Colcos per lo velló de l'or²⁴⁷.

30 ACABA LO SISÈ LIBRE

23 les] *Amb la e gairebé sense imprimir.*

²⁴⁰ *somoch*: enteneu 'agito'.

²⁴¹ *calabrujó*: enteneu 'calamarsa' (DCVB, s.v. *calabrujó*).

²⁴² *ab les ales blaves*: del llatí 'fulvis (...) alis' ('amb les ales groguenques', *Met.* VI.707), no present en italià.

²⁴³ *de l'ahèreho cós*: enteneu 'del curs aeri'.

²⁴⁴ *síconos*: enteneu 'cicons'.

²⁴⁵ *Cetus y Càlais*: de l'italià 'Zeto e Calai' (2001: 328), però esmenant lleugerament el primer nom a partir d'una variant com 'Cethusque', testimoniada en els còdexs *Sen.2* i *Goth.1*; la lliçó llatina acceptada és 'Calaisque (...) Zetes' (*Met.* VI.716).

²⁴⁶ *joventat*: enteneu 'joventut'; del llatí 'iuventae' ('joventut', *Met.* VI.719) o de l'italià 'gioventudine' (2001: 328), no referit a aquesta frase, sinó a l'anterior, on s'explica la creixença dels dos germans.

²⁴⁷ *per mar no coneguda anaren ab Gèson en la yslla de Colcos per lo velló de l'or*: per 'Gèson' enteneu 'Jàson'; de l'italià 'ad andare a togliare el vello de l'oro con Giason' (2001: 328), mentre que el llatí té 'nitido radianta villo | per mare non notum prima patiere carina' ('els vellons de flocs resplandents (...) en la primera nau per un mar ignot recercaren' (Parramon 1996: 165), *Met.* VI.720-1).

COMEN- {55b} SA LO SETÈ, E CAPÍTOL PRIMER, EN QUI-S COMPTE LO VIATGE DE GÈSON Y AMOR DE MEDEA, AB LA TRANSMUTACIÓ DE LES DENTS DE UN DRACH EN CAVALLERS ARMATS

Los jòvens grechs¹ ab la nau pegaseha² ya rompían la mar, e, ja arribats a la vista del rey Fineho³, los dos fills de Bòreas havían lançat de son regne las arpias⁴, y ja sota Gèson, en tan larch navegar havent sentit la prove de grans mals, arribats éran en los ports del regne de Hoetes⁵, quant tots, exint en terra, Gèson acompanyaren fins al palau reyal, explicant aquell al rich rey com sa venguda era per a pprovar la virtut de ses forces en la noble conquesta de la daurada lana⁶ que tenie en son regne. Ou del rey per resposta lo nombre dels perills invincibles, per los quals passant té sol camí, ab lo preu de sa vida, de assejar cosa tan impossible, mes pus viu en la fi en ell immobile parer de ànimo invincible, dexà de contrastar-li⁷. Estava Medea, filla del rey Hoetes, de loc secret mirant Gèson y escoltant raons tan animoses, quant, presa de la gentil presència de aquell, entrà en nova luyta ella ab si, mes pus que no pogué ab rahó vençre la encesa furor⁸, axí ab si matexa començà a parlar:

—No sé quin déu contrasta dintre mi que no admet las cosas raonables com fer acostuma- {55c} va. Maravell-me. Què pot ésser? Certament és açò lo que per tots és nomenat amor. Per què-m paren⁹ tan aspres los manaments del pare,

4 Los] *Amb la capital L impresa invertida* || 17 admet] *Amb la e impresa amb poca tinta.*

¹ *jòvens grechs*: del llatí ‘Minyae’ (‘els minis’, *Met.* VII.1), no present en italià. Bonsignori, seguint Del Virgilio (Ardissino 2001: 372, n. 13), explica l’episodi dels Argonautes des del principi, cosa que no fa Ovidi; l’italià vol fer el seu text entenedor, com sostindrà més endavant, quan Jàson pren el velló d’or: ‘Fine a questo ponto el componitore ha condotta la storia fabulosa de Giason per fare più apertamente intendere la sua allegoria’ (2001: 341).

² *la nau pegaseha*: llegiu ‘la nau pagasea’, en referència a la nau Argo, construïda a Pàgasa, port de la Tessàlia d’on també va salpar la nau.

³ *arribats a la vista del rey Fineho*: per ‘Fineo’ llegiu ‘Fineu’, rei de Tràcia; resum del llatí ‘perpetuaque trahens inopem sub nocte senectam | Phineus visus erat’ (‘van veure Fineu, que arrossegava una vellesa pobra en una nit eterna’, *Met.* VII.2), que l’italià explica: ‘Fineo avea ciecati gli occhi per virtù delli dii, ciò gli era venuto perché egli avea ciecati doi soi figliuoli’ (2001: 338). Fineu, rei de Tràcia i endeví, era cec, segons la versió més estesa, com a càstig dels déus per difondre els secrets del futur (Ap. Rh. II.179-84 i 312-6; vegeu Álvarez-Iglesias 1995: 421, n. 732).

⁴ *las arpias*: del llatí ‘virgineas volucres’ (‘les aus virginals’, *Met.* VII.4), referit a les harpies. Simintendi té ‘Arpie’ (1848: 69).

⁵ *en los ports del regne de Hoetes*: per ‘Hoetes’ enteneu ‘Eeta’, rei de la Còlquida i pare de Medea; del llatí ‘Phasidos undas’ (‘les ones del Fasis’, *Met.* VII.6), no present en italià, tot i que més endavant es refereix a la ‘città reale del re Oeta’ (2001: 338). El Fasis és un riu de la Còlquida, avui anomenat *Rioni*, al Caucas. Simintendi té ‘onde del fiume Fasidos’ (1848: 69).

⁶ *la daurada lana*: de l’italià ‘el vello dell’oro’ (2001: 338), mentre que el llatí té ‘Phrixeaque vellera’ (‘el velló de Frixus’, *Met.* VII.7), referit al fill d’Atamant i de Nèfele, transportat a la Còlquida pel moltó del velló d’or.

⁷ *per los quals passant té sol camí ab lo preu de sa vida de assejar cosa tan impossible, mes pus viu en la fi en ell immobile parer de ànimo invincible, dexà de contrastar-li*: variació de l’italià ‘acciò ch’egli si potesse dalli sinistri guardarse; odito che avevo questo, li forestieri se fuorono tutti contristati’ (2001: 338-9), mentre que el llatí té ‘datur Minyis magnorum horrenda laborum’ (‘dóna als minis una pila de feines enormes’, *Met.* VII.8).

⁸ *Estava Medea, filla del rey Hoetes, de loc secret mirant Gèson y escoltant raons tan animoses, quant, presa de la gentil presència de aquell, entrà en nova luyta ella ab si, mes pus que no pogué ab rahó vençre la encesa furor*: traducció mixta de l’italià ‘Intanto Medea, figliuola del re Oete, venne alla corte e, vedendo Giason, fu de lui subito innamorata, ed essendo così presa, ecco cominciarne in lo suo cuore granne battaglia’ (2001: 339), i del llatí ‘concupit interea validos Aetias ignes | et luctata diu, postquam ratione furorem | vincere non poterat’ (‘la Eetiada s’encén per un amor abrandat i, després de lluitar-hi força temps, no havia pogut vèncer el furor amb la raó’, *Met.* VII.9-11). El català pren de l’italià l’amplificació i l’estructura oracional, però la completa amb el llatí a partir de la segona part del vers VII.10, no present en italià. Simintendi, en comptes de ‘Medea’ té ‘la figliuola del re Oete’ (1848: 69).

⁹ *paren*: enteneu ‘semblen’; del llatí ‘videntur’ (‘semblen’, *Met.* VII.14).

ne ésser-li subjugada? Y certament són forts! Per què temp¹⁰ tant la pèrdua de aquest estranger, que solament he vist¹¹? Què causà tal temor? Lança, desventurada, si pots, aquestes flames de tos virginals pits! Si u pogués, millor fóra, mes empeny mi per força aquest novell desig. Una cosa consella amor y
 5 altra la rahó: coneix lo que és millor, lohe-u¹² e seguesch lo pijor! O, reyal verge, per què't cremes axí de aquest novell hoste? Per què desiges tàlems en l'altre món, pus no diste menys Grècia de nosaltres¹³? No té aquesta terra per a dar-te qui ames? Lo viure o morir seu és posat en lo voler del déus. Visca, donchs, ell! Puch sens taca de infàmia pregar per lo seu viure, mes quin mal à
 10 fet Gèson? A qui, sinó molt cruel, no mourían a pietat la edat de Gèson, la virtut y linatge? Les quals coses, tan amplament en ell trobades, com li mancassen totes, la sola bellesa és bastant per a moure. Aquesta, certament, à mogut lo meu cor. Y si no li ajude¹⁴, perirà entre les flames que espíran los bous e morrà¹⁵ per les armes d'aquells fills de la terra que haurà coltiva'ts o,
 15 finalment, no fugirà la fúria de aquell drach tan cruel. Si yo comporte açò, certament poré¹⁶ dir que so filla de tigma y que tench cor de ferro o fet de dura pedra. Cert, no és menys no ajudar podent-ho, que mirar-lo morint ab la cara alegre? O consitar {55d} contra ell los toros y los hòmens nats novament de terra, o lo invincible drach? No plàcia als déus, ans millor ho dispòngan. Si bé
 20 en açò no basta lo pregar, mes executar l'obra. Trairé, donchs, los regnes de mon pare y salvaré ab la mia ajuda aquest jove estrany, per ço que, deliurat per mi y tornat en sa terra, prengue altre muller e yo reste ab lo regne robat? Si emperò ell, ingrati, me tractava axí, més no farà ni jutjarà altre més de mi digna de ésser sa muller¹⁷! La sua gentil cara y noblesa de ànimo me apàrtan tot
 25 dupte de ésser enganada, no crech que s'oblidàs de tan gran benefici, rebent per mi la vida. Y més que de açò, ans de ésser ajudat, me donarà la fe¹⁸ y forçaré los déus ésser presents en aquests nostres pactes. Què tems, assegurada? Esforce't y lança luny tota temor de tu¹⁹. Tostemps tendré ab mi lo meu amat Gèson, per qui seré honrada per totes les matrones dels grans
 30 regnes de Grècia²⁰. Dexaré yo mon germà y germana, mon pare y los déus del loch a on só nada, comanant-me als vents? És-me cruel mon pare, ni és tan vil aquesta terra que no puga yo prou ésser contenta d'ella. Mon germà, qu'és infant, y germana, qui té sos desigs sots los meus, poré yo oblidar: sí que són grans les forces de l'amor novament concebut en mi²¹! No dexaré grans coses

¹⁰ temp: enteneu 'temo'; del llatí 'timeo' ('temo', *Met.* VII.16).

¹¹ que solament he vist: enteneu 'que no conec'; del llatí 'quem modo denique vidi' ('aquell que fa poc que he vist', *Met.* VII.15), que l'italià no tradueix.

¹² lohe-u: llegiu 'ho lloo'; del llatí 'probo' ('ho accepto', *Met.* VII.20), mentre que l'italià no tradueix el passatge. Simintendi té 'e lodole' (1848: 70).

¹³ en l'altre món, pus no diste menys Grècia de nosaltres: amplificació del llatí 'alieni (...) orbis' ('d'una altra terra', *Met.* VII.22), atès que Jàson és estranger. Bonsignori no tradueix el passatge. En català Medea compara la distància entre tres espais: l'infern ('l'altre món'), la pàtria de Jàson ('Grècia') i la Còlquida ('nosaltres'). Segons Medea, Grècia i l'infern estan a la mateixa distància de la Còlquida. Simintendi té una traducció propera al llatí ('d'altro paese', 1848: 70).

¹⁴ ajude: enteneu 'ajudo'.

¹⁵ morrà: enteneu 'morirà'.

¹⁶ poré: enteneu 'podré'.

¹⁷ Si emperò ell, ingrati, me tractava axí, més no farà, més no farà, ni jutjarà altre més de mi digna de ésser sa muller: del llatí 'si facere hoc aliamve potest praeponere nobis, | occidat ingratus!' ('si pot fer això o preferir-ne una altra a mi, que mori l'ingrat!', *Met.* VII.42-3), que Bonsignori no tradueix.

¹⁸ me donarà la fe: enteneu 'em creurà, em certificarà'; del llatí 'dabit (...) fidem' ('donarà la seva paraula', *Met.* VII.46), no present en italià.

¹⁹ y lança luny tota temor de tu: traducció lliure del llatí 'et omnem | pelle moram' ('allunya tota tardança', *Met.* VII.47-8), no present en italià.

²⁰ grans regnes de Grècia: del llatí 'Pelagas | (...) urbes' ('ciutats pelasgues', *Met.* VII.49-50), que Simintendi tradueix per 'le cittadi di Grecia' (1848: 72).

²¹ sí que són grans les forces de l'amor novament concebut en mi: traducció lliure del llatí 'maximus intra me deus est' ('dins meu hi ha el déu més gran', *Met.* VII.55), referit a l'amor;

mes seguiré las grans²². Venint a conexença de millors regions y de aquells petits lochs de qui la fama se estén fins ací, veuré les cerimònies y arts de aquells {56a} regnes que la fama escampa, y, com no fos açò²³, per totes quantes coses lo rich món posseix no daria Gèson²⁴, per lo qual marit molt
 5 benaventurada seré, més estimada entre·ls subirans déus, y tocarà per fama lo meu cap les esteles. Ay, trista, que no sé apartar de ma pensa la por de aquellas penyas²⁵ que són enmig del pèlech tan anemigues dels simples navegants! Ja tem²⁶ ara a Sil·la y lo ladrar dels cans de la mar de Sicília, però tenint a la cosa amada, y posada en la falda de l'esforçat Gèson, abraçada per
 10 ell no tembré negun mal, y si só en perills que·m sia forçat tembre,²⁷ serà tan gran la por que de perdre tan estimat marit tendré que·m levarà la mia. Ja·l nomenas marit, o Medea, y a la tua culpa posas tan honrat nom? No·t pendrà per muller, ans, com mereix tractant·te, seràs envergoniyada. Mira quants mals comets y, mentre pots, te lunya²⁸ de tan manifest blasme.

15 Ab aquests y semblants contraris pensaments passà la nit Medea sens acullir lo son, y en la fi del derrer contrari que al moviment de sos juvenils desigs havia fets, la rahó devant los ulls de son entendre se amostrà armada per lançar tot contrari²⁹, acompanyada de pietat y vergonya. E ja vençut Cupido, devant lo lur esforç era forçat de girar les espatles y tornar³⁰.

20 En los antichs altars de Perseu³¹, cuberts de espessa silva, ya trencat y del tot lançat fora lo desonest calor, estava Medea quítia de la pesada cremor³², quant, mirant a Gèson, la apagada flama se tornà a encen- {56b} dre. E colorien les galtes d'ella y après, congelada, se descolorí tota. Com sol una espira³³ qui està amagada dintre algun pallar³⁴, si per vent és moguda, créxer
 25 les sues flames y suscitar a les primeres forces, axí lo leüt³⁵ amor, aquell que

Bonsignori no tradueix el passatge. Simintendi té una traducció més propera al llatí ('grande iddio è dentro a me', 1848: 72).

²² *mes seguiré las grans*: enteneu 'obtindrè grans coses'; del llatí 'magna sequar' ('seguiré coses grans', *Met.* VII.56).

²³ *com no fos açò*: enteneu 'encara que tot això no existeixi'.

²⁴ *per totes quantes coses lo rich món posseix no daria Gèson*: enteneu 'no cambiaria Jàson per totes les riqueses del món' (per 'daria' vegeu *DCVB, donar* 1.2). Simintendi té una traducció també propera al llatí: 'lo quale io vorrei innanzi che tutte le cose che possiede il mondo' (1848: 72).

²⁵ *aquellas penyas*: traducció, amb eliminació, del llatí 'montes ratibusque inimica Charybdis | nunc sorbere fretum, nunc reddere' ('les muntanyes, i que Caribdis, enemiga de les embarcacions, ara xucla les aigües i adés les escup', *Met.* VII.63-4), que l'italià no tradueix. Ovidi cita Escilla i Caribdis, després de referir-se a les muntanyes que xoquen, les Simplègades, a l'estret del Bòsfor, però Alegre només cita Escilla; vegeu la història d'Escilla a TF XIII i XIV.

²⁶ *tem*: enteneu 'temo'.

²⁷ *tembre*: enteneu 'témer'.

²⁸ *te lunya*: enteneu 'allunya't'.

²⁹ *Ab aquests y semblants contraris pensaments passà la nit Medea sens acullir lo son, y en la fi del derrer contrari que al moviment de sos juvenils desigs havia fets, la rahó devant los ulls de son entendre se amostrà armada per lançar tot contrari*: afegitò sentimental del català, no present en llatí ni en italià. La història de Jàson i Medea apareix a la *Història de Jàson e Medea* de Corella (Carbonell 1973: 183-201), i a la carta de Medea a Jàson de les *Heroides* d'Ovidi, també en versió catalana de Nicolau (2018: 368 i ss.).

³⁰ *era forçat de girar les espatles y tornar*: per 'tornar' enteneu 'girar'; traducció lliure del llatí 'et victa dabat iam terga' ('i vençuda ja donava l'esquena', *Met.* VII.73), que l'italià no tradueix.

³¹ *Perseu*: enteneu 'Perses'; traducció, amb eliminació, del llatí 'Hecates Perseidos' ('Hècate, filla de Perses', *Met.* VII.74). Vegeu nota següent *Diana*.

³² *quítia de la pesada cremor*: enteneu 'calmada de l'ardor passada'; afegitò del català, no present en llatí ni en italià. L'oració també es troba a la *Faula* d'Alegre: 'quiti me trobava de la cremor passada' (Bescós 2019).

³³ *espira*: enteneu 'guspira'.

³⁴ *dintre algun pallar*: variació del llatí 'sub (...) favilla' ('sota la cendra', *Met.* VII.80), mentre que Bonsignori segueix amb el resum del llatí i no té el passatge. Simintendi és més proper al llatí ('ogni favilla', 1848: 73).

³⁵ *leüt*: enteneu 'llegut, lícit'; del llatí 'lenis' ('moderat', *Met.* VII.82).

ya pensava del tot fos apagat, ab la vista del jove digne de ésser amat se tornà a encendre. E paria Gèson aquell matí més gentil, essent-se divisat per a honrar la festa, venint al palau per acompanyar a la gentil Medea³⁶. Mirava'l ella com si may lo hagués vist, parent-li a la folla que no mirava cara d'ome mortal. Acostant-se Gèson a ella³⁷, la pres per la mà dreita y, sabent quant ajudar-li podia³⁸, li dix ab veu baxa per no ésser de negú altre hoÿt:

—No ignorant lo que podeu, senyora, y pres de novell grat de vostres gentileeses, me atrevesch demanar-vos ajuda a ma necessitat, de qui, si vencedor per vós torn a mos regnes, tant com la ànima tendra, acompanyats los estalviats membres, sereu de mi estimada muller y preu de mas victòrias³⁹.

No pogué Medea en hoÿr tals paraules detenir que los ulls no's sentissen mullats de ros enamorat,⁴⁰ e responent-li dix:

—Ja tench pensat camí per salvar-vos la vida, y si en fer-ho puch rebre yo engan, serà de amor y no de ignorància. Vós sereu vencedor per la endreça mia, pus que après serveu lo que haveu promès.

Jurà Gèson per Diana⁴¹, colta⁴² en aquell bosch, per lo pare de son sogre⁴³, qui mira tot quant és per a venir, que casarà ab ella, ajustant a açò los perills

4 lo] la. Referit a Jàson, en llatí 'ab illo' (Met. VII.88).

³⁶ *essent-se divisat per a honrar la festa, venint al palau per acompanyar a la gentil Medea*: per 'essent-se divisat' enteneu 'havent-se guarnit' (DCVB, s.v. *divisar* 3); variació del llatí 'posses ignoscere amanti' ('podries perdonar l'enamorada', Met. VII.85), que Bonsignori no tradueix. Simintendi tampoc tradueix aquest passatge.

³⁷ *Acostant-se Gèson a ella*: de l'italià 'Apressandose Giason' (2001: 339), mentre que el llatí té 'coepit loqui (...) | hospes' ('l'estranger comença a parlar-li', Met. VII.89-90). Es podria interpretar que el passatge italià respon a la traducció de la fi del vers anterior 'se declinat ab illo' ('s'acosta a ell', Met. VII.88), una acció que fa Medea. En la reformulació del català, el gerundi 'acostant-se' es troba juxtaposat a les accions següents 'agafar la mà' i 'demanar ajut', tal com passa en llatí amb el 'coepit loqui', 'prehendit dextram' i 'rogavit auxilium', referides a Jàson. Després d'un llarg passatge en què tradueix del llatí, Alegre torna a Bonsignori en el punt en el qual aquest torna al llatí; Alegre sembla atent a com es va desenvolupant la traducció italiana, fins i tot quan no la segueix.

³⁸ *y sabent quant ajudar-li podia*: de l'italià 'perciò ch'elli avea inteso ch'ella el podea aiutare' (2001: 339), mentre que el llatí no té aquest passatge, que de fet és una repetició del que diu Ovidi a continuació, el passatge traduït per Alegre com un parlament de Medea.

³⁹ *No ignorant ... preu de mas victòrias*: traducció en estil directe del llatí 'auxilium submissa voce rogavit | promisitque torum' ('demanà ajut amb veu submissa i li va prometre casar-se', Met. VII.90-1), mentre que l'italià té 'si gli disse con bassa voce pregandola che li desse aiuto, e si li promise de tollerella per moglie' (2001: 339). El català ha amplificat o bé el llatí o bé l'italià, segurament a causa de l'interès que Alegre mostra pels temes sentimentals.

⁴⁰ *que los ulls no's sentissen mullats de ros enamorat*: per 'ros' enteneu 'rosada'; amplificació del llatí 'lacrimis (...) profusis' ('amb moltes llàgrimes', Met. VII.91), mentre que l'italià té 'con molte lacrime' (2001: 339). Alegre tradueix retòricament un passatge pla del llatí, fent el text poètic en un punt on el llatí no ho és. Simintendi té un text més proper al llatí: 'colle cadenti lagrime' (1848: 74).

⁴¹ *Diana*: del llatí 'triformis | (...) deae' ('la deessa triforme', Met. VII.94-5), mentre que en italià hi ha 'Proserpina' (2001: 339). El llatí es refereix a Hècate, que ha sortit uns versos amunt (vegeu nota anterior *Perseu*), representada amb una triple figura a les cruïlles, raó per la qual també s'anomenà 'Trívia', sobrenom que generalment s'aplica a Diana i que pot explicar el català. L'epítet, que també apareix referit a Diana a TF II.4 (vegeu nota a *infinitis animals dave mort*), a vegades també es refereix a Proserpina, cosa que explica la solució de l'italià. Aquest cas indica que potser caldria entendre aquell 'Perseu' (traducció del 'filla de Perses', referit a Hècate) com una referència al fill de Dànae, atès que el català sembla ignorar Hècate i, per tant, pot haver entès amb facilitat que aquells boscos estan consagrats a aquest Perseu. La relació d'aquests noms amb Diana es troba a la *Genealogia* de Boccaccio: 'Similiter eam multis vocant nominibus, ut puta: Lunam, Hecatē, Lucinam, Dianam, Proserpinam, Triviam, Argenteam, Phebem, Cererem, Arthemim, Menam et aliis' (IV.16.5, 1998: 406). En una glossa castellana a les *Heroides* llegim la mateixa assimilació: '40. Diana es Luna en el cielo, e es diessa en las selvas, e Proserpina en los ynfieros [...] triplicis, quia Luna in celo, Diana in silvis, Proserpina apud inferos' (Pujol 2018: 383-4). Simintendi té també 'Diana' (1848: 74).

⁴² *colta*: enteneu 'venerada, observada amb culte'.

{56c} del seu viatge larch. Essent cregudes ses raons per la anemorada⁴⁴, preses las herbas encantades y altres uncions, las donà a Gèson, mostrant-li com devia d'elles usar essent en la pelea dels animals feroços⁴⁵, ab les quals, alegre y ab certa esperança de vençre⁴⁶, se retragué Gèson en sos apartaments, esperant la lum del següent dia per a fer-ne la prova.

Havia la següent alba apartades del cel las reluints esteles y al rompre del dia⁴⁷ se ajustà lo poble en lo camp del déu Març, on era el velló d'or, per mirar la batalla del grech tan animós⁴⁸. Estava lo rey ab companyia de sos barons y dels cavallers grechs⁴⁹ en loch eminent per a mirar, y prop d'ell la gentil Medea dignament acompanyada de gran nombre de dames⁵⁰. Passejaven los toros, lançant espesses y espantables flames⁵¹, per les quals no dexà Gèson de anar-los a l'encontre, giran-se los cruels devés lo qui venia ab les cares terribles y ab arisats corns, fent polsejar la terra ab los peus biforcats, umplint tot aquell loch de fumosos gemechs. Tots los grechs⁵² se espantaren de tan horrible vista y sol Gèson tirà la via d'ells, y quant més se acostava menys los sentia moure (tan gran era la força del sagrat untament!), y ab gosada mà, prenent-los per los corns, los imposà lo jou, forçant-los de laurar. Maravellats restaren de tal veure lo rey y tots los seus⁵³, los grechs de alegria lànçan noves clamors, doblant les forces a Gèson, qui levant la celada de son cap la umplí de les {56d} dents del drach, qui estaven en terra caygudes en passat, perquè cada any li'n queyen⁵⁴; y aquelles sembrà en los solchs per ell novament acabats. La terra tuxegada⁵⁵ de congelat verí, amollí⁵⁶ tal sement crexén, y finalment les dents en novells cossos de hòmens se convertiren. Y lo que és de

⁴³ *lo pare de son sogre*: Eeta, el pare de Medea, és fill del Sol ja en Homer (*Od.* X.135ss.); del llatí 'patrem soceri' ('el pare del sogre', *Met.* VII.96), mentre que l'italià té 'Oete, mio suocero' (2001: 339).

⁴⁴ *Essent cregudes ses raons per la anemorada*: amplificació de l'italià 'Allora Medea el credette' (2001: 399), més difícilment del llatí 'creditus' ('cregut', *Met.* VII.98).

⁴⁵ *essent en la pelea dels animals feroços*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁴⁶ *alegre y ab certa esperança de vençre*: amplificació del llatí 'laetus' ('alegre', *Met.* VII.99), no present en italià.

⁴⁷ *esperant la lum del següent dia per a fer-ne la prova. Havia la següent alba apartades del cel las reluints esteles y al rompre del dia*: del llatí 'Postera depulerat stellas Aurora micantes' ('L'Aurora del dia següent havia expulsat els estels brillants', *Met.* VII.100), que l'italià no tradueix. El vers llatí està traduït per triplicat en català: a l'afegitó de final de paràgraf ('esperant la lum del següent dia per a fer-ne la prova'), en una traducció literal del llatí ('Havia la següent alba apartades del cel las reluints esteles'), i en afegitó ('y al rompre del dia').

⁴⁸ *on era el velló d'or, per mirar la batalla del grech tan animós*: del llatí 'consistuntque iugis' ('i se situen als turons', *Met.* VII.101), no present en italià.

⁴⁹ *ab companyia de sos barons y dels cavallers grechs*: amplificació del llatí 'agmine' ('multitud', *Met.* VII.103), no present en italià. El català, com que no té la referència de Bonsignori perquè aquest resumeix el text, intenta traduir com normalment ho fa l'italià: comentar el text, fer-lo narratiu i afegir passatges que facilitin la comprensió.

⁵⁰ *y prop d'ell la gentil Medea dignament acompanyada de gran nombre de dames*: traducció lliure del llatí 'purpureus sceptroque insignis eburno' ('resplandent pels vestits de porpra el ceptre d'ivori', *Met.* VII.103), referit a Jàson; l'italià no té el passatge.

⁵¹ *lançant espesses y espantables flames*: traducció, amb eliminació, de la comparació llatina, en la qual Ovidi compara l'alè dels bous i el soroll de l'interior dels seus pits amb el so d'un forn en llençar-hi aigua (*Met.* VII.106-10); el passatge no es troba en Bonsignori.

⁵² *Tots los grechs*: del llatí 'Minyae' ('els minis', *Met.* VII.115), que l'italià no tradueix.

⁵³ *lo rey y tots los seus*: del llatí 'Colchi' ('els colcs', *Met.* VII.120), que l'italià no tradueix.

⁵⁴ *qui levant la celada de son cap la umplí de les dents del drach qui estaven en terra caygudes en passat, perquè cada any li'n queyen*: per 'celada' enteneu 'peça de l'armadura antiga que cobria el cap i la cara; era una varietat perfeccionada del bacinet, que solia tenir una visera articulada' (*DCVB*, s.v. *celada* 1); amplificació del llatí 'galea tum sumit aena | vipereo dentes' ('llavors pren d'un casc de bronze unes dents viperines', *Met.* VII.121-2).

⁵⁵ *tuxegada*: enteneu 'enverinada' (*DCVB*, s.v. *entuixegar*).

⁵⁶ *amollí*: enteneu 'ablani'.

major maravella, que nasqueren armats⁵⁷, girades les puntes de lurs astes totes devés Gèson⁵⁸.

Dexaren los grechs lo primer ànimo y les lurs cares se cobriren de por quant veren tants venir contra un sol. Temé axí matex la esforçada Medea, y
5 per créixer més força a sos encantaments, començà a cantar versos per ajudar-li, invocant en tal punt totes les arts secretes del seu màgich saber. Lo esforçat cavaller, lançant una gran roca enmig dels enemichs, mès la guerra entre ells. Y axí moríran tots los fills de la terra per entremesclats colps de lur guerra civil, per on, cobrant⁵⁹ los grechs la perduda alegria, no pogueren tenir-se de
10 anar-lo abraçar. Açò mateix haguera fet Medea, si no que la vergonya retengué son desig. Fa lo que li és permès sens nota de infàmia: en lo secret se alegra y ab novell dictat fa gràcies als déus, donadors de tals gràcies.

Restava fer dormir lo drach molt esvellat, qui entorn de l'arbre on estave lo premi de aquesta victòria passejava, guardant-lo ab gran cresta. En lo cap
15 amostrava tres lenguas ab tres rengles de dents dintre una gran boca, mes, pus que li hagué Gèson lansat damunt del such {57a} de una herba y tres vegades hagué dites les paraules apreses de Medea⁶⁰, tantost se adormí aquell furiós drach. Y lavors, prenent sens contrast la lana tan guardada, la vinent nit⁶¹, ensemps ab açò aportant-se'n Medea molt tresor de son pare, en la nau se
20 recullen, navegant ab vent pròsper⁶² fins que lo venedor ab la nova muller arribà en los ports del regne seu en Grècia⁶³.

CAPÍTOL SEGON, CONTINUANT LOS FETS DE MEDEA Y NARRANT COM FÉU TORNAR JOVE LO PARE DE GÈSON

Faent als déus dignes gràcies per lo retornament de Gèson y dels alres, les
25 dones y los vells del regne de Emònia⁶⁴ offerían als temples odorants sacrificis y celebraven festa per tan gran alegria⁶⁵, y sol lo antich pare del vencedor

¹² gràcies¹] graiaies || gràcies²] gres. *Amb una tilla damunt la r. El llatí té 'horum' ('d'aquests', Met. VII.148), referit al mot 'carminibus' (Met. VII.148); entenem que Alegre ha relacionat el pronom llatí amb els mots 'gràcies' anteriors || 13 entorn] Amb lectura difícil de la t en l'incunable.*

⁵⁷ y lo que és de major maravella, que nasqueren armats: traducció, amb eliminació, d'una comparació llatina (Met. VII.125-9), on aquest naixement és comparat a la germinació dels vegetals; Bonsignori no tradueix el passatge.

⁵⁸ girades les puntes de lurs astes totes devés Gèson: resum del llatí 'quos ubi viderunt praeacutae cuspidis hastas | in caput Aesonii iuvenis torquere parantes' ('quan van veure aquests preparant-se per deixar anar les llançes de punta afilada contra el cap del jove hemoni', Met. VII.131-2), que Bonsignori no tradueix.

⁵⁹ cobrant: enteneu 'readquirint, recobrant'.

⁶⁰ les paraules apreses de Medea: traducció, amb eliminació, del llatí 'verba (...) placidos facientia somnos, quae mare turbatum, quae concita flumina sistunt' ('paraules que produeixen un son plàcid, les quals aturen el mar embravit i els rius enfurits', Met. VII.153-4); Bonsignori no té el passatge.

⁶¹ La vinent nit: de l'italià 'La sera' (2001: 341). Després de la digressió a l'inici del llibre setè, el text de Bonsignori ha tornat, des de fa uns versos, a ser més proper a l'original llatí.

⁶² ab vent pròsper: afegitó del català, no present en llatí ni en italià. L'expressió és present en altres obres d'Alegre, especialment a la *Primera guerra púnica* (2011).

⁶³ en Grècia: del llatí 'Iolciacos' ('de Iolcos', Met. VII.158), a la Tessàlia.

⁶⁴ Emònia: llegiu 'Hemònia', nom antic de la Tessàlia.

⁶⁵ per tan gran alegria: de l'italià 'in tanta allegrezza' (2001: 343), mentre que el llatí, que en cap moment té una referència explícita a l'estat d'ànim, té 'inductaque cornibus aurum | victima vota cadit' ('i una víctima, coberta de banyes daurades, compleix els vots', Met. VII.161-2).

Gèson⁶⁶, detangut per estrema vellesa, mancava a tal festa, quant lo anemorat cavaller⁶⁷ dix axí a Medea:

—O, senyora, y sobre totes a mi cara muller, per tu confés que tench fins vuy la vida, ab la qual me has dat tot lo que posseesch. La summa de tos mèrits ha trespassat los límits de mon {57b} creure. Si los teus conjurs poden acabar lo que vull (mes, per què dupte si totes coses podeu?), leva d'aquests meus anys y ajusta'ls a mon pare, perquè vivint ab mi se puga alegrar de ma prosperitat⁶⁸.

Aquestes paraules, ab mescla de algunes làgremes, acabava Gèson⁶⁹, quant Medea fon a pietat, per los prechs d'ell, moguda⁷⁰, usant lo contrari del que executà quant fugí de son pare⁷¹, responent en tal forma:

—A, què dieu, senhor, y tan gran malvestat executaré yo que us acurse la vida per allarch d'alguna altre? No u consenten los déus⁷², ni demana-u justícia, perquè sou més tengut a la pròpia vida que a la de vostra pare⁷³, mes yo, per amor vostre⁷⁴, faré de les arts mias novell experiment, ab lo qual esper que sens levar dels vostres, alargaré los anys de l'envellit Èson⁷⁵, sol Prosèrpina⁷⁶ vulla ésser-me favorable, la qual esperaré que hage complits los corns, perquè tenen tal hora les herbes més virtut⁷⁷.

14 souj son.

⁶⁶ *lo antich pare del vencedor Gèson*: de l'italià 'el padre de Giason' (2001: 343), mentre que el llatí té 'Aeson' ('Èson', *Met.* VII.162).

⁶⁷ *lo anemorat cavaller*: amplificació del llatí 'Aesonides' ('el fill d'Èson', *Met.* VII.164) o de l'italià 'Giason' (2001: 343). Alegre no ha traduït el nom del pare de Jàson, motiu pel qual no pot referir-se encara a l'heroi amb el patronímic.

⁶⁸ *perquè vivint ab mi se puga alegrar de ma prosperitat*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁶⁹ *Gèson*: del llatí 'rogantis' ('el que pregava', *Met.* VII.169), referit a Jàson; l'italià no tradueix aquest passatge. En el text d'Ovidi és habitual que les referències a personatges es facin amb un participi que indica el paper del personatge en l'acció, tal com aquí fa el llatí 'rogantis'. En català la majoria d'aquests participis són substituïts pel nom propi corresponent, tal vegada per la voluntat de fer el català més narratiu.

⁷⁰ *fon a pietat, per los prechs d'ell, moguda*: del llatí 'mota est pietate rogantis' ('fou moguda per la pietat del que pregava', *Met.* VII.169), mentre que l'italià té 'fu mossa a pietà' (2001: 344). El passatge 'per los prechs d'ell' s'explica a partir del 'rogantis', no present en italià, cosa que fa dependre la traducció del llatí. Vegeu nota anterior *Gèson*.

⁷¹ *usant lo contrari del que executà quant fugí de son pare*: és a dir, quan Medea deixà el seu pare no actuà moguda per la pietat.

⁷² *los déus*: del llatí 'Hecate' ('Hècate', *Met.* VII.174), que Bonsignori no tradueix.

⁷³ *perquè sou més tengut a la pròpia vida que a la de vostra pare*: per 'són més tenguts a' enteneu 'estan més obligats amb' (*DCVB*, s.v. *tenir* I.4); afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁷⁴ *per amor vostre*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁷⁵ *l'envellit Èson*: traducció lliure del llatí 'soceri' ('del meu sogre', *Met.* VII.176), mentre que l'italià té 'tuo padre' (2001: 344); tant el llatí com l'italià han donat el nom del pare de Jàson anteriorment, cosa que Alegre no ha fet, motiu pel qual ara prefereix el nom propi.

⁷⁶ *Prosèrpina*: del llatí 'diva triformis' ('deessa triforme', *Met.* VII.177), mentre que l'italià té 'madonna Eccate e madonna Ioventa' (2001: 344). El llatí es refereix a Hècate, representada amb una triple figura a les cruïlles, raó per la qual també s'anomenà 'Trívia'. Aquest últim sobrenom també s'aplica a Diana, com ha fet Alegre anteriorment (vegeu nota *Diana* a TF VII.1), i a Prosèrpina, com ha fet Bonsignori abans (2001: 339). Alegre sembla descartar Hècate en ambdós casos. Quan Bonsignori té 'Proserpina' Alegre tradueix 'Diana' (TF VII.1) i, en canvi, quan té 'Eccate e madonna Ioventa' tradueix 'Prosèrpina'. Pot ser que Alegre recordi haver traduït 'diva triformis' recentment, però no li sona gens haver seguit la versió que aquí té l'italià. Llavors, en comptes de consultar la seva traducció decideix consultar el dubte en Bonsignori, on troba la forma 'Proserpina' (2001: 339), que incorpora aquí, no tenint en compte que aquesta no és la deessa que ha elegit per a la traducció d'aquell passatge. Simintendi té, com en el cas anterior, 'Diana' (1848: 79).

⁷⁷ *la qual esperaré que hage complits los corns, perquè tenen tal hora les herbes més virtut*: de l'italià 'convene che s'aspetti fine che sarà piena, perciò che l'erbe, quando la luna è piena, hanno tutte le loro influenze' (2001: 344), no present en llatí. Com indica Ardisso (2001: 374,

Restaven sol tres dies per ésser la luna plena⁷⁸, los quals passats, en la primera nit de la plenitut sua, se despullà⁷⁹ Medea. Nua y descalça, ab cabells escampats, sola isqué de casa. Era la hora que'l natural repòs solta les cures⁸⁰ de tots los animals, y tots callats estaven, sens que les fulles dels arbres no-s movían ni fahia gens de ayre. Luían les esteles més de l'acustumat, de què no poch alegre Medea endresà les sues mans ves elles y tres vegades las saludà, altres tantes mullant-se los {57c} cabells ab la aygua del riu, alenat⁸¹ tres vegades; y ab veu baixa, girada a la terra, axí dir començà:

—O, nit, qui faelment guardes tots los secrets del dia, y vosaltres, esteles, qui seguiu en lo cel a la daurada luna, y tu, guia de aquelles, qui, consultada del que vull començar⁸², véns per dar-me ajuda. O, cantars y arts dels màgichs, y tu, terra, qui per a ells produeys diversitat de herbes. Ayre y vents, munts, rius y grans estanys, tots los déus de les silves y tots los de la nit, siau-me favorables, perquè yo, ab la vostra ajuda, fas contra lur natura tornar los rius a les primeres fonts, y ab lo meu cantar moch les ones del pèlech y repòs las mogudes, lanç los núvols de l'ayre y torn-los, com me vull, ab multitud de pluges, los vents me obeexen y romp ab mos encants la força de las vibras⁸³, fas⁸⁴ tremollar la terra y trach los infernals de mig dels escurs regnes. Yo moch los munts y fas mugir la terra, y a tu, luna, te aporte per força allà on yo vull; las esteles del carro, per los nostres dictats, he vist descolorir, y espanta's la alba de veura lo meu verí. Ab la ajuda vostra foren vensuts los toros y lo drach del regne de mon pare, y fon portat l'ancantat or en los regnes de Grècia. Ara la vostre endreça per alre he mester⁸⁵, perquè'm doneu del such de aquellas erbas ab qui yo pugua, revocant la vellesa del pare de Gèson, tornar aquell als primers anys de joven- {57d} tud florida. Y açò dar-m'o-eu⁸⁶! Perquè no han luit les esteles debades, ni debades lo carro, aportat per dos drachs, veig venir per a mi.

Y dient tals rahons, per lo mig de l'ayre fon devallat lo carro, en lo qual pujada sens tardar, guiant les regnes dels dragons entrenats, féu son camí per l'ayre. Dexà a part Tesàlia y girà los seus drachs en los regnes de Cret⁸⁷, y en tal loch trià les herbes dels munts Ossa, Pèlion, Òtrix, Pindo y Olimpo⁸⁸. Y las

1 passats] *Amb una titlla damunt la primera* a || 23 mester] mestre.

n. 38), el text es troba en Del Virgilio, però a continuació, fora del parlament de Medea. És, per tant, Bonsignori qui ha posat aquest passatge en boca de Medea, cosa que ha seguit Alegre.

⁷⁸ *per ésser la luna plena*: de l'italià 'che la luna fu piena' (2001: 344), mentre que el llatí té 'Tres aberant noctes ut cornua tota coirent | efficerentque orbem' ('Faltaven tres dies perquè els corns s'uissin en un tot i formessin un cercle', *Met.* VII.179-80). Vegeu nota anterior *la qual esperaré que hage complits los corns, perquè tenen tal hora les herbes més virtut*.

⁷⁹ *se despullà*: de l'italià 'se spogliò' (2001: 344), mentre que el llatí té 'vestes (...) recinctas' ('amb la roba descenyida', *Met.* VII.182).

⁸⁰ *solta les cures*: enteneu 'afluixa les preocupacions, relaxa'.

⁸¹ *alenant*: enteneu 'expulsant aire'.

⁸² *tu, guia de aquelles, qui consultada del que vull començar*: del llatí 'tuque, triceps Hecate' ('i tu, Hècate de tres caps', *Met.* VII.194), mentre que l'italià no té el passatge. Alegre segueix ignorant Hècate, deessa de la màgia, com ha fet anteriorment, tot i ser la divinitat protagonista de les arts de Medea.

⁸³ *vibras*: llegiu 'vibres', enteneu 'serpents'.

⁸⁴ *fas*: enteneu 'faig'.

⁸⁵ *he mester*: enteneu 'necessito'.

⁸⁶ *dar-m'o-eu*: enteneu 'm'ho heu de donar'.

⁸⁷ *en los regnes de Cret*: del llatí 'cretis regionibus' o 'cretis regionibus' ('a les regions de Creta', *Met.* VII.223), variants àmpliament difoses en la tradició textual del text llatí, mentre que l'italià no tradueix aquest nom. La lliçó acceptada actualment és 'certis regionibus' ('cap a unes determinades regions', *Met.* VII.223).

⁸⁸ *Ossa, Pèlion, Òtrix, Pindo y Olimpo*: de l'italià 'l'Ossa, de l'Otro e Pindo ed Olimpo' (2001: 345), mentre que el llatí té 'et quas Ossa tulit, quas altum Pelion herbas, | Othrysque Pindusque et Pindo maior Olympus' ('i les que ha produït l'Ossa, i les herbes de l'alt Pèlion, de l'Otrix, del Pindus, i de l'Olimp, més alt que el Pindus', *Met.* VII.224-5). El català pren

que li plagueran, algunes arrancà per haver-les ab rael, d'altres tallà las fulles. Y axí mateix pres moltes herbes de les ribes de Heridano, Enfriso, Penneu y altres rius⁸⁹, y no dexà de mesclar ab aquestes lo gram⁹⁰ de la riba de Euboya, no divulgat encara per lo mudar de la forma de Glaucho⁹¹. Ja passàvan nou
 5 dies y la novena nit del derrer jorn, havent cercat Medea totes les regions, tornà al loch de on era partida, abandonant los drachs, guia del seu passat camí, qui sol per lo sentir la aulor de les herbes éran rejoyenits.

No entrà Medea sota algun cubert, mes en lo camp, sote lo cel, estech fugint virils contactes, component dos altars, consecrant a la Luna⁹² lo dret y
 10 l'asquerra a la deessa de Joventut, los quals pus los hagué ornats de fulles de berbena⁹³ y d'altres rams salvatges, degollà un moltó negra, umplint de la sanch de aquell dos clots que havia fets, e, infundint sobre aquells altars dos vexells, {58a} la un⁹⁴ ple de mel y lo altre de let, dient paraules de encantació, cridava en sa ajuda a tots los déus de la terra. E perquè Èson era posat en lo
 15 estrem treball y tots duptaven que en moure-lo no morís, fêu novells prechs Medea al rey dels escurs regnes y a la muller furtada que no cuyten los membres del vell a retre la ànima fins que acabàs ella la obra començada; de què assegurada per prometença de ells, manà que aportassen lo treballat cors de Èson sobre aquells altars, y, havent ab sos dictats resoltos tots sos sentits en
 20 plenitut de son, quasi semblant home desanimat, lo ajagué sobre un lit fet de les dites herbes, manant après que se n'anàs Gèson y los altres ministrres, perquè ab ulls profans no torbassen lo seu sagrat misteri. Obeïren-la tots, y ella, ab cabells escampats, seguint lo costum dels qui festiven Bacho, circuïa los odorants altars, banyant en las foças⁹⁵ de la sanch del moltó negra moltes
 25 falles, y, enceses, après ne hornà los altars tres vegades, porgà lo vell ab flama y tres vegades lo rentà ab aygua, perfumant-lo altres tantes ab soffre. Y mentre feya açò, la sagrada medecina, qui ab una caldera de aram havia mesa al foch, començà de bullir, dintre la qual cohian la multitud de rael, de fulles e de flors que havia aportades, ab les quals ajustà gran multitud de pedrres
 30 precioses portades del levant, y mesclà ab açò arena de l'estrem Occident⁹⁶, y

2 Enfriso] eufriso || 15 duptaven] duptatauen || 18 aportassen] *Amb la t impresa invertida* || 23 festiven] festiueu || 26 ab] eb.

l'estructura oracional simplificada de l'italià, però recupera el Pèlion a partir del llatí. Simintendi té un text proper al llatí.

⁸⁹ *Heridano, Enfriso, Penneu y altres rius*: de l'italià 'Erodano e ad Anfrison ed a Perineo ed Ennifeo' (2001: 345), mentre que el llatí té 'Apidani (Eridani Ω, Tarrant 2004: 189) (...) Amphrysi (...) Enipeu (...) Peneos (...) Spercheides undae (...) Boebes' ('Eridan (Ω), Amfrisos, Enipeu, Peneu, les ones de l'Esperqueu, Bebe', *Met.* VII.228-30). Alegre soluciona l'eliminació de l'italià amb 'y altres rius' després de consultar el llatí.

⁹⁰ *lo gram*: enteneu 'l'herba'.

⁹¹ *lo mudar de la forma de Glaucho*: referència a l'episodi posterior (*Met.* XIII.904-65).

⁹² *a la Luna*: del llatí 'Hecates' ('a Hècate', *Met.* VII.241), mentre que l'italià té 'Proserpina' (2001: 345). L'italià torna a traduir el llatí 'Hecates' per 'Proserpina', però aquí Alegre tradueix 'la Luna', a la qual s'assimila Hècate. És el primer cop que en llatí apareix la divinitat amb el seu nom i no com a 'deessa triforme', apareguda així dues vegades abans d'aquest punt. Alegre ha traduït aquests dos casos anteriors per Diana i Prosèrpina, respectivament, mentre que Bonsignori ha traduït el primer cop 'Proserpina' i el segon cop 'madonna Eccate e madonna Ioventa'. L'alternança sembla pròpia del català, que cada vegada tradueix aquesta deessa d'una manera diferent (Diana, Prosèrpina, Lluna), mentre que Bonsignori tradueix o bé Prosèrpina o Hècate. Simintendi té, com en els dos casos anteriors, 'Diana' (1848: 82). Vegeu nota anterior *Prosèrpina*.

⁹³ *los quals pus los hagué ornats de fulles de berbena*: enteneu 'que després va ornar amb fulles de plantes verbenàcies'.

⁹⁴ *la un*: enteneu 'lo un' (*DCVB*, s.v. *la*), forma antiga de l'article masculí 'lo' davant el numeral i l'article indefinit 'un' o 'u'.

⁹⁵ *las foças*: llegiu 'les fosses'.

⁹⁶ *de l'estrem Occident*: de l'italià 'mare de Occidente' (2001: 345), mentre que el llatí té 'Oceani (...) mare' ('del mar oceà', *Met.* VII.267).

mès⁹⁷ {58b} del ros qui cau de la luna los vespres. No mancaren en aquesta caldera la pell del lop ni la escata de la serpent nomenada Chilindra⁹⁸, ni lo fetge del cervo, a les quals coses en la fi ajustà lo cap d'una cornella envellida nou anys⁹⁹. Ab aquestas y altres mil coses sens nom forní lo seu preposít

5 la magnífica Medea, y ab un ram de olivera mesclava tot allò que era dins la caldera, a què seguí una gran maravella, que aquell bastó sech se cobrí de fulles y, sens altre discús¹⁰⁰, se mostrà ple de olives, la qual cosa vista per ella, sens més dilatar la fi de sos treballs, degollà l'antich sogre, traent-li per la nafra tota la vella sanch y, prenent aquell, such de les herbes bullidas

10 dintre lo fret cors. La barba y cabells, dexada la primera blancor, foren tantost fets negres, fugí la primera magresa y dexaren les rugues lo estrem de aquells membres. Alsà's e fon en peus, essent tots sos nirvis forts, y no li par que sia de més de quaranta anys¹⁰¹, y, descarregat de la edat passada, restà ab lo desig no menys rejoyenit que los membres del cors¹⁰².

15 CAPÍTOL TERÇ, CONTINUANT LOS FETS DE MEDEA E NARRANT COM REJOVENÍ LAS NODRISSAS DE BACHO E AB ENGAN FÉU MORIR A PELLEU PER MANS DE SAS {58c} PRÒPRIAS FILLAS

Bacho, mirant del cel aquesta maravella, fonh¹⁰³ mogut a desig per tal camí poder rejoyenir las nimfas qui lo havian nodrit, e per ço, de l'alt cel devallant,

20 ab sos prechs obtengué de Madea la joventut per ellas.

Y perquè los engans en algun temps no cessen, fingí la nigromànticha¹⁰⁴ que se era barallada ab son marit, fugint als palaus de Pelleu¹⁰⁵. Acúllan-la las fillas, per ella enganadas, perquè lo rey, detengut per vallesa, ja envides sentia lo que's feya en casa. Y, mentre que clamant-se de Gèson recitava los béns

25 que per ella tenia, comtà entre los altres com a son pare de vell havia tornat jove, dilatant quant podia en açò ses rahons. Las verges filles de Pelleu tengueren esperança per tal hoir de renovar les forces aflaquides de l'antich rey, y de açò supliquen a Medea, promatent-li gran paga. Callà aquella per breu espay, mostrant estar duptosa, e ab ficta gravitat tengué una estona los

30 ànimos sospesos de las qui la pregaven, y en la fi los offerí de plaure'ls:

—Y perquè tengau més certa esperança —los dix— del que pot la mia art, portau-me un moltó dels pus antichs que trobar-se puguen¹⁰⁶.

16 REJOVENÍ] reioneni || 21 cessen] cesseny || 32 antichs] antihs.

⁹⁷ mès: del llatí 'addit' ('afegeix', *Met.* VII.268).

⁹⁸ *Chilindra*: del llatí 'Chelindri', variant testimoniada pel còdex *Dresd.* (Jahn 1823: 421), nom comú de la serp, no propi, en la lliçó acceptada actualment 'chelydri' ('serp verinosa', *Met.* VII.272). L'italià, en canvi, anomena la serp 'chelidro' (2001: 345), entenent-lo com a nom propi. Aquesta serp en llatí és 'Cinyphii' (*Met.* VII.272), és a dir, dels cínips, poble de Líbia, d'on és originària. L'italià no només ha interpretat el nom comú com a propi, sinó que ha eliminat el llatí 'Cinyphii', com ha seguit el català.

⁹⁹ *envellida nou anys*: de l'italià 'che avea nove anni' (2001: 345), mentre que el llatí té 'novem (...) saecula passae' ('antiga de nou segles', *Met.* VII.274).

¹⁰⁰ *discús*: enteneu 'transcurs del temps' (*DCVB*, s.v. *discurs* 2).

¹⁰¹ *que sia de més de quaranta anys*: del llatí 'ante quater denos hunc se reminiscitur annos' ('recorda que era així quaranta anys abans', *Met.* VII.293), que Bonsignori no tradueix.

¹⁰² *y descarregat de la edat passada, restà ab lo desig no menys rejoyenit que los membres del cors*: de l'italià 'e fatto fu tutto pieno de desiderio carnale. Vedendose Enson così tornato giovane e così lascivo' (2001: 346), no present en llatí.

¹⁰³ *fonh*: enteneu 'fou'.

¹⁰⁴ *nigromànticha*: del llatí 'Phasias' ('la Fasiada', *Met.* VII.298), en referència a Medea, anomenada així pel Fasis, riu de la Còlquida; l'italià no tradueix aquest mot.

¹⁰⁵ *Pelleu*: enteneu 'Pèlias', rei de Iolcos. Alegre usa 'Pelleu' tant per referir-se al pare d'Aquilles com per indicar aquest rei de Iolcos. Vegeu *Introducció* i *Índex de noms*.

¹⁰⁶ *un moltó dels pus antichs que trobar-se puguen*: traducció, amb eliminació, de l'italià 'el piú vecchio montone che voi avete ed io el farò tornare in agnello' (2001: 347), mentre que el llatí té 'maximus aevo est | dux gregis inter oves, agnus medicamine fiet' ('el moltó més vell

Lo qual pres degollà¹⁰⁷, metent aquell al foch dintre una caldera plena de such de er- {58d} bes, dintre les quals bullint apoquíran¹⁰⁸ los membres de aquell gran moltó, los corns y anys tots se desminuiran, y no tardà que dins aquella aygua belà com a anyell; da què, meravellades, cessà tantost aquesta
 5 maravella per un altre major, que lo moltó degollat, tornat anyell, saltà del foch y correch al corral per a mamar una ovella parida. Veure açò refermà tant la fe del dir de Medea a las fillas de Pelleu, que ab major instància lo promès demanaven. Mostrant aquella de voler-les complaure, posà al foch per bullir aygua pura y herbes sens virtut¹⁰⁹, y era la hora que los tres cavalls de Febo
 10 dins lo gran Oceano descansaven¹¹⁰, e lo quart, encalsat de la nit y asteles, cuytava per poder reposar ab los altres¹¹¹, quant Medea¹¹² ab sos encantaments féu adormir lo rey Pelleu y tots los qui lo guardaven. Met-se ella primera, seguxen les espantades donzelles, porta-les fins al lit on lo pare dormia y diu-los tals paraules:

15 —Què duptau, pusilhànimes? Estrenyeu los coltells, traheu-li la sanch vella perquè après per mi sien les venes buydes reumplertes de tendre y nova sanch. En la mà de vosaltres és la edat y vida del vostre antich pare. ¡Si res de pietat ha en los vostros ànimos, y si la esperança que haveu presa ab lo que haveu vist ja no s'és apartada devant los vostres ulls, feu sens por ara aquest servey
 20 al pare, ab los coltells levant-li la vellesa!

Y axí {60a} la cruel ab tals rahons se mostrà piadosa, y mostrant, per no metre-hi les mans, no ésser celerada, com és la major malvestat que executar podia¹¹³, que creent a son dir las donzelles començaren de ferir a lur pare, mes no tengué neguna tal esforç que ferint lo miràs¹¹⁴, ans ab colps orps¹¹⁵ li féran
 25 moltes nafres, entre les quals despertat en mal punt de son negre dormir, tot sanganós assajà de levar-se y, estenent los braços enmig de tants coltells, dix:

d'entre les ovelles, el guia dels vostres ramats, serà un anyell per al beuratge', *Met.* VII.310-1). Alegre recorre a l'italià, però elimina el rejuveniment del moltó, present en llatí.

¹⁰⁷ *Lo qual pres degollà*: simplificació de l'italià 'Le donne arrecaruno el vecchio montone, allora Medea li tresse el sangue vecchio' (2001: 347), mentre que el llatí té 'protinus innumeris effetus laniger annis | attrahitur flexo circum cava tempora cornu. | cuius ut Haemonio marcentia guttura cultro fodit et exiguo maculavit sanguine ferrum' ('Porten de pressa un llanut esgotat pels anys innombrables, amb les banyes retortes entorn dels clots de les temples; pren llavors el coltell hemoni i l'hi clava a la gola tota arrugada, i la sang tan escassa no embruta ni el ferro' (Parramon 1996: 177), *Met.* VII.312-5).

¹⁰⁸ *apoquíran*: enteneu 'empetitiren'.

¹⁰⁹ *posà al foch per bullir aygua pura y herbes sens virtut*: del llatí 'igni | imponit purum laticem et sine viribus herbas' ('al foc posa aigua pura i herbes sense poders', *Met.* VII.326-7), mentre que l'italià té 'miseli dell'acqua, la quale non avea nisuna virtù' (2001: 347). El passatge llatí es troba una mica més endavant, però Bonsignori l'anticipa en aquest punt, com també fa Alegre que, tot i això, el tradueix del llatí. Aquest cas mostra l'autoritat narrativa amb que Alegre fa servir el text de Bonsignori.

¹¹⁰ *era la hora que los tres cavalls de Febo dins lo gran Oceano descansaven*: del llatí 'Ter iuga Phoebus equis in Hiberno flumine mersis | dempserat' ('Tres vegades havia tret Febus el jou als seus cavalls, submergits en el riu d'Ibèria', *Met.* VII.324-5), mentre que Bonsignori té 'depo tre di' (2001: 347). Alegre associa el numeral llatí als cavalls, tot i que 'ter' és un adverb de repetició.

¹¹¹ *e lo quart, encalsat de la nit y asteles, cuytava per poder reposar ab los altres*: del llatí, que fa referència a la quarta nit, mentre que Alegre segueix amb els cavalls de Febus. Vegeu nota anterior *era la hora que los tres cavalls de Febo dins lo gran Oceano descansaven*.

¹¹² *Medea*: de l'italià 'Medea' (2001: 347 i 348), per bé que en italià no apareix en aquest punt concret, però sí al llarg de tot el capítol; el llatí té 'Aeetias' ('Eetíada', *Met.* VII.326).

¹¹³ *Y axí la cruel ab tals rahons se mostrà piadosa, y mostrant, per no metre-hi les mans, no ésser celerada, com és la major malvestat que executar podia*: per 'celerada' enteneu 'criminal'; del llatí 'his ut quaeque pia est hortatibus impia prima est | et, ne sit scelerata, facit scelus' ('Per pietat cadascuna, així exhortada, es fa impia i criminal anant contra el crim', *Met.* VII.339-40), que l'italià no tradueix.

¹¹⁴ *ferint lo miràs*: enteneu 'ferint-lo el miràs'.

¹¹⁵ *orps*: enteneu 'cecs'.

—Què feu, les mies filles, qui us ha armades contra lo vostre pare?

Oint parlar aquell caygueren de lurs mans los coltells sangonosos y caygué de lur cor lo comensat gosar¹¹⁶. Volia més parlar lo vell mentre tardava la ànima de exir del seu cors tan nafrat, quant Medea, acostant-s'i, lo degollà, y axí maltractat lo lançà dins la aygua que havia aparellada. Esperaven les filles veure lo pare viu, tornat en joventut, y dexà-les Medea conexent lo engan, umplint lo cel de dolorosos crits per la mort de aquell¹¹⁷.

CAPÍTOL QUART, EN QUI'S TRÀCTAN DIVERSES TRANSMUTACIONS,
RECITANT LOS LOCHS PER ON PASSÀ MEDEA, FUGINT, PER LA MORT DEL REY
10 PELLEU, LA IRA DE GÈSON

{60b} Aprés de tan gran maldat executada, duptant la ira del poble somogut y encara tement Gèson, qui, espantat de tan gran malvestat, per amostrar que li despleya la mort del rey, son oncle, la persegua¹¹⁸, fugí la cruel Medea, y, pujant en lo carro que portaven los drachs, pres son camí per l'ayre passant sobre lo umbrós munt de Pèlion y sobre lo regne de Philereo¹¹⁹ y lo munt de Òtriu¹²⁰, lochs coneguts per Carimbo¹²¹, qui en lo temps del diluvi de Deucalion, per les nimfes convertit en aucell, escapà de las ayguas.

Dexant a part esquerra la terra nomenada phitanea¹²², senyorejada per lo gran rey Èolo¹²³, y la gran roca qui amostra senyal de la serpent qui, per voler menjar lo cap de Orfeu, fon per Apollo en ella convertida¹²⁴, dexant ab açò la silva de Yda, en la qual Baco, per amagar lo furt, convertí lo jument en cervo, passà més avant per aquell loch on lo pare de Còrito¹²⁵ estava soterrat sota un munt de arena, y sobre aquells camps en què fon Mejera¹²⁶ convertida en ca, espantant ab lo novell ladrar los anyells d'aquell loch. Y passà per la ciutat euripila¹²⁷, en la qual restaren moltes dones ab corns, passant la host de

1 filles] files || 11 Aprés] *Amb un espai en blanc per a la capital, sense imprimir* || 19 Èolo] colo.

¹¹⁶ *lo comensat gosar*: enteneu 'l'iniciat atreviment'.

¹¹⁷ *y dexà-les Medea conexent lo engan, umplint lo cel de dolorosos crits per la mort de aquell*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià. Aquí es posa fi a la història de les filles de Pèlias i Alegre troba més adient tancar-la amb una acció d'aquestes dones; en Ovidi els canvis entre mite i mite acostumen a ser sobtats, sense transició.

¹¹⁸ *Aprés de tan gran maldat executada, duptant la ira del poble somogut y encara tement Gèson, qui, espantat de tan gran malvestat, per amostrar que li despleya la mort del rey, son oncle, la persegua*: per 'duptant' enteneu 'tement', i per 'somogut' enteneu 'agitat'; amplificació de l'italià 'E temendo che lle genti non sopravvenissero' (2001: 348), més un passatge de les *Allegorie* de Bonsignori ('Medea, uccidendo Pelleo, tornò a casa de Giason, el quale Giason s'arecò questo a grande ingiuria perciò ch'ell'avea morto el suo zio (...), per questo Giason la cacciò via', 2001: 348). Els passatges italians no tenen correspondència amb el text llatí. Alegre troba important afegir la ira de Jàson per l'assassinat del seu oncle, cosa que explica que l'afegitò de les *Allegorie*, en català, sigui part integrant de la història de la fugida de Medea, que apareix fins i tot en el títol del capítol en català.

¹¹⁹ *y sobre lo regne de Philereo*: aposició al mont Pèlion, residència del centaure Quiró, 'filireu' en tant que fill de la nimfa Fílira.

¹²⁰ *Òtriu*: enteneu 'Otris', muntanya del sud de la Tessàlia.

¹²¹ *Carimbo*: enteneu 'Cerambe', pastor convertit en escarabat, en grec κεράμβυξ; de les *Allegorie* 'Carimbo' (2001: 351), més difícilment del llatí 'Cerambi' (*Met.* VII.353), sense cap variant llatina ni en Jahn (1823: 428) ni en Tarrant (2004: 194) que expliquin el nom català.

¹²² *phitanea*: llegiu 'Pitanea, de Pitane', ciutat de la costa eòlica de Mísia, a l'Àsia Menor, avui Çandarli.

¹²³ *senyorejada per lo gran rey Èolo*: de l'italià 'la quale è signoriata da Eolu, re de'venti' (2001: 351), no present en llatí.

¹²⁴ *qui per voler menjar lo cap de Orfeu fon per Apollo en ella convertida*: l'italià 'questo dragone fu quello el quale diventò sasso, cioè quello che ingiottì el capo de Orfeo, poi ch'ello fu morto dalle donne' (2001: 351), no present en llatí.

¹²⁵ *Còrito*: enteneu 'Còrit', un fill de Paris.

¹²⁶ *Mejera*: enteneu 'Mera', noia convertida en ca; a partir d'una variant com 'Megera', testimoniada en el còdex *Berol.* (Jahn 1823: 429); l'italià no tradueix aquest nom.

¹²⁷ *euripila*: llegiu 'euripília, d'Eurípil', relatiu a un fill de Neptú i rei de l'illa de Cos.

- Hèrcules, y sobre Rodes, y sobre aquells pobles axí mateix passà qui són dits Tetelinas¹²⁸, qui en temps passat, perquè ab los lurs ulls tot quant vèyan mudàvan en nova forma, foren per Júpter tots negats en la mar. Passà après sobre las an- {60c} tiques muralles, en les quals Asídamas¹²⁹ se havia a
 5 maravellar, veent la sua filla mudada en coloma¹³⁰. Y de aquí partint, passà sobre l'estany de Íria¹³¹, habitat per molts signes¹³². En aquest loch se seguí que Filino¹³³ governat per son fill, après que per plaer d'ell hagué domats molts aucells y un leó molt brau, no volent admetre los prechs en domar-li un toro, anujat lo fadrí dix ab malencolia:
- 10 —Yo us faré penedir de no haver-me volgut de açò complaure! —y dient tals raons, se lançà de una roca. Creent tots que fos caygut, lo veren en lo ayre, cubert de blanques plomes y convertit en signe. La mare da aquest, anomenada Ýria, plorà tant per la mort de son fill, que abundant en làgremes se convertí en estany de son nom. Prop de aquest estany està Pleuron¹³⁴, en la
 15 qual regió Afros¹³⁵, en auell convertit, ab ales tremolants fugí les nafres que li fèyan sos fills. Après passà sobre Calàuria¹³⁶, en qui foren lo rey ab sa muller convertits en aucells, dexant a la mà dreta Selena¹³⁷, en qui Menèfron¹³⁸, seguint lo ús de bèstia salvatge, practicava ab sa mare los actes desonestes. E mirà de molt luny Cephèon¹³⁹, convertit per Apollo en peix mular¹⁴⁰ mentre
 20 plorava la mort de un seu nebot, y Eumèlides, convertida en auell, plorant la sua filla¹⁴¹. En la fi passà Medea sobre Èpiro¹⁴², de qui la fama entre los pobles escampa que antigament los hòmens y nasqueren de molts bolets plo- {60d} guts. Y acabada tal peregrinació, volgué tornar a visitar Gèson¹⁴³.

20 Eumèlides] enmelides.

¹²⁸ *Tetelinas*: enteneu 'Telquins', divinitats inferiors de l'illa de Rodes, experts en l'art de la forja i mags d'ulls malèfics; del llatí 'Telchinas' (*Met.* VII.365), mentre que l'italià té 'Chinachini' (2001: 354).

¹²⁹ *Asídamas*: enteneu 'Alcidamas o Alcídant'.

¹³⁰ *la sua filla mudada en coloma*: referit a Ctèsilla, filla d'Alcidamant, el cadàver de la qual desaparegué en ser sepultada i en el seu lloc aixecà el vol una coloma.

¹³¹ *Íria*: llegiu 'Hirie', mare de Cicne, transformada en llac, a la Beòcia.

¹³² *habitat per molts signes*: de l'italià 'luoco molto delettevole abitato dalli cigni' (2001: 355), mentre que el llatí té 'quae subitus celebravit olor' ('que va fer-se famós per un cigne sobtat', *Met.* VII.371-2).

¹³³ *Filino*: enteneu 'Filius', etoli convertit en cigne. El llatí té la forma 'Phyllius' (*Met.* VII.372), amb la variant 'Phillirus', testimoniada pel còdex *Sen.1* en Jahn (1823: 430). El nom català es pot explicar per la confusió entre la 'n' i la 'r' a partir d'aquesta variant, confusió de la qual no es pot determinar l'origen (lectura d'Alegre, tradició llatina, error d'impressió), motiu pel qual no hem esmenat el nom.

¹³⁴ *Pleuron*: enteneu 'Pleuró', ciutat d'Etòlia.

¹³⁵ *Afros*: enteneu 'Ofiada', filla dels ofis d'Etòlia; nom referit a la nimfa Combe.

¹³⁶ *Calàuria*: illa de la costa oriental de l'Argòlide, avui *Poros*.

¹³⁷ *Selena*: enteneu 'Cihene', muntanya d'Arcàdia, avui *Ziria*, on va néixer Mercuri.

¹³⁸ *Menèfron*: llegiu 'Menèfron', personatge incestuós.

¹³⁹ *Cephèon*: enteneu 'Cefis'.

¹⁴⁰ *peix mular*: enteneu 'cetaci semblant al dofí, però molt més gros, de color cendrós o negrenc, amb la boca rodona i un forat al cap per on llança raigs d'aigua; és l'espècie *Tursiops tursio*, molt voraç, que s'alimenta de peixos petits i grans i és molt temuda dels pescadors' (*DCVB*, s.v. *molar* 5).

¹⁴¹ *la sua filla*: del llatí 'natam', variant dels còdexs *Q* (Tarrant 2004: 195), mentre que la lliçó acceptada actualment és el masculí 'natum' (*Met.* VII.390).

¹⁴² *Èpiro*: enteneu 'Èfira', nom antic de Corint; del llatí 'Ephyren' (*Met.* VII.391), amb cap variant testimoniada que expliqui la variació del català; l'italià té 'Sirene' (2001: 358). Atès que la traducció és del llatí, no creiem que Alegre traduis 'Ephyren' per la regió grega de l'Epir; potser algun error d'edició explica la variació, per exemple, la confusió de la 'a' final en una 'o'. El català pot haver dut la forma 'Èpira' abans d'imprimir. Hem optat per no esmenar la forma, però accentuar-la diferent que l'Epir ('Epiro' i 'Èpiro'). Simintendi té una forma semblant al llatí ('Efiren', 1848: 90).

CAPÍTOL QUINT, EN QUI SE ACABEN LOS FETS DE MEDEA, NARRANT COM CREMÀ LA CASA DE GÈSON AB LA NOVELLA ESPOSA E MATÀ A SOS FILLS, APRÉS FUGINT, CASANT-SE AB EGEO, REY DE ATENES; PER HAVER TRACTADA LA MORT DE TESEU, FUGÍ AB LO SEU CARRO

5 En lo temps que circuí Medea les dites regions, Gèson se casà ab Creüsa, filla del rey Crehon. Y tornada, sentint en lo seu loch succeir nova esposa, ab un fecte present de camises brodades per part sua tramès a Creüsa. Al desplaçar de aquellas se cremà la mesquina ab lo real palau, de què no contenta, ans perquè de Gèson no restassen infants, havent-li mort davant los
10 dos fills que d'ell havia concebuts, fugint la ira del novament privat de muller y de fills¹⁴⁴, ab lo carro dels dragons verinosos, reblint Gèson de mil injurioses paraules, per l'ayre se n'anà. Y après de haver passades les terres de Pallància¹⁴⁵, qui veren lo just Fineo¹⁴⁶ e lo vell Pèrinfas¹⁴⁷ convertits en aucells, y ab aquests lo {60bisa} nét de Philomèon¹⁴⁸, en aucell convertit,
15 arribà la maleyta en la ciutat de Atenes, on acullida del rey Egeo¹⁴⁹ ab aquell se casà.

Fornit lo matrimoni, ja tornava Teseu de pacificar dues isles vehines de Ístmon¹⁵⁰, quant ab ses arts Medea, dissimulant aquell, féu que no fon del pare conegut. Acullit, emperò, fon com a estrenger dintre la real casa, lo que mirant
20 Medea, indignant lo vell rey contra lo fill, estimat estranger, componé las matzines¹⁵¹ per a matar Teseu, fetes de aquell verí que havia portat de les

5 En] *Amb un espai en blanc per a la capital, sense imprimir* || Creüsa] crensa || 7 Creüsa] crensa || 18 féu] fen.

¹⁴³ *Y acabada tal peregrinació, volgué tornar a visitar Gèson*: simplificació del llatí 'Sed postquam Colchis arsit nova nupta venenis | flagrantemque domum regis mare vidit utrumque, | sanguine natorum perfunditur impius ensis | ultaque se male mater Iasonis effugit arma' ('Mes, quan els colquis verins la nova esposa abrusaren, i, complaguda, el palau en flames va veure, l'espasa sens pietat amb la sang dels seus fos dos fills quedà bruta i, cruelment venjada, fugí de les armes de Jàson' (Parramon 1996: 180), *Met.* VII.394-7).

¹⁴⁴ *En lo temps que circuí Medea les dites regions, Gèson se casà ab Creüsa, filla del rey Crehon. Y tornada, sentint en lo seu loch succeir nova esposa, ab un fecte present de camises brodades per part sua tramès a Creüsa. Al desplaçar de aquellas se cremà la mesquina ab lo real palau, de què no contenta, ans perquè de Gèson no restassen infants, havent-li mort davant los dos fills que d'ell havia concebuts, fugint la ira del novament privat de muller y de fills*: de l'italià 'Passate che Medea ave le sopraditte contrade, Ovidio pone nel testo ch'ella arse Creusa con tutta la casa ov'ella abitava, ma per seguire el trattato com più ordine questa parte è posta denanti' (2001: 358). Bonsignori dóna dues referències: (a) ja ha explicat aquest episodi abans i (b) Ovidi narra aquí aquest passatge. Alegre fa cas de les dues referències de l'italià, ja que: (a) busca el passatge anterior de Bonsignori ('Giason tolse un'altra moglie e menòlasenne a casa e fu figliuola del re Atremonte, chiamata Creusa. E stato alcuno di, Medea chiamò li figliuoli, li quali ella avea de Giason, e si 'ro diò una camiscia invelenata e molte altre cose acciò che le portassero alla matrigna. E portando queste cose, Creusa se mise la camiscia indosso e subito fu tutta arsa e simelmente arse tutta la casa, ma per tutto questo non fu contenta Medea. Fatto questo, Medea prese li figliuoli e l'uno de loro uccise (...), si prese l'altro figliuolo (...) e gittòlo sopra 'l capo del padre', 2001: 349); i (b) incorpora el passatge en aquest punt, sense tenir en compte el que pot llegir en el seu còdex en llatí, que aquí no té aquest passatge. Sovint Alegre segueix la versió de Bonsignori, encara que contradigui la d'Ovidi, mostrant fins a quin punt la tradició té encara més pes que l'original.

¹⁴⁵ *Pallància*: enteneu 'de Pallas', en referència a l'Acropòlis d'Atenes.

¹⁴⁶ *lo just Fineo*: enteneu 'la justa Fene'; de la variant llatina 'iustissime Phineu' (*Met.* VII.399), testimoniada en els còdexs *Planud.*, *Paris.1* i *2* i *alii codd.* (Jahn 1823: 432); la variant acceptada actualment és 'iustissima Phene' ('justissima Fene', *Met.* VII.399), esposa de Perifant.

¹⁴⁷ *Pèrinfas*: enteneu 'Perifant', rei de l'Àtica, transformat per Júpiter en àguila; el nom no apareix en italià, ni hi ha cap variant llatina que expliqui la variació del català.

¹⁴⁸ *Philomèon*: enteneu 'Polipèmon', avi dels alcions.

¹⁴⁹ *Egeo*: llegiu 'Egeu', rei d'Atenes, pare de Teseu.

¹⁵⁰ *dues isles vehines de Ístmon*: de l'italià 'due isole vicine al monte Ismon' (2001: 359), mentre que el llatí té 'bimarem (...) Isthmon' ('l'Istme de dos mars', *Met.* VII.405).

¹⁵¹ *matzines*: enteneu 'substàncies verinoses preparades'.

regions sítiás¹⁵², lo qual se diu que era nat entre les dents de Cèrbero. És una via corba¹⁵³ per a l'infern, per la qual lo fort Èrcules aportà rosegant ab ulls indignats a Sèrbero, qui vaent-se sobrat¹⁵⁴, somogut¹⁵⁵ de greu ira umplí ensemps lo cel de tres orribles crits, escampant sobre los camps verdejants de la blanca espuma que exia de ses dents, y han cregut que ab la calor del sol se endurí aquella, restant matèria noïble¹⁵⁶, per a verins disposta, y fon nomenada «achònita»¹⁵⁷ per los veïns pagesos. Da aquesta componé Medea les metzines per a Teseu, y ja lo pare, ignorant, ministrava aquellas al fill, estimat enemich¹⁵⁸, quant mirant en lo pom de la espasa d'aquell viu les armes del regna de Atenes, per on conagué lo que las fictes arts de Medea li havían celat y ab cuyta levà la verinosa tassa de la boca de Teseu, qui astava per a beure, escusant la sua culpa y la mort de son fill. Temé Medea per tan manifest crim lo pe- {60bisb} rill de sa vida, y per posar aquella en segur ab la força de les maleytes arts, faent venir lo carro aportat per los drachs, per l'ayre se n'anà¹⁵⁹.

15 CAPÍTOL SISÈ, EN QUI-S TRACTA LA FESTA QUE FEREN EN ATENES PER LA VISTA DE TESEU, INTRODUIINT LA GUERRA DEL REY MINOS

Lo rey Egeo, posat que molt alegre fos, mirant son fill fora de tal perill, encara s'espantava recordant com per poch era restat que aquell no era mort y quant prop era estada la edat sua de sullar-se¹⁶⁰ ab leig crim. Ensén foch als altars, umple a tots los déus de dignes donatius, són ferits ab destrals los colls d'esforsats toros, sacrificant aquells per la vida del magànim Teseu. No-s comte negun dia de més festivitat ésser estat en Atenes: fan convits entre ells los honrats ciutadans, los manestrals y poble, parades per los carrers grans taules. Aprés de haver menjat, ajudat lur geni per la calor del vi, ballant cantaven les laors de Teseu, dient axí:

—Cavaller invictíssim, de la destresa y força tua se meravellà Meroton¹⁶¹, quant en ella metist aquell brau toro. Lo repòs ab què vuy lauran los vilans d'aquell loch obra és y do teu. Tu matist aquell vell, mal usant de ses forces en la mort de tants hòmens, y, escam- {60bisc} pant los ossos de l'acelerat¹⁶² ladre, com no volguessen rebre aquells la terra ni las ayguas, en la fi, axí lançats, se mudaren en roques, en qui resta fins vuy racort del nom d'Echiron¹⁶³.

Y dèyan altres cantant en aquell ball¹⁶⁴:

—O, Teseu, si los títols de tos fets volem ara comtar ab lo nombre dels anys de la tendra edat tua, tantes són las laors que avànsan als anys. Per tu,

10 havian] havia.

¹⁵² *sítias*: enteneu 'escites'.

¹⁵³ *via corba*: enteneu 'via amb pendent'.

¹⁵⁴ *sobrat*: enteneu 'guanyat'.

¹⁵⁵ *somogut*: enteneu 'agitat'.

¹⁵⁶ *noïble*: enteneu 'nociva'.

¹⁵⁷ *achònita*: enteneu 'planta venenosa, de la família de les ranunculàcies' (*DCVB*, s.v. *acònit*).

¹⁵⁸ *estimat enemich*: enteneu 'creient-lo enemic'.

¹⁵⁹ *faent venir lo carro aportat per los drachs, per l'ayre se n'anà*: de l'italià 'fece apparire el carro menato da li dragoni e si volò per l'aire' (2001: 359), mentre que el llatí té 'effugit illa (...) nebulis per carmina motis' ('ella fugí gràcies a unes boires mogudes per encanteris', *Met.* VII.424).

¹⁶⁰ *de sullar-se*: enteneu 'd'embrutar-se'.

¹⁶¹ *Meroton*: enteneu 'Marató', camps de l'Àtica on Euristeu deixà lliure un toro de Creta, que espantava els habitants del lloc fins que Teseu el matà. En Ovidi les gestes de Teseu s'inspiren en l'*Hècale* de Callímac (Álvarez-Iglesias 1995: 444), obra que reelabora les gestes d'Hèrcules.

¹⁶² *l'acelerat*: enteneu 'el criminal'.

¹⁶³ *Echiron*: enteneu 'Esciró', bandoler que precipitava a la mar els viatgers, mort per Teseu.

¹⁶⁴ *Y dèyan altres cantant en aquell ball*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

molt fort, tenim tots lo que comunament per lo bé públich solíam desijar; per tu tenim conaxença del vi¹⁶⁵.

Resonà la real sala per senblants crits del poble festivant, hi en tota Atenes en aquell dia no havia loch trist.

5 Mes fins avuy algú no ha sentit complida alegria¹⁶⁶, ans tostemps als alegres se segueix causa de algun anuig. Seguí's, en aquest temps que's fèyan alimares en Atenes per la venguda de Teseu¹⁶⁷, que lo rey Minos de Cret, per a venjar la mort de Andrògeo¹⁶⁸, fill seu mort en Atenes mentre estudiava¹⁶⁹, contra aquella ciutat aparellava guerra, qui, per bé que tingués potent exèrcit
10 per terra y per mar, ajustà ans de començar res ab son poder tot lo de sos amichs, congregant las forças de Xipre y d'altras isles vehines¹⁷⁰, entre les quals fon aquella qui fon traïda per Arres¹⁷¹, y, havent rabut l'or que demanat havia, fon per los déus mudada en aucell, en qui cuberta de negres plomes y ab peus negres, encara vuy té gran amor a l'or. Y havent passat moltes isles¹⁷²,
15 vengué Minos ab tot lo seu navili en Ohenòtria¹⁷³, axí per los antichs nomenada, mes lo rey Èacho, qui en {60bisd} ella regnava, per lo nom de sa mare, la nomenà Egina.

Y arribats en terra, corria tot lo poble desijant de conèixer home de tan gran fama. Ixen-li a camí Telamon, Peleu y Phoco, tres fills del rey Èacho, y més
20 tart de tots, detengut del pes de la vellesa, li isqué lo antich rey, demanant-li la causa que en tal loch lo portava, a qui suspirant dix:

—O, regidor del poble, per a venjar la mort del meu fill contra los de Atenes me faràs gran valença y usaràs de pietat, si en solàs de mon anuig manes a cent hòmens dels teus que ab lurs armes venguen en ma ajuda¹⁷⁴.

¹⁶⁵ *per tu tenim conaxença del vi*: del llatí 'Bacchi tibi sumimus haustus' ('per tu prenem el beuratge de Bacus', *Met.* VII.450), que l'italià no tradueix.

¹⁶⁶ *complida alegria*: enteneu 'alegria sencera'; del llatí 'gaudia (...) secura' ('alegria lliure de preocupacions', *Met.* VII.455).

¹⁶⁷ *que's fèyan alimares en Atenes per la venguda de Teseu*: per 'alimares' enteneu 'festes' (*DCVB*, s.v. *alimara* 1.1); de l'italià 'essendo gli atenesi in tanta festa per lo scampo de Teseo' (2001: 360), no present en llatí.

¹⁶⁸ *Andrògeo*: llegiu 'Andrògeu', fill de Minos, víctima d'una emboscada dels atenesos, gelosos d'haver estat vençuts per aquest en totes les proves de les Panatenees; segons una altra versió, mort pel brau de Marató enviat per Egeu. Les dues versions es troben a Apollod. (III.15.7). Vegeu Álvarez-Iglesias (1995: 445).

¹⁶⁹ *Andrògeo, fill seu mort en Atenes mentre estudiava*: de l'italià 'Androgeo, figliuolo del re Minoi de l'isola de Creti, fu morto ad Atene dagli scolari per invidia' (2001: 360), mentre que el llatí té 'Androgeique necem' ('la mort d'Andrògeu', *Met.* VII.458).

¹⁷⁰ *congregant las forças de Xipre y d'altras isles vehines*: traducció mixta de l'italià 'andò per tutte le cittadi e per tutte l'isule da presso' (2001: 360) i del llatí 'florentemque thymo Syron (Tyron Ciprum, *Q* Tarrant 2004: 198; *codd. plerique* Jahn 1823: 439) planamque Seriphon' ('i la pròspera Tir, i Xipre, i la plana Serifos' (Parramon 1996: 182), *Met.* VII.464). El passatge s'inclou dins les illes del recorregut de Minos per les Cíclades (Ànafa, els regnes d'Àstipalea, Míconos, Címolos i Paros), cosa que no recullen ni l'italià ni el català. El català pren l'estructura de l'italià i el sintagma 'l'isule da presso', però afegeix 'Xipre' a partir del seu còdex llatí.

¹⁷¹ *Arres*: enteneu 'Arne', princesa grega que va traïr la seva pàtria per donar-la a Minos a canvi d'or. Els déus la van transformar en gralla, sempre atreta per l'or i els objectes brillants. Ovidi és l'única referència d'aquesta història; l'italià té 'Erne' (2001: 360), mentre que el llatí té 'Arne' (*Met.* VII.465).

¹⁷² *Y havent passat moltes isles*: de l'italià 'andò piú oltra ad altre cittadi dalle quale ebbe grande aiuto' (2001: 361), mentre que el llatí dóna el nom dels llocs (Olíarios, Andros, Dídima, Tenos, Gíarios i Peparetos, *Met.* VII.469-71). El llatí indica que aquests són els llocs que no van ajudar Minos, detall que ha perdut l'italià i que tampoc recull el català.

¹⁷³ *Ohenòtria*: enteneu 'Enòpia', nom antic de l'illa d'Egina; del llatí 'Oenopiam' (*Met.* VII.472), mentre que l'italià té 'Europa' (2001: 361).

¹⁷⁴ *si en solàs de mon anuig manes a cent hòmens dels teus que ab lurs armes venguen en ma ajuda*: per 'en solàs' enteneu 'en consol' (*DCVB*, s.v. *solaç*); del llatí 'refert rector populorum talia centum: | arma iuves oro pro nato sumpta piaequae | pars sis militiae; tumulo solacia posco'' ('diu el governador de cent pobles: 'et demano que donis ajut a les armes preses en defensa d'un fill i que participis en una companya militar pietosa; reclamo consol per a un mort'', *Met.* VII.481-3), que l'italià no tradueix. Alegre assigna, de manera errònia, el numeral

A qui respòs Èacho:

—Rey¹⁷⁵, gran cosa demanes, y tal que per mi nunca serà atorgada, perquè ab neguns pobles no estich tan ligat ne só ab tan grans pactes com ab los de Athenes¹⁷⁶.

5 Anujà's lo rey Minos dient:

—Yo't faré car costar aquexos pactes!

Estimant per aquella hora més útil lo manassar que'l ferir, per no gastar aquí les sues forces y haver a dexar la principal empresa.

CAPÍTOL SETÈ, TRACTANT LA EMBAXADA DE ATENES AL REY ÈACO, E COM
10 COMTE LO REY A CÈFALO LA MORTALDAT PASSADA, AB LA TRANSFORMACIÓ
DE LAS FORMIGAS EN HÒMENS

Axí malcontent y manassant se partia lo rey Minos¹⁷⁷, y encara las veles de sos navilis se miraven {61a} de luny, quant una nau de Atenes entrà dins lo port de la ciutat Egina, la qual portava Sèfalo ab la embaxada de aquella
15 ciutat. Los fills del rey Èacho conegueren a Cèfalo, si bé lonch temps passava que no l'havían vist, y, ab plaer acullint-lo¹⁷⁸, al rey lo aportaren. Entrà en la sala reyal Cèfalo ab continent¹⁷⁹ de gravitat, retenint senyal de passada gentilesa, tal com la edat sua mostrar li consentia, aportant en la mà un ram de olivera, en senyal qu'era tramès de Atenes. Y venia enmig de dos jòvens, fills
20 del rey Palanta¹⁸⁰, Eliton¹⁸¹ e Buten¹⁸², qui, pus que en la primera entrada hagneren dit, acabà Cèfalo perseguint la necessitat de Atenes per dupte¹⁸³ del rey Minos, demanant ajuda, recordant las lligues y pactes qu'éran estades, y fins avuy duraven entre ells, no callant-se en la fi, per incitar més lur desig a les armes, com havia jurat lo rey Minos de haver lo imperi de tota Acaya. Y
25 axí, ab fecunda eloquència acabant de explicar lo càrrech de sa embaxada, li respòs lo rey Èaco:

—Vosaltres de Atenes no haveu de demanar ajuda de nosaltres, mes pendre-la tal com hajau mester, y vull que siau certs que no és poch vuy [lo] poder de aquesta nostra ysla. Per gràcia dels déus, no'ns manca la força de
30 potents cavallers de edat inescusable de treballs y fatigues: sí¹⁸⁴ tostemp plaent a ells vagen axí augmentant.

—Ans ho facen —dix Cèfalo— y cresquen los déus los ciutadans de la vostra ciutat, que certament me só molt alegrat quant, exint de la barca, he vist

9 COM] *om. Restituició d'acord amb la Taula inicial || 28 [lo]] la. Esmena efectuada per la plausible confusió del caixista entre o i a. En català no hi ha testimoniat 'poder' com a femení, però ho són els equivalents en llatí i italià ('potenza' i 'potentia'), i Alegre recorre sovint a préstecs d'aquestes llengües. Amb tot, en aquest passatge hem entès un error de caixista.*

'centum' al nombre d'efectius que Minos demana a Èac, mentre que en llatí el numeral es refereix a Minos/Creta, l'illa de les cent ciutats, com ja apareix en Homer (*Il.* II.649).

¹⁷⁵ *respòs Èacho: —Rey: de l'italià 'el re Eaco disse' (2001: 362), o del llatí 'huic (...)* Asopiades (...) dixit' ('a aquest digué l'Asopiades', *Met.* VII.484).

¹⁷⁶ *los de Athenes: de l'italià 'gli atenesi' (2001: 362), mentre que el llatí té 'Cecropidis' ('als Cecròpides', *Met.* VII.486).*

¹⁷⁷ *Axí mal content y manassant se partia lo rey Minos: amplificació de l'italià 'Si come Minoi se fu partito' (2001: 362), no present en llatí. El català afegeix, respecte de l'italià, l'estat d'ànim de Minos.*

¹⁷⁸ *y ab plaer acullint-lo: del llatí 'dextrisque dedere' ('unides les destres', *Met.* VII.495), no present en italià.*

¹⁷⁹ *continent: enteneu 'aire i actitud del cos'.*

¹⁸⁰ *Palanta: enteneu 'Palant', fill de Pandíon; amb els seus cinquanta fills es va alçar contra Teseu, a qui considerava un usurpador.*

¹⁸¹ *Eliton: enteneu 'Clitos'; de l'italià 'Eliton' (2001: 362), que explica la variació del nom en català. El llatí té 'Clyton' (*Met.* VII.500), sense cap variant en Jahn (1823: 442). Segons Ardisino (2001: 377, n. 129) el nom italià prové de Del Virgilio.*

¹⁸² *Buten: del llatí 'Buten' (*Met.* VII.500), mentre que l'italià té 'Buron' (2001: 362).*

¹⁸³ *per dupte: enteneu 'per temor'.*

¹⁸⁴ *sí: enteneu 'així'.*

multitud de {61b} jovent tan gran, y lo que és de major maravella, que tots son de una edat. Però senyor, volria-us demanar de molts que viu l'altra volta que fuy ací, que ara no-n veig algú.

Gemegà lo rey Èaco y ab plorosa veu axí dir començà:

- 5 —A plorós principi seguirà fi alegre, y ya pogués comptar la un sens l'altre! Mes dir-o-he¹⁸⁵ per orde, y, per no tenir-vos ab larges raons, cendre són fets los ossos de tots quants demanau y gran part de mes coses són perides ab ells. ¡O, cruel mal dels pobles, vengut per la ira de la iníqua Juno, qui tenia en odi aquesta terra per amor de ma mare¹⁸⁶! En los principis, mentre s'ignorava
- 10 la causa de tal mal contra ell, los hòmens se armaren de arts y medecines, mes sobrades totes defenses, no tenían camí de escusar la mort. Començà lo cel a cobrir-se de espessa calige¹⁸⁷, umplint los núvols de verí. Durà axò per quatre mesos continuats, y lo vent Àuster, portador de la mort, infectionave tot mon regne. Restaven totes les fonts y lachs enverinats per mil serpents, qui de nou
- 15 passejaven los camps no cultivats, e lo primer senyal que vem de tan gran novitat fon la mort de molts cans, bous, ovelles y aucells, y d'altra salvatgina. Maravellà's lo mesquí de pagès vent caure morts los bous sens acabar lo solch, lo bestiar de lana véreu, lançant grans bels, ab lo cors fret batre los peus en la terra y caure'ls tota la lana lur, com a tosos¹⁸⁸, y los cavalls esforçats, qui
- 20 en passat corrent fèyan polsar {61c} la terra y guanyaven los palis¹⁸⁹, oblidats de tota honor passada y de l'esforç de lurs pares, moriren gemegant dins lo estable. Oblidaven los porchs salvatges la primera furor, los cervos no corrian ni els onsos cridaven, tots empatxats per tan cruel langor¹⁹⁰; les silves, los camps y los camins éran plens de aquests morts y ab la pudor d'ells
- 25 corrompían lo ayre. Yo diré maravelles: no escapaven de aquest mal los laugers cans, ni los volants aucells per lur volar ni córrer, ans ab lo alè als mirants los nohían, escampant-se la contagió de aquest verí. Lo que fon major dan passà en los pagesos, e finalment la pestilència ab major avantatge mostrà ses forces dintre los murs de aquesta ciutat, primer començant la calor a torrar
- 30 dels hòmens las entràmenes¹⁹¹. Lo indici de açò era que s'enrogian, per la flama secreta, les galtes de aquells, y, per lo alè encès, los inflamà la lengua y obrian les boques per rebre lo ayre tèbeu¹⁹². No sostenían de jaure en lo lit ni de estar cuberts¹⁹³, mes en la dura terra posaven los lurs cossos, y era tanta la calor de aquells, que ans la terra per lur acostament se escalfava que ells no
- 35 sentían de la sua fredor. No y havia qui ajudàs a l'altre, perquè, noent¹⁹⁴ les arts a lurs possehidors, los metges morían ministrant medecina. En tal necessitat era cascú posat, que sol lo servia lo més car que tenia, y per major dolor molt sovint, ans de morir, lo primer malalt veyá devant sos ulls morir lo qui-l {61d} servia, no trigant molt en seguir-lo morint. Perden tots los malalts
- 40 la esperança, ni-s veyá a la fi de alguna malaltia fins en la sepultura. Dexa cascú las ànsies, no han cura de res, pus no vèyan camí de alguna utilitat.

32 en] enlo.

¹⁸⁵ *dir-o-he*: enteneu 'ho diré', forma del futur analític.

¹⁸⁶ *O, cruel mal dels pobles, vengut per la ira de la iníqua Juno*: del llatí 'Dira lues ira populis Iunonis iniquae | incidit' ('caigué sobre els pobles una desgràcia cruel per culpa de la ira de l'hostil Juno', *Met.* VII.523), mentre que l'italià té una explicació amplificativa del passatge. En llatí l'exclamació es troba on el català tradueix 'gran part de mes coses són perides ab ells', mentre que l'italià no té cap exclamació. Així, Alegre tradueix l'exclamació on li sembla més natural, sense seguir el llatí.

¹⁸⁷ *calige*: enteneu 'calitja, boira'.

¹⁸⁸ *tosos*: enteneu 'trasquilats' (*DCVB*, s.v. *tos*).

¹⁸⁹ *los palis*: enteneu 'les curses per guanyar un premi'.

¹⁹⁰ *langor*: llegiu 'llangor', estat de decaïment prolongat.

¹⁹¹ *entràmenes*: enteneu 'entranyes'.

¹⁹² *tèbeu*: enteneu 'tebi'.

¹⁹³ *cuberts*: enteneu 'vestits'.

¹⁹⁴ *noent*: enteneu 'danyant' (*DCVB*, s.v. *noure*).

Posada la vergonya, atenia cascú en lo més placent que al devant li venia; a les fonts, rius y pous corrian los malalts ab pressa per a beure, y no era tantost acabada la set com bevent acabave lo viure. Fugen, no sabent a on, y si a alguns mancaven tant les forces que no poguessen córrer, arrodolant anaven per la terra. Fugia cascú de la pròpia casa, parent-li que era enfeccionada. Y axí, perquè del mal la causa ignoraven, daven tota la culpa al loch a on morían. Véreu los uns ja mig desanimats anar per les carreres¹⁹⁵, altres plorant ageguts en la terra, girant los cansats ulls, ab derrer moviment estenent los lurs membres, los qui morían sobre los que éran morts. ¿Quin era yo lavors, o qual devia ésser, sinó avorrint la vida y desijant ésser fet part y companyó en la mort de tants meus? En qualsevulla part que girave los ulls veyia lo poble estès, no altrament que sota un pomer està sovint la terra cuberta de les pomes podrides o sota un roure gran multitud de glans. Devant les graus¹⁹⁶ dels temples estaven a muntons¹⁹⁷ los cossos morts. Qui fon qui en aquells altars no fes vans sacrificis? Quant sovint la muller per lo marit y lo pare per lo fill, mentre los déus pregaven, caygueren morts {62a} ans de complir la lur oració, restant en la mà d'ells parts de l'encens no cremat! Quant sovint los bous, esperant lo colp del qui·ls sacrificava, caygueren morts de semblant malaltia! A mi mateix, fent al déu Jovis sacrifici per mi, per la pàtria y per la vida de aquests tres fills meus, se seguí aquest cas, que mugí lo bou del sacrifici y tantost, sens rebre algun colp, caygué en terra mort¹⁹⁸. Yo viui molts cossos de morts lançats devant les portes dels sagrats temples, y viui a molts devant los matexos altars penjar-se per lo coll per a fugir, morint, la por que de tan crua mort tenían, exint ab plaer a camí als fets qui a la mort los cridaven. No era servat en lo portar dels cossos lo orde dels antichs, ans los més, sens ésser soterrats, jaían sobre la terra o sens orde algú éran lançats al foch, no dotats de alguns abillaments. Ja era oblidada tota honor acostumada fer a qualsevol dignitat de persones. Las espiras¹⁹⁹ de un munt dels cossos qui cremaven combatien ab l'altre.

»Cessaven ya les làgremes y passejaven entorn dels cremats cossos les ànimes plorades dels jòvens y dels vells, dels marits y dels fills. Ja no restava loch per a poder fer fosses ni arbres per a cremar més cossos, quant espantat per grop²⁰⁰ de tan grans mals, recorrent al déu Júpiter²⁰¹, axí diguí: “O, gran Júpiter, si no és fals lo que·s compte de tu, haver en temps passat fet ma mare prenyada, y si no t'és vergonya de ésser dit mon pare, plàcie't de voler tornar-me lo meu po- {62b} ble, o a mi ensemps ab ells met dintre un sepulcre.” Acabava yo tals raons, y, exhoÿt²⁰² per Júpiter, me donà per senyal un tro ab un gran lamp enmig del die clar. Alegrí'm de tal sentir y veure, y “sien per bé aquests senyals” diguí, e, girant acars²⁰³ los ulls en lo pati del reyal, viui un roure molt vell ab los rams clars, y perquè és arbre consecrat al déu Júpiter, me aturí més en mirar aquell, y viui, exint de un forat, pujar per ell una host de formigues portant gran pes ab las lurs bocas xiques, y mentre que mirant me

9 lavors] lanors || 14 Qui] que.

¹⁹⁵ *carreres*: enteneu ‘carrers’.

¹⁹⁶ *les graus*: enteneu ‘els graons’.

¹⁹⁷ *a muntons*: enteneu ‘a munts’.

¹⁹⁸ *caygué en terra mort*: de l'italià ‘moriva la bestia del sacrificio’ (2001: 364), mentre que el llatí explica que les entranyes dels animals han perdut les indicacions veritables (*Met.* VII.600-1), en referència al treball dels harúspexs, que predeien el futur observant les vísceres dels animals sacrificats.

¹⁹⁹ *las espiras*: enteneu ‘les guspises’.

²⁰⁰ *per grop*: enteneu ‘per tempesta’ (*DCVB*, s.v. *grop*).

²⁰¹ *recorrent al déu Júpiter*: de l'italià ‘recursi alla orazione al summo Giove’ (2001: 364), mentre que el llatí va directament a la invocació a Júpiter, sense l'entrada.

²⁰² *exhoÿt*: enteneu ‘escollat favorablement i atorgat allò que es demana’ (*DCVB*, s.v. *exaudir*).

²⁰³ *acars*: enteneu ‘per casualitat’ (*DCVB*, s.v. *acàs*).

maravellava de tan gran nombre diguí: “Pare molt bo, altres tants ciutadans
 dóna a mi per a umplir estas muralles buydes.” Tremolà, y sens força de vent
 lo roure somogué les grans branques. Sobrats de por restaren una estona mos
 membres sense força e·ls cabells arisats, mes après, acalant-me²⁰⁴, vaig adorar
 5 la terra. E axí estava en alguna esperança, negant a mi mateix tal creença, però
 en lo secret de mon cor favoria a mos desigs. Sobrevenint la nit, ab desig de
 repòs soltant mos membres al desijat dormir, me paregué en somni veure
 aquell mateix roure ab aquells matexos rams y ab tant nombre de formigues en
 10 ells com vetlant havia vistes, y ensemps ab açò me paregué sentir tremolar
 aquell arbre, y, caent les formigues sobre la dura terra, dexant la primera
 semblança, mudar-se totes en humana forma, restant d’elles altre tant nombre
 de hòmens.

»Passà ab tal somiar lo dormir, y esvellat estava maldient la vanitat de
 {62c} tal somni, clamant-me y dient que en los déus no ha negun poder, quant
 15 sentí en la plaça un gran murmur, parent-me que era multitud de veu de
 hòmens. Y mentre que escoltant escoltava veus no acostumades, mentre
 pensava encara somiar, per la vista, qui és sentiment reportador més de la
 veritat, me paregué veyá un gran nombre de hòmens, y refermat en tal
 veure²⁰⁵, mirant aquells per orde, a mi se acostaren, com a rey saludant-me;
 20 per on, de tan nova alegria, primer faent gràcies als déus, complí al gran déu
 Júpiter tots los vots que li havia fets, après partí al novell poble las casas y los
 camps de aquells qu’éran morts, imposant-los per nom que de aquell jorn
 avant fossen dits «Mirmídon», perquè lo nom respongués a la naxença d’ells.
 Los cossos d’ells ja·ls veus, y en les lurs custumes seguexen las formigues:
 25 discrets y pacients en sostenir treballs, són grans ajustadors²⁰⁶ y saben
 conservar lo que han ajustat. Aquests, Cèfalo, ab eguals anys y concordés
 volers te seguiran en defensa de la vostra ciutat, tostemp que lo levant, qui us
 hich ha aportats, se mudarà en ponent.

CAPÍTOL VUYTÈ, NARRANT LO DESASTRE DE LES AMORS DE CÈFALO, E
 30 COM FON FURTAT PER AURORA, E LA MORT DE POCRIS SA MULLER

{62d} Ab tals y altres rahons detengueren lo dia²⁰⁷, partint la una part de la
 nit en menjar y l’altra en dormir. Y venguda la lum del següent jorn, com
 encara regnàs lo levant y fossen empatxats²⁰⁸ de partir, Cèfalo ab los fills de
 Palanta anà al reyal palau, mes, perquè la basca²⁰⁹ de tornar a Atenes los feya
 35 diligents y vengueren a hora que no era lo rey, levat de son dormir, hisqué’ls a
 rebre fins a la porta primera Focho, lo tercer fill del rey Èacho, perquè los
 altres dos anaven per ciutat, triant y ajustant los que devían socórrer a Atenes.

Y portà aquells Focho en un pati, en qui una font ab ombre de molts arbres
 offeria plasant repòs per esperar que fos levat lo rey, y, asseguts ensemps
 40 entorn de aquella font, après de poques altres noves, mirant Focho en la mà de
 Cèfalo un dart ab la punta daurada, com aquell que era gran caçador, dexant a
 part totes les altres raons, a Cèfalo girat axí dir començà:

—La vista de aquex vostre dart, senyor Cèfalo, gran estona me ha tengut
 en dupte, ni sé encara veure de quin fust sie fet: si fos de faig altra color

7 veure] venire || 10 sobre] lobre || 27 qui us] quins.

²⁰⁴ *acalant-me*: enteneu ‘inclinant-me cap avall’.

²⁰⁵ *per la vista ... y refermat en tal veure*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.
 Alegre té interès pels sentits, com es mostra en passatges de la seva obra; en concret, la vista es
 relaciona amb l’amor, aquí el sentiment més fiable.

²⁰⁶ *ajustadors*: enteneu ‘que reuneixen guanys’; del llatí ‘*quaesiti*’ (‘que acumulen guanys’,
Met. VII.657).

²⁰⁷ *detengueren lo dia*: enteneu ‘s’entretingueren aquell dia’.

²⁰⁸ *empatxats*: enteneu ‘impedits’.

²⁰⁹ *basca*: enteneu ‘congoixa’.

tenguera, y si de pi o de xiprés, fóra més ple de nuus. Y, posat que²¹⁰ ignore la matèria d'ell, vos dich que los meus ulls no l'han vist tan gentil.

Y respòs la un²¹¹ dels dos germans fills de Pallanta:

—Encara, senyor, més vos marvellareu si sabieu totes les propietats de
5 aquest dart, que lançat a la ventura fa tot lo que voleu y torna en la {63a} mà
sens que altre no'l porta.

Per hojr açò més cresqué lo desig a Focho, y seguint la forsa de aquell a Cèfalo demanà per què té tal virtut ni qui la y ha donat. Tocat per dolorós recort de la muller perduda, axí plorant li començà a dir:

—Qui porà creure que aquest dart me empenga en plorar? Ell a soles hi
10 basta y bastarà tant quant los fats alargaran mon viure. Aquest perdé a mi ab
ma cara muller. Ya baldament²¹² may hagués vist yo semblant donatiu! Procris
fon ma muller, germana de Horicia²¹³, que Bòreas furtà²¹⁴. Si per ventura la
Fama ans haurà reportat a les orelles vostres lo nom y fats de aquella, mirant a
15 les belleses y gentils condicions de les dues, per cert Procris merexia més de
ésser furtada. Aquesta, ab voluntat de Ericteo, lur pare, fon casada ab mi, y ab
aquesta novell vincle de amor me ajustava. Tots los que-m conexian, per
l'acostament seu me estimaven més benaventurat, y certament ho era. No
parech axí als déus ni volgueren que u fós, que après de haver complit lo
20 primer mes ab companyia d'ella, com seguint mon costum, sobre lo verdejant
coll de Ymeto²¹⁵ un matí paràs los meus filats per a pendre algun cervo, la
clarajant Eurora, havent aquell matí lançades les tenebres del cel, encesa per
ma vista per força y contra mon voler prenent-me, me aportà en los richs
estrados del seu reyal palau. Yo só forçat a dir la veritat, perdon-me la deessa.
25 Encara que ella tinga la cara rossa de espantable mirar, {63b} ni sia luminosa,
ni si bé era reyna de totes les regions fronteres de la nit hi-s mullava en grans
banys de aygües odorants, no bastà ab ses forces en fer-me oblidar de la amor
de Procris. Tenint-la yo afixa en lo secret del cor, sovint per la boca proferia lo
seu nom, y tostemps quant era ab la deessa recordava y comptava de Procris,
30 dels pactes y fe del lit deseparat. Fon moguda la deessa a ira per tals rahons,
y anujada un dia de hojr nomenar Procris, ab fellonia²¹⁶ me dix: “Dexa, ingrát,
estar aquexas querelas y té la tua Procris, la qual, si gens de providència ha en
la mia pensa, vendrà temps que volrias no haver coneguda.” Y seguint la
concebuda ira, me tornà en lo coll, de on me havia pres, perquè anàs a Procris.
35 Mentre que me'n tornava, repetint en ma pensa lo dir de la deessa, comencí a
duptar y entrar en suspita que no hagués rompudes ma muller, en la mia
absència, las leys del matrimoni. Com recordava la edat y gentilesa sua més lo
dupte crexia, mes, pensant en lo bon criament y condició d'ella, cessava tal
duptar. Y passant més avant, crexia la suspita, recordant com l'Aurora, que era
40 celestial, havia adulterat, y perquè quants amam som zelosos per natura²¹⁷.
Preposí en mi mateix de cercar lo que trobar me pesara, y ab promesa de ricas
dàdivas²¹⁸ desliberí provar la fe de ma muller. Y crech bé que Eurora ab ses
arts crexia més la força de aquesta temor y ajudà'm mudant-me la semblança.

5 fa] fer || 22 clarajant] clarajaut || tenebres] tenebre || 33 seguint] seguit.

²¹⁰ *posat que*: enteneu ‘encara que’.

²¹¹ *la un*: enteneu ‘lo un’ (DCVB, s.v. *la*), forma antiga de l'article masculí ‘lo’ davant el numeral i l'article indefinit ‘un’ o ‘u’.

²¹² *baldament*: enteneu ‘així fos que’ (DCVB, s.v. 2.2).

²¹³ *Horicia*: enteneu ‘Oritia’.

²¹⁴ *que Bòreas furtà*: de l'italià ‘la quale fu rapita da Borreas’ (2001: 366), no present en llatí.

²¹⁵ *Ymeto*: enteneu ‘Himet’, muntanya prop d'Atenes, famosa per la mel i el marbre.

²¹⁶ *ab fellonia*: enteneu ‘amb ira’.

²¹⁷ *quants amam som zelosos per natura*: del llatí ‘cuncta timemus amantes’ (‘els amants ho temem tot’, *Met.* VII.719), no present en italià.

²¹⁸ *dàdivas*: enteneu ‘regals’.

Y axí, transformat en figura {63c} de un estrany mercader²¹⁹, cert de no ésser conegut, entrí per la ciutat de Athenes y entrí en ma casa, qui era neta de culpa y en tots sos ornaments dava senyals de casta dolor y ànsia per lo senyor absent. Maravellí'm en veure-u y fuy en punt de dexar lo començat engan,
 5 mes, mala²²⁰ per mon bé, no confessí lo ver ni volguí sens anuig acceptar los desijats besars. Viu la trista desafaytada²²¹ y ab tal gest que paria bé dona posada en congoxa per lo marit perdut, mes neguna abillada nunca fon més gentil, y de ací, senyor Focho, podeu pensar y fer deguda estima de quant era gentil. Què comptaré? Quantes vegades la virtut sua donà repulsa a les mies
 10 requestes! Quant sovint me dix ella: “De un sol só, y per aquell, aonsevulla que sia, tench guardats tots mos plaers.” A qui no fóra açò prova bastant de fe entegra²²²? No me'n contentí yo, ans, més treballant de nafrar mi mateix, tantes y tan fíctes rahons ab oferta de riques joyes e de gran nombre de diners li presentí per conduhir-la a admetre mos prechs, que la posí en dupte, lo que
 15 vaent, sens detenir-me més, torní en ma semblança y, lançant contra ella un gran crit, amostrí com era son marit, dient-li ab paraules irades: “A, desleal, lo meu hoir te acusa, y yo só testimoni de ta poca bondat!” Callà ella, y sens dir res, vençuda de vergonya, fugí la enganosa casa de son marit traÿdor, y per causa de mi, avorrint tots los hòmens, per las silvas y monts seguí a Diana.
 20 »Veent-me yo desempa- {63d} rat y sol, ab més força penetrant lo encès foch de amor al secret de mos ossos, per los boschs la seguia, demanant-li perdó y confessant la culpa que havia comesa, posant-li al devant que ab tants donatius com li offerí yo fóra estat empès, essent offerits a mi en qualsevol letgesa. Pus me viu penedit, parent-li ésser venjada de totes mes offensas,
 25 tornà estar ab mi y ab la amor primera continuam molts anys ensemps la nostra vida. Y presentà'm en do un ca anomenat Lèlapa²²³, que li havia donat la casta Diana mentre que la seguia, de tal condició que no li escapava per córrer alguna cosa, y aquest dart que'm veeu en la mà ab les condicions que ya heveu hoïdes.
 30 —Lo dart ja'l veig —dix Focho—, mes meravell-me com no portau lo ca. Y responent dix Cèfalo:
 —Hoïu, senyor, cosa de maravella. Los hòmens de Tebas, primer no entenent les respostes duptoses de la deessa Temis, dexaren los altars de aquella sens dons ni sacrificis, y voltats a les naves²²⁴ cobraven d'ellas a lurs
 35 demandes las respostes més clares. De què indignada la deessa Temis tramès en los camps de Thebas una fera qui guastava aquells y feya sentir als pastors

24 penedit] *Amb la segona e tacada per tinta.*

²¹⁹ *de un estrany mercader*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià; a més de la història d'Aglauros, la de Procris i Cèfal també pot tenir alguna relació amb la trama de la *Faula* d'Alegre, per la compra de l'amor amb diners i pel paper important de Diana. L'afegitó no prové de les *Allegories*, però depèn de la *Genealogia* de Boccaccio: 'Qui cum se mercatorem finxisset' (XIII.65.1, 1998: 1340). La transformació de Cèfal en mercader es troba al comentari de Servi a *L'Eneida* (VI.445). També l'amant que compra l'amor de la Dyana de la *Faula*, de nom Neptú, és descrit per Alegre com un 'mariner' que arriba a Barcelona, potser un mercader; vegeu Torró (1994: 231-3).

²²⁰ *mala*: enteneu 'en mala hora' (DCVB, s.v. *mal* 3.1c).

²²¹ *desafaytada*: enteneu 'desarreglada'.

²²² *fe entegra*: enteneu 'fe íntegra'.

²²³ *Lèlapa*: enteneu 'Lèlaps', del grec 'λαῖλαψ' ('huracà').

²²⁴ *naves*: de l'italià 'Driades' (2001: 368), mentre que el llatí no té el passatge. Com indica Ardisino (2001: 378, n. 160) 'Bonsignori traduce fedelmente Giovanni del Virgilio (ma usa "Driades" dove GdV dava "Naiades", GdV 66r)'. Amb tot, cal tenir present que Alegre usa rarament el mot 'driades', cosa que permet explicar aquesta coincidència amb Del Virgilio, potser per una assimilació de les 'driades' amb les 'nàiades'. La coincidència també es pot explicar per alguna variant de Bonsignori que no tenim registrada o per una consulta puntual al text de Del Virgilio, text que Alegre diu haver vist, però sense punts de contacte sostinguts amb la traducció catalana. Vegeu *Introducció*.

multiplicats damnatges²²⁵. Per a caçar aquella nos ajustam gran flota de vehins y cenyim los camps ab grans e forts filats, mes aquella, leugera, ab un salt passava los filats y las cordas, fugia la multitud dels cans qui la encalçaven, no fent negun cas d'ells. Demànan lo meu ca, Lèlapa nomenat, sabent la sua fa-
 5 {64a} ma. Tenia'l yo ligat, y estava combatent per a rompre les cordes ab gran gana de córrer. Soltí'l e envides²²⁶ fon partit de mos peus quant a penes lo verem. Però seguint lo rastre dels seus per la polç somoguda pugí en un coll, de on torní a veure lo córrer de aquell com encalçava²²⁷ a la fera laugera, qui no seguia en lo córrer dret camí. Falsant lo cors enganava lo ca qui la seguia,
 10 molt sovint corrian a la par y, parent-me que la tenia, ya li escapava aquella, obrint lo ca en va la força de sas barras. Girí yo a les forces del dart y, mentre que la mia dreita mà revenia aquell per voler-lo tirar, girant los ulls al ca y a la fera, viu los dos en marbres convertits, retenint en aquells les pròpies semblances. Y parían encara la un²²⁸ fugint y l'altre encalçant, y jutjàreu, si·ls véseu, que ladrava lo ca ab la boca uberta. Axí volguéran los déus que restassen los dos sens ésser vençuts en córrer, si alguna deïtat havia en aquells.

Ab tals raons acabà Cèfalo la fi del ca Lèlapa, quant li demanà Focho per qual via aquell dart a plorar l'empenyia, a qui responent dix:

—O, Focho, alegres principis té la mia dolor, los quals diré primer perquè
 20 encara·m plau recordar lo temps de ma prosperitat y d'aquells primers anys que yo per ma muller y ella per mi fom²²⁹ benaventurats. Una entrecambiada cura conservàvem los dos, una igual amor ensemps nos ajustava, no cambiara ella a mi per lo gran Júpiter, ni yo per alguna, encara que fos Venus, la oblidara. {64b} Tan eguals flames nostres pits ensenien. Ferint los primers
 25 raigs del sol las altesas dels munts, tots matins me n'anava a caça, no portava ab mi servidors a cavall ni aucells ni molts cans ni encara filats, sol ab aquest sol dart entrava en los boschs, mes en lo migdia, escalfant-se lo sol, sentia mancar la força de mon braç per mort de moltes feres, retret en alguna ombra cercava la frescor y, cridant la frescor de l'embat, anomenant-la «aura», axí deya sovint cantant per descansar: “Vine, aura gentil, vine per ajudar-me, o graciosa, entra dintre mos pits, y com sols, aparta de mi la gran calor que·m crema.” Y per ventura²³⁰, guiat per los meus fats, ab aquestes ajustava altres raons de home enamorat, dient-li axí mateix: “Tu és lo meu delit, tu sostens e recreas, tu fas que me adelite de estar en aquest loch, aquest teu espirít
 35 tostemps sia rebut ab plaer dintre la mia boca.” En aquestes paraules sospitoses no sé qui alargà les orelles, y hoït lo nom de «aura» tan sovint nomenat, pensà que era nom de alguna nimpha, estimant que era yo enamorat de aquella. Y sens més dilatar denuncià a Procris tot lo que havia hoït. Y perquè la amor fa que·ls²³¹ en qui reposa an poch afany de creure, tantost de dolor sobrepresa, segons me han comptat, caygué mig morta en la terra, y après tornada en son seny se anomenà mesquina y maleyta per los fats, clamant-se de la fe que era entre los dos. Y axí, per fals crim somoguda, temia·l que no era sinó un {64c} nom sens cors, y dol-se no menys la desventurada que·s dolguera de haver vist de mi vertader adulteri. Tornava a
 40 duptar, esperant la mesquina de sentir fals lo que havia hoït. Nega fe al report a solas, en açò que sens veure no crega la culpa del marit.

»A què seguí que un dia, seguint a mon costum, essent anat a caça, en la hora del migjorn, agegut en les herbes “vine, aura” diguí, “sana lo meu treball.” Parech-me, mentre axí parlava, sentir lo so d'altres paraules, y no

²²⁵ *damnatges*: enteneu ‘danys’.

²²⁶ *envides*: enteneu ‘amb prou feines’.

²²⁷ *ençalçava*: enteneu ‘corria darrere per agafar-la’.

²²⁸ *la un*: enteneu ‘lo un’ (*DCVB*, s.v. *la*), forma antiga de l'article masculí ‘lo’ davant el numeral i l'article indefinit ‘un’ o ‘u’.

²²⁹ *fom*: enteneu ‘fórem’.

²³⁰ *per ventura*: enteneu ‘per casualitat’.

²³¹ *que·ls*: enteneu ‘que aquells’.

molt luny de mi, y, continuant de dir “vine, aura molt cara”, sentí moure les fulles d’un barser²³² que era prop, y, pensant que tal moure causava algun animal amagat, en tal loch tirí, devés la part on los rams se movían, lo victoriós dart. A, las²³³, que Procris era, tenint enmig dels pits la nafra incurable! “Ay de mi!” cridà ella; e yo, com a horat²³⁴, conexent la veu de ma muller, correguí devés ella. Trobí-la ja mig desanimada y ab la roba esquinçada, tota plena de sanch, que arrencava lo dart de la nafra cruel. Prenguí en los meus braços lo seu cors, a mi més car que·l meu, y, rompent la camisa, comencí a ligar la sua fresca nafra, treballant en va de estancar la sanch, pregant-la ab grans crits que a mi, celerat, no desempar, morint. Ja mancant-li les forces, en lo mig del morir se forçà de parlar en tal forma: “Senyor, per los pactes del nostre matrimoni, per los subirans déus, per aquell bé que us he may merescut, y per aquella amor qui fins ací acompanyant-me és estada cau- {64d} sa de mort tan dolorosa, vos demane en gràcia que aquexa Aura, novament per vós tan estimada, après la mia mort no tenga lo meu loch.” Havia dit, y finalment coneguí y aprenguí la causa de sa mort ésser la error del nom. Mes, què m’aprofità tan tarda conexença? Mentre axí-m dolia del cas tan desestrat, morí, fugint ab la sanch les sues poques forces. Tant quant pogué mirar, mirà a mi. E axí la mesquina de ànima m’inspirà en la cara, però morí contenta pus la assegurí de no casar ab Aura.

Plorant tots los hoints, mentre que ab multitud de làgremes Cèfalo recitava tals noves, entrà ab los dos fills per aquell pati lo rey Èacho, aportant a Cèfalo los novells cavallers per socós de Athenes, los quals, guarnits de forts armes, ab refermament de moltes gràcies acceptà.

25 ACABA LO SETÈN LIBRE

14 gràcia] grecia.

²³² *barser*: enteneu ‘mata de plantes espinoses’.

²³³ *las*: enteneu ‘infeliç’.

²³⁴ *horat*: enteneu ‘perturbat d’enteniment’.

COMENSA LO VUYTÈ, E CAPÍTOL PRIMER, EN QUI-S TRACTEN DUES TRASFORMACIONS, SO ÉS, DE NISO Y SILLA EN AUCELLS

E descobrint la estela de Lucífer la claror del novell dia, començant lo
 5 ponent a regnar¹, Cèfalo ab los seus muntant en la nau desplegaren les velas al
 vent, qui no-ls mancà fins haver lançat ancorer² en los ports {65a} desijats³.
 En aquest temps l'axèrcit del rey Minos corria les riberes vehines de Atenes y
 ab totes ses forces combatia la ciutat de Alcítóhe⁴, en qui lo rey Niso
 senyorejaba, y tenia entre los blanchs una mota de cabells d'or, per qui
 10 disponían los fats que sens ésser-li tallats no perdria lo regne⁵.

Sis mesos⁶ contínuus durà aquesta guerra y encara la fortuna de la batalla
 no-s podia jutjar, ans la Victòria ab duptoses ales sovint volava de la una part a
 l'altre⁷. Veïna dels murs de la ciutat era una real torra en qui-s comte haver
 Febo posat la sua viula⁸, de què restava a la pedra tal virtut que, tocada per
 15 algú⁹, feya lo so de aquella. En aquesta gran torra, sovint, en temps de pau,
 Silla¹⁰, filla de Niso, muntava, tocant ab una pedra la roca resonant, y durant

¹ *començant lo ponent a regnar*: traducció, amb eliminació, del llatí 'cadiit Euris et umida surgunt | nubila; dant placidi cursum redeuntibus Austri' ('cau l'Euros [=vent de l'est] i s'aixequen núvols humits; els Austres [=vents del sud] plàcids faciliten el rumb per als que retornen', *Met.* VIII.2-3), no present en italià. A la primera part, Alegre tradueix el sentit del llatí, tot i que inverteix els protagonistes: en comptes d'amainar el vent de l'est, mana el vent de l'oest; la segona part és eliminada en català.

² *ancorer*: enteneu 'àncora' (*DECat*, I.304a17, s.v. *àncora*) o 'pedral que serveix d'àncora a les naus' (*DCVB*, s.v. 3).

³ *qui no-ls mancà fins haver lançat ancorer en los ports desijats*: traducció lliure del llatí 'ante exspectatum portus tenuere petitos' ('arribaren als ports desitjats abans d'hora', *Met.* VIII.5), mentre que Bonsignori té 'onoratamente fuorono ricevuti' (2001: 381). Alegre omet el fet d'arribar abans d'hora, i alhora refà el llatí 'tenuere', amplificant-lo en l'expressió 'lançar ancorer'.

⁴ *l'axèrcit del rey Minos corria les riberes vehines de Atenes y ab totes ses forces combatia la ciutat de Alcítóhe*: per 'Alcítóhe' enteneu 'Alcàtous', rei de Mègara; de l'italià 'Venendo lo re Minoi ad Atena, passò allato una città chiamata Alcitoe' (2001: 381), mentre que el llatí té 'Minos Lelegia litora vastat | praetemptatque sui vires Mavortis in urbe | Alcathei' ('Minos devasta les costes dels lèlegs i prova les seves forces de Mart a la ciutat d'Alcàtous', *Met.* VIII.6-8). Els lèlegs són els habitants de Mègara, a l'Istme, per un dels seus reis, anomenat Lèlex; la ciutat també és anomenada 'd'Alcàtous' pel nom d'un altre dels seus reis. Alegre construeix la seva oració a partir de l'italià, introduint la ciutat d'Atenes, no present en llatí, i eliminant els lèlegs com a referència per a Mègara.

⁵ *y tenia entre los blanchs una mota de cabells d'or, per qui disponían los fats que sens ésser-li tallats no perdria lo regne*: de l'italià 'Costui aveva una gran cespia de capelli ed erano d'oro, ed era fatato che fine ch'elli aveva quelli capielli non perderia mai la città né'l regno' (2001: 381), mentre que el llatí té 'cui splendidus ostro | inter honoratos medioque in vertice canos | crinis inhaerebat, magni fiducia regni' ('que tenia entre els seus cabells blancs venerables, enmig del cap, un que replandia pel seu color de porpra, garantia del seu regne poderós', *Met.* VIII.8-10). El llatí no té cap variant per al mot 'ostro' ('de porpra', *Met.* VIII.8), del tipus 'aureo', tot i que aquesta lectura podria explicar el canvi en italià. Certament Bonsignori, com indica Ardissino (2001: 415, n. 6), tradueix Del Virgilio, però aquest no especifica el color del cabell; per tant, l'italià introdueix que són d'or, potser arran de la lectura esmentada. En un escoli a Eurípides Nisus té 'χρυσῶν πλόκαμον' (Schol. Eurip. ad *Hipp.* 1200), cosa que remunta ja a l'antiguitat aquesta variació en el color, contràriament al que indica Pellissa (2017: 461). Sigui com sigui, Alegre construeix la seva oració a partir de l'italià, amplificant la segona part del passatge i seguint Bonsignori en relació al color del cabell.

⁶ *Sis mesos*: de l'italià 'sei mesi' (2001: 381), mentre que el llatí té 'sexta resurgent orientis cornua lunae' ('per sisena vegada s'aixecaven els corns de la lluna que sortia', *Met.* VIII.11).

⁷ *ans la Victòria ab duptoses ales sovint volava de la una part a l'altre*: del llatí 'inter utrumque volat dubiis Victoria pennis' ('la Victòria vola entre una part i l'altre amb ales dubtoses', *Met.* VIII.13), que Bonsignori no tradueix.

⁸ *viula*: enteneu 'viola', instrument de corda; del llatí 'lyram' ('lira', *Met.* VIII.16) o de l'italià 'cetira' (2001: 382).

⁹ *tocada per algú*: de l'italià 'essendo poi toccata' (2001: 382), no present en llatí.

¹⁰ *Silla*: enteneu 'Escilla'.

lo siti sovint dellà¹¹ mirava los conflictas de Març, y ja, per continuat ús, conexia los noms dels nobles de l'exèrcit¹², conexia les armes y cavalls de aquells, y devant tots conexia lo duch fill de Europa, tant, que passava los límits de simpla conexença. Al seu judici Minos tostemps era gentil, armat o abillat ab elm y ab escut li paria molt bé¹³, quant corria la lança loave la verge la força de aquell, acompanyada de art y destresa, quant tirava de arch jurara ella que era igual ab Apol·lo. Aprés, quant desermat amostrava la blanca cara mesclada ab vermella color¹⁴ y ab un bastó en la mà bornava lo cavall, constrenyent ab fort fre la boca de aquell, envides¹⁵ la mesquina filla del rey asitiat era de si mateixa¹⁶. Nomenava benaventurat al bastó que·l tocava {65b} y al fre que ab sa mà regia. Tal força de grat¹⁷ sentia dintre si! Y desijà poder passar lo camp dels enemichs, y fon en punt alguna hora de saltar de la torra; e, oblidant lo perill dels altres, obrir les portes de la ciutat volgué alguna hora, o fer qualsevol cosa que fos pler del rey Minos. Y axí, alt¹⁸ asseguda, mirant les riques tendes del real camp, fêu començ a tals noves:

—En dupte só si m'alegre ho·m dolgue¹⁹ de aquestes batalles: dolch-me que ame lo qui m'és enemich, alegre'm emperò com penç²⁰ que sens tal guerra nunca l'aguera vist. Prenent a mi porà finir la guerra. O, més bell de tots los reys, si tan gentil com tu fon ta mare Europa, degudament per ella fon empès en amor lo gran Júpiter! Ja·m fossen atorgades per a volar les ales, perquè passant fins a la tua tenda te palesàs lo grat que tench de tu, e·t fes oferta de qualsevulla cosa, pus que no demanasses que traís la ciutat, com vulla ans perdre la sperança de pler tan esperat que caure en tal culpa ni sullar lo meu nom per crim de traïció, si bé sovint la virtut y clemència del vencedor à fet a molts útil l'èsser vensut. Aquest, ab drete causa²¹, à moguda la guerra per a venjar lo fill que li han mort, y, perquè lo dret afavoreix les armes, pens que serem vensuts, y si·s segueix axí, quina fi se espera en aquesta ciutat, com ell ab força haurà romput les portes, so que ara pot fer la mia ferma amor? Y no

¹¹ *dellà*: enteneu 'des d'aquell lloc'.

¹² *dels nobles de l'exèrcit*: del llatí 'procerum' ('dels herois', *Met.* VIII.21) o de l'italià 'li baroni' (2001: 382).

¹³ *Minos tostemps era gentil, armat o abillat ab elm y ab escut li paria molt bé*: de l'italià 'intanto che ciò ch'ello faceva, o intrava in nave o armavase de scudo o di lancia, lodava e commendava tutte sue opere' (2001: 382), mentre que el llatí té 'Minos, | seu caput abdiderat cristata casside pennis, | in galea formosus erat; seu sumpserat aere | fulgentem clipeum, clipeum sumpsisse decebat' ('si Minos amagava el seu cap amb un casc de crestes amb plomes, era formós amb l'elm; i també, si agafava de bronze rellunt un escut, l'escut que agafava li esqueia', *Met.* VIII.24-7). L'estructura oracional depèn de l'italià, en relació especialment a les eliminacions, però Alegre manté les dues armes del llatí ('galea', 'clipeum'), corregint l'italià que té 'scudo' i 'lancia', i eliminant l'italià 'o di lancia, lodava e commendava tutte sue opere', que en llatí apareix a continuació.

¹⁴ *amostrava la blanca cara mesclada ab vermella color*: del llatí 'faciem (...) nudaverat (...) | purpureusque albi (...) | (...) equi (...) regebat' ('mostrava la cara, i, vestint-se de porpra, guiava el seu cavall blanc', *Met.* VIII.32-4), mentre que l'italià té 'se cavava l'arme e vestivase de porpure bianca' (2001: 382). L'italià associa el color blanc a la porpra, mentre que el llatí es refereix al color del cavall de Minos; el català l'associa a la seva cara. L'italià i el català refereixen els dos colors a un mateix objecte, en un cas són les vestidures i a l'altre el rostre.

¹⁵ *envides*: enteneu 'a penes'.

¹⁶ *era de si mateixa*: enteneu 'conservava el senderi'.

¹⁷ *força de grat*: del llatí 'impetus' ('impuls', *Met.* VIII.38), que l'italià no tradueix. El nom 'grat' apareix sovint a l'obra sentimental d'Alegre (Pellissa 2016). Com aquí es comprova, per 'força del grat' Alegre entén el primer impuls, incontrolat, de l'enamorament. Vegeu la *Resposta de Pere Torroella a una demanda de Francesc Ferrer sobre el grat* (Rodríguez Risquete 2011: II.227-228) i la *Faula* d'Alegre.

¹⁸ *alt*: enteneu 'a la part alta' (*DCVB*, s.v. II.1).

¹⁹ *si m'alegre ho·m dolgue*: enteneu 'si alegrar-me o doldre'm'.

²⁰ *com penç*: enteneu 'quan penso'.

²¹ *ab drete causa*: enteneu 'per una causa justa'.

serà millor escusar tantes morts y cessar tals despeses²²? Lo que més tem durant açò és que no sia Minos naffrat per algú qui no-l conixerà²³. Plau-me lo pensament primer e {65c} estich en perer que, portant-li en dot ab mi esta ciutat, don fi a tan fort guerra. Mes en tal cas no basta a soprir lo meu voler a soles²⁴! L'antrada per los murs las guardes la contrasten y les claus de les portes té guardades mon pare, y yo, desventurada, sol tem a ell y ell a soles deté los meus desigs. O, ja fessen los déus que fos are sens pare! Mes cascú a si mateix es deu, y als prechs dels coarts²⁵ la Fortuna contrasta²⁶. Altre fóra qui s'alegrara de tenir en sa mà la vida de aquell per qui fos torbada la fi de tan encesa amor, com fas yo de mon pare, qui a soles la'm torba²⁷. ¿Y per què alguna serà més de mi fort²⁸? ¿No gosaré yo, per atènyer la fi tan desijada, passar per lo mig de encès foch y de tallants espases? Si bé en la execució de aquest pensament no he a passar per foch ni per espases: sol tallant los daurats²⁹ cabells de aquell acabe lo que vull. Aquells, en aquest cas, són més útils que or y ells me basten ser benaventurada.

Y dient tals paraules, sobrevingué la nit, en qui's nodrexen tots los grans pensaments, y cresqué lo gosar de Siha per las foscas tenebres. Era la hora que ab lo son los cansats membres acostumen de pendre lo primer repòs, quant entrà Siha en la cambra del pare (o, que gran malvestat!), tallà la filla lo cap del pare y los cabells fedats a guarda de sa terra³⁰, y ab si aportant la despulla de tan celerada victòria, exint de la ciutat, per lo mig dels enemichs passant, arribà a la tenda de Minos (tan gran fiança tenia en sos mèrits), al qual, espantat de veure-la tal hora, {65d} axí dir començà:

—Amor disminueix la culpa del meu crim. Yo, Siha, real filla de Niso, a tu liure ma pàtria y los déus de aquella. No deman altra paga sinó a tu mateix. Y en senyal de l'amor que raone, pren en panyora los cabells de mon pare, sens

1 despeses] depeses || 8 Fortuna] fortuna.

²² *despeses*: enteneu 'coses que es gastaran i es destruiran'.

²³ *Lo que més tem durant açò és que no sia Minos naffrat per algú qui no-l conixerà*: de l'italià 'io temo che in queste battaglie tu non si' ferito da persona che forsi non te conosceria' (2001: 383), mentre que el llatí té 'non metuum certe ne quis tua pectora, Minos, | vulneret imprudens' ('certament no he de témer que algú sense adonar-se'n fereixi el teu pit', *Met.* VIII.64-5).

²⁴ *Mes en tal cas no basta a soprir lo meu voler a soles*: enteneu 'però en tal cas no n'hi ha prou a complir el meu desig tot sola'; del llatí 'verum velle parum est' ('Certament voler-ho és poc', *Met.* VIII.69); Potser Alegre té un manuscrit amb la lectura 'solum' en comptes de 'verum', ja que, dos versos després, hi ha un 'solum', que el català tradueix per 'a soles'.

²⁵ *als prechs dels coarts*: per 'coarts' enteneu 'covards'; del llatí 'ignavis precibus' ('als precis que no actuen', *Met.* VIII.73), que l'italià no tradueix.

²⁶ *contrasta*: enteneu 'rebutja'.

²⁷ *com fas yo de mon pare, qui a soles la'm torba*: afegitò del català, no present en llatí, mentre que l'italià acaba l'exclamativa amb 'averia cento volte ucciso'l padre' (2001: 383), potser origen de l'afegitò català.

²⁸ *fort*: enteneu 'forta', antic adjectiu d'una sola terminació.

²⁹ *los daurats*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià, a partir del que s'ha dit en presentar Nisus. De fet, aquesta assignació de l'or als cabells força que la comparació següent del llatí, on Minos és estimat com l'or per la filla, sigui una comparació dels cabells del pare amb l'or. En Alegre la idea que domina és que els cabells són daurats. L'italià només esmenta els cabells, sense donar el color. Quan el llatí diu a continuació 'illa beatam | purpura me (...) factura' ('aquella porpra em farà afortunada', *Met.* VIII.79-80), Alegre omet la traducció del llatí 'purpura', que substitueix per un anafòric dels cabells ('ells me basten ser benaventurada'), segurament perquè no li encaixa el mot amb la descripció que s'ha fet del color dels cabells. Vegeu nota anterior y *tenia entre los blanchs una mota de cabells d'or, per qui disponian los fats que sens ésser-li tallats no perdria lo regne*.

³⁰ *tallà la filla lo cap del pare y los cabells fedats a guarda de sa terra*: per 'fedats' enteneu 'encantats' (*DCVB*, s.v. *fadar* 1); traducció mixta de l'italià 'si tagliò nel letto el capo a suo padre' (2001: 383) i del llatí 'fatali nata parentem | crine suum spoliat' ('la filla deixa el seu pare sense el fatídic cabell', *Met.* VIII.85-6). La idea que Esciha talla el cap del pare depèn de Bonsignori, i ja es troba en Del Virgilio ('abscidit sibi caput', f. 68v, *ap.* Ardissino 2001: 415, n. 12).

los quals eras sert de nunca poder vençre. Y, perquè cessen tots los duptes de ésser enganat, y si és cert sol mos engans servir contra mon pare³¹, pren ensemps ab los cabells, per més certesa d'ells, lo vell cap de aquell³² —traent defora ab al sua mà dreta lo cap tallat del rey.

5 Torbat per la vista de tan celarada novitat li respòs lo rey Minos:

—Los déus te confonen, o infàmia del nostre segle, y ells te neguen l'estar en lo lur món! Ni't sosténgan la terra ni la mar, que certament yo no comportaré que la isla de Cret, qui vuy és lo meu món, sia per tu habitada.

Y acabant tals raons, sens més curar de aquella, combaté la ciutat y sens
10 molta defensa obtengué aquella. Axí mateix obtengué a Atenes³³ y, disponent noves leys als vensuts, manà salpar las àncoras de sos navilis y desplaçar les veles per a tornar en Cret.

Y pus que mirà Silla les naus aparellades per a partir, vaent-se desemparada del victoriós rey y mal remunerada, ja acabats los prechs, soltà la
15 sua ira y ab gran fúria ab cabells escampats cridava:

—A on fuigts, dexant a mi tan mal remunerada, o cruel, a on fuigs, vencedor de mon pare, vencedor de ma pàtria, la qual victòria de mi sola és, y culpa y mèrit! O, cense pietat, per què no't mou lo do rebut de mi ab tan censera amor? Y si açò no y basta, {66a} bastar deuria mirar a mi,
20 desesparada, lançada a tants mals per ocasió tua, e com en tu a soles³⁴ tench tota ma esperança. Car, on iré yo, desaventurada? Tornaré en ma pàtria? Destroyida està. Y com no u fos, per la tració mia per a mi és tancada. Per lo cap de mon pare, que a tu he donat³⁵, degudament só avorrida per tots mos ciutadans, los veïns se espanten de hoir-ho comtar, y finalment avorrida de tot
25 lo univerç, sola l'illa de Cret tench per segur estatge. Si d'aquesta la ingritud tua me leva la esperança, poré bé dir que no ést fill de Europa, mes de Circes³⁶, o de tigma d'Armínia, o de Caripdis, infàmia de la mar de Sicília³⁷. Ni

³¹ *sens los quals eras sert de nunca poder vençre. Y, perquè cessen tots los duptes de ésser enganat, y si és cert sol mos engans servir contra mon pare*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

³² *pren ensemps ab los cabells per més certesa d'ells lo vell cap de aquell*: de l'italià 'io te ho arrecato insieme con li capielli el capo de mio padre' (2001: 384), mentre que el llatí té 'nec me nunc tradere crinem, | sed patrium tibi crede caput' ('i no pensis que et porto un cabell, sinó el cap del meu pare', *Met.* VIII.93-4). En llatí entregar el cabell és entregar el regne i, per tant, el cap del pare; en italià i en català hi ha una entrega literal del cap i del cabell. Com s'observa en notes anteriors a aquest capítol, aquest canvi s'explica perquè en italià, a partir de Del Virgilio, Esciïlla talla el cap del pare, mentre que en Ovidi només li talla el floc de cabells.

³³ *Axi mateix obtengué a Atenes*: de l'italià 'assedio la città d'Atena' (2001: 384), mentre que el llatí no té el passatge i l'únic referent geogràfic de la història és Mègara. Vegeu nota anterior *l'exèrcit del rey Minos corria les riberes vehines de Atenes y ab totes ses forces combatia la ciutat de Alcítohe*.

³⁴ *en tu a soles*: enteneu 'en tu sol'; del llatí 'unum | te' ('en tu sol', *Met.* VIII.112-3).

³⁵ *per lo cap de mon pare, que a tu he donat*: del llatí 'patris ad ora? | quem tibi donavi' ('A presència del meu pare? El que t'he donat!', *Met.* VIII.115-6), que l'italià no tradueix. Alegre segueix entenant que Esciïlla ha donat literalment el cap a Minos, mentre que en llatí el sentit és figurat.

³⁶ *Circes*: enteneu 'Sirtis', golf libi perillós per a la navegació; del llatí 'Syrtis' (*Met.* VIII.120), que no té l'italià. Alegre entén Circe, en comptes de Sirtis, però resulta difícil de determinar. El passatge llatí és 'tibi est inhospita Syrtis, | Armeniae tigres austroque agitata Charybdis' (*Met.* VIII.120-1), i depèn, com tot el lament d'Esciïlla, del lament d'Ariadna en Catul (LXIV.154-6): 'quaenam te genuit sola sub rupe leaena, | quod mare conceptum spumantibus expuit undis, | quae Syrtis, quae Scylla rapax, quae vasta Charybdis (1999: 186). La tècnica de substitució per similitud, pròpia d'Ovidi, funciona com una amplificació de la metamorfosi: després de traïr el seu pare Nisus, Esciïlla adreça uns mots a Minos, mentre que en Catul és Ariadna que, després de traïr el pare Minos, adreça uns mots a Teseu, l'estranger. Així, Esciïlla s'assimila a Ariadna, precisament la següent història del llibre vuitè.

³⁷ *infàmia de la mar de Sicília*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià; el llatí té 'austro agitata' ('agitada per l'Austre', *Met.* VIII.121). La demostració del coneixement mític i geogràfic de l'illa de Sicília és una de les característiques de la traducció *Primera guerra púnica* (Bescós 2011, 2017 i 2019).

tu ést³⁸ fill de Júpiter ni fon en algun temps ta mare enganada per ell sots ymage de toro: tot és estat fingit, mes en la veritat ést estat engendrat de algun terrible toro. Execute'm la pena, o més cruel dels hòmens³⁹! Alegrau-vos, món pare y vosaltres, muralles, per mi tan mal traïdes, pus só venguda en punt que
 5 ab la mia mort pagaré tantes culpes! Y confés que u meresch, però mat-me⁴⁰ algú de aquells a qui he fet offensa. Per què tu, qui has vensut ab lo meu crim, persegueys tant aquell? Açò que fon tan dan a mon pare y pàtria, a tu fon gran servey. Certament eras digne de tenir per muller aquella tan desonesta dona, qui per suplir al seu vil apetit, vestida de un cuyro de vaca morta, enganà lo
 10 toro de aquella⁴¹, de qui restà prenyada del monstuós infant. Mes, per què despench yo are tantes paraules, pus {66b} tan poch no arriban a les tues orelles? Lo vent se'n porta les mies clamors vanes ensemps ab les naus tuas. Ja no és maravella si Pasife, oblidant-se de tu, se anamorà del toro, perquè sens comparació tu ést molt més salvatge. Dexem açò, que a mi, mesquina, és
 15 mester de cuytar, perquè los rems ja rompen a les ones e l'inich vencedor dexa ensemps a mi y a ma terra. No fas res, o, debades oblidat de mos mèrits! Yo-t seguiré per força y, contra ton voler, afferrada a la popa de la tua galera, iré sobre les ones.

Y en la fi de tals raons, ab fúria saltà dintra la mar y aconseguí nadant a les
 20 galeres, crexent l'amor ses forces. Y en la popa de la malvista galera estava ja ab les mans afferades, quant lo pare Niso, qui poch ans era stat per los déus convertit en aucell haliato⁴², corria ab lo bech per picar-li les mans ab les quals se regia, lo que veent Siïla, soptada de por, desemparà la popa on estave penjada, y caent per los déus fon cuberta de plomes y mudada en aucell, qui és
 25 nomenat «ciris⁴³», prenent tal nom del tallar dels cabells, a on volen alguns que sia alieto esmirla; e ciris, cugullada⁴⁴.

CAPÍTOL SEGON, EN QUI-S TRACTA COM FONCH FET LO LABERINTO PER DÈDALO Y TENCAT EN ELL LO MINOTAURO, TOCANT SUMÀRIAMENT LA VICTÒRIA E ENGAN DE TESEU, AB LA CONVERSIÓ DE ARIADNA EN SIGNE
 30 CELESTIAL

{66c} Minos tornat en Cret⁴⁵ pagà a Júpiter los vots ab la sanch de cent toros y en la reyal sala de son palau penjà, per memòria de les passades victòries, las insígnies de les terres vensudes. Mes, perquè ja era crescuda tant la vergonya de son linatge, y, per la vista de l'infant de dos formes, manifest
 35 se amostrave lo crim de sa muller adúltera, desliverà lo rey prudent⁴⁶ apartar

26 esmirla] ensivirla.

³⁸ ést: enteneu 'ets'.

³⁹ o més cruel dels hòmens: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

⁴⁰ mat-me: enteneu 'que em mati'.

⁴¹ lo toro de aquella: enteneu 'el seu toro'.

⁴² haliato: transliteració del llatí 'haliaetus' ('àguila marina', *Met.* VIII.146), mentre que l'italià té 'smerillo' (2001: 385). Alegre translitera el nom per l'explicació del final d'aquest mateix paràgraf.

⁴³ ciris: nom d'au relacionat amb el grec 'κείρω' ('tondre').

⁴⁴ que sia alieto esmirla; e ciris, cugullada: per 'esmirla' enteneu 'falconet' i per 'cugullada' llegiu 'cogullada', au de la família dels alàudides. Enteneu 'que l'haliaetus sigui l'au anomenada esmirla, i ciris sigui l'au anomenada cogullada'. Traducció amb variació de l'italià 'e questa è la cagione perché lo smerillo seguita così la lodula' (2001: 385) o potser de les *Allegorie* de Bonsignori (2001: 386). El passatge no es troba en llatí. L'italià 'smeriglio' designa el falconet, mentre que 'lòdola' és un altre nom en italià de 'lo strillozzo', ocell de la família dels alàudides, identificat amb el català cogullada.

⁴⁵ en Cret: de l'italià 'in Creti' (2001: 386), mentre que el llatí té 'Curetida terram' ('la terra curètida', *Met.* VIII.153), en referència als curets, poble frigi establert a Creta que va criar Júpiter infant, ocultant el seu plor amb estrèpits i danses sorolloses.

⁴⁶ lo rey prudent: del llatí 'Minos' (*Met.* VIII.157) o de l'italià 'Minoi' (2001: 386). El nom de Minos acaba d'aparèixer, i tal com també fa a la *Primera guerra púnica*, Alegre canvia l'antropònim per una referència sinonímica. Vegeu Bescós (2017).

de sos ulls tan iminent vergonya, pensant de encloure aquell dins algun loch tan intricat, que, si algú hi entràs, empatxat en l'axir, no u pogués recitar⁴⁷, a què fon ajudat per lo enginy de Dèdalo, lo major mecànich de aquella edat⁴⁸. Aquest féu una casa, qui, per la implicació de tantes errós com ab vies
 5 voltades la una contra l'altra tenia dintre si, fon dita «Laberinto»⁴⁹. No en altra manera que lo riu de Meandro en la província de Frígia jugua ab les sues honas y ab ambíguu cós⁵⁰ va amunt y avall, mirant sovint ell mateix a l'aygua sua venint-li a l'encontra, axí de mil errors umplí Dèdalo las vias del Laberinto,⁵¹ tant que envides ell ne sabé exir⁵². A hon, pus⁵³ fon tancat lo
 10 Minotauro, mig home e mig toro, d'on prenia tal nom, après que, seguint los pactes per lo rey vencedor imposats ha Atenes, dues vegades se fon aquell pascut ab la sanch dels hòmens de aquella ciutat, venint la sort a Teseu⁵⁴ de ésser fet past del mostro encarcerat, com de la vista sua fos encesa Ariadna, filla del rey Minos, consertada ab Fedra, sa germana, que, hans assegurades
 15 {66d} per Teseu de casar ab les dues ell y son fill Ypòlit, atenguessen en restaurar la vida de aquell⁵⁵, per elles informat matà lo Minotauro y, seguint lo cap de un fil que en la porta dexà, ab gran treball la vinent nit isqué de la intricada casa, e, com era ja concertat, a les dues germanes se n'aportà, cometent après de açò aquella tan difamada culpa, quant dexà Ariadna a la
 20 riba del pèlech [e] ab Fedra se n'anà⁵⁶.

Restà la enganada umplint lo cel de dolorosos crits, fins que passant lo gran Dionís la se'n portà y va casar ab ella, e, perquè fos per fama immortal, prenent una corona que en lo cap portava, la convertí en aquelles esteles qui componen Corona⁵⁷.

11 imposats] imposas || 20 [e]] om.

⁴⁷ *que si algú hi entràs, empatxat en l'axir, no u pogués recitar*: amplificació de l'italià 'che mai non se potesse guastare' (2001: 386), mentre que el llatí té 'multiplicique domo caecisque (...) tectis' ('en una casa múltiple i de murs complexos', VIII.158).

⁴⁸ *lo major mecànich de aquella edat*: per 'mecànich' enteneu 'treballador manual'; traducció mixta de l'*Allegoria* italiana 'el quale fu uomo molto industrioso e fu maestro de legname' (2001: 387) i del llatí 'ingenio fabrae celeberrimus artis' ('molt famós per l'habilitat en l'art de la construcció', *Met.* VIII.159). De l'italià el català recull l'estructura oracional, traduint el 'molto industrioso' per 'major mecànich', mentre que del llatí recull el 'celeberrimus' en la traducció de 'lo major ... de aquella edat'.

⁴⁹ *fon dita «Laberinto»*: de l'*Allegoria* italiana 'cioè in lo laberinto' (2001: 387), no present en llatí.

⁵⁰ *cós*: enteneu 'curs'.

⁵¹ *del Laberinto*: afegitò del català, per situar al lector de nou, després de la comparació del laberint amb el riu Meandre; no és present ni en llatí ni en italià.

⁵² *tant que envides ell ne sabé exir*: per 'envides' enteneu 'a penes'; de l'italià 'appena ne uscì, tanto era intricato de vie' (2001: 386), mentre que el llatí té 'vixque ipse reverti | ad limen potuit; tanta est fallacia tecti' ('i amb prou feines va poder ell mateix retornar al portal; tan perdedora és la mansió', *Met.* VIII.167-8). El català, com l'italià, pronominalitza el lloc i canvia el verb a 'eixir' (de l'italià 'uscire'). A més, el traductor català refà les dues oracions de l'italià, que encara conserven l'estructura juxtaposada original, en una sola oració consecutiva.

⁵³ *pus*: enteneu 'després que'.

⁵⁴ *la sort a Teseu*: de l'italià 'la sorte a Teseo' (2001: 387), mentre que el llatí té 'tertia sors' ('el tercer contingent sortejat', *Met.* VIII.171).

⁵⁵ *com de la vista sua fos encesa Ariadna, filla del rey Minos, consertada ab Fedra, sa germana, que, hans assegurades per Teseu de casar ab les dues ell y son fill Ypòlit, atenguessen en restaurar la vida de aquell*: de l'italià 'Sì come Adriana vidde Teseo fu subito de lui innamorata, e si chiamò una sua sorella, chiamata Fedra, e si li disse: «Io volentieri operaria che quel giovane campasse, perciò che io ho udito ch'elli ha um bel figliuolo, io li 'nsegnaria modo ch'elli camparia». Disse Fedra: «Questo saria gran bene»' (2001: 388), mentre que el llatí té només 'ope virginea' ('gràcies a una jove', *Met.* VIII.172).

⁵⁶ *quant dexà Ariadna a la riba del pèlech [e] ab Fedra se n'anà*: de l'italià 'La matina se partì Teseo con Fedra e lassò stare Adriana in lo lito' (2001: 389), mentre que el llatí no té el passatge ni indica que Teseu marxi amb Fedra.

⁵⁷ *la convertí en aquelles esteles qui componen Corona*: de l'italià 'la convertí in uno segno celeste chiamato Corona' (2001: 389), mentre que el llatí té 'specie remanente coronae, | qui

CAPÍTOL TERÇ, TRACTANT LA FUYTA DE DÈDALO E ÝCARO, SON FILL, AB LA CONVERSIÓ DE PÈRDIX EN AUCELL DE SON NOM

Dèdalo, durant açò, ja sostenia ab trebal de estar tant exellat⁵⁸ dintre Cret y ja desijava de tornar en sa terra, mes, perquè era en isla circuit de la mar y
5 molt guardat per Mínos, no podia fugir, quant dix ab si mateix:

—Per bé que senyoreja Mínos tota la terra y costrenga la mar, vedant-me lo partir, no posseeix ell l'ayre, ans per aquell tench espedit camí.

Y dient tals paraules, soltà la indústria de son entendre a inquirir arts no espermentades, e, revocant la natura, se pensà ab nova art de compondre unes
10 ales qui'l portassen per {67a} l'ayre, componén per orde en aquellas las plomes, començant a las més xiques, de manera que tostemp la més gran seguia la petita, ligant-les ab fil de cànem per lo mig y ab sera ajunyint los cantons. Y axí compostas las doblègà un poch perquè millor semblassen a
15 vertaderes ales. Era present al lavor⁵⁹ lo petit infant Ýcaro, fill de Dèdalo, ignorant que tocava lo perill de sa vida, y algunes vegades ab la boca uberta encalsava les plomes que movia lo vent, altres la cera groga amollia ab lo polse. Y axí, ab son jugar sovint torbava l'obra maravellosa de son pare. Finalment, pus hagué la darrera vegada meses les mans en la obra començada,
20 restaren acabades dos parells d'ales per a volar, e primer ell ab lo balanç de aquellas penjà lo seu cors en l'ayre, mogut per força de sos braços, e instruint son fill féu començ a tals noves:

—Car fill⁶⁰, no't dó altre doctrina sinó que voles per lo mig, perquè tem que, si anant molt baix tocaves a les aygües, ab lo pes de aquellas carregant-se les ales, aportar-les poguesses, y si puges molt alt, tem⁶¹ que lo foch no creme
25 les ales y sies forçat caure⁶². Vola entre los dos y seguint-me té per guia a mi.

Y ensemps ab aquesta doctrina componia les noves ales sobre'ls muscles del fill. Y entre tal obra y amonestaments descolorían⁶³ les galtes del vell pare y les mans tremolaren. Y donat lo derrer besar al car fill, començà a volar, y, tement del companyó, axí duptant volava com lo aucell qui novament à tret lo
30 fill del niu. Exorta'l a seguir, mo- {67b} stra-li l'art damnosa, mou les sues ales y mira las del fill. Los pescadors, qui de la riba de la mar miran aquests volant, o los pastors, qui'ls miraren dels camps, foren posats en nova maravel·la, y tots ensemps cregueren que éran déus. E ja passàvan, dexant a part esquerra l'isla de Samo⁶⁴, tan honrada per Juno, la de Délon y Paros⁶⁵,
35 tenint a la part dreita Labintos y Calimna⁶⁶, molt abundant de mel, quant

13 cantons] canos. *Amb una titlla de nasal damunt la o. L'esmena es justifica pel llatí 'imas' ('les parts dels extrems', Met. VIII.193), no traduït per Bonsignori; el llatí també té el mot 'avenis' ('canyes'), però en una comparació entre les ales i la flauta rústica (Met. VIII.191-2), que el català no tradueix || 14 present] present || 35 abundant] abundnat.*

medius Nixique genu est Anguemque tenentis' ('mantenint la corona en la forma, vora l'Agenollat, pel cantó en què hi ha el Serpentari' (Parramon 1996: 203), *Met.* VIII.181-2).

⁵⁸ *exellat*: enteneu 'exiliat' (*DCVB*, s.v. *exellar*).

⁵⁹ *al lavor*: enteneu 'a la labor', antigament nom masculí.

⁶⁰ *Car fill*: de l'italià 'O figliuolo' (2001: 391), mentre que el llatí té 'Icare' ('Ícar', *Met.* VIII.204).

⁶¹ *tem*: enteneu 'temo'.

⁶² *y sies forçat caure*: resum del llatí 'nec te spectare Booten | aut Helicen iubeo strictumque Orionis ensem' ('i no miris l'Hèlix, no, ni el Bover, ni Orion, que aixeca l'espasa' (Parramon 1996: 203), *Met.* VIII.206-7), que l'italià no tradueix. Sense la referència de Bonsignori, Alegre resumeix un passatge complex.

⁶³ *descolorian*: traducció lliure del llatí 'maduere' ('se li mullen', *Met.* VIII.210), que l'italià no tradueix. Alegre canvia l'expressió del text llatí, on les galtes es mullen de llàgrimes, mentre que en català la reacció del pare és una altra, en aquest cas, empal·lidint.

⁶⁴ *Samo*: enteneu 'Samos', illa de l'Egeu.

⁶⁵ *Délon y Paros*: per 'Délon' enteneu 'Delos'; són dues illes Cíclades, a l'Egeu.

⁶⁶ *Labintos y Calimna*: enteneu 'Lebintos', una de les Espòrades, avui *Levitha*; i 'Calimne', illa del mar Egeu, no lluny de Rodes, avui *Kalimno*.

l'infant se alegrà del seu novell volar y, ja fiant de ses pròpies forces, dexà la cura de més seguir son pare, y, tocat de desig de acostar-se al cel, pres lo camí pus alt. Per on, sentida per la cera, la calor del calt sol amollí lo ligam de les plomes compostes, y, dissolvent-se la cera, restaren despullats los muscles de
 5 aquell de les primeres ales y, freturant de aquellas, no-s poch tenir en l'ayre, ans tot descolorit, cridant lo nom del pare, va caure dins la mar, qui fon après per lo seu nom nomenada «Ycàrea⁶⁷». Lo desaventurat pare al so de tals clamors se girà, y ja no era, per⁶⁸ quant dix:

—A on ést Ýcaro? En qual regiò te iré a cercar?

10 Y calant baix los ulls, viu les ales de aquell jaure sobre les ones: maldui les sues arts y, com exint en terra trobàs lo cors de aquell escupit per la mar, en aquell arenal component un sepulcre, va soterrar son fill, per qui fon imposat lo nom en aquell golf⁶⁹.

Estava la perdiu mirant de una mata mentre lo dolorós soterrava son fill, y, alegrant-se de tot mal de aquell, testificà tal goig ab lo seu novell cant. Era aquest un sol aucell novament convertit, no vist per los passats, y alegrave's deguda- {67c} ment de las dolors de Dèdalo, perquè assajà en temps passat ell de voler-lo matar. Era aquest fill d'una sua germana, qui, ignorant lo seu desestrat fat, lo mès per a criar ab Dèdalo, son oncle, y fon aquest fadrí de tan
 20 subtil entendre que envides plegava a edat de dotze anys⁷⁰ quant, mirant en l'espina d'un peix, tantost assejà de traure lo eximpli de aquella en ferro, y axí fon lo primer inventor de la sera⁷¹; y primer, après de açò, trobà de ajunyar dos eguals pues, perquè estant ferma la una y la altre rodant, fos fet un egual cercle. Vaent Dèdalo que aquest tan fadrí havia ja trobat la serra y el
 25 compàs⁷², començà de tenir-li enveja y, per ço, un dia de una torra segrada a Minerva lo lançà per matar-lo, mes la deessa, qui sol afavorir tots los ingeniosos, en aucell lo mudà, mudant la destresa de l'entendre de aquell en les ales y peus. Restant-li lo primer nom fon nomenat «perdiu»⁷³, y és aquest un aucell que no vola molt alt ni fa lo niu en les simes dels arbres o en les altas
 30 torres, ans vola prop la terra y, recordant-se del seu caure antich, entre los ceps vuy cove los seus ous.

CAPÍTOL QUART, EN QUI-S TRACTA LA GRAN CASSA DEL PORCH DE CALIDÒNIA QUE MATÀ MELÈAGRO

Cansat de circuir a moltes regions, Dèdalo, fugint Minos, arribà en Sicília⁷⁴
 35 y, havent mogut ab sos prechs lo rey Còcalo⁷⁵ a pendre les armes, en sa

9 regiò] er / gio.

⁶⁷ *Ycàrea*: llegiu 'Icària'; de l'*Allegoria* de l'italià 'Mare Icaro' (2001: 393), mentre que el llatí no té aquest mot.

⁶⁸ *y ja no era, per*: del llatí 'nec iam pater' ('i ja no pare', *Met.* VIII.231), influït per l'italià 'ciò vedendo' (2001: 392), referit a la caiguda d'Ícar. L'italià indica que Dèdal veu com Ícar cau, idea que reté Alegre i que barreja amb el llatí: així, el llatí 'i ja no era pare', referit al fet que Ícar és mort i Dèdal ja no pot ésser anomenat pare, en Alegre és referit a Ícar caigut, a qui Dèdal no veu darrere seu quan es gira; el text també podria editar-se 'i ja no era [pare]'.

⁶⁹ *en aquell golf*: de l'italià 'Littora Icaria' (2001: 393), mentre que el llatí té 'tellus' ('terra', *Met.* VIII.235).

⁷⁰ *de dotze anys*: probablement de l'italià 'de dodici anni' (2001: 393), mentre que el llatí té 'bis (...) senis' ('dues vegades sis anys', *Met.* VIII.243).

⁷¹ *la sera*: llegiu 'la serra'.

⁷² *que aquest tan fadrí havia ja trobat la serra y el compàs*: amplificació de l'italià 'che per sua industria trovò daprima la sega, ad esempio della spina del pesce, ed anche trovò daprima lo sesto con lu quale se fa lo cerchio tondo' (2001: 393), mentre que el llatí no explica els instruments inventats. El passatge italià es correspon amb la traducció justament anterior d'Alegre, on el català ha eliminat el nom del compàs.

⁷³ *fon nomenat «perdiu»*: de l'italià 'nominato perdige' (2001: 393), no present en llatí.

⁷⁴ *Sicília*: de l'italià 'Cicilia' (2001: 394), mentre que el llatí té 'tellus Aetnaea' ('la terra de l'Etna', *Met.* VIII.260).

⁷⁵ *Còcalo*: enteneu 'Còcal', rei mític de Sicília.

defença vivia reposat. E ja {67d} los de Atenes, per virtut de Teseu, essent quitis⁷⁶ del trahut⁷⁷ inhumà, coronant los altars de insertes garlandes fetes de moltes flors⁷⁸, fan dignes sacrificis a Jovis e Minerva, ab tots los altres déus. Ya la fama escampava las laors de Teseu per les ciutats de Grècia, de manera
 5 que en tots los grans perills demanaven la ajuda de aquell, y axí·l demanaren los de Calidònia⁷⁹, si bé tenían lo valent Melèagro. La necessitat per qui volguéran a Teseu era un porch salvatge qui guastava la terra, y vengué per causa de Hohènou⁸⁰, de qui·s comte que tots anys, havent abundantment cullit los seus esplets⁸¹, a tots los déus feya part de aquells, sol restant fora de
 10 son racort la deessa Diana sens rebre sacrifici.

Y perquè la ira també toca als déus:

—No sens punir —dix la casta Diana— soterre yo aquesta desonor, y no·s dirà de mi que dexe sens venjar a les mies injúries.

Y per venjar açò tramès un porch salvatge de estranya granesa, qui
 15 guastave los camps de Calidònia. Los ulls de aquest porch reluían de foch, los pèls de la esquena estaven arisats y drets com a sagetas, ab una gran remor per les amples venes de aquell corria la escumera calda de la ràbia sua fins a exir per la boca, les dents sues semblaven d'orifany indià, ab lo seu alenar soquerrava les erbes. Aquest porch guastave los blats mentre era en erba,
 20 ampatxant-los de créixer, y als madurs menjava, dant causa de plorar als pobres de pagesos; trencava les sements plenes de rayims verts y rompia los brots de les oliveres mentre eren en flor; après, enfallonint-se⁸² {68a} contra lo bestiar, no bastaven pastors ni cans a defensar los bous ni les ovelles. Fugen de las masias tots los poblats defora, y envides⁸³ dintre los murs de la ciutat se
 25 tenen per segurs fins a tant que Melèagro, ab una aleta⁸⁴ companyia de jòvens desijosos de honra, se ajustà per a cassar aquell, entre los quals, après de Teseu y Períteo⁸⁵, qui foren los primers covidats a la cassa, éran Càstor y Pòlluix, destres la un de fer armes a peu y l'altre a cavall. Fon ab aquests Gèson y molts altres fins a nombre de XXXXIII cavallers⁸⁶ molt estrènuus⁸⁷, ab
 30 qui fon la verge Atalanta⁸⁸. Tenia entorn del coll un gentill cèrcol d'or y los cabells trosats⁸⁹, ligats per lo mig ab un nuu, penjant los caps de aquells per las suas espalles, y penjant per lo muscle resonava l'aljava de las suas sagetas,

2 los] lo || 8 Hohènou] ho / henon || 29 molts] mots.

⁷⁶ *quitis*: enteneu 'lliures d'un deute o tribut'.

⁷⁷ *trahut*: enteneu 'tribut'.

⁷⁸ *coronant los altars de insertes garlandes fetes de moltes flors*: amplificació del llatí 'templà coronantur' ('s'omplen de corones els temples', *Met.* VIII.264), no present en italià. No hi ha una explicació a l'adjectiu 'insertes', excepte que sigui afegit per raons narratives, és a dir, segons Alegre la situació de bonança atenesa queda limitada pel que s'esdevindrà.

⁷⁹ *Calidònia*: enteneu 'Calidó'; de l'italià 'Calidonia' (2001: 395), mentre que el llatí té 'Calydon' (*Met.* VIII.270). En Jahn no hi ha cap variant que expliqui el nom català (1823: 501).

⁸⁰ *Hohènou*: enteneu 'Eneu', rei de Calidó, pare de Melèagre, Tideu i Deianira; del llatí 'Oenea' (*Met.* VIII.273) o de l'italià, que té regularment la forma 'Oneo' ('eneo' ms. B, 2001: 395).

⁸¹ *los seus esplets*: enteneu 'les seves collites'.

⁸² *enfallonint-se*: enteneu 'irritant-se'.

⁸³ *envides*: enteneu 'a penes'.

⁸⁴ *aleta*: enteneu 'elegida'.

⁸⁵ *Períteo*: enteneu 'Piritous', fill d'Ixíon, rei dels làpites, amic proverbial de Teseu; vegeu *Od.* XI.631, on Ulisses els troba junts a l'infern (Álvarez-Iglésias 1995: 480, n. 940).

⁸⁶ *XXXXIII cavallers*: de l'italià 'trentaquattro' (2001: 396), sense cap variant testimoniada que expliqui el nombre del català, potser un error; el llatí dóna els noms de tots els participants a la cacera, en una enumeració que s'extén dotze versos (*Met.* VIII.304-16).

⁸⁷ *estrènuus*: enteneu 'valents' (*DCVB*, s.v. *estrenu*).

⁸⁸ *ab qui fon la verge Atalanta*: de l'italià 'fra lli quali ci fu chiamata madonna Atalante, vergene, figliuola de Tacco' (2001: 396), mentre que el llatí clou l'enumeració amb 'nemorisque decus Tegeaea Lycaei' ('i la Tegeea, honor del Liceu i els seus boscos' (Parramon 1996: 207), *Met.* VIII.317), on Atalanta és anomenada a partir de la ciutat arcàdia de Tegea.

⁸⁹ *trosats*: enteneu 'recollits' (*DCVB*, s.v. *trossar* 1.5).

que era feta de vori, y en la mà un arch subtilment guarnit d'or⁹⁰. De tal manera portava la cara concertada, que verament se poguera jutjar de donzella y de gentil fadrí. E no tan prest viu Melèagro aquesta, que amant la desijà, y axí novament ensès li dix ab breus paraules:

5 —O, benaventurat lo que jutjaràs digne de ésser ton marit! —no consentint-li lo temps ni la vergonya de passar més avant perquè la gran obra de la novella casa ocupat lo tenia.

Començava d'un pla una antiga silva plena de espessos arbres, perquè en neguna edat no n'havían tallats. En aquesta sojornava lo porch y en aquesta,
10 pus foren arribats los cassadós, part d'ells paraven los filats, altres los cans metían en parades y altres ab gran cu -{68b} ra seguían lo rastre dels peus de aquest, desijant de trobar lo perill de lur vida. Y axí seguint entren per una vall, en la qual l'aygua de molts torrents en lo temps de les pluges se escorria, y per açò restava en lo pla de la vall feta una lacuna⁹¹, circuïda a l'entorn d'un
15 gran nombre de salzes y de canyes y de espès joncar, del mig del qual se diu que isqué lo porch com a furiós lamp contra sos enemichs. Tremolà per lo córrer de aquell la terra⁹² y, somovent l'ayre, féu resonar la silva. Cridaven tots los jòvens, y los forts ab lurs dretas esbrondían⁹³ las lanças, disponent-se a ferir-lo. Corre lo porch molt fort y derroca tants cans com al devant li vénen.

20 Lo primer colp de lança li tirà Echíon⁹⁴ y, passant-li demunt, la ficà en un arbre. Aprés de aquest, Gèson li tirà una lança, y si no que, tirant, meté massa gran força, creyen que l'haguera ferit, però passà més luny. Amíclides⁹⁵ axí dir començà:

—O, gran Phebo, per aquella honor que tostemps t'é oferta y quant puch
25 te offir⁹⁶, dóna'm ara ajuda, que ab la mia lança apunte aquest porch.

Exhoi'l⁹⁷ lo déu Phebo y quant pogué endressà lo seu colp fins a ferir lo porch, mes la verge Diana, volent guardar aquell seu animal, mentre volava la lança per lo ayre, li va levar lo ferro, y quant arribà al porch fon sol ferit de la asta sens ferro. Mou-se lo porch a ira per sentir aquell colp, relúan los seus
30 vulls⁹⁸ y del mig de sos pits lança flames enceses, y mentre corrent anave en moltes parts, al devant li aportà la sort Ypàllemes y Pelegó⁹⁹, qui guardaven un pas, als quals dos ab fort encontre {68c} derrocà morts per terra. Anèsumo, fill de Ypochonta¹⁰⁰, no escampà de l'encontre d'aquell. Y per ventura Píleo¹⁰¹ fóra axí mateix mort ab los altres ans de assetjar Troya, sinó que, ajudat per la

34 los] las || ajudat] ha ajudat.

⁹⁰ *sobtilment guarnit d'or*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià, tal vegada a partir de la descripció anterior del cèrcol.

⁹¹ *entren per una vall, en la qual l'aygua de molts torrents en lo temps de les pluges se escorria, y per açò restava en lo pla de la vall feta una lacuna*: del llatí 'concava vallis erat, quo se demittere rivi | adsuerant pluvialis aquae; tenet ima lacunae' ('Hi ha un abrupte barranc on solen les aigües de pluja estimbar-se en torrents; al fons de la seva llacuna' (Parramon 1996: 208), *Met.* VIII.335-6), mentre que Bonsignori té 'In quello luoco era una valle concavata' (2001: 396), que, com indica Ardissino (2001: 417, n. 57), tradueix l'*Expositio* delvirgiliana.

⁹² *Tremolà per lo córrer de aquell la terra*: del llatí 'sternitur incursu nemus' ('el bosc és arrassat pel seu pas', *Met.* VIII.340), mentre que l'italià té 'spezzava li arbori' (2001: 396). L'italià elimina el llatí següent 'et propulsa fragorem | silva dat' ('i l'arbrada moguda produeix un fragor', *Met.* VIII.340-1), en català 'y somovent l'ayre féu resonar la silva'.

⁹³ *esbrondían*: enteneu 'esbrandien, movien fent soroll, feien vibrar'.

⁹⁴ *Echíon*: llegiu 'Equíon', participant a la cacera del senglar de Calidó.

⁹⁵ *Amíclides*: enteneu 'Ampícida', és a dir, Mopsus, endeví famós, fill d'Àmpic.

⁹⁶ *te offir*: enteneu 't'ofereixo'.

⁹⁷ *Exhoi'l*: enteneu 'acceptà el seu prec'.

⁹⁸ *los seus vulls*: enteneu 'els seus ulls', grafia antiga de 'ulls'.

⁹⁹ *Ypàllemes y Pelegó*: enteneu 'Hipalmos i Pelagó'.

¹⁰⁰ *Anèsumo, fill de Ypochonta*: enteneu 'Enèsim, fill d'Hipocoont'.

¹⁰¹ *Píleo*: enteneu 'el Pilienc', en referència a Nèstor, de la ciutat de Pilos a la Messènia; traducció literal de la variant llatina 'Pileus', testimoniada en el còdex *Zwic.* de l'edició de Jahn (1823: 512), però entès com a antropònim, no com l'adjectiu que és en llatí.

lança que portava, se'n pujà en un arbre qui li estava prop. Y mirant lo animal salvatge, son enemich, posat en loch segur, ab rabioses dents en va se afadigà de enderrocar l'arbre, y exint-li Horici¹⁰² a l'encontra també fon per ell mort. E mirant tal estral, Càstor y Pòluix sobre dos cavalls blanchs venguéran per ferir-lo, y reyalment¹⁰³ aconseguí l'aguéran, sinó que's mès aquell en la
 5 espessor del bosch, y vaent que ab los cavalls no puguéran passar y tirant les lurs lances foren dels rams torbades, dexaren-lo fugint. Seguia'l Telamon e, poch mirant per lo loch on anava, travat per una branca, caygué, a qui mentre Pelleu treballava en levar, la verge Atalanta, collant lo seu fort arch, tirà devés
 10 lo porch una esforçada fletxa, la qual se aturà, apuntant la orella de aquell qui fugia, per on foren sullades¹⁰⁴ primer les sues galtes de la pròpia sanch, y no menys de tal colp fon alegre Melèagro que ella, lo qual, perquè tostemp tenia los seus ulls als actes de aquella, crehen que u viu primer, y primer ab gran goig ho amostrà als altres, dient:

15 —Degudament ella mereix la honra, que primer l'à nafrat¹⁰⁵!

Envergonyits restaren tots los hòmens, y ab grans crits, per créixer major ànimo, tots ensemps li tiraren, mes no gueren-li poch, perquè los colps dels uns contrastaven als dels altres. Y avansà's de tots Anteho de Archàdia¹⁰⁶ dient:

—O, jòvens, {68d} mirau lo avantatge que leven los meus colps als de les
 20 flaques dones y cessau tots! Dexau ferir a mi, que, encara que Diana lo tenga en sa guarda, a son pesar lo encontraré yo.

Y mentre tals raons explicave, tenint ab dues mans alta una destral per a ferir lo porch, se va voltar aquell y, prenent-lo¹⁰⁷ per lo mig, li va ab les dents forts obrir lo maleyt ventre, traent fora de aquell los budells y entràmenes¹⁰⁸.
 25 Seguint lo desastre de aquest venia Perítheo¹⁰⁹ per a provar la força de sa lança, a qui retench Teseu¹¹⁰ dient-li tals paraules:

—O, amich meu molt car, dexa tal pensament! Dóna loch als mes forts. Ja veus quant à costat lo foll gosar a Anteho.

Y acabant tals noves, tirà ab lo fort bras la esforçada lança, y desvià tal
 30 colp la branca de un arbre. Tirà après Gèson¹¹¹, y, per cas desviant-sa, la lança ferí lo front d'un ca y, passant pus avant, per lo mig de les illades lo clavà ab la terra.

Fa's avant¹¹² Melèagro aportant dues lances, de les quals, tirades, la una se ficà en la terra y l'altre en la squena del porch tan garrejat, y sens trigar,

1 lança] lauça || **5** reyalment] reaylment || **10** apuntant] apuntat || **11** foren] foreu || **13** que u] quen || **18** als dels] als als || Anteho] Anetho.

¹⁰² *Horici*: enteneu 'Eurítida', sobrenom d'Hipas, a partir de l'expedició contra Èurit.

¹⁰³ *reyalment*: enteneu 'realment'.

¹⁰⁴ *sullades*: enteneu 'embrutades'.

¹⁰⁵ *Degudament ella mereix la honra, que primer l'à nafrat*: de l'italià 'Ecco che questa donna l'ha ferito, in verità che degna cosa è ch'ella ne abbia lo onore' (2001: 397), mentre que el llatí té 'meritum (...) feris virtutis honorem' ('obtindràs un honor mereixedor del teu valor', *Met.* VIII.387).

¹⁰⁶ *Anteho de Archàdia*: enteneu 'Ancaeu d'Arcàdia', fill de Licurg o de Posidó i d'Astipalea; de l'italià 'Anceo d'Arcadia' (2001: 397 [*om.* d'Arcadia P]), mentre que el llatí té 'Arcas' ('l'Arcadi', *Met.* VIII.391), referit a Ancaeu.

¹⁰⁷ *prenent-lo*: acció que fa el senglar.

¹⁰⁸ *entràmenes*: enteneu 'entranyes'.

¹⁰⁹ *Perítheo*: enteneu 'Pirítous', fill d'Ixíon; de l'italià 'Periteo' (2001: 398), mentre que el llatí té 'Pirithous' (*Met.* VIII.404). Jahn (1823: 515) testimonia la variant amb el canvi de la vocal a la primera síl·laba en el còdex *Sen.1* ('Perithous'), que pot explicar la que presenta Del Virgilio ('Peritous', f. 73r, *ap.* Ardisino 2001: 417, n. 66), d'on la pren Bonsignori.

¹¹⁰ *Teseu*: de l'italià 'Teseo' (2001: 398), mentre que el llatí té 'Aegides' ('l'Egides', *Met.* VIII.405), en referència a Teseu, fill d'Egeu.

¹¹¹ *Gèson*: de l'italià 'Iason' (2001: 398), mentre que el llatí té 'Aesonides' ('Esònides', *Met.* VIII.411), en referència a Jàson, fill d'Èson.

¹¹² *Fa's avant*: enteneu 'avança'; de l'italià 'intanto' (2001: 398), mentre que el llatí té 'At' ('Però', *Met.* VIII.414).

mentre que ab gran ràbia a l'entorn se voltava, s'i acostà lo valent cavaller qui l'havia nafrat per més enfellonir-lo¹¹³, e l'altra lança reluint ab encontra de fort braç amagà en los muscles voltats de la gran fera. Lo goig de aquesta victòria testificaven los crits dels companyons, y tots venint a Melèagro li tocaven la

5 mà, quasi com a un testimoni qu'ell era vencedor. Míran tots lo gran porch qui agegut ocupava gran part del camp, y espantats encara tocar no'l gosaven, quant l'anemorat¹¹⁴ cavaller, posant-li al peu de- {69a} munt y tallant-li lo cap, girat a Atalanta, féu començ a tals noves:

—O, verge excellent¹¹⁵, pren aquesta despulla, que per a tu han guanyada

10 mes forces, y la glòria mia per ara sia tua! —donant-li ensemps ab lo cap lo cuyro de aquell.

Alegrà's la donzella, no tant per tan digne present com per lo qui la y donà, e per tal acte entre los caçadors se causà gran enveja hi's sentí gran murmur. Dos oncles de Melèagro, Flexipo y Toxeo¹¹⁶, sentint-se de açò més que alguns

15 dels altres, cridan ab alta veu:

—Dexa, verge donzella, tan gran presumpció y no penses portar-te'n lo preu de nostra honra! No t'angan la bellesa! Ni basta a tant la amor de Melèagro que per honrar a tu anvergonyesca als altres —y acostats a ella, per força li levaren los dons de lur nebot, lo que no fon per Melèagro açò pres ab

20 paciència, ans ab terrible ira dix:

—Apreneu, robadors de la honor dels altres, quant difereixen los fets de les menaces —y ferí ab la lança de improvis lo inich pits de Flexipo, poch tement tal desastre, y mentre que Toxeo era posat en dupte entre lo desig de venjar la mort de son germà y la por de fer-li companyia, trahent-lo de tals duptes

25 Melèagro ab la lança sullada de la sanch del germà lo privà de la vida.

CAPÍTOL QUINT, EN QUI'S TRACTA LA MORT DE MELÈAGRO Y LA CONVERSIÓ DE SES GERMANES EN AUCELLS

{69b} Per la victòria del fill Althea visitava tots los temples dels déus, quant viu sobre un lit aportar los cossos de dos cavallers, qui éran morts en la

30 caça, y certificada que éran sos germans, morts per mà de son fill Melèagro, mudà en dol lo plaer y las robes de festa mudà en mantell negre; umplint de crits a tota la ciutat deya:

—A, lo traïdor, per açò lo engendrí, perquè matàs mos frares?¹¹⁷

Passà en lo seu plant tota manera de dol y, canviant la primera amor en

35 cruel malvolença, preposà de dar la mort al fill, pus que era en sa mà sens fressa ni nota de infàmia de levar-li la vida; y açò per tal via: mentre en temps passat, essent nat Melèagro, ella jagués, partera¹¹⁸, vengueren aquelles tres germanes qui'ns revèlan lo fat, d'on prenen nom entre'ls vulgars¹¹⁹ de «fades», per a fadar lo nat¹²⁰, y, posant un xich tió al foch, digueren tals paraules:

8 a Atalanta] a talata. *Amb una titlla de nasal damunt la tercera a.*

¹¹³ *enfellonir-lo*: enteneu 'irritar-lo'.

¹¹⁴ *l'anemorat*: de l'italià 'innamorato' (2001: 398), no present en llatí.

¹¹⁵ *verge excellent*: del llatí 'Nonacria' ('Nonàcria', *Met.* VIII.426), en referència a aquesta ciutat de l'Arcàdia; el mot també és referit a Calisto (*Met.* II.409). L'italià no té aquest estil directe, i sempre es refereix a Atalanta amb la forma 'Atalante' (2001: 398).

¹¹⁶ *Dos oncles de Melèagro, Flexipo y Toxeo*: enteneu 'Plexip i Toxeu', germans, fills de Testi; de l'italià 'doi zei de Meleagro, cioè Pelipes e Teseo' (2001: 398), mentre que el llatí té 'Thestiadae' ('Testiades', *Met.* VIII.434). Plexip i Toxeu són germans d'Altea, la mare de Melèagre.

¹¹⁷ *A, lo traïdor, per açò lo engendrí, perquè matàs mos frares*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

¹¹⁸ *partera*: enteneu 'dona o femella que fa poc que ha parit'.

¹¹⁹ *entre'ls vulgars*: enteneu 'entre la majoria, entre el comú del poble'.

¹²⁰ *qui'ns revèlan lo fat, d'on prenen nom entre'ls vulgars de «fades», per a fadar lo nat*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià, present a les *Allegories*: 'lançant al foch lo tió

—Un mateix temps sia la vida de l'infant Melèagro y d'aquest tió —partint sens alre dir.

Lo que hoït per Altea, levant-se ab prestesa del lit a on stava, pres lo tió encès, y apagat ab aygua lo tengué molt guardat per alargar la vida de son fill.
 5 Y ara la nova ira li féu preposar, per a matar aquell, de lançar-lo al foch. Quatre vegades estech per a lançar lo tió en lo foch y altres tantes tornà la mà arrera, batallant dins sa pensa los noms de mare y germana. Sovint per espant de tan leig crim tota's descoloria y sovint lo cor encès la enflamava en la vista, y ara amo - {69c} strave la cara menaçant, après tantost paria piadosa. Quant
 10 la fera [ardor] de sa iniquitat acabava de dissecar les làgremes dels ulls, tantost novells recorts de pietat ne produhien altres, y no en altra manera Altea se trobà combatuda de contraris parers, que una nau entre contraris vents: tantes vegades com dexava la ira tornava a pendre. Y ja en ella lo nom de germana vencia al de mare, deslberant ab la pròpia sanch satisfacer a les ombres de sos
 15 dos germans morts, per impietat volent ésser piadosa. Y pus que viu ya encès lo foch pestilent:

—Aquesta flama —dix— creme les mies entràmenes¹²¹ —, y ab la cruel ma tenint lo tió fadat, estant la trista davant las hares del sepulcre, deya continuant:

—O, eumènides¹²², germanes infernals, deesses de les penes¹²³ y ministres de fúria¹²⁴, apartau los vostres sagrats ulls de la mia venjança. Yo fas gran malvestat, però la mort ab mort se deu pagar y en punir gran crim se deu gosar acometre gran crim. Peresca vuy la impiadosa casa per lo dol reservat! O com seria bo¹²⁵ que Hoeneo posseýs a son fill hi s'alegràs de aquell, vencedor,
 25 restant privat mon pare de dos fills? Millor serà que en plorar los dos sían eguals, y vosaltres, ànimes de mos frares, qui novament sou fets infernals, preneu ara de mi aquest servey y aculliu ab plaer la mala càrrega que us ha portat mon ventre. A, desaventurada! Y a hon tench lo seny? Perdonau-me, germans, que la força per acabar lo comen- {69d} çat manca a les mans mias.
 30 Bé confès que és digne de mort, mas desplau-me que yo l'hage a executar. Donchs, que restarà sens punir, viu y vencedor? Regnarà lo superbo en Calidònia, vosaltres restant cendre e descarnades ombres? Soportaré açò? Peresca lo celerat y peresca ab ell la esperança del pare, seguesca'l la ruýna de son regne y casa. O, y un¹²⁶ és lo amor? A on és lo qui desijar solen las mares

6 lo foch] lo foah || 8 tan] tau || 10 [ardor]] arstor. *El mot 'arstor' no està testimoniat en els repertoris lèxics consultats. El DECat indica que, a la substitució tardo-medieval del llatí 'ardere' pel 'cremare' va poder contribuir 'molt el fet que en el participi i en les formes del tema de perfet ARSI, ARSISSET, etc., la fonètica catalana exigia l'assimilació de RS en SS, de manera que s'havia de produir un incòmode equívoc o homonímia amb ASSARE 'rostir' (I.367b30); en català i occità antic va existir la forma 'arsura' amb el sentit de 'carn rostida' (I.3686a19). El mot 'arstor' podria ser un cultisme, pres de l'arrel llatina però amb el morfema '-or' per assimilació amb el mot 'ardor' || 17 flama] fama || 20 eumènides] enmenides.*

que fon fadat lo dia que nasqué Melèagro, per les tres germanes nomenades «fadas» vulgarment y parcas, *quasi nemini parcentes*, y en particular Cloto, Làtesis e Àntropos' (f. 203b, AL VIII.5); per a la presència de les parques en l'obra d'Alegre, vegeu Pellissa (2016: 184-201).

¹²¹ *entràmenes*: enteneu 'entranyes'.

¹²² *eumènides*: del llatí 'Eumenides' (*Met.* VIII.482), mentre que l'italià, que ha començat el capítol resumint i barrejant traducció i comentari, té 'Eumenides, cioè Megera, Tesifone ed Alletto' (2001: 400).

¹²³ *germanes infernals, deesses de les penes*: del llatí 'poenarum (...) deae triplices' ('deesses triples dels càstigs', *Met.* VIII.481), que l'italià no tradueix. Al principi del capítol trobem les tres parques (Cloto, Làquesis, Àtropos), que vaticinen el futur de Melèagre; ara trobem les tres fúries (Megera, Tisifone i Alecto), dites erínies en la mitologia grega, i també anomenades, recorrent a l'antífrasi, eumènides ('les Benèvoles'). Alegre sap que les fúries són tres germanes, cosa que explica la traducció del 'triplices' per 'germanes infernals'.

¹²⁴ *ministres de fúria*: del llatí 'furalibus' ('propri de les fúries', *Met.* VIII.481), que l'italià no tradueix.

¹²⁵ *O com seria bo*: enteneu 'o com podria ésser bo que'.

¹²⁶ *un*: llegiu 'on'.

per los fills? A on és lo recort de aquell treball qu'è sostengut per ell en mon ventre deu mesos? O, ja't fosses cremat essent infant y hagués-o yo consentit tal hora! Fins ací has viscut per gràcia que de mi has rebuda y hara morràs¹²⁷, procurant-ho tos mèrits. Torne'm ara la ànima que dos vegades has rebuda per mi¹²⁸, o ajusta lo meu cors dins un sepulcre ab los de mos germans. Desig-li la mort y dol-me la sua vida. No sé, trista, què faça, que d'una part les nafres de mos germans ab la ymage de lur mort tan cruel tench devant los meus ulls, d'altre part la pietat, recordant que són mare, m'empatxe les mans! Mes venceu, mos germans, pus que, tantost al solàs que us daré¹²⁹, vos faré companyia.

Y sobrada de fúria, ab la sua mà dreita lançà lo tió matador dintre lo foch encès. O vertaderament jamegà o li parech que aquell jamegava, y contrastant per no ésser cremat, fon vençut y per força consumat per lo foch.

Absent era Melèagro y ignorant tot açò, quant sentir començà la força de aquest foch, y sentí dins cremar a les sues entràmenes, pe- {70a} rò ab la gran virtut sua sobrava sens fer mostra de mal las primeras dolors. Mes crexent la força de l'insendi fon constret a cridar, estimant benaventurades les nafres de Anteho, qui morí en la caça¹³⁰. Posat ya en lo estrem treball de la mesquina vida, cridava ab gemechs lo vell pare, lo germà y germanes, ab la cara muller, y per ventura entre aquests cridave a sa mare. Crex lo cremar del foch y en un punt se acabaren lo tió e lo seu viure. Y axí l'esperit se n'anà per lo ayre lauger, dexant lo cors cremat.

En la província de Calidònia ploraren lo seu dan los jòvens y los vells, los pobles e barons; las matronas¹³¹, arrencant-se los cabells, daven terribles crits. Lo antich pare de Melèagro, agegut en la terra, ab la polç de aquella ensutzave ses canes, la mare, acusada de pròpria consciència, tantost après de haver lançat lo tió en lo foch ab ses mans, se matà. Lo dol de les germanes, si-m donàs Déu¹³² cent boques ab altres tantes lengües, y en lo meu entendre infundís tot lo saber del munt de Elicon¹³³, recitar no'l sabria. Oblidades dels afayts¹³⁴ de lur gentilesa, se batían la cara y los pits, y mentre triga ésser desfet lo cors de lur germà, lo fregaven y ab sovinejats besars sobre aquell mostraven la dolor que de perdre'l tenían. Y après que fon fet cendre, sobre aquella esteses se bolcaven. Y finalment, essent tancat dintre lo clos sepulcre, las letres de la pedra, qui als mirants presentaven lo nom del germà mort, besaven rentant-les ab lurs làgremes, {70b} las quals totes, acceptat Gorjen y la nora de Almena¹³⁵, qui fon muller de Hèrcules¹³⁶, pus fon farta Diana dels dans de la casa de Hoeneo, convertí en aucells¹³⁷.

¹²⁷ *morràs*: enteneu 'moriràs'.

¹²⁸ *dos vegades has rebuda per mi*: traducció, amb eliminació, del llatí 'bisque datam, primum partu, mox stipite raptu' ('rebuda dues vegades, primer en el part, després per haver recuperat el tió', *Met.* VIII.504).

¹²⁹ *pus que, tantost al solàs que us daré*: enteneu 'ja que, després del repòs que us donaré'; per 'solàs' enteneu 'consol' o 'repòs', del llatí 'solacia' ('consol', *Met.* VIII.510).

¹³⁰ *Anteho, qui morí en la caça*: del llatí 'Ancaei' ('Ancaeu', *Met.* VIII.519), que l'italià no tradueix.

¹³¹ *matronas*: del llatí 'matres Calydonides Eveninae' ('les mares calidònides i de l'Evè', *Met.* VIII.526).

¹³² *Déu*: traducció i adaptació cultural del llatí 'deus' ('una deïtat', *Met.* VIII.533), mentre que Bonsignori tradueix tota l'oració (de 'si-m donàs Déu' fins a 'recitar no'l sabria') per 'tanto che non se porria dire né contare' (2001: 401).

¹³³ *Elicon*: enteneu 'Helicó', muntanya consagrada a Apolho i les muses.

¹³⁴ *dels afayts*: enteneu 'dels ornaments'; del llatí 'decoris' ('de la bellesa', *Met.* VIII.536), que l'italià no tradueix.

¹³⁵ *acceptat Gorien y la nora de Almena*: enteneu 'excepte Gorge i Deianira, esposa d'Hèrcules i nora d'Alcmena', dues germanes de Melèagre no transformades aquí; l'italià té 'Giordia' (2001: 401).

CAPÍTOL SISÈ, EN QUI'S TRACTA LO CONVIT DE ACHELOUS QUE FÉU A TESEU Y A SOS COMPANYYONS, AB LA TRANSFORMACIÓ DE CINCH NIMPHAS EN ISLES

Mentre tals cosses passaren, Teseu ab molts altres, havent presa lur part del treball de la caça, tornaven en Atenes¹³⁸, quant Achelous, per desig de acullir tal hoste, féu créixer les aygües del seu riu¹³⁹, y, exint-los a camí ab tals raons, covidà a Teseu y a sos companyons de restar en sa casa¹⁴⁰:

—O, noble ateniench, vina a la mia casa. No metes en perill de les ones torbades la tua digna vida, perquè sol la aygua del meu riu sovint ab lo seu cós aportat moltes roques y grans arbres arrencats de les rael, y més, que sovint crexent la sua fúria, se n'á portat estables y dins ells jumentes y cavalls¹⁴¹, y no·ls aprofitava en no ésser negats lo ésser forts o laugers. Més útil és per ara, seguint lo meu consell, acceptar lo repòs fins que lo riu torne als primers límits.

Y respòs-li Teseu:

—Mentre que lo teu riu tindrà les ones braves¹⁴², o Achelous, yo accepte ab plaer ton consell y la casa.

Y axí, seguint-lo, entraren en aquella, de qui lo payment era humida {70c} terra, per l'alt los lach nadaven y a l'entorn patxines de diverses colors ornaven les parets.

Alegrà's lo riu de tenir en sa casa tan noble companyia, y¹⁴³ per fer-los més festa, aquell menjar les nimphas de aquell loch nues¹⁴⁴, mostrant la gentilesa de lurs delicades persones,¹⁴⁵ los serviren en taula, fornint aquella abundantment de diversos menjars. Y en la fi del menjar, com era de costum entre·ls antichs¹⁴⁶, ab una rica copa posaren sobre la taula de un vi molt preciós, del qual havent per orde cascú begut un glop, començant a parlar d'unes coses y altres, mirant Teseu en l'aygua, senyalant ab lo dit axí dir començà:

—Digau-me, Achelous, com ha nom aquella isla que's mostre, si bé par més de una?

¹³⁶ *qui fon muller de Hèrcules*: de l'italià 'la quale fu moglie de Ercule' (2001: 401), mentre que el llatí no té aquesta explicació.

¹³⁷ *convertí en aucells*: de l'italià 'se convertiero in ucelli' (2001: 401), mentre que el llatí té 'in corpore pennis | allevat et longas per brachia porrigit alas | corneaque ora facit versasque per aera mittit' ('amb unes plomes crescudes per tot el cos els estén unes llargues ales als braços, els endureix la boca i així les envia pels aires' (Parramon 1996: 215), *Met.* VIII.544-6).

¹³⁸ *en Atenes*: de l'italià 'a casa sua, cioè ad Atena' (2001: 401), mentre que el llatí té 'Erectheas Tritonidos (...) arces' ('a la fortalesa erectea de la Tritònida', *Met.* VIII.547).

¹³⁹ *féu créixer les aygües del seu riu*: de l'italià 'cominciò con le sue onde a crescere' (2001: 402), mentre que el llatí té 'imbre tumens' ('crescut per la pluja', *Met.* VIII.550); italià i català reporten que l'acció la fa el riu per voluntat seva, mentre que el llatí dona la pluja com a causa de l'acció.

¹⁴⁰ *y exint-los a camí ab tals raons, covidà a Teseu y a sos companyons de restar en sa casa*: amplificació de l'italià 'E, gionto Teseo al fiume Achelao, li parlò e disse' (2001: 402), mentre que el llatí no té el passatge.

¹⁴¹ *jumentes y cavalls*: per 'jumentes' enteneu 'bèsties de càrrega'; traducció, amb eliminació, del llatí 'armentis (...) equis | multa quoque hic torrens nivibus de monte solutis | corpora turbineo iuvenalia culmine mersit' ('bous, ni als cavalls (...). Quan es fonen les neus dels cims, molts cosses de joves han estat submergits per aquest torrent als seus ràpids' (Parramon 1996: 215), *Met.* VIII.555-7), que l'italià no tradueix.

¹⁴² *Mentre que lo teu riu tindrà les ones braves*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁴³ *Alegrà's lo riu de tenir en sa casa tan noble companyia, y*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁴⁴ *nues*: del llatí 'nudae vestigia nymphae' ('les nimfes amb els peus despullats', *Met.* VIII.571), que l'italià no tradueix.

¹⁴⁵ *mostrant la gentilesa de lurs delicades persones*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁴⁶ *com era de costum entre·ls antichs*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

—Senyor —respòs lo riu—, no és una isla lo que mirau de ací, ans en lo ver són cinch, mes, perquè són tan luny, la vista se engana. Y perquè menys tengau a maravella, si Diana per ésser menyspresada fa tan aspres venjances, vull que sentau que aquestas cinch yslas foren en temps passat cinch nimphas de les naves, qui com un jorn haguessen morts deu bous y fessen sacrifici a
 5 tots los déus de aquests camps, oblidant-se de mi mentre que festivaven y cantaven, ballant cresquí la mia aygua y, tan gran com me veeu, girí mon cós¹⁴⁷ ves ellas. Separant los camps dels altres camps y les silves dels boschs, vaig cenyir aquell loch on las nimphas ballaven, y lavors, recordant-se de la
 10 mia potència, totes me reclamaven, quant, lançant-las en l'aygua, {70d} ajustant-se la terra sobre ellas, per cars restaren fetes ysles com ara les mirau. Però, senyor, si miràveu, més luny veuríeu una ysla¹⁴⁸ qui en temps passat fon verge, dita Perimelen¹⁴⁹, de qui anamorat fiu tant ab mon enginy que la conduhí a voluntàriament dexar lo nom de verge. Ypòdamas, son pare,
 15 indignat de açò, la pres y d'una roca la lançà en la mar, a què fuy present, y portant-la nadant servava ab mos braços dient semblants paraules: “O, Neptuno, qui per sort ab la verga trident governas a les ones vehines de la terra sobre qui som portats. Sias ací present y exhoeix benigne los prechs da qui-t suplica. Yo he nougut¹⁵⁰ en aquesta que porte, però son cruel pare devia més
 20 usar de pietat ab ella, dant la culpa a mi ara, senyor, que per la crueltat de aquell li és tancada la terra. Plàcie't de donar-li loch en la tua mar.” Y acabant yo tals paraules, mogué lo déu Neptuno lo seu reyal cap, per on se somogueren totes les ones planes y espantà's la nimpha. Nadava, emperò, ab tot que espantada, anava-li yo prop y, tocant-li los pits, tremolar la sentia.
 25 Abraçí-la y sentí endurir tot lo seu cors, y mentre li parlava, ocupà la nova terra tots los membres de aquella, y axí, feta ysla, enmig del golf fins avuy se amostre.

CAPÍTOL SETÈ, EN QUI'S TRACTEN DUES TRANSFORMACIONS, SO ÉS, DE PILÈMON E BAUCIS EN ARBRES, E DE LA CASA D'ELLS EN TEMPLE

30 {71a} Acabava lo riu semblants raons, quant foren tots los hoints moguts, per tal hoir, a nova maravella, y sol Períteho¹⁵¹, home de dura testa y avesat de menyspresar los déus, dels creents se burlava dient:

—O, Achelous, coses fictes recites, y massa creus que són potents los déus! Si donen noves formes, axí matix las leven.

35 Maravellaren-se tots los qui eren presents y no loaren gens lo dir de Períteho, y més de tots, sentint-se de la honor dels déus, com a home de més madura edat y reposat entendre, Lèlex axí dir començà:

—Immensa y sens fi és la potència dels déus celestials, y tot quant aquells volen sens més discús és fet. Y, perquè menys hi duptes, o Períteho, te comtaré un cars qui és de gran maravella. En lo coll de Tílie¹⁵², en Frígia, ha dos roures molt grans cinyits de un petit mur. Yo he vist aquell loch, car Piceus, fill de Pèlops, en temps passat me tramès a mirar los camps que éran

¹⁴⁷ *mon cós*: enteneu ‘el meu curs’.

¹⁴⁸ *si miràveu, més luny veuríeu una ysla*: del llatí ‘ut tamen ipse vides, procul en procul una recessit | insula’ (‘com tu mateix veus, una illa va anar-se'n lluny, molt lluny’, *Met.* VIII.590-1), mentre que l'italià té ‘la quale è più da lunga che l'altre’ (2001: 403); en llatí els adverbis ‘procul en procul’ depenen del verb ‘recessit’, com hem editat el català, ja que el ‘més luny’ depèn de ‘veuríeu’ i no de ‘miràveu’.

¹⁴⁹ *Perimelen*: enteneu ‘Perimele’, nimfa filla d'Hipodamant.

¹⁵⁰ *he nougut*: enteneu ‘he fet mal’, del llatí ‘nocui’ (‘vaig fer mal’, *Met.* VIII.599).

¹⁵¹ *Períteho*: enteneu ‘Pirítous’, fill d'Ixíon; de l'italià ‘Periteo’ (2001: 404), mentre que el llatí té ‘Ixione natus’ (‘el fill d'Ixíon’, *Met.* VIII.613).

¹⁵² *En lo coll de Tílie*: del llatí ‘tiliae (...) | collibus’ (‘un tilher en els turons’, *Met.* VIII.620-1), que l'italià no tradueix, tot i que comenta a les *Allegorie* que un dels arbres és un ‘tiglio’ (2001: 408); la traducció catalana no prové de les *Allegories*, ni de la *Genealogia*, i cal entendre un error de traducció del català, que entén un nom comú com a topònim.

estats sotmesos a son pare. Y no molt luny de aquests roures, baix en lo pla, se mostra un estany, qui en temps passat fon ciutat habitada y vuy està submersa dins aquell per la ira de Júpiter, perquè venint lo gran fill de Saturno acompanyat del seu fill, nat de Maya, sots figura de hòmens, com la nit los prengués en aquest loch y volguessen per reposar retraure's, de mil cases reberen la repulsa y sol foren acullits dins una poca casa cuberta de canyes y de jonchs. Era aquesta de Pilèmon {71b} y Baucis, sa muller, dos velletons, qui dels primers anys de lur jovent, quant ensemps se casaren, la havían habitada y feta tan petita, vivint contents sots la pobre pobresa. Tal era aquesta casa que no us calguera haver treball en ella de separar los senyors dels servents, perquè los dos a soles servien y manaven. A on, pus entrats foren los déus celestials, ab los caps inclinats per a poder passar per lo xich portalet, pregà'ls lo vell que descansassen sobre un banch corcat, y posà en aquell la muller una estora podrida, après anà al foch tèbeu¹⁵³ y descobrí de la cendra unas petites brases que del veñnat havia aportades, y mès sobre aquelles algunes rames seques, les quals ab força del seu cansat alè en flames encené; y començà a trossejar unes fulles de cols que son marit havia aportades de l'ort. Y lo vell, mentres feya açò, ab un bastó forcat despenjà del sostre un tros fumat de esquena de porch, del qual, trencant una part, ab les cols dins una olla de terra posaren a bullir. Y mentrestant lo passar de les hores ab raons detenien. Estava en un bastó a la paret, per la ansa penjat, un gavadal¹⁵⁴ de faig. Aquest despenjà Pilèmon, y ple de aygua tèbea rentà los peus ab aquella als déus no coneguts. Enmig de aquesta casa estave'l pobre lit, una colga¹⁵⁵ feta de sàlzer¹⁵⁶, plena de moltes herbes. Aquest lit los vells pararen ab lançols y fllaçada de què sol lo paraven los dies de les festas, y éran tals que dignament al lit se convenien. Trauen après {71c} la taula tremolant, perquè era de tres petges¹⁵⁷, y la un no ygal ab los dos, mes ab una rejola egualaren aquells, enramant-la de menta y d'altres bones herbes. Y asseguts per a menjar en ella, primer los posaren davant letugues y rael de herbes ab algunes garrofes que tenían guardades, après ous cuyts en brases, y tot açò ab plats oscats¹⁵⁸ de terra. En loch de copa de argent suplia un xich anap¹⁵⁹ de fust foredat y adobat ab cera. Après de açò, menjaren lo porch cuyt ab les cols. De vi, perquè'n tenien poch, al començ del menjar per a beure lo posaren en taula y après, tantost levant, no lo y tornaren fins en la fi, ab nous, peres y pomes, y al mig de açò una bresca de mel. Y a tot avançave la cara alegre ab què los vells servien, perquè lur pobre voluntat no era pererosa. En servici dels hostes estaven Pilèmon y Baucis mirant que per molt beure no mancave lo vi, ans en les mans de aquells dins lo anap crexia. Espantats per tan gran maravella, començaren a tenir conexença de la deïtat dels hostes, per on agenollats ab juntes mans suplicaren los déus que'ls perdonassen per les pobres viandes tan mal aparellades, y per voler esmenar lo fallit volguéran matar una sola oca que tenían per garde de lur casa, mes aquella leugera fugia devant lo cansat córrer dels vells, y per cars arribant entre les cames de Jovis y Mercuri, quasi parent que a ells recorria per a salvar la vida, feren aquells cessar que no morís, {71d} dient als vells: “Dexau ya lo trebal de més seguir la ocha, perquè nosaltres nos tenim per ben servits fins ara. Los poblats de aquest loch pagaran justa pena de no haver volgut acullir-nos anit. Y perquè volem vosaltres siau

3 venint] veuit. *Amb una titlla damunt la i* || 44 morís] mori.

¹⁵³ *tèbeu*: enteneu ‘tebi’.

¹⁵⁴ *gavadal*: enteneu ‘recipient de fusta que serveix per rentar els atuells i els plats’.

¹⁵⁵ *colga*: enteneu ‘jaç de fusta que serveix de llit’.

¹⁵⁶ *sàlzer*: llegiu ‘salze’.

¹⁵⁷ *de tres petges*: enteneu ‘de tres potes’.

¹⁵⁸ *oscats*: enteneu ‘amb osques o talls relativament poc profunds a la vorera’.

¹⁵⁹ *anap*: enteneu ‘vas per veure’.

quitis¹⁶⁰ de aquest dan, dexau aquests cuberts y veniu ab nosaltres en l'altesa del mont." Obeint lo dir dels déus, anant aquells primers, los seguían los vells, ajudant ab bastons al gran pes de sos membres. Lunyats éran del loch, pujant per l'erta costa, lo tret d'una ballesta, quant, girant-se detràs, veren tota la vila cuberta de las aygües de l'estany que us he dit, sol restant la lur quítia de tal dan. Y lo que fon de major maravella, veren la xica casa créxer en un gran temple, renoven los fusts vells y novament los sostres de aquella se amostren daurats. Las forcas que'l sostre sostenían foren fetes columpnes del novell temple, las portas entallades, los payments de marbre se amostraven. Y açò miraven no poch meravellats Baucis y Pilèmon, a qui dix lo gran Júpiter: "O, justificats vells, degudament casats, per què'ns tenim mon fill Mercuri e yo per servits de vosaltres, demanau quant vullau." Y veent aquells tant gran gràcia com rebían dels déus, apartant-se un poch los dos, se aconsellaren sobre què'ls fóra més útil a demanar. Y après lo marit, explicant lo desig dels dos als déus, tornà resposta ab so de tals paraules: "Immortals déus, pus per vostra mercè som fets dignes d'optenir quant volrem, lo nostre {72a} desig és que siam sacerdots del vostro novell temple, y, perquè los dos havem tostemps viscut d'un concorde voler, vos supplicam que una equal hora tanque als dos lo camí de la vida, perquè no veja may la mort de ma muller ni sia yo soterrat per aquella." Y fon-los atorgat tot lo que demanaren, perquè tant com visqueren foren guardes del temple, a què's seguí que un jorn lo estrem de lur vida, estant per cas al sol en los graons del temple, per ventura parlant dels cassos de aquell loch, mirà Baucis Pilèmon, qui's cubria de fulles, y ell axí mateix viu lo semblant en ella. Y mentre que tardava la nova conversió de ocupar lurs cares, ensemps parlaven de aquesta novitat, y ensemps prenent lo derrer comiat foren los dos acabats de fer roures. Y aquests dos arbres me amostrà Timeyo¹⁶¹, poblat en aquell loch, qu'éran la un prop de l'altre. Totes aquestes coses me comptaren molts hòmens ancians, dignes de ésser creguts, y yo de aquests meus ulls he vist los arbres en qui foren mudats aquells, que certament per obra del gran déu¹⁶² crech ésser deíficats. Y axí, agenollat sots ells, comencí adorar-los per a continuar la dignitat passada.

CAPÍTOL VUYTÈ, TRACTANT DIVERSES TRANSFORMACIONS, DE PROTEU Y DE LA FILLA DE HERASÍTON, E DE ACHELOUS, AB UNA GENTIL DESCRIPCIÓ DE LA FAM

{72b} A tots los que havían escoltat movia la novitat de l'acte y la actoritat de aquell que'l recitava, y més de tots a Teseu, a qui, perquè mostrave ab lo gest pendre plaer en tals noves, dix lo riu:

—O, fortíssim Teseu, alguns són transformats una vegada d'una forma en altra, restant après tostemps en aquella mudats; altres tenen poder de transformar-se en diverses figures, com se diu de Protheu, que's converteix com vol en jove ho leó, e'n porch salvatge, y après en serpent a les voltes tan gran que temen tocar-la los mirants, après se converteix com vol en cornut toro, sovint se muda en pedra y en arbre, altres vegades pren semblança de riu y de foch molt ardent. Y no té menys poder de fer de si matexa tals transformacions la filla de Heracítion¹⁶³. Aquest menyspreave la deïtat dels déus y no sacrificava may a neguns altars, ans lo que fon pijor: se compte que ab mans celerades destruhí lo bosch consegrat a la deessa Seres, en lo qual bosch entre los altres havia un vell roure que per multitud d'anys era tan enramat que a soles feya bosch. Sovint sobre aquest las nimphas driades fèyan

¹⁶⁰ *quitis*: enteneu 'lliures'.

¹⁶¹ *Timeyo*: enteneu 'tiniac, de Tinia', a la Bitínia; del llatí 'Thyneiuis' ('tiniac', *Met.* VIII.719), que l'italià no tradueix. Alegre tradueix el gentilici per nom propi.

¹⁶² *del gran déu*: del llatí 'di' ('déus', *Met.* VIII.724), que l'italià no tradueix.

¹⁶³ *la filla de Heracítion*: per 'Heracítion' enteneu 'Erisícton', rei de Tessàlia; la seva filla fou Mnestra.

grans balls y festa, y molt sovint, per baix tenint-se les mans, las unas a les altres circuhían la soca de aquell. La mesura del vogi complia quinze colzes, ni sota tots los arbres de aquell bosch havia tantes herbes ni tant gentils com sote aquest sol¹⁶⁴. Per res de tot açò no cessà Herasíton de derrocar aquell,

5 {72c} ans com los servidors a qui u manave rebujassen los colps, ab paraules de ira levant la destral de la mà d'un de aquells dix: "No sol tallaré a l'arbre que ama la deessa, més a ella mateixa, si fos dintre aquest, fera tocar ab la més alta cima lo pus baix de la terra." Y mentre ab tal fúria los colps continuava, tremolà lo gran roure, y del mig d'ell se hoý un gemech. Ensemps

10 descoloriren les fulles y les glans, y no d'altre manera hisqué la sanch del colp que exir acostuma de un animal nafrat. Maravéllan-se tots los servidors de aquesta novitat, y un de aquells començà ab rahons de rependre la sua malvestat, quant Herasíton alçant la mà ab la destral lo ferí per lo coll dient: "Pus sou tan piadós, preneu la paga de vostra pietat!", y levà-li lo cap, tornant

15 tantost a ferir aquell arbre, del mig del qual fon una veu hoída dient: "Yo só una nimpha molt cara a la deessa Seres y visch sots aquest roure, qui instaré la pena que mereixen tos fets, y prophetize't ara que ans de molt morràs tan congoxat, que serà solàs¹⁶⁵ nostra a la present misèria." No dexà aquell per açò de continuar los colps de la destral y, veent ya vençut l'arbre, ab cordes lo tirà de la part contrària d'on la havia ferit, y axí'l més en terra, derrocant ab lo pes de aquell molts dels arbres vehins.

»Espantades y tristes totes las nimphas dríadas per tal dan de lur bosch, ensemps vestides de negre, a la deessa Seres se presentaren plorant y demanant ésser venjades de tanta {72d} crueltat. La gran deessa Seres mostrà

25 de voler-les complaure, y, movent la gentil lo reyal cap, féu tremolar les espigues dels camps, preposant de punir Herasíton ab la pijor ley de pena que vench a son entendre, ço és, que per fam ell mateix se menjàs. Y per posar la execució de tal pena en obra, perquè los fets no consenten ensemps habitar en un loch la fam ab la deessa mare de la habundància, cridà a ci una nimpha

30 silvestra, anomenada Orcada¹⁶⁶, dignament eleta per tal misatgeria, a la qual dix: "En lo estrem de la glassada província de Sícia¹⁶⁷ és un loch sol y trist sens arbres y sens herbes, a on ab la dejuna Fam habítan Tremoló y Descoloriment. En tal loch iràs de part mia y diràs a la Fam que entre dins lo ventre del malvat sacrillejo¹⁶⁸ qui m'è tallat lo bosch, de manera que per molta

35 habundància no sia may sobrada. Y perquè lo camí no t'espante, pren lo meu carro, qui't portarà per l'ayre sens negun treball teu." Obeint aquesta al dir de la deessa y pujant en lo carro, fent son camí per l'ayre arribà en la freda província de Sícia, y, pujada en l'altesa del mont de Càucaso, cercant ab desperts ulls la vista de la Fam, en un camp ple de pedres viu graonar

40 aquella, ab ungles y ab dents arrencant de la terra algunes herbes seques y clares. Lo cap calvo y los ulls molt entrats tenia, y la cara descolorida, plena de mil rugues, ab dents agudes y plenes de rovell¹⁶⁹; los morros molt entrats. Lo cuyro dur, sens carn, sota ell mostrava tots los ossos. Tan {74a} buyt tenia lo ventre que, mirant, sol se mostrave lo loch de aquell cubert de la pell qui

45 penjava dels pits. La magresa crexia lo vogi dels genolls y feya aparer les cames molt delgades. Tal se amostrà la Fam als ulls de la nimfa de Seres, qui

¹⁶⁴ *sote aquest sol*: enteneu 'només sota d'aquest'.

¹⁶⁵ *solàs*: enteneu 'consol'.

¹⁶⁶ *anomenada Orcada*: de l'italià 'chiamata Orcaden' (2001: 409), mentre que el llatí té 'Oreada' ('una orèada', *Met.* VIII.787), nom comú d'unes nimfes de les muntanyes. Del Virgilio té 'Oreadem' (Ardissino 2001: 419, n. 121), i Jahn no testimonia cap variant que canviï la 'e' per la 'c' i que pugui explicar la lliçó del text italià, tal vegada un error o innovació de Bonsignori, però que Alegre segueix. Com que sembla més aviat un error del traductor, no hem esmenat el nom.

¹⁶⁷ *Sícia*: enteneu 'Escítia'.

¹⁶⁸ *sacrillejo*: enteneu 'sacríleg', castellanisme.

¹⁶⁹ *rovell*: enteneu 'tosca'.

de luny, sens gosar-s'i acostar, li esplicà los manaments de sa senyora, y sens molt aturar-hi, perquè, encara que era luny y de nou arribada, ja la prenia Fam, voltà las regnes del seu carro leuger en la terra de Emònia.

»La Fam, si bé tostemps era contrariant a la deessa Seres, complint ab obra
 5 lo desig de aquella y portada per l'ayre, arribà en la casa del condemnat
 Heraciton, y, entrant en la cambra on dormia aquell, sobre lo lit pujant, mentre
 que ell dormia, e inspirant en la boca de aquell, totes les venes buydes li umplí
 de rabiosa fam. Y havent acabat lo càrrech que tenia, desemparà los fèrtils
 camps, tornant-se'n habitar en la sterilitat del seu natural loch. Heraciton
 10 dormint començà a sentir la força de la fam y demanà menjar, obrint en va la
 boca y estrenyent les dents. Mes, pus fon despertat¹⁷⁰, cresqué en ell l'apetit de
 menjar. No li bastaven pexos, bèstias ni aucells, ans tostemps en acabar lo que
 li aportaven sentia major fam. Finalment lo que bastara a fartar lo poble de
 moltes ciutats per a ell era poch: quant més coses metia dins lo maleyt ventre
 15 més crexia la fam. Y axí, com sens fartar-se la mar recull dins si tots los rius
 de la terra, y com lo foch ab molta lenya crex més la sua força, axí tots los
 menjars entraven per la afamada boca {74b} de Heraciton, causant-li major
 fam.

»Y ja menjant havia consumades las sustàncias suas e, com sol li restàs una
 20 filla, no digna de tal pare, vené aquella per haver què menjar. Era aquesta
 donzella de noble coratge y, per ço indignament suportant la nova servitut,
 fugí de son senyor y, corrent vora mar, girada a les ones ab tals raons, requerí
 Neptuno de ajuda: “Desliure'm de dura servitut y del novell senyor, o gran rey
 de les mas, pus que furtant me levist lo digne nom de verge”, y era ver. Per on,
 25 no refusant tals prechs, la vestí de nova semblança de un home pescador qui
 estave a la vora de la mar ab una canya treballant en pescar. Seguia-la mentre
 fugia lo mercader¹⁷¹ qui la havia comprada, y mirant de sos ulls aquella
 agenollada, tantost perdé la vista de aquella, y arribant trobà sol lo qui
 pescava, a qui dix: “O, bon home qui pescas, si¹⁷² la mar te servesca en estar
 30 reposada y los pexos dins ella crégan a tos engans. Dignes-me què s'és feta
 una donzella qui susara plorave ab cabells descomposts assí molt prop de tu,
 perquè yo le y¹⁷³ he vista y el rastre de sos peus no passa més avant.” Lavós
 primer conagué la filla de Heraciton lo do que havia rebut del déu Neptuno y
 alegrà's de hoir demanar noves d'ella, assí mateixa responnent en tal forma:
 35 “Perdonau-me, quisvulla que siau, no he girats los vulls¹⁷⁴ més ha de una hora
 del fil y de la canya y, torbat del pescar, no he entès en alre. Y axí, Déu me
 hajut en enganar molts pexos, com des que só assí no he vist home ni done
 fora de mi, sinó ara a vós.” Essent {74c} creguda, anujat, se'n tornà lo
 mercader per on era vengut, tornant aquella en la primera forma, de què no
 40 poch alegre, conexent que era en sa mà de variejar la forma y semblances,
 tornà al loch a on era son pare sens ésser coneguda. Y axí, sovint en egua, en
 aucell, en servo o en bou transformada, portava què menjar a son indigne pare,
 però havent gran temps durat la pena d'aquell rabiós mal y ja no trobant què
 menjar, lo desaventurat començà mordent a rosegar los propis membres, y ab
 45 tant gran dolor acabà ans la sua negra vida que no aquells.

»¿Mes, per què detench yo —deya Achelous— en comptar miracles dels
 astranys o jòvens esforçats? Si yo mateix, vestint-me noves formes, me
 transforme com vull y fas-me tal com me mirau tots ara, après me fas serpent,
 o pastor moltes voltes, y molt sovint, per a créxer mas forces, prenh dos

35 quisvulla] qs vulla.

¹⁷⁰ *pus fon despertat*: enteneu ‘després que es despertà’.

¹⁷¹ *lo mercader*: de l'italià ‘li mercatanti’ (2001: 412), mentre que el llatí té ‘dominus’
 (‘l'amo’, *Met.* VIII.855).

¹⁷² *si*: enteneu ‘així’.

¹⁷³ *le y*: llegiu ‘la hi’.

¹⁷⁴ *los vulls*: enteneu ‘los ulls’.

corns en lo cap. Però, mesquí de mi, una vegada, mala per a mos obs¹⁷⁵,
armant-me de aquells me fon la un arrancat.

Y seguí tals paraules ab tant habundants làgremes que·l parlar li vedaren,
movent a pietat Teseu y tots los altres.

5 ACABA LO VUYTÈN LIBRE DE *TRANSFORMACIONS DEL POETA OVIDI*

¹⁷⁵ *mala per a mos obs*: enteneu ‘en mala hora per al meu profit’ (*DCVB*, s.v. *ops* II.2).

COMENSA LO NOVÈ, CAPÍTOL PRIMER, EN QUI'S TRACTA LO COMBAT DE HÈRCULES AB ACHELOUS, CONVERTIT EN VÀRIES FIGURES

{74d} La causa del plorar demanà Teseu¹ a Achelous, ne quant ni per qual causa havia perdut lo corn, de què's dolia², y responent lo riu axí dir començà:
 5 —Ha, senyor³, trista cosa és lo que'm demanau! Y quin vensut volgué may recitar las batalles perdudes? Però per fer-vos-ne pler⁴ ho comptaré per orde, que no fon tanta la vergonya de ésser vensut quant era cosa d'onra haver gosat combatre, y aquest conort⁵ me donava la dignitat del noble vencedor. Si per ventura⁶ és arribat a les vostres orelles lo nom de Deyanira⁷, la més gentil de
 10 totes les donzelles, de aquesta fuy anamorat yo, y ab molts altres nobles un dia me trobí en casa de son pare, tots treballant de haver-la per muller⁸, entre los quals fon Hèrcules. Y vista per los altres la nostra dignitat, desepararen⁹ tots, restant lo debat entre Hèrcules e mi. Començà aquell a formar la requesta davant lo rey que cascú de nosaltres volia fer son sogre¹⁰; loant-se que era fill
 15 del gran Júpiter, publicava la divulgada fama de tants treballs com havia vensuts y comptava com havia sobrada l'ira de Juno, sa madrastra, contra qui, alsant-me yo, desestimat aquell perquè no era deíficat encara, axí diguí: “O, gran rey Oeneho¹¹, no caygue tal error en lo teu judici, que un mortal preposes a mi, déu, y més avant que'm mires¹² senyor de tant grans aygües, com ab
 20 riberes tortes scampe per lo mig de ton regne, yo no't seré gendre estrany¹³, ans una part dels poblats¹⁴ en ta terra. No'm {75a} nogue tant que la gran Juno no té a mi en odi, ni per sos manaments sóc lançat a treballs¹⁵! Y tu, Hèrcules, qui t'exalces per ésser nat de Almena¹⁶ y del déu Júpiter, o és falç o, si és ver, te torna en vergonya.” Dient yo tals paraules, Hèrcules me mirava ab los ulls a través¹⁷ y tornà'm, responent, a dir axí: “Més és fort la mia dreta que diserta la
 25 lengua! Y pus que't¹⁸ vence combatent, no'm do res que parlant me leves

3 Achelous] achelons || 18 Oeneho] oenohe.

¹ *Teseu*: de l'italià 'Teseo' (2001: 421), mentre que el llatí té 'Neptunius heros' ('l'heroi fill de Neptú', *Met.* IX.1), referit a una segona tradició que fa Teseu fill de Neptú (*Plut. Thes.* VI.1). Vegeu Álvarez-Iglesias (1995: 509, n. 1025).

² *de què's dolia*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià; a continuació el català omet el llatí 'inornatos redimitus harundine crines' ('amb els cabells sense adorn, coronats amb canyes' (Parramon 1996: 227), *Met.* IX.3).

³ *Ha, senyor*: de l'italià 'O messer' (2001: 421), no present en llatí.

⁴ *per fer-vos-ne pler*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

⁵ *conort*: enteneu 'consol'.

⁶ *per ventura*: enteneu 'per casualitat'.

⁷ *Deyanira*: llegiu 'Deianira', filla d'Eneu i segona muller d'Hèrcules, de qui causà la mort.

⁸ *tots treballant de haver-la per muller*: amplificació de l'italià 'la domandai' (2001: 421), mentre que el llatí té un diàleg: 'accipe me generum (...) Porthaone nate' ('accepta'm com a gendre, fill de Partàon', *Met.* IX.12); ni l'italià ni el català tradueixen l'estil directe del llatí, però mentre l'italià resumeix Ovidi, Alegre mira amplifica el text de Bonsignori, potser per equiparar-lo al llatí.

⁹ *desepararen*: enteneu 'abandonaren'.

¹⁰ *Començà aquell a formar la requesta davant lo rey, que cascú de nosaltres volia fer son sogre*: per 'requesta' enteneu 'demanda'; afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

¹¹ *O, gran rey Oeneho*: per 'Oeneho' enteneu 'Eneu'; de l'italià 'O signore Oneo' (2001: 422), no present en llatí.

¹² *més avant que'm mires*: enteneu 'per molt que em miris'.

¹³ *estrany*: enteneu 'estranger'.

¹⁴ *poblats*: enteneu 'habitants'.

¹⁵ *No'm nogue tant que la gran Juno no té a mi en odi, ni per sos manaments sóc lançat a treballs*: enteneu 'que no em perjudiqui només que la gran Juno no em tingui en odi, ni sigui jo llençat a fer treballs', en referència a Hèrcules.

¹⁶ *Almena*: llegiu 'Alcmena'.

¹⁷ *ab los ulls a través*: enteneu 'amb la mirada en direcció falsa o desviada'; de l'italià 'con gli occhi torti' (2001: 422) o del llatí 'lumine torvo' ('amb ulls ferotges', *Met.* IX.27).

¹⁸ *pus que't*: enteneu 'ja que et'.

avantatge¹⁹. Y vench la volta mia¹⁹. Penedí'm yo, quant lo viu tan inflammat de ira, de haver parlat tant²⁰. Despullí'm de la roba verda que tenia vestida y nuu me disponia a la luyta, quant Hèrcules, per a poder millor aferrar los meus membres²¹, me lançà demunt molta terra, que, pegant-se ab lo meu cors humit, 5 feya aquell més disposat a les presas²²; y ell, com a molt destre, are per lo coll y après per les cames assejave de pendre, y a mi defensava lo meu gran pes, debades treballant-se ell per levar-me de terra²³. Cessam un poch espay y après, revenint, tornam a la primera luyta, ab certesa cascú de no dexar-se vençre: tenia yo los peus ajunyits ab los seus, y los dits ab los dits, carregant 10 ab lo meu lo dur front de aquell. I axí combatíam com acostumen combatra dos braus toros per alguna gentil vaca, volguda per los dos, espantant-se los altres bous qui miren, inserts de la fi del combatre. Tres vegades Hèrcules²⁴ assejà de escapar de les mies forts preses y la quarta se soltà de mos braços, y sens tardar tot lo pes de son corps carregà sobre la mia esquena. Yo só forçat a 15 dir la veritat, ni só en punt que ab raons va- {75b} ja cercant ma glòria, ans sens mentir. A mi parech ésser sota un gran munt, y ab gran treball ple de mortal suor me soltí de tal càrrega. Cuytave'm²⁵ ell y no-m dexà revanir lo alè²⁶. Pres-me per lo batcoll,²⁷ y fuy forçat dar del genoll en terra y sullar-me²⁸ los morros de polsosa arena. Per on, conaxent que mes forces no eren ab les 20 sues yguals, me girí a les arts per veure si ab elles poguera acabar lo que no podia ab força, y transformí'm en una gran serprent, sote la qual figura, pus²⁹ haguí dades tres o quatre voltes³⁰, tirí la via d'ell, lançant terribles ciscles. Rié Èrcules de veure'm transformat y dix: "Sobrar serpents és treball per a mi estant en lo braçol, on ne aufeguí dues poch après que fuy nat³¹, y pert la 25 esperança, Achelous, de escapar-me, essent una part de la serpent Ydra³², a qui yo sol priví de tots los caps, que éran en nombre set³³, naxent la un³⁴ après

¹⁹ *Y vench la volta mia*: enteneu 'em tocà parlar' o 'vingué cap a mi'; del llatí 'concrediturque ferox' ('i m'ataca enfurit', *Met.* IX.31), potser a partir de la variant 'aggrediturque ferox' ('s'acosta enfurit'), testimoniada per Jahn (1823: 560) en el còdex *Unus Medic.*; l'italià no té el passatge.

²⁰ *Penedí'm yo, quant lo viu tan inflammat de ira, de haver parlat tant*: de l'italià 'io allora me pentei, perché aveva parlato così' (2001: 422), mentre que el llatí té 'puduit modo magna locutum | cedere' ('M'averkonyí de cedir havent dit paraules tan altes', *Met.* IX.31-2).

²¹ *per a poder millor aferrar los meus membres*: de l'italià 'che meglio me potesse tenere' (2001: 422), no present en llatí.

²² *que pegant-se ab lo meu cors humit feya aquell més disposat a les presas*: de l'italià 'perch'io son tutto liquido, e si me prese, e la gravezza mia me defendea' (2001: 422), no present en llatí.

²³ *debades treballant-se ell per levar-me de terra*: eliminació de la comparació següent 'haud secus ac moles, quam magno murmure fluctus | oppugnant; manet illa suoque est pondere tuta' ('com el roquer, justament, que amb gran estrèpit les ones van assaltant, però aguanta i la seva massa l'aferma', *Met.* IX, 40-1), en italià 'come se difende una macina ne l'acqua' (2001: 422).

²⁴ *Hèrcules*: de l'italià 'Ercole' (2001: 422), en llatí 'Alcides' ('l'Alcida', *Met.* IX.51).

²⁵ *Cuytave'm*: enteneu 'm'oprimia'.

²⁶ *revanir lo alè*: enteneu 'retornar l'alè' o 'respirar normalment'.

²⁷ *batcoll*: enteneu 'part posterior del coll' (*DCVB*, s.v. *bescoll* 1).

²⁸ *sullar-me*: enteneu 'embrutar-me'.

²⁹ *pus*: enteneu 'després que'.

³⁰ *tres o quatre voltes*: del llatí 'flexos (...) in orbis' ('en cercles flexionats', *Met.* IX.64), no present en italià.

³¹ *on ne aufeguí dues poch après que fuy nat*: de l'italià 'cioè quando Iuno mandò a me doi serpenti' (2001: 423), no present en llatí.

³² *la serpent Ydra*: de l'italià 'l'Idria serpente' (2001: 423), mentre que el llatí té 'Lernaeae serpens' ('la serp de Lerna', *Met.* IX.69).

³³ *que éran en nombre set*: de l'italià 'el quale aveva sette capi' (2001: 423), mentre que el llatí té 'centum : comitum (...) caput' ('cent caps' o 'caps de companys', *Met.* IX.71). Tarrant accepta la lliçó 'comitum' amb sospita, indicant que 'centum' és una variant força difosa (per ex., *B ante corr.*, o *MF* com a variant alternativa, conjuntament amb 'comitum', Tarrant 2004: 253). En qualsevol cas, Alegre recorre a Bonsignori pel nombre de caps.

³⁴ *la un*: enteneu 'lo un' (*DCVB*, s.v. *la*), forma antiga de l'article masculí 'lo' davant el

de haver tallat l'altre; y finalment, perquè més no'n nasquessen, li vaig tallar lo coll³⁵. Si a aquella tant brava y verdadera serp vensí, liurant a mort, què pots esperar tu, qui transformat sol tens mostre³⁶ de serp?" Y axí parlant me estrench tan fort lo coll ab los seus dits, que a mi paria tenir aquell enmig de

5 unes tanalles, del qual parill escapant ab treball me transformí en toro. Y faent poch cas lo fill de Almena de la mia feresa, pres lo meu corn esquerre, y, doblegant lo gran pes de mon cors, ficà aquell en terra. E no content de açò, del front lo m'arrancà, y aquell, pres per les nimfes nayes, ple de pomes y de flors odorants, {75c} lo consecraren a la deessa Seres³⁷.

10 Y acabant tals raons Achelous, una nimfa de les qui'ls havían servits, ab cabells scampats, abillada segons l'ús de Diana, entrà per la sala, portant lo corn ple de fruytes y flors, posant-ne en la taula a on seya Teseu ab tots sos companyons; y dat fi al menjar, atorgaren tanda al repòs de lurs membres³⁸.

E venint lo següent jorn, ferint lo sol las altesas dels munts, Teseu ab tots

15 los seus partiren de aquell loch, no esperant que de tot fossen reposades las ones del riu de Achelous.

Y restà aquell adonat³⁹ y vensut. Cobrint la cara sota las sues aygües, aportava cubert lo dan del corn perdut sote salses y canyes que éran nats en son loch.

20 CAPÍTOL SEGON, CONTINUANT LOS FETS DE HÈRCULES, NARRANT COM DONÀ MORT A NESSO CENTAURO

La amor de aquesta Deyanira⁴⁰ axí mateix fon causa de la mort del gran centauro Nesso⁴¹, que, havent Hèrcules en casa de son sogre complit ab aquella lo matrimoni y tornant ab ella en sa terra, passant per lo riu Ebena⁴²,

25 trobà aquell per moltes pluges tan crescut, que en negun gual se podia passar. Y mentre que estave duptant lo perill del passar, més tement la por de sa muller que lo dan de sa vida, arribà Nesso, qui habitava las ribes de aquell riu. Aquest en temps passat ab los altres era estat pres de a- {75d} mor de la gentill Deyanira y, parent-li aquesta disposta avinantesa a complir sos

30 desigs⁴³, se offerí a Hèrcules ab tals paraules:

numeral i l'article indefinit 'un' o 'u'.

³⁵ y finalment, perquè més no'n nasquessen, li vaig tallar lo coll. Si a aquella tant brava y verdadera serp vensí, liurant a mort: del llatí 'hanc ego ramosam natis e caede colubris | crescentem malo domui domitamque †reduxi†' ('jo aquesta, que es ramificava per les colobres nascudes de la matança i que creixa amb el mal, vaig domar, i domada, vaig reduir', *Met.* IX.73-4), mentre que l'italià té 'e se io uccisi quello' (2001: 423).

³⁶ mostre: llegiu 'mostra', amb el sentit d'aparença o 'objecte que s'exhibeix i que indica la presència, qualitat, manera d'esser, etc.' (*DCVB*, s.v. II).

³⁷ la deessa Seres: del llatí 'Bona Cópia' ('Bona Abundor', *Met.* IX.88), mentre que l'italià té 'madonna Cópia, dea dell'abundanza' (2001: 423). A les *Allegories* Boccaccio indica que Ceres és 'la deessa de la Habundància' (f. 205b, AL IX.1). La idea d'abundor, que es repeteix en llatí, a la *Genealogia* i en Bonsignori, explica el català. També, en l'últim capítol del llibre anterior, sobre la Fam, es diu: 'perquè los fets no consenten ensemps habitar en un loch la fam ab la deessa mare de la habundància' (TF VIII.8), referit a Ceres. Així, en aquest punt, Alegre opera la mateixa assimilació de l'Abundor amb Ceres, potser considerant que és un epítet de la deessa i no el nom propi d'una divinitat.

³⁸ y dat fi al menjar, atorgaren tanda al repòs de lurs membres: de l'italià 'e non disse cosa niuna, ma andosenne al letto' (2001: 423), referit a la nimfa que serveix la taula; el llatí no té el passatge.

³⁹ adonat: enteneu 'domat'.

⁴⁰ La amor de aquesta Deyanira: del llatí 'eiusdem virginis ardor' ('l'amor per la mateixa donzella', *Met.* IX.101), mentre que l'italià no té el passatge, tot i que es refereix a Deianira pel seu nom una mica abans ('Deianira', 2001: 425), cosa que potser influeix el català.

⁴¹ Nesso: enteneu 'Nessus', centaure mort per Hèrcules.

⁴² Ebena: enteneu 'Evè', riu d'Etòlia, avui *Fidari*.

⁴³ Aquest, en temps passat, ab los altres era estat pres de amor de la gentill Deyanira y, parent-li aquesta disposta avinantesa a complir sos desigs: afegitó del català, no present en llatí ni en italià, tot i que aquest darrer té 'pensò de 'ngannare Ercole' (2001: 425), potser l'origen de l'afegitó d'Alegre, creat com una amplificació d'aquest passatge italià.

—Esforçat cavaller, no estigues duptant. Yo sé bé tots los passos y tench los membres inferiors de cavall dispostos a passar aygua⁴⁴, y per ço, si tu vols, en les anques mies passaré sens parill a ta gentil muller y tu poràs venir detràs nadant, desambergat⁴⁵ d'aquella.

5 Cregué lo fill de Júpiter les raons del centauro y posà en les anques de aquell la gentil Deyanira, tota descolorida y del riu espantada, y tantost detràs ella, axí com estava embergat de la aljava y de la pell del leó, perquè l'arch y la lança havia ja tirat de l'altre part del riu, començà a nadar dient:

—Pus que has començat, acabe sens cansar de vençre l'aygua de aquest
10 riu.

Y ab tals raons crexent en lo nadar la força de sos braços, passava per lo loch on venia major la fúria del riu. E ja arribat a l'altra riba, havia pres l'arch en la sua mà, quant sentí un tros luny cridar a sa muller, que Nesso se'n portava, a qui cridà Hèrcules ab fort veu:

15 —A on vas, scelerat⁴⁶, enganat per la gran leugeria malvista de tos peus? A tu ho dich, Nesso. Escolte mas rahons, no menyspreses mon dir. Si may me has res estimat, dexa per força de pendre, tant a vergonya mia, aquella que fins assí te ha negat son pare⁴⁷. Y, si no creus mon dir, no fiys de escapar-me per molt que tu corregues ab los peus de cavall, que yo no't seguiré corrent, ans
20 mentre fuigs nafrant te aturaré.

E seguint tal dir, ab la obra de una enerbada⁴⁸ sa- {76a} geta lo ferí en la squena, passant-lo fins als pits, la qual com arrencà's brollà la sanch per dues parts de la entuxada nafra⁴⁹. Y tenint lo fer Nesso la fletxa en la mà, dix entre si mateix:

25 —No morré⁵⁰ sens venjança.

Y la sua camisa tota plena de sanch donà a Dyanira, dient-li tals paraules:

—Gentil senyora, pus que los fats no han volgut que ab vós lonch temps me sia alegrat⁵¹, preneu ans de ma mort, en senyal de amor, de mi esta camisa, y teniu-la guardada, perquè serà bastant, si algun temps s'oblidava de vós
30 vostre noble marit, faent-la-y vestir apartar-lo de tot altre amor qui-l desviàs del vostre⁵².

E dant-li la camisa sua, que's despullà, poch tardà en morir davant los ulls de aquella⁵³.

8 havia] hauaia || 32 ulls] vils.

⁴⁴ *Esforçat cavaller ... dispostos a passar aygua*: per 'esforçat' enteneu 'que obra amb força' (DCVB, s.v.); amplificació de l'italià 'O signore Ercole, io vedo che tu temi della donna tua' (2001: 425), no present en llatí.

⁴⁵ *desambergat*: enteneu 'sense impediment'.

⁴⁶ *scelerat*: enteneu 'criminal', del llatí 'violente' ('violent', *Met.* IX.121).

⁴⁷ *que fins assí te ha negat son pare*: del llatí 'orbes | concubitus vetitos poterant inhibere paterni' ('els girs del teu pare et podrien almenys apartar d'unions prohibides' (Parramon 1996: 231), *Met.* IX.123-4), referit a Ixíon, pare de Nessus, que intentà seduir Juno i fou condemnat a restar a l'infern lligat a una roda que gira sense fi; l'italià no té el passatge.

⁴⁸ *enerbada*: enteneu 'untada amb suc d'herbes metzinoses' (DCVB, s.v. *enherbar* 3).

⁴⁹ *brollà la sanch per dues parts de la entuxada nafra*: per 'entutxada' enteneu 'agreujada' (DCVB, s.v. *entuixar* 1).

⁵⁰ *morré*: enteneu 'moriré'.

⁵¹ *ab vós lonch temps me sia alegrat*: enteneu 'que hagi gaudit amb vós durant molt temps'.

⁵² *Gentil senyora, pus que los fats no han volgut que ab vós lonch temps me sia alegrat, preneu ans de ma mort, en senyal de amor, de mi esta camisa, y teniu-la guardada perquè serà bastant, si algun temps s'oblidava de vós vostre noble marit, faent-la-y vestir apartar-lo de tot altre amor qui-l desviàs del vostre*: amplificació de l'italià 'Vedi, moro per lo tuo amore e perciò io te do questo dono, lo quale ha questa virtù: che quando tu vederai che Ercole non t'amarà, mettili indosso questa camiscia e subito t'amarà più che non fece mai' (2001: 426), mentre que el llatí no té l'estil directe: 'velut inritamen amoris' ('com un incitador de l'amor', *Met.* IX.133). L'amor i el desamor són temes que interessen a Alegre, potser per això es decanta per la modificació italiana, més detallada que el llatí.

⁵³ *poch tardà en morir davant los ulls de aquella*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

CAPÍTOL TERÇ, TRACTANT LA MORT DE HÈRCULES Y DE PASSADA GRAN PART DE SOS TREBALLS, AB LA CONVERSIÓ DE LICHAS EN ROCHA

Gran espay de temps passà après de açò, en què los actes del fort Hèrcules omplíran tota la terra, essent lansat a diversos perills per odi de sa madrastra⁵⁴.
 5 Y ja havent vensut la província de Hoetòlia⁵⁵, estava retret y folgant⁵⁶ ab la gentil Ýole⁵⁷, quant la murmurant Fama de ses noves amors vench a les horelles de la oblidada y absent⁵⁸ Deyanira. Y per aquella reportadora de noves qui ab lo ver sovint lo falç ajusta, y al poch molt⁵⁹, essent Deyanira avisada com torbat Hèrcules en servici de Ýole s'era oblidat d'ella, ab lo
 10 primer report sentí tan gran do- {76b} lor que li tancà lo camí a les làgremes, y après la mesquina, ab sospirs y senglots soltant aquelles, escampà la sacreta dolor y enmig del plorar començà tals raons:

—Per què plore yo ara? A què servexen aquestes mies làgremes sinó per alegrar la nova anemorada de mon marit? Ella vendrà ab Hèrcules. Per què
 15 no-m cuyte⁶⁰, donchs, de proveir a tant dan y vergonya ans que sia assí ni tenga lo meu loch? Què faré, trista⁶¹? Cridaré o estaré callada? Tornaré en Calidònia⁶² o restaré assí, no proveint a res⁶³? O, Melèagro, quant me racorda de ésser ta germana, me sent disposta en acometre un acte molt terrible, tal com requer la injúria, y la dolor de dona furiosa sab ordenar, degollant la
 20 desleal qui-m torba la amor de mon marit cert⁶⁴! Yo confesse que lo meu ànimo és empès a diverses maneres de venjança, mes, dexant tot açò, mon parer se asole⁶⁵ que, ab la camisa que-m donà Nesso⁶⁶ mentre moria, treballe en fer cobrar a la amor que era entre nosaltres las primeres forces que ara té tan flaques⁶⁷.

4 omplíran] m pliran.

⁵⁴ *madrastra*: referit a Juno.

⁵⁵ *Hoetòlia*: enteneu 'Etòlia', regió de Grècia. El llatí té 'Oechalia' ('Ecàlia', *Met.* IX.136), ciutat d'Eubea, pàtria d'Èurit, mentre que l'italià té 'una città' (2001: 426), sense especificar el nom. La confusió pot tenir l'origen a la *Genealogia*: 'Euritus rex Etholie' (XIII.1.34, 1998: 1276), ja que les variants llatines, com a mínim les testimoniades per Jahn (1823: 569), no permeten explicar aquest canvi. Alegre recorre al comentari de Boccaccio no només per a les *Allegories*, sinó també com a suport de la traducció.

⁵⁶ *retret y folgant*: enteneu 'apartat i entretenint-se plaentment'; de l'italià 'se 'namorò' (2001: 426) o del llatí 'ardore teneri' ('sentia amor per', *Met.* IX.140). Sembla, però, un afegitó del català que funciona com a antítesi dels adjectius següents 'oblidada y absent', referits a Deianira a la mateixa frase, introduint una figura retòrica que contraposa patèticament la postura de qui enganya en amor (Hèrcules) i de qui rep l'engany (Deianira). Vegeu nota següent *oblidada y absent*.

⁵⁷ *Ýole*: llegiu 'Íole', filla del rei Èurit d'Ecàlia.

⁵⁸ *oblidada y absent*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià. Vegeu nota anterior *retret y folgant*.

⁵⁹ *per aquella reportadora de noves qui ab lo ver sovint lo falç ajusta y al poch molt*: del llatí 'quae veris addere falsa | gaudet et e minimo sua per mendacia crescit' ('joiosa quan suma el veritable amb el fals i un no res augmenta amb mentides' (Parramon 1996: 231), *Met.* IX.138-9), no present en italià.

⁶⁰ *no-m cuyte*: enteneu 'no m'afanyo'.

⁶¹ *Què faré, trista*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁶² *Calidònia*: enteneu 'Calidó', pàtria de Deianira.

⁶³ *no proveint a res*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià. El català elimina el llatí següent 'excedam tectis an, si nihil amplius, obstem?' ('abandono el casal o, almenys, procuro d'impedir-ho?' (Parramon 1996: 231), *Met.* IX.148), tampoc traduït per l'italià.

⁶⁴ *la desleal qui-m torba la amor de mon marit cert*: amplificació del llatí 'paelice' ('dona rival', *Met.* IX.151) o de l'italià 'meretrice' (2001: 426).

⁶⁵ *se asole*: enteneu 's'atura'.

⁶⁶ *Nesso*: enteneu 'Nessus', el centaure; vegeu capítol anterior TF IX.2.

⁶⁷ *Yo confesse que lo meu ànimo és empès a diverses maneres de venjança, mes, dexant tot açò, mon parer se asole que, ab la camisa que-m donà Nesso mentre moria, treballe en fer cobrar a la amor que era entre nosaltres las primeres forces que ara té tan flaques*: amplificació en estil directe del llatí 'In cursus animus varios abit; omnibus illis | praetulit imbutam Nesseo sanguine vestem | mittere, quae vires defecto reddat amoris' ('Va el seu ànim

Ab tal deslber cridà Lichas⁶⁸, un fiat servidor del fort Hèrcules, al qual donant la camisa, fins en aquella hora per ella malguardada⁶⁹, ab plasents raons, quant sab, l'ancarregà que, arribat a son senyor, donàs orde que fos per ell vestida. Y axí per los dos ignorant, fon tramès y portat lo de què-s penedirán, vaent per ocasió d'ells morir lo preu de tots los cavallers⁷⁰. Y arribat Lichas en Hoetòlia, un matí servint al vestir Hèrcules, recordant-se dels prechs de sa senyora, li donà la camisa⁷¹. E vesti -{76c} da per ell, no tardà, mentre sacrificava als déus per les sues victòries passades, Hèrcules de sentir gran foch en lo mig del seu cors, y, resolta, la força d'aquell negre verí escórrer per sos membres. Mentre pogué, ab la acostumada virtut tench refrenats los crits y jamegosos plants⁷², mes, pus que fon sobrada per la aspra dolor la sua paciència, umplí de agres veus l'ayre els boschs veïns⁷³, esforçant-se sens triga en levar-se del dós⁷⁴ la mortífera camisa. Mes estava pegada aquella ab lo cuyro⁷⁵ de la sua esquena, y axí, o ferma sens seguir restava sobre ell, ho seguint lo tirar, arancava lo cuyro y descobria:ls ossos, brollant de tot lo cors una suor molt groga per lo sech cremament⁷⁶. Resoltas las madullas, los nirvis torrats sonaven uns ab altres, y entre tan gran mal alsà las mans al cel l'immortal fill de Júpiter dient:

—Paix-te⁷⁷, o filla de Saturno, de les mies misèries! Paix-te y mira de l'alt cel ab ulls cruels la mia pestilència: farta lo cor salvatge! O si⁷⁸ en algun temps

15 ossos] assos.

per rumbos diferents; de tots, el que tria és enviar-li la roba amb la sang de Nessos sucada per reforçar l'amor apagat' (Parramon 1996: 234), *Met.* IX.152-4); l'italià conserva l'estil indirecte de l'original ('e cusi pensando, se recordò della camiscia che lli aveva donata Nesso', 2001: 426).

⁶⁸ *Lichas*: llegiu 'Licas', company d'Hèrcules.

⁶⁹ *malguardada*: enteneu 'mirada malament'.

⁷⁰ *Y axí, per los dos ignorant, fon tramès y portat lo de què-s penedirán, vaent per ocasió d'ells morir lo preu de tots los cavallers*: per 'lo de què-s penedirán' enteneu 'allò de què es penedirén', mateixa expressió que a 'lo de què-l suplicave' (TF XI.2); ampliació del llatí 'tradat nescia luctus | ipsa suos' ('que porti sense saber-ho el seu propi dol', *Met.* IX.155-6), mentre que l'italià no té el passatge. El 'dol' llatí es refereix al fet que Hèrcules, abans de morir, mata Licas per haver-li entregat el vestit. El català opera dos canvis en relació al llatí: (a) entén que el llatí s'ha de referir a l'esposa Deianira i a Licas; (b) entén que la raó per la qual es penedirán serà per la mort i desaparició d'Hèrcules.

⁷¹ *Y arribat Lichas ... li donà la camisa*: per 'Hoetòlia' enteneu 'Ecàlia', ciutat d'Eubea (vegeu nota anterior *Hoetòlia*); de l'italià 'Licam andò (...). Appresso la matina, quando se levava, si li apparecchiò quella camiscia' (2001: 426).

⁷² *los crits y jamegosos plants*: traducció sinonímica del llatí 'gemitum' ('gemecs', *Met.* IX.163), que l'italià no tradueix.

⁷³ *veïns*: de l'italià 'per la selva' (2001: 427), mentre que el llatí té 'Oeten' ('de l'Eta', *Met.* IX.165).

⁷⁴ *del dós*: enteneu 'del dors' (*DCVB*, s.v. *dors*).

⁷⁵ *cuyro*: enteneu 'pell'.

⁷⁶ *brollant de tot lo cors una suor molt groga per lo sech cremament*: eliminació de la comparació del llatí 'ipse cruor, gelido ceu quondam lammina candens | tincta lacu, stridit coquiturque ardente veneno. | nec modus est, sorbent avidae praecordia flammae | caeruleusque fluit toto de corpore sudor' ('I la mateixa sang, com la tina gelada en ficar-hi una planxa candent, pel verí li bull i li xiscla. Ja sense fre, li consum el flameig voraç les entranyes, una fosca suor per tot el cos li degota' (Parramon 1996: 232), *Met.* IX.170-4); l'italià sí que té la comparació: 'El sangue suo strideva sì come fa el ferro quando bolle in lo fuoco e poi se mette nell'acqua fredda, ed usciale el sangue de dosso a modo de sudore' (2001: 427). El 'grogà' del català pot remetre a una variant llatina (no testimoniada) 'cereolusque' ('de color de cera'), ja que l'italià no té cap referència cromàtica (Simintendi té color 'di mare', 1848: 192); Alegre també pot haver inferit el color a partir de la tonalitat de la suor. Cal fer notar la variació d'Alegre en la traducció del mot 'caeruleus', variació també present en Bonsignori, que en una ocasió tradueix 'caeruleum' per 'de colore de cera, cioè giallo ed oscuro' (2001: 542), arran segurament d'una variant com l'esmentada 'cereolus'; vegeu notes anteriors *germà Neptuno, senyor de les grans mars* (TF I.6), *ab les espatles verdes* (TF I.6) i *la estranya serp* (TF III.1).

⁷⁷ *Paix-te*: enteneu 'alimenta't'.

⁷⁸ *O si*: traducció del llatí 'vel si' ('o si', *Met.* IX.178), no present en italià.

és degut ab los enemichs usar misericòrdia, perquè t só enemich, leve'm ara la trista y envejada ànima, nada per a treballs, malalta per a tals penas, y certament la mort serà per mi acceptada en comptes de asenyalat do. Y tals donatius degudament deu donar la madrastra a desastr⁷⁹, ya que m'as portat
 5 que yo, amañador y vencedor dels altres, sia axí vensut⁸⁰. Yo he vensut Busiris⁸¹, qui ab la sanch dels estrangés als déus sacrificave, yo he vensut luytant lo gran gegant Anteho⁸², no m'es- {76d} pantaren las tres ànimes del tiran de Spanya⁸³, ni los tres caps de Cèrbero, y vosaltres, mans del novell turmentat, bastàs⁸⁴ en arencar lo corn fort de Achelous, y vencés la sírvia de
 10 Èlida⁸⁵ y lo leó del bosch de Partèmia⁸⁶, y, ab sagetes empeses de fort arch, fes⁸⁷ fugir las arpias! Y ab esforç de virtuós combatre, recobrant lo sint⁸⁸ tot xapat d'or que dexà Períteo⁸⁹, combatent ab les dones, y dant mort al drach tan esvelat qui guardava las pomes d'or, me n'aportí aquelles. No pogueren a mi resistir los centauros, ni lo brau porch guastador de Arcàdia, y a la serpent
 15 Ydra aprofità molt poch lo renovar dels caps devant la mia força. Què més? ¿Y no viu yo en Tràcia los cavalls de Diomedes⁹⁰, engordats de sanch d'òmens, estar en lo presebre y, vist açò, a ells ensemps matí ab lur senyor? Y axí mateix ab esforçada mà doní mort a Cacho, lo gran ladre de les riberes de Tíber⁹¹, y ab aquestes mans doní mort al leó, espant del bosch nemeo. Ab les
 20 mies espalles he sostengut lo cel, e tant he fet yo ab lo meu esforç que cansada restà la gran Juno de manar tants treballs, y yo sens cansament me sentia,

18 Cacho] ca / tho. *Esmena justificada per l'italià 'Cacco' (2001: 436) i pel llatí 'cacus' (Met. IX.196bis o 197bis), sense cap variant d'aquest nom en Jahn (1823: 575); la confusió entre c i t és freqüent en la confecció de l'incunabile.*

⁷⁹ la madrastra a desastr: amplificació del llatí 'novercam' ('madrastra', *Met.* XI.181) o de l'italià 'matrigne' (2001: 427).

⁸⁰ ya que m'as portat que yo, amañador y vencedor dels altres, sia axí vensut: de l'italià 'ch'io così debbia morire e così vil morte fo' (20021: 427), no present en llatí.

⁸¹ Busiris: rei d'Egipte que sacrificava els estrangers que arribaven a la seva pàtria.

⁸² Anteho: llegiu 'Anteu', gegant fill de Gea i Neptú.

⁸³ tiran de Spanya: de l'italià 'pastore de Spagna' (2001: 428), en referència a Gerión, mentre que el llatí té 'pastoris Hiberi' ('pastor iber', *Met.* IX.184). El català 'tiran' pot venir de l'explicació italiana que hi ha a continuació: '[Gerion] avea sotto sua signoria tre regni, nelli quali avea molti armenti' (2001: 429), segons Ardisino (2001: 465, n. 26), provinent de Del Virgilio.

⁸⁴ bastàs: enteneu 'bastàreu'.

⁸⁵ la sírvia de Èlida: per 'sírvia' enteneu 'cerva, femella del cérvol' (*DCVB*, s.v. *cèrvia* 1); de l'italià 'la cervia en la regione d'E<lide>' (2001: 430), mentre que el llatí té 'vestrum opus Elis habet' ('l'Èlida té el nostre ajut', *Met.* IX.187). Aquesta cérvola és consagrada a Àrtemis, en el bosc Parteni, entre l'Arcàdia i l'Argòlide (tercer treball d'Hèrcules), i no té relació amb l'Èlida, lloc on Hèrcules realitza el cinquè treball: netejar els estables d'Augias. L'error ja es troba en Del Virgilio (Ardisino 2001: 466, n. 35). Ovidi comença pel treball desè i acaba en el primer, Alegre (*sc.* Bonsignori i Del Virgilio) canvia l'ordre de les feines. Hèrcules realitzà dotze treballs, però Ovidi no considera com a tals ni el segon (matar l'Hídra), perquè va rebre ajut, ni el cinquè (netejar els estables d'Augias), per no haver cobrat el salari que li tocava.

⁸⁶ Partèmia: enteneu 'Parteni', muntanya d'Arcàdia, avui *Partheni*.

⁸⁷ fes: enteneu 'féreu'.

⁸⁸ lo sint: llegiu 'lo cint, el cinyell', referit al cinturó que van donar a Hipòlita, reina de les Amazones, i que Hèrcules va haver de furar en el seu novè treball.

⁸⁹ que dexà Períteo: per 'Períteo' enteneu 'Piritous'; de l'italià 'Ipolito andò a Periteo, compagno de Teseo (...) allora rendé Ercole el torcello a Periteo' (2001: 452).

⁹⁰ en Tràcia los cavalls de Diomedes: de l'italià 'Diomedes era uno tiranno de Tracia' (2001: 435), mentre que el llatí té 'Thracis equos' ('els cavalls del traci', *Met.* IX.194).

⁹¹ Y axí mateix ab esforçada mà doní mort a Cacho, lo gran ladre de les riberes de Tiber: de l'italià 'ch'io vensi Cacco (...) Costui era ladro ed avea una spelunga nel colle Tiberino' (2001: 436), mentre que el llatí té '(h)is cacus (h)orrendum tiberino (in) litore monstrum' ('amb aquests Cacus, monstre que provocava terror a les riberes del Tíber', *Met.* IX.196bis o 197bis), vers considerat espuri per Heinsius, introduït per influència de Virgili (*Aen.* VIII.190-267). Com indica Tarrant (2004: 258), la majoria de còdexs, abans de l'esmena d'Heinsius, porten el vers, però Del Virgilio no el tradueix, cosa que remunta la traducció de Bonsignori a un còdex llatí amb aquest vers.

posant aquells en obra. Mes ara, trist de mi, novell mal me turmenta, a qui no-s pot resistir ab virtut ni contrestar ab armes, que l'ardor d'aquest foch me crema tots los leus⁹² y per tots los interiors membres passeja sens empaix. Ha, tant pot Euristeho⁹³, essent yo fill de Júpiter! ¿Y és algú qui cregue en lo poder dels déus?

5 E dient tal raons, axí corria e anava per los camps de Ohetòlia⁹⁴, com acostuma una {77a} tigra⁹⁵ nafrada, fugint del cassador. Sovint véreu aquell cridant y tremolant, treballant de despullar-se la malvista camisa, y sovint de ràbia sobrat, tirant per les roques grans pedres y estenent après los braços ves lo cel⁹⁶, reclamant a son pare.

10 Lo miserable Lichas, vaent tal mal, de aquell anujat y sobreprès de por, se mès sots una rocha, a on axí discorrent fon vist per lo fort Hèrcules y dix-li:

—No m'as donat tu, Lichas, la camisa que-m matà? No seràs tu estat causa de la mia mort?

15 Descolorí's aquell, y tremolant començava a formar paraules de escusa, agenollat, quant lo va pendre Hèrcules per la un peu y dant d'ell dues o tres voltes per l'ayre en rodó, com la aygua glassada se endureix en l'ayre, restà aquell sens sanch y, en una gran roca transformat, caygué en les ones euboyichas, on fins vuy una roca se mostra en figura de home, al qual, com si u sentís, temen de palcigar⁹⁷ los navegants y nomenen-lo «Lichas»: aquesta fonch la fi del servidor de Hèrcules. Mes ell, ja no podent més sostenir tal pena, tallant gran flota d'arbres dels boschs de Ohetòlia⁹⁸ componé la trista pira per cremar si mateix⁹⁹, al compondre de la qual li aydà Filoteta¹⁰⁰, que a soles lo seguia, mirant y condolent-se de la passió sua. Ha aquest donà

20 Hèrcules lo seu arch y sagetes, qui havían a veure altra vegada las murallas de Troya, y, fet açò, sobre aquella lenya estès lo gran pell del leó que sobre si portava y agegué's sobre ella, enmig del foch ensès y no ab altre cara que si en una festa este- {77b} gués convidat, ben servit de bons vins.

Ja espirave a totes parts la flama y la lenya cruxia, tirant les noves espires per a cremar los membres esforçats, quant de l'alt cel tots los déus mostraren en lo gest ensemps temor y pietat per la mort del fort Hèrcules¹⁰¹, lo que vaent y sentint lo gran fill de Saturno a tots los déus en tal forma parlà:

—O, subiranes y celestials deïtats, aquesta vostra por és a mi gran solàs¹⁰², y ab molt plaer ab mi mateix me alegre de ésser dit pare y regidor del poble,

35 l'ora que veig, per la vostra favor no menys que per la cura de amor paternal, viure mos fills segurs. Y si bé vostre compassió és ara endressada al mal de mon fill Hèrcules, jo us ne só obligat. ¡Però perdeu la por y feu poca estima de

6 Ohetòlia] oteholia || 17 en rodó] eurodo || 19 euboyichas] emboyichas. *Esmena a partir del mateix adjectiu, que apareix més endavant ('euboyca', TF XIV.4), i a partir del llatí 'Euboicas'.*

⁹² *los leus*: enteneu 'els pulmons' (DCVB, s.v. *lleu* II).

⁹³ *Euristeho*: llegiu 'Euristeu', rei de Tirint que imposà els dotze treballs a Hèrcules.

⁹⁴ *Ohetòlia*: del llatí 'Oeten' ('l'Eta', *Met.* IX.204), muntanya de la Tessàlia, no present en italià. 'Ohetòlia' tradueix el llatí 'Oechalia' ('Ecàlia', *Met.* IX.136); vegeu nota anterior *Hoetòlia*.

⁹⁵ *tigra*: del llatí 'tigris' (*Met.* IX.205), segons la variant testimoniada en els còdexs o editors *Flor.*, *edd. Heins.*, *Burm.*, *Gier.*, *Mit.*, *Bth.* i *Bel.* (Jahn 1823: 576); la lliçó acceptada és 'taurus' ('brau', *Met.* IX.205). L'italià té 'porco selvatico' (2001: 438).

⁹⁶ *ves lo cel*: enteneu 'vers lo cel'.

⁹⁷ *palcigar*: enteneu 'trepitjar'.

⁹⁸ *Ohetòlia*: del llatí 'Oete' ('Eta', *Met.* IX.230); vegeu nota anterior *Hoetòlia*.

⁹⁹ *per cremar si mateix*: de l'italià 'nella quale elli ardesse' (2001: 438), no present en llatí.

¹⁰⁰ *Filoteta*: de l'italià 'Filoteta' (2001: 438), mentre que el llatí té 'Poeante' ('el fill de Peà', *Met.* IX.233).

¹⁰¹ *per la mort del fort Hèrcules*: del llatí 'pro vindice terrae' ('pel defensor de la terra', *Met.* IX.241), mentre que l'italià té 'el giudice del mondo' (2001: 441).

¹⁰² *solàs*: enteneu 'esbargiment' (DCVB, s.v. *solaç*); del llatí 'voluptas' ('gaudi', *Met.* IX.243) o de l'italià 'piace a me' (2001: 442).

las flames del foch que veu encès, perquè aquell qui fins assí à vensut totes coses venserà la força d'ellas, y sol la part que à pres de sa mare sentirà la cremor de l'insendi, lo que de mi à pres és eternal, quití¹⁰³ y franch de pena y de mort! Aquesta sua part, consumat lo seu cors, serà per mi en lo cel
5 col·locada y en aquest negoci meu de tan gran pler pens que sereu tots los déus favorables, y si entre vosaltres se trobarà algú qui se anuge de açò, dolrà's del premi que haurà rabut Hèrcules, mes sabent lo merèixer de aquell, haurà per força loar y aprovar lo que serà estat fet.

Acabava Júpiter tals raons e tots los déus a son dir consentían, y ab ells
10 consentí en deificar Hèrcules la gran deessa Juno, anujada emperò perquè en la fi de ses {77c} raons havia lo déu Júpiter notada la malícia que en passat havia tenguda als actes de aquell. Durant açò ja havia la flama cremat tot lo cors de Hèrcules y restava aquell ab una cara nova, no tal com la primera. No retenint en res senyal de Almèna, sa mare, tot semblava a Júpiter, e axí com la serp, renovant la despulla, se sent rejuvenida y raluu¹⁰⁴ per la fresca scata, despullat lo esforçat cavaller dels mortals membres, començà a sentir-se major e ab nova gravitat fon fet més venerable, quant lo omnipotent pare entre los cavats¹⁰⁵ núvols, pujant ab son carro, posà aquell entre les més clares esteles.

Y tantost sentí Atlas lo novell pes de aquell. Y no fon per açò amansada la
20 ira de Auristeho¹⁰⁶, ans lo cruel ab la mateixa impietat¹⁰⁷ perseguia los fills de Hèrcules.

CAPÍTOL QUART, NARRANT LA NATIVITAT DE HÈRCULES AB LA CONVERSIÓ DE GALANCIS EN MUSTELA

Solicitada de grans dolors e bascas¹⁰⁸, la trista mare de Hèrcules no sab a
25 on se vage, ni trobave ab qui descansàs de sos mals, quant li vench a recort de anar a cercar Ýole¹⁰⁹, perquè ensemps les dues plorassen fill y anamorat. Hi arribada en Ohetòlia¹¹⁰ trobà aquella de Hèrcules prenyada de Yolau y ja prop de parir, y per ço foren tals las primeras raons que {77d} li dix¹¹¹:

—Favoresquen los déus lo teu prenyat y leven del teu part tota triga,
30 almenys en aquella hora estrema quant cridaràs Lucina, promesa per ajuda a

23 GALANCIS] galaucis.

¹⁰³ *quití*: enteneu 'lliure'.

¹⁰⁴ *raluu*: llegiu 'relluu, rellueix'.

¹⁰⁵ *cavats*: enteneu 'amb corvatura, còncaus'; del llatí 'cava' ('còncaus', *Met.* IX.271).

¹⁰⁶ *Auristeho*: llegiu 'Euristeu', rei de Tirint que imposà els dotze treballs a Hèrcules.

¹⁰⁷ *ab la mateixa impietat*: del llatí 'atrox' ('feroç', *Met.* IX.275), no present en italià.

¹⁰⁸ *dolors e bascas*: per 'bascas' enteneu 'congoixes'; traducció sinonímica del llatí 'curis' ('preocupacions', *Met.* IX.275), que l'italià tradueix amb un únic mot ('dolendose', 2001: 443).

¹⁰⁹ *Ýole*: llegiu 'Íole', filla d'Eurit, raptada per Hèrcules.

¹¹⁰ *Ohetòlia*: enteneu 'Ecàlia'; vegeu nota anterior *Hoetòlia* (TF IX.3).

¹¹¹ *trobà aquella de Hèrcules prenyada de Yolau y ja prop de parir, y per ço foren tals las primeras raons que li dix*: per 'Yolau' enteneu 'Hil·lus', fill d'Hèrcules i Deianira, a qui el pare va manar que es casés amb Íole. No es tracta d'un nom deformat pel català sinó d'un error de l'italià, que es remunta a Del Virgilio (Ardissino 2001: 468, n. 92). Bonsignori té '[Almena] cercava de servire a Iolao, figliuolo che fu de Ercole, el quale Ercole aveva abuto de Iole. (...) Vedendo Almèna Iole gravida, si li disse' (2001: 443). Alegre segueix aquesta versió, en la qual l'italià confon Hil·lus, fill d'Hèrcules i Deianira, amb Iolau, fill d'Íficle, nebot i company d'Hèrcules en els treballs. Per això, l'italià continua 'Madonna Almèna (...) andò a Iole (...) e trovòla ch'ella era gravida, perciò ch'ella era maritata a Ilo, nepote che fu de Ercole, perciò che Ilo fu figliuolo de Ifito, lo quale fu fratello de Ercole; questo Ilo avea per moglie Iole' (2001: 443). A més, Bonsignori, Del Virgilio i el català assignen com a mare d'Hil·lus a Íole, quan la seva mare fou Deianira. Certament, el traductor català ha entès que 'Iolao' remet a Hil·lus; però més endavant (TF IX.6), en narrar la història de Iolau, fa servir també 'Yolau'. El llatí té 'Herculis illa | imperiis thalamoque animoque receperat Hyllus | impletratque uterum generoso semine' ('aquesta [Íole], per ordre d'Hèrcules, fou acollida al seu cor i al tàlem per Hil·lus, que amb la semença declarava havia omplert el seu ventre' (Parramon 1996: 236), *Met.* IX.278-80).

las parints porugues¹¹², qui a mi fon tarda per fer-ne pler a Juno. Vengut era lo dia del treballós naximent del fort Hèrcules, y ja lo sol premia al novèn signe¹¹³ quant lo meu ventre gros senyalava la cuyta que de exir tenia lo noble cavaller, y era tanta la gruxa de aquell que-s podia degudament jutjar lo auctor
 5 de tant pes ésser lo gran déu Júpiter. Ja no podia més sostenir lo treball de portar tan gran càrrech, ay trista, que encara ara se refrèdan mos membres y lo cor se espanta perquè lo recordar és part de aquell mal. Per set dies y nits estiguí en tal pena, sovint ab doblats crits reclamant a Lucina. Vengué, mes corrupuda per la deessa Juno, a qui volguera fer present del meu cap; y ella,
 10 la senyora, vaent créxer los meus crits, axí mateix vench en la mia casa y fora, en la sala, se calfave al foch de una ximinea¹¹⁴. Y tenint sobre los genolls los colses, ab les mans tralliçades¹¹⁵ sostenia ses barres e, ab veu baixa dient los seus dictats, lo parí me tardave. Cregia ma dolor y com a folla deya mil blastomias¹¹⁶ contra l'inmortal Júpiter, ab paraules de moure una pedra a pietat
 15 de mi. Totes les matrones filles del vell Cadino, mogudes per mos crits, ab gests compacients me estaven entorn y com millor podían totes se esforçaven en confortar-me a sostenir lo mal. Entre les altres, una {78a} dona de poble, nomenada Galancis¹¹⁷, aquell part me servia. Era roja¹¹⁸ en los cabells y cara. Aquesta no sé com se hagué sentiment que torbave Juno lo meu parir y,
 20 entrant sovint e exint de la cambra, viu al foch la deessa¹¹⁹, com he dit, asseguda, e fingint no conèxer-la, s'i acostà dient-li:

—Quisvulla que siau, dexau de estar més trista y alegrau-vos, ja pus ha parit Almèna un molt gentil infant.

En hoir tals raons Juno¹²⁰ com a espantada se alçà, desajunyint les mans, y,
 25 en aquell punt soltat lo que-m tenia, fuy del part desliurada. Y és fama que Galancis rié de haver enganada la deytat de Juno, més no tardà la pena, que, rient, la pres la irada deessa per los seus roigs cabells y, rossegan la terra, volent-se la mesquina levar, mudant en peus los braços, restant ab quatre peus, fon novament convertida en mustella, sola mudant de forma, perquè li reste
 30 vuy la primera estúcia y en lo cuyro la color dels cabells. Però volgué la indignada Juno que, pus ab boca mentirosa contra sa voluntat havia ajudat a mi en lo parir, a ella fos forçat de parir per la boca. Y aquesta, mudada, recordant-se del seu ésser passat, axí com ans solia entre¹²¹ sovint dintre la mia casa.

35 CAPÍTOL QUINT, EN QUI·S TRACTE LA CONVERSIÓ DE DRÍOPE EN ARBRE, ANOMENAT LOTHOS

18 Galancis] galaucis || 26 Galancis] galaucis || 29 mudant] mudat.

¹¹² *Lucina, promesa per ajuda a las parints porugues*: traducció mixta de l'italià 'Lucina, dea del parto' (2001: 443) i del llatí 'praepositam timidis parientibus Ilithyiam' ('la que guarda les dones que temen el part, Ilitia' (Parramon 1996: 236), *Met.* IX.283).

¹¹³ *premia al novèn signe*: traducció mixta de l'italià 'in lo nono overo nel decimo mese' (2001: 443) i del llatí 'decimum premeretur sidere signum' ('era empès el signe desè sota l'astre', *Met.* IX.286).

¹¹⁴ *fora en la sala se calfave al foch de una ximinea*: modificació de l'italià 'a llato l'altare ch'io aveva fatto per santificare' (2001: 443) o amplificació del llatí 'ante fores ara' ('l'altar davant la porta', *Met.* IX.298).

¹¹⁵ *tralliçades*: enteneu 'lligades l'una amb l'altra' (*DCVB*, s.v. *entrelliçar*).

¹¹⁶ *blastomias*: enteneu 'blasfèmies'.

¹¹⁷ *Galancis*: enteneu 'Galàntida', serventa d'Alcmena transformada en mustela.

¹¹⁸ *roja*: del llatí 'flava comas' ('rossa cabellera', *Met.* IX.307), no present en italià.

¹¹⁹ *la deessa*: en referència a Lucina.

¹²⁰ *Juno*: de l'italià 'Lucina' (2001: 444), mentre que el llatí té 'diva potens uteri' ('la deessa senyora de l'úter', *Met.* IX.315). Alcmena acaba de dir que era Juno qui torbava el seu part, tot i que en realitat Juno recorre a Lucina per impedir-lo; Alegre, en canvi, que recorda allò que acaba de dir Alcmena, confon una deessa amb l'altra, i en aquest punt fa present a Juno.

¹²¹ *entre*: llegiu 'entra'.

{78b} En la fi de tals rahons, recordant-se Almena del dan que havia rebut aquella per ocasió sua, plorave suspirant, quant la nora li dix:

—Què fariáu, senyora, si us comptave los fats maravellosos de ma trista germana, que ara per lo dan de una estrangera¹²² estau tan congoxada? Si bé lo dolorós recort ab multitud de làgremes me empatxa hi-m veda lo parlar. Era la dita ma germana una sola filla de sa aflicta mare, perquè mon pare en altra dona me havia engendrada, y lo nom d'ella Dríope,¹²³ que entre les gentils de aquest regne a estret nombre dava loch¹²⁴. Aquesta, forçada per lo luminós déu colt en Délfon y Délon, perdé lo nom de verge, y après se casà ab Andrèmon, consentint-hi mon pare, del qual marit era molt ben casada. Mes prop de ací, trista, és un estany, en lo qual, per lo rost¹²⁵ de grans marges que'l sinyen a l'entorn, de totes parts s'i abaixa, senyida la altesa de aquells de molt gentils murteres. En aquest loch vengué la gentil Dríope y, perquè més vos dolgau del seu dan, venia per cullir de la murta y d'ella coronar los altars de les nimphes. Portava en los braços un petit fill d'ella y de Andrèmon¹²⁶ qui no complia l'any, nudrint aquell plasant pes de sos membres ab la let de sos pits. E mirà no molt luny de l'estany un arbre anomenat «lothos», florit y ple de fulles de diverses colors. Collí Dríope de les flores¹²⁷ de aquell per fer una garlanda al seu petit infant, y yo, qui-m trobave ab companyia d'ella, {78c} volguí fer lo mateix, quant viu dels brots trencats degotar viva sanch y tremolar totes les restants branques. En aquest arbre, segons après comtaren los vilans de aquell loch, fugint les armes d'un cavaller descortès¹²⁸, se mudà una nimpha¹²⁹, retenint lo primer nom. Tot açò ignorave Dríope, ma germana, qui vent tal novitat, com espantada volgués fugir arrera, sentí sos peus ésser mudats en rael¹³⁰. Treballà ab la força de tot lo restant cors en va de arrencar aquells, y no movia sinó los superiors membres, perquè, començant en lo baix, la escorsa tot lo restant cobria. Veent ella açò, sobrada de dolor, volgué, planyent ab les mans, arrencar-se los cabells: se viu aquelles plenes de fulles. Son petit fill Amphriso¹³¹, axí anomenat per lo nom de son avi¹³², sentí, estant en los braços de la mare, endurir las mamellas de aquella, y tirant no-l seguia la let. La desestrada¹³³ sort me aportà en mirar, sens poder ajudar al dan de ma germana. Feya lo que podia y, al tronch abraçada, quant podia, detenia lo créxer de la escorça. Y confès que desigí en tal punt ésser ensemps cuberta de aquella. Durant açò vengué Andrèmon, son marit, ab lo trist de mon pare¹³⁴ demanant Dríope, y mentre la cercaven ab ulls de amor, anciosa los amostrí yo l'arbre en qui se transformave. Acostant-s'i ab plorosos ulls, besen l'arbre humit. Estan tots abraçats a les rael de aquell, ya no tenia sinó la sola cara que tot no fos fet arbre y ja les sues làgremes feyen rosades les ful- {78d} les de aquell, quant mentre parlar podia axí dir començà:

¹²² *de una estrangera*: enteneu 'd'una estranya', referit a Galàntida.

¹²³ *Dríope*: filla del rei d'Ecàlia.

¹²⁴ *entre les gentils de aquest regne a estret nombre dava loch*: enteneu 'es comptava entre les poques gentils d'aquest regne' (?).

¹²⁵ *rost*: enteneu 'pendent'.

¹²⁶ *y de Andrèmon*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià; aquest nen, anomenat Amfís, encara que Ovidi no ho especificà, es creu fill de Dríope i Apol·lo. L'afegitó del català no prové de les *Allegories*.

¹²⁷ *flores*: enteneu 'flors' (DCVB, s.v. *flora*).

¹²⁸ *cavaller descortès*: del llatí 'Priapi' ('Priap', *Met.* IX.347) o de l'italià 'Priapo' (2001: 446). A les *Allegories* (AL IX.5) Alegre introdueix el nom de 'Priapo', però en la traducció fa aquest gir eufemístic.

¹²⁹ *una nimpha*: traducció, amb eliminació, del llatí 'Lotis (...) nymphe' ('la nimfa Lòtida', *Met.* IX.347) o de l'italià 'la ninfa Locos' (2001: 446).

¹³⁰ *rael*: enteneu 'arrels'.

¹³¹ *Amphriso*: enteneu 'Amfissos'.

¹³² *per lo nom de son avi*: del llatí 'hoc avus Eurytus illi | addiderat nomen' ('l'avi Èurit li havia posat aquest nom', *Met.* IX.356-7), que l'italià no tradueix.

¹³³ *desestrada*: enteneu 'desgraciada'.

¹³⁴ *mon pare*: és a dir, també pare de Dríope.

—Si als mesquins aflictes és dada alguna fe, yo jure per los déus que no he comès res digne de tal pena y sens crim sostench lo present mal. Si ment¹³⁵, que pugua perdre per sequedat aquestes novelles fulles y ab destrals tallada sia mesa al foch. Preneu aquest infant que stà entre les rames y dau-lo a criar, mes
5 que sovint, per a menjar, sota la mia ombre lo aporte la dida y vinga a jugar sovint sote'l meu arbre, y quant sabrà parlar, féu que salute a sa mare y diga ab veu trista: “Sota aquesta escorça està la mare qui'm parí.” Digau-li, emperò, que's garde de l'estany y que per res no toch a negun arbre, ans, de mi recordant-se, penç que en tots ha déus transfigurats. Estau a la bona hora¹³⁶,
10 mon marit y mon pare, e vós, cara germana, y, si de mi teniu compassió, defensau los meus brots de ésser tallats ab ferro ni per cabres morduts. Y perquè yo no puch calar-me¹³⁷ a vosaltres, acostau-vos y alçau-vos de puntes per poder-me besar. Mentre que los fats ho consenten, alçau-me ab los braços lo meu petit Amfriso. Ya no puch més parlar, que per la gola puja lo novell
15 arbre y tost¹³⁸ seré enclosa dintre la sua escorça. Levau les mans dels ulls y no us vege plorar, perquè'm serà descanç, sens sentir lo murmur de vostres planyents veus, sentir cobrir ma cara de la nova escorça.” Y acabà ensemps la boca parlar y ésser boca, mostrant-se en loch de la mia germana fins avuy aquell arbre¹³⁹.

20 {79a} CAPÍTOL SISÈ, EN QUI'S TRACTA LA CONVERSIÓ DE YOLAHO E DELS FILLS DE CALLÍORA EN JÒVENS

Recitant Ýole lo fet meravellós de sa germana, convertida en arbre, y ensemps ab Almena plorant, la novitat d'una cosa alegre vencé la lur tristícia, que, mirant d'improvís a la porta, veren a Yolaus, fill de Ýole y de
25 Hèrcules¹⁴⁰, qui per la mort del pare s'ere molt envellit¹⁴¹, tornat en la flor de son primer jovent, y tal gràcia havia rebuda per obra de Hebe¹⁴², filla de Juno, qui féu açò molt pregada per Hèrcules, ab qui lo gran déu Júpiter en lo alt cel la havia casada. Y volia jurar après de açò de may pus rejuvenir algú, quant la deessa Temis retench son moviment dient-li tals paraules:

30 —Ja's mouen per discòrdia las batalles de Tebas, y Campaneho¹⁴³, sinó per lo gran Júpiter, no pot ésser vençut. Ploraran egualment nafrats los dos germans y, obrint-se la terra, lo propheta vivint devallarà en lo regne de Ditis, y venjarà lo fill al pare ab la mort de sa mare¹⁴⁴, restant per un sol acte cruel y

¹³⁵ *ment*: enteneu ‘menteixo’.

¹³⁶ *Estau a la bona hora*: fórmula de despedida, enteneu ‘adéu’.

¹³⁷ *calar-me*: enteneu ‘ajupir-me’.

¹³⁸ *tost*: enteneu ‘aviat’.

¹³⁹ *mostrant-se en loch de la mia germana fins avuy aquell arbre*: eliminació del llatí ‘*diuque | corpore mutato rami calvere recentes*’ (‘després que s’ha transformat el cos, les branques recents estigueren calentes’, *Met.* IX.392-3), que l’italià tampoc tradueix.

¹⁴⁰ *Yolaus, fill de Ýole y de Hèrcules*: amplificació de l’italià ‘*Iolao, figliuolo de Ercole*’ (2001: 448), mentre que el llatí té ‘*Tolaus*’ (*Met.* IX.399), nebot d’Hèrcules i fill d’Íficle (no d’Ýole). L’error sembla remuntar a la confusió entre Iolau i Híllus que comença, com a mínim, en el text de Del Virgilio (Ardissino 2001: 468, n. 115). Vegeu nota anterior *trobà aquella de Hèrcules prenyada de Yolaus, y ja prop de parir. Y per ço, foren tals las primeras raons que li dix* (TF IX.4).

¹⁴¹ *qui per la mort del pare s’ere molt envellit*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià, ni a les *Allegories*. Aquí, la funció de l’afegitò és quadrar una història que no lliga gaire per la confusió de noms entre Híllus i Iolau operada per Del Virgilio, recollida per Bonsignori i acceptada per Alegre. El català, per lligar la història diferent que tenen els seus textos, afegeix explicacions com aquesta, o com l’anterior (vegeu nota anterior *Yolaus, fill de Ýole y de Hèrcules*).

¹⁴² *Hebe*: deessa de la joventut i filla de Juno. Hèrcules es va casar amb ella després de ser convertit en immortal, moment en què cesà l’hostilitat de Juno envers Hèrcules.

¹⁴³ *Campaneho*: enteneu ‘Capaneu’, un dels set contra Tebas, fulminat per Júpiter.

¹⁴⁴ *y venjarà lo fill al pare ab la mort de sa mare*: en referència a Alcmeó, fill d’Amfíarau, que matà la seva mare Erifile per encàrrec del seu pare.

piadós; per on, espantat de tals mals, exellat¹⁴⁵ ensemps del seny y de la casa, serà perseguit per les infernals fúrias y ombra de sa mare, fins que sia ferit ab l'espasa de Flègias¹⁴⁶ lo costat del parent.

Y après de haver dit tot açò, supplicà al déu Júpiter que als fills de
5 Calhóra¹⁴⁷ volgués créixer los anys y no consen- {79b} tís restar sens ésser venjada la mort del venjador. Fon mogut per aquestes raons lo gran déu Júpiter y respòs en tal forma:

—Per fer-vos-ne plaer no u jurarà ma nora ans creixerà los anys als que vós demanau¹⁴⁸.

10 Aquestes coses, pus ab boca prophetizant hagué publicades la deessa Temis, tots los subirans déus per tal hoir foren arremorats¹⁴⁹, y entre ells havían gran murmur, dient per què cascú no tenia poder de rejoyenir a sos amichs: clamave's Seres perquè no feya jove lo seu amich Geson¹⁵⁰, demanava Vulchà fer jove Erictònio¹⁵¹, y a la santa Venus¹⁵² axí mateix tocava
15 la basca¹⁵³ de enjoyenir Anchises. Y, en conclusió, cascun déu desijava lo seu, y per favor privada crexia entre ells més la sedició, fins que-l subiran pare soltà la sua boca ab tal oració:

—O, déus celestials, a on vos arrullau¹⁵⁴? Refrenau vostra fúria, si hy basta la mia reverència. Y qui és de vosaltres qui presumesque ab son poder de
20 revocar los fats? Que per lo cós¹⁵⁵ dels fats és tornat Yolaus a passar los anys que havia ja passats, y per l'orde dels fats deuen, cuytant lo cós, ésser fets jòvens los fills de Calhóra, no per ambició ni per força d'armes. Y axí, reposau-vos ab l'orde de aquells, que yo axí mateix só regit per mon fat, lo qual, si tengués poder de revocar, no serían curvats los anys de mon fill
25 Èacho¹⁵⁶, y Redamanton¹⁵⁷ fóra en son jovent. ¿Y que pensau, vosaltres, si u pogués yo, no tornàs jove Minos¹⁵⁸, qui per lo pes de amarga vellesa és menyspresat {79c} y no regne ab l'orde que solia? Sí faria per cert¹⁵⁹.

CAPÍTOL SETÈ, EN QUI'S TRACTA LA BELLA HISTÒRIA DE CAYNO Y DE BIBLIS, AB LA CONVERSIÓ DE ELLA EN FONT

30 Foren moguts los déus per lo parlar de Júpiter, y contenten-se tots, pus¹⁶⁰ veen sots lo pes de molts anys carregats Èacho y Radamanto, y veuen per vellesa Minos vengut en punt que ell, qui mentre fon en entegra edat¹⁶¹ discretament governà a sos pobles y ab lo crit de son nom espantant los

¹⁴⁵ *exellat*: enteneu 'exiliat' (DCVB, s.v. *exellar*).

¹⁴⁶ *Flègias*: enteneu 'de Fegeu', rei arcadi, els fills del qual van matar Alcmeó; del llatí 'Flegeus', variant del còdex *Goth.1* (Jahn 1823: 592), mentre que la lliçó acceptada en Tarrant és 'Phegeius' (*Met.* IX.412); l'italià no té la traducció d'aquest nom.

¹⁴⁷ *Calhóra*: enteneu 'Calfirroe', filla d'Aquelous i segona esposa d'Alcmeó.

¹⁴⁸ *Per fer-vos-ne plaer no u jurarà ma nora ans creixerà los anys als que vós demanau*: traducció en estil directe de la resposta de Júpiter, en llatí dintre del parlament de Temis (*Met.* IX.416-7).

¹⁴⁹ *arremorats*: enteneu 'avalotats' o 'amb renou'.

¹⁵⁰ *Geson*: enteneu 'Iasió', estimat de Ceres.

¹⁵¹ *Erictònio*: enteneu 'Erictoni', fill de Vulcà i rei mític d'Atenes.

¹⁵² *la santa Venus*: de l'italià 'madonna Venus' (2001: 457), en llatí té 'Venerem' ('Venus', *Met.* IX.424).

¹⁵³ *basca*: enteneu 'congoixa'.

¹⁵⁴ *vos arrullau*: enteneu 'us deixeu endur per la passió violenta' (DCVB, s.v. *arrullar* 2).

¹⁵⁵ *cós*: enteneu 'curs'.

¹⁵⁶ *Èacho*: enteneu 'Èac', fill de Júpiter i d'Egina, un dels tres jutges dels inferns.

¹⁵⁷ *Redamanton*: enteneu 'Radamant', germà de Minos i fill d'Europa, un altre jutge dels inferns.

¹⁵⁸ *Minos*: fill d'Europa, tercer jutge dels inferns.

¹⁵⁹ *Sí faria per cert*: enteneu 'així ho faria'; afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁶⁰ *pus*: enteneu 'ja que'.

¹⁶¹ *entegra edat*: enteneu 'edat sencera'; del llatí 'integer aevi' ('en la millor de les edats', *Met.* IX.441),

- estranys¹⁶², ara temia las forças de Mileto¹⁶³, jove superbo, qui, presumint per ésser fill de Febo, assejà de levar-li lo regne. Mes, provehint-hi la cura del déu Júpiter, li mès en lo cor tal espant que, sens encalçar-lo algú, fugí ab una nau y navegant per la Egea mar arribà en la província de Àcida¹⁶⁴, a on hedificà una ciutat, qui per son nom fon dita Mileta¹⁶⁵. Y ací fon casat ab¹⁶⁶ una nimpha de preclara bellesa, filla del riu Meandro, nomenada Ciana¹⁶⁷, qui restant d'ell prenyada en un dia parí dos infants de igual gentilesa, nomenant al mascle Cayno¹⁶⁸ y a la dona Biblis¹⁶⁹. Las amors de aquesta se traen en eximpli, perquè en lo amar las donzelletes tendres no passen los límits de rahó.
- 10 Crescuts los dos germans fins en aquella edat que solen los desigs exir de les primeres traves, Biblis fon presa de la a- {79d} mor de Cayno, amant aquell ab major força que's deu amar germà. Però en los principis no conech negun foch sote los seus desigs, ni estimà peccat de besar-lo sovint ni estendre los braços en lo coll del germà, y axí un gran temps fon enganada ab ombra de
- 15 falsa pietat. A poch a poch lo amor se descobre, ya se abillava per a veure a Cayno y ya desijava massa de parer-li gentil, anujant-se si alguna més que ella abillada venia devant ell. Y encara ab tot açò no's conexia bé, ni sota aquell foch desliverave de executar res, mes, crexent la cremor, ja quant parlava ab son germà, avorrint los noms de la sanch, sovint «senyor» nomenave aquell y
- 20 més se alegre que ell la cridàs Biblis que no germana. Y a tant muntà açò que, cridada en ella ja la deshonest esperança, no sol vellant, mes en la nit dormint tractava tals amors, per on li seguí una nit que veé somiant lo seu amat germà y dormint li paria que en un lit era ensemps ab ell, de què se envergoný¹⁷⁰, encara que dormís. Callà una estona, repetint en son cor la
- 25 manera del somni, ab la pensa duptosa començant a parlar:
—Ay, mesquina de mi! Què vol dir aquest somni de la callada nit? Com és passat més prest que no volguera! Per què veig yo tals somnis? Que aquell, posat sia gentil, té los ulls molt inichs¹⁷¹ y desenamorats, mes plau-me tant, que, si no'm fos germà, lo poguera amar y certament fóra digna de mi, mes
- 30 nou-me, trista, ésser-li yo germana¹⁷². O, Cayno, si podia yo, mudant- {80a}

12 germà] geram.

¹⁶² *estranys*: enteneu 'estrangers'.

¹⁶³ *Mileto*: enteneu 'Milet', heroi epònim de la ciutat de Milet.

¹⁶⁴ *Àcida*: enteneu 'Àsia'; del llatí 'Asida', variant del còdex *Ven.1* (Jahn 1823: 595), més que de la lliçó acceptada actualment 'Aside' (*Met.* IX.448); també possible a través de l'italià 'Asida' (2001: 458).

¹⁶⁵ *Mileta*: enteneu 'Milet', ciutat de l'Àsia Menor, avui *Balat*.

¹⁶⁶ *y ací fon casat ab*: de l'italià 'e tolse una moglie' (2001: 458), mentre que el llatí té 'Hic tibi, dum sequitur patriae curvamina ripae, | filia Maeandri totiens redeuntis eodem | cognita' ('Fou allà que, seguint les retortes riberes del pare, el Meandre, que passa tants cops per un lloc, conegueres la seva filla' (Parramon 1996: 242), *Met.* IX.451-3).

¹⁶⁷ *Ciana*: llegiu 'Ciane', nimfa mare de Biblis i Caunos.

¹⁶⁸ *Cayno*: enteneu 'Caunos', fill de Milet i Ciane, germà de Biblis.

¹⁶⁹ *Biblis*: filla de Ciane i Milet.

¹⁷⁰ *envergoný*: llegiu 'envergonyí'; el dígraf 'ny' indicant 'nyi' no és estrany en textos de l'època. Vegeu, per exemple, la forma 'ajunyr' (*Ex.* 26,17, ms. Peiresc) a la traducció catalana de la *Biblia del segle XIV* (CBCat, vol. 3: 89).

¹⁷¹ *inichs*: enteneu 'odiosos'.

¹⁷² *nou-me trista ésser-li yo germana*: eliminació del llatí següent 'dummodo tale nihil vigilans committere temptem | saepe licet simili redeat sub imagine somnus; | testis abest somno, nec abest imitata voluptas. | pro Venus et tenera volucer cum matre Cupido, | gaudia quanta tuli! quam me manifesta libido | contigit! ut iacui totis resoluta medullis! | ut meminisse iuvat! quamvis brevis illa voluptas | noxque fuit praeceps et coeptis invida nostris' ('Mentre un acte semblant no l'intenti cometre desperta, ja pot tornar ben sovint un somni que em duu tals imatges: prou que el somni els plaers representa, i no té testimonis. Tendra Venus i tu, volàtil Cupido, amb ta mare, quant de goig he sentit! Quins delits del tot manifestos m'han agafat! Com jaient fins el fons dels molls em fonia! Que n'és, de bo, el record! Ha estat la nit fugissera, tant com breu el plaer, recelant de la nostra esperança' (Parramon 1996: 243), *Met.* IX.479-86).

me lo nom, ésser ab tu casada, quant bé poríam ésser gendre y nora de un pare! Y ya fessen los déus totes coses comunes en nosaltres, sinó los avis, que no-m daria res¹⁷³ fosses més de mi noble! A, més gentil dels hòmens, e qui serà la benaventurada que faràs ésser mare? Mala per mi¹⁷⁴ me ha donat la sort
 5 ensemps ab tu ésser filla d'un pare. Aquella sola cosa, qui mos desigs contrasta, tench comuna ab tu. Què, donchs, me signifiquen aquestes visions? Quin pes han aquests somnis? Vanes són totes les lurs promeses. Millor ho fan los déus casant ab sas germanes. No és casat Saturno ab Ope¹⁷⁵, Oceano ab Tetis, y el regidor del gran mont de Olimpo ab sa germana Juno? Però los déus
 10 tenen ses leys! Y per què tempte yo mesclar les leys humanes, tan diverses de aquelles, ab les celestials? Dexar vull tal empresa y assejar si aquesta amor, veent tancat lo camí de tan malvada fi, aleugera ma ànima, o si no pot mancar¹⁷⁶, entre tan grans congoxes acabarà ma vida. Y de açò prech los déus, perquè almenys los membres morts sien tractats per les mans de mon frare, y
 15 besant la mia ab la sua gentil boca, mulle les fredes galtes ab l'aygua de ses làgremes. No tench altre camí, perquè a fer lo que yo vull és mester la concòrdia de dues voluntats, y per bé que a mi plàcia, serà per ell jutjat abominable crim. Donchs, que pus refusàran los sis fills de Èolo casar ab ses germanes? E tench yo tal eximpli? A on me porta la encesa amor? Fora, fora
 20 de mi {80b} los desonestats desigs! Y no sia amat, sinó ab aquells límits que son de honestat, per mi lo meu germà. Si per ventura fos ell de mi enamorat, poguera yo escusar son desorde més que yo, qui pregada deguera admetre los seus prechs. Vage ara querir-lo? Y com poré parlar? Ajudar-m' à¹⁷⁷ amor en dir-li quant volré, o, si per cas porà tant la vergonya que m'empatxe la lengua
 25 per a poder parlar, una secreta letra paleserà los meus amagats fochs. Tal desliver me plau, aquest espedient venç ma pensa duptosa.

Alçà's en lo lit y reposant lo cap sobre lo colze esquerre dix:

—Publiquem nostres folles amors! Ay, quin treball per mi! Quina amor és esta que ha concebut ma pensa? —y ab mà tremolant estave component
 30 paraules molt pensades.

Tenia la mà dreta la ploma per escriure, y l'altra, lo paper buyt. Comença y duptant scriu, dampna lo que ha scrit, nota, muda y en culpa loa lo que scriure volia, y moltes voltes posave, replicant, lo que havia scrit. Ignora lo que vol y desplau-li quant fa, de manera que en la sua cara parían a la mescla vergonya
 35 y gosar. Havia scrit «Vostra germana...» y parech-li que devia borrar, mes, vencent la ardor, tornant al que havia scrit, seguí ab tals paraules «...qui no espera altra salut sinó la que vós, senyor, li podeu dar¹⁷⁸, moguda per amor vos tramet la present... A, què¹⁷⁹ vergonya tench de haver a dir mon nom! E si desijau saber la fi de mos desigs, volria que sens haver a publicar aquell se
 40 pogués {80c} acabar mon desig ab lo meu Cayno, y no fos ans coneguda per Biblis que vés¹⁸⁰ complida la esperança mia. De aquesta plaga haveu pogut pendre indici, mirant-me la color, els ulls mullats per làgremes y hoint mos sospirs, e si haveu volgut notar com vos besave, poguérau bé conèxer que passave los límits de germana. Yo, posat que'n lo secret sia nafrada, saben los
 45 déus com, ans de publicar mon mal, he assejats tots los remeys per haver

L'italià també ha eliminat aquest passatge: Bonsignori tradueix la segona meitat del llibre IX força allunyat del llatí.

¹⁷³ *no-m daria res*: enteneu 'no m'importaria gens' (DCVB, s.v. *donar* 1.5b).

¹⁷⁴ *Mala per mi*: enteneu 'en mala hora per a mi' (DCVB, s.v. *mal* 3.1).

¹⁷⁵ *Ope*: enteneu 'Ops', deessa romana de la fertilitat.

¹⁷⁶ *mançar*: enteneu 'disminuir' (DCVB, s.v. *mançar* 2.6).

¹⁷⁷ *Ajudar-m' à*: enteneu 'm'ajudarà'.

¹⁷⁸ *qui no espera altra salut sinó la que vós, senyor, li podeu dar*: passatge gairebé idèntic a les *Heroides* (IV.1-2, Fedra a Hipòlit), que en la traducció catalana de Nicolau és: 'salut, la qual ella [=Fedra] no aurà si tu [=Hipòlit] no la li dónes' (2018: 238-9).

¹⁷⁹ *què*: enteneu 'quina'.

¹⁸⁰ *vés*: llegiu 'vaés' o 'vehés'.

sanitat. Gran temps he contrestat, mes, desaventurada, no he pogut fugir les armes de Cupido, ans, més del que pensau una simpla donzella poder sostenir les forces de aquell, les he yo sostengudes, y en la fi, vençuda, só forçada de dir la veritat y ab temeroses paraules demanar-vos ajuda, perquè vós sol, per mi amat, teniu poder de restaurar ma vida o de [perdre] aquella. Elegiu qual vullau. Bé us sé dir que no us pregue per salut de la vida una vostra enemiga, mes aquella que ab vós per deute de natura ajustada desige més fort vincle. Los vells saben conèixer los drets y discernir lo degut de l'illícit, y a ells se pertany examinar las leys, mes les folles regles de Venus son pròpias als nostres tendres anys, perquè ignoram lo degut e totes coses ésser permeses creem, seguint en açò lo eximpli dels grans déus. A complir mon voler no constraste dur pare ni dupte de infàmia ni temor de perills, perquè la nostra culpa, si és alguna, tendrem celada sots lo nom de germans. Yo tench libert {80d} camí, sens alguna sospita, quant vull de retraure'm ab vós, devant lo poble sens ésser diffamada vos bese y abraçe. Donchs, què és lo que manca? Hajau mercè, senyor, de aquesta qui us publica la sua amor secreta, lo que no fera sinó forçada per la estrema congoxa, y no vullau, causant la mia mort, ésser scrit per títol de aquella¹⁸¹ sobre lo meu sepulcre.»

Ab tals raons, dexant-ne moltes altres per a dir, umplí tot lo paper¹⁸², y, cloent la mal escrita letra, tancà dintre aquella lo nombre de ses culpes. Y fet lo sobrescrit en lo dòs de la letra, volent-la sagellar, perquè mancave, per la cremor secreta, a la lengua saliva, ab l'aygua de sos ulls mullà lo segell perquè millor posàs la empremta de sas armes, y ab cara vergonyosa cridant un dels pages¹⁸³ de Cayno, li dix ab instants prechs:

—Portau aquesta letra al nostre car... germà —trigant bona estona en dir lo derrer mot, sobrada de vergonya. Y entre les mans sues y del qui la prenia caygué la letra en terra, de què ella's torbà e u tench a mal senyal, mes per res de açò no dexà lo trametre. E arribat lo page a la vista de Cayno, sens saber què portava, li presentà les paraules tancades dintre aquella carta, part de la qual essent legida per lo nét de Meandro, mogut per soberga ira, lançà la letra luny, y al page girat, ab gran treball retenint les mans que no'l ferís, se'n digué semblants paraules:

—Fuig de ací mentre pots, o celerat¹⁸⁴ tractador de cosa tan profana, que si tos fets no portassen mesclada ab si tan- {81a} ta vergonya mia, yo fera que ab la tua mort ara pagasses la pena que mereixs.

Fuig aquell espantat, referint a sa dona¹⁸⁵ la gran ira de Cayno. Descolorí's la trista Biblis en hojr la repulsa y restà esmortida, mes ensemps ab lo seny tornant en la furor hisqué en tals paraules:

—Bé he lo que meresch! Per què, folla de mi, he volguda mostrar la nafra tan secreta, y les paraules, que gran temps devia tenir celades en mon cor, tantost¹⁸⁶ he volgudes comanar a la ploma? Abans devia yo mateixa, ab paraules ambigües, descobrir lo voler de aquell, y devia, ans de soltar les veles y entrar en la mar, veure'l vent d'on venia, y no axí a les urtes¹⁸⁷ comanar-me a tan incerts perills, qui sens esperança de port, ab bufaments contraris en la mar Oceana porten la mia nau. Ay, desaventurada, si ja'm caygué la letra dant-me senyal que devia esparar altre jorn per trametre aquella! Si no fos yo

5 [perdre]] peudre || 8 discernir] discenir || 10 coses] cases. *Esmena per sentit i a partir del llatí 'cuncta' ('totes les coses', Met. IX.554).*

¹⁸¹ *per títol de aquella*: enteneu 'com a causa'; del llatí 'causa' (*Met. IX.563*).

¹⁸² *lo paper*: del llatí 'cera' ('cera', *Met. IX.565*), suport de les tauletes on escribien els romans; en Bonsignori la cera serveix per segellar la carta (2001: 459).

¹⁸³ *pages*: enteneu 'patges'.

¹⁸⁴ *celerat*: enteneu 'criminal'.

¹⁸⁵ *sa dona*: enteneu 'la seva senyora', referit a Biblis.

¹⁸⁶ *tantost*: enteneu 'immediatament'.

¹⁸⁷ *a les urtes*: enteneu 'a les palpentes' (*DCVB, s.v. hurtes*).

estada tan folla per mon dan, yo mateixa devia anar-li a parlar y, present, publicar-li la força de aquell grat que·m porta en amar-lo. Haguera vist mes làgremes y al¹⁸⁸ gest enamorat, y finalment haguera pogut dir més que no he escrit. Per força lo poguera abraçar ab mos braços, y, si·m lançàs, poguera
 5 devant ell esmortir-me y, als seus peus prostrada, poguera demanar-li en do lo stalvi de ma vida. Yo fera totes coses perquè, si cascuna per si no bastàs en doblar la sua dura pensa, totes ensemps ab les forces unides bastassen al que vull. Per ventura¹⁸⁹ la {81b} culpa del missatge¹⁹⁰ fa molt menó la sua? No és anat ab gest compost, ni a hora disposta, ni l'è esperat que fos desafaenat, y
 10 axí, torbat, no ha legit apuntadament la mia trista letra. Tot açò me ha nougut¹⁹¹, que no és fill de tigre ni té lo cor de pedre o de ferro o de dur diamant. Açò·m dóna encara esperança de vençre'l. Tornar dech a la luyta ab ell y no cansar de seguir lo que he començat, tant com aquest spirit regirà los meus membres. Y açò cau en força, perquè, si en res havia de guardar era en
 15 los començos, ja pus és començat, en lo seguir ha honra: ya no pot ell fer que no u hage yo dit y té en son recort ferm aquest meu gosar. Si veu que no·l seguesch, degudament me jutjarà per fràgil y creurà que no és tant lo grat com la letra raona. No consenta açò lo déu qui habita, cremant, lo secret de mon pits! Sobrada de amor, quesvulla¹⁹² que execute serà quiti¹⁹³ de culpa. Ja no puch escusar de haver comesa erra, y per bé que no y ajuste més, no·m levaré lo blasme. Ya lo que·m resta a fer sol és nota de infàmia y crex molt poch lo crim.

Acabave tals paraules la furiosa Biblis, y era tanta la discòrdia de contraris parés en son enteniment que en dupte la tenían, y, desijant endpendre, se
 25 penedia de haver començat, però, vencent la pijor part, desliverà seguir y volgué moltes voltes hoir dura resposta del virtuós germà. Qui veent en la fi la deshonestat importunitat de aquella, per a fugir de ses temptacions desliverà dexar la {81c} pàtria y en nova província hedificà ciutat. Lo que vehent la filla de Mileto fon complida de dol: romp-se les vestidures planyent y com a folla
 30 los cabells se arranca.

Ya a palès¹⁹⁴ se parlava de la sua viltat, car ella, confessant com son germà era sola esperança de sos desigs, derrera ell desemparà sa terra y, los déus avorrits, seguí les petjades de aquell qui li fugia¹⁹⁵, passant la província de Carras¹⁹⁶ y los camps de Elègia¹⁹⁷, y, caminant per Lícia, ya passava los rius
 35 Gracho, Limireu e Xanto¹⁹⁸, y lo munt de Chimera¹⁹⁹, qui tenia lo cap de foch e lo mig de leó ab la coha de serp. Ya mancaren les silves quant se assegué cansada y, fent coxí dels cabells, sobre la dura terra estès lo seu cors Biblis y ab la boca prenia les herbetes petites. Las nimphes de aquell loch treballaren

¹⁸⁸ *al*: llegiu 'el'.

¹⁸⁹ *Per ventura*: enteneu 'per casualitat'.

¹⁹⁰ *missatge*: enteneu 'missatger'.

¹⁹¹ *me ha nougut*: enteneu 'm'ha perjudicat'.

¹⁹² *quesvulla*: enteneu 'qualsevol cosa' (*DCVB*, s.v.).

¹⁹³ *quiti*: enteneu 'lliure'.

¹⁹⁴ *a palès*: enteneu 'molt' (*DCVB*, s.v. *palès* 3).

¹⁹⁵ *de aquell qui li fugia*: eliminació de la comparació següent 'utque tuo motae, proles Semeleia, thyrsos | Ismariae celebrant repetita triennia Bacchae, | Byblida non aliter latos ululasse per agros | Bubasides videre nurus' ('I com darrera el teu tirs, oh fill de Semele, corren cada tres anys les Bacants de l'Ísmar i els ritus celebren, és així, justament que van veure les dones de Bubas com xisclava Biblis pels camps' (Parramon 1996: 247-8), *Met.* IX.641-4). L'italià té un resum del llatí: 'chiamando ed urlando si come una lupa' (2001: 460).

¹⁹⁶ *Carras*: enteneu 'Cària'; del llatí 'Carras', variant dels còdexs i editors *Dresd.*, *Sen.1*, *Vrat.*, *Zwic.* i *ed.Ven.1* (Jahn 1823: 609), mentre que la lliçió acceptada actualment és 'Caras' (*Met.* IX.645), la mateixa forma que trobem en Bonsignori (2001: 460).

¹⁹⁷ *Elègia*: enteneu 'la regió dels lèlegs'.

¹⁹⁸ *Gracho, Limireu e Xanto*: enteneu 'Cragus, Límire i Xantos', muntanya, ciutat i riu de Lícia.

¹⁹⁹ *Chimera*: llegiu 'Quimera', monstre amb cap de lleó, cos de cabra i cua de serp; per extensió, muntanya de Lícia on habitava.

levar-la en sos braços y ab moltes raons se esforçaren a levar-li del cap amor tan desonesta, mes, en va despeses lurs raons, restave sens remey la sua pensa ab orelles tancades a tot bé consellant. Muda geya sobre les tendres herbes, regant aquelles ab lo riu de ses làgremes. Les naves, ajudant-li dins lo seu cors, meteren una vena de aygua qui may pogués secar. Y axí, com una losa
 5 de glas torna en aygua ab la calor del sol, consumats tots los membres de Biblis per força de plorar, fon en font convertida, qui fins avuy en aquellas valls rejant sots una roca té lo nom de sa senyora.

CAPÍTOL VUYTÈ, EN QUI S TRAC- {81d} TE LA TRANSFORMACIÓ DE YPHIS
 10 DE DONA EN HOME

La fama de aquesta nova maravella per ventura més haguera durat en les ciutats de Cret, sinó que lo novell miracle de Yphis²⁰⁰, transformada en home, levà lo parlar de aquesta²⁰¹. En temps passat, en lo regne gnosíaco²⁰² nasqué un home entre'l poble grosser, qui fon nomenat Lido²⁰³, ab lo entendre no
 15 major que'l linatge, y de aquest fon enculpada la vida y la fe²⁰⁴, perquè offené les orelles de sa muller prenyada, essent prop de parir, ab so de tals paraules:

—Dues coses, muller, cerca lo meu desig, y la primera és que ab poques dolors siau del part desliure; l'altre, que sie mascle lo que vós parireu, perquè, si per ventura lo vostre prenyat me aportava filla, lo que molt abomine, perquè
 20 mancant-me la ajuda de fortuna no basta mon poder en sostenir los càrrechs que aquelles aporten, vull, y dolent-me vos mane, que sens mercè tantost mateu aquella.

Y acabant tal dir, ab moltes làgremes regaren les lurs cares tant lo qui u deya com la qui l'escoltava, però, en va, ab semblants prechs assejà
 25 Celetusa²⁰⁵ desviar son marit de tan mal pensament:

—Per què-m dieu tals raons y posau en congosa la mia esperança, que tant amaria morir com haver a matar res criat dins mon ventre^{206?}

Mes aquell persevera en lo primer parer. E ya lo pes del ventre tots dies més crexia, quant en lo mig espay de una nit, {82a} reposada, sots ymage de
 30 somni, veé Celetusa davant son lit estar la deessa Ysis²⁰⁷ ab la pompa de tots los seus accompanyada, aportant en lo front dos corns semblants als de la luna, ab espigues daurades, ab lo gest accompanyat de dignitat real. Y ab ella venían lo ladrador Anubis y la santa Bubastis, y Apis²⁰⁸, vestit de vàries colors, ab lo dit senyalant als miradors que callen, y sons de tambós y sembas²⁰⁹, e lo xich
 35 Osiris que sòlan tots anys cercar los de Egipte, y més era ab ells la serpent

13 gnosíaco] guosiaco.

²⁰⁰ *Yphis*: llegiu 'Ifis', noia de Creta transformada en noi.

²⁰¹ *lo parlar de aquesta*: enteneu 'el parlar sobre aquesta'.

²⁰² *gnosíaco*: enteneu 'de Cnossos', ciutat de Creta; del llatí 'Cnosiaco' (*Met.* IX.669), no present en italià.

²⁰³ *Lido*: enteneu 'Ligdus', pare d'Ifis.

²⁰⁴ *y de aquest fon enculpada la vida y la fe*: enteneu 'i la vida i la fe van ser enculpades per aquest'; del llatí 'sed vita fidesque | inculpata fuit' ('però la seva vida i rectitud van ser lliures de culpa', *Met.* IX.672-3), no present en italià. El català ha traduït el llatí 'inculpata' per 'enculpada', però l'adjectiu llatí té justament el sentit contrari que el català.

²⁰⁵ *Celetusa*: enteneu 'Teletusa', mare d'Ifis; de l'italià 'Celetusa' (2001: 461), mentre que no hi ha cap variant en Jahn que testimonii el canvi de la 'T' per la 'C'.

²⁰⁶ *Per què-m dieu tals raons y posau en congosa la mia esperança, que tant amaria morir com haver a matar res criat dins mon ventre*: de l'estil indirecte del llatí 'sed tamen usque suum vanis Telethusa maritum | sollicitat precibus, ne spem sibi ponat in arto' ('tot i així, mes debades, al seu marit Teletusa prega a cada moment que no ofengui la seva esperança' (Parramon 1996: 249), *Met.* IX.682-3), conservat per Bonsignori, tot i que traduït erròniament: 'ma Celetusa pregava li dii che ciò non avvenisse' (2001: 461).

²⁰⁷ *Ysis*: llegiu 'Isis', divinitat egípcia; el llatí té 'Inachis' ('la Inàquide', *Met.* IX.687), en referència a Io, assimilada a Isis.

²⁰⁸ *Anubis (...)* *Bubastis*, y *Apis*: divinitats egípcies.

²⁰⁹ *sembas*: enteneu 'tambor usat en la guerra i les festes' (*DCVB*, s.v. *cemba*).

peregrina²¹⁰, plena de subirans verins. Y lavors, com a desperta y del somni desliure, hoí la dona que li dix la deessa:

—O, Celetusa, una de mes devotes, dexa estar les àncias passades y no cures per are de complir lo que ton marit mana, ne hages por de res, ans com
5 Lucina²¹¹ te haurà desliurada del part, nodreix tot ço que naxerà de tu, perquè yo só la dessa Ysis, qui he hoït tos prechs e·t donaré ajuda, perquè no·t clames de ésser estada devota a deïtat ingrata.

Tals raons acabant desparch la deessa als ulls de Celtusa, qui, levada del lit, ab genolls nuus en terra dresà les mans al cel, pregant a la deessa que
10 endreçàs son desig. Vench lo jorn del parir, e, crexent la dolor, tragué fora lo pes del ventre de aquella, y nasqué una filla, al pare ignorant. Féu-la nodrir la mare dient que era fill, e fon creguda de aquesta mentida, no sabent lo ver sinó ella mateixa, qui la nodrí. Com- {82b} pleix los vots lo pare y nomenave l'infant Yphis per lo nom de son avi, de què restà la mare molt alegre perquè
15 era nom comú. Cresqué aquest infant ab tal faysó²¹² de care que per home o done a tots fóra gentil, y ja sobre·ls deu anys de la sua edat ne havia ajustats tres, quant l'esposà son pare ab Hianta²¹³, filla de Telestes, donzella molt gentil. Tots éran d'una edat y de equal gentileza, y tots ab un mestre havían
20 après lo offici del texir²¹⁴; y de assí començà lo amor a tocar los lurs pits, ab egualtat nafrant·los, mes tenían desigual esperança los dos del matrimoni, y ab desaguels desigs esperaven lo jorn emprès per a fer bodes, que Hianta, amant lo que estimave marit, ab dret amor sos actes endresava en servici de aquell, e Yphis axí mateix amava sots lo nom de muller. Mes aquella, qui certament sabia que no u podia ésser, ab gran treball retenint lo plorar digué:

—Quina fi dech yo esperar de tan prodigiosa e incògnita amor? Si los déus en algun temps volen mirar a mi, ja·m deurían haver mercè, si desliberau axí mateix de perdre·m, almenys lo mal que·m donau no fos tan fora de l'ús de la natura. Una vaca ha una altra ne una egua no veureu que segueca altre egua per amor, bé lo moltó esclafa les ovelles y lo servo segueix a la sua famella, y
30 per aquest mitjà los aucells se ajusten, y entre tants animals no·s trobe una famella amar a sa semblant, perquè és impossi- {82c} ble. O, ja no fos may yo estada en lo món! Perquè la isla de Cret no produís totes les maravelles, ací la filla del Sol se anamorà de un toro, però fembre de mascle, mes la mia amor, si dich la veritat, més folla és que aquella, que ella complí sa esperança y ab engan, sots semblança de vaca, estech sote lo bou. Mes en aquest meu cas,
35 encara que brollàs de tot lo món la estúcia, y si tornava Dédalo, no faria, mostrand·me la primor de ses arts, que de donzella pogués tornar home ni bastaria en mudar a Hianta. O, folla Yphis, a on fermes ta pença, o pobre de consell, dexa tals pensaments y mira què és²¹⁵ nada! No t'engans tu mateixa,
40 desige lo que pots y ama lo que deu una dona amar. Esperanse·ns ensén y sperança sola sosté aquells qui àman. Aquesta no la perts, perquè en ésser dona no la has may tenguda. Y donchs, com pots amar? No t'empatxen grans guardes ni·t contrasta la ància de son marit gelós ho la aspredat del pare, y més que ella no·t nega tot quant tu li demanes. Mes dexa tal empresa, que·l treball

1 lavors] lanors || 40 Esperanse·ns] esperau / sens. *Restitució d'acord amb el llatí 'Spes' ('Esperança', Met. IX.749).*

²¹⁰ *peregrina*: enteneu 'estrangera'.

²¹¹ *Lucina*: deessa protectora dels parts.

²¹² *ab tal faysó*: enteneu 'amb tal forma'.

²¹³ *Hianta*: llegiu 'Iante'.

²¹⁴ *offici del texir*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià; el llatí té 'primasque magistris | accepere artes, elementa aetatis, ab isdem' ('havien rebut els primers coneixements, els bàsics propis de la seva edat, dels mateixos mestres', *Met. IX.718-9*). Alegre remet, en el fons, al llatí, però fent que Ifis, que viu disfressada de noi, faci una activitat pròpiament femenina a l'època, volent indicar que és una noia.

²¹⁵ *què és nada*: enteneu 'què has nascut'.

de tots los déus e hòmens no't poden ajudar. Los déus molt liberals m'an dat quant he volgut, perquè lo que yo vull axí mateix ho volen mon pare y aquell que's creu ésser mon sogre, mes no u vol la natura, qui pot més que tots ells, qui a soles me nou²¹⁶. Ja ve lo jorn de les nocés y lo temps que solen desijar
 5 los altres esposats. Què desijaré yo, si ab la mia Hianta no puch sentir lo que los altres senten, ans al mig de la aygua los {82d} dos morrem²¹⁷ de set? Ymeneo²¹⁸ y Juno, ministres de les nocés, per què veniu assí a on manque lo mascle y en un lit serem dues donzelles?

Per l'altre part Hianta, esperant ab desig de ésser en lo lit, cuytà ab sollicitis
 10 prechs la venguda de aquells²¹⁹. Celetusa, durant aquestes coses, perquè temia la vergonya del fill y la ira del marit, differia quant podia tots jorns ab novelles escuses²²⁰ les bodes de sa filla, e, ja acabada la matèria de tantes fictions, un sol dia restava per a seguir aquell tan dilatat, quant la trista del seu cap y de Yphis los cabells arrencava, e'ntrant les dues en lo temple de Ysis,
 15 agenollades davant lo seu altar, començà ab veu molt congoxada Celetusa a dir:

—O, gran deessa Ysis, qui ést colta en la terra a hon lo gran riu Nilus se estén en set braços, ajuda'ns a las duas y sana ab ta cura aquest nostre treball. Tu ést aquella, perquè bé't coneguí y notí ferm en lo meu racort los senyals
 20 que ara't veig tenir, qui'm manist que no matàs aquesta la hora que fos nada. Per ton consell criada és, fins assí crescuda, y ara veus qu'és conduhida en punt que les dues havem gran mester ta ajuda.

Y aquestes paraules, sobrades de plorar, foren las derrereres que dix. Paragué'ls que mogué los altars la deessa, tremolaren les portes de aquell
 25 temple, reluïren sos corns semblant a la luna y les sembas²²¹ sonaren. No segura de tot, però alegre de aquell senyal, hix la mare del temple. Segueix aquella Yphis ja fet ho- {83a} me, passejave ab altre continent y no tengué la cara tan blanca com abans de haver mudat forma. Cresqueren-li les forces y crespat²²² tench més curts los cabells, y axí, lo que ans era dona, per gràcia
 30 dels déus, fon convertit en home. De açò ensemps ab la mare se alegraren tots los de pocha fe, perquè veren possible ab lo poder dels déus lo que abans no creyen. Fan offeretes al temple de la deessa Ysis y en memòria de aquest tan gran miracle en una taula a la porta del temple escriviren los dos vessos següents:

35 LOS VOTS QUE FÉU YPHIS, ESSENT DONZELLA,
 PAGÀ ASSÍ, TORNAT PER LOS DÉUS HOME.

Y après de la nit la lum del sol descobria lo ample univerç, quant Venus, Ymeneho e Juno vengueren en la casa de Lido²²³ per a parar lo lit y servir a les nocés, y en la nit qui vench complí Yphis lo matrimoni ab la sua Hianta.

40 ACABA LO NOVÈN LIBRE DE *TRANSFORMACIONS DEL POETA OVIDI*

20 no matàs] matas || **21** conduhida] conduhia.

²¹⁶ *qui a soles me nou*: enteneu 'que em fa mal només a mi'.

²¹⁷ *morrem*: enteneu 'morirem'.

²¹⁸ *Ymeneo*: llegiu 'Himeneu', deu de les nocés.

²¹⁹ *de aquells*: en referència a Himeneu i Juno.

²²⁰ *ab novelles escuses*: simplificació de l'italià 'e quando dicea che non era tempo de menare moglie, e quando dicea che non erano apparecchiate le cose necessarie, e quando dicea che Ifis era infermo, e così dava indugio' (2001: 463) o del llatí 'nunc ficto languore moram trahit, omnia saepe | visaque causatur' ('ara endarrereix el moment amb una malaltia fingida, i també amb visions i presagis', *Met.* IX.767-8).

²²¹ *semas*: enteneu 'tambor usat en la guerra i les festes' (*DCVB*, s.v. *cemba*).

²²² *crespat*: enteneu 'arriçat'.

²²³ *Lido*: enteneu 'Ligdus', pare d'Ifis.

COMENSA LO DEÈ E CAPÍTOL PRIMER, EN QUI'S TRACTA LA MORT DE LA MULLER DE ORFEU AB LO DEVALLAMENT DE AQUELL ALS INFERN

{83b} Partint de les noces de Yphis, vestit de un mantó groch, Ymeneho¹ dresà lo seu camí per lo spayós ayre en la regió dels síconos², y vench pregat a
 5 las noces de Orfeu, mes no ab cara alegre ni dient les paraules que en tal solennitat era usat de dir, ni mostrand en sos fets senyal de algun bé, ans lo que fon pijor³: se apagà la falla⁴ que ell portava y no-s pogué encendre, per molt que la moguessen, anujant ab fum continuat a tots los covidats. Seguí a tals
 10 auguris fi de gran desventura, que poch dies après de aquestes noces, Eurídices, nova muller de Orfeu, acompanyada de altres nimfes, passejant per la verdor de un prat, palsigà⁵ no cuydant una serp verinosa que geya entre les erbas⁶, y fon per aquella, ab dents entuxegades⁷, morduda en lo taló⁸, de on caygué freda, desanimada e sense moviment. Tan gran fon la força de aquell negre veri⁹! Dol inhoit¹⁰ sobreprès a Orfeu¹¹ y, vaent que poch aprofitaven per
 15 revivar aquella sos crits e plors, endressats als déus celestials, perquè no restàs res per asejar, deslberà per lo munt Tènaro¹² devellar a les portes d'infern, y, passant per lo mig del leuger poble y de les semblances de cossos soterrats, vengut a la entrada del regne sens rapòs, començant ab sos dits a moure les cordes de la arpa, mesclant ab lo so de aquelles la sua gentil veu, axí dir
 20 començà:

—O, déus possats sote la terra, a on tots los mortals qui són estats creats arriban en la fi, a vosaltres, qui en la mort viviu sensa morir e consentiu, en lo loch de falcia, deposa- {83c} des las circuïcions¹³, confessar veritat, endresse yo mos prechs. No só vengut assí per veure los escurs regnes ni per a vençre
 25 los tres colls de la serpent pelosa ab lo cap de Medussa¹⁴. Sol causa mon camí la amor de ma muller, qui novament¹⁵ és estada per una cruel serp morduda en

5 ab] ah.

¹ *Ymeneho*: llegiu 'Himeneu', déu de les noces.

² *síconos*: enteneu 'cícons', poble de Tràcia.

³ *ans lo que fon pijor*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁴ *falla*: enteneu 'torxa'; Himeneu presidia els seguicis nupcials, als quals assistia ornat amb una corona de flors i agitant una torxa.

⁵ *palsigà*: enteneu 'trepitjà'.

⁶ *verinosa que geya entre les erbas*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁷ *ab dents entuxegades*: per 'entuxegades' enteneu 'enverinades' (*DCVB*, s.v. *entuixegar*).

⁸ *en lo taló*: del llatí 'in talum' ('en el taló', *Met.* X.10), mentre que l'italià té 'in una gamba' (2001: 473).

⁹ *de on caygué freda, desanimada e sense moviment. Tan gran fon la força de aquell negre veri*: amplificació del llatí 'occidit' ('mor', *Met.* X.10) o de l'italià 'mori' (2001: 474). El català 'caygué' recull el sentit del verb italià o llatí, però la resta és un afegit d'Alegre.

¹⁰ *inhoit*: enteneu 'no sentit mai, inaudit' (*DCVB*, s.v. *inoit*).

¹¹ *Orfeu*: de l'italià 'Orfeo' (2004: 474), mentre que el llatí té 'Rhodopeius (...) | (...) vates' ('el cantor Rodopeu', *Met.* X.11), en referència al mont Ròdope de Tràcia, per extensió, traci, és a dir Orfeu.

¹² *Tènaro*: enteneu 'Tènaros', promontori de Lacònia on hi havia una caverna que conduïa als inferns, avui cap Matapan; de l'italià 'Tenaro' (2001: 474), mentre que el llatí té 'Taenaria' (*Met.* X.13), sense cap variant propera al català testimoniada en les edicions consultades.

¹³ *qui en la mort viviu sensa morir e consentiu, en lo loch de falcia, deposades las circuïcions*: per 'circuïcions' enteneu 'circumloquis'; amplificació del llatí 'si licet et falsi positus ambagibus oris | vera loqui sinitis' ('si se'm permet, i em deixeu que parli sense els ambages propis d'un mentider' (Parramon 1996: 253), *Met.* X.19-20), que l'italià no tradueix.

¹⁴ *los tres colls de la serpent pelosa ab lo cap de Medussa*: del llatí 'villosa colubris | terna Medusaei (...) guttura monstri' ('les tres goles del meduseu monstuós, que en lloc de pèls té colobres', *Met.* X.21-2), no present en italià. El llatí es refereix al ca Cèrber, però el català indica una 'serpent', com si el monstre no fos un ca. L'adjectiu 'meduseu' referit a Cèrber s'explica, entre d'altres, pel seu poder de petrificar les persones. Vegeu Álvarez-Iglesias (1995: 552, n. 1170).

¹⁵ *novament*: enteneu 'recentment' (*DCVB*, s.v. 2).

lo peu, atallant lo camí als seus anys qui crexían. O, Plutó¹⁶, yo no dich que no hage pogut morir la mia Eurídicés¹⁷ ni escuse que no hage errat yo de venir assí per a temptar les forces de ton regne, mes à'm vensut Amor, qu'és déu de gran poder, alt en lo nostre món. No sé si lo conaxeu vosaltres assí baix ne si
 5 sentiu la sua gran potència¹⁸, bé penç que la sentiu, si vera és la fama de l'antich furt de Prosèrpina¹⁹, que Amor ajustà ab tu en matrimoni. Per aquest loch ple de terribles pors, per aquest cahos immenç e per lo silenci del teu regne tan gran, te demane en gràcia que'm tornes a Eurídicés. Cuytant l'orde dels fats, tantost la cobraràs, perquè tots quants vivim som deutors a ton regne
 10 de nostre curta vida, lo qual deute pagam la hora que morim; o tart o tost²⁰ tots arribam a ésser hostes d'una mateixa casa. Assí caminam tots. Aquesta és la derrera posada y vós senyorejau la major part del temps a l'humanal linatge, per ço seguint aquest camí com haurà ma muller ab madura vellesa consumats los seus anys. Ja és de vostre dret²¹, placie-us de tornar-le'm y consentir a mi
 15 sol lo hús de aquella; tostempes conaxeré a vós la senyoria. O, si seran los fats tan contraris a mon desig que no'm con- {83d} senten acabar lo que vull, cert és de mi que no tornarà pus a veure'l lum del cel, y alegrar-vos-heu, que en loch d'u ne posseireu dos.

Tals raons acabant y sonant la sua arpa, vensudes de pietat, les ànimes sens
 20 sanch, al so de tal cantar, ploraven la pèrdua de Orfeu²². Torbats per aquesta música, Tàntalo, reposant de la primera set, dexà de més seguir l'aygua qui li fuig; la roda de les serps²³, turmentant Ysion, se aturà; e lo voltor, de rosegat lo fetge; les nétes de Belo²⁴ no curaven de rodar ab treball invincible los foradats cadufos²⁵; y Císifo²⁶, dexant de més voltar la roca, segué sobre
 25 aquella. Y és fama antiga que lavors primer mullaren las lurs galtes las fúrias d'infern²⁷ de piadoses làgremes. Ja la muller de Plutó ni ell no podien més sostenir la força dels prechs de Orfeu, quant deslberaren de tornar-li Eurídicés sots tal condició: que no gosàs girar-se per mirar la muller, qui seguiria lo camí de sos passos, fins que fos fora de tots los escurs regnes, si no que la
 30 perdés. Féran cridar aquella, qui estave entre les hombres novament²⁸ arribades, e vengué coxejant per la nafra del peu. Acceptà-la Orfeu²⁹ ab los pactes de la ley imposada.

¹⁶ *O, Plutó*: afegitò del català; en italià Orfeu s'adreça al déu com a interlocutor, tot i que no en aquest moment, i en el text llatí no hi apareix mai aquest nom. Potser la referència prové indirectament de la lectura i assimilació del parlament italià.

¹⁷ *no dich que no hage pogut morir la mia Eurídicés*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁸ *ne si sentiu la sua gran potència*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁹ *de l'antich furt de Prosèrpina*: traducció mixta del llatí 'veteris (...) rapinae' ('l'antic rapte', *Met.* X.28) i de l'italià 'rapisti Proserpina' (2001: 474).

²⁰ *o tart o tost*: enteneu 'tard o d'hora'.

²¹ *Ja és de vostre dret*: enteneu 'serà vostra perquè ja us pertany ara'.

²² *de Orfeu*: afegitò del català, no present en llatí, mentre que l'italià té el nom d'Orfeu, però no en aquest punt.

²³ *la roda de les serps*: amplificació del llatí 'orbis' ('la roda', *Met.* X.42), no present en italià.

²⁴ *les nétes de Belo*: del llatí 'Belides' ('Belides', *Met.* X.44), en referència a les Danaides, castigades a reomplir constantment amb aigua un recipient foradat.

²⁵ *cadufos*: enteneu 'recipients de terra, de metall o de fusta, amples de boca i amb un foradet en el sòl, que van lligats a la corda o cadena de la sínia i serveixen per treure l'aigua i abocar-la per regar' (*DCVB*, s.v. *caduf*).

²⁶ *Císifo*: enteneu 'Sisif'.

²⁷ *las fúrias d'infern*: del llatí 'Eumenidum' ('de les eumènides', *Met.* X.46) o de l'italià 'Eumenides, Aletto, Megera e Tesifone' (2001: 475).

²⁸ *novament*: enteneu 'recentment'.

²⁹ *Orfeu*: de l'italià 'Orfeo' (2001: 475), o potser del llatí 'Rhodopeius (...) Orpheus' (*Met.* X.50), variant dels còdexs Q de l'edició de Tarrant (2004: 285), mentre que la lliçó acceptada actualment és 'Rhodopeius (...) heros', per bé que, per exemple Tarrant (2004: 285, app.), manifesta el seu dubte sobre aquesta darrera versió, arran del vers de l'*Art Amatòria* 'saxa

Mès-se primer per lo camí ple de espessa fumada, y ja no era lony del loch a on finían los pactes imposats, quant lo anamorat, tant per desig de veure sa muller quant per temensa que ab lo mal del peu no fos vensuda del treball del camí³⁰, se girà per mirar-la, y en aquell instant tornà tantost³¹ Eurídicés al loch da on era partida. Volent ell {84a} abraçar, lo desaventurat sol l'ayre estrenyia, y ella, morint en la segona mort, no mostrà dolre's molt de perdre lo marit. Què fera lo mesquí, sinó que ab gran crit, vaent que restar no podia, li dix:

—Muller, anau a la bona hora. Yo he lo que maresch³²! —no arribant envidés³³ lo so de tals paraules a les orelles d'ella³⁴.

CAPÍTOL SEGON, EN QUI S TRATEN QUATRE TRANSFORMACIONS, SO ÉS, DE UN PER LA VISTA DE CÈRBERO EN ROCA, Y DE HÒLENEO Y LETEHA EN ROCAS, DE ÀTHIM EN PI Y DE CIPARISO EN XIPRÉS³⁵

No en altra manera se espantà Orfeu de haver vista dues voltes la mort de sa muller, que aquell que viu en temps passat los tres caps del ca d'infern ligats ab tres cadenes per lo mig de tres colls, qui no dexà ans la por que la natura, ocupant tots los membres lo novell pes de roca en qui fon trasformat³⁶. E axí mateix foren fets rocas Hòleneo e Lethea³⁷, sa muller, espantats com los déus los reprengueren, perquè eren gosats ab ells de bellesa contendre, y fins vuy en la silva de Yda se amostra lur semblança.

Però, tornat a ssi mateix, l'anemorat poeta asejà en va vençre ab prechs a Cèrbero³⁸, qui guardava la entrada, per que'l dexàs passar, mes sostenint de aquell la repulsa, set dies estigué a la riba del riu de Ceres³⁹, trist e sens altre past sinó aquell que la dolor y làgremes {84b} li ministraven. A la fi, inculpant de cruels los déus de l'infern, se retragué en Ròdopen⁴⁰.

Ja passava lo espay de tres anys après mort de Eurídicés⁴¹ sens que Orfeu no curava de amar alguna dona⁴², perquè de la primera li havia tan mal pres, o

2 sa] fa || 5 ell] *En el text el verb transitiu 'abraçar' queda en sentit absolut, però certament en italià l'acció la fa Orfeu ('Orfeo stese le braccia per pigliarla', 2001: 475); a les Transformacions apareixen altres verbs transitius usats absolutament. En llatí no s'especifica si l'acció la fa Orfeu o Eurídice (Met. X.57-8) || 14 No] Amb la capital impresa en negatiu. Error en la fabricació del tipus || 26 Ja] ia. Amb restes d'un tipus defectuós, ratllat manualment.*

ferasque lyra movit Rhodopeius Orpheus' ('el Rodopeu Orfeu emocionà roques i feres amb la lira', *Ars* III.321).

³⁰ *quant per temensa que ab lo mal del peu no fos vensuda del treball del camí*: amplificació del llatí 'ne deficeret metuens' ('tement que no defalleixi', *Met.* X.56) o de l'italià 'temendo che la moglie non fosse stanca' (2001: 475).

³¹ *tantost*: enteneu 'immediatament'.

³² *Yo he lo que maresch*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

³³ *envidés*: enteneu 'a penes'.

³⁴ *a les orelles d'ella*: del llatí 'auribus ille | acciperet' ('ell va rebre amb les seves orelles', *Met.* X.62), que l'italià no tradueix; la confusió entre Orfeu i Eurídice remet a la confusió precedent. Vegeu aparat anterior *volent ell*.

³⁵ *XIPRÉS*: enteneu 'xiprer' (*DCVB*, s.v. *xiprés*).

³⁶ *en qui fon trasformat*: transformació desconeguda.

³⁷ *Hòleneo e Lethea*: enteneu 'Òleno i Letea', història, com l'anterior, també desconeguda.

³⁸ *Cèrbero*: de l'italià 'Cerbero' (2001: 477), mentre que el llatí té 'portitor' ('el barquer', *Met.* X.63), en referència a Caront.

³⁹ *a la riba del riu de Ceres*: traducció errònia del llatí 'in ripa Cereris [sine munere]' ('a la ribera sense el do de Ceres', *Met.* X.74), en referència al fet que es va estar sense menjar; l'italià no tradueix el nom de la deessa (2001: 477).

⁴⁰ *Ròdopen*: de l'italià 'Rodopen' (2001: 477), mentre que el llatí té 'altam | (...) Rhodopen pulsumque aquilonibus | Haemum' ('a l'alt Ròdope i a l'Hemus, somogut pels aquilons', *Met.* X.76-7).

⁴¹ *tres anys après mort de Eurídicés*: simplificació del llatí 'tertius aequoreis inclusum Piscibus annum | finierat Titan' ('Tres vegades el curs que tanquen els Peixos marítims va recórrer el tità' (Parramon 1996: 255), *Met.* X.78).

per haver-ho jurat a sa muller. Moltes, enceses de grat seu de amor, lo requerían y moltes ab anuig restaven refusades. Ell fon, als pobles de Tràcia, auctor e inventor de transferir la amor de les dones en l'altre no permesa⁴³.

Havia en aquell regne un coll y sobre la planura de aquell se estenia un
 5 camp cubert de tendres herbes. Assí pujà Orfeu⁴⁴, y estava lo camp sens ombra
 de algun arbre, mes pus hagué començat a sonar, fon tot cubert de ombra per
 multitud de arbres, venguts a la dolçor de la música sua⁴⁵. No y mancà
 diversitat de tants arbres, que bastaren a nombre de vint-y-set⁴⁶, entre los quals
 fon lo pi ab cabells arisats, amat antigament per la mare dels déus. Aquest, en
 10 temps passat, ans de ésser fet arbre, era nomenat Àtim⁴⁷, y aquest, per la ira de
 Cíbale, fon despullat de la forma humana y convertit en pi.

Fon axí mateix ab lo nombre de tants lo xiprés⁴⁸, qui abans de ésser arbre
 fon fadrí molt amat per aquell déu qui ab cordes temprà l'arch y la arpa.
 Aquest, nomenat Cipariso⁴⁹, se convertí en xiprés per tal ocasió: era en los
 15 boschs de Cret⁵⁰ un servo⁵¹ de estranya granesa, consegrat a les nimfes de
 aquell loch. Aquest, ab dos grans corns, qui daurats reluían, tocant dels arbres
 les més altes simes, tenia dos collars de or en lo seu coll {84c} y en lo mig del
 front una bolla⁵² d'argent. Penjaven en les sues orelles dues gran arrecades.
 Aquest servo, dexan la por natural, entrave per les cases de on los altres fugen
 20 y comportave per tots ésser tocat. Y entre·ls altres se acostave més al jove
 Cipariso, qui l'aportave a les noves pastures e a les clares fonts, y, sovint
 jugant ab aquest servo, ab garlanda de flors crexia los seus corns y sobre ell
 cavalcava. Fins que, vengut l'estiu, escalfant un migjorn lo sol sots lo signe de
 Cranch sobergament la terra, lo servo, estant agegut sota l'ombra de uns
 25 arbres, no cuydant Cipariso, lo ferí d'una lança y, mirant aquell morir per obra
 sua, preposà la mort al viure seu. Per amor de aquell cresqué tant lo seu dol,
 que Febo, perquè molt lo amave, vench per a consolar-lo, pregant-lo que
 volgués ygualar lo seu dol ab lo valer del servo. Poch hoint tal consell,
 continuà lo plànyer y als déus suplicà li atorgassen poder a plorar tot lo temps
 30 de sa vida, y ja per soberchs plors havent buydat tota la sanch del cors,
 començaren sos membres pendre verda color y los cabells, que poch ans an lo
 front blanch penjaven, mudats en fulles y branques de xiprés, regraciant als
 déus l'optenir de tal gràcia, miren totes al cel més que degun altre arbre.

Dolgué's lo gran Apol·lo de la mort de aquest e dix:

2 als] al || 19 dexan] dexa. *Amb oblit de la titlla, cosa que també succeeix a continuació en aquesta mateixa columna de l'incunable, en el mot 'blanch' || 32 blanch] blach.*

⁴² *no curava de amar alguna dona*: de l'italià 'non usare mai con femina' (2001: 477), mentre que el llatí té 'refugerat | femineam Venerem' ('fugia la femenina Venus', *Met.* X.79-80).

⁴³ *en l'altre no permesa*: resum de l'italià 'dice Ovidio ch'ello usava con li gioveni e peccò contra natura' (2001: 477), mentre que el llatí té 'in teneros (...) mares citraque iuventam | aetatis breve ver et primos carpere flores' ('cap als tendres noiets, per collir-ne, abans de ser joves, la primavera fugaç de la vida i les flors primerenques', *Met.* X.84-5). El català conserva el to moralista de l'italià, no present en llatí.

⁴⁴ *Assí pujà Orfeu*: de l'italià 'A questo luoco arrivò Orfeo' (2001: 477), no present en llatí.

⁴⁵ *venguts a la dolçor de la música sua*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁴⁶ *que bastaren a nombre de vint-y-set*: de l'italià 'vintiset spezie de arbori' (2001: 477).

⁴⁷ *Àtim*: enteneu 'Atis', pastor frigi estimat de Cíbele; de l'italià 'Atin' (2001: 478).

⁴⁸ *xiprés*: enteneu 'xiprer' (*DCVB*, s.v.).

⁴⁹ *Cipariso*: enteneu 'Ciparissus'.

⁵⁰ *Cret*: de l'italià 'Creti' (2001: 480), mentre que el llatí té 'Carthaea' ('Cartea', *Met.* X.109), ciutat de l'illa de Ceos consagrada a Apol·lo. També la variant 'Cretea' (Jahn 1823: 631) pot explicar el català.

⁵¹ *servo*: enteneu 'cérvol'.

⁵² *bolla*: llegiu 'bola'.

—Tu ploraràs tostemps, y lo fust del teu arbre serà descans dels trists⁵³.

CAPÍTOL TERÇ EN QUI COMENSA LA GRAN CANSÓ DE ORFEU, TRACTANT DUES TRANSFORMACIONS, {84d} SO ÉS, DE JÚPITER EN ÀGUILA PER FURTAR GANIMEDES, E DE IACCINTO EN FLOR

5 Tal bosch, ab multitud de arbres de diverses natures, havia ajustat entorn da si⁵⁴ lo cantar del poeta, e seya enmig de multitud de aucells y de animals salvatges, qui, tots dexan la cura natural, éran venguts per oir-lo cantar. Y pus hagué, ab lo polse movent les cordes de la arpa, conegut concordar diversitat de sons ab tal dictat, mogué la sua veu:

10 —O, Calíope, reyna de eloqüència⁵⁵, endresa lo meu dir en los fets del gran Júpiter, pus al regne de aquell són menors tots los altres. Sovint he yo cantat del gran poder de Júpiter, y lo primer cantar fon lo venciment dels superbos gegants ab moltes fulgúreas sagetes, trameses contra ells en lo gran camp de Flegra. Mes ara he mester més dolça melodia per recitar, cantant, los fadrins
15 qui són estats amats per los subirans déus contra orde de natura, dexant les dones espantades, degudament pagant la pena que merexen per tants desordes comesos per amar-les⁵⁶.

»En temps passat lo rey celestial fon molt encès de grat y sentí escalfat lo seu cor de amor de Ganimedes, jove de gran gentilesa en lo regne de Frígia, y
20 a tant montà aquesta amor, que, volent Júpiter complir lo seu desig, desijà transformar-se en alre del que era, mes no volgué pendre forma sinó de aquell aucell qui guiave ses hosts⁵⁷. E axí, transfigurat en àguila, sens tarda movent l'ayre {85a} ab les ales de fictes plomes, furtà a Ganimedes, qui vuy en lo cel contra'l voler de Juno serveix de copa⁵⁸ en la taula dels déus.

25 »Axí mateix haguera posat Febo Iaccinto⁵⁹ en lo cel, si espay de posar-lo-y los trists fets consentit li haguessen, al qual, faent eternal, ha dat que tots anys, quant lo signe de Àries segueix al de Picis plujós, y la primavera ab temprat ayre lança l'ivern de l'habitacle terra, torna a reveredir la sua gentil flor. A tu, Iaccinto⁶⁰, més que totes les coses de l'ample univerç, amà mon pare Febo y
30 per tu sovint, enmig del món deseparats, los seus cavalls foren sens regidor, mentre ell visitave sovint la terra espertana a on tu habitaves, dexant sens fer estima més de la sua cýtara, ho de l'arch y sagetes. Finalment, de si mateix oblidat, no's donave vergonya, per servici teu, de portar los filats quant tu cassar volias, ni de tenir⁶¹ les cordes dels teus cans encoblats, o de seguir tos
35 passos cassant per la muntanya iníqua⁶², nodrint ves tu⁶³ enamorades flames

7 dexan] dexa. Sense *titlla de nasal* || 19 Ganimedes] gamine / des || 28 l'habitacle] la hitable. Amb una *titlla nasal damunt la i* (cf. 'habitacle terra' a *TF IV.3*) || 31 espertana] espertaua.

⁵³ Tu ploraràs tostemps, y lo fust del teu arbre serà descans dels trists: a Roma el xiprer és l'arbre del dol i del dolor.

⁵⁴ entorn da si: enteneu 'al seu voltant'.

⁵⁵ Calíope, reyna de eloqüència: traducció mixta de l'italià 'Caliope' (2001: 481) i del llatí 'Musa parens' ('mare musa', *Met. X.148*).

⁵⁶ tants desordes comesos per amar-les: del llatí 'inconcessisque puellas | ignibus attonitas meruisse libidine poenam' ('i les noies que van inflamar-se en passions prohibides i varen merèixer el seu càstig' (Parramon 1996: 257), *Met. X.153-4*). Mentre que el llatí diu que explicarà les històries de nois i noies estimats pels déus, el català diu que no explicarà les històries d'aquestes i només referirà les dels nois.

⁵⁷ qui guiave ses hosts: del llatí 'sua fulmina ferre' ('que pot dur-li els llamps', *Met. X.158*), que l'italià no tradueix.

⁵⁸ serveix de copa: enteneu 'fa de coper' (*DCVB*, s.v. *copa* I.2c).

⁵⁹ Iaccinto: de l'italià 'Giacinto' (2001: 483), mentre que el llatí té 'Amyclide' ('Amiclída', *Met. X.162*); Amiclas, pare de Hiacint, va ser rei de la ciutat epònima propera a Esparta.

⁶⁰ Iaccinto: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

⁶¹ de tenir: enteneu 'd'aturar' (*DCVB*, s.v. *tenir* I.2); com el verb anterior 'posar' depèn del 'no's donave vergonya de (...)'.
⁶² muntanya iníqua: enteneu 'muntanya malvada'; del llatí 'montis iniqui' ('muntanya abrupte', *Met. X.172*), que l'italià no tradueix. El llatí 'iniquus' també té el sentit figurat de

per tan durada companyia y pràctica. A què seguí un jorn, en lo temps que ab ygal espay parteix lo sol la una nit de la altre, los dos se despullaren y, untat lurs persones ab such de les olives, començaren un joch de pilota, que nomenaven «discho»; e-ra feta de coure⁶⁴, la qual Febo primer lançà en l'ayre, y, ajustant art ab la sua força, bastà aquella fins en les altes núvols⁶⁵, caent
5 y, après gran temps la pesada pilota⁶⁶ sobra la dura terra. Tantost après de açò pres Iaccinto⁶⁷ aquella y volgué axí mateix tirar-la, mes del caure lo ferí en lo cap, de què no pres menys {85b} alteració la cara del déu Febo que la que era nafrada. Pres-lo en los seus braços y les parts relaxades del fret cors de aquell
10 se posà en la falda, y axí, ab continent⁶⁸ torbat contemplant la tua nafra, alevant recreave la fredor de tos membres, après ab draps axugave la nafra, y la ànima, ja per exir moguda, retenia ab força de suchs d'erbes. Mes no aprofitaven a res les sues arts, perquè era incurable lo colp de la pilota. E axí com les violes, los liris o cascalls, trencats per mans de algú, no podent
15 sostenir-se, caen tantost en terra, lo cap de Iaccinto morint caygué, y lo coll seu, vensut del propi pes, geya sobre sos muscles. Vaent Febo morir aquell que tant amave cridà:

»—Ay, com me escapes, Iaccinto⁶⁹, fraudant lo cos de tendre joventut⁷⁰! Yo mir la mia culpa dintra la tua nafra, y tu ensemps ést dolor e crim meu.
20 Perquè só estat causa yo de la tua mort, serà escrita la erra de la mia mà sobre lo teu sepulcre. ¿Mes, quina culpa mia? Si amar y jugar no són jutjats per culpa. O, ja pogués per tu ensemps ab la tua perdre la mia vida! Pus no u consenten l'orde e leys dels fats, tostemp seràs ab mi y en la mia boca. Per immortal recort lo teu nom sonarà tostemp la mia arpa y en novella flor escrit
25 lo començ del teu nom semblarà lo meu dolorós plànyer, y encara vendrà temps que lo fort Àyaxchs⁷¹ en semblant flor serà mudat y lo seu nom axí mateix giriran en la fulla.

»Y mentre tals raons esplicave Febo ab boca vera, la sanch, qui ans mullava a les herbes, dexà de ésser {85c} sanch y nasqué una flor no diferenciada en res dels liris blanchs sinó en la color purpúrea. No bastà a Febo haver-li feta aquesta honor, ans en les sues fulles scrívi per eterna memòria «YA», qui és lo començ del nom de aquell e, girades les letres, lo

4 en l'ayre] *També possible editar l'adverbi 'enlayre' || 25 dolorós] dolors.*

'malvat', únic sentit que conserva en català. En la traducció literal, doncs, el català ha perdut matisos en comparació a l'original, on la polisèmia de l'adjectiu permet definir la muntanya com a abrupte i malvada alhora.

⁶³ *ves tu*: llegiu 'vers tu'.

⁶⁴ *un joch de pilota, que nomenaven «discho», e-ra feta de coure*: de l'italià 'al gioco del desco; questo si faceva con una palla rotonda ed era de metallo o de ferro o d'altro' (2001: 483), mentre que el llatí té 'latique (...) certamina disci' ('i la competició del llançament del disc ample', *Met.* X.177). Bonsignori explica com és el joc, però no recull el sentit de l'original sinó que explica un joc diferent, amb pilota. Alegre, en seguir l'italià, també deforma el sentit de l'original.

⁶⁵ *les altes núvols*: enteneu 'els alts núvols', mot antigament femení (*DCVB*, s.v. *núvol*).

⁶⁶ *la pesada pilota*: del llatí 'pondus' ('el pes', *Met.* X.181), que l'italià no tradueix; Alegre continua condicionat per la mediació del text italià en relació al certamen de llançament de disc.

⁶⁷ *Iaccinto*: de l'italià 'Giacinto' (2001: 483), mentre que el llatí té 'Taenarides' ('Tenàrida', *Met.* X.183), en referència al cap Tènaros del sud del Peloponnès, en sentit ampli entès com a 'laconi' i referit a Hiacint.

⁶⁸ *continent*: enteneu 'aire i actitud del cos'.

⁶⁹ *Iaccinto*: de l'italià 'Giacinto' (2001: 483), mentre que el llatí té 'Oebalide' ('Ebàlida', *Met.* X.196), en referència a Èbal, nebot de Hiacint, en un patronímic que cal llegir com a sinònim d'espartà.

⁷⁰ *fraudant lo cos de tendre joventut*: per 'fraudant' enteneu 'defraudant, privant'; del llatí 'prima fraudate iuventu' ('robat en la primera joventut', *Met.* X.196), que l'italià no tradueix.

⁷¹ *lo fort Àyaxchs*: del llatí 'fortissimus heros' ('el més brau dels herois', *Met.* X.207), que l'italià no tradueix. Segons aquesta història, narrada més endavant (*Met.* XIII.394-8), de la sang d'Àiax naixerà una flor; vegeu Álvarez-Iglesias (1995: 563, n. 1215).

darrer so del seu plànyer⁷². Y no s'envergonyí de plorar entre la gent espertana, ans ordenà obsèquies de gran pompa⁷³ ésser tots anys celebrades per la mort de Iaccinto.

CAPÍTOL QUART, EN QUI·S TRACTEN, CONTINUANT LO CANTAR DE ORFEU,
5 DUES TRANSFORMACIONS, SO ÉS, DELS CERASTES, ABITADÓS DE XIPRE, EN BOUS, Y DE LES FILLES DE PREPETI EN ROQUES

»Si demanau per ventura a la isla de Xipre si volguera que fossen en ella nades les filles de Prepeti y aquells ab la cara salvatge, en lo front dels quals se mostraven dos corns, d'on foren dits cerastes, creh⁷⁴ que volgut haguera
10 que fossen per a néxer⁷⁵. Davant les cases de aquestos estave un altar que féu lo gran déu⁷⁶ Júpiter en memòria de ésser estat hoste en aquella encontrada; tenyit de grans celeritats lo qual altar, si algú, no sabent-ho, miràs com era ple de sanch, creguera que fos de vadells sacrificats y de ovelles: y era sanch humana, perquè aquells malvats, de quants hostes los venían en casa fèyan
15 sobre {85d} aquell altar lo cruel sacrifici⁷⁷. Vaent la gran deessa Venus aquesta malvestat fon en punt de desemparar la pàtria⁷⁸, el loch on era nada, mes dix:

»—Quin mal merexen aquests lochs tan plasents? Quin peccat han comès estas mias ciutats? La culpa és en los hòmens. Peresca, donchs, la gent
20 impiadosa per mort o per exili o per altre mitjà! E qui millor que mudant-los la forma?

»Y mentre, axí parlant, estave duptant en què·ls transformaria, mirà los corns que en lo front tenían, e, vaent que bé·ls estaven, deslberà de lezar-los aquells, mudant en bous la resta dels lurs cossos. Les filles de Prepeti,
25 desvergonyides, axí mateix en Xipre negaren la deïtat de Venus y ab cara de poca vergonya se diu que als mirants mostraven descubertes les parts secretes de lur diffamada persona⁷⁹, e axí, per la ira de Venus, ensemps ab la vergonya perdéran tota la sanch e foren convertides en roques.

CAPÍTOL QUINT, CONTINUANT LO CANTAR DE ORFEU, RECITANT LA FOLLA
30 AMOR DE PIGMALEON AB LA CONVERSIÓ DE LA SUA ESTÀTUA DE VORI EN VERA DONA

»A les quals⁸⁰, perquè Pigmalehon veé en sa edat fer vida desonesta, ofès de tants vicis com la natura veyà que ministrava a les femenils pensas, vivia

1 plorar] plorarar || 2 espertana] espertaua || 15 sobre] fobre.

⁷² «YA», qui és lo començ del nom de aquell e, girades les letres, lo darrer so del seu plànyer: de l'italià 'ciò vuol dire Iacinto, overo "ai"', che è uno vocabulo gramaticale e sta per "dolerse" (2001: 484), mentre que el llatí té 'AI AI | (...) funestaque littera ducta est' ('AI AI, i les lletres del dolor queden gravades', *Met.* X.216). Tant Ovidi com Bonsignori tenen 'AI', però a les *Allegorie* de Bonsignori trobem les lletres invertides, en el mateix ordre que les trobem en Alegre: 'IA, ed è principio del suo nome' (2001: 484).

⁷³ *obsèquies de gran pompa*: del llatí 'Hyacinthia pompa' ('les Hiacinties amb gran pompa', *Met.* X.219), mentre que l'italià té 'festa in onore di Giacinto, e quella fu poi chiamata festa iacintea' (201: 484).

⁷⁴ *creh*: enteneu 'crec' (*DCVB*, s.v. *creure*).

⁷⁵ *volgut haguera que fossen per a néxer*: enteneu '[Xipre] hagués volgut que no haguessin nascut'; afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁷⁶ *lo gran déu*: del llatí 'Hospitis' ('Hospitalari', *Met.* X.224), no present en italià.

⁷⁷ *perquè aquells malvats, de quants hostes los venían en casa fèyan sobre aquell altar lo cruel sacrifici*: amplificació del llatí 'hospes erat caesus!' ('era d'un hoste immolat', *Met.* X.228) o de l'italià 'sacrificavano li uomini forestieri' (2001: 484).

⁷⁸ *pàtria*: del llatí 'suas urbes Ophiusiaque arva' ('les seves ciutats i els camps d'Ofiüsa', *Met.* X.229), no present en italià.

⁷⁹ *als mirants mostraven descubertes les parts secretes de lur diffamada persona*: enteneu 'prostituíen el seu cos'. Per haver negat la divinitat de Venus, les Propèrides foren castigades a ser les primeres prostitutes; després foren petrificades.

⁸⁰ *A les quals*: en referència a les Propèrides; del llatí 'Quas' ('Les quals', *Met.* X.243).

sens muller {86a}, y gran temps en lo lit passà sens companyia. Era molt gran mecànich e, estant axí sol, ab art maravellosa de un vori molt blanch esculpí una ymage de dona tan perfeta com pogués néixer de altra dona viva⁸¹, y concebé amor devés la sua obra. Tenia aquesta ymage la cara semblant viva
 5 donzella, y ab tal continent als mirants se amostrave, que sovint jutjaven que movia lo cap. Començà Pigmaleon en si de maravellar-se de tanta indústria obrada per art sua, y començà amar la semblança de aquell ficte cors. Sovint ab les sues mans volch experimentar si era vertader cors lo vori, poch ans per aquellas obrat: veu que és vori y encara duptant lo besave sovint, com si fos
 10 vera dona, y besant li paria que·ls labis de aquella responían al delit que sentían los seus. Parlava-li moltes vegades y ell mateix se feya les respostes. Tenia-la abraçada y temia estrenyent de anujar-la, tostamps treballant-li de plaure ab gracioses paraules. Y fent-li present de algunes cosetes ab què les tendres donzelles acostumen jugar, li portava petxines y pintades pedretes, y
 15 ab açò alguns aucellets vius y flors de mil colors, brians de seda, mentilles y ropons⁸² per abillar. Aquella, ab diverses invencions, tots dies li mudave. Posave anells en los dits de aquella y collars en lo coll, en qui penjaven varies rodomilles⁸³, y, perquè no més axí abillada que nua li paria gentil, sovint despullant la metia⁸⁴ en son lit, posant lo cap de aquella sobre un {86b} moll⁸⁵
 20 coxí com si degués haver-ne sentiment. Nomenà-la muller y tots sos fets a ella endreçave, com a vera companyia de son lit.

»Seguí's, durant açò, que·s celebrà la gran festa de Venus, ab reverència colta en tota la isla de Xipre, y, fumant los odorants encensos dintre lo temple de aquella, mentre los toros ab les banyes daurades éran sacrificats, agenollat
 25 Pigmaleon davant lo altar enramat, féu tal oració ab la veu tremolant:

»—Si totes coses los déus donar poden, yo us demane en gràcia que·m doneu per muller dona qui semble a la mia de vori.

»No gosà demanar que disponguessen axí la sua ymage que entre los dos se pogués practicar vertader matrimoni⁸⁶, mes entesa per la deessa Venus, qui a
 30 la sua festa se trobave present, la fi de tal oració y lo que demanave Pigmaleon, cobrint lo seu desig ab duptoses paraules, deslliberà de complaure aquell, e volent ab senyal de bon agüero donar-li'n conexença, la falla que agenollat tenia en les mans, tres vegades apagada per vent, sens pendra lum de altre, se tornà a encendra, y volà devant ell una gentil abella⁸⁷. Alegre's
 35 Pigmaleon de veure tals senyals, y⁸⁸, sens tarda tornant a sa posada, acostant-

⁸¹ *com pogués néixer de altra dona viva*: traducció errònia del llatí 'qua femina nasci | nulla potest' ('amb la qual cap dona no pot néixer', *Met.* X.248-9), que l'italià no tradueix.

⁸² *ropons*: enteneu 'robons' o 'vesta llarga que cobria altres vestits, en castellà *ropón*'.

⁸³ *rodomilles*: enteneu 'elements decoratius dels collars'.

⁸⁴ *despullant la metia*: llegiu 'despullant-la, la metia'; el català sovint dona un sol complement per a dos verbs transitius. Hem deixat sense puntuar el sintagma per indicar que el pronom ha d'anar als dos verbs. Per a l'estil de la prosa d'Alegre, vegeu Bescós (2019).

⁸⁵ *moll*: enteneu 'suau'.

⁸⁶ *No gosà demanar que disponguessen axí la sua ymage que entre los dos se pogués practicar vertader matrimoni*: de l'italià 'E non fo ardito de dire che la statua se convertisse in femina vera, che subito la dea Venere intese quello che Pigmaleon voleva dire' (2001: 486), mentre que el llatí té 'non ausus "eburnea virgo" | dicere Pygmalion "similis mea" dixit "eburnae"' ('no atrevint-se a dir 'la jove de marfil' va dir 'semblant a la de marfil'', *Met.* X.275-6). Ovidi indica que Pigmalió no s'atreveix a reconèixer que ja considera l'estatua una jove, mentre que Bonsignori indica que no li va caldre reconèixer-ho perquè Venus es va avançar en la resposta.

⁸⁷ *tres vegades apagada per vent, sens pendra lum de altre, se tornà a encendra, y volà devant ell una gentil abella*: traducció mixta de l'italià 'allora li cerei erano accesi al sacrificio, el quale è bon signo' (2001: 486), de Del Virgilio 'Unde cerei sunt accensi ter, quod fuit bonum omen' (f. 98v, *ap.* Ardissino 2001: 505, n. 78), més el llatí 'flamma ter accensa est apicemque per aera duxit' ('la flama es va aixecar tres vegades i va dur a l'aire la seva cresta', *Met.* X.283). En comptes de 'apicem' ('cresta') l'italià entén o llegeix 'apem' ('abella'), cosa que Alegre segueix.

se al lit on havia dexada la ymage de vori, seguint a son costum, la besà, y paregueren-li humits y calts los morros de aquella. Tornà-la besar altra vegada y fon posat en nova maravella, perquè sentí en la boca d'ella més lengua que les mans suas no li havían feta⁸⁹. Tocà-la en los {86c} pits y santí'ls escalfats
 5 polsejar. Finalment, axí com la cera⁹⁰ se amollex a la calor del sol, lo dur cors de aquella ymage fon plasent a tocar. Y, mentre que entra la novitat de coses inesperades ell se meravellave, féu gràcias a Venus per tan singular do, y tornà a besar-la, lo que sentit per la novella verge li aportà vergonya, y alçant ensemps ab la primera vista, hagué encontra de la claror de l'ayre y de
 10 l'enamorat, mes ajudada per aquella deessa qui havia endreçat la conversió sua, dexada la vergonya, creent al seu Pigmalehon, perdé lo nom de verge⁹¹. Y com restàs prenyada, après que nou vegades hagués la luna renovats los seus corns, parí un bell infant al qual anomenaren Pafo⁹², y aquest mudà lo nom a la gran isla de Xipre.

15 CAPÍTOL SISÈ, EN QUI·S TRACTA LA CELERADA HISTÒRIA DE MIRRA AB LA TRANSFORMACIÓ SUA EN ARBRE DE SON NOM, CONTINUANT LO CANTAR DE ORFEU

 »E en aquesta isla de Xipre, fill del rey Pafo nasqué Sínaras⁹³, lo qual, si no hagués may engendrat filla, poguera entre los prosperats ésser comptat. Cosas
 20 cruels y de gran malvestat, degenerant a tota ley de humana rahó, són las que vull cantar: lunyau-vos de ací totes les filles qui teniu pare jove, y lunyen-se los pares! O, si per cas lo meu can- {86d} tar plau tant a les vostres orelles, que no us podeu lunyar, no cregau a mon dir ne que may sia estat ver lo fet que yo recite. Si, emperò, voleu creure aquell, no us oblideu de la pena
 25 seguida a tanta malvestat. Pus la natura consent semblant desorde, yo m'alegre de ésser nat tan luny de aquella terra y a la mia pàtria fas infinides gràcies, com se és tant lunyada de aquella tan vil. Sia prou rica de ensens de bàsem y amomo⁹⁴, ab altres moltes drogues, pus entre elles produhex a la mirra, qui novament fon mudada en arbre de son nom en memòria de tan profanat crim.
 30 O, desaventurada Mirra! Mira en quin punt ést⁹⁵ que, empeguit⁹⁶ Copido de veure amor tan fora d'orde, negà que may te ferí ab son arch y, treballant en escusar les falles del seu foch de tan manifest crim, diu que Mejera o alguna de les altres germanes ministres de la infernal fúria⁹⁷, ab unció encès⁹⁸ en lo

9 ensemps] ensepms || 14 gran] grau || 28 drogues] drogues.

⁸⁸ *Alegrà's Pigmaleon de veure tals senyals, y*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià, tot i que potser a partir de l'italià 'el quale è bon signo' (2001: 486).

⁸⁹ *y fon posat en nova maravella, perquè sentí en la boca d'ella més lengua que les mans suas no li havían feta*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

⁹⁰ *cera*: de l'italià 'cera' (2001: 487) o simplificació del llatí 'Hymettia (...) | cera' ('cera de l'Himet', *Met.* X.284-5).

⁹¹ *mes ajudada per aquella deessa qui havia endreçat la conversió sua, dexada la vergonya, creent al seu Pigmalehon, perdé lo nom de verge*: amplificació de l'italià 'La dea Venus fo lli presente e subito como giacque con lei, la dona ingravidò' (2001: 487), mentre que el llatí té 'coniugio, quod fecit, adest dea' ('a les noces que es van dur a terme hi assisteix la deessa', *Met.* X.295).

⁹² *parí un bell infant al qual anomenaren Pafo*: de l'italià 'partori uno figliuolo chiamato Panfo' (2001: 487), mentre que el llatí té 'illa Paphon genuit' ('ella infantà Pafos', *Met.* X.297). En Ovidi Pafos és una noia, mentre que en altres tradicions, més tardanes, es tracta d'un noi. Vegeu Álvarez-Iglesias (1995: 568).

⁹³ *fill del rey Pafo nasqué Sínaras*: de l'italià 'quella isula è nominata Panfa, nella quale isola nacque el re Cinnara' (2001: 487-8), mentre que el llatí té 'Editus hac ille est (...) | (...) Cinyras' ('D'aquesta [=Pafos] va néixer aquell Cíniras', *Met.* X.298-9).

⁹⁴ *amomo*: enteneu 'amomi', planta aromàtica, en castellà 'amomo'.

⁹⁵ *ést*: enteneu 'ets'.

⁹⁶ *empeguit*: enteneu 'avergonyit' (*DECat*, VI.355a50, s.v. *pec*).

⁹⁷ *Mejera o alguna de les altres germanes ministres de la infernal fúria*: amplificació del llatí 'e tribus una soror' ('una de les tres germanes', *Met.* X.314), que l'italià no tradueix. El tra-

foch de infern, han causat ta cremor. Gran crim és algú avorrir a son pare, mes molt major és amar-lo en tal forma. Crescuda la celerada Mirra en edat de casar, molts per la gentilesa sua amant-la, disponían sos actes per a plaure a ella, y Cínaras, son pare, desijant veure complit son plaer, en ella sovint axí li deya:

5 »—De tots los regnes vehins multitud de jòvens nobles, encesos de ton grat, per muller te desigen, y per ço, cara filla, en tan gran nombre elegeix un per ton digne marit⁹⁹.

10 »Escoltava Mirra tals raons de son pare y, pus que entretants sol aquell un {87a} mancave qui era esperança de son desig, passava callant sens tornar-li resposta. E axí, la hora que era sola y mal acompanyada del seu deshonest grat estava altercant, loant y reprovant la amor¹⁰⁰ començada, dient ab si matexa:

15 »—On me porta la força de tan novell pensar? Per què treball en dar-me a entendre que sia cosa lícita enamoradament ajustar-se ab son pare¹⁰¹? O, déus celestials, desviau semblant crim, si emperò és crim, perquè-m sembla que Venus no condampna de tot¹⁰² tal manera de amar, pus ensemps sens alguna culpa los altres animals entre si se ajusten: no és jutjat a mal a la egua sostenir en lo dòs a son pare, y axí la filla del cavall és casada ab ell; lo cabró ensemps fa ajustar los fills que ha engendrats, y dels aucells las femellas conseben en
20 lur ventre de aquella sement qui ans las concebé. O, benaventurats a qui tal és permès! Mes la humana ànsia, desijosa tostemp de trobar coses noves, ordena leys malignas, posant empaix ab envejosos drets al que consent natura liberal¹⁰³, y més que tot açò me escusa de culpa si ver és lo que he hoït dir: en una part del món és consentit al pare de casar ab la filla y ab lo fill la mare,
25 crexent per doblat deute lo amor entre ells. Ay, mesquina de mi, que no só nada entre aquella gent! Lo que yo vull no u nega la natura ni en totes parts ho contrasten les leys, sol mon desig desvia lo loch a on só nada, per ma mala ventura. Mes, per a què-m detench entre tals pensaments? Fuig {87b} de mi, esperança entredita¹⁰⁴! Bé és digne de ésser aquell amat, mes com a pare.
30 Donchs, si no fos filla del gran Cínaras, poguera bé ésser ab ell casada. Ara, per ésser tant meu, pert¹⁰⁵ del tot la esperança de nunca ésser sua. Lo parentiu me nou, y ans poguera veure la fi de mon desig, no atenyent-li res¹⁰⁶! Espedient seria per a mi lunyar-me d'esta terra per poder-me escusar de tal

15 perquè-m] prequem.

ductor català dóna el nom d'aquesta 'una' a partir del 'Megera' que ha trobat anteriorment en llatí, referit a Mera, la noia convertida en ca, no una de les parques, de nom igual. Vegeu TF VII.4 i *Índex de noms* (s.v. *Mera* 1 i 2).

⁹⁸ *encès*: referit al crim.

⁹⁹ *De tots los regnes vehins multitud de jòvens nobles, encesos de ton grat, per muller te desigen, y per ço, cara filla, en tan gran nombre elegeix un per ton digne marit*: amplificació en estil directe del llatí 'Vndique lecti | te cupiunt proceres, totoque oriente iuventus | ad thalami certamen adest. ex omnibus unum | elige, Myrrha, virum—dum ne sit in omnibus unus' ('Et desitjen pròcers elegits d'arreu, i la joventut de tot l'orient és present competeix pel teu matrimoni. Elegeix Mirra, de tots, un home, ¡mentre no sigui, d'entre tots, aquest un!', *Met. X.315-8*); Bonsignori no tradueix el passatge. Després del canvi d'Alegre, el que en llatí es troba en boca d'Orfeu com a narrador, passa a boca de Cínaras.

¹⁰⁰ *la hora que era sola y mal acompanyada del seu deshonest grat estava altercant, loant y reprovant la amor*: afegitó sentimental del català, no present en llatí ni en italià, que amplifica la idea del llatí 'foedoque repugnat amori' ('lluïta contra l'amor vergonyós', *Met. X.319*), traduïda en italià 'E sapea bene Mirra che questo era peccato' (2001: 488).

¹⁰¹ *Per què treball en dar-me a entendre que sia cosa lícita enamoradament ajustar-se ab son pare*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁰² *de tot*: enteneu 'del tot, enterament' (*DCVB*, s.v. *tot* III.1).

¹⁰³ *natura liberal*: amplificació del llatí 'natura' (*Met. X.330*) o de l'italia 'natura' (2001: 488).

¹⁰⁴ *entredita*: enteneu 'prohibida'.

¹⁰⁵ *pert*: enteneu 'perdo'.

¹⁰⁶ *y ans poguera veure la fi de mon desig, no atenyent-li res*: del llatí 'aliena potentior essem' ('si li fos estranya tindria més poder', *Met. X.362*).

celeritat. Mes, folla de mi, bé sé que·m ich¹⁰⁷ deté lo plaer que prenc de mirar a Cíneas, de parlar-li y tocar-lo, de què esper almenys algun besar, si més no·n puch atènyer. De més tens esperança, impiadosa verge, per a confondre les deïtats y leys? Mira ab tal desorde quants mals acometrías: serias offensa
 5 de ta honrada mare, amiga de ton pare, germana de ton fill y mare de ton germà. No pots mentir a les infernals fúrias, qui ab falles cruels e ulls molt esvellats míran tots los secrets dels pensaments culpables. Donchs, pus que fins ací has guardat lo teu cors de nota de infàmia, no vulles concebre en ta pensa cosa tan deshonest, que hage a dissolre los pactes que han fermats
 10 honestat y natura. Presupon que ton pare volgués lo que tu vols: per si mateixa la cosa és de tan gran espant que·n la obra se empatxa, quant més qu·és tan honest y ben acostumat que sol tanta viltat no poria may caure en lo seu pensament. O, ya·l vés¹⁰⁸ yo axí encès per la mia amor com yo só per la sua!

»Y en tals debats passant sovint gran part de la nit e del dia, la trista Mirra
 15 {87c} ra, un jorn, entrant lo rey dintre lo seu retret¹⁰⁹, ab prechs solicitave la sua pensa duptosa que de tants nobles elegís un marit, demanant-li sovint qui la tenia en dupte, recordant-li los noms de cada un de aquells per escusar en ella del nomenar vergonya. Callà primer per bon espay aquella, y après, ferm mirant en la cara del pare, començà a plorar. Cregué Cíneas ésser aquests senyals de temerosa verge y diu-li que no plore, axuga-li les galtes y los ulls ab les mans, besa-la en la boca¹¹⁰ (de què no poch Mirra se alegrà), torna-la a pregar que li digue sens dupte quin marit desijave, y entra la instància de tants prechs hoí ab veu molt baxa la resposta següent:

»—Senyor, yo volria marit que en res a vós no desemblàs¹¹¹.
 25 »No entenen lo pare la malícia sua li loà tal resposta, e partint-se dix:
 »—Ma filla, los déus vullen que tostemp siau ves mi tan piadosa.
 »E hoit lo nom de pietat de la boca d'aquell, remorduda de pròpria consciència, Mirra calà¹¹² los ulls en terra y no gosà mirar Cíneas mentre que se n'anave¹¹³.

»Vengué lo mig espay de la nit y lo son havia soltat las ànsias dels cossos, quant la filla de Cíneas, combatuda per lo foch de amor, esvellada, tornava, repetint en son cap, a tractar la fúria dels dessonests desigs. Pert del tot l'esperança y deslibera tota cosa assejar. Envergonyida desija y no sap lo que vol, e axí com un gran arbre tallat esperant lo derrer colp de destralt és en
 30 dupte de quina part caurà, la pensa duptosa de Mirra no·s vey a {87d} de qual part prenguera lo balanç, perquè leugera, ab poca força, empesa de la una part a l'altra no trobava a son amor millor remey que mort. Plau-li morir, y en lo lit, alçada, desliverà de penjar-se per lo coll, al qual havent dat volta ab la sua correja, ligà lo cap de aquella en un clau de la cambra y, dexant-se anar, dix:

¹⁰⁷ *que·m ich*: enteneu 'que aquí em'.

¹⁰⁸ *vés*: llegiu 'vaés' o 'vehés'.

¹⁰⁹ *retret*: enteneu 'cambra'.

¹¹⁰ *besa-la en la boca*: traducció lliure del llatí 'atque oscula iungit' ('i li fa petons', *Met.* X.362) o de l'italià 'basciando el padre' (2001: 489).

¹¹¹ *yo volria marit que en res a vós no desemblàs*: passatge comú amb la *Lamentació de Mirra* de Corella: 'Yo desige (vull X) marit que en res a vós (a vos en res X) no dessemble' (Annicchiarico 2016: 11). El llatí té 'consultaue, qualem | optet habere virum "similem tibi" dixit' ('preguntada sobre quin marit voldria tenir, va dir: 'un semblant a tu'', *Met.* X.363-4) i Bonsignori 'Respuse Mirra: «lo voria solo tex»' (2001: 489). L'amplificació es relaciona amb el passatge que avui llegim en Corella, però el condicional 'volria' sembla provenir de l'italià 'voría'. Això sembla indicar que, damunt dels dos models habituals (Bonsignori i Ovidi), Alegre afegeix, per l'interès en la història de Mirra, una tercera font (avui testimoniada en Corella o el propi text de Corella), que completa, però no substitueix aquests dos originals. Vegeu *Introducció* i Alegre (2019).

¹¹² *calà*: enteneu 'abaixà'.

¹¹³ *y no gosà mirar Cíneas mentre que se n'anave*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

»—Resta a la bona hora, Cíneas, y entén la causa de ma mort —y ab les mans tremolant, axí penjada, adobava lo dogal en lo coll esmortit.

»Lo murmur de aquestes paraules diuen que arribà a les orelles de una vella dida sua, qui dormia en una cambra al costat de aquella a on Mirra estava. Levà's la vella, y no hagué ubertes les portes de la cambra quant viu l'instrument de la mort en lo coll d'aquella que havia criada. Cridà, ensemps batent-se¹¹⁴ la cara y lo cap, treballà en fluxar los nuus de la correja del loch tan perillós, començà abraçar-la y, tendrament besant-la, inquiria la causa de mort tan desestrada¹¹⁵. Estave Mirra muda, sobrada de vergonya, mirant sens moure los ulls la dura terra. Dolie's per veure's tancat lo camí de la mort. No dexà la vella de pregar-la y, descobrint los blanchs cabells, prostrada als seus peus, mostrant-li les mamelles qui la havían nodrida, la conjurava, per lo treball sostengut en criar la sua infantesa, que li digués què causava son dol. Y aquella, avorrint a sos prechs, sens tornar-li resposta, plorave gemegant. La dida, esperta en grans coses, jurava que en ella tot lo que li diria seria molt {88a} secret dient:

»—La mia filla, per què duptau en dir-ho a mi, qui us puch tant ajudar? No és pereosa en conexença de moltes coses la mia tarda vellesa. Si vostre mal és furor¹¹⁶ per anuig concebut en la pensa, yo sé conjur ab què gorreu¹¹⁷, y herbes. Si algú us ha anujada, poder teniu per a venjar-vos d'ell. Si sou en aquest punt per la ira dels déus, ab sagrat sacrifici sabré yo amansar la fúria de aquells. No sé què més me pense, que per cert l'estat de vostre regne veig anar prosperant: viuen, y tots jorns veu, vostra mare y pare.

»Hoït lo nom de pare, Mirra lançà agres sospirs del secret de son cor y cresqué lo plorar, ne per açò entès la vella lo crim de la pensa de aquella, ans estimant que, essent enamorada, havia por del pare, li digué tals paraules:

»—Yo conech que sou presa de amor, dexau tots duptes que la mia estúcia basta en ajudar-vos. Y no dupteu, que may ho sentirà vostre pare.

»Hisqué de seny en hoir tals raons. Y, levant lo cap de la falda de la vella, com a folla mordent la vànova del lit, hisqué en tals paraules:

»—Jo us prech que us ne aneu y no vullau descobrir ma vergonya —y replicant la dida, li dix ab fellonia¹¹⁸—: ho us ne anau, o callant dexau de inquirir la causa de mon dol, perquè lo que treballau de saber ne jo us poria dir. És tan gran malvestat que no consent de ésser publicada!

»Espantà's de hoir tal la dida y, als peus de Mirra agenollada, plegant les tremoloses mans, après que ab plorosos ulls molt la hagué pregada, senyalà de voler-se penjar {88b} si complaent-la no li descobria la causa del seu mal, tostamps offerint-li ajuda y endreça en lo que desijave. Alçà lo cap aquella, y ab aygua de abundants làgremes exida de sos ulls umplí la falda de sa dida, y sovint, esforçant-se de comptar-li lo ver, la veu se aturava dintre la sua boca, y sobrada de vergonya ab la roba del lit se tapava la cara.

»Y axí tement dix:

»—O, com és benaventurada ma mare, pus és muller de Cíneas! —no consentint-li de més dir la vergonya¹¹⁹.

20 algú us] alguns || 40 aturava] aturada.

¹¹⁴ *batent-se*: enteneu 'colpejant-se'.

¹¹⁵ *desestrada*: enteneu 'desgraciada'.

¹¹⁶ *furor*: del llatí 'furor' ('folia', *Met.* X.397), en italià 'furia infernale' (2001: 489).

¹¹⁷ *gorreu*: enteneu 'us guarireu'.

¹¹⁸ *fellonia*: enteneu 'ira, irritació'; segueix parlant Mirra.

¹¹⁹ *O, com és benaventurada ma mare, pus és muller de Cíneas —no consentint-li de més dir la vergonya*: passatge comú amb la *Lamentació de Mirra filla de Cíneas*, de Corella: 'Sies çerta persona al món benaventurada sia no estime (no crech persona al mon beneventurada sia X), sinó sola ma mare, que té Sínaras per marit. E parlar més avant no-m conssentí vergonya' (Annicchiarico 2016: 14-15). El llatí té 'o (...) felicem coniuge matrem!' ('oh, mare, feliç amb l'espòs!', *Met.* X.422) i l'italià 'O beata madre mia, come hai sì bel marito' (2001: 490). La construcció del passatge, especialment la segona part, es relaciona amb el text que trobem avui

»Descolorí's la vella en hojr tals raons, e ab cabells arisats restà tan espantada, per entendre la fi de tan deshonest desig, que bon espay passà sense parlar. Aprés ab moltes raons assejà si poguera desviar tal amor, en la qual, pus veé saldo¹²⁰ e immoble parer de Mirra, e hoý que posada en l'estrem de

5 congoxa desliverave morir o complir sos desigs, ab tals raons la confortà:

»—Viviu ma filla y no dupteu de res, que yo us faré aconseguir lo que voleu del vostre... — y no gosà dir «pare», ab jurament afermant tal promesa.

»Tots anys en lo regne de Xipre celebraven las donas una festa de Seres, y fon en aquests dies, en la qual offerían primícias de tots los esplets¹²¹ de l'any, e per nou continuades nits dexaven las mullers lo lit de lurs marits. Aquesta festa celebrant-se, la reyna, muller de Cínaras¹²², ab moltes altres dones vetlava totes nits en lo temple de Seres, d'on pres ocasió lo engan de la dida de Mirra e, veent com dormia sol lo rey aquellas nits, pensà de enganar-lo y, sol mu- {88c} dant lo nom, ab tota veritat li declarà com una donzella de

15 preclara gentilesa, encesa en amor, desijave enamoradament ajustar-se ab ell. Y mentre que aquella loave les perfeccions de la enamorada donzella, Cínaras demanà quants anys havia, y no tardà en dir-li responent:

»—La edat és de Mirra, vostra filla, y no menys gentil d'ella —; lo que hoït per lo rey e plaent-li, concertaren que en la vinent nit la y portàs en la cambra, de què no poch alegrant-se la vella, tornant al loch a on Mirra estava, li dix:

»—Alegrau-vos, ma filla, vençuts són vostres mals y acabat lo que yo us he promès!

»Alegrà's la donzella, mes no tant com deguera, ans lo cor seu, en senyal de algun mal per a venir, tremolà. Mostrava la cara rient ab los ulls mullats per làgremes. Tan gran discòrdia de contraris parers tenia en son cap.

»E ya era la hora que totes les coses estan sota scilenci¹²³, quant començà Mirra, exint de la sua cambra, endreçar lo camí de sos passos devés la de son pare per a cometre malvestat inhoïda¹²⁴. Fugí del cel la luna y espessa foscó de núvols cobrí a les esteles, mancà la nit de la sua claror, y primer la estela de Ýcaro e Herígona¹²⁵, consegurada per la amor piadosa usada ab son pare, se cobriren les cares. Tres vegades anant ensapegà y tres vegades hoý cantar lo musol sobre lo sostre del seu reyal palau, los quals senyals aturar-la devien. Caminà, emperò, cobrint la nit a la sua vergonya. Tenia la mà esquerra la dida, guia del seu camí, {88d} y ab la altra, palpant, cercava lo portal de la cambra, a on, arribada, trobant-la uberta y sens lum, perquè era axí emprès, en tocar los peus de Mirra lo lindar de la porta, se descolorí tota y la ànima, encaçada de por, dexà tremolant los seus membres forans. Quant més al lit se acostava, major espant sentia y, del començat penedint-se, ab gran plaer, si pogués sens

9 l'any] auy || 39 penedint-se] penedit se.

en Corella. De nou, Alegre introdueix una tercera font, però no bandeja la resta d'originals, cosa que explica la 'O' inicial, introduïda a partir del llatí o l'italià. Vegeu nota anterior *yo volria marit que en res a vós no desemblàs* i *Introducció*.

¹²⁰ *saldo*: enteneu 'sòlid'.

¹²¹ *esplets*: enteneu 'collita'.

¹²² *la reyna, muller de Cínaras*: de l'italià 'la moglie de re Cinnara' (2001: 490-1), mentre que el llatí té 'Cenchreis (...) | regis (...) coniunx' ('la Cencreida, esposa del rei', *Met.* X.435).

¹²³ *E ya era la hora que totes les coses estan sota scilenci*: traducció, amb eliminació, del llatí 'Tempus erat quo cuncta silent, interque Triones | flexerat obliquo plaustrum temone Bootes' ('Era el moment del silenci total, i, amb la llança invertida entre els Trions, el Bover ja havia girat la carreta' (Parramon 1996: 266), *Met.* X.446-7), mentre que l'italià té 'nella mezza notte' (2001: 491).

¹²⁴ *inhoïda*: enteneu 'no sentida mai, inaudita' (*DCVB*, s.v. *inoït*).

¹²⁵ *Ýcaro e Herígona*: enteneu 'Ícar i Erígone', pare i filla transformats per Bacus en constel·lacions, ell en el Bover i ella en la Verge (*Hyg. Poet. Astr.* II.4; vegeu Álvarez-Iglesias 1995: 575, n. 1259). Erígone es va suïcidar després de trobar mort el seu pare.

ésser coneguda, tornara al loch de on era partida. Esforçant-la la dida, la pujà fins al lit e dix:

»—Cínicas, veus ací la que us he tant loada.

»Acceptà lo pare en lo culpable lit la sua sanch y, traent-la de la primera
5 por que tenen las donzelles, treballant ab raons reposar lo cor d'ella, per
ventura considerada la sua edat, la anomenava filla; y ella li dix pare, perquè
no mancassen los propis noms a tan gran malvestat. Y ans de esperar lo lum
del dia, plena de la culpa del pare, se hisqué de la cambra y, havent concebut
de aquell, se'n portà en son ventre palès testimoni de la culpa comesa. La
10 següent nit dobrà lo crim, y no fon la derrera, ans durà tant que Cínicas,
desijós de conèxer la donzella ab qui tantes nits havia descansat, pensant que
ya no tenguera vergonya, féu portar a un patge una atxa encesa, la qual no fon
tan prest dintre la cambra quant ensemps conegué la filla y la erra que havia
comesa. Y, sobrat de dolor, no podent res parlar, girat a la espasa que prop del
15 lit penjave, la arrencà de la bayna. Fugí Mirra y, ajudada per las tenebras de la
escura nit, escapà de la {89a} mort, errant per lo ample espay de molta terra.
Ya passave los palmés de Aràbia y los camps de Panchea¹²⁶. Y axí, caminant
per nou mesos, finalment, cansada, se aturà en Sabea¹²⁷, ab gran treball portant
lo pes del ventre. A tal hora, envides¹²⁸ sabent què-s desijave, estreta entre la
20 por de mort y los anuigs de viure, començà tals pregàries:

»—O, si alguna deïtat als penedits y confessant lur culpa és jamés
inclinada, yo confés que meresch degudament la pena que sostench y no vull
escusar en mi digne supplici. Mes, perquè, vivint no sia vergonya dels vius ni
entre·ls morts offena las lurs ombres ab la mia presència, lançant-me dels dos
25 regnes, mudau la mia vida y no·m doneu la mort.

»Certament alguna deïtat es presta per ajuda dels qui penedits confessen la
lur culpa, que tantost los déus compliren los derrés prechs de Mirra, y, mentre
que parlave, foren mudats los seus peus y cames en grans raells¹²⁹, la sanch
passà en such de aquell novell arbre, los braços en grans branques, els dits en
30 petits brots, la pell se mudà en dura escorça, e ya l'arbre crexent havia cenyit
lo ventre prenys de aquella y los pits, començant a pujar per lo coll, quant no
esperà ella lo pujar de la escorça, ans, lo cap acalant, se més dintre aquell, lo
qual, encara que mudada dexàs ab lo cors vell los primers sentiments, plora
fins vuy y de la sua escorça ixen làgremes tèbeas¹³⁰, tengudes en gran preu.
35 Los troços que de aquestes làgremes resten endurits per lo sol seran tostemp,
{89b} per lo nom de aquella, anomenats «de mirra».

CAPÍTOL SETÈ, EN QUI, CONTINUANT LO CANTAR DE ORFEU, RECITA LA
NATIVITAT DE ADON, FILL DE MIRRA, Y LES AMORS DE VENUS AB ELL

»Cresqué sots l'arbre l'infant mal concebut y cercave camí per on hisqués,
40 desemparant la mare. Enmig de l'arbre se mostrave senyal de l'inflat ventre, y
sentia aquella tant la dolor, major quant, mancant-li la veu, no podia cridar ni
formar paraules de complanta, ni invocar a Lucina¹³¹. Emperò, sots la nova
forma paria congoxada, tota humida per duplicades làgremes; mes fon present
Lucina y tocà ab ses mans los rams adolorits, dient paraules ajudants a parir,
45 per les quals ajudada, començà l'arbre de fer algunes cretes¹³², y, tallant-se la
escorça, reté viu Mirra lo pes del ventre seu. Y plorant lo infant, pres per les

7 malvestat] mal / nestat || 12 encesa] encefala.

¹²⁶ *Panchea*: enteneu 'Pancaia', illa fabulosa que hom situava a l'Orient; per extensió, Aràbia.

¹²⁷ *Sabea*: enteneu 'Sabà'.

¹²⁸ *envides*: enteneu 'amb prou feines'.

¹²⁹ *raells*: enteneu 'arrels' (*DCVB*, s.v. *raell*).

¹³⁰ *tèbeas*: enteneu 'tèbies'.

¹³¹ *Lucina*: deessa dels parts, identificada amb Juno o Diana.

¹³² *cretas*: enteneu 'escletxes'.

nayes, fon més sobre les tendres herbes, untant-lo ab l'aygua de les làgremes que de continuu cahen de l'arbre seu. La gentil cara de aquest infant fóra forçat tot envejós loar, perquè tal era qual pintar acostúman la forma de l'amor en una lisa taula, y perquè lo ornament de l'abillar no y faça differència, o

5 posen en aquest les ales y aljave de daurades sagetes ho u lévan de aquell¹³³.
 »Mes, com engana les pen- {89c} ses dels mortals, alisant¹³⁴ de amagat, la volable edat e no és res tan leuger com lo córrer dels anys, que aquell, fill de son avi, nat de sa germana, que era estat dintre l'arbre enclòs, e poch havia¹³⁵, exint del escur ventre, era gentil infant, ja passada la edat de adolescència, era

10 home perfet y de tan gentil talla, que Venus se enamorà d'ell. Y causà's tal amor perquè un jorn, acàs¹³⁶ l'infant Cupido besant la sua mare, caygué de la sua aljava una daurada sageta, apuntant lo tendre pits de Venus, e axí, no cuydant, lo fill nafrà la mare.
 »Y mirant la gentil cara de Hadon, fill de Mirra¹³⁷, la deessa nafrada, presa

15 de la singular presència de aquell, ya dexava la cura de les ribes cytareas¹³⁸ y de la gran yslla de Pafò¹³⁹, no curave del cel, preferint a aquell lo valer de Adon. Aquest acompanyave y seguia en tot loch on anave, volentés¹⁴⁰ reposant en la ombravesada¹⁴¹, y practicant més crexia en la sua estima las bellesas de aquell. Per les silves e colls, y sobre aspres roques, ab la roba

20 trosada fins al genoll, segons l'ús de Diana, seguia los passos de Adon, hayssava los cans¹⁴² contra les lebres, los cervos y les daynes, fugia quant podia d'encontrar porchs salvatges y los lops robadors, los onzos y leons, y al que tant amave, si'l consellar agués aprofitat, consellà que fugís de aquells forts animals, perquè en los valents no és segur lo gosar:

25 »—Dexa, graciós jove, empresa de tant perill per mi —li deya molt sovint— y no cures de caçar aquells animals que ha armats {89d} la natura, perquè la fúria del porch corrent resembra la del lamp, y és molt cruel la ira dels leons, mos naturals enemichs y avorrits per mi¹⁴³.

»Lo que hoint Adon a Venus demanà:

30 »—Per qual raó, senyora, los tenu en tant odi¹⁴⁴?

¹³³ o posen en aquest les ales y aljave de daurades sagetes ho u lévan de aquell: enteneu 'o poseu a Adonis les ales i l'aljava de daurades fletxes o treieu tot això d'aquell', en referència a l'Amor, amb qui compara Adonis.

¹³⁴ alisant: enteneu 'esmunyint-se, llenegant'.

¹³⁵ poch havia: enteneu 'feia poc'.

¹³⁶ acàs: enteneu 'per casualitat'.

¹³⁷ Y mirant la gentil cara de Hadon, fill de Mirra: per 'Hadon' enteneu 'Adonis'; afegitò del català, no present en llatí ni en italià. Amplificativa del llatí 'viriforma' ('la bellesa de l'home', *Met.* X.529), traduït per Alegre a continuació com 'la singular presència de aquell'. L'italià no tradueix el passatge, però fa servir 'Adon' fins i tot quan el llatí no s'hi refereix amb el nom, cosa que pot influir Alegre en la traducció del nom propi, com ja hem vist en casos anteriors. Vegeu *Introducció*.

¹³⁸ cytareas: enteneu 'relatiu o pertanyent a l'illa de Citera', al sud del Peloponnès.

¹³⁹ Pafò: enteneu 'Pafos', ciutat de Xipre; per extensió, l'illa.

¹⁴⁰ volentés: enteneu 'de bon grat'.

¹⁴¹ ombravesada: llegiu 'ombra avesada'; a l'incunable la forma que apareix amb regularitat és 'avesar', no 'vesar'. Només hi ha dos casos sense 'a': aquest i 'eravesat' (TF XI.7), que hem editat com si fossin formes amb 'a', predominants en el còdex, i per tant, amb aglutinació.

¹⁴² hayssava los cans: enteneu 'instigava els gossos' (*DECat*, IV.795b2, s.v. *hissar*).

¹⁴³ Dexa, graciós jove, empresa de tant perill per mi— li deya molt sovint— y no cures de caçar aquells animals que ha armats la natura, perquè la fúria del porch corrent resembra la del lamp, y és molt cruel la ira dels leons, mos naturals enemichs y avorrits per mi: de l'italià 'pregoti che tu perdoni al tuo ed al mio periculo, che così sarria se sinistro t'avenisse. E non andare contra li animali li quali naturalmente sono armati, imperciò che lli porci salvatichi sono sì come una fulgure, e guardate dalli leoni e dalli serpenti, li quali sono molto spaventevoli e pericolosi; e voglio che tu sappi che li lioni me sono molto in odio' (2001: 495). Bonsignori resumeix d'aquesta manera vuit versos d'Ovidi (*Met.* X.544-52).

¹⁴⁴ Per qual raó, senyora, los tenu en tant odi: de l'estil indirecte del llatí 'quae causa roganti' ('al que demana la causa d'això', *Met.* X.552), mentre que Bonsignori té el passatge

»—Yo us ho diré —dix ella— y maravellar-vos-eu¹⁴⁵ de tan mostruosa pena com seguí a lur antiga culpa, mes lo treball de què no só veada¹⁴⁶ ha cansat ma persona. Y veus ací un holiu¹⁴⁷, qui ab l'ombra de ses branques offir plasent repòs, e les fulles caygudes sota ell reten gentil estrado¹⁴⁸ per a seure.

5 Reposem-nos ací.

»Y tal dient los dos se asseguren y, reposant lo cap la enamorada deessa en los pits de Adon, mesclant alguns besars ab les sues paraules, axí dir començà:

CAPÍTOL VUYTÈ, CONTINUANT LO CANTAR D'ORFEU, RECITANT LO
10 LEUGER CÓRRER DE ATHALANTA Y LA MORT DE MOLTS, VENSUDA EN LA FI PER YPÒMENES, Y LOS DOS CONVERTITS EN LEONS

»—Si per ventura haveu may hoït dir una dona corrent sobrar a molts forts hòmens, tal fama no és estada fabulosa ni falsa, que'n veritat sobrave'ls y era tan gentil que en jutjar lo millor, entre lo lauger córrer y delicada gentilesa de
15 aquella, {90a} los discrets se aturaven. Venguda en edat que poguera casar, aquesta, ab ull despert mirant en lo temps per venir, ab instància de gran devoció, demanava als déus si lo pendre marit fóra útil¹⁴⁹ per ella, quant hoí tal resposta: 'No has mester, Atalanta, marit, ans fuig quant pugues lo jou del matrimoni, del qual en la fi no poràs escapar y serà causa que, vivint mudada
20 en altra forma, perdràs aquest teu ésser.' Restant molt espantada de tal sort, com sentia manassar sobre ella la resposta dels déus, sens casar vivia per les escures silves, fugint la instant cura de molts nobles qui per muller la volían, ab tal condició: 'Negú no pot ésser casat ab mi, sinó vencent-me en córrer. Veniu córrer ensemps y aquell qui-m vençrà me haurà per muller, pegant los
25 pereosos¹⁵⁰ la pena ab lur cap.'

»'Los pactes de tal ley imposada parien molt cruels, mes era tanta la bellesa de Atalanta que vencé l'ànimo de molts nobles, qui, tota por dexada, volgueren, corrent, posar a sort lur vida sots força de tal ley. Entre los altres, per a mirar l'inich cós¹⁵¹, era vengut Ypòmenes, burlant-se de aquells qui
30 metían lur vida en perill per casar ab una sola dona, dexant lo nombre de tantes en qui triar podían sens dupte de morir. E dient tals raons, viu la verge Atalanta, qui nua, sota un sol vel prim¹⁵², mostrave tan gentill y ben tallada persona com la mia, o la tua, Adon, si fosses dona, de què no poch meravellat, alsant les mans girat a aquells que poch ans havia encul- {90b} pats, dix:
35 'Perdonau-me si ans vos reprenia perquè no conexia la vàlua de aquella que esperau en premi', y, loant lo valer de aquella, concebé en son cor foch de novell grat y començà a desijar que vencés en lo cós tots aquells que éran venguts per córrer, dient en si mateix: 'Per què dexe yo sens experimentar ma sort en aquest cós? Pus tench per cert que als gosats los déus afavorexen.'

»'Y passant tals raons Ypòmenes ab si, començaren a córrer, endresant lo anemorat jove lo mirar de sos ulls als actes d'Atalanta. Si bé loava en ella lo lauger córrer, com de volant sageta, més se meravellà de las bellas que ab lo córrer mirava, perquè lo vent, alsant la roba, descobria la delicadura de les cames de aquella y los daurats cabells volaven esbandits per les sues espalles.
45 Y mentre que Ypòmenes estave contemplant aquestes ab altres gentileses de

com la part final del parlament anterior de Venus ('e se tu vuoi ch'io te dica la cagione, io el te dirrò', 2001: 495).

¹⁴⁵ *maravellar-vos-eu*: enteneu 'us meravellareu', forma analítica del verb 'meravellar'.

¹⁴⁶ *veada*: enteneu 'avesada' (DCVB, s.v. *avear*).

¹⁴⁷ *un holiu*: enteneu 'una olivera' (DCVB, s.v. *oliu*).

¹⁴⁸ *estrado*: enteneu 'part d'una habitació que té el sòl més elevat que la resta i està destinada a col·locar-hi un tron, un llit' (DCVB, s.v.); per extensió, 'lloc on asseure's'.

¹⁴⁹ *útil*: llegiu 'útil'.

¹⁵⁰ *pereosos*: enteneu 'peresosos', per extensió 'lents'.

¹⁵¹ *l'inich cós*: enteneu 'la cursa malvada'.

¹⁵² *sota un sol vel prim*: enteneu 'amb un sol vel prim a sobre'.

aquella, lo cós fon acabat y ab gran avantatge Atalanta se'n portà de tots la milloria. Y per tal victòria obtenguda, desijada corona los vensuts jamegaven, y seguint los pactes de la ley imposada, tots perderen lo cap.

»”Mes tal esdevenir no espantà Ypòmnes, ans ab saldo¹⁵³ e ferm gosar, passant devant la gent, estech enmig del poble, y, mirant fixament la cara de la verge, començant a parlar li digué tals raons: ‘Per què sercau, donzella, títol de tan poch preu vensent aquests vensuts? Veniu córrer ab mi, y si la fortuna me serà tan favorable que vós resteu vensuda, no tengau a vergonya, {90c} que la mia noblesa passa la de quants haveu vensut. Mon pare Macareho¹⁵⁴ fon fill de Ocèstio¹⁵⁵, y aquell de Neptuno, d'on reste yo besnét del gran rey de les aygües, y ma força no és menor. E si per cas yo restaré vensut, guanyareu major honra que per tots quants són morts.’

»”Mirava la filla de Hoeneo¹⁵⁶ aquest mentre parlava raons tan esforçades, y fon posada en dupte, no sabent estimar què li plaguera més: vençre o ésser vensuda. Y començà dir en semblant manera: ‘Qual déu inich¹⁵⁷ vol la mort de aquest tan gentil jove, posant-li en lo cap que ab perill de sa vida serque de casar ab mi? Vensuda só de la sua bellesa, ab qui poguera la mia ajustar, si los déus ho consentissen, mes, perquè és tan jove, la sua tendra edat me mou a pietat. Què més? Si és de virtut esprovada¹⁵⁸, ab la pensa sens por dels perills de la mort, y besnét de Neptuno, anemorat de mi, estimant preu de tan gran estima lo matrimoni meu, consentiré yo que muyre, si la mala sort mia me fa ésser vencedora?’ Y girada a ell responent li digué: ‘Mentre podeu, gentil hoste, partiu-vos de assí, dexau la esperiència dels sangonosos tàlems y no vullau la ley cruel del meu trist matrimoni. Anau cercar muller entre les altres dones, no-n trobareu alguna que no us vulla, ans vos requerirà qualsevulla discreta. Dexau estar a mi!’ Y veent que la vista de tants morts ni ses raons no-l movien de son primer prepòsit, deya continuant axí ab si mateixa¹⁵⁹: ‘Per què-m toca tal {90d} basca de sos fets? Ell morrà per haver desijat de poder viure ab mi, sostenint indignada mort en preu de son amor? O, cruel vengiment, no crech que per algú sies may envejat, mes no és culpa mia! Ja volguesses dexar aquesta folla empresa, o pus que ést tan foll, me venceses corrent! Ha, com semble cara de gentil verge la tua juvenil! O, mesquí de Ypòmnes, ja no haguessen may los teus ulls a mi vista! Que certament eres digne de viure, e, si fos yo més benaventurada, no negant-me los fets libertat de casar, tu eres aquell sol ab qui volguera yo casar.’

»”Havia de tal manera dit, y la simpla donzella primer tocada del calt foch de Cupido¹⁶⁰, ignorant si mateixa, amave sens saber què cosa era amor. Ja lo pare de Atalanta y lo poble, desijós de mirar, lo cós sollicitaven, quant invocà Ypòmnes a mi en sa ajuda ab tal oració: ‘Vulles ésser present y favorable al

7 córrer] corerer || 28 fets] fes || Ell] ll.

¹⁵³ *saldo*: enteneu ‘sòlid’.

¹⁵⁴ *Macareho*: enteneu ‘Megareu’, nét de Neptú i pare d’Hipòmnes; epònim de Mègara de Grècia.

¹⁵⁵ *fon fill de Ocèstio*: de l’italià ‘che fu figliuolo de Ancosio’ (2001: 497), mentre que el llatí té ‘Onchestius’ (‘onquesti o d’Onquest’, *Met.* X.605), ciutat de la Beòcia, per extensió ‘beoci’. La confusió del gentilici per un patronimic s’explica perquè el llatí diu que Megareu va ser nét de Neptú (en la tradició és el seu fill), i això força la interpretació de ‘Onchestius’ com la generació intermèdia entre Megareu (nét) i Neptú (avi), és a dir, el pare. L’error es remunta a Del Virgilio (Ardissino 2001: 506, n. 119).

¹⁵⁶ *Hoeneo*: enteneu ‘Esqueneu’, pare d’Atalanta.

¹⁵⁷ *inich*: enteneu ‘malvat’.

¹⁵⁸ *esprovada*: enteneu ‘provada’ (DCVB, s.v. *esprovar*).

¹⁵⁹ *Dexau estar a mi! Y veent que la vista de tants morts ni ses raons no-l movien de son primer prepòsit, deya continuant axí ab si mateixa*: afegitò del català, no present en italià ni en llatí, on el parlament d’Atalanta és tot seguit.

¹⁶⁰ *del calt foch de Cupido*: del llatí ‘primoque cupidine’ (‘pel primer desig’, *Met.* X.636), no present en italià.

començ de tan gosada empresa, o noble Citarea, y endresa da¹⁶¹ les flames de aquell foch que per ton fill mon cor ha concebudes.’ Y foren, per aura anemorada, d’ell reportades a mi les sues veus e prechs, per los quals fuy moguda, y vaent que la necessitat per ésser ajudat lonch temps no admetia,
 5 volguí en persona anar-lo a socórrer. En la isla de Xipre, ma terra natural, ha un camp nomenat dels antichs Amaceno¹⁶², lo qual los vells d’aquella mia isla en temps passat consecraren a mi, dotant-ne lo meu temple. En lo mig de aquest camp resplandeix un bell arbre, {91a} qui ab rams y fulles daurades produeix pomes d’or, de les quals, la ora que m’arribaren los prechs de
 10 Ypòmenes, tenia per sort tres en les mies mans, y ab elles pensí que poria socórrer la necessitat sua, per on, anant al loch a on córrer devían, invisible a tots sinó a aquell qui mon venir causava, a Ypòmenes doní les tres pomes d’or, mostrant-li com havia a servir-se de aquelles per a vençre lo cós. Y ja los trompetes¹⁶³ havent dat los tres senyals, començaren a córrer los dos
 15 anemorats, y ab tal leugeria qua-ls¹⁶⁴ miradors jutjaven que pogueren, sens mullar-se los peus, córrer sobre la mar y sobre les spigues dels camps en temps de messes, sense trencar aquelles. Crexian¹⁶⁵ lo esforç del jove qui corria los crits dels miradors, qui ab veus favorables duplicadament dèyan: ‘Ara, ara, cuyta Ypòmenes! Ara usa lo estrem de tes forces, lança tota peresa,
 20 que sens dupte vençràs!’

»Y és dupte qual se alegrave més de hoir tals raons, o ell o la donzella. Ho, quant sovint, tenint libertat de passar-lo, corrent, retardava lo córrer Atalanta, si bé, forçada de natura, la leugeria moltes voltes passant, lo dexava detràs! Corria Ypòmenes, traent lo alè sech de la cansada boca, y distave molt
 25 luny la fi de la carrera que havían a córrer, quant lançà una d’aquelles pomes d’or, de la qual vista vench nova maravella a la verge Atalanta, y tirada per copdícia de tan reluint or, declinà en son córrer y calà’s per a pendre la revoluble¹⁶⁶ poma, en lo {91b} qual temps la traspasà Ypòmenes, per on se hoïren veus de gran alegria, batent les mans lo poble circumstant. Mes aquella,
 30 reparant ab leuger córrer lo que havia faltat, dexà detràs Ypòmenes, y per senblant manera ab l’altra poma devant ella lançada, se torbà y après lo tornà a passar. Restava ja l’estrema part del cós quant Ypòmenes, dient ‘Ara, gran Venus, endresa¹⁶⁷ lo meu córrer!’, lançà per lo través del camp la terça poma, perquè perdés més temps en lo cullir de aquella. Estech una estona duptant la
 35 verge de anar-la pendre, y vensent yo sos duptes, a pendra la forsí, y mentre se calà per a cullir aquella, ajustí novell pes en la poma, perquè la fexuguesa deterdàs més ses mans y la torbàs en córrer. En la fi, perquè no sían més largues mas raons que lo cós de aquells, fon vensuda la verge y, dant fi a la ley inhumana, obtengué lo vencedor lo premi desijat.

40 »Par-vos, Adon, si merexia yo referiment de gràcies y fumants sacrificis? No-m reté de res gràcies, ni lo ingrát, oblidat de tants béns, fumà los meus altars de odorants ensensos. Fuy tantost convertida de la primera amor en ira tan cruel, que preposí dels dos pendre venjança per dar eximpli als qui han de venir. Tornave-sse’n Ypòmenes ab la nova muller, vencedor, en sa terra, y

¹⁶¹ *endresa da*: enteneu ‘receptora de, favorable a’ (*DCVB*, s.v. *endreça*); del llatí ‘adiuvet’ (‘ajudi’, *Met.* X.641), no present en italià. A l’incunable trobem ‘endresada’ escrit junt, però la separació es justifica pel context i per l’ús que fa Hipòmenes del verb ‘endreçar’ a continuació, en dirigir-se de nou a Venus. Vegeu nota següent *endresa*.

¹⁶² *Amaceno*: del llatí ‘Tamasenum’ (‘Tamaseu, de Tàmasos’, *Met.* X.644), relatiu o pertanyent a aquesta ciutat de Xipre, avui *Politiko*; l’italià té ‘Damasteno’ (2001: 497). El nom català s’explica per les variants ‘Amasenum’ (*Bosch.*, *Thys.* i *Flor.*) o ‘Amassenum’ (*Zwic.*), testimoniades per Jahn (1823: 673).

¹⁶³ *trompetes*: enteneu ‘trompeters’ (*DCVB*, s.v. *trompeta* 1a).

¹⁶⁴ *qua-ls*: enteneu ‘que els’.

¹⁶⁵ *Crexian*: enteneu ‘augmentaven’, verb amb antic valor transitiu.

¹⁶⁶ *revoluble*: enteneu ‘que roda’; del llatí ‘volubile’ (*Met.* X.667).

¹⁶⁷ *endresa*: enteneu ‘tingues bona cura de’; vegeu nota anterior *endresa da*.

passaven per aquell temple que en temps passat a la mare dels déus en la spessor de un bosch havia hedificat Echíon¹⁶⁸, home de digne fama, quant del camí can- {91c} sats los paragué que reposar devían. E dins aquell, desordonat desig de amor, mogut per obra mia¹⁶⁹, ocupà la pensa de Ypòmenes, e com
 5 en lo dit temple hagués un secrari fet com a una cova, dins lo qual lo antich sacerdot havia meses moltes images de fust dels déus antichs, aquest loch tan segrat los dos conteminaren ab actes desonestes, tapant-se los ulls les sagrades ymages, del qual acte restà tan indignada la gran mare dels déus¹⁷⁰, que fon en punt de fer obrir la terra y vius acabussar-los en les aygües d'Estígia. Mes
 10 parech-li que fóra poca pena y mudà'ls en leons ab la cara fellona¹⁷¹ y murmurant per ira, y enfrenant¹⁷² las boques de aquells que tots los hòmens temen, los amança tant Síbele, que'ls fa portar lo carro de la deïtat sua. Aquests, lo meu amat, y tots los altres salvatjes animals qui en veure-us no sol no us fugiran mes tenint-vos la cara seguiran vostres passos, fugiu com de
 15 enemichs, perquè lo gosar vostre no torn en dan dels dos.

CAPÍTOL NOVÈ, CONTINUANT LO CANTAR DE ORFEU, RECITANT LA MORT DE ADON AB LA CONVERSIÓ DE LA SUA SANCH EN FLOR

»Tals raons, amonestant Adon, havia acabades la gran deessa Venus, y, ajunyint los blancs signes, guia del carro seu, per l'ayre se n'a- {91d} nave,
 20 mes la virtut y esforç de aquell qui restave obvià sos amonestaments, qui tantost cassant, per ventura seguint los seus cans lo rastre de un porch y descobrint aquell, exint ab furiós encontra pres Adon per lo mig, d'on se tenyiren de la pròpia sanch los seus delicats membres, y, retenint en lo ventre senyal de dents de aquell salvatge porch, caygué mort en la terra. Venus, anant
 25 per lo ayre, aportat lo seu carro ab leugeres ales dels blanchs aucells, guia del seu camí, no era encara arribada en Xipre, quant sentí los crits del qui moria, per on, sense peresa voltant lo seu camí devés aquella part, de molt alt descobrí lo cors del seu Adon brollant de sanch sobra la dura terra, y quasi exida de son seny¹⁷³, baxant en aquell loch, començà a plorar, los cabells arrencant-se y batent-se la cara. Y pus hagués donada fi al doll¹⁷⁴ dix increpant los fats:

»—Cert no seran totes coses de vostra jurisdicció, ans contra lo voler vostre, qui tan prest haveu acabada sa vida, eternament durarà lo dol del meu Adon, y renovant tots anys nova solennitat, semblarà lo dol que he sentit de
 35 perdre'l. Yo mudaré la tua sanch en flor: pus fon en temps passat consentit a Persèphone de convertir los membres femenils en mentes odorants, no poré yo la sanch del fill de Sínaras mudar en nova flor? E dexant de més dir, untà la nafra de aquell de odorant unguent, del qual tocada, tantost la sanch inflà e féu bambola¹⁷⁵ com sol l'aygua {92a} pluguda de l'alt cel, y ab poch més espay
 40 d'una hora entegra¹⁷⁶ d'aquella sanch nasqué una flor de consemblant color. Durà, emperò, poch lo ús de aquella flor, perquè flaca essent y de molt poch esforç, fon per los vents lançada, qui totes coses lancen ab lur gran fúria.

ACABA LO LIBRE DEÈ DE *TRANSFORMACIONS DEL POETA OVIDI*

9 acabussar-los] a cabuscar los || 24 salvatge] salvate || 40 d'una] duua || entegra] entrega.

¹⁶⁸ *Echíon*: llegiu 'Equíon', heroi tebà.

¹⁶⁹ *e dins aquell desordonat desig de amor mogut per obra mia*: enteneu 'vaig provocar a Hipòmenes un desig inoportú de fer l'amor'.

¹⁷⁰ *Mare dels déus*: en referència a Síbele.

¹⁷¹ *fellona*: enteneu 'que expressa ira' (*DCVB*, s.v. *felló*).

¹⁷² *enfrenant*: enteneu 'posant fre'.

¹⁷³ *quasi exida de son seny*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁷⁴ *doll*: enteneu 'dol' (a continuació dues vegades), o potser 'raig d'un líquid que brolla amb força'.

¹⁷⁵ *bambola*: llegiu 'bambolla', forma amb vocalisme dissimilat de 'bombolla'.

¹⁷⁶ *entegra*: enteneu 'sencera'.

COMENSA LO ONZÈ, CAPÍTOL PRIMER, DONANT FI ALS FETS DE ORFEU, RECITANT LA MORT SUA AB DUES TRANSFORMACIONS, SO ÉS, DE LA CERP QUI VOLGUÉ ABSORBIR LO CAP DE ORFEU EN ROCA E DE LES DONES QUI-L MATAREN EN ARBRES

5 Mentre ab tal cantar lo poeta de Tràcia aportava a ci¹ les silves e les roques, y, amasant lo dur cor dels animals salvatges, a tots forçave de seguir la dolçor del seu cant, una companyia de les dones citònias² de l'alt coll de Timoli³, mirant Orfeu com sonave cantant, dix entre ellas una:

—Veus ací, dones, lo nostre enemich, per qui som menyspreades! —y tirà
10 ab gran fúria una branca de arbre en la care de aquell⁴, la qual, perquè era de moltes fulles y brots, {92b} raterdant en lo ayre l'esforç de la sua fúria, quant plegà⁵ a Orfeu féu senyal sens nafrar; una altra, seguint aquesta, li tirà una pedra, qui tirada restà vensuda en l'ayre del so plasent que hoí de Orfeu y, com apenedint-se, aturà devant los peus de aquell, quasi demanant-li perdó de
15 haver assejat de voler-lo nafrar⁶.

Mes en açò cresqué tant la ira, regnant la cruel fúria de infern en la pença de aquelles⁷, que, dexada tota manera femenil, tantes barres y rocas lançaren sobre ell, que, rompent en moltes parts lo seu delicat cors ab la sanch escampada sullà⁸ les robes qui-l vestían e les herbes⁹ sobre qui reposave. Y
20 foren estades axí mateix vensudes del cantar de Orfeu aquestos arbres y roques, sinó que éran tants los crits doblats de aquelles folles dones, que sobraven la veu del dolç cantar de aquell primer. Tots los aucells y tota la host de les feres, espantats de tants crits y de tan brava pluja de pedres y bastons sobra Orfeu cayguda, se volguéran partir, y après, encara detengudes per la
25 veu congoxada de aquell tan malnafrat¹⁰, entorn d'ell ajustats¹¹, axí l'encircuïren com solen los aucells enrotlar¹² lo musol, si per cas ans del sol post lo veen, y mostrant ab lur gest quant del seu dan restaven anujats, uns mordían ab rabioses dents l'escorsa de les astes qui l'havían nafrat, altres ab força de lurs peus lançaven luny les pedres, y los aucells ab bechs rompían las
30 glebas de la terra.

Y perquè a la furor de aquelles folles {92c} dones armes no mancassen, per cas¹³ en un camp laurave un pagès ab dos bous junyits, y altres no molt

¹ *a ci*: llegiu 'a si'.

² *citònias*: enteneu 'cicònies'; del llatí 'Ciconum' ('dels cícons', *Met.* XI.3), no traduït en italià.

³ *de l'alt coll de Timoli*: per 'Timoli' enteneu 'Tmole', muntanya de Lídia on passa l'acció; traducció errònia del llatí 'tumuli de vertice' ('des del cim d'un turó', *Met.* XI.4), que l'italià no tradueix. Alegre ha llegit 'Timoli' en comptes de 'tumuli', lectura que no hem trobat testimoniada ni en Tarrant ni en Jahn. El nom 'Timoli' apareix més endavant (*Met.* XI.85), en Bonsignori 'Tinolo' (2001: 512), i potser aquí s'explica per una lectura prèvia del llibre abans d'iniciar-ne la traducció.

⁴ *aquell*: de l'italià 'li' (2001: 509), mentre que el llatí té 'vatis Apollinei' ('el poeta d'Apollo', *Met.* XI.8).

⁵ *plegà*: enteneu 'arribà' (*DCVB*, s.v. *aplegar* IV).

⁶ *quasi demanant-li perdó de haver assejat de voler-lo nafrar*: del llatí 'supplex pro tam furialibus ausis' ('demanant perdó per un atreviment tan enfurit', *Met.* XI.12), que l'italià no tradueix.

⁷ *regnant la cruel fúria de infern en la pença de aquelles*: del llatí 'insanaque regnat Erinys' ('regna l'enfurida Erinia', *Met.* XI.14), en italià 'con grandissima furia' (2001: 510).

⁸ *sullà*: enteneu 'embrutà'.

⁹ *herbes*: del llatí 'saxa' ('roques', *Met.* XI.18), que l'italià no tradueix.

¹⁰ *malnafrat*: enteneu 'malferit'.

¹¹ *ajustats*: en aquest passatge hi ha una confusió entre els elements de la comparació i els comparats (mènades amb ocells), motiu pel qual hi ha una variació erràtica entre el masculí i el femení en alguns participis i pronoms.

¹² *enrotlar*: enteneu 'envoltar' (*DCVB*, s.v. *enrotllar* 4).

¹³ *per cas*: enteneu 'casualment'.

luny de aquell fèyan una rompuda¹⁴ ab esperança de fèrtils messes; y vista per aquests la gran mandra¹⁵ de tants animals de diverses natures com, partint del loch on Orfeu geya, venia devés ells, fugiren espantats, dexant sobre la terra la rella, los càvechs¹⁶ y axades ab què feyen la feyna, los quals instruments a les dones paregueren dispostes armes per acabar lur començada malícia¹⁷; y, devallant del coll, on la por dels animals salvatges les havia tengudes fins aquella hora sens gosar devallar en lo pla¹⁸, pus agueren pres en les lurs mans les celerades armes, acomateren¹⁹ lo enigma sacrilegi, dant mort al fill del gran Apollo, qui ab mans junctes primer en aquella hora despengué ses paraules en va sens ésser escoltat. Per lo qual cas, o Júpiter, aquella veu, hoida per les roques y entesa per les feres, seguint per l'ayre la exalada ànima, isqué del cors de Orfeu, la mort del qual ploraren tots aquells²⁰ qui havian sentit pler al so del seu cantar. Y diu-se que los rius ab aygua de grans làgremes la natural²¹ cresquèran, las driades y naves ploraren per semblant lo dan de aquell, da qui los membres trosejats en diverses parts gèyan. Lo seu cap y la arpa éran sobre'l riu d'Ebro²², a què seguí una gran maravella, que, axí portats sobre l'aygua, la arpa sonave no sé què lamentant, acompanyava-la murmurant la lengua del {92d} cap desanimat, y ab plorosa veu los boschs los responían. Y ja, axí portats, començaven a dexar la aygua del lur riu natural, quant los isqué a l'encontra, en l'arenal de les riberes de Lésbon²³, un espantable drach, disponent ab la gran boca uberta de sorbir aquell cap y la arpa. Mes fon present Febo per a socórrer lo cap del seu fill mort, e, congelant les barres de aquell drach ubertes, lo convertí en roca, qui fins are presenta la forma de aquell drach ab la boca uberta. La ànima de Orfeu²⁴, dexant lo cors maltractat en la terra, devallà als inferns, tornant a regonèxer los lochs que ans havia vists y, cercant entre los justs, trobà la sua Eurídice, abraçant-la ab braços de tal pler desijosos. Y axí vuy ajustats inseperablement passegan los elíseos Camps²⁵.

No dexà lo gran Liheo²⁶ sens punir aquest crim y, dolent-se de haver perdut lo poeta qui solia cantar las laors dels seus actes sagrats, tantost mudant en

¹⁴ *rompuda*: enteneu 'acció de cavar profundament la terra per conrar-la; la mateixa terra a la qual s'ha tret la vegetació i que ha estat cremada per conrar-la' (DCVB, s.v. 2).

¹⁵ *mandra*: enteneu 'ramat'.

¹⁶ *càvechs*: enteneu 'espècie d'aixada que té la fulla ampla de la part posterior i estreta de la part anterior, de manera que resulta de forma trapezial o triangular, i serveix per a cavar' (DCVB, s.v. càvec 1).

¹⁷ *los quals instruments a les dones paregueren dispostes armes per acabar lur començada malícia*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁸ *y devallant del coll, on la por dels animals salvatges les havia tengudes fins aquella hora sens gosar devallar en lo pla*: amplificació del llatí 'cornuque minaci | divulsere boves' ('i allunyen els bous de corn amenaçador', *Met.* XI.37-8), no present en italià.

¹⁹ *acomateren*: enteneu 'cometeren'.

²⁰ *ploraren tots aquells*: resum del llatí 'Te maeste volucres, Orpheu, te turba ferarum, | te rigidi silices, te carmina saepe secutae | fleverunt silvae, positis te frondibus arbor | tonsa comas luxit' ('A tu els tristos ocells, Orfeu, i el tropell de les feres, i els pedrenyals ferrenys van plorar-te, i els boscos, que anaven rera els teus cants ben sovint, i l'arbre, traient-se les fulles, amb el cap nu et guardà dol' (Parramon 1996: 278), *Met.* XI.44-7), o de l'italià 'le fiere, li salci e li arbori (...) si piansero' (2001: 510). Sembla més probable la traducció del llatí, ja que el passatge 'te carmina saepe secutae' apareix traduït a continuació en 'havian sentit plaer al so del seu cantar'.

²¹ *la natural*: enteneu 'la mida natural'.

²² *Ebro*: enteneu 'Hebrus', riu de Tràcia.

²³ *Lésbon*: enteneu 'Lesbos', illa del nord de l'Egeu.

²⁴ *La ànima de Orfeu*: de l'italià 'L'anima de Orfeo' (2001: 511), mentre que el llatí té 'umbra' ('l'ombra', *Met.* XI.61).

²⁵ *los elíseos Camps*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià. A les *Allegories* Alegre exposa la teoria de la transmigració de les ànimes i descriu els inferns amb el nom 'Elisium' a partir de Virgili (f. 244d, AL XV.2).

²⁶ *Liheo*: llegiu 'Lieu' ('l'alliberador'), referit a Bacus, perquè Orfeu era considerat introductor dels misteris de Bacus.

silva de molts arbres totes aquelles dones, ab rels tortes ligà en lo pla de aquell camp, y treballant en va de moure-ls pesats cossos mentre cercaven los lurs peus y las cames, mirant baix en la terra, véran aquells en arbres convertits, y ab les mans batent-se los lurs indignats pits, sentiren en aquells ja la dura escorça, qui en la fi ab tota veritat ocupà los lurs cossos.

CAPÍTOL SEGON, EN QUI INTRODUEIX LOS FETS DE MIDA, {93a} AB LA CONVERSIÓ DE QUANT TOCAVE EN OR

No bastà a fartar lo indignat ànimo de²⁷ Bacho aquesta dura venjança, ans, avorrint aquells camps com a contraris de son rapòs²⁸, anà a descansar en lo munt florit de Tinoli²⁹, prés del riu de Pactàlon³⁰, si bé en aquell tems no era de tant preu³¹ com fon après. Y en tal loch, a ell plasant, ab sos devots³² ballava, entre los quals sol mancava Sileno³³, tremolant per lo pes del vi y de molts anys, lo qual, descaminat³⁴, fon pres per los vilans de Frígia, y axí ligat de coronas de eure lo portaren devant lo lur rey Mida, al qual Orfeu havia adocinat en la secta de Bacho³⁵, d'on conagué segons lo gest de aquell y com era enamrat que era companyó de la festa de aquell y un de sos devots, de qui no poch alegre en son reyal palau deu jorns continuats celebrà noble festa per amor de tal hoste. Y seguint l'onzèn dia, com sentís lo loch hon lo gran Dionís era ab tots los seus, li aportà Sileno, faent alegre present al criat³⁶ de son mestre. Y fon tan content Bacho de la vista de aquell, que, referint-li dignes gràcies per tal present, li donà libertat de elegir quant volgués ab certa esperança de haver lo demanat. Tan plasant e inútil oferta acceptant ab gran plaer, lo copdiciós Mida demanà que li donàs tal gràcia que quant tocàs ab les parts del seu cors se convertís en or, y fon-li atorgat {93b} ab anuig per lo gran Líber, desijant que son desig dreçàs a millor fi. Va-se'n Mida³⁷ alegre y, tocant tot quant trobave, feya la prova ab fe duptosa de la oferta de Bacho. Y a penes de tan gran maravella creent a si mateix, arrancà una verga de florida janesta³⁸ y fon la verga d'or, tocà après ab les mans una roca y sens tardar se convertí en or, pres de un florit camp algunes espigues prenyades de molts grans y en ses mans se tornaren tots d'or. Si trobant algun arbre arrencave dels poms, jutjaven los mirants que éran de l'ort d'Espèria³⁹, e si per sort ab los dits tocave les bigues d'algun sostre, reluían aquelles com de or molt brunit⁴⁰. La aygua ab què rentave Mida les sues mans restava tan daurada, que jutjaren ab

8 No] *Amb la capital impresa en negatiu per defecte en el tipus.*

²⁷ *lo indignat ànimo de*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

²⁸ *com a contraris de son rapòs*: traducció errònia del llatí 'cumque choro meliore sui' ('i amb la seva millor comitiva', *Met.* XI.86), no present en italià.

²⁹ *Tinoli*: enteneu 'Tmole', muntanya de Lídia.

³⁰ *prés del riu de Pactàlon*: per 'Pactàlon' enteneu 'Pactolos', riu de Lídia que portava palletes d'or; de l'italià 'al fiume Pantalón' (2001: 512), mentre que el llatí té 'Pactolon' ('Pactolos', *Met.* XI.87).

³¹ *de tant preu*: del llatí 'aureus' ('d'or', *Met.* XI.87) o de l'italià 'aurato' (2001: 512); en llatí l'or serveix de transició al mite de Midas.

³² *ab sos devots*: del llatí 'Satyri Bacchaeque' ('sàtirs i bacants', *Met.* XI.89), mentre que l'italià té 'genti' (2001: 512), però no referit exactament a aquests mateixos.

³³ *Sileno*: enteneu 'Silè', divinitat boscana que educà Bacus, representat com un vell embriac.

³⁴ *descaminat*: enteneu 'apartat del camí'.

³⁵ *en la secta de Bacho*: de l'italià 'dovesse fare sacrificio a Baco' (2001: 512), mentre que el llatí té 'orgia' ('en l'orgia', *Met.* XI.93).

³⁶ *al criat*: en referència al fet que Bacus havia estat nodrit i educat per Silè.

³⁷ *Mida*: de l'italià 'Mida' (2001: 513), mentre que el llatí té 'Berecynthius heros' ('l'heroi Berecinti', *Met.* XI.106).

³⁸ *janesta*: enteneu 'ginesta' (*DCVB*, s.v. *genesta*); del llatí 'ilice' ('alzina', *Met.* XI.109), mentre que l'italià no especifica el tipus d'arbre o arbust.

³⁹ *l'ort d'Espèria*: enteneu 'el jardí de les Hespèrides'.

⁴⁰ *brunit*: enteneu 'lluient' (*DCVB*, s.v. *brunir*).

ella altre vegada Júpiter voler enganar la filla de Acrísio⁴¹, la roba qui tocave les parts de sa persona daurada reluia. Y⁴² de assí, en son ànimo fingint⁴³, fantesiave tan grans esperances, que passaven les forces del seu cap, entre les quals visqué poch ab tal pler, que, venguda la hora del menjar, parada la taula
 5 per sos patges, essent en ella servit de habundants viandes, com tocave lo pa, endurit y fet or restave. En ses mans les launes⁴⁴ del capó entre les sues dents tornaven launes d'or, y havia lo coper, mesclant l'aygua ab vi, aparellat lo beure, quant, tocada la copa per los labis de Mida, tirant lo vi de aquella seguia convertit en or fus per lo buyt de sa gola. Espantat per novitat de {93c}
 10 tants mals, ensemps miserable y rich, desijà fugir de tal riquesa, avorrint lo que ans havia tant cercat. La habundància de molt menjar no fartava la sua fam y, secada la gola, sadejave tostemp sense poder beure degudament. Sentint pena ab l'or tan desijat y alsant les mans al cel dix:

—O, pare Leneo⁴⁵, perdona la mia culpa! Yo confès que he errat, mes
 15 hages-me mercè y releva de mi aquest resplandent mal.

Vensuda per tals prechs la benigna deïtat de Baco, consentí al rey Mida lo⁴⁶ de què'l suplicave, dient axí a ell:

—Perquè no restes encircuït de l'or mal desijat, vés-te'n al gran riu Pactàlon, qu'és vehí de Serdenya⁴⁷, y segueix per amunt lo camí de la aygua
 20 fins que arribes a la font de on hix, y al raig que cau ab molt gran fúria sots posa lo teu cap y lo cors, los quals rentats seràs de tal mal quití⁴⁸.

Seguí lo rey als manaments del déu y l'or seu comanà al gran riu, qui fins avuy, prese de aquell la antiga sement, corre ple de menuts trossos d'or.

CAPÍTOL TERCER, EN QUI CONTINUA LOS FETS DE MIDA AB LO CREXIMENT
 25 DE LES SUES ORELLES EN FORMA DE ORELLAS D'ASE

Havent lo rey Mida levada del seu cors la causa de tants mals, tengué en tan gran odi las riques- {93d} ses e or, que, per fugir de tota avinentesa de més cobdiciar, desemparant les poblades ciutats, en los boschs habitave y sovint se restrenyia en les coves del déu Pan, restant tostemp en ell lo enginy gros⁴⁹,
 30 perquè altre vegada devían tornar noure a son senyor los folls judicis de sa ignorant pensa. Entre los altres lochs on sovint reposave, seguint la deïtat de Pan, era'l munt de Tinoli⁵⁰, qui vora de la mar se alça entre los camps sarts e ypeplos⁵¹. En tal munt lo déu Pan, sonant la sua xaramella⁵², presumia de tant que'l seu sonar preferí al d'Apollo, de què indignat lo luminós déu, vench per

1 tocave] tocane || 13 sentint] sentit || 26 Havent] *Amb la capital sense imprimir* || 29 Pan] Pau || 32 Pan] pau || 33 Pan] pau.

⁴¹ *la filla de Acrísio*: en referència a Dànae.

⁴² *la roba qui tocave les parts de sa persona daurada reluia*. Y: traducció d'un vers interpolat, testimoni per Tarrant en el grup φ (grup de tres o més còdexs *recentiores*, majorment del segle XII) i en el còdex *B^{2m}*; Bonsignori no tradueix el vers.

⁴³ *fingint*: enteneu 'imaginant'.

⁴⁴ *launes*: enteneu 'làmines' (*DCVB*, s.v. *llauna*).

⁴⁵ *Leneo*: llegiu 'Leneu' ('déu dels cups'), referit a Bacus.

⁴⁶ *lo*: enteneu 'allò'; expressió equivalent a 'lo de què's penedirán' (TF IX.3).

⁴⁷ *riu Pactàlon, qu'és vehí de Serdenya*: de l'italià 'fiume Pattolo, el quale è vicino de qui, cioè infra li sardi e li corsi, e va per la Sardegna' (2001: 514), mentre que el llatí té 'magnis vicinum Sardibus amnem' ('el riu veí de la gran Sardes', *Met.* XI.137). Del Virgilio situa correctament el riu a Sardes (Ardissino 2001: 536, n. 18), però Bonsignori, a qui Alegre segueix, confon Sardes, a la Frigia, per Serdenya.

⁴⁸ *quiti*: enteneu 'lliure'.

⁴⁹ *gros*: enteneu 'bast' o 'grosser'.

⁵⁰ *Tinoli*: de l'italià 'Tinolo' (2001: 515).

⁵¹ *sarts e ypeplos*: enteneu 'els de Sardes i els de la ciutat d'Hipepes', de l'italià 'sardi, e (...) iplei' (2001: 515), mentre que el llatí té 'Sardibus (...) Hypaepis' ('Sardes, Hipepes', *Met.* XI.152). El llatí es refereix a ciutats, però l'italià introdueix el gentilici, cosa que segueix Alegre. El català uneix l'italià 'iplei' i el llatí 'Hypaepis', potser en un intent de corregir l'italià.

⁵² *xaramella*: enteneu 'caramella', flauta o flabiol de pastor.

fer-ne prova y punir tal gosar. E concordat que lur cantar jutjàs Tinoli, en lo mig del seu munt se segué⁵³ per hoir-los, apartant les fulles de grans rouras de les sues orelles, penjant les glans pertot en les sues galtes. Girat al déu pastor axí digué:

5 —Començau quant vullau, que disposat és lo jutge de hoir vostre cant.

Començà Pan a sonar las agrestas flautes y ab lo seu cantar desacordat sol pleÿa al grosser Mida, per sort trobant-se en tal loch. Aprés de haver hoït aquest, lo sagrat Tinoli girà la sua cara per hoir Apollo, lo qual estave coronat de lorer prés del munt de Parnaso, y sostenint la viola⁵⁴ ab la sua mà esquerra, movent ab la dreta lo arquet ab gran compàs sobre les cordes de la viola. Per la dolçor de tal so vensut Tinoli, loant la música de Apollo, condemnà la de Pan⁵⁵, manant les canyes mal ajunyides és- {94a} ser sotsmeses a la viola de aquell, qui restà molt content de la justa sentència que entre ells havia promulgada lo sagrat mont de Tinoli⁵⁶. Tots los hoints loaren tal sentència, y sol entre tants lo grosser Mida reprenia aquella, preferint la veu de Pan a la del gran Apollo, a què no poch indignat, girant-se lo senyor de la dèlfica isla, digué semblants paraules:

—Rahó és que orelles qui tal jutgen sien remunerades, y perquè de vuy avant pugau millor hoir la música de Pan, les vos crexeré yo⁵⁷.

20 Y acabant lo déu semblants raons, les orelles de Mida, crexent, prengueren forma de orelles de ase, de on Mida, envergonyit y desijant cobrir-les, ordenà de portar, de aquell dia avant, en son cap una mitra⁵⁸, qui, de través posada, ab los dos corns cobria les sues grans orelles. Mes no pogué celar tal novitat al barber qui li reÿa⁵⁹ lo cap, mes ab estret jurament li imposà cura de tenir-ho secret. E com és de costum que a les coses vedades tenim més inclinació, desijant de publicar aquelles, empatxat de vergonya y estret per lo jurament, com no pogués ab algú raonar-se'n, exint de la ciutat, en un camp féu un forat, y, posant la sua boca a la vora de aquell, començà tals raons:

—Hoya la terra, pus que altres no pot, esta gran maravella, que lo rey Mida té les orelles de ase⁶⁰ —y partí de aquell loch, tornant ab la terra a cobrir lo forat. Y tantost sobre ell nasqué un bell canyar, de qui les canyes, mogudes per lo vent, ab tal so explicant la vergonya de {94b} Mida, dèhian cantant los següents versos:

35 LO CAP DE REYAL CASE
TÉ LES ORELLES D'ASE⁶¹.

CAPÍTOL QUART, TRACTANT L'EDIFICI E DESTRUCTIÓ DE LA PRIMERA TROYA, AB LA NATIVITAT DE ACHILES

6 Pan] pau || 12 Pan] pau.

⁵³ *se segué*: el subjecte és el Tmole.

⁵⁴ *viola*: enteneu 'viola', instrument de corda.

⁵⁵ *loant la música de Apollo, condemnà la de Pan*: de l'italià 'che Appollo sonava meglio che Pan' (2001: 515).

⁵⁶ *qui restà molt content de la justa sentència que entre ells havia promulgada lo sagrat mont de Tinoli*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

⁵⁷ *Rahó és que orelles qui tal jutgen sien remunerades, y perquè de vuy avant pugau millor hoir la música de Pan, les vos crexeré yo*: resum de l'italià 'In verità, re Mida, che voi avete ottima e bona opinione! e si ve dico che voi avete uno buono udire e, acciò che voi udiate meglio per lo tempo che ha a venire, voglio che voi abbiate magiori orecchie' (2001: 515-6), mentre que el llatí no té l'estil directe.

⁵⁸ *mitra*: enteneu 'capell'.

⁵⁹ *reÿa*: enteneu 'raïa, rasurava' (DCVB, s.v. *raure*).

⁶⁰ *Hoya la terra, pus que altres no pot, esta gran maravella, que lo rey Mida té les orelles de ase*: de l'italià 'Lo re Mida ha l'orecchie dell'asino' (2001: 516), mentre que el llatí té el passatge en estil indirecte.

⁶¹ *LO CAP DE REYAL CASE TÉ LES ORELLES D'ASE*: de l'italià 'Lo re Mida ha l'orecchie asinine' (2001: 517), mentre que el llatí no té la citació dels versos i només indica que les paraules enterrades són repetides pel vent.

Venjat per tal manera Apolho del rey Mida, desemparà lo mont de Tinoli y, per l'ayre portat, arribà en Frígia. En aquell loch, enmig de la mar Sigea y Retea⁶², era un vell altar del gran tronador Júpiter, y fon-hi en lo temps que en tal loch Lamuedon⁶³ començava los murs de la primera Troya, qui veent
 5 ensemps ab l'obra començada créxer los treballs y despeses, desfiant de son propri poder, Apolho y Neptuno conduhí ab oferta de paga en metre les lurs mans en aquella gran obra. Y com los dos, prenent forma humana, haguessen acabades les pomposes muralles, demanant al rey Lamuedon la paga que·ls havia oferta, negà aquell, jurant que may res promès los havia, de què molt
 10 indignat lo gran déu de les mars dix:

—No passarà sens pena aquesta gran fallença⁶⁴!

Y girà lo gran cós de sas aygües contra los murs de la avara Troya. Ygolant los camps ab les sues ones, guastà tots los esplets⁶⁵ que éran en aquells, y no content de açò condempnà Exiona, filla de Lamuedon⁶⁶, a ésser devorada de
 15 un {94c} monstuós animal de la mar. Y mentre que estave la delicada donzella sobre una roca ligada prop la mar, esperant la gran bèstia per ésser devorada, passant Hèrcules, sots esperança d'obtenir los cavalls engendrats per Zèphiro en lo estrem de ponent, promesos per Lamuedon a qui desliurà la filla⁶⁷, emprengué de desliurar aquella. Y portada a fi tan loable empresa, no
 20 sostench lo victoriós cavaller ab paciència ésser-li negada la paga a son vençre promesa, ans ab host de invincibles cavallers combaté y subjugà, vencent les muralles del rey dos vegades perjur. Y partides entre aquells qui seguit lo havían las riqueses de Troya, no restà sens premi Telamon, ans li donà Hesíona, filla de Laumedon, pus Pelleu⁶⁸ era casat ab la deessa Tetis, y no
 25 menys se estimave del sogre que de l'avi, perquè ésser nét de Júpiter molts han aconseguit y casar ab tal deessa ell sol havia merescut.

Lo casament de Pelleu y de Tetis fon en semblant manera, perquè lo vell Protheu havia dit a la deessa Tetis prophetizant axí:

—Tu concebràs un fill qui passarà en fama los actes de son pare y tindrà
 30 entre·ls hòmens major nom que aquell.

Per on tement lo déu Júpiter que en lo món no succehís major qui·l lançàs de son regne, com féu ell a Saturno⁶⁹, si bé en lo secret fon enamorat de aquesta deessa de la mar, tostemp fugí de complir son desig tement tal successor, y manà lo grat que ell tenia concebut passà's en lo seu nét Pelleu,
 35 qui girà la cura {94d} de sos treballs en obtenir de aquella los plaers que amor dispensa entre dos qui bé·s volen⁷⁰. És una plage en la terra de Emònia⁷¹, a on vora la mar és una gentil cove enmig de un bosch de murtra tan ordenat y compost, que, mirant-lo duptaven si era natural o obrat per humana indústria, affermant-se los més que [en] aquell hedifici tenia major part la art que la

34 lo] la || 39 [en]] om.

⁶² *Sigea y Retea*: enteneu 'del Sigèum i del Reteu', muntanyes de la Tròade.

⁶³ *Lamuedon*: enteneu 'Laomedont', rei de Troia.

⁶⁴ *fallença*: enteneu 'falta'.

⁶⁵ *esplets*: enteneu 'collites'.

⁶⁶ *Exiona, filla de Lamuedon*: per 'Exiona' enteneu 'Hesíona', filla de Laomedont i muller de Telamó; de l'italià 'Essiona, figliuola de Laumedonte' (2001: 518), mentre que el llatí té 'regis (...) filia' ('la filla del rei', *Met.* XI.211).

⁶⁷ *sots esperança d'obtenir los cavalls engendrats per Zèphiro en lo estrem de ponent, promesos per Lamuedon a qui desliurà la filla*: en referència als cavalls divins entregats a Tros, rei de Troia i pare de Ganimeses, a canvi del fill raptat; Laomedont els havia promès a Hèrcules si aquest alliberava la seva filla.

⁶⁸ *Pelleu*: germà de Telamó i pare d'Aquiles.

⁶⁹ *com féu ell a Saturno*: de l'italià 'si come elli medesimo aveva fatto a Saturno, suo padre' (2001: 520), no present en llatí.

⁷⁰ *qui girà la cura de sos treballs en obtenir de aquella los plaers que amor dispensa entre dos qui bé·s volen*: amplificació de tipus amorós del llatí 'et amplexus in virginis ire marinae' ('i vagi a unir-se amb la donzella marina', *Met.* XI.228).

⁷¹ *Emònia*: llegiu 'Hemònia', nom antic de Tessàlia.

natura. En aquest loch, nua, sobre un carro portat per dos dalfins enfrenats⁷², sovint les nits per reposar exia la gran Tetis, y Pelleu, aguaytant tots sos actes, havent vist un jorn l'exir de la deessa, vench, y, mentre dormia, assejà ab engan sobrar la porfiosa⁷³ virginitat de aquella. Y tenint-la ferm estreta ab sos braços, si no que ella, mudant vàrias formes, vencia la força de Pelleu, fôra restat vencedor de la luyta. Convertida en aucell, les ales sens tarda pres lo enamorat, après mudant-se en arbre, a les branques de aquell se afferrà Pelleu; la terça forma en què's transformà Tetis fon de terrible tigre, de la qual espantat fugí Pelleu, y girat a la mar, a tots los déus del pèlech demanave ajuda, escampant vi sobre les aygües lurs y fumant odorants encensos a mescle de⁷⁴ les corades⁷⁵ dels animals cremats, fins que, mogut Proteu⁷⁶ per aquests sacrificis, exint de la mar, li donà tal resposta:

—No duptes, Pelleu⁷⁷, que tu hauràs los tàlems desijats fent lo que jo't diré. Quant en la cova la veuràs adormida, liga ab fort ligam los membres de aquella, y no t'engan lo mudar moltes formes, mes ab {95a} lo dit ligam té fort estret qualsevulla forma en què sia mudada fins que torn en la sua —. Y acabant Protheu semblants raons, tornà sota la mar, mesclant l'aygua de les ones ab ses derrerres paraules.

E ja acostant-se la nit, cuytant lo sol per pondre's⁷⁸, vench Tetis per reposar dintre aquella cova on no tardà de seguir-la Pelleu, ab despert ull descobrint sa venguda. Y mentre que dormia, seguint lo consell de Protheu, la ligà ferm per lo mig, y, començant ab aquella la luyta, se defensà mudant vàrias formas fins que's sentí ligada, y lavors jamegant dix les següents paraules:

—Vençut haveu, Pelleu, y no sens divinal ajuda. Pus que los fats ho volen, no us vull contrastar.

E axí Pelleu casà ab la deessa que desijave. Tant qual com del seu acostament restàs prenyada, parí lo gran Achilles, y fon complida la antiga prophècia, perquè passà en valer a son pare⁷⁹.

CAPÍTOL QUINT, TRACTANT LA CONVERSIÓ DE DEDALION EN ESPERVER

Restave Pelleu en gran prosperitat, gloriós per tal muller y fill, y sinó que ab ses mans donà mort a Focho, son germà⁸⁰, de tots sos fets se poguera loar. Y axí, enculpat de haver mort aquell, axellat⁸¹ de sa terra, arribà en la

4 tenint-la] teuint la || 6 Convertida] co / vertit. *Amb una titlla de nasal damunt la o* || 15 lo] o. *Amb un espai en blanc per a la l.*

⁷² *sobre un carro portat per dos dalfins enfrenats*: per 'enfrenats' enteneu 'embridats'; del llatí 'frenato delphine sedens' ('asseguda en un dofí embridat', *Met.* XI.237), que l'italià no tradueix. La imatge és lleugerament diferent en català, més majestàtica amb l'aparició del 'carro', la qual segurament força la duplicació del nombre de delfins.

⁷³ *porfiosa*: enteneu 'porfídiosa', enteneu 'obstinada'; afegitó del català, no present en italià.

⁷⁴ *a mescle de*: enteneu 'barrejats amb' (*DCVB*, s.v. *mescla* 1).

⁷⁵ *corades*: enteneu 'vísceres'.

⁷⁶ *Proteu*: de l'italià 'Proteo' (2001: 520), mentre que el llatí té 'Carpathius (...) vates' ('el poeta Carpaci', *Met.* XI.249), en referència a Càrpatos, l'illa de l'Egeu on se situa Proteu, segons una tradició seguida també per Virgili, però no per Homer, que situa Proteu a Egipte; vegeu Álvarez-Iglesias (1995: 603, n. 1336).

⁷⁷ *Pelleu*: de l'italià 'Pelleo' (2001: 520), en llatí 'Aeacide' ('Eàcida', *Met.* XI.250).

⁷⁸ *ja acostant-se la nit, cuytant lo sol per pondre's*: de l'italià 'Ed essendo el sole passato al Ponente' (2001: 520), mentre que el llatí té 'pronus erat Titan inclinatoque tenebat | Hesperium temone fretum' ('Ja devallava el tità, i al mar del capvespre tenia adreçat el timó' (Parramon 1996: 285), *Met.* XI.257-8).

⁷⁹ *y fon complida la antiga prophècia, perquè passà en valer a son pare*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁸⁰ *Focho son germà*: de l'italià 'lo suo fratello Foco' (2001: 521), mentre que el llatí té 'Phoci' ('Focos', *Met.* XI.267).

⁸¹ *axellat*: enteneu 'exiliat' (*DCVB*, s.v. *exellar*).

província trachina⁸², a on sens força ne homey⁸³ regnava Ceyo⁸⁴, fill de Lucífer, semblant a son pare ab cara resplandent. Y vench {95b} Pelleu en la terra de aquest en temps que·ls actes del rey Ceyo, molt dessemblants dels seus, senyalaven dolor per lo germà perdut. A on pus fon Pelleu arribat,
 5 fadigat de l'anciós camí, acompanyat de poch, entrà en la ciutat, dexant en una vall fora dels murs lo restant de sa gent ab una mandra⁸⁵ de bestiar que havia portada. Y haguda hora de ésser per lo rey hoït, entrant en la reyal sala, davant aquell exposà la summa⁸⁶ de sos fets, no callant-se la noblesa de Júpiter son avi y de sa muller Tetis, sol cobrint, ab raons de nou fengides, la
 10 causa de sa venguda, no parlant de la mort del germà. Demanà al rey en gràcia loch per poder estar dins la ciutat o fora en lo regne, a què Ceyo benigne respòs en tal manera:

—Pelleu, los béns de Febo y lo meu regne a tots són fets comuns, y no és la mia terra tancada a algú. Dexau treball de publicar lo valer vostre tan
 15 conegut, y de vostres passats. No despengau més prechs y de ma trista terra preneu aquella part que més vos satisfà, que quant veeu serà fet a plaer vostre. E ja plagués als déus que·m fos vengut tal hoste en temps de major alegria! — cloent aquestes noves ab sospirs y grans plors, per on mogué lo desig de Pelleu a saber de tal dolor la causa, a qui responent dix:

—Per ventura, Pelleu, vós vos pensau que lo esperver qui vuy viu de rapina y encalça los altres aucells sia estat tostemp cubert de plomes? No és ab veritat, ans bé és estat home y vuy reté senyal de la passada feri- {95c} tat del seu ànimo, perquè tostemp fon bellicós y dispost en fer injúrias y forces. Fon nomenat Dedalion, ensemps ab mi fill de aquell clar pare qui en lo cel hix
 25 derrer e condueix la Aurora⁸⁷, més fom⁸⁸ diversos en les condicions, que a mi tostemp plagué la pau e viure reposat ab ma cara muller, y a mon frare pleÿa de seguir ab armes les conquestes, y ab aquella virtut que vuy venç los aucells subjugà moltes terres y reys. Tengué aquest germà meu una filla, y lo nom d'ella Lichiona⁸⁹, dotada de grans gentileses entre les donzelles de la sua edat, da qui molts nobles foren anemorats, y complits los quatorze⁹⁰ anys de la sua edat, fon vista en un dia per Febo y Mercuri, venint la un de la isla de Délfon y l'altre del coll sileneho⁹¹, y en un mateix temps fon per los dos amada. Sercaven, emperò, aquests dos déus enamorats temps e manera per satisfer a lur plaer⁹², y deslberant en si mateix Apollo de esperar la nit, no podent més
 35 dilitar Mercuri lo pler tan esperat, se acostà a ella, y tocant sa persona ab la verga potent causadora del son, complí en ella l'anemorat desig. Y venguda la

⁸² *trachina*: del llatí 'Trachinia' ('dels traquis', *Met.* XI.269), en referència a la ciutat de Traquis a la Tessàlia, al peu de l'Eta, on Hèrcules va preparar la seva pira funerària; l'italià té 'Tracia' (2001: 521).

⁸³ *homey*: enteneu 'homicidi' o 'mort'.

⁸⁴ *Ceyo*: enteneu 'Cèix', fill de Lucífer, rei de Traquis i espòs d'Alcione.

⁸⁵ *mandra*: enteneu 'ramat'.

⁸⁶ *summa*: enteneu 'part substancial d'uns fets'.

⁸⁷ *aquell clar pare que en lo cel hix derrer e condueix la Aurora*: referència a Lucífer. Aquest va ser pare de Dedalió, que es llançà des d'una roca quan la seva filla Quione fou morta per Diana; llavors, Dedalió va ser transformat en esparver.

⁸⁸ *fom*: enteneu 'förem'.

⁸⁹ *Lichiona*: enteneu 'Quione'; forma mixta a partir de l'italià 'Elione' (2001: 522) i del llatí 'Chione' (*Met.* XI.301). No hem trobat cap variant testimoniada en Jahn (1823). La forma catalana es pot explicar perquè Alegre ha llegit la primera 'E' de l'italià com a conjunció i comparant el nom restant ('lione') amb el llatí, ha arribat a la conclusió que l'italià s'havia deixat la síl·laba 'Chi' abans de '-one' i ho ha restituit, però sense eliminar la síl·laba 'Li' anterior, deformació de l'italià.

⁹⁰ *quatorze*: de l'italià 'XIII' (2001: 522), o del llatí 'bis septem' ('dues vegades set', *Met.* XI.302).

⁹¹ *sileneho*: enteneu 'de Cihene', muntanya del nord-est d'Arcàdia; del llatí 'Cyllenaeo' ('de Cihene', *Met.* XI.304), que l'italià no tradueix.

⁹² *Sercaven emperò aquests dos déus enamorats temps e manera per satisfer a lur plaer*: afegit del català, no present en llatí ni en italià.

nit, transfigurat Apol·lo en forma d'una vella, enganant-la y entrant en la cambra de aquella⁹³, axí mateix complí lo que volia. Y com dels dos fos restada prenyada, parí dos fills, qui en lurs actes davan senyal dels pares que engendrat los havían. Per què Eutàlich⁹⁴, fill de Mercuri, fon en furta molt
 5 destre, y ab raons del negre feya blanch; e Pilemon, fill de A- {95d} pol·lo, sonava de una viola y cantava molt bé. ¡Quant crexia la noblesa de ma neboda haver de dos tan nobles déus concebut dos fills tals, essent filla de victoriós pare y néta del gran Júpiter! Mes sovint és a molts dampnosa la glòria y, certament, a aquesta nougué⁹⁵, perquè ab tants béns presumí valer més que
 10 Diana, maldient la cara de aquella, per on encesa en ira la casta deessa dix:
 »—Pus no't plau la mia cara, plauran-te los meus fets!
 »Y sens triga, collant lo seu fort arch, tirà una sageta dignament apuntant-la en la lengua culpable. Morí, e no dexà la lengua nafrada, morint, de maldir a Diana. ¡Quant miserable dolor y pietat sentí lo meu cor, vehén la mort de
 15 aquella a qui lo dol del pare prometia de prest fer companyia! Treballave yo ab totes mes forces de consolar mon frare, qui veent en les obsèquies de la morta donzella cremar lo cors de aquella, quatre voltes volgué lançar-se en lo foch y altres tantes fon retengut per mi y per los altres, fins que, arrencant lo cors de nosaltres, fugí ab tanta leugeria que als seus peus paria de nou ésser donades ales. Y, alegre, ab desig de morir, axí fugint, pujà en una penya de
 20 l'alt mont de Pernaso, de on com se lançàs, havent mercè lo gran Apol·lo d'ell, en aucell lo mudà, sospenent ab noves ales lo seu cors en l'ayre. Féu-li lo bech dur y corvat, y les ungles agudes, voltades com a hams. E axí, les forces de l'antich cors, mudades en l'aucell, combaten ab los aucells, {96a} y ell anujat
 25 causa anuig als altres.

CAPÍTOL SISÈ, TRACTANT LA CONVERSIÓ DEL LOP DEVORADOR DELS BOUS DE PELLEU EN MARBRE, Y LA MORT DE PELLEU

Hi mentre lo fill de Lucífer comptave tals miracles a Pelleu del germà convertit en esperver, vench corrent ab lo alè cansat un dels pastors que havia
 30 dexats lo fill de Èaco en guarda de sos bous, cridant:
 —Pelleu, Pelleu, jo us aport nova d'una gran desventura! —y cansat per lo córrer no podia parlar. Estave Pelleu en dupte, y Ceyo no sens por, quant al pastor girat digué:
 —No tardes en dir qualsevulla gran mal, que la por de pijor me té tan
 35 congoxat que repòs no·m consent⁹⁶.
 Y aquell començà:
 —En la hora que lo sol ab ygal compàs mesurave lo die, per descansar la sesta⁹⁷ de tan soberga calor, portí los bous a pendre ayre en la riba del pèlech. Y aquí, en l'arenal, part de aquells se bolcaven y jaent de costat miraven les
 40 ones de la mar, altres en diverses parts prenent plaer passejaven, altres nadaven traent los colls sobre les suaus ones. En la ribera de aquella mar se mostrave un temple, no daurat de marbres mes fet de fust, lo qual los navegants havían consecrat a les nimphas nerehas y al gran déu Nereyo. Y axí m'o dix un pescador qui en aquell arenal los filats axugave. Davant aquest vell

3 en] eu || 4 Eutàlich] entalicho.

⁹³ enganant-la y entrant en la cambra de aquella: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁹⁴ Eutàlich: enteneu 'Autòlic'; del llatí 'Autolycus' (*Met.* XI.313), mentre que l'italià té 'Ottolico' (2001: 523).

⁹⁵ nougué: enteneu 'va fer mal' (*DCVB*, s.v. *noure*).

⁹⁶ No tardes en dir qualsevulla gran mal que la por de pijor me té tan congoxat que repòs no·m consent: de l'italià 'Di seguramente ciò che tu vuoi, senza alcuna paura' (2001: 525), mentre que el llatí té 'quodcumque ferat, iubet edere Peleus' ('Peleu li mana dir el que sigui que porti', *Met.* XI.350).

⁹⁷ sesta: enteneu 'calor de la migdiada' (*DCVB*, s.v. 3).

temple esta- {96b} ve un bosch de salzes, del mig del qual ab gran fúria hisqué un lop molt brau, en la granesa passant tota forma de lop. Portave la boca sangonosa y los seus ulls paria que lançassen flames de foch ensès, en lo qual, encara que mostrassen eguals forces la ràbia y fam, avançave la ràbia,
 5 que no content de matar aquells bous que pogueren bastar en levar-li la fam, nafrave ab rabioses dents quants devant li venían, y gran part de nosaltres, mentre·ls bous defensàvem, tants n'á morts y nafrats, que la aygua ans clara se és tenyida de vermella color. Mes la triga és dampnosa y lo mal tan cert que duptar no consent. Per ço, senyor, si voleu salvar los pochs que us resten,
 10 anem tots ab les armes a matar lo brau lop.

 Axí acabave lo pastor de explicar lo dan a son senyor, y Pelleu mostrà ferne poch cas, ans recordant-se de la culpa comesa, pensà que les nimfes nerehas volian presentar a Focho, per ell mort, en infern los seus dans, prenent de açò conort. Mes lo rey manà armar los seus, ab los quals en persona anar
 15 desliverave, sinó que Alsíhone⁹⁸, sentida la remor, axí com stave ab cabells descomposts, hisqué en la gran sala y, lançada sobre lo coll del seu amat marit, mullant la cara de aquell de les humides làgremes, ab gracioses paraules quant pogué lo pregà que restàs ell y trametés los altres, perquè ab una vida conservàs dues ànimes; a qui mentre plorave axí respòs Pelleu⁹⁹:

20 —Dexau, noble reyna, la gentil y piadosa por, que yo tench per com- {96c} plida la graciosa oferta del rey, vostre marit, ni per lo present me plau pendre armes contra los monstros divinals: adorar, y no combatre, se deu la ira dels déus.

 Era sobre un coll una gran torra sobre lo port, loch plasant dels navilis cansats, y en aquesta, ensemps pujant, miraven d'ella los bous nafrats ageguts
 25 en la arena, y enmig d'ells lo lop tot sangonós, no dexant de matar. Y començà Pelleu, dreçant devés la mar les mans, pregar Sàlmacis¹⁰⁰ que finís la sua ira y volgués relevar tal dan de la sua mandra¹⁰¹, mes no essent moguda per sos prechs aquella, la sua muller Tetis, socorrent al marit, mentre lo lop discorria
 30 matant, tenint un bou afferrat per lo coll fon convertit en marbre¹⁰², mudant ensemps ab lo cors la color, la qual amostre que no és vertader lop ne deu ésser temut.

 Hi après de açò, los fats no consentint que Pelleu reposàs en aquesta terra, axí vagabunt y axellat arribà en Magnèsia¹⁰³, a on fon mort per Acast de
 35 Emònia, pagant lo dan de Focho son germà.

CAPÍTOL SETÈ, COMENSANT A TRACTAR LA TRISTA HISTÒRIA DE CEYO HE ALCÍONE, AB LA GRAN FORTUNA EN QUI CEYO NEGÀ

 Entre aquestes coses renovant en lo recort de Ceyo los dans de son germà, combatut de noves ànsies, desliberà anar a la isla de Délon per consultar
 40 Apolho de sos fets, {96d} perquè lo camí per lo temple de Délfon empatxava Forbas¹⁰⁴ ab cruel guerra. Mas, com acostumave a la cara muller primer comunicar tots los seus pensaments, cridant Alcíone, primer li descobrí la sua voluntat. Sentí aquella d'un novell fret gelar tots los seus membres, y, abundants làgremes regant la descolorida cara, tres vegades volent començar a

15 Alsíhone] alsinohe || 34 Magnèsia] mague / sia.

⁹⁸ *Alsíhone*: enteneu 'Alcione', filla d'Èol i muller de Cèix, transformada en alcíó.

⁹⁹ *Pelleu*: de l'italià 'Pelleo' (2001: 525), en llatí 'Aeacides' ('Eàcides', *Met.* XI.389).

¹⁰⁰ *Sàlmacis*: de l'italià 'Salmace' (2001: 525), mentre que el llatí té 'Psamathen' ('Psámate', *Met.* XI.398), nimfa marina i mare de Focus.

¹⁰¹ *mandra*: enteneu 'ramat'.

¹⁰² *fon convertit en marbre*: en referència al llop.

¹⁰³ *Magnèsia*: regió i península de la Tessàlia.

¹⁰⁴ *Forbas*: enteneu 'Forbant', rei dels flègies, a la Tessàlia, que van saquejar el temple de Delfos.

parlar, altres tantes per plorosos sanglots fon la veu empatxada; y axí complanyent començà:

—Qual culpa mia, senyor a mi tan car, ha mudada axí la vostra pensa, que dexada la ànsia que de mi haver soliau, hajau pogut desliberar anar-vos-ne
5 sens mi? Ja us plau lo navegar que tant abominàveu, y ja preneu més plaer de ésser-me absent que de ma companyia. Si encara pensàs que anasseu per terra, sol sentiria anuig per ésser luny de mi, mes no hauria por. Les aygües me espanten y la trista ymage de la mar, que no ha molt he vistes a la vora de aquella les taules d'un navili perdut. Ay, quant sovint en los sepulcres han
10 legit los meus ulls los noms de molts negats en les pedres, no tancant los lurs cossos! Pensau-hi més, senyor, e si-s pot, millor desliberau, y vana esperança de ésser gendre de Èolo, qui té los vents tancats e quant vol abonansa¹⁰⁵ la mar, no engan vostre ànimo, perquè pus són una volta exits los vents sobre les ones, no-ls és res contrestat, ans a lur plaer no sol offenen la terra y la mar,
15 mes de les altes núvols ab contrast trauen los trons y lamps. Yo conech bé lur fúria, qui criant- {96bisa} me petita en casa de mon pare veya sovint lurs actes, y tant com d'ells tinch major conexença estime més lo dan que poden fer. O si mes raons en vós no troben loch, ans teniu ferm preposít de seguir tal viatge, haja almenys aquesta gràcia: que us ne porteu a mi, perquè essent
20 present no passaré congoxa sinó dels mals que los dos sentirem.

Per tals raons y làgremes de la cara muller fon mogut a plorar lo marit, en qui no reposave menor forsa de amor. Mes ni los preposats perills de la mar ni los prechs de Alcíone bastaren en conduhir-lo a dexar tal empresa, ni admeté la sua companyia en tan perillós viatge. Moltes raons li deya per a consolar lo
25 seu temerós pits, mes negunes bastaren en amansar lo soberch dol de aquella, a les quals en la fi ajustà tals paraules ab què doblégà, pus alre no y podia fer, lo cor de sa muller:

—Tota petita triga als que s'àman és gran, mes jo us jur per los déus de ma pàtria, que si los fats mon venir no empatxen, ans que la luna no haurà dos
30 vegades reumplits los buyts corns, vós me veureu tornat.

Ab aquesta oferta perdé del tot la esperança Alcíone de poder ab prechs revocar lo viatge de Ceyo, qui, sens tarda fahent metre a punt la galera per anar a la ysla de Délon, vengut lo dia que devia partir, tement lo mal venidor Alcíone, a penes sobrada de grans làgremes pogué formar les paraules del
35 darrer comiat, e, seguint los passos del marit fins a la vora de la mar, viu em-{96bisb} barcar aquell. Y rompudas les ones ab braços de esforçats galiots, lunyant-se la galera de terra, Ceyo assegut en la popa de aquella y Alcíone en la arena ab senyals reparaven la falta del parlar, seguint ella ab los seus ulls la galera, tant com bastà la força de aquells. Y ja lunyada tant que veure no-s
40 podia, tornà en lo reyal palau Alcíone, tant més anujada quant se trobave sola en aquells lochs a on del seu marit estar acompanyada havia acostumat.

Partida la galera del port, lo destre còmit¹⁰⁶, levats los remes de frenell¹⁰⁷, ysant los corns de les entenes fins al més alt de l'arbre, portant totes les veles recullían tant vent com los venia, y quasi navegant a mig golf¹⁰⁸, la vinent nit
45 començaren, blanquejant, a inflar les ones de la mar, refrescant ab gran força lo bufar del levant, lo que mirant ab despert ull lo còmit ab alta veu cridà:

—Calau¹⁰⁹ y fora veles!

Mes l'encontra de la mar y del vent empatxave la execució del comendar de aquell, no essent hoïda la veu sua ni lo siulet per la remor de tan nova

45 blanquejant] blauejat. *Amb una sola titlla de nasal damunt la segona a.*

¹⁰⁵ *abonansa*: enteneu 'asserena'.

¹⁰⁶ *còmit*: enteneu 'oficial de galera'.

¹⁰⁷ *frenell*: enteneu 'cap de corda amb què es lligaven els remes dins una nau o bé unes naus amb altres' (*DCVB*, s.v.)

¹⁰⁸ *golf*: enteneu 'gran extensió de mar situada lluny de terra' (*DCVB*, s.v. 1.2).

¹⁰⁹ *Calau*: enteneu 'abaixeu'.

fortuna. E per ço, sens orde uns entenían en calar las entenas, altres en fer rembades¹¹⁰ y, rompent l'una mar contra l'altra, ab veles rompudes batían les antenas a l'arbre. Y mentre que axí sens ley de marinatge estava la galera, tostemps la mar crexia, y lo contrast dels vents. Espantà's lo còmit, e tots los mariners confessen no entendre ne saber-se regir en aquesta fortuna, qui certament avançave lur art: tan gran brogit per totes parts se hoÿa que·ls {96bisc} treya de tot seny. Los passatgers cridaven agrament, la exàrcia¹¹¹ siulave l'encontra de les ones y los trons ab gran remor lur hoir espantave. Y tant se alçà la mar que quasi se yguerà ab lo cel, y traent les arenes del fons semblave en la color a la aygua de Estígia. La galera algunes hores se trobave tan alt sobre les ones, que·ls paria de una alta muntanya mirar en una escura vall, altres hores tan baix que·ls paria del més pregon d'infern mirar en lo cel. E axí, la galera, combatuda dels vents, se començà a obrir, donant camí a l'entrar de les aygües. Y ab semblant tempesta començà a caure tan espès y gran calabrujó¹¹², que paria aquella nit lo cel caygués a troços, mesclant-se ab la mar les celestials aygües. No reluhia lo cel per alguna estela, ans la cega nit doblave la foscor, si bé algunes hores rompían la espessa escuredat les ones enceses per los lamps. Dins lo buch de la galera combatían les ones, e entre tantes una ab major fúria la investí per proa, metent-la quasi a fons, de manera que afonada una part de aquella, la altra, treballada, nadave sobre l'aygua, per on mancà la art y perderen l'esforç los mariners e còmit; y, combatuts per totes parts de la mar y del vent, no y havia algú que escusàs lo plorar, ans de por sobrepesos quascú endreçave als déus sos devots prechs, jutjant benaventurada la mort de aquells qui en les obsèques sentien lo plor de sos parents. Y estenían los braços sens ésser hoïts devés aquella {96bisd} part a on los paria dever ésser lo cel, perquè la nit e la fortuna torbaven tant l'arbitre de lur juý que jutjar no u sabían. Venia'ls a recort, per créixer més dolor, la pèrdua dels germans y parents, y a cascú de la més cara penyora que en sa casa dexave. Y al rey sol dolia la pèrdua de la cara muller, ne de la boca del fill de Lucífer, alre cridant-se hohia sinó lo nom de Alcíone, la absència de la qual entre tants mals li portava conort, pensant que era escusada de tan cruel perill. Mes volguera, morint, mirar la sua terra y lo loch on estave aquella, y no podia jutjar de qual part era. Per tan espessa boyra era cubert lo cel! Y mentre axí desconfortats estaven, un espès fibló se n'aportà lo timó y lo arbre¹¹³, y no ab menor força e remor entrà a fons la galera, que si arencats de rael los monts de Àton y Pindo fossen lançats en la mar, ab la qual la major part dels hòmens negà sens pus surar; altres, nadant ab alguns troços de la galera perduda, algun poch la certa mort detardaven, y ab aquella mà ab qui er·avesat¹¹⁴ tenir lo reyal ceptre, afferrat en un tros de la popa, en va cridant la ajuda de son pare y sogre, nadave Ceyo sobre les ones. Y sovint replicave lo nom de sa muller, pregant los déus que almenys complissen lo seu derrer desig y que portàs la mar lo seu cors davant los ulls de aquella, perquè fos enterrada la carn sens sentiment per mans de sos amichs. Axí nadant, tantes vegades com sobrave les ones, nomenave {98a} Alcíone, fins fon¹¹⁵ per una ona de negra mar acabuça't de tot.

La estela de Lucífer la vinent nit se mostrà tan escura, que entre les altres, com acostuma, no era coneguda, volent, pus no podia devallar de l'alt cel per

¹¹⁰ *rembades*: enteneu 'plataforma elevada damunt la proa d'una galera i des de la qual es dominaven les galeres enemigues' (DCVB, s.v. *rambada*).

¹¹¹ *exàrcia*: enteneu 'cordam i altres ormeigs que serveixen per a la maniobra d'una embarcació' (DCVB, s.v. *eixàrcia* 1).

¹¹² *calabrujó*: enteneu 'calamarsa' (DCVB, s.v. *calabrujó*).

¹¹³ *arbre*: enteneu 'pal de la nau'.

¹¹⁴ *er·avesat*: llegiu 'era avesat'; a l'incunable la forma que apareix amb regularitat és 'avesar', no 'vesar'. Només hi ha dos casos sense 'a': aquest i 'ombr·avesada' (TF X.7), que hem editat com si fossin formes amb 'a', predominants en el còdex, i per tant, amb aglutinació.

¹¹⁵ *fins fon*: enteneu 'fins que fou' (DCVB, s.v. *fins* 1e).

ajudar al fill, mostrar ab la cara velada de espessa escuretat lo dol que de perdre'l sentia.

CAPÍTOL VUYTÈ, ACABANT LA HISTÒRIA DE ALCÍONE, AB UNA GENTIL FICTIÓ DE LA CASA DEL SOMNI Y DELS ACTES DE AQUELL, AB LA CONVERSIÓ DE CEYO E DE SA MULLER EN AUCELLS NOMENATS ALCINAS¹¹⁶

La filla de Èolo, ignorant aquest mal, estava comptant les nits y aparellave ab esperança de gran pler robes per abillar a son marit y a ella quant fós tornat aquell. Y tots jorns visitave tots los temples dels déus, pregant per la salut y prest retornament de son marit, qui ja no era home, e ab més devoció endressave sos prechs a la deessa Juno, la qual, no volent sostenir pus de ésser pregada per la salut de un mort, cridant ací la sua Iris, axí li començà a dir:

—O, fel nunciadora de la mia paraula, anau sens tarda a la sala del Somni, pregant-lo de ma part que trameta algú de sos ministres en la nit {98b} a Alcíone, qui ab veritat la faça certa de la mort del marit.

En la fi de tals raons, vestida Iris de la roba de mil colors y senyalant lo cel ab lo seu arch, per aquell anà al gran palau del Somni.

És prop de Chimèria¹¹⁷ un cavat munt molt alt, sots lo qual ab gran espay se estén una cova a hon los raigs del sol deguna hora del dia no poden penetrar, ple de núvols y calija, en lo qual loch no ha galls, qui ab lo lur cant cascuna hora solliciten la venguda del dia, ni lo ladrar de cans bascosos¹¹⁸ entreromp lo repòs de la callada nit, ni crida alguna oca, no y canta rosinyol, no y cridan lops, ne los moltons y bèlan, no són mogudes per algun vent les fulles de aquells arbres, ni s'i sent murmur de veus humanes. Sol lo Oci mut habita en tal loch. De una roca enmig de aquella cova hix un bras d'aygua de la del riu de Lethes¹¹⁹, qui ab suau murmur covida a dormir. Devant la entrada de aquesta cova ha molts cascalls florits e innumerables herbes, de la let y such de les quals cull la nit y escampa sobra l'umida terra per induhir son en los ulls dels mortals. Y perquè no faça remor lo tancar y obrir de les portes, està tostemp uberta, sens guàrdia ni portés. En lo mig d'una sala, dintre aquesta cova, estave un bell lit de fluxell¹²⁰, en lo quall jau lo déu del somni, ab membres relaxatss per soberga langor, y entorn d'ell, sots semblança de variades formes, jauen los somnis vans, tants com són les erestes dels camps {98c} o les fulles dels arbres. A on entrant la verge misatgera de Juno, ab les mans defensave los somnis dels seus ulls, y reluhí lavors primer aquella casa per la resplendor de les robes de aquella, per on, despartat l'adormit déu, ab gran pena alsant los ulls (qui de la son vensuts adés adés¹²¹ se tornaven a cloure) y acalant lo cap, ab la barba becant¹²² encontrava los pits. Mes en la fi vensent lo son, se alçà sobre lo colze dret. Conaxent ja a Yris, demanà la causa de sa venguda, a qui responent començà ab tal oració:

—O, Somni, repòs de totes coses, o molt plasant als déus, pau y descanç de les humanes penses, de qui fuig tota ància! A tu, qui als cossos cansats reparas y sostens, me tramet la gran Juno perquè per amor d'ella trametes a Alcíone

5 en] eu || 20 cans] cacans.

¹¹⁶ *ALCINAS*: enteneu 'alcions', tal com apareix en la taula de les *Transformacions* ('aucells nomenats alciones'). El *DCVB* registra el nom (s.v. *alcina* 2), a partir del *Diccionari Aguiló*, que dona 'alcina' com a 'Ocell marí petit, segons Francesc Alegre'.

¹¹⁷ *Chimèria*: del llatí 'Cimmerios' ('cimeris', *Met.* XI.592) o de l'italià 'Chimmerios' (2001: 529).

¹¹⁸ *bascosos*: enteneu 'inquiets'.

¹¹⁹ *Lethes*: enteneu 'Lete', riu dels inferns, que feia oblidar el passat.

¹²⁰ *fluxell*: enteneu 'pelussa fina o plomissó dels ocells' (*DCVB*, s.v. *fluixell*).

¹²¹ *adés adés*: enteneu 'sense cessar' (*DCVB*, s.v. *adés* II.8).

¹²² *becant*: enteneu 'fent inclinacions de cap, ràpides i involuntàries, per efecte de la son' (*DCVB*, s.v. *becar* 4).

algú de tos ministres, de aquells qui millor saben fengir lo ver, denunciand-li lo naufrag de la galera y mort de son marit.

Y havent esplicat ab tal manera los manaments de Juno, sens tardar hisqué Iris de la casa del somni, perquè ab gran treball lo dormir escusave, la qual,
5 pus viu lo son que se n'anave, desemparà y tornà en lo cel per l'arch per on era venguda.

Lo gran pare, de mil de sos fills despertà aquell més destre fingidor de qualsevol semblança, anomenat Morfea, y entre tots los somnis no-s troba algú qui millor contrafaça¹²³ los actes, la cara, les robes y ab lo so de la veu les
10 paraules per cascú més usades, mes sol aquest fingeix los fets dels hòmens; altre dels {98d} principals se fa aucell o fera, o serpent, a qui los déus Hitacon¹²⁴ anomènan, e lo poble mortal Phobètor¹²⁵, y lo terç ab art diversa se transforma en terra, en roca, en aygua y en arbre, anomenat Pàntaso¹²⁶. Aquests tres entre los altres tenen principal loch, perquè sots l'ombra de la nit
15 als reys e prínceps sol¹²⁷ presentan lurs actes, endreçant tots los altres lo somniar dels pobles. De aquests tres fon elegit Morphea¹²⁸ per anar a Alcíone, y ordenat açò, tornà lo rey dels somnis calar-se per dormir. Parteix volant Morfea y no fèyan remor les sues ales, y per mig de les escules tenebres ab poch spay arribà en Emònia, a on, dexades les plomes naturals, pres la cara de
20 Ceyo, y tot descolorit y nuu estech davant lo lit de la trista muller. Mullats degotaven los seus cabells y barba, y ab plorosos ulls axí començà de parlar:

—Coneys-me, miserable muller? O ha mudat la mort la mia cara? Mire'm y conèixer-m'as¹²⁹, y trobaràs en loch de ton marit ací la sua ombra. No me han aprofitat, Alcíone, tos vots ni tes oracions per levar-me de mort, y mort só yo,
25 mesquí, enmig del golf. Un grop pres la galera y la descusí tota, y fon la mia boca, cridant lo teu nom, umplerta de tanta d'aygua que tancà lo camí ensemps a l'espigar y a la mia vida. Y açò té per cert, perquè no t'o revela embaxador de qui degues duptar, ni ous la mia mort per incerta remor de fama murmurant, ans yo mateix, present, te denuncie lo {99a} meu desestrat fat.
30 Leva, muller, del lit y paga a mi lo deute de piadoses làgremes que-m déus per la amor que vivint me mostraves, vest-te robes de dol y no consentes la mia real ànima devellar als inferns cens ésser plorada.

Ajustà Morfea ab açò tal veu, que la muller estimà que era de son marit, y paria que verament plorave. Tenia tal gest y mans com Ceyo, per on dormint
35 Alcíone començà de plorar, y volent abraçar, ab los adormits braços estranyia lo ayre.

Cridà ab alta veu:

—Aturau, on anau, esperau-me e hiré'm ab vós!

Y axí, tant per sos crits quant per lo desig de seguir son marit, rompé los
40 nuus del son. E, perquè a la remor de tants congoxats crits las cambreras havían portat lum, cercave quasi fora de seny lo marit al loch on poch ans a son parer havia vist aquell, y, no trobant-lo dintre'l clos de sa cambra,

22 mudat] muda. *Amb un pal vertical, no una t, després de la a.*

¹²³ *contrafaça*: enteneu 'fingeixi'.

¹²⁴ *Hitacon*: enteneu 'Ícel', sobrenom de Fobètor; de la variant llatina 'Itacon', testimoniad per Jahn (1823: 735) en els còdexs *Dresd.*, *Paris.1* i en *ed.princ.*; l'italià té 'Itacus' (2001: 530), mentre que el llatí acceptat actualment té 'Icelon' (*Met.* XI.640).

¹²⁵ *Phobètor*: enteneu 'Fobètor', del llatí 'Phobetora' (*Met.* XI.640), que l'italià no tradueix.

¹²⁶ *Pàntaso*: enteneu 'Fàntasos', un dels somnis, que, per complir la seva missió, adoptava formes diverses i es presentava de nit als poderosos; del llatí 'Phantasos' (*Met.* XI.642), en italià 'Pantosos' (2001: 530).

¹²⁷ *sol*: enteneu 'únicament'.

¹²⁸ *Morphea*: enteneu 'Morfeu', que es mostra amb forma humana en els somnis; del llatí 'Morphea' (*Met.* XI.647), mentre que l'italià té 'Molfeo' (2001: 530).

¹²⁹ *conèixer-m'as*: enteneu 'em coneixeràs', forma de futur analític.

començà a redoblar lo plor y a batre's la cara, y com li demanàs sa nodriça perquè plorave, axí respòs ab majors plors:

—Ja no só més Alcíone, que ab mon marit só morta! No vullau perdre temps en més aconsolar-me, que pus Ceyo és mort, fuig la mia ànima de ésser
5 aconsolada. Negat és mon senyor! Yo l'he vist y conegudes les sues mans, y ell mateix me ha comptat la sua trista mort. Volguí'l yo aturar y fugí'm la sua ombra leugera, y no penseu fos falsa, que bé la coneguí. Si'm demanau si era transpostat, aytant no luia axí la sua cara com mentre era viu, ans nuu y groch ab los cabells mullats l'é vist, trista, y {99b} ha estat assí en aquest loch —
10 alsant-se per mirar si vera algun senyal de aquell—. Açò era lo que, duptant¹³⁰, temia la mia devinadora pensa, e per açò'l pregava que no volgués, partint de mi, comenar la sua vida a la furor dels vents. Volgut aguera, pus axí havia a ésser, que m'hagués consentit de anar-me'n ab ell, perquè almenys haguera aconseguít tant bé que los dos, a qui tostemps ensemps viscut haviam, no
15 fórem estats separats en la mort. Ara paresch absent, combatuda per les matexes ones qui han negat a ell. Sens mi té la mar lo teu cors, mes si yo molt vivia ab aquesta congoxa, més cruels serian per a mi los combats de ma pensa que fóran per a tu les ones de la mar. Y empendré yo de sobrar tal dolor? No li contrestaré ne serà desacompanyada vostra mort de la mia. Y pus no pot una
20 tomba ajustar nostres cossos, juntar-nos-ha la letra, y si no puch ab los meus tocar los vostres cossos, lo meu nom escrit sobre la tomba almenys tocarà lo vostre.

Moltes més coses li empatxà la dolor, sobreprenent ses noves novel plor, ab grans gemechs exint del seu cor espantat.

25 E vengut lo matí, ab adolorit continent hisqué del real palau y devés la mar endressà son camí, y ab ulls plorosos mirave aquell loch da on sient havia mirat quant pertí la galera, y deya sospirant:

—Así's pertí de mi y ací me abraçà la derrera vegada.

E mentre que ab sos ulls, recordant, remirave los lochs y actes qui li fèyan
30 racort de la mort del marit, {99c} alsà aquells a mirar dins la mar, y molt luny ella y los altres descobriaran negrejar sobre l'aygua una cosa semblant cors, mes lo gran spay que distave de terra, disminuint la força de lurs ulls en jutjar bé què era, torbave lur entendre. Y après, més acostant-se, clarament conegueren que era cors de home, e, ignorant qui era, sol per ésser negat,
35 s'espantà Alcíone y cregué més lo somni, y dix cridant:

—Ha, desaventurat, quisvulla que tu sies, portat sobre les ones, quin dol espera a ta muller, si'n tens!

E dient tals paraules, lo cors més se acostave, y ja era tan prop que podia sens molt treball ésser conegut, quant fixament Alcíone mirant-lo en la cara,
40 conaxent son marit, ab alta veu cridà:

—Hay, trista, que ell és!

Y rompent-se la roba, estenent les mans, tremolant devés aquell cors mort dix:

—O, car marit, axí'm tornau devant?

45 Y pujà sobre una carena d'un navili desfet que estave sobre l'aygua, faent per ella camí al cors de son marit, y seguí's una gran maravella, que com volgués Alcíone del cap de aquella carena, perquè encara era luny lo cors de Ceyo mort, saltar, fon per los déus convertida en aucell de son nom, y com volgués, volant, parlar, feya un novell y adolorit cant, y arribada sobre lo marit mort ab les novelles ales abraçava los membres tan amats y ab lo bech besava
50 aquella freda cara. Als miradors parech que Ceyo hac sentiment de açò, perquè sobre les ones alçà un poch la cara al besar de aquella, per on moguts a pietat {99d} los déus convertiren a Ceyo en aucell de consemblant natura,

26 endressà] endressa. *Amb una titlla damunt la segona e.*

¹³⁰ *duptant*: enteneu 'tement'.

romanent entre los dos la mateixa amor y antich matrimoni. Per què, fins vuy vora la mar coven lurs ous y procreán aucells, y enmig de l'ivern, aquells set jorns que Alcíone cou e vora les ones los seus ous, té Èoholo tancada la fúria dels vents per amor de sos néts y la mar reposada està sens moviment.

5 CAPÍTOL NOVÈ, TRACTANT LES AMORS DE ÈSACHO, FILL DEL REY PRÍAM, Y DE LA NIMFA EPHÈRIEN, AB LA MORT DE AQUELLA Y CONVERSIÓ D'ELL EN CABUSÓ

 Axi convertits Ceyo y Alcíone en aucells, volant sobre la mar, los mirave un vell, y loà en aquells l'amor tan conservada, y girant-se a un qui li estave prop dix:

10 —Aquell aucel que veeu tan sovint entrar sote las onas —mostrant-li ab lo dit lo cabusó¹³¹— és de real progènia, e si voleu saber per orde son linatge, yo·l vos comptaré tot. Lo primer rey del linatge de aquest fon Ýlion¹³² y après Asèrico¹³³, qui engendrà Lamuedon¹³⁴, de qui nasqué Príam, son pare, novell
15 hedificador de la segona Troia. Aquest fon germà de Hèctor, qui si no fos estat en son jovent empatxat per los fats, per ventura fóra estat ab ell y igual en fama, si bé no era fill de Hècuba, ans nasqué de amagat en la silva de {100a} Yda de Alxíone¹³⁵, a qui Príam, ab força de un bastó biforcat conduhí a son pler. Aquest naturalment les ciutats avorria y en los munts cassant volentés
20 habitave, molt atart¹³⁶ arribant al noble Ýlion, on la cort del rey son pare era celebrada per tots. Mes no penseu que li plagués lo estar sol per honestat, ans lo juvenil cors volenters disponia al servey de amor. E axí, discorrent per les silves e camps, un dia hac encontra de una gentil nimfa, nomenada Ephèrien¹³⁷, qui en la riba de l'aygua de son pare a la calor del sol los cabells
25 se axugave. E veent Èsacho, qui venia devés ella, començà de fugir, com sol la serva espantada de la vista del lop, y seguí-la corrent l'anemorat fill de Príam. Y axí, la un lauger per por y l'altre per amor, quasi volant corrian, a què seguí un espantable cas, que fon morduda en lo peu la nimfa, qui fugia, per una serp que estave entre les herbes, umplint lo cors de aquella del seu negra verí, y fon
30 ensemps acabada la fuyta y la vida. Veent Èsacho aquesta novitat, lançat sobre lo cors desanimat, quasi fora de seny, plorant la abraçava, cridan ab alta veu: “O, gran dolor, com me pinet¹³⁸ de haver-te seguida, mes no poguera may duptar-me de tal mal! Los dos havem causada la pèrdua de tu, miserable donzella, lo mos te ha dat la serp, mes yo·n só estat causa. Yo meresch major
35 culpa, per ço satisfent ab la mort mia consolaré la tua.” Acabave tal dir, y de una gran roca se lançà en la mar, de qui moguda a pietat la gran deessa Tetis, lo sospès {100b} gentilment, y, nadant aquell sobre las ones, lo cobrí tot de plomes, no complint-li lo desig de morir, de què restà molt anujat, vaent que a son pesar li era forçat viura e per força la ànima, desijant de exir, era tenguda
40 dintre lo escur carçre. Y sentint noves ales sobre sos muscles, volà sobre l'aygua, altra vegada asejant de negar-se, mes les plomes en alt lo elevaven, de què, enfallonit Èsacho, ab major fúria se acabuçà al fons y tornà a exir. E axí,

20 habitave] hi / tave || 31 cridan] crida. *Amb oblit de la tilla.*

¹³¹ *cabusó*: llegiu ‘cabussó’, ocell aquàtic palmípede de la família de les podicipides.

¹³² *Ýlion*: enteneu ‘Ilus’, rei de Troia.

¹³³ *Asèrico*: enteneu ‘Assàrac’, rei de Troia i avi d’Anquises; per extensió, avantpassat dels romans.

¹³⁴ *Lamuedon*: enteneu ‘Laomedont’, rei de Troia.

¹³⁵ *Alxíone*: enteneu ‘Alexíroo’, nimfa.

¹³⁶ *atart*: enteneu ‘poques vegades’.

¹³⁷ *Ephèrien*: enteneu ‘Hespèrie’, una de les Hespèrides, filla del riu Cebre de la Tròade, morta per la mossegada d’una serp.

¹³⁸ *me pinet*: enteneu ‘em penedeixo’ (*DCVB*, s.v. *pinedre*).

fins avuy, ab desig de morir profidiant¹³⁹, combat ab les ones, surant y acabuçant, da on li ha restat que en nostre vulgar és dit «acabuçó».

ACABA LO ONZÈN LIBRE DE *TRANSFORMACIONS DEL POETA OVIDI*

¹³⁹ *profidiant*: enteneu ‘porfidiant’, enteneu ‘obstant-se’ (el *DCVB* testimonia la variant ‘profidia’).

COMENSA LO DOTZÈ, CAPÍTOL PRIMER, EN QUI'S COMENSA LA GRAN GUERRA DE TROYA, TRACTANT DUES TRANSFORMACIONS, SO ÈS, DE LA SERP EN ROCA E DE EFIGENIA EN CÍRVIA¹

Lo rey Príam, ignorant que son fill Èsacho visqués cubert de noves plomes,
 5 plorave la mort de aquell, y ab Hèctor tots los altres germans eren presents a
 les ploroses honres, sol mancant-hi Paris, qui, absent aquella hora, era passat
 en Grècia per a furta Elena², ab qui portà ensemps la destrucció del regne de
 son pare, perquè en ajuda de Aga- {100c} menon y Menelau, principals
 injuriats³, conjurades les potèncias de Grècia ab esforç de mil naus
 10 deslberaren pendre terra en Frígia per destruir lo regne de Príam. Y, si los
 vents no haguessen fet la mar innavegable, no fóra dilatada tant la venguda
 lur, perquè gran temps, per la mar empatxats⁴ y no podent partir, estigueren en
 Boècia⁵, a on seguint lur costum, com un jorn sacrificassen a Júpiter, essent
 encesa l'ara del sacrifici, a vista de tota la host dels grechs isqué un espantable
 15 drach⁶, qui, pujant en la sima d'un ponsemer⁷ vehí del loch a on sacrificaven,
 ab afamada boca devorà un niu en qui la mare covave nou pardals⁸, estojant
 dins lo seu ample ventre aquella y sos fills, de què, com restassen los grechs
 molt espantats, soltà lur por lo adevinador Calcas⁹ ab so de tals paraules:

—O, grechs, siau alegres, que nosaltres vençrem y caurà la gran Troya,
 20 mes seran dilatats molt los nostres treballs: los nou aucells que'l drach ha
 devorats significan nou anys, los quals ab gran fatiga passarem sobre Troya,
 per lo niu figurada, mes en la fi la vostra gran potència, que lo drach asenyala,
 ans que lo deèn any no clourà los seus tèrmens o consumarà tot¹⁰.

E aquell drach, axí mirant-lo tots, com estave, entrellisat ab l'arbre, fon
 25 convertit en pedre, en qui fins vuy apar la ymage de aquell.

8 Agamenon] aga / gameno. *Amb una titlla damunt de la o.*

¹ CÍRVIA: enteneu 'cerva', femella del cérvol (DCVB, s.v. *cèrvia*).

² qui absent aquella hora era passat en Grècia per a furta Elena: de l'italià 'non era allora in Troia, perciò che già era andato per Elena' (2001: 541), mentre que el llatí té 'postmodo qui rapta (...) cum coniuge' ('que, al cap de poc, amb l'esposa raptada [va dur la guerra a Troia]' (Parramon 1996: 303), *Met.* XII.4-6).

³ perquè en ajuda de Agamenon y Menelau, principals injuriats: resum de l'italià 'per lo quale rapimento se congregarono insieme li duci de Grecia, cioè Agamenon, cognato d'Elena, e Menelao, fratello de Agamenon, marito de Elena, e Castore e Polluce, fratelli de Elena' (2001: 541), mentre que el llatí té 'gentisque simul commune Pelasgae' ('i gran part dels pobles pelasgos', *Met.* XII.7).

⁴ empatxats: enteneu 'impedit's'.

⁵ Boècia: enteneu 'Beòcia'; del llatí 'Boeotaque tellus | Aulide piscosa puppes tenuisset ituras' ('la terra beòcia no retingués les naus a l'Àulida plena de peixos', *Met.* XII.9-10), mentre que l'italià no té cap referència. Alegre completa l'italià parcialment a partir del llatí, sense traduir l'Àulida, port de Beòcia.

⁶ espantable drach: del llatí 'caeruleum (...) draconem' ('un drac blavós'), mentre que l'italià té 'uno serpente de colore de cera, cioè giallo ed oscuro' (2001: 542).

⁷ ponsemer: enteneu 'arbre de la família de les de les auranciàcies, espècie *citrus medica*, de fulles permanents, coriàcies i acuminades, lluentes per damunt, flors vermelles, grosses, més oloroses que les del llimoner, i fruit més gros, molsut i dolç que la llimona' (DCVB, s.v. *poncemer*); del llatí 'platanum' ('plàtan', *Met.* XII.14) o de l'italià 'pratano' (2001: 542); Simintendi té 'platano' (1850: 54).

⁸ nou pardals: el llatí té 'volucrum bis quattuor' ('quatre parelles d'ocells', *Met.* XII.15), i Simintendi 'otto uccelli' (1850: 54). Vegeu nota següent *los nou aucells ... consumarà tot*.

⁹ Calcas: simplificació de l'italià 'Calcas, figliuolo de Testoris' (2001: 542), mentre que el llatí té 'Thestorides' ('el Testòrides', *Met.* XII.19).

¹⁰ los nou aucells que'l drach ha devorats significan nou anys, los quals ab gran fatiga passarem sobre Troya, per lo niu figurada, mes en la fi la vostra gran potència, que lo drach asenyala, ans que lo deèn any no clourà los seus tèrmens o consumarà tot: de l'italià 'Per lo serpente intendete l'oste nostro, el quale starrà nove anni a Troia, si come quelli fuorono nove ucelli, poi nel decimo anno averimo la città' (2001: 542), mentre que el llatí té 'atque novem volucres in belli digerit annos' ('I dedueix que aquells nou ocells són els anys de la guerra', *Met.* XII.21). A més, el català comenta que, en el vaticini, el niu representa Troia, però en italià la ciutat està representada 'per lo serpente (...) ed anche per la madre loro' (2001: 542).

Mes per açò no cessava la fúria de la mar¹¹, y los més afermaven que Neptuno, volent defensar los murs {100d} que hedificats havia, empatxant lur camí, somovia les ones de la mar, quant lo gran sacerdot¹², sentint aquest murmur, començà tals raons:

5 —No causa la fortuna lo que dieu vosaltres, mes la ira de Diana contra Agamenon, qui matà la sírvia que ella tant amave. Y per ço, si voleu arribar als desijats ribatjes, vos avise que no pot ésser placada la verge deessa sinó ab sanch de verge¹³.

10 Hoïdes aquestes raons per lo piadós rey, la pública necessitat vensent-lo, deslberà rembre¹⁴ lo dan de tots l'axèrcit ab la sanch de sa filla Efigenia. Y portada per a sacrificar la delicada verge davant l'altar, estech ab ulls tapats y mans ligades en poder dels plorosos ministres per escampar la sua verge sanch. Vensuda per tal obediència la ira de Diana¹⁵, ab una núvol espessa tapà los ulls de quants eren presents al plorós sacrifici, y, entre los crits del poble
15 qui pregave y les mans dels qui sacrificaven, posà en loch de aquella un sírvia, la qual fon degollada, y fonch ab la sua sanch satisfeta Diana y la mar reposada, navegant les naus gregas ab pròsper vent¹⁶ fins en les mars de Troya.

20 CAPÍTOL SEGON, CONTINUANT LOS FETS DE TROYA, DIENT COM PER LA FAMA FON AVISAT LO REY PRÍAM DE LA VENGUDA DELS GRECHS, AB UNA GENTIL DES- {101a} CRIPCIÓ DE LA CASA DE LA FAMA

Enmig del món és un loch entre l'aygua y la terra, en frontera de totes les tres principals parts del món, del qual loch totes les coses se miran, per molt que siau lunny, y totes les veus penétran per forats, en lo cor de la terra, a les
25 orelles de la Fama, qui en una gran torra enmig de aquest loch té la real cadira, a la qual torra se entre per mil parts, perquè estan en ella gran multitut de portes sens tancar de dia ni de nit; y és feta tota de coure resonant, per on raporta y replica totes les veus que hou. No ha degun repòs dintre aquesta torra ni silenci és observat en ella, y no penseu que s'i senten grans crits, mes
30 un suau murmur, qual sentir acustúman los poblats¹⁷ dintre terra de la mar somoguda¹⁸, o tal com solen ésser sentits los trons de lunny¹⁹. La sala habitan

22 Enmig] *Amb la capital sense imprimir.*

¹¹ *Mes per açò no cessava la fúria de la mar*: de l'italià 'E nondimeno li venti non li lassavano passare' (2001: 542), amb correcció a partir del llatí 'Permanet Aoniis Nereus violentus in undis | bellaque non transfert' ('Continuava Nereu violent a les ones aònies sense obrir pas als guerrers', *Met.* XII.24-5). L'italià dóna els vents com a impediment, mentre que el català es refereix a la força del mar, com fa l'original llatí. Simintendi té una traducció propera al llatí (1850: 54).

¹² *lo gran sacerdot*: de l'italià 'Calcas' (2001: 542) o del llatí 'Thestorides' ('el Testòrides', *Met.* XII.27).

¹³ *No causa la fortuna lo que dieu vosaltres, mes la ira de Diana contra Agamenon, qui matà la sírvia que ella tant amave. Y, per ço, si voleu arribar als desijats ribatjes, vos avise que no pot ésser placada la verge deessa sinó ab sanch de verge*: traducció en estil directe, que no tenen ni el llatí ni l'italià. El passatge 'qui matà la sírvia que ella tant amave' és traducció de l'italià 'el quale avea morta la cervia sua mansueta' (2001: 542), no present en llatí ni en Simintendi (1850: 54).

¹⁴ *rembre*: enteneu 'redimir'.

¹⁵ *Diana*: de l'italià 'la dea Diana' (2001: 543), en llatí 'Phoebes' ('de Febe', *Met.* XII.36).

¹⁶ *navegant les naus gregas ab pròsper vent*: del llatí 'accipiunt ventos a tergo mille carinae' ('mil naus reben vents per la popa', *Met.* XII.37), no traduït en italià; Simintendi té 'mille navi ricevono i venti di drieto' (1850: 55).

¹⁷ *poblats*: enteneu 'habitants'.

¹⁸ *somoguda*: enteneu 'excitada'.

¹⁹ *los trons de lunny*: traducció mixta de l'italià 'prima che toni' (2001: 544) i del llatí 'cum Iuppiter atras | increpuit nubes, extrema tonitrua reddunt' ('com el so que retornen els trons més

los nobles cortesans, y va y ve lo poble reportant, a mescla de²⁰ algunes veritats, gran nombre de falcies, per lo report dels quals umplen los uns les lurs vanes orelles y als altres ho compten, crexent en les lurs boques del fengit la mesura, perquè tostemp lo darrer qui recita ajusta al primer²¹. Dintra
5 aquesta torra estan simpla Creensa e folla Error, molt preuats de la Fama, Por y vana Alegria, Sedició y Murmur duptós, de la auctoritat del qui les noves compte²²; y enmig d'ells la Fama mira lo que's fa en lo cel, en la mar {101b} y en terra, no essent amagada a conaxença sua deguna part del món.

Y aquesta, ab despert ull mirant los fets dels grechs, avisà los troyans de la
10 venguda d'ells, y per ço, disponent-se en defensar lur terra, quant l'axèrcit dels grechs volgué desembarcar, Hèctor²³, acompanyat d'altres molts cavallers, l'axir los contrestava, lançant²⁴, entre los altres que aquell dia matà, lo rey Protesalau²⁵ ab encontra de lança. Mesclà's la gran batalla, y los grechs obtengueren de exir tots en terra y palsigar²⁶ los camps dels enemichs, mes
15 encara no conaxian la força del gran Hèctor, ne los troyans sentian las proesas de Achilles²⁷.

CAPÍTOL TERÇ, CONTINUANT LOS FETS DE TROYA, RECITANT UNA PELEA, EN QUI, SOBRAT CIGNO PER ACHILLES, FON CONVERTIT EN AUCELL

Crexian tots jorns les batalles entre los de la ciutat e los del camp²⁸, e ja les
20 arenas per molta sanch en ellas escampada se mostraven vermelles, e ja Cigno²⁹, fill de Neptuno, ab mil hòmens era vengut en ajuda de Troya³⁰, quant un jorn, exits a la batalla, estant lo fort Achilles sobre lo pompós carro ab armes reluints, cercave entre los enemichs poder combatre ab Hèctor o ab Cigno. Y perquè los fets li reser- {101c} vaven Hèctor per lo deèn any,
25 encontrà primer lo jove fill de Neptuno³¹ y, ab grans crits animant los cavalls,

8 deguna] deguda.

allunyats, quan Júpiter sacseja els núvols negres', *Met.* XII.51-2). L'italià no tradueix el llatí 'extrema', ja que segueix Del Virgilio ('quando tonat', f. 117v, *ap.* Ardisino 2001: 562, n. 13), que tampoc el té.

²⁰ *a mescla de*: enteneu 'barrejades amb' (*DCVB*, s.v. *mescla* 1).

²¹ *ajusta al primer*: enteneu 'afegeix a allò que ha dit l'anterior'; del llatí 'aliquid novus adicit auctor' ('cada nou missatger hi afegeix alguna cosa' (Parramon 1996: 305), *Met.* XII.58); l'italià té 'e sempre alcuna cosa ci giongono' (2001: 544), d'on potser prové el català 'ajustà'.

²² *Dintra aquesta torra estan simpla Creensa e folla Error, molt preuats de la Fama, Por y vana Alegria, Sedició y Murmur duptós, de la auctoritat del qui les noves compte*: amplificació del llatí 'illic Credulitas, illic temerarius Error | vanaque Laetitia est consternatique Timores | Seditioque repens dubioque auctore Susurri' ('Viuen allí la Credulitat, i l'Error temerari, i l'Alegria vana, i també els Temors neguitosos, i el Desacord recent, i els Murmurs de causa ignorada', *Met.* XII.59-61), en italià 'In quello luoco è madonna Letizia ed anche ci è l'Errore, el Timore, e la Crudelità, le Suddicioni e li Sosuratori, e tutte queste cose la Fama vede e fa' (2001: 544). Alegre recupera l'adjectivació de les personificacions, no presents en italià.

²³ *Hèctor*: príncep de Troia, principal defensor de la ciutat.

²⁴ *lançant*: enteneu 'ferint amb la llança'.

²⁵ *Protesalau*: enteneu 'Protesilau', heroi tessali, primer grec mort a Troia.

²⁶ *palsigar*: enteneu 'trepitjar'.

²⁷ *las proesas de Achilles*: de l'italià 'notizia de Acchille' (2001: 544), mentre que el llatí té 'quid Achaica dextera posset' ('el poder de la destra aquea' (Parramon 1996: 305), *Met.* XII.70). Simintendi té 'quello che possa la forza de' Greci' (1850: 57).

²⁸ *Crexian tots jorns les batalles entre los de la ciutat e los del camp*: a partir de l'afegit de l'italià 'e non fu perciò senza grandissimo danno dall'una parte e dall'altra' (2001: 544).

²⁹ *Cigno*: enteneu 'Cigne', troià i fill de Neptú, invulnerable.

³⁰ *ab mil hòmens era vengut en ajuda de Troya*: de l'italià 'lo quale era venuto in adiuto delli troiani' (2001: 545), mentre que el llatí té 'iam leto (...) Cycnus | mille viros dederat' ('ja Cigne havia lliurat a la mort mil homes', *Met.* XII.72-3), traduït de manera semblant per Simintendi 'già avea dati mille uomini alla morte' (1850: 57).

³¹ *lo jove fill de Neptuno*: del llatí 'Cycno' ('a Cigne', *Met.* XII.76) o de l'italià 'Cigno' (2001: 545).

contra aquell enemich endressà lo seu carro, y, esbrondint³² lo bras, dix las següents paraules:

—Cavaller, quisculla que siau, preneu en conort de la mort lo valer de Achilles, qui us priva de la vida.

5 Y ab aquestes raons li tirà la fort lança, y si bé de aquella guià molt bé lo colp, poch li aprofità, que, la punta del ferro ferint sobre l'invulnerable Signo, restà sense nafrar, y hoí d'aquell la resposta següent:

—O, fill de la deessa, per fama conegut, per què us meravellau si vostre lança no m'è pogut nafrar? No penseu que la celada³³ reluint, feta de cuyros de cavalls, ni l'escut que port³⁴ en la mà esquerra me hagen defensat: no aporte les armes en defensa, sinó per abillar, com sovint sol fer Marts, qui poch les ha mester. Y yo faré açò per posar-vos en major maravella: que desermat vos combatré tot nuu y no tembré los colps de vostre bras. Alguna cosa és no ésser fill de Tetis, mes de aquell qui a ella y les deïtats de la mar governa y regeix.

15 Y acabant tal resposta, ab fort bras tirà la sua lança en l'escut de Achilles; rompent l'aram y los nou cuyros, passà fins al deè, lo qual aturà la fúria de aquella. Tornà altra vegada Achilles a ferir-lo sens poder-lo nafrar, y vaent-se burlat, mirà si fóra per cas la sua asta sens ferro, y, vaent-lo ferm en ella, axí dir començà:

20 —Debilitada e aflaquida és la mia mà dreta? O, gran dolor, tota la força que tenia abans {101d} é sobre una perduda? Que ab aquesta mà metí a terra los murs de Lernèsia³⁵, vencí Sílon y Tènedo³⁶, yo sol umplí Tebas de sanch, yo vencí a Caÿco³⁷, y Tèlefon³⁸ dos vegades nafrí ab aquesta mia lança. Y en aquesta plaja, quants jauen morts per lo encontre seu! La que tant ha pogut
25 resta ara tan flique!

Y tal dient, com a duptant del poder de aquella, la tirà ab gran ira contra Metretes³⁹, un cavaller de Lícia que era vengut en Troya, y ab lo encontre de aquella passant les armes mortalment lo nafrà, y arrencant lo ferro calt de aquella fresca nafra, dexà aquell jamegant y morint sobre la dura terra, y dix
30 ab si mateix:

—De aquesta mà y de la matexa lança que an susara⁴⁰ vençut, usaré contra Signo!

Y revenint⁴¹ lo braç, ferí aquell sobre lo muscle esquerra, da on tornà atràs com si hagués ferit sobre una muralla. Mes, mirant senyal de sanch en lo loch

³² *esbrondint*: enteneu 'esbrandint, moure fent soroll, fer vibrar', verb que ja ha aparegut a TF VIII.4: 'los forts ab lurs dretas esbrondían las lanças'. Coromines explica un creuament de les formes 'brandir' i 'brunzir' (*DECat*, II.198a21), que potser expliqui aquesta variant amb 'o'.

³³ *la celada*: enteneu 'peça de l'armadura antiga que cobria el cap i la cara; era una varietat perfeccionada del bacinet, que solia tenir una visera articulada' (*DCVB*, s.v.); del llatí 'cassis' ('casc', *Met.* XII.89), mentre que l'italià té 'armadure' (2001: 545). Simintendi té 'cappello dell' acciaio' (1850: 57).

³⁴ *port*: enteneu 'porto'.

³⁵ *Lernèsia*: enteneu 'Lirnessos', ciutat de Mísia; de l'italià 'Lernosia' (2001: 546) o d'una mala interpretació del llatí 'Lyrnesia' ('Lirnessi, de Lirnessos', *Met.* XII.108).

³⁶ *Sílon y Tènedo*: enteneu 'Cílla i Tènedos', ciutat i illa de la Tròade; del llatí 'Tenedonque Silonque', del còdex *Zwic.* de l'edició de Jahn (1823: 758). La lectura acceptada actualment és 'Tenedonque suoque' (*Met.* XII.109), noms que no tradueix l'italià.

³⁷ *yo sol umplí Tebas de sanch, yo vencí a Caÿco*: traducció mixta de l'italià 'ed anche combatte' con lo re Caico' (2001: 546) i el llatí 'implevi sanguine Thebas, | vel cum purpureus populari caede Caicus' ('vaig omplir de sang Tebes, o quan rajava el Caic vermell per la mort del seu poble', *Met.* XII.110-1), en referència al riu de Mísia, traduït com el nom d'un rei per Bonsignori i per Alegre.

³⁸ *Tèlefon*: enteneu 'Tèlef', rei de Mísia, fill d'Hèrcules i de la nimfa Auge, el qual, ferit per la llança d'Aquilles, fou posteriorment guarit pel rovell d'aquesta. Ovidi diu que Tèlef va sentir dues vegades la llança, cosa que lliga amb la història, tal com fa també Simintendi 'e Telefo senti due volte l'opera della mia lancia' (1850: 59); Alegre contradiu aquesta història.

³⁹ *Metretes*: enteneu 'Menetes', lici que lluità contra els grecs a Troia; del llatí 'Menoetae' (*Met.* XII.127), mentre que l'italià té 'uno troiano che era li presso' (2001: 546).

⁴⁰ *susara*: enteneu 'suara', enteneu 'recentment'.

⁴¹ *revenint*: enteneu 'recobrant les forces de'.

a on l'avia enconrat, en va se alegrà, perquè no era nafra, mes la lança sullada⁴² en la sanch de Metretes. Dexà aquell senyal y tal hora, per ira tremolant, se derrocà⁴³ del carro, ab la espasa tirada anà la via d'ell, lo que veent Signo, mostrant de tembre'l menys, lança l'elm y l'escut, y ab carn nua,
 5 sens rebre dan, sostench una estona los forts colps de Achilles, qui comprenent que nafrar no'l podia, sobrat de gran malícia, dexà de més ferir-lo en aquella manera, y prenent l'espasa per la punta, ab lo pom de aquella tres o quatre vegades li donà per la cara. Fugia Sig- {102a} no y seguia'l Achilles; redoblant lo ferir, torbave'l, no consentint-li espantat reposar. Fon Signo
 10 sobrat de nova por per los colps de Achilles, quasi perdent la vista, y mentre que fugint tornava arrera, encontrà una pedra, per qui cansat caygué mentre fugia. Y no tardà lo fort fill de Pelleu de pujar-li damunt, y ab lo escut y genoll lo tenia estret, y ab les mans tan fort enmig del coll, que, tapant-li camí de espirar, forçà exir la ànima de aquell cors espantat. Y mentre que volia
 15 despullar-li les armes, viu davant ell aquelles estar soles, perquè lo déu de la mar havia lo cors del seu fill mort convertit en aquell aucell blanch⁴⁴ de qui vivint havia pres lo nom.

CAPÍTOL QUART, TRACTANT LA CONVERSIÓ DE CENEHA EN HOME ANOMENAT CENEHO, QUI HAGUÉ DE NEPTUNO GRÀCIA DE NO PODER ÉSSER
 20 NAFRAT

Lo treball de la passada batalla portà repòs de molts dies als grechs y als trojans, en los quals, per desig de resposar, la una part y l'altra posen⁴⁵ les armes, y mentre que les nits los uns guaytaven los murs de la ciutat y los altres guardaven ab falles de foch encès los estecats del camp, vengué lo segrat die,
 25 en qui volgué Achilles, per la victòria obtenguda de Cigno, sacrifi- {102b} car a Pallas. Y per complir lo preposat sacrifici fèu pendre una vaca, y part de aquella offerí a la sàvia deessa en memòria del rebut benifici, lo restant cougué per a menjar, y ab companyia de molts nobles de la host dintre la sua tenda se assegué en taula, rebent past⁴⁶ de aquella carn rostida y de altres
 30 viandes, ab vins de diverses natures reparant lo cansament⁴⁷ y set. Y levades les taules, no éran ocupats en músicas plasents, mes ab largues raons detenían la nit, y la matèria de lur rahonar éran proesas y fets de cavallers, referint los actes senyalats dels enemichs y propis, y los perills vençuts y sostenguts. Y ab gran plaer recordaven los actes de Achilles, entre los quals fèyan no poca
 35 estima de haver vençut a Cigno, fent gran cas que aquell ere invullnerable y sens ésser nafrat sostenia los colps de la tallant espasa.

De açò Achilles⁴⁸ y tots los grechs molt se maravellaven, y a ells posats en maravella dix Nèstor tals paraules:

—En la vostra edat⁴⁹ s'és trobat Cigno sol menyspreador dels colps y no
 40 podent ésser per algú nafrat, mes yo viu en mon temps Ceneio⁵⁰ sostenint

⁴² *sullada*: enteneu 'embrutada'.

⁴³ *se derrocà*: enteneu 'es llançà'.

⁴⁴ *convertit en aquell aucell blanch*: és a dir, en cigne.

⁴⁵ *posen*: enteneu 'deposen'.

⁴⁶ *past*: enteneu 'allò que es menja d'una vegada' (DCVB, s.v. *past* 2.2).

⁴⁷ *lo cansament*: del llatí 'curasque' ('les preocupacions', *Met.* XII.156), que l'italià no tradueix. Simintendi té 'pensieri' (1850: 61).

⁴⁸ *Achilles*: de l'italià 'Achille' (2001: 548), mentre que el llatí té 'Aeacides' ('Eàcida', *Met.* XII.168).

⁴⁹ *En la vostra edat*: del llatí 'vestro (...) aevo' ('a la vostra època', *Met.* XII.169) o de l'italià 'nella vostra etade' (2001: 548); Simintendi té també 'nella vostra età' (1850: 62).

⁵⁰ *Ceneio*: de l'italià 'Cineo' (2001: 548), mentre que el llatí té 'Perrhaebum Caenea' ('Ceneu el perrebi', *Met.* XII.172), en relació a la ciutat de Perrèbia, a la Tessàlia, pàtria de Ceneu.

colps, bastants a fer mil nafres, sens rebre lesió⁵¹; y perquè tingau açò a major maravella, com nasqué era dona.

Per la novitat de cosa tan monstruosa foren moguts a desig de saber-la tots quants éran presents, y de comptar-la lo prégan; entre los quals Achilles, desijós de saber aquesta maravella, li dix en tal manera:

—Digau-nos, per mercè, pus que en tots {102c} és un mateix desig, fecunde vell, regla e prudència de aquest nostre segle, qui fon aqueix Ceneyo y per què fon en mascle convertit, en quina guerra ne en quals batalles fon per vós conegut e qui'l vencé, si és may estat vençut.

Y ab desig de plaure'ls lo vell Nèstor començà en tal forma:

—Si bé lo pes de la tarda vellesa me dóna gran empaix⁵², y les més coses vistes en los meus primers anys fugen de ma memòria, de moltes me recort; ni és alguna cosa qui's sia conservada millor en mon recort que aquesta, ab tan aspra batalla feta dintre la casa del valent Paríteo⁵³, y no us maravellu si dich que he vistes tantes coses, que, si a algú lo espay de molts anys ha fet conèixer moltes coses, no li só yo segon, qui he viscut ja passats dos-cents anys y compte ara la tercera edat. Filla de Elateio⁵⁴ fon Ceneha⁵⁵, verge gentil entre les de Thesàlia. Aquesta fon amada, Achilles, per molts de les vostres ciutats y de altres vehines a la sua, en va temptant de conduir-la en metre lo seu coll sota lo jou de amor⁵⁶. Y per ventura Pelleu haguera asetjat de ésser casat ab ella, mes ja en aquell temps fon casat ab vostra mare, ho era cert⁵⁷, per lo dir de Proteu⁵⁸, de ésser casat ab ella. Y axí passà la verge sens casar ab algú, y passejant un dia per a fugir dels altres per l'orla⁵⁹ de la mar (segons és fama) sostench⁶⁰ ésser forçada per lo gran déu Neptuno y perdé'l nom de verge. Y havent lo déu de les aygües ab ella satisfet a son plaer li dix: “Elegeix tot quan vulles, segura de {102d} obtenir, que quant demanaràs so content de donarte!” Y respòs-li aquella: “Gran desig me aporte la injúria que he de vós sostenguda, y pus me offeriu de dar-me quant volré, perquè no pugue de vuy avant sostenir altre tal, feu que no sia dona.” Y dix ab veu més grossa que ans no tenia les derrerres paraules, parent veu de home, y tal era, perquè lo déu Neptuno havia ya complit lo seu desig en ella, dant-li sobre açò que no pogués per algú ésser nafrat, ans pogués sens por ni dan oposar sa persona a les tallants espasas. Alegre de tal gràcia se partí⁶¹ de aquell loch; fornint la restant edat sua ab actes virils y esforçades cavalleries, habitave los camps vehins del riu Penneu.

17 Elateio] Elatero.

⁵¹ *sens rebre lesió*: de l'italià ‘nol poté mai tagliare con ferro’ (2001: 548), mentre que el llatí té ‘corpore non laeso (...) | Caenea Perrhaebum, qui factis inclitus Othryn | incoluit’ (‘iñlès el cos; el perrebi Ceneu, famós pels seus fets, que de l'Otris era habitant’, *Met.* XII.172-4).

⁵² *empaix*: enteneu ‘impediment, obstacle’.

⁵³ *ab tan aspra batalla feta dintre la casa del valent Paríteo*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià. Simintendi tampoc té aquest passatge.

⁵⁴ *Elateio*: enteneu ‘Èlat’, heroi tessali; en llatí hi ha ‘Elateia’ (‘la filla d’Èlat’, *Met.* XII.189), sense cap variant que expliqui el nom català *ante corr.*, mentre que l'italià té ‘Netteo’ (2001: 549).

⁵⁵ *Ceneha*: enteneu ‘Cenis’.

⁵⁶ *de conduir-la en metre lo seu coll sota lo jou de amor*: amplificació sentimental del llatí ‘votis optata’ (‘volguda en casament’, *Met.* XII.192), que l'italià no tradueix. Simintendi tradueix el llatí de manera literal.

⁵⁷ *ho era cert*: enteneu ‘o era ja fet cert’.

⁵⁸ *per lo dir de Proteu*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁵⁹ *l'orla*: enteneu ‘faixa que voreja una cosa’ (*DCVB*, s.v. 1.4), en referència a la platja; de l'italià ‘lito’ (2001: 549) o del llatí ‘litora’ (*Met.* XII.196). Simintendi té ‘liti’ (1850: 63).

⁶⁰ *sostench*: enteneu ‘patí’.

⁶¹ *se partí*: de l'italià ‘partise’ (2001: 550), mentre que el llatí té ‘abit (...) | (...) Atracides’ (‘partí l’Atràcida’, *Met.* XII.208-9), en referència al pare de Ceneu, el làpita Atrax.

CAPÍTOL QUINT, TRACTANT LES NOSSES DE PERÍTEO Y LA MORT DELS CENTAUROS, CONTINUANT LO PARLAR DE NÈSTOR

»En aquest temps que Ceneho provave ab forts actes la sua nova força, vench lo jorn que Períteho⁶², fill del superbe Ysion⁶³, féu bodes ab Ypòmenes⁶⁴, y dins una gran cova, posant per orde arbres tallats per seure y devant ells les taules per menjar, covidà tots los nobles de Emònia, y entre ells fom⁶⁵ Ceneho e yo en aquesta festa, celebrada ab crits de la reyal companyia. Cantaven los juglars les lahors de {103a} Ymeneho y la sala fumave del gran foch de la cuyna, venia la esposa ricament abillada ab companyia de moltes altres dones, molt més gentil que totes. Quants érem covidats, per tan gentil muller estimam benaventurat Períteho, mes erram lo judici per lo que après seguí. Havia Períteho covidats a les nosses los centauros, fills de son pare⁶⁶, entre los quals lo més cruel Èurites⁶⁷, ensès en lo seu cor tant per lo vi begut quant per grat de Ypòmene, y regnant ab forces doblades per amor en ell la embriaguesa, lançà la taula en terra y, torbant lo covit, pres per los cabells la gentil nòvia; y per força tirant, se'n portava aquella. Seguiren-lo en aquest acte tots los altres centauros, cascú prenent la que li playà més, umplint aquella casa de plors y crits de dones, en manera que paria una ciutat entrada de enemichs. Saltam tots contre ells e primer Teseu axí dix: “Ha, Hèurites, quin gosar és lo vostre, qui vivint yo anugeu Períteu! No sabeu que offenent a un feu als dos la injúria?” y seguint tals raons, animant tots los altres per a fer lo semblant, per força li levà la que havia furtada. No li respòs Hèurites (ni tal fet requeria paraules), mes seguí ab cara indignada Theseu per a venjar-se y ab mans empenyia lo noble cors de aquell. Per cas⁶⁸ prop d’ells estave un antich y pesat vaxell de fust⁶⁹, lo qual prenent Theseu ab esforçada mà li tirà per la cara, del qual encontre, nafrat en lo cap mortalment, lo centauro ensemps per la boca y {103b} nafra lançave lo vi que havia begut mesclat ab lo cervell, batent⁷⁰ los peus sobre la dura terra. Mouen-se per la mort de aquest los germans de dos formes⁷¹, ab gran furor cridant a una veu, crexent lo vi lurs ànimos. Y en lo començ de la pugna primer tiraren los anaps⁷² ab què begut havían; dels plats y escudelles, ab lo restant del que ans serví per a menjar, usaven en loch d’armes.

»Ophiònides⁷³ primer, no guardant honor als déus, pres un bastiment de fust en qui penjaven lànties, y, alçant aquell ab dues mans, com acostumen tenir la destal alta los qui fan d’algun bou sacrifici, ferí de ella⁷⁴ lo front de un

⁶² *Períteho*: enteneu ‘Pirítous’, rei dels làpites.

⁶³ *Ysion*: enteneu ‘Ixíon’, rei dels làpites que intentà seduir Juno i fou condemnat a restar a l’infern lligat a una roda que gira sense fi.

⁶⁴ *Ypòmenes*: enteneu ‘Hipodamia’ o ‘Hipòdame’; la variació del nom en català no s’explica per l’italià ‘Ipodò’ (2001: 550), ni per Del Virgilio (‘Ipodemiam’, *ap.* Ardisino 2001: 563, n. 39), ni pel llatí (‘Hippodamen’, *Met.* XII.210). La variant més propera que hem trobat és ‘Ypodamen’, en els còdexs *Sen.1*, *Sen.2* i *Zwic.* de l’edició de Jahn (1823: 767). L’edició de Simintendi registra la forma ‘Ipodama’ (1850: 64).

⁶⁵ *fom*: enteneu ‘fòrem’.

⁶⁶ *fills de son pare*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià; enteneu ‘semblants al seu pare’, en referència a Ixíon, que els infantà, segons la versió que segueix Ovidi, de la nimfa Núvol, la Nèfele grega.

⁶⁷ *Èurites*: enteneu ‘Èurit’.

⁶⁸ *Per cas*: enteneu ‘per casualitat’.

⁶⁹ *vaxell de fust*: enteneu ‘recipient de fusta’; del llatí ‘crater’ (‘cratera’, *Met.* XII.236) o de l’italià ‘ancristana’ (2001: 530).

⁷⁰ *batent*: enteneu ‘colpejant’.

⁷¹ *de dos formes*: en referència a la doble forma dels centaures; del llatí ‘bimembres’ (*Met.* XII.240).

⁷² *anaps*: enteneu ‘vasos’.

⁷³ *Ophiònides*: enteneu ‘Ofiònida’ o ‘fill d’Ofion’, referit al centaure Àmic.

⁷⁴ *ella*: referit a ‘bastiment’; error de concordança en femení per influència del mot ‘lànties’ o del mot ‘destal’ de la comparació.

dels làpitas, nomenat Celadonta⁷⁵, desfent-li la cara de manera que ab ossos confusos no era coneguda: exien los ulls y los molls de les galtes, revetsats, estaven pegats enmig del seu front sangonós; lo nas, tornat adins, tocave al paladar. Seguint a aquest, vostre pare Pelleu⁷⁶, arrencant un petge⁷⁷ de la taula, dant gran colp ab aquell, mès per terra Bèlates⁷⁸, fent caure lo seu cap sobre los nafrats pits, y com miràs entre les dents de aquell escumar negra sanch, doblant lo colp lo tramès als inferns.

»Y axí, com estave prop de l'altar [Grineho]⁷⁹, mirant-lo indignat, dix: “Per què no ns servim de aquests fochs contra tan malvats hòmens?”, y arrencant l'ara del sacrifici, tirà aquella enmig de la gran flota dels cruels robadors, de la qual ne abaté dos, morts, Broten y Òrion⁸⁰, fill lo darrer de Michale⁸¹, qui cantant sabia con- {103c} duir la luna a seguir-la; lo que mirant Exàdio⁸², un de aquells traïdors, dix: “Si tenguéssim armes no passara sens paga la mort de aquests dos!”⁸³, y prenent en loch d'asta dos corns de un cervo sacrificat, a Girineho⁸⁴ tirà aquells e ab les dues puntes li tragué los dos ulls, part d'ells restant en les baynes ficats y altra part ab sanch gelada penjant sobre sa barba.

»Retho⁸⁵, un altre dels centauros, del mig del foch qu'era encès en l'altar, pres un tió cremant y, revenint⁸⁶, de aquell baté les galtes de Caraxi⁸⁷, fent en elles gran nafra, encenent-se los cabells del seu cap. Y fon tan gran lo buydament de sanch que hisqué de aquella nafra, que en ella lo tió apagant-se axí sonà com sol lo ferro calt tret del fornal y lançat en l'aygua. Torbat aquell, com millor poch espolsant de sos cabells les espines del foch, pres una pedra gran qui estave en terra, y tant lo soberch pes de aquella quant la flaqueza sua causaren que, volent-la tirar contra son enemich, mancant la força que havia mester, ferí ab aquella un dels seus qui li estave prop, anomenat Cometes⁸⁸, de qui Retho no poch alegre dix: “Yo prech als déus que tots tos companys

8 [Grineho]] ari / neho. *Diversos motius justifiquen l'esmena: (a) no hi ha cap variant en Jahn (1823: 771) ni en Bonsignori (2001: 551) semblant a 'Arineho'; (b) a continuació, en l'incunable, apareix de nou el nom amb la forma 'Girineho'; (c) confusió de la lletra per part del caixista. Amb tot, aquesta correcció no té en compte alguns problemes textuais: el nom llatí 'Gryneus' apareix dues vegades en Ovidi i dues en Bonsignori, però l'italià en fa personatges diferents ('Grimel' i 'Grimeo', 2001: 551), tal com indica Ardissino (2001: 563, n. 49). La duplicació italiana pot tenir alguna relació amb aquesta forma 'Arineho', cosa que explica la confusió següent en el text català, que es refereix als làpites com a 'cruels robadors' i 'traïdors' (Vegeu nota inferior de aquests dos) || 24 causaren] cansaren || 25-26 de qui] de q. Amb una titlla (segurament indicant 'qui'), però no impresa completament.*

⁷⁵ Celadonta: enteneu 'Celadont'.

⁷⁶ aquest vostre pare Pelleu: de l'italià 'Pelleo, tuo padre' (2001: 551), mentre que el llatí té 'Pellaeus' ('el de PeHa', *Met.* XII.254), en referència a Pèlates. L'error té l'origen en Del Virgilio 'Peleus tuus pater o Achille' (f. 120v, *ap.* Ardissino 2001: 563, n. 45). Simintendi segueix de prop el llatí ('Belate Pelleo', 1850: 66).

⁷⁷ petge: enteneu 'cadascuna de les barres o peces que en nombre de tres o més serveixen de suport a la part principal i més voluminosa d'un moble, com taula, banc, calaixera, etc' (*DCVB*, s.v. 1).

⁷⁸ Bèlates: enteneu 'Pèlates', un làpita; de la variant llatina 'Belates', testimoniada per Jahn (*Vulgo*, 1823: 771).

⁷⁹ Grineho: llegiu 'Grineu', un centaure.

⁸⁰ Broten y Òrion: enteneu 'Bròteas i Òrios', dos dels làpites.

⁸¹ Michale: llegiu 'Micale'.

⁸² Exàdio: enteneu 'Exadi', un làpita.

⁸³ de aquests dos: traducció errònia del llatí 'feres' ('escaparàs', *Met.* XII.265), mentre que l'italià té 'tu non averai' (2001: 551). En llatí Exadi es refereix al centaure Grineu, però Alegre interpreta que s'està referint als làpites Bròteas i Ori, perquè ha confós Exadi amb un centaure. En tot el paràgraf hi ha una confusió de noms de làpites i de centaures.

⁸⁴ a Girineho: contradicció en relació al text llatí; vegeu nota anterior de aquests dos.

⁸⁵ Retho: enteneu 'Retus', un centaure.

⁸⁶ revenint: enteneu 'refent-se'.

⁸⁷ Caraxi: enteneu 'Carax', un làpita; el nom llatí és 'Charaxus', del genitiu 'Charaxi' (*Met.* XII.272) o afegint una 'i' epentètica al nom.

⁸⁸ Cometes: un dels làpites.

sien tan forts com tu!” y doblant de ferir-lo ab lo tió mig cremat, ab tres o quatre colps mesclà lo test⁸⁹ ab lo cervell.

»Partint de aquesta victòria lo superbo centauro, li vingueren devant Evandro, Còrites y Drianta⁹⁰, y primer ferint Còrites, jove molt tendre, lo abaté mort en terra e digué-li Evandro: {103d} “Quina honor hauràs de haver mort un fadrí!” y dient tals raons, axí com parlant mostrà la boca uberta, empès dintre aquella Retho lo tió vencedor, y, penetrant lo foch dintre los pits de Evandro, restà sens moviment. Y seguí lo cruel per a matar a Drianta, mes no li’n pres tam bé com havia dels altres, que aquell ab un altre tió lo ferí en lo coll y, entrant les spires fins al secret dels ossos, fugí malnafrat lo centauro. Y fugiren ab ell Horneho, Lícidas, Medon, [Taumas] e Bissènor⁹¹; y ab aquests Mèrmeto⁹², qui poch ans passave en córrer tots los altres, nafrat fugia ab gran pena. Fidus y Menalau⁹³ axí mateix fugían, y Abas⁹⁴, qui solia furta los porchs salvatges⁹⁵; y ab ells ensemps fugia lo adevinador⁹⁶, qui en va los havia prehicats que may no combatessen en aquella encontrada; y veent que Nesso sens nafra se n’anave, li dix ab alta veu: “No us cal cuytar, que ya és reservada la vostra mort a Hèrcules.” No pogueren fugir Eurínomo, Lúcidas y Areho, e Ynbreus⁹⁷, de ésser morts tots per mans de Drianta; no sé escusà Ceneho⁹⁸ de ésser nafrat, perquè mirant Drianta entre dos pedres estar, lo ferro d’una lança tirant aquell en la cara de Ceneho⁹⁹, durament lo nafrà en aquell loch a on lo nas entre dos ulls comença.

»Entre tan gran remor, sobrat de vi, sens res sentir, geya dormint Aphidas¹⁰⁰, lo qual mirant de lunny com reposat dormia y sens deguna por acostant-s’i Drianta, li ficà per lo front lo ferro ab què poch ans havia {104a} mort Ceneo, dient: “Ab l’aygua de Estígia de vuy avant amarareu lo vi y no us farà tant mal.” Forbas¹⁰¹, mirant açò, a Drianta tirà una lança de caça, venjant lo dan de tants e privant-lo de vida.

5 Evandro] enandro || 11 [Taumas]] tauuias. *Restitució de dos errors d’impremta correlatius: la confusió entre m i el grup ni en la preparació de l’incunable, i la confusió posterior entre els tipus de la n i la u, error present tot al llarg de l’incunable. Jahn testimonia la variant ‘Taumas’ (1823: 775) || 13 Menalau] menalan. A partir de la variant llatina ‘Menalaus’ del còdex Bersm. (Jahn 1823: 775), i esmenat per confusió habitual de u i n.*

⁸⁹ *lo test*: enteneu ‘el cervell’ (DCVB, s.v. 1.4).

⁹⁰ *Evandro, Còrites y Drianta*: enteneu ‘Èvagre, Còrit i Driant’, tres làpites; en els còdexs *Dresd.* i *Zwic.* Jahn (1823: 774) testimonia la variant ‘Evandrum’ en comptes de ‘Evagrum’, l’acceptada en les edicions actuals, variant també present en Simintendi (‘Evandro’, 1850: 68).

⁹¹ *Horneho, Lícidas, Medon, Taumas e Bissènor*: enteneu ‘Orneu, Lícabas, Medont, Taumant i Pisènor’, cinc centaures.

⁹² *Mèrmeto*: enteneu ‘Mèrmeros’, un dels centaures; de la variant ‘Mermetos’ del còdex *Zwic.* (Jahn 1823: 775).

⁹³ *Fidus y Menalau*: enteneu ‘Folus i Melaneu’, centaures.

⁹⁴ *Abas*: enteneu ‘Abant’, un centaure.

⁹⁵ *porchs salvatges*: del llatí ‘aprorum’ (‘dels senglars’, *Met.* XII.306), no present en italià; Simintendi té el semblant ‘porci salvatichi’ (1850: 68), solució que ell i el català poden haver adoptat per separat.

⁹⁶ *lo adevinador*: del llatí ‘augur | Asbolos’ (‘l’augur Àsbolos’, *Met.* XII.307-8) o de l’italià ‘Astiles augurii’ (2001: 552), que Bonsignori tradueix a partir de la variant ‘Astilus’ dels còdexs *Ω* de l’edició de Tarrant (2004: 357). En qualsevol cas, el català ha eliminat el nom d’Àsbolos, famós endeví que va mirar d’aturar la lluita dels seus germans amb els làpites, preveient la desfeta que sofririen. Simintendi sembla seguir una variant semblant (‘Astilos’, 1850: 68).

⁹⁷ *Eurínomo, Lúcidas y Areho, e Ynbreus*: enteneu ‘Eurínom, Lícabas i Areos, i Imbreu’, quatre centaures.

⁹⁸ *Ceneho*: enteneu ‘Creneu’, un centaure.

⁹⁹ *Ceneo*: enteneu ‘Creneu’, el mateix que a la nota anterior.

¹⁰⁰ *Aphidas*: llegiu ‘Afidas’, un centaure.

¹⁰¹ *Forbas*: enteneu ‘Forbant’, un dels làpites; de l’italià ‘Allora uno, chiamato Forbas, tolse el bastone da cacciare, e vedendo el compagno morto, si percosse Driante’ (2001: 552), potser corregit pel llatí, que té només ‘Phorbas’ (*Met.* XII.322). En italià hi ha una confusió, que passa al català, ja que apareixen Forbant i Driant, dos làpites, com a contrincants.

»Yo viu Petreyo¹⁰² esforçant de arrencar un roure ple de glans, y fon per la lança de Períteho¹⁰³ ferit enmig de les costelles mentre que treballave de moure tan gran pes. En aquesta batalla, per virtut de Períteho, moriren Lico y Crono¹⁰⁴, y los dos morint li atorgaren la honor de la victòria. Axí mateix
 5 vencé Ditis y Helos¹⁰⁵: la un¹⁰⁶ ferit ab encontre de lança, l'altra, fugint, caent d'una montanya se ficà per lo ventre una branca de arbre. Y per venjar aquests vench Phareo¹⁰⁷, molt brau, y, arrencant una soberga roca, com la volgués tirar a Períteho, sobrevenint Theseu ab un bastó li va rompre los braços, y no curant més d'ell, dexant-lo murmurant, pujà sobre la alta esquena de [Biànor]¹⁰⁸,
 10 palcigant ab sos peus les costelles de aquell qui no era stat may sobrat per algú, y per los cabells prenent-lo, ab lo mateix bastó que havia ferit l'altre donà mort a aquest. Y ab aquell bastó matà Nedumno¹⁰⁹ y derrocà Liceto, Ýptason, Tripheo e Thereo¹¹⁰, qui solia en los monts de Emònia caçant pendre molts honsos y vius constrenyia aquells per força dins sa casa.

15 »Mirant Demolehon¹¹¹ tan gran estrall com feya Theseu de la sua gent, no podent més sostenir tal injúria, volch arrencar un pi, lo qual no podent arrencar, trencà e tirà a Theseu. Mes aquell, amonestat per Pal- {104b} las, saltant a través fugí de tal encontre, mes l'arbre no tirat en va ferí [Gramtòrio]¹¹², un patge de Pelleu, al qual levà lo pits e muscle esquerre.

20 »Aquest, en temps passat molt car a vostre pare, quant mirà's tan lejament nafrat dix: "O, jove graciós, consola en infern la tua mort ab la del matador!" y ab fort braç tirà la lança devés Demoleon, ab la qual lo ferí per lo mig de les costelles. Tragué lo centauro l'asta ab la mà, restant lo ferro dins les sues entràmenes¹¹³, per on, vençut de soberga dolor, crexent per ella la força
 25 natural, axí nafrat, tirà devés Pelleu y ab los peus de cavall treballà de danyarlo, mes ell, molt destre, ab l'elm y ab l'escut cobrint-se, defensave lo mal que li poguera fer la ira del centauro, da on com vés disposta avenintesa de vençre, estant desota ab l'espasa, travessant-li lo ventre lo baté mort en terra hi's levà sens perill. Y ja ans de aquest havia morts Fragrèon, Ylèon, Èminus¹¹⁴, Yfion
 30 y Danus¹¹⁵.

»Venç après ab gran fúria per a venjar aquells Dòrilas,¹¹⁶ qui aportava les galtes y lo cap cubert de pell de lop y dos corns sangonosos, ab los quals combatia, al qual exint yo a l'encontre (perquè la edat y ànimo me offerien

9 [Biànor]] brauor. *Potser confusió de r per i, més n per u* || 19 [Gramtòrio]] granitorio.

¹⁰² *Petreyo*: enteneu 'Petreu', un centaure.

¹⁰³ *Períteho*: enteneu 'Piritous', rei dels làpites.

¹⁰⁴ *Lico y Crono*: enteneu 'Licus i Cromis', dos centaures.

¹⁰⁵ *Ditis y Helos*: enteneu 'Dictis i Hèlops', dos centaures.

¹⁰⁶ *la un*: enteneu 'lo un' (*DCVB*, s.v. *la*), forma antiga de l'article masculí 'lo' davant el numeral i l'article indefinit 'un' o 'u'.

¹⁰⁷ *Phareo*: enteneu 'Afareu', un centaure.

¹⁰⁸ *Biànor*: enteneu 'Biènor', un centaure.

¹⁰⁹ *Nedumno*: enteneu 'Nedimne', un centaure.

¹¹⁰ *Liceto, Ýptason, Tripheo e Thereo*: enteneu 'Licotas, Hipas, Rifeu i Tereu', centaures; la forma 'Ýptason' s'explica per la variant llatina 'Ypason', testimoniada en els còdexs *Dresd.* i *Zwic.* de l'edició de Jahn (1823: 781).

¹¹¹ *Demolehon*: llegiu 'Demoleont', un centaure.

¹¹² *Gramtòrio*: enteneu 'Cràntor', escuder de Peleu, mort per Demoleont. El nom en llatí és 'Crantoris' (*Met.* XII.361), amb la variant 'Grantoris' testimoniada en força còdexs per Jahn (1823: 782). En italià el nom té la forma 'Grauro' (2001: 553), en Del Virgilio 'Grantorem' (*ap.* Ardissino 2001: 564, n. 71) i en Simintino 'Grantaro' (1850: 71).

¹¹³ *entràmenes*: enteneu 'entranyes'.

¹¹⁴ *Èminus*: del llatí 'eminus' ('de lluny', *Met.* XII.379), pres com a nom propi, variant prou difosa en llatí, que trobem, per exemple, a l'edició aldina, i fins i tot editada com a text principal en l'ed. de Jahn (1823: 784); l'italià té 'Minus' (2001: 553).

¹¹⁵ *Fragrèon, Ylèon, Èminus, Yfion y Danus*: enteneu 'Flegreos, Hileu de lluny [= 'eminus'], Ifinous i Clanis', centaures; el català 'Danus' és traducció del llatí 'Danum', variant testimoniada pel còdex *Zwic.* (Jahn 1823: 784). Vegeu nota anterior *Èminus*.

¹¹⁶ *Dòrilas*: un centaure.

força), emparí ab tals raons: “Mira quant valen menys los teus corns dels darts nostres”, y tirí-li un dart que en la mà tenia, y ell, lo foll, parà la mà per desviar aquell, d'on se seguí que restà ab aquella clavada en lo front, de què hach gran remor y crits entre·ls mirants. Pelleu, qui {104c} m'era prop, lo ferí
 5 ab l'espasa per lo ventre, per on caygueren los seus budells en terra y, torbat, ab los peus de cavall palcigave y rompia aquells, sobre los quals caygué en la fi mort.

»Ni a Silla¹¹⁷ escusà de morir la estrema gentilesa que tenia entre·ls fills de Ysion¹¹⁸. Tenia aquest la barba y los cabells daurats, e en la cara mostrava un
 10 gosar graciós que espantant falagave; lo coll, les mans, braços y muscles ab lo restant de la forma humana tenia tan gentil y bé acompassat, que paria fet tot ab art industriosa, ni la part cavallina era en ell menys gentil, ans si tingués aquella cap y coll fóra digna de ésser cavall de Càstor: tan gentil tenia la esquena y los pits. Era en la color molt negre, acceptades les cuxes y la coha,
 15 que tenia cubertes de pèl blanch. Moltes dones de les sues per marit lo volgueren, mes una sola nomenada Yònome¹¹⁹, molt més gentil de totes les centaures qui habitan les silves, fon casada ab ell. Aquesta sola, ab serveys y amor secreta y palesa, aconseguí lo que volgué de Silla. Era aquesta molt neta y molt mirave en l'afayt de sos cabells y cara, sovint se pentinave y ab aygues
 20 odorants, estillades de roses y violes, rentave sa persona tots jorns dues vegades, rentant-se en la font pegaseha¹²⁰, y no portava sinó mantós molt fins fets de lana eleta¹²¹. Una ygal amor ensemps los ajustava: seguia son marit y ell no la dexave, ensemps los dos caçaven per les aspres montanyes y ensemps se retraen les nits dintre les coves, ensemps eren {104d} venguts en casa de
 25 Períteu¹²² y ensemps batallaven, quant no sé de on vengué un dart, del qual Silla ferit caygué morint en terra. Yhònome, veent lo marit caygut, no tardà treballar de ajudar-li y assejà debades de aturar la ànima fugint, per on, sobrada de dolor, ab lo ferro de la matexa lança donà fi a sa vida, y morint abrasave lo cors del marit mort.

»Aprés de açò viu un altre centauro, anomenat Phècomes¹²³, qui havia en
 30 temps passat ajunyit dos leons ab forts regnes, lo qual tirant un gran trau que envides fóra mogut per dos parells de bous, ferí d'ell Fonolònides¹²⁴, engrunant-li lo cap. Y mentre que volia despullar de les armes lo mort, com sap bé vostre pare, metí la mia espasa en les sues yllades, y ab la mateixa
 35 espasa doní mort a Tomus y a Telèboas¹²⁵, qui ans ab un tronch biforcat me nafrà en la cara, segons que podeu veure encara los senyals. Lavors devia yo venir a pendre Troya, lavós poguera, si no vençre almenys combatre Hèctor ab les mies forts armes, si bé en aquell temps no era nat o era molt fadrí. Ara·m

16 volgueren] volgneren || 21 portava] portara || 22 ensemps] enseps. *Amb una titlla damunt la segona e* || 26 veent] veeut.

¹¹⁷ *Silla*: llegiu ‘Cíllar’, un centaure.

¹¹⁸ *entre·ls fills de Ysion*: traducció lliure del llatí ‘si modo naturae formam concedimus illi’ (‘si concedim que hi ha cap bellesa en aquesta natura’ (Parramon 1996: 315), *Met.* XII.394), en relació a la forma dels centaures, que Simintendi tradueix de manera semblant al llatí (‘se noi vogliamo concedere a colui la bellezza della natura’, 1850: 72).

¹¹⁹ *Yònome*: enteneu ‘Hilònome’, esposa de Cíllar.

¹²⁰ *pegaseha*: llegiu ‘pegasea, de Pàgasa’, port al peu del mont Pèlion on vivien els centaures.

¹²¹ *eleta*: enteneu ‘elegida’.

¹²² *Períteu*: enteneu ‘Pirítous’, rei dels làpites.

¹²³ *Phècomes*: enteneu ‘Feòcomes’, un centaure.

¹²⁴ *Fonolònides*: enteneu ‘l’Olènida’, referit al làpita Tèctaf, fill d’Òlenos; l’italià té ‘Filomone’ (2001: 554), el llatí ‘Tectaphon Oleniden’ (‘Tèctaf, l’Olènides’, *Met.* XII.433) i Del Virgilio ‘Pholamidem’ (Ardissino 2001: 564, n. 82). La traducció del català depèn de la variant llatina ‘tecta Pholonomidem’, una mala separació de mots testimoniada en el còdex *Zwic.* (Jahn 1823: 789). El ‘tecta’ pot correspondre’s amb al mot ‘cap’, a continuació en català, tot i que el llatí també té a continuació ‘a summo vertice’ (‘al capdamunt’, *Met.* XII.433).

¹²⁵ *a Tomus y a Telèboas*: enteneu ‘a Ctoni i a Teleboant’, dos centaures.

manca ab la edat la força. Què us comptaré de la matança gran que feren tots los altres sobre aquells centauros? No y hach negú dels nostres que no menàs les mans, ni penseu que-ls juglàs¹²⁶ Amphítides y Mopso¹²⁷ dexasen de fer armes ni-s contentassen de sonar y cantar les coses per venir, ans la un d'ells
5 matà Hodites, un de aquells centauros.

{105a} CAPÍTOL SISÈ, CONTINUANT LO PARLAR DE NÈSTOR Y LA BREGA DELS CENTAUROS, RECITANT LA MORT DE CENEYO, AB LA CONVERSIÓ D'ELL EN FÈNIX

»Ceneio, qui fon de dona en home convertit, perquè som entrats en recitar
10 açò¹²⁸, en aquesta gran brega ne havia morts sinch: Stíphelo, Brònio, Antínaco, Dimo e Piràgmon¹²⁹; no-m recorden¹³⁰ les nafres, mes bé notí lo nombre y los noms, y havent mort aquests, vench devés ell corrent lo gran Latreho¹³¹, armat de belles armes. Era aquest de mijana edat, entre jove y vell, ab força juvenil, y tenia los cabells y la barba mesclats de blanch y negre, lo
15 qual havent rodat¹³² Ceneyo li començà a dir: “Y vós també, Ceneya, que encara us tench per dona ni crech que hajau mudat la natura, sinó que crexent d'ànimo, dissimulada ab falses vestidures, anau matant los nostres, recordau-vos qui sou, ne què nasqués, y recordau-vos del que ha ja sostengut vostre cors. Preneu lo fus y l'àspia¹³³, torceu ab vostres dits l'estam y dexau lo
20 combatre als hòmens.” Y, mentre que axí menaçant li parlave, no curà Ceneyo de respondre-li res, mes tirà-li la lança y ferí'l d'ella en aquella part dels pits a on les dues formes de home y de cavall se ajusten ensemps, d'on, no ab poca fúria movent-se lo centauro per dolor de la nafra, a Ceneyo tirà {105b} una arma nomenada «sarissa¹³⁴», la qual li féu poch dan. E vent açò, volgué ab la
25 espasa nafrar-lo, qui ferint lo cors de aquell, invulnerable, axí tornave arrera com si ferís un marbre. Y pus hagué Ceneyo gran estona sostengut rebre colps en son cors, ab maravella de tots los miradors dix: “Assajar vull si la mia spasa porà nafrar a vós, pus la vostra no té poder en mi”, y arrencant la espasa fadada, abeurà tota dintre lo cors de aquell, lo que veent los biformes germans
30 tots sobre ell sol tiraren las lurs lances y totes sens fer-li dan encontraren en ell. Aquesta novitat posà en maravella a tots aquells centauros y espantats restaven, quant Mònico¹³⁵ cridà: “O, gran vergonya que tants siam sobrats per un, envides home! Jo us dich ab veritat que nostres fluxos actes nos han tornats tal com ell és estat. Quèns valen los grans membres! Què les forces
35 doblades! No sé perquè ha volgut la natura ajustar en nosaltres dos animals tan

24 sarissa] larissa || 29 veent los] los veet. *Amb una titlla de nasal damunt la darrera e.*

¹²⁶ *juglàs*: llegiu 'joglars'; de l'italià 'doi giolari e cantadori de corte' (2001: 554), mentre que el llatí té 'cecínisse futura' ('ha cantat vaticinis', *Met.* XII.455).

¹²⁷ *Amphítides y Mopso*: enteneu 'l'Ampícida y Mopse', és a dir 'l'Ampícida Mopse' ('Ampyciden Mopsum', *Met.* XII.456); de l'italià 'Mosco ed Anfiadesse' (2001: 554), error de Bonsignori, en aquest cas, i no de Del Virgilio (Ardissino 2001: 564, n. 91). Simintendi té 'Mosso Anfitide' (1850: 75), més proper al llatí.

¹²⁸ *qui fon de dona en home convertit, perquè som entrats en recitar açò*: de l'italià 'de cui è ditto, el quale già fu femina' (2001: 554), no present en llatí ni en Simintendi.

¹²⁹ *Stíphelo, Brònio, Antínaco, Dimo e Piràgmon*: enteneu 'Estífel, Bromus, Antímac, Èlim i Piracme', cinc centaures. El català 'Dimo' s'explica per la variant *ante corr.* 'Dimo' del còdex *Vrat.* (Jahn 1823: 792). Simintendi té la forma 'Elimo' (1850: 75).

¹³⁰ *no-m recorden*: enteneu 'no em vénen a la memòria' (*DCVB*, s.v. *recordar* 1.2).

¹³¹ *Latreho*: llegiu 'Latreu', un centaure.

¹³² *rodat*: enteneu 'envoltat'.

¹³³ *l'àspia*: enteneu 'bastó de dos a tres pams de llargària, travessat prop dels dos caps per sengles bastonets en direcció contrària l'un de l'altre, als quals s'agafà la fusada de fil per esser reduïda a rams o troques' (*DCVB*, s.v.).

¹³⁴ *una arma nomenada «sarissa»*: de l'italià 'con la sarissa, cioè un'arme ch'è così chiamata' (2001: 555), en llatí 'sarisa' ('lança macedònia', *Met.* XII.479). Simintendi té 'lancia macedonia' (1850: 76).

¹³⁵ *Mònico*: enteneu 'Mònic', un centaure.

forts com home y cavall, sinó per més vergonya. No crech que siam fills de la deessa Juno ni del gran Ysion, qui tengué ànimo de aconseguir de Juno tot lo que desijave. Y nosaltres, vençuts per un mig home, on nos amostrarem? Seguiu-me tots y lancem sobre ell tantes roques y arbres, que la viva ànima,
 5 pus no·l podem nafrar, sia tenguda desota aquell pes, reparant lo que falten les nostres flaques armes.” Y, acabant tals raons, arrencant un gran arbre, tirà sobre lur enemich, dant exemple als altres, {105c} los quals seguint-lo tots en poch temps despullaren lo mont Òtriu¹³⁶ de arbres, ni en Pílion¹³⁷ ne restà un per ombra, per on enclòs Ceneyo dintre cruel sepulcre de tants arbres
 10 jamegant ab sos muscles sostenia lo soberch pes de aquells, mes, pus que cresqué lo càrrech sobre·l seu cap y cara, empatxant-li camí de poder espirar, la fi sua és en dupte, perquè creen alguns que, obrint-se la terra, devallà lo seu cors als inferns, mes los juglars de les bodes afermen lo contrari, y diu Amphítides¹³⁸ que viu del mig de aquells arbres exir e volar un aucell, lo qual
 15 Mopso mirant com rodave volant los seus castells lo saludà dient: “O, Ceneyo, glòria de la gent lapiteha, en temps passat home de noble fama y ara convertit en aucell no menor; per què, fet Fènix, un sol de ta natura, seràs tostemps honrat.”

»Per la auctoritat de Mopso lo creguem¹³⁹ tots, y la dolor que de perdre·l
 20 sentim cresqué la nostra ira, y molt anujats que tants fossen venguts sobre un, corrent ab armes, sobre los que restaven, no dexam ans l’encalç que ab gran matança d’ells la nit clogué lo dia, d’on fom¹⁴⁰ forçats de dexar-los fugir.

CAPÍTOL SETÈ, RECITANT ALGUNES COSES DE HÈRCULES AB AL MORT DE PERICLÍMENES, QUI-S TRANSFORMAVE EN VÀRIES FIGURES

25 {105d} Hoint Triptòlomo¹⁴¹ que Nèstor, recitant aquesta gran batalla, s’era callat dels actes de Hèrcules, son pare, en ella tan famosos, no u pres ab paciència, ans indignat li dix:

—Gran maravella tench que las lahors de Hèrcules, entre tantes de molts altres, sían oblidades a la vostra vellesa, perquè sovint li hoí yo comptar que
 30 ell en major part vencé los centauros robadors de la muller de Períteho.

A qui Nèstor respòs ab cara trista:

—Per què·m forçau recordar de mos mals y revocar los plors per tants anys oblidats, havent a publicar las lahors de vostre pare, qui tant me ha offès? Ab tota veritat él majors coses féu mentre vivia que vençre los centauros, les quals
 35 volria poder-li amagar, mes tot lo món és ya ple de sos mèrits. No cregau que algú loe molt volenters son enemich, però mirau com nos callam nosaltres de lohar Deýfebo, Polídamas¹⁴² ni Hèctor, tan dignes de lahor. Aquex vostre pare en temps passat derrocà los forts murs de Mesènia¹⁴³, y sens culpa la sua crueltat destruí Èlon y Pílon¹⁴⁴, dues nobles ciutats, y ab ferro y foch destruí la
 40 mia casa ab los seus déus secrets. Y, perquè vull callar de tants altres per ell malament morts, nos trobam dotze germans, fills de Neleyo¹⁴⁵, y dels dotze los onze foren morts per mà sua, sol restant yo; dels deu no fon neguna

8 ni en Pílion] nieupílion.

¹³⁶ Òtriu: enteneu ‘Otris’, muntanya del sud de Tessàlia.

¹³⁷ Pílion: enteneu ‘Pèlion’, muntanya de l’est de Tessàlia.

¹³⁸ Amphítides: enteneu ‘Ampicida’, en referència a l’endeví Mopsus, fill d’Àmpic.

¹³⁹ creguem: enteneu ‘creguérem’.

¹⁴⁰ fom: enteneu ‘fórem’.

¹⁴¹ Triptòlomo: enteneu ‘Tleptòlem’, fill d’Hèrcules i cabdill dels rodís.

¹⁴² Deýfebo, Polídamas: enteneu ‘Deifob, Polidamant’, herois troians.

¹⁴³ Mesènia: enteneu ‘Messena’, ciutat del Peloponnès.

¹⁴⁴ Èlon y Pílon: enteneu ‘Elis i Pilos’, ciutats de l’oest del Peloponnès i de Messènia, respectivament.

¹⁴⁵ Neleyo: enteneu ‘Neleu’, rei de Pilos, pare de Nèstor.

maravella¹⁴⁶, mes qui no s'espantara de haver vist morir a Periclèmenes¹⁴⁷, a qui nostro avi Neptuno havia dat poder {106a} de transformar-se en diverses figures? Aquest, combatent-se ab Hèrcules, com hagués mudades moltes formes per escapar de aquell, se transformà en àguila y, usant de les forces de tal aucell, ab les ungles nafrant-lo en la cara, començà volant de pujar alt.
 5 Collà¹⁴⁸ vostre pare contra mon germà l'arch, y, acertant massa lo colp, entre les núvols molt altes ferí la àguila en lo muscle. Y no penseu que li fes molt gran nafra, mes los nirvis romputs qui ligaven la ala, no podent més volar ne regir-se en l'ayre, caygué sobre la terra, y no tardà la crueltat de Hèrcules en degollar aquell. O, gentil capità de la armada de Rodes, par-vos si tench raó de
 10 loar vostre pare? De açò, senyors, no vull altre venjança sinó callar-me las laors de aquell, y ab vós, Triptòlomo, tant com volreu, vull haver bona pau.

Y pus hagué Nèstor acabades tan larges y plasents raons, feta collació, lo restant de la nit cascú dintra sa tenda ocupà en dormir.

15 CAPÍTOL VUYTÈ, EN QUI-S COMPTE COM PARIS, PER VENJAR LA MORT DE HÈCTOR Y DELS ALTRES, AJUDAT PER APOLLO, AB UNA FLETXA DONÀ MORT A ACHILLES

Lo gran Neptuno, qui ab la trident verga governa y regeix les ones de la mar, somogut a dolor {106b} per amor paternal, mirant que son fill Signo era
 20 tornat aucell, tenint en odi Achilles, contra ell excitant tota la sua ira, com ja hagués deu anys que durava la guerra sobra Troya, ab tals raons cridà a ci Apollo:

—O, a mi molt més car dels fills de mon germà, qui ensemps ab mi hedifiquist les muralles de Troya, ara tant maltractades, per què plores veent
 25 caure les torres de aquella ciutat y morts los defensors de les sues muralles? Sola la mort de Hèctor me fa oblidar de les altres, veent viu aquell cruel escampador de la sanch de Priám, qui, poch ha, a gran vergonya nostra, entorn dels murs de la sua ciutat rosega lo cors de Hèctor. Si era dins los tèrmens de la mia potència, yo li fera sentir quant pot la mia verga! Ara, pus és en terra, a
 30 on vós podeu tant ab una de vostres fletxas, l'ora que no-ns tembra¹⁴⁹ perdeu la sua vida.

Atorgà Apollo de complaura-lo, y, ensemps complint lo seu desig y de l'oncle, cubert de una núvol, vench en lo camp dels grechs, y mirant Paris, qui despenia¹⁵⁰ moltes sagetes en va contra los grechs, descobrint ha aquell la sua
 35 deïtat, digué semblants paraules:

—Per què perts tantes flexes? Si tens neguna cura de la mort de tos frares, gira la força del teu arch contra lo cruel Aquilles y vengeràs aquells.

Y entre los altres amostrant-li Achilles, mentre que en la host a gran dan dels troyans combatia, girà Paris devés ell lo seu arch, y endressà Apollo
 40 també la sua mà, que ab un colp {106c} de fletga caygué Achilles mort. Y fon aquesta una sola ocasió per qui lo rey Priám se alegràs après la mort de Hèctor. O, gran Achilles, sobre tants vencedor, are restau vensut del coart e afeminat Paris, robador de Èlena; almenys pus a morir havíeu per mans tan

30 no-ns] nos. *Vegeu nota inferior* l'ora que no-ns tembrà.

¹⁴⁶ *dels deu no fon neguna meravella*: el numeral es refereix a tots dotze, menys Periclimen, de qui parla a continuació, i Nèstor.

¹⁴⁷ *Periclèmenes*: enteneu 'Periclimen', fill de Neleu, un dels Argonautes.

¹⁴⁸ *Collà*: enteneu 'tensà'.

¹⁴⁹ *l'ora que no-ns tembrà*: del llatí 'necopinum' ('desprevingut, confiat', *Met.* XII.596), que l'italià no tradueix. Simintendi té una traducció amplificativa com el català ('lui che non se ne guarda', 1850: 82).

¹⁵⁰ *despenia*: enteneu 'gastava'.

femenils, fosseu mort per colp de la destrala de Penthesilea¹⁵¹, esforçada donzella.

- Ja los fochs de les derrereres honres consumaven aquell qui solia, espantant los troyans, assegurar los grechs. Caygut era lo cap de la casa de Èacho¹⁵², y
 5 aquell vencedor cavaller qui havia sobrat Hèctor, a tots insuperable, armat de les armes per Vulcà fabricades, geya enmig del foch sens sentiment. Ja era tot fet cendre, y del tan gran Achilles restave una cendra tan poca que a penes umplia una part del sepulcre. Mes, responent a la grandesa de sos actes honrats, restà d'ell tan gran nom que umplia l'univerç de les laors de aquell.
 10 Restaven de axí mateix lo escut y les armes, y, per mostrar de qui éran estades, per elles los vivints foren moguts ha armes. No demanaren aquestes armes Titides ni Atrides¹⁵³, Menalau ni los altres, mes entretants sols Àiaix, fill de Telamon, e Ulixes, fill de Leertes, ab gran presumpció de pròpia virtut demanaren aquelles. Agamanon¹⁵⁴, volent lunyar de si tota ocasió de mala
 15 voluntat, manà que se ajustassen tots los prínceps y nobles capitans de la host, imponent a tots ells càrrech de declarar la qüestió que era entre los dos.

{106d} ACABA LO DOTZÈN LIBRE DE *TRANSFORMACIONS DEL POETA OVIDI*

¹⁵¹ *Pentesilea*: de l'italià 'Pentesilea' (2001: 559), mentre que el llatí té 'Thermodontiaca' ('del Termodont', *Met.* XII.611), en referència al riu del Pont Euxí on vivien les Amazones i concretament referit a Penthesilea, reina de les Amazones, de la qual es va enamorar Aquil·les. Simintendi varia el llatí ('delle femine Amazzoni', 1850: 83).

¹⁵² *Èacho*: enteneu 'Èac', avi d'Aquil·les.

¹⁵³ *Titides ni Atrides*: llegiu 'Tidides ni Atrides', en referència a Diomedes, fill de Tideu, i a Menelau, fill d'Atreu; 'Titides' a partir de la variant 'Tidides', present en força còdexs (Jahn 1823: 807).

¹⁵⁴ *Agamanon*: enteneu 'Agamèmnon', cabdill dels aqueus a Troia. La forma que apareix aquí, amb una 'a' a l'arrel, que alterna en el manuscrit amb la forma amb 'e' ('Agamenon'), indica una neutralització d'aquesta lletra i, per tant, una pronúncia no tònica. Per això, hem accentuat 'Agamanon', i també 'Agamenon'.

COMENSA LO TRETZÈ, CAPÍTOL PRIMER, RECITANT LA ORACIÓ DE ÀIAIX
FETA DEVANT LOS GRECHS PER LES ARMES DE ACHILLES

Ensemps en una plaça, devant la tenda del rey Agamenon¹, asseguts estigueren los capitans y prínceps de l'exercit dels grechs, e entorn d'ells, en
5 peus estant, lo poble componia corona², quant enmig del consell se alsà Àiaix³, senyor de l'escut de set cuyros, y axí com era impacient per ira, ab cara furiosa, ans de res dir, mirà una estona les naus gregas en lo arenal de Troya⁴ y, ab les mans asenyalant aquelles, axí dir començà:

—O, immortal Júpiter, com disponeu lo cós⁵ de nostres actes, que devant
10 les naus tenim la qüestió, y ha gosat Ulixes ab los meus ygualar los seus mèrits! Qui no duptà fugir de aquell foch que la furor de Hèctor havia mès en elles, les falles del qual yo a soles⁶ sostenguí y lansí de les naus. Ara conech que és millor disputar ab paraules fengides que combatre ab les mans. Mes tant treball com he yo de parlar, té Ulixes en obrar actes de cavaller⁷, y tant
15 com yo puch combatent ab les {107a} armes, pot Ulixes parlar. No estime, senyors, ésser-me necessari de comptar a vosaltres, qui tots los haveu vists, lo procés de mos actes; compte los seus Ulixes, que ha fets sens testimoni sots l'ombra de la nit. Yo bé confés que demane gran premi, mes aquest envejós de la mia honor lo demane major que no merexen la suma de sos fets: y a mi
20 obtenir lo que deman⁸, per molt que sia gran, no és presumpció. Ja ha atès Ulixes tot lo que esperave, perquè, essent vensut, porà comptar que ha debatut ab mi.

»Yo, si en mi fos la virtut duptosa, no'm manca l'avantatge que li porte-n⁹ noblesa, essent fill del noble Telamon, qui, sots l'astandard de Hèrcules,
25 subjugà y vencé les muralles de la primera Troya, y ab Gèson ab la nau pagasea¹⁰ navegà en la isla de Colcos. Mon avi és lo rey Èaco, qui ordena les leys entre aquells damnats¹¹, a on una pesada roca carrega Sícifo. Y Júpiter atorga Èaco per son fill, de on resta que yo só tercer nat de aquell¹². Ni aquesta noblesa, senyors¹³, vull que'm valega en res, sinó per ésser-me comuna ab lo
30 noble Achilles. Perquè, essent fill de Pelleu, qui fon germà de Telamon, mon pare, restam cosins germans¹⁴; y axí, no demana¹⁵ les armes estrangeres, mes les de mon cosí. Què diu lo fill de Císifo¹⁶, semblant aquell en los engans y

¹ *devant la tenda del rey Agamenon*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià; tampoc a les *Allegorie* de Bonsignori ni a les *Allegories* d'Alegre.

² *componia corona*: enteneu 'estava situat en forma de cercle'.

³ *Àiaix*: enteneu 'Àiax', fill de Telamó.

⁴ *en lo arenal de Troya*: del llatí 'Sigeia (...) | litora' ('la costa sigea', *Met.* XIII.3), en referència al Sigeu, turó de la Tròade; l'italià no tradueix el passatge.

⁵ *lo cós*: enteneu 'el curs'.

⁶ *a soles*: enteneu 'tot sol'.

⁷ *obrar actes de cavaller*: del llatí 'nec facere est isti' ('ni aquest és [hàbil] actuant', *Met.* XIII.11), que l'italià no tradueix, però que a continuació té un passatge de significat semblant: '(quanto elli avanza me in parole), cotanto avanzo io lui in forza ed in arme' (2001: 568). L'actualització de termes militars antics al context tardomedieval del traductor defineix el mètode d'Alegre a la *Primera guerra púnica*. Vegeu Bescós (2011, 2017 i 2019).

⁸ *deman*: enteneu 'demano'; del llatí 'speravit' ('ha esperat', *Met.* XIII.18), referit a Ulisses.

⁹ *porte-n*: enteneu 'porto en'.

¹⁰ *pagasea*: referit a Pàgasa, port de Tessàlia d'on salparen els Argonautes.

¹¹ *qui ordena les leys entre aquells damnats*: de l'italià 'el quale è mo duca de l'infero e duca sopra li dannati' (2001: 569), mentre que el llatí té 'qui iura silentibus illic | reddit' ('qui jutja els que estan en silenci' (Parramon 1996: 323), *Met.* XIII.25-6).

¹² *tercer nat de aquell*: enteneu 'el tercer del llinatge de Júpiter'.

¹³ *senyors*: de l'italià 'Signori' (2001: 569), en llatí 'Achivi' ('aqueus', *Met.* XIII.29).

¹⁴ *Perquè, essent fill de Pelleu, qui fon germà de Telamon, mon pare, restam cosins germans*: amplificació del llatí 'frater erat' ('era cosí', *Met.* XIII.31), o potser de l'italià 'el parentado el quale io ho con Acchille' (2001: 569).

¹⁵ *demana*: enteneu 'demane' o 'demano'.

furts, ni per què mescla en la casa de Èaco noms de gent estrangera? ¿Poreu negar a mi aquestes armes, qui primer y sens força só vengut a la guerra, o jutgereu per millor aquell qui dels derrers és vengut en l'axèrcit, y quant ha pogut ab fingida furor és fugit {107b} de les armes, fins que Naupliades¹⁷,
 5 més que ell stuciós, descobrí la cautela del seu temerós ànimo y l'aportà contra sa voluntat a nostra companyia? ¿Donchs que posseirà les més honrades armes aquell qui si pogués aguera volgut no haver-ne may posseyides algunes, restant yo desonrat, desaretat de aquellas? E ja fos estada
 10 vera o creguda la furor de aquell, y volguessen los déus que may aquest sembrador de engans fos vengut en lo camp sobra Troya, perquè no fóra a tanta culpa nostre lo fill de Pehan¹⁸ en la isla de Lemnos, a on diuen que jamegant volta lo pes de grans roques, pregant los déus per lo mal de Ulixes (als quals plàcia no acceptar en va les clamors de aquell), y per obra de Ulixes, romput per fam y malaltia aquell succeïdor de les sagetes de Hèrcules¹⁹, qui
 15 fóra vuy una part de nosaltres, en l'espessor del bosch se paix sol de aquells aucells que cassa, despenent ab aquells las sagetes degudes als troyans. Viu, emperò, pus no és companyó de Ulixes. Axí mateix volguera lo trist de Palamides²⁰ ésser estat dexat, perquè visquera o almenys fóra mort sens infàmia, que, racordant-se Ulixes de la injúria que li féu Palamides, quant ab
 20 nova estúcia descobrí la furor que ell havia fengida per escusar-se de venir a la guerra, fengí ab l'engan de la letra (com sabeu trobada en poder del troyà mort) que Palamides tenia tracta ab los de la ciutat per a traïr la host, provant aquesta culpa falsament imposada ab los diners que foren trobats dins la tenda de aquell, los quals ja {107c} ell abans y havia fets metre, per on fo mort sens
 25 culpa lo noble Palamides²¹. Y axí, axellant²² y matant, fins ací Ulixes à-flaquides les forces de l'exèrcit. Axí sab batallar y axí és de tembre la força de Ulixes!

»Qui, per bé que en parlar port avantatge al fecunde Nèstor, no bastarà en dar-me a entendre ab totes ses raons que no fes malvestat de dexar aquell vell,
 30 carregat del pes de tants anys, ab lo cavall nafrat y no podent fugir, cridant la sua ajuda enmig dels enemichs, sens donar-li socós. No fengesch yo açò, que bé u sab Diomedes²³, qui sovint de tal crim ha reprès lo seu coart²⁴ amich. Mes

5 del] l d. Amb una titlla indicant 'de' damunt la d || 32 sovint] souinit.

¹⁶ *Císifo*: enteneu 'Sísif', considerat a vegades pare d'Ulisses (Soph. *Phil.* 417 o Eur. *Cycl.* 104; vegeu Álvarez-Iglésias 1995: 663, n. 1494). Quan es vol menysprear Ulisses, es fa referència a aquesta genealogia.

¹⁷ *Naupliades*: enteneu 'fill de Naupli', en referència a Palamedes, heroi de la guerra de Troia condemnat a mort per un fals càrrec de traïció ordit per Ulisses.

¹⁸ *lo fill de Pehan*: referit al fill de Peà Filoctetes, abandonat ferit a Lemnos per Ulisses, seguint ordres d'Agamèmnon; Ulisses respondrà més endavant a aquesta acusació (TF XIII.2).

¹⁹ *succeïdor de les sagetes de Hèrcules*: en referència a Filoctetes, que va ser l'únic que s'atreuà a encendre la pira d'Hèrcules i rebé les seves fletxes com a recompensa.

²⁰ *Palamides*: enteneu 'Palamedes'; vegeu nota anterior *Naupliades*.

²¹ *que, racordant-se Ulixes de la injúria que li féu Palamides, quant ab nova estúcia descobrí la furor que ell havia fengida per escusar-se de venir a la guerra, fengí ab l'engan de la letra (com sabeu trobada en poder del troyà mort) que Palamides tenia tracta ab los de la ciutat per a traïr la host, provant aquesta culpa falsament imposada ab los diners que foren trobats dins la tenda de aquell, los quals ja ell abans y havia fets metre, per on fo mort sens culpa lo noble Palamides*: amplificació del llatí 'quem male convicti nimium memor iste furoris | proderem rem Danaam finxit fictumque probavit | crimen et ostendit, quod iam praefoderat, aurum' ('Com que tenia present que li va refutar la follia, féu com si hagués traït els dànaus, i per demostrar-nela falsa culpa aquell or, enterrat d'antuvi, va treure' (Parramon 1996: 324-5), *Met.* XIII.58-60). L'amplificació té relació amb el text italià, que explica en detall aquest episodi al llarg de tot un capítol (2001: 571-2).

²² *axellant*: enteneu 'exiliant'.

²³ *Diomedes*: de l'italià 'Diomedes' (2001: 573), en llatí 'Tydides' ('Tidida', XIII.68).

²⁴ *coart*: enteneu 'covard'; Diomedes va demanar ajut a Ulisses per socórrer conjuntament l'ancià Nèstor, però Ulisses no el va ajudar (*Il.* VIII.80-112).

los déus subirans²⁵, qui ab ulls justs miren los nostres actes, poch après de açò lo portaren en punt que hagué mester més la ajuda de altri que Nèstor a la sua, y no era degut, pus ell mateix havia ordenada la ley que fos desemparat, com desemparà a altre. Caygut un jorn enmig dels enemichs, cridave ab grans crits, y trobí'm yo per sort devés aquella part. Correguí, viu-lo caygut en terra, descolorit y tremolant per por de la mort que mirave ésser-li tan veïna. Posí devant ell lo pes del meu escut y cobrí'l mentre geya, guardant fins vuy la sua flaca ànima. Per ço, Ulixes, si ab mi vols debatre, tornem en aquell loch, torna lo enemich o la nafra, y la por que tal hora tenies; sote lo meu escut fè²⁶ qüestió ab mi. Pus l'aguí desliurat, fugí ab gran esforç aquell en qui abans era mancat contra los enemichs, y les cames, qui no pogueren sostenir-lo en {107d} peus, li serviren en córrer sens empaix²⁷. Un altre jorn, exint Hèctor de Troya, ab gran esforç ferint sobre lo camp, lo viu molt espantat, mes no és maravella que los valents aquell jorn se espantaren, y a ell, mentre victoriós anave escampant la sanch grega, tiri una gran pedra²⁸ y forsi lo seu cap a tocar les anques del cavall; y com un altre dia cercàs un cavaller ab qui pogués combatre, yo sol me offerí a fer armes ab ell. Y conegués²⁹ bé tots aquell dia lo poder de mes forces, a què molt me ajudaren los prechs de tots vosaltres, fets per mi³⁰ als grans déus. Si sercau en aquesta batalla qui fon més favorit de la fortuna, pur³¹ yo puch dir açò: que no restí vensut. Quant los troyans isqueren per a cramar les naus, a on era lo eloqüent Ulixes? No defensí yo sens ell l'incendi de aquellas, per qui sol esperam poder tornar en Grècia? Donau-me aquestas armes per l'estalvi de mil naus! Y, a dir veritat, major honor que no hauré per elles és deguda a mi. Vergonya'm fas de demanar aquelles, perquè deuen les armes demanar Àiaix e no Àiaix a elles.

»Traurà Ulixes³² a l'encontra de açò que à mort Reso y Delon³³, y furtat lo Palladi³⁴, no emperò executant res de die ni sense Diomedes. Si per mèrits tan vils li voleu dar les armes de Achilles, feu d'elles dues parts y la major sia de Diomedes. Y més, que a Ulixes, qui desermat y d'emagat executa quant fa, vensent ab engan los enemichs la hora que nos tément³⁵, lo reluint almet³⁶ descobrirà sos fets y farà que, essent vist de luny, no porà acabar la fi de {108a} sos engans. No porà sostenir lo seu cap delicat³⁷ lo pes de aquell elm

9 lo] los. *Esmena pel sentit singular del verb 'torna' i a partir del llatí 'Redde hostem vulnusque tuum solitumque timorem' ('torna a l'enemic, a la ferida i a la por que mostraves', Met. XIII.78).*

²⁵ los déus subirans: de l'italià 'li dii di sopra' (2001: 573) o del llatí 'superi' ('els déus', Met. XIII.70); 'subirans', en aquest cas, podria llegir-se en el sentit de 'els de sobre' (DCVB, s.v. *sobirà* 1).

²⁶ fè: enteneu 'fes'.

²⁷ li serviren en córrer sens empaix: és a dir, que no estava ferit, sinó que estava estirat a terra per por de l'enemic.

²⁸ tiri una gran pedra: vegeu *Il. XIV.409-18*.

²⁹ conegués: enteneu 'coneguésseu'.

³⁰ fets per mi: enteneu 'fets per a mi'.

³¹ pur: enteneu 'almenys' o 'també'.

³² Ulixes: de l'italià 'Ulisse' (2001: 575), en llatí 'Ithacus' ('el d'Ítaca', Met. XIII.98).

³³ Reso y Delon: enteneu 'Resus i Doló', el primer rei de Tràcia i l'altre espia troià; morts per Ulisses, el primer amb ajut de Diomedes.

³⁴ y furtat lo Palladi: de l'italià 'cioè el palladio' (2001: 574), mentre que el llatí té 'Priamidenque Helenium rapta cum Pallade captum' ('o el Priàmides Hèlen, que amb PaHas raptada va prendre' (Parramon 1996: 326), Met. XIII.99), en referència al Palladi, el furt del qual és necessari per a la caiguda de Troia, com llegim a l'*Iliupersis* (Fr. 4 West). Aquesta condició no apareix en Homer, però fou famosa, especialment gràcies a Virgili (*Aen. II.163-6*). Alegre torna a recórrer de manera clara a l'italià per contextualitzar un passatge llatí.

³⁵ la hora que nos tément: enteneu 'quan ens tenen por'.

³⁶ almet: enteneu 'elm'.

³⁷ lo seu cap delicat: traducció errònia del llatí 'Dulichius (...) vertex' ('el cap duliqui', Met. XIII.107), en relació a l'illa de Dulíquium, part del reialme d'Ulisses. El passatge no ha estat traduït en italià. Alegre té 'delicat' per influència de la resta de la frase ('no porà

ni los seus braços poran regir la asta de Achilles. O, com cové lo escut molt pesat, en qui és sculpida la image del món, a la sua mà esquerra, nada per a furta! Per què demanes, coart, lo donatiu qui és per acabar-te? Lo qual, si la error dels jutges te donàs, no seria causa que per ell fosses més dels enemichs
 5 temut, mes ab major vergonya despullat de aquell. Y mira que-l fugir, en què passes a tots, carregat de tant pes, te serà empatxat. Ajusta en açò que-l teu escut, tart havegat de rebre encontres, és encara censer, y lo meu, colpejat, ne demane un nou. Mes en açò què ha mester raons? Judiqueu per les obres. Les armes del fort Achilles posau enmig dels enemichs y manau que anem los dos
 10 per aportar-les, donant-les a aquell qui les ne porà traure.

CAPÍTOL SEGON, TRACTANT LA ORACIÓ FETA PER ULIXES DEVANT LOS GRECHS PER LES ARMES DE ACHILLES

Acabave tals raons lo fill de Thelamon, y lo murmur del poble, loant son dir, seguia les derreres paraules de aquell, fins que s'alsà en peus lo fill de
 15 Laertes, y ab los ulls baxos, primer mirant la terra, alsà aquells après devés los capitans³⁸, rompent la veu esperada ab un so pertinent, perquè no mancà grà-
 {108b} cia al dir de l'orador:

—Si lo meu ensemps ab lo vostre desig, senyors³⁹, fos complagut, no fóra en dupte lo posseïdor de aquestes nobles armes, ans Achilles posseïra
 20 aquelles, y nosaltres a ell, lo qual, pus los fats desigualls han levat a mi y a vosaltres —e ab les mans torçant-se les làgremes dels ulls—; e qui millor deu posseir les armes de Achilles que aquell per qui los grechs han posseït Achilles? No aprofite a Àiaix lo judici del poble, qui als grossés⁴⁰ ajuda, pensant tostemp que té lo millor dret aquell qui empatxat en lo parlar no sab
 25 dir lo que vol, ni a mi nouga⁴¹ la agudesa de aquell enginy qui us ha tostemp valgut; y aquesta eloqüència mia (si és alguna) que ara servex a son senyor e sovint ha servit les necessitats vostres, no sia envejada. Servesque's cascú dels propis béns, que-ls avis y linatge, ab totes altres coses que cascú no ha fetes, envides⁴² jutge yo que sien de nosaltres. Mes, pus ha dit Àiaix que és besnét
 30 de Júpiter, vos dich que per semblant és cap de la mia sanch, y altres tants graus com ell li só yo lunny, perquè só fill de Leertes, qui tench per pare Acrísio⁴³, lo qual fon fill de Júpiter, entre los quals no ha algú dampnat o exellat⁴⁴; y més augmenta la mia noblesa la part de ma mare, per qui de dues parts só fet parent dels déus⁴⁵. No deman yo les armes de Achilles per ésser
 35 més honrat per la part de ma mare, ni per no ésser mon pare enculpat de haver mort son germà, mes jutjau segons los mè- {108c} rits de cascú, pus no tengau per mèrit ésser estats germans Telamon y Pelleu, ni l'orda de la sanch o graus de parentiu sien mirats per vosaltres en lo determenar de nostra qüestió, mes la

8 judiqueu] iudiquen || 11 ULIXES] vxiles || 21 e²] *Lletra invertida verticalment per error en la composició de la pàgina* || 31 graus] grans.

sostenir...'), que el força a relacionar la impossibilitat de realitzar aquesta acció amb la delicadesa i feblesa del seu cap. Potser el text llatí en mans d'Alegre té la variant 'Dulcius', testimoniada en el còdex *Vrat.* (Jahn 1823: 818), llegida per Alegre com a 'dulcius', o directament aquesta darrera variant.

³⁸ *los capitans*: del llatí 'proceres' ('nobles', *Met.* XIII.126) o de l'italià 'li baroni' (2001: 576). Aquest tipus de variació cap al camp semàntic de la milícia o cavalleresc es troba sovint a la *Primera guerra púnica*. Vegeu Bescós (2011, 2017 i 2019).

³⁹ *senyors*: de l'italià 'signori' (2001: 576), en llatí 'Pelasgi' ('pelasgos', *Met.* XIII.128).

⁴⁰ *grossés*: enteneu 'bastos, mancats de refinament'.

⁴¹ *nouga*: enteneu 'faci mal, perjudiqui' (*DCVB*, s.v. *nouge*).

⁴² *envides*: enteneu 'a penes'.

⁴³ *Acrísio*: enteneu 'Arcesi', fill de Júpiter.

⁴⁴ *no ha algú dampnat o exellat*: és a dir, cap d'aquests ha estat desterrat o condemnat, a diferència de Telamó i Pelleu, desterrats per la mort de Focús.

⁴⁵ *per qui de dues parts só fet parent dels déus*: Anticlea, l'esposa de Laertes, era filla d'Autòlic, fill de Mercuri.

- honor guanyada ab pròpies virtuts. Si, emperò, volreu cercar lo hereu de aquestes armes entre ls parents de Achilles, viu és Pelleu, son pare, y resta Pirro⁴⁶, un sol fill de aquell. Què tòcan a Àiaix? Trameteu-les en Siro⁴⁷ o en Ficia⁴⁸, a hon aquells estan. Y no menys que Àiaix és Teucro⁴⁹ oncle del gran
- 5 Achilles, emperò no demane ara les sues armes, ni si les demanàs, crech que les hi donasseu, perquè, com vos he dit, en tan noble judici no s deuen mirar sinó propis actes, dels quals, durant aquesta guerra, he yo tants mesos per obra que no poden ab poques raons ésser explicats, ni recordar en prompte, però en recitar-los me guiarà l'orde ab què següen.
- 10 »Avisada de la trista mort del fill, la mare de Achilles, filla del gran Nereo, dissimulà aquell sots falsa cuberta de hàbit femení, ab lo qual enganà molts que per portar-lo a nostra companyia foren tramesos, y entre ells fon Àiaix enganat. Vengué la sort a mi per a provar les forces de mon enginy en descobrir l'amagat cavaller, y sabent que entre altres donzelles estave simulat,
- 15 sens que no era de les més conegut, fengint ésser mercader, entrí en lo palàcio de Licomedes, on aquelles estaven, portant toques e joyes de diverses maneres que solen molt les dones estimar, entre les quals havia mesclat algunes armes per moure l'ànimo del {108d} novell cavaller ha desig de aquelles; y, seguint-se com havia pensat, mentre les altres estaven ocupades en mirar la merceria, vestit d'àbit de dona, Achilles pres lo escut y la lança que yo havia portat⁵⁰, lo que mirant cridí: "O, fill de la deessa, a vós espera la ruïna de Troya! Per què, tement, dexau de derrocar les grans torres de aquella?" Tiri'l ab la mia mà y aportí lo fort als forts actes de aquesta nostra guerra, per on són mies totes les sues obres de aquell jorn ensà. Per què⁵¹ puch dir que yo vencí Tèlafon⁵² ab
- 25 fort encontre d'asta y, vensut, lo torní sanar ab nova nafra⁵³ per complaure sos prechs. Ésser caygudes les muralles de Tebas torna en laor mia, creu per mi ésser sobrades Lésbon, Tènedo, Crisen, Silla⁵⁴ y la ciutat de Apol·lo⁵⁵, y yo he

6 judici] indici.

⁴⁶ *Pirro*: fill d'Aquilles i Deidamia, princesa d'Esciros.

⁴⁷ *Siro*: enteneu 'Esciros'.

⁴⁸ *Ficia*: enteneu 'Ftia', pàtria de Peleu.

⁴⁹ *Teucro*: enteneu 'Teucro', germanastre d'Àiaix i fundador de Salamina de Xipre.

⁵⁰ *Vengué la sort a mi per a provar les forces de mon enginy en descobrir l'amagat cavaller, y sabent que entre altres donzelles estave simulat, sens que no era de les més conegut, fengint ésser mercader, entrí en lo palàcio de Licomedes, on aquelles estaven, portant toques e joyes de diverses maneres que solen molt les dones estimar, entre les quals havia mesclat algunes armes per moure l'ànimo del novell cavaller ha desig de aquelles; y, seguint-se com havia pensat, mentre les altres estaven ocupades en mirar la merceria, vestit d'àbit de dona, Achilles pres lo escut y la lança que yo havia portat*: per 'de les més' enteneu 'de la majoria'; amplificació del llatí 'arma ego femineis animum motura virilem | mercibus inserui, neque adhuc proiecerat heros | virgineos habitus, cum parmam hastamque tenenti' ('Jo, entre els dons femenins, li vaig barrejar algunes armes per excitar un cor viril, i així aquells hàbits de nena es va treure l'heroi per prendre l'escut i la llança' (Parramon 1996: 328), *Met.* XIII.165-7); l'italià no explica l'episodi, que resol amb un 'io andai in quel luoco e tante fe' ch'io el conovi e si 'l menai qui' (2001: 578). Part de l'amplificació del català és comuna a les *Allegories* ('La segona [obra d'Ulisses va ser] traure Achilles, vestit ab hàbit femení, del palau de Licomedes', f. 228a, AL XIII.2), però amplifica l'escena per l'interès en les diferències entre el gènere masculí i femení, tema que trobem al *Sermó* d'Alegre (vegeu Bescós 2019); Ulisses com a mercader a casa de Licomedes també es troba al *Raonament* de Corella (1973: 103).

⁵¹ *Per què*: enteneu 'i per això'.

⁵² *Tèlafon*: enteneu 'Tèlef', rei de Mísia, fill d'Hèrcules i de la nimfa Auge, el qual va ser ferit per la llança d'Aquilles i posteriorment guarit pel rovell d'aquesta.

⁵³ *lo torní sanar ab nova nafra*: de l'italià 'della quale ferita lui non potea guarire se un'altra volta quella asta non se mettea in quella medesima ferita' (2001: 578), mentre que el llatí té 'victum orantemque refeci' ('el que vençut pregava vaig curar', *Met.* XIII.172).

⁵⁴ *Lésbon, Tènedo, Crisen, Silla*: enteneu 'Lesbos, Tènedos, Crise i Cilla'.

⁵⁵ *y la ciutat de Apol·lo*: de l'italià 'ed Apollino' (2001: 578) o de la variant del llatí 'et Apollonis urbis' ('i la ciutat d'Apol·lo', *Met.* XIII.174), testimoniada pels còdexs *Vrat.* i *Zwic.* (Jahn 1823: 822); la variant acceptada actualment és 'Apollonis urbes' ('ciutats d'Apol·lo', *Met.* XIII.174), en referència a Tènedos, Crise i Cilla.

presa Cirro⁵⁶. Y què pensau? Los grans murs de Lernèsia⁵⁷ per la mia mà dreta són derrocats en terra, y sobre tot açò és haver sobrat Hèctor. Per mi jau lo fort Hèctor! Y deman yo les armes de Achilles ab aquelles armes ab les quals fon Achilles trobat. Yo les hi doní mentre la sua ànima regia sos forts membres, y
 5 ara que los fats han acabat son cós⁵⁸, me semble és raó que dech cobrar aquelles⁵⁹.

»Aprés de açò no és cosa de poch preu lo que fiu⁶⁰ per la comuna utilitat la hora que la dolor de Menalau⁶¹, a soles agreujat, passà en tots nosaltres e les mil naus de nostre gran exèrcit umplían los ports euboychs, anujats de esperar
 10 vent pròsper, com per gran temps enclòs no sentissem lo bufar sinó de vents contraris, o, si mancaven, {109a} sens moviment de ayre la mar estave en calme. Lavors, quant les cruels sorts manaven al gran Agamenon matar, davant l'altar de Diana offesa, la filla sens demèrits per endreça de nostre navegar, y negave lo pare de fer tal sacrifici, mogut a ira contra los propis
 15 déus, y no sens gran raó, que'l mateix rey qui tenia la cura de governar l'exèrcit era pare de aquella. Però yo ab mes raons conduhí lo benigne enginy del pare en la mort de la filla, preposant les comunes utilitats a l'amor paternal. Yo confesse ma culpa (perdon-me sa noblesa⁶²): difícil causa a conduir tractí sots inich jutje, e d'ell no és meravella si cregué a mon dir,
 20 perquè lo moguèran la gran utilitat del poble y desig de prest reparar lo dan de son germà, ab la cura del ceptre, qui comanat li era, compensant la laor que per tal obrar reportaria ab lo dan e dolor de la sanch escempada. Mes fuy tramès a la mare, ab qui era la filla, la qual no havia mester longas oracions per fer-le-y consentir, mes ab engan levar-le-y. Y pens, si Telamon fos anat
 25 per portar-la, fins avuy les veles de nostres naus freturaren de vents. Tramès après per gosat orador entrí dins lo clos de les torres de Troya y mirí dins lo gran Ýlion, encare ple d'esforçats cavallers, la noble cort de Príam, devant qui sens por acabí la causa que me era comanada per lo comú de Grècia: acusí Paris de furt y requerí que fos tornada Èlena, amonestí Príam e Anthènor⁶³, qui
 30 li estave prop, dels mals que són seguits. Diguí tantes raons {109b} en descàrrech de nostra justa empresa y en culpa dels robadors de Èlena, que Paris e sos frares, ab los altres qui ab ell foren, ab gran treball tengueren les celerades mans de ferir sobre mi, com sab bé Menelau, que aquell dia fom⁶⁴ ell y yo primer offerts a tal parill. Voler estesament recitar totes les coses útils
 35 que durant lo ample temps de aquesta nostra guerra he obrades y endressades, consellant, seria ab anuig detenir a les nobleses vostres, mes comptar-n'è algunes⁶⁵. Aprés que en los primers anys haguem provat ab batalles les forces de nostres enemichs, ells, espantats, se retregueren dintre les lurs muralles y cessà lo batallar fins avuy entre nosaltres. Què fa Àiaix durant açò, qui no sab
 40 alre que batallar? Quin era lo teu ús? Si de mos fets demanes, ordenave aguayts⁶⁶ contra los enemichs, feya palenchs y fosses, consolave los cavallers

23 mare] mere || 35 guerra] gurera.

⁵⁶ *Cirro*: enteneu 'Esciros', a partir de la variant llatina 'cyrrum', testimoniada pel còdex *Goth.1* (Jahn 1823: 822).

⁵⁷ *Lernèsia*: traducció literal del llatí 'Lyrnesia' ('de Lirnessos', *Met.* XIII.176).

⁵⁸ *y ara que los fats han acabat son cós*: per 'cós' enteneu 'curs' amb el sentit de 'vida'; amplificació del llatí 'post fata' ('un cop mort', *Met.* XIII.180), que l'italià no tradueix.

⁵⁹ *me semble és raó que dech cobrar aquelles*: amplificació del llatí 'reposco' ('demano', *Met.* XIII.180).

⁶⁰ *fiu*: enteneu 'vaig fer'.

⁶¹ *de Menalau*: de l'italià 'de Menelao' (2001: 578), mentre que el llatí no té aquests mots.

⁶² *sa noblesa*: en referència a Agamèmnon.

⁶³ *Anthènor*: llegiu 'Antènor'.

⁶⁴ *fom*: enteneu 'fórem'.

⁶⁵ *mes comptar-n'è algunes*: enteneu 'mes en contaré algunes'; afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

⁶⁶ *aguayts*: enteneu 'emboscades'.

anujats del treball de la guerra, e mostrave a ells d'on nos proveiriem habundantment per viure, com devien regir-se sots les armes.

»Finalment, durant les treves e cessant les batalles, era tramès a quant requerirían⁶⁷ les comunes necessitats. Seguís que, enganat sots image de somni, per manament de Júpiter, manà lo regidor de nostre host dexar la cura del treball començat, y pot a aquell escusar la sua veu, per la auctoritat del gran tronador Júpiter. No u consenta Àiaix: treball⁶⁸ en destruir les muralles de Troya, faça lo que pot ab crits e ramor, aturant los qui se'n van. Per què no pres les armes, dant camí a {109c} poble va de fer bondat, seguint lo seu exemple? Açò no era molt sinó a qui tant parle! Més què? Sí, ell fugí, yo u viu, y del veure m'envergonyí com daves les spalles y volias ab gran vergonya desplagar les veles de tes naus. Yo, sens tarda, cridant ab alta veu aturar-vos forçave dient: «O, poble grech, què feu? Quina follia novament vos comou a dexar Troya, presa? Què aportau sinó vergonya passats deu anys cascú a vostres cases?» Ab tals e altres raons, en què la dolor me feya eloqüent, girí los passos dels qui cuytaven per a muntar en les naus fugitives. El noble capità⁶⁹, mogut per lo meu dir, tornà a replegar los companyons, de terror sobrepesos, entre los quals Telamon a tal hora no gosà replicar. Per bé que fos gosat en altre temps ab paraules a cometre los reys, en aquell punt no restà sens punició justa lo ribalt⁷⁰ de Tercides⁷¹, avolotant e cuytant la gent a recullir, que ab lo bastó que en la mà tenia⁷² lo forcí a callar, e los grechs, tremolant, exortí novament contra los enemichs, tornant a infundir ab força de ma veu la virtut ja perduda en l'ànimo de tots. E, per ço, d'aquell dia ensà tot quant aquest exèrcit ha obrat de virtut pot ésser jutjat meu, qui, dant tots les spalles, los torní a la guerra.

»Dieu-me, Telamon, qual és de tots los grechs qui us loe ni serca la vostra companyia? El noble Diomedes comunica ab mi la més part de sos actes y, havent-me provat, confia en sos fets de tenir Ulixes per amich; y no és poch, en nombre de tants {109d} millers de grechs, ésser un sol elet per ell (de què vós me dau culpa), ab ell ensemps he obrades moltes coses de preu. Y sens ell (no per sort com vós acustumau, mes de pur grat) emprenguí, menyspresant la feresa de la escura nit e lo parill dels enemichs, a soles anar a spiàr los fets dels troyans asetjats, e a soles gosí empendre de matar a Dolon⁷³, exint de la ciutat, no emperò fins a tant que d'ell haguí après, forsant-lo a dir, tot quant contra nosaltres Troya aparellava. Essent de tot avisat, e ja no restant res per a demanar, podia yo tornar-me'n ab laor, mes, no content de açò, tirí avant fins que trobí atendat lo rey Reso⁷⁴, poch recelant lo que li sobrevench, que dins les tendes pròpies a ell e a tots los seus ensemps priví de vida. E axí, vencedor, havent complit tot lo que desijave, pugí en lo seu carro; semblant als triumphos plens de gran alegria, portí a nostre exèrcit los cavalls de aquell que ls troyans esparaven per preu de la victòria. Si açò no us para que m' faça digna de obtenir les armes del magnànim Achilles, donau-les a Àiaix, qui us ha millor servit!

⁶⁷ *requerirían*: ús del potencial per expressar un futur en el passat, com, per exemple, en l'oració 'ens va dir què passaria'.

⁶⁸ *treball*: enteneu 'treballi'.

⁶⁹ *El noble capità*: referit a Agamèmnon.

⁷⁰ *ribalt*: enteneu 'persona de conducta moralment dolenta, sense escrúpols' (*DCVB*, s.v. *ribald*).

⁷¹ *Tercides*: enteneu 'Tersites', el grec més covard dels que van anar a Troia, famós per la seva lletjor i insolència.

⁷² *ab lo bastó que en la mà tenia*: de l'italià 'con lo scettro' (2001: 580), mentre que el llatí no té el passatge.

⁷³ *Dolon*: enteneu 'Doló', espia troià.

⁷⁴ *Reso*: enteneu 'Resus', rei de Tràcia.

»O, grechs, si no us cansau, comptar-vos-he⁷⁵ les hosts de Sarpèdon vensudes ab ma lança. Ab molta sanch he buydada ab les mans mias la vida de Cèramon, Yfítides, Alèscores, Cronus, Alcandro, Àlim, Nohèmon, Fitas, Cresídamas, Todon, Càropen⁷⁶, y ab ells ensemps matí a Ènomon⁷⁷, empès
5 per los fats importuns. Molts altres ab aquests, de menys preclara fama, he morts combatent sots los grans murs de Troya, {110a} a què fan testimoni moltes nafres rebudes en mon cors en més honesta part que no senyalen les rahons de Àiax. No cregau vanitat de paraules, mirau-ho ab los ulls!

Y ab les mans, removent la roba de sos pits, digué:

10 —Aquests són los pits tostemp exercitats en servey de vosaltres. E per tants anys Telamon no ha may un poch de la sanch sua repartida per servey dels amichs, com tenga tot lo cors senser, sens nafra alguna.

»Què munta lo que diu, que ell ha combatut per defensar les naus del foch e dels troyans? Certament yo li atorgue que aquell dia se mostrà cavaller, que
15 no és mon offici les coses ben fetes voler maldir de algú. No vulla ell tampoch la comuna lahor ocupar-se tot sol, o almenys a vosaltres faça alguna part de aquella honor que tots ensemps guanyàs⁷⁸, defensant les naus gregues de las flames de Troya. Alegre's més avant de haver ab Hèctor a soles combatut, oblidat que de nou elets per a tal acte la sort li atorgà loch de ell sol combatre.
20 Però, digau, qual fon la fi de la vostra batalla? Hèctor sens nafra se'n tornà dins los grans murs de Troya.

»O, trist de mi, de qual dolor só forçat recordar-me, pensant en aquell temps quant sote-ls murs de Troya viu caygut mort Achilles! Les làgremes que sens orde, la una a l'altra aconseguint, exien dels meus ulls, los espessos
25 sanglots ne la por dels cruels enemichs bastaren en tardar un sol punt, que ab aquestes espatles no alçàs lo cors del mort Achilles. Ab aque- {110b} stes espalles alçí lo cors armat, y ara no poré portar les soles armes⁷⁹? Y no dupteu, senyors, que'n lo meu cors ha forces per sostenir tals càrrechs y tench l'ànimo bastant per estimar degudament la honor de vosaltres. Per cert bé ha pogut la
30 deessa mare del gran Achilles⁸⁰ ésser tan diligent en la fàbrica de l'escut de son fill, per ço que-ls dons celestials, obrats ab tanta art, haguessen a servir a grosser cavaller y sens discreció tal, que no conexerà ni sabrà dar rahó del que senyala en l'escut la pintura, en lo qual és pintada la gran mar Oceana, les terres e lo cel ab les sues esteles⁸¹, de les quals totes coses sabrà donar Àiax
35 molt complida rahó! Per on me par qu'ell mateix se condampna demanant les armes, de què après de haver-les hagudes, no sabia donar als miradors rahó.

»Dóna'm culpa, Àiax, de ésser vengut tart a la guerra y de haver defugit quant he pogut de portar lo pes d'ella. No comprèn bé com, donant-me tal

13 defensar] defeusar.

⁷⁵ *comptar-vos-he*: enteneu 'us contaré', forma de futur analític del verb 'contar'.

⁷⁶ *Cèramon, Yfítides, Alèscores, Cronus, Alcandro, Àlim, Nohèmon, Fitas, Cresídamas, Todon, Càropen*: enteneu 'Cèran, Ifítides, Alàstor, Cromi, Alcandre, Hali, Noèmon, Pritanis, Quersidamant, Toó, Càrops', guerrers morts per Ulisses. El català 'Cronus' s'explica per la variant llatina 'Cronumque' dels còdexs *Goth.1, Goth.2, Myrt. i Zwic.* (Jahn 1823: 829), i 'Cèramon' per la variant 'Ceramom' dels còdexs *Goth.1 i Zwic.* (Jahn 1823: 829). En llatí la llista té un altre ordre, però Alegre segueix l'italià 'Cerason ed Ifiton ed Allascora ed Eromin ed Alcaradum ed Alim e Caropen' (2001: 580-1).

⁷⁷ *Ènomon*: enteneu 'Ènom', troià mort per Ulisses.

⁷⁸ *guanyàs*: enteneu 'guanyàsseu', forma antiga de 2 pers. pl. del passat simple.

⁷⁹ *y ara no poré portar les soles armes*: de l'italià 'Aiace dice ch'io non porria portare le sue armi!' (2001: 581), en llatí 'quae nunc quoque ferre laboro' ('les quals ara també m'esforço a dur', *Met.* XIII.285). L'exclamativa prové de Bonsignori.

⁸⁰ *mare del gran Achilles*: de l'italià 'la dea Teti' (2001: 581) o del llatí 'caerula mater' ('la mare blavosa', *Met.* XIII.288), en referència a la seva condició de nereida.

⁸¹ *e lo cel ab les sues esteles*: omissió del llatí següent 'diversosque orbes nitidumque Orionis enseme. | postulat ut capiat quae non intellegit arma' ('les diverses ciutats i Orion amb la nítida espasa: no les comprèn i, en canvi, exigeix que les armes li donin' (Parramon 1996: 382), *Met.* XIII.294-5); l'italià tampoc té aquests dos versos.

blasme, diu mal del fort Achilles. Si dissimular-se és per tu jutjat crim, los dos dissimulam, si lo tardar és culpa, yo venguí ans que ell. A mi detench la amor de ma nova esposada, y a Achilles la amor de la sàvia mare⁸²: los primers temps són atorgats a elles e·l restant a vosaltres. Y no tem de encórrer vergonya, si no puch defensar-me, del crim comú a mi y a tant home. Pur a la fi, per enginy de Ulixes, Achilles fon portat a nostra companyia; yo no sé si venguí per enginy de Àiax? E, perquè menys siau marvellats, {110c} si ves⁸³ mi escampa ab la lengua folla paraules de injúria, a vosaltres oposa⁸⁴ coses de gran vergonya, si, donchs, haver acusat Palamides⁸⁵ de falç crim a mi no torna en blasme, merexent vosaltres ésser loats de haver-lo condempnat. Però del crim, per mi acusat e jutjat per vosaltres, no s'és pogut escusar Palamides, ni vosaltres haveu aquell a soles hoït, mes, vist lo preu de la tració⁸⁶ sua, és restada provada la veritat del meu acusar. Ni penç que de l'exili de Filoteta yo tenga alguna culpa (defensau-vos vosaltres qui y haveu consentit): no negaré que no li cossellàs que·s retragués dels aspres treballs del camí y de la guerra, y que assejàs ab repòs aleujar la fera dolor que sentia. Cregué'm y ha viscut! Aquest consell no solament és fel, més benaventurat. Si ara los adevinadors demanen aquell per acabar de destruir les muralles de Troya, no y trametau a mi, millor vos servirà Àiax en aquest cas, millor amollirà lo ànimo de aquell qui està furiós y fadigat per mal. O, si no basta ab raons conduir-lo, per força de alguna estuciosa art lo portarà a nostra companyia. Pus tost lo riu de Símoys⁸⁷, atràs tornant, dexarà sa natura, e la silva de Yda⁸⁸ restarà despullada de fulles, e Acaya vendrà en ajuda de Troya, que, cessant lo meu enginy treballar per vosaltres, la follia de Àiax en res vos aprofite. O, dur e implacable Filoteta, sies quant vulles enemich de tots los grechs, del rey nostre e meu, malaeix-me quant vulles e {110d} desige lo meu cap y beure la sanch mia, que yo iré a tu. Y esper que·m farà tal favor la fortuna que axí obtendré a tu y a les sagetes, com obtenguí lo sacerdot troyà per qui descubrim los secrets per venir, y obtenguí furtant del mig dels enemichs lo Palladi, traent aquell dels secrets de Minerva⁸⁹. ¿Y a mi·s vol acomparar Àiax?

»Yo sol he presa Troya, perquè los fats vedaven sens ell ésser Troya presa. On és lo fort Àiax? On són les gran bravures de home tan valent? Per què tem ell ací, a on Ulixes gosà anar per les escoltes, e comanar-se als perills de la nit, per lo mig de les cruels espases de nostres anemichs? E no sol gosí entrar les primeres muralles, mes passar les grans torres del superbo Ýlion, y del mig del sagrat temple traguí la ymage de la deessa Pallas y aquella portí per lo mig dels enemichs. Les quals coses, si yo no hagués portades a lur fi, debades lo fill de Telamon haguera aportat en la sua mà esquerra lo escut de set cuyros. Aquella nit yo sol guanyí lo venciment de Troya, com forsi ésser vençudes les sues grans muralles.

4 elles] ell. *Esmena que es justifica pel llatí 'illis' ('a elles', Met. XIII.302) i per l'italià 'lei' (2001: 582). En italià Ulisses només fa referència a la seva esposa, canviant a singular el pronom. El fet que en català ante corr. es trobi en masculí singular fa pensar més aviat en un error que en una lectura del traductor || 25 enemich] enemich || 26 e meu] emen. Amb una taca damunt la m.*

⁸² la sàvia mare: del llatí 'pia mater' ('la mare fidel', Met. XIII.301), mentre que l'italià té només 'madre' (2001: 582).

⁸³ ves: llegiu 'vers'.

⁸⁴ oposa: enteneu 'retreu'; del llatí 'obicit' ('retreu', Met. XIII.308) o de l'italià 'contrastà' (2001: 582).

⁸⁵ Palamides: enteneu 'Palamedes'.

⁸⁶ tració: enteneu 'traïció'.

⁸⁷ Símoys: enteneu 'Simoent', afluent de l'Escamandre, a la Tròade.

⁸⁸ Yda: llegiu 'Ida', muntanya de la Tròade.

⁸⁹ lo Palladi, traent aquell dels secrets de Minerva: traducció mixta de l'italià 'che'l palladio' (2001: 582) i del llatí 'signum penetrale Minervae' ('la imatge sagrada de Minerva', Met. XIII.337).

»Dexa, Àiax, de signar⁹⁰ murmurant, ne mostrar ab lo dit lo meu gran Diomedes, perquè en aquests fets à part de lahor sua. Que tu no eres sol quant posist lo teu escut en deffensar les naus, e loes-te'n tot sol de allò en què't féu companyia tot lo nostre exèrcit, y ab mi fon un sol, lo qual, si no sabés ésser
 5 major lo savi que lo fort, crech que ell demanara per si aquestes armes. Demanar-les-hi-an axí mateix {111a} lo fort Eorípilo⁹¹, lo fill del noble Andrèmon⁹², els no menós Ydoneo e Mennon⁹³, nats tots en una pàtria. Demanar-les-hi-à⁹⁴, y no ab menys rahó, lo noble Menalau, perquè són tots esforçats cavallers y per no dar a tu lo primer loch. Però tots ells han donat
 10 loch a mi en demanar les armes de Achilles. Jo us atorgue, Àiax, que la vostra mà dreta és de fort cavaller, mes lo enginy fretura del nostre ordenar; vós les forces del cors y yo les de l'ànima aportant, tench cura de l'esdevenidor; vós bé teniu poder per a fort batallar, mes lo temps del combatre ensemps ab mi Agamenon ordena, y tant quant lo bon còmit⁹⁵ avança los galiots⁹⁶, el destre
 15 capità los soldats de l'exèrcit en deguda lahor avance, yo a Àiax. Ni penseu per dir açò que lo juý e discreció mia leva tant avantatge al que poden mes mans, que no hage bon loch en mas lahors per ellas.

»O, nobles prínceps, o, vosaltres, atorgau a mi, en premi de tants treballs que he sostenguts per tots, aquestes dignes armes! Lo treball ya'l veeu a la fi.
 20 Remoguts tots los fets qui obstaven, he fet que les altes muralles de Troya ya poden ésser preses. ¡Per los déus immortals e per la esperança que tots, per obra mia, teniu de veure prest caygudes les grans torres, vos demane en gràcia que, si restave res per acabar ab esforç y ab discreció contra los enemichs, vos recordeu de mi! O, si per ventura jutjareu no só digne de obtenir les armes de
 25 Achilles, donau-les a aquest —mostrant lo Palladi que {111b} havia tret de Troya.

Per tal parlar fon mogut lo ànimo de tots aquells qui Àiax favorían, e mudant de parer⁹⁷, aquell punt se mostrà quant pot la eloqüència, perquè a l'home fort vencé lo eloqüent, e aquell qui a soles⁹⁸ havia sostengut moltes
 30 voltes la fúria de Hèctor, lo foch de Júpiter e l'esforç de una host armada, no pogué sostenir la força de la ira, e l'home, no vençut per la lança ne espasa, fon vençut per dolor. Arrencà la espasa e dix:

—Per cert aquesta és mia, vejam si dirà Ulixes que és sua? D'aquesta vull
 35 usar y ella, qui sovint se és mullada en la sanch dels troyans, ara serà mullada en ma pròpia sanch, perquè no's puga dir algú, sinó Àiax, haver sobrat Àiax.

Havia de tal manera dit, quant de la sua espasa se travesà los pits, y no pogué ab les mans arrencar-la, però, sens molt tardar caent ell mort, la sanch, qui ab gran fúria exia de la nafra, lançà fora l'espasa, e, tenyida la terra novament per la sanch de aquest cavaller, produhí una flor semblant de

5 lo savi que lo] lo lo saui que fort || 6 lo] om. Tot i que la traducció del passatge remet a un error de l'italià 'Eurifilo, figliuolo de Andremon' (2001: 583), hem decidit esmenar l'error || 7 Mennon] me / uon. Amb una titlla de nasal damunt la e || 8 Menalau] menalan.

⁹⁰ de signar: enteneu 'd'assenyalar'.

⁹¹ Eorípilo: enteneu 'Eurípil', heroi tessali.

⁹² lo fill del noble Andrèmon: en referència a Toant, fill d'Andrèmon, rei dels etolis.

⁹³ Ydoneo e Mennon: enteneu 'Idomeneu i Meriones', herois cretencs; 'Mennon' és traducció de la variant llatina 'Menones', del còdex *Sen.2* (Jahn 1823: 839); l'italià té 'Merion' (2001: 583).

⁹⁴ Demanar-les-hi-à: enteneu 'les hi ha de demanar'.

⁹⁵ còmit: enteneu 'oficial de galera'.

⁹⁶ galiots: enteneu 'remers'.

⁹⁷ tots aquells qui Àiax favorían, e mudant de parer: de l'italià 'tutti quelli li quali aiutavano Aiàx furono mossi' (2001: 584), mentre que el llatí té 'procerum' ('dels nobles', *Met.* XIII.382).

⁹⁸ a soles: enteneu 'tot sol'.

aquella que nasqué de la sanch de Iaccinto⁹⁹. Les letres que se mostren en les fulles de aquesta nova flor són comunes al nom del cavaller y al plant de l'infant de Apolho¹⁰⁰.

CAPÍTOL TERÇ, TRACTANT LA PRESA E INCENDI DE TROYA AB LA MORT DE
5 POLIDORO E DE POLÍSENA, FILLS DEL REY PRÍAM

{111c} Ulixes, vencedor de les armes de Achilles, havia ja passat la pàtria de Ysífle¹⁰¹, terra difamada antigament per la mort de tants hòmens, e finalment arribat al loch que desijave, y ab la força de ses rahons havent conduhit Filoteta¹⁰² per a venir ab les sagetes d'Èrcules en l'axèrcit dels grechs, pus¹⁰³ fon tornat ab ell en lo siti de Troya, sens molt tardar dada fi a la guerra cruel, ensemps caygueren lo rey Príam e les altes muralles de aquella ciutat¹⁰⁴, e la trista muller del rey¹⁰⁵, mal envellit après de tantes pèrdues¹⁰⁶, perdé la forma de home y ab novell ladrar somogué a espant los ayres estrangers en lo estret qui tanca l'Elespont¹⁰⁷.

15 Reluhían les flames guastadores del noble Ýlion y la ara de Júpiter se havia begut aquella poca sanch que restave de Príam degollat¹⁰⁸, quant la verge Cassandra¹⁰⁹ en va dreçave ses clamors ves los déus. Las antigas matronas estaven abraçades ab les ymages dels déus enmig dels temples qui cremaven, de on los cruels enemichs¹¹⁰ per força les prenían; y a vista de tots Astínax¹¹¹,
20 gentil fill del gran Hèctor¹¹², fon lançat de aquella alta torre da on sovint li solia mostrar la miserable mare lo pare batallant per conservar lo regne de son avi. Durant aquestes crueltats¹¹³ ja lo bufar de Bòreas partir los consellave, y les galeres, mogudes al comendar dels còmits¹¹⁴, lo camí començaven, quant les dones, cridant ab veus de greu dolor, no cessaven de dir:

25 {111d} —Restau a la bona hora, restau Troya cremada. Portades som per força y no sabem a on.

⁹⁹ *de la sanch de Iaccinto*: de l'italià 'per lo sangue d'uno giovenetto (...) "iacinto"' (2001: 584), mentre que el llatí té 'Oebalio (...) de vulnere' ('de la ferida d'Ebali', *Met.* XIII.396), referit a la mort de Hiacint.

¹⁰⁰ *l'infant de Apolho*: del llatí 'pueroque' ('i al noi', *Met.* XIII.397) o de l'italià 'Iacinto' (2001: 584).

¹⁰¹ *Ysífle*: enteneu 'Hipsípilè', filla de Toant, rei de Lemnos; de l'italià 'Isifile' (2001: 585), mentre que el llatí té 'Hypsipylos (...) clarique Thoantis' ('d'Hipsípilè i de l'illustre Toant', *Met.* XIII.399).

¹⁰² *Filoteta*: enteneu 'Filoctetes', arquer magnesi que posseïa l'arc i les fletxes d'Hèrcules, sense els quals no es podia prendre Troia i que, abandonat malalt a Lemnos per Ulisses, al cap de deu anys fou portat a Troia; de l'italià 'Filoteta' (2001: 585), mentre que el llatí no té el nom sinó 'ut referat Tiryntia tela sagittas' ('per tal de tornar a dur les fletxes, armes del Tirinit', *Met.* XIII.401), traduït pel català que hi ha a continuació.

¹⁰³ *Pus*: enteneu 'després que' (*DCVB*, s.v. 3.1).

¹⁰⁴ *de aquella ciutat*: del llatí 'Troia' (*Met.* XIII.404) o de l'italià 'Troia' (2001: 585).

¹⁰⁵ *del rey*: del llatí 'Priameia' ('de Príam', *Met.* XIII.404) o de l'italià 'Ecuba, sua [=Priamo] moglie' (2001: 585).

¹⁰⁶ *mal envellit après de tantes pèrdues*: traducció errònia del llatí 'infelix' ('desgraciada', *Met.* XIII.405), referit a Hècuba en llatí i a Príam en català; l'italià no tradueix l'adjectiu.

¹⁰⁷ *l'Elespont*: enteneu 'l'Hellespont'.

¹⁰⁸ *la ara de Júpiter se havia begut aquella poca sanch que restave de Príam degollat*: la mort de Príam, refugiat a l'altar de Zeus Herceu, a mans de Neoptòlem es troba a la *Iliupersis* ('*Νεοπτόλεμος μὲν ἀποκτείνει Πριάμῳ*', Fr. 2 West).

¹⁰⁹ *la verge Cassandra*: traducció mixta de l'italià 'madonna Casandra, sorella de Ettore' (2001: 585) i del llatí 'antistita Phoebi' ('la sacerdotessa de Febus', *Met.* XIII.410).

¹¹⁰ *los cruels enemichs*: traducció lliure de l'italià 'Li greci' (2001: 585) o del llatí 'victores (...) Grai' ('els grecs vencedors', *Met.* XIII.414).

¹¹¹ *Astínax*: enteneu 'Astianax'.

¹¹² *gentil fill del gran Hèctor*: de l'italià 'uno delli figliuoli de Ettore' (2001: 586), no present en llatí.

¹¹³ *Durant aquestes crueltats*: de l'italià 'Ma intanto' (2001: 586) o del llatí 'iamque' ('i ja', *Met.* XIII.418).

¹¹⁴ *còmits*: enteneu 'oficials de galeres'.

Y prostrades la terra besaven ab grans plors, levant en les lurs bocas ab la polç mesclada la cendra de lurs cases¹¹⁵. Derrera totes pujà en les naus la trista reyna Ècuba, trobada enmig dels sepulcres a on sos fills restaven, lustrant aquells y besant los frets ossos, del mig dels quals la tragueren per força las
 5 cruels mans de Ulixes¹¹⁶, portant-se en lo si per recort de més dolor part de la cendra de Hèctor, dexant per arra¹¹⁷ de la sua partida en lo sepulcre del seu fill tan amat los blanchs cabells, arrencats de son cap ab multitud de làgremes.

Al devant de aquella part de Frígia on Troya era stada és poblada la província dels bistònios¹¹⁸, y entre ells ab prospera fortuna Polimèstor¹¹⁹
 10 regnava, al qual lo rey Príam, quant començà la guerra, secretament tramès un seu fill, nomenat Polidoro, perquè en ell, si fos la fi sua y dels altres, la¹²⁰ de que's recelave, revisqués sa natura. Y certament fóra estat deslber de gran discreció si ab ell no hagués tramès tresor en tan gran suma que pogués moure lo avar apetit del rey Polimèstor. Per què, lo rey de Tràcia, la hora que sentí
 15 ésser del tot perduda la casa de Príam e tornat a no res lo poder dels troyans, tirat per avarícia dels diners de aquell, mirant de una penya mentre los grechs venían, ab la sua espasa degollant lo fadrí, que per fugir la mort de sos enemichs tenia encomanada, lo cors mort de a- {112a} quell lançà dintre la mar.

En los ports del regne de aquest éran ja arribades totes les gregas naus, e, lançades les àncores, havia manant lo noble Agamenon¹²¹ que allí reparassen del que era necessari, mentre estave reposada la mar e lo vent poch bufave¹²². Tan gran com era estat mentre vivia, d'improvís se mostrà davant los ulls de tots lo insigne Achilles, ab aquell continent de ànimo feroce¹²³ que solia
 25 mostrar entrant en les batalles, y tirant devés Agamenon, axí dir començà:

—O, grechs, tan oblidats de mi empreneu de partir? Donchs axí va que ab mi ensemps és perida la amor que tenir-me solíau? Yo us prech que no vullau oblidar-vos de mi ni consentir que reste lo meu sepulcre sense complida honor, perquè als déus infernals¹²⁴ de Achilles tornarà en molt plaer la mort de
 30 Polícena¹²⁵.

Havia de tal manera dit, e, partint de la vista de tots, lo desig de complaure'l féu preposar als grechs ab inhoïda crueltat degollar Polícena al sepulcre de Achilles. Estave aquella, sol descanç de la mare aflicta, entre els braços tremolants de la vella, da on ab gran furor la prengueren los grechs,
 35 portant aquella al cruel sacrifici. Ab gran esforç passejave la miserable donzella, e, veent-se devant la implacable ara, recordant-se de la sua noblesa, mirant lo malvat Pirro¹²⁶, ab l'espasa tirada¹²⁷ fixament mirant-la en la cara, axí dir començà:

¹¹⁵ *levant en les lurs bocas ab la polç mesclada la cendra de lurs cases*: del llatí 'patriae fumantia tecta relinquunt' ('abandonen els palaus fumejants de la seva pàtria', *Met.* XIII.421).

¹¹⁶ *las cruels mans de Ulixes*: traducció mixta de l'italià 'Ulisse' (2001: 586) i del llatí 'Dulichiae (...) manus' ('les mans dulíquies', *Met.* XIII.425). L'illa de Dulíquium pertany al reialme d'Ulisses.

¹¹⁷ *arra*: enteneu 'penyora'.

¹¹⁸ *bistònios*: enteneu 'bistonis', poble de Tràcia.

¹¹⁹ *Polimèstor*: rei de Tràcia, assassí de Polidor.

¹²⁰ *la*: enteneu 'aquella'.

¹²¹ *lo noble Agamenon*: de l'italià 'Agamenon' (2001: 586), mentre que el llatí té 'Atrides' ('l'Atrida', *Met.* XIII.439).

¹²² *mentre estave reposada la mar e lo vent poch bufave*: traducció mixta de l'italià 'el mare era già tranquillo' (2001: 586) i del llatí té 'dum mare pacatum, dum ventus amior esset' ('mentre el mar no s'encalmi i el vent sigui més amable', *Met.* XIII.440).

¹²³ *feroce*: enteneu 'feroç'; del llatí 'ferus' ('feroç', *Met.* XIII.444), que l'italià no tradueix (2001: 586).

¹²⁴ *als déus infernals*: del llatí 'manes' (*Met.* XIII.448).

¹²⁵ *Polícena*: enteneu 'Políxena', filla de Príam i Hècuba.

¹²⁶ *Pirro*: enteneu 'Pirrus', sobrenom de Neoptòlem, que fundà el regne d'Epir; de l'italià 'Pirro' (2001: 586), mentre que el llatí té 'Neoptolemum' ('Neoptòlem', *Met.* XIII.455).

¹²⁷ *tirada*: enteneu 'desembainada' (*DCVB*, s.v. *tirat* I.2).

—Usa ja de ma sanch generosa (no tragues gens per mi), o en lo coll o en mos pits estoja lo teu ferro —{112b} descobrint lo un y l'altre—. Més ame la mort que servir a algú. Pus per tal sacrifici serà algun déu satisfet, una cosa volguera: que pogués amagar semblant mort a ma mare, perquè ella a soles
 5 disminueix lo goig de la present mort mia, si bé pensada nostra condició major raó té de plorar la vida que li resta que no la mia mort. E, perquè vage ab major libertat als inferns la mia ànima, lunyau-vos tots de mi, e, si deman cosa justa, apartau les virils mans de tocar a la verge, perquè més acceptable, quisvulla sia aquell que per ma mort desliberau placar, haurà la sanch liberta;
 10 e finalment, si ha alguns les derrerres paraules de ma boca hauran mogut a pietat, a vosaltres, la filla de Príam, ara cativa y a la mort vehina, en gràcia demana que sens preu retau¹²⁸ a la mare aflicta lo cors fret de la filla, y no hage a rembre¹²⁹ ab or lo miserable dret del sepulcre: basten-vos prou les làgremes de sos ulls escampades, pus quant podia remia per gran preu los
 15 cossos de sos fills.

Havia de tal manera dit, e no pogué lo poble tenir-se de plorar, quant ella, ab continent de gran esforç, sol no mostrave senyal de una làgrema. Lo propi sacerdot, ministre del cruel sacrifici¹³⁰, plorant e contra son voler, acabà la voluntat de Achilles¹³¹, ab lo coltell dant fi a la vida de la noble donzella. Y
 20 aquella, intrèpidament offerint-se al colp, caent mentre moria, per a donar senyal de la honestat sua, no s'oblidà ab les mans tenir la roba per a cobrir les vergon- {112c} yoses parts. Les matrones de Troya prenen lo seu cors fret, renovant en lur cor les morts de tants fills de Príam e quanta sanch se era escampada de una reyal casa; ploraven la que poch ans era muller de rey y
 25 mare de tants reys, ymage y forma¹³² de Àsia florint, y ara era en tal grau de misèria, que a penes entre los presos trobà senyor la miserable vella, tocant per sort al vencedor Ulixes, qui, refusant, la haguera dexada, sinó com recordava que havia portat Hèctor dins lo seu ventre. Mirant la trista reyna lo cors mort de la filla, axí deya plorant:

—Ara conech que per ley implacable dels fats tots mos fills an morir¹³³ de ferides, quant veix a vós, la mia cara filla, que yo pensave, pus ereu dona, que'n fosseu excusada, morta en tal manera. Lo cruel matador de mos fills, germans vostres, és lo qui us ha acabada. Si bé pensave, pus era mort¹³⁴, que
 30 no'm calgués més tembre, mes ara veix que'n cara la sua cendra té poder de matar. El sepulcre basta en espantar. Ay, més trista de quantes lo alt cel té en ira! Y per què he pogut yo durar tant en vida? Caygudes les muralles de la mia ciutat, morts mos fills e marit, en mal punt só restada per servir a Penòlope, qui fent-me filar ab les altres esclaves me dirà mil injúrias y per major dol meu diran los que'm veuran: “Mirau la mare d'Hèctor”. Per açò só restada, y
 40 per a veure la mort de tots mos fills? O, benaventurada la mort del rey Príam, pus ell no veu {112d} aquestes crueltats! O, filla mia, no tench digne sepulcre a la vostra noblesa! Daré-us lo que poré. En aquest arenal vós sereu enterrada, no desacompanyada may de les mies làgremes. Déus immortals, d'una cosa us suplique, que visca Polidoro, perquè almenys en ell sia nostra natura algun
 45 temps sostenguda en libertat.

42 enterrada] entrada || 43 làgremes] la.

¹²⁸ *retau*: enteneu 'retorneu'.

¹²⁹ *rembre*: enteneu 'redimir'.

¹³⁰ *sacerdot, ministre del cruel sacrifici*: de l'italià 'el sacerdote che doveva immolarla' (2001: 587), mentre que el llatí té 'sacerdos' ('sacerdot', *Met.* XIII.475).

¹³¹ *acabà la voluntat de Achilles*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

¹³² *yimage y forma*: traducció sinonímica del llatí 'imago' ('imatge', *Met.* XIII.484), que l'italià no tradueix.

¹³³ *an morir*: enteneu 'han de morir'.

¹³⁴ *mort*: del llatí 'cecidit Paris Phoebique sagittis' ('caigué per les fletxes de Paris i Febus', *Met.* XIII.501) o de l'italià 'morto da Paris e da Febo' (2001: 588).

E dient tals paraules, prenent ensemps lo cors de Polícena, plorant la soterraren en un coll de arena, no molt luny de la mar. Y acabant aquest darrer acte de pietat en la filla tan volguda, nova e impensada dolor li levà del recort l'anuíg de Polícena, que mirant a la riba del pèlech viu lo cors nafrat de
5 Polidoro, un sol fill seu restant de tants, que'l rey Polimèstor, com és dit, havia mort y lançat a les ones.

CAPÍTOL QUART, TRACTANT LA VENJANSA QUE FÉU ÈCUBA DE LA MORT DEL SEU FILL AB LA SUA CONVERSIÓ EN CA

Crídan tots los troyans¹³⁵, vist mort a Pollidoro. Calla la reyna Ècuba,
10 devorant ensemps la dolor dins ella las làgremes y veu. Ferma com una roca se anreda mirant la dura terra, alçant après los ulls devés lo cel. Mirave ara la cara del seu fill conegut, are les sues nafres, les quals principalment a ira la encenían, qui crexent dins lo seu encès ànimo, axí com si fos reyna, desliverà venjar-se. E no d'altra manera {113a} que la lehona, privada de son fill,
15 acostuma seguir los passos del robador de aquell, la miserable reyna, pus hagué mesclat ab la ira los plors, no dexada la granesa del seu esforçat ànimo, mes oblidade del gran pes de tants anys, tirà la via del rey Polimèstor, e per un dels seus fiats¹³⁶ li tramès a dir que volia descobrir-li una gran suma d'or que guardàs per a son fill. Cregué lo rey avariciós¹³⁷, e, tirat per amor de
20 l'acostumat furtar, vengué en loch secret per a parlar ab Ècuba, y començà ab veu suau y gest de amiatat lo so de tals paraules:

—Dexau tota triga, nobla reyna, dau l'or a vostre fill, que jo us jure per los déus eternals que tant aquest com lo que aporta, sens tocar-hi per res, serà guardat per ell.

25 Mirava la furiosa al cruel, e hoït lo perjur, somoguda¹³⁸ a ira, cridant la companyia de les dones cativas, amagà los seus dits en los ulls del traïdor, privant aquell de vista e de l'orgue on acostumave la vista reposar. Somogut a ira lo poble de Tràcia per la mort del tiran, començaren ab pedres encaçar los troyans. Girant-se Ècuba a les pedres tirades per aquells, mordía ab gran ràbia,
30 e ab veu regullosa¹³⁹, volent parlar, ladrave. Lo loch fins vuy se mostre, y pren de tal acte lo nom, on aquella, recordant los antichs mals, convertida en ca, ara udolant y ladrant, passeja los camps de Sitònia¹⁴⁰. Aquest darrer mal de Ècuba fon molt plant dels troyans y molt dolgut dels grechs¹⁴¹. Y la sua fortuna axí mateix mugué a pietat a tots los déus, axí a tots que {113b} Juno, comuna
35 enemiga dels troyans, dix que per cert no merexia Ècuba tan grans mals.

CAPÍTOL QUINT, TRACTANT LA CONVERSIÓ DE LES FLAMES DEL CORS DE MÈNNON, FILL DE AURORA, EN AUCELL

No mugueren per a plànyer Eurora los dans de Troya ni lo cas de Ècuba, convertida en ca, si bé havia favorides les armes dels troyans, perquè
40 intrínseca dolor movia la deessa per la mort de Mènnon¹⁴², lo qual, fill molt amat, havia vist morir en los camps de Frigia per encontre de la lança de Achilles; lo que mirant, aquella color que en la matinada sol amostrar

38 No] *Amb la capital impresa en negatiu per error en la fabricació del tipus.*

¹³⁵ *tots los troyans*: de l'italià 'tutti li trogiani' (2001: 588), mentre que el llatí té 'Troades' ('les troianes', *Met.* XIII.539).

¹³⁶ *fiats*: enteneu 'persones de confiança'.

¹³⁷ *lo rey avariciós*: de l'italià 'pessimo re' (2001: 589), mentre que el llatí té 'Odrysius' ('l'Odrisi', *Met.* XIII.554), en referència al poble traci dels odrisis, referit aquí a Polimèstor.

¹³⁸ *somoguda*: enteneu 'excitada'.

¹³⁹ *regullosa*: enteneu 'enrogallada' (*DCVB*, s.v. *rogallós*).

¹⁴⁰ *Sitònia*: regió de Tràcia.

¹⁴¹ *dels grechs*: de l'italià 'li greci' (2001: 589), mentre que el llatí té 'Pelagos' ('els pelasgos', *Met.* XIII.572).

¹⁴² *Mènnon*: enteneu 'Mèmnon', fill d'Aurora i Titó.

vermella, havia enfosquida e tenyida de groch, amagant-se entre los núvols espessos. No esperà la mare ésser posats los membres del fill mort sobre les falles del foch de la derrera pompa, mes ab los cabells solts, axí com era, sens adobar-se'n res, no duptà ab ginolls¹⁴³ nuus devant lo gran déu Júpiter, a mescla de¹⁴⁴ moltes làgremes, començar tals paraules:

5 —Per bé que sia la més baixa de quantes sosté lo daurat ayre, perquè en tot lo món són molt clars¹⁴⁵ los meus temples; deessa, emperò, só venguda a vostra magestat, no perquè'm doneu temples ne dies conegrats, o altars encesos de odorants encensos; si bé, pensat quant servey rebeu de mi sola, 10 quant ab ma nova lum aclaresch {113c} y conserve les hores vehines de la nit, só certa jutjaríeu mos treballs dignes de algun premi. Mes no és tal desig causa de ma venguda, ni és vuy tal lo estat de Aurora, que hage a pensar en cercar les degudes honors, mes privada de Mènon, mon car fill, qui debades les forts armes exercitant en defensa del regne de son avi, en los primers anys de 15 son tendre jovent, és mort per mans del fort Achilles, pus axí ha plagut a vosaltres, déus eternal. O, sobiran regidor, donau-me per aquell algun grau de honor en solàs¹⁴⁶ de la mort y en remey de la mia dolor.

Havia Júpiter admesos los devots prechs de Aurora, quant fon posat sobre lo foch lo cors de Mènon, e lo fum ya torbave l'ayre, axí com solen les vapors tirades per lo sol, exint de algun estany. Començaven les espires enceses volar per lo alt ayre, y una començà pendre forma de cors, y, animada, fon convertida primerament en semblança d'aucell, e poch après, fet vertader aucell, movent les ales, començaren les plomes a sonar; y ensemps les altres espires de aquell foch, en aucells convertides, començaren a resonar per l'ayre 25 y tres vegades vogiren¹⁴⁷ la sepultura, lançant tres crits de dol, y ab lo quart alevant-se en alt, passaven les esteles. Y lavors, en dues parts partits, a batallar començan, exercitant lur ira ab uncles y ab bechs; e ab encontre d'ales, les unes ferint en los pits de les altres, quehien morint en la cendra sepulta del gran fill de Eurora. E recordant és- {113d} ser procreades d'esforçat cavaller, 30 per lo nom seu foren dites «Mennònides¹⁴⁸», e, com lo sol à acabat lo cós¹⁴⁹ dels dotze signes, seguint l'antich costum, morint se renovèllan. E axí, per haver perduts fills, ladrant Ècuba, fon en ca convertida, y la Eurora fon tota ocupada en plor, de les quals làgremes fins avuy los vespres y matins mulla tota la terra.

35 CAPÍTOL SISÈ, TRACTANT LA CONVERSIÓ DE LES FILLES DE ÀNIO EN COLOMES, COMENSANT A NARRAR LA NAVIGACIÓ DE ENEAS APRÉS DE L'INCENDI DE TROYA

No consentiren los sagrats fats ensemps ab les muralles ésser del tot perduda la esperança de Troya, ans aquella salvant lo noble Eneas¹⁵⁰, en una 40 part dels muscles aportà lo venerable pes dels sagrats déus de Troya, e en l'altre lo pare, elegint entre tantes riqueses lo piadós aquesta presa, ab lo xich

13 Mènon] menno. *Amb dues titlles, una damunt la e i l'altra damunt la o* || 35 CONVERSIÓ] conversio || 38 No] *Amb la capital impresa en negatiu per error en la fabricació del tipus.*

¹⁴³ ginolls: enteneu 'genolls'.

¹⁴⁴ a mescla de: enteneu 'barrejats amb' (DCVB, s.v. *mescla* 1).

¹⁴⁵ molt clars: enteneu 'molt escassos' (DCVB, s.v. *clar* III.2).

¹⁴⁶ solàs: llegiu 'solaç', enteneu 'consol, entreteniment agradable'.

¹⁴⁷ vogiren: enteneu 'envoltaren' (DCVB, s.v. *vogir*).

¹⁴⁸ Mennònides: enteneu 'Memnònides', ocells que, dividits en dos grups, lluitaven cada any sobre la tomba de Mènon.

¹⁴⁹ lo cós: enteneu 'el curs'.

¹⁵⁰ lo noble Eneas: de l'italià 'Enea' (20021: 592), mentre que el llatí té 'Cythereius heros' ('l'heroi Citereu', *Met.* XIII.625), en referència a Citera, illa consagrada a Venus, mare d'Eneas.

fill, anomenat Escànio¹⁵¹; e partint del castell de Antandro¹⁵² ab les naus fugitives fon portat per la mar. Dexà atràs la cruel riba de Tràcia e la terra brollant la sanch de Polidoro, y, servit de útils vents, entrà en la ciutat de Apol·lo¹⁵³, acompanyat de tots aquells qui seguían de grat lo camí de tan pròsper exili.

5 En aquesta ciutat Ànio¹⁵⁴ ensemps offici de rey y de sacerdot exercia, regint los pobles {114a} e ministrant en lo temple de Apol·lo, qui ab aquella honra que era deguda a tants hòmens, los rebé en lo palau real, mostrant-los la ciutat e en lo templa tots los déus coneguts, entre los quals més avansats
10 estaven aquells dos fills que en temps passat parí la gran Latona. Pus¹⁵⁵ haguéran dins lo temple habundantment dat ensens a les flames, y, escampant lo vi sobre l'ensens, haguéren segons era costum cremades les entràmenes¹⁵⁶ dels bous sacrificats, tiraren la via del real¹⁵⁷, e dins la sala gran, posats tapits per orde, ab compliment prengueren del menjar preparat, mesclant ab aquell vi
15 de moltes maneres. Acabat lo menjar, lo piadós Anchises¹⁵⁸ axí dir començà:

—O, digne sacerdot del gran Phebo, si no m'engan o bé-m racorda¹⁵⁹, la primera vegada que viu aquestas muralles, vós teníeu un fill y quatre filles.

E respòs lo rey Ànio:

—No us enganau, senyor, ans com dieu, me haveu vist vós pare de sinch
20 fills; mes a qual home ha tant perseguit la fortuna, apartant-me de tots? Perquè un fill que-m resta tench absent en la isla de Àndria¹⁶⁰, a on, tengut en gran estima, adevina lo pervenir, de què li ha fet gràcia lo gran déu Apol·lo¹⁶¹. Però major la reberen mas filles del déu Bacho¹⁶², perquè quant ab les mans tocaven se convertia en blat, olives¹⁶³ e raïms, restant molt riques per lo ús de lurs
25 mans. E, perquè no penseu que de vostra fortuna siam estats nosaltres de tot quitis, sentint lo gran Agamenon, destroydor de Troya, tal vir- {114b} tut de mas filles, per força pres aquelles de nostros braços, manant-los que ab compliment proveïssen de viure lo camp dels grechs. Refusant de complaure'l fugiren les dues en Euboya¹⁶⁴ e les dues en Àndria, on era lur germà. Seguí-les
30 una esquadra de cavallers armats, manassant guerra si no's fossen retudes. Vensuda de por la pietat de mon fill, va retra ses germanes, de què-l podeu tenir per escusat, perquè no havia en Àndria un Eneas o Hèctor, per la virtut dels quals contra lo poder dels grechs vós sou tenguts déu anys. Ja aparellaven cordes per a ligar-les, quant, agenollades e ab les mans encara soltes, dreçant
35 lurs prechs al cel: “Ajuda-nos, gran pare!”, digueren ab veu de cor molt congoxat. Ajudà'ls aquell qui·ls havia donat la gràcia primera (si perdra la forma per nova maravella és dit donar ajuda!). La manera de perdre de lur forma may he pogut saber ni sabria comptar. La suma de lur mal és que,

1 Escànio] escauio || 11 habundantment] habuntmet || 33 dels] de les.

¹⁵¹ *Escànio*: enteneu 'Ascani', fill de Creüsa i Eneas.

¹⁵² *Antandro*: enteneu 'Antandre', ciutat de la Tròade, avui *Altinuluk*.

¹⁵³ *la ciutat de Apol·lo*: referit a l'illa de Delos.

¹⁵⁴ *Ànio*: enteneu 'Ani', rei de Delos i sacerdot d'Apol·lo.

¹⁵⁵ *Pus*: enteneu 'després que'.

¹⁵⁶ *entràmenes*: enteneu 'entranyes'.

¹⁵⁷ *real*: enteneu 'palau del rei' (*DCVB*, s.v. 2.2a); del llatí 'regia tecta' ('palau reial', *Met.* XIII.638) o de l'italià 'alla casa del re' (2001: 592).

¹⁵⁸ *Anchises*: llegiu 'Anquises', pare d'Eneas.

¹⁵⁹ *bé-m racorda*: enteneu 'em ve nítidament a la memòria' (*DCVB*, s.v. 2); forma que trobem també a TF XIII.9 ('Fins ací puch comptar de mos fets, e fins ací me racorda').

¹⁶⁰ *Àndria*: enteneu 'Andros', una de les Cíclades.

¹⁶¹ *Apol·lo*: de l'italià 'Appollo' (2001: 593), mentre que el llatí té 'Delius' ('el Deli', *Met.* XIII.650).

¹⁶² *Bacho*: de l'italià 'Baco' (2001: 593), mentre que el llatí té 'Liber' ('Líber', *Met.* XIII.650).

¹⁶³ *olives*: de l'italià 'olio' (2001: 593), mentre que el llatí té 'laticemque (...) canae (...) Minervae' ('suc de la blanca Minerva', *Met.* XIII.653).

¹⁶⁴ *Euboya*: enteneu 'Eubea'.

cubertes de ploma, foren fetes colomes, ocupades en lo servir de Venus, muller vostra¹⁶⁵.

Ab aquestes y altres raons fornit lo convit, les taules levades, per a dormir se retragueren. E vengut lo matí, consultant del loch de lur repòs lo oracle de
5 Phebo, hoyiren tal resposta:

—Cercau, troyans, vostra antiga terra, e en los murs dels predecessors vostres fermau vostre estatge.

Volent partir acompanyà'ls lo rey Ànio fins al pujar en barcha, e per millor honrar-los, donà a Anchises un septe e un mantó real, {114c} al nét una
10 aljava, y una rica tassa al piadós Eneas, la qual tassa en temps passat li havia donada Terces¹⁶⁶, e lo mestre de aquella era estat Alcon¹⁶⁷, que ab gran indústria la havia obrada, esculpint en aquella la gran ciutat de Tebas ab set portes, que totes se mostraven per son nom conegudes. Devant los murs se miraven los sepulcres dels fills de Níobe¹⁶⁸, ab tota la pompa de les exèquies
15 de aquells, les dones ab cabells escampats y ab los pits batuts significaven dol, e les nimfes axí mateix paria que plorassen. Aprés a paria en la mateixa tassa com les fonts se secàran e los arbes se pelaren, morint les cabres y los altres animals, combatuts de la fam y acabats de set. Esculpí més avant les filles de Horion¹⁶⁹, morint per tot lo poble per cessar lo dan de la secada. Amostrave's
20 aprés com lo poble, pagant lo mèrit de tan gran benefici, portaven ab gran pompa lo cors per la ciutat, cremant aquell en lo més honrat loch, a hon, de les flames del cors encès, perquè del tot no perís la natura de tan noble linatge, exían dos jòvens¹⁷⁰, qui per antiga fama són nomenats «Coronas», los quals honraven la cendra de lur mare. Tot açò representave la gran tassa ab la
25 esculpidura del mestre, tan subtil separant la una obra de la altra una serment¹⁷¹ relavada de tall. No menors donatius dels rabuts tornaren los troyans al rey Ànio, dant-li per ús del temple un encenser molt bell ab una rica copa, acompanyats d'una {114d} noble corona.

De ací partint, recordant-se, per complir la resposta de Apol·lo, per devallar
30 lur natura de la sanch de Teucro, tiraren la via de Cret, mes no podent sostenir la grocesa d'aquell ayre, dexades les cent ciutats d'aquella nobla isla, deslberaren endreçar lur camí en los ports de Ausònia¹⁷². Mes, crexent lo hivern, fora de lur preposít los aportà lo vent en molts lochs no pensats. Arribaren en la terra Estròfada¹⁷³, on regnava Fineo¹⁷⁴, e, espantats per lo dir
35 de una de les Arpies, nomenada Celeno, ja passaven los ports dulíchios¹⁷⁵, Ýtacho, Samo e Narísia¹⁷⁶, regnes de l'enganós Ulixes. E axí navegant,

7 fermau] ferman || 9 e] en || 15 batuts] batus.

¹⁶⁵ *ocupades en lo servir de Venus, muller vostra*: de l'italià 'consacrate alla tua moglie, cioè a Venere' (2001: 594), no present en llatí.

¹⁶⁶ *Terces*: llegiu 'Terses', tebà que encarregà una gerra on hi havia esculpida la seva ciutat.

¹⁶⁷ *Alcon*: enteneu 'Alcò'.

¹⁶⁸ *dels fills de Níobe*: resum de l'italià (2001: 596), que narra, a mode d'excurs, la història sencera de Níobe, que no té el llatí.

¹⁶⁹ *Horion*: enteneu 'Orió', gegant caçador, mort per Diana i transformat en constel·lació; pare de les Corònides o Coronas, que es van sacrificar voluntàriament per salvar Tebes i van ser transformades en astres.

¹⁷⁰ *exían dos jòvens*: Ovidi presenta una metamorfosi en comptes del catàsterisme de les filles d'Orió.

¹⁷¹ *serment*: enteneu 'branca de cep', un motiu floral decoratiu.

¹⁷² *Ausònia*: enteneu 'país dels ausonis', poble antic de la Itàlia central; per extensió, denominació del sud de la península Itàlica.

¹⁷³ *Estròfada*: enteneu 'Estròfades', illes a la costa de la Messènia.

¹⁷⁴ *Fineo*: llegiu 'Fineu', rei de Tràcia i endeví, cegat pels déus com a càstig i infestat per les Harpies.

¹⁷⁵ *los ports dulíchios*: enteneu 'els ports de Dulíquium', illa de l'arxipèlag d'Ítaca.

¹⁷⁶ *Ýtacho, Samo e Narísia*: enteneu 'Ítaca, Same i Nèrit', illes properes; el català 'Narísia' prové de l'italià 'Narizia' (2001: 598) o del llatí 'Neritias' (*Met.* XIII.712).

miraven la terra de Ambràchia¹⁷⁷, sobre qui en temps passat debatèran los déus, ab la semblança del jutge figurada en roca, la qual terra vuy coneguda per Apollo pren lo nom seu de aquell y passa lo regne de Dodònia¹⁷⁸, en qui les colomes parlen¹⁷⁹; e la costa de Ahònia¹⁸⁰, a on los fills del rey Moloso¹⁸¹,
 5 fugint lo impiadós incendi, se vestiren de plomes. Y de aquí tiraren la volta dels camps de Phèsia¹⁸², fèrtils de moltes pomes; y dexant Epiro, entraren en la ciutat hon regnava Èleno¹⁸³, intitulada del nom de la antiga Troya.

CAPÍTOL SETÈ, CONTINUANT LO NAVEGAR DE ENEAS Y COMENSANT A COMPTAR LES AMORS DE POLIPHEMO Y DE GALATEA

10 {115a} Ab pròsper vent, certs de tot lo per a venir, que ab fel amonestament havia dit Èleno, navegant arribaren en la isla de Sicília, la qual famosa entre totes les altres en tres puntes o caps se estén per la mar: Pachino, qui guarda ves ponent, Lilibeo al migjorn, e Peloro girat a tramuntana¹⁸⁴. Aquest cap pujant los troyans, ab força de rems sens empaix arribaren en lo
 15 arenal de la ciutat xantea¹⁸⁵. Lo pujar d'aquest cap als navegants és cosa parillosa, perquè té Silla¹⁸⁶ a la part dreita y a l'esquerra Caripdis¹⁸⁷, qui sens rapòs absorbeix e vomita los navilis qui passen. L'altre, nomenada per primer ab cara de donzella, per continuu ladrar dels cans dins lo seu ventre espanta
 20 essent Silla donzella, molts hòmens foren presos de grat mirant a ella, los quals dexant burlats, sovint a les nimfes del pèlech, essent-los molt amiga, resitave rient les amors dels jòvens enganats. E com un dia estigués pentinant lo cap de Galatea¹⁸⁸, axí plorant li començà aquella raonar:

—O, verge excellent, a vós, segons dien, molts hòmens vos desigen y
 25 podeu, segons feu, nagar los lurs desigs. Mes yo, filla del gran Nereyo¹⁸⁹, nada de la deessa Dòrida¹⁹⁰, acompanyada de tan dignes germanes, no he pogut fugir sinó ab dol e plant les amors del ciclope cruel.

E les làgremes, dient açò, lo parlar li torbaven. Torçà Silla ab lo delicat polze {115b} les làgremes dels ulls de Galatea, consolant-la:

30 —Comptau a mi —li dix—, o senyora molt cara, la causa de les vostres amors. No me tengau celat, perquè sens duptar yo daré fe a tot quant me direu.

La filla de Nereyo començà en tal forma:

10 Ab] *Amb la capital sense imprimir.*

¹⁷⁷ *Ambràchia*: llegiu 'Ambràcia', ciutat de l'Epir, avui *Arta*.

¹⁷⁸ *Dodònia*: ciutat de l'Epir amb un oracle de Júpiter.

¹⁷⁹ *en qui les colomes parlen*: de l'italià 'ove è una selva nella quale erano colombe con le quale Giove dava vere risposte' (2001: 600), mentre que el llatí té 'vocalemque sua (...) quercu' ('que parla amb la seva alzina', *Met.* XIII.716).

¹⁸⁰ *Ahònia*: enteneu 'Caònia', regió del nord-oest de l'Epir.

¹⁸¹ *Moloso*: enteneu 'Molós', rei de l'Epir, fill de Neoptòlem i Andròmaca; va donar nom al poble dels molossos.

¹⁸² *Phèsia*: enteneu 'dels Feacis'.

¹⁸³ *Èleno*: enteneu 'Hèlen', endeví i fill de Priam, governant de la ciutat de Butròtum, a l'Epir.

¹⁸⁴ *Pachino, qui guarda ves ponent, Lilibeo al migjorn e Peloro girat a tramuntana*: simplificació de l'italià 'El monte Pachino riguarda verso Meridie, dove regna Austro; Lilibeo guarda Occidente, dove regna Zaffiro; Peloro riguarda Settendrione, dove sono le Maggiori Orse e la Minore, dove regna la Boia' (2001: 601); el llatí té només els noms dels vents.

¹⁸⁵ *la ciutat xantea*: del llatí 'Zanclaea' ('la ciutat de Zancle', *Met.* XIII.729), avui Messina; mentre que l'italià té 'lo porto de Manda' (2001: 601).

¹⁸⁶ *Silla*: enteneu 'Escilla'.

¹⁸⁷ *Caripdis*: llegiu 'Caribdis'.

¹⁸⁸ *Galatea*: nimfa marina estimada per Acis i Polifem.

¹⁸⁹ *Nereyo*: enteneu 'Nereu', déu i marit de Dòride.

¹⁹⁰ *Dòrida*: llegiu 'Dòride', nimfa marina.

—Fill de Fauno y de la nimfa Simètida¹⁹¹ era Athis¹⁹², gran solàs¹⁹³ a son pare e mare, mes molt major a mi¹⁹⁴, perquè en una enamorada voluntat los dos ajustats éram. Era jove gentil de edat de XVI anys, començant asenyalar les tendres galtes de la primera barba. Yo amave aquest, e·l ciclope a mi sens
 5 neguna mesura. Si·m demanau qual pogué més en mi, la amor de l'un ho lo malgrat de l'altre, ygualment ho passave. O, alma Venus¹⁹⁵, quant gran és la potència de vostre exalsat regne, que aquell menyspresador dels déus, implacable y més fer que los boschs, no vist may per algun sens espant, à sentit què és amor! Encès per mi de grat és cremat lo mesquí, oblidant-se del
 10 bestiar y de les sues coves. Ja li plau adobar-se per a plaure, ja Polifemo ab un rascle pentina los seus aspres cabells, ja sovint se rou¹⁹⁶ ab una falç la barba, e sovint se adelita de mirar-se en l'aygua los seus ferestechs membres, y de rentar la sua letja cara. Cessa la sua acostumada crueltat, la set de sanch humana ja està reposada, segures passen les naus qui van y vénen. Durant açò,
 15 arribà en Sicília Tèlefo¹⁹⁷, a qui en los auguris may negun aucell mentí, e vist a Polifemo, endevinant lo seu mal per venir li dix: “Aqueix ull sol que portes {115c} en lo front te levarà Ulixes”. Rié lo superbo gigant, dient: “O, més foll de quants profetes viuen, que ja·l me ha levat altre qui pot més de Ulixes”. E axí, menyspresant lo qui debades del ver lo avisave, o passejave ab sos grans
 20 passos la riba de la mar, o cansat se retreya per reposar dins la escura cova.

CAPÍTOL VUYTÈ, CONTINUANT LES AMORS DE POLIFEMO, AB LA CONVERSIÓ DE ATHIS EN RIU

»Sobra aquesta à la mar un alt coll foradat e senyit a totes parts de la aygua de la mar, en lo qual pujà lo cruel Polifemo, asient-se en lo mig. Seguia lo
 25 bestiar de lana sens guiar-lo algú, e pus hagué posat lo gran bastó, sobre qui·s recolsava, desota los seus peus, que era un pi tan gran que fôra bastant arbre¹⁹⁸ d'un navili no xich, prenent la xaramella¹⁹⁹ composta de cent canyes, lo sonar del pastor sentíran tots los munts e sentiren les ones. Yo, amagada sots l'ombra d'una roca, reposant en la falda del meu Athis, de molt luny ab les
 30 mies orelles sentia la veu del seu cantar, e notí tals paraules: “O, Galatea²⁰⁰, més blanca que lo liri, més florida que·l prat, més clara que lo vidre, més ballugosa que un tendre cabrit, més lisa que las petxines que sol lançar la mar, més plasant que·l sol en l'ivern o l'ombra d'e- {115d} stiu, més nobla que les pomes, més mirable que un plàtanus alt, més luent que·l crestell, més dolsa
 35 que un raým madur, més molla que les plomes del signe o que la let colada²⁰¹, e si no·m fuijs molt, pus gentil que un ort ben regat; perquè fugint seràs, ho

¹⁹¹ *Simètida*: nimfa filla del deu fluvial Simet.

¹⁹² *Athis*: enteneu ‘Acis’, pastor sicilià estimat de Galatea; transformat en riu, avui *Iaci*; a partir de l'italià ‘Athis’ del manuscrit *P* de Bonsignori (2001: 603), variant no testimoniada en Jahn (1823: 874).

¹⁹³ *solàs*: llegiu ‘solaç’, enteneu ‘entreteniment agradable’.

¹⁹⁴ *molt major a mi*: és a dir, que Acis era un entreteniment major per a ella que per als mateixos pares del noi.

¹⁹⁵ *alma Venus*: enteneu ‘nutricia Venus’; del llatí ‘Venus alma’ (*Met.* XIII.759). Alegre fa servir el nom ‘alma’, amb el mateix sentit, al principi del *Sermó*; vegeu Bescós (2019).

¹⁹⁶ *se rou*: enteneu ‘es rau’, enteneu ‘llevar adherències, excrescències o regruixos d'una superfície fregant-la amb un instrument tallant o aspre’ (*DCVB*, s.v.).

¹⁹⁷ *Tèlefo*: enteneu ‘Tèlem’, ciclop amb el do de la profecia; de l'italià ‘Telafo’ (2001: 603), a partir de Del Virgilio ‘Thelaphus’ (*ap.* Ardisino 2001: 615, n. 146). El llatí acceptat avui és ‘Telemus’ (*Met.* XIII.770-1). L'edició de Jahn dóna la variant ‘Telephus’ per aquest ‘Telemus’, testimoniada en força còdexs (1823: 876) i que explica la lliçó de Del Virgilio, de Bonsignori i d'Alegre.

¹⁹⁸ *arbre*: enteneu ‘pal, verga o botalada d'un vaixell’ (*DCVB*, s.v. II.A).

¹⁹⁹ *xaramella*: enteneu ‘caramella, flauta o flabiol de pastor’.

²⁰⁰ *O, Galatea*: la cançó de Polifem està en italià en Del Virgilio (Ardisino 2001: 615, n. 149).

²⁰¹ *let colada*: enteneu ‘llet quallada’ (*DCVB*, s.v. *colar* 2).

Galatea, més cruel que los servos no amansats, més dura que un roure molt vell, més enganosa que les ones del pèlech, més leugera que les fulles del sàlzer, immoble més que aquestes roques, furiosa més que un riu corrent, més superba que un pago loat, més cruel que lo foch, més aspre que lo cart, més
 5 fera que una onza²⁰² prenyada, sorda més que les aygües, implacable més que l'idre nafrat, y lo que més me anuja, si levar-ho pogués, és lo ésser tan leugera, perquè en córrer no sol passes lo servo encalsat, mes los aucells e lo vent. E si bé consideres algun temps, te dolrà de ésser-me fugida, y, maldient lo teu tant dilatar, treballaràs en retenir a mi, perquè les mies coses no són de
 10 menyspresar. Yo tench la mia casa, qui ocupa gran part de aquesta muntanya sots l'ombra de grans roques, a on lo sol no entre en l'estiu, ne y és sentit l'ivern. Tench molts arbres ab les rames carregades de fruytes, en les largues serments²⁰³ de mos parals²⁰⁴ pengen daurats raïms, y també molts de negres, tots guardats perquè sien cullits ab les mans tues, ab les quals poràs axí mateix
 15 cullir les garrofes²⁰⁵ del bosch, prunes de totes leys e castanyes, ni dels fruyts algú no't mancarà. Essent ab {16tera} mi casada te serviran los arbres. Tot aquest bestiar que mires és lo meu, y molt que dins lo bosch se n'amaga y altres que estan dintre los grans corrals. Si-m demanes lo nombre no'l te sabria dir, perquè tenir lo bestiar comptat és propi de home pobre. De las laors de
 20 aquest bestiar, no vull ésser cregut, perquè poden ésser mirades per cascú. Yo tinch ovelles parides ab los xichs anyallets, e de majors ne tench en lo corral. De let nunca me'n manca per a beure y per a fer formatges, ni a tu mancaran altres delits de casa. Daynes, lebres e un cabró salvatge tench guardat per a tu, ab un parell de colomes novelles que jugaran ab tu, de tan yqual semblança
 25 que a penes se poden conèixer apartades la una de la altre. En l'alta del munt l'altre dia dos cadellts novament nats de una onza trobí y diguí 'Aquests me'n vull portar per la senyora mia'. Hages mercè de mi, trau ja lo cap sobre alguna ona. Vina, ja, Galatea, no menyspreses a mi, que no só de lançar²⁰⁶. Certament yo-m coneix, que no ha molt me só mirat en la aygua y ha-m plagut lo veure la
 30 mia forma. Mira'm e quant só gran! No és de major cors Júpiter en lo cel (perquè soleu vosaltres creure no sé quin Júpiter regnar en lo alt ayre); multitud de cabells, penjant per lo meu cap, com un bosch asómbren los meus musclos. Si per açò me jutjes leig, leig és l'arbre sens fulles, leig lo cavall sens crins; los aucells són cuberts de les plomes e la lana fa lo bestiar {16terb} més
 35 bell, axí com a mon gran cors los molts e grans cabells emballeixen, ni a mi estan mal los forts pèls de la barba, perquè als hòmens és deguda com les serras²⁰⁷ als bochs. Un sol ull tench enmig del front, més gran que un escut. Què munta? Pus lo sol ab un sol ull mira a tot lo món. Ajusta a açò que só fill de Neptuno, qui regna en les aygües. Aquell te do per sogre, sol que m'hages
 40 mercè, hoges la veu del qui't suplica. A tu sola-m sotmet, yo, qui menysprese lo cel y los lamps. Però la tua ira és més cruel que lo lamp: si egualment fugisses tots los hòmens encare poguera pendre-u en paciència, mas, per què, lançant a mi, ames Athis y preposes l'amor d'aquell als meus abraçaments? Plàcie't en bona hora, y tu a ell, que yo faré lo que no volria haver fet.
 45 Galatea, yo li faré sentir les forces del meu cors. Sí²⁰⁸ bastaran a traure-li del cors lo cor y les entràmenes, escampant los membres seus per los camps e per les tues aygües, si-l trobe prop de tu. O, las, que tot me creme y par-me aportar dins mon pits lo munt de Etna, y tu, Galatea, no't mous per res de açò!"

48 Etna] euna.

²⁰² *onza*: enteneu 'óssa'.

²⁰³ *serments*: enteneu 'branques de cep'.

²⁰⁴ *parals*: llegiu 'parrals', enteneu 'emparrat' (DCVB, s.v. *parral*).

²⁰⁵ *garrofes*: enteneu 'fruits silvestres'.

²⁰⁶ *no só de lançar*: enteneu 'no sóc de poc valor'.

²⁰⁷ *serras*: llegiu 'cerres', enteneu 'pèls gruixuts i aspres'.

²⁰⁸ *Sí*: enteneu 'així'.

»Tals y moltes altres paraules de complanta²⁰⁹ acabave Polifemo, quant se levà (perquè tot ho mirave²¹⁰), e axí com lo toro brau, quant sent ésser-li furtada la sua cara vaca, no pot estar segur sens repòs, lo cruel passejava la silva de aquells munts coneguts. Y axí passejant, a nosaltres, ignorant e no
 5 recelant tal mal, descobrí ab despert ull cridant: “Yo us veig y faré que aquesta serà la der- {16terc} rera vegada de vostre concorde ajustament!” Y fon tan gran aquell crit quant era pertinent al ciclope irat, del so del qual resonà lo munt d’Etna. Yo, espantada, m’era mesa dins l’aygua, e Athis fugint mostrave les espalles. “Ajudau-me, mos pares, ajudau-me, o Galatea, —deya— y en los
 10 vostres regnes aculliu lo qui és prop de parir²¹¹.” Segueix-lo lo fer siclope, e una roca gran, arrencada del munt, tirà devés aquell, y per bé que sol lo estrem angle de la roca lo tocàs, de la soberga granesa de aquella, Athis se espantà. Sos pares e yo fém en ajuda sua tot açò que ns fon cosentit²¹² per los fats. Reforsant-li les forces, ja mancant, rejava del cors delicat de aquell la sanch
 15 vermella, e dins lo espay de poch temps començà desminuir la vermellor y a pendre color d’un riu torbat per plujes. Porgada la sanch, ab poca triga un canyar viu ab cuyta nasqué en la ribera. Tenían aquellas canyes la boca foradada, sonant sobra la roca, alegrant-se’n les ones, a què seguí una cosa mirable, que tan prest del mig del ventre de la canya isqué un jove, lo cap senyit d’una garlanda de aquelles noves canyes, e sinó que s mostrave més
 20 gran y ab la cara groga²¹³, jutjaren que era Athis. Pur quesvulla que fos, Athis fon convertit en un riu nomenat de son nom.

CAPÍTOL NOVÈ, TRACTANT LA CONVERSIÓ DE GLAUÇO EN DÉU DE LA MAR, DANT COMENS ALS {16terd} FETS DE SILLA

25 Acabave tals raons Galateha, e, departida la companyia, las nimfas nereyas per la mar se n’anaven. Silla tornà arrera perquè encare nos fiave en la mar, mes passejant escorria les arenes o cansada se retreya dins les coves, refrescant los seus membres ab l’aygua de la mar. Y mentre en tal se ocupava, viu venir per la mar Glauco²¹⁴, novell habitador de aquella, novament en
 30 Euboya²¹⁵ convertit en membres tan estranys. E, vista per ell la gentil Silla, encès de grat ves ella, tantes paraules de amor li digué com pensà devían bastar aturar-la, fugint. Y ella, no curant de ses raons, cuytava de fugir-li, y ajudada de la por, en ésser leugera, arribà en la altesa d’un munt que estava prop la mar, traent un morro cubert de ombra de molts arbres sobre les ones.
 35 En aquest se asomà y, parent-li ésser en loch segur, ignorant si era monstruós peix ho déu lo que mirave, meravellà’s de la color de aquell, dels cabells penjant sobre sos muscles e cobrint les espalles, e de la coa que tenia de peix.

30 Euboya] en / boya.

²⁰⁹ *paraules de complanta*: enteneu ‘conjunt de paraules o exclamacions de dolor per una desgràcia’ (DCVB, s.v. *complanta*).

²¹⁰ *mirave*: Galatea, que explica la història a Escilla, veia a Polifem mentre es planyia.

²¹¹ *parir*: llegiu ‘perir’.

²¹² *cosentit*: llegiu ‘cossentit’, forma assimilada de ‘consentit’ (DECat, VII.806a21).

²¹³ *ab la cara groga*: de l’italià ‘capo aurato’ (2001: 606), amb variació lleugera de la tonalitat; el llatí té ‘caeruleus ore’ (‘amb el rostre blavós’, *Met.* XIII.895), sense cap variant del tipus ‘aureus’ (‘daurat’) o ‘cereolus’ (‘de color de cera’) en les edicions de Jahn o Tarrant. Simintendi té ‘marino in tutta la faccia’ (1850: 186). No és la primera vegada que Bonsignori tradueix ‘caeruleus’ per una tonalitat groguenca, ja que l’ha traduït anteriorment per ‘giallo’ (vegeu nota *brollant de tot lo cors una suor molt groga per lo sech cremament* a TF IX.3). Aquest canvi es pot explicar per una variant del tipus ‘cereolus’ (‘de color de cera’) per al mot ‘caeruleus’, variant però no testimoniada en les edicions consultades d’Ovidi. Amb tot, la variant sembla ser una opció més probable que no una traducció lliure o deficiènt del color per part de Bonsignori.

²¹⁴ *Glauco*: enteneu ‘Glauc’, pescador beoci transformat en déu marí.

²¹⁵ *Euboya*: enteneu ‘Eubea’.

Sentí-la Glauco, qui era baix, e alsant lo cap, acostat a la roca, axí començà dir:

- O, verge, no só prodigi ni bèstia salvatge, ans só déu de la mar, en qui Proteu, Triton ni Palèmon²¹⁶ no poden més que yo. No ha molt que era home mortal; donat emperò a la art de la mar, sol en ella mon treball ocupave: 5 algunes vegades ab filat e altres assegut en {117a} la roca, pascant de canya enganave molts pexos. Veí de la mar allà on yo pescave és un vert prat, senyit de una part de les ones, y de la altra de flors y d'erbes de diverses natures, les quals fins en aquella hora no éran estades mordudes per algun bestiar, ni la cura de la abella havia ajustat de les flors d'aquell prat. May algú se féu 10 corona d'aquelles, ni may foren tocades per mans d'ome o segades ab falç. Yo fuy lo primer qui en tal loch seguí, mentre que, per axugar, los filats estenia e, per veure quant peix havia pres, posí sobre les herbes aquells a qui lur sort havia aportats dintre los meus filats y aquells a qui la lur creença havia 15 aportats de ésser presos en l'am. Yo us comptaré, senyora, cosa que sembla ficta, mes què-m valria lo fengir? Tocada la erba per los pexos, començaren a moure's y nadar com si fossen en mar, e, mentre que no poch meravellat me detenia en mirar aquesta maravella, ensemps fugiren tots dins les pròpies ones, dexant la riba sola ab lur novell senyor. Espantat e duptós, gran estona ocupí 20 en pensar la causa de tal acte, pensant si algun déu feya açò o lo such de tal erba, e diguí: "Qual erba de aquestes té forces per a tant?", y ab la mà arrenquí una mata de la que m'era prop, mordent-la ab les dents; y envides²¹⁷ fon passat per lo meu coll lo such no conegut, quant me sentí batre lo cor y encendre lo meu desig a gana de mudar altra natura. A tant pujà que no tenguí poder de 25 estar {117b} ferm, y, vaent que era portat la via de la mar, perdent la esperança de pus tornar a ella, diguí: "Restau, terra, sens mi a la bona hora!", acabuçant lo meu cors dins la mar. Los déus de la mar, alegres de ma vista, foren contents de acullir-me entre lo nombre lur, pregant Oceano y Tetis que'ls plagués levar de mi tot lo que era mortal. Yo, per aquells lustrat per 30 porgar mos peccats, nou vegades dient lo dictat per a tal acte propi, seguint lur manament, sota cent rius vaig posar lo meu cors, e sens molt dilatar, venint de moltes parts acanalada l'aygua de tots cent passà sobre lo meu cap, los quals pus foren tornats a lur natural loch, me trobí lo cors mudat y l'ànima. Fins ací puch comptar de mos fets, e fins ací me racorda²¹⁸; d'ací avant no tench en la memòria. Lavors primer mirí lo verdor d'aquesta mia barba, primer regoneguí 35 los larchs cabells que per la mar rosegue, los muscles grans, los braços blaus e cuxes ab la coa de peix. Però, què val a mi aquesta bellesa, què-m val plaura als déus marins ni ésser déu ab ells, si per aquestes coses no ést²¹⁹ moguda a pietat de mi?
- 40 Dient aquestes paraules e aparellat a dir-ne moltes altres, sens dir-li res dexà Silla al déu. Començà Glauco a furiar y, més ensès per la repulsa a ira, desliverà anar al palau de Circe la màgica, filla del gran Titan, per ço que ab alguna de ses arts li ajudàs en ésser volgut de Silla²²⁰.

{117c} ACABA LO TRETZÈN LIBRE DE *TRANSFORMACIONS DEL POETA OVIDI*

26 esperança] esperanaça.

²¹⁶ *Proteu, Triton ni Palèmon*: és a dir, 'Proteu, Tritó i Palèmon', els dos primers són déus marins, mentre que Palèmon és el nom diví de Melicertes, inclòs entre aquestes divinitats marines.

²¹⁷ *envides*: enteneu 'a penes'.

²¹⁸ *me racorda*: enteneu 'em ve a la memòria' (*DCVB*, s.v. 2); expressió que trobem també a TF XIII.6 ('o bé-m racorda').

²¹⁹ *ést*: enteneu 'ets'.

²²⁰ *filla del gran Titan, per ço que ab alguna de ses arts li ajudàs en ésser volgut de Silla*: de l'italià 'figliuola del Sole (...), ed andò per pregarla che lli piacesse con l'erbe fare che Silla fosse presa d'amore di lui si com'elli era preso per amore de lei' (2001: 609), no present en llatí.

COMENSA LO QUATORZÈ, CAPÍTOL PRIMER, TRACTANT LA TRANSFORMACIÓ DE SILLA EN PARILL DE LA MAR DE SICÍLIA

Glauco d'Euboya¹, regidor de les honas inflades, ja havia passat la muntanya de Etna, posada sobre la cara del gegant², e los camps dels siclopes, no tocats per aradra³ ni càvech⁴. Ja passave lo estret tan dispost a naufragar navilis qui guarde les confinies⁵ de Ausònia e de la gran Sicília⁶, y de aquí, navegant la mar tirrena, arribà en lo coll florit per moltes herbes, en qui és lo gran palau de Circes, filla del Sol, ple de diverses feres, la qual vista per Glauco, dada y rabuda entre ells la primera salut⁷, axí començà lo déu anemorat⁸:

—O, gran deessa, ages mercè de mi, déu, posat per amar en estrema congoxa y fe⁹: que sia vist digne de ésser amat! Quant sia lo poder de les herbes per la virtut del Sol, negú ho sap més de mi, qui só mudat per ellas; e perquè sia coneguda per tu la causa de la mia furor, en las riberes de Ytàlia, devant los murs de la noble Messina he vist la gentill Silla. E tench vergonya de aver a recitar les paraules y prechs en va despesos, {117d} per ella refusats. E per ço, gran deessa, si en la tua art à algun larch dictat bo par a doblegar la sua dura pensa¹⁰, mou la sagrada boca en publicar aquell. O, si té més força alguna herba, usa ja de ses forces! No demane que sanes aquestes mies nafres, mes la fi del meu mal és que senta ella part de la calor mia.

Circes, perquè neguna té lo enginy més apte per a rebre tals flames, o per causa de sa mala natura, o per la ira de Venus en les filles del Sol¹¹, respòs en tal manera:

—Millor seguiries per amor alguna encesa de consemblant desig, que certament la tua bellesa és digna de ésser de grat seguida. E tu, qui ara pregues ésser pregat per altre, e si dones fe al que yo't diré, creu que seràs ans de molt request per altre, qui no val menys que Silla. No duptes en açò, té aquesta esperança en la tua bellesa. Yo, com sia deessa e filla del Sol molt resplendent, com puga tant ab vesos¹² com ab herbes en la màgica art, a tu me só donada. Dexa la qui't menyspresa y segueix la que't vol, y ab un acte sol a les dues retràs la paga que marexen.

A Circes, temptant de portar Glauco a la sua amor, axí respòs:

¹ *Glauco d'Euboya*: traducció mixta de l'italià 'Glauco' (2001: 617) i del llatí 'Euboicus' ('d'Eubea', *Met.* XIV.4).

² *posada sobre la cara del gegant*: en referència a Tifeu, monstre de cent caps, assimilat als gegants a causa del seu tamany; vegeu nota *de aquells* a TF I.5.

³ *aradra*: enteneu 'arada', forma antiga (*DCVB*, s.v. *arada*).

⁴ *càvech*: enteneu 'espècie d'aixada que té la fulla ampla de la part posterior i estreta de la part anterior, de manera que resulta de forma trapezoidal o triangular, i serveix per a cavar' (*DCVB*, s.v. *càvec* 1). Eliminació del llatí següent 'nescia nec quidquam iunctis debentia bubus | liquerat Euboicus tumidarum cultor aquarum; | liquerat et Zanclen adversaque moenia Regi' ('i que res deuen a les jovades dels bous; havia deixat també Zancle i les muralles de Règium, que es troba al davant', *Met.* XIV.4-5); l'italià només té 'Passò ancora Glauco la città de Zenone' (2001: 617), on 'Zenone' és corrupció del llatí 'Zancle' (Ardissino 2001: 661, n. 4). Alegre pren d'aquests versos el nom 'Euboicus' (vegeu nota anterior *Glauco d'Euboya*).

⁵ *confinies*: enteneu 'confins'.

⁶ *de Ausònia e de la gran Sicília*: del llatí 'Ausoniae Siculaeque' ('d'Ausònia i de la terra sicula', *Met.* XIV.7); l'italià té 'fra Ausonia ed Italia' (2001: 617).

⁷ *salut*: enteneu 'salutació' (*DCVB*, s.v. 1.4).

⁸ *lo déu anemorat*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁹ *posat per amar en estrema congoxa y fe*: afegitó sentimental d'Alegre, no present en llatí ni en italià.

¹⁰ *bo par a doblegar la sua dura pensa*: del llatí 'regni' ('de poder', *Met.* XIV.20), que l'italià no tradueix.

¹¹ *per la ira de Venus en les filles del Sol*: referit a l'adulteri de Venus i Mart i la delació del Sol a Vulcà, marit de Venus; història narrada al llibre IV.

¹² *vesos*: enteneu 'versos'.

—Ans naxeran los arbres en la mar y les aygües en les alteses dels munts que vivint Silla sia per mi dexada.

Indignada restà Circes de hoir tal repulsa, e, perquè era déu no podia danyar (ni volguera tampoch) aquell que tant amave, girà la força de sa ira
5 contra Silla, que aquell li preposave¹³, e tantost pres dels grams més difamats e mesclà ab lo such de a- {118a} quells, mentre ls picave, los verssos màgichs de Ecathea¹⁴; e vestida del seu mantó, tenyit de color de la mar¹⁵, passà exint del seu palau per lo mig de la esquadra de tantes feres per ella convertides en diverses semblances¹⁶, e, volent arribar a Ríjols¹⁷, que és davant les roques
10 sanclayas¹⁸, entrà en les ones, bullents per lo estiu; posant los peus sobre aquelles com en la dura terra, ab ells exuts passejave la sumitat de les aygües.

Prop de Ríjols¹⁹ havia un xich riu ab les riberes tortes, agradable repòs de Silla cansada, perquè así's retreya quant lo sol ab yqual compàs escalfave la terra, reposant sots l'ombra de l'altesa del mont. Aquest riu enfeccionà la
15 màgica deessa, ací premuts los suchs de les rael's de verinoses herbes escampà, e ab escura circuïció de noves paraules per tres vegades nou murmurà sobre aquelles aygües ab la màgica boca lo vers de aquell encantament. E acabat açò per ella, vengué la gentil Silla, y havia ja, volent-se refrescar, començat de metre's fins al ventre dintre aquella aygua, quant mirà les sues yllades²⁰
20 enletgir per nova forma e sentí ladrar dins lo seu ventre; e primer, no creent tals membres ésser part del seu cors, partí fugint, tement les cruels bocas de aquells cans qui ladraven. Mas, on fugirà la trista, si ella sola portava lo que temia?²¹ Y cercant lo seu cors en les cames e peus, viu aquells membres haver presa la forma dels de Cèrbero. Perseverà la ràbia del ladrar de aquells cans, e
25 ella, restant {118b} dona y ca, estregué sots les sues yllades les esquenes de les feres cruels.

Plorà per tal devenir lo enamorat Glauco, e, estimant que ab gran crueltat havia Circe usada contra Silla la força de ses herbes, fugí de ésser casat ab ella. Restà Silla, tal com és dit, en aquell loch, e tan prest com pogué, espletant
30 la malícia que tenia a Circes, primer privà Ulixes de tots sos companyons, y ella mateixa ara haguera fet perdre les naus de Eneas, sinó que poch ans foren los seus membres tots transformats en una aspra roca, qui és sobre la mar, dels navegants fugida.

CAPÍTOL SEGON, CONTINUANT LA NAVIGACIÓ DE ENEAS AB LA MORT DE
35 DIDO E AB LA CONVERSIÓ DELS CICLOPES EN BABUÏNS

13 cansada] causada || 34 LA] lo. *L'error apareix també a les Taules de l'incunable.*

¹³ *li preposave*: enteneu 'posava per davant d'ella'.

¹⁴ *d'Ecathea*: enteneu 'd'Hècate', deessa de la màgia i filla de Perses, solia representar-se amb tres cossos o caps a les cruïlles; traducció per antropònim de l'adjectiu llatí 'Hecateia' ('d'Hècate', *Met.* XIV.44), potser a partir d'una variant semblant a 'echateia', testimoniada en el còdex *Vrat.* (Jahn 1823: 895). L'italià té 'a punto de luna' (2001: 619).

¹⁵ *de color de la mar*: del llatí 'caerula' ('de color blavós', *Met.* XIV.45) o de l'italià 'cerulei' (2001: 619); vegeu nota *ab les espatles verdes* a TF I.6.

¹⁶ *per ella convertides en diverses semblances*: de l'italià 'delli uomini arrivati a llei, li quali ella aveva trasmutati in fiere' (2001: 619), mentre que el llatí té 'adulantum' ('que l'acaricien', *Met.* XIV.46).

¹⁷ *Ríjols*: enteneu 'Règium', ciutat a la punta meridional de la península Itàlica, avui *Reggio di Calabria*.

¹⁸ *sanclayas*: enteneu 'zanclees', pertanyents a la ciutat de Zancle, nom antic de la ciutat de Messina.

¹⁹ *Prop de Ríjols*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià; el coneixement geogràfic de primera mà de l'illa de Sicília és una característica de la traducció d'Alegre *Primera guerra púnica*; vegeu Bescós (2011, 2017 i 2019).

²⁰ *yllades*: enteneu 'costats del cos, entre les costelles falses i la pelvis'.

²¹ *Mas, on fugirà la trista, si ella sola portava lo que temia*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

- Pus hagueren los troyans ab força de rem passades aquesta roca de Silha y la afamada Caripdis, dos grans perills, infàmia de la mar de Sicília²², com fossen prop de les ribes d'Ausònia, la fúria del vent, ab gran destent d'ells y de les galeres²³, los portà en les regions de Líbia, a on la sidònia Dido²⁴,
 5 hedificant los murs de la nova Cartayna²⁵, rebé ab plaer en son palau e lit, acullint per marit aquell noble troyà, la partida del qual, no podent comportar ab paciència, la enamorada reyna, pujant en la pira del fengit sacrifici, ella, enganada, a tots enganà, dant fi a la sua vida ab les falles {118c} d'aquell foch que los fats per a morir li havían guardades²⁶.
- 10 E de ací Eneas fugint, tornà en les falles del mont Èrix²⁷ a vesitar son fel amich Acestes²⁸, e aquí ab digne sacrifici complí les honras del sepulcre de Anchises son pare. E reparades les galeres, que Iris, misatgera de Juno, havia mig cremades, tornant a navegar, dexà detràs las terras de Èolo²⁹, fumants sofre pudent, y los esculls on estan las serenas³⁰. Dexant la galera, qui per
 15 mort de Palinuro³¹ restà sens regidor, passà lo coll on són los phitecasas³², anomenat de sos habitants, perquè com lo pare dels déus en temps passat no pogués soportar los fraus e los perjuris de la gent ciclopeya³³ comesos, ab engan mudà aquells en animals, a hòmens dessemblants en alguns actes, restant-los emperò la semblança humana. Revessant³⁴ tots lurs membres los
 20 aplanà los nassos y ab rugues de vell crespà totes lurs cares, cobrint la superfície dels cossos de aquells de un velló daurat, lançant-los en aquesta terra per on passaven ara las galeres de Eneas; privant primer les lenguas de

12 havia] hania.

²² *dos grans perills, infàmia de la mar de Sicília*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

²³ *ab gran destent d'ells y de les galeres*: per 'destent' enteneu 'trasbals'; afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

²⁴ *la sidònia Dido*: 'sidònia' per la ciutat fenícia de Sidó; traducció mixta del llatí 'Sidonis' ('de la sidònia', *Met.* XIV.80) i de l'italià 'Dido' (2001: 621). Ovidi mai anomena Dido pel seu nom (Álvarez-Iglesias 1995: 711, n. 1650).

²⁵ *hedificant los murs de la nova Cartayna*: de l'italià 'edificava Cartagine' (2001: 621), no present en llatí.

²⁶ *dant fi a la sua vida ab les falles d'aquell foch que los fats per a morir li havían guardades*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

²⁷ *Èrix*: muntanya i ciutat de l'oest de Sicília, avui *Erice*, famoses per un temple de Venus.

²⁸ *son fel amic Acestes*: rei mític de Sicília i epònim de la ciutat d'Acesta, després Segesta; 'fel amic' és traducció del llatí 'fidumque' ('i el fidel', *Met.* XIV.83), no present en italià, epítet preferit per designar Acates, company d'Eneas, des de Virgili (*Aen.* I.188). Ovidi busca la identificació entre Acestes i Acates.

²⁹ *Èolo*: de l'italià 'Eolo, re de' venti, el quale fu figliolo de Ipoti' (2001: 622), mentre que el llatí té 'Hippotadae' ('de l'Hipòtada', *Met.* XIV.86).

³⁰ *las serenas*: del llatí 'Acheloiadumque (...) | Sirenum' ('i les sirenes, filles d'Aquelous', *Met.* XIV.87-8) o de l'italià 'sereni, cioè alle Teolide, figliuole de Acheloi' (2001: 622). Bonsignori tradueix erròniament Del Virgilio 'Ivit ad scopulos sirenum Acheloidum id est filiarum Acheloi' (f. 148r, *ap.* Ardisino 2001: 662, n. 23).

³¹ *per mort de Palinuro*: per 'Palinuro' enteneu 'Palinur', pilot d'Eneas; s'adormí mentre era al timó, caigué al mar i fou mort pels lucans; de l'italià 'salvo che Palinuro, maestro delle navi' (2001: 622), no present en llatí.

³² *phitecasas*: llegiu 'pítecuses', població de les illes del Tirrè Ísquia i Pròcida; Júpiter va castigar la seva impietat i els va transformar en simis. En llatí hi ha 'Phitecasas' (*Met.* XIV.90) però com a topònim, referit al nom d'aquestes illes. La relació etimològica del grec 'πίθηκος' ('simi') amb el topònim permet a Ovidi introduir aquesta transformació (Álvarez-Iglesias 1995: 712, n. 1657).

³³ *de la gent ciclopeya*: de la variant llatina 'cyclopum', testimoniada pel còdex *Dresd.* (Jahn 1823: 899); la variant acceptada actualment és 'Cercopum' ('dels cercops', *Met.* XIV.92), habitants de les Pítecuses convertits en simis. L'italià, seguint Del Virgilio (Ardisino 2001: 662, n. 26), no dona el nom d'aquest poble.

³⁴ *Revessant*: enteneu 'rebaixant, arrodonint' o 'amb la punta alçada' (*DECat* IX.199a2; IX.209b25, s. v. *veixinar*).

aquells de tots ús de parlar, sol los dexà poder de querelar ab regullosa³⁵ veu. Tals són los babuïns, nomenats «phitecusas» per lo coll on habitan³⁶.

CAPÍTOL TERÇ, CONTINUANT LO NAVEGAR DE ENEAS, NARRANT COM, GUIANT-LO LA SIBILLA, DEVAL·LÀ ALS INFERNS PER A VEURE SON PARE

5 Passades aquestes regions, dexant a la part dreita les muralles de Nàpols³⁷, seguint a part esquerra, arribaren en los estanys de Suma³⁸, entrant en la cova de la Sibilla. Endreçà lo piadós Eneas ves aquella sos prechs, demanant-li en gràcia que puga anar per lo mig de l'infern a visitar l'ànima de son pare; y aquella, hoïda tal requesta, après de bona estona haver tenguts calats los ulls
10 en terra, alçant aquells, pus³⁹ sentí haver rebut en lo seu pits lo déu furiós guiant la prophècia⁴⁰, respòs en tal manera:

—Grans coses demanes, home digne de honra per tos fets, perquè la tua mà, les armes e la pietat, han provada los fochs⁴¹. Però posa la por, o magnànim troyà, que sens dupte acabaràs quant vols: mirant, guiant-te yo, los
15 heliseos Camps⁴² e los regnes strems de tot lo món, conexeràs l'ànima de ton pare, perquè negun camí a la virtut és aspre.

Havia de tal manera dit, e mostrant a Eneas un ram daurat en la placent silva de Juno⁴³, manà aquell arrencar del seu tronch.

Obeï-la Eneas e ab ell⁴⁴, seguint los peus de la Sibilla⁴⁵, viu les riquesas del
20 formidable Orcho⁴⁶, e viu entre sos avis⁴⁷ l'ombra del vell Anchises, da qui⁴⁸ après⁴⁹ la rahó dels lochs a on havia anar, e la manera de sostenir e vençre les batalles. Y de aquí traent los cansats passos a rrevés⁵⁰ per lo camí per on éran venguts, passant raons ab la cumana Sibilla, enganave lo treball del caminar; e mentre que passave la via temo- {119a} rosa, plena d'espessos arbres, cuberta
25 de negra boyra⁵¹, axí digué Eneas girat a la Sibilla:

³⁵ *regullosa*: enteneu 'enrogallada' (DCVB, s.v. *rogallós*).

³⁶ *Tals són los babuïns, nomenats «phitecusas» per lo coll on habitan*: afegitó etimològic del català, no present en llatí ni en italià; prové de les *Allegories*: 'Continuant Ovidi lo navegar de Eneas, diu com passà lo coll dels phitecusas, qui segons he hoït són uns babuïns o bogias, nomenades axí per lo nom del coll a on habitan' (f. 233c, AL XIV.2).

³⁷ *de Nàpols*: del llatí 'Parthenopeia' ('de Partènope', *Met.* XIV.101) o de l'italià 'partenopeia' (2001: 623). Nàpols va ser fundada per Partènope, que va ser-hi enterrada. Hi ha una eliminació del llatí següent 'laeva de parte canori | Aeolidae tumulum' ('i a l'esquerra la tomba del cantor Eòlida', *Met.* XIV.102-3), en italià 'lo sepolcro de Colido' (2001: 623), referit a Misè, trompeter i company d'Eneas, que donà nom al cap Misè, davant de l'illa d'Ísquia.

³⁸ *Suma*: enteneu 'Cumes', ciutat costanera de la Campània.

³⁹ *pus*: enteneu 'després que'.

⁴⁰ *guiant la prophècia*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁴¹ *la tua mà, les armes e la pietat han provada los fochs*: enteneu 'els focs han posat a prova la teva mà, les armes i la pietat'.

⁴² *heliseos Camps*: enteneu 'Camps elisis', estatge dels benaurats al món infernal.

⁴³ *de Juno*: del llatí 'Iunonis Avernae' ('de la Juno de l'Avern', *Met.* XIV.114), mentre que l'italià té 'Verne' (2001: 624), error de Del Virgilio (Ardissino 2001: 662, n. 32); referència a Prosèrpina, anomenada així també per Virgili ('Iunoni infernae', *Aen.* VI.138). Vegeu Álvarez-Iglesias (1995: 714, n. 1667).

⁴⁴ *e ab ell*: en referència al ram.

⁴⁵ *seguint los peus de la Sibilla*: de l'italià 'e poi andò con lei' (2001: 624), mentre que el llatí no té el passatge.

⁴⁶ *del formidable Orcho*: per 'formidable' enteneu 'que fa por' (DCVB, s.v. 1), del llatí 'formidabilis' ('temible', *Met.* XIV.116), que no té l'italià; per 'Orcho' enteneu 'Orc', referit o al rei de l'infern o al propi infern.

⁴⁷ *entre sos avis*: enteneu 'entre els seus avantpassats'.

⁴⁸ *da qui*: de l'italià 'da cui' (2001: 624), referit a Anquises, mentre que el llatí no fa l'adjectiva sinó que juxtaposa les oracions.

⁴⁹ *après*: enteneu 'aprenqué'.

⁵⁰ *a rrevés*: enteneu 'al revés' (DCVB, s.v. *revés* 1.3).

⁵¹ *plena d'espessos arbres, cuberta de negra boyra*: probablement de la variant llatina 'per opaca silentia' ('per obscuritats ombrívols'), dels còdexs *Exc.Polit.*, *Unus Bas.* i *Medic.* (Jahn 1823: 902), mentre que la lliçó acceptada actualment és 'per opaca crepuscula' ('pels crepuscles ombrívols', *Met.* XIV.122); l'italià no té el passatge.

—Si s vol siau, Sibilla, deessa o als déus molt accepta⁵², tostemps sereu per mi honrada com a déu, confessant haver de vós rebut en gràcia de ésser entrat en lo regne de la mort sens morir, en paga del qual mèrit, tornat que sia al lum del nostre ayre, jo us obraré un temple e us offerré⁵³ encensos.

5 Mirà'l-se la Sibilla e suspirant li dix:

—Ni só deessa, ni digna de perfum de encens deus estimar lo cap de una dona; e per ço que, ignorant no erres, a mi fon ya offert en temps passat ús de eternal vida, si a Febo, enamorat de mi, hagués volgut liurar la virginitat mia. E mentre que vivia en esperança de corrompre'm ab dons, me dix un jorn: “O, verge cumana, alegeix lo que vulles, que quant volràs te faré obtenir”. He yo, fent un mont de pols menuda, demaní que'l nombre dels meus anys se yguarlàs ab lo nombre dels menuts cossos que'n aquella pols éran, y oblidà'm de demanar que fossen tots de joventut florida. Tot açò me atorgà, y eternal jovent me haguera donat si hagués sét per ell. Yo, menyspresades les offertes de Febo, estich sense marit, mes la millor edat és ya per mi passada y ab pas tremolós ve la trista vellesa, la qual hauré gran temps a sostenir. Ya he passat set setgles en ma vida y resten-me encara, per ygualar los meus anys ab la pols, temps de veure tres-centes messes y tres-centes veremes. E vendrà temps que la longa edat aquest meu cors haurà tornat petit, e con- {119b} sumats per la vellesa los membres meus, ni amada seré, ne jutjaran los que'm veuran sia may estada volguda per lo déu; y per ventura⁵⁴ Febo, ell mateix, o no'm conixerà o negarà que may sia estat pres per la mia amor⁵⁵. Fins a tant que, mudada del tot en altra ésser, no essent vista per ulls de negun home, sol seré per la veu coneguda, la qual me dexaran los fats sens haver fi.

25 CAPÍTOL QUART, INTRODUIHINT ACHIMÈNIDES, COMPANYYÓ DE ULIXES, QUI COMPTE A MACAREHO, ALTRE D'AQUELLA COMPANYIA, TOT SO QUE LI SEGUÍ APRÉS QUE FON RESTAT EN LO MONT ON ERA POLIFEMO

Tals coses raonant la Sibilla, per lo cavat⁵⁶ camí arribaren en la ciutat euboyca⁵⁷, e complits los sacrificis segons lo antich costum, anà en los ribatges qui encara no tenían lo nom de la sua nodrisa⁵⁸, a on era restat, après de molts treballs, Macareo⁵⁹, companyó del fecunda Ulixes, lo qual d'improvís, com miràs Achimènides⁶⁰ dexat en les roques de Etna, maravellat de veure'l viu, axí li dix:

—Qual fortuna o déu te conserve, Achimènides? La nau troyana aporta a tu, grech? On és vostre camí, Achimènides?

14 sét] fet || 26 so] A la Taula hi ha 'lo'.

⁵² *accepta*: enteneu 'ben vista' (DCVB, s.v. *accepte*).

⁵³ *offerre*: enteneu 'oferiré'.

⁵⁴ *per ventura*: enteneu 'tal vegada'.

⁵⁵ *sia estat pres per la mia amor*: del llatí 'dilexisse' ('haver-me elegit', *Met.* XIV.151) o de l'italià 'de averme amata' (2001: 625).

⁵⁶ *cavat*: enteneu 'còncav'; del llatí 'convexum' ('convex' o 'còncav', és a dir 'arquejat cap endins o cap enfora', *Met.* XIV.154), no present en italià.

⁵⁷ *euboyca*: enteneu 'eubea', referit a Calcis d'Eubea, metròpolis de Cumes; del llatí 'Euboicam' (*Met.* XIV.155), en italià 'Eloica' (2001: 625).

⁵⁸ *los ribatges qui encara no tenían lo nom de la sua nodrisa*: en referència a Caieta, dida d'Eneas i ciutat del Laci, avui *Gaeta*.

⁵⁹ *Macareo*: llegiu 'Macareu', company d'Ulisses; després de l'any al palau de Circe, quan Ulisses i els companys posaven rumb a casa, Macareu va preferir desembarcar sol a la costa del Laci. Traducció de l'italià 'Macario' (2001: 626), o del llatí 'Neritius Macareus' ('Macareu, el de Nèrit', *Met.* XIV.159); Nèrit és una illa propera a Ítaca.

⁶⁰ *Achimènides*: enteneu 'Aquemènides', company d'Ulisses abandonat a Sicília quan escapaven de Polifem; posteriorment va ser salvat per Eneas.

Ja no pelós com era estant en lo mont d'Etna, no cubert de herbes espinoses⁶¹, mes tornat a sa {119c} semblança, e ja vestit de draps⁶², respòs en tal manera:

—Altra volta veja yo Polifemo y les sues galtes de humana sanch sullades,
 5 si lo habitar de aquesta nau a mi no és millor que en la de Ulixes⁶³, e si Eneas és menys honrat de mi que si fos un meu pare; y poria may, per molt que fes per ell, retre-li dignes gràcies: ¿puch yo ésser ingrát ne oblidar-me de qui m'á dat poder parlar, spirar e veure'l lum del cel? Ell sol me ha donat que aquesta mia ànima no sia perida en lo ventre del ciclope. Què pensau tenia yo en lo
 10 ànimo, sinó que la por me havia levat ja tot lo sentiment, quant, dexat, viu a vosaltres metre en la alta mar? Volguí cridar, mes la por de l'enemich comú⁶⁴ me féu callar, tement de venir en ses mans⁶⁵, veent que'l vostre cridar vos cuydà fer⁶⁶ tant dan per les pedres lançades per aquell a vosaltres, lo que mirant duptava que les roques o l'aygua moguda per aquelles no danyàs a les naus, oblidat de mon propi perill. E pus fos⁶⁷, fugint, escapats de cruel mort,
 15 ell jamegant caminave per lo gran munt de Etna, palpant los pins ab les sues mans; privat de veure, sovint ensepegave⁶⁸ e, estenent en la mar los braços sangonosos, malehia a tots los grechs e dehia: “Si algun cas me tornava Ulixes entre mans, o algú dels de sa companyia, del qual, crexent la mia ira, menjàs
 20 tots los budells y ab la mia mà escorters los membres, sentint los nirvis tremolar entre les mies dents, rajant la sanch a totes parts de la mia gran boca, quant poch {119d} o no gens sentiria lo dan de la vista perduda!” Aquestes y moltes altres irades paraules esplicave lo cruel, quant, mirant en la cara, fuy sobreprès de por, veent les sues dents e barba, totes de sanch sullades⁶⁹, les
 25 cruas mans, ab la redonesa del gran ull exorbat⁷⁰: la mort a mos ulls presentada. Ja esperave quant aquell me prenguera, estojant los troços del meu cors dintre los seus budells, recordant-me de aquell temps quant viu en terra los cossos de dotze⁷¹ companys, y sobre ells lançat com a brau lehó, les entràmenes, los molls e los membres mig vius de aquells metia dins lo afamat
 30 sach. Comencí a tremolar y estave tot trist, descolorit, mirant aquell, humit per la sanch de tants hòmens, vomitant los troços mal mastegats e cruus, que debades havia carregats de bon vi per payr-los. E axí, esperant que los fats tal mort me aparellaven, per molts dies estiguí amagat, espantat per tota petita remor sentida per mes orelles. Tement la mort, desijave morir, vencent la fam
 35 ab glans y ab algunes herbes, sol, pobre, sens part de remey, abandonat a la penosa mort. Aprés gran temps viu de lunny aquesta nau venir, acostí'm a la vora del pèlech, ab gests asenyalant-los venguessen per levar-me. Mogué la necessitat mia los troyans a pietat, e la nau lur salvà a mi, grech, dels grechs

6 honrat] hornat || 20 ab la] bala || 37 asenyalant-los] a / senylant los.

⁶¹ *no cubert de herbes espinoses*: a l'*Eneida* de Virgili la seva roba estava cosida 'spinis' ('amb espines', *Aen.* III.594); vegeu Álvarez-Iglésias (1995: 717, n. 1683).

⁶² *de draps*: enteneu 'amb robes'.

⁶³ *en la de Ulixes*: de la variant llatina 'Ithaci' ('la del d'Ítaca' [=Ulisses]), testimoniada pels còdexs *Sen.2* i *Dresd.* (Jahn 1823: 905); *Dresd.* indica amb una glossa que 'Ithaci' és 'Ulixis'; la lliçó acceptada actualment és 'Ithace' ('que Ítaca', *Met.* XIV.169), és a dir l'illa com a lloc d'una comparació del text. Bonsignorini no tradueix aquest mot.

⁶⁴ *comú*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁶⁵ *tement de venir en ses mans*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià.

⁶⁶ *vos cuydà fer*: enteneu 'us va estar a punt de fer' (*DCVB*, s.v. *cuidar* 2).

⁶⁷ *fos*: enteneu 'fóreu'.

⁶⁸ *ensepegave*: enteneu 'ensopegava' (*DCVB*, s.v. *encepegar*).

⁶⁹ *sullades*: enteneu 'embrutades'.

⁷⁰ *exorbat*: enteneu 'eixorbat, privat de vista'.

⁷¹ *dotze*: del llatí 'ter quater' ('tres i quatre cops', *Met.* XIV.206), nombre de cops que el ciclop colpeja els companys d'Ulisses contra el terra. En llatí hi ha dos companys morts d'aquesta manera ('bina', *Met.* XIV.205), mentre que l'italià no especifica el nombre ('alli miei compagni', 2001: 627). Alegre ha confós els nombre de cops amb el nombre de morts, entenenent probablement el llatí com a multiplicatiu ('tres per quatre').

abandonat. Mes dieu, Macareo, a mi los vostres cassos, què és del senyor Ulixes y dels qui ab vós, dexant a mi, fugiren per la mar?

{120a} CAPÍTOL SINQUÈ, COM MACHAREO COMPTE A ACHIMÈNIDES LA PÈRDUA DE LES NAUS DE ULIXES AB LO DESTENT⁷² PASSAT EN LO PALAU DE
5 CIRCES

Per complaure'l començà a recitar Machareo⁷³ com en la mar Toscana regnà Èolo, fill de Ypòtades⁷⁴, qui té los vents constrets en son poder; los quals, enclosos en un odre fet del cuyro d'un bou, féu d'ells lo memorable donatiu al nostre duch Ulixes⁷⁵, ab los quals endreçant lo navegar de nostres
10 naus, ab pròsper vent navegant per nou dies⁷⁶, lo següent jorn, al trespuntar de l'alba, presos los nostres companys de enveja e de insaciable apetit de furtar, creent que fos ple d'or aquell embotit odre, desligaren les cordes qui-l tenían tancat, per on los vents exint, sens molt trigar tornant nostre camí artera per les ones que havíam ja passades, portaren les naus en los ports de Èolo⁷⁷:
15 —E de aquí venguem⁷⁸ en la vella ciutat de Lestrigònia⁷⁹, en la qual regnava Antífates⁸⁰, a qui yo fuy tramès acompanyat de altres dos. Envides⁸¹ poguem⁸² dels tres los dos salvar-nos, perquè lo tercer fon mort per les dents d'aquell cruel tiran, qui, no content, perseguint los que fugían, cridà la host dels seus, y las roques lançades per aquells submergiren les naus y negaren los
20 hòmens. Una sola, en què era Ulixes, y yo ab {120b} ell, se salvà entre totes, ab la qual, après de haver cercades moltes terres, arribam⁸³ en aquelles que de ací luny se miran (y creu a mi, mira-la tostamps luny!), y tu, Eneas, just fill de la gran deessa, perquè ja acabada la guerra no deus ésser tengut per enemich, creu aquest meu consell: fuig quant pugues de acostar-te en les riberes de la
25 màgica Circes! Nosaltres, en mal punt ligades les àncores en los seus ports, recordats de Antífates e de l'immansuet⁸⁴ Polifemo, no volíam entrar en aquells termes, quant per sort elegim⁸⁵ devuyt de tots nosaltres, qui entrassen a veure lo gran palau de Circes⁸⁶. Entre·ls elets fuy yo, Polites y Euríloco⁸⁷,

1 cassos] cossos || què és] ques.

⁷² *DESTENT*: enteneu 'trasbals'.

⁷³ *començà a recitar Machareo*: a partir d'aquest punt comença en estil directe el parlament de Macareu en italià (2001: 628-9); en canvi, els déu primers versos en llatí són d'estil indirecte (*Met.* XIV.223-33). El 'com' que hi ha a continuació és una marca d'estil indirecte, i sembla que Alegre ha barrejat els dos originals, ja que els mots 'nostres naus' que hi ha a continuació indiquen, per contra, més aviat un estil directe. Per aquest motiu, el principi del parlament, fins 'en los ports de Èolo', té una sintaxi estranya.

⁷⁴ *Ypòtades*: enteneu 'Hipòtada', referit en llatí a Èol; del patronímic llatí 'Hippotaden' (*Met.* XIV.224) entès com a nom propi, mentre que l'italià té 'Ipoti' (2001: 628).

⁷⁵ *duch Ulixes*: traducció mixta del llatí 'Dulichium (...) ducem' ('el cabdill duliquí', *Met.* XIV.226), referit a Ulisses, i l'italià 'Ulisse' (2001: 628).

⁷⁶ *per nou dies*: del llatí 'novem et terram aspexisse petitam' ('durant nou dies i varen contemplar la terra buscada', *Met.* XIV.227).

⁷⁷ *Èolo*: de l'italià 'Eolo' (2001: 629) o simplificació del llatí 'Aeolique (...) tyranni' ('del tirà Èol', *Met.* XIV.232).

⁷⁸ *venguem*: enteneu 'venguérem'.

⁷⁹ *Lestrigònia*: traducció errònia del llatí 'Lami (...) Laestrygonis' ('del lestrígon Lamos', *Met.* XIV.233), referit a la ciutat de Fòrmies; l'italià té 'nel regno d'Estigonis, del quale era uno chiamato Lamo' (2001: 629).

⁸⁰ *Antífates*: rei dels lestrígons.

⁸¹ *Envides*: enteneu 'a penes'.

⁸² *poguem*: enteneu 'poguérem'.

⁸³ *arribam*: enteneu 'arribàrem'.

⁸⁴ *immansuet*: enteneu 'mancat de mansuetud'.

⁸⁵ *elegim*: enteneu 'elegírem'.

⁸⁶ *lo gran palau de Circes*: de l'italià 'palagio de Circe' (2001: 630), que tradueix el llatí 'Circaea ad moenia' ('a les muralles de Circe', *Met.* XIV.254), a les quals es refereix també Ovidi amb 'tectā ignota' ('la mansió desconeguda', *Met.* XIV.250); el llatí fa dues referències al lloc, l'italià i el català només aquesta.

ensemps ab Elfànor⁸⁸. E no fom⁸⁹ a penes entrats en lo primer lindar, quant nos vem⁹⁰ a l'entorn més de mil lops, a mescla de molts leons y onsos. Espantats restam de la primera vista, e no éran de tembre aquells animals ni tenian poder per a danyar-nos, mes, seguint-nos, jugant dreçaven les cohas en
 5 l'ayre, acompanyant ab crits de diverses maneres l'estrem de nostres passos, fins que, entrats en la primera sala, nos portaren les donzelles de Circes, per moltes cambres obrades de marbre, al loch de lur senyora, qui dins un gentil retret estave assentada sobre un rich estrado⁹¹, vestida tota d'or⁹². Estan-li a l'entorn les nereyas nimphas, no ocupades en filar ni texir, mes disponent los
 10 grams y les flors, sens orde escampades, triant entre les herbes de vàrias colors; la qual, pus⁹³ nos hagué mirats, acceptant la no- {120c} stra reverència, nos satisféu ab degudes saluts⁹⁴, e, aclarint la cara en tot, nos amostrave senyals de gran amor⁹⁵; y sens triga manà a les sues mesclar ab grans d'ordi torrat mel e bon vi ab part de let colada⁹⁶, manant que fossen altres noýbles
 15 suchs⁹⁷ amagats sots aquesta dolçor. Prenguem⁹⁸ lo abeuratge dat a nosaltres per la sagrada mà, lo qual pus haguem consumat ab gran set y la verga de la cruel deessa hagué tres vegades tocat nostres cabells (vergonya tench de dir-ho), tots fom mudats en porchs. Yo comencí cobrir-me de aspres cerres⁹⁹, en loch de veu, quant volia parlar, treya un murmur regullós¹⁰⁰, plaÿa'm jaure en
 20 terra y sentí los morros meus crescuts, revesar-se en contràrias parts: lo coll se m'engrossí y, los braços tornats comes, caminave, essent tornades peus, ab aquelles mans que poch ans havia tengut la taça del beure maleyt. Y axí, ensemps ab los altres sostenint semblant dan, fuy tancat en les coves de Circes.

25 »Sol entre tots Euríloco fon escusat de mudar la figura, perquè ell sol se escusà de beure, lo qual, si hagués acceptat, fóra estat en lo remat de nosaltres fet porch, y Ulixes, venjador, fet cert per ell de tanta malvestat, no fóra entrat en lo palau de Circes; al qual¹⁰¹ Mercuri havia dat la blanca flor de les rael negres, per los déus anomenada «moli¹⁰²», per la qual fet segur y armat de
 30 celestials documents¹⁰³, entrà Ulixes en la casa de Circes, y covidat refusà l'enganós abeuratge. Y com Circes s'esforçàs de tocar-li {120d} los cabells ab la verga, ab la espasa treta la espantà Ulixes, constrenyent-la en dexar d'aver

⁸⁷ *Euríloco*: enteneu 'Euríloc', company d'Ulisses.

⁸⁸ *Elfànor*: enteneu 'Elpènor', company d'Ulisses; de la variant llatina 'Alfenora', testimoniada pel còdex *Zwic*. (Jahn 1823: 913) o 'Elphenora' dels còdexs *Bersm*. i *Ciof*. (ibíd.); l'italià té 'Alpeneta' (2001: 630). Hi ha eliminació del llatí següent 'nimiique (...) vini' ('d'excèssiu vi', *Met*. XIV.252), referit a Elpènor, traduït en italià per 'questo Alpeneta era gran briaco' (2001: 630).

⁸⁹ *fom*: enteneu 'fòrem'.

⁹⁰ *vem*: enteneu 'vam veure'.

⁹¹ *estrado*: enteneu 'tron'.

⁹² *vestida tota d'or*: del llatí 'pallamque induta nitentem | insuper aurato circumvelatur amictu' ('amb magnífiques robes vestida pel voltant recobertes amb una capa daurada', *Met*. XIV.262-3)

⁹³ *pus*: enteneu 'després que'.

⁹⁴ *saluts*: enteneu 'salutacions'.

⁹⁵ *nos amostrave senyals de gran amor*: del llatí 'reddidit omnia votis' ('va correspondre amb auguris a tot', *Met*. XIV.272), mentre que l'italià té 'ella ci ricevette onoratamente' (2001: 630-1).

⁹⁶ *let colada*: enteneu 'llet quallada' (*DCVB*, s.v. *colar* 2).

⁹⁷ *noýbles suchs*: per 'noýbles' enteneu 'nocius'; del llatí 'sucos' ('sucs', *Met*. XIV.275) o de l'italià 'sugo d'erbe' (2001: 631).

⁹⁸ *Prenguem*: enteneu 'prenguérem'.

⁹⁹ *cerres*: enteneu 'pèls gruixuts i aspres, principalment els del porc'.

¹⁰⁰ *regullós*: enteneu 'enrogallat' (*DCVB*, s.v. *rogallós*).

¹⁰¹ *Al qual*: referit a Ulisses.

¹⁰² *moli*: planta màgica que protegeix Ulisses de l'encanteri de Circe.

¹⁰³ *documents*: enteneu 'avisos, normes'; del llatí 'monitisque' ('i pels consells', *Met*. XIV.293) o de l'italià '[Mercurio] amonillo di ciò che dovesse fare' (2001: 631).

més cura d'ell¹⁰⁴. Aprés, dada la un¹⁰⁵ la mà a l'altre en senyal de fe promesa, fon Ulixes rebut com a marit en los tàlems de Circes, demanant los cossos nostres en dot del matrimoni. E per complaure'l fom¹⁰⁶ espargits de millor such de herba no coneguda, foren batuts los nostres caps ab la verga girada,
 5 foren dites paraules contràries de aquelles primeres: e quant més cantava la gran Circes, tant més sentíam los nostres cossos ésser levats en alt. Finalment, alçats sobra dos peus, sentim caure les cerres¹⁰⁷ e la fenedura¹⁰⁸ dels nostres peus dexà aquells, tornant los muscles, mans y braços en la forma primera. Plorant abraçam tots lo qui plorave¹⁰⁹, e abraçats penjàvem ab los braços en lo
 10 coll del senyor, ne primer diguem¹¹⁰ altres paraules que les qui referiren degudes gràcies del rebut benifici.

CAPÍTOL SISÈ, CONTINUANT LO DIR DE MACAREO AB LA CONVERSIÓ DE PICHO EN AUCELL E DE CANENTE, SA MULLER, EN LO NOM DE UN CAMP, AB LA SEPULTURA DE GAYETA, DIDA DE ENEAS

15 »Detenguts en tal loch per espay de un any, en tan larch temps, present, viu moltes coses, e moltes {121a} ne hoí per les mies orelles, y comptar-vos-n'è una recitada a mi per una de les quatre familiars¹¹¹ de Circes. Mentre que lo duch nostre estave retret a soles ab la filla del Sol¹¹², passejant-me ab ella per lo reyal palau, me amostrà una forma de jove esculpit en un marbre molt
 20 blanch, tenint sobre lo cap un picho¹¹³, posat en la sancta capella insignada de moltes corones. E yo, interrogant qui era ne per què era honrat en aquell sagrat loch, desijant saber per què portave tal aucell en lo cap, axí-m respòs la criada de Circes: «O, Machareo, aprèn del que-t diré quant sia lo poder de la nostra senyora. Escolta lo meu dir: en la terra d'Ausònia fon rey Picho, fill de
 25 Saturno, molt destra criador de cavalls per la guerra. Era tan gentil com veus aquest de marbre, ab l'ànimo ygal a la bellesa que pots provar ab la ficta ymage. No bastave a penes a vint anys¹¹⁴ la edat sua quant les driades, nades en les sues montanyes, y les naves de les fonts lo seguían, enamorades d'ell. Aprés lo seguían, per ygal grat enceses, les nimphes qui habiten los rius
 30 Àlbula, Munício, Narva, Fàrfaro¹¹⁵, y les del gran estany de Sícia¹¹⁶, conegrat a Diana, ab totes las dels lachs veïns; y totes menyspresades per ell, una sola volia, la qual en temps passat Venília¹¹⁷ pari¹¹⁸ en lo coll Palatino al duptós

¹⁰⁴ *constrenyent-la en dexar d'aver més cura d'ell*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁰⁵ *la un*: enteneu 'lo un' (DCVB, s.v. *la*), forma antiga de l'article masculí 'lo' davant el numeral i l'article indefinit 'un' o 'u'.

¹⁰⁶ *fom*: enteneu 'fórem'.

¹⁰⁷ *cerres*: enteneu 'pèls gruixuts i aspres'.

¹⁰⁸ *fenedura*: enteneu 'fenella, esclètxa'.

¹⁰⁹ *lo qui plorave*: referit a Ulisses.

¹¹⁰ *diguem*: enteneu 'diguérem'.

¹¹¹ *familiars*: enteneu 'famuls, persones dedicades al servei d'una família o d'un personatge important'; de l'italià 'famigliari' (2001: 631) o del llatí 'famulis' ('serventes', *Met.* XIV.311).

¹¹² *la filla del Sol*: del llatí 'Circe' (*Met.* XIV.312) o de l'italià 'Circe' (2001: 632).

¹¹³ *picho*: enteneu 'pigot', ocell de la família dels píccids.

¹¹⁴ *vint anys*: de l'italià 'vinti anni' (2001: 633), mentre que el llatí té 'nec adhuc spectasse per annos | quinquennem poterat Graia quater Elide pugnam' ('i, pels anys, ni quatre vegades no hauria vist els jocs quinquennals de l'Èlida grega' (Parramon 1996: 363), *Met.* XIV.325), en referència als jocs d'Olimpia a l'Èlida. El mot quinquennal segueix el còmput inclusiu romà, és a dir, equival a quatre anys; en Ovidi Picus té quinze anys com a màxim, però ja els comentaristes antics li assignen vint anys. Vegeu Álvarez-Iglesias (1995: 724, n. 1709).

¹¹⁵ *Àlbula, Munício, Narva, Fàrfaro*: enteneu 'Àlbula, Numici, Nar, Fàrfar', rius del Laci, avui *Tevere, Canale dello Stagno* (?), *Nera* i *Farfa*.

¹¹⁶ *estany de Sícia*: de l'italià 'stagno de Scizia' (2001: 633), més plausiblement que del llatí 'Scythicae stagnum' ('l'estany de [Diana] l'Escítia', *Met.* XIV.331), en referència al llac Nemi prop d'Arícia, al Laci, lloc consagrat a Diana.

¹¹⁷ *Venília*: nimfa mare de Canent; vegeu la nota següent.

pare Jano¹¹⁹. Aquesta, venguda als anys de ésser casada, elegint a Picho devant tots, fon ab ell ajustada en matrimoni. A poques dave loch la sua gentileza¹²⁰, e lo cantar a {121b} nenguna, perquè's diu que cantant feya moure los boschs e les muntanyes, amansave les feres y ab la sua veu aturave
5 los rius e los aucells volant. E mentre que cantant en la casa reposave la dona, hisqué Picho de la ciutat en los camps de Laurència¹²¹, prement los costats del seu leuger cavall en la caça dels porchs, vestit d'una manta fenísia tota franjada d'or, portant dos darts¹²² en la mà esquerra. Entrà axí caçant en un bosch a on aquella hora per sort era entrada Circes, nostra senyora, per acullir
10 les noves flors en aquell fèrtil mont, dexant los camps nomenats de son nom; e mirant aquest jove, presa tantost de la vista d'aquell, li caygueren les herbes que havia cullides, sentint les flames del foch enamorat caminar per les sues madulles¹²³. E quant primer sentí la sua pensa reposada, un poch deslberà lo que havia a fer per complir son desig, e féu primer que lo cavall no pogué
15 caminar ne moure's los servidors de Picho, dient: 'Ara no'm fugiràs ni porà aportar-te'n lo vent, si bé conech la potència mia, e si no han perduda virtut totes les herbes o no m'enganen los verssos de ma art!' Havia dit, e féu sens negun cors¹²⁴ aparer¹²⁵ als ulls del rey a soles la semblança d'un porch, entrant en la espessor del bosch, en loch on no podia córrer negun cavall. Ignorant
20 Pico a on anava descavalcà sens triga y a peu sol seguia les petjades del cregut porch, dexant lo cavall suat. Picho, seguint la vana esperança, errava per la silva, quant {121c} Circes adorà los déus no coneguts ab paraules ignotes, ab les quals solia confondre la cara de la luna, cobrint de escurs núvols lo gran cap de son pare. E no mancà lavors la encantació sua de sortir son efecte,
25 perquè lo cel sens tarda s'escorí¹²⁶; los servidors de Picho, ab ulls cegats, no saben a on vagen¹²⁷, dexat lur rey sens guarda. Cercat per ella lo temps e loch dispost, prostrada davant Picho, hisqué ab tals paraules: 'Per los teus ulls qui han presos los meus, o més gentil dels hòmens, per la tua bellesa, qui ha forçada a mi, deessa, venir humiliada per a pregar a tu, repara ma cremor y
30 accepta per sogre aquell Sol qui lo cel ilumina e mira totes coses. No sies implacable menyspresador de Circes, filla sua.' Picho, poch curant d'ella ni de sos prechs, li tornà tal resposta: 'Per gran que vós siau yo no puch ésser vostre, perquè ja-m té pres altre, la qual pregue los déus que per lonch temps me tenga, hi yo, tant quant los fats me salveran Canente, gentil filla de Jano,
35 no faré may offensa ab altra dona al seu cast matrimoni.' Sovint havent retemptat la filla del Sol ab prechs de vençre Picho: 'No passarà sens just punir la tua gran cruesa ne tindràs poder de raonar a ta muller, qui canta, lo que has fet a la dona offesa y amant; donchs, axí va que Circes serà dona enamorada y ofesa per tu.' E dit açò, dues vegades se girà al ponent, al levant

¹¹⁸ *una sola volia, la qual en temps passat Venília parí*: en referència a Canent, filla de Janus i Venília; filiació inventada per Ovidi, ja que Venília és esposa de Daune i mare de Turn. La innovació d'Ovidi té la funció de relacionar la parella Cantent-Picus amb la de Turn-Lavinia, la primera separada per Circe i la segona per Eneas; vegeu Álvarez-Iglesias (1995: 724, n. 1713).

¹¹⁹ *al duptós pare Jano*: per 'duptós' enteneu 'de doble forma'; de la variant llatina 'ancipiti (...) Jano' ('Janus de dues cares'), testimoniada pels còdexs *N^{2v}*, *U*, *B^v* i *P* (Tarrant 2004: 424), mentre que la lectura acceptada actualment és 'Ionio (...) Iano' ('el jònic Janus', *Met.* XIV.334).

¹²⁰ *A poques dave loch la sua gentileza*: enteneu 'la seva bellesa era tal que no deixava lloc per a les altres'.

¹²¹ *Laurència*: enteneu 'Laurèntum', ciutat costanera del Laci; en italià 'Laurento' (2001: 633) i en llatí 'Laurentes' (*Met.* XIV.342).

¹²² *dos darts*: enteneu 'dues llances'.

¹²³ *madulles*: enteneu 'molls dels ossos'.

¹²⁴ *sens negun cors*: enteneu 'sense prendre forma o cos', del llatí 'nullo cum corpore' ('sense cap cos', *Met.* XIV.358).

¹²⁵ *aparer*: enteneu 'aparèixer'.

¹²⁶ *s'escorí*: enteneu 's'obscurí'.

¹²⁷ *vagen*: llegiu 'vaguen'; del llatí 'vagantur' ('vaguen', *Met.* XIV.370), que l'italià no tradueix.

altres tantes, tocant lo jove ab la verga tres voltes e explicant tres vessos. Fugí aquell ab major leugeria {121d} que no acostumave, e, meravellat de si mateix, se viu cubert de plomes y, anujat de ésser tornat aucell, sovint en les espesses silves ab lo dur bech forada les grans rames. La manta en plomes
 5 convertida retench color de porpre, tenint lo fres¹²⁸ daurat en lo batcoll¹²⁹, de tot lo ésser primer no restant sinó lo nom a Pico. Durant açò los servidors, havent sovint, en va cridat lo lur senyor, no trobant rastre de aquell, encontraren a Circes, perquè havia consentit que l'ayre restàs clar, aprimades les núvols; començant tots a cridar contra ella, dant-li culpa de molts crims
 10 vertaders, demanen de lur rey, disponent-se de dar-li ab les lances. Mirant Circes los moviments d'aquests, escampà sobre ells lo such de verinoses herbes, cridant en sa ajuda Hèrebo y Chao, la Nit¹³⁰ ab tots sos déus, e ab grans crits la Luna, a què's seguí una gran maravella: les silves de son loch se mudaren, la terra jamegà, los arbres descolorits suaren gotes de viva sanch, les
 15 pedres paria que mugissen, e pertot se sentia agra ladrar de cans; la polç escaldada produhí moltes cruels serpents e foren vists per l'ayre revolar molts spirits, per les quals totes coses restà tan espantada la companyia dels servidors de Picho, que no sabían jutjar en qual part éran. Ella, mirant-los espantats, tocant-los ab la verga les cares, tots foren transformats en diverses
 20 feres, en tal manera que a negú restà la pròpia semblança. Ja prop lo Sol de pondre's, les ribes de Carchèsia¹³¹ escalfa- {122a} ve, quant debades era Picho mirat dels ulls de la muller, debades esperat en sa casa y debades cercat per tots sos pobles, discorrent ab lum per tots los boschs. No bastà a la nimpha, tribulada¹³² per lo marit perdut, plorar ab agres crits, batre's los pits e
 25 cara, arrencar-se los cabells, mes, exint del cubert de sa casa, com a folla anave per los camps. Sis dies e sis nits passà axí, sens dormir ne menjar, per los colls e valls on la sort la portave, e axí caminant arribà fins a l'estrem de Tíber, posant lo cansat cors en la freda ribera d'aquell riu. En tal loch, asseguda entre les làgremes exint per los seus ulls, cantave ses dolors seguint
 30 l'antich costum, e com lo signe morint celebrave lo cant de ses obsèques. Axí, planyent e cantant, consumant-se a poch a poch desparech ab lo vent, mes restà senyalat aquell loch y nomenat «Canente» dels pagesos antichs per lo nom de la nimpha.

»Tals y moltes altres coses viu e hoí lo temps que aturam¹³³ dins lo palau
 35 de Circes, e ja per lonch repòs fets pererosos¹³⁴, tornam de nou a voler navegar, dient-nos ella com nos restaven a passar en les ones grans treballs y perills (yo us dich la veritat). Espantat de tal hoir, quant fom¹³⁵ ací, me aturí, dexant anar Ulixes y los altres, dels quals no sé pus noves.

Acabave Machareo tals raons, quant essent morta Gayeta, nodriça de
 40 Eneas, dexà la cendra de aquella en aquest loch, qui pres d'ella lo nom, signant la tomba {122b} ab tals verssos:

LO MEU CRIAT¹³⁶, DE PIETAT INSIGNE,

13 a què's] aqs. *Amb una titlla dubtosa damunt la q || 42 CRIAT] triat. Vegeu nota inferior CRIAT.*

¹²⁸ fres: enteneu 'galó, passamà'.

¹²⁹ batcoll: enteneu 'la part posterior del coll' (DECat, I.778a46).

¹³⁰ Hèrebo y Chao, la Nit: enteneu 'Èreb i Caos, la Nit', divinitats tenebroses.

¹³¹ Carchèsia: de la variant llatina 'Carchesia', dels còdexs *Bas.1* i *X Heins.* (Jahn 1823: 927), mentre que la lliçó acceptada actualment és 'Tartessia' ('Tartessos', *Met.* XIV.416); l'italià no tradueix el topònim (2001: 636).

¹³² tribulada: enteneu 'afligida'.

¹³³ aturam: enteneu 'aturarem'.

¹³⁴ pererosos: enteneu 'pererosos'.

¹³⁵ fom: enteneu 'vaig ésser'.

¹³⁶ CRIAT: enteneu 'educat', del llatí 'alumnus' (*Met.* XIV.443), referit a Eneas, atès que Caieta va ser la seva dida; l'italià no tradueix el mot.

ESTALVIANT D'INCENDI GRECH MOS OSSOS,
À CONSUMATS ACÍ AB FOCH MÉS DIGNE.

CAPÍTOL SETÈ, TORNANT ALS FETS DE ENEAS, NARRANT LA GUERRA DE
TURNÓ, MOGUDE AB ELL PER LA FILLA DEL REY LATÍ, AB LA CONVERSIÓ DELS
5 COMPANYYONS DE DIOMEDES EN AUCELLS E DEL PASTOR DE PULLA EN
HOLEASTRE

E dat compliment a les honres de la nodriça, per ell tan estimada, sòltan los
caps que tenian en terra les galeres de Eneas y meten-se en mar, dexant arrera
los aguayts¹³⁷ de la casa de la infamada Circes, dreçant lo lur camí devés los
10 boschs ombrosos a on lo riu de Tíber, ab arena daurada, en la mar se
engrava¹³⁸; y, en tal loch arribats, trobà Eneas repòs en la casa de Latí, fill de
Fauno¹³⁹, possehint lo regne de aquell, y la filla Lavina¹⁴⁰, no emperò sens
aspres batalles mogudes ab implacable e feroce gent, per ço que Turno¹⁴¹, rey
dels rútilos¹⁴², per los pactes romputs de la muller promesa, no portant ab
15 paciència de veu- {122c} re-la ab Eneas casada, mogué guerra ab ell. Tota
Tirènnia¹⁴³, per aquesta guerra, concorregué en Làcio, y l'àrdua victòria ab
solicitas armes fon gran temps cercada per los dos, acompanyant cascú les
sues forces de ajudes estranyes. Molts valgueren¹⁴⁴ als rútilos e molts ab los
troyans se ajustaren, e no en va tramès Eneas a demanar ajuda al rey
20 Evandro¹⁴⁵, com Vènuolo¹⁴⁶, embaxador de Turno, per tal necessitat tramès a
Diomedes¹⁴⁷, debades explicà la sua embaxada. Estave Diomedes dins los
murs de Iapije¹⁴⁸, que ell matex hedificats havia en les terres de Dauno¹⁴⁹,
posseint los camps dotals en pau, quant Vènuolo, embaxador de Turno, davant
ell explicant lo càrrech que portava per part de son senyor, li demanà ajuda.
25 Escusant lo poder Diomedes dix que no volia lo poble de son sogre mesclar en
les batalles e dels seus que no'n tenia per a poder armar, e dix:

—Perquè no penseu que us diga coses fictes, per bé que sia renovat lo meu
plor per recort de tants mals, sostendré de comptar-los. Aprés de ésser
cremades les altes torres del fort Ýlion, havent Ulixes¹⁵⁰ presa la verge¹⁵¹ del
30 temple de la verge¹⁵², passant la pena deguda a la culpa d'ell sol en tots

¹³⁷ *aguayts*: enteneu 'paranys'; del llatí 'insidias' ('paranys', *Met.* XIV.446), que l'italià no tradueix (2001: 638).

¹³⁸ *se engrava*: enteneu 'desemboca, encaixa amb el mar'; 'engravar' té el sentit de 'posar en correspondència dues rodes dentades o dos pinyons dentats, o dues cremalleres' (*DCVB*, s.v. 1.1); vegeu també *DECat*, III.357a34 i ss.

¹³⁹ *Fauno*: enteneu 'Faunus'.

¹⁴⁰ *y la filla Lavina*: per 'Lavina' enteneu 'Lavinia'; de l'italià 'la figliuola' (2001: 638) o del llatí 'nataque' ('i la filla', *Met.* XIV.449). Del Virgilio té 'filiam suam nomine Laviniam' (f. 153v, *ap.* 2001: 665, n. 91), però el nom 'Lavina' pot haver estat afegit per Alegre independentment de Del Virgilio.

¹⁴¹ *Turno*: enteneu 'Turn', rei dels rútils.

¹⁴² *rey dels rútilos*: per 'rútilos' enteneu 'rútils', poble del Laci; afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

¹⁴³ *Tirènnia*: llegiu 'Tirrènia', nom d'Etrúria.

¹⁴⁴ *valgueren*: enteneu 'ajudaren' (*DCVB*, s.v. 3).

¹⁴⁵ *Evandro*: enteneu 'Evandre', heroi arcadi i fundador d'una colònia al Laci.

¹⁴⁶ *Vènuolo*: enteneu 'Vènul', heroi rútil enviat per Turn a la cort de Diomedes amb l'objectiu de promoure una fallida aliança contra Eneas.

¹⁴⁷ *Diomedes*: rei d'Argos, acollit a Pulla pel rei Daune, que li concedí la mà de la seva filla.

¹⁴⁸ *Iapije*: enteneu 'Iapígia', nom grec d'Apúlia i Calàbria.

¹⁴⁹ *Dauno*: enteneu 'Daune', rei epònim de Dàunia i pare de Turn.

¹⁵⁰ *Ulixes*: de la variant llatina 'Neritiusque heros' ('l'heroi de Nèrit') testimoniada en *Ed. Bas.* i *Col.* (Jahn 1823: 931); Nèrit és una illa propera a Ítaca amb la qual Ovidi designa sovint Ulisses. La lliçó acceptada actualment és 'Naryciusque heros' ('l'heroi de Nàrix', *Met.* XIV.468), ciutat natal d'Àiax fill d'Oileu, que va raptar Cassandra, 'Virgo' en Ovidi i 'verge' en Alegre; l'italià té la suma dels dos herois: 'Aiaxileus' (2001: 639).

¹⁵¹ *la verge*: referit a Cassandra.

¹⁵² *la verge*: referit a Pallas Atenea.

nosaltres, fom¹⁵³ tots los grechs lançats per les mars ab furiosos vents a sostenir los lamps y la ira dels déus ab lo gran dan rebut en lo mont Cafareo¹⁵⁴. Y perquè no-m detenga en recitar per orde tots los nostres trists {222d} cassos en aquell temps, fon Grècia en punt que dignament poguera de Príam ésser
 5 plorada. A mi, emperò, salvant la cura de Minerva dels perills de la mar, arribí en ma pàtria, mes lançat altra volta d'aquella, recordant-se la gran Venus de la antiga nafra, demanant justa paga d'aquella, ab mes penes tants treballs sostenguí en terra y en mar, que estimave benaventurats aquells qui eren perits en la comuna fortuna de l'yvern, desijant ésser estat part d'ells. E havent
 10 sostengut l'estrem treball de la mar y de aspres batalles, mos companys, cansats, tots supplicaven haguessen fi tants mals, e Àgmon¹⁵⁵ sol, home de gran enginy, fet aspre per los mals sostenguts e stant fort, parlave en tal forma: "O, forts hòmens, e què reste ja que nostra paciència recús¹⁵⁶ de soportar? Què més pot Citareha (y face'ns tot quant vulla)? Mentre los mals se temen, han
 15 loch los prechs e vots, mes quant la por per los mals ja passats és sota nostres peus, la sort assegura la suma de tot mal. Oja'm Venus, si-s vol, e, com fa, tenga en hodi tots los de Diomedes, que no curarem d'ella, ans ab esperiment de grans mals resta més gran e fort la nostra gran potència." Ab tals paraules Àgmon somogué l'antiga ira de Venus, plahent son dir a poch, e lo major
 20 nombre de nosaltres corregint de tal parlar Àgmon. Volent, responent escusarse, la veu li aprimà, los cabells d'aquell tornaren plomes, {123a} de les quals se cobrí lo coll, lo pits e les espatles, los braços tornant ales, los dits ocuparen la més part de sos peus; e lo bech, de la boca. Lícon, Ydas, Rethènor, Nicheo e Abbas¹⁵⁷, mirant aquest ab maravella, foren mudats en consemblants aucells; e
 25 tantost après d'ells axí transformada volà la major esquadra dels meus, batent ab noves ales los rems de les galeres. E si-m demanes la color dels aucells éran poch menys blancs que los signes. Yo a penes, gendre de Dauno, ab poca part dels meus he trobat repòs en aquests camps tan aspres.

Vènolo, sens haver ab Diomedes acabat lo que volia, dexà les encontrades
 30 plenòrias¹⁵⁸ y los camps de Mesòpita¹⁵⁹, en los quals viu las coves que sots espesses silves ab aygües discorrents ara habita Pan y en temps passat habitaven les nimphas, mes un pastor de Pulla aquelles, espantades, lançà d'aquesta encontrada. De la primera vista les somogué a por, però tantost que ab pensa reposada conegueren, desestimant lo poch poder de qui les
 35 encalçava, per menyspreu d'ell, prenent-se de les mans, a ballar començaren. Començà lo pastor saltar la via d'elles, dient-los mil injúries, de les quals no callà fins que fet arbre la novella escorça tapà la sua boca, passant la aspresa de ses amargues paraules en lo fruyt de l'amarch holeastre¹⁶⁰.

23 Lícon] li / conidas. *El nom català ante corr. s'explica per una lectura errònia de dos noms en un: el llatí té 'Lycus, hunc Idas' (Met. XIV.504), que el català uneix en la forma 'Liconidas', que esmenem perquè sembla probable que el manuscrit en mans d'Alegre ja portés aquest error, atès que a continuació, en català, hi ha el nom 'Ydas'; l'italià té 'Lico' (2001: 641) || 27 Dauno] danno || 31 Pan] pau.*

¹⁵³ fom: enteneu 'fòrem'.

¹⁵⁴ Cafareo: llegiu 'Cafareu', promontori al sud-est d'Eubea, avui *Cabo Doro*, perillós per a la navegació; s'hi va estavellar gran part de la flota grega que tornava de Troia.

¹⁵⁵ Àgmon: llegiu 'Àcmon'.

¹⁵⁶ recús: enteneu 'refusi' (DCVB, s.v. *recusar*).

¹⁵⁷ Lícon, Ydas, Rethènor, Nicheo e Abbas: enteneu 'Licus, Idas, Rexènor, Nictèu i Abant', companys de Diomedes.

¹⁵⁸ plenòrias: enteneu 'de Pleuró', ciutat d'Etòlia; de la variant llatina 'Pleuroriosque' (Met. XIV.513) del còdex *Goth.1* (Jahn 1823: 935), probable deformació de 'Pleuroniosque', també testimoniada pel còdex *Zwic.* (ibid.). La variant acceptada actualment és 'Peucetiosque' ('de Peucècia'), en relació a la part meridional d'Apúlia, la regió a la qual efectivament es refereix el text. L'italià no tradueix aquest topònim.

¹⁵⁹ Mesòpita: enteneu 'Messàpia', nom antic d'Apúlia i Calàbria; del llatí 'Messapiaque' ('i messapis', Met. XIV.513) o de l'italià 'Messapi' (2001: 642).

¹⁶⁰ holeastre: enteneu 'ullastre', enteneu 'olivera borda'; del llatí 'oleaster' ('olivera borda',

CAPÍTOL VUYTÈ, CONTINUANT {123b} LA GUERRA E MORT DE TURNO AB LA CONVERSIÓ DE LES NAUS DE ENEAS EN NIMPHAS DE LA MAR Y DE ÀRDEA EN AUCELL

Pus foren tornats a Turno los legats, ab ajuda negada a ells per
 5 Diomedes¹⁶¹, seguiren, sens la valença¹⁶² sua, los rútilos la guerra, essent molta sanch escampada de una part y l'altre. E Turno, desijós de offendre·ls troyans¹⁶³, portà foch per cremar totes les naus d'aquells, e ja ensès cremave la pega y estopa ab les altres parts abtes a criar foch. Fent camí per l'arbre¹⁶⁴ a les veles, fumaven les querenes¹⁶⁵, quant la mare dels déus, recordant qu'eren
 10 estats aquells pins tallats en lo mont Yda, a ella consegrat, umplí tot l'ayre de remor e, portada per los leons domats, dix:

—O, Turno, debades ab sacrileja mà lances aquests insendis! Yo salvaré les naus de Eneas; ni sostendré, mirant-ho yo, lo cruel foch consume los membres part del meu sagrat bosch.

15 Tronà parlant encara la deessa, y seguí, a mescla de gran aygua, espès calabrujó¹⁶⁶ apagant aquell foch; los germans fills de Àuster¹⁶⁷ venían a la guerra, de l'un dels quals servint-se la deessa rompé lo cap de cànam ab què éran tengudes les naus en terra, e, submergint aquelles sots las ones, mudà los buchs en cossos, en la cara e cap fon mudada la popa, los remes en dits e
 20 cames, lo costat e ventre {123c} en membres de lur nom, la carena en espina, les cordes en cabells, las antenas en braços. Restà-los la color fosca, com tenían essent naus, y les verges jugaven en les ones que havien temudes; e les naves del pèlech, nades en los alts munts¹⁶⁸, habitaven las aygües e no curaven gens de lur naximent, però, no oblidades dels parills sostenguts en la mar, sovint ab les mans ajudaven a les naus qui passaven fortuna, sinó¹⁶⁹ a les dels grechs, perquè, racordant la antiga malvolença, ab plaer miraren los trossos de la nau de Àiax y ab alegres cares miraren feta roca la nau de Alcínoe¹⁷⁰,
 25 prestada a Ulixes¹⁷¹.

Tenían esperança¹⁷², les naus animades y fetes nimfas marines, per por de
 30 tal miracle Turno cessàs de més seguir la guerra, però tenint déus favorables, la una part y l'altra estan en lur porfídia, e com a déus ab ànimos immobles ja no debaten per los regnes dotals de la verge Lavina o per lo ceptre de l'antich rey Latí, mes sol per vençre sens vergonya. Finalment la sancta Venus viu les armes vencedores del fill, e, caygut Turno, mort per mans de Eneas, caygué ab
 35 ell la ciutat de Àrdea¹⁷³, per lo presidi seu anomenada «Fort¹⁷⁴», la qual pus lo

27 Alcínoe] alcione.

Met. XIV.525), mentre que l'italià té 'oliva selvatica' (2001: 642).

¹⁶¹ *Diomedes*: de l'italià 'Diomedes' (2001: 643), mentre que el llatí té 'arma Aetola' ('armes etòlies', *Met.* XIV.528).

¹⁶² *valença*: enteneu 'ajut prestat'.

¹⁶³ *desijós de offendre·ls troyans*: de l'italià 'con malo annunzio' (201: 643), no present en llatí.

¹⁶⁴ *l'arbre*: enteneu 'el pal de la nau' (*DCVB*, s.v. II.A).

¹⁶⁵ *querenes*: enteneu 'quilles' (*DCVB*, s.v. *carena* I.1).

¹⁶⁶ *calabrujó*: enteneu 'calamarsa' (*DCVB*, s.v. *calabruixó*).

¹⁶⁷ *los germans fills de Àuster*: en referència als vents, fills d'Austre.

¹⁶⁸ *nades en los alts munts*: en referència a les fustes de les naus, originàries del mont Ida.

¹⁶⁹ *sinó*: enteneu 'excepte'.

¹⁷⁰ *Alcínoe*: enteneu 'Alcínoos', rei de Feàcia que prestà una nau a Ulisses perquè arribés a Ítaca. Segons Homer (*Od.* XIII.159-64), Posidó transformà la nau com a càstig. Traducció del llatí 'Alcinoi' ('d'Alcínoos', *Met.* XIV.565) o de l'italià 'd'Alcinois' (2001: 643).

¹⁷¹ *prestada a Ulixes*: afegitó del català, no present en llatí; en italià se citen les naus d'Àiax, Ulisses i Alcínoos, però no es relacionen les dues darreres. L'explicació també es troba a les *Allegories* d'Alegre (f. 237bisa, AL XIV.8): 'la pèrdua de la nau de Àiax, qui's perdé en la mar, y la que lo rey Alcínoe havia prestada a Ulixes'.

¹⁷² *Tenían esperança*: s'entén que el subjecte són 'els troyans'; del llatí 'spes erat' ('hi havia l'esperança', *Met.* XIV.566), que l'italià no tradueix.

foch dels troyans hagué cremada, passant les flames sobre los més alts sostres, del mig de aquell foch primer se conegué un aucell ans no vist, volant y ab ses ales batent aquelles cendres. Lo so del cant, la magresa y la color {123d} d'aquell daven senyals de ciutat per enemichs entrada, restant-li lo nom de
 5 aquella ciutat. E axí, en aucell¹⁷⁵ convertida, Àrdea ab lo so de ses ales deplora los seus mals.

CAPÍTOL NOVÈ, NARRANT LA DEÏFICACIÓ DE ENEAS E CONTINUANT LA SUCESSIÓ EN LO REGNE DELS LATINS FINS AL REY PALATINO

La virtut de Eneas ja havia apoderats los déus e la gran Juno a dexar la
 10 antiga ira concebuda ves ell, quant, havent bé fundades les riqueses de Yulo¹⁷⁶ crexent, era vist digne de estar en lo cel. Venus ne havia pregat a tots los déus e ab los braços tenint estret lo coll del seu gran pare començà tals paraules:

—O, pare excellent, en negun temps a mi cruel, sies-me benigne en lo que ara vull, donant alguna, si-s vol petita, deïtat al meu Eneas, qui a tu ha fet avi
 15 de ma sanch generosa. Prou és estada sa virtut exprovada¹⁷⁷, basta-li una volta haver visitat lo regne desamable y la aygua d'Estígia.

Consentiren los déus al dir de la deessa, y la gran Juno ab la cara alegre escoltà tals paraules, responnent axí Júpiter:

—Ell bé és digne d'onor celestial, e és raó {124a} que siau complaguda.
 20 Hajau, ma cara filla, tot quant voleu per lo vostre Eneas.

E referint al pare dignes gràcies, portada per l'ayre ab les sues colomes, arribà en Laurència¹⁷⁸, de aquella part a on lo riu Munícus¹⁷⁹, cubert d'ombra de canyes, ret son dret a la mar. A aquest riu Venus manà levar¹⁸⁰ del cors de Eneas tot lo que era mortal. Obeí lo riu los manaments d'aquella, e levades¹⁸¹
 25 les parts mortals del cors del fill de Venus, untat per sa mare de divina odor, mesclat lo such de la ambrosia ab altres preciosos unguents, tocant la sua boca, féu aquell déu, lo qual és nomenat del poble de Quirino¹⁸² «Indígetes¹⁸³», rabent d'aquells honor de templa e d'altars encesos de odorants sacrificis.

E fet Eneas déu, sots Escànio, cognominat Yulo¹⁸⁴, restà lo govern d'Alba e del regne latí. Succéi Silvio¹⁸⁵ en aquest, fill del qual fon Latí¹⁸⁶, renovant ab

5 aucell] ancell || 9 e la] ella *vid.*

¹⁷³ *Àrdea*: ciutat dels rútuels, al Laci; també nom llatí de la garsa roja, ocell en què foren convertides les runes d'aquesta ciutat.

¹⁷⁴ *Fort*: enteneu 'ciudadella' o 'edifici construït per a la defensa', millor que entenenent l'adjectiu 'fort', encara que antigament té una terminació i el llatí té 'potens' ('potent', *Met.* XIV.574).

¹⁷⁵ *aucell*: el nom llatí 'Ardea' designa la ciutat; com que 'ardea' en llatí vol dir 'garsa roja', hi ha un joc de paraules entre el nom de la ciutat i l'ocell, transformació no coneguda per la tradició, excepte una notícia d'Higí que es troba en el comentari de Servi (*Aen.* VII.412). Vegeu Álvarez-Iglesias (1995: 736, n. 1749).

¹⁷⁶ *Yulo*: enteneu 'Iulus', fill d'Eneas identificat amb Ascani.

¹⁷⁷ *exprovada*: enteneu 'sotmesa a prova'; variant culta del verb 'esprovar', derivat del llatí 'exprobare'. La forma amb el prefix 'ex-' no es troba testimoniada en els repertoris lèxics consultats.

¹⁷⁸ *Laurència*: enteneu 'Laurent', ciutat costanera del Laci; del llatí 'Laurens' ('Laurent', XIV.588) o de l'italià 'città de Laurento' (2001: 647).

¹⁷⁹ *Munícus*: enteneu 'Numici', riu del Laci, avui *Canale dello Stagno* (?).

¹⁸⁰ *levar*: enteneu 'rentar' (*DCVB*, s.v. *llavar*); del llatí 'abluere' ('rentar', *Met.* XIV.601).

¹⁸¹ *levades*: enteneu 'rentades'.

¹⁸² *Quirino*: enteneu 'Quiri', antic déu itàlic de la guerra, venerat en el Quirinal de Roma i més tard assimilat a Mart. S'identifica amb Ròmul divinitzat i amb August com a segon Ròmul; els romans són anomenats també Quirits.

¹⁸³ *Indígetes*: enteneu 'Indígets', apellació de certs déus romans considerats autòctons, especialment Júpiter i Eneas.

¹⁸⁴ *Escànio, cognominat Yulo*: de l'italià 'Ascanio fu chiamato Iulio' (2001: 648), mentre que el llatí té 'Ascanii (...) binominis' ('d'Ascani, de dos noms', *Met.* XIV.609).

¹⁸⁵ *Silvio*: enteneu 'Silvi', rei d'Alba Longa.

lo nom lo govern d'aquell regne. Regnà après d'ell Èpito¹⁸⁷, Capis e Càpeto¹⁸⁸, la un après de l'altre, dels quals començà lo regne de Tibèrio¹⁸⁹, qui devallant en l'aygua de Toscana imposà nom al riu. De aquest nasqueren Ròmul¹⁹⁰, lo cruel, e Àcrot¹⁹¹. Ròmul, major, gran tirador de fletxa morí per fletxa del lamp celestial. Àcrot, més temprat¹⁹², al fort Aventino¹⁹³ liurà lo govern

5 d'aquell regne, qui està soterrat en lo munt on regnà, dant son nom en aquell.

CAPÍTOL DEÈ, TRACTANT LA CON- {124b} VERSIÓ DE VERTUMNO EN VELLA, SEGUINT LES AMORS DE POMONA

Palatino, après d'aquest, hagué loch de regir la més honrada gent. Y en

10 temps seu fon la nimfa Pomona¹⁹⁴ entre totes las amadriadas¹⁹⁵, ab singular estudi colent los orsts del regne dels latins, ne-s trobà en son temps alguna altra més curosa dels fruyts, d'on fon dita «Pomona¹⁹⁶». No prenia delit en les silves o rius, mes en los camps e arbres carregats dels fruyts. No portava dart en la sua mà, mes una falç corvada, ab la qual comprimeix dels arbres la

15 supèrbia, tallant les branques qui sostenían massa, empeltant l'anxert¹⁹⁷ d'un arbre en altre. No comportava sentissen set los arbres, ans ab aygües corrents abeurave las rael tortes d'aquells. Ací la sua amor, ací lo seu estudi ocupave Pomona, no curant en res dels plers de Venus, ans, tement de ésser anujada per los hòmens agrests, cultivadors dels boschs, féu tanca en los orsts, proibint

20 la entrada dels hòmens. Què dexaren de fer per la sua amor los jòvens sàtiros e los fills de Pan ab caps senyits de pins? Silvano¹⁹⁸, per semblant fet per molts anys més jove, seguia Pomona per amors, lo qual, empès de fúria, quantes coses emprès per atènyer aquella? Mes a tots passava en amar Vertumno¹⁹⁹, no emperò més prosperat que-ls altres {124c}. O, quant sovint portà aquest les

25 garbes²⁰⁰ en lo coll, semblant vertader segador, e, senyides ses galtes de fresch fe²⁰¹, paria que portàs los grans del blat batut! Sovint portave l'agulló²⁰² en la mà, tan propi laurador que hauriau jurat venir de desjunyir los bous; presa la podedora semblava ver podador de parres, portant l'escala al coll paria que

¹⁸⁶ *Latí*: enteneu 'Llatí', rei d'Alba Longa.

¹⁸⁷ *Èpito*: enteneu 'Èpit', rei d'Alba Longa; el català 'Regnà après d'ell [=Llatí] Èpito' és traducció de l'italià 'Latino ingenerò Eppetim' (2001: 648), mentre que el llatí té 'clarus subit Alba Latinum; | Epytus ex illo est' ('l'ihlustre Alba succeeix Llatí, després del qual hi ha Èpit', *Met.* XIV.612-3).

¹⁸⁸ *Capis e Càpeto*: és a dir, 'Capis i Càpet', reis d'Alba Longa.

¹⁸⁹ *Tibèrio*: enteneu 'Tiberí', rei d'Alba Longa, epònim del riu Tiber.

¹⁹⁰ *Ròmul*: enteneu 'Rèmul', rei d'Alba, germà d'Àcrot.

¹⁹¹ *Àcrot*: rei d'Alba Longa, fill de Tiberi; va succeir en el tron el seu germà Rèmul.

¹⁹² *temprat*: enteneu 'prudent' (*DCVB*, s.v. *temperat*).

¹⁹³ *Aventino*: enteneu 'Aventí', rei d'Alba Longa, epònim del turó del seu nom.

¹⁹⁴ *Pomona*: deessa dels fruits (en llatí 'pomae'); rebutjava les ofertes amoroses de les altres divinitats del camp, entre les quals Silè, fins que Vertumne aconseguí seduir-la i formà amb ella una parella fidel.

¹⁹⁵ *amadriadas*: llegiu 'hamadriades', nimfes.

¹⁹⁶ *Pomona*: etimològicament, 'la deessa dels fruits'.

¹⁹⁷ *l'anxert*: enteneu 'l'empelt'; del castellà 'injerto'.

¹⁹⁸ *Silvano*: de l'italià 'Silvano' (2001: 649), mentre que el llatí té 'Silenusque' ('i Silè', *Met.* XIV.639); tots els testimonis de Jahn (1823: 945) tenen 'Silvanusque', excepte *Dresd.*, *Vrat.* (primera mà), *Zwic.*, *Paris.2* i *Goth.1*. Silvà i Silè són divinitats boscanes. Hi ha l'eliminació del llatí següent 'quique deus fures vel falce vel inguine terret' ('i el déu que espanta els lladres amb la falç o amb el fallus', *Met.* XIV.640), en referència a Priap, déu de la fecunditat i guardià dels horts, referència que l'italià conserva: 'ed anche el dio Priapo, el quale avea sì grande la natura, e depengease nelli orti e sopra li arbori acciò ch'elli cacciasse via coloro che furavano alli orti' (2001: 649).

¹⁹⁹ *Vertumno*: enteneu 'Vertumne', déu d'origen etrusc que vetllava pels canvis d'estació i pel comerç, prengué per muller la deessa Pomona.

²⁰⁰ *garbes*: enteneu 'feixos d'espigues tallades i lligades' (*DCVB*, s.v. *garba*).

²⁰¹ *fe*: enteneu 'planta lleguminosa que es conrea per fer-la servir d'aliment pel bestiar'.

²⁰² *agulló*: enteneu 'bastó amb una punxa de ferro per punxir els bous i fer-los caminar' (*DCVB*, s.v. 1.1b).

anave per acullir lo fruyt d'algun arbre molt alt, senyit d'una espasa semblave cavaller, ab la canya paria pescador; e axí, sots vârias semblances, espesses voltes trobà manera de veura la per ell tant amada. E un jorn, havent com una vella ornat son cap d'una mitra²⁰³ pintada, posant los cabells blanchs entorn de la rugada cara, recolsada en un bastó corvat, axí en forma d'una vella entrà en
5 l'ort on estave Pomona, mirant ab maravella las pomas d'aquell hort. Aprés d'aver-les no poch loades, besà la que amave, per cert no com a vella, aseguda mirant un olm, criant una serment de rayms carregada. Pus que hagué loat l'arbre ab la serment, axí dir començà:

10 —Si aquest arbre estigués sol e viudo e sens companyia de aquesta serment, si no per les fulles lo volguera algú, e la serment qui reposa en ell, estant sola, jaguera en la terra, donchs, com no't mou l'exemple d'aquest arbre, que tots jorns veus present? Per què fuigs de estar acompanyada? Si volies, no seria Èlena seguida per més enamorats, ne Ypodamia, per qui's
15 mogué la brega dels sentaures, ni ab ellas Penòlo- {124d} pe, muller del fort y temorós Ulixes, perquè ara, fugint mil hòmens, te segueixen los déus e semidéus quants habiten los munts de Albània²⁰⁴? Mes si tu ést discreta e desiges bé elegir, creu en aquesta vella, qui t'ama més que tots e més del que tu creus: lança molt luy²⁰⁵ las amors dels vilans, acull Vertumno per ésser fel
20 companyó de ton lit y per fe del que't dich té a mi per raena²⁰⁶, perquè negú lo coneix tant com yo. No va ab lo cap esventat²⁰⁷ sercant lo món, ne segueix, com los altres, quantes veu per amors. Tu seràs en aquell la primera amor y la darrera, ab tu sola desige ajustar los seus anys. Ajusta a açò que és jove y de forma gentil, ab disposició de transformar-se en quantes formes vol, dispost a
25 obeir tot quant li manaràs, y més que tots amant lo culto de la tera²⁰⁸; e les pomes, per tu tan cultivades, primer que tots ateny. Però ell no desige los fruyts levats de l'arbre, ne los suchs de les herbes dels ortos, ne alre fora tu. Hages compassió del que crema per tu y creu que ell, present, per boca mia explique ses paraules. Tem la ira dels déus venjadors y de Venus, tenint en odi
30 los implacables cors. E perquè temas més te comptaré una cosa seguida en la isla de Xipre, perquè la vellesa me fa present racort de passats cassos, mes penç ab aquest sol bastar en doblagar la tua dura pensa.

CAPÍTOL ONZÈ, TRACTANT LA MORT {125a} DE YPHIS AB LA CONVERSIÓ DE ANÀXARES EN PEDRA

35 »Yphis²⁰⁹, fill de pares menys nobles, viu Anàxares²¹⁰, gentil donzella devallant de l'alta sanch de Teucro, e concebé foch d'amor en sos ossos per la vista d'aquella. E aprés de haver gran temps combatut ab si mateix, no podent vençre la rahó a la furor encesa, sovint passave davant la sua casa y sovint, humil, ab instants prechs pregave la dida de aquella que li fos favorable.

17 Albània] ablania || 33 MORT] om. Restitució d'acord al títol a la Taula || 35 Yphis] Amb la capital sense imprimir.

²⁰³ mitra: enteneu 'capell'.

²⁰⁴ Albània: enteneu 'Alba Longa'; del llatí 'Albanos' ('albans', *Met.* XIV.674), que l'italià no tradueix.

²⁰⁵ luy: enteneu 'lluny'.

²⁰⁶ raena: enteneu 'ostatge' (*DCVB*, s.v. *reena*), en el sentit de 'garantia'; del llatí 'pignus' ('penyora', *Met.* XIV.679).

²⁰⁷ esventat: enteneu 'lleuger de seny, poca solta'.

²⁰⁸ tera: llegiu 'terra'.

²⁰⁹ Yphis: pastor de Xipre enamorat d'Anaxàrete, que el rebutjà; desesperat, es va penjar davant de la casa de l'estimada.

²¹⁰ Anàxares: enteneu 'Anaxàrete', donzella xipriota que va menysprear l'amor d'Ifis, fins i tot quan se suicidà per ella; els déus van convertir-la en estàtua. L'italià té 'Anassarettes' (2001: 652), mentre que en llatí és 'Anaxareten' (*Met.* XIV.699). Nom creat a partir d'un fals nominatiu singular en oclusiva '*Anaxares', però el mot en llatí és 'Anaxarete, -es'.

Volanters²¹¹ se acostave als amichs de aquella, y més a un qui pensave li retragués son dir, comanant sovint ses raons a les cartes, no dexant ab incertes coronas enramar lo carrer on estave la causa de son mal, parent los brots d'aquellas mullats tots de ses làgremes. Agegut ab cansat cors al lindar de la porta maldeya les tancadures qui entrar li vedaven. E mentre que'l mesquí tots 5 jorns més se consuma, ella, més cruel que les ones somogudes dels vents, més dura que lo ferro e la roca, menyspresava los serveys d'aquell. Riu-se quant lo veu ab major passió, ajustant en aquest maltractar tantes superbas paraules com podían bastar per a traure'l de tota esperança. No suportà Iphis, fet 10 impacient per tan largues dolors, més lo seu maltractar y devant la portta de sa casa dix aquestes paraules: "En la fi vensut has, {125b} Anàxares, no hauràs més afany de suportar los anuigs que't faré. Aparella lo alegre triumpho de la tua victòria, o més dura que'l ferro! Alegre't, ja pus que'm mires venir tant voluntari a la mort per a plaure't, per cert yo't forçaré en loar alguna cosa mia, 15 obrant açò que't tornarà en pler, confessant lo meu mèrit, e la tua memòria no's partirà de mi fins que perda²¹² la vida y la lum d'aquests ulls. La mia mort no't serà per alre reportada, ans, perquè menys y duptes, present la miraràs, per ço que pasques los ulls cruels ab la vista dels cors desanimat. Si, emperò, o déus celestials, ab justs ulls mirau tos nostres actes, perquè la lengua no's pot 20 en més estendre, féu que la mia mort sia comptada en els venidors setgles."

»Dient açò alsà los ulls a l'anell de la porta, en aquell on sovint havia penjat les garlandes de flors. Ab los braços alsats ligà la corda del dogal dient: "O, cruel y sense pietat, tals garlandas te plaen!", passant lo cap per lo mig de aquell las²¹³, e ab la cara girade a la porta, penjà lo maleyt cors ab la gola 25 estreta. La porta, ferida dels peus del qui penjave, féu remor espantable, descubrint als servidors de casa la trista mort de Yphis. Crídan tots y sens triga prenen lo cors d'aquell, y, perquè son pare era mort, a la mare lo portaren, qui prenent en la falda los frets membres del fill, esplicant a mescla de grans plors paraules de mare tribulada²¹⁴, pus hagué complit tot lo que sòlan les miserables mares {125c} en los cossos dels fills, plorose, de molts 30 acompanyada portava per mig de la ciutat sobre un lit aquell al loch a on devia rebre l'onra del derrer foch. Per sort passà la lamentable companyia de la pompa de Yfis per lo carrer a on estave la donzella cruel, a les orelles de la qual arribant los crits dels qui lo cors seguían, perquè la venjança dels déus ja 35 estave sobre ella movent-se, Anàxares digué: "Vejam lo miserable!". E obrint les finestres, a penes hagué vist posat sobre lo lit lo cors de Yphis que los ulls enredrats²¹⁵ començaren a perdre lo poder de més veure. Volgué tornar atràs, e, no podent-se moure, em poch instant aquella durícia que en lo cor tenia, passant en tots sos membres, la transformà en pedra.

»E no penses açò ésser fengit per mi, que en la ciutat de Salamina²¹⁶ dins lo temple de Venus veuràs la sua estàtua mirant a la finestra, testificant lo que t'é raonat, o, més gentil de totes les nimfes. Creu lo meu dir, dexa tots los desdenys y acull a qui t'ama. Sí l'ivern no mate ab frets haguts los teus fruyts per a néxer e los vents als ja nats!

Y acabades tals raons, lo déu abte en pendre totes formes, dexant tots los senyals de vellesa, se mostrà als ulls de Pomona en forma de un jove, tal com lo sol luint après de haver lançades y desfetes totes les núvols espesses. Aparellave's ab força de constrènyer la nimfa al que ell desijave, mes no li fon mester, per ço que ella, no menys que ell, restà presa de la sua presència.

24 girade a la] gira ala d. *Amb una titlla indicant de damunt la d.*

²¹¹ *Volanters*: enteneu 'de bon grat'.

²¹² *perda*: enteneu 'jo perdi'.

²¹³ *las*: llegiu 'llaç'.

²¹⁴ *tribulada*: enteneu 'afligida'.

²¹⁵ *enredrats*: enteneu 'rígids' (*DCVB*, s.v. *enredrar*).

²¹⁶ *Salamina*: ciutat de Xipre, a la costa oriental de l'illa.

{125d} CAPÍTOL DOTZÈ, TRACTANT LA SUCCESSIÓ DE AMÚLIO APRÉS DE PALATINO, E DE TÀCIO EN LOS SABINS, AB LO HEDIFICI DE ROMA E AB LA GUERRA HAGUDA AB LOS DE SABINA

Aprés de Paletino²¹⁷ regnà Emúlio²¹⁸, injust en lo regne d'Ausònia²¹⁹, e lo
 5 vell Numitor²²⁰ cobrà los perduts regnes per obra del seu car nabot²²¹ Ròmulo,
 hedificant los murs de la gran Roma en les festes dels dies anomenats
 «Pariles²²²» o «yguals», que són a onze de les kalendas de maig²²³; guerrejant,
 mentre hedificaven, ab lo rey Tàcio²²⁴ e ab los pobles de Sabina²²⁵, dignament
 la verge Tarpeya fon liurada a mort per haver ubert lo camí del castell.
 10 Aprés los corites²²⁶, com a lops callats, feriren sobre lo poble de Ròmulo,
 vensut de son, combatent la porta que'l discret fill de Ýlia²²⁷ havia ben
 tancada. La una de les quals, la filla de Saturno, obrí tan destrament que no
 feren ramor los golfos²²⁸ de aquella. Sola Venus sentí lo obrir de tal porta,
 volgué-la tancar, sinó que lo un déu no pot desfer lo que l'altre déu fa. Las
 15 nimfas de Ausònia tenían lo loch vehí de Jano²²⁹, estillant aygua de una freda
 font; aquestes pregà Venus li fossen favorables, les quals sostengueren lonchs
 prechs de la deessa, fets per cosa tan justa. Obrint les venes de lur font,
 trameteren abundantment de l'ay- {126a} gua de fora, tancant lo camí ubert
 fins a lavors a Jano. Passen los sofres blaus sote'l córrer de l'aygua, encenent
 20 les valls per on corrent passaven. Ab aquestes y altres forces, la calor penetrà
 fins al fons de la font, e axí la aygua, que poch ans per fredor yqualave lo fret
 dels monts dels Alpes, ara no dave loch a la calor del foch. Los dos marges
 fumaven de les flames mullades, e la porta, en va uberta als sabins, fon
 tancade d'aquesta nova font, fins a tant que'l cavaller fill de l'esforçat Marts²³⁰
 25 fon guarnit de ses armes y hach lançades luny les forces de aquells. E aprés
 que fon cuberta la terra de Roma dels cossos dels sabins y de sos ciutadans,
 mesclant ab les espases la sanch dels gendres ab aquella dels sogres, paregué
 bé a tots no esperar la fi de la batalla, mes, ab pau fermada nova liga, restà
 Tàcio rey sobre los seus sabins.

30 CAPÍTOL TRETZÈ, TRACTANT LA TRANSFORMACIÓ DE RÒMULO EN QUIRINO, FET DÉU, E LA DE HERCÍLIA, SA MULLER, EN LA DEESSA HORA

31 HERCILIA] hercilla.

²¹⁷ *de Paletino*: enteneu 'de Palatí', un altre nom de Procas, rei d'Alba; de l'italià 'lo re Palatino' (2002: 655), no present en llatí.

²¹⁸ *Emúlio*: enteneu 'Amuli', rei d'Alba Longa, ordenà que Ròmulo i Rem fossin abandonats al Tíber.

²¹⁹ *d'Ausònia*: denominació del sud de la península Itàlica.

²²⁰ *Numitor*: germà d'Amuli, a qui aquest expulsa del tron, que recuperà gràcies a la revolta de Ròmulo i Rem.

²²¹ *nabot*: enteneu 'nét'.

²²² *Pariles*: enteneu 'Parílies' o 'Palílies', festes en honor de Pales, deessa dels pastors i del pasturatge.

²²³ *o «yguals», que són a onze de les kalendas de maig*: afegitó del català, no present en llatí ni en italià. El text també es troba a les *Allegories*: 'fundà los murs de la nova ciutat a XI dies de les kalendas de maig (...). Foren aquests dies anomenats «Pariles» per lo part dels dos germans qui nasqueren de Ýlia' (f. 240d, AL XIV.12).

²²⁴ *Tàcio*: enteneu 'Taci', rei sabí de Cures, governant de Roma durant un cert temps al costat de Ròmulo.

²²⁵ *Sabina*: enteneu 'país dels sabins', antic poble itàlic del nord-est de Roma.

²²⁶ *corites*: enteneu 'curencs', habitants de Cures.

²²⁷ *Ýlia*: nom èpic de Rea Sílvia, mare de Ròmulo i Rem.

²²⁸ *golfos*: enteneu 'galfons, frontisses'.

²²⁹ *Jano*: enteneu 'Janus', déu d'entrades, portes i començaments, representat amb dues cares.

²³⁰ *cavaller fill de l'esforçat Marts*: referit a Ròmulo, fill de Mart i Rea Sílvia.

Ròmulo, après la mort de Tàcio, egualment governave los romans e sabins, quant lo déu Març axí parlà al gran pare dels déus:

—Vengut és lo temps, pare celestial, pus lo imperi romà és fort per fonament e penja sots govern de un sol, que m’atorgueu lo premi a mi promès
5 per {126b} vostre digne nèt. Ja és hora que, levant-lo de terra, sia per vós col·locat en lo cel. Vós me digués un jorn, present tot lo concell dels déus, per què-m recorde bé e notí en ma pensa vostres santes paraules: “Un serà lo fill teu que posaràs sobre les esteles del cel”. Sia ferma aquella prometensa.

Atorgà lo omnipotent pare a Marts lo que volia y ab espesses núvols féu
10 escurir²³¹ lo ayre, y espantant lo món ab trons e lamps, sentint lo fort déu los senyals de la sua desijada rapina²³², sens por fermat sobre l’asta, pujà en los seus impàvidos cavalls; ferint aquells los cuytà a caminar per mig de l’escur ayre, fins que fon arribat en lo coll Palatino, a on estave Ròmulo ministrant reyal justícia a tots sos cavallers, del mig dels quals levant-lo per l’ayre, levà
15 tot lo que era mortal en lo cors de aquell: creix-li la gentil cara y fon feta digna de ésser posada per alta ymage del novell déu Quirino²³³.

Plorave aquell Arcília²³⁴, sa muller, com a mort, quant Juno cridà la sua Iris, manant-li devallar en aquella, referint-li tals paraules:

—O, matrona honrada e principal honor dels sabins e latins, digna de ésser
20 estada en temps passat muller de tan gran home, y ara de Quirino, novellament fet déu. Posa fi al plorar, e si tens gran desig de veure ton marit, vine ab mi en lo coll de Quirino²³⁵, sots l’ombre d’arbres florits, qui fan ombre al temple del que era rey de Roma.

Obeí la verge Iris los manaments de Juno, e en la terra devallant per lo seu
25 arch pintat de mil {126c} colors, explicà a Hercília lo dir de sa senyora. E aquella, a penes levant los ulls de la terra, axí respòs:

—O, deessa (sagons comprench y no sé dir qual ést²³⁶, pur crech que ést deessa), amena’m²³⁷ prest y fè’m veure la cara del meu amat marit, la qual si-m serà atorgat poder mirar confessaré que hauré vist lo cel.

E sens triga ab la verge de Juno entrà en los verts colls de Ròmulo. En tal
30 loch arribades caygué del cel una luint estela, de l’ardor de la qual encesos los cabells de Arcília, ensemps ab la estela pujà en lo alt ayre, a on ab molt plaer la rebé lo fundador dels murs de la gran Roma. Mudant-li lo cors e lo nom, fon nomenada «Hora²³⁸», la qual ara deessa en lo cel és casada ab lo gran déu
35 Quirino.

ACABA LO QUATORZÈN LIBRE DE *TRANSFORMACIONS DEL POETA OVIDI*

12 impàvidos] impani / dos || 36 Ovidi] onidi.

²³¹ *escurir*: enteneu ‘obscurir’.

²³² *rapina*: llegiu ‘rapinya’.

²³³ *Quirino*: enteneu ‘Quiri’, nom de Ròmul divinitzat.

²³⁴ *Arcília*: enteneu ‘Hercília’, muller de Ròmul.

²³⁵ *lo coll de Quirino*: en referència al turó del Quirinal.

²³⁶ *ést*: enteneu ‘ets’.

²³⁷ *amena’m*: enteneu ‘guia’m’ (*DCVB*, s.v. *menar*).

²³⁸ *Hora*: divinitat itàlica amb la qual s’identificà Hercília.

COMENSA LO QUINZÈ, E CAPÍTOL PRIMER, TRACTANT LA SUCCESSION DE NUMA E LA HEDIFICACIÓ DE LA CIUTAT DE COTRÓ

Après la mort de Ròmul¹ cercave lo poble algú qui sostengués lo pes de tan gran regne e meresqués de ésser succehidor a tan gran rey. La fama, del ver nunciadora, destinà al poble lo noble Numma², al qual, no bastant de conèxer los costums dels sabins, per a fartar lo seu ample entendre volgué cercar esperiment dels secrets de natura. {126d} La gana de complir tal desig li féu dexar la pàtria e los pobles curites³, e-l féu passar en la ciutat de l'hoste del gran Hèrcules⁴, a on, enterrogant qual grech primer fundà muralles en Ytàlia, un dels més vells, recordant moltes coses, li respòs en tal forma:

—Diu-se que lo gran fill de Júpiter⁵, venint rich per la presa dels bous de Ybèria, passà per les ribes latines, e, caminant per l'erba tendra la gran mandra⁶ dels bous, ell entrà en la casa del magnànim Cotró, on fon bé acullit, dient-li⁷ com partia: “En lo temps de tos néts, aquest loch serà ciutat poblada.” Tal promesa fon vera, perquè fon un, anomenat Micílio⁸, fill de Elèmon⁹, en Grècia més accepte als déus de quants vivían en la sua edat, al qual una nit, com dormia, Hèrcules¹⁰ aparech en visió de somni, dient-li tals paraules: “Espatxe, dexa sens triga la pàtria e casa de tos pares, vés a cercar per habitar les aygües pedregoses del riu Èsereo¹¹”, manaçant-li moltes coses de tembre si prest no l'obehia, desparent lo déu ensemps ab lo dormir. Lo fil de Elèmon espantat se levà, repetint en la callada pensa les coses del fresch somni, batallant bona estona parès contraris en lo cap de aquell: manant partir lo déu y les leys de la terra posant pena de mort a qui partís d'aquella. Venint la següent nit¹² li parech altra volta veure lo mateix déu, fent-li tals manaments com en la nit passada, manaçant-li pijor si més se detenia. E com fos jorn, aparellave's, per obeir a Hèrcules, de dexar aquell {126bisa} loch, mudant-se per estar en nova regió. Murmurà tot lo poble y acúsan aquell de rompedor de les leys de sa pàtria. Disputada la causa, e lo crim provat sens altre testimoni que lo dels propis actes, estenent lo mesquí les mans devés lo cel dix: “O, tu, excellent déu, a qui dotze treballs sostenguts ennoblexen, ajuda'm! Tu, qui ést causa del meu crim!”

Costumaven los antichs de jutjar los culpables ab pedres negres e blanques, les blanques absolent e condemnant les negres, e axí fon votat en lo crim de Micílio; e tots en lo sach havían mès pedres negres, quant, buydant aquell per

6 lo seu] *Amb una ratlla vertical al davant* || 16 vivían] vi / uiuia. *Amb una titlla de nasal damunt la darrera* a || 26 Hèrcules] hrucles.

¹ *Après la mort de Ròmul*: resum de l'italià ‘Veduto come Romulo fu re de’ romani ed anche nel suo fine fu con la sua donna Ersilia deificato’ (2001: 669).

² *Numma*: llegiu ‘Numa’, segon rei de Roma.

³ *curites*: enteneu ‘relatiu o pertanyent a Cures, ciutat sabina al nord de Roma’.

⁴ *la ciutat de l'hoste del gran Hèrcules*: en referència a Crotó o Crotona, ciutat del sud d'Itàlia on vivia Pitàgoras; Crotó, fill de Míscel, epònim de la ciutat, va acollir a casa Hèrcules, el qual, a canvi del favor, va prometre-li una ciutat amb el seu nom.

⁵ *lo gran fill de Júpiter*: en referència a Hèrcules.

⁶ *mandra*: enteneu ‘ramat’.

⁷ *dient-li*: acció feta per Hèrcules.

⁸ *Micílio*: enteneu ‘Míscel’, ciutadà d'Argos.

⁹ *Elèmon*: llegiu ‘Alèmon’.

¹⁰ *Hèrcules*: de l'italià ‘Ercole’ (2001: 670), mentre que el llatí té ‘Claviger’ (‘el portador de la clava’, *Met.* XV.22).

¹¹ *Èsereo*: enteneu ‘Èsar’, riu de Calàbria, avui *Esaro*; l'italià té ‘Ostreo’ (2001: 670), en llatí hi ha testimoniada la variant ‘Eseris’ (*Ven.1*, Jahn 1823: 967).

¹² *Venint la següent nit*: de l'italià ‘Ma la secunda notte’ (2001: 670), mentre que el llatí té ‘candidus Oceano nitidum caput abdiderat Sol | et caput extulerat densissima sidereum Nox’ (‘Dins l'ocèa s'ha amagat del sol resplendent el cap nitid mentre sorgeix el cap ple d'estels de la nit tenebrosa’ (Parramon 1996: 382), *Met.* XV.30-1).

a comptar-les, foren tornades blanques per voluntat de Hèrcules, soltant¹³ lo fill de Elèmon, qui, referint al déu degudes gràcies, ab pròsper vent navegà la mar Jònia e la Lacedemònica¹⁴, passant Tarento, Síbarin, Salento, Nareto¹⁵, ab la costa taurena¹⁶ e los camps de Iapiga¹⁷; e ab pena¹⁸ havent passat les dites
 5 terres veïnes de la mar, trobà la boca del riu Hèsereo¹⁹, que·ls fets li prometían, e no molt dintre terra trobà lo sepulcre, a on la terra cobria los sagrats ossos de l'antich Cotró, en lo qual loch fundà una ciutat, nomenant-la «Cotró» per lo vell hoste de Hèrcules en tal loch soterrat.

E certa fama és de ésser tal lo principi de aquesta ciutat en los térmens de
 10 Ytàlia.

CAPÍTOL SEGON, NARRANT LA ORACIÓ DE PICTÀGORAS, PERSUADINT A NO MENJAR DEGUN ANI- {126bisb} MAL, PERQUÈ PASSEN LES ÀNIMES DE UNS COSSOS EN ALTRES

En aquesta ciutat fon un home natural de la ysla de Samo, anomenat
 15 Pictàgoras²⁰, mes, de grat sostenint voluntari exili per fugir los tirans qui regnaven en ella, en Chotró habitave. Aquest, per bé que estant en la terra fos molt lunnyat del cel, ab la pensa pujà als déus, e so que, negant la natura, no podia mirar ab los ulls corporals, ab los del seu entendre contemplant entenia. E com ab cura d'ànimo esvellat hagués totes coses enteses, en les places
 20 enmig del callat poble²¹ deya les grans sentències, amostrant les causes dels naturals effectes, dient què era déu e les neus d'on venían, o los lamps d'on tenen naximent. Departia si Júpiter o la força dels vents somovían los trons, què és lo que fa tremolar a la terra declarave, e per qual ley les esteles caminen, finalment descobrint tot lo que era amagat. Primer de tots preycà no
 25 deuen ésser los animals per a menjar posats en la taula dels hòmens²², obrint ab tals paraules, mes poch cregudes, la boca eloqüent en doctrina del poble:

—O, mortals, no vullau ensutzar vostres cossos ab manjars no permesos! Permès-vos és lo blat per a menjar e les fruytes dels arbres, y també los raÿms. Tenui ús ab açò de moltes herbes dolces y d'altres que ab lo foch se poden
 30 adolcir, la let no us {126bisc} és vedada, ne la mel odorant; la terra liberal²³ abundantment nos dóna per a menjar viandes sens mort y sens sanch. Les feres

13 COSSOS] cos os. *Amb la primera o mig esborrada i la segona s no impresa || 31* abundantment] abadatment. *Amb una titlla de nasal damunt la segona i la tercera a.*

¹³ *soltant*: enteneu 'eximint de la pena' (DCVB, s.v. *soltar* 4).

¹⁴ *la mar Jònia e la Lacedemònica*: traducció errònia del llatí 'Ionium, Lacedaemoniumque [Tarentum]' ('la mar Jònica i la lacedemònia Tarent', *Met.* XV.50), mentre que l'italià té 'intrò in mare e navigando passò molte cittadi, cioè Lacedemona, Carento' (2001: 671).

¹⁵ *Tarento, Síbarin, Salento, Nareto*: enteneu 'Tarent, Síbaris i la salentina Nerètum', ciutats de Calàbria; per 'salentina' enteneu 'relatiu a la península Salentina'. Traducció de l'italià 'Carento, Sabiatin, Salentino, Narotto' (2001: 671), mentre que el llatí té 'Tarentum | (...) et Sybarin Sallentinumque Neretum' ('Tarent i Síbaris, i la salentina Nerètum', *Met.* XV.50-1).

¹⁶ *costa taurena*: enteneu 'costa torinenca', en referència a Túrios, ciutat del golf de Tarent.

¹⁷ *Iapiga*: enteneu 'Iapígia', nom grec d'Apúlia i Calàbria.

¹⁸ *e ab pena*: en llatí 'vixque' ('i tot just', *Met.* XV.53); potser el text d'Alegre duia quelcom semblant a 'i a penes', semblant al llatí, però per una mala interpretació en algun punt del procés d'edició s'hauria interpretat 'i amb pena'. No hem trobat testimoniada 'e ab pena' com a variant de 'i a penes'.

¹⁹ *Hèsereo*: enteneu 'Èsar', riu calabrès, avui *Esaro*.

²⁰ *anomenat Pictàgoras*: de l'italià 'Pittagora filosofo' (2001: 672), mentre que el llatí, per la dificultat d'introduir el nom 'Pythagoras' en l'hexàmetre, sempre es refereix a Pitàgoras amb l'adjectiu 'Samius' ('el de Samos', *Met.* XV.60); vegeu Álvarez-Iglesias (1995: 755, n. 1811).

²¹ *del callat poble*: del llatí 'silentum' ('dels que callaven', *Met.* XV.66), referit als deixebles de Pitàgoras, anomenats 'silentes'.

²² *no deuen ésser los animals per a menjar posats en la taula dels hòmens*: de l'italià 'era peccato de uccidere li animali e dicea che era proibito e contra el volere de dio de magnarli' (2001: 672).

²³ *liberal*: enteneu 'generosa'.

témpren ab carn los lurs dejunis, y encara no totes, perquè les eguas y cavalls, ab les ovelles, viuen de gram e de herbes, mes les tigres d'Armínia, los braus leons, ab los onzos e lops, de enginy implacable, se alégran de menjar carn ab sanch. O, com gran malvestat és de voler mesclar budells dins los budells, ne
5 voler engraxar lo cors ab altre cors, vivint un animal per la mort de un altre!
Entre tantes viandes que produeix la terra, o humanal linatge, no prens delit de menjar sinó la sanch, ab cruels nafres servant l'antich costum dels ciclopes?
No pots fartar lo ventre afamat sens la mort d'algun viu?

»Més benaventurada fon la edat antiga, que anomenam d'or, contenta dels
10 fruyts dels arbres e del greix de la terra: no sullaven los hòmens las lurs boques ab sanch. Lavors los aucells segurament volaven y les lebres sens por passejaven los camps, la simple fe dels pexos no·ls portà a ésser penjats en les puntes dels hams; totes coses sens eguayts²⁴, no tement algun frau, e plenes de pau éran. Mes pus lo inútil auctor (qualsevol fos), dels déus envejós de la vida²⁵, dels simples animals hagué més en son afamat ventre les corporals
15 viandes, donà començ a la cruel costuma: primer lo ferro pogué sullar-se en la sanch dels animals noïbles, y açò era prou, perquè ab veritat yo confesse que sens mercè devem matar {126bisd} los animals qui cèrcan de matar-nos. Mes, tant com és bé fet de dar mort en aquests, és indigne la mort dels que són
20 simples.

»D'aquest mal nasqueren tots los altres, e diu-se que·ls primers dels simples animals qui meresqueren mort fon lo porch, per ço que ab los morros revesats²⁶ escampà les sements mesas sota la terra; e la cabra, per haver mordut la serment, fon morta devant l'altar de Bacho venjador: als dos lur
25 culpa procurà digna mort. Mas vosaltres, ovelles, quin mal y merexeu, posades sots la guarda dels hòmens, portant les mamelles plenes de dolça let e ab les lanes vestint los nostros cossos? Per què a vosaltres volen matar los hòmens, pus los feu més servei en vida que en mort? Quin mal merexen los bous, animals sens engan y sens frau, nats simples per sostenir treball? O,
30 ingrát home, no digne de rebre los fruyts de les grans messes, com t'abasta lo cor²⁷ de dar ab la destrál en aquell coll qui tan sovint ha renovats los solchs del teu sech camp e t'à fet collidor de tantes fèrtils messes, d'aquell qui si volgués te poguera matar com lo desajunyies²⁸!

»Ne·ls ha bastat cometre tan gran crim, ans hi mèsclan los déus, creent
35 aquells alegrar-se en la mort dels bous treballadors. Perquè és hòstia sens màcula e de tan noble forma, l'ésser tan bell li nou²⁹; per què posat devant l'altar està ab les banyes daurades e, ignorant, ou la veu del sacerdot pregant, veu posar entorn dels seus grans corns les espigues del blat que ha {127a} ab treball cultivat, e ferit sulla de sanch aquell coltell que abans per ventura mirà

²⁷ vestint] venstint || 38 127] cxxi vi. *Amb inversió de les xifres i i v durant la composició de la pàgina. A més, la numeració és incorrecta, perquè aquest hauria de ser el f. 128, perquè es repeteix el foli número 126.*

²⁴ eguayts: enteneu 'paranys'.

²⁵ dels déus envejós de la vida: enteneu 'envejós de la vida dels déus'; del llatí 'victibus invidit (...) deorum' ('envejós del mode de viure dels déus', *Met.* XV.104).

²⁶ revesats: enteneu 'arrodonits, corbats' (*DECat* IX.199a2, s.v. *reversar*), del llatí 'pando' ('corbat', *Met.* XV.112); en el *DCVB* trobem el sentit de 'invertir', però en el Coromines hi ha 'llevar (a les armes) el seu tallant', és a dir, 'arrodonir, corbar, rebaixar'. El *DAG*. (referència que prenc del *DECat*, *ibíd.*), dóna precisament, amb aquest sentit, aquest passatge d'Alegre. El *DECat* també testimonia l'accepció 'amb punta, dret, erecte' (*DECat* IX.209b25, s.v. *reveixinar-revessinar*), potser més proper al sentit que dóna Alegre a aquest verb, no aquí sinó a 'revessant' (TF XIV.2).

²⁷ t'abasta lo cor: enteneu 'tens el coratge de' (*DCVB*, s.v. *bastar* 6b).

²⁸ d'aquell qui si volgués te poguera matar com lo desajunyies: del llatí 'percussit colla securi' ('amb la destrál li destrossà el coll', *Met.* XV.126), referit a l'home que, segons Pitàgoras, degolla bous desjunyits; l'italià no té el passatge. En Alegre els bous desjunyits serien capaços de matar un home, però no ho fan pel seu caràcter dòcil.

²⁹ nou: enteneu 'fa mal'.

en la clara aygua. Miran après los folls las venes enmig dels bous uberts, cercant entre aquelles la voluntat dels déus. D'on ve aquesta fam de viandes vedades? O, com gosau menjar la carn dels animals? Yo us prech que no u façau, recordau volanters e creeu a la mia doctrina. E com tendreu los
5 membres del bou mort entre les dents, tocant lo paladar, recordau que menjau vostres propis pagesos.

»E perquè lo déu me mou per a parlar, yo'l seguiré, parlant, obrint lo cel; descobriré los oracles tancats dintre ma pensa, dient molts grans secrets, fins ací no hoïts, ne per altres enginys fins vuy investigats. La terra vull dexar,
10 pujant sus les esteles³⁰. Portat entre los núvols, reposaré en los muscles de Atlas, da on mirant de luny exortaré los hòmens freturants³¹ de raó, espantats per la mort, recitant en aquells l'antich orde dels fats.

»O, generació espantada e tota tremolant per la por de la mort! Per què temeu l'infern o l'aygua de Estígia, ab les deïtats vanes e los perills del món falsos, matèria del fengir dels poetas³²? No temau res de semblants vanitats: lo cors per lo foch consumat o desfet per larch discús³³ de temps, no penseu que les ànimes puguen sostenir mal, perquè són immortals e tostemps, desfets los primers, passen en novells cossos. Per què'm recorda³⁴ que, en lo temps de la guerra troyana, yo era viu, anomenat Euforbi, fill de Pandorco³⁵, e fuy nafrat
20 {127b} en lo pits per la lança del menor fill de Atrides³⁶. E no ha molt he vist lo meu escut en la terra d'Anteo³⁷, penjat dins lo temple de Juno.

»Totes les ànimes se muden y neguna no pert de tot són ésser, lo esperit errant va de allí assí, y de assí va allí, ocupant qualsevol membres: l'esperit de les feres passe'n los humans cossos, e lo dels hòmens passe'n los animals. No
25 moren may, ans com la cera molla³⁸ pren la forma de vàries figures, no restant tal com era, ni tenint semblants formes, però és la mateixa, axí la nostra ànima, tostemps una essent, dich yo passar en vàries figures. Donchs, perquè no sia la pietat vensuda per l'apetit del ventre, yo us dich que no vullau torbar ab crueltat les ànimes de vostres acostats³⁹, dant mort als cossos on aquelles
30 reposen, ne sia més nodrida la vostra sanch ab sanch.

CAPÍTOL TERÇ, CONTINUANT LA GRAN ORACIÓ DE PITTÀGORAS, PROVANT LO SEU PREPÒSIT AB VÀRIAS TRANSFORMACIONS NATURALS

»E perquè só entrat en gran mar e donat les veles al vent plenas, no ha res en tot lo univerç que estigua en un ésser. Totes les coses escolren⁴⁰ e tota

19 troyana] tronyana || 24 hòmens] homnss || 34 en] eu.

³⁰ *sus les esteles*: enteneu 'a la vora dels estels'.

³¹ *freturants*: enteneu 'mancats'.

³² *matèria del fengir dels poetas*: del llatí 'materiem vatum' ('tema dels poetas', *Met.* XV.155), mentre que l'italià té 'certe materie di poeti' (2001: 675).

³³ *discús*: llegiu 'discurs'.

³⁴ *Per què'm recorda*: enteneu 'perquè em ve a la memòria' (*DCVB*, s.v. *recordar* 1.2).

³⁵ *Euforbi, fill de Pandorco*: enteneu 'Euforb, fill de Pàntous'. L'italià només té el nom de l'heroi troià, sense el patronímic, i no hem trobat cap variant llatina que expliqui 'Pandorco', que sembla un compost del llatí 'Panthus/Panthous' més 'Orco'. Curiosament un vers d'Horaci on parla de Pàntous diu 'Tartara Panhtoiden iterum Orco' (*Carm.* I.28.10), potser relacionat d'alguna manera amb aquest nom estrany del català, potser a través d'una glossa (?).

³⁶ *del menor fill de Atrides*: enteneu 'Menelau' (*cf. Il.* XVII.45-50).

³⁷ *la terra d'Anteo*: llegiu 'la terra d'Anteu'; de la variant llatina 'ab antheis' ('d'Anteu') dels còdexs *Dresd.* i *Zwic.* (Jahn 1823: 980), que s'explica per una separació errònia de la lliçó acceptada actualment 'Abanteis' ('d'Abant', *Met.* XV.164). L'italià no tradueix el passatge. La terra d'Abant, fill d'Acrisi i avi de Perseu, és Argos. Entenem que la variant llatina es refereix al gegant Anteu de Líbia, que ja ha sortit a *TF* IX.3, i no a l'homònim príncep d'Halicarnàs, ni a Milet.

³⁸ *molla*: enteneu 'tova'.

³⁹ *acostats*: enteneu 'pròxims en parentiu'.

⁴⁰ *Totes les coses escolren*: de l'italià 'per le cose che corrono' (2001: 676), mentre que el llatí té 'cuncta fluunt' ('tot flueix', *Met.* XV.178), traducció de la sentència d'Heraclit πάντα

ymage és formada vagant. Lo mateix temps per moviment continuu és voltat, no ab menys cuyta que·l riu, ni pot estar lo riu ferm {127c} o lo ayre, mes, axí com ona empeny a ona y la una, estreta, estreny la que li va davant, axí lo cós⁴¹ del temps alenegant⁴² escorre, e resta tostamps nou, perquè lo que és estat ja resta⁴³, e és fet ço que abans no era. Tots los moments se muden.

5 »No veeu la gran nit termenar en lo dia, y aquesta claror tornar fosca per la escura nit? Ni lo cel és d'aquella color quant totes coses jauen, que és al trepuntar de l'alba⁴⁴, o escalfant lo sol ab los seus raigs la terra. Lo propi sol en los matins és ros⁴⁵, y en la posta, per ço que la natura del fermament és en tals lochs millor, essent lunyada per més espay de les feses terrenes⁴⁶; ni és yqual per algun temps la forma de la luna⁴⁷, perquè si creix vuy se mostra més gran que no ahir; o si minva, menor.

10 »E no veeu lo any mudar-se en quatre temps, seguint l'orde de la nostra edat? És tendre e letó, semblant a l'infantesa, en temps de primavera, quant la herba fresca e sens alguna força, començant a inflar, ab esperança conforta los vilans; en tal temps totes coses florexen e los camps rien pintats per moltes flors, no tenint los brots alguna força. Passa après lo temps en lo estiu, més fort, semblant a la adolescència, perquè ninguna edat és més fort ni més calda. Segueix-li lo autumpne, madur e més temprat, semblant a la edat que és entre vell e jove, tenint mesclats ab los negres ja alguns cabells blancs. Derrere tots ve lo horrible hivern ab lo pas tremolós, com la trista vellesa, o despullada dels naturals cabells o mostrant-los tots {127d} blancs.

15 »Axí los nostres cossos, a semblança del temps, may estan en repòs, lo que som o som estats ja no serem demà. Passà aquell dia quant, no encara tenint forma de hòmens, estàvem tancats dins lo ventre fosc de les mares. Donà'ns mans la natura y poder del voltar-nos dintre lo escur ventre, e no volent en va aquell haver viscut, tragué·l fora per haver ús de ayre, a on exit l'infant jau sens alguna força, après comença com la fera d'anar ab quatre peus, a poch a poch se alça tremolant. E axí creix fins que és jove, fort, lo qual temps passat, ab aquell que és de edat temprada, escorre per la via elenegable⁴⁸ de cuytada vellesa. Aquesta li leva lo poder e destruu les forces del jovent. Plora Milon⁴⁹ fet vell, mirant sos membres dèbills, que en jovent eren forts com de fera o del magnànim Hèrcules. Mirant en lo mirall Èlena⁵⁰ les rugues de sa cara granment se entristeix, e, cercant ab si mateixa, no troba bastant causa per qui 20 degués ésser en temps passat dues voltes furtada. O, temps destruïdor, e tu, envejosa vellesa, vosaltres dos destruïu totes coses per mort.

35 »Ni penseu que aquests a qui nomenam elements estiguen en un ésser, estau atents e dir-vos-he⁵¹ tot lo discús⁵² que fan. Lo món eternal conté quatre

5 estat] esta || 7 jauen] jayen || 8 escalfant] escafant || 20 tenint] teniut.

ῥεῖ, adoptada per estoics i neopitagòrics, i que sintetitza el concepte de canvi i metamorfosi. Vegeu Álvarez-Iglesias (1995: 761, n. 1830).

⁴¹ cós: enteneu 'curs'.

⁴² alenegant: enteneu 'relliscant' (DCVB, s.v. llenegar).

⁴³ resta: enteneu 'és abandonat'.

⁴⁴ al trepuntar de l'alba: del llatí 'cumque albo Lucifer exit' (Met. XV.189) o de l'italià 'quando la stella di Lucifer se leva' (2001: 676).

⁴⁵ és ros: enteneu 'és vermellós o rosat'; del llatí 'rubet' ('és vermellós', Met. XV.193) o de l'italià 'è rossa' (2001: 676).

⁴⁶ feses terrenes: enteneu 'impureses terrenes'; del llatí 'terraeque (...) contagia' ('i la contaminació de la terra', Met. XV.195) o de l'italià 'le cose nocive alla terra' (2001: 676-7). L'expressió ha estat usada al principi de la traducció (vegeu nota de fesa terrena a TF I.1).

⁴⁷ de la luna: de l'italià 'la luna' (2001: 677), mentre que el llatí té 'nocturnae (...) Dianae' ('de Diana nocturna', Met. XV.196), referit a la lluna.

⁴⁸ elenegable: enteneu 'relliscosa' (DECat, III.594b18, s.v. esllenegar).

⁴⁹ Milon: enteneu 'Miló', atleta famós de Crotona del segle VI a.C.

⁵⁰ Èlena: llegiu 'Hèlena', la bellesa de la qual fou la causa de la guerra de Troia.

⁵¹ dir-vos-he: enteneu 'us diré', forma del futur analític del verb 'dir'.

⁵² discús: llegiu 'discurs', enteneu 'trànsit'.

generals cossos, dels quals los dos passats per la granesa lur, la terra y la aygua, són aportats avall; los altres dos, sens pes, són aportats en alt, y són aquests lo ayre ab lo foch més leuger. Y per bé que ls uns dels altres disten per gran {129a} espay, d'ells quatre són totes coses fetes y ells caen de lur ésser; primer la terra resolta se aclareix passant en l'aygua, l'aygua s'aprima quant entre en lo ayre, qui, dexant lo seu pes, puja en la regió del sutilíssim foch, y de aquí tórnan arera per lo orde mateix: espeseint-se lo foch, se acala⁵³ en l'ayre, l'ayre passa en l'aygua, la qual constreny las glebas de la terra.

»No resta a negú la pròpia spècia, mes la natura, consumadora de totes coses, de unas repara altres formes. No pareix⁵⁴ res en tot lo univerç, creeu a mi, mes muda la semblança, e axí diem «nàxer» al comensar de ésser lo que ans no era, e «morir» al dexar semblant ésser. Com sían per ventura aquests alements transformats en aquells e aquells en aquests, ne crech que puga durar neguna cosa gran temps sots una forma. Axí los segles són venguts, pijorant de l'or fins al ferro, lo més baix dells matalls⁵⁵, axí sovint se muda la fortuna dels lochs. Yo he vist ésser mar lo que fon ferma terra, e lo loch on solían estendre's las aygües de la mar ésser fet seca terra; las conxas de la mar són trobades sovint luny de aquella, y en les grans muntanyes se han ja trobades àncores. Molts camps, per contínuu cós⁵⁶ d'aygua, se són mudats en valls, e molts munts, aportats per la pluja en lo pèlech. Las terres del pantà, secant, se tornen sanes, e las que éran seques sovint brollen d'aygua. La natura sovint descobre noves fonts, en tanca d'altres. Per los antichs terratrèmols molts rius se són mostrats e molts {129b} ne resten sechs.

»Axí, après que lo riu de Licho⁵⁷ fon espantat del bufar de la terra, luny de ací renaix en l'altra món; axí sovint és amagat y sovint, tornant sota la terra, és retut als camps grechs lo gran riu de Erasmo⁵⁸. E diu-se que lo Nilo⁵⁹ à dexat lo seu gran cap, y les primeres ribes el riu Caÿco⁶⁰, anar per altra via de la que ans solia; e lo riu Amaseno⁶¹, voltant l'arena de Sicília, algunes voltes corre e altres està sech. L'aygua del riu Anigro⁶² solia ab pler ésser beguda, ara és tal que sol tocar-la nou⁶³, y ve açò (si del tot no tenim la fe perduda al fengir dels poetes) per haver rentat los centauros les nafres en tal aygua, rebudes per l'arch de Hèrcules. Què direu del riu Ýpano⁶⁴, nat en los munts de Sítia⁶⁵? Solia ésser dolç y are és salat com l'aygua de la mar. Antisa y Faros, Fenisa e Tiros⁶⁶ éran totes de la mar circuïdes, de les quals ninguna vuy no sa mostra

4 espay] sepay || 10 univerç] univeç || 20 per] om. Restitució a partir del llatí 'ehuvie' ('per la inundació', Met. XV.267) o de l'italià 'per soperchia abbondanza d'acqua' (2001: 678).

⁵³ se acala: enteneu 's'inclina, es dirigeix cap avall'.

⁵⁴ pareix: llegiu 'pereix'.

⁵⁵ lo més baix dells matalls: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

⁵⁶ cós: enteneu 'curs'.

⁵⁷ Licho: enteneu 'Licus', afluent del Meandre, actual *Tchorouk*; no confondre amb l'afluent del Danubi, avui *Lech*.

⁵⁸ Erasmo: enteneu 'Erasí', riu de l'Argòlida, avui *Kefalari*; de la variant llatina 'Erasmus', testimoniada pel còdex *Ven.1* (Jahn 1823: 990).

⁵⁹ lo Nilo: traducció d'una hipotètica variant 'Et Nylum', no testimoniada en les edicions consultades; la lliçó acceptada actualment és 'Et Mysum' (Met. XV.277), referit al Caïc de Mísia.

⁶⁰ Caÿco: enteneu 'Caïc', riu de Mísia, avui *Bakir Gay*.

⁶¹ Amaseno: enteneu 'Amenà'; de la variant llatina 'Amasenus' testimoniada en els còdexs *Paris.1* i *Graev.* (Jahn 1823: 990); l'italià té 'Damasceno' (2001: 678).

⁶² Anigro: enteneu 'Anigros', riu de l'Eòlida.

⁶³ nou: enteneu 'fa mal'.

⁶⁴ Ýpano: enteneu 'Hípanis', nom de dos rius que desemboquen al nord el Mar Negre, avui *Bug* i *Kuban*.

⁶⁵ Sítia: enteneu 'Escítia'.

⁶⁶ Antisa y Faros, Fenisa e Tiros: enteneu 'Antissa i Faros, Fenícia i Tir'; Antissa és una ciutat de Lesbos i Faros una illa adjacent a Alexandria, Tir és la capital de Fenícia. Traducció

isla. Leucàdia⁶⁷, en temps passat contínua ab la terra, los pagesos conraven; ara és isla circuïda de ones. També diu que Sicília⁶⁸ era conjuncta ab Ytàlia, fins que la mar, aportant-se'n ab fúria les confínies del mig, les separà. Si serques Èliten e Burin⁶⁹, antigues ciutats de Acaya, sota la mar submergides
 5 estan, y sòlan sote l'aygua fins vuy dels marinés ésser mostrades les cases e torres derrocades. Prop de Phitea és lo munt de Trosena⁷⁰ sens arbres; ans era terra plana (cosa horrible de comptar!): tancada en les seques cavernes de la terra la cruel força dels vents, desijant aspirar e fruir del cel libert, debades treballant, com no hagués {129c} alguna espillera⁷¹ en aquell escur carçre,
 10 féran inflar a la terra, axí com bufant inflam una vexiga⁷² o lo cuyro de la cabra, e restant tal infladura, pres forma del coll anomenat, endurint-se per lonch espay de temps.

»E com vinguen a mon racort moltes coses hoïdes per mi e vistes, algunes ne diré. E no té poder l'aygua de les fonts de dar y pendre noves formes? Si fa,
 15 per cert, que la aygua de la font de Amon⁷³ en lo migjorn és freda e calda al vespre y al matí; e compte's que lo fust se encén acostat a l'aygua de Atamanta⁷⁴ quant la luna és plena. Un riu han los sitònios⁷⁵, que, bevent la sua aygua, los budells tórnan durs com a pedra, e mullada en ell qualsevol cosa és transformada en marbre. Gratis e Síbaris⁷⁶, veïns de nostra terra, rentats ab les
 20 lurs aygües fan los cabells daurats. E lo que és de major maravella: algunes aygües són de tant poder que no sol poden mudar los cossos, mes encare les ànimes. Qui no sap lo que pot la aygua de Sàlmacis e los lachs de Etiòpia? L'aygua dels quals beguda o causa oradura o un pesat dormir. Qui volrà levar la set ab la font clitòria⁷⁷, fugirà d'aquí avant de voler beure vi, alegrant-se de
 25 beure aygua sola: o sia alguna força en tal aygua amagada contrària a la calor del vi, o sia lo que dien los hòmens de aquella ancontrada, que lo fill de Amicton⁷⁸, guarint de la follia que tenia per metzines rebudes ab herbes e encants, mès dins aquestes aygües la follia porgada del seu cap.

»E lo riu Bo- {129d} èstio⁷⁹, ab effecte contrari de aquest, qualsevulla qui
 30 beu, axí és embriach com fóra de vi fort. És un lach en Arcàdia⁸⁰ sospitós per les aygües embiguas, noïbles en la nit; de dia són begudes sens rebre algun

4 Burin] butin || 13 vinguen] vigen || 27 guarint] guar / nit.

errònia del llatí 'Antissa Pharosque | et Phoenissa Tyros' ('Antissa i Faros, i la fenícia Tir', XV.287-8).

⁶⁷ *Leucàdia*: illa del mar Jònic antigament unida al continent; des d'un temple dedicat a Apollo al cim de l'illa, cada any es llançava una víctima humana com a sacrifici.

⁶⁸ *Sicília*: del llatí 'Zancle' (*Met.* XV.291), nom antic de Messina i, per extensió, denominació de l'illa; l'italià no tradueix el nom.

⁶⁹ *Èliten e Burin*: enteneu 'Hèlice i Buris', ciutats d'Acaia.

⁷⁰ *Prop de Phitea és lo munt de Trosena*: del llatí 'est prope Pittheam tumulus Troezena' ('prop de Trezè, la ciutat pitea, hi ha un turó', *Met.* XV.296), que l'italià no tradueix.

⁷¹ *espillera*: enteneu 'obertura molt estreta feta a un mur, porta, etc.', per la qual es pot mirar cap a fora i llançar projectils sense gaire perill d'esser ferit pels de fora' (*DCVB*, s.v. *espillera*).

⁷² *vexiga*: enteneu 'bufeta' amb el sentit de 'recipient membranós ple d'un líquid'.

⁷³ *Amon*: enteneu 'Ammó', déu egípci.

⁷⁴ *Atamanta*: enteneu 'Atamània', contrada de l'Epir.

⁷⁵ *sitònios*: enteneu 'cicons'. En italià hi ha la forma 'Cicimes' (2001: 680) i el llatí no té cap variant que expliqui el nom del català. Potser hi ha una variant propera al català no testimoniada en les edicions consultades o una confusió de lletres en el procés d'edició.

⁷⁶ *Gratis e Síbaris*: enteneu 'Cratis i Síbaris', rius propers a Tarent.

⁷⁷ *clitòria*: enteneu 'de Clítor', rei d'Arcàdia i fundador de la ciutat epònima.

⁷⁸ *lo fill de Amicton*: enteneu 'el fill d'Amitàon', és a dir Melamp, endeví i sacerdot que guarí la bogeria de les Prètides. Per a l'accentuació d'aquest nom, vegeu *Índex de noms*.

⁷⁹ *Boèstio*: enteneu 'Lincesti', riu de Macedònia, anomenat així pel poble dels lincestes; deformació inexplicable del llatí 'Lyncestius' (*Met.* XV.329) o de l'italià 'Licusia' (2001: 680). El llatí no té registrada, en les edicions consultades, cap variant semblant a la del català.

⁸⁰ *És un lach en Arcàdia*: en referència al llac Fèneos.

dan. Axí altres y altres lachs tenen diverses forces. Temps fon que Ortígia⁸¹ nadave per la mar; ara és ferma isla. La nau de Gèson, anomenada Argo, l'ancontra de les pedres portades per les ones⁸² temé, les quals vuy en un munt ajustades resistexen als vents. Ne lo gran munt de Etna, qui espira flames exint
 5 de sulfúreas venas, tostemps lançarà fochs ne ls ha tostemps lançats, per ço que, si la terra és animal qui viu e té fenelles⁸³ per les quals lança flames, en moltes parts tostemps que s mou pot mudar l'espíral de las flames, finint aquestes, obrint altres forats. O si s vol, que los vents tencats en les cavernes de la terra, faent encontrar las grans pedres fogueres, traguén⁸⁴ lo foch de
 10 aquellas, pacificats los vents, restaran les coves fredes e cessaran los fochs; o si s vol, que los sofres, pres nodriment de la terra, facen exir tals flames, tantost que cessarà la terra de dar nodriment a les flames, e mancaran al foch les forces consumades ab longuesa de temps, no sostenint la fam, desemparant dexarà lo munt d'Etna. Fama és que alguns hòmens en Palena⁸⁵, ciutat dels munts de Ybèrnia⁸⁶, qui solen cobrir los lurs cossos de plomes après que nou vegades se són mullats en lo estany de Pallas, lo que no crech; de les dones de Sítia se diu que {129bisa} ab arts màgicas saben fer lo semblant.

»Si fe ha ésser dada a les coses oïdes, principalment devem creure las que havem provades. No veeu qualsevulla gran cors, consumat per la seca calor,
 20 convertir-se en petits animals? Pren los cortés⁸⁷ del bou (açò és cosa provada), a poch a poch de les entràmenes pudrides veuràs nàixer abellas, les quals, seguint lo costum de lurs pares, habiten per los camps e treballen ab esperança de traure molta mel; dels trossos del cavall soterrats veuràs nàixer calàpets⁸⁸; si leves los braços de un cranch e soterras la resta en la terra veuràs un escurpí
 25 exir, manessant ab la coa; les tinyes⁸⁹ que solen blanquejar en les agrestes fulles ab fils blancs (cosa provada dels pagesos), en papallons⁹⁰ se muden. Lo limach⁹¹ té sement dispost a engendrar verdes granotes e naxen sens comes, rebent-les poch après, abtes per a nadar, e perquè téngan a saltar més disposició les parts detràs a les devant avansen. Ni és onset⁹² lo que pareix la
 30 onsa⁹³, mes una carn sens vida, la qual leparant la mare porta a forma d'onso viu. No veeu los fills de les abelles, exint de la casa de cera, que és feta de sis angles, nàixer ab cossos sens ales ne peus, les quals prénan après? L'aucell de Juno⁹⁴, qui porta les esteles pintades en la coa, la àguila de Júpiter, les colomes de Venus, ab la multitud de tants altres aucells, qui no sabent-ho poria creure
 35 que nasquessen del mujol⁹⁵ d'un ou? E alguns han cregut que l'espina de

5 lançats] lançast.

⁸¹ *Ortígia*: en referència a l'illa de Delos, antigament errant, fixada per Latona en agraïment per acollir-la per donar a llum.

⁸² *les pedres portades per les ones*: del llatí 'Symplegadas' ('Simplègades', *Met.* XV.338), illes del Pont Euxí, que l'italià no tradueix.

⁸³ *fenelles*: enteneu 'obertures llargues i estretes'.

⁸⁴ *traguén*: enteneu 'treguin'.

⁸⁵ *Palena*: llegiu 'Palene', ciutat de la península Calcídica, lloc de la batalla entre déus i gegants.

⁸⁶ *Ybèrnia*: llegiu 'Hibèrnia', nom d'Irlanda; del llatí 'Hyperborea' ('hiperbòria', *Met.* XV.356), que l'italià no tradueix. La variant no està testimoniada en els aparats llatins consultats.

⁸⁷ *cortés*: enteneu 'els quarters, parts d'un animal'.

⁸⁸ *calàpets*: enteneu 'animal amfibi de la família dels bufònids, semblant a la granota' (*DCVB*, s.v. *calàpat*).

⁸⁹ *tinyes*: enteneu 'larves'; del llatí 'tineae' ('cuc, larva', *Met.* XV.373).

⁹⁰ *papallons*: enteneu 'papallones'.

⁹¹ *limach*: enteneu 'llim verd'.

⁹² *onset*: enteneu 'ós petit'.

⁹³ *onsa*: enteneu 'óssa'.

⁹⁴ *L'aucell de Juno*: en referència al paó.

⁹⁵ *mujol*: enteneu 'rovell'.

l'home, tancat en lo sepulcre, après que és podrida, de las suas me- {129bisb} dulas produeix les serpents.

»Aquests aucells prenen d'altre natura lo propi naximent, mas un aucell és tot sol lo qui's refà e naix de si mateix, anomenat «Fènix» per los de Síria; no viu de gra o d'erbes, mes menge làgremes de encens e such de bàsem.
5 Aquest, pus ha complit vivint lo espai de sinch segles, en los rams de la genesta y en les simes tremolants de las palmes ab les uncles, y ab pur bech, compon ellà son niu, en lo qual pus ha meses càsies⁹⁶ y encens, sinamomo⁹⁷ e mirra, sobra açò posat, entre semblants odors⁹⁸, fineix la sua vida. Y dien que
10 del cors del pare renaix un altre Fènix, vividor per altres v cents anys, lo qual pus ha rebut forces de la natura y és fet abte per a sostenir pes, leva dels rams de l'arbre lo seu niu, qui fon selpulcre de son pare, e volant per l'alt ayre posa aquell⁹⁹ en Orient, devant les portes del sagrat temple del sol¹⁰⁰.

»Mes sia res digne de maravella en tals mutacions; mirem ab maravella la
15 hiena, qui sol portar lo mascle en la sua esquena, en mascle convertida; e lo gamaleon¹⁰¹, animal nodrit d'ayre, transformat en color de quant toca. La Índia produeix tal natura de lops servés, que són nomenats lincas¹⁰², la orina dels quals per l'ayre congelada és feta pedra fina; axí com lo coral, qui essent herba molla¹⁰³ quant és sota la aygua, se endureix tantost que l'ayre lo toca.

20 CAPÍTOL QUART, ACABANT LA LARGA ORACIÓ DE PICTÀGORAS, PROVANT LO SEU PREPÒSIT AB {129bisc} LA MUTACIÓ DELS ESTATS E DELS REGNES

»Ans mancarà lo die e mullarà lo Sol los cavalls en les ones, que yo acabe de dir ab les mies paraules totes les coses mudades en novelles espècies. Axí, veem mudar-se totes coses e una gent créxer de estat y potència, quant altra
25 gent, aminvant, se desfà. Axí fon Troya gran per gent e per riquesa, bastant a sostenir la guerra per deu anys, ara és destruïda, mostrand en loch de aquella potència la ruïna dels murs e los sepulcres de lurs predecessors. Clara fon per fama la ciutat espartana e la noble Misena¹⁰⁴. De Tebes, què resta sinó lo nom? Ni de Atenes? Ara és nova fama que's leva una ciutat de Roma en les ribes del
30 Tíber, hedificada per gent del linatge troyà. Aquesta, crexent, muda la forma, e vendrà temps que serà cap de tot lo món, segons dir dels poetes y de les sorts profètiques¹⁰⁵. E en ço que'm racort¹⁰⁶ Èleno¹⁰⁷, fill de Príam, veent congoxar Eneas per veure anar a mal tot lo estat de Troya axí dix en aquell: «O, fill de la deessa, si dones fe e tens bé coneguts los presagis de ma pensa devinadora, no
35 caurà de tot Troya, restant tu sol: desliure la flama de l'incendi dels grechs, e les espases irades de aquells te faran lo camí, hiràs per molts treballs, portant ab tu los hòmens estalviats de Troya, fins que aribaràs en los camps estrangés, on trobaràs algú qui't volrà per amich. E mire encara més avant, en lo temps de tos {129bisd} néts, una ciutat levar-se major de quantes seran o són

9 odors] adors || 21 DELS] deles || 32 veent] v ent. *Amb espai buit per a una lletra no impresa* || 33 dix] dx.

⁹⁶ càsies: enteneu 'planta de la família de les lleguminoses' (DCVB, s.v. càssia).

⁹⁷ sinamono: enteneu 'cinamom', arbret de la família de les eleagnàcies.

⁹⁸ odors: enteneu 'fragàncies, olors'.

⁹⁹ aquell: en referència al Fènix mort.

¹⁰⁰ en Orient, devant les portes del sagrat temple del sol: referència a Heliòpolis, ciutat d'Egipte.

¹⁰¹ lo gamaleon: de l'italià 'camelon' (2001: 683), nom que no té el llatí.

¹⁰² lincas: enteneu 'linxs'.

¹⁰³ molla: enteneu 'suau' (DCVB, s.v. moll 6.I.1).

¹⁰⁴ Misena: enteneu 'Micenes', ciutat de l'Argòlida i pàtria d'Agamèmnon.

¹⁰⁵ segons dir dels poetes y de les sorts profètiques: del llatí 'sic dicere vates | fatincasque ferunt sortes' ('així ho pronosticaren els vats i els endevins que preveuen el destí', *Met.* XV.435-6).

¹⁰⁶ que'm racort: enteneu 'que em ve a la memòria' (DCVB, s.v. 1.2).

¹⁰⁷ Èleno: enteneu 'Hèlen', endeví de Troia.

estades, la qual ciutat molts hòmens singulars, en los larchs segles crexent, faran més noble, mas senyora del món la farà un de la sanch de Yulo, del qual se honraran les cadires del cel après que serà partit de aquesta terra¹⁰⁸.”

Aquestes paraules me racorde haver dites Èleno a Eneas, y alegre'm que
5 cresquen les muralles de mos parents fundades, y de veure útil per los troyans lo vensiment dels grechs.

»No comportem ja los cavalls desviats lunyar-se de la fi on nostre dir se endreça: lo cel e quant és sots aquell muda de forma, la terra e tot quant és en ella, nosaltres, perquè som part del món, no sol per los cossos, mes per les
10 ànimes, axí com los altres mudant forma, podem passar en los cossos dels altres animals. E per ço us prech dexeu estar segurs los cossos qui poden tenir les ànimes de nostres pares, germans e de nostres parents, o almenys d'altres hòmens, perquè no seguïau Tiestes¹⁰⁹, menjant ab cruel boca la carn de son fill propi.

»O, com és cruel aquell, e implacable, disposat a escampar humana sanch, qui romp ab son coltell los membres dels vadells e ou ab pler los mugits de aquells! Y aquell a qui basta lo cor degollar los anyells, semblant en los crits los plors dels infants nostres! O aquell qui pot matar l'aucell que ha pascut ab las mans! Què manca en aquest per acomplir qualsevol malvestat? Lo bou
20 servezca per laurar e muyra per vellesa, la ovella servezca ab la lana armar los nostres cossos contra la tremuntana, {130a} les cabres baste que'ns donen prou let ab les mamelles. Levau, yo us prech, los filats e los lasos ab tots los altres fraus, no enganeu l'aucell ab la verga enviscada¹¹⁰, ni los servos vullau nafrar ab flexas empanades¹¹¹, ni vullau sots lo menjar danyós amagar les
25 puntes dels ams per anganar los pexos. Matau los animals qui noen! Aquests sían sol morts per res, no acostant las vostres boques los membres de aquells: fartau-vos de viandes permeses.

CAPÍTOL SINQUÈ, TRACTANT LA MORT DE NUMMA E LA CONVERSIÓ DE HEGÈRIA, SA MULLER, EN FONT, AB LOS CASSOS DE YPÒLIT, COMPTATS PER
30 ELL A ELLA VOLENT-LA CONSOLAR

Numma, ab tals y altres doctrines instruït per Pictàgoras¹¹², se compta que tornà en sa pàtrie, e request per lo poble de Làcio pres lo regne que havia dexat Ròmul¹¹³. Aquest, per la nimfa Egèria¹¹⁴, ab qui casà, fon benaventurat. Instruït per aquella del costum e manera que devia servir en tots los sacrificis,
35 transportà la gent romana, avesada a guerra, a les arts de la pau, lo qual, pus

5 los troyans] les tro / yas. *Amb una titlla de nasal damunt la a; del llatí 'utiliter Phrygibus vicisse Pelasgos' ('els pelasgos van vèncer els frigis de manera profitosa', Met. XV.452) || 10 ànimes] auimes || 19 acomplir] acoplr || 21 {130a} cxxx. *Amb la darrera x impresa amb poca tinta. Foli que hauria de ser el 131, però hi ha hagut una confusió anterior en la numeració. Donem la numeració de l'incunable i, a continuació, la que correspondria a cada foli: 126bis = 127, 127 = 128, 129 = 129, 129bis = 130 i 130 = 131. Per tant, la numeració ha saltat una xifra, error que perdura fins al final de l'incunable, que ja no recupera la numeració correcta || 31 Numma] *Amb la capital impresa en negatiu per defecte en la fabricació del tipus || doctrines] doctines.***

¹⁰⁸ *un de la sanch de Yulo, del qual se honraran les cadires del cel après que serà partit de aquesta terra:* en referència a Juli Cèsar i a la seva apoteosi en cometa. Virgili expressa la mateixa idea, però de manera figurada, quan diu 'vade age et ingentem factis fer ad aethera Troiam' ('Vés, i amb els teus fets aixeca fins als cels la grandesa de Troia', *Aen.* III.462).

¹⁰⁹ *Tiestes:* fill de Pèlops; el seu germà Atreu va servir-li la carn dels seus fills com a àpat.

¹¹⁰ *enviscada:* enteneu 'untada de vesc', substància enganxosa.

¹¹¹ *empanades:* enteneu 'amb plomes', del verb 'empenar' ('posar empena o plomes a les armes llançadisses', *DCVB*, s.v.); del llatí 'formidatis' ('tipus de caça on s'espanta els animals amb una corda i es busca la desbandada', *Met.* XV.475).

¹¹² *per Pictàgoras:* de l'italià 'dalla legge che tenea Pittagora' (2001: 688), que no té el llatí.

¹¹³ *que havia dexat Ròmul:* afegit del català, no present en llatí ni en italià.

¹¹⁴ *Egèria:* es tracta de la camena consellera del rei Numa; de l'italià 'Madonna Eggeria' (2001: 688), nom no present en llatí.

que fon vell, ensemps dexà lo regne e la vida, essent la sua mort plorada dels pobles ygualment y dels patricians, acompanyats en tal dol de totes les matrones, entre les quals no era Egèria, muller del que ploraven, perquè, essent mort lo marit, en la vall hericina¹¹⁵, {130b} sots la ombra d'espessos
 5 arbres, ab crits y plors torbave los misteris sagrats de la verge Diana. O, quant sovint les nimfas d'aquell bosch y dels estanys veïns, pregant, la amonestaven a dexar semblant dol! Quant sovint li dix plorant lo fill del gran Teseu¹¹⁶:

—Posa temprá¹¹⁷ al plànyer, o graciosa nimfa, que la tua fortuna no és sola de plorar. Mira als cassos dels altres, semblants e pijors que no los que
 10 sostens, e minvaran los anuigs que't turmenten. Ja no pogués l'aximpli meu levar-te la dolor, axí com pot!

»Si parlant ab altres, per ventura és vengut a les vostres orelles Ypòlit¹¹⁸, condemnat per frau de la madrastra, ab la falça creensa de son pare ésser tornat aquell en vida, vos serà maravella y a penes bastaré en donar-ho a creure, però yo só aquell. La filla de Paciffe¹¹⁹ en temps passat en va temptà de conduir-me en tacar de leig crim lo lit de mon pare, e dix que yo volguí lo que ella volia, voltat l'orde del crim. Fuy lensat sens culpa per mon pare de la ciutat de Atenes, e per por que yo no descobrís lo ver, o per dupte de la
 20 offensa que havia rabuda de ésser axí sensa raó lançat, condempnà a mort mon pare lo meu cap per prechs de sa muller, ma cruel enemiga. Ab lo carro fugint, tirave la via de Phitea¹²⁰, ja palcigant¹²¹ los meus cavalls les ribes de Coríntia, quant la mar començà ab fúria de créxer, parent als ulls de tots que aquella, faent arch, inflava a manera de coll. Paria'ns oir del mig de aquella mar inflada mugits com de brau torro¹²² e no tardà que, fenent¹²³, se veé exir de la
 25 mar un gran toro molt brau, ab faréste- {130c} gues banyes portant, dels pits amunt sobra l'aygua, vomitant per les narils e boca grans golades de aygua. Axí venia, tenint la nostra via, quant lo cor de tots mos companyons estave espantat, mirant-lo yo sens por, content del meu exili. Los meus cavalls cruels devés la mar seguiran-lo, arisant les orelles. Torbats per por del toro
 30 monstruós lancen lo carro per les roques. Yo en va m'esforsi ab la regne retenir los frens, blanquejant per la scuma lançada de lurs boques e, tirant-me atràs, treballava tornar aquells arrera. E no crech la ràbia dels cavalls hagués bastat per a sobrar mes forces, sinó que, romput lo pern del carro e desfent-se en peces, yo caiguí, tostemps retenint les regnes los meus membres. Véreu les
 35 entràmenes mies quasi vives ésser tretes del cors, los membres trocejats: part d'èls restaven en les roques, les altres parts tenint-se ab lo cors. Los ossos resonaven, farint aquelles pedres. Véreu la ànima cansada espirar, neguna part del cors podia ésser per los ulls coneguda, una general nafra ocupant-les a totes. No gosareu ne poreu, atribulada nimfa, los vostres mals acomparar als
 40 nostres! Yo viu los escurs regnes e mullí lo meu lacerat¹²⁴ cors en l'aygua del riu de Flegeton, e fins vuy fóra entre los morts si no'm fos estada la vida restituïda per l'art e medecines del savi fill de Apollo¹²⁵; la qual vida, pus ab

6 la] lo || 8 plànyer] plauyer || 9 dels] del || 10 minvaran] minuara || 31 retenir] reteri. *Amb una titlla de nasal damunt la segona e.*

¹¹⁵ *hericina*: llegiu 'aricinia, d'Arícia', ciutat del Laci, avui *Ariccia*.

¹¹⁶ *lo fill del gran Teseu*: en referència a Hipòlit.

¹¹⁷ *tempra*: enteneu 'moderació' (*DCVB*, s.v. *trempe*).

¹¹⁸ *Ypòlit*: llegiu 'Hipòlit', fill de Teseu i d'Hipòlita, de qui s' enamorà Fedra.

¹¹⁹ *La filla de Paciffe*: enteneu 'la filla de Pasífae', en referència a Fedra.

¹²⁰ *Phitea*: del llatí 'Pitheam (...) Troezena' ('la Trezè pitea', *Met.* XV.506). Alegre ha traduït recentment 'Phitea' en comptes de Trezè; vegeu nota anterior *Prop de Phitea és lo munt de Trosena* (TF XV.3).

¹²¹ *palcigant*: enteneu 'trepitjant'.

¹²² *torro*: llegiu 'toro'.

¹²³ *fenent*: enteneu 'obrint-se'.

¹²⁴ *lacerat*: enteneu 'estripat'.

¹²⁵ *savi fill de Apollo*: en referència a Esculapi.

força de grans herbes, malgrat de Plutó, haguí rabuda, Diana, perquè ab la granesa del rabut benefici no mogué los mirants {130d} a enveja, me cobrí d'espès núvol; e perquè fos segur e mirat sens tembra algun mal, cresqué la mia edat, mudant-me la semblança. Gran estona estech duptant si-m portara en
 5 Dólon¹²⁶ o en Cret; en la fi, dexant los dits dos lochs, me aportà ací, levant-me ensemps ab les coses ja dites lo nom qui-m podia fer racort dels cavalls, dient-me: “Tu, qui eres Ypòlit, seràs dit Vírbio¹²⁷!” De aquella hora ensà estich en aquest bosch, un dels menors déus, sots la verge Diana.

No bastàran, emperò, los mals d'altre hoïts, minvar lo dol de la nimfa
 10 Egèria, qui ageguda a les faldes del munt estave estillant vives làgremes, fins que, moguda a pietat, la germana de Febo féu una font gelada del seu cors, mudant los membres de aquella, aprimats, en aygües eternals.

CAPÍTOL SISÈ, TRACTANT LA CONVERSIÓ DE LA GLEBA DEL CAMP DE ETRÚRIA EN TAGES, E DE LA LANSA DE RÒMULO EN ARBRE, AB LO NAXIMENT
 15 DELS CORNS EN LO FRONT DE CIPO

La nova maravella de Egèria convertida en font tocà totes les nimfes, e Ypòlit, no altrament de veure tal novitat se meravellà que en temps passat se era meravellat un laurador, mirant enmig dels camps tirenos una gleba levar-se, e dexada la forma de la terra, transformar-se en home, revelant ab sa boca
 20 los secrets per a venir dels fats. Los poblats de a- {131a} quell loch li digueren Tages¹²⁸ e fon lo primer qui als pobles de Etrúria denuncià lo que era per venir. Axí-s meravellà Ròmulo, tenint ferma la lança en lo munt Palatino, quant viu aquella en un punt cobrir de verdes fulles e metre noves rael. Ja no tenia ferro l'asta d'aquella lança, mes, feta novell arbre, ab les branques
 25 spesses dava ombra plasant als qui meravellats venien per a veure'l. Axí fon Cypo¹²⁹ posat en maravella, quant primer viu los corns nàixer en lo seu front. Mirant-se en l'aygua Cypo viu novament en la seu front dos corns, e, primer no creent a sos ulls, estimà ésser aquells enganats per falça representació. Alsà
 30 les mans al front e tocà ab aquelles los que havia vists, e, dexant de enculpar sos ulls, aturat estigué. Y passejant coronat d'aquells corns com sol lo vencedor venir de l'enemich vensut, alsant los ulls al cel axí digué:

—O, déus celestials, vullau-me descobrir què significa aquesta maravella, si manassa mort o dan a la pàtria e al poble de Quirino, o al meu cap!

E sobre los altars enramats posà odorants sacrificis per aplacar los déus,
 35 escampant ab grans taces sobre lo foch la licor dels preciosos vins, sercant en les tremoloses entràmenes¹³⁰ de les ovelles mortes lo significat del nàixer d'aquells corns, les quals, pus hagué ensemps mirades lo endevinador de la gent de Tirrènia, viu en aquelles revelació de grans coses, mes no clares, e, pus hagué alsat la regirada vista dels budells de les bèsties, mirant los corns de
 40 {131b} Cipo, saludant-lo li dix:

¹⁴ ETRÚRIA] etruira. *A partir de la forma de l'índex de l'incunable* (cf. TF Taula) || TAGES] rages. *Esmena d'acord amb el llatí 'Tagen' (Met. XV.558), l'italià 'Tage' (2001: 692) i el 'Tages' de la Taula* || ²¹ Etrúria] etruira. *A partir de la forma de l'índex de l'incunable* (cf. TF Taula) || ³⁹ alsat] al / sant.

¹²⁶ *Dólon*: enteneu 'Delos'.

¹²⁷ *Vírbio*: enteneu 'Virbi', divinitat que tenia el seu culte a Arícia, identificada amb la reencarnació d'Hipòlit.

¹²⁸ *Tages*: personatge etrusc d'origen misteriós, va introduir entre els seus l'art de l'endevinació.

¹²⁹ *Cypo*: enteneu 'Cipus', general romà defensor de la República. Quan tornava victoriós d'una campanya, en mirar-se a les aigües d'un riu, veié que li havien sortit banyes. Un àgür li revelà que quan entrés a Roma seria coronat rei. Cipus, tement no complir com a rei correctament, es negà a entrar a la ciutat. Vegeu Parramon (1996: 51).

¹³⁰ *entràmenes*: enteneu 'entranyes'.

—Déus te salve, gran rey! Teu és, Cipo, y dels teus aquest loch. Tots los castells de Làcio seran sots los teus corns. Espatxa, romp la triga, entre en les portes ubertes. Cuyta, pus ho volen los fats; per ço que, dins Roma entrat, seràs rebut per rey, usant tu y los teus eternalment lo ceptre.

5 Tornà Cipo arrera lo seu peu, voltant la cara de mirar los murs de la ciutat, dient:

—Luny e molt luny facen los déus de mi lo complir de tal sort! Cosa molt més justa serà yo viure en exili que si en lo Capitoli era mirat per rey.

E tantost féu cridar lo sanat y lo poble defora la ciutat, e ab los corns cuberts de fulles de lorer estigué circuit de tots los cavallers e senadors de
10 Roma, e pregats los déus antichs, primer seguint lo seu costum:

—Assí ha un digne, lo qual, si vosaltres no lançau de tota la ciutat, serà fet vostre rey. Qui sia ell vos diré ab senyals sens publicar son nom. Aporta corns entorn del cap aquell, qui, segons diu lo adevinador, si entra dins la ciutat de
15 Roma, serà senyor del poble. Ja podia entrar per les portes ubertes, mes yo he desviat, posat que negú de vosaltres sia ab ell més acostat que yo. O, Quirites, vedau en aquell lo entrar de la ciutat, o, si n'és digne, ligau-lo ab forts cadenes, o ab mort imposau total fi a la por de la successió de aquest tiran que promètan los fats.

20 Tal so fon sentit del murmur del poble, qual fer acostuma un pinar ferit per lo bufar del vent, o les ones quant són de luny sentides; y entre la confusió de tantes {131c} fon una veu hoïda de comú:

—Qui és aquell?— mirant los uns als altres en lo front.

E a ells, axí arremorats, tornà Cipo a dir:

25 —Lo que sercau és enmig de vosaltres!

E levant-se la corona del cap, mostrà los dos corns, novament nats en son front. Tots calaren los ulls e, planyent, miraren contra lur voluntat lo cap digne de mèrit, e, no consentint aquell estar més sens honor, lo tornaren cobrir de la verda corona. E los antichs patricians e-l poble, per retre dignes gràcies a Cipo de no ésser volgut entrar en la ciutat, donaren defora tanta terra com pogué
30 circuit ab un parell de bous junyits del matí fins al vespre, e més dos corns daurats, referint la mirable bellesa dels de Cipo, esculpíran en lo portal de Roma per eterna memòria.

35 CAPÍTOL SETÈ, TRACTANT COM ESCULAPI, PORTAT DE EPIDÀURIA EN ROMA, LEVÀ LA PESTILÈNCIA

O, muses, deïtats tostemp presents al treball dels poetes, perquè vosaltres ho sabeu y no us engana la longesa del temps, vullau-me revelar d'on ni per qual raó en la ciutat de Ròmulu vingué a ésser colt Esculapi¹³¹, tenint lo temple en la isla que enmig de la ciutat circueix lo noble riu de Tíber¹³².

40 En temps passat la cruel pestilència havia corromputs los {131d} ayres de Ytàlia, e los cossos dels hòmens, descolorits e grochs, morían consumats de aquella malaltia; e veent que negun esperiment valia, ne l'art de algun metge, a curar los malalts, recorrent a divinal ajuda, trameteren a Délfon, al temple de Apolho, pregant aquell que ab salut volgués socórrer lur misèria e posar fi als
45 mals de la ciutat de Roma. Lo loch, ab lo lorer y ab la aljava de pintades sagetes que'n lo costat penjave del gran Febo, tot ensemps tremolà, e detràs la cortina, de molt dintra fon hoït lo so de tal resposta, somovent a por los qui eren presents:

50 —O, romans, lo que ací demanau en loch més prop podíeu demanar; y encara deveu en loch més prop anar, per ço que per minvar lo vostre plor no

24 ells] elles || 37 longesa] longsea.

¹³¹ *Esculapi*: de l'italià 'Esculapio' (2001: 696), mentre que el llatí té 'Coroniden' ('el fill de Coronis', *Met.* XV.624). Esculapi és fill de Coronis i d'ApoHo.

¹³² *la isla que enmig de la ciutat circueix lo noble riu de Tíber*: en referència a l'illa tiberina.

haveu mester Apol·lo, mes son fill Esculapi. Anau a la bona hora a demanar la salut a mon fill.

E pus hagué lo savi sanat¹³³ cobrada la resposta del déu, entrametent-se en qual ciutat era colt lo jove fill de Febo, trameteren alguns qui navegant
 5 sercassen aquell en l'isla de Epidàuria¹³⁴. Los quals embaxadors, pus foren arribats al port que desijaven, explicaren al consell dels nobles de Grècia la causa de lur venguda, pregant-los que·ls donassen lo déu per qui finàs ab la sua presència la mortaldat dels pobles de Ausònia. Donen los grechs en diversos parès, estimant los uns no ésser cosa justa en tal necessitat negar
 10 ajuda ha gent tan apressada; molts dèyan que era millor retenir-se aquell e no dar a altre lo qui a ells feya de tal mal quitis¹³⁵, {132a} persuadint per res no ésser dat als romans Esculapi. E mentre que duptant debatían, la nit asombrà tota la terra e lo déu Esculapi en somni aparech a l'embaxador romà, semblant en aquell que·l mirave tal com sol estar dintre lo temple, tenint en la mà
 15 esquerra un bastó, adobant-se ab la dreta los cabells de la barba, lançant tals veus del plaent pits:

—No duptes¹³⁶, noble embaxador¹³⁷, dexa la por a part, yo me n'iré ab tu, dexant lo nostre temple. Mira bé la serpent qui puja per aquest meu bastó, pare esment en ell¹³⁸, perquè·l conegues. Yo·m transformaré en ell, però seré major,
 20 tant quant deuen los déus celestials pendre cossos majors.

Acabant tals raons ensemps desparegueren lo somni y lo déu. A la fuyta del somni seguí lo clarejar del dia, e, lançades per l'alba les esteles del cel, incerts los grechs del que devien fer, se ajustaren tots al temple del déu que·ls romans demanaven, pregant aquell que·ls volgués amostrar ab senyal dat del cel en
 25 qual temple li pleÿa més aturar. A penes hagueren tals raons acabades quant lo lur déu, transformat en serpent, aportant cresta d'or en lo cap, començà lançar ciscles, movent ab la venguda sua lo temple ab los altars de aquell, e, dreçant-se sobre los pits, en lo mig del temple se aturà, girant los ulls foguejants a totes parts. Lo poble s'espantà e lo cast sacerdot, portant los blanchs cabells
 30 cenyits de una bena, conexent-lo cridà:

—Lo déu és! Lo déu és! Pregau-lo ab lo cor e ab lengua tots los qui sou presents! {132b} O, molt bell, útilment sies vist ajudador del poble, colent tos sacrificis!

Quants éran en lo temple adoraren la sua deïtat e ab doblades veus referiren
 35 lo dir del sacerdot. Los romans ab pensa y ab veus prestaven al déu la deguda honor, qui, consentint rebra tal obsequi d'aquells, brillant tres vegades la lengua lançà tres grans siulets, y, caminant ab clars passos, girà detràs la cara, mirant los antichs altars que havia a dexar, saludant la sua casa pròpia, el temple per ell ja habitat. De aquí caminant passave los carrés enramats fins
 40 que fon en lo port, a on se aturà. Mostrant de dexar ab plasant cara lo seu antich offici e la gent qui·l seguia, posà lo cors en la nau de Ausònia. Sentí tantost lo pes e fon la nau carregada del déu. Alégran-se los romans, e fet en les ribes de Grècia sacrifici d'un toro, sòltan les cordes tortes de la nau coronada. Lo vent ab suau bufament empenyia la nau, y lo déu Esculapi,
 45 assegut en la popa, mirave ab lo coll revoltat les ones com trencaven. Faent via la nau e navegant ab vent trempat¹³⁹ per la mar Jònia, al sisèn jorn, al

¹ Esculapi] eseulapi || 46 Jònia] on ia. Sense la primera lletra impresa i amb un espai entre la n i la i.

¹³³ *sanat*: llegiu 'senat'.

¹³⁴ *Epidàuria*: enteneu 'Epidaure', nom de diverses ciutats, especialment de l'Argòlide, amb un temple famós d'Esculapi, avui *Palea Epidavros*.

¹³⁵ *quitis*: enteneu 'lliures, salvats'.

¹³⁶ *duptes*: enteneu 'temis'.

¹³⁷ *noble embaxador*: afegitò del català, no present en llatí ni en italià.

¹³⁸ *ell*: referència a la serp, aquí referint-s'hi en masculí, *sc.* 'el serpent'.

¹³⁹ *trempat*: enteneu 'moderat'.

transpuntar de la alba, tengueren les ribes de Ytàlia, passant los temples latins, fets nobles per la deessa Juno, dexant Iapígia¹⁴⁰ e las ribes de Silha¹⁴¹, e ab força de rems les rochas de Anphrísia¹⁴², Selèmpnia¹⁴³, Plenúrio¹⁴⁴, Caulona¹⁴⁵ e Narísia¹⁴⁶, vencent ab força de pròsper navegar lo estret de Sicília e lo cap de Peloro, casa del rey Èolo¹⁴⁷, tirant la via dels metals de Teumèsia¹⁴⁸ y de Leucària¹⁴⁹; passant les {132c} roses del Pesto¹⁵⁰ tèbeu¹⁵¹, passaren la Cabrayra¹⁵² e lo cap de Minerva¹⁵³, Sorrento¹⁵⁴ e los colls a on naixen les palmes, la ciutat de Hèrcules e Partònope¹⁵⁵, nada en repòs. De aquí passaren los temples de Suma¹⁵⁶, on era la Sibilla, les caldes fonts de Baya¹⁵⁷ e lo mont de Literno¹⁵⁸, ab lo riu de Vulturno¹⁵⁹, escorrent ab arena, e Sinuesa¹⁶⁰, a on se troben espesses, blanques serps, e les aspres Minturnes¹⁶¹, e la casa de Antífates¹⁶², Tinchas¹⁶³ cenyida de pentanós estany, e la terra de Circes ab lo espès ribatge d'Ancona¹⁶⁴. Fins ací ab govern de les veles los mariners conduhiren la nau, e perquè lo temps se enaspria, acostant-la en terra, lo déu devallant, caminant per la terra, desplegave las voltes de sos plechs; e ntrà a visitar lo temple de son pare.

E la mar reposada, tornà en la nau; dexant aquell recolçat en la popa, navegà fins ha Hòstia, a l'entrada del Tíber, a on la multitud de les dones y hòmens de Roma li isqueren a l'encontre, saludant lo déu ab crits de alegria, e a la sirga¹⁶⁵, ab professó, pújan la nau per la aygua amunt, fumant per odorants

10 Literno] literno. *Amb una marca feble damunt la i, potser una titlla.*

¹⁴⁰ *Iapígia*: nom grec d'Apúlia i Calàbria.

¹⁴¹ *las ribes de Silha*: de l'italià 'le contrade della (...) dea Scilla' (2001: 699), mentre que el llatí té 'Scylaceaque litora' ('les costes d'Escillèum', *Met.* XV.702), en referència al promontori de la Calàbria. Alegre tradueix de l'italià i, per tant, es refereix a Escilla de Messina.

¹⁴² *Anphrísia*: enteneu 'Amfissa', promontori al sud d'Itàlia, avui *Locri Epizephyrii*.

¹⁴³ *Selèmpnia*: enteneu 'Celènia', cingles.

¹⁴⁴ *Plenúrio*: enteneu 'Plemmírium', promontori prop de Siracusa; de la variant llatina 'Pleniriumque', testimoniat per *Ciof. i Alius Vatic.* (Jahn 1823: 1029).

¹⁴⁵ *Caulona*: enteneu 'Cauló, Caulònia', ciutat de la costa oriental del Brútium.

¹⁴⁶ *Narísia*: llegiu 'Narícia', altre nom de la ciutat de Locros, al sud d'Itàlia.

¹⁴⁷ *Èolo*: enteneu 'Èol', déu dels vents; del llatí 'Hippotadaeque' ('de l'Hipòtades', *Met.* XV.707), en referència a Èol.

¹⁴⁸ *Teumèsia*: enteneu 'Tèmese', ciutat del Brútium famosa per les seves mines de coure.

¹⁴⁹ *Leucària*: enteneu 'Leucòsia', petita illa del Tirrè, prop de Pèstum, avui *Licos*; de la variant italiana 'Leucariam', present en força còdexs de l'edició de Jahn (1823: 1030), mentre que l'italià no tradueix aquesta illa.

¹⁵⁰ *Pesto*: enteneu 'Pèstum', ciutat del nord-oest de la Lucània, cèlebre pels seus roserars.

¹⁵¹ *tèbeu*: enteneu 'tebi'.

¹⁵² *Cabrayra*: enteneu 'Caprees', illa prop de la costa de la Campània, avui *Capri*.

¹⁵³ *lo cap de Minerva*: cap a la península de Surrèntum.

¹⁵⁴ *Sorrento*: enteneu 'Surrèntum', ciutat de la Campània, avui *Sorrento*.

¹⁵⁵ *la ciutat de Hèrcules e Partònope*: referència a Nàpols; el canvi vocàlic en 'Partònope' també es dóna en el nom 'Penòlope'. Vegeu *Índex de noms*.

¹⁵⁶ *Suma*: enteneu 'Cumes', ciutat costanera de la Campània i colònia de Calcis, on habitava la Sibilla.

¹⁵⁷ *Baya*: enteneu 'Baies', estació balneària de la Campània, prop de Cumes, avui *Baia*.

¹⁵⁸ *Literno*: enteneu 'Litern', riu situat a prop de Litèrnum, ciutat costanera de la Campània, avui *Literno*.

¹⁵⁹ *Vulturno*: enteneu 'Volturn', déu-riu venerat a Roma.

¹⁶⁰ *Sinuesa*: llegiu 'Sinuessa', ciutat de la costa del Laci.

¹⁶¹ *Minturnes*: ciutat del Laci, a la desembocadura del Liris, prop de l'actual *Minturno*.

¹⁶² *la casa de Antífates*: Antífates és el rei dels lestrígons; la ciutat és l'actual Fòrmies, a la via Àpia, entre Roma i Càpua.

¹⁶³ *Tinchas*: enteneu 'Tracas', altre nom de Tarracina, ciutat costanera del sud del Laci, avui *Terracina*.

¹⁶⁴ *Ancona*: enteneu 'Anci', ciutat del Laci, avui *Anzio*, amb un famós temple a la deessa Fortuna.

¹⁶⁵ *a la sirga*: per 'sirga' enteneu 'corda llarga amb què estiren una embarcació per fer-la anar d'una vorera a l'altra d'un riu, per fer-la caminar contra corrent' (*DCVB*, s.v.); per 'a la sirga' enteneu 'a contra corrent'.

encensos los altars, per orde posats a una part e altre de les ribes del riu; los coltells se escalfen en degollar los bous del sacrifici. E ja era entrat en la ciutat romana, cap de tot l'univerç, quant la serpent se alçà, pujant lo coll, en la alta de l'arbre¹⁶⁶ de la nau; mirà qual part de la ciutat fóra per ell més deguda posada. En Roma és un loch que se nomena «Ysla», a on lo riu se parteix en dos parts eguals, daxant enmig la terra, en lo qual lo serpent fill {132d} de Febo, de l'arbre devallant, se aportà, e, cobrada la forma de déu celestial, portant salut a la ciutat de Roma, imposà fi als plors.

CAPÍTOL VUYTÈ, TRACTANT LA MORT E DEÏFICACIÓ DE JÚLIO CÈSAR AB
10 MOLTES LAORS DE AUGUSTO, SON FILL

Esculapi, estranger, vench a ésser colt per déu en los temples de Roma, mes Cèsar, noble en guerra y en pau, és déu en la sua ciutat. Aquest fon convertit en novella cometa, no més per les guerres finides ab triumphos o per les coses familiars bé regides en pau, que per mèrits de son fill excellent,
15 perquè entre totes les obres de Cèsar la major és ésser pare de tal fill. No és més haver vençuts los de la Gran Bretanya e haver navegades les vencedores naus per lo gran riu del Nilo, o haver ajustats a l'imperi romà los múnidas¹⁶⁷ rebelles, Ciníphéo¹⁶⁸ e Iuba¹⁶⁹, e la mar inflada per lo rey Mitridates¹⁷⁰, que haver engendrat tant gran home. Ab lo qual los déus celestials granment han
20 favorit lo món, dant-li tal regidor.

E per ço que no fos fill de pare mortal, fon lícit que Cèsar en déu fos transformat, lo que veent la mare de Eneas, viu la trista mort ésser aparellada y moure's contra Cèsar les conjurades armes de Càssio e Bruto¹⁷¹. Tota descolorida axí deya ab congoxada veu a cascun déu que devant {133a} li venia pasejant per lo cel:

—Mira ab quanta força los aguayts¹⁷² contra mi se aparellen, mira ab quants engans aquell sol cap que'm reste de la sanch de Yulo treballen de matar. Yo sola seré tostemp estimulada de congoxades àncies? Ara me espanten los colps de Diomedes dreçats contra mon fill, ara'm confonen les
30 muralles derrocades de Troya mal defesa, après só forçada mirar ab gran temor Eneas, combatut per la mar e per largues errós, entrar en les infernals cases e combatre ab Turno, o a dir veritat, ab la deessa Juno! Mes, per què vull yo ara recordar los dans antichs de mon noble linatge? La present por me leva del recort tot lo que és passat. No veeu les espases cruels contra mi afilades?
35 Jo us prech que vullau aquelles desviar, fent cessar tan gran mal, y no consentau que sían apagats los fochs de Vesta per mort del sacerdot.

Ab tals paraules lançades per lo cel, la congoxada Venus mogué los déus a pietat, los quals, posat que no·ls sia permès de rompre los antichs decrets de les germanes, daren senyal del plant que devia venir, fent resonar les armes
40 sota·ls núvols negres. Espantables trompes e veus de agres corns foren del cel oïdes. La trista ymage del sol dave la lum escura a la terra solícita. Falles de foch foren vistes sovint enmig de les esteles, e sovint foren vistes ploure gotes de viva sanch. La estela de Lucífer se mostrave tota de sanch sullada, e·ls carros de la luna. En mil lochs lo maleyt musol fon {133b} hoït que cantava, e
45 en mil lochs veren plorar lo vori, del mig dels sagrats boschs¹⁷³ se diu foren

¹⁶⁶ *l'arbre*: enteneu 'pal o màstil de la nau'.

¹⁶⁷ *Múnidas*: enteneu 'Númides', habitants de Numídia, exceHents genets.

¹⁶⁸ *Ciníphéo*: traducció errònia del llatí 'Cinyphiumque' ('el del Cínips', *Met.* XV.755), referit al rei Iuba. El Cínips és un riu de Líbia i, per extensió, el nom designa allò libi o africà. El català ha traduït un adjectiu llatí per un antropònim, afegint un nom no present en l'original.

¹⁶⁹ *Iuba*: rei de Numídia partidari de Pompeu.

¹⁷⁰ *Mitridates*: nom de diversos reis del Pont.

¹⁷¹ *Càssio e Bruto*: referit a 'Gai Cassi Longí i Dècim Juni Brut Albí', assassins de Juli Cèsar.

¹⁷² *aguayts*: enteneu 'paranys'.

¹⁷³ *lo vori*: és a dir, les estàtues de marfil dels temples.

hoïdes paraules manaçants. Algun mal negun sacrifici litava¹⁷⁴, e les artèries dels animals tallats mostraven grans remors ésser aparellades, mirant un cap d'ome tallat enmig de les entràmenes. Entorn del temple y del palau de Cèsar, en la nit udollaven los cans, e diu-se que les ànimes de l'infern exiren
5 passejant per la nostra ciutat, per espant somoguda.

Ne per tals amonestaments pogueren vençre los déus los aguayts dels fats per a venir. Los coltells amagats són portats en lo temple, e no plagué als conjurats degun loch de la ciutat per executar aquesta malvestat, sinó la cort. La gran Venus, a tal hora batent-se ab dues mans los pits, se esforçà cobrir
10 aquell de núvol, axí com cobrí en temps passat Paris, levant-lo dels ulls de Manalau, y com defensà a Eneas dels cops de Diomedes. E mentre pensave en tals coses axí li començà Júpiter a parlar:

—O, cara filla, e vós sola pensau tenir poder de remoure lo insuperable fat? Si entrau en la casa de aquelles tres germanes qui regeixen los fats veureu les
15 taules de aram, ab ferro esculpides, qui no temen lo cós ne la ira dels lamps o alguna roïna, segurs y eternal. Veureu esculpits en un fort diamà¹⁷⁵ los fets del vostre linatge, los quals yo he legits. E perquè bé-m recorden¹⁷⁶, per ço que no ignoreu lo que ha de venir, vos comptaré aquells. Aquest per qui treballau ha ja com- {133c} plit son temps e los anys que devia viure sobre la terra. Vós
20 y son fill fareu que serà collocat en lo cel e honrat en los temples, lo qual, hereu del nom del pare e venjador de la mort de aquell, rebrà en ses batalles gran favor de nosaltres: vençuts, los murs de Mòdena¹⁷⁷ demanaran la pau, Parsàlia¹⁷⁸ sentirà les forces de aquest e los camps de Emàsia¹⁷⁹ altra volta se mullaran de sanch. Ajustarà aquest ab sos fets gran nom a les mars de Sicília,
25 e la egipciana muller del duch romà, no prou assegurada, caurà per mort, havent debades manaçat que'l nostre Capitoli servirà a la sua Egipta. Mes, per què-m vull yo ara detenir en comptar les gents bàrbares poblades de la una mar Oceana a l'altre? Tot quant sosté la habitable terra serà del fill de Cèsar. La mar axí mateix serà sots son poder. Aquest, après d'aver pacificat les
30 terres, girarà lo seu ànimo als drets civils, essent justíssim componedor de leys, mostrant ab son eximpli moltes bones costumes, mirant en la edat de sos néts venidora, provehirà en tot lo necessari, mirarà lo fill nat de la verge santa¹⁸⁰ per on no tindrà cura de exalçar lo seu nom e no serà posat entre les esteles del cel, fins que ab anys en aquelles yguals, haurà complit son cós. La
35 ànima de Júlio Cèsar, si vols, trau-la del cors nafrat e muda-la en estela, per ço que, fet déu de la casa celestial, tostempis pugam mirar lo nostre Capitoli.

A penes acabave Júpiter tals paraules que la santa Venus, devallada del cel, entrà en lo se- {133d} nat, no vista per algú. Prenent la fresca ànima dels membres del seu Cèsar, no comportà aquella ésser resolta en l'ayre, mes pujà
40 alt entre les esteles. E mentre la portave, sentí aquella pendre lum y encendre's, dexà-la e viu que alt volant fon feta ab larchs cabells cometa

1 litava] litana || 7 amagats] amagts.

¹⁷⁴ *litava*: enteneu 'purificava amb bons auguris'; del llatí 'litat' ('sacrificava amb bons auguris', *Met.* XV.794), que l'italià no tradueix.

¹⁷⁵ *diamà*: enteneu 'diamant', en el sentit d'acer; del llatí 'adamante' ('amb acer', *Met.* XV.813).

¹⁷⁶ *bé-m recorden*: enteneu 'bé em vénen a la memòria'.

¹⁷⁷ *Mòdena*: ciutat de la Gàllia cisalpina.

¹⁷⁸ *Parsàlia*: enteneu 'Farsàlia'; regiò de Farsal, a la Tessàlia Ftiòtide, on Cèsar vencé Pompeu el 48 a.C.

¹⁷⁹ *Emàsia*: enteneu 'Emàtia', territori de Macedònia, aquí referit a Filipos.

¹⁸⁰ *lo fill nat de la verge santa*: en el comentari a aquest passatge, l'italià té 'l'avenimento de Cristo, el quale in quello tempo nacque della Vergene Maria' (2001: 710), mentre que el llatí té 'prolem sancta de coniuge natam' ('el descendent nascut d'una esposa sagrada', *Met.* XV.836), referit a Tiberi, fill de Lívia. La interpretació d'Alegre s'apropa més a la que es troba en el comentari *Allegorie* de Bonsignori que al sentit que trobem en Ovidi.

resplandent en lo cel, de on, mirant los grans actes del fill, confessa aquells ésser majors que ls seus, alegrant-se de ésser per ell vençut.

Lo fill, per bé que no consenta ses laors ésser a les del pare preferides, la fama, liberta e no sotsmesa a neguns manaments, contra sa voluntat aporta lo seu nom més alt que de son pare. Axí los títols del noble Agamenon passen als
5 de Hatreu, axí Theseu vencé lo valer de Egeu, y de Pelleu, Achilles; mes per usar de eximplis pus propis e yguals, axí Saturno és fet menor de Júpiter, perquè té son fill lo govern dels celestials regnes, e lo fill de Cèsar egualment senyoreja las tres parts de la terra.

10 E per ço a vosaltres, o déus companyons de Eneas, a qui lo ferro e lo foch féran camí, exint de Troya, endrece yo mos prechs, a vosaltres e a tots los déus de la ciutat romana. Y a tu, Març, pare de l'invictíssim Quirino, a tu, Vesta, sagrada en la casa de Cèsar, y a tu, Febo, son singular amich; a tu, Júpiter, colt en los temples de les torres tarpeas¹⁸¹, ensemps ab tots los déus acostumats e
15 lícits de invocar als poetes. A tots deman en gràcia que sia tart, e més tart que-l terme de ma vida, aquell jorn que serà Cèsar August collocat en lo cel, el món dexat; essent {134a} absent, haurà a favorir¹⁸² los prechs de sos devots.

CONCLUSIÓ DE LA OBRA PRESENT

Ja és venguda a la fi desijada la mia present obra, la qual no poran destruhir
20 lo ferro ne lo foch, ni la antiquitat devoradora la porà consumir. Quant vendrà aquell dia, esperat ab espant, no tenint algun dret sinó sobre lo cors, fenesca a son plaer lo espay de ma vida, que, ab la millor part de mi, serà portat sobra lo cel lo meu nom indelible e seré legit per la boca dels pobles en totes les províncies sotsmesas al poder dels romans, vivint en tots los setgles
25 eternalment ma fama, si res de veritat ha en lo dir dels poetes.

ACÀBAN LOS QUINZE LIBRES DE *TRANSFORMACIONS DEL POETA OVIDI*

1 confessa] cofessa || 12 romana] romada || invictíssim] inuitíssim || 26 QUINZE] quize || TRANSFORMACIONS] transfomacions.

¹⁸¹ *tarpeas*: enteneu 'de Tarpeia', en referència a la noia que, segons la llegenda, lliurà la ciutadella de Roma als sabins.

¹⁸² *haurà a favorir*: enteneu 'afavorirà'.

{264c} SUPPLICA LO LIBRE A LA ILLUSTRÍSSIMA SENYORA DONA JOHANA DE ARAGÓ, SA SENYORA, CONTRA LOS DECTRACTÓS

Pensava, ilustríssima senyora, aquell qui més la mà en fer-me conegut entre los catalans, que la favor del nom de vostra senyoria fóra complit escut
5 contra los envejosos. E axí, desanciàt, no sol me dexà anar entre alguns, mes novament estampat entre les mans de molts. Per cambres y studis, e lo que és pijor, de tals que no se entenen só reprès y maldit, perquè les culpes de qui-m dóne lo nom e lo ésser entre los llibres, tornen en desestima mia.

E com puch yo hoir ab paciència les raons de aquells que maldien la
10 presumpció sua, per haver volgut, scrivint, metre's en lo grau que per molts avançats en edat e scència¹ és duptat e reverit²? Altres, totes coses desestimant, afermen no ésser res trelladar de una lengua en al- {264d} tra, e com sia lo per altre dit replicar en què les més vegades se muda la sentència en pijor sentiment, ans mereix reprenció que laor, majorment que les faules de
15 Ovidi no sol són traduïdes en passat en toscà, mes en castellà y per ventura en català, d'on se escusa lo treball y lahor, que, havent trelladat del metre latí, com diu, en alguna manera li seria deguda. Hix un altre agut dient: «Almenys pus trelladave hagués seguit la letra mot a mot, que és propi trelladar». E altres, presumint de molt entendre los llibres de Ovidi, dien no l'ha entès, que
20 molts passos gentils en cosas de amor, agudament e viva per Ovidi posats, com los versos presenten en molts lochs, e senyaladament en les històries o transformacions de Sèmele, de Sàlmacis e Biblis, ha posats sots silenci. Més hi à³! Dien altres, tenint lo cinquè loch les reprencions, que lo treball de Bocaci, en aquell digne libre, lum de tots los poetes, on clarament per arbres
25 ha tractat la genehologia de tots los déus antichs, ha aplicat assí en los quinze llibres que ha fet de allegoria. Qual reste yo en hoir tals raons dites, absent aquell qui sabria satisfacer a aquelles, sinó molt anujat! Calle, emperò, tement de ésser maltractat o esquinçat de aquells maliciosos. Mes, no podent ya comportar tan desigual injúria, he deslberat, per la present, suplicar la vostra
30 illustre senyoria que mane posar aquestes respostes mies en ma derrera carta contra les cinch impugnacions dites, per- {168bisa} què no passen axí sens pena de haver gosat, murmurant, inculpar a mi, qui sol, per ésser de aquella acceptat, meresch ésser honrat e tengut en estima.

A LA PRIMERA IMPUGNACIÓ

35 Als primers dóne yo per resposta que, si, ab aquell entendre que contra lo presumir del meu actor se mouen, miraven bé pertot, estimarian, seguint lo parer dels savis, lo oci viva mort e sepulcre de virtuts, per on escusarian en ell la culpa mal causada, als quals, no negant que per desig de laor, qui als virtuosos a bé obrar convida, à pres aquest treball, per ventura a lurs forces
40 soberga càrrega, per semblant aferme que ha atès en desviar los mals que lo estar desocupat atraça.

A LA SEGONA IMPUGNACIÓ

No se entenen los folls qui dien que trelladar no és cosa de estima y que
45 ans mereix reprehenció que laor, y menys saben què parlen dient que és ya trelladat lo libre de *Transformacions* en toscà, en castellà y en lengua catalana; e mostren no entendre los versos de Ovidi, los quals fins vuy no són vist

¹ Johana] o / hana || 43 No] *Amb la capital impresa en negatiu per error en la fabricació del tipus.*

¹ scència: llegiu 'ciència'.

² reverit: enteneu 'tingut en reverència' (DCVB, s.v. *reverir*).

³ Més hi à: enteneu 'i encara més'.

trelladats en alguna vulgar lengua. Bé és ver que en temps passat un Johan de Virgili, natural de Toscana, escriví en pro- {168bisb} sa latina, bé digne de aquell temps, la substància de les *Transformacions del poete Ovidi*. No he volgut dir la flor, perquè, com compendran los discrets legidors, és tal traducció composta de espines, dexant la multitud de odoríferes flors ab què lo nostre poeta ornà lo seu scriure, ajustant lo dit toscà ab les faules de Ovidi, trocejades, moltes allegories segons sa fantasia. De aquest latí gros fon tret lo que és en toscà, y del toscà no sol lo castellà mes uns quants llibres en català, traduïts del toscà en temps passat per lo noble don Francesch de Pinós. Totes aquestes traduccions no són ignorades del meu traduidor, qui ans que molts dels detractors sabessen confegir ne ajustar dos letres les havia ya vistes. E si pensàs no millorar-hi res, no y haguera tocat ni fóra entrat en treball voluntari, però ha seguit lo exempli del gloriós Jherònim, del gran còmich Tarensi y de aquell digne canceller de Florença Leonart Aretí, gran lum de nostra edat, que tots se són honrats de haver tralladats coses ya trelladades, los quals seguint lo meu traduidor no pense caure en culpa, ni yo, si no-l puch defensar del crim comú a ell y a tals hòmens. Per què, estime millor restar enculpat en companyia d'ells que loat per gent qui no se entén.

A LA TERÇA IMPUGNACIÓ

No són molt luny de la condició dels dalt anomenats aquells qui dien {168bisc} que en lo trelladar se devia seguir la letra mot a mot, perquè no sol lo metre latí és quasi impossible posar en vulgar prosa, seguint-lo com està. Mes la prosa imperfecta e fora de compàs se amostra tostemps que és seguida paraula per paraula, e los bons trelladors fins avuy, traent laor del que han trelladat, han sol mirat en seguir les sentències, perquè la lengua latina e les vulgars distintes, cascuna per si en lo seu ydioma té són propi estil, que passat en altra lengua, acostuma offendre les orelles discretes.

A LA QUARTA IMPUGNACIÓ

Mes, què diré als altres qui acúsan aquell de no haver entès los passos de Ovidi que ha dexats sens traduir ne aportar a lum? O incensats! E quants són més los passos de gran dificultat clarament e distincta que ha posats del metre latí en ma prosa vulgar, que los altres que jutjen, per no entendre, dexats en les històries de Biblis, de Sàlmacis e de altres semblants? Qual discret, mirant ab ull sens passió les raons de tals passos e lo insigne nom de la senyora a qui só endreçat, no loharà lo meu trelladador de més discreció que havent-los posats, pus és sens ells clarament deduïda la principal substància de les dites històries e resten sens offensa l'alt nom de ma senyora e les orelles castes?

{168bisd} A LA QUINTA IMPUGNACIÓ

Allegar-me han los derrers los llibres de Bocaci, sobre lo treball del qual se funda la part segona dels trenta llibres meus, lo nom del qual Bocaci no és en mi callat. E no comprenen que no deu ésser de ladre inculpat aquell qui's vest de roba coneguda e confesse que viu ab lo senyor de aquella. En açò ha atès lo meu trelladador que les moralitats e veritats de història, no sens dificultat texides e triades dels llibres de Bocaci, presentàs als vulgars ab auctoritat no sol del dit Bocaci, mes de aquells vint doctors que aporta aquell, a mescla d'altres, en lo seu digne libre. E per ço, molt sovint, parlant sant Agustí, Lectanci e molts altres dels vint, són posats grans pandectes⁴, traduïts dels

²⁰ No] *Amb la capital sense imprimir.*

⁴ *pandectes*: enteneu 'recopilacions dels escrits i opinions dels juristes romans, fetes sota la direcció de l'emperador Justinià' (*DCVB*, s.v.).

libres de aquells en lo moralitzar e declarar de les mies matàforas, cosa no sol escusada de culpa, mes digne de laor, perquè jutge millor posar lo que han dit aquells, que, embolicant sentèncias, confondre los hoints. Prenguen treball los detractors, qui tan primament miren en les coses dels altres, dels libres de Bocaci y dels altres, ab auctoritat dels quals són fornits los quinze libres de la segona part mia, moralitzar e declarar los libres de Ovidi sens servir-se en res del treball e indústria del meu trelladador, e veuran los miradors, en un cahos confús, tot lo que és distinch en la mia lectura, e sperant passarà lo gran any yma- {267a} ginat per Plató ans que lo enginy de aquests morderors ne traga algun fruyt.

E perquè'm par, molt illustre senyora, ab compliment haver satisfet al que era necessari, dexant si alre ocorria al meu trelladador y al gran escut del nom de vostra illustre senyoria, sota la favor del qual, desenciats, ell e yo descansam, acabe besant les dignes mans.

15 ACABEN LOS QUINZE LIBRES DE *TRANSFORMACIONES DEL POETA OVIDI* E LOS QUINZE LIBRES DE *ALLEGORIES E MORALS EXPOSICIONES* SOBRE ELLS, ESTAMPATS EN BARCELONA PER PERE MIQUEL. BENAVENTURADAMENT EN ESPANYA E EN LOS REGNES DE ARAGÓ, REGNANT LOS INVICTÍSSIMS E PRECLARÍSSIMS DON FERRANDO E DONA YSABEL⁵. ANY MCCCCLXXXVIII, A
20 XXIII DE ABRIL.

¹ matàforas] motaforas. *Esmena per la probable confusió entre a i o, tot i que el mot es troba amb alteracions des d'antic* (DECat VI.777a53) || **20** ABRIL] abril / a.b.c.d.e.f.g.h.i.k.l.m.n.o.p.q. / r.r.s.t.u.v.x.y.z.A.B.C.D.E / son terns la .r. primera : e la .E. gran / del derrer quinzen libre : tots los / altres quaderns. 'Tern' i 'Quadern' són els dos tipus de plec emprats en la composició del volum.

⁵ DON FERRANDO E DONA YSABEL: és a dir, els Reis Catòlics.

GLOSSARI

El glossari recull alguns mots i accepcions no testimoniats en els repertoris lèxics consultats, així com llatinismes (*llat.*), castellanismes (*cast.*) i italianismes (*it.*) usats per l'autor. Entre parèntesis es dona el llibre i capítol de l'obra on es localitza el terme. Per al context i per al comentari complet del mot remetem al text i nota corresponents.

- ab pena** (TF XV.1), amb pena (a penes ?)¹
agüero (TF X.5), *cast.* averany
amomo (TF X.6), *cast.* amomi
amor de senyoria (TF IV.6), senyoria d'amor, ser dominat per l'amor
emparí (TF XII.5), vaig fer front
gàrrula (TF II.5), *llat.* garruladora, xerraire
joventat (TF VI.6), joventut
leüt (TF VII.1), llegut, lícit
litava (TF XV.8), *llat.* purificava amb bons auguris
per les mans (TF Pròl.), per treball manual, a través de (?)
picho (TF XIV.6), *cast.* pigot
preferir (TF I.10), *llat.* superar
ret son dret (TF XIV.9), desemboca
reessant, revesats (TF XIV.2; TF XV.2), arrodonint, amb la punta alçada
revoluïble (TF V.1), *llat.* que volta o roda
rodomilles (TF X.5), element decoratiu de collars i joies
ros, rossa (TF I.8; TF VII.8; TF XV.3), *it.* roig, roja (?)
sacrillejo, sacríleja (TF VIII.8), *cast.* sacríleg, sacrílega

¹ Apareix una sola vegada en el text, segurament amb el sentit de 'amb pena', però tradueix el llatí 'vixque' ('i tot just'). És probable que es tracti d'una confusió en el procés d'edició del text, i no d'una variant de 'a penes' no recollida pels repertoris lèxics.

ÍNDEX DE NOMS

Les entrades d'aquest índex estan redactades de la forma següent:

Actèon (*Actèhon, Acthèon, Atèon*) *m.* Nét de Cadme transformat en cérvol (TF Taula; TF III.2; TF III.6).

En negreta es dona la forma actual, per a la qual es remet generalment a les formes del *Diccionari llatí-català de noms propis* de l'editorial Columna, amb algunes excepcions.²

A continuació, entre parèntesis, hi ha les formes presents en el text, només si són diferents de l'actual, ja consignada en negreta. Si la forma d'un nom només apareix després de ser reconstruïda en el procés d'edició s'indica amb un asterisc (per ex. *Eutalicho**); si el nom, en canvi, té algun problema de transmissió, sigui per una variant o arran del procés de traducció, ha estat consignat entre claudàtors (per ex. [*Chayo*] o [*Èminus*]).

Després de les formes entre parèntesis hi ha el gènere del nom i una descripció breu, per situar-lo.

Al final de l'entrada, entre parèntesis, hi ha els capítols de l'obra on apareix el nom, seguint la divisió pròpia de l'incunable.³

Abant¹ (*Abas*) *m.* Company de Cefeu (TF V.1).

Abant² (*Abas*) *m.* Un centaure, fill d'Ixíon (TF XII.5).

Abant³ (*Abbas*) *m.* Company de Diomedes (TF XIV.7).

Àbaris (*Àberin*) *m.* Company de Fineu, amb qui lluità contra Perseu (TF V.1).

Acaia (*Acaya*) *f.* Regió septentrional del Peloponnès; nom romà de Grècia (TF III.6; TF IV.9; TF V.4; TF V.8; TF VII.7; TF XIII.2; TF XV.3).

Acast *m.* Argonauta fill de Pèlias (TF XI.6).

Acestes *m.* Rei mític de Sicília fundador de la ciutat de Segesta (TF XIV.2).

Acetes (*Asestes*) *m.* Seguidor de Bacus (TF III.6).

Acis (*Athis*) *m.* Pastor sicilià estimat per Galatea; transformat en riu (TF XIII.7; TF XIII.8).

Àcmon (*Àgmon*) *m.* Company de Diomedes (TF XIV.7).

Aconteu (*Atoncheo*) *m.* Company de Perseu (TF V.1).

Acrisi (*Acrísio, Ocrísio*) *m.* Rei mític d'Argos, pare de Dànae i avi de Perseu (TF III.6; TF IV.9; TF IV.11; TF V.1; TF V.2; TF XI.2).

² Considerem més encertades les formes *Íole, Driant, Èpafus, Menèfron, Plèiade, Nàiade* que les d'aquest diccionari. També acceptem la forma 'Oceà', en contra de la forma correcta 'Océan'. Tot i que hem accentuat 'Oceano', creiem probable la lectura 'Occèano' en Alegre, seguint la prosòdia pròpia del català, anterior a la influència del francès en la pronúncia d'aquest nom, tal com fa l'italià. Hi ha alguns noms que no apareixen en aquest diccionari (*Agirtes, Antissa, Pomona, Proreu, Teleboant, etc.*), cas en el qual hem recorregut a la forma regularitzada a *Les metamorfosis* de la Fundació Bernat Metge. Alegre també canvia la categoria gramatical del mot (per ex. *Nebaiot*), nom regularitzat a partir de la *Biblia Catalana Interconfessional*. Per últim, Alegre o la tradició han creat un antropònim a partir d'un nom comú o adjectiu (per ex. *Èminus*), transcrit segons les normes de prosòdia habituals del llatí al català.

³ A efectes de les referències, hem anomenat la dedicatòria final 'Súplica', tot i que la forma del text és el verb 'suplica', en tercera persona del singular. Cal dir que aquesta 'Súplica', com la paginació de l'edició indica, està al final de les *Allegories*; ara bé, com que el que s'hi diu fa referència especialment a la traducció, l'hem inclòs en aquesta edició.

Àcrota *m.* Rei d'Alba Longa, fill de Tiberí (TF XIV.9).

Actèon (*Actèhon, Acthèon, Atèon*) *m.* Nét de Cadme transformat en cérvol (TF Taula; TF III.2; TF III.6).

Admet (*Aneto*) *m.* Rei de Tessàlia; Apol·lo va ser bover del seu ramat (TF II.7).

Adonis (*Adon, Hadon*) *m.* Jove estimat per Venus, famós per la seva bellesa (TF Taula; TF X.7; TF X.8; TF X.9).

Afareu (*Phareo*) *m.* Un centaure (TF XII.5).

Afidas (*Aphidas*) *m.* Un centaure (TF XII.5).

Afrodita (*Frodissa*) *f.* Nom grec de Venus (TF IV.6).

Agamèmnon (*Agamanon, Agamenon*) *m.* Rei de Micenes, germà de Menelau i cap de l'exèrcit grec a Troia (TF XII.1; TF XII.8; TF XIII.2; TF XIII.3; TF XV.8).

Agènor (*Egènor*) *m.* Rei de Fenícia, fill de Posidó (TF II.9; TF III.1; TF III.3).

Agirtes (*Arites*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).

Aglauros (*Aglaures*) *f.* Filla de Cècrops, convertida en pedra (TF Taula; TF II.5; TF II.8).

Agre (*Agras*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).

Agriodos (*Agrados*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).

Agustí, Sant *m.* Pare de l'Església (TF Súpl.).

Àiax (*Àiaix, Àyaxchs*) *m.* Heroi de Troia, fill de Telamó; un altre Àiax, fill d'Oïleu, rei de la Lòcrida (TF Taula; TF X.3; TF XII.8; TF XIII.1; TF XIII.2; TF XIV.8).

Alàstor (*Alèscoras*) *m.* Troià mort per Ulisses (TF XIII.2).

Alba Longa (*Alba, [Albània]*) *f.* Capital del Laci anterior a Roma, avui *Castel Gandolfo* (TF XIV.9; TF XIV.10).

Àlbula *m.* Nom antic del riu Tíber (TF XIV.6).

Alcandre (*Alcandro*) *m.* Lici mort per Ulisses (TF XIII.2).

Alcàtous (*Alcítóhe*) *m.* Fill de Pèlops i fundador de Mègara (TF VIII.1).

Alce (*Àlcea*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).

Alcídamas o Alcídaman (*Asídamas, Alcídamas*) *m.* Pare de Ctèsilla (TF Taula; TF VII.4).

Alcínous (*Alcínoue**) *m.* Rei mític de Feàcia (TF XIV.8).

Alcióne (*Alsíhone**) *f.* Filla d'Èol, transformada en alció (TF XI.6; TF XI.7; TF XI.8; TF XI.9).

Alcítoe (*Alsíthoe*) *f.* Una filla de Mínia (TF IV.1; TF IV.4).

Alcmena (*Almena*) *f.* Mare d'Hèrcules i esposa d'Amfitrió (TF VIII.5; TF IX.1; TF IX.3; TF IX.4; TF IX.5; TF IX.6).

Alcó (*Alcon*) *m.* Escultor (TF XIII.6).

Alegre, Francesc *m.* Autor català del segle XV (TF Taula; TF Endreça; TF Pròl.)

Alegria *f.* Personificació de l'alegria (TF XII.2).

Alèmon (*Elèmon*) *m.* Pare de Míscel (TF XV.1).

Alexírrroe (*Alxíone*) *f.* Nimfa (TF XI.9).

Alfènor *m.* Fill de Níobe i Amfion, també dit Agènor (TF VI.2).

Alfeu (*Alfeho*, *Alpheo*, *Alfeo*) *m.* Riu de l'Èlida, el déu d'aquest riu (TF Taula; TF II.2; TF V.8).

Aloïdes → **Eòlida**.

Alps (*Alpes*) *m. pl.* Muntanyes de l'Europa central (TF II.2; TF XIV.12).

Altea (*Althea*) *f.* Mare de Melèagre (TF VIII.5).

Ambràcia (*Ambràchia*) *f.* Ciutat de l'Epir, avui *Arta* (TF XIII.6).

Amenà (*Amaseno*) *m.* Riu de Sicília (TF XV.3).

Amfimedont (*Anphimedon*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).

Amfíon (*Anfíon*) *m.* Fill de Júpiter (o d'Èpafus) i d'Antíope, espòs de Níobe (TF VI.2; TF VI.4).

Amfissa (*Anphrísia*) *f.* Promontori de *Locri Epizephyrii*, al sud d'Itàlia (TF XV.7).

Amfissos (*Amfriso*, *Amphriso*) *m.* Fill d'Apol·lo i Dríope (TF IX.5).

Amfitrió (*Anfitrion*) *m.* Fill d'Alceu, rei de Tirint i espòs d'Alcmena (TF VI.1).

Amfrisos (*Enfrion*, *Enfriso*) *m.* Déu-riu de Tessàlia, a les ribes del qual Apol·lo guardà els ramats d'Admet (TF I.9; TF VII.2).

Amimone (*Amimnen*) *f.* Font prop de Lerna (TF II.2).

Amitàon (*Amicton*) *m.* Pare de Melamp (TF XV.3).⁴

Ammó (*Amon*) *m.* Déu egipci, identificat amb Júpiter (TF IV.10; TF V.1; TF XV.3).

Amor → **Cupido**.

Àmpic (*Ànphico*) *m.* Sacerdot de Ceres (TF V.1).

Àmpícida (*Amíclides*, *Amphítides*) *m.* Mopsus, famós endeví, fill d'Àmpic (TF VIII.4; TF XII.5).

Àmpix (*Amfis*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).

Amuli (*Emúlio*) *m.* Rei d'Alba Longa (TF XIV.12).

Anapis (*Anafis*) *m.* Riu que desemboca a Siracusa, avui *Anapo* (TF V.5).

Anaxàrete (*Anàxares*) *f.* Donzella xipriota (TF Taula; TF XIV.11).

Ancaeu (*Anteho*) *m.* Heroi fill de Licurg (o de Posidó) i d'Astipalea (TF VIII.4; TF VIII.5; TF VIII.6).

Àncium (*Ancona*) *f.* Ciutat del Laci amb un temple a la deessa Fortuna, avui *Anzio* (TF XV.7).

Andrèmon¹ *m.* Espòs de Dríope (TF IX.5).

Andrèmon² *m.* Rei dels etolis (TF XIII.2).

Andrògeu (*Andrògeo*) *m.* Fill de Minos i Pasífae (TF VII.6).

Andròmeda (*Endròmata*, *Andròmata*) *f.* Filla de Cefeu i Cassíope (TF Taula; TF IV.10; TF IV.11; TF V.1).

⁴ Hem entès la 'o' com el resultat de la fusió del grup 'ao'; per això, hem accentuat el mot com a agut, forma més propera a la prosòdia del nom que 'Amicton'.

Andros (*Àndria*) *f.* Una de les Cíclades (TF XIII.6).

Ani (*Ànio*) *m.* Rei de Delos i sacerdot d'Apol·lo (TF Taula; TF XIII.6).

Anigros (*Anigro*) *m.* Riu prop de l'Arcàdia (TF XV.3).

Anquises (*Anchises*) *m.* Pare d'Eneas (TF IX.6; TF XIII.6; TF XIV.2; TF XIV.3).

Antandre (*Antandro*) *f.* Ciutat de la Tròade, avui *Altinoluk* (TF XIII.6).

Antàrtic, pol (*entàrtich, antàrtich*) *m.* Pol terrestre oposat al pol nord o àrtic (TF II.2; TF IV.3).

Antènor (*Anthènor*) *m.* Príncep troià (TF XIII.2).

Anteu (*Anteo, Anteho*) *m.* Gegant fill de Neptú i de Gea, mort per Hèrcules (TF IX.3; TF XV.2).

Antífates *m.* Rei dels lestrígons (TF XIV.5; TF XV.7).

Antígona *f.* Germana de Príam (TF Taula; TF VI.1).

Antímac (*Antínaco*) *m.* Un centaure mort per Ceneu (TF XII.6).

Antissa (*Antisa*) *f.* Ciutat de Lesbos (TF XV.3).

Anubis *m.* Déu egipci (TF IX.8).

Aònia (*Eònia*) *f.* Nom mític de la Beòcia; part de Beòcia on hi ha l'Helicó (TF I.6).

Apenins (*Apennino*) *m. pl.* Serralada d'Itàlia (TF II.2).

Apídan (*[Ròdano]*) *m.* Déu-riu de Tessàlia afluent del Peneu, avui *Farsalitis* (TF I.9).

Apis *m.* El bou sagrat, venerat a Egipte; assimilat a Hèlios (TF IX.8).

Apol·lo *m.* Fill de Júpiter i de Latona, déu de la profecia, de la música i de la medicina (TF Taula; TF Pròl.; TF II.5; TF II.6; TF III.1; TF III.5; TF IV.3; TF VI.1; TF VI.2; TF VI.3; TF VI.4; TF VII.4; TF VIII.1; TF X.2; TF XI.1; TF XI.3; TF XI.4; TF XI.5; TF XI.7; TF XII.8; TF XIII.2; TF XIII.6; TF XV.5; TF XV.7).

Aqueloides (*filles de Acheloro*) *f. pl.* Les Sirenes, filles del déu-riu Aquelous (TF V.7).

Aquelous (*Achelous*) *m.* Riu de l'oest de Grècia, entre Etòlia i Acarnània, avui *Aspropotamos*; el déu d'aquest riu (TF Taula; TF VIII.6; TF VIII.7; TF VIII.8; TF IX.1; TF IX.3).

Aquemeni o **Aquèmenes, d'** (*Echimènia**) *adj.* Persa, en referència a Aquèmenes, primer rei de Pèrsia (TF IV.3).

Aquemènides (*Achimènides, Apimènides, Aclimènides*) *m.* Company d'Ulisses (TF Taula; TF XIV.4).

Aqueront (*Acaron*) *m.* Riu dels inferns (TF V.7).

Aquiles (*Achilles*) *m.* Fill de Tetis i Peleu, heroi a Troia (TF Taula; TF XI.4; TF XII.2; TF XII.3; TF XII.4; TF XII.8; TF XIII.1; TF XIII.2; TF XIII.3; TF XIII.5; TF XV.8).

Aquiló *m.* Vent del nord o nord-est, personificació d'aquest vent i del Bòreas (TF I.6).

Aràbia *f.* Regió d'Àsia (TF X.6).

Aracne o Aragne (*Aragnes*) *f.* Teixidora de Lídia, transformada en aranya per Minerva (TF Taula; TF VI.1; TF VI.2).

Aragó, Joana d' (*Joana de Aragó, Johana de Aragó*) *f.* Filla de Ferran II (TF Taula; TF Endreça; TF Súpl.).

Aragó, regne d' *m.* Regne de la península Ibèrica (TF Súpl.).

Arcàdia (*Archàdia*) *f.* Regió del Peloponnès (TF I.5; TF I.9; TF II.4; TF III.2; TF VIII.4; TF IX.3; TF XV.3).

Arcas (*Archas, Àrcade*) *m.* Fill de Júpiter i de Callisto, epònim d'Arcàdia, transformat en el Bover (TF Taula; TF II.4).

Arcesi (*Acrísio*) *m.* Fill de Júpiter (TF XIII.2).

Àrdea *f.* Ciutat dels rútuks, al Laci (TF Taula; TF XIV.8).

Areos (*Areho*) *m.* Un centaure (TF XII.5).

Aretusa *f.* Font i nimfa (TF Taula; TF V.5; TF V.7; TF V.8; TF V.9).

Argo *f.* Nau dels argonautes (TF XV.3).

Argos *f.* Ciutat del Peloponnès (TF II.2).

Argus (*Archo, Argo*) *m.* Monstre amb cent ulls, guardià d'Io (TF Taula; TF I.9; TF II.4; TF IV.11).

Ariadna *f.* Filla de Minos, transformada en una constel·lació (TF Taula; TF VIII.2).

Aríci o Arícia, d' (*hericina*) *adj.* Relatiu a Arícia, ciutat del Laci, avui *Ariccia* (TF XV.5).

Àries *m.* Signe del Zodíac (TF II.1; TF X.3).

Armènia (*Arminia*) *f.* País asiàtic (TF VIII.1; TF XV.2).

Arne (*Arres*) *f.* Princesa grega transformada en gralla (TF VII.6).

Àsbol (*Èsboas*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).

Ascàlaf (*Ascàlofo, Escàlapho, Escàlafo, Escàlofo*) *m.* Geni infernal, fill d'Aqueront i d'Orfne (TF Taula; TF V.7).

Ascani (*Escànio*) *m.* Fill d'Eneas i de Creüsa, anomenat també Iulus (TF XIII.6; TF XIV.9).

Àsia (*Àcida*) *f.* Continent (TF IV.6; TF IX.7; TF XIII.3).

Asop (*Esop*) *m.* Déu-riu, pare d'Egina i avi d'Èac (TF VI.1).

Assàrac (*Asèrico*) *m.* Rei de Troia (TF XI.9).

Astíages (*Estrages*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).

Astíanax (*Astínax*) *m.* Fill d'Hèctor i d'Andròmaca (TF XIII.3).

Àstil (*lo adevinador*) *m.* Centaure endeví (TF XII.5).

Astreu (*Estreo*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).

Atalanta *f.* Heroïna arcàdia (TF Taula; TF VIII.4; TF X.8).

Atamània (*Atamanta*) *f.* Contrada de l'Epir (TF XV.3).

Atamant o Àtamans (*Àthamas, Àtamans*) *m.* Fill d'Èol i espòs d'Ino (TF IV.6).

Atenes (*Athenas, Atenas, Athenes, Atenes*) *f. pl.* Capital de l'Àtica (TF Taula; TF I.6; TF V.9; TF VI.1; TF VI.5; TF VI.6; TF VII.5; TF VII.6; TF VII.7; TF VII.8; TF VIII.1; TF VIII.2; TF VIII.4; TF VIII.6; TF XV.4; TF XV.5).

Atis¹ (*Àthim, Àtim*) *m.* Pastor frigi estimat de Cíbele (TF Taula; TF X.2).

Atis² *m.* Company de Fineu (TF Taula; TF V.1).

Atlant o **Atlas** (*Atlanta, Atlas*) *m.* Tità transformat en muntanya, avi de Mercuri i besavi d'Hermafrodit (Atlantiades); serralada de l'Atlas (TF Taula; TF II.2; TF II.7; TF IV.4; TF IV.9; TF IV.11; TF VI.2; TF IX.3; TF XV.2).

Atos (*Athos, Àton*) *m.* Muntanya de la Península Calcídica (TF II.2; TF XI.7).

Atreu (*Hatreu*) *m.* Fill de Pèlops, pare d'Agamèmnon i Menelau (TF XV.8).

Atrides *m. pl.* Agamèmnon i Menelau, fills d'Atreu (TF XII.8; TF XV.2).

Aura *f.* L'oreig, el vent (TF VII.8).

Aurora (*Eurora*) *f.* Deessa de l'albada (TF II.2; TF VII.8; TF XI.5; TF XIII.5).

Ausònia *f.* País dels ausonis, poble antic de la Itàlia central; per extensió, Itàlia (TF XIV.1; TF XIV.2; TF XIV.6; TF XIV.12; TF XV.7).

Austre (*Auste, Àuster*) *m.* Nom llatí del vent del sud, pare dels vents (TF I.1; TF VII.7; TF XIV.8).

Autòlic (*Eutàlichos**) *m.* Fill de Mercuri i avi d'Ulisses (TF XI.5).

Autònoe (*Aneònoe*) *f.* Filla de Cadme i mare d'Actèon (TF III.6).

Autumne *m.* Personificació de la tardor (TF II.1).

Aventí (*Aventino*) *m.* Rei d'Alba Longa (TF XIV.9).

Babilònia *f.* Ciutat de Mesopotàmia (TF II.2; TF IV.1; TF IV.2).

Bacus (*Bacho, Baco*) *m.* Déu d'origen asiàtic, identificat amb el grec Dionís i l'itàlic Líber (TF Taula; TF III.3; TF III.5; TF III.6; TF IV.1; TF IV.4; TF IV.5; TF IV.6; TF IV.9; TF V.4; TF VI.1; TF VI.5; TF VII.2; TF VII.3; TF VII.4; TF XI.2; TF XIII.6; TF XV.2).

Baies (*Baya*) *f. pl.* Estació balneària de la Campània, prop de Cumes, amb aigües termals, avui *Baia* (TF XV.7).

Barcelona *f.* Capital del Principat de Catalunya (TF Súpl.).

Batus (*Bathos**) *m.* Pastor de Messènia transformat en roca per Mercuri (TF II.7).

Baucis (*Bausis*) *f.* Anciana frígia, muller de Filèmon (TF Taula; TF VIII.7).

Bellona *f.* Deessa romana de la guerra, identificada amb Cíbele (TF V.1).

Belus¹ (*Belo*) *m.* Rei llegendari d'Assíria, pare de Ninus (TF Pròl.; TF IV.3).

Belus² (*Belo*) *m.* Rei d'Egipte, pare de Dànu (TF IV.6; TF X.1).

Beòcia (*Boècia*) *f.* Regió del nord-oest de l'Àtica (TF II.2; TF III.1; TF XII.1).

Bèroe (*Bèrohe*) *f.* Dida de Sèmele (TF III.3).

Biblis *f.* Filla de Milet, enamorada del seu germà Caune (TF Taula; TF IX.7; TF Súpl.).

Biènor (*Biànor**) *m.* Un centaure (TF XII.5).

Bisàltida (*Bisàlpida*) *m.* Teòfane, filla de Bisaltes (TF VI.1).

Bistonis (*bistònios*) *adj.* Poble de Tràcia (TF XIII.3).

Boccaccio, Giovanni (*Bocaci*) *m.* Autor italià del segle XIV (TF Súpl.).

Bòreas *m.* Nom grec del vent del nord; personificat, el marit d'Oritia (TF Taula; TF I.1; TF VI.6; TF VII.1; TF VII.8; TF XIII.2).

- Bromi** (*Brònio*) *m.* El «Sorollós», apellació de Bacus (TF IV.1).
- Bromus** (*Brònio*) *m.* Un centaure (TF XII.6).
- Bròteas**¹ (*Proteu*) *m.* Company de Cefeu (TF V.1).
- Bròteas**² (*Broten*) *m.* Un làpita (TF XII.5).
- Bruni, Leonardo** (*Leonart Aretí*) *m.* Humanista italià oriünd d'Arezzo (TF Súpl.).
- Bubastis** *f.* Deessa egípcia identificada amb Diana (TF IX.8).
- Buris** (*Burin**) *f.* Ciutat d'Acaia, avui *Diakofto* (TF XV.3).
- Busiris** *m.* Rei d'Egipte que sacrificava estrangers; mort per Hèrcules (TF IX.3).
- Butes** (*Buten*) *m.* Company de Cèfal (TF VII.7).
- Cacus** (*Cacho**) *m.* Bandoler monstruós, fill de Vulcà; mort per Hèrcules (TF IX.3).
- Cadme** (*Cadino, Chadino*) *m.* Fill d'Agènor, fundador de Tebes de Grècia (TF Taula; TF III.1; TF III.2; TF III.3; TF III.4; TF III.6; TF IV.6; TF IV.8; TF VI.2; TF IX.4).⁵
- Cafareu** (*Cafareo*) *m.* Promontori al sud-est d'Eubea (TF XIV.7).
- Caïc** (*Cayco*) *m.* Riu de Mísia, avui *Bakir Gay* (TF II.2; TF XII.3; TF XV.3).
- Caieta** (*Gayeta*) *f.* Dida d'Eneas i ciutat epònima del Laci, avui *Gaeta* (TF XIV.6).
- Caïstros** (*Caïstro*) *m.* Riu de Lídia (TF II.2).
- Càlais** *m.* Fill de Bòreas i d'Oritia, germà de Zetes (TF VI.6).
- Calàuria** *f.* Illa de la costa oriental de l'Argòlida, avui Poros (TF VII.4).
- Calcant o Calcas** *m.* Famós endeví grec de la guerra de Troia (TF XII.1).
- Calidó** (*Calidònia*) *f.* Ciutat i regió d'Etòlia, avui Kurtaga (TF Taula; TF VIII.4; TF VIII.5; TF IX.3).
- Calimne** (*Calimna*) *f.* Illa del mar Egeu, no lluny de Rodes, avui Kalimno (TF VIII.3).
- Callíope** (*Calliope*) *f.* Musa de l'èpica i mare d'Orfeu (TF V.4; TF V.9; TF VI.1; TF X.3).
- Calírooe** (*Calliora, Caliora*) *f.* Filla d'Aquelous (TF IX.6).
- Calisto** (*Calisto, Calixto*) *f.* Filla de Licàon (TF Taula; TF II.4).
- Cànaque** (*Cànace*) *m.* Un gos d'Àcteon (TF III.2).
- Canent** (*Canente*) *f.* Nimfa llatina mare de Faune; va seduir el rei Picus (TF Taula; TF XIV.6).
- Caònia** (*Ahònia*) *f.* Regió del nord-oest de l'Epir (TF XIII.6).
- Caos** (*cahos, Chao*) *m.* Substància primordial de la qual es forma l'univers; també, divinitat tenebrosa (TF Taula; TF Pròl.; TF I.1; TF X.1; TF XIV.6).

⁵ Forma no esmenada. A l'incunable sempre hi ha les formes 'Cadino, Chadino', no testimoniades en les edicions d'Ovidi consultades ni en l'italià de Bonsignori, però comuna a l'època, en manuscrits dels *Bursarii ovidianorum* de Guillem d'Orléans (mss. *KPe*): 'qui cum Cadino Thebas condiderunt [...] per Semelem et Cadinum' (*ap.* Pujol 2018: 353, n. Gl. 17). La forma també apareix a l'obra d'Íñigo López de Mendoza *Infierno de los enamorados* on 'Cadino' (XXIII.177) rima amb 'serpentino' (XXIII.179) (2000: 244).

- Capaneu** (*Campaneho*) *m.* Un dels set contra Tebes (TF IX.6).
- Càpet** (*Càpeto*) *m.* Rei mític d'Alba Longa (TF XIV.9).
- Capis** *m.* Rei mític d'Alba Longa (TF XIV.9).
- Capitoli** *m.* Turó de Roma, centre polític i simbòlic de la República romana (TF II.4; TF XV.6; TF XV.8).
- Caprees** (*Cabrayra*) *f. pl.* Illa prop de la costa de la Campània, avui Capri (TF XV.7).
- Carax** (*Caraxi*) *m.* Un làpita (TF XII.5).
- Cària** (*Carras*) *f.* Regió de l'Àsia Menor (TF IV.4; TF IX.7).
- Caribdis** (*Caripdis*) *f.* Monstre que xuclava la mar davant l'estret de Messina (TF VIII.1; TF XIII.7; TF XIV.2).
- Càriclo** ([*Chayō*]⁶) *f.* Nimfa, mare d'Ocírroe (TF II.6).
- Caritó** ([*Chariton*]) *m.* En Alegre i Bonsignori, riu on va ser infantada Ocírroe (TF II.6).
- Càrops** (*Càropen*) *m.* Lici, mort per Ulisses (TF XIII.2).
- Cartago** (*Cartayna*) *f.* Ciutat del nord d'Àfrica, pàtria de Dido (TF XIV.2).
- Cassandra** *f.* Filla de Príam, condemnada per Apol·lo a no ésser creguda en els seus vaticinis (TF XIII.3).
- Cassi Longí, Gai** (*Càssio*) *m.* Un dels assassins de Juli Cèsar (TF XV.8).
- Cassiòpe** (*Calsiòpe*) *f.* Mare d'Andròmeda, transformada en constel·lació (TF IV.10).
- Castàlia** (*Castàlio*) *f.* Font del nord-est de Delfos, consagrada a Apol·lo (TF III.1).
- Càstor** *m.* Germà bessó de Pòl·lux (TF VI.1; TF VIII.4; TF XII.5).
- Català** (*catalans*) *adj.* Relatiu o pertanyent al Principat de Catalunya (TF Súpl.)
- Caucas** (*Càucaso*) *m.* Serralada d'Àsia (TF II.2; TF V.1; TF VIII.8).
- Cauló o Caulònia** (*Caulona*) *f.* Ciutat costanera del Brútiem (TF XV.7).
- Caunos** (*Cayno*) *m.* Fill de Milet i Cíane, germà de Biblis (TF Taula; TF IX.7).
- Cecili Firmià Lactanci, Luci** (*Lectanci*) *m.* Escriptor llatí del segle IV d.C. (TF Súpl.).
- Cècrops** (*Cícropis*) *m.* Primer rei mític de l'Àtica (TF II.8).
- Cèfal** (*Cèfalo, Cèfalo, Sèfalo*) *m.* Nét d'Èol que occí accidentalment la seva muller Procris (TF Taula; TF VI.6; TF VII.7; TF VII.8; TF VIII.1).
- Cefeu** (*Sefeho*) *m.* Rei dels cefens i pare d'Andròmeda (TF IV.10; TF IV.11; TF V.1).
- Cefís¹** (*Sefaso*) *m.* Déu-riu de la Fòcida i Beòcia, pare de Narcís (TF III.1).
- Cefís²** (*Cephèon*) *m.* Riu de l'Àtica (TF VII.4).
- Cèix** (*Ceyo*) *m.* Fill de Lucifer, rei de Traquis i marit d'Alcióne (TF Taula; TF XI.5; TF XI.6; TF XI.7; TF XI.8; TF XI.9).

⁶ Nom accentuat segons la prosòdia del llatí 'Caicus', en català 'Caïc', el riu de Mísia, nom que Alegre dona per error a la mare d'Ocírroe.

Celadont¹ (*Celadon*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).

Celadont² (*Celadonta*) *m.* Un làpita (TF XII.5).

Celènnia (*Selèmpnia*) *f.* Cinglès celeennis (TF XV.7).

Celeno *f.* Una Harpia (TF XIII.6).

Ceneu (*Ceneho, Ceneyo, Ceneio*) *m.* Fill d'Èlat, rei dels làpites; va néixer noia, però va ser transformat en noi (TF Taula; TF XII.4; TF XII.5; TF XII.6).

Cenis (*Ceneha, Ceneya*) *f.* Filla d'Èlat transformada en noi, anomenat Ceneu (TF Taula; TF XII.4; TF XII.6).

Centaure (*centauros, sentauros*) *m.* Ésser mític amb cap i pit d'home i la resta de cavall (TF Taula; TF IX.3; TF XII.5; TF XII.6; TF XII.7; TF XIV.10; TF XV.3).

Cerambe (*Carimbo*) *m.* Ésser mitològic transformat en escarabat (TF Taula; TF VII.4).

Cèran (*Cèramon*) *m.* Lici, mort per Ulisses (TF XIII.2).

Cerastes *m. pl.* Poble de Xipre (TF Taula; TF X.4).

Cèrber (*Sèrbero, Cèrbero*) *m.* Gos guardià de l'infern (TF IV.6; TF VII.5; TF IX.3; TF X.2; TF XIV.1).

Cercops (*gent ciclopeya*) *m. pl.* Habitants de Pitecusa, convertits en simis (TF XIV.2).

Ceres (*Seres*) *f.* Deessa de l'agricultura (TF Taula; TF Endreça; TF Pròl.; TF I.3; TF V.1; TF V.5; TF V.6; TF V.7; TF V.8; TF V.9; TF VI.1; TF VIII.8; TF IX.1; TF IX.6; TF X.2; TF X.6).

Ceu (*Ceho*) *m.* Tità, pare de Latona (TF VI.2; TF VI.3).

Cíane (*Cýana, Cíana*) *f.* Font i nimfa prop de Siracusa, mare de Biblis i Caunos (TF Taula; TF V.5; TF V.7; TF IX.7).

Cíbele (*Cibale, Síbele*) *f.* Deessa frígia (TF X.2; TF X.8).

Ciclop (*ciclopes, siclopes, ciclope*) *m.* Ésser mitològic amb un sol ull al front (TF Taula; TF I.6; TF XIII.7; TF XIII.8; TF XIV.1; TF XIV.4; TF XV.2).

Cicne o Cigne¹ (*Cigno, Signo*) *m.* Rei mític de la Ligúria, fill d'Estènel i parent de Faetont; va ser transformat en cigne (TF Taula; TF II.3).

Cicne o Cigne² (*Cigno, Signo*) *m.* Troià, fill de Neptú, invulnerable; mort per Aquil·les i transformat en cigne (TF Taula; TF XII.3; TF XII.4).

Ciconi o cícons, dels (*citònias*) *adj.* Relatiu als cícons (TF XI.1).⁷

Cícons (*síconos, sitònios*) *m. pl.* Poble del sud de la Tràcia, que Ulisses atacà a la seva tornada de Troia i on Orfeu trobà la mort (TF VI.6; TF X.1; TF XV.3).

CiHa (*Silla, Silon*) *f.* Ciutat de la Tròada (TF XII.3; TF XIII.2).

CiHar *m.* (*Silla*) Un centaure (TF XII.5).

CiHene (*Selena*) *f.* Muntanya d'Arcàdia, avui *Ziçria*, on va néixer Mercuri (TF VII.4).

⁷ Les formes 'citònias' i 'sitònios' no han estat esmenats en 'cicònias' i 'sicònios'. Si bé és plausible una confusió entre les lletres 'c' i 't' per part del componedor de l'incunable, el fet que aparegui en llocs separats en el còdex, i en gènere diferent, genera reserves i, per tant, no les hem esmenat. Amb tot, cal tenir present que aquesta variant amb 't' no es troba en Bonsignori ni en les variants ortogràfiques del llatí de les edicions consultades.

Cil·leni (*sileneho*) *adj.* Relatiu a Cil·lene; per extensió, Mercuri (TF XI.5).

Cimmèria (*Chimèria*) *f.* Regió habitada pels cimmericis, poble fabulós que vivia en coves al sud d'Itàlia, entre Baies i Cumes (TF XI.8).

Cinifi o **Cínips, del** (*Cinípheo*) *adj.* Relatiu al riu Cínips, a Líbia; per extensió, libi o africà (TF XV.8).

Cínips (*Chilindra*) *m.* Riu de Líbia; per extensió, poble de Líbia (TF VII.2).

Cíniras¹ (*Cínaras*) *m.* Rei d'Assíria, les filles del qual, per comparar-se amb Juno, foren convertides en els graons d'un temple (TF Taula; TF VI.1).

Cíniras² (*Sínaras, Cínaras*) *m.* Rei de Xipre, pare de Mirra i d'Adonis (TF X.6; TF X.9).

Cintus *m.* Muntanya de Delos, on van néixer Apol·lo i Diana (TF II.2).

Ciparissus (*Cipariso*) *m.* Jove transformat en xiprer (TF Taula; TF X.2).

Cipus (*Cipo, Cypo*) *m.* General romà (TF Taula; TF XV.6).

Circe (*Circes, Sirces*) *f.* Fetillera, filla del Sol; també, promontori del seu nom (TF Taula; TF IV.3; TF VIII.1; TF XIII.9; TF XIV.1; TF XIV.5; TF XIV.6; TF XIV.7).

Circeu o **Circe, de** (*de Circes*) *adj.* Relatiu a Circe; especialment Túsculum, ciutat del Laci fundada pel seu fill Telègon (TF XV.7).

Citera (*Citarea, Citareha*) *f.* Illa situada al sud-est del Peloponnès, consagrada a Venus; per extensió, Venus (TF X.8; TF XIV.7).

Citereu o **Citera, de** (*cytareas*) *adj.* Relatiu o pertanyent a Citera (TF X.7).

Citeró (*Citeron, Ceteron*) *m.* Muntanya entre l'Àtica i Beòcia (TF II.2; TF V.5).

Clanis¹ (*Chono*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).

Clanis² (*[Danus]*) *m.* Un centaure (TF XII.5).

Clíci (*Clíton*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).

Clímene¹ (*Clímena*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).

Clímene² (*Clímena*) *f.* Heroïna, filla d'Oceà i Tetis, mare de Faetont (TF Taula; TF I.10; TF II.1; TF II.3; TF IV.3).

Clítia (*Clisia, Clícia*) *f.* Nimfa enamorada del Sol, transformada en heliotropi (TF Taula; TF IV.3).

Clítori o **Clítor, de** (*clitòria*) *adj.* Relatiu a Clítor, rei d'Arcàdia (TF XV.3).

Clítos (*Elítion*) *m.* Company de Cèfal (TF VII.7).

Clítus (*Clísio*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).

Còcal (*Còcalo, Cròcalo*) *m.* Rei mític de Sicília que protegí Dèdal (TF VIII.4).

Còlquida (*Colcos*) *f.* Regió de l'Àsia Menor, al sud-est del mar Negre (TF VI.6; TF XIII.1).

Comas *m.* Company de Fineu; nom inventat per Alegre arran d'un error de traducció (TF V.1).

Cometes *m.* Un làpita (TF XII.5).

Corícides (*corrícides*) *f. pl.* Nimfes (TF I.6).

Corint (*Coríntia*) *f.* Ciutat a l'istme del mateix nom; per extensió, la regió (TF XV.5).

Còrit¹ (*Còrites*) *m.* Company de Cefeu (TF V.1).

Còrit² (*Còrites*) *m.* Un làpita (TF XII.5).

Còrit³ (*Còrito*) *m.* Heroi fill de Paris de Troia (TF VII.4).

Corona *f.* Constel·lació (TF VIII.2).

Coroneu *m.* Rei de la Fòcida, pare de Coronis (TF II.5).

Coronis¹ *f.* Filla de Coroneu, transformada en cornella (TF II.5).

Coronis² *f.* Princesa tessàlia, filla de Flègias (TF II.5).

Cragus (*Gracho*) *m.* Promontori de Lícia, avui Jan Dagh (TF IX.7).

Cranc (*Cranch*) *m.* Constel·lació (TF II.1; TF IV.9; TF X.2).

Cràntor (*Gramtòrio**) *m.* Escuder de Peleu (TF XII.5).

Cratis (*Gratis*) *m.* Riu del Brútiem, avui Crati, que tenia els cabells de ros (TF XV.3).

Creença (*Creensa*) *f.* Personificació de la creença (TF XII.2).

Creneu (*Ceneho, Ceneyo, Ceneo*) *m.* Un centaure (TF XII.5).

Creont (*Crehon*) *m.* Rei de Corint, pare de Creüsa (TF VII.5).

Creta (*Cret*) *f.* Illa de la Mediterrània (TF II.9; TF IV.9; TF VIII.1; TF VIII.2; TF VIII.3; TF IX.8; TF X.2; TF XIII.6; TF XV.5).

Creüsa *f.* Filla de Creont de Corint, promesa de Jàson (TF Taula; TF VII.5).

Crise (*Crisen*) *f.* Ciutat d'Apol·lo (TF XIII.2).

Crocós (*Cròcon*) *m.* Jove convertit en safrà (TF IV.4).

Cromi (*Cronus*) *m.* Un troià (TF XIII.2).

Cromis¹ (*Crono*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).

Cromis² (*Crono*) *m.* Un centaure (TF XII.5).

Crotó¹ (*Cotró*) *m.* Ancestre de Míscel, vivia a les riberes de l'Èsar (TF XV.1).

Crotó² o **Crotona** (*Cotró, Chotró*) *f.* Ciutat del sud d'Itàlia, avui *Cotone* (TF XV.1; TF XV.2).

Ctoni (*Tomus*) *m.* Un centaure (TF XII.5).

Cumenc o **Cumes, de** (*cumana*) *adj.* Relatiu o pertanyent a Cumes, especialment la Sibilla cumana (TF Taula; TF XIV.3).

Cumes (*Suma*) *f. pl.* Ciutat costanera de la Campània (TF XIV.3; TF XV.7).

Cupido (*Copido, Amor*) *m.* Déu de l'amor, fill de Venus; deïficació de l'amor (TF Taula; TF I.8; TF IV.4; TF IV.11; TF V.5; TF VII.1; TF IX.7; TF X.1; TF X.6; TF X.7; TF X.8).

Curenc o **Cures, de** (*corites, curites*) *adj.* Relatiu a Cures, ciutat sabina (TF XIV.12; TF XV.1).

Curets (*curetas*) *m. pl.* Poble frigi establert a Creta (TF IV.4).

Dafne (*Damnes, Dapne, Dampne, Dampnes*) *f.* Filla de Peneu, estimada d'Apol·lo; va convertir-se en llorer (TF Taula; TF I.8).

Dafnis (*Dampnes*) *m.* Pastor, fill de Mercuri (TF IV.4).

- Damasiotó** (*Demasiton*) *m.* Fill de Niobe (TF VI.2).
- Dànae** (*Damnes*) *f.* Filla d'Acrisi, mare de Perseu (TF IV.9; TF IV.11).
- Daune** (*Dauno*) *m.* Rei de Dàunia, a l'Apúlia, i pare de Turn (TF XIV.7).
- Dèdal** (*Dèdalo*) *m.* Arquitecte i escultor atenès, pare d'Ícar (TF Taula; TF IX.8; TF VIII.2; TF VIII.3; TF VIII.4).
- Dedalió** (*Dedalion*) *m.* Rei de Traquis, fill de Lucífer (TF Taula; TF XI.5).
- Deianira** (*Deyanira, Dyanira*) *f.* Filla d'Eneu i muller d'Hèrcules (TF IX.1; TF IX.2; TF IX.3).
- Deífob** (*Deýfebo*) *m.* Fill de Príam i marit d'Hèlena (TF XII.7).
- Delfos** (*Délfon*) *f.* Ciutat de la Fòcida (TF I.8; TF XI.5; TF XI.7; TF XV.7).
- Delos** (*Délon, Dólon*) *f.* Illa de l'Egeu, on van néixer Apol·lo i Diana (TF III.6; TF V.8; TF VI.2; TF VI.3; TF VIII.3; TF IX.5; TF XI.7; TF XV.5).
- Demogòrgon** *f.* Divinitat primigènia, espòs de la Nit (TF IV.6).
- Demoleont** (*Demolehon, Demoleon*) *m.* Un centaure (TF XII.5).
- Deoida** (*Deòsia*) *f.* Prosèrpina, filla de Deo (TF VI.1).
- Dèrcetis** (*Dírcen*) *f.* Divinitat síria, mare de Semíramis (TF IV.1).
- Descoloriment** *m.* Pallidesa, personificació de la por (TF VIII.8).
- Déu** (*eternal Pare*) *m.* Ésser suprem, creador de l'univers (TF Pròl.; TF VIII.5; TF VIII.7).
- Deucalió** (*Deucalion, Deucalihon*) *m.* Rei de Tessàlia, espòs de Pirra (TF Taula; TF I.6; TF VII.4).
- Diana** *f.* Filla de Júpiter i Latona, deessa de la caça (TF Taula; TF Pròl.; TF I.8; TF I.9; TF II.4; TF III.2; TF III.3; TF III.5; TF IV.4; TF V.4; TF V.5; TF V.8; TF VI.2; TF VI.3; TF VII.1; TF VII.8; TF VIII.4; TF VIII.5; TF VIII.6; TF IX.1; TF X.7; TF XI.5; TF XII.1; TF XIII.2; TF XIV.6; TF XV.5).
- Dictis** (*Ditis*) *m.* Un centaure (TF XII.5).
- Dido** *f.* Reina fundadora de Cartago, amant d'Eneas (TF Taula; TF XIV.2).
- Díndimon** (*Díndima*) *f.* Muntanya de Frígia consagrada a Cíbele (TF II.2).
- Diomedes¹** *m.* Rei de Tràcia (TF IX.3; TF XIII.1; TF XIII.2).
- Diomedes²** *m.* Rei d'Argos, participà a la guerra de Troia (TF Taula; TF XIV.7; TF XIV.8; TF XV.8).
- Dionís** *m.* Nom de Bacus (TF VIII.2; TF XI.2).
- Dirce o Dirca** (*Dírcen*) *f.* Font de Tebes (TF II.2).
- Dis** (*Ditis*) *m.* Déu dels inferns, identificat amb Plutó (TF IX.6; TF IV.6; TF V.6; TF XII.5).
- Dodona** (*Dodònia*) *f.* Ciutat de l'Epir, amb un oracle de Júpiter (TF XIII.6).
- Doló** (*Delon, Dolon*) *m.* Espia troià mort per Ulisses (TF XIII.1; TF XIII.2).
- Dorceu** (*Dorceo*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).
- Dòride o Doris** (*Dòrida*) *f.* Muller de Nereu (TF II.1; TF II.2; TF XIII.7).
- Dòrilas¹** *m.* Company de Perseu (TF V.1).
- Dòrilas²** *m.* Un centaure (TF XII.5).

Dragó *m.* Constel·lació boreal que envolta l'Óssa Menor (TF II.2).

Dríades (*Driadas*) *f.* Nimfes dels boscos (TF VIII.8; TF XI.1; TF XIV.6).

Driant (*Drianta*) *m.* Un làpita (TF XII.5).

Dríope *m.* Filla del rei d'Ecàlia (TF Taula; TF IX.5).

Dromas *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).

Èac (*Èaco, Èacho*) *m.* Rei d'Egina, un dels tres jutges dels inferns (TF VII.6; TF VII.7; TF VII.8; TF IX.6; TF IX.7; TF XI.6; TF XII.8; TF XIII.1).

Ecàlia (*Ohetòlia, Hoetòlia*) *f.* Ciutat d'Eubea (TF IX.3; TF IX.4).⁸

Eco (*Echo*) *f.* Nimfa transformada en eco (TF Taula; TF III.5).

Eea (*Oee*) *f.* Illot, residència de Circe (TF IV.3).

Eeta (*Hoetes*) *m.* Rei de la Còlquida, pare de Medea (TF VII.1).

Èfira (*Èpiro, Nàhifire*) *f.* Nom antic de Corint i d'una nimfa marina (TF II.2; TF VII.4).

Egeó (*Ageon*) *m.* Briareu, considerat déu marí (TF II.1).

Egèria *f.* Nimfa consellera del rei Numa (TF Taula; TF XV.5; TF XV.6)

Egeu (*Egeo*) *m.* Rei d'Atenes, pare de Teseu (TF VII.5; TF VII.6; TF XV.8).

Egeu o l'Egeu, d' (*Egea*) *adj.* Relatiu a Egeu, especialment la mar Egea (TF IX.7).

Egina *f.* Illa del golf Sarònic; nimfa, filla d'Asop, epònima de l'illa (TF VII.6; TF VII.7).

Egipte (*Egipta*) *m.* País del nord d'Àfrica (TF Endreça; TF I.9; TF I.10; TF V.4; TF IX.8; TF XV.8).

Èlat (*Elateio**) *m.* Heroi tessali (TF XII.4).

Eleleu (*Eleho*) *m.* Nom de Bacus pel crit 'eleleu' de les bacants (TF IV.1).

Èlida *f.* Regió del Peloponnès (TF IX.3).

Èlim (*[Dimo]*) *m.* Un centaure (TF XII.6).

Elis (*Èlon*) *f.* Ciutat del Peloponnès (TF XII.7).

Elisi o l'Elisi, de (*heliseos, eliseos*) *adj.* Relatiu a l'Elisi o estatge dels benaurats al món infernal (TF XIV.3).

Èlix (*Èlicen*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).

Elpènor (*Elfànor*) *m.* Company d'Ulisses (TF XIV.5).

Emàtia (*Emàsia*) *f.* Territori de Macedònia; en sentit ampli, Macedònia (TF XV.8).

Ematíon (*Emathíon*) *m.* Company de Cefeu (TF V.1).

Èminus /emĩnus/ (*[Eminus]*) *m.* Un centaure; el nom prové d'una mala traducció de Del Virgilio de l'adverbi llatí 'eminus' ('de lluny', *Met.* XII.379) (TF XII.5).

Eneas *m.* Heroi troià, fill d'Anquises i de Venus (TF Taula; TF Pròl.; TF XIII.6; TF XIV.1; TF XIV.2; TF XIV.3; TF XIV.4; TF XIV.5; TF XIV.6; TF XIV.7; TF XIV.8; TF XIV.9; TF XV.4; TF XV.8).

⁸ El nom llatí 'Oechalia' ('Ecàlia') ha estat traduït com a 'Etòlia', potser per influència de la *Genealogia* de Boccaccio on, en relació a l'Ecàlia, llegim 'Euritus rex Etholie' (XIII.1.34).

- Enèsim** (*Anèsumo*) *m.* Fill d'Hipocont (TF VIII.4).
- Eneu** (*Hohènou, Oeneo, Oeneho*) *m.* Rei de Calidó, pare de Melèagre, Tideu i Deianira (TF VIII.4; TF VIII.5; TF IX.1).
- Enipeu** (*Erifèu**) *m.* Déu-riu de Tessàlia, afluent del Peneu (TF I.9).
- Ènnom** (*Èunomon*) *m.* Troià mort per Ulisses (TF XIII.2).
- Enòpia** (*Ohenòtria*) *f.* Nom antic d'Egina (TF VII.6).
- Enveja** *f.* Personificació de l'enveja (TF Taula; TF VI.1; TF II.8).
- Èol** (*Èholo, Èolo*) *m.* Fill de Neptú, rei dels vents (TF I.6; TF IV.10; TF VI.6; TF XI.7; TF XI.8; TF XIV.2; TF XIV.5; TF XV.7).
- Èlida** (*[Eleyda]*) *f.* Epítet de Cànce, filla d'Èol (TF VI.1). → **Aloïdes**.
- Eous** (*Ehous**) *m.* L'«Auroral», un dels cavalls del Sol (TF II.2).
- Èpafus** (*Èpapho*) *m.* Fill de Júpiter i d'Io (TF Taula; TF I.10).
- Epidaure** (*Epidàuria*) *f.* Ciutat de l'Argòlida (TF XV.7).
- Epir** (*Epiro*) *m.* Regió nord-occidental de Grècia (TF XIII.6).
- Èpit** (*Èpito*) *m.* Rei d'Alba Longa (TF XIV.9).
- Equèmmom** (*Achimon, Achèmon*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).
- Equión¹** (*Echion*) *m.* Heroi tebà, pare de Penteu (TF III.1; TF III.6; TF X.8).
- Equión²** (*Echion*) *m.* Participant a la cacera del senglar de Calidó (TF VIII.4).
- Erasí** (*Erasmus*) *m.* Riu d'Argòlida, avui *Kefalari* (TF XV.3).
- Èreb** (*Hèrebo*) *m.* Les tenebres infernals i llur personificació (TF XIV.6).
- Erecteu** (*Eritreho, Heritreho, Ericteo*) *m.* Rei mític d'Atenes, pare de Procris i d'Oritia (TF VI.6; TF VII.8).
- Erictoni** (*Heritònio, Ericònio*) *m.* Fill de Vulcà i rei mític d'Atenes (TF Taula; TF II.5; TF IX.6).
- Erídan** (*Herídano, Erídano*) *m.* Nom antic del riu Po; també nom de Faetont (TF II.2; TF II.3; TF VII.2).
- Erígone** (*Herígona, Erígona*) *f.* Filla d'Ícar, transformada en la constel·lació de la Verge (TF Taula; TF VI.1; TF X.6).
- Erimant** (*Erimon*) *m.* Riu de l'Èlida, afluent de l'Alfeu (TF II.2).
- Erinis o Erinnis** (*Eritna*) *f.* En plural, nom grec de les fúries (TF IV.6). → **Fúries**.
- Erisicton** (*Heraciton, Herasiton*) *m.* Rei de Tessàlia (TF Taula; TF VIII.8).
- Èrit** (*Èrito*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).
- Èrix¹** *m.* Muntanya i ciutat de l'oest de Sicília; heroi, fill de Posidó i d'Afrodita, epònim de la muntanya (TF II.2; TF XIV.2).
- Èrix²** *m.* Company de Fineu (TF V.1).
- Error** *f.* Personificació de l'error (TF XII.2).
- Èsac** (*Èsacho, Èsaco*) *m.* Fill de Príam (TF Taula; TF XI.9; TF XII.1).

Èsar (*Èsereo, Hèsereo*⁹) *m.* Riu de Calàbria (TF XV.1).

Escilla¹ (*Silla*) *f.* Filla de Nisus, rei de Mègara (TF Taula; TF VIII.1).

Escilla² (*Silla*) *f.* Monstre marí de l'estret de Messina; donzella convertida en aquest monstre (TF Taula; TF VII.1; TF XIII.7; TF XIII.9; TF XIV.1; TF XIV.2).

Escilhèum (*[Silla]*) *m.* Promontori de la Calàbria (TF XV.7).¹⁰

Esciró (*Echiron*) *m.* Bandoler mort per Teseu (TF VII.6).

Esciros (*Cirro, Siro*) *f.* Illa de l'Egeu, al nord-est d'Eubea (TF XIII.2).

Escita o Escítia, d' (*sítias*) *adj.* Relatiu o pertanyent a Escítia (TF VII.5).

Escítia (*Sícia, Sítia*) *f.* País al nord del Mar Negre (TF II.2; TF VIII.8; TF XIV.6; TF XV.3).

Escorpió (*Scorpi*) *m.* Vuitè signe del Zodíac (TF II.1; TF II.2).

Esculapi *m.* Asclepi, déu de culte molt estès a l'occident mediterrani (TF Taula; TF II.6; TF XV.7; TF XV.8).

Esmilax (*Sàlmace*) *f.* Nimfa metamorfosada en arítjol (TF IV.4).

Èson *m.* Príncep de Tessàlia, pare de Jàson (TF Taula; TF VII.2).

Espanya (*Spanya*) *f.* Veu patrimonial del llatí *Hispania*, designació romana per a la península Ibèrica (TF IX.3; TF Súpl.).

Esparta o Esparta, d' (*espertana**) *adj.* Relatiu a la capital del Peloponnès (TF III.2; TF X.3).

Esperqueida o l'Esperqueu, de (*sperchides*) *adj.* Relatiu al riu Esperqueu (TF II.2).

Esperqueu o Esperqueos (*Perchio*) *m.* Riu de Tessàlia, avui anomenat *Sperkhiós* (TF I.9).

Esperquiònida (*Espercheya*) *adj.* Fill del déu-riu Esperqueu (TF V.1).

Esqueneu (*Hoeneo*) *m.* Pare d'Atalanta, en una de les genealogies d'aquesta (TF X.8).

Esticte (*Tictea*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).

Estífel (*Stíphelo*) *m.* Un centaure (TF XII.6).

Estimfàlida o l'Estimfal, de (*stymphàlida*) *adj.* Relatiu a l'Estimfal, territori d'Arcàdia, amb una ciutat, un riu i una muntanya del mateix nom (TF V.8).

Estiu (*Stiu*) *m.* Personificació de l'estiu (TF II.1).

Estix (*Estígia*) *f.* Riu dels inferns, pel qual juraven els déus; metonímicament, l'infern (TF I.5; TF I.9; TF II.1; TF III.5; TF V.7; TF X.8; TF XI.7; TF XII.5; TF XIV.9; TF XV.2).

Eta (*Ohetes, Ohetòlia*) *m.* Muntanya de la Tessàlia (TF II.2; TF IX.3).

Etalió (*Calion*) *m.* Mariner tírrè (TF III.6).

Etèocles (*Tèocles*) *m.* Fill d'Èdip (TF Taula).

Etíon (*Ethíon*) *m.* Endeví, company de Fineu (TF V.1).

⁹ El nom en llatí és 'Aesar-aris', on -sar- té la vocal breu, cosa que dona el mot 'Èsar' en català. La prosòdia també fa les variants de l'incunable 'Èsereo' i 'Hèsereo' esdrúixoles, però creiem també possibles les pronúncies 'Esereo' i 'Hesereo' a l'època.

¹⁰ Alegre tradueix de l'italià, que té 'le contrade della (...) dea Scilla' (2001: 699); per tant, tot i que el llatí és referèncial al promontori d'Escilhèum, Alegre no ho ha entès així i es refereix a Escilla de Messina.

Etíop o **Etiòpia, d'** (*estíops, etiòps*) *adj.* Relatiu a Etiòpia (TF II.2).

Etiòpia *f.* País del sud d'Egipte; per extensió, zona central d'Àfrica (TF II.2; TF XV.3).

Etna (*Hetna, Etna*) *m.* Muntanya de Sicília (TF II.2; TF V.5; TF V.6; TF XIII.8; TF XIV.1; TF XIV.4; TF XV.3).

Etó (*Eton*) *m.* El «Resplendent», un dels cavalls del Sol (TF II.2).

Etrúria (*Etruira*) *f.* Regió de la Itàlia central, avui Toscana (TF XV.6).

Eubea (*Euboya*) *f.* Illa de l'Egeu (TF XIII.6; TF XIV.1; TF VII.2).

Eubeu o **Eubea, d'** (*euboyichas**, *euboyca*) *adj.* Relatiu a Eubea (TF IX.3; TF XIV.4).

Euforb (*Euforbi*) *m.* Heroi troià, de qui Pitàgoras deia ésser una reencarnació (TF XV.2).

Eufrates *m.* Riu de Mesopotàmia (TF II.2).

Èuhan (*Èhuan*) *m.* Crit ritual de les bacants i sobrenom de Bacus (TF IV.1).

Eumèlides (*Eumèlides**) *f. pl.* Descendència d'Eumel, heroi de Tebes (TF Taula; TF VII.4).

Eumènides *f. pl.* Les «benèvols», antífra de les Erinies (TF VI.5; TF VIII.5).

Eurídice (*Eurídices*) *f.* Muller d'Orfeu (TF Taula; TF X.1; TF X.2; TF XI.1).

Euríloc (*Euríloco*) *m.* Company d'Ulisses (TF XIV.5²).

Eurínom (*Eurínomo*) *m.* Un centaure (TF XII.5).

Eurínome (*Erimone*) *f.* Nimfa, filla d'Ocèan i de Tetis (TF IV.3).

Eurípil (*Eorípilo*) *m.* Heroi tessali que combaté a Troia (TF XIII.2).

Eurípili o **Eurípil, d'** (*euripila*) *adj.* Relatiu a un altre Eurípil, rei de Cos (TF VII.4).

Euristeu (*Auristeho, Euristeho*) *m.* Rei de Tirint (TF IX.3).

Èurit (*Èurites, Hèurites*) *m.* Un centaure (TF XII.5).

Eurítida (*Horici*) *m.* Sobrenom de l'heroi Hipas (TF VIII.4).

Europa¹ *f.* Filla d'Agènor (TF III.1; TF III.3, TF IV.6; TF VI.1; TF VIII.1).

Europa² *f.* Continent (TF IV.9).

Euros (*Euro, Heuro*) *m.* Nom grec del vent de l'est (TF I.1; TF II.2; TF IV.3).

Eurotas (*Eurota*) *m.* Riu de la Lacònia (TF II.2).

Èvagre (*[Evandro]*) *m.* Un làpita (TF XII.5).

Evandre (*Evandro*) *m.* Heroi arcadi que fundà una colònia al Laci (TF XIV.7).

Evenus o **Evenos** (*Ebeno*) *m.* Riu d'Etòlia, avui *Fidari* (TF IX.2).

Evipe (*Anipe*) *f.* Muller de Píerus, mare de les Pièrides (TF V.4).

Exadi (*Exàdio*) *m.* Un làpita (TF XII.5).

Factont (*Feton, Pheton*) *m.* Fill del Sol i de Clímene (TF Taula; TF I.10; TF II.1; TF II.2; TF II.3; TF IV.3).

Fam *f.* Personificació de la fam (TF Taula; TF VIII.8).

Fama *f.* Personificació de la fama (TF Taula; TF I.5; TF VII.8; TF VIII.4; TF IX.1; TF IX.3; TF XII.2).

- Fàntasos** (*Pàntaso*) *m.* Un dels somnis (TF XI.8).
- Fàrfar** (*Fàrfaro*) *m.* Riu tributari del Tíber, també dit Fàbaris; avui *Farfa* (TF XIV.6).
- Faros** (*Faros*) *f.* Illa adjacent a Alexandria, avui *Râs-el-Tîn* (TF XV.3).
- Farsàlia** (*Parsàlia*) *f.* Regió de Farsal, a la Tessàlia (TF XV.8).
- Fasis** (*Phasis*) *m.* Riu de la Còlquida (TF II.2).
- Fasti** (*De Fastis*) *m.* Llibre d'Ovidi (TF Pròl.).
- Fàtum** (*Fat*) *m.* Personificació del destí (TF Taula).
- Faune** (*fauno, faunos*) *m.* Divinitat itàlica del camp, assimilada als sàtirs (TF Taula; TF I.5; TF VI.3; TF VI.4; TF XIII.7).
- Faunus** (*Fauno*) *m.* Rei del Laci, pare de Llatí (TF XIV.7).
- Feàcia** (*Phèsia*) *f.* País dels feacis, identificat sovint amb Corcira (TF XIII.6).
- Febus** (*Febo, Phebo*) *m.* Epítet d'Apol·lo, com a divinitat solar; per extensió, el sol (TF Taula; TF I.7; TF I.8; TF I.10; TF II.1; TF II.2; TF II.3; TF II.5; TF II.7; TF III.1; TF IV.2; TF IV.3; TF V.4; TF VI.5; TF VII.3; TF VIII.1; TF VIII.4; TF IX.7; TF IX.8; TF X.2; TF X.3; TF XI.1; TF XI.5; TF XIII.6; TF XIV.3; TF XV.5; TF XV.7; TF XV.8).
- Fèdim** (*Pàdimos*) *m.* Fill de Níobe (TF VI.2).
- Fedra** *f.* Filla de Minos i Pasífae, muller de Teseu (TF VIII.2).
- Fegeenc** o **Fegeu, de** (*Flègias*) *adj.* Relatiu a Fegeu, rei arcadi (TF IX.6).
- Fènix** *m.* Ocell fabulós d'Aràbia (TF XV.3).
- Feòcomes** (*Phècomes*) *m.* Un centaure (TF XII.5).
- Ferran II** (*Ferrando*) *m.* Rei d'Aragó (TF Endreça; TF Súpl.).
- Fetusa** (*Fetousa**) *f.* La «Brillant», germana gran de Faetont (TF II.3).
- Filammó** (*Pilemon*) *m.* Fill d'Apol·lo, músic (TF XI.5).
- Filèmon** (*Pilèmon*) *m.* Marit de Baucis (TF Taula; TF VIII.7).
- Filireu** o **Fílira, de** (*Philereo*) *adj.* Relatiu a Fílira, mare de Quiró; especialment referit a aquest últim (TF VII.4).
- Fíllius** (*Filino*) *m.* Jove convertit en cigne (TF Taula; TF VII.4).
- Filoctetes** (*Filoteta*) *m.* Arquer magnesi (TF IX.3; TF XIII.2; TF XIII.3).
- Filomela** (*Filomena, Philomena*) *f.* Filla de Pandíon i germana de Procne (TF Taula; TF VI.5).
- Fineu**¹ (*Fineo, Phineo*) *m.* Germà de Cefeu, petrificat per Perseu (TF Taula; TF V.1).
- Fineu**² (*Fineo, Fineo*) *m.* Rei de Tràcia i endeví (TF VII.1; TF VII.5; TF XIII.6).
- Flegetont** (*Flegeton*) *m.* Riu de l'infern (TF V.7; TF XV.5).
- Flègias** *m.* Company de Fineu (TF V.1).
- Flegont** (*Flegon*) *m.* El «Flamejant», un dels cavalls del Sol (TF II.2).
- Flegra** *f.* Nom antic de Pallene, la península més occidental de Calcídica (TF X.3).
- Flegreos** (*Fragrèon*) *m.* Un centaure (TF XII.5).

- Florència** (*Florença*) *f.* Ciutat italiana, capital de la Toscana (TF Súpl.).
- Fobètor** (*Phobètora*) *m.* Un dels somnis, que inspirava els malsons (TF XI.8).
- Fòcida** (*Foca, Focho*) *f.* Regió de la Grècia central, a l'oest de Beòcia (TF I.6; TF II.2; TF II.5; TF VI.1).
- Focus** (*Focho, Phoco*) *m.* Fill d'Èac, mort pel seu germà Peleu (TF VII.6; TF VII.8; TF XI.5; TF XI.6).
- Folus** (*Fidus*) *m.* Un centaure (TF XII.5).
- Forbant**¹ (*Phorbas*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).
- Forbant**² (*Forbas*) *m.* Rei dels flègies, a la Tessàlia (TF XI.7).
- Forbant**³ (*Forbas*) *m.* Un làpita (TF XII.5).
- Fortuna** *f.* Personificació de la fortuna (TF II.2; TF VI.2; TF VIII.1; TF IX.8).
- Frígia** (*Phrìgia*) *f.* País d'Àsia Menor (TF VI.4; TF VI.2; TF VIII.2; TF VIII.7; TF X.3; TF XI.2; TF XI.4; TF XII.1; TF XIII.3; TF XIII.5).
- Ftia** (*Ficia*) *f.* Ciutat de la Tessàlia, pàtria d'Aquilles (TF XIII.2).
- Fúries** (*fúrias, fúria*) *f. pl.* Deesses venjadores dels crims, identificades amb les Erinies (TF Taula; TF I.9; TF IV.6; TF IX.6; TF X.1; TF X.6; TF XI.1).
- Galàntida** (*Galancis*, Galansis**) *f.* Serventa d'Alcmena (TF Taula; TF IX.4).
- Galatea** (*Galateha*) *f.* Nimfa marina (TF Taula; TF XIII.7; TF XIII.8; TF XIII.9).
- Ganges** *m.* Riu de l'Índia (TF II.2; TF IV.1; TF V.1).
- Ganimedes** *m.* Coper de Júpiter (TF Taula; TF VI.1; TF X.3).
- Gargàfie** (*Gargàfia*) *f.* Vall i font properes a Platea (TF III.2).
- Gegants** (*Jegants*) *m. pl.* Fills de la Terra i el Cel (TF Taula; TF I.4; TF I.5; TF X.3).
- Gèminis** *m.* Tercer signe del Zodíac (TF II.2 nota).
- Glauc** (*Glaucho, Glauco*) *m.* Pescador beoci, transformat en déu marí (TF Taula; TF VII.2; TF XIII.9; TF XIV.1).
- Gorge** (*Gorjen*) *f.* Filla d'Eneu, germana de Deianira (TF VIII.5).
- Gòrgona** *f.* Cadascuna de les filles de Forcis, especialment Medusa (TF IV.9; TF IV.10; TF IV.11; TF V.1; TF V.2).
- Gran Bretanya** *f.* Les Illes Britàniques (TF XV.8).
- Grècia** *f.* País mediterrani (TF IV.1; TF VII.1; TF VII.2; TF VIII.4; TF XII.1; TF XIII.1; TF XIII.2; TF XIV.7; TF XV.1; TF XV.7).
- Grineu** (*Girineho, Grineho**) *m.* Un centaure (TF XII.5).
- Hali** (*Àlim*) *m.* Troià, mort per Ulisses (TF XIII.2).
- Hamadriades** (*amadriadas*) *f. pl.* Nimfes (TF XIV.10).
- Harmònia** (*Herimona, Herimone*) *f.* Filla de Venus i de Mart, muller de Cadme (TF Taula; TF IV.8).
- Hàrpalos** (*Nàrpolos*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).
- Harpia**¹ (*Arpias, Arpies*) *f.* Monstre mític, mig dona mig ocell (TF Taula; TF IX.3; TF XIII.6).
- Harpia**² (*Harpea*) *f.* Un gos d'Actèon (TF III.2).

Hebe *f.* Deessa grega de la joventut, filla de Juno i muller d'Hèrcules (TF IX.6).

Hebrus (*Ebro*) *m.* Riu de Tràcia (TF XI.1; TF II.2).

Hècate (*Ecathea*) *f.* Deessa de la màgia, filla de Perses (TF XIV.1).

Hecateida o **Hècate, d'** (*achatoydes*) *adj.* Relatiu a Hècate (TF VI.1).

Hèctor *m.* Heroi troià, fill de Príam (TF XI.9; TF XII.1; TF XII.2; TF XII.3; TF XII.5; TF XII.7; TF XII.8; TF XIII.1; TF XIII.2; TF XIII.3; TF XIII.6).

Hècuba (*Ècuba*) *f.* Muller de Príam (TF Taula; TF XI.9; TF XIII.3; TF XIII.4; TF XIII.5).

Hèlen (*Èleno*) *m.* Endeví fill de Príam (TF XIII.6; TF XIII.7; TF XV.4).

Hèlena (*Èlena*) *f.* Muller de Menelau (TF XII.1; TF XII.8; TF XIII.2; TF XIV.10; TF XV.3).

Hèlice (*Èliten*) *f.* Ciutat d'Acaia (TF XV.3).

Helicó (*Elichona, Elicon*) *m.* Muntanya de Beòcia i Fòcida (TF II.2; TF V.3; TF VIII.5).

Hellespont (*Elespont*) *m.* Estret que uneix l'Egeu amb la Propòntida (TF XIII.3).

Hèlops (*Helos*) *m.* Un centaure (TF XII.5).

Hemònia (*Emònia, Emònyia*) *f.* Nom antic de Tessàlia (TF I.9; TF II.1; TF II.5; TF III.5; TF V.4; TF VII.2; TF VIII.8; TF XI.4; TF XI.6; TF XI.8; TF XII.5).

Hemus (*Hèmon*) *m.* Rei de Tràcia, espòs de Ròdope, transformats ambdós en muntanyes (TF VI.1).

Hercília (*Arcília*) *f.* Muller de Ròmul (TF XIV.13).

Hèrcules (*Èrcules*) *m.* Fill de Júpiter i Alcmena (TF Taula; TF Pròl.; TF VII.4; TF VII.5; TF VIII.5; TF IX.1; TF IX.2; TF IX.3; TF IX.4; TF IX.6; TF XI.4; TF XII.5; TF XII.7; TF XIII.1; TF XIII.3; TF XV.1; TF XV.3; TF XV.7).

Hermafrodit (*Hermofrodita, Ermafrodita*) *m.* Fill d'Hermes i d'Afrodita (TF Taula; TF IV.4).

Herse *f.* Filla de Cècrops, estimada de Mercuri (TF II.5; TF II.8).

Hesíona (*Exíona*) *f.* Filla de Laomedont i muller de Telamó (TF XI.4).

Hespèria (*Espèria*) *f.* Terra de ponent (TF II.2; TF XI.2).

Hespèrie (*Ephèrien*) *f.* Una de les Hespèrides (TF XI.9).

Hiacint (*Iaccinto, Iacinto*) *m.* Jove transformat en flor (TF Taula; TF X.3; TF XIII.2).

Hianteu (*Hiànsio*) *adj.* Beoci, especialment les muses i Actèon (TF III.2).

Hibèrnia (*Ybèrnia*) *f.* Irlanda (TF XV.3).

Hidra (*Ydra*) *f.* Monstre mig dona mig serp; especialment, l'Hidra de Lerna (TF IX.1; TF IX.3).

Hilàctor (*Yàctor*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).

Hileu¹ (*Nileho*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).

Hileu² (*Ylèon*) *m.* Un centaure (TF XII.5).

Hil·lus ([*Yolau*]) *m.* Fill d'Hèrcules i Deianira (TF IX.4).

Hilònome (*Yònome, Yhònome*) *f.* Muller del centaure Cíllar (TF XII.5).

Himeneu (*Ymeneo, Ymeneho, Ymeneyo*) *m.* Déu de les noces (TF Taula; TF I.8; TF IV.11; TF VI.5; TF IX.8; TF XII.5).

Himet (*Ymeto*) *m.* Muntanya prop d'Atenes (TF VII.8).

Hipalmos (*Ypàllemes*) *m.* Participant en la cacera del senglar de Calidó (TF VIII.4).

Hípanis (*Ýpano*) *m.* Nom de dos rius del mar Negre (TF XV.3).

Hipas¹ *m.* Caçador del senglar de Calidó i company d'Hèrcules en l'expedició contra Èurit → **Eurítida**.

Hipas² (*Ýptason*) *m.* Un centaure (TF XII.5).

Hipocoont (*Ypochonta*) *m.* Heroi espartà, pare d'Enèsim (TF VIII.4).

Hipodamant (*Ypòdamas*) *m.* Pare de Perimele (TF VIII.6).

Hipodamia o **Hipòdame** (*Ypodamia, Ypòmenes, Ypòmene*) *f.* Muller de Pirítous (TF XII.5; TF XIV.10).

Hipòlit (*Ypòlit*) *m.* Fill de Teseu i d'Hipòlita (TF Taula; TF VIII.2; TF XV.5; TF XV.6).

Hipòmenes (*Ypòmenes*) *m.* Vencedor i marit d'Atalanta (TF X.8).

Hipòtada (*Ypòtades*) *m.* Èol, fill d'Hípotes (TF XIV.5).¹¹

Hipseus (*Ipseo*) *m.* Companys de Fineu (TF V.1).

Hipsípile (*Ysiphile, Ysífìle*) *f.* Filla del Toant, rei de Lemnos (TF Taula; TF XIII.3).

Hírie (*Íria*) *f.* Mare de Cicne, transformada en llac (TF VII.4).

Hivern (*Yvern*) *m.* Personificació de l'hivern (TF II.1)

Hodites¹ (*Odites*) *m.* Company de Cefeu (TF V.1).

Hodites² *m.* Un centaure (TF XII.5).

Hora *f.* Divinitat itàlica amb la que fou identificada Hercília (TF XIV.13).

Hores *f. pl.* Personificació de les hores (TF II.1).

Iacus (*Hiaco*) *m.* Apellació de Bacus (TF IV.1).

Iante (*Hianta, Yanta*) *f.* Filla de Telestes, esposa d'Ifis (TF Taula; TF IX.8).

Iapígia (*Iapije, Iapiga*) *f.* Nom grec d'Apúlia i Calàbria (TF XIV.7; TF XV.1; TF XV.7).

Iasió (*Geson*) *m.* Estimat de Ceres (TF IX.6).

Ibèria (*Ybèria*) *f.* Nom grec d'Hispania (TF XV.1).

Ícar¹ (*Ýcaro*) *m.* Fill de Dèdal (TF Taula; TF VIII.3).

Ícar² (*Ýcaro*) *m.* Introducitor del vi a l'Àtica, transformat en constel·lació (TF X.6).

Icari o **d'Ícar** (*Ycàrea*) *adj.* Relatiu a Ícar; especialment el mar Egeu prop de l'illa d'Icària (TF VIII.3).

Ícel (*Hítacon*) *m.* «El que s'assembla», sobrenom de Fobètor (TF XI.8).

¹¹ En TF XVI.5 'Ypòtades' es refereix a 'Hípotes' arran d'una mala interpretació del català, que entén com a nom propi el patronímic del llatí 'Hippotaden' (*Met.* XIV.224).

- Icnòbates** (*Innòbates*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).
- Ida** (*Yda*) *m.* Muntanya propera a Troia (TF II.2; TF IV.4; TF VII.4; TF XI.9; TF XIII.2; TF XIV.8).
- Idas**¹ (*Ydas*) *m.* Company de Cefeu (TF V.1).
- Idas**² (*Ydas*) *m.* Company de Diomedes (TF XIV.7).
- Ídmon** *m.* Pare d'Aracne (TF VI.1).
- Idomeneu** (*Ydoneo*) *m.* Rei de Creta (TF XIII.2).
- Ifigenia** (*Efigenia, Ephigenia*) *f.* Filla d'Agamèmnon (TF Taula; TF XII.1).
- Ifínois** (*Yfion*) *m.* Un centaure (TF XII.5).
- Ifis**¹ (*Yphis*) *m.* Noia de Creta transformada en noi (TF Taula; TF IX.8; TF X.1).
- Ifis**² (*Iphis, Yphis, Yfis*) *m.* Pastor de Xipre enamorat d'Anaxàrete (TF Taula; TF XIV.11).
- Ifítides** (*Yfitides*) *m.* Troià mort per Ulisses (TF XIII.2).
- Ignígena** (*Ignígeno*) *m.* «Nascut del foc», sobrenom de Bacus (TF IV.1).
- Ília** (*Ýlia*) *f.* Nom de Rea Sílvia (TF XIV.12).
- Ílion** (*Ýlion*) *m.* Troia (TF II.2; TF VI.1; TF XI.9; TF XIII.2; TF XIII.3; TF XIV.7).
- Ilioneu** (*Ylioneu*) *m.* Fill de Níobe (TF VI.2).
- Ilíria** (*Lirícia*) *f.* Regió costanera del mar Adriàtic (TF IV.8).
- Ilus** (*Ýlion*) *m.* Fill de Tros, rei de Troia (TF XI.9).
- Imbreu** (*Ynbreus*) *m.* Un centaure (TF XII.5).
- Ínac** (*Ýnacho, Ýnaco, Ínacho*) *m.* Déu-riu de l'Argòlida, fundador de la ciutat d'Argos i pare d'Io (TF I.9).
- Índia** (*Índies*) *f.* País d'Àsia (TF I.10; TF IV.1; TF IV.9; TF XV.3).
- Indígets** (*Indígetes*) *m. pl.* Déus romans considerats autòctons (TF XIV.9).
- Ino** (*Yno*) *f.* Filla de Cadme i d'Harmònia, i muller d'Atamant (TF Taula; TF III.3; TF III.6; TF IV.6; TF IV.7) → **Leucòtea**.
- Io** (*Yo*) *f.* Filla d'Ínac, transformada en vedella (TF Taula; TF I.9; TF I.10).
- Iolau** (*Yolau, Yolaus, Yolaho, Yolao*) *m.* Company d'Hèrcules (TF Taula; TF IX.6).
- Íole** (*Ýole*) *f.* Filla d'Èurit raptada per Hèrcules (TF IX.3; TF IX.6).
- Iris** (*Yris*) *f.* Missatgera dels déus i deessa de l'arc iris (TF I.6; TF XI.8; TF XIV.13; TF XIV.2).
- Isabel I** (*Ysabel*) *f.* Reina de Castella (TF Súpl.).
- Isis** (*Ysis*) *f.* Divinitat egípcia (TF Endreça; TF Taula; TF I.9; TF I.10; TF IX.8).
- Ismàric** o **l'Ísmar, de** (*Ysmària*) *adj.* Relatiu a l'Ísmar o Ísmara, muntanya de la Tràcia; per extensió, traci (TF II.2).
- Ismenus**¹ (*Ismèneo*) *m.* Fill gran de Níobe (TF VI.2).
- Ismenus**² (*Ysmèneo*) *m.* Riu de Tebes (TF II.2).
- Íster** o **Ístre** (*Íster*) *m.* Nom del curs baix del Danubi (TF II.2).
- Istme** (*Ístmon*) *m.* Istme de Corint (TF VII.5).

Ítaca (*Ýtacho*) *f.* Illa de la mar Jònica, pàtria d'Ulisses (TF XIII.6).

Itàlia (*Ytàlia*) *f.* País de la península itàlica (TF XIV.1; TF XV.1; TF XV.3; TF XV.7).

Itis (*Ytis*) *m.* Fill de Tereu i Procne (TF VI.5).

Iuba (*Iuba*) *m.* Rei de Numídia (TF XV.8).

Iulus (*Yulo*) *m.* Fill d'Eneas (TF XIV.9; TF XV.4; TF XV.8).

Ixíon (*Exíon, Ysíon*) *m.* Rei dels làpites (TF IV.6; TF X.1; TF XII.5).

Janus (*Jano*) *m.* Déu de portes i començaments (TF XIV.6; TF XIV.12).

Jàpet (*Àpeto, Jàpeto*) *m.* Tità, pare de Prometeu i d'Atlas (TF IV.9; TF I.2).

Jàson (*Gèson*) *m.* Heroi tessali, cap dels argonautes i marit de Medea (TF Taula; TF VI.6; TF VII.1; TF VII.2; TF VII.3; TF VII.4; TF VII.5; TF VIII.4; TF XIII.1; TF XV.3).

Jeroni, Sant (*Jherònim*) *m.* Escriptor i doctor de l'Església (TF Súpl.).

Jònica, mar (*mar Jònia*) *f.* Mar del sud d'Itàlia (TF XV.1).

Joventut *f.* Deessa (TF VII.2).

Jovis (*Jovis*) *m.* Sobrenom de Júpiter (TF IV.4; TF VII.7; TF VIII.4; TF VIII.7).

Juli Cèsar Germànic (*Germànicho Cèsar*) *m.* General romà, nebot de l'emperador Tiberi (TF Pròl.).

Juli Cèsar Octavià August, Gai (*Augusto, Cèsar August, Octavià, Octovià*) *m.* Primer emperador de Roma; per extensió, 'Cèsar August' és nom dels emperadors (TF Taula; TF Pròl.; TF I.5; TF XV.8).

Juli Cèsar, Gai (*Júlio Cèsar, Cèsar*) *m.* General i polític del segle I a.C. (TF Taula; TF Pròl.; TF I.5; TF XV.8).

Juni Brut Albí, Dècim (*Bruto*) *m.* Un dels assassins de Cèsar (TF XV.8).

Juno *f.* Germana i esposa de Júpiter (TF Taula; TF Pròl.; TF I.6; TF I.9; TF II.4; TF III.3; TF III.4; TF III.5; TF IV.3; TF IV.6; TF IV.7; TF V.4; TF VI.1; TF VI.2; TF VI.3; TF VI.5; TF VII.7; TF VIII.3; TF IX.1; TF IX.3; TF IX.4; TF IX.6; TF IX.7; TF IX.8; TF X.3; TF XI.8; TF XII.6; TF XIV.2; TF XIV.3; TF XIV.9; TF XIV.13; TF XV.3; TF XV.7; TF XV.8).

Júpiter *m.* Fill de Saturn, déu del cel i suprem; espòs de Juno (TF Taula; TF Pròl.; TF I.3; TF I.4; TF I.5; TF I.6; TF I.8; TF I.9; TF I.10; TF II.1; TF II.2; TF II.3; TF II.4; TF II.7; TF II.8; TF II.9; TF III.1; TF III.3; TF III.4; TF III.5; TF IV.1; TF IV.3; TF IV.6; TF IV.9; TF IV.10; TF IV.11; TF V.1; TF V.4; TF V.5; TF V.7; TF VI.1; TF VI.2; TF VI.3; TF VII.4; TF VII.7; TF VII.8; TF VIII.1; TF VIII.2; TF VIII.7; TF IX.1; TF IX.2; TF IX.3; TF IX.4; TF IX.6; TF IX.7; TF X.3; TF X.4; TF XI.1; TF XIII.1; TF XIII.2; TF XIII.3; TF XIII.5; TF XIII.8; TF XIV.9; TF XV.1; TF XV.2; TF XV.3; TF XV.8) → **Jovis**.

Justícia *f.* Nom referit a Astrea, deessa de la justícia celestial (TF I.3).

Laberint (*laberinto*) *m.* Especialment, el bastit per Dèdal a Creta (TF VIII.2).

Labros *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).

Lacedemònica, mar *f.* Mar del sud d'Itàlia (TF XV.1).¹²

¹² Nom inexistent en el text d'Ovidi o en l'italià de Bonsignori; en català ha estat pres a partir d'un error en la traducció, perquè en l'original l'adjectiu qualifica la ciutat de Tarent: 'Ionium, Lacedaemoniumque [Tarentum]' ('la mar Jònica i la lacedemònica Tarent', *Met.* XV.50).

- Laci** (*Làcio*) *m.* Regió d'Itàlia central (TF XIV.7; TF XV.5; TF XV.6).
- Lacne** (*Làcnea**) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).
- Làctia, via** (*Làctea*) *f.* Estels que envolten l'esfera celeste (TF I.5).
- Ladó¹** (*Ladon*) *m.* Riu d'Arcàdia afluent de l'Alfeu (TF I.9).
- Ladó²** (*Ladon*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).
- Laertes** (*Leertes*) *m.* Pare d'Ulisses (TF XII.8; TF XIII.2).
- Lampècie** (*Japècia*) *f.* La «Radiant», germana gran de Faetont (TF II.3).¹³
- Lampètidés** (*Lapècido*) *f.* Aede dels cefens (TF V.1).
- Laomedont** (*Lamuedon, Laumedon*) *m.* Rei de Troia, pare de Príam (TF VI.1; TF XI.4).
- Lapiteu o Làpites, dels** (*lapiteha*) *adj.* Relatiu al poble tessali dels làpites (TF XII.6).
- Lariseu o Larisa, de** (*Leriseu*) *adj.* Relatiu a Larisa, nom de diverses ciutats gregues de la Tessàlia; per extensió, la Tessàlia (TF II.5).
- Latona** (*Lathona*) *f.* Mare d'Apol·lo i de Diana (TF Taula; TF VI.2; TF VI.3).
- Latònia** (*Latona*) *f.* Filla de Latona, epítet de Diana (TF I.9).
- Latreu** (*Latreho*) *m.* Un centaure (TF XII.6).
- Laurèntum** (*Laurència*) *m.* Ciutat costanera del Laci (TF XIV.6; TF XIV.9).
- Lavínia** (*Lavina*) *f.* Filla del rei Llatí, esposa d'Eneas (TF XIV.7; TF XIV.8).
- Learc** (*Learcho*) *m.* Fill d'Atamant i d'Ino (TF IV.6).
- Lebintos** (*Labintos*) *f.* Illa de les Espòrades (TF VIII.3).
- Leda** *f.* Muller de Tíndar, mare de Càstor, Pòl·lux, Hèlena i Clitemnestra (TF VI.1).
- Lèlaps¹** (*Lèlapa*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).
- Lèlaps²** (*Lèlapa*) *m.* Un gos de Cèfal (TF VII.8).
- Lelegeida o lèlegs, dels** (*Elègia*) *adj.* Relatiu als lèlegs (TF IX.7).
- Lèlex** *m.* Heroi de Trezè, company de Teseu (TF VIII.7).
- Lemnos** *f.* Illa del nord de l'Egeu (TF XIII.1).
- Leneu** (*Leneo*) *m.* El «Leneu», apellació de Bacus (TF IV.1; TF XI.2).
- Lesbos** (*Lésbon*) *f.* Illa del nord de l'Egeu (TF II.5; TF XI.1; TF XIII.2).
- Lestrigoni o lestrígons, dels** (*Lestrigònia*) *adj.* Relatiu als lestrígons, poble antropòfag de Fòrmies o Sicília (TF XIV.5).
- Lete** (*Lethes*) *m.* Riu dels inferns (TF XI.8).
- Letea** (*Leteha, Lethea*) *f.* Muller d'Òlenos convertida en roca (TF X.2).
- Leucàdia** *f.* Illa del mar Jònic (TF XV.3).
- Leucó** (*[Lacon]*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).¹⁴

¹³ Ovidi dona només els noms de dues de les filles d'Hèlios, 'Phaetusa' (*Met.* II.346) i 'Lampètie' (*Met.* II.349), que guarden els ramats d'aquest déu en Homer (*Od.* XII.132). Ovidi anomena la tercera germana amb l'ordinal 'tertia' (*Met.* II.350). Segons Branca (1998: 1666, n. 118), en Boccaccio 'Lampètie' dona 'Lampethusa', i una mala lectura del 'tertia' dona 'Iapètia', variació que recull Alegre.

Leucònoe *f.* Una de les filles de Mínia (TF IV.3).

Leucòsia (*Leucària*) *f.* Petita illa del Tirrè (TF XV.7).

Leucòtea (*[Leucòtoe]*) *f.* Nom diví d'Ino (TF IV.6).

Leucòtoe (*Leucòtohe*) *f.* Filla d'Eurínome i Òrcam, transformada en branca d'encens (TF Taula; TF IV.3).

Líber *m.* Antiga divinitat itàlica de la fertilitat, identificada amb Bacus (TF III.6; TF IV.1; TF XI.2).

Líbia *f.* País nord-africà; per extensió, la regió septentrional d'Àfrica (TF II.2; TF IV.9; TF V.1; TF XIV.2).

Libis *m.* Mariner tirrè (TF III.6).

Lícabas¹ (*Líarba, Líarbas*) *m.* Mariner tirrè (TF III.6).

Lícabas² *m.* Company de Fineu (TF V.1).

Lícabas³ (*Lícidas, Lúcidas*) *m.* Un centaure (TF XII.5).

Licàon (*Licàhon*) *m.* Rei d'Arcàdia, pare de Callisto, transformat en llop (TF Taula; TF I.5; TF II.4).

Licas (*Lichas*) *m.* Company d'Hèrcules (TF IX.3).

Licet (*Liceto*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).

Liceu (*Liceho*) *m.* Muntanya d'Arcàdia (TF I.9).

Lícia *f.* País d'Àsia Menor (TF Taula; TF IV.4; TF V.1; TF VI.3; TF VI.4; TF IX.7; TF XII.3).

Licisca (*Licisas*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).

Licomedes *m.* Rei d'Esciros, pare de Deidamia (TF XIII.2).

Licormas (*Licerbas*) *m.* Un dels cefens (TF V.1).

Licotas (*Liceto*) *m.* Un centaure (TF XII.5).

Licurg (*Ligurgo*) *m.* Rei de Tràcia, s'oposà al culte de Bacus (TF IV.1).

Licus¹ (*Lícon**) *m.* Company de Diomedes (TF XIV.7).

Licus² (*Licho*) *m.* Afluent del riu Meandre (TF XV.3).

Licus³ (*Lico*) *m.* Un centaure (TF XII.5).

Lídia *f.* País d'Àsia menor (TF VI.1; TF VI.2).

Lieu (*Lieho, Liheo*) *m.* L'«Alliberador», apellació de Bacus (TF IV.1; TF XI.1).

Ligdus (*Lido*) *m.* Pare d'Ifis (TF IX.8).

Lilibèum (*Lilibeo, Lilibeho*) *m.* Ciutat i cap homònim de l'illa de Sicília, a la moderna *Marsala*, avui conegut com a *Capo Boeo* (TF V.5; TF XIII.7).

Límire (*Limireu*) *m.* Riu i ciutat de Lícia (TF IX.7).

Limnea (*Limnata**) *f.* Nimfa (TF V.1).

¹⁴ En català, el nom 'Lacon' vol ser traducció del llatí 'Leucon' ('Leucó', *Met.* III.218), però confon 'Laucon' amb 'Lacon' ('Laco', *Met.* III.219), un altre ca en el vers següent. L'adjectiu 'niveis' ('com la neu', *Met.* III.218), 'lo molt blanch' en Alegre, va referit, en llatí, a 'Leucon', però Alegre el fa anar amb 'Lacon'. No hem trobat testimonada cap variant per a 'Leucon' del tipus 'Lacon', per tant, cal entendre que es tracta d'una confusió, potser un salt entre dos noms semblants i propers en el text. La proposta d'edició contempla, com a solució, que 'Lacon' és traducció del llatí 'Leucon', perquè 'Lacon' va adjectivat com el 'Leucon' llatí.

Lincesti ([*Boèstio*]) *adj.* Riu de Macedònia (TF XV.3).

Lincus (*Linceho*) *m.* Rei dels escites (TF Taula; TF V.9).

Liríope *f.* Nimfa mare de Narcís (TF III.5).

Lirnessi o Lirnessos, de (*Lernèsia*) *adj.* Relatiu a Lirnessos, ciutat de Mísia (TF XII.3; TF XIII.2).

Litern (*Literno*) Riu de la Campània (TF XV.7).

Llatí (*Lati*) *m.* Rei del Laci, fill d'Ulisses i Circe (TF XIV.7; TF XIV.8; TF XIV.9).

Lleó (*Leó*) *m.* Cinquè signe del Zodíac (TF II.1).

Llombardia (*Lombardia*) *f.* Regió del nord d'Itàlia (TF II.3).

Llombards (*lombarts*) *m. pl.* Poble de la Llombardia; també, els etruscs (TF II.3).

Lluna (*Luna*) *f.* Deessa identificada amb Diana (TF II.2; TF VII.2; TF XIV.6).

Lucífer *m.* Estel del matí, porta la llum (TF II.2; TF II.8; TF IV.10; TF VIII.1; TF XI.5; TF XI.6; TF XI.7; TF XV.8).

Lucina *f.* Deessa protectora dels parts, identificada amb Juno o Diana, i més rarament amb Hècate; epítet de Juno (TF V.4; TF IX.4; TF IX.8; TF X.7).

Macareu (*Macareo, Machareo*) *m.* Company d'Ulisses (TF XIV.4; TF XIV.5; TF XIV.6).

Magnèsia *f.* Regió i península de Tessàlia (TF XI.6).

Maia (*Maya*) *f.* Plèiade, filla d'Atlant i mare de Mercuri (TF I.9; TF VIII.7).

Manto *f.* Profetessa, filla de Tirèsias (TF VI.2).

Màntua *f.* Ciutat de la Gàl·lia Cisalpina, pàtria de Virgili (TF Pròl.).

Marató (*Meroton*) *f.* Plana de l'Àtica on Milcíades va vèncer els perses (TF VII.6).

Màrsias (*Màrsia, Màrcia*) *f.* Flautista convertit en afluent del Meandre (TF Taula; TF VI.4).

Mart (*Març, Marts*) *m.* Déu de la guerra (TF Pròl.; TF III.1; TF III.2; TF IV.3; TF VI.1; TF VII.1; TF VIII.1; TF XII.3; TF XIV.12; TF XIV.13; TF XV.8).

Meandre (*Mehandro, Meandro*) *m.* Riu d'Àsia Menor; déu-riu, mare de Cíane i avi de Biblis (TF II.2; TF VIII.2; TF IX.7).

Medea (*Madea*) *f.* Fetillera, filla d'Eeta, rei de Còlquida, i muller de Jàson (TF Taula; TF II.2; TF VII.1; TF VII.2; TF VII.3; TF VII.4; TF VII.5).

Medont¹ (*Medon*) *m.* Mariner tirrè (TF III.6).

Medont² (*Medon*) *m.* Un centaure (TF XII.5).

Medusa (*Medussa*) *f.* Una de les Gòrgones, violada per Neptú (TF Taula; TF IV.9; TF IV.10; TF IV.11; TF V.1; TF V.2; TF V.3; TF VI.1; TF X.1).

Megareu (*Macareho*) *m.* Fill de Neptú, pare d'Hipòmenes (TF X.8).

Melamp (*Melampo*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).

Melaneu¹ (*Mayaneho*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).

Melaneu² ([*Mènalo*]) *m.* Company de Perseu (TF V.1).

Melaneu³ ([*Menalau**]) *m.* Un centaure (TF XII.5).

- Melanto** (*Melanca*) *f.* Filla de Deucalió (TF VI.1).
- Melas** *m.* Riu de l'Àsia menor (TF II.2).
- Melèagre** (*Melèagro*) *m.* Fill d'Eneu i d'Altea, el qual matà el senglar de Calidó (TF Taula; TF VIII.4; TF VIII.5; TF IX.3).
- Melicertes** o **Melicerta** (*Melisertes*) *m.* Fill d'Ino (TF Taula; TF IV.6).
- Mèmnon** (*Mènnon*) *m.* Fill d'Aurora (TF Taula; TF XIII.5).
- Mènalos** o **Mènala** (*Mènalán, Mènalón*) *m.* Muntanya d'Arcàdia (TF I.5; TF II.4).
- Mendesi** o **Mendes, de** (*mindèsio*) *adj.* Relatiu a Mendes, ciutat al delta del Nil, avui *Tell el-Rub* (TF V.1).
- Menèfron** (*Menènfron*) *m.* Personatge incestuós (TF Taula; TF VII.4).
- Menelau** (*Menalau, Manalau*) *m.* Rei d'Esparta (TF XIII.2; TF XV.8).
- Menetes** (*Metretes*) *m.* Lici que combaté a Troia (TF XII.3).
- Meònia** (*Mehònia*) *f.* Contrada de Lídia; dit també, poèticament, d'Etrúria (TF III.6; IV.6; TF VI.1; TF VI.2).
- Mera**¹ (*Mejera*) *f.* Noia convertida en gos (TF VII.4).
- Mera**² o **Parca** (*[Mejera]*) *f.* Personificació del destí de cada individu (TF X.6).¹⁵
- Mercuri** *m.* Déu missatger (TF Taula; TF Pròl.; TF I.9; TF II.7; TF II.8; TF II.9; TF IV.4; TF IV.11; TF V.4; TF VIII.7; TF XI.5; TF XIV.5).
- Meríones** (*Mennon**) *m.* Heroi cretenc, company d'Idomeneu (TF XIII.2).
- Mèrmeros** (*Mèrmeto*) *m.* Un centaure (TF XII.5).
- Messàpia** (*Mesòpita*) *f.* Nom antic d'Apúlia i Calàbria (TF XIV.7).
- Messena** (*Mesènia*) *f.* Ciutat del Peloponnès, capital de la regió homònima (TF XII.7).
- Messènia** (*Mesènia*) *f.* País del Peloponnès (TF II.7).
- Metamorfosis, Les** (ll. *Metamorphoseos*) *m.* Poema d'Ovidi (TF Pròl.).
- Mícale**¹ *f.* Muntanya de l'Àsia Menor (TF II.2).
- Mícale**² (*Míchale*) *f.* Fetillera de Tessàlia, mare d'Òrios (TF XII.5).
- Micenes** (*Misena*) *f.* Ciutat d'Argòlida (TF XV.4).
- Midás** (*Mida*) *m.* Rei de Frígia (TF Taula; TF XI.2; TF XI.3; TF XI.4).
- Migdoni** o **Migdònia, de** (*[Migdònius]*) *adj.* Relatiu als mígdons (TF II.2).
- Milet**¹ (*Mileta*) *f.* Ciutat de Cària famosa pel luxe i la dissipació (TF IX.7).
- Milet**² (*Mileto*) *m.* Heroi epònim de Milet (TF IX.7).
- Miló** (*Milon*) *m.* Atleta famós de Crotona, del segle VI a.C. (TF XV.3).
- Mimas** (*Mínax*) *m.* Serralada de Tràcia (TF II.2).
- Minerva** (*verge*) *f.* Deessa itàlica, identificada amb Atena (TF Taula; TF Endreça; TF Pròl.; TF II.8; TF IV.1; TF IV.3; TF IV.11; TF VI.1; TF VIII.3; TF VIII.4; TF XIII.2; TF XIV.7; TF XV.7).

¹⁵ 'Mera' no apareix en llatí. 'Mejera' és un afegit d'Alegre, segurament a partir del nom de la noia convertida en ca, és a dir 'Mera¹'.

Míniás (*Míneyo*) *m.* Rei d'Orcòmenos de Beòcia, pare de les Minèiades o Mineides (TF Taula; TF IV.1; TF IV.5; TF IV.6).

Minos *m.* Rei de Creta (TF Taula; TF VII.6; TF VII.7; TF VIII.1; TF VIII.2; TF VIII.3; TF VIII.4; TF IX.6; TF IX.7).

Minotaure (*Minotauro*) *m.* Monstre, fill de Pasífae i d'un toro, mort per Teseu (TF VIII.2).

Minturnes *f.* Ciutat del Laci (TF XV.7).

Miquel, Pere *m.* Impressor barceloní del segle XV (TF Súpl.).

Mirmídons *m.* Poble tessali (TF VII.7).

Mirra *f.* Mare d'Adonis, transformada en l'arbre de la mirra (TF Taula; TF X.6; TF X.7).

Míscel (*Misílio, Micilio*) *m.* Fill d'Alèmon (TF Taula; TF XV.1).

Mitridates *m.* Nom de diversos reis del Pont (TF XV.8).

Mnemònides (*filles de Mehònio*) *f. pl.* Les muses, filles de Mnemòsine (TF V.3).

Mnemòsine (*Monòsia*) *f.* La Memòria, mare de les muses (TF VI.1).

Mòdena *f.* Ciutat de la Gàl·lia Cisalpina, antigament Mútina (TF XV.8).

Molós (*Moloso*) *m.* Rei de l'Epir (TF XIII.6).

Molòssia (*Molòsia*) *f.* País dels molossos, a l'Epir (TF I.5).

Molpeu (*Molfeho*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).

Mònic (*Mònico*) *m.* Un centaure (TF XII.6).

Mopse (*Mopso*) *m.* Endeví, fill d'Àmpix (TF XII.5).

Morfeu (*Morfea, Morphea*) *m.* Fill del Son (TF XI.8).

Muníquia, de (*monàchios*) *adj.* Relatiu a la Muníquia, ciutadella del Pireu (TF II.8).

Murmur *m.* Personificació del murmur (TF XII.2).

Musa (*musas, muses*) *f.* Cadascuna de les nou deesses de les arts i les ciències (TF Taula; TF III.11; TF V.3; TF V.4; TF XV.7).

Mútina → **Mòdena**.

Nàiades (*naya, nayas, nayas*) *f. pl.* Nimfes d'aigua dolça (TF I.9; TF III.2; TF IV.2; TF IV.4; TF VI.3; TF VII.6; TF VII.8; TF VIII.6; TF VIII.7; TF IX.1; TF IX.7; TF X.7; TF XI.1; TF XIV.6; TF XIV.8).

Nape (*Nàpea*) *f.* Un gos d'Actèon (TF III.2).

Nàpols *f.* Ciutat de la Campània (TF XIV.3) → **Partènope**.

Nar (*Narva*) *m.* Afluent del Tíber (TF XIV.6).

Narcís (*Narciso, Narsiso*) *m.* Fill del riu Cefis i de la nimfa Liríope (TF Taula; TF III.5).

Narícia (*Narísia*) *f.* Nom de la ciutat de Locros, al sud d'Itàlia (TF XV.7).

Nauplíada (*Naupliades*) *m.* Palamedes, fill de Naupli (TF XIII.1).

Naxos (*Naso*) *f.* Illa de les Cíclades (TF III.6).

Nebaiot (*Nabateu*) *m.* Primogènit d'Ismael, ancestre dels nabateus (TF I.1).

Nebròfon (*Ebròffono*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).

Nedimne (*Nedumno*) *m.* Un centaure (TF XII.5).

Neleu (*Nilo, Neleyo*) *m.* Rei de Pilos, pare de Nèstor i de Periclimen (TF II.7; TF XII.7).

Nemeu o Nèmea, de (*nemeo*) *adj.* Relatiu a la vall de Nèmea, a l'Argòlida (TF IX.3).

Neptú (*Neptuno*) *m.* Déu de les aigües, especialment marines (TF Taula; TF Pròl.; TF I.6; TF II.1; TF II.2; TF II.5; TF IV.6; TF IV.11; TF VI.1; TF VIII.6; TF VIII.8; TF X.8; TF XI.4; TF XII.1; TF XII.3; TF XII.4; TF XII.7; TF XII.8; TF XIII.8).

Nereides (*nereydes, nerehas, nereyas*) *f. pl.* Nimfes del mar, filles de Nereu i de Doris (TF I.6; TF XI.6).

Nerètum (*Nareto*) *f.* Ciutat de Calàbria, avui *Nardo* (TF XV.1).

Nereu (*Nereho, Nereyo, Nereo*) *m.* Déu marí, marit de Doris i pare de les Nereides (TF II.2; TF XI.6; TF XIII.2; TF XIII.7).

Nèrit (*Narísia*) *f.* Illa propera a Ítaca (TF XIII.6).

Nessus (*Nesso, Neso*) *m.* Centaure mort per Hèrcules (TF Taula; TF IX.2; TF IX.3; TF XII.5).

Nèstor *m.* Rei de Pilos (TF Taula; TF XIII.1; TF XII.4; TF XII.7).

Nicteli (*Nictèleo*) *m.* El «Nocturn», apellació de Bacus (TF IV.1).

Nicteu¹ (*Nicheo*) *m.* Company de Diomedes (TF XIV.7).

Nicteu² (*Niteho*) *m.* Pare d'Antíope (TF VI.1).

Nictímene (*Nictímena*) *f.* Filla d'Epopeu transformada en òliba (TF Taula; TF II.5).

Nil (*Nilo, Nillo, Nilus*) *m.* Riu d'Egipte (TF I.7; TF I.9; TF I.10; TF II.2; TF II.7; TF IX.8; TF XV.3; TF XV.8).

Nileu (*Nileho*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).

Ninus (*Nino*) *m.* Rei mític d'Assíria, fundador de Nínive (TF IV.2).

Níobe *f.* Filla de Tàntal (TF Taula; TF VI.2; TF VI.4; TF XIII.6).

Niseides *f. pl.* Nimfes de la muntanya de Nisa (TF III.3).

Niseu (*Niseho*) *m.* El «Niseu», apellació de Bacus (TF IV.1).

Nisus (*Niso*) *m.* Rei de Mègara, pare d'Escilla (TF Taula; TF VIII.1).

Nit *f.* Personificació i deessa de la nit (TF IV.6; TF VII.2; TF XIV.6).

Noèmon (*Nohèmon*) *m.* Troià mort per Ulisses (TF XIII.2).

Numa (*Numma*) *m.* Rei de Roma (TF XV.1; TF XV.5)

Numici o Numic (*Munício, Munícus*) *m.* Riu petit del Laci (TF XIV.6; TF XIV.9).

Númida o Numídia, de (*múnidas*) *adj.* Natural de Numídia (TF XV.8).

Numitor *m.* Rei d'Alba, avi de Ròmul i Rem (TF XIV.12).

Oceà o Ocèan (*Occeano*) *m.* Fill d'Urà i Gea, marit de Tetis i pare dels déus i nimfes fluvials (TF Taula; TF II.4; TF IV.2; TF IX.7; TF XIII.9).¹⁶

Oci *m.* Personificació del descans (TF XI.8).

Ocírroe (*Achíroe, Ochíroe, Chírohe*) *f.* Endevina, filla de la nimfa Càriclo i del centaure Quiró (TF Taula; TF II.6).

Ofiada (*Afros*) *adj.* Relatiu als ofis d'Etòlia; també, la nimfa Combe (TF VII.4).

Ofionida (*Ophiònides*) *m.* Àmic, fill d'Ofion (TF XII.5).

Olènida (*Fonolònides*) *m.* Tèctaf, fill d'Òlenos (TF XII.5).

Òlenos (*Hòleneo, Hòlemeo, Òleneho*) *m.* Marit de Letea (TF Taula; TF X.2).

Olimp (*Olimpo*) *m.* Muntanya entre Tessàlia i Macedònia (TF I.4; TF II.2; TF VI.5; TF VII.2; TF IX.7).

Onquesti o Onquest, d' (*Ocèstio*) *adj.* Relatiu o pertanyent a Onquest, ciutat de la Beòcia; per extensió, beoci (TF X.8).

Ops (*Ope*) *f.* Deessa romana de la fertilitat, identificada amb Cíbele (TF IX.7).

Oradura *f.* Personificació de la bogeria (TF IV.6).

Orc (*Orcho*) *m.* Divinitat itàlica, identificat amb Dis o Plutó (TF XIV.3).

Òrcam (*Òrcamo*) *m.* Rei dels Perses i pare de Leucòtoe (TF IV.3).

Orèades (*[Orcada]*) *f. pl.* Nimfes de les muntanyes (TF VIII.8).

Orfeu (*Orpheu*) *m.* Fill de Calíope, espòs d'Eurídice (TF Taula; TF VII.4; TF X.1; TF X.2; TF XI.1; TF XI.2).

Orfne (*Horna*) *f.* Nimfa de l'Avern (TF V.7).

Oribasos (*Orbaso*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).

Orió o Oríon (*Horion*) *m.* Gegant, pare de les Corònides (TF XIII.6).

Òrios (*Òrion*) *m.* Un làpita (TF XII.5).

Oritia (*Oricia, Horicia*) *f.* Filla d'Erecteu (TF Taula; TF VI.6; TF VII.8).

Orneu (*Horneho*) *m.* Un centaure (TF XII.5).

Orontes (*Oronta*) *m.* Riu de Síria (TF II.2).

Ortigi o Ortígia, d' *adj.* Relatiu a Ortígia² o Delos (TF I.9).

Ortígia¹ *f.* Illa de Siracusa (TF V.8).

Ortígia² *f.* Nom de diverses illes de l'Egeu, especialment Delos (TF XV.3).

Osiris *m.* Déu egipci, mort per Set i cercat contínuament per la seva muller Isis (TF IX.8).

Ossa *f.* Muntanya de Tessàlia (TF I.4; TF II.2; TF VII.2).

Òstia (*Hòstia*) *f.* Ciutat a la desembocadura del Tíber, port de Roma (TF XV.7).

Otris (*Òtrix, Òtriu*) *m.* Muntanya de la Tessàlia (TF II.2; TF VII.2; TF VII.4; TF XII.6).

¹⁶ L'accentuació catalana 'Oceà' és influència de la llengua francesa. La forma patrimonial originària en català hauria de ser 'Ocèan' o 'Ocèano', propera a la forma italiana 'Occèano'. El text d'Alegre presenta la forma 'Occeano', que hem accentuat segons l'actual 'Oceà', però hi ha un dubte raonable en creure que Alegre pronunciava 'Occèano', com es fa actualment en italià.

Ovidi Nasó, Publi *m.* Poeta romà (TF Taula; TF Endreça; TF Pròl.; TF I.1; TF I.10; TF II.9; TF III.6; TF IV.11; TF V.9; TF VIII.8; TF IX.9; TF X.9; TF XI.9; TF XII.8; TF XIII.9; TF XIV.13; TF XV.Concl.; TF Súpl.).

Pactolos (*Pactàlon*) *m.* Riu de Lídia, avui *Sart Çay* (TF XI.2).

Padus (*Pado*) *m.* Riu del nord d'Itàlia, avui Po (TF II.2).

Pafos (*Pafos*) *f.* Filla de Pigmalíó, epònima de Pafos, ciutat de Xipre (TF X.5; TF X.6; TF X.7).

Pagaseu o Pàgasa, de (*pegaseha, pagasea*) *adj.* Relatiu al port de Tessàlia d'on va sortir la nau Argos (TF VII.1; TF XII.5; TF XIII.1).

Palamedes (*Palamides*) *m.* Fill de Naupli, rei d'Eubea (TF XIII.1; TF XIII.2).

Palati¹ (*Palatino*) *m.* Un dels set turons de Roma (TF XIV.6; TF XIV.10; TF XIV.13; TF XV.6).

Palati² (*[Paletino], [Palatino]*) *m.* Sobrenom de Procas, rei d'Alba (TF XIV.12).¹⁷

Palèmon (*Palèmona*) *m.* Nom diví de Melicertes, venerat especialment a Corint (TF IV.6; TF XIII.9).

Palinur (*Palinuro*) *m.* Pilot d'Eneas (TF XIV.2).

Palladi o Pallas, de (*Pallància*) *adj.* Relatiu a Minerva, especialment la ciutatella d'Atenes (TF VII.5).

Pallant (*Palanta, Pallanta*) *m.* Fill de Pandion (TF VII.7; TF VII.8).

Pallas *f.* Apellació d'Atena o Minerva (TF Taula; TF II.5; TF II.8; TF III.1; TF IV.1; TF IV.11; TF V.1; TF V.2; TF V.3; TF V.4; TF V.5; TF VI.1; TF XII.4; TF XII.5; TF XIII.2; TF XV.3).

Pallene (*Palena*) *f.* Ciutat de la Calcídica (TF XV.3).

Pàmfig (*Pànphaco*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).

Pan (*Pan*) *m.* Déu pastor d'Arcàdia (TF I.9; TF XI.3; TF XIV.8; TF XIV.10).

Pancaia (*Panchea*) *f.* Illa fabulosa, situada a Orient; per extensió, Aràbia (TF X.6).

Pandion *m.* Rei d'Atenes, pare de Filomela i Procne (TF VI.5; TF VI.6).

Pàndrosos (*Pàndraso, Pàndreso*) *f.* Filla de Cècrops (TF II.5; TF II.8).

Panopeu o Pànope, de (*penopeyos*) *adj.* Relatiu a Pànope, ciutat de la Fòcida (TF III.1).

Pàntous (*[Pandorco]*) *m.* Fill d'Otris, pare d'Euforb (TF XV.2).

Paquínum (*Pachino, Pechino*) *m.* Cap de l'extrem sud-est de Sicília, avui *Capo Passero* (TF V.5; TF XIII.7).

Parílies o Palílies (*Pariles*) *f. pl.* Festes en honor de la deessa Pales (TF XIV.13)

Paris *m.* Fill de Príam (TF Taula; TF XII.1; TF XII.8; TF XIII.2; TF XV.8)

Parnàs (*Parnaso, Pernaso*) *m.* Muntanya de la Fòcida, consagrada a les muses (TF I.6; TF I.8; TF II.2; TF IV.9; TF IV.11; TF V.3; TF V.4; TF XI.3; TF XI.5).

Paros *f.* Illa de les Cíclades (TF VIII.3).

¹⁷ En l'original llatí és un adjectiu referit a Procas; en català ha estat traduït com a sobrenom d'aquest rei.

Parteni (*Partèmia*) *m.* Muntanya d'Arcàdia (TF IX.3).

Partènope (*Partònope*) *f.* Nom antic de Nàpols; també, sirena epònima de la ciutat (TF XV.7).

Pasífae (*Pasife, Paciffe*) *f.* Muller de Minos i mare de Fedra, Ariadna i el Minotaure (TF VIII.1; TF XV.5).

Peà (*Pehan*) *m.* Pare de Filoctetes (TF XIII.1).

Pegas o **Pègaso** (*Pègaseo*) *m.* Cavall alat de Bellerofont (TF Taula; TF V.3).

Pegàsida o **Pegas, de** (*pegàseha*) *adj.* Relatiu o pertanyent a Pegas (TF V.3).

Peixos (*Picis*) *m.* Constel·lació zodiacal (TF X.3).

Pelagó (*Pelegó*) *m.* Participant en la cacera del senglar de Calidó (TF VIII.4).

Pèlates¹ (*Pilates*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).

Pèlates² (*Bèlates*) *m.* Un làpita (TF XII.5).

Peleu (*Pelleu*) *m.* Fill d'Èac, marit de Tetis i pare d'Aquil·les (TF Taula; TF VII.6; TF VIII.4; TF XI.4; TF XI.5; TF XI.6; TF XII.3; TF XII.4; TF XII.5; TF XIII.1; TF XIII.2; TF XV.8).

Pèlias (*Pelleu*) *m.* Rei de Iolcos, a la Tessàlia (TF Taula; TF VII.3).

Pèlion (*Pèlion, Pílion*) *m.* Muntanya de l'est de Tessàlia (TF I.4; TF VII.2; TF VII.4; TF XII.6).

Pèlops *m.* Fill de Tàntal i pare d'Atreu i Tiestes (TF Taula; TF VI.4; TF VIII.7).

Pelor o **Peloris** (*Peloro*) *m.* Punta septentrional de l'illa de Sicília (TF V.5; TF XIII.7; TF XV.7).

Penèlope (*Penòlope*) *f.* Fidel muller d'Ulisses i mare de Telèmac (TF XIII.3; TF XIV.10).

Peneu (*Penneu*) *m.* Gran riu de Tessàlia (TF Taula; TF I.8; TF I.9; TF II.2; TF VII.2; TF XII.4).

Pentesilea *f.* Reina de les Amazones, morta per Aquil·les (TF XII.8).

Penteu (*Penteu, Panteu*) *m.* Rei de Tebes, fill d'Equíon i d'Agave (TF Taula; TF III.6; TF IV.1; TF IV.6).

Pèrdix *m.* Nebot de Dèdal, transformat en perdiu (TF Taula; TF VIII.3).

Pèrgus (*Pèrgusa*) *m.* Llac de Sicília, prop de l'Etna (TF V.5).

Periclímen (*Periclèmenes, Periclímenes*) *m.* Un dels Argonautes, fill de Neleu (TF Taula; TF XII.7).

Perifant (*Pèrinfas*) *m.* Rei de l'Àtica, transformat en àguila (TF VII.5).

Perimele (*Perimelen*) *f.* Nimfa filla d'Hipodamant, transformada en illa (TF VIII.6).

Persèfone (*Persèphone*) *f.* Filla de Júpiter i de Ceres, reina dels inferns (TF X.9) → **Prosèrpina**.

Pèrse (*Perseu*) *m.* Pare d'Hècate (TF VII.1).

Perseu *m.* Fill de Júpiter i de Dànae (TF IV.9; TF IV.10; TF IV.11; TF V.1; TF V.2; TF V.3; TF VI.1).

Pèrsia (*Pèrcia*) *f.* País dels perses, entre la mar Càspia i el golf Pèrsic (TF I.1).

Pèstum (*Pesto*) *f.* Ciutat de la Lucània (TF XV.7).

- Pètalus** (*Pèntalo*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).
- Petreu** (*Petreyo*) *m.* Un centaure (TF XII.5).
- Picus** (*Picho, Pico*) *m.* Fill de Saturn, transformat en pigot (TF Taula; TF XIV.6).
- Píerus** (*Phiredo, Piredo*) *m.* Pare de les nou Pièrides, transformades en garses (TF Taula; TF V.4; TF V.9).
- Pigmalió** (*Pigmaleon, Pigmalehon*) *m.* Escultor (TF Taula; TF X.5).
- Pigmea** *f.* Reina dels pigmeus (TF Taula; TF VI.1).
- Pilienc, pili o Pilos, de** (*Pileo*) *adj.* Relatiu a Pilos, ciutat de Messènia; per extensió, Nèstor (TF VIII.4).
- Pilos** (*Pilon*) *f.* Ciutat de Messènia, pàtria de Nèstor (TF XII.7).
- Pindos** (*Pindo*) *m.* Serralada situada entre Tessàlia i Macedònia (TF I.9; TF II.2; TF VII.2; TF XI.7).
- Pinós, Francesc Galceran de** (*Francesch de Pinós*) *m.* Autor del segle XV que va traduir al català alguns llibres de *Les metamorfosis* d'Ovidi (TF Súpl.).
- Piracme** (*Piràgmon*) *m.* Un centaure (TF XII.6).
- Píram** (*Píramo*) *m.* Noi de Babilònia, amant de Tisbe (TF Taula; TF IV.2).
- Pireneu** (*Piraneu, Pirineu*) *m.* Rei de Daulis (TF Taula; TF V.3).
- Pireneu o Pirene, de** (*pirènidas*) *adj.* Relatiu a la font de Pirene (TF II.2).
- Piritous** (*Períteho, Períteo, Períteo, Paríteo, Períteu*) *m.* Fill d'Ixíon, rei dels làpites (TF Taula; TF VIII.4; TF VIII.7; TF IX.3; TF XII.4; TF XII.5).
- Piroent** (*Pírous**) *m.* El «Fogós», un dels cavalls del Sol (TF II.2).
- Pirra** *f.* Companya de Deucalió (TF Taula; TF I.6).
- Pirrus** (*Pirro*) *m.* Nom de Neoptòlem (TF XIII.2; TF XIII.3).
- Pisa** *f.* Regió de l'Èlida, a la vall de l'Alfeu (TF V.7).
- Pisènor** (*Bissènor*) *m.* Un centaure (TF XII.5).
- Pitàgoras** (*Pictàgoras, Pittàgoras*) *m.* Filòsof i matemàtic de Samos, del segle VI a.C., establert a Crotona (TF Taula; TF XV.2; TF XV.5).
- Pítane, de** (*phitanea*) *adj.* Relatiu a la ciutat de Pítane (TF VII.4).
- Pitecuses** (*[phitecusas]*) *m. pl.* Habitants de les illes Ísquia i Pròcida, al mar Tirrè; nom també d'aquestes illes (TF Taula; TF XIV.2).
- Piteu** (*Piceus*) *m.* Rei de Trezèn, fill de Pèlops i avi de Teseu (TF VIII.7).
- Piteu o Piteu, de** (*Phitea*) *adj.* Relatiu o pertanyent a Piteu, rei de Trezèn; per extensió, referència a la ciutat (TF XV.3; TF XV.5).¹⁸
- Pitó** (*Fiton*) *f.* Serp monstruosa morta per Apol·lo a Delfos (TF Taula; TF I.7; TF I.8).
- Plató** *m.* Filòsof grec dels segles V i IV a.C. (TF Súpl.).
- Plemmírium** (*Plenúrio*) *m.* Promontori prop de Siracusa (TF XV.7).¹⁹
- Pleuró** (*Pleuron*) *m.* Ciutat d'Etòlia (TF VII.4).

¹⁸ En català l'adjectiu llatí ha estat pres com si fos el nom de la ciutat.

¹⁹ 'Plenúrio' és traducció d'una variant llatina. En la lliçó acceptada actualment el llatí es refereix a la ciutat de la Magna Grècia 'Romethium' ('Romèquium', *Met.* XV.705).

Pleuroni o **Pleuró, de** ([*plenòrias*]) *adj.* Relatiu a la ciutat de Pleuró, a l'Etòlia (TF XIV.7).

Plexip (*Flexipo*) *m.* Fill de Testi, germà de Toxeu, participà en la cacera del senglar de Calidó (TF VIII.4).

Plor *m.* Personificació del plor (TF IV.6).

Plutó (*Pluton*) *m.* Déu romà, assimilat a la riquesa (TF Taula; TF II.2; TF III.5; TF IV.6; TF V.5; TF V.6; TF V.7; TF X.1; TF XV.5).

Polidamant (*Polídamas*) *m.* Heroi troià, amic d'Hèctor (TF XII.7).

Polidectes (*Polidocto*) *m.* Rei de Sèrifos (TF Taula; TF IV.11; TF V.2).

Polidègmon (*Pollidèmon*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).

Polidor (*Polidoro, Pollidoro*) *m.* Fill de Príam, mort per Polimnèstor (TF XIII.3; TF XIII.4; TF XIII.6).

Polifem (*Polifemo, Poliphemo*) *m.* Ciclop sicilià (TF Taula; TF XIII.7; TF XIII.8; TF XIV.4; TF XIV.5).

Polimnèstor o **Polimèstor** *m.* Rei de Tràcia, assassí de Polidor (TF XIII.3; TF XIII.4).

Polinices (*Polinises*) *m.* Fill d'Èdip (TF Taula).

Polipèmon (*Philomèon*) *m.* Avi dels alcions (TF VII.5).

Polites *m.* Company d'Ulisses (TF XIV.5).

Políxena (*Polícena*) *f.* Filla de Príam i d'Hècuba, sacrificada a la tomba d'Aquil·les (TF Taula; TF XIII.3).

Pòl·lux (*Pòlluix, Pòluix*) *m.* Germà bessó de Càstor (TF VI.1; TF VIII.4).

Pomona *f.* Deessa dels fruits (TF Taula; TF XIV.10; TF XIV.11).

Pompili, Numa (*Numma, Numa Pompilio*) *m.* Segon rei de Roma (TF Taula; TF XV.1; TF XV.5).

Por *f.* Personificació de la por (TF IV.6; TF XII.2).

Pretus (*Proteu*) *m.* Rei d'Argos, germà d'Acrisi (TF Taula; TF V.2).

Príam *m.* Fill de Laomedont, rei de Troia, marit d'Hècuba, i pare de Paris i d'Hèctor (TF XI.9; TF XII.1; TF XII.8; TF XIII.2; TF XIII.3; TF XIV.7).

Prítanis (*Fitas*) Troià mort per Ulisses (TF XIII.2).

Procne (*Prognès, Progne*) *f.* Dona de Tereu, transformada en oreneta (TF Taula; TF VI.5).

Procris *f.* Muller de Cèfal (TF VI.6; TF VII.8).

Prometeu (*Promoteu*) *m.* Fill del tità Jàpet (TF Taula; TF I.2; TF I.6).

Propètides (*filles de Prepeti*) *f. pl.* Noies de Xipre, petrificades (TF Taula; TF X.4).

Proreu *m.* Mariner tirrè (TF III.6).

Prosèrpina *f.* Deessa dels inferns, filla de Ceres i esposa de Plutó (TF Taula; TF V.5; TF V.6; TF V.7; TF VII.2; TF X.1) → **Persèfone**.

Protesilau (*Protesalau*) *m.* Heroi tessali (TF XII.2).

Proteu (*Protheu*) *m.* Déu marí (TF Taula; TF II.1; TF VIII.8; TF XI.4; TF XII.4; TF XIII.9).

- Protoènor** (*Prothènor*) *m.* Un dels cefens (TF V.1).
- Psàmate** ([*Sàlmacis*]) *f.* Nimfa marina, mare de Focus (TF XI.6).
- Ptèrelas** ([*Plèrelas*]) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).
- Pulla** *f.* Antiga regió del sud-oest d'Itàlia (TF Taula; TF XIV.7).
- Quersidamant** (*Cresídamas*) *m.* Un lici que combaté a Troia (TF XIII.2).
- Quimera** (*Chimera*) *f.* Monstre (TF Taula; TF IX.7) .
- Quíone** ([*Lichíona*]) *f.* Filla de Dedalió, amb Mercuri va concebre Autòlic (TF XI.5).
- Quirí** (*Quirino*) *m.* Antic déu guerrer itàlic, assimilat a Mart (TF XI; TF V.13⁴; TF XIV.9; TF XV.6; TF XV.8).
- Quirits** (*Quirites*) *m. pl.* Component sabí dels romans; per extensió, poble romà (TF XV.6).
- Quiró** (*Achiron, Chiron*) *m.* Centaure fill de Saturn i de Fílira (TF Taula; TF II.5; TF II.6; TF VI.1).
- Radamant** (*Radamanto, Redamanton*) *m.* Germà de Minos, un dels jutges infernals (TF IX.6; TF IX.7).
- Ramnúsida** (*Ramnusa*) *f.* Epítet de la deessa Nèmesis (TF III.5).
- Règium** (*Ríjols*) *f.* Ciutat de l'estret de Messina (TF XIV.1).
- Rèmulo** (*Ròmulo, Ròmulo*) *m.* Rei d'Alba (TF XIV.9).
- Renus o Rin** (*Reno*) *m.* Riu que separava la Gàl·lia de la Germània (TF II.2).
- Resus** (*Reso*) *m.* Rei de Tràcia, mort per Ulisses i Diomedes (TF XIII.1; TF XIII.2).
- Reteu** (*Retea*) *f.* Promontori de la Tròade, avui *Eski Kale*; mar propera a aquest promontori (TF XI.4).
- Retus** (*Retho*) *m.* Un centaure (TF XII.5).
- Retus** (*Teti*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).
- Rexènor** (*Rethènor*) *m.* Company de Diomedes (TF XIV.7).
- Rifeu** (*Tripheo*) *m.* Un centaure (TF XII.5).
- Ròdan** (*Ròdano*) *m.* Riu de la Gàl·lia, avui *Roine* (TF II.2).²⁰
- Rodes o Rodos** *f.* Illa de l'arxipèlag del Dodecanès (TF XII.7; TF VII.4).
- Ròdope** (*Ròdoxe, Ròdopen*) *f.* Reina de Tràcia, muller d'Hemus, transformats ambdós en muntanyes (TF Taula; TF II.2; TF VI.1; TF X.2).
- Rodos** (*Ròdon*) *f.* Amant o filla del Sol (TF IV.3).
- Roma** *f.* Capital del Laci (TF Taula; TF XIV.12; TF XIV.13; TF XV.4; TF XV.6; TF XV.7; TF XV.8).
- Romans** *m. pl.* Poble de Roma (TF Taula; TF XIV.7; TF XV.8; TF XV.13).
- Ròmulo** (*Ròmulo*) *m.* Fundador i primer rei de Roma (TF Taula; TF XIV.12; TF XIV.13; TF XV.1; TF XV.5; TF XV.6; TF XV.7).
- Rútuls** (*rútilos*) *m. pl.* Poble del Laci, amb capital a Àrdea (TF XIV.7; TF XIV.8).

²⁰ Alegre tradueix per 'Ròdano' el llatí 'Apídanos' (*Met.* I.580), variació ja present en italià (*cf.* Apídan).

Sabà o Sabea (*Sabea*) *f.* Regió d'Aràbia (TF X.6).

Sabí o Sabins, dels (*Sabina, sabins*) *adj.* Relatiu als sabins, antic poble italià; país dels sabins (TF XIV.12; TF XIV.13).

Sagitari *m.* Novè signe del Zodíac (TF II.1).

Salamina *f.* Ciutat de la costa oriental de Xipre (TF XIV.11).

Salentí o Salhència, de (*Salento*) *m.* Relatiu a la ciutat de Salhència o a la península Salentina, avui Terra d'Otranto (TF XV.1).

Sàlmacis o Salmàcide (*Sàlmacis*) *f.* Nimfa de la Cària, transformada en font (TF Taula; TF IV.4; TF XV.3).

Same (*Samo*) *f.* Antic de nom de l'illa de Cefalènia, propera a Ítaca (TF XIII.6).

Samos (*Samo*) *f.* Illa de l'Egeu, davant la costa d'Efes (TF VIII.3; TF XV.2).

Sardenya (*Cerdenya, Serdenya*) *f.* Illa mediterrània (TF XI.2).

Sarpèdon *m.* Rei de Lícia, fill de Júpiter, aliat dels troians (TF XIII.2).

Sàtir (*sàtiro, sàtiros*) *m.* Semidéu rústic, company de Bacus (TF I.5; TF I.9; TF IV.1; TF VI.1; TF VI.4; TF XIV.10).

Saturn (*Saturno*) *m.* Divinitat itàlica, pare de Júpiter (TF Taula; TF Pròl.; TF I.3; TF I.9; TF III.3 TF V.5; TF VI.1; TF VIII.7; TF IX.3; TF IX.7; TF XI.4; TF XIV.12; TF XIV.6; TF XV.8).

Sedició *f.* Personificació de la sedició (TF XII.2).

Segles *m. pl.* Personificació dels segles (TF II.1).

Sèmele *f.* Filla de Cadme i mare de Bacus (TF Taula; TF III.3; TF III.6; TF IV.6; TF Súpl.).

Semíramis *f.* Reina d'Assíria (TF IV.2; TF V.1).

Serpent *f.* Constel·lació boreal (TF II.2).

Síbaris (*Síbarin*) *f.* Ciutat grega del golf de Tarent; riu d'aquesta ciutat (TF XV.1; TF XV.3).

Sibil·la (*Sibilles*) *f.* Sacerdotessa d'Apol·lo (TF Taula; TF XIV.3; TF XIV.4; TF XV.7).

Sicília *f.* Illa mediterrània (TF Endreça; TF V.5; TF V.7; TF VII.1; TF VIII.1; TF VIII.4; TF XIII.7; TF XIV.1; TF XIV.2; TF XV.3; TF XV.7; TF XV.8).

Sidó (*Sidònia*) *f.* Ciutat costanera de Fenícia (TF II.9; TF III.2).

Sidoni o Sidó, de (*sidònia*) *adj.* Relatiu o pertanyent a Sidó (TF XIV.2).

Sigèum, del (*Sigea*) *adj.* Relatiu al promontori de la Tròade, avui *Yenisehir* i *Kumkale*; mar propera a aquest promontori (TF XI.4).

Silè (*Sileno*) *m.* Divinitat boscana que educà Bacus (TF XI.2).

Silvà (*Silvano*) *m.* Divinitat dels boscos (TF XIV.10).

Silvi (*Silvio*) *m.* Nom de diversos reis d'Alba (TF XIV.9).

Simètida *f.* Nimfa, filla del deu fluvial Simet (TF XIII.7).

Simoent (*Símoys*) *m.* Afluent de l'Escamandre, a la Tròade (TF XIII.2).

Sinuessa (*Sinuesa*) *f.* Ciutat costanera del Laci (TF XV.7).

Sípil (*Cífiro*) *m.* Fill de Níobe (TF VI.2).

Siracusa (*Çaragoça*) *f.* Colònia grega de l'illa de Sicília (TF V.5).

Sirenes (*serenas, serenes*) *f. pl.* Filles d'Aquelous i de Melpòmene (TF Taula; TF V.7; TF XIV.2).

Síria *f.* País entre l'Àsia Menor, Egipte i l'Eufrates (TF V.1; TF XV.3).

Sírix (*Siringa*) *f.* Nimfa estimada de Pan, transformada en les canyes de la siringa (TF Taula; TF I.9).

Sirtis (*Circes*) *f.* Principal golf de la moderna Líbia (TF VIII.1).²¹

Sísif (*Sísifo, Císifo, Sícifo*) *m.* Rei de Corint (TF IV.6; TF X.1; TF XIII.1).

Sítón *m.* Personatge mitològic que canviava de sexe (TF IV.4).

Sitònia *f.* Regió de Tràcia (TF Taula; TF XIII.4).

Sol *m.* Divinitat de l'astre solar, també referit a Febus (TF Taula; TF I.10; TF II.1; TF IV.3; TF XIV.1; TF XIV.6; TF XV.4).

Son (*Somni*) *m.* Déu dels somnis (TF Taula; TF XI.8).

Surrèntum (*Sorrento*) *f.* Ciutat de la Campània, avui *Sorrento* (TF XV.7).

Taci (*Tàcio*) *m.* Rei sabí de Cures (TF XIV.12; TF XIV.13).

Tages *m.* Personatge etrusc (TF Taula; TF XV.6).

Tagus *m.* Riu d'Hispania, avui *Tajo* (TF II.2).

Tamaseu o Tàmasos, de (*[Amaceno]*) *adj.* Relatiu a Tàmasos, ciutat de Xipre (TF X.8).

Tànais *m.* Riu escita, actual *Don* (TF II.2).

Tàntal¹ (*Tàntalo*) *m.* Fill de Júpiter, pare de Pèlops i Níobe, i rei de Lídia, condemnat als inferns (TF IV.6; TF VI.2; TF VI.4; TF X.1).

Tàntal² (*Tàntalo*) *m.* Fill de Níobe (TF VI.2).

Tarent (*Tarento*) *f.* Ciutat de Calàbria (TF XV.1).

Tarpeia (*Tarpeya*) *f.* Noia que lluirà Roma als sabins (TF XIV.12).

Tarpeia, roca (*torres tarpeas*) *f. pl.* Penya-segat al sud-est del Capitoli, on eren precipitats els criminals; en sentit extens, el Capitoli (TF XV.8).

Tartessos (*Carchèsia*) *f.* Ciutat a la desembocadura del riu Betis, a Andalusia (TF XIV.6).

Taumant (*Taumas**) *m.* Un centaure (TF XII.5).

Taure (*Taurus*) *m.* Mont de l'Àsia menor (TF II.1; TF II.2).

Tebes¹ (*Tebas, Thebas*) *f. pl.* Ciutat de Beòcia (TF Taula; TF III.2; TF III.6; TF IV.1; TF IV.6; TF V.3; TF VI.2; TF VII.8; TF IX.6; TF XIII.6; TF XV.4).

Tebes² (*Tebas*) *f. pl.* Ciutat de Mísia on regnava Eetió, pare d'Andròmaca (TF XII.3; TF XIII.2).

Telamó (*Telamon, Thelamon*) *m.* Fill d'Èac i pare d'Àiax (TF VII.6; TF VIII.4; TF XI.4; TF XII.8; TF XIII.1; TF XIII.2).

Teleboant (*Telèboas*) *m.* Centaure mort per Nèstor (TF XII.5).

Tèlef (*Tèlafon, Tèlèfon*) *m.* Rei de Mísia (TF XII.3; TF XIII.2).

Tèlem (*[Tèlefo]*) *m.* Ciclop amb el do de la profecia (TF XIII.7).

²¹ El llatí té el nom del golf, 'Syrtyis' (*Met.* VIII.120), però pel context no es pot determinar si el català es refereix a la fetillera Circe o si anomena 'Circes' el golf de Sirtis.

- Telestes** *m.* Pare de Iante (TF IX.8).
- Teletusa** (*Celetusa, Celtusa*) *f.* Mare d'Ifis (TF IX.8).
- Telquins** (*Tetelinas*) *m.* Genis vinculats a l'illa de Rodos (TF taula; TF VII.4).
- Tèmese** (*Teumèsia*) *f.* Ciutat del Brútium (TF XV.7).
- Temis** *f.* Deessa grega, filla d'Urà i Gaia (TF I.6; TF IV.9; TF IX.6; TF VII.8).
- Tènaros** (*Tènaros*) *m.* Promontori de Lacònia (TF X.1).
- Tènedos** (*Tènedo*) *f.* Illa situada davant la Tròade (TF I.8; TF XII.3; TF XIII.2).
- Terenci Àfer, Publi** (*Tarenci*) *m.* Poeta còmic del segle II a.C. (TF Pròl.; TF Súpl.).
- Tereu**¹ (*Tareu*) *m.* Rei mític de Tràcia, espòs de Procne, transformat en puput (TF Taula; TF VI.5; TF VI.6; TF VI.5).
- Tereu**² (*Thereo*) *m.* Un centaure (TF XII.5).
- Termodont** (*Termodohon*) *m.* Riu del Pont Euxí (TF II.2).
- Teró** (*Theron*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).
- Terra** *f.* Un altre nom de Tellus, també de Gea (TF II.2; TF VII.2).
- Terror** *m.* Personificació del terror (TF IV.6).
- Terses** (*Terces*) *m.* Un tebà (TF XIII.6).
- Tersites** (*Tercides*) *m.* Combatent grec a Troia, el més covard dels grecs (TF XIII.2).
- Tèscelus** (*Tèselo*) *m.* Company de Fineu (TF V.1).
- Teseu** (*Theseu*) *m.* Rei llegendari d'Atenes, fill d'Egeu, pare d'Hipòlit i espòs de Fedra (TF Taula; TF VII.5; TF VII.6; TF VIII.2; TF VIII.4; TF VIII.8; TF IX.1; TF XII.5; TF XV.5; TF XV.8).
- Tessàlia** (*Thesàlia, Tesàlia*) *f.* Regió de Grècia al sud de Macedònia (TF I.9; TF VII.2; TF XII.4).
- Tetis** (*Tetis*) *f.* Nereida, esposa de Peleu i mare d'Aquilles (TF Taula; TF II.2; TF II.4; TF IX.7; TF XI.4; TF XI.5; TF XI.6; TF XI.9; TF XII.3; TF XIII.9).
- Teucre** (*Teucro*) *m.* Heroi de la guerra de Troia, fill de Telamó (TF XIII.2; TF XIII.6; TF XIV.11).
- Teutranteu o Teutras, de** (*Teutantreu*) *adj.* Relatiu o pertanyent a la Mísia (TF II.2).
- Tíber** *m.* Riu de Roma (TF II.2; TF IX.3; TF XIV.6; TF XIV.7; TF XV.4; TF XV.7).
- Tiberí** (*Tibèrio*) *m.* Rei d'Alba, epònim del riu Tíber (TF XIV.9).
- Tici o Tícios** (*Tísio*) *m.* Gegant fill de Júpiter, condemnat als inferns (TF IV.6).
- Tidida** (*Titides*) *m.* El fill de Tideu, Diomedes (TF XII.8).
- Tiestes** *m.* Fill de Pèlops, germà d'Atreu (TF XV.4).
- Tifoou** (*Tipheo*) *m.* Monstre de cent caps, germà dels gegants (TF V.4).
- Tigris** *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).
- Tílie** *m.* Nom d'un coll frigi (TF VIII.7).²²

²² Traducció errònia del llatí 'tiliae' ('tíller', *Met.* VIII.620-1).

Tiníac o Tínia, de (*Timeyo*) *adj.* Relatiu a la regió de Tínia, a la Bitínia (TF VIII.7).

Tioneu (*Tioneo*) *m.* El «Tioneu», apellació de Bacus (TF IV.1).

Tir (*Tiros*) *f.* Ciutat de Fenícia (TF XV.3).

Tirèsias (*Tirèsies*) *m.* Endeví cec de Tebes (TF Taula; TF III.4; TF III.5; TF III.6; TF VI.2).

Tirinti o Tirint, de *adj.* ([*Coríntiha*]) Relatiu a la ciutat de Tirint; per extensió, Hèrcules i la seva mare Alcmena (TF VI.1).

Tirrè o Tirrènia, de (*tirrena*) *adj.* Relatiu a la Tirrènia, especialment la mar que hi ha davant d'aquesta regió (TF XIV.1).

Tirrènia (*Tirènnia*) *f.* Etrúria (TF XIV.7; TF XV.6).

Tisbe *f.* Noia de Babilònia, amant de Píram (TF Taula; TF IV.2).

Tisífone (*Tesífone*) *f.* Una de les fúries (TF IV.6).

Tità (*Titan*) *m.* Nissaga dels déus nascuda d'Urà i Gea (TF XIII.9).

Tleptòlem (*Triptòlomo*) *m.* Fill d'Hèrcules, cabdill dels rodís (TF XII.7).

Tmole (*Tinulus, Timoli, Tinoli*) *m.* Muntanya de Lídia, avui *Boz Daği*, on neix el riu Pactolos (TF II.2; TF XI.1; TF XI.2; TF XI.3; TF XI.4).²³

Toactes (*Cohactes*) *m.* Company de Fineu, escuder de Cefeu (TF V.1).

Toó (*Todon*) *m.* Troià mort per Ulisses (TF XIII.2).

Toos (*Thous*) *m.* Un gos d'Actèon (TF III.2).

Torinenc o Túrios, de (*taurena*) *adj.* Relatiu a Túrios, ciutat de la Magna Grècia (TF XV.1).

Toscà o Toscana, de la *adj.* Relatiu a la Toscana, especialment al mar davant de la seva costa (TF XIV.5).

Toscana *f.* Etrúria, regió d'Itàlia (TF Taula; TF III.6; TF XIV.9; TF Súpl.).

Toxeu (*Toxeo*) *m.* Fill de Testi, participant a la cacera del senglar de Calidó (TF VIII.4).

Tracas (*Tinchas*) *f.* Altre nom de Tarracina, ciutat costanera del sud del Laci (TF XV.7).

Tràcia (*Tràsia*) *f.* País de l'est de Macedònia (TF VI.1; TF VI.5; TF VI.6; TF IX.2; TF X.3; TF XI.1; TF XIII.3; TF XIII.4; TF XIII.6).

Transformacions del poeta Ovidi (*Transmutacions*) *m.* Títol de la traducció catalana d'Alegre de *Les metamorfosis* d'Ovidi (TF Taula; TF Endreça; TF Pròl.; TF I.1; TF VIII.8; TF IX.9; TF X.9; TF XI.9; TF XIII.9; TF XIV.13; TF XV.Concl.).

Traquini o Traquis, de (*trachina*) *adj.* Relatiu a Traquis, ciutat de Tessàlia (TF XI.5).

Tremolor (*Tremoló*) *m.* Personificació del tremolor, causat per la por (TF VIII.8).

Trezè (*Trosena*) *f.* Ciutat de l'Argòlida (TF XV.3).

Trions (*Triones*) *m. pl.* Els set bous que tiren el Carro o Óssa major (TF II.2).

²³ L'italià té 'Tinoli'. No hem considerat una confusió entre 'm' i 'in', i per tant, no hem esmenat el nom. El mateix succeeix amb el nom del català 'Cadino' per 'Cadme', present a textos de l'època (cf. Cadme).

Triptòlem (*Triptòlomo, Triptòlomeo*) *m.* Rei d'Eleusis (TF V.9).

Tritó (*Triton*) *m.* Semidéu marí, fill de Neptú i Amfitrite (TF I.6; TF II.1; TF XIII.9).

Tritònia *f.* Sobrenom de Minerva (TF V.3).

Troia (*Troya*) *f.* Ciutat de la Tròade (TF Taula; TF VIII.4; TF IX.3; TF XI.4; TF XI.9; TF XII.1; TF XII.3; TF XII.5; TF XII.8; TF XIII.1; TF XIII.2; TF XIII.3; TF XIII.5; TF XIII.6; TF XV.4; TF XV.8).

Turn (*Turno*) *m.* Cabdill dels rútuks (TF XIV.7; TF XIV.8; TF XV.8).

Ulisses (*Ulixes*) *m.* Heroi, rei d'Ítaca (TF Taula; TF XII.8; TF XIII.1; TF XIII.2; TF XIII.3; TF XIII.6; TF XIII.7; TF XIV.1; TF XIV.4; TF XIV.5; TF XIV.6; TF XIV.7; TF XIV.8; TF XIV.10).

Urània *f.* Musa de l'astronomia (TF V.3).

Venília *f.* Mare de Canent (TF XIV.6).

Vènul (*Vènulo*) *m.* Heroi rútuks (TF XIV.7).

Venus *f.* Deessa de l'amor, mare de Cupido (TF Taula; TF Pròl.; TF I.8; TF II.2; TF III.2; TF IV.3; TF IV.4; TF IV.6; TF V.4; TF V.5; TF VII.8; TF IX.6; TF IX.7; TF IX.8; TF X.4; TF X.5; TF X.6; TF X.7; TF X.8; TF X.9; TF XIII.6; TF XIII.7; TF XIV.1; TF XIV.7; TF XIV.8; TF XIV.9; TF XIV.10; TF XIV.11; TF XIV.12; TF XV.3; TF XV.8).

Vertumne (*Vertumno*) *m.* Déu etrusc dels canvis d'estació i del comerç, espòs de Pomona (TF Taula; TF XIV.10).

Vesta *f.* Nom d'Hèstia entre els itàlics (TF XV.8).

Victòria *f.* Deessa de la victòria (TF VIII.1).

Virbi (*Virbio*) *m.* Divinitat identificada amb la reencarnació d'Hipòlit (TF XV.5).

Virgili Maró, Publi *m.* Poeta romà (TF Pròl.).

Virgilio, Giovanni del (*Johan de Virgili*) *m.* Gramàtic italià del segle XIV, va adaptar en prosa llatina *Les metamorfosis* (TF Súpl.).

Vulcà (*Vulchà*) *m.* Déu del foc, fill de Júpiter i Juno, i marit d'Afrodita (TF Taula; TF Pròl.; TF II.1; TF II.8; TF IV.3; TF IX.6; TF XII.8).

Vulturn (*Vulturno*) *m.* Déu-riu venerat a Roma (TF XV.7).

Xantos (*Xantus, Xanto*) *m.* Nom diví del riu Escamandre (TF II.2; TF IX.7).

Xipre (*Xipra*) *f.* Illa del Mediterrani oriental (TF V.3; TF VII.6; TF X.4; TF X.5²; TF X.6²; TF X.8; TF X.9; TF XIV.10).

Zanclenc o **Zancle, de** (*xantea*) *adj.* Relatiu a la ciutat de Zancle, avui Messina (TF XIII.7).

Zèfir (*Zèphiro*) *m.* Nom grec del vent de l'oest (TF I.1; TF XI.4).

Zetes (*Cetus*) *m.* Germà de Càlais i un dels dos fills de Bòreas (TF VI.6).